C 25043781

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan - Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE CELUI DE AL TREILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

Bucureşti, 20-21 noiembrie 2009

Editori:
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

editura universității din bucurești®

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LUCRĂRILE CELUI DE AL TREILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

Editori:

NICOLAE SARAMANDU MANUELA NEVACI CARMEN IOANA RADU

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

II 33075(A)

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti" Bucureşti

LUCRĂRILE
CELUI DE AL TREILEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

(Bucureşti, 20-21 noiembrie 2009)

Editori:
NICOLAE SARAMANDU
MANUELA NEVACI
CARMEN IOANA RADU

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 32989

editura universităţii din bucureşti
2010

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Referent: dr. Teofil Teaha

© *editura universității din bucureşti*
Şos. Panduri, 90-92, Bucureşti – 050663; Telefon/Fax: 021.410. 23. 84
E-mail: editura_unibuc@yahoo.com
Internet: www.editura.unibuc.ro

Tehnoredactare computerizată: Meri Pogonariu

BIBLIOTECA ... ISSN 2066-2971
INVENTAR CĂRȚI NR. ...

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CUPRINS

Cuvânt-înainte *9*

I. Istoria limbii, dialectologie, onomastică **11**

Grigore Brâncuş (Universitatea din Bucureşti), *Cuvinte româneşti în albaneza din Macedonia* 13

Mircea Farcaş (Universitatea de Nord, Baia Mare), *Derivarea cu sufixe moţionale în subdialectul maramureşean* 19

Oliviu Felecan (Universitatea de Nord, Baia Mare), *Aspecte socio- şi psiholingvistice reflectate în realizarea unei anchete antroponimice* 25

Viorica Goicu (Universitatea „Tibiscus", Timişoara), *Originea cuvântului* ***troian*** *în limba română* 37

Viviana-Monica Ilie Fătu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Atitudinea vorbitorului de grai faţă de calităţi şi defecte din lumea înconjurătoare* 47

Borko Kovačević & Maja Djukanović (University of Belgrade), *On ethnic adjectives in BCS and Slovenian* 51

Mara Iuliana Manta (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Termeni pentru* ***pomană*** *în graiurile dacoromâne sudice* 59

Maria Marin (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Câteva observaţii asupra valorilor conjuncţiei* ***de*** *în graiurile munteneşti* 65

Iulia Mărgărit (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Inovaţia, element de creaţie şi distorsiune în textele folclorice culese din comunităţile româneşti situate la est de Bug (Ucraina)* 75

Zamfira Mihail (Institutul de Studii Sud-Est Europene, Bucureşti), *Metoda geografiei lingvistice în cartografia etnolingvistică* 85

Ecaterina Mihăilă (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Nume de locuri provenite din apelative de origine latină* 95

Manuela Neculai-Stănică (drd., Facultatea de Litere, Universitatea din Bucureşti), *Prepoziţia* ***întru*** *în textele religioase româneşti actuale* 105

Manuela Nevaci (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti,) *Schimbări recente în graiul aromânilor fărşeroţi* 113

Marijana Petrović (Université « Jules Verne », Amiens), *Éléments dialectologiques de Valakonje* 119

Adrian Poruciuc (Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi), *Rom.* ***sat*** *ca derivat din termenul lat.* ***fossatus*** *folosit în arpentajul roman* 129

Adrian Rezeanu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iodan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Resemantizarea în toponimia urbană* 137

Maria Stanciu-Istrate (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Schimbări semantice la unele cuvinte de origine slavă* 151

Georgiana-Andreea Şovar (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Observaţii pe marginea flexiunii cazuale a numelor de rudenie în limba română veche* 161

Dana-Luminiţa Teleoacă (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Discursul religios catihetic: o abordare din perspectiva teoriei comunicării* 171

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

II. Lexicologie, lexicografie **181**

Gabriela Biriș (Universitatea din Craiova), ***Luciu de buze sau gloss?*** 183
Adrian Chircu (Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca), *Sufixe cu iz politic în limba română actuală* 191
Stelian Dumistrăcel (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iași), *Universalii frazeologice și frazeologie în dicționare* 199
Simona Rodina Georgescu (Universitatea din București), *Configurarea schemei lexicale „copil – băiat – fată" în limba română* 213
Theodor Georgescu (Universitatea din București), *Verbe latinești din vocabularul culinar moștenite în limbile romanice* 223
Simona Goicu-Cealmof (Universitatea „Tibiscus", Timișoara), *Diminutivarea unor nume de politicieni în presa românească actuală* 231
Liviu Groza (Universitatea din București), *Surse inedite ale frazeologiei românești actuale* 241
Claudia Ionescu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *„Dicționarul explicativ al limbii române". Observații și sugestii* 249
Cătălina Mărănduc (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Consemnarea în dicționare a unităților frazeologice* 257
Cristian Moroianu (Facultatea de Litere, Universitatea din București), *Substituția sufixală și substituția finalei considerate ca sufix. Privire comparativă* 267
Nicoleta Petuhov (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Câteva aspecte ale productivității lexicale ale francezei regionale din Africa neagră* 275
Monica-Mihaela Rizea (drd., Facultatea de Litere, Universitatea din București), *Extinderi contextual-semantice ale termenilor informatici la contactul cu limba comună. Un exemplu:* ***on-line*** 281
Valerica Sporiș (Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu), *Etimologia populară: abatere de la normă sau fapt de expresivitate?* 293
Mădălina Stăncioi-Scarlat (drd., Facultatea de Litere, Universitatea din București), *Dezvoltări semantice recente (cu referire la calcurile semantice din presa contemporană)* 301
Aida Todi (Universitatea „Ovidius", Constanța), *Consecințe lingvistice și sociolingvistice ale intoxicării mediatice. Studiu de caz:* ***gripa aviară*** 311

III. Gramatică **323**

Alexandra Cornilescu (Universitatea din București), Alexandru Nicolae (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Observații privind evoluția grupurilor nominale cu articol hotărât în română* 325
Sofiana Chiriacescu (Universitatea din Stuttgart), *Funcția prezentativă a lui so în limba germană* 341
Blanca Croitor (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Acordul în structurile copulative* 351
Viorela-Valentina Dima (Academia de Studii Economice, București), *Variabile temporale în semantica substantivelor* 361

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Adina Dragomirescu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Complementul intern: descriere, evoluţie şi statut sintactic* 375
Daiana Felecan (Universitatea de Nord, Baia Mare), Margareta Manu Magda (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Enunţul incident, ca expresie a polifoniei, în româna vorbită actuală* 385
Ionuţ Geană (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Scindarea grupurilor prepoziţionale* 399
Carmen Mîrzea Vasile (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Adverbele glotonime româneşti. Observaţii lexicale şi sintactice* 405
Mona Moldoveanu Pologea (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Prepoziţiile din perspectiva semanticii cognitive* 419
Angelina Morozova (Saint Petersburg State University), *Object case as the mean of aspectuality expression in Estonian* 425
Elisabeta Nicolescu (Universitatea „Spiru Haret", Bucureşti), ***Cum* multicategorial: de la comparaţie la temporalitate** 431
Irina Nicula (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Verbele de percepţie vizuală şi auditivă. Diferenţe conceptuale şi efecte semantice* 447
Laurenţiu Theban (Universitatea din Bucureşti), *Ce noutăţi poate şi trebuie să aducă descrierii gramaticii limbii române un model tipologic al sintaxei ?* 457
Michael Valée (EDC, Paris), *Is the role of the clause C2 in a C1 for C2 relationship major or minor?* 469
Masayuki Wakayama (Aichi Shukutoku University, Japan), *Syntactic mismatches in non-canonical transitive constructions* 479

IV. Stilistică, pragmatică **489**

Liliana Agache (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Aspecte ale tehnicii traducerii în textul bilingv* 491
Luminiţa Chiorean (Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureş), *Ethos. Marginalii la o etică a lecturii* 499
Antonia-Ferihan Ciolac (Institutul de Lingvisitcă „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Etape ale pătrunderii anumitor interferenţe lexicale din engleza nord-americană în franceza din Québéc* 509
Doina Filimon Doroftei (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Fonetică şi poezie (Lucian Blaga, „Vestea cea bună")* 519
Claudia Ene (Universitatea din Bucureşti), *Forme ale dialogului interior în textul publicistic de opinie* 527
Monica Hamciuc (Ritsumeikan Asia Pacific University), *Phonological features and phonetic symbolism of Romanian onomatopoeia* 535
Raluca Levonian (Universitatea din Bucureşti), *Exprimarea nonverbală a emoţiilor în piesa* ***Gaiţele*** *de Al. Kiriţescu* 543
Elena-Lucia Mara (Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu), *Valenţe ale rimei în poezia lui Ion Pillat* 551
Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin (Institutul de Lingvisitcă „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti), *Anglicismele între diletantism şi manipulare* 559

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mihaela Popescu (Institutul de Lingvisitcă „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Menționarea sursei în presa scrisă românească. Clasificări și semnificații* 569
Carmen-Ioana Radu (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", București), *Comunicarea conflictuală în dezbaterile parlamentare* 579
Ioana Repciuc (Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iași), *Teoria despre rugăciune a lui Eugeniu Coșeriu și poetica descântecului* 587
Ana-Maria Teodorescu (Universitatea din București), *Dialogul mediatic din perspectivă interacțională. Un posibil model de analiză pentru textul publicistic* ... 597
Alice Toma (Universitatea din București), *Généraliser et particulariser. Une description et une interprétation des relations logico-sémantiques dans le discours scientifique* 607

Puncte de vedere

Ion Coja (Universitatea din București), *Câteva opinii privind studiul limbii* 617

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CUVÂNT-ÎNAINTE

Publicăm în prezentul volum comunicările prezentate la al III-lea Simpozion Internațional de Lingvistică organizat la București de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti" al Academiei Române în zilele de 20 și 21 noiembrie 2009.

Ca și în anii precedenți, Simpozionul s-a bucurat de o largă participare a lingviștilor din țară și din străinătate. La Simpozion au susținut comunicări, cercetători și cadre didactice, atât din București, cât și din alte centre universitare: Baia-Mare, Cluj-Napoca, Constanța, Craiova, Târgu-Mureș, Sibiu, Timișoara. Acestora li s-au adăugat lingviști din Elveția, Franța, Germania, Japonia, Rusia, Serbia.

Simpozioanele organizate de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti" au intrat în tradiția manifestărilor științifice internaționale din România. Ele oferă un cadru adecvat de dezbatere a problemelor actuale ale cercetării lingvistice, privind – cu precădere – limba română. Ele reprezintă un loc de întâlnire a lingviștilor din toate generațiile, între care se realizează un util schimb de cunoștințe și de puncte de vedere dintre cele mai diverse. Comunicările din prezentul volum ilustrează o gamă largă de preocupări și de teme, abordate în perspectivă atât *descriptivă*, cât și *istorică*.

Editorii

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

I. ISTORIA LIMBII, DIALECTOLOGIE, ONOMASTICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CUVINTE ROMÂNEŞTI ÎN ALBANEZA DIN MACEDONIA

GRIGORE BRÂNCUŞ

În albaneza vorbită în aria de vest a Macedoniei există numeroase cuvinte comune cu româna reprezentând variante utile în cercetarea fondului lexical autohton. Unele dintre acestea au corespondente identice ori asemănătoare numai în daco-română, iar altele sunt comune numai cu aromâna şi meglenoromâna. Am reţinut acest stoc de cuvinte dintr-un dicţionar al graiurilor din Macedonia întocmit de Qemal Murati[1].

Cu puţine excepţii, cuvintele din această culegere aparţin fondului popular şi dialectal al limbii, legate, semantic, de rudenie, familie, căsătorie, naştere, moarte, diferite ocupaţii rurale, cultivarea ogoarelor, păstorit, industrie casnică, raporturi sociale, elemente de viaţă arhaică, obiceiuri, jocuri etc. Nu de puţine ori, ne întâmpină şi sintagme care exprimă realităţi etnografice de mare sensibilitate, ca, de exemplu: *paret e lot(ve)* în Tetova „banii de lacrimi", adică bănuţii pe care cei apropiaţi îi dăruiesc miresei când e condusă la casa ginerelui. La fel, o construcţie mai răspândită comună cu româna : *birmëshpéyrt* (var. *birmshpáirt*), substantiv compus: *bir* + *më* + *shpirt*, cu topica şi sensul identice cu ale corespondentului românesc: *copil de suflet* (ar. *ficior ti suflet*) „copil adoptat".

Trebuie arătat în mod special că unele cuvinte din lista pe care am alcătuit-o sunt împrumuturi făcute mai de vreme sau mai târziu direct din dacoromână, ori din aromână şi meglenoromână. Unele vor fi pătruns prin intermediul bulgarei.

Am notat, de asemenea, şi câteva cazuri de derivare etimologică ori de concordanţe semantice româno-albaneze.

Legătura cu româna rezultă şi din prezenţa câtorva cuvinte referitoare la „România": *Vllajakë -a* (şi *Vllari*, contras din *Vllahëri*) „România" (alb. lit.: *Rumania*), *vllafçe* „româneşte": *din vllafçe* „ştiu româneşte", *vllahinkë -a* „oaie cu lâna mai aspră" (derivat de la *vllah*).

Redăm, în ordine alfabetică, întregul material lexical albanez pe care l-am subliniat în cursul lecturii dicţionarului lui Murati. Am păstrat neschimbate fonetismele locale, proprii graiurilor de tip gheg ale albanezei din Macedonia [2].

---

[1] Prof. dr. Qemal Murati, *Fjalor i shqipes truallsore të Maqedonisë* [= Dicţionarul limbii albaneze din Macedonia], Tetova, 1998, 221 p. Autorul este profesor la Universitatea din Tetova, înfiinţată în 1994. Materialul lexical a fost cules de autor prin anchete personale, precum şi cu ajutorul studenţilor şi al unor colegi de la facultate.

[2] Pentru cuvintele vechi, explicabile prin substrat, a se vedea studiile monografice, bine cunoscute, datorate lui Eq. Çabej, Al. Rosetti, Cicerone Poghirc, Georg Renatus Solta, I. I. Russu, Gr. Brâncuş ş. a. Graiurile

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

baç-i „baci la stână": rom. *baci*: *gjath baçi* „brânză făcută de baci la stână". Dintre cele două variante albaneze, *baç* și *bac* [bats], cea dintâi, neînregistrată în FS, e curentă în graiurile din Macedonia și concordă întru totul cu rom. *baci*, care s-a răspândit, cu *č*, în toate limbile vecine ; pentru alb. *bac*, comp. ngr. *μπάτσος* și bg. dial. *batse*. În Dibra e înregistrat și *baxho-ja* „locul unde se prepară brânza" (cf. și alb. lit. *baxhoxhi* «fromager», de unde și ar. *bağeği* id.).

brushtull -i „foaie de varză ; plăcintă din foi de varză", rom. *brusture*, cu aceleași sensuri; ar. *bruștul*, *bruștir* a fost reamenajat, fonetic și semantic, după corespondentul albanez.

búbe -ja (și *búbë -a*) „ființă fantastică închipuită ca un monstru uriaș sau ca un șarpe mare, cu care, de obicei, speriem copiii", identic ca formă și sens cu rom. *bubă*. Cuvântul există și în aromână: *bubă* «gogoriță; croque-mitaine» (DDA, s. v.; cu același sens și interj. *bu! bu!*), precum și în alte limbi balcanice, în care, probabil, s-a răspândit din greacă : *μπούμπα*. E posibil ca, inițial, să fi fost o creație a limbajului copiilor (cf. Eq. Çabej, SGj., I, p. 79; Brâncuș, *Concordanțe*, p. 217).

cërkéjs vb „a mulge (vaca sau oaia) până la ultima picătură de lapte ; a înțărca", derivat de la *cark* [= tsark] „țarc" ca și rom.: *înțărca* (< *țarc*). Cu var. alb. *cërkejs* s-ar dovedi și faptul că forma comparabilă cu rom. *țarc*, *înțărca* e cea cu africata *ts* la inițială, mai veche decât var. cu *th-* (*thark*).

cincár -i [tsintsar] „(copil) sprinten, vioi, îndemânatic, isteț, descurcăreț" fem. *cincare* adj. „zgârcită, calică, cârpănoasă". Cele două cuvinte, culese din Dibra, Tetova și Struga, pot fi puse în legătură cu *țânțar* „nume dat populației aromâne din Macedonia de către populația slavă localnică" (DEX, s. v.). Caragiu (*Compendiu*, p. 217) reproduce presupunerea lui Capidan (*Ar.*, p. 5): „Dintre slavi, sârbii mai ales îi numesc *țințari*...numele este datorat probabil frecvenței în vorbire a africatei [*ț*] în aromână, cf. lat. *quinque* > arom. *ținți*". În albaneza din Macedonia sensurile sunt, evident, figurate.

corë -a (alb. lit. *sorrë*) „cioară", în Struga. E posibil să fie o variantă veche, cu africata *č* la inițială devenită *ts* după o normă de pronunție aromânească (deși în aromână nu e atestat, v. *Vocab.* p. 61, cu indicații etimologice).

dómle -ja (în Kărciova) „stăpân, domn" ar putea fi pus în legătură cu vocativul dacoromân *domnule* (vorbit : *domle*), introdus, întâmplător, pe cale orală (comp. și megl. *domnuli*, la vocativ, Capidan, *Megl.*, III, s. v.). Forma de feminin, cunoscută și în aromână, a pătruns și în bulgară ca nume propriu : *dómna* (Capidan, DR, III, p. 231).

dhallët n. n. (*dhalltë*) „zară", der. *dhallanik -u* s. m. (var. *llallanik*) „plăcintă pregătită cu mălai, cu zară sau iaurt" (fig. *llallë* „vorbăreț, vorbă-lungă") se identifică cu dr. rég. *zară* „lapte bătut" (ar. *δallă* e reamenajat după alb. com. *dhallë*; v. *Vocab.*, p. 128).

elbíshte -ja fem. „soi de pere timpurii care se coc odată cu coacerea orzului", derivat de la *elb -i* «orz», concordă cu rom. *oarzăn* adj. (*pere oarzăne*, alb. *dardhë elbishte* și *dardhë elbore* ; pentru detalii, v. *Concord.*, p. 128).

---

albaneze din Macedonia au fost studiate de numeroși albanologi, fie de la Tirana, fie la Prishtina ori Tetova. Se adaugă aici studiile, devenite clasice (unele privind direct raporturile albano-române), ale lui Petar Skok, St. Mladenov, Carlo Tagliavini, Norbert Jokl ș.a. În unele cărți, graiurile albaneze din Macedonia sunt prezentate în cadrul general al configurației dialectale a acestei limbi: Jorgji Gjinari, *Dialektologjia shqiptare*, Tirana, 1988; Agniya Vasilievna Desnickaya, *Gjuha shqipe dhe dialektet e saj* (inițial, în limba rusă), Prishtina, 1972.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În Gostivar şi Struga apare şi *elpth*, *elps* „urcior la ochi" (derivat diminutival de la *elb* «orz»), cu valoare metaforică, în concordanţă cu rom. *urcior*, *urcioraş* (lat. dim. *hordeolus*), v. *Concord.*, p. 175. În Kărciova, urciorul la ochi e numit : *pordhë kali* „băşina calului".

esh adj. (în Tetova şi Gostivar) „vârstnic" (alb. lit. *moshatar*), un cuvânt care ar putea fi pus în legătură cu ar. *auşu* (< lat. *avus*, cu un sufix din fondul autohton). Modificarea grupului vocalic *au* e posibilă în fonetica graiurilor albaneze din Macedonia. Dar mai aproape de adevăr pare ipoteza lui Eq. Çabej (SE, IV, s. v.), că *esh* ar fi un împrumut regional din turcă : *yeş* «Lebens(alter)», pentru care v. şi B. Demiraj, *Alb. Et.*, p. 168.

feçiór -i (Gostivar) „cioban", *fiçiór -i* (Tetova) „ajutorul baciului la stână" şi *fiçár* (Dibra) id. Prezenţa acestui cuvânt românesc în albaneză e discutată de N. Jokl (*Rumänisches im Albanischen*, în «Revista filologică», II, nr. 3, Cernăuţi, 1928, p. 262-263 ; v. şi Çabej, SGj, I, p. 182). Integrat în limbajul pastoral, *fiçór* e conoscut în diferite graiuri albaneze, precum şi în bulgară (voir CDDE, s. v.; Capidan, DR, III, p. 148), introdus de păstorii vlahi, ori aromâni.

gush vb. „a îmbrăţişa, a lua drăgăstos de gât" (var. *ngushi*, Tetova), cu der. *gushajcë* „soi de grâu cu boabe mari", *gushak* „brâu, cingătore ţesute în râzboi"(în FS sunt înregistrate numeroase derivate şi compuse cu *gushë*). Pentru română, de reţinut vb. *guşui* „a strânge de gât, a sugruma", *guşa* „a face guşă", adj. (mere, pere, prune) *guşate* „mari"; *guşă* există şi în bulgară şi sârbă. Capidan (DR, II, p. 476, Id., III, p. 202) consideră că extinderea balcanică a termenului s-a făcut din română.

hajhúje s. „femeie imorală, desfrânată"; ar. *hai-hui* invar. (şi *haihúm*) „zăpăcit" (DDA, s. v.). Termenul există şi în dacoromână : *haihui* adv., adj. „fără grijă, zănatec, năuc" (mai ales în legătură cu vb. *a umbla*), despre care Bogrea (DR, I, p. 277) crede că ar fi tc. *hai-houi* „cuvânt care imită strigătul unei mulţimi oarecare" (în DEX[2] e dat din tc. *hayhay*; v. şi Cioranescu, DER, s. v.).

kacúl -i „sac de pescuit"; *kaculéce -ja* „glugă de ploaie" (alb. lit. *kësulë*) se adaugă la variantele cu *ç* mai apropiate etimologic de rom. *căciulă* (detalii în *Vocab.*, p. 53-54) (comp. ar., megl. *câţulă*, ngr. κατσιουλα).

kërlik -u (mai ales în sudul Macedoniei) „caţă, ciomagul ciobanului cu cârlig la capăt" (şi var. *kërluk*, în Dibra şi *kërlyk*, în Manastir şi Struga) s-ar compara cu rom. *cârlig* (şi ar., megl.), pe care I. I. Russu îl atribuie substratului (*Etn. rom.*, p. 293), raportându-l la alb. *kërrigë* „cârlig de împletit ciorapi" ; s-ar adăuga şi der. *kërrikull -i* „sărcciner, prepeleac, arac la vie" ; se ştie că alb. *rl* poate evolua în unele graiuri la *r* (consoană vibrantă). *Cârlig* a pătruns şi în bulgară : *krъlig*, *karlik*, *karliuga* (Capidan, DR, III, p. 204).

koke -ja (şi *kokë -a*) „boabă, bob de cereale; orice fruct, orice lucru de mâncare" (ar., megl. *cocă* id.). Deci, rom. *coacăză* se explică prin radicalul alb. *kokë* (der. *kokëzë*), nu prin *koqe*, care e un plural singularizat (cf. Çabej, SF, XVIII (I), 1964, 1, p. 70-72 ; v. şi Brâncuş, *Vocab.*, p. 66). De reţinut şi sensul etnografic al alb. *koka* „boabe de porumb sau de grâu care se fierb la naşterea unui copil, cu credinţa că aşa îi va fi cu spor în viaţă". La români, boabele de porumb fierte se oferă la piţărăi (colindeţi) în ajunul Crăciunului, ori la clăcile din timpul iernii.

kóne -ja „căţeluş" (Struga, Prespa) e mai general (atestat şi în alte dicţionare: Leotti, FS, Fj. shq. ş. a.) Capidan (*Ar.*, p. 106) îl reţine între puţinele urme de limbă la aromânii

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

slavizați plecați spre Serbia din Macedonia. Termenul poate fi pus în legătură și cu megl. *cone, cóni, coini* (Capidan, *Megl.*, III, s. v.). Probabil alb. *kone* este la origine ar. și dr. *căne*, cu labializarea vocalei de sub accent (v. și Vătășescu, *Macedo-romanian Words in Albanian Slangs*, en RESEE, XVII, 1979, nr. 2., p. 413). Tratat ca element de argou împrumutul din aromână se justifică din plin. Amintim, în treacăt, termenii comuni : *bub - i* „câine mic" (var. *búbe -ja* id.), der. *bubík -u* „cățeluș", ca sugestie pentru explicarea rom. *bubi, bubico*, nume de câini mici.

kopaç adj., fig. „dințos, cu dinții mari", *kopaçe -a* „ciomag, băț, par, îmblăciu", *kopaçkë* „ lemn subțire, de crâng " (ir. *copåț* „tufă"). Am reținut aceste cuvinte pentru sensurile pe care le au în albaneza din Macedonia. Rom. *copac, copaciu* provine, ca și corespondentul albanez, din substratul comun.

lalë -a „termen de adresare pentru tată sau pentru o persoană mai în vârstă ; nene, bade"; în FS e dat ca învechit. (și : *nuselalës, nuska e lalës, nusja e lalës* „nevăstuică", lit. „mireasa tatei"); drom. *lală* „termen de adresare pentru o soră mai mare, dadă" (DLR, cu trimitere pentru etimologie la *lele*); în graiul din Oltenia e folosit ca adresare pentru tată. E un cuvânt balcanic: ar. *lală* „unchi", gr., tc., bg.

ligëtëirë -a „legătură de paie cu care se leagă snopul la secerat" (și var. *ligtaire, likter, liktójrë* ; *lidhnje* e traducerea derivatului românesc de la vb. *lega*). Pentru alte atestări și detalii importante, v. *Concord.*, p. 104-105, s. *lega*.

lumină -a (Kărciova) „lumină electrică"; drom. lumină electrică. Față de arom. *luńină* se opune absența palatalizării labialei (comp. și megl. *lumínari*). Cuvântul va fi pătruns, întâmplător, ca neologism, din dacoromână (v. și *litréikë* [*litrikë*], *aletrikë* «lampă electrică», comp. drom. pop. *lectrică*).

masë -a „masă" (Skopje), *mosë*, cu labilizarea lui *a* (Kărciova), comp. ar. *męasă*, megl. *męsă*, cu diftong. E posibil ca în albaneza din Macedonia *masë* să fi intrat fie direct din dacoromână, fie prin intermediul bulgarei (cf. Capidan, DR, III, p. 223).

meç t'majr (Tetova), rom. *rămâi cu bine*, ordinea cuvintelor : verb + adverb. În alb. lit., topica este adv. + vb.: *mirëmbeç* (cuvânt cu cuvânt : *cu bine rămâi*).

merénde -ja (Struga și Kărciova) „pâine de grâu nedospită, pregătită la repezeală" ar putea fi pus în legătură cu rom. *merinde* (ar. *mirinde*, megl. *mirindi*), sau cu it. *merenda*.

mëmëligë -a (var. *mamaligë, mamalingë, marmalugë, mamlik, mimilikë*) „un fel de baclava preparată cu făină de grâu". Sensul inițial este, însă, cel cu care e înregistrat *mëmëligë* „mămăligă" și în FS, s. v. aussi. Termenul e cunoscut și în alte limbi balcanice.

popór -i (Gostivar) „popor", cu același accent și fonetism ca în dacoromână de unde a fost preluat; alb. lit. *pópull* (din lat. *populus* sau it. *popolo*, cf. Meyer, EWA, s. v.). În dialectele românești sud-dunărene nu există (v. pe larg Brâncuș, *Ist. cuv.*[2], p. 154).

póshta înv. „așa se numea odinioară trenulețul de călători din relația Kărciova – Gostivar" (alb. lit. *postë*). Prin fonetismul *sh* cuvântul pare să fi intrat din română (sau din bulgară, sârbă, rusă); în aromână, *puștaru* (N. Saramandu, *Romanitatea balcanică*, București, 2004, p. 297).

pungásh -i „hoț, pungaș, pezeveghi" (Kărciova ; autorul notează în paranteză originea românească a termenului). Pentru *pungă*, în DLR se indică o etimologie incertă : din greaca modernă, din latina medievală, ori din vechea slavă. Oricum, derivatul în *-aș* s-a constituit în interiorul limbii române. *Pungă* există și în albaneză (*pungă*), dar nu și derivatul afectiv cu *-aș*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

punkt (Tetova) „loc special în sat, cu multe ţarcuri, unde erau alese oile pentru încrucişare" ar fi neologismul *punct* din română, cu valoare spaţială ; alb. *punt*, rar, vine din italiană (Meyer, EWA, s. v.).

stráungë -a (şi var. *strungë*, *stragë*) „strungă, locul îngust prin care trec oile la muls". Variantele cu *sh* sens diferit: *shtrong -u* „băţ de fier cu care se închide uşa grajdului sau poarta oborului", *shtrungí -a* „vadra în care se mulg oile", *shtroungë -a* „prapor, cămăşa mielului la fătare". Formele cu *str-* (în alb. lit. *shtr-*) sunt proprii românei (şi dialectelor ei), precum şi limbilor în care a pătruns termenul (bg., sb., magh., gr. etc.). Deci, alb. maced. *str-* e împrumut târziu din aromână sau din dacoromână prin intermediu bulgar.

sugjare -ja „oaie din turmă care fată mai târziu", cu *g* > *gj*, o modificare fonetică cunoscută în graiul din Macedonia ; în alb. lit. *sugar -i* „miel care suge". Drom. *sugară* „oaie care a fătat mai târziu şi care alăptează toată vara" (DLR, s. v.) ; ar. *sugar -ă* „miel care suge". Din română termenul a intrat în albaneză, direct sau prin intermediul bulgarei: *sugaré* (v. şi Capidan, DR, III, p. 212).

shtirë -a f. (despre animale) „stearpă, care nu fată", der. *shtirkë* „capră stearpă", coexistă cu *shterpë*. În Albania e un sat *Shtira* atestat la 1417 (cf. SF, 2, 1976, p. 153). Din română, *ştiră* a pătruns în bulgară. În cercetăile mai vechi, *ştiră* era comparat cu alb. *shtjerrë* „miei în turmă", din aceeaşi familie cu *ştiră*.

shut -i „berbece fără coarne, ciut" şi *shute -ja* „vacă fără coarne", *shyto -a* „bou fără coarne ", der. *shytak -u* „berbece fără coarne". La acestea se adaugă var. *sáutë* (cu diftong), *sutë*, cu *s-*, care a devenit mai târziu *sh-*. În albaneza actuală forme cu *ç-* nu există; în limbile vecine s-au difuzat variante cu *sh-* [š]. În aromână şi meglenoromână apar ambele varainte, cu *č-* şi cu *š-*, ca în dacoromână. (Pentru amănunte privitoare la varianta iniţială, v. *Vocab.*, p. 65).

tristoj vb (Kărciova) „a se înfricoşa, a se speria" coexistă cu varianta general albaneză *trishtoj* (*-ohem*) „a se întrista, a se mâhni" (din lat. *tristis*). Fonetismul *s* ar reda o reamenajare a termenului după rom. *trist*, *întrista* sau it. *triste*, lat. *tristis*. În aromână nu există.

urdë (alb. lit. *urdhë*) „ceea ce rezultă din fierberea zerului". Fonetismul *rd* ar dovedi un împrumut târziu din aromână sau dacoromână, ori numai adaptarea fonetică a lui *urdhë* după modelul lui *urdă*. Se poate presupune şi faptul că *urdë* e varianta veche a lui *urdhë*, căci *rdh* provine de regulă din *rd*. De fapt, *urdë* e atestat încă din sec. al XV-[lea] ca nume de persoană (cf. Shuteriqi, în SF, 1, 1982, p. 192). Tot cu var. *urdë* e cunoscut astăzi în graiul din Dibra (cf. Xhuvani, SF, 1, 1982, p. 169) şi, de asemenea, în bulgară şi sârbă.

vallóre -ja (Kărciova) „valoare, preţ" (alb. lit. *vlerë*) ar proveni din română : *valoare* sau din italiană : *valore*.

xhysh -i, m., *xhyshe -ja*, f. (var. *xhishe*) „socru, soacră" (cu *gj* > *xh* [ğ], fenomen specific graiurilor gheghe) corespunde rom. *ghiuj*, cu observaţia că în română, în afară de sensul diferit („bătrân, moş"), nu există şi o formă de feminin. În aromână e la fel ca în dacoromână, numai că *ghiuş* (cu *-ş*) pare influenţat fonetic de corespondentul albanez. Perechea sinonimică *moş*, *moaşă* se distinge semantic, adică sensul funciar al masculuinului *moş* nu există şi la feminin.

Se observă că în lista prezentată aici se cuprind trei grupuri de cuvinte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. Variante albaneze ale elementelor vechi comune cu româna : *baci*, *brustur*, *țarc*, *cioară*, *zară*, *guşă*, *căciulă*, *cârlig*, *coacăză*, *copaci*, *strungă*, *ştiră*, *şut* (*ciut*), *urdă*, *ghiuj*. În cercetarea substratului românei, aceste variante, specifice graiurilor albaneze nordice, sunt utile pentru reconstrucția etimonnurilor comune.

2. Cuvinte care par de dată mai târzie, care s-ar explica prin raporturile interbalcanice în cursul evului mediu: *bubă*, *țânțar*, *fecior*, *lală*, *legătură*, *merinde*, *mămăligă*, *sugară*.

3. Cuvinte din dacoromână adoptate întâmplător de vorbitori ai graiurilor albaneze din Macedonia: *domle*, *haihui*, *lumină*, *masă*, *popor*, *poştă*, *pungaş*, *punct*, *valoare*.

În concluzie, materialul lexical pe care l-am discutat în aceste pagini priveşte, în sens larg, raporturile străvechi dintre română şi albaneză, precum şi unele aspecte ale influenței recente a românei vorbite asupra graiurilor albaneze din aria Macedoniei.

BIBLIOGRAFIE:

Çabej SGj	= Eqrem Çabej, *Studime gjuhësore*, I, II, Prishtinë, 1976.
Capidan, *Ar.*	= Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932.
Capidan, *Megl.*	= Theodor Capidan, *Meglenoromânii*, III, *Dicționar meglenoromân*, Bucureşti, 1935.
Caragiu *Compendiu*	= Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- şi sud-dunăreană)*, Bucureşti, 1975.
Concord.	= Gr. Brâncuş, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, 1999.
DDA	= Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân. General şi etimologic*, ed. a II-a, Bucureşti, 1974.
Demiraj, *Alb. Etym.*	= Bardhyl Demiraj, *Albanische Etymologien (Untersuchungen zum albanischen Erbwortschatz)*, Amsterdam - Atlanta, 1997.
FS	= *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tiranë, 1980.
Meyer EWA	= Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strasbourg, 1891.
RESEE	= Revue des Études sud-est Européennes, Bucureşti, 1963 et suiv.
Russu, *Etn. rom.*	= I. I. Russu, *Etnogeneza românilor*, Bucureşti, 1981.
SF	= Studime filologjike, Tiranë, 1964 et suiv.
Vocab.	= Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti, 1983.

ROMANIAN WORDS IN ALBANIAN FROM THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract

In the Albanian dialects from the Republic of Macedonia, which generally belong to the gheg dialect, there is a group of words from the original layer common to Romanian and Albanian with archaic phonetic forms useful for their etymological research. These words are phonetically close to Romanian correspondents. There is also a number of words which were borrowed later, by accident, from Daco-Romanian (*lumină*, *masă*, *popor* etc.). In these cases, one must either search the Aromanian or the Italian.

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Litere

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DERIVAREA CU SUFIXE MOȚIONALE ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN

MIRCEA FARCAȘ

Între sufixele moționale, întâlnim afixe specifice unei arii mai largi (graiurile ardelenești) care diferențiază graiurile maramureșene prin raportare la alte ramificații teritoriale dacoromâne sau la varianta standard.

Moțiunea prezintă interes prin faptul că derivatele obținute astfel pot avea:

1. Teme comune cu limba standard, dar selectând alte afixe, specifice nordului dacoromânei.

2. Teme specifice graiurilor ardelenești, având afixe comune cu limba standard. Derivatele reprezintă ambele categorii de genuri:

A. Feminine de la masculine:

-ă: afix motional specific ariei nordice, căruia în graiurile muntenești și moldovenești, precum și în limba standard, îi corespunde
-că: *țigancă/ țigană* (TD-Mar., Bz, p. 32/30);
-iță: *bivoliță/ dibolă* ALRM II/pct. 221, 223, 225, 228, 233, 235, 236, 239; *porumbiță/ porumbă ibid.* h. 598/ pct. 222, 234;

Uneori derivatul provine de la un termen propriu graiurilor sau cu semantism specific:

pruncă "fată" (Antol. folcl. MM., p. 351):

*Merge-o **pruncă** pe cea luncă/*
Și-un voinic pe cel colnic/
***Prunca** merge tot plângând*
Și voinicul șuerând

(Tit Bud, 1908, *Domnișoara măritată după un fecior de țigan*, publicată în Antol. folcl. MM, p. 351)

găzdacă adj. f. „fată de găzdac":

Săraca fata săracă,
*Mult lucră la cea **găzdacă*** (Bud 1908, 64/183)

-iță: apare cu mare frecvență fiind preferat pentru nume de profesie, care pot avea

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- teme comune cu limba standard: *dăscăliță, profesoriță, învățătoriță* (ALRR-Mar., vol. III, h. 690; Vulpe 1984, p. 346)
- teme specifice graiurilor de nord ale dacoromânei:

saboiță "croitoreasă" <*sabău* "croitor" (<magh. *szabó*, CADE menționează că acest termen circulă în Transilvania și Banat, dar derivatul *saboiță* nu este amintit). Forma *saboiță*, încă în uz în localitatea Fereşti, a fost înregistrată în varianta *săboiță* în volumul *Lexic regional* (II, 1967, p. 106) de către Gheorghe Pop pentru regiunea Maramureș, iar mai târziu, în 2000, termenul apare atestat în TD-Bas., la nord de Tisa, în Apșa de Jos: *Meream la săboiță și coseam sumna.*

socăciță[1] "bucătăreasă" < *socaci* "bucătar" (<magh. *szokacs*) (ALR II s.n., vol. IV, h. 1090, pct. 353, 362; ALRM, vol. III, h. 895, pct. 353, 362; se regăsește în Transilvania de centru, nord și nord-vest, vezi și h. 896, ALRM, vol. III, *socăciță* "bucătăreasă", pct. 353, 362);

șogoriță[2] "cumnată" < *șogor* "cumnat" <magh. *sogor* "cumnat"[3] (ALRR-Mar., vol. I, h. 231, pct: 221-234, 238-240; vol. IV, pl. XII, pct: 221-234, 238-240);

-că: *catârcă* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XXII, pct. 226); *jidaucă* (ALRT II, pct. 353, p. 154), *jidoucă:*

Iera jiz atuncia, iei avé farbă, șî de la ei cumpărá, că jiz [k] pă mine mă mînă mama după farbă în sat, la o ***jîdoucă.*** (TD-Bas., ST, p. 381/15)

Interesant este faptul că sistemul derivativ al graiurilor descrise se opune altor arii (pentru simetrie, de pildă, din sudul dacoromânei), prin selectarea "opozitivă" a altor afixe:

-e căruia îi corespunde **-easă**: *croitoreasă/ croitoare* ALRM II, h. 222/ pct. 231; *cusătoreasă/ cusătoare* ibid. pct. 235.

-că pentru **-ă**: *orfancă* (TD-Bas., Pl, p. 398/5): *Mi-am cumpărat o sumniță mai mîndră și mi-am luat păpuci în pt'cioare șî, mi-am cumpărat, că dar am fost ...* ***orfancă.***

-oaie[4] pentru **-oaică**: *ursoaie* (ALRR-Mar., vol. III, h. 576, pct. 221-227, 231, 233-236, 238, 240); *cerboaie* (ALRR-Mar., vol. III, h. 578, pct. 222, 226, 232, 236, 238);

iepuroaie (*ibid.* pct. 221-227, 229, 230, 232, 234, 236, 238, 239);

lupoaie: *La copila de român*

---

[1] *Socăciță* este semnalat și în aria vecină a Maramureșului, în Năsăud, pe valea superioară a Someșului Mare, de către Luminița Botoșineanu (2007: 237).

[2] Derivatul *șogoriță* este în uz la românii din Ungaria, fiind menționat în glosar de către Maria Marin și Iulia Mărgărit (2005: 253).

[3] Termenii pentru *cumnat* împart Maramureșul în două arii lexicale, o arie care cuprinde centrul, nordul și vestul Maramureșului cu varianta *șogor* (<magh. *sogor*), iar în est, o arie mai mică care păstrează termenul latinesc cumnat (<*cognatus*) (Farcaș 2005: 58).

[4] Majoritatea lingviștilor afirmă că sufixul *-oń* este moștenit din latinescul *-oneus* (*-onea*), un derivat de la *-o, -onis* (acuzativ *-onem*) (ILR II 1969: 184). Alexandru Graur (1929: 94-105) are o părere diferită, considerând că sufixul românesc *-oi* (regional *-oń*) nu poate fi explicat din punct de vedere fonetic din latinescul *-oneus*, în timp ce femininul *-oaie* (*-oańe*) se explică foarte ușor prin latinescul *-onea* sau *–onia* (*cf.* Goicu-Cealmof 2006: 318-319).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Tremură ţâţele-n sân
Dar la biata unguroaie,
Spânzură ca la ***lupoaie*** (Bud 1908, 52/61)

nemişoaie „soţie de *nemiş*" (var. pentru *nemeş* „nobil" v. Bud 1908: 80:

Mă-nsurai cu ochii-nchişi,
Luai fată de nemiş,
Nemişoaia *şede-n vatră*
Şi mănâncă nespălată (*ibid.*, 80/148).

Formaţiile cu acest derivativ corespund şi creaţiilor cu alte afixe:

-oaie pentru **-iţă**: *porumboaie* "porumbiţă" (ALRR-Mar., vol. III, h. 598, pct. 226), evident atunci când este vorba de teme din limba comună.

În cazul bazelor dialectale, derivatele reprezintă creaţii specifice:

truşcoaie "curcă" <*truşcă* + *-oaie* (ALRR-Mar., vol. II, h. 396, pct. 228) sau *gândăcoaie* „femelle du serpent" (*ibid.* IV, Pl. XLIII [1370]); *zermoaie*, cu acelaşi sens (*ibid.*/ pct. 224, 229).

Se cuvine să subliniem că pătrunderea crescândă a variantelor literare la nivel dialectal se reflectă şi în sistemul derivativ. Sunt atestate astfel, derivate generalizate, precum: *cerboaică* (ALRR-Mar., vol. III, h. 578, pct. 221, 224, 227, 230, 233, 234); *iepuroaică* (ALRR-Mar., vol. III, h. 585, pct. 228, 231, 235, 237); *lupoaică* (ALRR-Mar., vol. III, h. 575, pct. 229, 231, 233, 237); *porumboaică* (ALRR-Mar., vol. III, h. 598, pct. 228, 231, 233, 240); *ursoaică* (ALRR-Mar., vol. III, h. 576, pct. 228-230, 233, 237, 239), alături de *cerboaie, iepuroaie, porumboaie, ursoaie.*

De asemenea remarcăm refaceri analogice în cazul elementelor dialectale: *truşcoaică* "curcă" (ALRR-Mar., vol. II, h. 396, pct. 235) în paralel cu *truşcoaie*.

B. Masculine de la feminine:

Crearea masculinelor de la feminine se cuvine semnalată pentru faptul că, pe de-o parte, întâlnim derivate cu caracter mai general: *cârţioi*, eventual regional cu caracter mai larg: *măştihoi, văduoi*, pe de altă parte, găsim elemente specifice prin baza derivativă: *gotcoi* "curcan" <*gotcă, truşcoi* "curcan" < *truşcă*. Majoritar, numele astfel create reprezintă creaţii sufixale cu:

-oi: *cârţioi* (ALRR-Mar., vol. III, h. 580, pct. 227); *truşcoi* "curcan" (<*truşcă* "curcă") (ALRR-Mar., vol. II, h. 395, pct. 222, 228-239); *gotcoi* "curcan" (<*gotcă* "curcă") (ALRR-Mar., vol. II, h. 395, pct. 223-225, 227); *măştihoi* "tată vitreg" <*maştehă*[5] "mamă vitregă" (ALRR-Mar., vol. I, h. 177, pct. 233, 240), *văduoi* <*văduă*/ *văduvă* (ALRR-Mar., vol. I, h. 237, pct. 235);

De asemenea, se impune să remarcăm derivate feminine precum *cârţioaie*, create de la masculine (*cârţioi*) pentru „echilibrarea" sistemului derivativ moţional, în acest fel

[5] *maştéhă* "vitregă" <rus. *mačecha*[5], magh. *mastoha* sau bg. *mašteha* (Avram 1997: 42) (ALRR-Mar., vol. I, h. 176, pct: 221-240) – de remarcat că femininul păstrează acest etimon, iar pentru masculin se foloseşte lat. *vitreg/ zitreg*, însă în 2 puncte: 233 şi 240 avem varianta *măştihoi* (ALRR-Mar., vol. I, h. 177, pct. 233, 240);

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

stabilindu-se o anumită simetrie, din punctul de vedere al formantului, în cadrul moțiunii. Astfel de creații, uneori, devin susceptibile de îmbogățire semantică prin specializare sau restrângere: *cârțitoi/ cârțitoaie* (ALRR-Mar., vol. III, h. 580, nota din punctul 230 precizează că "mușuroiul pe care-l scoate se numește *cârțitoaie*"). Aceeași explicație ar putea fi valabilă și pentru *găzdoaie* (TD-Bas., ST, p. 377/25), acolo unde s-au refăcut forme corespunzătoare fiecărui gen în parte (*cf. găzdoi*). Presupunem că pentru dezambiguizarea termenului *gazdă* s-a creat mai întâi femininul, abia apoi, după *găzdoaie*, a apărut și masculinul corespunzător, *găzdoi*.

Între sufixele moționale, îl menționăm și pe *-ar*, care creează masculine de la feminine, derivatele astfel obținute fiind inedite. În cazul acestei particule derivative semnalăm o anumită relație de concurență cu *-oi*, în sensul că acesta din urmă îl dublează, creând derivate paralele:

Până eram păcurar,
Toți îmi striga că-s tâlhar;
De când m-am lăsat de oi,
Toți îmi strigă că-s ***curvoi*** (Mândrescu 1892, 161)

Strigă oamenii pe noi,
Ca și birișii pe boi,
Că săm niște tâlhăroi
Și beutori și ***curvoi!*** (Bud 1908, 50/43).

Dacă în ultimul citat am putea considera că este vorba despre un derivat augmentativ, „susținut" prin termenul cu care este asociat, *tâlhăroi*, în celălalt exemplu, formația cu sufix, *curvă–curvoi*, provenind de la un feminin nesufixat, o percepem în cadrul cuplului corespunzător. Faptul este considerat diagnostic pentru specializarea derivativului în sfera moțiunii (Eleonora Popa 1967, 168), încadrându-se în tendința de creare a unui inventar specific domeniului menționat.

- *boresar*[6] - are mai multe sensuri:
  - [peiorativ] "spân"[7] (în Săpânța) <*boreasă*[8] "nevastă, femeie căsătorită" + *-ar*, amintind prin absența capilației obrazul de *boreasă* (informatorul precizează detaliul semnificativ „nu-i crește barba ca la *boreasă*") (ALRR-Mar., vol. I, h. 89, pct. 227);
  - "tânăr însurat", prin urmare „cel care are boreasă" (ALR I/ II, h. 269, pct. 343, 345; cf. Scurtu 1966: 192-193)
  - "văduv", deci cel care a pierdut calitatea conferită de bază – în Țara Oașului, menționat de Candrea (1907: 80);

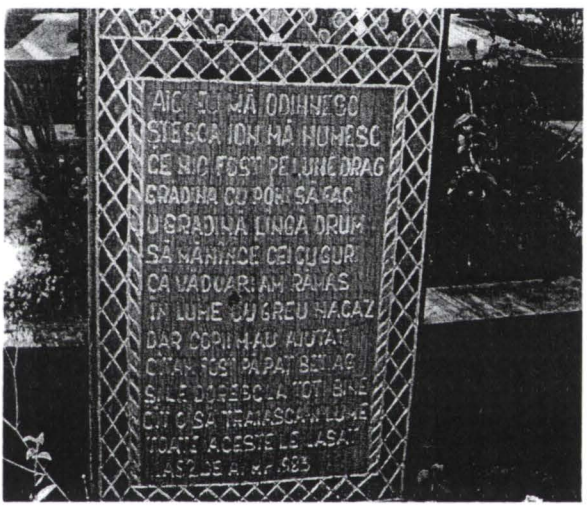
- *v*du6ar* <*văduă* + *-ar* "văduv" (ALRR-Mar., vol. I, h. 237, pct. 226, 227; TD-Bas., Pl, p. 401/25):

[6] În Țara Oașului, sensul este "văduv", *cf.* Scurtu 1966: 192. *Cf.* și Mărgărit 2007: 37.
[7] Tot cu acest sens se înregistrează cuvântul *puțurgău*, pct. 240, ALR I/II, h. 269, pct. 343, 345 indică sensul "tânăr însurat";
[8] *Boreasă* este menționată și în graiul de pe Târnave de către Vasile Frățilă (1982: 189).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dar am avut şi năcaz
Că ***văduar*** *am rămas;*
Eu ***văduar*** *am rămas*
În lume cu mult năcaz;
Măi Ion a meu bărbat
Io ***văduar*** *te-am lăsat;*
Ş-am trăit cu năcaz
Şi ***văduar*** *am rămas;*
Şi ***văduari*** *am rămas*
Şi iară m-am însurat (*Corpus Săpânţa*)

Din punctul de vedere al derivării moţionale, graiurile din Maramureş se afiliază grupurilor de graiuri nordice în cadrul cărora constituie o parte componentă, opunându-se, în acest fel, ariei sudice a dacoromânei. Din punctul de vedere al derivativelor folosesc aceleaşi elemente ca şi limba comună, nespecifice moţiunii, dar cu altă distribuţie. Prin aspectul discutat, sistemul derivativ prezentat ilustrează, încă o dată, unitatea limbii române în diversitatea ei dialectală.

Cruce din Cimitirul vesel - Săpânţa

BIBLIOGRAFIE:

ALR s.n. = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă* (E. Petrovici coord.), vol. I-II, 1956; vol. III, 1962; vol. IV, 1965; vol. V, 1966; vol. VII, 1972.

ALRM = *Micul Atlas Lingvistic Român,* serie nouă, Editura Academiei, vol. I. 1956, vol. III 1967, vol. IV 1987

ALRR-Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni - Maramureş,* vol. I-IV, Editura Academiei, Bucureşti, vol. I-III, 1969-1973; vol. IV, 1997 autori: Petru Neiescu, Grigore Rusu, Ionel Stan: vol. I, Bucureşti, 1969 (h. 1-243); vol. II, Bucureşti, 1971 (h. 244-537); vol. III, Bucureşti, 1973 (h. 538-870); vol. IV, 1997 (h. 871-1138).

ALRT II = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, suplement la Atlasul Linguistic Român II, Sibiu-Leipzig, 1943

Avram 1997 = Andrei Avram, *Contribuţii etimologice,* Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Botoșineanu 2007 = Luminița Botoșineanu, *Graiul de pe valea superioară a Someșului Mare*, Edtura Alfa, Iași.
Bud 1908 = Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de ..., București (Academia Română „Din viața poporului român. Culegere și studii III).
CADE = I. -A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat "Cartea Românească"*, București, 1926-1931.
Candrea 1907 = I. -A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București.
Farcaș 2005 = Mircea Farcaș, *Arii lexicale maramureșene*, în "Buletin Științific", fasc. Filologie, seria A, vol. XV, Baia Mare, p. 56-60.
Frățilă 1982 = Vasile Frățilă, *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Târnavelor*, Tipografia Universității din Timișoara, 1982.
Goicu 2006 = Viorica Goicu, *Originea și semnificațiile sufixului regional –oc*, în "Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie", (coord. Nicolae Saramandu), Editura Universității de Nord, Baia Mare, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006, p. 323-333.
ILR = *Istoria limbii române*, vol. I, 1965 (coord. Al. Graur), vol. II, 1969 (coord. I. Coteanu), Editura Academiei, București.
Lexic regional II, 1967= Lucreția Mareș (coord.), *Lexic regional*, Editura Științifică, București.
Mândrescu 1892 = Simeon C. Mândrescu, *Literatură și obiceiuri poporane din comuna Râpa de Jos, comitatul Mureș-Turda (Transilvania)*, București.
Popa 1967 = Eleonora Popa, *Sufixe moționale pentru formarea masculinului*, în "Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", vol. al IV-lea, p. 163-177.
Scurtu 1966 = Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Editura Academiei, București.
TD-Bas. = Marin *et alii* 2000 a – Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București.
TD-Mar. = *Texte dialectale din Maramureș* (materiale nepublicate cuprinzând 7 dosare pe 7 localități) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan - Al. Rosetti" București (TD –Mar.).
Vulpe 1984 = Magdalena Vulpe, *Subdialectul maramureșean*, în *Tratat de dialectologie românească*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, p. 320-354.
*** *Antologie de folclor din județul Maramureș*, Baia Mare, 1980.

LA DERIVATION PAR DES SUFFIXES MOTIONNELS DANS LE SOUS-DIALECTE DE MARAMUREȘ

Résumé

La motion présente intérêt par le fait que les dérivés ainsi obtenus peuvent avoir: 1) Des radicaux communs avec la langue standard, mais à d'autres affixes, spécifiques au nord du daco-roumain; 2) Des radicaux spécifiques aux patois de Transylvanie, mais ayant d'affixes commun à la langue standard. La pénétration continue des variantes littéraires au niveau dialectal se reflète aussi dans le système dérivatif. On enregistre des variantes parallèles avec des suffixes littéraires et avec des suffixes spécifiques aux patois de nord du territoire daco-roumain. Du point de vue de la dérivation motionnelle, les patois de Maramureș s'attachent aux groupes de patois de type nordique, au cadre duquel ils constituent une component, en s'opposant ainsi à l'aire de type de sud du daco-roumain. Du point de vue des dérivatifs, les patois de Maramureș emploient les mêmes éléments comme la langue commune, mais à d'autre distribution. Par l'aspect discuté, le système dérivatif présenté illustre, encore une fois, l'unité de la langue roumaine dans sa diversité dialectale.

Universitatea de Nord din Baia Mare
Facultatea de Litere
farcasmircea@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ASPECTE SOCIO- ŞI PSIHOLINGVISTICE REFLECTATE ÎN REALIZAREA UNEI ANCHETE ANTROPONIMICE

OLIVIU FELECAN

1. Preliminarii

1.1. Obiectivul lucrării

Prezentul studiu reprezintă o componentă a unui proiect de cercetare CNCSIS, cu titlul *Interferenţe multietnice reflectate în antroponimia maramureşeană, spaţiu central-european*, care îşi propune să cerceteze prenumele recente date copiilor în zona investigată (începând cu anul 1987) şi evoluţia lor în contextul actual.

Lucrarea de faţă s-a născut din necesitatea de a prezenta câteva aspecte socio-psihologice care influenţează *criteriile de selectare*, din ansamblul prenumelor existente, a celor întrebuinţate în zona vizată. Concret, investigaţia este orientată asupra identificării *relaţiilor* stabilite între conferirea, de către adulţi, a numelor pentru copii şi *posibilităţile de care dispune limba maternă* în acest sens, luând în considerare subiectivismul propriu fiecărei familii, intrinsec actului de atribuire de nume succesorilor.

2.2. Perspective teoretice

Cercetarea este abordată din *perspectivă interdisciplinară*, având componente *antropologice, sociolingvistice, psiholingvistice şi etnolingvistice*.

Conceptul fundamental, operant în lucrarea de faţă, este cel de *variaţie antroponimică* (analog celui de *variaţie lingvistică* din sociolingvistică) – vizând covarianţa sistematică între *componenta socială / antropologică* (descrisă în termenii factorilor de variabilitate cunoscuţi: *vârstă, sex, statut socio-profesional, etnie*)[1], *componenta psihologică* (descrisă în termenii unor factori de natură psihologică) – şi cea *lingvistică* (*antroponimică*), în actul de atribuire de nume.

Se pleacă de la *premisa fundamentală* că numele purtat de către individ este determinat de *factorii psihologici implicaţi în actul numirii* (configuraţia psihologică a celor care atribuie numele), precum şi de apartenenţa individului (prin atribuitorii de nume) la un anumit *cadru istoric / zonă geografică / la o anumită clasă socială / confesiune* etc.

[1] Pentru tratarea problematicii sociolingvistice de acest gen, vezi, între altele lucrarea de sinteză Ionescu-Ruxăndoiu/Chiţoran 1975, Ciolac 1997, Ciolac 1999, *Tratat de dialectologie românească* 1984.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.3. Metodologie

Metodologia de cercetare implică două componente:
- metodologia de alcătuire a corpusului;
- metodologia de interpretare a materialului.

Ca metodă de culegere a materialului, am avut în vedere îmbinarea *anchetei directe, pe teren, cu observația faptelor*; în acest scop, a fost realizat un *chestionar antroponimic* mai restrâns, care să surprindă acele *variabile onomastice reprezentative* pentru diferențierile (înregistrate pe parametrul investigat) din zona Maramureșului.

Lucrarea de față are ca scop să prezinte câteva *aspecte socio-psihologice reflectate în alcătuirea chestionarului aplicabil în ancheta antroponimică*. Ne-am propus, în principiu, să alcătuim chestionarul în așa fel încât să surprindem și să explicăm realitatea antroponimică dată, respectiv să descifrăm mecanismele psihologice ale alegerii unor prenume, prin anchetă directă, și nu prin supoziții virtuale, imaginate.

2. Ancheta antroponimică

2.1. Particularități ale anchetei antroponimice

Ancheta antroponimică este o *anchetă sociolingvistică* de tip special, care își propune să investigheze *antroponimia* unei *comunități lingvistice*[2].

Ca variantă a celei sociolingvistice, *ancheta antroponimică* prezintă toate trăsăturile caracteristice ale celei dintâi:
- presupune folosirea simultană a unui *mare număr de informatori, de vârste, profesiuni și etnii diferite, originari din localitatea considerată sau de curând stabiliți* etc.;
- necesită stabilirea unui eșantion reprezentativ, extras din cele mai diverse tipuri de comunități, atât din mediul rural, cât și din cel urban;
- presupune alegerea unui număr mare de parametri extralingvistici, distinși mai riguros nu doar în privința comunităților rurale conservatoare, ci pe întreg cuprinsul zonei cercetate;
- presupune utilizarea unui chestionar de dimensiuni reduse: „cercetătorii urmăresc numai câteva fenomene lingvistice, așa-numitele variabile lingvistice, cărora li se conferă valoarea de indici relevanți (indicatori) pentru diferențierile dintr-o anumită comunitate"[3], cu următoarele diferențe specifice:
- investighează un domeniu particular (*actul de atribuire de nume*);

---

[2] „Termenii de *anchetă, investigație de teren, cercetare sociologică concretă* [...] desemnează operația de strângere și prelucrarea informațiilor în scopul verificării unor ipoteze științifice sau al formulării unor soluții de rezolvare a problemelor sociale și presupun un demers metodologic riguros, ca și posibilitatea cuantificării informațiilor" (Chelcea 1975: 30). *Ancheta*, ca și *sondajul*, implică cercetarea de teren și tratarea statistică a rezultatelor. Ea nu se oprește la datele de ordin subiectiv (individuale sau de grup, economice sau culturale). Spre deosebire de sondajul de opinie, *ancheta* întrebuințează o multitudine de mijloace pentru obținerea informațiilor și nu se rezumă doar la chestionar și interviu. Universul anchetei îl constituie colectivitatea, populația asupra căreia se va concentra investigația. În funcție de realitatea din teren și de scopul urmărit, selectarea informatorilor trebuie realizată pe baza parametrilor sociolingvistici esențiali pentru cercetarea avută în vedere: vârsta, sexul, ocupația, statutul social, nivelul de cultură (studiile parcurse), proveniența geografică, tipul localității de rezidență (urban / rural), rolul deținut în comunitate ș.a.

[3] Ionescu-Ruxăndoiu / Chițoran 1975: 26

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- îşi orientează metodologia pornind de la trăsăturile caracteristice ale materialului investigat (*antroponimice*).

2.2. Chestionarul antroponimic

2.2.1. Aspecte definitorii

În alcătuirea *chestionarului antroponimic*, ca principală metodă utilizată în ancheta antroponimică, trebuie luate în considerare următoarele aspecte[4]:

- *conţinutul chestionarului* vizează specificul materialului lingvistic-ţintă: chestionarul antroponimic este o variantă derivată a unui chestionar sociolingvistic, cu un inventar de întrebări specifice, puse într-un cadru metodologic propriu pentru studierea varietăţii antroponimice.
- *lungimea chestionarului* constituie o problemă atât de metodologie, cât şi de tehnică a cercetării. Considerente de ordin material[5] şi de timp[6] duc la alegerea pentru cercetare doar a indicatorilor principali, concludenţi pentru demersul urmărit. Capacitatea de a alege din universul indicatorilor posibili pe cei esenţiali devine obligatorie pentru desfăşurarea şi bunul mers al anchetei antroponimice.[7]
- *scopul urmărit în investigaţie:* studiul şi chestionarul nostru se ocupă, în sensul cel mai larg, de relaţiile dintre prenume şi particularităţile subiecţilor umani individuali, care le aleg şi le interpretează. Nu doar prenumele trebuie puse „sub lupă", ci şi profilul sociolingvistic, psiholingvistic şi etnolingvistic al familiilor. Scopul este de a arăta originea sau schimbările în funcţie de stările, afectele, gândirea, temperamentul adulţilor, care se fac responsabili de alegerea unui prenume „tradiţional", „clasic" ori a altuia, împrumutat dintr-o limbă străină. Sarcina centrală a chestionarului este de a depista procesele conştiente sau provenite din subconştient, care au loc atunci când oamenii trebuie să aleagă prenume pentru copiii lor. Comportamentele şi procesele psihice umane interacţionează, iar rezultatele vizează atât statutul diferitelor tradiţii antroponimice dintr-o localitate sau dintr-o familie, cât şi varietatea, schimbarea antroponimică în curs de desfăşurare, modernizarea onomasticonului românesc[8]. În acest punct, chestionarul are tangenţă şi cu *etnolingvistica*, prin studierea atitudinii faţă de limbă şi faţă de diversele componente ale acesteia, în speţă *numele*.

---

[4] *Dicţionarul de ştiinţe ale limbii* aduce completarea că „structura chestionarului este condiţionată de scopul cercetării (descrierea completă a graiurilor studiate sau a unui anumit subsistem lingvistic: fonetică, lexic etc.; studiul unor fenomene de conservare sau al răspândirii inovaţiilor; studiul influenţei limbii literare asupra graiurilor sau al interferenţelor între sistemele diverselor graiuri etc.), dar şi de metoda de interpretare a datelor lingvistice pe care intenţionează să o utilizeze cercetătorul" (2005: 103).

[5] Ne referim la aspectul financiar (o coală de hârtie pentru fiecare subiect intervievat).

[6] Am luat în calcul ~10 minute / chestionar aplicat, având în vedere că fiecare operator de anchetă va aplica câteva zeci de chestionare.

[7] În opoziţie, ancheta dialectală are o multitudine de întrebări, deoarece „este o acţiune cu scop foarte clar definit – obţinerea unor informaţii referitoare la codul şi comportamentul lingvistic specific unei anumite comunităţi" (Manu Magda 2003: 46). Obiectivul vizat constă în alcătuirea unor atlase lingvistice, monografii, glosare sau antologii cu texte dialectale.

[8] „La generalizările teoretice se ajunge ulterior şi numai pe baza unei cantităţi suficient de mari de date (= variabile [socio]lingvistice) culese pe teren (şi prelucrate statistic), în funcţie de o serie de parametri" (Ciolac 1997: 22), ca: latura subiectivă a opţiunii pentru un anumit prenume, tipul zonei de rezidenţă, statutul sociocultural al emiţătorului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.2.2. Principii în alcătuirea chestionatului onomastic Maramureș (COMM)

Ca tip de chestionar, cel propus de către noi, deși scurt ca număr de întrebări, prezintă o complexitate mare[9].

După conținut, el vizează calitatea informațiilor. Din acest punct de vedere, este atât de tip administrativ, cu date factuale (primele întrebări sunt de identificare: nume, stare civilă, religie, etnie, domiciliu, studii, profesie), cât și de opinie: se referă la date de ordin subiectiv, imposibil de observat direct, cum ar fi atitudinea și motivația de a alege un prenume, preferința pentru un anumit tip de prenume.

Ca formă, chestionarul conține și întrebări închise, care permit doar alegerea răspunsurilor dinainte fixate[10], și întrebări deschise (majoritatea), ce lasă subiectului libertatea unei exprimări personale a răspunsurilor[11]. Totodată, el are o singură temă, cu excepția ultimei întrebări legate de porecle și care lasă deschisă posibilitatea spre alte cercetări.

Ca mod de aplicare, am testat și varianta chestionarului autoadministrat, prin înregistrarea răspunsurilor de către înșiși subiecții supuși investigației, însă practica a demonstrat că soluția optimă o constituie chestionarul administrat de către operatorii de anchetă. Ei asigură reprezentativitatea eșantionului, pot urmări înțelesul întrebărilor, permit accesul tuturor, indiferent de nivelul de școlarizare. Interacțiunea verbală de tip interviu duce la îmbogățirea și perfecționarea metodologiei de culegere și interpretare a materialului onomastic, pe de o parte, și adaptează aspectul întrebării și al politeții la variabile de natură diferită: spațiale (mediu rural / urban), psihologice, sociale (persoane cu sau fără studii, mai înstărite sau mai nevoiașe), contextuale, pe de altă parte. Metoda interviului trebuie aplicată astfel încât să se depășească artificialitatea cadrului de anchetă.

3.2. Structura chestionarului

Structura chestionarului vizează *întrebările, ordinea lor și problematica aferentă fiecăreia*. Pe antetul fiecărei coli apare denumirea-tip, urmând ca numele localității în care s-a efectuat interviul să fie completat de către operatorul de anchetă. După predarea chestionarelor, directorul de proiect va urmări acuratețea interviului și a răspunsurilor și va numerota fiecare chestionar în parte, astfel încât să nu existe suprapuneri numerice într-o singură localitate. La final, în funcție de localitatea anchetată, materialele vor fi îndosariate și păstrate în registre tip biblioraft, în vederea prelucrării datelor obținute.

3.2.1. Chestionarul model

Prezentăm, în continuare, modelul de chestionar propus de către noi:

Chestionar de anchetă socio- și psiholingvistică nr.... din localitatea...

Proiect de cercetare CNCSIS nr. 251/2008, director conf. univ. dr. Oliviu Felecan

Universitatea de Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere

Primele 10 întrebări sunt personale și urmăresc identificarea persoanei anchetate și a familiei acesteia, pe de o parte, și acele domenii din viața individului care se

[9] Ca model de aplicație teoretică, am luat ca reper lucrarea lui Septimiu Chelcea, *Chestionarul în investigația sociologică* (1975: 143-187).

[10] Acestea, fiind precodificate, facilitează analiza statistică a rezultatelor: întrebările 8, 11, 18, 19, 20, 22, 24, 25.

[11] Ele permit culegerea unor informații bogate / complexe asupra tuturor elementelor urmărite.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

caracterizează prin anumite regularităţi în comportamentul comunicativ al acestuia (sfera vieţii de familie, a instrucţiei şcolare, a educaţiei religioase etc.), pe de altă parte.

3.2.1.1. Care este numele complet al dumneavoastră?
Reprezintă întrebarea introductivă, de contact cu persoana intervievată.

3.2.1.2. Cum se numeşte soţul / soţia?
Pentru elucidarea originii numelui unui băiat sau al unei fete, este obligatoriu să cunoaştem prenumele ambilor soţi (părinţi)[12]. În interiorul familiei, imitaţia în alegerea unor prenume se produce de cele mai multe ori pe linie paternă sau maternă. Între alegerea prenumelor şi obiceiul antroponimic al familiei există o legătură certă.

3.2.1.3. Cum se numesc părinţii / socrii?
În societatea tradiţională, *recte* satele conservatoare, perpetuarea aceloraşi prenume poate fi pusă în legătură, din punct de vedere psihologic, cu psihologia mulţimilor. Orice abatere antroponimică ar echivala cu o dezicere de colectivitatea din care provine, cu o trădare a mulţimii rudelor şi consătenilor. Fidelitatea antroponimică faţă de sistemul naţional, moştenit de la părinţi şi străbuni, poate fi cerută, direct sau indirect, de către bunici.

3.2.1.4. Care este confesiunea (religia) dumneavoastră (a soţului / soţiei)?
În numeroase familii practicante, alegerea prenumelor pentru nou-născuţi are legătură cu religia, confesiunea lor. Unii consideră că numele de sfinţi, ca patroni spirituali, pot influenţa benefic viaţa copiilor, mai ales la ortodocşi şi la catolici. La unele culte neoprotestante, alegerea unor prenume vetero-testamentare reprezintă un semn distinctiv, la fel cum se pot întâlni şi excese confesionale, de tipul *Cain Abel*[13] sau *Teoctist Iustinian Iustin*[14], înregistrate în spaţiul maramureşean contemporan.

3.2.1.5. De ce etnie sunteţi (+ soţul / soţia)?
În Maramureş conviețuiesc, pe lângă românii majoritari, maghiari, ucraineni, ţigani, germani ş.a. De multe ori, etnia îşi lasă amprenta şi asupra prenumelor, considerându-se ca o trădare alegerea unora „netradiţionale". Mult mai interesante sunt însă prenumele copiilor proveniţi din familii mixte, şi e motivul pentru care întrebarea vizează etnia ambilor soţi.

3.2.1.6. În ce limbă vorbiţi acasă, în familie?
Această întrebare atinge problema contactului dintre limbi şi culturi şi pe aceea a interferenţei lingvistice. Ea trebuie adresată doar persoanelor de etnie diferită de cea română sau al căror partener de viaţă aparţine unei alte etnii. Se înregistrează cazuri când, în familii ale minorităţilor conlocuitoare din România, copiii au prenume româneşti. A doua situaţie vizează familiile mixte, bilingve şi multiculturale, în care limba utilizată acasă poate influenţa şi alegerea prenumelor pentru copii.

---

[12] „Imitaţia, echivalentul în plan social al eredităţii biologice, se propagă prin contagiune mintală, fiind de aceeaşi natură cu sugestia hipnotică" (Chelcea 1982: 13).

[13] Prenumele dublu face trimitere la personajele biblice, memorabile datorită unui fratricid!

[14] Prenumele triplu datează din 2004, an în care patriarhul României era Preafericitul Teoctist, iar episcopii Maramureşului şi Sătmarului se numeau Iustinian, respectiv Iustin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.2.1.7. Unde locuiți și de când?

Numele reprezintă o componentă a unui tot cultural. Mediul de origine – rural ori urban – poate să-și lase amprenta asupra numelor de botez, tradiționale sau împrumuturi din limbi străine. De asemenea, mutațiile antroponimice pot avea legătură cu schimbarea domiciliului, în special din mediul rural în cel urban, pentru a se realiza o integrare mai ușoară, inclusiv la nivel onomastic.

3.2.1.8. Ce studii aveți, care e ultima formă de învățământ absolvită? (+ soțul / soția) GIMNAZIALE / LICEALE / UNIVERSITARE

Este prima întrebare închisă (precodificată), cu scopul de a facilita analiza statistică a răspunsurilor. Operatorii de anchetă vor încercui răspunsul corespunzător nivelului de calificare al subiectului interogat. De multe ori, lipsa studiilor sau prezența acestora pot influența prenumele pe care părinții îl aleg pentru copiii lor. Numele de botez trebuie puse în interdependență cu educația tatălui și a mamei.

3.2.1.9. Care e meseria dumneavoastră, ce profesați (+ soțul / soția)?

Din perspectivă socio- și psiholingvistică, numele de botez pot avea legătură și cu meseria părinților, așa cum fenomenele lingvistice pot fi condiționate de factori sociali. Mediul în care își desfășoară activitatea, discuțiile de acolo, colegii de serviciu (îndeosebi superiorii) contribuie uneori la influențarea părinților naturali, atunci când sunt puși în situația de a hotărî prenumele viitorului copil.

3.2.1.10. Când v-ați născut? (anul și locul)

Întrebarea are un dublu rol. Pe de o parte, este vizibilă o repartiție preferențială pe vârste: la tineri (cu vârste între ~18 – 30 de ani), la cei de vârstă medie (30 – 40 de ani) și la maturi (peste 40 de ani). Vârsta părinților sau generația căreia îi aparțin poate constitui un indice sociocultural al unei anumite mode. Mediul de proveniență (rural / urban), de asemenea, nu poate fi neglijat. Pe de altă parte, este o întrebare de trecere, care marchează apariția unei noi grupe de întrebări, fundamentale, privitoare la copii.

3.2.1.11. Câți copii aveți? 1 2 3 4 mai mulți

Reprezintă o întrebare închisă, care permite alegerea (prin încercuire) doar a răspunsurilor dinainte fixate. Variantele de răspuns se limitează la factorii naturali. În cazul mai multor copii, se va indica numărul lor.

3.2.1.12. În ce an / ani s-a / s-au născut copilul / copiii?

Întrebarea inițială din pretestarea instrumentelor de anchetă era „La ce vârstă ați avut copilul / copiii?", pentru a găsi legătura dintre prenumele ales și (diverse evenimente petrecute în) anul nașterii. Însă, ancheta-pilot a demonstrat că este mai simplă întrebarea actuală, deoarece se evită calculul matematic (deducerea) și, implicit, se economisește timp la citirea rezultatelor.

3.2.1.13. Unde s-a / s-au născut copilul / copiii dumneavoastră, în ce localitate / țară?

Ca și în cazul întrebării anterioare, factorul etnic și mediul de origine (rural / urban) au deseori tangență cu alegerea unui prenume conservator sau neologic. Atunci când apare o naștere în altă țară, fapt tot mai frecvent la cei plecați la muncă în străinătate, alegerea unui nume de botez împrumutat este elocventă pentru studierea influenței italiene / spaniole / franceze / engleze etc. asupra antroponimiei românești.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.2.1.14. Cum se numeşte / numesc copilul / copiii dumneavoastră?

Este întrebarea-cheie a chestionarului, în jurul căreia gravitează toate celelalte. Structura demografică, socială şi psihologică a populaţiei evoluează rapid în epoca actuală, iar numele reprezintă un reper al schimbărilor ce se produc în societate, inclusiv pe tărâm lingvistic şi onomastic. Trebuie cercetată diversitatea antroponimică, cu elementele care-i asigură unitatea, uniformizarea sau integrarea în procesul globalizării, prezent şi în domeniul nostru.

3.2.1.15. De ce aţi ales unul / două / trei prenume pentru copilul / copiii dumneavoastră?

Dacă tradiţia românească atestă un singur prenume, moda ultimelor decenii a adus în prim plan prenumele dublu. Fiecare opţiune are susţinători şi critici. Dintre două prenume, este posibil să se impună acela care se bucură de un prestigiu deosebit, de o mediatizare excesivă, nefiind, prin urmare, rezultat al unor considerente etimologice ori logice. În cazul prenumelor duble sau triple, interogarea subiecţilor poate oferi surprize legate de influenţa terţilor sau a unor modele.

3.2.1.16. Aţi ales prenumele singur / singură sau de acord cu soţul / soţia / alte rude (naşi)?

Alegerea unui prenume poate avea legătură cu exacerbarea sentimentului de putere în unele familii, cu manifestarea autorităţii sociale. De cele mai multe ori, alegerea este consensuală între părinţi. Uneori, bunicii influenţează alegerea unui anumit prenume (filiaţia paternă / maternă), iar, mai rar şi doar în anumite zone, chiar rude mai îndepărtate, cum ar fi naşii, pot hotărî viitorul antroponimic al nou-născutului.

3.2.1.17. V-a influenţat cineva sau v-aţi consultat la alegerea lui / lor?

Pe de o parte, este o întrebare de control, care verifică fidelitatea, constanţa opiniei exprimate. Pe de altă parte, există persoane nehotărâte, care nu sunt capabile de a lua o decizie singure sau nu vor să-şi asume această responsabilitate. Astfel, pot apela la ajutorul unor „specialişti" mai mult sau mai puţin autorizaţi. Există însă şi varianta mai „neobişnuită", în care preotul refuză botezarea copilului cu un prenume „strident", străin de tradiţia românească, şi le oferă o alternativă calendaristică, de „bun augur" în viaţa nou-născutului.

3.2.1.18. Ştiţi semnificaţia prenumelui / prenumelor ales / alese pentru copilul / copiii dumneavoastră? NU DA

Este o întrebare logică, având în vedere că majoritatea prenumelor sunt motivate din punct de vedere etimologic, fie în română, fie în limba de proveniență. Cunoaşterea sau ignoranţa privitoare la conotaţia antroponimică ar putea influenţa opţiunea pentru un prenume sau pentru altul, iar răspunsul are legătură cu întrebările **3.2.1.8.** şi **3.2.1.9.**

3.2.1.19. Credeţi în puterea numelui, în putinţa sa de a modela / marca viaţa copiilor? NU DA

Întrebarea vizează psihicul respondentului, superstiţiile sau angoasele sale şi nu ar putea fi elucidată fără aportul lui. Din perspectivă creştină, un prenume calendaristic poate atrage protecţia sfântului-patron, aşa cum, în vechime, existau şi nume de conjurare

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

a răului sau a bolilor. În epoca actuală, apariția unor prenume ca *Dolar, Tarzan, Vandana, Zorro* ș.a. îi poate prejudicia sau nu viitoarea imagine, în funcție de comunitate.

3.2.1.20. V-ați gândit la consecințele alegerii numelui asupra copilului, dacă îi va plăcea când va fi mare? NU DA

Această întrebare vine ca o urmare firească a celei precedente și problematizează alegerea benefică ori neinspirată a unui prenume de către părinți, în momentul în care nou-născutul nu-și poate exprima acordul / dezacordul cu opțiunea genitorilor. Problema constă în ce măsură alegerea prenumelor este consecința unui act rațional sau are la bază un impuls afectiv momentan (prenume diminutivale), o tandrețe manifestată excesiv. Îndeosebi, în familiile fără prea multă pregătire, se manifestă tendința imitației unor personaje-model superioare din punctul de vedere al condiției sociale. Alegerea unor prenume poate influența viața purtătorilor, ca efect al unor interacțiuni comportamentale.

3.2.1.21. De ce l-ați scris așa? A fost alegerea dumneavoastră?

Întrebările trebuie puse doar persoanelor ai căror copii au prenume ce comportă mai multe variante, fie în interiorul limbii române (*Andrea / Andreea / Andreia, Cosmin / Cozmin, Ion / Ioan, Nicolae / Nicolaie / Niculae, Simeon / Simion* etc.), fie datorită neadaptării unor împrumuturi recente: *Alesia / Alessia / Alis / Alisa / Alisia, Patric / Patrick / Patrik* ș.a. Raportul dintre numele standard și variantele nonstandard urmărește sensul variației antroponimice în domeniul onomasticii, constituirea și propagarea unor variante mai mult sau mai puțin apropiate de spiritul limbii române.

3.2.1.22. Ați fost plecați în străinătate după 1990? Unde și pentru cât timp? NU DA

Stratificarea antroponimică, ca și cea lingvistică, este dependentă atât de statutul socioeconomic al membrilor unei comunități, cât și de indicele de mobilitate socială al respectivei comunități. Numele băștinașilor/emigranților/imigranților este legat de efectul mobilității sociale asupra comportamentului antroponimic. Deseori, alegerea unor prenume străine are la origine călătoriile mai scurte (vizite) sau mai lungi (la muncă, la studiu) în străinătate. Schimbarea antroponimică se efectuează pe două căi: prin împrumut, rezultat din nevoia de a boteza copiii cu prenume străine, inexistente în română, și prin substituție, atunci când se consideră intrate în desuetudine sinonimele antroponimice din sistemul primar al subiectului: *Ion – John – Jean, Petre – Pierre – Pedro.*

3.2.1.23. V-au plăcut numele de botez folosite în țara / țările unde ați călătorit / muncit?

Ca și întrebarea anterioară, aceasta trebuie adresată doar celor ce și-au botezat copiii cu prenume străine. Ea vizează atât completarea profilului socio- și psiholingvistic al unor indivizi, familii, clase ori categorii sociale, cât și statutul / influența neologismelor antroponimice. Aportul străin (romanic, germanic, slav ...) devine o certitudine în procesul de înnoire al onomasticonului românesc actual, parte a unui fenomen de „globalizare antroponimică". Totodată, cei stabiliți în Occident încearcă să se integreze într-o anumită comunitate lingvistică inclusiv prin prenume, iar fidelitatea antroponimică față de sistemul care a acceptat migrația unor alogeni poate fi interpretată și ca o recunoștință.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.2.1.24. Aţi urmărit emisiuni TV (filme, seriale, emisiuni sportive...) în perioada sarcinii şi în ce măsură v-au influenţat ele în alegerea prenumelui / prenumelor? NU DA

Tot mai multe persoane sunt influenţate la alegerea prenumelor de „vedetele" lumii contemporane: actori, personaje din filme artistice (şi telenovele), sportivi (îndeosebi fotbalişti), cântăreţi, personaje din lumea mondenă etc. Psihologic, persoanele care au mai puţin prestigiu social tind să adopte un prenume purtat de cineva cu o notorietate mai mare. Legile imitaţiei (amintite la **3.2.1.2.**) acţionează asupra subconştientului colectiv, iar întrebarea urmăreşte certificarea unei anumite influenţe, fără de care ne-am situa doar pe tărâmul supoziţiilor. Evident că ea nu trebuie adresată celor cu prenume clasice, tradiţionale.

3.2.1.25. Aţi citit cărţi, reviste în perioada sarcinii, unde să întâlniţi personaje / nume care să vă influenţeze decizia de a boteza copilul /copiii într-un anumit fel? NU DA

Pe lângă numele vedetelor, se mai înregistrează o serie de prenume istorice, mitologice sau literare. Ele întregesc paleta imitaţiei prin studierea factorilor nonlingvistici şi ai contextului sociocultural al contactului. Acest fapt a fost remarcat încă din primele decenii ale secolului XX de către Sextil Puşcariu (*Limba română*, I), care observa moda onomastică prin preluarea unor prenume din romanul *La Medeleni*, de Ionel Teodoreanu.

3.2.1.26. Cum obişnuiţi să vă chemaţi copilul / copiii în familie?

În cazul prenumelor duble sau triple, preferinţa pentru unul dintre ele dezvăluie în ce măsură numele este pe placul părinţilor sau al rudelor apropiate. Există situaţii când se folosesc ambele prenume, în funcţie de cel care se adresează copilului. Totodată, întrebarea poate desluşi caracterul hipocoristicelor, frecvenţa lor, ştiut fiind că formulele diminutivale, de alint, predomină la vârstele fragede.

3.2.1.27. Cum îi place copilului / copiilor să fie chemat /chemaţi între prieteni? Are vreo poreclă?

Sunt întrebări de trecere, dinspre seria celor fundamentale, anterioare, spre ultima, care urmăreşte deschiderea unui nou câmp de anchetă. Din momentul creşterii şi, implicit, al conştientizării, purtătorul îşi poate exprima preferinţa pentru un anumit prenume sau pentru o formă derivată, în funcţie de personalitatea sa, de imaginea lui în colectivitate. Uneori formula onomastică de acasă nu corespunde cu cea utilizată în exterior, alteori se poate întâmpla ca, de la un moment dat, copilul să impună formula antroponimică preferată sau chiar porecla.

3.2.1.28. Dumneavoastră aveţi o poreclă în familie sau în localitate? În caz afirmativ, care este şi ce istoric are? NU DA

După studierea socio-, etno- şi psiholingvistică a originii prenumelor din zona anchetată, se doreşte completarea profilului antroponimic al chestionarului cu o categorie a supranumelor – poreclele –, caracterizate prin subiectivitate, afectivitate. Ca denumiri ocazionale, personale, mai intime, apreciative sau peiorative, ele se pot fixa şi pot influenţa viaţa individului într-o măsură mai mare sau mai mică. Istoria lor fiind deseori

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ascunsă, chestionarea subiectului rămâne mijlocul potrivit de aflare a adevărului, cu condiția sincerității celui anchetat. E motivul pentru care personalul de cercetare trebuie să fie calificat și să se bucure de încrederea persoanei intervievate.

3.2.2. Încheierea chestionarului

Forma chestionarului nu este întâmplătoare. Așa cum întrebările au fost grupate pe sfere semantice, pentru a satisface exigența adaptabilității la subiect, la fel încheierea lui se cuvine să fie tipizată. Ea trebuie să ajute la identificarea cu ușurință atât a subiectului interogat, cât și a operatorului de anchetă, astfel încât, în cazul unor nelămuriri sau al unor clarificări ulterioare, să se poată lua legătura cu persoanele vizate.

Subiect interogat: ...	Culegător:...
Nume, prenume, vârstă: ...	Nume, prenume: ...
Număr copii: ...	Date de contact (tel., e-mail): ...
Domiciliu: ...	Data culegerii: ...

4. Concluzii

Sondajul semnifică, în domeniul onomasticii, metoda statistică de stabilire, pe baza eșantionării, a stratificării opiniilor în raport cu anumite categorii socio-profesionale, psihologice, antropologice, etnice etc., cu scopul de a prevedea comportamentul membrilor colectivității atunci când sunt puși să aleagă un prenume pentru copiii lor. După inventarierea raportului dintre necesarul și disponibilul forțelor de cercetare, a nivelului de calificare a acestora, a termenului calendaristic al investigației și a posibilităților materiale, se trece la realizarea chestionarului și la aplicarea acestuia pe teren.

Se pot obține date fundamentale și „secundare", colaterale, din care să rezulte atât mecanismele psihologice ale botezării copiilor cu anumite prenume, cât și informații suplimentare, utile în analiza și interpretarea rezultatelor. Trebuie evitate denaturările și exagerările în analiza conținutului, astfel încât datele antroponimice obținute să reprezinte un indice diagnostic pentru studierea schimbărilor lingvistice și sociale. Reușita chestionarului și a diseminării poate constitui un punct de plecare pentru cercetări în domenii conexe, ca sociologia, psihologia, antropologia, etnologia.

BIBLIOGRAFIE:

Bidu-Vrănceanu *et al.* 2005 = Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, [București], Editura Nemira.

Caragiu Marioțeanu 1975 = Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, Editura științifică și enciclopedică.

Chelcea 1975 = Septimiu Chelcea, *Chestionarul în investigația sociologică*, București, Editura științifică și enciclopedică.

Chelcea 1982 = Septimiu Chelcea, *Experimentul în psihosociologie*, București, Editura științifică și enciclopedică.

Ciolac 1997 = Marina Ciolac, *Sociolingvistica școlară*, [București], Editura All.

Ciolac 1999 = Marina Ciolac, *Sociolingvistică românească*, București, Editura Universității din București.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Felecan 2009 = Oliviu Felecan, *Limba română în context european*, Cluj-Napoca, Editura Mega.
Ionescu-Ruxăndoiu, Chiţoran 1975 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Dumitru Chiţoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.
Manu Magda 2003 = Margareta Manu Magda, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, Bucureşti, [Editura Dual Tech].
Slama-Cazacu 1999 = Slama-Cazacu, Tatiana *Psiholingvistica. O ştiinţă a comunicării*, [Bucureşti], Editura All.
Rusu 1984 = coord. Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul românesc.

SOCIO- AND PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS DERIVED FROM AN ANTHROPONYMIC RESEARCH

Abstract

The present study is a component of the research project MULTIETHNIC CONNECTIONS IN THE ANTHROPONYMY OF MARAMUREŞ, A CENTRAL EUROPEAN AREA, financed by CNCSIS, which focuses on the first names given to children in the above mentioned region since 1987 and their evolution in the present context.

The research is an interdisciplinary one, with anthropologic, sociolinguistic and psycholinguistic components. The methodology used for gathering data combines the direct approach in the filed with facts' observation. In this respect, the author has developed a certain anthroponymic questionnaire aiming at the representative onomastic variables recorded in the researched area of Maramureş. The survey has been done on a large number of respondents from both urban and rural areas, having different cultural levels, various professions and mother tongues. They represent a non-homogeneous multilingual community. Our goal has been to identify the way in which their ethnicity, their behavior and their way of thinking and feeling have influenced their choice of first names given to their newborns.

The present paper aims to present a couple of socio-psychological aspects reflected in the frame of the above mentioned type of survey.

Universitatea de Nord din Baia Mare
Facultatea de Litere
olifelecan@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ORIGINEA CUVÂNTULUI *TROIAN* ÎN LIMBA ROMÂNĂ

VIORICA GOICU

Pentru istoria românilor, victoria lui Traian, obținută în urma celui de-al doilea război din anii 105-106 împotriva dacilor conduși de Decebal, a însemnat începutul procesului de romanizare a teritoriilor de la nord de Dunăre, după un plan sistematic al cărui autor a fost însuși Traian. Este deci meritul împăratului Traian de a fi pus cele mai trainice temelii ale romanității în Dacia, proces care va duce, în cele din urmă, la formarea poporului român și a limbii române, continuatoare directă a limbii latine vorbite în ținuturile romanizate din sudul și din nordul Dunării.

Urmărind evoluția antroponimului *Traian* în onomastica românească, Christian Ionescu[1] arată că singura urmă a numelui este la români substantivul *troian*, care a desemnat, inițial, un val de pământ cu rol de întăritură, construirea unei astfel de fortificații fiind atribuită lui Traian. Totodată, autorul consideră că ar fi extrem de interesant un studiu privind prezența în limbile sud-slave a cuvântului *troian* și chiar a numelui propriu cu aceeași formă, semnalată în folclor și în mitologie.

Într-adevăr, cei mai mulți lingviști români au susținut că între numele împăratului *Traian* și cel al valului de pământ denumit *troian* există o strânsă legătură. Înainte de a arăta opiniile lor, prezentăm, după *Dicționarul limbii române* (DLR), sensurile cuvântului *troian*: 1. întăritură primitivă făcută de popoarele antice, constând dintr-un dig lung de pământ, cu șanț de apărare; prin vestul Olteniei „închisoare"; 2. (adesea urmat de determinări introduse prin prepoziția *de*) cantitate mare de zăpadă adusă de vânt și depusă în valuri sau în dune; nămete, (regional) „omăt" sinonim cu *noian*. Locuțiunea adverbială *în troiene* are sensul „formând grămezi (ca niște valuri)". Prin extensiune, *troian* a ajuns să însemne:„cantitate mare; grămadă, morman"; 3. (învechit și regional) câmpie; 4. (învechit și regional) stradă, uliță, (regional) cărare făcută de animale, urmă lăsată de sanie, de car sau de apa care se scurge; (prin analogie, în nordul Munteniei) model de cusătură în formă șerpuitoare; 5. (regional și în compusul *troianul-cerului*) Calea-Lactee.

La sensurile și unele atestări consemnate în DLR, mai adăugăm: „izlaz, locul unde se poate pășuna"; zîșem la copii: meri pă troian cu vitele (nu se întrebuințează cu sensul obișnuit de „grămadă, morman")[2]; „drum scurt și îngust, care dă în izlaz"; se zice *troian* la un loc unde e o gărână și pe unde se poate trece; drum îngust, mărginit de garduri, care iese în țarină"[3]; „stradă în localitățile din jurul orașului Caransebeș, jud. Caraș-Severin":

---

[1] Ionescu 1975: 275.

[2] Densusianu 1915: 338.

[3] Ioniță, Răuț 1976 în *Note de toponimie*, în *Studii și cercetări de istorie și toponimie* 1976: 44-45.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Troianu Ivăńeşć, *Troianu Mare*, *Troianu Popesc* (Păltiniş), *Troianu ăl Mare*, *Troianu ăl Mic*, *Troianu lu Gaâa* (Poiana), *Troianu Lung*, *Troianu Scurt* (Zorlenţu Mare)[4]; (la Petroşani) *troian* este „numele locului în care se îngroapă morţii", „cimitir"[5]; este cunoscut faptul că cimitirele se fac, de obicei, pe locuri mai ridicate în hotarul aşezărilor rurale.

După cum rezultă din *Dicţionarul limbii române*, pluralul lui *troian* este *troiene* şi *troiane*, (învechit şi regional) *troianuri*, *troienuri*, *troieni* şi *troiani*, iar verbul *troieni* apare cu semnificaţiile: 1. a acoperi cu troiene de zăpadă, a întroieni, a înzăpezi, a nămeţi, a se strânge în troiene; 2. a ajunge imobilizat în mijlocul zăpezii; a se întroieni, a se înzăpezi; 3. a acoperi un obiect îngrămădind ceva peste el, a îngrămădi, a aduna ceva la un loc; are varianta *troiani*. Pentru originea cuvântului *troian*, autorii *Dicţionarului* fac trimitere la numele topic *Troian*.

Dicţionarele limbii române au pus în circulaţie şi alte explicaţii:

A. de Cihac[6] îl consideră vechi slav, din *trojanŭ* „imperator Traianus", cu trimitere la srb. *trojan* „certaines murailles qui datent depuis l'empereur Trajan" şi aminteşte de numele topice *Troiana*, *Troianul Vechi*, precizând că şi în Bulgaria se află localităţi cu numele *Troian*. Explicaţia prin slavul *trojan* a fost acceptată de H. Tiktin[7] (*troian*: 1. val care datează din epoca preistorică şi care se prelungeşte pe o mare întindere: ridicarea lui este atribuită romanilor şi în special împăratului Traian; val roman, şanţ roman; 2. (de zăpadă) zăpadă îngrămădită de vânt în formă de val, morman de zăpadă; 3. (Oltenia, Banat, Transilvania) urmă făcută de oameni în mers, de căruţă, de sanie etc.), Lazăr Şăineanu[8] („După grămada de pământ sau şanţul cunoscut sub numele de Troianul sau valul lui Troian [...]; interesantă generalizare a unui termen geografic, prin amintirile ce poporul leagă de numele împăratului Traian, personaj istoric ajuns legendar), I. A. Candrea[9], August Scriban[10] şi DLRM. Alexandru Ciorănescu[11] admite acelaşi etimon slav, cu trimitere şi la srb. *trojan*; etimonul direct lat. *Traianus*, propus de Carlo Tagliavini (Arch. Rom., XII, 218), este respins de autor din motive fonetice. Autorii DEX[2]-ului îl prezintă ca „probabil din sl. *trojanŭ*", iar în SDEM este considerat un termen vechi slav, pentru care sunt consemnate: v. rus. *trojanŭ* „personaj mitic", „zeitate păgână"; bg. *Trojanov păt* „calea lui Traian", *Trajanov grad* „oraşul lui Traian", scr. *trojan* „ziduri ce datează de la împăratul Traian". În acelaşi dicţionar se face precizarea că „termenul slav provine dintr-un prototip ce reproduce numele cunoscutului împărat *Traianus*" şi că „fără îndoială, substantivul acesta devine comun în slavă".

O critică amănunţită privind originea slavă a cuvântului *troian*, cu sugestii interesante, a făcut B. Petriceicu-Hasdeu[12], care arată că nu poate fi vorba de un împrumut în limba română şi că de la sensul „via strata" („drum de piatră") s-a ajuns la celelalte sensuri referitoare la drumuri.

Cu mai multe argumente şi clarificări privind semnificaţia şi răspândirea cuvântului *troian* în spaţiul românesc şi a numelui *Troian* în cel slav, Vasile Bogrea[13]

---

[4] Goicu 1987 în „Studii de onomastică" 1987: 340-345.
[5] Muşlea 1986: 214.
[6] Cihac 1879.
[7] Tiktin 1924.
[8] Şăineanu 1930.
[9] Candrea *Dicţionarul* 1931.
[10] Scriban 1939.
[11] Cioranescu 1958-1966.
[12] Petriceicu-Hasdeu 1976.
[13] Bogrea 1971: 80.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

concluzionează: „că *Troian* e numele lui *Traianus*, nu se mai îndoieşte nimeni. [...] Fireşte, însă, că forma rom. *troian* n-are a face cu cea citată, ci este aspectul slav al numelui, aşa cum se întâlneşte în toponimia [...] transdanubiană".

Nicolae Drăganu[14], după ce enumeră toponimele româneşti formate de la numele *Traian* sau *Troian* din mai multe judeţe ale ţării, ajunge la concluzia că „*troian* este la noi astăzi cuvânt de origine slavă. La slavi însă poate fi de origine românească".

Pe de altă parte, Gheorghe Ivănescu[15] susţine că numele personal *Trojanŭ* este un împrumut mai tardiv la slavi, în jurul secolului al VI-lea şi că numele împăratului Traian nu poate fi separat de cuvântul românesc *troian* „val", „ridicătură de pământ" (de la care s-a format *troian de zăpadă*), pe care îl consideră de origine slavă. Ultimul sens, precizează autorul, nu a putut fi cunoscut de slavi decât în momentul sosirii lor la frontierele Imperiului, adică în secolul al VI-lea. Desigur, s-a pornit de la ideea că valul românesc fusese făcut de Traian, cuceritorul Daciei, căruia i se atribuiau, în această epocă, toate construcţiile mai importante din Peninsula Balcanică, aşa după cum moldovenii i-au atribuit lui Ştefan cel Mare toţi tumulii care se găseau pe coline. Cât priveşte aspectul fonetic al cuvântului, Gheorghe Ivănescu arată că nu prezintă nici o dificultate, întrucât a putut fi împrumutat de la grecii de pe malul Mării Negre şi din Peninsula Balcanică; se poate presupune şi faptul că populaţia de limbă latină din Peninsula Balcanică nu a modificat forma fonetică a cuvântului *Traianus*, datorită marelui renume de care s-a bucurat împăratul Traian în rândul populaţiei. Apoi slavii l-au transmis pe zeul Traian românilor în urările de Anul Nou, întrucât bădica Traian, personajul din *Pluguşor*, nu mai este o inovaţie a poetului Vasile Alecsandri, el doar a cules pentru prima dată *Pluguşorul* şi a relatinizat fonetic numele împăratului (*Troian* > *Traian*)[16]. Din cele prezentate de Gheorghe Ivănescu rezultă că în timp ce populaţia romanizată din dreapta şi din stânga Dunării a păstrat memoria împăratului Traian, slavii din sud au fost cei care au creat cuvântul *troian* şi pe zeul *Troian*, pe care le-au transmis apoi românilor.

Pornind de la aceleaşi date, ideile exprimate de Gheorghe Ivănescu sunt susţinute şi de Haralamb Mihăescu[17], care arată că slavii au aflat de existenţa împăratului Traian în urma relaţiilor strânse cu populaţia romanizată de pe cursul mijlociu şi de jos al Dunării, adică tot în secolul al VI-lea, când i-au fost atribuite lui Traian valurile romane din aceste regiuni. Apoi, cu timpul, numele împăratului nu a mai desemnat persoana care a ordonat amenajarea valurilor, ci valurile înseşi.

De o altă opinie este Mircea Homorodean[18], căruia i se pare cu mult mai îndreptăţită etimologia schiţată încă în anul 1941 de George Giuglea[19] şi reluată de mai multe ori[20]. În recenzia la cartea lui Berengario Gerola, *Correnti linguistiche e dialetti neolatini*

---

[14] Drăganu 1933: 232, nota 2.
[15] Ivănescu 1958 în „Romanoslavica" 1958: 50-51.
[16] Ivănescu 1958 în „Romanoslavica" 1958: 50-51.
[17] Mihăescu 1993: 453-454.
[18] Homorodean 1982 în „Studii de onomastică" 1982: 101. Cu doi ani înainte, Mircea Homorodean (1980: 54) îl consideră pe *troian* de origine incertă.
[19] Giuglea 1941 în „Langue et littérature" 1941: 215-221.
[20] Giuglea, Homorodean 1961 în „VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche" 1961: 63-96; Giuglea *et al.* în „Argeş", Piteşti, I, nr. 6, p. 13.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nell'area retica, George Giuglea consideră că termenul românesc *troian*, cu sensul fundamental de „drum natural adâncit, cărare", trebuie raportat la o serie de cuvinte din Italia septentrională, ca ven. *trodzo*, bresc., trient. *tros*, bergam. *stros*, friul. *troi*, toate având la bază forma reconstruită **troju* „sentiero" („cărare, potecă"). Concluzia autorului este că rom. *troian* reprezintă un derivat dintr-un radical *troi-* (de la preromanul **troj(u)*, **trogiu*, ca și *plaiu* din *plagium*) cu sufixul slav *-(e)an*, care îi dă un sens peiorativ, întâlnit și în derivatele românești *bolocan*, *mârlan*, *morman*, *scrofană*.

Deși întreaga demonstrație a lui George Giuglea pornește de la o bază ipotetică, reconstituită, totuși este considerată de Mircea Homorodeanu mai realistă, în timp ce explicația termenului *troian* dintr-un v. bg. *Trojanŭ* (< lat. *Traianus*) i se pare nesatisfăcătoare întrucât: a) nu se are în vedere întreg conținutul semantic al cuvântului, b) dat fiind numărul redus al valurilor de pământ numite *troian*, este îndoielnic ca de la sensul figurat și puțin răspândit de „val" să se fi ajuns la sensuri mult mai răspândite, care în marea lor majoritate se referă la noțiunea concretă de „drum natural", „cărare"; mult mai probabil i se pare contrariul[21].

Într-un studiu recent, Ion Popescu-Sireteanu[22] reia discuția despre originea cuvântului *troian*, pornind de la considerațiile celor doi lingviști prezentate anterior, și susține, pe bună dreptate, că sensul de bază al lui *troian* nu este de „drum, cărare", cum s-ar părea, ci de „ridicătură de pământ de formă prelungită" și, prin analogie, „îngrămădire de zăpadă, de formă prelungită, cu creșterea coborâtoare în direcția din care bate vântul". Explicarea însă a cuvântului *troian* prin *troi*, propusă de George Giuglea și admisă de Mircea Homorodean, i se pare autorului nu numai posibilă, ci chiar necesară, ajungând la concluzia că *troian* trebuie considerat un derivat românesc de la *troi*, variantă a lui *droi*, formă cu afereză a lui *mălduroi*, **măldroi*[23].

O explicație cu totul fantezistă pentru *troian* este dată de Alexandru Madgearu[24], care îl consideră indo-european și îl pune în legătură cu *Troia*.

Opiniile prezentate privind păstrarea numelui împăratului *Traian* în onomastica românească și legătura sa cu apelativul *troian* arată că în lingvistica românească nu s-a ajuns la un punct de vedere comun. Mai mult, pe măsură ce au apărut noi mărturii documentare și lingvistice care ar fi putut limpezi acest subiect, ele au generat noi interpretări, uneori cu totul fanteziste. De aceea, ni s-a părut oportună o nouă abordare a acestui subiect, încercând să aducem noi argumente din domeniul toponimiei.

Este cunoscut faptul că provinciile romane[25] erau de două categorii încă din anul 27 î.e.n., ținând cont de importanța și poziția lor geografică: provincii senatoriale (*provinciae Senatus* sau *populi*) și provincii imperiale (*provinciae Cesaris* sau *principis*). Dacia a fost declarată provincie imperială, întrucât se afla la hotarele cele mai expuse ale Imperiului Roman și din cauza numeroaselor invazii ale barbarilor, care deveneau din ce în ce mai amenințătoare. Spre deosebire de provinciile senatoriale guvernate de un proconsul,

[21] Homorodean 1982: 103.
[22] Popescu-Sireteanu 1997: 132-137.
[23] Popescu-Sireteanu 1997: 136.
[24] Madgearu 1984 în „Noi Tracii" 1984: 8-10.
[25] Pentru documentația istorică au fost consultate lucrările: Homo 1951; Rostovtzeff 1957; Macrea 1969; Rossi 1971; Tudor 1974, 1975; C. Giurescu, D. Giurescu 1975; Ionescu 1978 în „Actes du Congrès International" 1978: 263-266; *Istoria României. Transilvania*, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dacia a fost guvernată de însuşi împăratul, care şi-a delegat puterea unui *legatus Augusti pro praetore*. După cel de-al doilea război (105-106), împăratul Traian a rămas în ţinuturile carpato-dunărene pentru a organiza teritoriile cucerite. Provincia Dacia a existat la 11 august 106 şi ea a cuprins vestul Olteniei, Banatul şi zona intracarpatică, fără colţul de sud-est al Transilvaniei. Apărarea Daciei a fost asigurată nu numai prin trupele din toate categoriile, însumând un efectiv de luptători impresionant de mare, ci şi prin organizarea unui amplu şi deosebit de puternic sistem defensiv, constând din variate lucrări de fortificaţie, construite în interiorul provinciei şi mai ales la graniţele ei. Construirea unui sistem defensiv a început încă pe timpul războaielor dacice, dar o formă bine organizată a primit abia după cucerire, pe timpul împăratului Traian, fiind apoi mereu amplificat de către toţi împăraţii care i-au urmat, fiecare dintre ei contribuind la întărirea şi desăvârşirea lui. Lucrările defensive ale Daciei sunt impresionante prin numărul, tăria şi monumentalitatea celor mai multe dintre ele; urmele lor s-au păstrat în bună parte până astăzi. Ele constau, în primul rând, din castre şi castele de pământ sau din piatră, situate în cea mai mare parte de-a lungul graniţelor provinciei, dar şi în interior, de-a lungul drumurilor şi al principalelor căi de comunicaţie; apoi turnurile de pază sau de observaţie izolate şi înşirate de-a lungul frontierelor sau folosite ca staţiuni militare de-a lungul drumurilor; *limes*-ul propriu-zis, înţelegând prin acesta *un val continuu de pământ* sau *zid de piatră*, la origine, drum de-a lungul graniţei. O caracteristică a sistemului defensiv al Daciei este adaptarea *limes*-ului la configuraţia geografică foarte variată a provinciei, ţinând seama de formele de teren şi de obstacolele naturale, cum sunt culmile munţilor şi cursurile de apă. De aici rezultă varietatea *limes*-ului Daciei, a formelor diferite în care el s-a concretizat. Despre acest *val* (în latină *vallum*), Constantin C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu ne spun că se alcătuia dintr-un şanţ destul de lat şi de adânc, al cărui pământ era aşezat lângă şanţ şi paralel cu el, formând astfel un dublu obstacol pentru cel care venea din afară: întâi o adâncitură, apoi o ridicătură. Din loc în loc, valul era prevăzut cu posturi de observaţie, având garnizoane permanente. Câteodată valul avea şi lucrări făcute din piatră.

Lingvistul clujean Vasile Bogrea[26], luând în discuţie apelativul *troian* cu trimitere la diferite surse documentare, aminteşte de *via Traiana*, adică drumul roman ce pleacă de la Porolissum (azi Moigrad, din vecinătatea Zalăului), ajunge la Valea Oltului şi coboară spre Dunăre. Oltenii îl numesc *Calea Troianului*, denumire ce figurează şi în hărţile germane din timpul când Oltenia, ca şi nordul Serbiei, a fost direct anexată Imperiului Habsburgic între anii 1718-1719.

De asemenea, Iorgu Iordan a înregistrat toponimele *Troian* sau *Troianul* în ţinutul Adjudului (actualul judeţ Vrancea), al Iaşului, în Râmnicu-Vâlcea precum şi în judeţul Teleorman, în zona învecinată municipiului Roşiorii de Vede, toate denumind valuri de pământ. Valul din părţile Iaşului este numit de localnici *Şanţul lui Traian*; în Vâlcea, *Troianul* sau *Traianul* este denumirea unui deal şi *Troianul* „loc istoric", cu cea mai veche atestare din 1392 (cf. DRH B I, 43). Lângă Galaţi se găsesc denumirile *Troian* şi *Hliza-Troian*, iar *Troiana* este un nume atestat în fostul judeţ Ilfov. Sub forma de plural, toponimul *Troieni* este consemnat în judeţul Argeş[27]. Despre toponimul *Valul lui Traian*

[26] Bogrea 1922: 653.
[27] Iordan 1963: 311.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

din actualele județe Brăila, Galați, Constanța și Tulcea, Iorgu Iordan face unele precizări. Astfel, *Valul lui Traian* din județul Tulcea „este, cu siguranță, de origine cărturărească, cum dovedește, mai ales, forma *Traian*, pe care poporul n-o cunoaște decât prin intermediul școlii și al scrisului. De altmintrelea nepopulară este forma întreagă: valurile de pământ țăranii noștri le numesc *troiene*, la fel cu „valurile de zăpadă"[28]. Autorul consideră că reintroducerea formei *Traian* în loc de *Troian* provine de la autorități sau de la vreun cărturar din partea locului.

Făcând trimitere la studiul lui Constantin Daicoviciu și Al. Ferenczi[29], Mircea Homorodean[30] amintește de toponimul *Troian*, care desemnează un fost val dacic, la est de cătunul Cioclovina din satul Luncani, val care servea la închiderea accesului spre cetatea cea mare de la Grădiștea Muncelului, dinspre sud-vest, din valea Streiului. Lung de câțiva kilometri, el are forma unui meterez, a unei ridicături mărginite de ambele părți de câte un șanț.

Într-un studiu recent despre *Numele **Traian** în onomastica românească*, Alexandru-Ovidiu Cristureanu[31] consemnează și alte toponime din județul Sălaj, din zona munților Meseșului și a împrejurimilor Zalăului, Jiboului și a Văii Agrijului. În satele Brebi (fost Bred), Moigrad (fost Porolissum, capitala provinciei romane Dacia Porolissensis), la Chichișa și Poarta Sălajului e prezent toponimul *Drumul lui Traian* (în rostirea sălăjenilor localnici *Drumu li Trăian*). În localitatea Meseșenii de Sus, denumirea populară este *Calea li Trăian*. Pe unele porțiuni mici ale acestor *drumuri* sau *căi* construite de romani, pe culmile dealurilor și ale munților, se poate călători ușor pe jos sau cu calul, fără să se facă ocolișuri. Autorul menționează și cele două denumiri ale extinselor Valuri ale lui Traian din Basarabia, care au fost consemnate într-o hartă a Republicii Moldova, publicată sub formă de pliant, cu numeroase observații competente[32]. În perioada interbelică, cele două *valuri* de pământ erau bine conturate în desfășurarea est-vest, dar în prezent sunt mai puțin vizibile pe întreaga lor întindere, datorită lucrărilor mecanizate din ultimele decenii. Cel mai la nord, numit de localnici *Troianul de Sus*, se extinde prin apropierea orașelor Leova, Cimișlia și Căușani, iar cel de sud, numit *Troianul de Jos*, în vecinătatea orașelor Vulcănești, Bolgrad, Tatarbunar, urmând limita de nord a lacurilor Catalpug și Chitai din sudul Basarabiei. Amândouă au fost construite sub formă de ridicături, extinse pe zeci și chiar sute de kilometri. *Troianul de Jos* coincide, în general, cu limita de relief ce desparte Câmpia Buceagului de zona colinară și a micilor dealuri, iar *Troianul de Sus* marca, în general, limita dintre ținuturile cu zonele colinare și deluroase mărunte din ținuturile Podișului Moldovenesc Central.

Toate aceste mărturii susțin ideea că, inițial, vechea construcție latinească **vallum Traiani* (*vallum*, un termen militar cu sensul de „întăritură", „val") a denumit tocmai aceste valuri de pământ sau din piatră, construcția lor începând după ce Traian a cucerit Dacia. Apoi, în limba populației romanizate, odată cu desprinderea de cuvântul determinat, a avut loc trecerea de la numele propriu la cel comun (*Traian* > **traian*). După venirea slavilor în Dacia romană și sub influența pronunției lor, s-a produs trecerea vocalei [*a*] neaccentuate la [*o*], apelativul **traian* devenind *troian*, ca și în cazul lui

[28] Iordan 1963: 311-312.
[29] Daicoviciu, Ferenczi 1951: 62-63.
[30] Homorodean 1980: 53.
[31] Cristureanu 1998 în *Zilele împăratului Traian și latinitatea românilor* 1998: 143.
[32] Albotă, Vlăsceanu 1992.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Alutus devenit *Olt*. În graiul saxonilor din Transilvania se conservă şi în prezent pronunţia *Alt*, formă care păstrează vocala [*a*] în poziţie iniţială, spre deosebire de limbile slave, unde trecerea la vocala [*o*] este un fenomen obişnuit (lat. *acetum* > sl. *ocetŭ*)[33]. Odată devenit termen comun, prin extensiune semantică sau prin analogie, *troian* a ajuns să dobândească şi alte sensuri (vezi *supra*).

La slavii sudici, cuvântul *trojan* nu este cunoscut cu sensurile din limba română, el fiind consemnat cu alte semnificaţii. Iată, spre exemplu, în limba sârbo-croată *trojan* reprezintă cinci cuvinte diferite: 1. adj., num. „întreit, triplu, de trei ori"; 2. s.m. „locuitor al oraşului Troia"; m. nume de persoană; 4. s.m. denumire topografică: a) nume de vechi oraşe, b) numele mahalalei din satul Tupković, c) nume de munte în Crna Gora, d) nume de izvoare şi de pâraie; 5. s.m. „specie de struguri"[34]. Pentru limba bulgară, dicţionarele nu consemnează o formă identică cu cea din limba română, iar termenii *tróen*, *trójna* şi *trójno* fac trimitere doar la numeralul „trei"[35] ca în sârbo-croată. Aşadar, este evident faptul că apelativul *troian* este specific dacoromânei şi el este strâns legat de numele împăratului Traian şi de *valurile* construite în provincia Dacia.

Pe de altă parte, şi populaţia romanizată din sudul Dunării i-a păstrat vie amintirea prin numeroasele toponime care au în structura lor numele împăratului, preluate apoi de slavi odată cu stabilirea lor în Peninsula Balcanică (vezi *supra* SDEM). Deoarece împăratul Traian a fost atât de popular şi la slavii balcanici, numele lui a devenit frecvent şi în onomastica sud-slavă sub forma *Trojan*, cu trecerea vocalei [*a*] la [*o*], cum s-a întâmplat şi la unele hidronime din sudul Dunării: *Augustus* > *Agusta* > *Ogusta*, *Scamnium* > *Scomlja*, *Timachus* > *Timok*.

Într-un studiu despre unele elemente lexicale ale latinei balcanice, necunoscute dacoromânei, Ivan Petkanov[36] arată că fenomenul fonetic de trecere a vocalei [*a*] accentuate şi neaccentuate la [*o*] s-a manifestat, în mod constant, în slava meridională între secolele VIII-IX. Chiar limba romanică vorbită în Balcani, numită de autor „preromâna", a continuat să demonstreze o certă vitalitate şi independenţă, fapt confirmat de unii termeni romanici, rămaşi insensibili la legile fonetice slave, cum ar fi: *lapat* (< lat. *lapathus*) faţă de *lobod*, în anumite regiuni, *altare* (< lat. *altarium*) faţă de *oltar* în unele zone ale Bulgariei.

Dar renumele împăratului Traian a fost cu atât mai mare în provincia Dacia, unde trupele romane stabilite aici au păstrat numele comandantului lor, cum s-a întâmplat şi în graiul populaţiei romanizate din sudul Dunării, până la venirea slavilor în secolul al VI-lea. Un argument incontestabil în favoarea continuităţii numelui în discuţie este tocmai identitatea formei apelativului *troian* cu cea a numelui personal *Troian*, care se regăsesc şi în mitologia românească[37]. Faptul că apelativul *făgaş* (< magh. *vágás* „tăietură") are în limba română o evoluţie semantică similară cu unul din sensurile învechite şi regionale ale lui *troian*, cea de „urmă lăsată de sanie, de car sau de apa care se scurge", susţine

[33] Pop 1951 în „Actes et mémoires du troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie", 1951: 91.
[34] *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1962-1966.
[35] *Rečnik na sъvremenija bălgarski knijoven ezik*, 1959.
[36] Petkanov 1970 în „Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică" 1970: 1028.
[37] Muşlea, Bârlea 1970; Fochi 1976: 333.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ipoteza noastră că *făgaș*, termen mai recent, l-a scos din circulație pe mai vechiul *troian*. O mărturie, în acest sens, o reprezintă atestarea celor două apelative topice în zona Caransebeșului la jumătatea secolului al XVII-lea: *troian* prin corespondentul latinesc „via strata" (= drum pietruit), iar *văgaș*, fără precizarea echivalentului în latină[38], o formă care a stat la baza apelativului actual *ogaș*, foarte răspândit în toponimia actuală din județele Caraș-Severin și Mehedinți[39].

O situație similară se întâlnește și în Provence (Franța), care a fost cucerită treptat de romani între 124 și 126 î.e.n. Încă din timpul lui Caesar a fost numită *Provincia* sau *Gallia Provincia*, *Provincia nostra*, *Provincia Ulterior*, în opoziție cu *Provincia Citerior* care denumește Galia Cisalpină. Cercetările din domeniul toponimiei istorice[40] arată că în Provence cele mai multe nume ale civilizației romane provin de la căile de comunicație, precum și de la lucrările legate de exploatarea agricolă și industrială a solului. Romanii, ca și grecii din Marsilia, au fost interesați în primul rând de dezvoltarea economică a regiunilor cucerite.

Concluziile care se desprind în legătură cu originea cuvântului *troian* în limba română modifică opiniile exprimate până în prezent.

1. Date fiind personalitatea și renumele împăratului Traian în sud-estul Europei, ca parte a Imperiului Roman, dar mai ales în Dacia devenită provincie romană, *Traianus* nu a mai avut soarta obișnuită a altor nume din istoria acestor regiuni, ci a continuat să se păstreze atât ca nume personal, cât și pentru a denumi *valurile* care au început să se construiască din timpul său.

2. Trecerea din calitatea de determinant antroponimic cu valoare posesivă a lui *Traian(us)*, din sintagma **vallum Traiani*, la cea de apelativ topic **traian* s-a produs în Dacia în limba populației romanizate. În urma contactului cu slavii, în vorbirea acestora a avut loc trecerea vocalei [*a*] la [*o*], astfel încât atât numele personal cât și apelativul topic au ajuns să fie rostite identic: *Troian* și *troian*.

3. Devenit apelativ topic numai în limba română, întrucât a denumit, inițial, o realitate specifică Daciei, ca orice cuvânt vechi, *troian* cunoaște o extindere semantică: de la întărituri, șanțuri, drumuri etc., construite în diferite perioade istorice și atribuite lui Traian, cuvântul a ajuns să denumească, prin analogie sau prin restricție semantică, mai multe locuri nu numai pe pământ, ci și pe bolta cerească.

4. Atât în mitologia românească, cât și în cea a slavilor balcanici, ruinele cele mai importante sunt atribuite lui Traian sau poartă numele său, întrucât personalitatea lui Traian a creat în jurul său o vastă aureolă prin legendele care s-au plăsmuit din Antichitate până în Evul Mediu.

BIBLIOGRAFIE:

Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică, I, 1970.
Actes et mémoires du troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie, II, Louvain, 1951.
Albotă, Vlăsceanu 1992 = Gabriel Albotă, Gheorghe Vlăsceanu, *Republica Moldova*. Colecția Mapamond.
Bogrea 1971 = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Editura Dacia.
Candrea 1931 = I. A. Candrea, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească"*, București.

[38] *Dictionarium* 2008: 127-128.
[39] DTB 1994: 30-61.
[40] Rostaing 1950.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cihac 1879 = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Francfort.

Cioranescu 1958-1960 = Al. Cioranescu, *Diccionario etimológico rumano*, Universidad de La Laguna, Tenerife.

Cristureanu 1998 = Alexandru-Ovidiu Cristureanu, *Numele **Traian** în onomastica românească*, în *Zilele împăratului Traian şi latinitatea românilor*, Cluj-Napoca, p. 131-165.

Daicoviciu, Ferenczi 1951 = C. Dacoviciu, Al. Ferenczi, *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, Cluj.

Densusianu 1915 = Ovid Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti.

DEX[2] 1996 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Dictionarium 2008 = *Dictoinarium Valachico-latinum*. Primul dicţionar al limbii române. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, Editura Academiei.

DLR 1982-1983 = *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Tomul XI, părţile 2-3: T, Bucureşti.

DLRM 1958 = *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Editura Academiei.

Drăganu 1933 = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti.

DTB 1994 = Viorica Goicu, Rodica Sufleţel, *Dicţionarul toponimic al Banatului*, vol. VII, Litera O, Timişoara, Editura Amphora

Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini şi eresuri populare de la sfârşitul secolului al XIX-lea: răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densuşianu*, Bucureşti, Editura Minerva.

Giuglea 1941 = George Giuglea, *Éléments préromans en rhétoroman et en roumain*, în „Langue et littérature", Bulletin de la section littéraire, I, 1941, 2, p. 215-221.

Giuglea, Homorodean 1961 = G. Giuglea, M. Homorodean, *Correspondances italo-roumaines. Éléments préromains, latins et vieux germaniques*, în „VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche", p. 63-96.

G. Giuglea *et al.* *Argeşul în lumina toponimiei. I. Toponimie şi viaţă socială*, în „Argeş", I, 6, Piteşti, p. 13.

C. Giurescu, D. Giurescu 1997 = Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor. I. Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor româneşti*, Bucureşti.

Goicu 1987 = Viorica Goicu, *Termeni pentru noţiunea de „stradă" în Banat*, în „Studii de onomastică", IV, p. 340-345.

Homo 1951 = Léon Homo, *Rome impériale et l'urbanisme dans l'antiquité*, Paris, Édition Albin Michel.

Homorodean 1980 = Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Homorodean 1982 = Mircea Homorodean, *Despre toponimul **Troian***, în „Studii de onomastică", III, p. 97-105.

Ionescu 1975 = Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română.

Ionescu 1978 = Octavian Ionescu, *Le droit: expression de la latinité du peuple roumain*, în „Actes du Congrès International", Avignon, mai 1978, p. 263-266.

Ioniţă, Răuţ = Vasile Ioniţă, Octavian Răuţ, *Note de toponimie*, în *Studii şi cercetări de istorie şi toponimie*, p. 39-108.

Iordan 1963 = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei.

Istoria României. Transilvania, I, 1997 (coord. dr. Anton Drăgoescu), Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu".

Ivănescu 1958 = Gheorghe Ivănescu, *Les plus anciennes influences de la romanité balkanique sur les slaves, **luna** „lune", **lunatik** „somnambule" etc.*, în „Romanoslavica", I, p. 44-51.

Macrea 1969 = Mihail Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, Editura Academiei.

Madgearu 1984 = Alexandru Madgearu, *Originea cuvântului TROIAN*, în „Noi Tracii", 112, p. 8-10.

Muşlea, 1986 = Ion Muşlea, *George Petiş, folclorist şi etnograf*, Bucureşti.

Muşlea, Bârlea 1970 = Ion Muşlea, Ovidiu Bârlea, *Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, Bucureşti, Editura Minerva.

Petkanov 1970 = Ivan Petkanov, *Intorno ad alcuni elementi lessicali del latino balcanico ignoti al (daco)romeno*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internaţional de Lingvistică şiFilologie Romanică*, p. 1025-1030.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Petriceicu-Hasdeu 1976 = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, III, București, 1893; ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, 1976.
Philippide 1923, 1927 = Al. Philippide, *Originea românilor*. I. *Ce spun izvoarele istorice*, Iași; II. *Ce spun limbile română și albaneză*, Iași.
Pop 1951 = Sever Pop, *Les problèmes de la toponymie et de l'anthroponymie roumaine*, în *Actes et mémoires du troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, II, Louvain, 1951, p. 87-99.
Popescu-Sireteanu 1997 = Ion Popescu-Sireteanu, *Memoria limbii române*, I, Iași, 1997.
Rečnik na sъvremenija bălgarski knijoven ezik, tom II, r-ja, Sofia, 1959.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio XVIII, Zagreb, 1962-1966.
Rossi 1971 = Lino Rossi, *Trajan's column and the Dacian wars*, New York, Cornell University Press, Ithaca.
Rostaing 1951 = Ch. Rostaing, *Essai sur la toponymie de la Provence (depuis les origines jusqu'aux invasions barbares)*, Paris.
Rostovtzeff 1957 = Rostovtzeff, M., *The social and economic history of the Roman Empire*. Second Edition revised by P. M. Fraser, I, II, Oxford.
Scriban 1939 = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Editura Presa Bună.
SDEM 1978 = Raevski-Galinski, *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, Redacția Enciclopediei Sovietice Moldovenești.
Studii și cercetări de istorie și toponimie, Reșița, 1976.
Șăineanu 1930 = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VIII-a, Craiova.
Tiktin 1924 = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* [Band III], Bukarest.
Tudor 1974, 1975 = Tudor, Dumitru, *Figuri de împărați* romani, I, II, III, București, Editura Enciclopedică Română.
„VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche", 1961.
Weigand 1921 = Gustav Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, în „XXVI-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", p. 104-192.
Zilele împăratului Traian și latinitatea românilor, Cluj-Napoca, 1998.

L'ORIGINE DU MOT *TROIAN* DANS LA LANGUE ROUMAINE

Résumé

Étant donné la personnalité, relevée par tous les historiens antiques, ainsi que la réputation de l'empereur Trajan au sud-est de l'Europe comme partie de l'Empire Romain, mais surtout en Dacie, *Traianus* n'a plus eu le destin habituel des autres noms de l'histoire de ces régions, mais il a continué à se conserver en tant que nom personnel et aussi comme terme qui désigne *les vals* qui ont commencé à être construits dès son époque.

Le passage de la voyelle [*a*] à [*o*] a eu lieu dans la parole des Slaves, à la suite de leur contact avec la population romanisée du nord et du sud du Danube, de sorte que le nom personnel et l'appellatif topyque ont été prononcés de manière identique: *Troian* et *troian*.

Devenu appellatif topyque seulement en roumain, car il a dénommé, au début, une réalité spécifique à la Dacie, comme tout mot ancien, *troian* connaît une extension sémantique: des remparts, des fossés, des chemins, etc., construits dans différentes époques historiques et attribués à Trajan, le mot a commencé à dénommer, par analogie ou par restriction sémantique, plusieurs lieux, non seulement sur la Terre, mais aussi sur le ciel.

Au sud du Danbue, le nom de l'empereur *Trajan* est conservé par une série de toponymes antiques, mais l'appellatif topyque *troian* avec les sens de la langue roumaine n'est connu ni par les Slaves balkaniques, ni par les Slaves orientaux.

Universitatea „Tibiscus", Timișoara
Str. Lascăr Catargiu nr. 4-6
goicus@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ATITUDINEA VORBITORULUI DE GRAI FAȚĂ DE CALITĂȚI ŞI DEFECTE DIN LUMEA ÎNCONJURĂTOARE

VIVIANA-MONICA ILIE FĂTU

În articolul de față ne propunem să analizăm preferința vorbirii populare, a omului simplu de a remarca și de a reține defectele și nu calitățile.

Materialul propus spre cercetare va fi preluat din lucrarea *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGS), de Ion Ionică, Maria Marin, Ana Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha; coordonator: Maria Marin, din care primul volum a apărut la Editura Academiei Române, București, 2009, iar celelalte două volume se află în curs de definitivare. Dat fiind specificul materialului, menționăm că ne vom ocupa doar de graiurile din sudul țării, și nu de pe tot teritoriul dacoromân.

În materialul studiat, remarcăm preponderența seriilor de sinonime privitoare la defecte ale oamenilor, cât și la „defecte" ale plantelor (*ştiulete pipernicit, cânepă pipernicită, struguri pipernicíți*); în schimb, se observă un număr redus al termenilor dialectali pentru calități (**frumos**: *mándră 1°, nemeşică*).

Datorită faptului că în crearea și în folosirea termenilor dialectali pentru denumirea defectelor acționează factori foarte diverși (etimologia populară, influența limbilor străine, eufemismul), aceștia sunt foarte numeroși și diferiți (un exemplu în acest sens este termenul **saşiu** care are următoarele sinonime: *amestecáți, anghióz, cácior, candríu, cărăbáş, ceacắr, chiomb, chiompalíu, chionc, chioralíu, chiorbalíu, chiordíş, chiorpéc, chiorsóc, chiortopán, chiortúi, chiosliu, chiozmác, chiurteág, cruceán, cruciátic, crucíş, crucişát, mierliu, miop, ochelbós, pachiós, paliu, panc, panchión, panchéu, pandaóchi, pantazíu, panțachiór, ponivós, sanchiú, saşc, scurt, şaliu, şasiu 1°, zbanghíu*).

În continuare, vom încerca să analizăm termenii (mai sus menționați) folosiți pentru denumirea noțiunii **saşiu**, ținând seama de modul lor de formare din punct de vedere lexico-semantic, de etimologie, precum și de ceea ce au în comun aceşti termeni. Într-o primă fază am consultat dicționarele DA și DLR[1] pentru a observa definițiile termenilor (din 41 de termeni, doar 21 sunt atestați în cele două dicționare, numai jumătate dintre aceștia având tangență cu sensul termenului *saşiu*) și etimologia acestora.

Vom porni analiza de la definiția cuvântului *saşiu*: „care se uită cruciş sau încrucişat"; acesta reprezintă, deci, un defect fizic, o abatere, dacă putem spune așa, de la

[1] Vezi bibliografia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

normal, normalul reprezentându-l, în acest caz, un ochi sănătos din punct de vedere medical. Cu alte cuvinte, o persoană saşie priveşte cu un ochi într-o parte şi cu altul în cealaltă parte, are o privire neclară (*amestecată, crucişă, scurtă*).

Am putea spune că termenul *saşiu* are ca sem distinctiv [*disfuncție a ochilor*], astfel că fiecare dintre sinonimele sale ar trebui să aibă un sem comun cu acesta. Unele definiții lexicografice din dicționarele consultate (DLR, DA) furnizează trăsături specifice defectului fizic denumit, cu ajutorul cărora am putea desprinde anumite seme comune. Iată câteva exemple:

- **ceacâr:** „care nu se uită cu amândoi ochii în aceeaşi direcțiune, care se uită cruciş";
- **chiomb**: „care nu vede tocmai bine, care n-are vederi limpezi, miop";
- **chiordíş**: „ca chiorii, cruciş, cu privirea ceacâră";
- **crucíş**: „în formă de cruce, încrucişat";
- **panchión**: „cu un ochi la slănină şi cu altul la făină";
- **ponivós**: „care are un defect de vedere".

Desprindem, astfel, următoarele seme comune: [+ *defect*], [+ *încrucişat*], [– *direcție*], [*privire limpede*]. Dacă din punct de vedere semantic termenii analizați au aceste seme în comun, din punctul de vedere al formei îi leagă faptul că s-au format pe baza unor elemente româneşti, deci în componența lor intră cuvinte ca: *chior*[2] (derivat cu sufixe cu sens peiorativ) sau *cruce* (cu privire la modalitatea de a se uita: încrucişat). Din această categorie fac parte cuvinte ca: **chiordíş, chiorpéc, chiorsóc, chiotopán, chiortúi, cruceán, cruciátic, crucíş, crucişát, ochelbós** (de la *ochi*), **scurt** (cu sensul „neclar").

Dacă anumiți termeni sunt formați pe baza unor elemente româneşti (cum am văzut mai sus), alții sunt fie împrumuturi directe din turcă[3] (**cărăbáş** < tc. *karbas* „cap negru"; **sanchíu** < tc. *sanki* „ca şi cum"; **şalíu** < tc. *şali*), fie compuşi cu elemente turceşti cum ar fi sufixul *–liu*: **chiompalíu, chioralíu, chiorbalíu, chioslíu, mierlíu, palíu**.

În ce priveşte sufixul *–liu*, într-o lucrare recentă[4], se menționează că în limba turcă acesta provine dintr-un sufix nominal (adjectival şi substantival) turcesc cu patru variante, care se ataşează la substantiv şi care a fost preluat prin intermediul a numeroase împrumuturi lexicale care denumesc o însuşire, o caracteristică, o calitate (cum sunt şi termenii exemplificați de noi: *chiompalíu, chioralíu* etc.).

În aceeaşi lucrare se mai arată faptul că unul dintre sensurile fundamentale pe care sufixul *–liu* le conferă derivatelor împrumutate este: posedarea obiectului denumit de substantivul-bază sau a calității, a însuşirii exprimate de acesta („care are...", „care posedă...", „care poartă...", corespunzând sufixului rom. *–os* sau prepoziției *cu*). Se specifică, de asemenea, că pentru variantele derivate cu *–liu* (un sufix foarte productiv, de altfel) din limba română s-au produs unele modificări semantice, în conținutul acestui sufix ajungând să predomine valoarea de posedare a calității, a însuşirii obiectului

[2] Definit în DEX2: „care vede numai cu un ochi; căruia îi lipseşte un ochi; care nu vede bine", definiție care arată, deci, atât prezența unei disfuncții (a unui singur ochi sau a amândurora) cât şi lipsa propriu-zisă a unui ochi.

[3] Avem în vedere etimologia cuvintelor, specificată în dicționarele consultate.

[4] Suciu 2009: 522.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

denumit de baza derivatului („precum chiorul", „asemănător cu un chior", „precum o mierlă[5]" etc.), în detrimentul celui de posedare a obiectului („care conține, care are, care e făcut din...").

Se observă, astfel, că limba turcă a avut o influență foarte mare asupra lexicului românesc. În lucrarea menționată mai sus se specifică faptul că predomină termenii care denumesc însușiri negative (77% din total[6]) față de cei care au sensuri pozitive sau neutre. Deși numeroase cuvinte românești au o etimologie necunoscută au un înveliș sonor care ne-ar face să le atribuim o proveniență turcească. În plus, un alt argument al influenței turcești ar putea fi rezultatul unei anumite atitudini, motivată psihologic sau de natură istorică, având în vedere relația românilor cu turcii. Același argument se poate aduce în sprijinul termenilor proveniți din țigănește cum este cazul lui **zbanghíu 2°** < țig. *bango* „răsucit, strâmbat".

Unii termeni, cum e **scurt 4°** apar în DGS cu anumite determinări (~ **la vedere**; **cu văzul** ~), care ne ajută la identificarea sensului („cu privire neclară").

Ideea că „omul este înclinat, în general, mai mult să desconsidere decât să laude, spiritul său este tentat mai degrabă să critice și să ironizeze decât să elogieze și să recunoască meritele altuia"[7] este o trăsătură a limbilor naturale, în general. De altfel, adjectivele și substantivele calificative cu nuanțe peiorative din lexicul românesc sunt mult mai numeroase decât cele care exprimă trăsături pozitive, psihomorale sau fizice, fapt reprezentativ și în cazul celorlalte limbi.

Concluzii

Analizând modul de formare a termenilor dialectali propuși observăm că realizările la nivel semantic (contaminările semantice și devierile de sens) se regăsesc într-un număr destul de mare. Acest lucru este ușor de înțeles având în vedere faptul că vorbitorii de grai asociază des unele sensuri ale cuvintelor, lucru care de multe ori depinde de context, de starea lor de spirit, de situația de comunicare.

Este semnificativ faptul că majoritatea termenilor împrumutați din limba turcă denumesc însuși negative, realitate ce poate fi legată, în primul rând, de „urmele" lăsate în conștiința românilor de contactul cu turcii.

Consultând DGS am observat preponderența seriilor sinonimice (70 %) pentru termenii ce denumesc defecte, spre deosebire de cei ce denumesc calități, și ale căror serii sinonimice sunt mult mai reduse numeric (de ex. ***frumos***: *mândră, nemeșică*; ***dibac*** „priceput, indemanatic": *dibăcoasă, dibușalnic, îndemânelnică*; ***fălnicoasă*** „falnică, făloasă": *grăntoasă, marnică, măroasă, modoasă, odolenesc, țânțoș*), un motiv în plus

[5] Cu referire la termenul **mierlíu 1°**; ar putea avea legătură cu faptul că păsările nu văd același lucru cu ambii ochi, din cauza dispunerii lor laterale.

[6] „Sfera semantică a însușirilor umane psihomorale cuprinde 133 de termeni împrumutați din turcă de-a lungul secolelor" Suciu 2009: 368.

[7] Suciu 2009: 368.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

care arată faptul că vorbitorii de grai observă mai degrabă defectele și nu calitățile. Analiza termenilor dialectali rămâne, astfel, deschisă viitoarelor interpretări.

Pe lângă dovada „procentuală" există și dovada care ține de psihologia omului, în general, de participarea la viața socială și la sistemul relațional pe care-l dezvoltă cu semenii.

Interacționând și comunicând cu alții, omul observă, în primul rând, ceea ce este ieșit din comun, negativ, ce iese din sfera normalului. De cele mai multe ori prima sa reacție este să treacă cu vederea calitățile și să caute lipsurile și defectele, acesta fiind un alt argument al faptului că atitudinea vorbitorului de grai este aceea de a remarca defectele și nu calitățile.

BIBLIOGRAFIE:

DA	= *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1913-1948.
DEX	= *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, Ediția a II-a, 1998.
DLR	= *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei Române, Serie nouă, 1965-.
Suciu 2009	= Emil Suciu, *Influența turcă asupra limbii române. I Studiu monografic*, București, Editura Academiei Române.

L'ATTITUDE DU LOCUTEUR ENVERS LES QUALITÉS ET LES DÉFAUTS HUMAINS

Résumé

Dans le présent article, nous nous proposons d'analyser la préférence de la parole populaire de gens simple de relever les défauts et pas les qualités. Nous établissons aussi une liste de termes, en analysant leur construction en matière de sémantique lexicale. Dans le matériel étudié on a remarqué la série prévalence des synonymes pour les défauts humains.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie nr. 13
vivianailie@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ON ETHNIC ADJECTIVES IN BCS AND SLOVENIAN

BORKO KOVAČEVIĆ & MAJA DJUKANOVIĆ

1. Introduction

Ethnic adjectives (EAs) are adjectives expressing nationality, ethnicity or provenance/ origin (Alexiadou & Stavrou 2005).[1] The set is illustrated by examples in (1):

(1) a. *the **American** invasion of Vietnam*
b. *i **Italiki** isvoli (stin Alvania)* (Greek)
the Italian invasion (to Albania)
c. ***Italiansko** napadenie* (Bulgarian)
Italian attack
d. ***Francusko** okupiranje* (Serbian)
French occupation

Ethnic adjectives modify process nouns, nouns that have an argument structure.[2] It is hence very important to differentiate them from formally identical adjectives that modify common nouns. Adjectives that modify common nouns, as illustrated in (2), are not 'ethnic' adjectives in the intended sense but ordinary descriptive adjectives:

(2) a. His Italian watch is on the table.
b. John's French coat is sold.

Ethnic adjectives are derived from nouns, and they belong to *denominal adjectives*, which also are called *pseudoadjectives*.[3] Because these adjectives are entity-denoting elements, Giorgi and Longobardi call them *referential adjectives*.[4] They are

[1] Alexiadou & Stavrou 2005: 1.

[2] According to Grimshaw (1990) there is difference between result and event (simple and complex) nouns. Only the second type of nouns (more precisely complex event nouns) has an argument structure. This distinction is more often recognized in the literature (Zubizarreta 1987, Borer 1991, Alexiadou 2001) as the difference between *process* (argument-taking) and *result* (no argument-taking) nouns.

[3] According to Alexiadou & Stavrou (2005) these adjectives were first studied by Bartning (1976) and Levi (1978).

[4] See Giorgi & Longobardi (1991). About nominal nature of these adjectives see also Zubizarreta (1985) and Kayne (1984).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

morphologically related to nouns, and they show some characteristics of nouns (in the first place a potential argument), but they are still adjectives. This hybrid nature of the category gives it the status of a mixed category: a category between noun and adjective.[5]

This paper has two objectives. The first is to examine behavior of ethnic adjectives in BCS (Bosnian, Croatian and Serbian) and Slovenian, comparing them with those in other languages (English and Greek). The second objective is to account for the nature of ethnic adjectives as a mixed category cross-linguistically. The main goal is to check characteristics of the category in BCS and Slovenian, and see whether the data from BCS and Slovenian fit into the picture that is offered by the contemporary grammatical theory, or they can change the current theoretical explanations.

2. Adjectival nature of ethnic adjectives

As it has been already mentioned ethnic adjectives represent a subclass of so-called pseudoadjectives. This means that they are not like *ordinary* adjectives. They have some characteristics that have other adjectives, but they still lack some characteristics that adjectives usually have. Followings are characteristics that distinguish ethnic adjectives from common adjectives.

Ethnic adjectives cannot appear in predicative position:[6]

(3) a. *The invasion of Vietnam was American
b. *i epemvasi stin Kipro itan amerikaniki (Greek)
the intervention in Cyprus was American

These adjectives in Greek cannot be coordinated with predicative adjectives, they cannot be modified, and they cannot appear in the determiner spreading construction:[7]

(4) a. *i amesi /grigori/pithan ke amerikaniki anamixi
the immediate/quick/possible and American intervention
b. *I poli/pio amerikaniki epemvasi
the very/more American intervention
c. ? i amerikaniki i epemvasi
the American the intervention

Ethnic adjectives thus differ from predicative gradable adjectives. These adjectives can appear in predicative position, they can be coordinated with predicative adjectives, they can be modified, and they can appear in the determiner spreading construction:

(5) a. to vivlio itan endiaferon
the book was interesting

[5] The term *mixed category* refers loosely to major lexical categories (noun, verb, adjective) which show morphological or syntactic properties of one of the other categories (Spencer 2002).
[6] Alexiadou & Stavrou 2005: 2.
[7] Alexiadou & Stavrou 2005: 2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. i politelis ke endiaferusa ekdosi
the illustrated and interesting edition
c. ena poli/pio endiaferon vivlio
a much/more interesting book
d. to endiaferon to vivlio
the interesting the book

Ethnic adjectives in BCS and Slovenian cannot appear in the predicative position. Instead of ethnic adjective, it is better to use the construction *od strane* + GEN in BCS, and the construction *s strani* + GEN in Slovenian (equivalents of the English *by*-phrase):

(6) a. !intervencija na Kipru je bila američka BCS
intervention in Cyprus was American
b. intervencija na Kipru je bila od strane Amerikanaca
intervention in Cyprus was by Americans
c. ! intervencija na Cipru je bila ameriška Slovenian
intervention in Cyprus was American
d. intervencija na Cipru je bila s strani Amerikancev
intervention in Cyprus was by Americans

They also cannot be coordinated with predicative adjectives, and they cannot be modified:

(7) a. *trenutno /brzo /moguće i američko okupiranje BCS
immediate/quick/possible and American occupation
b. *veoma američko okupiranje
very American occupation
c. *trenutno /hitro /mogoče i ameriško zasedanje Slovenian
immediate/quick/possible and American occupation
d. *zelo ameriško zasedanje
very American occupation

As in the case for English and Greek, ethnic adjectives in BCS and Slovenian lack some of adjectival characteristics: they cannot appear in predicative position, they cannot be coordinated with predicative adjectives, and they cannot be modified.

3. Nominal nature of ethnic adjectives

Ethnic adjectives appear to be assigned an external theta-role:

(8) a. the invasion of Vietnam by the Americans
b. the Americans' invasion of Vietnam
c. the American invasion of Vietnam

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

There is a distributional and interpretational connection between ethnic adjectives and agents. This connection is manifested by the complementary distribution of these adjectives with genitive and *by*-phrase:[8]

(9) a. *the French invasion of America by Portugal
b. *France's French invasion of America

The connection between ethnic adjectives and agents is also manifested by the fact that the deletion of a complement sentence subject when co-referential with a subject in a higher construction runs parallel with genitive and ethnic adjectives:[9]

(10) a. America's attempt to attack Cuba at night
b. the American attempt to attack Cuba at night

A number of scholars have suggested that ethnic adjectives can encode only an external role, never internal, as demonstrated in (11).[10] This means that ethnic adjectives have a defective argumental character in comparison with nouns. They can only be external, not internal arguments:

(11) *the Austro-Hungarian disappearance from the political scene

Ethnic adjectives in BSC and Slovenian can be also only external, not internal arguments of argument taking nouns. This is proven by ungrammaticality of examples with an external argument:

(12) a. *Napoleonovo francusko sakupljanje BCS
Napoleon's French collecting
b. *Napoleonovo francosko zbiranje Slovenian
Napoleon's French collecting

Francusko in BCS and *francosko* in Slovenian here are ordinary descriptive adjectives, not adjectives with a theta-role. The example in (12a) is not an equivalent of the sentence *Napoleon skuplja Francuze* (*Napoleon is collecting French*) in BCS, and the example in (12b) is not an equivalent of the sentence *Napoleon zbira Francoze* (*Napoleon is collecting French*) in Slovenian.

Distributional and interpretational connection between ethnic adjectives and agents in BCS and Slovenian is manifested by the complementary distribution of ethnic adjectives with the construction *od strane* + GEN in BSC, and the construction *s strani* + GEN in Slovenian (equivalents of the English *by*-phrase), as illustrated in (13). Deletion of a complement sentence subject when co-referential with a subject in a higher construction is also allowed (14):

[8] Postal 1969.
[9] Postal 1969.
[10] See Kayne 1984, Zubizarreta 1985, Grimshaw 1990, Alexiadou 2001, Alexiadou & Stavrou 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(13) a. *američka kritika Irana od strane Kineza BCS
American criticism Iran-GEN by Chinese
b. *ameriška kritika Irana s strani Kitajcev Slovenian
American criticism Iran-GEN by Chinese

(14) a. nemački pokušaj da osvoje Moskvu BCS
German attempt to conquer Moscow
b. nemška poskušnja, da osvojijo Moskvo Slovenian
German attempt to conquer Moscow

Ethnic adjectives have reduced referential capacity. The nominal underlying ethnic adjective is not accessible to rules of outbound anaphora. Lexical items are anaphoric islands:[11]

(15) a. *the American proposal to the UN reveals its/her rigid position
b. ??i amerikaniki epemvasi sto Kosovo tus exethese diethnos
the American interference to Kosovo them exposed internationally

Ethnic adjectives cannot bind an anaphor:[12]

(16) a. the Albanian destruction (*of itself) grieved the expatriate community
b. *i germaniki katastrofi tu eaftu tus
the German destruction the self-GEN they

According to Markantonatou and Oersnes implicit argument control is not allowed:[13]

(17) *the Egyptian$_i$ humiliation of Ceasar in order to PRO$_i$ become the most powerful nation

In BCS, ethnic adjectives cannot bind an anaphor, but they can provide an antecedent for a pronoun, and implicit argument control is allowed:

(18) a. *srpsko uništenje sebe
Serbian destruction themselves-GEN
b. Američko okupiranje Iraka je otkrilo njihove namere.
American occupation Irac-GEN revealed their intentions
c. nemačko$_i$ okupiranje Grčke sa namerom da PRO$_i$ zauzmu Atinu
German occupation Greece-GEN in order to conquer Athens

The situation is the same in Slovenian:

[11] Alexiadou & Stavrou 2005: 6.
[12] Alexiadou & Stavrou 2005: 6.
[13] See Markantonatou & Oersnes 1999.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(19) a. *slovensko uničenje sebe
Slovenian destruction themselves-GEN
b. Ameriško zasedanje Iraka je odkrilo njihove namere.
American occupation Irac-GEN revealed their intentions
c. Nemško$_i$ zasedanje Grčije, z namenom, da PRO$_i$ zavzamejo Atene
German occupation Greece-GEN in order to conquer Athens

As in Greek and English, ethnic adjectives in BCS and Slovenian have defective argument capacity. They can only be external, not internal arguments. Ethnic adjectives in BCS and Slovenian also have reduced referential capacity. However, they can provide an antecedent for a pronoun, and implicit argument control is allowed.

4. Conclusion

The data shows that ethnic adjectives in BCS and Slovenian in general behave like ethnic adjectives in English and Greek, i.e. they behave as asserted in the literature. They are a mixed category between adjective and noun, with some adjectival, and nominal characteristics.

However, although ethnic adjectives in BCS and Slovenian have reduced referential capacity, this capacity is less reduced than that in English and Greek. As already shown, ethnic adjectives in BCS and Slovenian can provide an antecedent for a pronoun, and implicit argument control is allowed. They have stronger anaphoric character than those in English and Greek. The fact that implicit argument control is allowed also means that ethnic adjectives in BCS and Slovenian have stronger argumental character. In terms of Grimshaw (1990) they are more like 'real' arguments, not only 'argument adjuncts'. What these pieces of evidence suggest is that ethnic adjectives in BCS and Slovenian are closer to nouns than ethnic adjectives in English and Greek.

Concerning some theoretical implications, the behavior of ethnic adjectives in BCS and Slovenian supports the way that this category is treated in the contemporary grammatical theory. More nominal nature of the category makes a stronger support for the current opinion (Postal 1969, Alexiadou 2001, Alexiadou & Stavrou 2005) that ethnic adjectives are syntactically derived from nouns, using some transformations. They have defective anaphoric and argumental character because at the surfice structure they appear as adjectives, not as 'real' nouns from which they are derived.

REFERENCES:

Alexiadou 2001 = A. Alexiadou, *Functional Structure in Nominals: Nominalization and Ergativity*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Alexiadou & Stavrou 2005 = A. Alexiadou and M. Stavrou, *Ethnic adjectives as pseudoadjectives: a case study in syntax-morphology interaction and the structure of DP*, LAGB Annual Meeting, Cambridge.

Bartning 1976 = I. Bartning, *Remarques sur la Syntaxe et la Semantique des Pseudo-Adjectifs denominaux en français*, Institut d'Etudes Romanes de l'Université de Stockholm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Borer 1991 = H. Borer, *The Causative-Inchoative Alternation: A Case Study in Parallel Morphology*, in „The Linguistic Review" 8, p. 119-158.
Giorgi & Longobardi 1991 = A. Giorgi and G. Longobardi, *The Syntax of Noun Phrases*, Cambridge, Cambridge University Press.
Grimshaw 1990 = J. Grimshaw, *Argument Structure*, Cambridge, Mass., MIT Press.
Kayne 1984 = R. Kayne, *Connectedness and Binary Branching*, Dordrecht, Foris.
Levi 1978 = J. Levi, *The Syntax and Semantics of Complex Nominals*, Academic Press.
Markantonatou & Oersnes 1999 = S. Markantonatou and B. Oersnes, *Ethnic adjectives*, paper presented at "The syntax meeting of the University of Thessaloniki", January 1999.
Postal1969 = P. Postal, *Anaphoric islands*, in "Papers from the fifth regional meeting of Chicago linguistic society", University of Chicago, p. 205-239.
Spencer 2002 = A. Spencer, *Typology of Mixed Categories*, in Orgun, C. O. & Sells, P. (eds.) „Morphology and the Web of Grammar", Chicago, The University of Chicago Press.
Zubizarreta 1985 = M.L. Zubizarreta, *The relation between Morphophonology and Morphosyntax: The Case of Romance Causatives*, in "Linguistic Inquiry" 16, p. 247-289.
Zubizarreta 1987 = M.L. Zubizarreta, *Levels of Representation in the Lexicon and in the Syntax*. Dordrecht, Foris.

ON ETHNIC ADJECTIVES IN BCS AND SLOVENIAN

Abstract

This paper discusses behavior of ethnic adjectives in contemporary BCS (Bosnian, Croatian and Serbian) and Slovenian. Ethnic adjectives show characteristics of adjectives, but also some of nouns, especially in the domain of argument structure. The data shows that ethnic adjectives in BCS and Slovenian have characteristics different from ethnic adjectives in other languages. However, their behavior does support the way that ethnic adjectives are treated in the contemporary grammatical theory.

University of Beograd, Faculty of Philology
Department of General Linguistics
kovacevic.borko@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TERMENI PENTRU *POMANĂ* ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE

MARA IULIANA MANTA

1.1 Introducere

Scopul acestui articol este de a analiza termenii pentru „pomană" în graiurile dacoromâne sudice actuale. Materialul propus analizei are ca sursă principală lucrarea *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice* (DGS), coordonator Maria Marin, vol. I (A- C), Editura Academiei Române, 2010; vol. al II-lea (D- O), sub tipar; vol. al III-lea (O- Z), în curs de definitivare.

Conform credinței că viața de dincolo e o continuare a vieții pământești și că sufletul e nemuritor, o parte importantă a riturilor funerare o constituie pregătirea și consumarea unor alimente, având la bază „materii fundamentale pentru necesitățile de susținere a trupului omenesc: pâinea, apa, vinul, untdelemnul[1]. Alimentele care se dau pentru răposat, decurgând și din credința populară, sunt: pâinea, mălaiul, vinul, rachiul și carnea[2].

Pomenile sunt ofrande de tip sacrificial, prezente în riturile legate de „marea trecere" ale multor religii, pe o largă arie geografică, în Europa și Asia, vechimea lor ajungând pe firul istoriei până la neolitic[3]. După Mauss[4], darurile care însoțesc sufletul mortului „vor îmbuna spiritele, vor duce cu ele umbra obiectelor prețioase în țara morților, acolo unde și ele se întrec în bogății, așa după cum rivalizează oamenii vii când se întorc de la o ceremonie".

Ceremonialul românesc al înmormantării cuprinde conservarea unor tipare arhaice în gândirea și practica rituală, pe lângă momentele de exprimare a durerii, de pregătire a drumului și, la sfârșitul ceremoniei, a ospățului comun.

Pornind de la ideea de conservare a structurilor arhaice, am analizat termenii propuși întâlniți în graiuri în comparație cu cei din limba literară, etimologia și modul lor de formare.

1.2. Analiza termenilor

Ábur s.m. „pomană constând din mâncare caldă, dată zilnic, timp de o săptămână (sau la anumite intervale) după înmormântare": *[Dăm de pomană] **ábur**, ca să iasă aburu din mâncare, să mănânce cald, să se ducă aburu la mort* GM/851.

---

[1] Stăniloae 2003 vol. 3: 7.
[2] Stancu 2008: 1.
[3] Drăgoi 2002: 14.
[4] Mauss, Hubert 1997: 35.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În DA, s.v *abur* (spec. la morți), este consemnat sensul ilustrat de S. Fl. Marian „pomană dată pentru a i se ierta răposatului păcatele, să aibă căldură sau jertfă". Etimologia necunoscută: după Densusianu, este un substantiv verbal din *aburí*, lat. vulgar *ab- burīre*, iar după Mayer- Lübke, din it. *abburare-* „a se pârli la soare".

S. Fl. Marian asociază termenul *abur* cu jertfa sau căldura în lumea cealaltă, căci „aburii din mâncări se ridică ca jertfă pentru sufletul mortului"[5].

De remarcat că sensul „suflet" al termenului apare și la nivelul graiurilor : *Când trage mortul să moară, șade câteva persoane, dacă trage mai mult, să schimbă, vine alte patru, ș-așa în sfârșit până iese* ***áburu*** *ăla trebuie să fie păzit* GD/897.

Ápa apare în DGS cu sensul de „pomană"; folosit la plural, desemnează „cantitatea, numărul de găleți cu apă aduse ritual, de pomană, la casa cuiva, de obicei, de către o tânără, timp de șase săptămâni după înmormântare": *Dai la o fată* ***ápili****, două* ***ápe****: una dă patruzeci și patru de cobilițe și una de optzeci și opt. Le cară fata aia până la șase săptămâni* GM/779. Considerăm că la baza formării acestor sensuri stă procedeul metonimiei.

Cuvântul formează locuțiuni substantivale cu aceleași semnificații: *ápă máre* „cantitate, număr de găleți aduse la casa cuiva, zilnic sau în anumite zile ale săptămânii, de obicei timp de șase săptămâni"; *ápă mícă* [în opoziție cu *apă mare*] „cantitate, de obicei, constând într-un număr mai mic de găleți cu apă aduse la casa cuiva": *În timpu ăsta dă șase săptămâni dai la două fetițe și aduc apă, în fiecare zi una;* ***ápă mícă*** *să numește-n fiecare zi și* ***ápă máre*** *să numește numai marțea, joia și sâmbăta* GM/760. *Aia de optzeci și opt de cobilițe e* ***ápa máre*** *și ailaltă de patruzeci și patru este* ***ápă mícă*** GM/779. Locuțiunea verbală **a dezlega apa** se referă la îndeplinirea unui ritual, la șase săptămâni după înmormântare: *Șase săptămâni cară numai sâmbăta și joia apa și la șase săptămâni te duci și-l* ***dezlégi*** *la fântână; iei o oală cu tămâie, iei lumânări, aprinzi, îi dai o rochie [fetei care a cărat apa], îi dai o basma, dacă ai, și două turte de pâine* GM/800.

Cap două dintre sensurile acestui cuvânt, atestate în DGS, fac referire la „pomană". Prima accepție reprezintă o restrângere de sens „colac dat de pomană la înmormântare sau la parastase": *[La pomană] face o prescură și* ***un cap*** *GM/868. Îi face* ***cápete*** *coapte-n cuptor id./738. Îi face de trei zile soroacele,* ***cápiti****, îi face de nouă zile, îi face de trei săptămâni, de șase săptămâni, îi face de trei luni, de șase luni și de un an* GD/887. Al doilea sens aduce, prin determinative, completări în legătură cu momentele în care se practică obiceiurile respective în raport cu înmormântarea: *cap de țărână* GM/prin Tr și rar Ot, Cl; *cap slóbod*/rar Db; art. *cápul de la țărână*/rar Il „pomană la înmormântare sau, ulterior, la termene fixe": *La trei zile-i făcea [mortului]* ***cápu de țărână****, c-așa-i spunea,* ***cápu de țărână****/862. Pă urmă rămâne* ***cápu de șase săptămâni****, de trei săptămâni și ...de-o jumăta de an* GD/897. În expresii, substantivul apare articulat: *a purtá cápetele*; *cápul de panaghie* AFLR/rar Tl „pomană făcută la 40 de zile după înmormântare": *Pe-ormă-i pui [mortului] de douăzeci de zile și de patruzeci, de-i pui* ***cápu de panághie****, de-l ridici; și-i dai pat, ce...ce poți, pat, rogojină* AFLR/871.

În DA, *cap* (p. ext.) denumește, între altele, „pierderea vieții, moarte", dar și „pomană constând din 9 colaci și o pâine cu colivă pe ea", sens atestat în zona Muscelului, precum și în Bucovina. Menționăm că în limba română *cap* (< lat. *caput*) păstrează multe dintre sensurile etimonului latinesc.

[5] S. Fl. Marian 1995: 191.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Colivă este un termen cunoscut pe întreg teritoriul dacoromân; a fost reținut în DGS, în primul rând pentru formele de plural deosebite de limba standard (*colívi* și *colívuri*) și, apoi, pentru o formă cu accent pe prima silabă (*cólivă*), mai apropiată de etimon (<paleosl. *koliva*). Cuvântul figurează și în expresia *a purta colivele* „a face pomană zilnic, timp de o săptămână sau în fiecare sâmbătă (din postul Paștilor)" GM/728. Sunt atestate, de asemenea, formele diminutivale *colivíță* și *colivúță*, cu sensul propriu-zis diminutival, semnificând o cantitate mai mică din preparatul respectiv.

În DA, termenul se referă la toate prinoasele aduse la biserică din fructe, caș dulce; pomană.

Dimineáță, pl. *diminéți* GM/rar Ag, Db „pomană făcută, după obicei, dimineața, timp de șase săptămâni după înmormântare": *Îi cari [mortului]* ***diminéți*** *șase săptămâni, făcem mâncare, ducem la o casă zilnic/692.*

Termenul este, așadar, asociat cu momentul zilei în care se face sacrificiul. La S. Fl. Marian, nu apare cuvântul, dar există modelul după care se formează: *prânzișorul* și *cinișoara*, care desemnează ritualul pomenirii în funcție de momentul zilei (până la amiază sau după- amiază)[6]. De remarcat că dialectele păstrează și termenul *prânz*, cu sens general de „pomană de după înmormântare" (analizat în continuare), dar nu și pe cel de *cinișoară*.

În DA, nu apare acest sens.

Panaghíe 1° GM/prin Vn și rar Gl, Br „parastas la patruzeci de zile după înmormântare": *Să face șapte pomeni la mort [...] de țărână una, de trei zile una, de nouă zile una, de douăzeci de zile, pă urmă la patruzeci de zile una, să zice* ***panagíie*** *la patruzeci de zile/728.* Cuvântul formează și expresia *a ridicá panaghía*: „a face pomană, parastas (la biserică)".

2° art. în *panaghía cápetelor* GM/rar Vn „pomana din Joia Mare": *Joia de lângă Paște să zice la noi Joia Mare, face pomană, zice că* ***panagíia cápetelor***/728.

În DLR, termenul desemnează prescura pe care preotul o ridică de pe masă în timpul slujbei religioase, făcută la 40 de zile. Cuvântul provine din slavă și ngr. *Παναγία*. La nivelul graiurilor are loc o extindere de sens.

Ponós „pomană": *[Mortului] trebuie să-i faci* ***ponásili*** GM/787.

În DLR, apare același sens „daruri, pomană" . Cuvântul este împrumutat din bulgara (dial.) *понос*.

Prânz „pomană, praznic care se face a doua zi sau la trei, nouă, douăzeci de zile după înmormântare": *Pomană la o zi după ce îl îngroapă, îi zicem* ***prînz*** *de pomană* AO/930. *[Mortului] îi faci* ***prînzurí*** *cum se zice, de trei zile, de nouă zile, de douăzeci de zile* GM/729.

În DLR, acest sens este considerat regional, desemnând pomana, din practicile creștine.

Termenul este ușor diferențiat față de accepția din etnografie, pentru că nu se raportează strict la momentul zilei în care se ține pomana: *Se fac până la 9 zile după ieșirea sufletului, prânzișorul după răsăritul soarelui, iar cinișoara înainte de apunerea soarelui. Se fac 3-5 turte din făină bine cernută de grâu sau porumb*[7].

[6] S. Fl. Marian 1995: 198

[7] S. Fl. Marian 1995: 198.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pristós GM/rar Ph „parastas, fără dată fixă, la peste un an de la înmormântare, care se face în afara celor nouă capete obligatorii prin tradiție": *Cu **pristósu** e zece capete. Îi face [mortului] până-i face de anu ş-apoi la urmă la trei, patru luni şi la o juma de an îi face şi **pristós**/718.*

În DLR, variantă a lui „prisos", cuvântul apare cu alte sensuri decât cel regional.

Țărână GM/rar Db, Il; la ~/rar Db; *pomana țărânii*/rar Db; *pomana de țărână* TDM II/rar Gl „pomană la înmormântare": Îi face acolo *o țărînă* şi lui [mortului], îi zice *la țărână*, o masă acolo cu lume GM/693.

Termenul formează şi o expresie, *sărindár de țărână* GM/rar Ot, Tr, se referă la slujba de înmormântare, prin care se diferențiază de sensurile din DLR.

În DLR, apar expresii asemănătoare cu cele regionale: *a face (cuiva) pomana de țărână sau a(-i) face (la) țărână* „a face mortului pomană în ziua îmormântării". *Cap de țărână* „colac (mai mare) ce se face pentru ceremonia înmormântării".

Folosirea termenului *țărână* (<lat. *terrina*) cu asemenea sensuri este legată de momentul ceremonialului de înmormântare, când, conform tradiției, se aruncă pământ (țărână) peste sicriul pus în mormânt.

Vom analiza în continuare termenii care denumesc colacul dat de pomană. Cele mai multe denumiri pornesc de la forma pe care o au aceste obiecte de sacrificiu şi sunt create prin procedeul metonimiei: *bobonete, boboroadă, bradoc, bulzulețe, păpuşă, scărişoară, ulubei* ş. a.

Aránghel s. m. AFLR/rar Cț „colac pentru pomenirea morților": *Şi face şi colăcei, **aránġeli** le zice la ăia*/892.

Arhieréi (3 sil.) s. m. pl. GD/rar Cț „colăcei (pentru pomenirea morților)": *Să face două capete, două prescuri şi patru **arhieréi,** colăceii-ăia aşa le zice, **arhieréi***/889.

Bobonéte s. m. şi n. GO/prin Vl „colăcel sau felie de pâine, în care se înfige o lumânare, date de pomană la înmormântare".

Boboroádă s. f. GM/prin Tr şi rar Gr „pâinică, chiflă care se împarte la pomeni, la botez la colindat etc.": *[La Rusalii] cumpără oale, vase d-astea şi-mpărțeşte sâmbătă, cu flori la mănuşa oalei, cu...dasupra pune o chifl-acolo, **o boboroádă**, cum să face la noi aicea*/792.

În DA, e variantă la *borboasă-* „turte de pâine care se pun la căpețelul mortului".

Bradóc „colac, înțepat de 44 de ori, care se face la 9 martie; mucenic".

În DA, nu există termenul. Poate fi o variantă de la *bradociu, bradoş* (Munt.), variante ale lui *brăduleț-* „un fel de colac împletit care se face în ziua de Sf. Toader, în ziua de 40 de mucenici, mai ales când copiii se prind veri sau surate". În Muntenia, prin extensie, denumeşte ziua de 40 de mucenici. La S. Fl. Marian, apare termenul *brandoşi* sau *mucenici*, pentru Țara Românească[8].

Bulzuléțe „felii de pâine, date de pomană după înmormântare".

În DLR, nu există termenul, dar sunt alte forme, inclusiv diminutivele *bulzişor, bulzoc, bulzoiu*. În Banat, termenul denumeşte franzela, pe care o puteam asocia cu pomana. Sensul este de „masa (de ceva) de formă sferică; cocoloş de substanțe alimentare. Aşadar, atât forma, cât şi materia explică denumirea (et. nec.- pare a fi o formă iotacizată a lui *bug-* bulgăre şi aminteşte pe lat. *bulga* „sac").

[8] S. Fl. Marian 1995: 245.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mărturíe GM/rar Db „colac (mic) rotund, care se dă de pomană".

În DLR, termenul apare ca învechit, în limbajul bisericesc, însemnând „susținere, mărturisire a credinței".

Moşorél GO/rar Dj „colac care se dă de pomană". Nu există în DLR.

Páus (cu varianta **páuz**) GM/rar Br „colac mare care se făcea, conform obiceiului, la Anul Nou": *Pă timpu ăla să făcea colaci în tăvale mari, care să numea* ***páuse****, să făcea...la fete şi, când vineau flăcăii, colinda şi p-ormă scotea colacu-ăla care se numea* ***páus****, îl ura şi-l lua flăcăii* ***páusu****-ăla*/754.

În DLR, ambii termeni sunt variante ale cuvântului „paos" (înv. şi pop.) folosit pentru a denumi, în practicile creştine, pomana la înmormântare sau la parastase, în cadrul căreia se împart colaci, mâncăruri şi, mai ales, băuturi sau apă; ceea ce se dă de pomană.

Un alt sens, se referă la „jertfa (din vin) adusă în Antichitate morților sau zeilor" (etim. din lat. *pausum*). Şi la nivelul graiurilor, cuvântul are acest sens, cu forma *apáus* GD/rar Tl „vin amestecat cu ulei, cu care preotul stropeşte mortul": *[Pe mort] îl îngropacolo-i dă drumu-n groapă-i pune căpacu şi stropeşte cu* ***apáust****, cu vin şi cu untdelemn deasupra*/874.

Ca şi în dicționar nostru, la S. Fl. Marian, termenul are o semnificație largă: în Moldova denumeşte colacul, vinul şi lumânarea date de pomană; în Țara Românească-*paus* se referă la colacul şi vinul duse la biserică de sărbătoare, mai ales pentru răposați[9].

Pausul de referă la „datina de a stropi mortul cu vin şi de a da colac şi lumină celui care îl însoțesc", cât şi cuvântul *paus* (de la romani; lat. neutru *pausum- ad pausum* „pentru odihnă", din păgânismul italic), adoptat de terminologia creştină.

Păpúşă GM/rar Ag „colăcel în formă de 8 neunit la un capăt".

În DLR, nu apare acest sens al termenului analizat.

Prinós colac mare (la sărbătorirea hramului unei biserici)

În DLR, termenul (înv. şi reg.) se referă la „jertfă, ofrandă; pomană sau colac mare dat oferit credincioşilor sau preotului la înmormântare sau la sărbători religioase etc." (< slav. *приносъ).*

Sâmbecioáre TDO/rar Gj „colăcei care se împart la înmormântare": *E ulcele, patruzeşipatru de ulcele trebui să dea, apoi,* ***sîmbecioáre****, patruzeşipatru...de colaci. Aştea se dă de pomană la urmă după ce-l îngroapă*/947.

În DLR (prin Banat), cuvântul denumeşte „colacul dat de pomană în sâmbăta mare"; prin sudul Olteniei, este „colăcelul pe care se pune semnul crucii cu pristolnicul". Reprezentând un diminutiv de la sâmbătă, denumirea se referă la faptul că, prin tradiție, pomenirea morților se face în această zi a săptămânii.

La S. Fl. Marian, se referă la colacii dați (cu o lumânare, apă sau vin, în Banat) copiilor săraci, în ziua de 9 martie (Moşii de Păresimi)[10].

Scărişoáră GO/rar Tl „colac format din mai multe inele lipite între ele ca zalele lanțului, dat de pomană la parastas". Considerăm că, pe langă formă (pri procedeul metonimiei), cuvântul a apărut şi prin asocierea cu sensul religios de „ridicare, înălțare la ceruri".

Ulubéi GD/rar Tl „colaci în formă de porumbel, care se împart la parastase". În DLR, nu apare acest sens.

---

[9] *Ibidem*: 151.

[10] S. Fl. Marian 1995: 247.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1.3. Concluzii

Termenii analizați pentru *pomană* la nivelul graiurilor dacoromâne sudice se referă, pe de o parte, la cuvintele care desemnează ritualul acestui tip de sacrificiu religios și, pe de altă parte, la denumirile pentru *colacii* dați de pomană. Pentru termenul *pomană* cele mai multe sensuri sunt păstrate din etimonul cuvântului, inovațiile la nivelul graiurilor constând în restrângere sau în extindere de sens, în numeroasele unități frazeologice, derivatele diminutivale diferite de limba standard. Considerăm că acest fenomen are la bază păstrarea structurilor arhaice în gândirea și practica rituală a înmormântării.

În privința denumirilor pentru *colaci*, analiza materialului dialectal evidențiază o mai mare libertate de inovare; fenomenul care stă la baza acestor termeni este metonimia.

BIBLIOGRAFIE:

DA	= *Dicționarul limbii române*, București, Academia Română, 1913- 1948.
DGS	= *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coordonator Maria Marin, vol I (A- C), București, Editura Academiei Române, 2010.
DLR	= *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, Academia Română, 1965-.
Drăgoi 2002	= Eugen Drăgoi, *Înmormântarea și pomenile pentru morți*, ed. a IV-a, Galați, Ed. Episcopiei Dunării de Jos.
Mauss, Hubert 1997	= Marcel Mauss, Henry Hubert , *Despre natura și funcția sacrificiului*, Iași, Ed. Polirom.
S. Fl. Marian 1995	= Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români/Studiu etnografic*, ucureşti, Ed. Grai și suflet- cultura națională.
Stancu 2008	= Ioan Stancu , *Obiceiuri și practici ale celor vii pentru cei morți*, articol pe www.CreștinOrtodox.ro
Stăniloae 2003	= Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol 3, București, Ed. Patriarhia Română.

DENOMINATION POUR *AUMONE* DANS PARLERS DACOROUMAINS MÉRIDIONALES

Résumé

Les mots analysés pour *aumône* (en tant que repas, cérémonie réligieuse) au niveau des parlers dacoroumains méridionales font référence, d'un côté, aux mots désignant le rituel spécifique à ce type de sacrifice réligieux et, d'un autre côté, aux dénominations pour *les pains en spirale* donnés comme aumône. Pour le terme *aumône* la pluparts des sens ont été gardés à partir de l'étymologie du mot, les innovations au niveau des languages étant constatés plutôt au niveau de la restriction ou de l'extension de sens, lors des nombreuses unités phraséologiques, des dérivés diminutivales qui diffèrent de la langue standard. Nous estimons que la base de ce phénomène est la conservation des structures archaïques en ce qui concerne la pensée et la pratique rituelle de l'enterrement.

Quant aux dénominations pour *les pains en spirale*, l'analyse du matériel dialectal met en évidence une liberté encore plus grande quant à l'innovation; le phénomène qui se trouve à la base de ces termes est la méthonimie.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, nr. 13
maraimanta@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA VALORILOR CONJUNCȚIEI *DE* ÎN GRAIURILE MUNTENEȘTI

MARIA MARIN

De face parte dintre conjuncțiile atestate încă din limba veche cu valori diverse, cea mai frecventă și mai des invocată fiind aceea de element coordonator copulativ (Densusianu, ILR, II, 259; Rosetti, ILR, 516; Repina 2006), precum și aceea de conjuncție subordonatoare introducând circumstanțiale finale (Densusianu, ILR, II, 260; Rosetti, ILR, 518; Avram 1960, 98 și urm.).

Pe lângă aceste valori, pentru limba română veche (sec. al XVI-lea – al XVIII-lea) *de* este semnalat ca element introductiv al următoarelor tipuri de subordonate circumstanțiale:

- temporale (Rosetti, ILR, 517; Avram 1960, 48–49);
- cauzale (Rosetti, ILR, 518; Avram 1960, 76);
- consecutive (Rosetti, ILR, 519; Avram 1960, 148);
- condiționale (Rosetti, ILR, 519; Avram 1960, 199–200);
- concesive (Avram 1960, 186);
- opoziționale (Avram 1960, 212);
- instrumentale (Avram 1960, 222–223);
- circumstanțiale de relație (Avram 1960, 225);

Majoritatea tipurilor de subordonate introduse prin *de*, semnalate în limba română veche (la nivel literar sau dialectal) se mențin în limba română contemporană. Astfel, GLR menționează între subordonatele circumstanțiale introduse prin acest conectiv consecutivele, concesivele, condiționalele, instrumentalele și pe cele de relație. Pe lângă acestea, în GLR sunt consemnate subordonatele subiective, predicative, atributive, completive directe și completive indirecte.

Cercetarea limbii române vorbite evidențiază deosebirile, dar și asemănările dintre sintaxa variantei standard și a celei dialectale[1]. Un moment de o deosebită importanță în acest sens l-a constituit apariția celor două lucrări de referință în domeniu: Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită* (București, 1980) și Sabina Teiuș, *Coordonarea în vorbirea populară* (București, 1980).

Conform statisticilor efectuate de Magdalena Vulpe (1980, 240), la nivel dialectal, cu un procent de 2% față de alte conective, conjuncția *de* se situează pe locul al zecelea.

---

[1] De altfel, multe dintre particularitățile discutate în studiile de specialitate sunt preluate din vorbirea populară/dialectală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În cele ce urmează, ne propunem să abordăm valorile și frecvența conjuncției *de* în graiurile muntenești, în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Materialul utilizat în acest scop îl constituie documente, texte folclorice și alte lucrări păstrând elemente de vorbire dialectală, pentru secolul al XIX-lea[2]; pentru secolul al XX-lea, am folosit volumele TDM II, 905 p. și TDM III, p. 1–104, 200–328 și 876–1019 (în total 1282 p.), cuprinzând texte dialectale reprezentative pentru județele Argeș, Dâmbovița, Prahova, Buzău, Vrancea, Brăila, Ilfov, Teleorman, Călărași și Ialomița.

Motivul principal pentru care am întreprins această cercetare este impresia generală privind frecvența conjuncției *de*, pe care ne-a creat-o, pe de o parte, participarea directă la anchetele de teren și transcrierea textelor culese din Muntenia și, pe de altă parte, excerptarea unor texte culese și publicate în secolul al XIX-lea din această provincie.

Din materialul consultat pentru secolul al XIX-lea reiese că în graiurile muntenești utilizarea lui *de* conjuncțional era relativ frecventă[3], iar tipurile de subordonate în care apare sunt cel puțin la nivelul celor remarcate de Mioara Avram (1960) și mai bogate decât cele din corpusul cercetat de Magdalena Vulpe.

Astfel, am întâlnit următoarele categorii de subordonate introduse prin *de*:

1. S u b i e c t i v e: *S-au găsit cu cale* ***de s-au orânduit spre cercetare*** (DIB, 1794); *Bine ai făcut* ***de ți-ai luat calul ăsta*** (Ispirescu, B., 31); *Când fu* ***de se sculară uriașii sau novacii cu răsmeriță asupra zeilor***... (Ispirescu, U., 47); *S-a întâmplat* ***de a vărsat*** (Stăncescu, B., 132); *D-acolo mi să trage* ***d-am rămas schiop*** (id., 61); *Într-o seară s-a-ntâmplat /* ***Pe la noi d-a înnoptat*** (Teodorescu, P. P., 116).

2. C o m p l e t i v e d i r e c t e: *Am întrebat pe Despa* ***dă ține minte*** (DIB, 1781); *rugând-o* ***de au adeverit*** (id., 1828); *o întrebă* ***de l-a văzut și de i-a plăcut*** (Stăncescu, B., 132); *Oușoare că scotea și-ncepu* ***de le-mpărțea*** (Teodorescu, P. P., 532); *Să-mi spui* [...] ***de ai fost în acest vas*** (Gorjan, H., I, 42).

3. C o m p l e t i v e i n d i r e c t e: *S-a apucat* ***de-a așezat prin casă*** (Stăncescu, B., 45); *puse* ***de împresură palatul*** (id., 57); *puse* ***de tăie brazii*** (id., 158); *se puse* ***de mulse iepele*** (Ispirescu, L., 29); *se grăbiră* ***de se lăsară în jos*** (Ispirescu, B., 18). Remarcăm frecvența ridicată a completivelor indirecte subordonate verbului *a pune* „a îndemna; a sili, a obliga".

4. A t r i b u t i v e: *S-a dășchis uliță* ***de merge în grădina sa*** (DIB, 1781); *o țigancă roabă* ***de fusese ibovnica feciorului*** (Stăncescu, B., 50); *Plecă cu pantoful și inelul fetei* ***de-i plăcuse*** (id., 52); *astă aripă* ***de mă doare*** (id., 260); *ăl* ***dă cere sufletu*** (Jipescu, O., 66); *o căruță cu patru telegari* ***de mâncau foc*** (Ispirescu, L., 38); *Are obicei* ***de aruncă buzduganul*** (id., 85).

5. C i r c u m s t a n ț i a l e f i n a l e: *am trimis pă Gheorghe Teodorescu* [...] ***de au întrebat-o*** (DIB, 1825); *Dumnezeu a trimis pe arici* ***d-a urzit pământul*** (HEM, II, 359); *trimise* ***de aduse pe adevărata împărătească*** (Stăncescu, B., 163); *se duse* ***de spuse calului*** (Ispirescu, B., 36); *Un pustnic vine pe la ele* ***de le povățuește cele sfinte*** (Ispirescu, L., 29); *Intrau* ***de-l îmbrățișau*** (Teodorescu, P. P., 18). O categorie de subordonate finale bine reprezentată în textele excerptate, considerată în DLR (s. v. *de*[1] *B.I.3.b*) învechită și

[2] Am considerat ca aparținând secolului al XIX-lea texte culese/publicate în perioada 1780–1900.

[3] Aceeași impresie se degajă din parcurgerea exemplelor citate în DLR, s. v. *de*[1], pentru ilustrarea valorilor conjuncționale ale acestuia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

populară, se întâlnește în contexte imperative sau exclamative: *ia-mă* ***de mă du acasă*** (Stăncescu, B., 23); *Mergi* ***de te du în odaia*** **ta** (Gorjan, H., IV, 34); *Bagă mâna în urechea mea – cea stângă,* ***de scoate gresia*** (Ispirescu, L., 25).

6. Circumstanțiale consecutive: *A băut apă* ***de și s-a umflat de-a crăpat*** (Ispirescu, L., 104)[4]; *Se repezi cu paloșul* ***de să-l facă mici fărâmi*** (Ispirescu, B., 27), unde consecutiva este, de fapt, *de era*, cu verbul impersonal subînțeles, iar *să-l facă mici fărâmi* este, în realitate, subordonată subiectivă; *frumoși la chip* ***de venea lumea de pe lume*** *de se uita la ei* (Stăncescu B., 161). Uneori, identificarea consecutivei este mai dificilă din cauza convertirii afirmației în interogație: *Ce ai la sufletul tău* ***de ești tot fără chef și mâhnit?*** (Ispirescu, L., 192); *Dar ce-i pricina* ***de ești vesel?*** (Gorjan, H., I, 6).

7. Circumstanțiale condiționale: ***dă nu ai dat*** [...] *te poftesc dă-o* (DIB, 1795); ***dă mi s-or scurta zilili pân' la Paște,*** *las vouă* [...] *adiata mea; și blăstămați dă la mine să hiți și uiduiți* [...] ***dă n-ăți ținea cu dinții dă daru și dă voirea mea*** (Jipescu, O., 57); *mult am suferit eu, ce o fi* ***d-oi mânca ș-o bătaie*** (Stăncescu, B., 161).

O situație mai puțin obișnuită, specifică exprimării orale, este întâlnită în propoziții, redând vorbirea directă, în care *de* precedat de elementul adverbial *doară* (a cărui valoare nu este restrictivă, cum se spune în DLR, s. v. *de*[1] *B.III.6.a.*), introduce o subordonată condițională a cărei regentă, neexprimată, nu poate fi reconstruită într-o formă lapidară (cf. Vulpe 1980, 83), ci se deduce din context: *Urcă-te, leică, într-un copaciu mare și te uită în toate părțile,* ***d o a r ă de vei vedea ceva*** *care să semene a sat* (Ispirescu, L., 336); *Hai c-am găsit* [...] *o basnă,* ***d o a r d-om câștiga ceva*** (Teodorescu, P. P., 588).

8. Circumstanțiale de cauză: *Dacă ținea drumul mai lung, te miră* ***de nu rămânea cu gâtul strâmb*** (Ispirescu, L., 36); *Plesnim de necaz cum* ***de să fie el ocărât atât de mult!*** (Ispirescu, B., 54). În primul exemplu, subordonata introdusă prin *de* poate fi considerată și completivă indirectă, iar în cel de al doilea, construit în spiritul vorbirii curente populare/dialectale, adevărata cauzală este, de fapt, un complement de cauză subînțeles: *gândindu-ne*, căruia i se subordonează o completivă indirectă introdusă prin *cum*: *cum s-a întâmplat*, la rândul ei cu verbul elidat/subînțeles, față de care propoziția introdusă prin *de să* ar fi o subiectivă. Așadar, dată fiind tendința generală a limbii spre economia expresiei (cf. Vulpe 1980, 80), dintr-o frază precum: *Plesnim de necaz gândindu-ne cum s-a întâmplat de să fie el ocărât atât de mult*, prin elidarea mai multor verbe, considerate redundante (Pușcariu, LR, I, 125–127), s-a ajuns la o cauzală aparent introdusă printr-un cumul de conective *cum de să*.

9. Circumstanțiale temporale de posterioritate[5]: *am stăpânit-o până acum* ***de sânt trei ani*** (DIB, 1794); *se duse într-o călătorie după negutetorie* ***de sânt acuma atâța ani*** (Gorjan, H., I, 34); *N-am dat ochii cu Vâlcan/* ***De-i mai bine de un an*** (Teodorescu, P. P., 551). După informația noastră, acest tip de subordonată, prezentat și discutat pentru prima dată în DLR (sub *de*[1] *B.II*), considerat, pe bună dreptate, învechit, nu apare în lucrările de sintaxă a limbii române vechi.

10. Circumstanțiale concesive: *Tace cucul la răriș/ [...] De frica celui Ghemiș,/ Că* ***de-i mic și ghemuit,/*** *Are fața de-ngrozit* (HEM, I, 670).

---

[4] În DLR, se consideră că subordonatele din acest exemplu au nuanță cauzală.

[5] Menționăm că, spre deosebire de GLR și la fel ca Magdalena Vulpe 1980: 144), considerăm raportul de posterioritate al unei temporale prin referire la subordonata respectivă, și nu la regenta ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

11. Circumstanțiale instrumentale: *Vă făcurăți pomană* ***de mă lăsarăți și pe mine a ședea în casa dumneavoastră*** (Gorjan, H., I, 101); *Știa că a făcut un păcat* ***de-a călcat pe moșia slutului*** (Ispirescu, L., 43)[6].

12. Cu o frecvență deosebită, *de* este folosit ca element introductiv pentru propoziții aflate la limita dintre subordonare și coordonare; utilizarea lui *de* cu această valoare este considerată, în general, caracteristică vorbirii populare (Iordan 1958, 90; cf. Teiuș 1980, 103).

În materialul excerptat pentru secolul al XIX-lea am întâlnit numeroase asemenea cazuri în care *de* introduce propoziții situate la limita dintre coordonate și următoarele tipuri de subordonate:

a. completive directe: *fă* ***de te urcă-n pod*** *și vezi* ***de caută printre frâuri*** (Stăncescu, B., 168);

b. completive indirecte: *se repezi* ***de îl luă în plisc*** *și zburâ cu el* (id., 159); *se grăbiră* ***de se lăsară în jos*** (Ispirescu, B., 18);

c. circumstanțiale finale: *Pe Bujor mi-l duc prin țeară/* ***De-l arată ca pe-o feară*** (HEM, II, 250); *se luau de gât lupii cu mieii,* ***de se sărutau*** (Ispirescu, B., 11); *șezi acasă dară* ***de vezi de coada măturei*** (id., 27);

d. circumstanțiale consecutive: *alunecă* ***de călcă pe pământul pocitului om*** (id., 48); *ce zicea unul, zicea și ălălalt,* ***de trăiau d-o minune de bine*** (Stăncescu, B., 155); *și făcură nunta* ***de ținu trei săptămâni*** (id., 177).

Pentru a deosebi propozițiile coordonate de cele subordonate introduse prin *de*, Iorgu Iordan propunea o soluție bazată pe argumente de ordin logic: dacă acțiunea propoziției în discuție este concomitentă cu cea din propoziția considerată regentă sau dacă este trecută (= anterioară) față de ea, propoziția introdusă prin *de* este coordonată copulativ cu cea precedentă, iar dacă acțiunea este posterioară aceleia din regentă avem de a face cu o subordonată (finală) (Iordan, LRC, 711).

Procedând conform soluției propuse de Iorgu Iordan, constatăm că, în toate situațiile ilustrate mai sus, propozițiile legate prin *de*, a cărui valoare este sinonimă cu cea a lui *și* copulativ, pot fi considerate coordonate cu prepozițiile precedente.

În secolul al XX-lea, situația se menține, în linii mari, nemodificată față de secolul al XIX-lea.

Întrucât, din punctul de vedere al perioadei pe care o reprezintă, corpusul de material folosit de noi este comparabil cu cel utilizat de Magdalena Vulpe, în analiza care urmează ne vom referi permanent la rezultatele obținute de autoarea citată.

În privința disponibilității, conectivul *de*, după Magdalena Vulpe, introduce opt tipuri de subordonate: subiective, completive directe, completive indirecte, atributive, consecutive, finale, condiționale și concesive.

Restrângând aria de cercetare doar la graiurile muntenești, dar extinzând considerabil cantitatea de material supus cercetării, constatăm, de la bun început, aproape dublarea posibilităților conjuncției de care ne ocupăm: 14 tipuri de subordonate (la care se adaugă coordonatele legate prin *de*), ocurente în 626 de propoziții. În continuare, prezentăm aceste categorii de subordonate în ordinea frecvenței, lăsând la sfârșit coordonatele.

---

[6] Exemplul acesta figurează și în Drăganu 1923: 260, de unde este preluat de Mioara Avram 1960: 223) și, apoi, de GLR (II): 318). În DLR (s. v. *de*[1] *B.III.6.b.*) se consideră că acest tip de subordonată, având caracter învechit și popular, exprimă modalitatea de săvârșire a unei acțiuni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. Subordonate circumstanţiale consecutive: numărul mare de ocurenţe (141= 22,52%) confirmă aprecierea făcută de Magdalena Vulpe, care, preluând şi părerile emise anterior (Gheţie 1961, 169; 1976, 131; Bidian 1972, 10; Ţâra 1976, 210), constată că *de* reprezintă conjuncţia-tip pentru subordonatele consecutive. Exemplele fiind atât de numeroase, spicuim doar câteva întâlnite în diverse zone ale Munteniei: *ce să aibă oaia cutare* ***dă zbiară?*** (TDM II, 18–Humuleşti, Db); *să-nfierbânta prunili înăuntru* ***dă nu puteai ţine mâna în borhot acolo*** (id., 175–Băneşti, Ph); *s-afumă şunca. Şi iasă* ***d-o avem până la ălălalt*** [an] (id., 479–Obileşti, Vn); [Nasturii]*-i frecai* ***dă te uitai în ei ca-n oglindă*** (TDM, III, 12–Tigveni, Ag); *după ce băteam aria cu caii,* ***dă să făcea ca în casă*** [...] *năsădeam* (id., 859–Bucu, Il).

2. Subordonatele circumstanţiale finale, cu 125 de ocurenţe (= 19,96%), ocupă locul al doilea. Construcţia finalei cu *de* este considerată populară (GLR, 303; Avram 1960, 109), fapt confirmat de Magdalena Vulpe, cu specificarea că se întâlneşte în toate zonele dacoromânei, exceptând Maramureşul şi Crişana[7]. Am luat în considerare doar exemplele, numeroase, în care nuanţa de element coordonator nu este prezentă: *Mai plecam acasă* ***dă mai luam mâncare*** (TDM II, 19–Hulubeşti, Db); *Şi să bulgăreşte odată,* ***de să face peretile gros,*** *nu cade* (TDM III, 896–Drăgoeşti, Il); *Şi eu cu lopata-l schimbam aşa,* ***dă udam toate boabele-alea*** [de grâu] (id., 1006–Podu Pitarului, Cl).

3. Subordonatele atributive, având 118 ocurenţe (= 18,85%), confirmă aprecierile lui Nicolae Drăganu (1923) şi ale Valeriei Guţu-Romalo (1969), care consideră că acest tip de subordonată introdusă prin *de* are caracter popular, şi contrazice situaţia întâlnită de Magdalena Vulpe în corpusul excerptat (1980, 136), unde numărul acestora este scăzut. Atributivele introduse prin *de* sunt repartizate uniform pe teritoriul cercetat de noi, aproape neexistând localitate în care să nu apară cel puţin două-trei exemple: *ăsta* ***de era aci*** (TDM, II, 13–Picior-de-Munte, Db); *un om* ***de murise atuncea*** (id., 431–Jitia, Vn); *eu aveam două fierăstraie, unu* ***de tăia marfa... grinzi*** *ş-unu* ***de tăia numai scândură*** (id., 550–Luncile, Bz); *obiceiu* ***dă-i acuma*** (TDM III, 80–Fierbinţi, Db); *are formatu unii săniuţă, cum are copiii,* ***dă să dau la pergheluş*** (id., 859–Bucu, Il); *era meşteri înainte,* ***dă bătea peretile*** (id., 999-Vâlcelele, Cl).

4. Subordonatele subiective introduse prin *de*, pentru care am întâlnit 19 exemple (= 3,03%), contrazic, de asemenea, situaţia din corpusul consultat de Magdalena Vulpe (1980, 119), unde apare un singur exemplu, ocurent într-o construcţie de tipul *îi plăcea* ***de bea***, extras, de altfel, din TDM I (Negreni, Tr). În afara faptului că în TDM II, III numărul exemplelor este mult mai mare, contextele de ocurenţă sunt şi ele mai variate: *Îi plăteşte părintelui acolo... un zece lei, douăzeci, cum să-ntâmplă* ***dă are naşu*** (TDM II, 42–Scheiu, Db); *mai să-ntâmpla* ***dă... vinea şi nişte gărgăriţe*** (id., 133–Măneşti, Ph); *a fost odată* ***de... venise un ordin*** (id., 890–Padina, Bz); *câte unele să-ntâmpla* ***dă nu făcea copilu*** (TDM III, 96-Cătunu, Tr); *când a fost* ***d-a fugit lumea*** (id., 261–Teleormanu, Tr).

5. Subordonate predicative. Spre deosebire de Magdalena Vulpe, care nu a întâlnit predicative introduse prin *de*, în corpusul nostru apar 18 exemple (= 2,87%):

[7] Afirmaţia referitoare la lipsa finalelor introduse prin *de* din graiurile crişene este contrazisă de situaţia din graiurile româneşti din Ungaria, unde apar, cu frecvenţă ridicată diferite tipuri de subordonate cu *de*, inclusiv şi modale (Marin, Mărgărit, *Gr. Ung.*, C III–C IV).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

când am fost ***de-am terminat*** (TDM II, 467–Gologanu, Vn); *el era* ***de chema cârlanii*** (id., 533–Gura Teghii, Bz); *Și plecam cu... matale, cu dânsu* [...] *cum eram noi dă ne... trei patru* ***d-amesticam oile*** (TDM III, 39–Gliganu de Sus, Ag); *ăla care era* ***dă-l lua-n urmă*** *îl lega c-un fir roșu* (id., 82–Fierbinți, Db).

6. Completivele indirecte, pentru care Magdalena Vulpe (1980, 115) a găsit trei exemple, toate provenind din Bihor și fiind pasibile de a fi interpretate drept coordonate, beneficiem de 16 exemple (= 2,55%): *Și după* [jgheabul] *ăla micu ajungea* ***dă cădea-n canalu dă pământ*** (TDM II, 337–Balta Doamnei, Ph); *lăsam* [mălaiul] ***de să răcorea*** (id., 674–Boldu, Bz); *dacă ieșea* [lăstarul], *îl lăsai* ***dă creștea*** (TDM III, 276–Țigănești, Tr).

7. Circumstanțialele condiționale, pentru care avem 14 exemple (= 2,23%), confirmă părerea Magdalenei Vulpe, care remarca, la rândul său, că numărul condiționalelor introduse prin *de* este redus, fiind întâlnite, cu precădere, în versurile populare (Vulpe 1980, 211–213); pentru Muntenia, autoarea îl atestă în sudul provinciei. În materialul nostru, atestările provin din diverse zone: ***dă era un gherebent mare****, sărea jos* (TDM II, 72–Gemenea, Db); *și când îi venea timpu,* ***dă mai făcea la trei-patru-cinci zile iar pâine****, îl punea* [aluatul] *și să muia* (id., 294–Pietroșani, Tr); *făceai cinșpe kilograme dă... gogoși* [de mătase]... *dacă trăia, bunînțeles,* ***dă nu le stricai lor creșterea*** (TDM III, 321–Nucet, Db).

8. Circumstanțiale de mod introduse prin *de*, cu 12 ocurențe în materialul nostru (= 1,91%), nu au mai fost semnalate până acum: *c-așa era mai dămult,* ***dă... unii treiera din clăi*** (TDM II, 343–Cioranii de Jos, Ph); *a dăschis ușa, cum o lăsase ea dăscuiată,* ***d-a avut vorba****, a intrat la ea* (TDM III, 873-Bucu, Il).

9. Circumstanțiale de timp, cu 11 ocurențe (= 1,75%) au mai fost atestate până acum, pe lângă cele întâlnite în limba veche și semnalate în DLR (v. *supra*), doar de Mioara Avram (1960, 43–44), cu un singur exemplu din Codicele Voronețean, autoarea specificând că acest tip de subordonată este foarte rar întâlnit[8]. Temporalele introduse prin *de* exprimă exclusiv anterioritatea (imediată) (cf. Avram 1960, 44): *când am fost odată-n șes,* ***dă era tăticu după cârlani****, am dormit noaptea acolo-șa* (TDM II, 217–Trăisteni, Ph); *dup-aceea... când începe să crească el,* ***dă să face mai mărișor, dă crește orezu mare****, începe să răsară mohor* (id., 353–Cioranii de Jos, Ph); *și dup-aceea,* ***dă să termină cu bradu****, urmează iar vedre* (id., 725–Valea Muscelului, Bz); *când s-a dus bătrâna dimineața la oi,* ***d-a ieșit să ducă la oi****, toate oile moarte* (TDM III, 94–Cătunu, Tr); *când lua mireasa, duminică d-aici,* ***dă venea cu nunta****, venea cu trăsuri* (id., 276–Țigănești, Tr); *când a venit femei-aia pân zor,* ***d-a avut tren****, ș-a venit dă la București, a tras derect la ea* (id., 873–Bucu, Il); *îi lua roche dă sâmbătă,* ***dă vinea cu plocon la ea și juca acolo la fată*** (id., 997–Gurbănești, Cl). Considerăm că în toate exemplele citate, precum și în altele asemănătoare, proba valorii temporale poate fi făcută înlocuindu-l pe *de* prin *când*.

10. Circumstanțialele cauzale, cu 8 ocurențe (= 1,27%), atestate până acum doar în lucrarea Mioarei Avram (1960, 70)[9], cu un exemplu din scrierile lui Coresi.

---

[8] În materialul utilizat de Magdalena Vulpe nu este atestat *de* cu valoare temporală (Vulpe 1980: 162).

[9] Exemplele considerate în DLR drept cauzale sunt discutabile (cf. ***A băut apă de și s-a umflat de-a crăpat*** (Ispirescu, L.: 104) sau *Dacă ținea drumu mai lung, te mirá* ***de nu rămânea cu gâtul strâmb*** (id., 36).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În textele muntenești sunt întâlnite în diverse zone: *să căznea rău* ***dă nu putea*** *să înnască și aducea moașa plășii* (TDM II, 333–Balta Doamnei, Ph); *plângeam pă izlaz așa* ***de-mi părea rău*** *când eram învățată cu ea*[10] (id., 444–Jitia, Vn); *când rupea gheața,* ***dă vinea vun zăpor,*** *atuncea-i lua* [caii] (TDM III, 894–Făcăeni, Il); *ce-ați făcut,* ***dă sânteți așa?*** (id., 929–Ștefănești de Jos, If). În primul și în penultimul dintre exemplele citate, propozițiile vizate pot fi interpretate și drept cauzale condiționale (cf. GLR, 301), iar subordonata din ultimul poate fi considerată consecutivă (cf. *supra*).

11. Completivele indirecte introduse prin *de*, pentru care avem, de asemenea, 8 exemple (= 1,27%), sunt menționate și de Magdalena Vulpe (1980, 97), cu specificarea că apar foarte rar[11]: *când am apucat eu* ***de m-am născut*** (TDM II, 415–Podu Lacului, Vn); *și am răușit eu* ***de-am venit pân-aici*** (id., 543–Luncile, Bz); *am apucat eu când eram micșor de vro șapte-opt ani așa,* ***de să vântura cu lopata*** (id., 830–Viziru, Br); *știe femei* ***dă dăscântă dă frică*** (TDM III, 94–Cătunu, Tr). Cele mai multe dintre completivele directe întâlnite sunt cerute de *a apuca* vb. tranz. „a trăi atâta, încât să poată cunoaște pe cineva sau să fie martor la ceva".

12. Predicativele suplimentare, pe care nu le-am întâlnit în bibliografia de specialitate, apar în 8 exemple (= 1,27%), majoritatea cerute de verbul *a face* „a aduce în stare": *îl fac eu* ***de se duce*** (TDM II, 417–Podu Lacului, Vn); *te făcea* ***de-ți dădea lăcrimi*** (id. 573–Mihălceni, Vn); *i-a văzut acasă,* ***dă s-a luat la bătaie*** (TDM III, 20–Tigveni, Ag).

13. Circumstanțiale concesive ipotetice, pentru care avem doar două exemple (= 0,31%), construite cu *de... și*, ambele în aceeași frază: ***de-ar veni*** *să ne ia* [...], ***de-ar veni,*** *zice, să ne ia și toate oile, zice, și eu nu mă duc* (TDM II, 590–Nehoiașu, Bz)[12].

14. Circumstanțialele de relație sunt atestate în textele muntenești excerptate într-un singur exemplu (= 0,16%): *la atâta timp a-ntârziat de...* ***de s-a sculat vaca*** (TDM II, 573–Mihălceni, Vn). În general, subordonatele de relație sunt rare (cf. Avram 1960, 225), iar în corpusul cercetat de Magdalena Vulpe nu apar asemenea circumstanțiale introduse prin *de*.

15. Categoria coordonatelor copulative legate prin *de*, având, de cele mai multe ori, nuanță de circumstanțiale finale, îmbogățesc în mare măsură numărul propozițiilor precedate de această conjuncție. În materialul avut în vedere de noi, ele sunt reprezentate prin 124 de exemple (= 19,8%), ocupând locul al treilea (după consecutive și finale). Întrucât numărul acestora este, deci, foarte mare, fără a intra în detaliile pe care le-ar implica diversele exemple (unele mai apropiate de finale sau, eventual, de alte tipuri de subordonate, altele aparținând în mod clar coordonatelor), citățm doar câteva exemple: *atunci s-a instalat ei* ***dă s-a făcut comună*** (TDM II, 82–Runcu, Db); *le duceam la... un*

[10] În ultima propoziție, de asemenea cauzală, apare conectivul *când*, pentru care Magdalena Vulpe 1980: 202, menționează că nu are exemple.

[11] De altfel, dintre cele 6 exemple citate de Magdalena Vulpe, cel puțin 4 sunt, de fapt, indirecte; cele directe provin din aria sudică (Frățești, Gr și Sibioara, Ct).

[12] Cele 6 exemple întâlnite de Magdalena Vulpe (1980, 219), toate din aria sudică a dacoromânei, sunt construite cu *și de*; același tip de concesivă (cu *și de*) este atestat de Mioara Avram pentru secolul al XVIII-lea, cu citate numai din Țara Românească (*Istoria Țării Românești*, de Stolnicul Cantacuzino, p. 4, 194, și *Pravilnicească Condică* 1780: 134).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

om care face șunca ***de-o fierbe, de-i face tot*** *ce trebuie* (id., Săgeata, Bz); *am stat lângă un gard cu ei acolo-șa,* ***de țineam șapc-așa*** *să nu să vadă* (id., 801–Gropeni, Bz); *mi-a trecut* [tifosul], ***am venit dă mi-am crescut... oșiștile, copiii*** (TDM III, 8–Budișteni, Ag); *hai mă* ***dă te scoală*** (id., 886–Făcăeni, Il); *să punea patru tânjăli* ***dă căra paile dă la... spatele mașinii, dă le duceam dă le făceam șiră paile*** (id., 1007–Podu Pitarului, Cl).

Urmărind frecvența conjuncției *de* în graiurile muntenești actuale, se constată că, la cele 1282 de pagini de text dialectal, aceasta apare de 625 de ori, ceea ce reprezintă cam câte o apariție la fiecare două pagini. Se întâlnesc localități cu 1–3 ocurențe, așa după cum avem și cu 10–15 atestări. La o privire mai atentă, se poate remarca, totuși, că localitățile cu peste 10 apariții se situează, mai ales, în jumătatea estică a Munteniei (județele Vrancea, Buzău, Brăila, Ialomița, Călărași), ceea ce ar putea sugera necesitatea de a urmări frecvența și posibilitățile acestei conjuncții în graiurile moldovenești.

În ceea ce privește frecvența tipurilor de propoziții introduse prin conjuncția *de*, se constată următoarele: cu frecvență de peste 15% conjuncția este întrebuințată în subordonatele consecutive, finale, atributive; cu frecvență între 1% și 4% se situează subiectivele, predicativele, completivele indirecte, condiționalele, modalele, cauzalele, temporalele, completivele directe și predicativele suplimentare; restul subordonatelor (concesive, circumstanțiale de relație) se situează sub 1%.

O situație specială o au așa-numitele coordonate copulative cu *de*, pe care Magdalena Vulpe (1980, 207) preferă să le considere subordonate finale și care, în textele cercetate de noi, ating un procent de aproape 20%.

Așa cum reiese din tabelul anexat, compararea datelor obținute pe baza textelor dialectale muntenești cu cele existente în alte lucrări menționate pe parcursul acestui articol ne îngăduie câteva observații care pot ține loc de concluzii.

1. Graiurile, în general, oferă un material foarte bogat pentru studiul sintaxei.

2. Cu cât rețeaua de localități este mai deasă și cu cât cantitatea de material excerptat este mai cuprinzătoare, cu atât cunoștințele în privința posibilităților de care dispune limba română vorbită la nivel dialectal se îmbogățesc și se nuanțează. Astfel, față de cercetările anterioare efectuate asupra graiurilor, materialul studiat de noi pune în evidență noi valențe ale conjuncției *de*, în sensul lărgirii gamei de subordonate introduse prin acest conectiv cu următoarele tipuri: predicative, predicative suplimentare, temporale, modale, cauzale și subordonate de relație.

3. Avem convingerea că extinderea cercetării asupra celorlalte unități dialectale ale dacoromânei ar oferi noi date în acest domeniu.

Conjuncția *de*

Nr. crt.	Tipuri de prop/ Lucr., perioade	Avram 1960	GLR	Sec. XIX	Vulpe 1980	TDM II, III
1.	Subiective		x	X	x	X
2.	Predicative		x			X
3.	Pred. suplim.					X
4.	Atributive		x	X	x	X
5.	Compl. directe		x	X	x	X

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

6.	Compl. indirecte		x	X	x	X
7.	Temporale	x		X		X
8.	Modale					X
9.	Cauzale	x		X		X
10.	Consecutive	x	X	X	x	X
11.	Finale	x	X	X	x	X
12.	Concesive	x	X	X	x	X
13.	Condiţionale	x	X	X	x	X
14.	Opoziţionale	x				
15.	Instrumentale	x	X			X
16.	De relaţie	x	X	X		X
17.	Coord./finale		X	X	x	X

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1960 = Mioara Avram, *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti.

Bidian 1972 = Viorel Bidian, *Observaţii asupra frazei în graiurile din Oltenia. I. Coordonarea*, în „Cercetări de lingvistică", XVII, 1, p. 5–20.

Densusianu, ILR, II = O. Densusianu, *Istoria limbii române*, Ediţie îngrijită de J. Bick, vol. II, Bucureşti, 1961.

DIB = *Documente privind istoria oraşului Bucureşti*, redactori Florian Georgescu, Paul I. Cernovodeanu, Ioana Cristache Panait, Bucureşti [1960].

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă.

Drăganu 1923 = Nicolae Drăganu, *Conjuncţiile **de** şi **dacă** (Un capitol de sintaxă românească)*, în „Dacoromania", III, 1922–1923, p. 251–284.

Gheţie 1961 = Ion Gheţie, *Observaţii asupra folosirii conjuncţiilor subordonatoare circumstanţiale în graiurile dacoromâne*, în „Fonetică şi dialectologie", III, p. 151–176.

Gheţie 1976 = Ion Gheţie, *Sintaxa graiurilor din Valea Bistriţei* (Bicaz), în „Studii şi cercetări lingvistice", XXVII, 1, p. 21–32; 2, p. 121–135; 3, p. 221–230.

Gorjan, H, I–IV = I. Gherasim Gorjan, *Halima, sau Povestiri mitologiceşti arabeşti, pline de băgări de seamă, şi de întâmplări foarte frumoase, şi de mirare*. Compuse în limba arabească de prea învăţatul derviş Abubekir şi traduse din alte limbi streine în cea românească de... Tomul I–IV, 1835–1838.

Guţu Romalo 1969 = Valeria Guţu Romalo, *Câteva probleme ale studierii sintaxei*, în *Studii de gramatică*, I, p. 48–68.

HEM II = B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Bucureşti, II, 1974.

Iordan, LRC = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Ed. a II-a, Bucureşti, 1956.

Iordan, 1958 = Iorgu Iordan, *Limba şi stilul lui Ion Neculce în De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba şi stilul scriitorilor*, Bucureşti, p. 61–119.

Ispirescu, L. = P. Ispirescu, *Legendele sau basmele românilor*, adunate din gura poporului. Bucureşti, 1892.

Ispirescu, U. = P. Ispirescu, *Poveştile Unchiaşului sfătos. Basme păgânesci întocmite de...* Cu o precuvântare de A. I. Odobescu. Partea I, Bucuresci, 1879.

Ispirescu, B. = P. Ispirescu, *Aleodor Împărat. Basme*. Cu un Cuvânt înainte de Virgiliu Ene, Bucureşti, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Jipescu, O. = Gligore M. Jipescu, *Opincaru*, cumŭ ieste şi cumŭ trebuie să hiie săteanu. Scriere'n limba ţĕranului munteanŭ, de... Bucureşti, 1881.
Marin, Mărgărit, *Gr. Ung.* = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, Bucureşti, 2005.
Puşcariu, LR, I = Stextil Puşcariu, *Limba română*. I. *Privire generală*, Bucureşti,1940.
Repina 2006 = Tamara Repina, *Conjuncția de după verbele de mișcare în textele din secolul al XVII-lea – începutul celui de-al XVIII-lea*, în *Studii de gramatică şi de formare a cuvintelor*. În memoria Mioarei Avram. Coordonator: acad. Marius Sala, Bucureşti, p. 375–380.
Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1986.
Stăncescu, B. = Dumitru Stăncescu, *Basme. Culese din gura poporului*. Cu o Prefață de d. Ionescu-Gion, Bucuresci, 1892.
TDM II, III = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu, vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1987.
Teiuş 1980 = Sabina Teiuş, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti.
Teodorescu, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare*. Culegere de... , Bucureşti, 1885.
Ţâra 1976 = Vasile Ţâra, *Construcții sintactice în graiul de pe valea superioară a Şieului (Transilvania)*, în *Studii de lingvistică*. Volum îngrijit de D. Crașoveanu, Maria Bucă, Universitatea din Timişoara. Facultatea de Filologie-Istorie, Timişoara, p. 205–213.
Vulpe 1980 = Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti.

SOME REMARKS ON THE VALUES OF THE CONJUNCTION *DE* IN MUNTENIAN DIALECTS

Abstract

The article deals with the (coordinating and subordinated) values of the conjunction *de* in dialectal-folkloric Muntenian texts from the XIXth and the XXth centuries. The main conclusion drawn from this study refers to the fact that increasing the number of localities and the quantity of material obtained lead to the enlargement and refinement of knowledge on dialectal syntax. Thus, it reveals that, although it has been written a lot about *de* as a conjunction (par excellence, popular and dialectal), there can still be found new valences of it: the possibility of introducing temporal, modal, additional predicative and other types of subordinated sentences not yet certified and exemplified.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

INOVAȚIA, ELEMENT DE CREAȚIE ȘI DISTORSIUNE ÎN TEXTELE FOLCLORICE CULESE DIN COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI SITUATE LA EST DE BUG (UCRAINA)

IULIA MĂRGĂRIT

1. Demersul de față a fost ocazionat de publicarea volumelor *Românii de la est de Bug*, I–II, de Anton Golopenția [= *Bug*], editate, cu introducere, note și comentarii, de Sanda Golopenția, București, 2006. Materialul lingvistic, colectat în cadrul unor ample cercetări desfășurate în perioada 1941–1944, de echipe complexe sub conducerea lui Anton Golopenția, constă, majoritar, din producții folclorice, din scurte relatări și din câteva narațiuni tip „text-dialectal", consemnate de lingvistul german E. Seidel, unicul specialist de profil angajat în acțiunea menționată.

Prin condiția specială a textelor adunate, de documente culturale singulare de la comunitățile respective, atestând proveniența și, totodată, apartenența vorbitorilor la un anumit ansamblu lingvistic, acestea constituie surse prețioase pentru cunoașterea particularităților lingvistice ale minoritarilor români stabiliți la est de Bug, în Ucraina. Date fiind circumstanțele speciale de separare definitivă de țară și, în același timp, de separare relativă în raport cu celelalte comunități românești situate la mari distanțe în stepa ucraineană, am considerat că din momentul fixării etnicilor români în noile așezări, fiecare dintre acestea a devenit, în funcție de memoria colectivă corespunzătoare, deținătoarea unui fond cultural propriu, mai mult sau mai puțin extins, cu posibilități de evoluție restrictive, limitate la resursele interne și la capacitatea de conservare și de perpetuare, diferită de la colectivitate la colectivitate, sub influența mediului slav.

În cele ce urmează, pe baza corpusului de texte publicate (folclor + narațiuni minime), ne-am propus să semnalăm, pe de o parte, unele *inovații lexicale*, respectiv, formații nou-create, pe de altă parte, câteva dintre *elementele-substitut care au distorsionat structura originară a textelor*, într-un anumit fel, tot fapte de inovație, prin corelare cu repertoriul tradițional.

2. Elemente de inovație. Termenii noi, neînregistrați în dicționare, reprezintă toate cele trei modalități de îmbogățire a vocabularului din resurse interne.

2.1. Derivarea

2.1.1. Dintre derivatele sufixale, cele mai multe, formații denominative, aparțin categoriei *verbului*: *cacheți* < *căchiță*, variantă în rostirea dialectală pentru *căpiți* < *căpiță* „a aduna fânul ~", cu atestarea variantei fonetice citate, exclusiv pentru nume, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Convorbiri literare", LIV, 656, atestare confirmată ulterior de Ştefănucă, *Valea Nistrului*, 164 (*nişte **căchiți** de fân*). Corelarea contextuală a verbului cu un altul din acelaşi domeniu de activitate contribuie la identificarea fără echivoc a acestuia: *Ai văzut tu de când eşti / Iepuraş pe deal **cosând*** [= cosind], / *Cocostârcu **cacheţând**?* (Belousovka, 248)[1]. Evocând acelaşi cadru de munci agricole, cu aceleaşi intenții de umor, *cacheți* a fost atestat, în creații similare, culese din Basarabia, cu puțin timp înainte de efectuarea cercetării pe teritoriul sovietic: *N-am mai văzut de când sânt, / Iepuraş vara **cosând**, / Şi merluşa **adunând**, / Chițigoiu **cacheţând**, / Prepelița, fată mare, / Duşe la cosaşi mâncare* (Ştefănucă, *Lăpuşna*, 124/57). În varianta fonetică înregistrată, verbul a devenit susceptibil de a fi interpretat ca formație onomatopeică (v. Bug, *Glosar*, 808); *colăci* < *colac, culac* „chiabur" [despre țărani] 1. „a fi declarați *colaci, culaci*": *Până şi pe săraci i-a **culăcit*** (p. 86); 2. „a confisca avutul" (cf. TD - Bas., *Glosar*, s.v. *răsculăci*): *Le-a **colăcit** casa* (Caucaz, 85); *colcozí* (refl.) < *colcoz* „a intra, a se înscrie în *colcoz* [= colhoz]": *Decât **să ne colcozim**, mai bine să ne ducem în Basarabia. Nu mai om vrea **colcoz*** (Caucaz, 84); *dăruinți* „a face *dăruință*, a dărui", analizabil prin baza nominală „înv. şi reg." din glosă, cu semantismul „dar, danie, donație" (v. DLR s.v.), cuvânt astăzi „rar" (v. DEX s.v.). Prin urmare, derivatul secundar reprezintă o inovație plecând de la un fapt de limbă veche: *Mă dor mâinile şi palmele ... / Colaci mândri împletind, / Pe la ş[i]ei* [pl. de la *fiel*] ***a dăruinți*** (Bulgarka, 55); la fel, *scutița* „a supraveghea, a păzi, a ocroti", în filiație evidentă cu *scutință* (înv.) „protecție, pază", tot un derivat secundar (v. DLR s.v.), modelat, prin accident fonetic, din potențialul primordial *scutința*: *Că noi nu sântem haiduci de ucis turci, / Da nici călugăraşi / De **scutițat** turme de țachi* (Rakova, 160); *fățălui* < *fățare* „arie", „a treiera grâul pe *fățare*", var., în raport cu virtuala formă originară *fățărui*: *Cu cochitele tropăia* [...] / *Grâu **să fățăluia*** (Bulgarka, 46); *O pus bădița douăsprezece iepe surepe, / Din coadă fățâia, / Grâu **să fățăluia*** (*ibid.*).

2.1.1.1. Unele dintre verbele denominative apar asociate cu baza derivativă în construcții de *figura etimologica*: *botui* [despre cai, la treierat] „a executa o anumită mişcare cu *botul*": *Doi cai negri ca corbu, / Cu cochitili-ni treiera, / Da cu coada mătura* [...] / *Da cu **botu botuia** / Şi la Sfântu Vasile în sac / Ni punea* (Novogrigorievka, 48); *sití* [despre făină] „a cerne cu *sita* (pentru finețea produsului)": ... *colaci frumoşi / Ca fața lui Isus Hristos / Prin **sâtă sâtiți** ... / Prin zahar zăhărâți* (Lozovata, 206); *şoimí*: ***Şoimu şoimuieşte** / Da cu ce-l hrăneşte? / Cu carne de turc!* (Goroțkaia, 44); *vărărí*, creat pe baza unui sufix iterativ, pentru a exprima repetabilitatea sezonieră a activității: *Da e vremea de arat, / În câmpu curat. / **Vara vărărim**, / Dealu Rusalimului* (Bulgarka, 44).

2.1.1.2. Semantismul acestor formații, prin procedeul amintit, se potențează, fapt probat de reluarea bazei în glosa corespunzătoare: *şoimuieşte* „îndeplineşte rostul specific păsării respective (*şoim*) pe lângă vânător"; *vărărim* „executăm munci agricole adecvate pentru timpul *verii*" (cf. Gl. Munt. / pct. 720 s.v. *văra* „a recolta cânepa de *vară*": *Ne duceam **ş-o văram*** [cânepa], *intrăm frumos pân ea* [...] şi *o alegem numai **p-aia de vară***). De altfel, pentru creațiile de acest tip, deja atestate, interpretarea se confirmă în dicționare: *Da bădița zice morarului / „Hei, **morare, morăreşte!**"* (Goroțkaia, 47). În

[1] Dat fiind faptul că este vorba de o singură sursă informativă, *Bug*, pentru economie de spațiu, între paranteze indicăm exclusiv localitatea şi pagina corespunzătoare din volum (II).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DLR, pe baza atestării unice din SDLR, s.v. *morări*, cu mențiunea „derivat rar", găsim glosarea „a exercita ocupația de *morar*".

2.1.2. Derivatele cu prefix, preponderent formații cu *în-*, constituie variantele prefixate ale verbelor simple din limba standard. Apariția lor se explică diferit:

– atracția sinonimică dintre verbul cu augment și verbul simplu: *încoteza* după *îndrăzni*: *Mânțănim, / C-ați ieșit și-**ați încotezat** / Ș-ați întrebat!* (Alexandrovka, 27);

– influența unor construcții prepoziționale cu *în*, fixate cu structura respectivă în limbă: adjectivul *îndăruitor* după *în dar*, (*de oferit ~ ~*): *Da ist colac frumos / Ca fața lui Hristos, / Niș nu-i **îndăruitor**, / Niș nu-i vânzător* (Alexandrovka, 29); *înrota*, după *în roată, a se mișca ~ ~*: *Îi vremea de plugărit / La câmp curat de arat, / De arat, de semănat, / La urmă de săcerat / La mori apa **de-nrotat!*** (Alexandrovka, 218).

În absența construcțiilor fixate pe baza prepoziției, rolul acestora revine bazelor derivative, susceptibile de relații cu același conectiv, fapt evident în diferite contexte: *Da lelița s-o apucat, / Mi-o făcut un colac, / **În sită însitit**, / În digețăle împletit* (Goroțkaia, 184). Acolo unde în construcție figurează un alt conectiv, participiul rămâne intact: *Ăști colaci frumoși, / **Prin sită, sitiți*** (Lozovata, 206).

Aceeași explicație pentru verbe în al căror regim intră prepoziția *în*: *întrânti* < *a trânti în ...*: *Și murgu să-ți poticnească / Și-**n** pământ să-l **întrântească*** (Rakova, 60); *Mana mi-o luat* [...] / ***În** pământ **întrântindu-mă*** (Novoignatievka, 253); *împorni* < *a porni în ... Că oastea când **s-o împornit** / Pământu o huit* (Rakova, 29).

Cu același rezultat, conversiunea în preverb a formei pronominale, pers. 1 dativ sg., din construcția de dativ etic, favorizată de rostirea dialectală: *îmi* > *iń* > *în*, proces evident în textele culese: *Ziua înfloreşte, / Noaptea veştejeşte* (Bulgarka, 57); *Noaptea înfloreşte, / Ziua **îmi veştejeşte*** (Moldovanka – Pervomaisk, 30); *Noaptea înfloreşte, / Da ziua **înveştejeşte*** (Lozovata, 198).

2.2. Dintre **derivatele nominale**, ca mod de formare, se disting:

2.2.1. Derivatele analogice, motivate de preexistența unui termen similar, ca structură, prezent în context: *cohiliară*, în var. coruptă, reprezintă derivatul *cochilioară*, cu fonetica specifică graiurilor, pentru baza *copilă* și pentru derivatul corespunzător, a cărui modelare se motivează contextual: *Giupânu mirele s-o sculat ... / Multă oaste o adunat ... / Izvoare reci cu moghiliți / Și cu trup de cochiliți! / Ș-o dat peste **urmușoară**, / Șie de șeară? / Șie de **căprioară**? / Da doi s-o găsit / Mai bătrâni decât noi, / Ș-o zis că-i de **cohiliară*** (Rakova, 29); *mândrar*: *Calu-i iute și **fugar**, / Badea-i tânăr și **mândrar*** (Crimeea, 224). Exprimând o însușire în paralela dintre stăpân și cal, derivatul, creat după *fugar*, sub aspectul formantului, este clasificabil în seria deja atestată, în lexicul dialectal: *băbăr, boresar, muierar*. Formațiile menționate exprimă disponibilitatea unui bărbat pentru *babe, borese, muieri*, respectiv, *mândre*, în cazul de față, toate cu semnificația generală „femei"; *vidmitoare*, pseudoderivat analizabil prin baza nominală *vidmă* „vrăjitoare", împrumut de origine neoslavă, modelat prin analogie cu *fermecătoare*, deverbal, sau *pizmătoare*, împrumut din greacă: *Mana **peste trii izvoară** / Îi da ... / Din cel de vin / Or be **vidmele** / Și strâgările, **fermecătoarele**, / **Pizmătoarele*** (Suboți, 214). Pentru formația analogică comentată, explicabilă ca atare, prin incompatibilitate temă nominală / derivativ, derivatul influent se află în imediata apropiere: *M-o tunicat / **Vidmitoarele / Nearătoarele*** (= mirătoarele)! (Moldovanka, 189).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Alteori, modelul analogic nu figurează în proximitatea contextuală a derivatului, dar există în limbă: *olăriță* „cârpă pentru apucat *oala* din vatră", formație posibilă prin analogie cu *ștergăriță*, derivat sinonimic din aceeași sferă de activitate a obiectelor casnice (v. *Dicț. dialectal*, V, 225 s.v. *ștergăruț*): *Ni se mai cade / Câte-o năfrămiță cu fir, / Să ne ștergem mustețele de gin! / Da dacă nu, o* ***olăriță*** *din vatră, / Abă să șibă de zăbala calului legată!* (Alexandrovka, 28). Termenul, absent din principalele dicționare ale limbii române, a fost atestat în Basarabia în perioada interbelică: *Era copk'ile și să unźé cu funinźină pi față și să-mbrobode cu niște* ***olăriți****, să teme de turși* (Ștefănucă, *Valea Nistrului*, 188). De altfel, necesitatea creării termenului se reflectă în unele conocării culese din aceeași zonă, de către același autor: *Da duńavastră s-aveți a vă găti / De butel di vin ... / Și câte-o* ***băsmăluță de bumbac*** */ Să ne ștergem nările de tabac / Și câte una* [= băsmăluță] ***de la oale*** [= olăriță] */ Să ștergem caii pe la zabale* (Ștefănucă, *Valea Nistrului*, 123/95). Așadar, *olăriță* suplinește compusul *băsmăluță de la oale*. Tot aici includem și *eleviță*, femininul corespunzător pentru *elev*, creat conform moțiunii cu suf. *-iță* din sistemul derivativ al graiului (cf. *școlăriță*): *În 1932 / 33 eram* ***eleviță*** *și învățam numai după masă* (I, 542).

2.2.2. Derivatele se motivează circumstanțial, în cazul creațiilor lirice, sufixul numelui terminal dintr-un vers va apărea, în aceeași poziție, pentru cel următor, fiind vorba de formații simultane: *șărăbănice* < *șaraban* „trăsură" / *fățărice* < *fățare* „arie": *Mi-o încărcat o* ***șărăbănice*** */ Și mi-o adus pe* ***fățărice*** (Goroțkaia, 183); *flămânjei / sătoșei*: *Ospătat-am* ***flămânjeii*** */ Adăpat-am* ***sătoșeii*** (Novogrigorievka, 52).

2.2.3. Între **derivatele adjectivale** menționăm două formații inedite în *-esc*: *domnăresc*, într-o variantă coruptă, explicabilă prin multiple cauze, dar, înainte de toate prin oralitate: *Da noi sântem doi fii* ***fieși*** */ Din crai* ***domnăreși*** (Rakova, 160). Ambele elemente lexicale apar cu aceeași modificare sufixală: cf. *fiești / domnărești*. Pentru ultimul dintre ele am putea presupune analiza *domnar* + suf. *-esc*. Absența bazei derivative în repertoriul înregistrat ne determină să considerăm că ar fi vorba despre un derivat analogic: *Da noi sântem doi fii* ***fieși*** */ Din crai* ***Dumnăzărești****, / De la giupânu mirele trimeși* (Rakova, 29). „Modelul" *dumnăzărești*, analizabil prin baza *dumnezeire* cu înțelesul „Dumnezeu" (v. DLR s.v. 1.), ar fi putut determina, în urma atracției sinonimice, modelarea adjectivului *domnăresc, ~-ești*; *stingheresc* beneficiază de lămuririle informatorilor asupra sensului: *Acolo unde se aflau „vădăni ori vădane" se cânta colinda „stinghierească"* (Perisadovka, 177). Neatestat până la aceste texte, derivatul ar constitui, la rigoare, un argument demn de interes în favoarea controversatului etimon pentru *stingher* < lat. *singularis* (v. intervențiile recente Avram 1994, 445–448; 1997, 214–218; 2006, 134–136 și Aurora Pețan 2001, 201–204). În compusul *colindă stinghierească*, alături de *~ flăcăiască, ~ fetească, ~ bătrânească* (Perisadovka, 177), determinantul subliniază condiția nefirească a gazdei de a se afla în afara cuplului. Din acest motiv, am putea presupune păstrarea semantismului etimologic în derivatul comentat (v. DLR s.v. *stingher* 3.), iar, în ipoteza descendenței din *singularis*, faptul semnalat nu ar trebui pierdut din vedere; câteva derivate în *-os*, care, prin formant, dobândesc, în mod covârșitor, calitatea bazei: *brăzdos* [despre plug] *„cu (arând) brazda* foarte adâncă" (Soldatska, 245); *fodolos* „individ *fodol* în grad maxim" (*Glosar*, 815); *neamos* „tânăr de condiție socială și materială de prestigiu; de *neam*": *Cu cât era mai* ***neamos*** *mirele, cu*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

atât era nunta mai frumoasă (Voznesensk, 22); *oios* „proprietar de *oi* în număr mare (idem, 13).

2.2.4. În categoria **derivatelor regresive** se înscriu postverbalele *preună* < *preuna* „unire, însoţire": *Urmuşoară de zână, ... să şibă, / La sinstitu nostru crai / De bună* ***preună*** (Alexandrovka, 28); *uscă, pe ~* < *usca* [fig] „uscat, stare a unei persoane fără băutură": ***Pe uscă*** *n-ai ohoată* [„chef" pentru a cânta] (Transnistria, 24).

2.3. Elementele create prin **compunere**, puţin numeroase, atâtea câte au apărut în corpusul de texte, constau din **alăturare**: *fir de nea* „fulg" exprimă atât dimensiunea extrem de redusă, corespunzătoare superlativului absolut, dar şi durabilitatea, la fel de redusă, a unei astfel de particule: *Te-oi fărâma: / Niciun* ***fir de nea*** */ Nu ţe-a afla!* [din tine] (Novoignatievka, 232); *capăt de pricină* „pretext": *Şi-apăi căta rău la el, îi căta* ***capăt de pricină*** (Caucaz, 83). Pentru semantismul compusului, cf. *pricinos* „certăreţ" în *Dicţ. dialectal*, IV, s.v.; *chişcăţei cu prăjitură* „paste făinoase de casă, preparate prin «pişcare» din masa de cocă, fierte şi apoi prăjite în grăsime" (Voznesensk, 23); prin *aglutinare* (şi conversiune): ***Demâncaturi*** *bune făşeam* (*ibid.*). Un caz special, un fel de aglutinare *sui-generis* prin implicarea ambelor coduri lingvistice, în condiţii de bilingvism, îl constituie pronumele negativ *nicăduh* pentru a cărei creare avem în vedere rom. *nică* < *ńică* şi rus. *duh* din expr. *o n m ni sluhu, ni duhu* „nu se ştie nimic despre el", din a căror contaminare ar fi rezultat: *Argatul nu o zis* ***nicăduh*** *ş-o înşeput a hămăi* (Troiţkoe, 131); *n-o vrut* ***nicăduh*** *să zică* (*Bug*, 137). Compusul, notat de E. Seidel în două unităţi, a fost atestat în aceeaşi localitate, cu prilejul unei cercetări din 1998[2], cu o frecvenţă remarcabilă şi, mai ales, cu structura sudată: *De moarte nu grăia* ***nicăduh****; Copilului nu-i ajută* ***nicăduh***. De asemenea, trebuie să semnalăm o anumită hipertrofie semantică evidentă a termenului hibrid ca origine, prin cumulul a două negaţii din limbi diferite, exprimând negaţia maximă, „absolut nimic": *nu ştie* ***nicăduh*** *moldoveneşte* (cf. rom. *mai nimic!*). Inovaţia nu se opreşte însă aici: sub influenţa noului compus, *nimeni* a fost refăcut în var. *nimeduh* (*Bug*, 145/35). Prioritatea creării lui *nicăduh* iese din discuţie, prin caracterul redundant al „compoziţiei", acesta motivând suficient impulsul iniţial din partea bilingvilor români.

2.4. Pentru **conversiune** menţionăm câteva cazuri: adverb > substantiv, *desară*: *Când fusese soarele-****n desară*** (Bulgarska, 52); *grabnic*, cu dezvoltare de sens, „primejdie": *Moara a văzut / Că vine* ***grabnic*** *mare* (Bulgarka, 45); substantiv > adjectiv, *întunerică* „întunecoasă": *În iast noapte* ***întunerică*** *să-i fure boierului bogăţia toată* (Bairak, 132); *val* [despre păr] „în *valuri*, în creţuri": *Murguleţ cu coama* ***val*** (Transnistria, 587); adjectiv > substantiv: *des* „desiş": *Îi speria într-un* ***des*** *în ostrov* (Caucaz, 85); *deocheoasă* „persoană aptă prin *deochi* să îmbolnăvească pe cineva" (Rakova, 168); adj. > adv., *brăzdos* „arat adânc în *brazdă*": *Bate pana şeai din jios / Meargă plugu mai* ***brăzdos*** (Soldatska, 24); part. > subst.: *tunat* „tunet"; *fulgerat* „fulger": *Să-mi dai oaste-ntr-ajutor / Pe Ili, sfînt Ili, / Cu* ***tunat****, cu* ***fulgerat*** (Bulgarka, 49).

[2] Din echipă au făcut parte: Vasile Pavel de la Institutul de Lingvistică din Chişinău, Liubov Lazarenko de la Institutul de Lingvistică din Kiev, Victorela Neagoe şi Iulia Mărgărit de la Institutul de Lingvistică din Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3. Elementele de distorsiune, reprezentând intervenții în structura primordială, neconsonante cu restul textului, prezintă motivații diferite:

3.1. Omonimia, ca factor perturbant în colportarea și perceperea defectuoasă a unor termeni. În contextul ***O făcut trei colaci / Șibă viilor și munților*** (Bulgarka, 47) printre beneficiari, alături de colindători, apar elemente ale naturii: *viile și munții*. Tradiția creștină, în astfel de ocazii solemne, are în vedere, înaintașii, invocați, în principal, alături de urmași. Alte texte, unul chiar din aceeași localitate, aduc confirmarea necesară: *O făcut trei colaci, / **Jiilor și morților** / Și nouă tuturor plugarilor /* (Bulgarka, 45); *Dintre îști **trii** colaci / Dați unul **jiilor** / Da unu **morților**!* (Novogrigorievka, 49). Confuzia primului termen a atras după sine și modificarea celui de-al doilea.

3.2. Apropieri formale, de tipul **paronimiei**, ca în cazul *stol / sul*: *La vale, la vale, / Pe drumul cel mare* [...] */ Mărg **suluri** de voinici, / Cu cai pohonici* (Bulgarka, 165). Slăbirea cunoștințelor de limbă maternă, combinată cu diminuarea practicării tradițiilor folclorice, determină coruperea unor termeni din a căror structură se mai păstrează doar câteva sunete: *Și-acasă ti-i duce / Și măr de aur pe masă-i **turti*** [= trânti] (Novoignatievka, 237); *Acasă o alergat / Și-n **gazdă*** [= grajd] ***de piatră** o intrat / Și pe murgu o dezlegat* (Bulgarska, 51). Alteori, unul dintre termenii implicați în paronimie vine din limba populației majoritare ca de pildă, *crăsite*: *Da mai ghine dac-om însăra / Pe la curțurile noastre / Acele de cu pozderi acoperite, / Găinați de vraghie **crăsite*** (Gasparevka, 182). Împrumut din limba rusă, *crăsite*, poate fi suspectat ca fapt de intruziune, după cum probează contextele comparabile: *Bordeiușele noastre ... cu căcărează de vrabie **încrestite*** (GCr, II, 334, v. DA s.v.) sau *Decât om înnopta la curțile dumneavoastră / Cu găinați de vraghie **încrestite*** (Ștefănucă, *Valea Nistrului*, 120/10). Vechiul adjectiv participial *încrestit*, semnificând „împodobit", a fost înlocuit, în condițiile paronimiei dintre un cuvânt din grai și un altul uzual din limba populației majoritare. Tot un astfel de caz ilustrează împrumutul *molotoacele* „ciocanele" < rus. *molotok*: *Da el* [morarul] *mi-o luat cleștile subțioară / Și **molotoacele**-n poală, / S-o dat de la șele / Și i-o fărâmat trei măsele* [morii] (Bulgarka, 48). Confruntarea cu texte similare confirmă modificarea: *Da badea era meșter mare, / O luat cleștile subțioară / și **băltagu**-n poală* (Bulgarka 45). Pentru cuvântul substituit, DA menționează: *Astăzi* [1913 = an de apariție a dicționarului], ***baltag** e prin unele regiuni arma ciobanilor și a sătenilor la drum. Armele de care se servesc ciobanii: pe lângă pușcă și măciucă, mai au un fel de toporaș pus în capul unui băț de corn ce se cheamă, c-o singură numire, **baltac**.* Înainte de a fi înlocuit, primitivul cunoaște, probabil, o apropiere formală de substitut: *Da' moraru, meșter bun, / O luat **băltagele**-n poală, / Și cleștele subțioară* (Bulgarska, 46). Pluralul cu metafonie și asurzirea velarei terminale a favorizat suprapunerea **băltoace / molotoace* și impunerea celui din urmă, în condiții „mixte" de paronimie și de inexistență a obiectului în noul mediu de viață.

3.3. Analogia, procedeu frecvent de remodelare a unor termeni, mai ales când aceștia apar în construcții binare. Astfel în terminologia harnașamentului *înfrâna* < lat. *infrenare* devine *înfrela*, prin atracție cu *înșela*: *Cere murgu dus în grajd / **Di-nfrelat** și **de-nșelat***

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(Bulgarska, 50–51); *Un cal negru ca corbu / Ni l-o* ***înșelat*** *și l-o* ***înfrelat*** (idem, 44). Ca formație inedită, *înfrela* cunoaște un precedent, respectiv, un derivat de la aceeași bază. Este vorba de *înfrâua*, derivat de la *frâu*, dar favorizat, în acest proces, de asocierea cu un alt derivat de la *șa, înșeua*: *Așa cal îi trebuia / Frumușel mi-l* ***înșăua,*** */* ***Înșăua*** *și-l* ***înfrâua*** (Alecsandri, P.P., 796) (ca plauzibilitate a cazului) (v. DA s.v.).

Un caz asemănător *mărgei*, raportabil la *mărgele*, în context de „solidaritate lexicală" (Coșeriu 2005, 41), cunoaște modificarea sub presiunea termenului cu care este asociat: *Mariță, Mariță, / Ce m-aș îndura / De ți-aș cumpăra /* ***Șărșei de mărgei*** */ Și* ***șărșei de verigei*** (Rakova, 60).

3.4. Refaceri contextuale explicabile prin carențele memoriei colective sau individuale. Astfel, din două cuvinte alăturate sau compunând construcții apare unul nou prin *aglutinare*: *bârâță* „oaie" < *bâr, oiță!*, interjecția exprimând strigătul ciobanului (*Dragă mi-e oaia plăviță, /* ***Bâr,*** *oiță,* ***bâr!*** (V. Alecsandri – *Teatru* v. DA s.v. *bâr*): *La fântână, la tărâțe / Tot capete de* ***bărâțe*** (Belousovka, 248); situație similară, *uinel* „obiect de podoabă, bijuterie": *Eu așa badelea / Încă n-am purtat! / Și mărjele și șerele / Și-mi sibă de* ***uinele*** (Belousovka, 247). Noul termen se explică prin aglutinarea subst. art.: *un inel*, precedată de nazalizarea labialei și slăbirea acesteia *ũ inel*, proces confirmat de Ștefănucă în Basarabia – *oniel* – sau în graiurile din Maramureș, în var. cu metateză – *uniel*: *Na, mândră,* ***unielu*** *meu, / De-i vedea că-i ponosit, / Și la margini ruginit, / Să știi bine că-s murit!* (Amzulescu, *Balada*, 134 III / 382) (v. Mărgărit, ISE, 145).

3.4.1. Procesul invers de **separare** a termenului originar prin interpretare, atunci când acesta din urmă a devenit obscur: *Ș-o purces badea, / Cu plugușoru, / Cu 12 boi ... Pe la coadă* ***cu dălghei*** (Alexandrovka, 31). Identificarea elementului prepozițional *cu* a permis „analiza" adjectivului diminutival (*codălbei* „cu coada albă"), în rostirea dialectală, în virtuale părți componente. O astfel de pseudoanaliză, prin desprinderea a două cuvinte noi, conferă inteligibilitate vechiului termen devenit criptic: *O scos badea două iepe /* ***sure iepe*** (*ibid.*); cf. *O pus bădița douăsprezece iepe* ***surepe*** */ Din coadă fățâia / Grâu se felezuia* (Bulgarka, 46). Varianta „înv. și reg.", *sureapă*, cu pluralul *surepe* pentru *sireapă, ~epe* „sălbatică" devine susceptibilă, prin etimologie populară, de interpretare; *țunesc* (*Buna vremea, apă curătoare! /* ***Țunesc*** *dumitale!* – Novoignatievka, 237) s-a desprins din forma verbală integrală *mulțumesc*, cu var. *mulțănesc*: *Tare* ***mulțănim*** */ De ăști colaci frumoși* (idem, 206), constituind replica unei formule de salut, pe baza var. *țam* < *mulțam* > *sam*: *— Bună ziua! / —* ***Sami dumitale!*** [= Mulțumesc!] (Mărgărit, 2006, 465–472).

3.4.2. Modificarea termenilor prin accidente fonetice din a căror succesiune rezultă un nou cuvânt, îndepărtat formal de primitiv. În locul verbului *alișera* (refl.) „a se văieta, a se aoli"(: *Hai, hai, Ioane, Hai! Nu* ***te alișăra,*** */ Nu te văicăra / Că eu de știre, / Sfântului Gheorghe i-oi da!* – Suboți, 207; *Hai, hai, Murguță, hai! / Ci te văierezi? / Ci* ***ti alișerezi?*** – Novoignatievka, 235), în contexte tematice similare, apar alte verbe: *Da tu, murguță, / Ce ti văicărești, Ci te* ***nișelești?*** (Moldovanka, 190); *Hai, hai, Antoane, hai! / Da tu ci te văierezi, / Ce te* ***înșălezi?*** */ Cum nu m-oi văiera? Cum nu m-oi* ***înșăla?*** (Novoignatievka, 231) / *Nu-mpunge cu sânge, / Da-mpunge pe drumu Saratinului / Pe locu Rusalismului ... / Văierând și* ***leșerând*** (*ibid.*, 236). Ordonând variantele atestate,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

recunoaștem primitivul, refl. *mișeli* < *mișel* „nenorocit" < lat. *misellus*, în corelație cu *văicări, tângui* (pop.) „a se plânge, a se căina" (v. DLR s.v. 2.). Recent, *mișela* a fost atestat în localitatea Trebujeni, Orhei, tot într-un descântec: *Nu te* ***nișela****, / Nu te văicăra, / Du-te la Maica Domnului!* (TD - Bas., *Glosar*). Din varianta cu fonetism regional *nișela* > *nișela*, prin metateză, *înșela*, proces repetat, ulterior, în complexul sonor **înșelera*, creat prin contaminație cu *văiera*, din sintagma binară *ce te văierezi, ce te înșelezi?*, a rezultat *înleșera*. Deprefixarea duce la o nouă formă *leșera*, susceptibilă de asociere cu un prefix sinonimic pentru *în-: a-: alișera*: *Da o rămas Paraschiva, /* ***Alișerându-se*** */ Și văicărindu-se* (Lisaia Gora, 203): *„— Hai, hai, Ioane, hai, / Nu* ***ti alișăra****, / Nu ti văicăra* (Suboți, 207); *necrutoi* provine de la *recrut* (: *Mirhorod târg vestit, / De* ***necrutoi*** *tinerei, / Tinerei fără musteață / Ți-i rușine-a le cata-n față* – Alexandrovka, 33), prin etapa *necrut* (: *Frunză verde de tabac, / Ian ieși, maică, până-a prag / Și-n vezi* ***necruții*** *cum i trag / I leagă cot la cot / Și-i trimit / În pohod la Mărgorod – ibid.*), mai apropiat de împrumutul neologic (germ. *Rekrut*) din limbile română și rusă. Prin disimilare consonantică la distanță [r] – [r] > [n] – [r], *necrut*, var. plauzibilă prin perceperea negativă a primei silabe (expresie a antipatiei față de armată), dobândește sufixul, analogic, după *bărbătoi* „soț" (v. TD-Bas., *Glosar* s.v.), căci, în chip firesc, orice *bărbătoi* a fost în tinerețe *necrutoi!*

3.4.3. Urmare a modificărilor, **apariția unor derivate cu pseudoprefixe**: *însăneți*, reprodus în două unități: *Și noi doi voinici am sosit, / Cu cai* ***în sâneți****, / Voinici îndrăzneți!* (Rakova, 161); *Și noi doi voinișI, / Am sosit, / Cu cai* ***în sâneți****, / VoinișI îndrăzneți* (Rakova, 29). Construcția prepozițională a devenit absurdă prin numele antrenat, *sâneți*, pl. pentru *sâneață* „flintă", confruntarea cu texte similare, din alte surse, relevând originalul: *Pe iști doi* [voinici] */ Din cai* ***săneți****, / Din gură îndrăzneți* (Suceava – Sevastos, *Nunta*, 121); *Doi voinici, / Pe doi cai murgi, / Din cai* ***sumeți****, / Din gură îndrăzneți* (Putna, *ibid.* 104). Cele două var. înv., *săneți*, neatestată, și *sumeți*, pentru *semeți* (v. DLR s.v. *semeț*, „trufaș, mândru"), au fost uitate și reconstituite analogic după *îndrăznet*. Separarea grafică în unități distincte reflectă opțiunea transcriptorului; *nearătare*, cu semantismul „ființă fantastică care nu trebuie să se arate oamenilor", virtual opozabil cu *arătare* „fantomă" (v. DA s.v. II): *Acasă ne-am pornit, / Da ne-o agiuns, / Pân la mijlocu cale, / Da strâgările, /* ***Nearătările*** *(Suboți*, 208). El are ca punct de plecare formația *mirătoare* „deochetoare": *Da venind acasă / M-o tunicat / Vidmitoarele, /* ***Nearătoarele*** (Moldovanka, 189), unde ultimul derivat se analizează prin baza vb. *mira* în var. dial. *ńira, ńera, ńara*: *Astăzi beu și mâne iară / Șade lumea și* ***să ńară*** (Ștefănucă, *Valea Nistrului*, 108/64). *O stat oastea-n loc și* ***să niară*** (Rakova, 29).

4. Inovațiile din textele culese, ca **elemente de creație** și **de distorsiune**, atestă evoluția graiurilor în condițiile specifice comunităților din mediile alogene. Primele, în spiritul și tradiția limbii române, consolidează poziția acesteia pentru minoritarii români, celelalte, discordante față de același sistem lingvistic, contribuie la disoluția și slăbirea din interior a acestuia. Dezvoltarea idiomului matern, sub semnul **creației** și **al distorsiunii**, în cerc închis, în sensul că modelele și resursele antrenate aparțin propriului vocabular, reflectă, deopotrivă, evoluția limbii române, separate de ansamblul comun, în arii insulare. Volumele *Românii de la est de Bug* atestă „rolul covârșitor al tradiției în consemnarea ramurii românești din aceste părți până la revoluția din 1917" (Ion Apostol,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Bug, 184), într-un proces extrem de interesant de supraviețuire lingvistică înaintea asimilării și absorbirii definitive. Pentru istoria limbii române, ele au valoarea unor documente de mare preț, fără de care nu am fi cunoscut etapa de supraviețuire îndelungată a acesteia în condițiile date. Cercetarea efectuată în 1998 a relevat reducerea drastică a comunităților românești și, implicit, pierderea, fără urme, a patrimoniului folcloric aferent.

BIBLIOGRAFIE:

Amzulescu, *Balada*	= Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice. Colecția Națională de Folclor). Al. I. Amzulescu, *Balada familială*, Tipologie și corpus de texte poetice, Editura Academiei ..., 1983.
Arh. folk.	= *Anuarul Arhivei de folklor*. Publicat de Ion Mușlea. Cluj-București. Anul I (1932) ș.u.
Avram 1994	= Andrei Avram, *Note etimologice* în LR, XLIII, nr. 9–10, p. 445–448.
Avram 1997	= Andrei Avram, *Contribuții etimologice*, ETYMOLOGICA, I.
Avram 2006	= Andrei Avram, *Comentarii și ipoteze etimologice*, *idem*, 23.
Coșeriu 2005	= Eugeniu Coșeriu, *Limba română-limbă romanică. Texte manuscrise*, editate de Nicolae Saramandu, București.
DA	= Academia Română, *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1948.
DEX	= *Dicționar explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. București, 1986 (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan").
Dicț. dialectal	= *Dicționar dialectal* (cuvinte, sensuri, forme) vol. I–V. Redactor-responsabil Rubin Udler. Chișinău, 1985.
DLR	= Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, 1965 și urm.
Gl. Munt.	= *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit. București, 1999.
Mărgărit ISEI	= ulia Mărgărit, *Ipoteze și sugestii etimologice. Note și articole*. „ETYMOLOGICA" 18, 2005.
Mărgărit 2006	= Iulia Mărgărit, *Un pronom de politesse dans le parlers roumains de Bulgarie*, în „Revue des Études sud-est européennes", tome XLIV, n°s 1–4, p. 465–472.
Peţan 2001	= Aurora Peţan, *Note lexicale*, în LR, L, nr. 3–4, p. 201–204.
Sevastos, *Nunta*	= E. Sevastos, *Nunta la români*, Studiu istorico-etnografic comparativ. București, 1889.
Ștefănucă, *Valea Nistrului*	= P. V. Ștefănucă, *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*. Arh. folk., IV, 1937, p. 131-229.
Ștefănucă, *Lăpușna*	= P. V. Ștefănucă, *Folklor din județul Lăpușna*. Arh. folk., II, 1933, p. 89-181.
TD - Bas.	= Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului*. Texte dialectale și glosar (Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti"), București, 2000.

INNOVATION, AN ELEMENT OF CREATION AND DISTORTION IN FOLK TEXTS GATHERED FROM THE ROMANIAN COMMUNITIES SITUATED IN THE EAST OF BUG (UKRAINA)

Abstract

The paper follows the complex process of innovation in the vocabulary of Romanian communities situated on the territory of Ukraine, using as a documentary material the volumes

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Românii de la Est de Bug by Anton Golopenția, recently published (2006). On the basis of the folk texts corpus that is included in the mentioned volumes, the author analysed the innovation elements consisting of mere lexical creations that appeared by means of exploitation of the internal resources of the idiom and of creations that appeared as a result of changes by distorting. Thus, the vocabulary of the studied dialects was enriched with original formations, on the one hand, and with formations that were recast under the influence of factors like analogy, homonymy, agglutination, separation, phonetic accidents, on the other hand. The two types of creations that we identified represent the result *of evolution in a close circle,* an evolution that is specific for the insular areas of minority dialects in allogeneous environment and therefore specific for the Romanian communities from Ukraine in a period that is already part of the past. We owe the information regarding their evolution and survival in Slavic environment to the recent publishing of the results of a large research made during the war.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

METODA GEOGRAFIEI LINGVISTICE ÎN CARTOGRAFIEREA ETNOLINGVISTICĂ

ZAMFIRA MIHAIL

Lucrările de lingvistică generală consideră metoda geografiei lingvistice ca fiind una dintre cele mai prodigioase mijloace de cercetare. J. Gilliéron, cel care a lansat-o şi a realizat, cu ajutorul ei, *Atlas linguistique de la France*, este cel care a inaugurat, după afirmaţia lui E. Coşeriu, „o nouă etapă în istoria lingvisticii"[1].

Anterior fuseseră iniţiate anchetele „prin corespondenţă", metodă pentru culegerea datelor despre cultura spirituală şi materială a poporului, ca şi a celor lingvistice şi istorice şi o vastă anchetă, din care a rezultat o arhivă impresionantă de date (peste 20 000 p.), a realizat B. P. Hasdeu[2].

Prin modificarea modului de anchetare (un acelaşi specialist care se deplasează în localităţile ce urmează a fi cercetate, pe baza unui chestionar întocmit în prealabil), J.Gilliéron a îndreptat însă eforturile spre adunarea sincronică unitară a informaţiilor de către specialişti şi a pus bazele geografiei lingvistice prin cartografierea răspunsurilor. Geografia lingvistică, după ce a dat naştere la discuţii acerbe, şi-a dovedit valabilitatea şi fundamentarea teoretică. România a fost cea dintâi ţară în care s-au aplicat principiile teoretice ale noii metode şi au fost realizate hărţi (fonetice) de către G. Weigand.

Crearea acestui nou tip de instrument de lucru, indispensabil pentru arhivarea şi punerea la dispoziţia cercetătorilor a tuturor datelor referitoare la limba unui popor, a însemnat şi deschiderea unor noi perspective pentru dezvoltarea altor discipline ale ştiinţelor umane, în primul rând a etnografiei. Atlasul lingvistic incluzând denumirile referitoare la viaţa omului, aspectele etnografice sunt prezente atât în chestionare cât şi în hărţile lingvistice.

Metodologia interdisciplinară presupune nu numai înmulţirea tehnicilor de investigaţie, ci şi aplicarea lor într-un număr sporit de discipline. Astfel, Sextil Puşcariu a intenţionat alcătuirea şi a unui *Atlas etnografic român*, iar în 1926, Tache Papahagi a propus la Congresul Filologilor Români alcătuirea unui *Atlas lingvistico-etnografic balcanic*[3].

---

[1] Coşeriu, 1994: 44.

[2] Prima cartografiere a răspunsurilor la o anchetă indirectă românească din sec. al XIX-lea la Mihail, 1978: în *Anexă* - hărţi lingvistice pe baza Chestionarului Hasdeu.

[3] Mihail, 1973: 129-137 şi Mihail, 1989: 369-372.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În deceniul al șaptelea al secolului trecut Romulus Vuia, șeful colectivului de etnografie din cadrul Academiei, a intreprins acțiuni concrete pentru realizarea unui *Atlas etnografic* „prin înregistrarea materialului de teren de către specialiști, cu ajutorul unui chestionar tipărit și aplicat într-o rețea fixă de localități de pe teritoriul statului român". Activitatea etnografilor a presupus parcurgerea obligatorie a unor etape de elaborare a chestionarelor, a metodologiei de culegere și apoi a anchetelor pe teren; de asemenea, formularea concepției despre alcătuirea hărților etnografice.

Asigurarea colaborării la acest proiect de mare anvergură s-a făcut în cadrul instituționalizat academic, dar în afara experienței acumulate de-a lungul deceniilor de elaborarea *Atlasului Lingvistic Român*. „A fost asimilată experiența pozitivă a țărilor care și-au publicat deja actele de identitate etnică", după cum s-au exprimat, în final, autorii.[4]

Atlasul Etnografic Român (= AER I, II, III), această lucrare monumentală dedicată vieții și culturii poporului român se bazează pe materialul de teren înregistrat de specialiști cu metodologia specifică cercetărilor etnografice, cu ajutorul unor chestionare finale tipărite în 8 caiete, cu 1200 de întrebări și peste 3000 de subîntrebări. „S-au folosit *întrebări deschise*, care ofereau subiectului posibilitatea să răspundă fără a fi influențat în vreun fel de culegător și *întrebări închise*, pentru a ajuta subiectul să-și încadreze răspunsul într-una sau mai multe variante propuse." [5]

Principiul de anchetare a constat în atribuirea responsabilităților, „omul și tema", astfel că în fiecare localitatea ancheta a fost făcută de către doi până la șapte cercetători (AER I: 16 și 33). În perioada 1972-1982 au fost efectuate anchetele pe teren în 536 de localități din România și au fost repetate în peste 70 de așezări. Autorii AER afirmă că au fost intervievați „peste 18.000 subiecți"[6], ceea ce înseamnă că, anchetele au presupus contactul cu cel puțin 25-30 de respondenți în fiecare localitate cercetată. Cartografierea materialului s-a realizat în perioada 1982-1989 și, apoi, până la publicare.

Atlasul Etnografic Român se vădește mai complex ca structură a hărților, și nu numai, decât un *Atlas etnografic*[7] tradițional, și aici ne vom referi doar la faptul că lucrarea include și hărți care conțin cartografierea denumirilor unor *realia*, prin urmare hărți lingvistice. Însă, în timp ce atlasele etnografico-lingvistice propriu-zise se bazează pe metodologia geografiei lingvistice[8] în modul de colectare a informațiilor, adică din faza de organizare a anchetei pe teren, hărțile „de terminologie" (după formularea autorilor) reproduse în AER nu sunt rezultatul unor întrebări cu finalitate lingvistică în momentul consemnării lor. Anchetele pentru culegerea datelor pentru AER au fost efectuate cu metode ale cercetării etnografice și, constatăm că nici la redactarea hărților nu s-a ținut seama de normele de cartografiere de tip lingvistic.

Aspectele specifice în derularea anchetei etnografice, în comparație cu cea lingvistică, și anume: anchetatori numeroși, numărul de subiecți diferit de la o localitate

---

[4] AER, I: 15.

[5] AER I: 15. În final „s-a constituit o arhivă de peste 4 milioane de fișe, rezultat al completării a peste 6000 de caiete-chestionare, și a unei colecții de peste 150.000 de fotografii, desene și schițe care completează răspunsurile" (AER, I: 15).

[6] AER I : 16.

[7] De exemplu, St. D. Imellou, Gr. K. Dimitropoulou, *Atlas tis Ellinikis Laografias*, Athena, 1975.

[8] De exemplu: *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, realizat de lingviștii Karl Jaberg și Jakob Jud, Zofingen, 1928-1940 ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

la alta, „la alegere", formularea personalizată a întrebărilor, deoarece „nu a existat o recomandare expresă de respectare a formulării întrebării din chestionar", nu au fost puse în discuție, considerându-se „de la sine înțelese"de către autori. Dar pentru alcătuirea unor hărți numai cu informații lingvistice, aceste diferențe de abordare a investigației, în comparație cu cerințele unei anchete lingvistice, au consecințe, sub mai multe aspecte.

Autorii au precizat faptul că „legendele hărților prezintă, prin text și simboluri [= „semne și variante de semne diferit colorate", explicația noastră, z.m.], *tipologii* [sublinierea noastră, z.m.] ale fenomenelor cartografiate" și au atras atenția că în textul legendelor s-a urmărit „evitarea termenilor locali pentru desemnarea fenomenelor prezente în toate regiunile (cu excepția hărților de terminologie) [paranteza autorilor, sublinierea noastră, z.m.] " (AER I: 16).

Ce trebuie să înțelegem prin „hărți de terminologie" din formularea autorilor ? Între cele 353 de hărți tipărite în cele trei volume apărute până acum, există 31 de hărți lingvistice, la care ne vom referi[9], în ale căror titluri există cuvintele *denumire* sau *terminologie* și care reprezintă, cu ajutorul simbolurilor, folosirea într-o localitate a unui cuvânt sau mai multe pentru exprimarea unei noțiuni. Hărțile sunt următoarele (reproducem titlul hărții, urmat de numărul volumului și pagina din AER): *Captarea pânzei de apă freatică. Terminologie* (I: 75), *Denumirea terenurilor defrișate* (I: 81), *Împărțirea și denumirea terenurilor din moșia satului* (I: 85), *Curtea casei. Denumirea terenului cuprins între locuință și celelalte construcții* (I: 117), *Anexe gospodărești. Denumire generică* (I: 119), *Denumirea elementelor șarpantei (1900)* (I: 159), *Modalități de susținere a căpriorilor. Terminologie* (I: 161), *Terminologia încăperilor de locuit (1900-1915).Încăperea de dormit* (I: 185), *Terminologia încăperilor de locuit (1900-1915). Încăperea de reprezentare* (I: 187), *Tinda și cămara (1900-1915). Terminologie* (I: 189), *Defrișarea. Denumire* (II: 61), *Părți componente ale uneltelor de arat din lemn: Coarnele. Denumire* (II: 83), *Părți componente ale uneltelor de arat din lemn: Grindeiul și talpa. Denumire* (II: 85), *Părțile componente ale uneltelor de arat din lemn: Bîrsa și cormana. Denumire* (II: 87), *Părți componente ale uneltelor de arat din lemn. Piesele tăietoare. Denumire* (II: 89), *Grapa și tăvălugul. Denumiri* (II: 101), *Coasa. Anexa pentru adunat spice. Denumiri* (II: 117), *Vița de vie. Vița veche românească, denumiri* (II: 137), *Recipiente pentru culesul strugurilor. Materiale și denumiri; Recipiente și vehicule pentru transportul strugurilor. Materiale și denumiri* (II: 143), *Stâna (târla) de ori. Funcție și denumire* (II: 175), *Comarnicul de muls oile. Denumire* (II: 183), *Denumirea conducătorului stânei (târlei) de ori* (II: 211), *Activități la stâna (târla) de ori. Denumiri* (II: 213), *Denumirea păzitorului de animale (II: 215), Preparate din carne (VI). Denumiri zonale* (III: 235), *Preparate din carne (VII). Denumiri zonale* (III: 237), *Preparate din carne (VIII). Denumiri zonale (III: 239), Mucenicii. Denumire* (III: 267), *Țuica. Denumiri zonale* (III: 285).

Aceste hărți au putut fi realizate pentru că, în cursul anchetelor, în consemnarea răspunsurilor respondenților și a textelor de istorie orală, au fost înregistrate și **denumirile** folosite, care au fost apoi selectate și **constituie un corpus de informații deosebit de valoros.** Notarea termenilor locali s-a făcut în timpul anchetei fără folosirea sistemului de transcriere fonetică, specific înregistrărilor lingvistice, ci s-a operat direct o transcriere literarizată. Astfel, variante fonetice: *jinars* [de fapt, ar fi trebuit transcris fonetic *yinars*] ce reprezintă un stadiu final de palatalizare (atestări din Bistrița Bârgăului și Monor – jud. Bistrița, Bucerdea Vinoasă, Întregalde și Ocoliș – jud. Alba, Petrești de

[9] Alte hărți AER cu „denumiri" se referă la: *Toponime care indică vatra așezărilor părăsite* (I: 55), *Nume ale părților de sat care indică originea etnică a locuitorilor* (I: 59), *Nume ale părților de sat primite de la fostul statut social-economic al locuitorilor* și *Nume ale părților de sat primite de la ocupații, meșteșuguri, instalații tehnice populare* (I: 61), *Nume ale părților de sat care atestă defrișarea pădurii* (I: 63), *Nume poreclă ale părților de sat* (I : 65), *Sate poreclite de locuitorii așezărilor învecinate* (I: 67). În paranteză am indicat doar volumul și pagina, deoarece toate referirile se fac la AER.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Jos, Feleacu și Boju – jud. Cluj) și *ginars* (Vătava, jud. Mureș, Sânmihaiu de Câmpie, jud. Bistrița, Cutca și Hășdate, jud.Cluj)[10] ale lui *vinars* au fost înregistrate în III: 285[11] ca și cum ar fi fost variante lexicale, pe când ele sunt de fapt variante fonetice, specifice, în acest caz, pronunției locale. Bineînțeles, și în hărțile „colorate" (interpretative de tip analitic) ale ALRM se procedează la literarizarea formelor lexicale, dar nu se marchează variantele fonetice, de exemplu, în aceeași zonă cu cele două variante înregistrate de AER, în ALRM este notată numai forma *vinars*[12].

Este, indiscutabil, un beneficiu major pentru știință faptul că au fost notate cuvintele folosite de respondenți, referitoare la *realii* bine precizate, în contextul anchetei. AER-ul cuprinde mulți termeni care nu sunt încă atestați în lucrările de lexicografie, termeni cu sensuri care nu sunt atestate sau termeni care fuseseră atestați în alte zone decât cele în care au fost înregistrați de către anchetatorii AER. Astfel apar atestările care nu au fost înregistrate în DLR (dar este posibil să fi fost înregistrate în culegeri de material dialectal, care nu ne-au fost la îndemână): *oaș* (la Spineni, jud. Olt, Șugag și Ponor, jud. Alba) nu apare (nici ca variantă) în DLR, noi îl considerăm variantă a lui *hogaș*, la rândul lui variantă a lui *văgaș*, la Băseşti, jud. Maramureș și Moișeni, jud. Satu Mare (pentru care DLR face trimitere la *făgaș*), ca și *ras* s.n., la Șuici, jud. Argeș sau *trebiș* (*trebeș*) de la Naidăș, jud. Caraș-Severin au, toate, sensul 'teren defrișat' (I: 81); *rogolitură*, la Săuca, jud.Satu Mare ca și *urcit, uriceală, uricuit* la Albac, Poieni și Vidra, jud.Alba 'defrișare' (II, 61) și încă altele[13]. În harta „Treieratul cu unelte, atelaje atașate animalelor", AER II: 125 este atestat termenul *dicanie* 'scândură cu așchii de cremene folosită la treierat' în mai multe localități din Dobrogea, termen care nu a fost înregistrat în DLR[14].

În hărțile „de terminologie" sunt atestate și sensuri sau variante neînregistrate încă în dicționare. Citățm câteva exemple: h. *Contrucții pentru încălzit și gătit mâncarea (1900)*, (AER I: 243), înregistrează, pe lângă *ploaten, ploactăn* și *ploapten* și variantele, neatestate în DLR s.v. *ploatăn*, anume *platon* (Șugag, jud. Alba), *plactăn* (Moișa, jud. Mureș), *ploten* (Ceru Băcăinți, Almașu Mare și Cergău Mare, jud. Alba), *plopten* (Bucerdea Vinoasă, jud. Alba și Valea Largă, jud. Mureș). Termenul *loitriță*, atestat cu sensul 'ustensilă pentru purtat greutăți de către om' (AER II: 273) în localitățile Grumăzești, jud. Neamț, Bretcu, jud. Covasna, Dâmbovicioara, jud. Argeș, nu fusese înregistrat în DLR[15] cu acest sens, și se considera că termenul este folosit doar în Transilvania, pe când cercetătorii etnologi l-au înregistrat și înafara arcului carpatic. Termenul *paliță* este înregistrat în localitatea Tătărăștii de Jos, jud. Teleorman cu sensul 'grindei' (II: 85), sens care nu fusese atestat în DLR s.v. *paliță* 'băț'; noi considerăm că termenul din Muntenia înregistrat în AER este, de fapt, o variantă a termenului *poliță*[1] (DLR s.v., nu se bazează pe atestările din Nordul Moldovei și Bucovina din ALRM I, S.N. h.13 / 414 și 386, atunci când înregistrează sensul 'cormană'). *Ohabă* s.f., 'moșie (ereditară), inalienabilă, scutită de impozite și prestații', de origine v. sl. în limba

[10] Vezi și ALRM I, II, h. 391: Sonetul *v* în *viu*.
[11] DLR XIII/2, București, 2002, conform normelor, nu le înregistrează.
[12] Cf. ALRM I S.N. h.163 *Țuică (de prune)*.
[13] Analizăm detaliat informațiile lexicale din AER într-un studiu separat.
[14] DLR t.I, partea a 4-a, București, 2007.
[15] DLR t.V, București, p. 394.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

română[16], arhaism, cu acest sens, în DLR, este înregistrat în AER la Bistreț, jud.Dolj cu un alt sens : 'teren defrișat'.

Bine înțeles, există înregistrarea unor termeni în alte zone decât cele atestate în izvoarele lingvistice: termenul *vantură* 'grinda de la baza acoperișului' apare în h. din AER I, p. 159 în Rucăr și Lereşti, jud. Argeș, ceea ce reprezintă o mărturie a migrației lui din sudul Transilvaniei, unde formează arie compactă.

Hărțile „de terminologie", chiar dacă sunt rezultatul unei anchete etnografice, s-ar fi cuvenit redactate respectându-se normele geografiei lingvistice, deci a hărților lingvistice care presupun înregistrarea, la legenda hărți, sub un „semn cartografic" a unui termen, astfel încât la lectura hărții se se identifice cuvântul folosit în localitatea respectivă. Or, pe hărțile AER întâlnim consemnate, cu un singur „semn cartografic": 1) un șir de termeni diferiți sau 2) un termen și variantelor lui. De exemplu, pe h. *Plante de nutreț* (II: 51), sunt consemnate, cu un singur „semn cartografic", 6 cuvinte: *Dughie (mohor, mături, perunc, tătari, sorg*) sunt reuniți, toți, sub singur „semn cartografic", care este atestat în toată țara, prin urmare formează o arie compactă, însă atestările sunt superflue pentru că nu se poate afla, de fapt, care este termenul sau termenii cu care s-a răspuns în fiecare localitate în parte; realitatea lingvistică ne indică faptul că nu sunt cunoscute și folosite peste tot toate cele 6 cuvinte din această enumerare[17]. *Perunc,* variantă a lui *părâng,* este citat în enumerarea celor 6 sinonime, *parâng* însă, de asemenea variantă a lui *părâng,* a fost diferențiat cu un semn diferit ! La Însurăței, jud. Ialomița au fost notate trei semne, unul pentru *dughie (mohor, mături, perunc, tătari, sorg*), un alt semn pentru răspunsul cu *parâng* și un alt semn pentru *meiuș.*

În h. *Tinda și cămara (1900-1915)* (AER I:189), sunt reunite sub un singur „semn cartografic", care formează o arie compactă în întreaga țară, cuvintele *tinda (cinda, chinda),* ultimele două fiind variantele fonetice literarizate ale lui tindă[18]. Aceste două variante reprezintă forme de pronunție regională și, prin urmare, nu trebuiau notate separat. Oclusiva dentală *t* devine africată prepalatală doar în Banat și e notată *ć* (*ćinda*) în sistemul ALR, iar în Crișana și Maramureș – oclusivă palatală. Or, semnul unic pentru cele trei forme îl întâlnim pe h. AER și în toate localitățile din Muntenia, ceea ce induce în eroare, deoarece în această arie nu se întâlnesc forme palatalizate.

De asemenea, sub un singur semn, nediferențiate, au fost înregistrate și variantele *cuhna (cuina, cunie, conie)* (AER I: 189), ceea ce reprezintă indicația de folosire a tuturor termenilor în fiecare localitate din Banat și Oltenia, în dreptul căreia apare semnul respectiv, ceea ce nu se întâmplă în realitate. Liste de termeni puțin probabil să fie folosiți toți în fiecare localitate în care sunt atestați și în AER I: 159, de ex. semnul cartografic pentru *cleşte (încleştat, cleştătură, încrestătură, crestoi, crestez* [subst.?] *)* 'cioplitura de la capătul superior al căpriorilor' este răspândit în toată țara. Pentru denumirea „cormanei", în h. *Părți componente ale uneltelor de arat din lemn* (AER II: 87), la legendă au fost notate, sub un singur semn, nediferențiat: *cormană (cormună, cormonă, cormână, cormora*). Semnul este notat în toate localitățile de pe hartă ceea ce provoacă

[16] Considerat element românesc în documentele slavo-române, Dicț. elem. rom.:163-164.

[17] DLR, t. VIII/1 s.v. *părâng* indică drept sinonime doar pe *mohor*[1] și *dughie.*

[18] O inconsecvență generalizată se observă la enumerarea răspunsurilor în forme articulate sau nearticulate, de ex. pe această hartă apar: *bucătărie, casa, sală, tinda* !

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

confuzie, deoarece nu în toate zonele se folosesc unele dintre variantele din enumerarea de mai sus !

În perspectiva strict etnografică a cercetării pentru realizarea „unei arhive de documente de istorie orală și, pe baza acesteia, a *Atlasului Etnografic Român* (AER)", autorii au elaborat chestionarul „încât să surprindă prezența fenomenelor etnografice la două momente convenționale de referință ale secolului al XX-lea: a) *anul 1900* [despre care s-au cerut referințe celor mai în vârstă subiecți și s-au menționat obiectele aflate *in situ*, explicația noastră, z.m.] și b) *anul în care avea loc cercetare,* din perioada efectuării cercetării de teren (1972-1982)"[19]. Pentru consemnarea *realiilor*, rezultatele pot fi în mare măsură validate, deși marja de datare este foarte largă, în memoria colectivă persistând o referință aproximativă, anul 1900 extinzându-se la o perioadă fixată ca fiind "înainte de primul război mondial" (pe unele hărți apare indicația *<1900-1915>* iar pe altele doar <1900>).

Însă în „hărțile terminologice" ale AER, în al căror titlu apare indicația <1900> sau <1900-1915> (I: 159, 185, 187, 189) datarea, în perspectiva consemnării lingvistice, este eronată, pentru că termenul înregistrat (și reprodus în legenda hărții) reprezintă răspunsul oral din momentul anchetei, deci un fapt de limbaj din perioada 1972-1982. O anchetă dialectală înregistrează vorbirea (parole), prin urmare, chiar în cazul unui arhaism, folosirea lui reprezintă o atestare a cuvântului în momentul conversației și nu faptul că termenul respectiv fusese folosit cu deosebire în trecut. De altfel, din punctul de vedere lingvistic cum poate fi dovedit că „memoria orală", individuală sau colectivă, folosește în momentul anchetei termenul (tehnic, în cazul de față) care va fi fost folosit exact și în perioada indicată de către autor în titlul hărții, cu atât mai mult cu cât se pretinde „reconstituirea" terminologiei folosite de către o generație anterioară[20]. Premiza de datare anterioară fixă cronologic a atestărilor terminologice obținute într-o anchetă dialectală este greșită *ab initio*. De ex., în h. *Denumirea elementelor șarpantei (1900)* [sublinierea noastră, z.m.](AER, I: 159), pentru sensurile 'cioplitura de a capătul superior al căpriorilor' și 'cioplitura din grinda de la baza acoperișului', în Berzasca și Cărbunari, jud. Caraș-Severin a fost folosit termenul *țoclu*. Acest cuvânt înregistrat în DLR s.v. *soclu,* considerat variantă, cu indicația (rar), pe baza atestării în scrisul lui Nicolae Filimon, cu sensul 'suport din marmură, din piatră, din beton etc., care susține o coloană, o statuie, un obiect ornamental etc.; piedestal, postament', este un neologism livresc din it. *zoccolo*. Folosirea lui în grai, cu un sens diferit, se datorește însă, considerăm noi, împrumutului direct din vorbirea meseriașilor italieni (friulani) care au imigrat la lucru în zonă[21].

O tratare diferită de normele geografiei lingvistice o reprezintă, la hărțile „de terminologie", șirul de semne în dreptul unei localități, indicând termeni diferiți sau un termen și variantele sale pentru o noțiune. Acest tip de cartografiere este etnografic. Pe h. *Terminologia încăperilor de locuit <1900-1915>. Încăperea de dormit* (AER I: 185),

[19] AER I: 15.

[20] Saramandu, 1981: 71-74 a analizat reacțiile generațiilor de vorbitori în tratarea unei particularități de vorbire, ale cărei oscilații în comparație cu alte aspecte ale vorbirii reprezintă, considerăm noi, și o permanentă ajustare a echilibrului instabil al diferitelor compartimente ale limbii.

[21] Cf. Mihail 1996: 198.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

la Ţibucani, jud. Neamţ, sunt notate 3 semne, pentru termenii *bordei, casa (în casă), odaie (hodaie),* ca şi la Bivolari, jud. Iaşi unde au fost notate 3 semne pentru termenii *bucătărie, casa* [articulat !], *bordei.* Termenii *bordei, casa (în casă), căsuţa, camara* şi *odaia* (tot câte 3 semne, în diferite combinaţii pentru aceşti termeni) apar ca denumind 'încăperea de locuit' în jud.Neamţ, Iaşi, Vaslui, Bacău, la Udeşti, Popricani, Belceşti, Cucuteni, Ion Creangă (Humuleşti), Comarna, Stănița, Lunca Banului, Răchitoasa, dar şi în Teleorman, Dolj, Mehedinţi (Moşteni, Orodel, Ciochina, Hăgieni). Deducem din aglomerarea de semne „cartografice" că modul în care s-a făcut chestionarea a avut finalitate etnografică şi sensul acestor răspunsuri arată că respondenţii au indicat faptul că 'se dormea în diferite încăperi' şi nu faptul că 'încăperea de dormit' se numea *bucătărie, bordei* etc. Harta are însă o titulatură onomasiologică, nu una etnografică ! La toate acestea se adaugă şi faptul că aceşti termeni vor fi fost folosiţi anume în perioada (1900-1915), după cum se menţionează în titlu !

Mărturie istorică incontestabilă, anchetele etnografice realizate pe întreg teritoriul României în ultimul pătrar al secolului trecut au surprins o perioadă în care satul românesc mai prezenta o unitate a aşezării. Tot ceea ce este atestat reprezintă document etnografic autentic, realitatea a fost consemnată „neînfrumuseţată", aşa cum se prezenta în momentul respectiv. Ilustraţia folosită în AER prezintă, la rândul ei, adevărate documente istorice; este evidentă selecţia riguroasă pe care a realizat-o Cornelia Belcin-Pleşca pentru ca fiecare fotografie să fie reprezentativă atât pentru perioada istorică cât şi pentru zona etnografică.

Discuţia despre aspectele lingvistice din AER nu scad valoarea *Atlasului* şi iniţiativa de a înregistra şi terminologia realiilor la care se refereau întrebările din chestionare. Important este că informaţiile există în caietele de anchetă, iar valorificarea atestărilor se face şi prin alte tipuri de publicaţii (*Corpusul de Documente Etnografice Româneşti* /DER/, în curs de publicare[22], glosare, studii şi monografii). Pentru că informaţiile lexicale şi hărţile etnolingvistice din AER reprezintă o sursă, nouă, de informaţii excepţionale pentru limba română. În hărţile apărute sunt atestate cuvinte, sensuri sau variante neînregistrate încă în dicţionare sau culegeri de termeni regionali.

Bineînţeles, sunt înregistraţi termeni care apar şi în ALR sau ALRR. De asemenea, există înregistrarea unor termeni în alte zone decât cele atestate în izvoarele lingvistice: termenul ***vantură*** „grinda de la baza acoperişului" apare în AER I:159 în Rucăr şi Lereşti, jud. Argeş, ceea ce reprezintă o mărturie a migraţiei lui din sudul Transilvaniei, unde formează arie compactă.

Spre deosebire de alte Atlase etnografice, lucrarea de faţă a înregistrat şi denumirile unor *realia*: obiecte, unelte, construcţii etc. sau ale unor tradiţii şi obiceiuri ş.a. Însă, comparativ cu atlasele etnografico-lingvistice, a căror metodologie este cea a geografiei lingvistice, dar care consemnează şi diferenţierile tipologice între realii, denumirile consemnate în AER nu sunt rezultatul unor întrebări de tip lingvistic în momentul consemnării denumirilor în timpul anchetei şi nici la redactarea hărţilor nu s-a ţinut seama de normele de cartografiere de tip lingvistic..

---

[22] Cf. recenzia noastră în „Analele Universităţii *Spiru Haret*. Seria Filologie. Limba şi literatura română", 2009, nr.10, p.224-227: *Sărbători şi obiceiuri. Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român,* vol. I-V, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002-2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cele trei generații de cercetători, care au reluat sau au completat anchetele, au fost determinați să asigure o coeziune a întregului material reprezentat pe hărți, deși ele au fost redactate de mai mulți autori. Unitatea o reprezintă principiile de cartografiere, judicios aplicate, pe baza cărora s-au folosit simboluri reprezentative pentru răspunsurile subiecților. Așa cum afirmă și coordonatorul lucrării, Ion Ghinoiu, „nu s-au operat generalizări", răspunsurile ca atare au fost „reduse la simboluri cartografice". „Geografia lingvistică", chiar dacă aplicată distorsionat în unele hărți etnografice, demonstrează și în cartografierea etnografico-lingvistică perenitatea și extinderea acestei metode interdisciplinare.[23] Ea beneficiază de progresul general din domeniul cercetărilor de proiecție geografică a informațiilor din științele umaniste în general, nu numai în ceea ce privește faptele de limbă, ci și a celor din domeniile etnologiei, arheologiei, antropologiei etc. Și, nu în ultimul rând, de programele de informatizare.

BIBLIOGRAFIE:

AER I = *Atlasul Etnografic Român*, vol.I, *Habitatul*, coord. I. Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, Regia Autonomă „Monitorul Oficial", 2003.

AER II = *Atlasul Etnografic Român*, vol.II, *Ocupațiile*, coord. I. Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, Regia Autonomă „Monitorul Oficial", 2005.

AER III = *Atlasul Etnografic Român*, vol.III, *Tehnica populară. Alimentația*, coord. I. Ghinoiu, București, Editura Academiei Române, 2008.

Coșeriu, 1994 = Eugeniu Coșeriu, *Geografia lingvistică*, în vol. *Lingvistica în perspectivă spațială și antropologică*, Chișinău, 1994.

Dicț. elem. rom. = *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române*, București, Editura Academiei, 1981.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei, 1965-2009.

Mihail, 1973 = Zamfira Mihail, *La contribution deTache Papahagi à l'étude du Sud-Est européen*, în „Revue des études sud-est européennes", XI, 1973, nr.1, p. 129-137.

Mihail, 1978 = Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, Ed. Academiei, 1978.

Mihail, 1989 = Zamfira Mihail, *Tache Papahagi, promotor al etnografiei comparate*, în „Revista de etnografie și folclor", t.34, 1989, nr.4, p. 369-372.

Mihail, 1996 = Zamfira Mihail, *Un projet de colonisation suisse dans les Pays Roumains*, „Schweizerisches Archiv für Volkskunde", Zürich, 92, 1996, H.1, p. 183-198.

Plotnikova, 2004 = A.A. Plotnikova, *Этнолингвистическая география Южной Славии*, Moscova, Izd.Indrik, 2004.

Saramandu, 1981 = N.Saramandu, *Un paradox sociolingvistic: generația de vorbitori*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXXII, 1981, nr.1, p. 71-74.

Saramandu, 2009 = *Cercetări de fonetică, dialectologie și lingvistică structurală (1949-2009)*, în „Limba română", LVIII, 2009, nr.4, p. 545-556.

[23] Unele dintre ideile din această comunicare au fost prezentate, într-o formă abreviată, la Conferința Națională de Dialectologie, Satu Mare, 24 mai 2006, iar unele probleme teoretice ale cartografierii etnolingvistice (raportându-mă la atlase ale spațiului sud-est european) le-am expus la Sesiunea Internațională de Lingvistică, Sankt Peterburg, sept. 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DIE SPRACHGEOGRAPHIE UND DIE ETHNOLINGUISTISCHE KARTOGRAPHIE

Abstract

In den 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts hatte Romulus Vuia, der Leiter des Folklorekollektivs der Akademie, die Initiative, die Ausarbeitung eines ethnographischen Atlasses vorzuschlagen.

Durch gemeinsame Bemühungen ist es Ethnologen, die verschiedenen Generationen angehören, gelungen, in der Zeitspanne 1972-1982 die Geländeuntersuchungen in 536 Ortschaften in Rumänien, und zwar in seinen jetzigen Grenzen, abzuschließen. So wie die Autoren hervorgehoben haben, verzeichneten die Untersuchungen zwei „konventionelle Bezugsmomente": das Jahr 1900, über das man bei den ältesten Ausgefragten (von den über 18.000) Auskunft gefunden hat, dabei hat man die Geständnisse *in situ* wie auch den Moment der Untersuchung erwähnt. Die Farbenunterschiede der benutzten grafischen Symbole verzeichnen die „Dynamik" der Realität, ob die Erscheinung oder *Realia* Anfang des XX. Jahrhunderts es gegeben hat und Ende desselben Jahrhunderts nicht mehr angezeigt wird, ob sie nur Ende des XX. Jahrhunderts angekündigt wird und ob die ethnographische Realität zwischen den zwei berücksichtigten Momenten anhält. Die Verarbeitung und das Karthographieren hat eine harte und langwierige Arbeit der Präzisierung der Systematisierungs – und Klassifizierungsprinzipien vorausgesetzt, weil im Falle der meisten Landkarten die Legenden *Typologien der kartographierten Phänomene* darstellen.

Man kann den günstigen Augenblick der Herausgabe den Bemühungen der Akademie, verdanken, damit man die Projekte, die seit vielen Jahren verzögert wurden, abschließe und sich der vollständigen Finanzierung des Buchdrucks durch den Staat erfreue. Das stellt auch eine Krönung einer reichen Bewahrung von informativem ethnographischem Material dar (von dem ein Großteil heutzutage wegen der starken Veränderungen des letzten Jahrzehnts nicht mehr im Territorium gefunden werden, wie auch eine Verwertung des Materials mit einem taxonomischen Wissen, dem XXI. Jahrhundert entsprechend. Das Werk hat sich auch der Benutzung der kartographischen Techniken mittels des Computers erfreut.

Die Landkarten sind ethnographischer Typologie und Terminologielandkarten. Eine Landkarte z.B. kann vier Arten von Bauten mit verschiedenen Bestimmungen und drei Abschnitten, die Dynamik ihres Gebrauchs betreffend, enthalten. Das Vermögen der zusammenfassenden Informationslagerung wurde maximal gebraucht. Die Landkarten werden auf diese Weise eine Art areale Mikromonographie des betreffenden Phänomens (*Realia*). Was die terminologischen Landkarten betrifft, wurde innerhalb mancher Überschriften das Datum 1900 oder 1900-1915 angegeben, wahrscheinlich der Dynamik der *Realia* wegen, weil die Bezeichnungen eigentlich die linguistische Wirklichkeit der gesprochenen Sprache im Moment des Sammelns belegen (auch wenn die Termini zu den Erbwörtern im Rumänischen gehören). Jede einzelne Landkarte ist das Ergebnis einer anhaltenden und langwierigen Ausarbeitungstätigkeit, mit vielfachen Aussichten auf die Erscheinung in Raum und Zeit. Wir haben mit einem außerordentlichen Werk zu tun, weil man die besondere Aufmerksamkeit spürt, die man jedem wesentlichen und bedeutungsvollen Detail geschenkt hat mittels wiederholten Prüfens und wiederholter Systematisierung, mit dem Bewusstsein, dass man die Arbeit gut ausführen muss.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Der Aufbau jeder Landkarte ist komplex, sie umfasst zwei Seiten, verso und recto, auf der ungeraden Seite ist die Wiedergabe der Landkarte, mit der Überschrift und der Legende in rumänischer Sprache zu finden, während man auf der geraden Seite den Titel der Landkarte und die Legende im Englischen, Französichen und Deutschen übersetzt, wie auch eine suggestive Ikonographie, so ausgewählt, um repräsentativ zu sein. Die kartographische Darstellung ist einwandfrei und die Buchdruckermöglichkeiten gehören zu den Raffiniertesten. Das Vorwort, von Dr. Ion Ghinoiu unterschrieben, enthält alle geschichtlichen Angaben über ein versprechendes Wissenschaftliches Unternehmen, die ethnologische Geographie, die nun auch der Ethnographie gehört. Der *Rumänische Ethnographische Atlas* stellt den Beginn einer neuen Etappe für die rumänische ethnologische Forschung dar.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
București, Calea 13 Septembrie, 13
zmihail2006@ yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

NUME DE LOCURI PROVENITE DIN APELATIVE DE ORIGINE LATINĂ

ECATERINA MIHĂILĂ

1. Pe baza *Dictionarului toponimic al României. Oltenia* (*DTRO*), 7 volume, totalizând 2183 de pagini, cu 42528 de intrări, am propus o temă privind originea numelor de locuri înregistrate în DTRO, temă aprobată de conducerea Institutului de Lingvistică. După cum se ştie, numele de locuri date de popoarele ce au trecut peste acest teritoriu, cele împrumutate de la popoarele vecine, ca şi cele de origine străveche, traco-dacă, au fost identificate şi soluţionate din punct de vedere etimologic. Important este însă să punem în evidenţă şi originea numelor de locuri date de românii de pe aceste meleaguri, modul în care limba vorbită de ei le-a oferit posibilitatea denominaţiei toponimice în teritoriul locuit. In DTRO etimologia toponimelor ce au la bază cuvinte ale limbii române indică cuvântul ca atare fără a se merge cu etimologia mai departe. Efectuând încă un pas în lanţul etimologic, am putut pune în evidenţă preferinţa pe care vorbitorii o au în desemnarea numelor de locuri pentru cuvinte de anumite origini. Concluzia este că marea majoritate a cuvintelor folosite de români în denumirea locurilor este de origine latină. Au fost luate în considerare diferitele domenii lexico-semantice din care sunt selectate numele de locuri : termenii generici, entopicele, apelativele, numele de plante şi de animale, antroponimele. In plus, de origine latină sunt şi diferite morfeme folosite în toponimie, cum ar fi articolul enclitic şi unele sufixe. In alte lucrări ne-am ocupat deja de toponimele ce provin din termenii generici şi din entopicele de origine latină[1].

În cele ce urmează ne vom opri asupra numelor de locuri ce au la bază adjective şi adverbe de origine latină.

Adjectivele si adverbele exprimă caracteristici ale locurilor, fiind folosite ca determinanţi pe lângă un substantiv, centru al grupului nominal, pentru a exprima o individualizare mai puternică sau o localizare mai exactă.

Adjectivele si adverbele pot forma ele însele toponime, dar in acest caz trebuie să se transforme în substantive. Această modificare de statut gramatical se poate realiza fie prin articulare enclitică (adaugându-se morfemul determinării), fie prin sufixul toponimic *–a*. De regulă, adverbele şi adjectivele cu formă unică pentru feminin şi masculin se substantivizează prin sufixare. In cazul adjectivelor cu două forme flexionare de gen,

[1] Vezi Mihăilă, 2008, 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

morfemul determinării este la masculin sau la feminin, în funcție de genul substantivului corespunzator obiectului denotat. Dacă toponimul este la feminin iar substantivul ce indică obiectul denotat este la masculin, se consideră că s-a produs un transfer de nume de la un alt toponim, la care această contradicție nu există, sau forma de feminin (un fals feminin) este dată , de fapt, nu de un morfem al genului, ci de sufixul toponimic *–a*.

Dacă entopicele şi , in particular, termenii generici sunt în marea lor majoritate de origine latină, adjectivele si adverbele devenite toponime prin substantivizare sunt aproape în totalitate de origine latină. Foarte rar se intâlnesc adjective sau adverbe de alte origini care, prin substantivizare, să formeze nume de locuri. In afară de *sterp* de origine traco-dacă (comun cu albaneza), mai formează toponime doar câteva lexeme din această categorie, cum ar fi adjectivul *galeş* si participiul *învelit*, ambele de origine slavă. In rest, toate adjectivele şi adverbele care, prin subtantivizare, devin nume de locuri, sunt de origine latină.

Termenii generici de origine latină (de exemplu : *arie, câmp, coastă, cucui, culme, curătură, curea, funie, furcă, grui, loc, muchie, pământ, pătul, picior, râpă, râu, şes, vad, vale, vâlcea* etc.) sunt foarte importanți prin marea masă toponimică pe care o creează cu ajutorul determinanților de diferite tipuri şi prin repetabilitate. Termenii generici formează aşa-numitele articole-matcă, cu foarte multe toponime, unele dintre ele întinzându-se pe zeci şi zeci de pagini. Celelalte entopice de origine latină, care nu sunt termeni generici, cum ar fi *: agest, arsişte, bătătură, bute, căţân, chingă, colină, furcitură, găun, gurgui, lăcovişte, măiag, parângă, pătul, picui, runc, ruptoare, sorb, staul, stăuină, surupină, toacă, ţăst, vâltoare, zăcătoare* etc., au, de asemenea, importanța lor prin vechimea cuvintelor, dar şi a toponimelor formate pe baza lor, care uneori pot oferi chiar prima atestare a cuvântului, prin caracterul regional al unora dintre ele şi prin mulțimea derivatelor şi a construcțiilor analitice pe care le creează. Adjectivele şi adverbele ce devin toponime, care, cu doar câteva excepții, sunt de origine latină, reprezintă cuvinte folosite în mod curent de toți vorbitorii limbii române, dar importanța lor constă în faptul că unele dintre ele, cum ar fi numele de culori, sunt, ca în toate limbile, unități semantice primare care nu pot fi definite decât prin trimitere directă la realitatea extralingvistică, fără să se recurgă la mai multe nivele de conceptualizare (de exemplu, *roşu* este definit „de culoarea sângelui"). Acest tip de cuvinte, care țin de specificitatea unei limbi, sunt în limba română de origine latină şi ele au fost folosite de vorbitori şi în denominația toponimică.

Precizăm că etimologiile sunt preluate din principalele dicționare ale limbii române (v. **SIGLE**).

2. Dintre adjective, *numele de culori* sunt des folosite in denominația toponimică . Ele indică culoarea solului sau a apei din râuri si bălți.

Astfel, adjectivul **alb, ~ă** < lat. **albus** formează trei toponime **Alba** (cu sufixul top.– *a*), printre care şi un loc în c. Peştişani – Gj, care este atestat de la **1628**. Apare şi la forma de plural **Albele,** desemnând munți în Gj, în cazul de față fiind un plural toponimic: „mai multe locuri cu numele Alba".

Galben, ~ă < lat. **galbinus** este un alt adjectiv, care formează multe nume de locuri pe teritoriul Olteniei. Cu articolul enclitic feminin sau cu suf. top. *–a*, **Galbena (Galbina)** are patru ocurențe în DTRO, desemnând munți, dealuri şi, prin transfer semantic, păduri

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în Dj, Gj, Mh şi Vl. **Galbenu (Galbănu, Galbinu)**, cu articol enclitic masculin, are şase ocurenţe, printre care un munte din Gj (**1790**) a dat şi numele unui pârâu şi a unei păduri, prin transfer semantic. Toponimele provenite din acest adjectiv (de pe întreg cuprinsul ţării, inclusiv unele din Oltenia), au fost discutate de Iorgu Iordan în *Toponimia românească* la cap. *Topografice* (v. Iordan TR: 114). Deşi există din vechime şi antroponinul *Galbenu* (v. DOR: 280), denumirile toponimice în discuţie au la bază, probabil, adjectivul, deoarece se referă la culoarea solului, a rocilor sau a apei pâraielor. Unele dintre denumiri au apărut şi prin transfer semantic.

Un alt adjectiv, des folosit în denominaţia toponimică, este **negru, neagră** < lat. **niger, ~gra, ~grum**. Cu sufixul toponimic *–a* sau cu articolul enclitic feminin, capătă forma **Neagra**, cu 7 ocurenţe în DTRO: bălţi, pâraie şi munţi în Dj şi Gj, dar şi un fost cătun în c. Baia de Fier- Gj, atestat de la **1786**, care a căpătat numele de la un munte sau de la un pârâu din zonă. La forma de masculin articulat enclitic **Negru** există, de asemenea, două ocurenţe, munţi în Gj şi Vl. Toponimele pot proveni şi de la antroponimul omonim (v.DNFR). De la numele acestor munţi s-au format şi derivatele toponimice **Negrişoara**, cu şapte ocurenţe, pâraie în Gj şi Vl, **Negriţa**, pârâu şi fost sat în Vl, şi **Negroaica**, pârâu în Gj (v. şi Iordan TR: 116-118; 521).

Multe nume de locuri din Oltenia provin din adjectivul **roşu, ~şie** < lat. **roseus, ~a, ~um**. **Roşia**, articulat enclitic feminin sau cu suf. top. *–a*, prezintă în DTRO nouă ocurenţe, nume de văi, locuri şi păduri, dar mai ales nume de sate, printre care **Roşia** din c. Fărcăşeşti– Gj, denumirea veche a satului **Roşia–Jiu**, este atestată din **1465.** De la acastă formă au apărut şi 11 toponime analitice. Dintre ele, **Roşia de Amaradia** , sat în Gj, este denumirea mai nouă a unui sat **Roşia**, atestat de la **1502.** Au fost înregistrate şi derivatele **Roşica**, vale c. Aninoasa- Gj, şi **Roşioara** , cu patru ocurenţe, văi şi pâraie în Gj şi Ot, dar şi un sat în c. Berbeşti – Vl, **1840**. Alte derivate mai sunt **Roşiuţa**, sat or. Motru- Gj, atestat de la **1665**, şi **Roşiţa**, deal în Vl. **Roşu**, la masculin, are 11 ocurenţe: dealuri, lacuri, pâraie, munte, pădure şi loc arabil, răspândite în toate judeţele Olteniei. Unele dintre ele pot proveni de la antroponimul omonim. Derivatul **Roşioru** denumeşte un deal şi o vale în Vl. Forma de plural **Roşiile** are două ocurenţe: munte şi deal în Vl, ultimul fiind atestat din **1627**. (V. şi ALT: 7).

Un alt adjectiv ce exprimă culoarea, folosit în denumirea locurilor, este **verde** < lat. **vir(i)dis, ~e**. La forma **Verde** sunt în DTRO două ocurenţe, baltă în Dj şi munte în Mh. Adjectivul a fost probabil al doilea termen, determinantul, al unor grupuri nominale, având ca centru *balta* şi *muntele*. **Verdea**, cu articol enclitic feminin sau cu sufixul toponimic *–a*, are opt **ocurenţe**, unele cu atestări vechi: pârâu –Vl, **1526**, şi sat c. Suteşti - Vl, **1626**. Există şi o formă analitică, **Verdea de Sus**, fost sat în c. Suteşti – Vl.

3. O altă serie de adjective de origine latină, folosite în denumirea locurilor, exprimă *mărimea*, fie ca întindere, fie ca înălţime.

Astfel, **înalt** < lat. **in altum** stă la baza câtorva toponime din Oltenia. **Naltu**, cu afereză şi articulat enclitic, desemnează un deal din c. Cruşeţ – Gj. **Nalta**, la feminin şi articulat enclitic, este o vale din aceeaşi comună. Aceeaşi formă, explicată însă prin suf. top. –a, desemnează un loc în c. Terpezita – Dj.

Larg, ~largă < lat. **largus** formează multe toponime pe teritoriul Olteniei. **Larga,** articulat encltic feminin sau cu suf. top. *–a*, are şapte ocurenţe în DTRO, unele atestări

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fiind vechi: moșie c. Cătunele – Gj < **1593 – 1594** >; sat c. Samarinești – Gj, **1636**; sat c. Mușetești – Gj, **1640**; munte c. Bumbești-Pițic – Gj, **1651**. Există și 12 toponime analitice, printre care **Larga din Grui**, munte or. Novaci – Gj, este atestat la **1775**. Acest toponim apare și la forma de plural **Largele, 1759.**

Lat, ~ă < lat. **latus** este un alt adjectiv care, prin articulare sau cu suf. top. – *a*, formează toponimul **Lata**, cu două ocurențe, bălți în Dj. Apare și la forma de plural **Latele,** de asemenea, baltă în Dj (v. și Iordan TR: 114).

De la adjectivul **lung, ~ ă** < lat. **longus** se formează multe toponime pe teritoriul Olteniei. **Lunga**, cu articulare enclitică feminină sau cu suf. top.-*a*, are în DTRO nouă ocurențe: bălți, dar și locuri, vale, pârâu, luncă, poiană, viroagă. Cea mai vechie atestare se înregistrează pentru un loc de pe raza orașului Balș – Ot, **1653**. De la acst singular există și două toponime analitice: **Lunga Mare** și **Lunga Mică**, bălți c. Desa – Dj. Pluralul toponimic **Lungile** are două ocurențe: baltă în Dj și loc arabil în Gj. **Lungulița**, diminutiv toponimic de la forma articulată de masculin, are patru ocurențe, toate bălți în Dj. **Lungana** este de asemenea un derivat toponimic, desemnând o vale în Vl (v. și Iordan TR: 115).

Mare < probabil lat. **mas, maris**, cu sensul „ care depășește dimensiunile obișnuite" (MDA), formează în DTRO un singur nume de loc: **Marele Săpat**, pârâu c. Bratovoiești-Dj. Este un toponim analitic al cărui prim element este forma articulată a adjectivului (v. și Iordan TR: 116).

Mărunțel, ~ ea este un derivat de la **mărunt** < lat. **minutus, ~a, ~um** , având sensul entopic „ care ocupă o suprafață redusă" (MDA). In DTRO există două ocurențe la forma articulată masculin, **Mărunțelu**, pârâu în Mh și movilă în Ot, și o ocurență la forma de plural **Mărunțele**, teren arabil în Mh.

Multe nume de locuri de pe teritoriul Olteniei s-au format de la adjectivul **scurt, ~ă** < lat. **excurtus**, cu sensul „care are o lungime sub cea obișnuită" (MDA). **Scurta,** cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. –*a*, are în DTRO 11 ocurențe în Dj, Gj, Vl: pâraie, locuri, păduri, văi, izlaz, parte de sat. Un pârâu din Coțofenii din Dos –Dj este atestat de la **1614**. Adjectivul formează două derivate: **Scurțețe**, cu două ocurențe, parte de moșie și pășune în Mh, și **Scurtița**, vâlcea c. Ghioroiu - Vl.

De la adjectivul **strâmt, ~ă** < lat. **strinctus < strigo, ~ere,** cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. – *a,* se formează **Strâmta**, cu trei ocurențe : loc arabil, uliță și vâlcea în Gj și Vl. La masculin articulat, **Strâmtu**, există un sat în c. Slivilești – Gj, atestat de la < **1428**>, **1444**, sub forma **Strumta**. Începând cu **1486** , este atestat cu denumirea **Strimtu(l), Strimtu** și, începând cu **1652, Strâmtu(l), Strâmtu**. Este posibil ca numele satului să fi fost influențat și de numele de persoană **Strâmtu**, înregistrat în Țara Românească încă din sec. al XVI-lea (v. DOR: 379). Un diminutiv toponimic de la **Strâmtu** este **Strâmtișoru** sat c. Slivilești – Gj, atestat de la **1486.**

4. Alte adjective folosite în denominația toponimică exprimă caracteristici ale apelor.

Astfel, de la **adânc, ~ă** < lat. **aduncus** se formează multe toponime pe teritoriul Olteniei. Adjectivul în formă substantivizată **Adânca** devine toponim și are în DTRO opt ocurențe: văi, pâraie și bălți în Dj, Ot, Vl, cu atestări, după **1860**, în planuri de moșii și dicționare geografice. **Adâncat**, participiul de la verbul *adânca* < *adânc*, la forma substantivizată **Adâncata** devine, de asemenea, toponim și are în DTRO 11 ocurențe,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

desemnând baltă, moşie, deal, văi şi pâraie în Dj, Gj, Ot, Vl. Există şi un sat cu acest nume în c. Goieşti – Dj, preluat de la denumirea unei curături, atestată de la **1605.** Numele a fost transferat unei păduri şi unei moşii de pe teritoriul satului. Un toponim **Adâncata**, pârâu în Gj şi Dj, apare şi cu articol encltic masculin **Adâncatu, 1896, 1898. Adâncata de Jos**, toponim în formă analitică, este denumirea unui sat în c. Goieşti- Dj, **1835**, care a transferat numele unei păduri, **1896**, unei silişti, **1898**, şi unei moşii, **1870**. Tot forme analitice sunt **Adâncata de Sus**, fost sat c. Goieşti – Dj, **1835**, şi **Adâncata – Pioreşti**, moşie c. Goieşti – Dj, **1835.** Derivatul *adâncătură* de la *adâncă* a format toponimul **Adâncătura**, baltă c. Piscu vechi – Dj. (V. şi ALT: 8).

Limpede < lat. **limpidus, ~a, ~um** formează toponimul **Limpedea** (articulat enclitic feminin sau cu suf. top. *–a*), cu patru ocurenţe în DTRO: baltă în Mh, vale, izlaz şi sat în Vl.

Sec, seacă < lat. **siccus, ~a, ~um** este un alt adjectiv care formează nume de ape. La forma de feminin articulat sau cu suf. top. *–a,* **Seaca,** există multe toponime în Oltenia. Sunt opt ocurenţe desemnând pâraie, văi şi, prin transfer denominativ, sate în Dj, Gj, Mh, Vl. Cea mai veche atestare o are **Seaca (Saca)**, fost sat în Dj, **1592**. Apar şi şase forme analitice, nume de sate în Dj: **Seaca de Câmp, Seaca de Jos, Seaca de Pădure, Seaca de Sus** şi două nume de vâlcele în Ot: **Seaca Mare (Saca Mare)** şi **Seaca Mică (Saca Mică)**.

Strâmb, ~ă < lat. pop. **strambus, ~a, ~um** < lat. **strabus,~a, ~um** este un alt adjectiv care se referă mai ales la ape. De la acest adjectiv s-au format foarte multe toponime, răspândite pe întreg teritoriul Olteniei. La forma de feminin articulat sau cu suf.top. *–a,* **Strâmba,** sunt 39 de ocurenţe: nume de bălţi, pâraie, văi, dealuri, locuri arabile, dar şi multe nume de sate, prin transfer semantic. De asemenea, multe toponime au atestări vechi: baltă c. Negoi – Dj, **1538**; fost sat c. Plenița – Dj, **1567**; fost sat c. Ciuperceni – Gj, **1536**; fost sat- Gj, **1583.** Există şi zece forme analitice, printre care **Strâmba de Jos**, fost sat în Gj, are o atestare de la **<1595>**. In DTRO sunt înregistrate şi opt ocurenţe la masculin articulat **Strâmbu**: pârâu, poiană, deal şi mânăstire în Gj. Mânăstirea **Strâmbu**, atestată de la **1608**, apare şi cu numele mai vechi **Strâmba, 1601**. Nu am luat în considerare , ca posibil etimon, numele de persoană *Strâmbu*, tocmai pentru că prima formă sub care apare este la feminin. Celelalte toponime desemnează dealuri şi locuri în Mh şi Vl. Şi pluralul toponimic **Strâmbele** are patru ocurenţe, dintre care un sat în c. Negoi – Dj este atestat cu acest nume de la **1535**. Şi mânăstirea **Strâmba, Strâmbu** apare la **1603** cu numele **Strâmbele.** De la acest adjectiv, foarte prolific în toponimia Olteniei, s-a format şi diminutivul toponimic **Strâmbşoara (Strâmşoara)**, cu două ocurenţe, pârâu în Gj şi vale în Vl, care formează şi 6 toponime analitice cu determinanţii **Mare** şi **Mică**, văi, vâlcele şi ogaşe în Gj şi Vl.

Adjectivul **viu** < lat. **vivus, ~a, ~um** se referă, de asemenea, la ape şi are sensul „ care curge cu repeziciune" (MDA). La forma articulată enclitic masculin, **Viul**, se înregistrează în DTRO un toponim, pârâu c. Dănciuleşti – Gj, care formează şi un diminutiv **Viuleţu,** pârâu, afluent al precedentului.

5. In sfârşit, şi alte adjective de origine latină sunt folosite în denominaţia toponimică.

Bun, ~ă < lat. **bonus, ~a, ~um**, articulat enclitic feminin sau cu suf. top. – *a*, **Buna**, are o singură ocurenţă în DTRO, deal c. Padeş – Gj. La acest toponim se face însă o amplă discuţie etimologică în DTRO. Mai întâi este citat Iordan TR: 102-111, 179, 316,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

unde se consideră că toponimele cu radicalul **bun** ~ au la bază adj. **bun** (în majoritatea cazurilor prin intermediul unor nume de persoană). Apoi se fac următoarele considerații: „Adjectivele precedate de un substantiv, prin simplificarea toponimului compus, se transformă în toponime simple: **Valea Bună > Buna.** In anchetele pentru DELR am notat chiar un substantiv *bun* ‚teren arabil', ‚bucată de teren arabil cuprinsă între două răzoare'. (...) In antroponimie numele provenite de la tema **bun~** sunt foarte numeroase și foarte vechi (Bun, Buna, Bună, Bunea, Bunu). La noi cea mai veche atestare este din **1474** (Bogdan *Relații* 113). Adăugăm la aceasta numele de sat **Bunești**, atestat la **1500** (DRH I 483-84). Din română numele a pătruns la sârbi (atestat în secolul al XIII-lea ; v. Daničici Rečinik) și la bulgari (v. Ilcev *R).* Unele din toponimele cu radicalul **bun** ~ pot proveni și de la un apelativ *bun, buna* ‚înălțime, vârf, pisc', sau un nume de plantă ‚carex aterrima' (v. Micov Pl 196, BER) existent în bulgară și sârbă de unde, probabil, a pătruns și la noi ca termen popular din domeniul botanicii. Anumite forme de relief (înălțimi, grinduri etc.) pot fi denumite cu termeni populari care, datorită sensului îngustat, au fost creați special, în acest scop." (DTRO I s.v.). Tot de la **bun** s-au format și derivatele: **Bunaia**, parte de sat și deal c. Turceni – Gj, și **Bunaiu**, fost sat în c. Ionești – Gj.

Frumos, ~ oasă < lat. **formosus** apare în DTRO sub două forme substantivizate: **Frumoasa**, cu șase ocurențe, și **Frumosu**, cu trei ocurențe. Forma **Frumoasa** poate fi explicată prin atașarea suf. top. – *a* la femininul adjectivului, deoarece acesta se referă la caracteristicile locurilor și nu la nume de persoană (v. și Iordan TR: 113). Toponimele denumesc câmpie, pârâu, coastă, munte, poiană în Dj, Gj și Vl. Cât privește toponimul **Frumosu**, explicat în DTRO prin adjectiv, el poate proveni și de la antroponimul *Frumosu(l)*, atestat de la **1411** (DOR: 277). Un munte din Gj apare când cu numele de **Frumosu, 1722,** când cu cel de **Frumoasa, 1790.** Chiar dacă toponimul provine de la numele de persoană *Frumosu*, caracteristicile topografice ale muntelui au impus și cealaltă formă a numelui. Aceeași problemă se pune și pentru derivatele **Frumușica** (două ocurențe) și **Frumușița** (două ocurențe), explicate în DTRO ca adjective substantivizate. Și acestea ar putea fi nume de persoane (v. DOR: 277), mai ales că **Frumușița** este denumirea unui sat din c. Sadova – Dj. A doua ocurență a toponimului, un loc în c. Vlădeni – Vl, are o atestare din **1696**.

Geamăn, ~ ă < lat. **geminus** are și sensul „bifurcat" (MDA), care îl recomandă pentru toponimie. **Geamăna**, articulat enclitic feminin sau cu suf. top. – *a*, are în DTRO opt ocurențe, pâraie, dealuri, văi în Gj, Mh, Vl. Există și un fost sat în c. Lăpușata – Vl și un loc în c. Corcova – Mh, atestat de la **1549**. Este înregistrat și toponimul analitic **Geamăna Zămelnitii**, vale c. Roșiile – Vl. **Geamănu**, cu articol enclitic masculin, are trei ocurențe: munte, deal și pârâu în Gj. Toponimul poate proveni și de la antroponimul omonim, atestat de la **1622** (v. DOR: 281). La forma de plural **Gemene** sunt două ocurențe: loc c. Bârca – Dj, **1613**, și deal – Mh, **1872.** La forma de plural articulat **Gemenele** sunt trei ocurențe, printre care un munte în c. Peștișani –Gj este atestat de la **1525**.

Neted, ~ă < lat. **nitidus, ~a** are sensurile entopice: 1 „(loc) fără denivelări"; 2 „(drum) fără hopuri sau făgașuri" (MDA). In DTRO există un toponim **Neteda**, munte –Vl, **1609,** care apare și sub forma **Netedu, 1779**.

Orb, ~ ă < lat. **orbus** are următoarele sensuri entopice: (reg; îs.) 1„drum înfundat"; 2 „pădure mare, din care nu s-a tăiat nici un copac"; 3 „fâșie îngustă de pământ rămasă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

nearată" (MDA). **Oarba,** cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. *–a*, are cinci ocurențe, desemnând dealuri, văi, păduri, teren arabil, dar și un fost sat în c. Zătreni – Vl. Există și forma de plural **Oarbele**, poiană c. Melinești – Dj.

Putred, ~ ă < lat. **putridus** formează mai multe toponime pe teritoriul Olteniei. **Putreda**, articulat enclitic feminin sau cu suf. top. *–a,* are șase ocurențe: pâraie, terenuri, dar și parte de sat c. Băbeni –Vl. Este și o ocurență **Putredu**, articulat enclitic masculin, pârâu în Vl, **1820**. El poate proveni și de la antroponimul omonim, înregistrat în sec. XVI (v. DOR: 454).

Rotund, ~ ă < lat. **retundus** formează, de asemenea, multe toponime în toate județele Olteniei. **Rotunda**, cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. *–a,* are în DTRO 18 ocurențe, locuri arabile, bălți, păduri, poieni, munți în Dj, Gj, Mh, Ot, Vl. Există și un nume de sat în Ot, atestat de la **1598**, și o moșie în Dj, atestată de la **<1540-1541>.** Forma analitică **Rotunda Nouă** denumește un fost sat din c. Rotunda – Ot, iar forma articulată masculin **Rotundu** – o baltă în Dj.

6. Pe lângă adjective, sunt și câteva adverbe, ce pot exprima cacteristici ale locurilor, folosite în denominația topnimică.

Decinde, ~ ea provine din lat. **de ecce inde** și are sensul „dincolo, de cealaltă parte" (DA, DLR) și „aproape" (MDA). In DTRO, la etimologie, se dă sensul „dincolo, de cealaltă parte", după mai multe surse, apoi, din anchete, „luncă mai ridicată pe partea cealaltă a apei"(Gj, Sb). Se citează și un fragment dintr-o hotărnicie: „și locul iaste anume decinde ale Valea Țiței" (**1648** Potra *Tezaur* 404) (*apud* DTRO s.v.). Forma **Decindea** are în DTRO șapte ocurențe, cea mai veche atestare înregistrându-se pentru un deal din Gj, **1654**. Toponimele mai desemnează locuri, vâlcea, luncă, dar și un sat c. Dobrun – Ot (denumire neoficială) și o parte de sat c. Malaia – Vl.

Mijloc < lat. **medius locus** are și sensul entopic „partea din mijloc a unui teren"(MDA). La forma nearticulată, **Mijloc** desemnează o pășune în Vl. **Mijlocu,** articulat enclitic, are cinci ocurențe în Dj, Gj și Vl, desemnând foste sate și părți de sate. Acesta stă și la baza a trei toponime analitice, două foste sate: **Mijlocu Bărcani** – Gj, **Mijlocu Băsărani Gogotu** – Vl și un teren arabil în Gj: **Mijlocu Cotului**. **Mijloace**, plural toponimic, are trei ocurențe: șes, pădure și parte de sat. De la derivatul *mijlociu, ~ie* s-a format toponimul **Mijlociu**, articulat enclitic, care are șase ocurențe: pâraie, dealuri, păduri, loc și locuință izolată în Dj, Gj și Vl. **Mijlocia**, cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. *–a,* formează trei toponime, pâraie în Gj și Vl. Există și derivatul **Mijlocar,** pădure c. Dumbrava – Mh.

Rece < lat. **recens** formează, cu articol enclitic feminin sau cu suf. top. *–a,* **Recea**, cu 19 ocurențe în toate județele Olteniei, desemnând văi, pâraie, munți, locuri, dar și sate (prin transfer semantic), cel mai vechi fiind în c. Vaideeni – Vl, **1576**. Forma analitică **Recea de Sus** desemnează un fost sat din c. Punghina – Mh, **1861**, desprins din s.c. Recea, **1607**. Există și forma cu articol enclitic masculin, mai puțin obișnuită, **Reciu**, cu două ocurențe în Gj, și derivatul toponimic **Recișoara**, pârâu, afluent al lui **Recea** – Vl. Cu privire la aceste nume de locuri, Iorgu Iordan îl combate pe G. Weigand, care consideră că toponimele **Recea** ar proveni din radicalul slav *rek-* ‚pârâu'. Autorul aduce în sprijin multe argumente și exemple (v. Iordan TR: 120-1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Un alt adverb de la care se formează toponime este **repede** < lat. **rapidus, rapide. Repedea**, cu articol feminin enclitic sau cu suf. top. *–a*, prezintă cinci ocurențe: pârâie și văi în Dj și Vl. La forma de plural articulat **Repezile** există un munte în Vl, atestat de la **1835**. De la adverbul *repede* s-a format și derivatul **Repeguș**, cu sens entopic: „porțiune din cursul unui râu unde apa are viteza cea mai mare" (MDA). In DTRO există o singură ocurență, râpă în Vl, dar acest derivat formează și două toponime analitice: **Repegușu Mare** și **Repegușu Mic**, dealuri în Mh.

Sus, ~ă < lat. **sursum** are 134 de sensuri, printre care și unul entopic (ca substantiv neutru): „teren, loc, parte sau porțiune ridicate, înalte" (MDA). Există un fost sat **Susuri** (formă de plural), înglobat ulterior la s. Suseni c. Runcu – Gj.

7. La sfârșit vom reveni asupra unei idei enunțate de la începutul articolului. Adjectivele și adverbele, pentru a deveni n u m e de locuri, trebuie să devină substantive. Procedeul gramatical consacrat, prin care se realizează substantivizarea, este articularea enclitică, la masculin, feminin sau plural, în funcție de genul și numărul obiectului /obiectelor denotate. Interpretarea articolului enlitic ca morfem al determinării[2] este susținută și de funcția de individualizare pe care o are în cazul numelor proprii (clase cu un singur element)[3]. Afixele enclitice ale determinării apar la numele proprii create pe terenul limbii române sau adaptate acesteia.

Există însă cazuri când, formal, genul toponimului este feminin, în schimb, substantivul ce desemnează obiectul denotat este la masculin. In această situație s-a ajuns la concluzia că morfemul *–a* este un sufix toponimic, care, de altfel, se regăsește cu această funcție în tot spațiul balcanic[4]. Din acest motiv toponimele cu dezinența *–a* (formal feminine) sunt mult mai numeroase decât cele de genul masculin. Parcurgând volumele *Dicționarului toponimic*, cu excepția denumirilor de sate cu sufixe ce exprimă nume de grup, prima impresie ar fi că toponimia este predominant la genul feminin. In realitate, dezinența *–a* de feminin, articulat enclitic, este concurată de sufixul toponimic *–a*. In multe cazuri nici nu poate fi stabilit cu certitudine dacă morfemul *–a* este expresia genului sau reprezintă un sufix toponimic.

După cum s-a văzut, adjectivele și adverbele, chiar și substantivizate, nu-și pierd informația specifică pe care o înglobează. Este deci natural ca în toponimie să fie folosite adjective și adverbe care exprimă mărimea, întinderea, forma, poziționarea în spațiu sau față de soare, înălțimea și adâncimea formelor de relief și a suprafețelor de teren. De asemenea, ele indică culoarea solurilor sau a apelor, debitul, caracteristicile traseului, sau temperatura și salinitatea, cu privire la apele curgătoare.

Este important faptul că aceste caracteristici intrinseci numelor de locuri sunt exprimate prin adjective și adverbe care sunt aproape în totalitate de origine latină. Pentru denumirea unui loc prin adjectiv sau adverb, vorbitorii au recurs la fondul latin al limbii. Alături de alte domenii lexematice ale căror elemente sunt în marea lor majoritate de origine latină (termeni generici, entopice, nume de plante și de animale, nume de persoană și de grup) adjectivele și adverbele măresc numărul toponimelor de origine latină.

---

[2] Vezi Guțu Romalo, 1968: 77-79.
[3] Vezi Mihăilă, 2003 (1).
[4] Vezi Mihăilă, 2003 (2).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SIGLE:

ALT = G. Giuglea, G.Ţepelea, M.Z.Mocanu, O.Proca, *Argeşul în lumina toponimiei*, Piteşti, Institutul Pedagogic, 1969.

DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Bucureşti, (A – Lojniţă), 1913 – 1949.

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, sub conducerea acad. Ion Coteanu, dr. Luiza Seche, dr. Mircea Seche, Ediţia a II-a, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1998.

DLR = *Dicţionarul limbii române (DLR)*, serie nouă, redactori responsabili: Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Bucureşti, Editura Academiei; (M-Z) 1965-2005, (D) 2006-2007, (L) 2008.

DNFR = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

DOR = N.A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1968.

DTRO = *Dicţionarul toponimic al României. Oltenia (DTRO)*, sub redacţia prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan, Craiova, Editura Universitaria; vol.I (A-B)1993, vol. 2 (C-D) 1995, vol. 3 (E-Î) 2002, vol. 4 (J-N) 2003, vol. 5 (O-R) 2004, vol. 6 (S-Ţ) 2006, vol. 7 (U-Z) 2007.

Iordan TR = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Editura Academiei RPR,1963.

MDA = *Micul dicţionar academic (MDA)*, redactori responsabili acad. Marius Sala şi Ion ănăilă, Bucureşti, Univers Enciclopedic; vol. I (A-C) 2001, vol. I (D-H) 2002, vol. III (I-Pr) 2003, vol. IV (Pr-Z) 2003.

BIBLIOGRAFIE:

Guţu Romalo 1968 = Valeria Guţu Romalo, *Morfologia structurală a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei RSR.

Mihăilă 2003(1) = Ecaterina Mihăilă, *Aspecte ale etimologiei toponimice*, în „Studii şi cercetări de onomastică", 8, p.13-27.

Mihăilă 2003(2) = Ecaterina Mihăilă, *Articularea în sistemul determinativ toponimic*, în „Limba română", 5-6, p. 479-486.

Mihăilă 2008 = Ecaterina Mihăilă, *Etimologia termenilor generici din toponimie. Termeni de origine latină*, în „Studii şi cercetări lingvistice", 2, p.449-464.

Mihăilă 2009 = Ecaterina Mihăilă, *Nume de locuri provenite din entopice de origine latină*, în „Fonetică şi dialectologie", în curs de apariţie.

ABREVIERI

c. - comună; d. - despre; Dj - Dolj; Gj - Gorj; îs. - în sintagma/le; lat. - latină, latinesc; lat. pop. – latină populară; Mh - Mehedinţi; n. - neatestat(ă); ns. - nesigură; Ot - Olt (judeţ); Olt. - Oltenia; or. - oraş; reg. - regional; s. - sat; spc. -specializat; suf. - sufix; top. - toponimic; Trs. - Transilvania; Vl - Vâlcea.

PLACES NAMES RESULTED FROM APPELLATIVES OF LATIN ORIGIN

Abstract

We have a project concerning the origin of Oltenia's based on *Toponymical Dictionary of Romania. Oltenia (DTRO)*, vol. 1-7, 1993-2007. In this paper we dealt with the places names resulted from appellatives of Latin origin (adjectives and adverbs who, by grammatical methods, becomes names and than toponyms).

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
e.mihaila@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PREPOZIȚIA *ÎNTRU* ÎN TEXTELE RELIGIOASE ROMÂNEȘTI ACTUALE

MANUELA NECULAI-STĂNICĂ

1. Considerată drept „vocabulă filosofică" de către Constantin Noica[1], prepoziția *întru* este înregistrată și analizată în lucrările recente de lingvistică mai ales sub aspectul său de arhaism lexical, prin raportare predilectă la limba română actuală, în varianta sa laică[2].

Mai interesate de persistența acestei prepoziții se dovedesc a fi lucrările de istorie a limbii române literare[3] și cele care vizează textele religioase românești tipărite, în majoritatea lor, în spațiul confesional ortodox[4].

Din această perspectivă, preponderent lingvistică, vom urmări contextele verbale ale apariției prepoziției *întru* în scrierile actuale, mai exact, în texte religioase catolice (de rit latin și de rit bizantin / greco-catolice). Analiza contextuală și semantică pun în evidență anumite preferințe ale ocurenței lui *întru* în scrierile religioase și chiar anumite nuanțe de sens exprimabile, în mod necesar, în sfera religioasă. Ne-am oprit asupra scrierilor catolice, întrucât sunt considerate, în general, mai adaptate la limba laică și deci mai puțin înclinate spre conservarea unor fapte arhaice de limbă română.

2. Ca echivalent lexical[5] al prepoziției *în*, *întru* apare, în varianta elidată *într-*, înaintea numeralului, a articolului nehotărât, a pronumelui și adjectivului nehotărât și a altor cuvinte cu inițială vocalică: *într-un caiet...nu două*, *într-o zi*, *într-una din zile*,

---

[1] Noica 1987: 27.

[2] Ciobanu 1961: 56, Vasiliu 1961: 18. Vezi și GALR: 608. Înțelegem adjectivul „laic" în opoziție cu „religios". Textul religios (bisericesc) reprezintă tipul de text (beletristic, tehnico-științific, juridic-administrativ sau publicistic) apărut cu aprobarea Bisericii, care îi garantează astfel autenticitatea. Textul religios poate fi text de lectură bisericească (pasaje biblice, rugăciuni), de cult (de tipic bisericesc), de drept canonic, text teologic etc. Textul beletristic cu subiect religios (sau de inspirație religioasă), care nu este utilizat în Biserică, aparține strict literaturii laice.

[3] ILR: 349-350.

[4] Chivu 1995: 445-453; Chivu 1997 a și Chivu 1997 b: 185-186. De asemenea, vezi Dima 2002: 143-164; Morcov 2003: 56-73; Morcov 2004: 293-302 și Chirilă 2005: 145-156. Lucrările citate susțin, prin analiza textelor, existența variantei religioase a limbii române literare actuale și nu a unui „stil" religios. Abordări ale scrierilor religioase beletristice și științifice catolice și / sau protestante regăsim la Teleoacă 2008 și Stănică 2008.

[5] În opinia noastră, prepoziția, ca parte de vorbire, posedă, deopotrivă, un sens propriu și sensuri suplimentare (latente), activate în anumite sintagme în care aceasta intră, fapt care nu o deosebește de alte unități lexicale. O altă opinie regăsim la Busuioc 2008: 149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

într-acolo, *într-însul* etc. Această ipostază fonetică a prepoziției *întru*, obligatorie în anumite contexte sintactice, este astăzi „gramaticalizată", neputând fi înlocuită cu altă prepoziție.

Prepoziția *întru* se mai păstrează în unele compuse românești[6] (sudate sau nu) sau în locuțiuni: *într-adevăr, într-adins, într-aiurea, într-altminterea, într-o doară, întru cât* („în măsura în care"), *întrucât* (cauzal), *întru câtva, întruchipa(re), întruloca(re), întruna* („mereu"), *întruni(re,) întru puțin, întru totul / întru toate* etc. Aceste ocurențe sunt relativ bine păstrate în varianta laică a limbii române literare actuale, în dicționarele uzuale, explicative și normative.

3. În lucrarea de față vom avea în vedere apariția formei *întru* în contexte verbale „libere" ale scrierilor românești religioase, excluzând din aria de interes cuvintele și sintagmele în care prepoziția este fie impusă fonetic, fie menținută datorită catacrezei (în expresii și locuțiuni), fie aparține matricei sintactico-semantice a verbului (de ex., *a(-și) pune nădejdea, a nădăjdui în / întru, a se încrede în / întru, a se preface în / întru-, a se transforma / a se (pre)schimba în / întru* – unde prepoziția este cerută în mod necesar de semantica verbului).

Astfel, prin analiza textelor religioase catolice am identificat relativ numeroase structuri în care prepoziția *întru* precedă:

a. **substantive comune propriu-zise (mai ales cu sens abstract):** „nu vă îngrijiți de trup *întru* poftele lui" (LL.A-C: Rom 13,14); „ca *întru* numele lui Isus singur să se plece tot genunchiul" (AP: 54); „a fost unit cu Fiul său *întru* moarte" (LR: 461); „uniții și neuniții hirotonisesc *întru* preoție însurați ori neînsurați" (RCat 2/1915: 318); „ca să umblăm *întru* adevărul tău" (LU: 5); „toate celea *întru* neștiință și *întru* știință" (MU: 120); „*întru* întuneric se așază" (MU: 346); „toate *întru* înțelepciune le-ai făcut" (CRU: 95); „*întru* fericirea cea de veci" (CRU: 148); „rugăciunile noastre nu le trece cu vederea *întru* ispite" (CRU: 148); „a cerceta... *întru* năcazurile lor" (NTU: Iac 1, 27); „*Întru* dreptate ai poruncit rânduielile tale și *întru* tot adevărul" (OMC: Ps 118-119);
b. **substantive comune postverbale (provenite din verbe):** „Dumnezeu ți-i va aduce înapoi purtați *întru* mărire ca fiii regilor" (LL.A-C: Baruh 5,6); „ei nu vin la oameni *întru* înălțarea cuvântului" (RCat 1/1915: 83); „binecuvântat ești tu, care, *întru* desăvârșirea semnelor tale, ni l-ai dat" (RB: 30); „să umblăm cu vrednicie *întru* înnoirea vieții" (RB: 137); „Rânduiala Dupăcinarului se face *întru* aducerea aminte de moarte" (TU: 80); „certa-mă-va dreptul *întru* îndurare și mă va mustra" (CRU: 99); „samănă-se *întru* nemărire, scula-se-va *întru* mărire" (NTU: 1Cor 15,43);
c. **substantive proprii și substantive comune animate**: „căci acest lucru îl vrea Dumnezeu de la voi *întru* Isus Cristos." (LL.A-C: 1 Tes 5,18); „Mărire *întru* cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace oamenilor de bunăvoință!" (LL.A-C: Lc 2,13); „asupra acestor slujitori ai săi, care s-au căsătorit *întru* Cristos" (RC: 31); „ești minunat *întru* toți sfinții tăi" (LR: 489); „Bucura-se-va sufletul meu *întru* Domnul, că m-a îmbrăcat în veșmântul mântuirii" (LU: 23); „pentru cinstita Preoțime, *întru* Hristos Diaconime, pentru tot Clerul și poporul" (MU: 85); „Că

[6] Cf. Munteanu 2008: 334: *întru* este interpretat ca pseudoprefix (prefixoid).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

sfânt ești, Dumnezeul nostru și *întru* sfinți te odihnești" (MU: 184); „Fericiți cei morți care adorm *întru* Domnul" (LR: Ap 14,13); „dacă oarecarele este *întru* Hristos" (NTU: 2 Cor 5,17); „cei morți *întru* Adam să învieze" (LU: 59); „Osana *întru* cei de sus!" (NTF: Mc 11,10);

d. **pronume:** „care va face voința mea *întru* toate" (LL.A-C: FA 13,22); „*Întru* aceasta este dragostea, nu pentru că noi am iubit pe Dumnezeu, ci pentru că el ne-a iubit pe noi" (NTU: 1 In 4,10); „cel ce vede pe Fiul și crede *întru* el să aibă viață de veci" (NTU: In 6,40); „mireasă a Duhului Sfânt, *întru* care sunt toate duse până pe cea mai înaltă culme a desăvârșirii" (AP: 47); „te primim cu recunoștință *întru* ale noastre" (RB: 175); „țintuiți împreună cu tine pe cruce, să murim *întru* tine ca să și putem trăi *întru* tine" (RB: 360); „și *întru* tine este mântuirea" (LU: 15); „*Întru* acelea zăcea mulțime multă de bolnavi" (MU: 84);

e. **verbe (la infinitivul scurt** – extrem de rar**)**: „mult îndurător *întru* a ne ierta păcatele" (LR: Ioel 2, 13).

Se menține deci construcția prepoziției *întru* cu substantive proprii, dar și cu substantive abstracte, mai ales postverbale, în care prepoziția este, prin raportare la varianta laică, marcat arhaică.

4. Aparținând unei clase considerate „închise", formate din cca 60 de unități[7], prepoziția *întru* are, ca și celelalte prepoziții, un sens relațional[8], considerat autonom și un sens contextual, derivat din sensurile cuvintelor pe care le leagă, din contextul mai larg al frazei sau chiar din contextul situațional al comunicării.

Datorită originii sale adverbiale (lat. *intro*), sensul intrinsec al lui *întru* este mai clar, iar semnificația etimologică este cea de „interioritate"[9]. Conform lucrărilor lexicografice[10], sensul circumstanțial al prepoziției poate fi: local / spațial (*într-acolo*), temporal (*într-un an*), instrumental (*într-ajutor*), cauzal (*întru necaz*), final (*întru întâmpinarea*), de relație (*bogat întru milă*) și de mod (*întru câtva, întru mărturie*). Sensul prepoziției este, de altfel, o rezultantă a sensurilor cuvintelor pe care le pune în relație, receptorul trebuind să identifice un câmp semantic particular, deschis de semantica internă a lui *întru* și de sensul vecinătăților sale[11].

Dacă anumite structuri în care apare *întru* (neelidat) sunt prezente și în limbajul de factură laică, unele contexte sunt proprii variantei bisericești, indiferent de aria confesională în care apar textele religioase[12]. Astfel, urmată de cuvinte cu sens abstract la

---

[7] ELR: 458.
[8] DSL: 379.
[9] ILR: 350.
[10] DLR și DEX, s.v. *întru*.
[11] GALR: 624.
[12] Utilizări ale prepoziție *întru* sunt consemnate și în limbajul științific, mai exact în textele filosofice românești. În aceste tipuri de scrieri s-a produs o terminologizare a prepoziției *întru*, aceasta putând fi considerată singura „prepoziție – termen" din limba română. În lucrarea *Devenirea întru ființă*, Constantin Noica îi conferă acestei prepoziții o valoare științifică, deoarece este inclusă în formularea unei categorii filosofice specifice, „devenirea întru ființă".
În scrisul bisericesc românesc însă, prepoziția *întru* constituie un element de continuitate lingvistică. Prima reflecție lingvistică asupra folosirii prepoziției *întru* în scrierile religioase am întâlnit-o într-un text științific, mai exact în *Catehismul Tridentin*, tipărit la Gherla, în 1895, tradus și prelucrat de Dr. Joanu Popu, profesor de teologie greco-catolică. Fiind în mare parte o traducere din latină, acest catehism include, după cunoștința noastră, prima perspectivă critică și chiar teologică asupra acestui cuvânt, dacă ne raportăm la spațiul spiritual românesc sau, cel puțin, la spațiul catolic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

forma lor de singular sau de substantive proprii, nume de persoană, prepoziția *întru* se specializează pentru sensurile nonfizice și non spațiale, în sensul strict, exprimând interioritatea spirituală[13], „miezul" unei realități abstracte.

Substituibilă, de cele mai multe ori, în varianta laică (*într-adins / în adins*), această prepoziție este preferată în scrierile religioase (biblice și liturgice) pentru a exprima valoarea de **relație**: „a cerceta ... *întru* năcazurile lor" (NTU: Iac 1, 27); „cei morți *întru* Adam să învieze" (LU: 59); „mult îndurător *întru* a ne ierta păcatele" (LR: Ioel 2, 13), de **scop**: „Rânduiala Dupăcinarului se face *întru* aducerea aminte de moarte" (TU: 80); „samănă-se *întru* nemărire, scula-se-va *întru* mărire" (NTU: 1Cor 15,43) sau de mijlocire, de **instrument abstract** al îndeplinirii unei acțiuni sau de dobândire a unei calități: „ca *întru* numele lui Isus singur să se plece tot genunchiul" (AP: 54); „căci acest lucru îl vrea Dumnezeu de la voi *întru* Isus Cristos" (LL.A-C: 1 Tes 5,18);); „mântuiește-mă *întru* îndurarea ta" (LR: 271).

Urmărind prezența prepoziției *întru* în liturghierele catolice în uz (receptate oral și, poate, cele mai cunoscute de către credincioși) și comparând contextele frecvente și sensurile cu care acestea apar, am constatat că sensul local și cel modal sunt mai frecvente în textul de cult greco-catolic, situație similară, de fapt, cu cea din textul ortodox, în virtutea tradiției liturgice comune. Exemplele și valorile lor semantice din principalele cărți de slujbă ale confesiunii catolice sunt date în tabelul următor:

Sensul	Liturghierul catolic de rit latin (romano-catolic)	Liturghierul catolic de rit bizantin (greco-catolic / unit)
Local („interioritatea" fizică și spirituală / direcția)	„mărire *întru* cei de sus" (LR: 174); „Osana *întru* cei de sus!" (LR: 177); „Doamne, cel ce ești minunat *întru* sfinți" (LR: 447); „ești minunat *întru* toți sfinții tăi" (LR: 489).	„*întru* cele de sus locuiești" (LU: 4); „lucrul ce umblă *întru* Întuneric" (LU: 7); „Strălucește *întru* inimile noastre soarele cel adevărat"(LU:16);„primește rugăciunile lor *întru* cel mai presus de ceruri și înțelegătorul tău altar" (LU: 81); „și *întru* același pământ ne vom duce" (LU : 86).
Final	„Aceștia sunt Sfinții care au fost prietenii lui Dumnezeu, slăviți *întru* vestirea adevărului primit de la Domnul" (LR: 540); „să tresăltăm de bucurie *întru* dezvăluirea măririi tale" (LR: 445); „care pentru voi și pentru mulți se va vărsa *întru* iertarea păcatelor" (LR: 355); „Cristos este Domn *întru* mărirea lui Dumnezeu Tatăl" (LR: 182); „Ne lăudăm *întru* speranța că vom fi mântuiți" (LR: 571).	„Toate *întru* înțelepciune le-ai făcut" (LU: 2); „Unul Sfânt, unul Domn Isus Hristos, *întru* mărirea lui Dumnezeu Tatăl. Amin." (LU: 66); „Cel ce în muntele Taborului la față s-a schimbat *întru* mărire" (LU: 88); „Căci acestea, spre mărirea ta și *întru* cinstea sfântului (cutare)" (LU : 89); „adormiți *întru* nădejdea învierii vieții" (LU: 62).
Relație	„sfințește-i *întru* adevăr" (LR: 569); „sporește *întru* bucurie spirituală Biserica ta" (LR: 560); „să ne sfințească și pe noi *întru* adevăr. Prin Cristos" (LR: 449); „reînnoită *întru* demnitatea de la început" (LR: 251); „a-l urma *întru* răbdare" (LR: 179); „a fost unit cu Fiul său *întru* moarte" (LR: 461).	„și pentru toți Frații cei *întru* Hristos" (LU: 3) ; „puternic *întru* milă, si bun *întru* tărie" (LU: 5); „Nu te depărta de sufletele noastre *întru* necazuri, nu te depărta de gândurile noastre *întru* primejdii" (LU: 81); „ca să mă dezvinovățesc, *întru* păcate" (LU: 74).

[13] Noica1987: 28: prepoziția *întru* deschide un câmp dinamic, o „spațialitate" în interiorul altei realități.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Instrumental	„cei care odihnesc *întru* Cristos" (LR: 665); „Noi celebrăm *întru* iubire moartea lui" (LR: 346); „care ai voit să refaci toate *întru* Fiul tău preaiubit" (LR: 302); „și mântuiește-mă *întru* îndurarea ta" (LR : 271); „care este semn al unirii credincioșilor *întru* tine" (LR: 277).	„Cercetează-ne *întru* bunătatea ta, Doamne" (LU: 64); „întărește-i *întru* nădejde" (LU : 75) ; „și *întru* tine este mântuirea" (LU: 15); „Așa, Doamne, cruță făptura ta, *întru* Hristos Isus Domnul nostru" (LU : 82) ; „Veseli-se-va cel drept *întru* Domnul" (LU : 102).
Modal	„să umblăm *întru* dreptatea căilor tale" (LR: 464); „să învățăm *întru* umilință adevărul tău" (LR: 393).	„ca să umblăm *întru* adevărul tău" (LU: 5); „Doamne, pe cei ce petrec *întru* feciorie și *întru* cucernicie și *întru* înfrânare și *întru* viață cinstită" (LU: 62).

Prepoziția *întru* este folosită mai rar în textul de cult (liturgic / de tipic) principal romano-catolic, față ce cel unit, dacă excludem pasajele din *Biblie*, și se menține mai ales cu sensul final, instrumental și de relație, dedus în contextul semantic mai larg, al cuvintelor co-ocurente. Înlocuirea cu alte prepoziții, contextual sinonime (*în*, *prin*, *spre*, *drept* etc.), se face, uneori, în unele texte catolice românești de rit latin (romano-catolice), dar cu riscul ambiguității semantice: „*în* el și voi sunteți împreună zidiți, ca să deveniți locuința lui Dumnezeu (LLR: Ef 2,22); „botează *în* Duhul Sfânt" (SE: In 1,33); „v-a iertat *în* Cristos" (RDS: Efes 4,32).

5. Cu excepția locuțiunilor sau a grupărilor fixe, în varianta laică a limbii române actuale, *întru* nu mai indică la fel de frecvent spațiul fizic interior sau direcția (situație în care substituția cu prepoziția *în* este posibilă), sensul a fost treptat abstractizat, spiritualizat, glisând, în general, spre alte sensuri: de relație, modal, final, instrumental etc., ca în exemplul: „lucrul ce umblă *întru* întuneric" (LU: 7). Sensul spațial este punctul de iradiere spre alte sensuri, prin contribuția cuvintelor co-ocurente în enunț, rolul contextului în delimitarea sensului grupului prepozițional nu trebuie neglijat în cazul prepozițiilor polisemantice, cu o vechime considerabilă în limba română[14].

Element distinctiv al scrierilor religioase actuale nu doar prin frecvența sa ridicată (în special în textele ortodoxe și în cele catolice de rit bizantin / greco-catolice / unite), ci și prin distribuție și prin marcarea unor sensuri tipice, prepoziția *întru* se menține în textele bisericești cu o polisemie bogată, ce amintește de vechea noastră limbă de cultură.

Conservarea prepoziției *întru* demonstrează, alături de alte fapte de limbă, continuitatea scrisului religios și diferența specifică a acestei variante de exprimare. La nivelul gândirii religioase, în general, prepoziția aceasta delimitează și în prezent zone de sens specifice, pe care le exprimă în chip ireductibil. Sinonimia[15] totală cu prepoziția *în* nu se susține în varianta bisericească actuală, cel puțin în acest stadiu al evoluției scrisului românesc.

Relația, **scopul** și **instrumentul** divin (de ex., „adormiți *întru* Cristos") sunt și realități ale gândirii creștine, adecvat circumscrise din punct de vedere teologic prin utilizarea prepoziție *întru*: omul este o ființă aflată „în **relație** cu divinitatea și cu

[14] De exemplu, sintagma „devenirea întru ființă" (unde *întru* precedă un substantiv comun abstract), păstrează sensul local, de direcție, al prepoziției *întru*, sens datorat și verbului eventiv (dinamic) *a deveni*, care instituie un orizont de așteptare, o tensiune.

[15] Pentru conceptele de „sinonimie lexicală" și „sinonimie funcțională", vezi Busuioc 2008: 145-149.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

aproapele său, a fost creat cu **scopul** mântuirii, ce se atinge **prin intermediul** divinității și al elementelor instituite de aceasta (*Sf. Scriptură,* Biserică, Tradiție, Sf. Taine etc.).

Păstrată mai ales în cărțile bisericești, prepoziția *întru* scoate în evidență diferența față de textele laice contemporane, încercând să impună față de acestea o distanță lingvistică și stilistică, de prestigiu moral. Fiind și un cuvânt-martor, amintind de vechea limbă română literară, *întru* satisface atât o exigență internă (de marcare a unor sensuri circumstanțiale speciale), cât și o necesitate externă, de delimitare de celelalte tipuri de scrieri actuale.

În concluzie, putem afirma că definiția propusă de filosoful Constantin Noica pentru cuvântul „Sine" este valabilă atât pentru semantica originară a prepoziției *întru* (lat. *intro* – „înlăuntru"), cât și pentru textul religios însuși, care poate fi definit ca un „orizont mișcător" în care ne „adeverim în adânc"[16], spațiu interior, sediu al adevărului și al cunoașterii **lăuntrice** a lui Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE. SIGLE ȘI ABREVIERI[17]:

I. Lucrări de referință

DLR = *Dicționarul Limbei române* întocmit și publicat după îndemnul Majestății Sale Regelui Carol I, Tomul I, Partea I, F-I, Imprimeria Națională, București, 1934.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

DSL = *Dicționar general de științe. Științe ale limbii* (Angela Bidu-Vranceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Gabriela Pană Dindelegan, Mihaela Mancaș), Editura Științifică, București, 1997.

ELR = *Enciclopedia limbii române* (coord. Marius Sala), Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2001.

GALR = *Gramatica limbii române*, I-II, Editura Academiei Române, 2008.

ILR = *Istoria limbii române* (coord. Florica Dimitrescu), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1978.

SG = *Studii de gramatică*, vol. III, Editura Academiei R.S.R., București, [1961].

II. Alte lucrări

Busuioc 2008 = Monica Busuioc, *Aspecte semantice particulare în „sinonimia" prepozițională*, în „Limba română", nr. 2, 2008.

Chirilă 2005 = Adina Chirilă, *Argument pentru o reconsiderare a „stilului religios" în limba română*, în „Studia in honorem Vasile Frățilă", Editura Universității de Vest, Timișoara.

[16] Noica 1987: 13.

[17] Citarea pasajelor s-a făcut prin indicarea siglei cărții biblice, urmată de numărul capitolului și de numărul versetelor (de ex., Mt 2,3.4). În cazul fragmentelor nebiblice, citate în lucrare, am trimis, după siglă, la numărul paginii (de ex., LR: 667). Am optat pentru modelul oferit de *Vulgata* latină, atât în ceea ce privește cuprinsul *Bibliei*, cât și în denumirile date cărților biblice. Am oferit, între paranteze, și denumirile consacrate în textul protestant și ortodox, care urmează *Septuaginta*. Între textul protestant și cel catolic există diferențe de acceptare a canonului biblic. Mai precis, *Biblia* protestantă nu consideră canonice următoarele cărți ale *Vechiului Testament*: *Tobia, Iudit, Macabei, Înțelepciunea lui Solomon, Eclesiasticul, Baruh*. În ceea ce privește numerotarea psalmilor, am optat pentru varianta ebraică, față de care numerotarea *Bibliei* creștine este inferioară cu o unitate, la psalmii 11-147. De exemplu, psalmului 112 citat de noi îi corespunde psalmul 111 din textul ortodox și protestant.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Chivu 1995 = Gh. Chivu, *O variantă a românei literare moderne – limbajul bisericesc*, în „Limba română", nr. 9-12.
Chivu 1997a = Gh. Chivu, *Civilizație și cultură: considerații asupra limbajului bisericesc actual*, Editura Academiei Române.
Chivu 1997b = Gh. Chivu, *Limbajul bisericesc între tradiție și inovație*, în Comunicările „Hyperion", VI.
Ciobanu 1961 = Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele.*
Dima 2002 = Vasilica Silvia Dima, *Elemente arhaice în limbajul bisericesc actual – Molitvelnicul*, în „Limba română", nr. 4-6.
Morcov 2003 = Mihaela Mariana Morcov, *Arhaisme morfosintactice în versiunile românească și spaniolă ale Bibliei*, în „Limba română", nr. 1- 3.
Morcov 2004 = Mihaela Mariana Morcov, *Textele religioase și limbile literare moderne*, în „Limba română", nr. 5-6.
Munteanu 2008 = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Editura Humanitas.
Noica 1987 = C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu.
Stănică 2008 = Manuela Neculai – Stănică, *Caracteristici lingvistice ale textelor religioase românești apusene*, în „Limba română", nr. 4, p. 500-527.
Teleoacă 2008 = Dana-Luminița Teleoacă, *Limbajul bisericesc între tradiție și inovație*, Conferință susținută la Academia Română, Editura Academiei Române.
Vasiliu 1961 = Laura Vasiliu, *Schiță de sistem al prepozițiilor limbii române*, în SG.

III. Surse

1. Cărțile *Sfintei Scripturi*

Cărțile *Vechiului Testament*

Ioel = Cartea profetului Ioel (Ioil)
Baruh = Cartea profetului Baruh (Cartea lui Baruh)

Cărțile *Noului Testament*:

Mc = Evanghelia după Marcu
Lc = Evanghelia după Luca
In = Evanghelia după Ioan
FA = Faptele Apostolilor
Rom = Scrisoarea sfântului apostol Paul către Romani
1 și 2 Cor = Scrisorile 1 și 2 ale sfântului apostol Paul către Corinteni
Ef = Scrisoare sfântului apostol Paul către Efeseni
1 Tes = Scrisoarea întâi a sfântului apostol Paul către Tesaloniceni
Iac = Scrisoarea catolică a sfântului apostol Iacob
1 In = Prima scrisoare catolică a sfântului apostol Ioan
Ap = Apocalipsul sfântului apostol Ioan

2. Ediții / versiuni ale textului religios catolic

AP = Pr. Anton Dancă, *Solemnități – Sărbători – Memorii, Predici*, Editura Presa Bună, Iași, 1999.
CRU = *Carte de rugăciuni „Lăsați copiii să vină la Mine"*, ediția a III-a, Oradea, 2007.
LL.A-C = *Liturghierul Roman, Lecționar, Advent - Crăciun*, Editura „Presa Bună", Iași, 1999.
LLR = *Liturghierului Roman. Lecționarul I. De la începutul Adventului până la Rusalii*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1998.
LR = *Liturghierul Roman*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1993.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LU = *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii ale celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Gură-de-Aur, Vasile cel Mare și Grigorie Dialogul precum și rânduiala vecerniei, utreniei ca și altele de trebuință la sfintele slujbe*, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Lucian Mureșan, Arhiepiscop și Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, Roma – Blaj, 1996.

MU = *Euhologhion sau Molitvenic* cuprinzând rânduiala Sf. Taine precum și alte slujbe și rugăciuni la toată trebuința credincioșilor, acum din nou revăzut și întregit și a patra oară tipărit cu litere străbune, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, Blaj, 1940, multiplicat prin fotocopiere, Oradea, 2008.

NTF = *Noul Testament al Domnului nostru Isus Cristos*, Ediția a II-a, revăzută de Părinții Franciscani, Edizioni Messaggero, Padova, 1958, retipărită în 1995.

NTU = *Noul Testament al Domnului nostru Isus Hristos* [scos pe înțelesul tuturor de canonicul Dr. Ioan Bălan], Tipografia și Librăria Românească S.A., Oradea - Mare, 1925.

OMC = *Liturgia orelor. Ora medie și completoriul*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1991.

RB = *Ritualul Roman. Binecuvântările*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2003.

RBz = *Ritualul Roman. Ritualul Botezului*, Editura Presa Bună, Iași, 2002.

RC = *Ritualul Roman. Ritualul celebrării Căsătoriei*, Editura Presa Bună, Iași, 2003.

RCat = „Revista catolică", București, 1912-1915.

RDS = *Liturgia orelor. Rugăciuni pentru dimineață si seară*, Arhiepiscopia Romano-Catolică de București, 1993.

SE = *Sfintele Evanghelii*, Editura Pauline, București, [1997].

TU = *Tipic bisericesc* de Dr. Victor Bujor și Ștefan Roșianu, Ediția II. Îndreptată (cu încuviințarea Preaveneratului Consistor Arhiepiscopesc nr. 1196-193, Blaj, 1931, Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic; ediție revăzută a *Tipicului bisericesc* din 1914, multiplicat prin fotocopiere.

LA PRÉPOSITION *ÎNTRU* DANS LES TEXTES RELIGIEUX ROUMAINS ACTUELS

Résumé

La préposition *întru* est encore utilisée dans la variante religieuse de la langue littéraire roumaine pour marquer de certaines significations. Cette préposition, considérée comme archaïque, met en évidence le caractère conservatoire des écritures religieuses roumaines actuelles.

Liceul Teoretic „Al. I. Cuza", București
manuela.stanica@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SCHIMBĂRI RECENTE ÎN GRAIUL AROMÂNILOR FĂRŞEROŢI

MANUELA NEVACI

Fărşeroţii (sg. *fărşiróţ*^{u}, pl. *fărşiróţ*) se găsesc mai ales în Albania[1], dar şi în Grecia[2], în R. Macedonia[3], şi de asemenea în România.

La fel ca ceilalţi aromâni – conform opiniei mai larg răspândite – fărşeroţii au ajuns în actualele teritorii venind dinspre nord, dar numai după ce s-au desprins din trunchiul român comun. În stadiul actual al cercetărilor – trebuie să admitem că romanitatea a putut să apară în mai multe zone ale vastului teritoriu romanizat din nordul şi din sudul Dunării şi că aromânii sunt continuatorii romanităţii sudice[4]: „Originile dialectelor româneşti – afirmă Nicolae Saramandu- trebuie căutată în vastul spaţiu romanizat din nordul şi din sudul Dunării, unde, în ţinuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o „pânză de romanitate", care s-a destrămat în urma aşezării slavilor în sudul Dunării. Unitatea limbii române nu se opune admiterii acestui vast spaţiu romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei şi prin caracterul unitar al limbii de substrat."[5]

Aromânii din Albania îşi zic rămăni şi au o puternică conştinţă a unităţii de neam şi de limbă cu românii din nordul Dunării.

Un lucru care poate părea surprinzător îl constituie faptul că fărşeroţii – şi nu nmai cei cu o instrucţie superioară – au o foarte clară şi marcată conştiinţă a românităţii. Trebuie să precizez că este vorba nu de o conştiinţă „inoculată" pe cale cultă – nu există niciun interes oficial local în acest sens –, ci de o conştiinţă transmisă din generaţie în generaţie în cadrul colectivităţii de aromâni.

În ceea ce priveşte conştiinţa romanităţii, ea se menţine trează prin vestigiile romane, păstrate, de exemplu, la Apollonia (azi Poian), pe malul Adriaticii, principala poartă de pătrundere a romanilor în Balcani, în secolul al II-lea î. Hr., când Iliria, Macedonia şi apoi, întreaga Grecie (anul 148 î. Hr.) devin provincii romane. Din Apollonia pornea

---

[1] Fărşeroţii din Albania se găsesc în zona oraşului Korça (ar. *Curčáuă*) şi în localităţi ca Pleasa, Dişniţa şi în ţinutul Ceameria (alb. *Cemëri*). Cf. *Saramandu* 1984: 471.

[2] În zona oraşelor Vodena (gr. *Edessa*) şi Neaguşte (gr. *Naousa*) cu localităţile Gramaticova de Sus, Fetiţa, Paticina, Papadia, Selia de Sus şi în Tesalia; cf. *Saramandu* 1984: 471.

[3] În Republica Macedonia din fosta lugoslavie se găsesc fărşeroţi în Beala de Sus şi în Nijopole; cf. *Saramandu* 1984: 471.

[4] *Saramandu* 1984: 423; Cf. *Capidan* 1931: 170.

[5] *Saramandu* 2004: 71-72.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

faimoasa Via Egnatia (denumită până azi de către aromâni *Calea Mare*), principala arteră de circulație în Balcani pe direcția vest-est, care ajungea până la Salona (arom. *Sărună*; Salonic), continuându-se până la Constantinopol. Când am vizitat Apollonia, persoanele care ne însoțeau – ca de altfel și aromânii din localitățile aflate în apropiere de Apollonia – și-au exprimat opinia – de fapt convingerea – că romanitatea instalată aici s-a perpetuat de-a lungul secolelor, aromânii fărșeroți fiind urmașii legionarilor romani de odinioară.

Referitor la conștiința românității ea este veche de câteva secole, nefiind rodul exclusiv al inițiativei României, care a înființat pe teritoriul actualei Albanii la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea câteva școli cu predare în limba română și a construit o biserică românească în orașul Korcea.

În România, fărșeroții sunt reprezentați de subgrupul șópańilor[6] (sg. *șópan*[4]) și cel al plisoților[7] (sg. *plisót*[4]) stabiliți în Dobrogea – între cele două războaie mondiale – alături de ceilalți aromâni. Fărșeroții *sopań,i,* originari din zona Frashari, s-au stabilit în marea lor majoritate, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Grecia, de unde, înainte de al II-lea război mondial au venit în România, stabilindu-se în Cadrilater și în 1940 în județul Constanța, localitățile Cogealac, Mihail Kogălniceanu, Poiana, Mihai Viteazu, Ovidiu, Medgidia și în orașul Constanța (cartierel Viile Noi, Anadalchioi și Tomis Nord). Fărșeroții plisoț au venit în România din Albania, stabilindu-se în localitățile Palazu MARE, lângă Constanța; ulterior o parte dintre ei s-au stabilit în Pipera lângă București.

Grecii îi numesc *caraguni* (purtători de gune negre) și *arvanitovlahi* (vlahi originari din Albania) iar albanezii *rëmëri* și *čobani*.

Iinformații despre prezența aromânilor în Albania găsim la istorici și lingviști români și străini, printre care îi amintim pe: A. D. Xenopol, N. Iorga, A. Philippide, Th. Capidan, Matilda Cragiu Marioțeanu, prof. Grigore Brâncuș, Nicolae Saramandu și și alții. Lui Th. Capidan îi datorăm monografia *Fărșeroții*, publicată în volumul VI din Dacoromania în anul 1931. Mongrafia se întemeiază pe o călătorie de studii timp de lună efectuată în 1928 când a vizitat numeroase așezări ale aromânilor și a publicat câteva texte de la aromânii din zona Korcea. În ceea ce privește situația dialectală, concluzia la care ajunge Capidan estre că în Albania se vorbește un singur grai, cel fărșerot. Ulterior, cercetări de teren la aromânii din Albania a efectuat domnul Petru Neiescu, autor al unei lucrări de geografie lingvistică, *Micul atlas al dialectului aromân din Albania și din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, publicat în 1997. Domnul Petru Neiescu oferă o informație bogată și actualizată despre aromânii din Albania și graiul lor, fără să precizeze, dacă în afară de graiul fărșerot se vorbesc și alte graiuri. Cel mai recent a consacrat unb studiu intitulat *Raporturie lingvistice aromâno-albaneze*, domnul profesor Grigore Brâncuș, căruia îi datorăm și alte contribuții anterioare privind aromâna vorbită în Albania în trecut și în prezent.

În cursul anului trecut am avut ocazia să efectuez cercetări de teren la aromânii din Albania în luna iunie. Cu acest prilej am înregistrat texte dialectale în localitățile Shquepur, Stan Cabunara, Fier, Andon Poci, Părmet, Korcea, Moscopole, Greava. De asemnea, am aplicat un chestionar special (pentru păstorit) în Ducasi.

---

[6] Această denumire a fost dată de plisoți subgrupului care prin procesul de nomadism a plecat mai devreme în Grecia și care nu mai păstrează în grai pe *r* uvular [ρ].

[7] Numele lor provine de la localitatea Pleasa din Albania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În călătoria de studii am efectuat şi o documentare privind aşezările actuale ale aromânilor din Albania, istoria lor, configuraţia dialectală.

În ceea ce priveşte răspândirea aromânilor, am constatat concentrarea lor în câteva zone, si anume: Permet-Fraşari, Corcea-Moscopole, Câmpia Muzachia şi zona Greava-Nicea-Lunca din apropierea oraşului Pogradeţ.

M-a interesat îndeosebi, stabilirea grupurilor dialectale, pornind de la faptul că aromânii fărşeroţi veniţi din Balcani şi stabiliţi în Dobrogea se împart în două grupuri şopani şi plisoti, cu deosebiri de grai. Cu ocazia cercetărilor de teren efectuate în Albania, am constatat existenţa acestor 2 grupuri, alături de care există şi altele: căstrăńoţ, jărcăńoţ, uińaţ, culuńaţ, mizuchiari, megidoń. Există unele diferenţe, îndeosebi de ordin fonetic, între aceste grupuri. Unele din aceste grupuri au fost semnalate şi de Capidan în Fărşeroţii, dar a descris numai graiul unui singur grup, fărşeroţii plisoţ.

Prezentăm în lucrarea de faţă unele schimbări recente la fărşeroţii plisoţ din Albania explicabile prin evoluţia internă a graiului. În ceea ce priveşte modificările datorate contactului aromânilor cu albanezii, acestea au fost prezentate anterior de dl. Prof. Brâncuş, îndeosebi în studiul deja menţionat.

I. FONETICĂ ŞI FONOLOGIE

Vocale

În graiul fărşeroţilor plisoţ [ă] sub accent urmat de nazale, se rosteşte atât ca *ã* nazalizat *sãbătă*, *pɣãʤe*, cât, şi mai ales, în prezent, ca [ä] *säbătă pɣäʤe*, (grâu, plânge), ceea ce reprenzintă o evoluţie recentă, probabil sub influenţa unor rostiri ca *bär* 'brâu', *gär* 'grâu'.

În lucrările de specialitate se semnalează faptul că în graiul fărşerot nu există, în general, [a] protetic.

Graiul fărşerot	faţă de	graiul grămostean
rău̯		*arắu̯*
rămắnu̯		*armắnu̯*
raftu̯		*aráftu*
vegl'u̯		*avégl'u*

Proteza lui |a| apare totuşi în graiul fărşerot în cuvinte ca: *aráţi* 'rece', *acúmpuru̯* 'acumpăr', *aspárgu̯* 'sparg', *aspáru̯* 'sperii', *alúmtu̯* 'lupt' fome pe care le-am înregistrat la fărşeroţii din Albania. Fenomenul poate fi interpretat ca o evoluţie recentă, paralelă cu cea înregistrată în graiurile aromâneşti care au [a] protetic.

Labilizarea lui [ă] neaccentuat în silabă posttonică, prin asimilare la timbrul vocalei scurte finale reprezintă o particularitate a fărşeroţilor plisóţ: *acúmpur*^{u} 'cumpăr', *leagun*^{u} 'leágăn', *tálur*^{u} 'putină' faţă de *acúmpăr*^{u}, *leágăn*^{u}, *tálăr*^{u} la şópań şi la ceilalţi aromâni.

Labilizarea lui [i] neaccentuat (provenit din [e] neaccentuat), ca în dacoromână: *văʤură* pentru *viʤură*, *nvăscură* pentru *nviscură* în restul aromânei.

Fenomenele în discuţie au fost semnalate de N. Saramandu pentru graiul numit moscopolean, pe care noi îl numim grabovean.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Diftongi și vocalele scurte finale

În graiul fărșeroților plisoț vorbit astăzi în Albania, diftongii *a, o̯a* se realizează ca *ę, o̯*: *fętă* 'fată' *so̯ri* 'soare'. În ceea ce privește diftongul *a*, am notat rostirea lui ca *i̯a*: *fi̯ată*, fenomen nesemnalat până în prezent la fărșeroții plisoți, nici la cei stabiliți în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluție recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftingul *o̯a*: *so̯ari*, în variație liberă cu *o̯*. Rostirile cu *o̯a* nu au fost semnalate până în prezent la fărșeroții din Albania; este posibil să fie vorba de un arhaism sau de o evoluție recentă, o revenire la rostirea cu *o̯a*, sub influența fărșeroților *șopani*, care l-au păstrat pe *o̯a*, netrecut la *o̯*.

Reducerea diftongului *a* la *a*, după [r], am înregistrat-o în forma *mutrám* (pentru *mutr ám*) 'priveam'.

Se știe că în graiul fărșeroților, [u] final asilabic este generalizat, întâlnindu-se atât după consoană simplă, cât și după grup consonantic: *potᵘ* 'pot', dar și *preftᵘ* 'preot' (rostit în restul graiurilor aromânești cu *u* plenison: *preftu*. Nesemnalată până-n prezent este afonizarea vocalelor finale [i] și [ă]: *muntⁱ* 'munte', *aflᵃ* 'află' etc. În ceea ce privește rostirile de tipul *aflᵃ*, fenomenul amuțirii lui *-ë* (în poziție finală) se întâlnește în dialectul gheg al limbii albaneze, așa cum a semnalat domnul prof. Brâncuș. Credem că în gariul fărșeroților plisoți din Albania este o evoluție internă, dilaectul tosc cu care ei sunt în contact neprezentând fenomenul. În plus, amuțirea vocalei apare și la *-i* final, realizându-se o serie completă [-u, -ă, -i].

Consoane[8]

În ceea ce privește consonantismul semnalăm următoarele fenomene:

Trecerea lui [l'] la [y], [i̯], schimbare recentă semnalată parțial în graiul grămostean, am înregistrat-o pentru prima dată și în graiul fărșeroților plisoți din Albania: *fuɲyi/ fuɲi̯i* 'hoții', *yaɲ/i̯aɲ* 'pestriț' *ursoɲyi* 'ursulețiI' pentru *furl'i, l'ar, ursoń'i* la ceilați aromâni.

Semnalăm și următoarele forme, pe care le-am atestat izolat, la fărșeroții din Albania, pentru prima dată:

ntă̯rbă̯ 'întrebă'cu grupul *ntră* trecut la *ntăr*

zdifę̆ți 'desfăcu' cu *zdi-* inițial pentru prefixul *dis-*

d̯ę̆-avigă̯ra 'de jur împrejur' (pentru *d̯ę̆-avrigă̯ra* în alte graiuri), cu reducerea lui *vr* la *r* prin disimilare.

II. MORFOLOGIE

În domeniul morfologiei, semnalăm următoarele schimbări:

[8] În acest subcapitol voi prezenta doar particularitățile de natură fonetică și unele schimbări care pot indica tendința în evoluția consonantismului acestui grai.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Articolul

Amuţirea lui [i] final din forma de genitive/dativ singular a articolului hotărât enclitic la substantivele masculine: *a fîcóñu, a lúpu, a bărbátu.* Fenomenul apare mai ales la fărşeroţii plisoţ. La fărşeroţii şópaň formele *a fîcóruı̯* ~ *a fîcóru* se află în variaţie liberă.

Pronumele

La fărşeroţii plisoţi din Albania, am înregistrat următoarele forme pronominale, care se regăsesc la plisoţii stabiliţi în Dobrogea : *aiĉ* 'aceşti', *a noĉ* 'ai noştri', *a voĉ* 'ai noştri', faţă de *aişti, a nóşti, a vóşti* în alte graiuri.

Semnalăm, de asemenea, formele pronumelui relativ : *caı̯* 'care' şi *a cuı̯* 'a cărui' faţă de *cári, a cúri* în restul aromânei. În cazul formei *a cuı̯* semnalăm forma *cui* din dacoromână.

Verbul

În graiul fărşeroţilor, inclusiv la cei din Albania, se constată unfenomen recent, anume reducrea numărului de conjugări de la patru la trei prin trecerea verbelor de conjugarea a III-a, puţin numeroase, la conjugarea a II-a : *fáţire* → *făţ ári* 'facere' ; *spúniri* → *spun ári* 'spunere'. De asemnea, unele verbe de conjugarea a IV-a trec la conjugările întâi sau a II-a . Verbele de conjugarea a IV-a slabă în *–ăsc* şi verbele de conjugarea a IV-a tare trec la conjugarea întâi : (*avd*^{u}) *avḑări* → *avḑári* 'auzire' şi (*amuţăsc*^{u}) *amuţări*→ *amuţári* 'amuţire', în timp ce verbele de a IV-a slabă în *–esc* trec la conjugarea a II-a : (*aňurḑésc*^{u}) *aňurḑíri* → *aňurḑḑári* 'mirosire', (*mutrésc*^{u}) *mutríri*→ *mutrḑári* 'privire'.

Forma de perfect compus 3 pl. a verbului *am* este *ar*^{u} faţă de *aı̯* în restul aromânei, probabil sub influenţa formei de pers. 3 sg. *ari* .

O particularitate a aromânilor plisoţ din Albania este forma de ind. prez. pers. 1 sg şi 3 pl. *-est*^{u} la verbele de coj. a IV-a slabă în *-esc*^{u}: *mutrest*^{u} faţă de *mutresc*^{u} 'privesc' la ceilalţi fărşeroţi, prin analogie cu forma de pers. a II-a sg.: *mutreşti* (probabil şi sub influenţa formei de pers.a III-a sg. *mutrḑáşti*

Formele: *bim*^{u} 'bem' şi *biţ*, 'beţi' (verb de conjugarea a II-a : *bḑári*), atestate la fărşeroţi, inclusiv la cei din Albania, se explică prin analogie cu verbele de tipul *mutrím*^{u}, *mutríţ* (verb de conjugarea a IV-a trecut la de conjugarea a II-a : *mutríri*→ *mutrḑári*, aşa cum am semnalat mai înainte).

La ind. imperfect, forma de pers. a 2-a pl. este *căntát*^{u} faţă de *căntáţ* în restul aromânei, sub influenţa formei identice a perfectului simplu: *căntát*^{u}. Observăm că s-a evitat confuzia cu forma de prezent, ajungându-se la confuzia cu forma de perfect simplu. În felul acesta, s-a marcat opoziţia prezent–perfect : prez. *căntáţ* – impf., pf.s. *căntát*^{u}.

Imperfectul verbului *a fi*, pers. a 3-a sg. este *ará* faţă de *irá* la ceilalţi fărşeroţi şi *ḑará* în restul graiurilor, evoluţie recentă la fărşeroţii plisoţi din Albania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

III. LEXIC

În cea ce privește lexicul, schimbările produse în gariul fărșeroților din Albania se explică îndeosebi prin influența recentă exercitată de limba albaneză. Nu se pune problema un ei evoluții interne și nu au făcut obiectul comunicării de față.

Bibliografie:

Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, extras din „Dacoromania", VI, București, 1931, p. 1-210.

Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, București, Cartea Universitară, 2007.

Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în „Tratat de dialectologie românească", Craiova, Scrisul Românesc, 1984, p. 423-475.

Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, București, Editura Academiei, 2004.

RECENT CHANGES IN THE DIALECT OF THE AROMANIANS FARSEROTS

Abstract

The Farserots (sg. *fărșirót* pl. *fărșiróț*) are to be found especially in Albania, but also in Greece, in the Republic of Macedonia and also in Romania.

The same as the other Aromanians – according to the wider spread opinion – the Farserots have reached the current territories coming from the North, but it was only after they separated from the Protoromania. Aromanians from Albania call themselves *rămăni* and they have a strong conscience of folk and language unity with the Romanians from the North of the Danube.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie,13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ÉLÉMENTS DIALECTOLOGIQUES DE VALAKONJE

MARIJANA PETROVIĆ

Dans ce travail, il s'agit de donner quelques éléments dialectologiques de Valakonje, un village roumanophone de Serbie. Valakonje se situe à quelques 70 kilomètres de la frontière roumaine et à quelques kilomètres de la frontière bulgare. Il y avait une population de 1432 habitants en 2003. Valakonje est un village « valaque », c'est-à-dire qu'on y parle une variété de daco-roumain dialectal et archaïsant, qui évolue au contact du serbe. De fait, la substitution linguistique est réelle, les plus jeunes n'ayant en général plus qu'une connaissance restreinte ou passive de ce parler roumain. Etant donné que les parlers roumains de Serbie (à part la Voïvodine) commencent juste à être décrits[1], je ne peux donner ici que quelques grandes directions de description, et pour ce faire je me suis focalisée sur le lexique et les questions des Atlas Linguistiques Roumains. Les résultats proviennent d'enquêtes de terrain que j'ai effectuées en Serbie ces dernières années. Si on peut clairement qualifier Valakonje de parler de transition entre le banatien et le munténien, il faut aussi souligner que la variation est présente à tout moment, et qu'elle remet en cause toute vision purement aréale. Je prendrai d'abord les isoglosses les plus importantes pour situer Valakonje au sein du daco-roumain, puis je comparerai ce parler au banatien et au munténien en me fondant sur les atlas linguistiques roumains.

1. Premiers éléments d'analyse

Je vais d'abord analyser quelques termes qui délimitent les grands espaces dialectologiques. Ces isoglosses opposent de manière complémentaire deux, trois ou quatre zones dialectales, ce qui permet de situer globalement ce parler. Caragiu-Marioţeanu (1975: 178) donne la liste de ces isoglosses puissantes que je reprends ici : d'abord à deux, puis trois et finalement quatre termes, mais en ajoutant les informations qui concernent Valakonje.

[1] Voir à ce propos les travaux des Académies de Belgrade et de Bucarest, à savoir de Biljana Sikimić et de Maria Marin, ainsi que ma thèse de doctorat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Isoglosses pour deux aires daco-roumaines, 1			
	Sud	Nord	Valakonje
foie	'ficat'	'mai' (parfois 'plămîni')	'ficat, un ficaće'
chou	'varză'	'curechi'	'varză'
pierre à aiguiser	'gresie'	'cute'	'cuće'
sueur	'năduşeală'	'sudoare'	'apă', 'naduśală' (avec un glissement de sens
chauve	'chel'	'pleşuv'	'pel'ag'

Le premier constat est que le parler de Valakonje pourrait être qualifié plutôt du sud de la Roumanie, ce qui n'exclut pas le Banat, souvent considéré comme une transition entre les parlers du sud et du nord de la Roumanie. Effectivement, le *foie* 'ficat' et le *chou* 'varză' orientent vers la zone sud daco-roumaine (pour le *chou*, voir la carte ALR 21). Seul le terme qui désigne la *pierre à aiguiser* 'cuće' rappelle le nord. Le terme 'naduśală', qui existe dans ce village, ne correspond pas au sens attribué au sud, à savoir la *sueur* ; il signifie plutôt un *étouffement*, une *lourdeur*. Quant au terme pour signifier *chauve*, il ne semble pas pertinent ici: on retrouve 'pel'ag' uniquement pour quelques points dialectologiques à l'extrême nord de la zone dialectale banatienne.

Certains termes du lexique permettent, toujours avec une opposition binaire, de séparer une zone sud-est d'une autre nord-ouest.

Isoglosses pour deux aires, 2			
	sud-est	nord-ouest	Valakonje
ail	'usturoi'	'ai'	'usturoi'
goût	'gust'	'cuştulesc'	'gusta' (V)
berger	'cioban'	'păcurar'	'pacurar'
femme	'femeie'	'muiere'	'muier(')e'

Cette fois, les deux influences sud-est et nord-ouest sont également réparties. D'un côté *ail* 'usturoi' et *goûter* 'gust', typiques de la région du sud-est, de l'autre *berger* 'păcurar' et *femme* 'muiere', typiques de la région du nord-ouest. La carte ALR-1 22 donne la répartition du mot *berger*. J'aurais néanmoins une réserve à émettre quant au choix que les locuteurs peuvent effectuer lorsqu'ils en ont l'occasion parfois. L'alternative entre les termes désignant le *berger*, 'cioban' et 'păcurar' ne sont pas de même poids en Serbie. 'Cioban' provient du turc et a été emprunté en serbe pour désigner le *berger*. J'imagine ainsi que les deux termes ont pu être employés à Valakonje, mais que l'un a finalement été marqué comme serbe ; de ce fait on aura choisi le terme qui s'y opposait, pour faire « valaque ». Ce n'est pas le seul cas où j'ai remarqué la conservation du terme différent du serbe, alors qu'on aurait très bien pu garder *a priori* le terme banatien. Ce phénomène n'a rien de surprenant dans un endroit où le contact de langues règne : dans ce contexte, les choix s'opèrent aussi par opposition voulue et consciente (voir par exemple les réactions du québécois face à l'anglais). Pour reprendre ces contrastes dialectologiques, voir aussi les cartes ALR 26 et 28.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prenons maintenant les oppositions à trois termes.

Isoglosses pour trois aires				
neige	'zăpadă' (munt.)	'omăt' (mold.)	'nea' (ban., criş)	'zapadă' (Valakonje)
os	'os' (munt., ban.)	'ciolan' (mold.)	'ciont' *os avec viande* (criş., maramureş)	'(u)os' (Valakonje)

Une précision pour la *neige*, 'zapadă' (ALR-1 23) : il était courant d'entendre 'ńa' pour *il neige* (à côté de 'ńinźe'), ou *la neige*. En réalité, les deux termes ont coexisté, le second étant en retrait. Pour l'*os*, Valakonje reprend la formule commune à la Munténie et au Banat, ce qui est cohérent puisque ces régions sont les plus proches.

Observons maintenant la répartition faite avec quatre termes.

Isoglosses pour quatre aires					
	Munténie	Moldavie	Criş	Banat	Valakonje
ventre	'burtă'	'pîntece'	'pîncete'	'foale'	'burtă' ('foal'e' pour désigner la peau chez les moutons)
pincer	'(a) ciupi'	'pişca'	'piţiga'	'pişcura'	'śupi'
cimetière	'cimitir'	'ţintirim'	'temeteu'	'morminţ'	'muorminţ'
couette	'plapumă'	'oghial'	'poplon'	'iorgan'	'iorgan'

Valakonje est clairement délimité par deux influences, le Banat et la Munténie. 'Burtă' pour *ventre* et 'śupi' pour *pincer* sont des lexèmes gardés de la Munténie. 'Foal'e' a été préservé, mais dans un sémantisme autre. 'Muorminţ', *cimetière*, (ALRM-1 24) et 'iorgan', *couette*, sont utilisés à Valakonje.

Quelques autres termes sont caractéristiques d'un dialecte en particulier. Parmi ces termes, seules deux régions se recoupent partiellement avec Valakonje, et il s'agit une fois de plus de la Munténie et du Banat. Caragiu-Marioţeanu (1975 : 178 ; 1977 : 152 et 170) donne une vingtaine de termes typiques de la Munténie. Les mots : 'barză'[2] *cigogne*, 'chel' *chauve*, 'cîrd' *troupeau*, 'ginere' ('źińer'e' à Valakonje) *gendre*, '(a) jumuli' *arracher, déraciner*, 'noroi' *boue*, 'putină' ('pućină') *tonneau* sont communs à la Munténie et à Valakonje. Dans le fonds qui caractériserait le Banat, on trouve à Valakonje aussi : 'anţărţ' *deux ans auparavant*, 'golumb' ('golîmb') *pigeon*, 'uică' *oncle* ; en sachant que Caragiu-Marioţeanu (1975 : 184) ne fournit que sept termes pour caractériser le Banat.

Le résultat de cet examen préliminaire donne un double rattachement au parler de Valakonje, situé à mi-chemin entre le Banat et l'Olténie.

[2] Le mot *barză* fait partie du lexique commun entre le roumain et l'albanais, cf. Sandfeld (1933) par exemple (le vocabulaire de base commun qui impliquerait au moins un contact prolongé entre ces deux populations dans des temps très anciens, dans les Balkans).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Le Banat et Valakonje

Les cartes que j'ai choisies pour le lexique ont obéi à des règles simples de pertinence et de clarté en premier lieu, puis, je me suis limitée pour des raisons pratiques aux premiers volumes du NALR pour le Banat et l'Olténie. Ceci est une synthèse détaillée des cartes qui m'ont paru les plus pertinentes.

Si l'on reprend la synthèse de Neagoe (1984 : 272), elle donne des isoglosses qui permettent de partager très rapidement les parlers banatiens selon deux zones, l'une au nord et l'autre au sud. Parmi les mots de cette liste, on trouve entre autres : 'cucui' *bosse au front* ('cucui', NALR-B 5)[3], 'mă pieptăn' *je me peigne* ('mă piepćin', NALR-B 11), 'mătreață' *pellicule* ('tarîță', NALR-B 22), 'pupilă' *pupille* ('viedera'), 'gingie' *gencive* ('źinźii', NALR-B 70), 'plămîni' *poumons* ('ficați alb'', NALR-B 95), 'rinichi' *reins* ('rarunki', NALR-B 101). En la suivant quasiment terme à terme, on pourra postuler, tout d'abord, l'appartenance du parler de Valakonje à l'aire dialectale du Banat, puis, on pourrait préciser l'influence dialectologique du sud du Banat sur le parler de Valakonje. Néanmoins, le verbe 'fluier' *je siffle (avec les lèvres)* ('fluier', NALR-B 80) qui fait partie de cette liste, pose problème. Cette prononciation serait celle du nord, et celle de 4 points dialectologiques encerclés à l'extrême sud du Banat (points 1 à 4 de l'Atlas). Nous allons reprendre ce verbe plus tard. D'autres cartes confirmeraient cette empreinte : 'des' *dense* ('đes', NALR-B 14), 'strănut' *j'éternue* ('stranut', NALR-B 54), 'pîntece' *ventre* ('burtă', NALR-B 113). Sur ce, Neagoe donne une liste plus petite (1984 : 272-73) qui partage la zone du Banat non pas en deux, mais en trois parties. Ces isoglosses sont alors plus précises que les précédentes. Une fois de plus, pour les termes que j'ai sélectionnés, les isoglosses confirmeraient que Valakonje serait apparenté à la zone du sud du Banat : 'ochelari' *lunettes* ('zîrță', NALR-B 27), 'ficat' *foie* ('ficat ńegru', NALR-B 94), 'febră' *fièvre* ('foc', NALR-B 146), 'vomez' *je vomis* ('vărs', NALR-B 148). La carte 'cercei' *boucles d'oreille* ('śerśei', NALR-B 43) est intéressante parce qu'il y a une zone intermédiaire, au sud du Banat, où apparaît la prononciation 'śorśel' (évolution plus récente qui créerait une aire brisée pour 'śorśel') : Valakonje serait encore une fois vraiment du sud.

Quelques cartes gagnent à être observées en détail. Ainsi, la carte 'ochi' *œil, yeux* ('uochiu' SG, 'uochi' PL, NALR-B 26) fait apparaître plusieurs aires. L'aire où la terminaison est en *–chiu* n'irait pas jusqu'au sud : sauf dans le cas des points 2 et 3... La carte 'deget' *doigt* ('źeźit', NALR-B 124) dessine plusieurs aires, dont une grande au nord, avec un *ź*, et une autre grande aire au sud, avec un *đ* : sauf pour les points 1 et 4, ainsi que pour le point 7 un peu plus loin. La carte 'dinte' *dent* (NALR-B 66) est aussi intéressante. Deux ensembles se dégagent, l'un avec un *g* à l'initiale dans une très grande partie du Banat, et l'autre avec un *đ* au sud-ouest : sauf pour le point 4 lelong du Danube... La carte 'omoplat' *omoplate* ('lopaćiță', NALR-B 106) découpe plusieurs zones, mais les points 1, 3 et 4 une fois de plus empruntent le même chemin que Valakonje. Ainsi, plusieurs cartes semblent isoler la pointe sud du Banat, où mes termes se retrouvent.

[3] Je donne le nom de la carte, sa traduction en français, entre parenthèses l'occurrence à Valakonje, puis la provenance de la carte et son numéro dans l'atlas d'origine.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mais ces recoupements ne vont pas jusqu'au bout. Je vais maintenant analyser quelques cartes plus en détail.

Ainsi, la carte 'lindină' *lente (de poux)* ('l'inđină', NALR-B 20) indique que dans l'aire qui concerne particulièrement les point 1 à 4, la prononciation diffère, puisqu'on y retrouve un *g* là où nous avons un *đ* à Valakonje, comme c'est le cas dans la zone intermédiaire qui va du point 5 au sud aux points 24-25 un peu plus au nord. La réponse que j'ai reçue pour l'adjectif 'chel' *chauve* ('pel'ag', NALR-B 23) est plus intrigante. Il se trouve que 'pel'eg' s'utilise dans le nord du Banat, le long de la rivière Mureş, et ne correspond pas à la zone du sud. La réponse 'şopoćesc', pour 'şoptesc' *je chuchote* ('şopoćesc', NALR-B 61) ou autres variantes, est atypique aussi en rapport avec les résultats dialectologiques du NALR. Cette épenthèse n'apparaît que dans quelques endroits, tels les points 21, 29 ou 60 et 66, tout au nord. La carte 'curge nasul' *le nez coule* ('cură nasu, mierg muśi', NALR-B 52) montre une variation certaine, portant aussi bien sur l'expression elle-même que sur le verbe *couler* à la troisième personne. Ainsi, je ne retrouve pas dans le Banat le verbe 'couler' à la 3 SG avec *ă* à l'indicatif présent (cf. problème phonétique lié à *r* palatal ou non). En contrepartie, l'expression 'mierg muśi' *la morve 'marche'* (au pluriel) a été rapportée au point 15. La carte 'peltic' *qui zézaie* ('vuorb'eşće cu l'imba în đinț', NALR-B 57), montre que les expressions faites à partir du terme 'dent' concernent plutôt le nord du Banat, sans que Valakonje reprenne ces formes. La carte 'fața' *visage* ('l'iță', NALR-B 44) nous permet de voir que Valakonje a emprunté le terme serbe 'lice' pour le 'visage'.

Voyons encore quelques autres cartes instructives, à divers titres. Certaines seront étudiées en parallèle avec celles d'Olténie.

Jetons un coup d'œil maintenant à la réponse donnée pour *pou* 'păduche' ('paduc', NALR-B 18) : dans le même extrait de l'enregistrement, où l'attention des locuteurs est attirée sur la forme, la variation reste présente. Ainsi, j'ai obtenu deux formes pour le singulier, et deux pour le pluriel : 'paduc' et 'paduch'e' pour le singulier, et 'paduchi' et 'paduś' pour le pluriel. Le pluriel en *–ś* semble néanmoins plus rare au Banat (points 4, 9, 16, 19, 30, 31, 33...).

Le terme 'țeastă' *calotte crânienne* ('gogol'iie', NALR-B 6) est édifiant en ce qui concerne l'évolution d'une langue. En observant toutes les isoglosses du mot dans le Banat, et en Olténie (NALR-B 4), on voit que 'gogol'iie' n'apparaît pas, et pourtant la réponse des informateurs a été claire. En réalité, il faut rapprocher ce nom de 'gogoloş' à Valakonje, qui veut dire un *petit objet rond* (souvent un petit pain), qui devient 'gogoloi' en roumain avec la même signification. Remarquons aussi qu'en Olténie apparaît le nom 'troca' pour *calotte crânienne* : 'truaca' à Valakonje désigne principalement le conteneur fabriqué en vidant une courge, et dont la queue sert à accrocher ce verre sur le seau d'eau ou le robinet. On retrouve surtout 'truaca' avec ce sémantisme dans l'expression : 'juaca sparźe truaca' *le jeu casse la tête* que l'on dit à l'enfant quand il se cogne en jouant. 'Truaca' avec la signification de *câlotte crânienne* aurait donc survécu à Valakonje dans cette expression.

Arrêtons-nous maintenant sur les cartes *siffler* (NALR-B 80, NALR-B 81, NALR-O 81). La carte NALR-B 80 qui montre une aire brisée pour 'fluier (cu buzele un cîntec)' dans la traduction NALR-B *je siffle* (*une chanson avec les lèvres*) oppose le nord au sud banatien, avec deux îlots, l'un au sud-ouest et l'autre au sud-est où l'on retrouve les points 1 à 4. Cette prononciation est celle que l'on reprend à Valakonje. Mais si on

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

observe la carte suivante (NALR-B 81), on s'aperçoit que pour 'fluier (din degete)' *je siffle (avec les doigts)*, on ne retrouve pas dans le Banat le verbe annoncé par mon informateur. Le seul point où la réponse approchant 'fiiuańe' apparaît, c'est le point 949 d'Olténie (NALR-O 81) où on a 'fiońe'.

La carte 'creştetul' *le haut de la tête* ('ćemia', NALR-B 4) montre que 'ćemia' (ou des variations) apparaissent dans des endroits dispersés, souvent en tant que réponse secondaire. Ainsi on le retrouve au point 36 puis encore à quelques reprises vers le centre du Banat et plus au sud-ouest aux points 9, 12 et 13. Étonnamment, on retrouve 't'eama capului, t'eme' au point 948 en Olténie ('creştetul capului, ćemia', NALR-O 2), juste à la frontière du Banat...

Comme on peut le voir à travers ces derniers exemples, regarder le Banat seul ne permet pas de dépeindre dialectalement notre parler dans son ensemble. C'est pour cette raison que nous allons aussi prendre en considération quelques cartes de l'Olténie que j'ai sélectionnées. Mais avant de passer à l'Olténie je voudrais jeter un coup d'œil sur deux cartes de synthèse portant sur *đ* et *ź* (NALR-B CXIII et CXIV). La première carte porte sur *đ* dans les mots 'des' *dense*, deasă *dense* (F), 'lindină' *lente (de poux)*, 'dinte' *dent*, 'deget' *doigt* et 'degeră' *il gèle*, qui se prononcent 'đes, đasă, l'inđină, đinće, źeźit' et 'źeźiră' à Valakonje. Sur la première carte synthétique, l'aire où *đ* apparaît 4 fois est celle qui englobe les points 1 à 3 puis qui s'enfonce légèrement vers l'intérieur du Banat. Sur la carte suivante, on compte le nombre de fois où *ź* apparaît en tant qu'évolution de *d* (donc seules les initiales comptent pour 'źeźit' et 'źeźiră'). Ainsi, *ź* est compté 2 fois, ce qui correspond à l'aire qui suit la frontière olténienne, où l'on trouve les points 1, 2, 3, 4, 15 et 21.

3. L'Olténie et Valakonje[4]

Tout d'abord, quelques cartes olténiennes semblent corroborer l'idée que le parler de Valakonje serait plutôt banatien. Ces cartes, 'ochi' *yeux* (NALR-O 24), 'ochelari' *lunettes* (NALR-O 26) et 'omoplat' *omoplate* (NALR-O 97), n'ont pas de points similaires avec Valakonje.

Un certain nombre d'autres cartes ne contredisent pas l'idée que Valakonje serait proche du sud du Banat, mais montrent que les aires de diffusion de certains termes 'typiques' du sud dépassent la région du Banat et se continuent en Olténie. Tel est le cas par exemple de 'cucui' *bosse au front* ('cucui', NALR-O 5), 'păduche' *pou* ('paduch'e', NALR-O 19), 'vomez' *je vomis* ('vărs', NALR-O 54), 'colț' *bout de dent* ('cuolț', NALR-O 70), 'pîntece' *ventre* ('burtă', NALR-O 103). Tous ces termes, sous une variante proche de celle de Valakonje, sont très présents à travers presque toute l'Olténie. 'Colț' *bout de dent* est même plus présent dans le sud de l'Olténie plutôt que dans le nord, quant à 'burta' ('pîntece', *ventre*), il s'agirait même d'un terme typique de l'Olténie.

J'ai établi une longue liste de cartes olténiennes qui pourraient sembler troublantes. Un très grand nombre de termes montrent que le nord-ouest de l'Olténie peut être qualifié d'amphizone, c'est-à-dire une zone qui sert de passage entre le Banat et l'Olténie. La

[4] Les comparaisons concernant l'Olténie ont été effectuées avec l'ouvrage de Cazacu Boris (éd), 1967-1984, *Noul atlas linvistic român pe regiuni, Oltenia I à V*, Institutul de linguistica şi istorie literară, Editura Academia, RSR, Cluj-Napoca.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

diffusion lexicale est particulière dans cette aire, puisqu'on y trouve un grand nombre de mots communs avec le Banat, ou le sud du Banat. On peut imaginer qu'il y ait un centre de diffusion au Banat qui aurait rayonné au-delà du dialecte banatien. La carte 'creştetul capului' *haut de la tête* ('ćemia', NALR-O 2), montre qu'au point 948 on retrouve 't''eama'. Pour 'pieptene' *peigne* ('piepćin', NALR-O 6), on retrouve des variantes de 'pepćin' aux points 936, 940, 944, 948, et pour 'mă pieptăn' *je me peigne* ('mă piepćin', NALR-O 7), on a 'mă pepćin' aux mêmes points (936, 940, 944, et 948). La carte 'purice' *puce* ('puric, puriś', NALR-O 18) présente quelques points (940, 941, 944, 948, 949) où la prononciation est la même que celle de Valakonje. On retrouve 'tarîţa', dans la carte 'mătreaţă' *pellicule* ('tarîţă', NALR-O 22), au point 940. La carte 'geana' *paupière* ('źana', NALR-O 39), montre que les points 948 et 949 ont la même prononciation que dans le Banat et à Valakonje. 'Cercei' *boucle d'oreille* (NALR-O 43) isole toute une aire au nord-ouest (936, 940, 941, 942, 945, 946, 948, 949) où on prononce 'śerśei'.

Quant à la carte 'zbîrcituri' *ride* ('dungă', NALR-O 51), on trouve un point où 'zbîrcituri' n'apparaît pas mais où on trouve la même réponse qu'à Valakonje, 'dungă, dunź', au point 949. Ceci est intéressant, car, 'zbîrśit' existe dans notre parler en tant qu'adjectif, pour *froissé*. Par contre, la *ride* se dit 'dunga', ce qui existe par ailleurs en roumain standard avec la même signification.

La carte 'strănut' *j'éternue* ('stranut', NALR-O 59), laisse apparaître que cette forme standard est répandue et au nord-ouest de l'Olténie et dans d'autres points éparpillés en Olténie, au nord-est et au sud-est. Pour 'şoptesc' *je chuchote* ('şopoćesc', NALR-O 66), il existe des formes sans épenthèse au nord-ouest de l'Olténie et dans quelques autres points de l'Olténie. La carte 'gingie' *gencive* ('źinźii', NALR-O 72), isole toute une aire au nord-ouest avec la fricative médiopalatale sonore *ź*. Avec 'pişc' *je pince* ('śup', ou 'śup'esc', NALR-O 89), nous découvrons deux points 946 et 949 où la concordance entre l'Olténie et Valakonje s'opère. Les *poumons*, 'plămîni' ('ficaţi alb'', NALR-O 92), retrouvent cette forme à 940. La carte 'sudoare' *sueur* (apă, NALR-O 99) voit apparaître comme dans le sud banatien et à Valakonje 'apă' *eau, sueur*. Les *reins*, 'rinichi' ('rarunchi', NALR-O 109), place 'rarunchi' au nord-ouest mais aussi dans beaucoup d'autres points de l'Olténie. Le *doigt*, 'deget', ('źeźit', NALR-O 112), a 'źeźet' à 949. Pour dire *fièvre* 'febră' ('fuoc', NALR-O 133), 'foc' caractérise le sud du Banat, mais on le voit aussi aux points 938 et 945. On retrouve par contre 'temperatura' de nombreuses fois en Olténie, qui est clairement le terme moderne sans doute importé de façon plus récente par le corps médical peut-être plus implanté dans cette région. 'Temperatura' sert aussi à Valakonje, mais une origine olténienne serait tout aussi pertinente que l'emprunt au serbe 'temperatura'.

4. Synthèse

Pour aller encore plus loin, il faut prendre par exemple, dans l'ALR (*Atlasul Lingvistic Român*, vol.I) la carte 'târnăcop' *pioche* ('tîrnacuop', ALR-I 27) qui montre que cette forme n'apparaît qu'en Munténie restreinte, pas en Olténie. Ou encore, la carte 'spanac' *épinards* ('dragavii', ALR-I 195) fait apparaître 'dragavii' uniquement en Olténie (au point 848)... Mais on ne peut aller ainsi sans fin... Une synthèse s'impose. Valakonje semble se rapprocher clairement des parlers sud-banatiens. D'un point de vue

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

phonétique, le parallèle semble inévitable avec le Banat. Valakonje rappelle aussi la morphosyntaxe munténienne, tout en excluant parfois des traits olténiens. Le lexique, à travers cet échantillon, montre malgré tout une prédominance banatienne. Quelques remarques sont néanmoins nécessaires.

Le facteur temps est fortement lié à la dialectologie : l'espace nous montrerait l'évolution temporaire des différentes formes observées. Et ceci peut être très pertinent pour Valakonje. Si on le rattachait aux parlers sud-banatiens, on pourrait malgré tout se demander si cette aire, dialectologiquement proche de Valakonje, n'était pas plus répandue il y a de cela plusieurs siècles, au moment où les migrations ont dû avoir lieu. Le *Noul Atlas Lingvistic Romîn pe Regiuni* n'a été élaboré qu'à la fin du vingtième siècle. Entre-temps, des zones d'influence, comme Timişoara, ont pu se développer, ou encore plus peser sur des parlers voisins créant par exemple des zones de superposition (avec encore plus de variation). Ceci est visible par exemple grâce à une carte comme 'deget' ('źeźit', D26 et carte de synthèse D70) où *đ* apparaît dans une aire en étoile, ce qui correspond à une aire mineure innovante : dans ce cas, *ź* est plus ancien. Mais si migration depuis le sud du Banat a eu lieu vers Valakonje, il n'est pas exclu que cette migration soit partie d'un endroit qui aujourd'hui serait recouvert par une aire où on prononce *đ*.

Un autre problème est lié à des questions de méthodes différentes selon les buts poursuivis. Ainsi, celui qui effectue un travail dialectologique de synthèse, et constitue des cartes, est obligé de prendre la question aréale à bras le corps et à poser des frontières : notamment une frontière pour délimiter le Banat de la Munténie. Il est malheureux pour moi que cette frontière passe par la zone qui attire mon attention tout particulièrement. Il est probable que cette zone du nord-ouest olténien soit sous l'influence du Banat lexicalement et phonétiquement. Est-ce pour autant une région qui a influencé Valakonje ?... Mon étude est celle, inattendue, d'un chercheur qui utilise les atlas linguistiques à rebrousse-poil et à rebrousse-temps. Pour autant, je le répète encore : mon but est de donner les caractéristiques dialectales du parler de Valakonje, et non pas de retrouver la trace improbable d'une origine supposée ou réelle. Néanmoins, il semble, d'après le travail présenté ici, que Valakonje soit effectivement une aire de parachutage, c'est-à-dire un village formé grâce à des migrations successives depuis diverses régions roumaines : d'où cet assemblage en mosaïque, et des traits typiques, archaïques ou innovants de dialectes roumains distincts dont la trace se retrouverait à Valakonje, en l'occurrence, depuis le sud du Banat et l'Olténie, et de la Munténie.

J'ai conscience aussi du fait que le vocabulaire présenté ici est de poids différent selon les termes. Certains mots rentrent facilement dans la famille des hypocoristiques : *chauve*, *rein*, *je vomis*, etc... D'autres sont plus facilement empruntables que d'autres (cf. liste de Swadesh) : voir la distinction entre 'temperatura' et 'foc' *feu*, *fièvre* pour *fièvre* par exemple. Comme nous l'avons vu à travers la question de la frontière dialectale entre le Banat et l'Olténie, le problème de la diffusion lexicale peut être pris en compte aussi.

Enfin, remarquons que toutes ces isoglosses sont de portée diverse : elles sont soit lexicales ('strănut' *j'éternue*, 'pîntece' *ventre*, 'ficat' *foie*, etc.) soit phonétiques ('gingie' *gencives* ou 'des' *dense* par exemple). Ceci pourrait demander aussi un traitement

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dissemblable : dans tous les cas, leur importance est inégale. Parfois, il s'agit de phénomènes phonolexicaux, ou d'un trait qui n'est rattaché qu'à un terme, et non pas au système langue.

Pour toutes ces raisons, il m'a semblé raisonnable de proposer davantage un échantillonnage détaillé qui dégagerait une vision générale de ce à quoi pourrait être rattaché le parler de Valakonje, et ce à travers l'observation d'un certain nombre de cartes – que j'aurais pu, bien sûr, encore plus détailler. J'ai choisi de montrer ces ressemblances par le nombre. En définitive, certains termes pris isolément pourraient mener à des critiques car ils ne seraient pas typiques d'un lexique connu pour être conservateur, mais l'accumulation invite à adopter certaines lectures malgré tout.

Conclusion

À la lecture de ces comparaisons du parler de Valakonje avec le Banat et la Munténie, à laquelle appartient la zone olténienne, plusieurs faits s'éclaircissent : Valakonje possède des convergences avec ces deux régions, mais pas seulement. Valakonje a gardé des archaïsmes forts, tout en innovant. Du point de vue phonétique, le parler est typiquement banatien, la plupart des isoglosses lui appartenant. D'un point de vue morphosyntaxique, par opposition, Valakonje se départage du Banat et retrouve des caractéristiques de Munténie, voire d'Olténie. Ainsi on retiendra par exemple l'auxiliaire avoir sous la forme *a* + participe passé, pour exprimer le parfait composé, et non pas *o* comme dans le reste de la Roumanie. On garde à l'esprit aussi ces expressions archaïques, très vives à Valakonje, comme *fir'a... fir'a...* typiques de la Munténie, ou bien l'abondance des emprunts au turc etc. Il serait sans aucun doute très instructif d'appliquer des coefficients à ces différents traits puis d'évaluer la distance et la proximité de ce parler avec les éventuels dialectes originels : en réalité, d'appliquer les méthodes de la dialectométrie ou de la dialectologie appliquée comme le préconiserait Jean-Léo Léonard. Je réserve cette démarche pour des études ultérieures. Je pense notamment que les résultats seraient beaucoup plus intéressants si par exemple nous avions des données dialectologiques plus complètes concernant les autres villages valaques de Serbie. Appliqué à un seul point, avec des macro-constructions de dialectologues pour deux régions de Roumanie, l'exercice perdrait de sa portée. Néanmoins, la question simple qui serait : Valakonje est-il plutôt banatien ou munténien ? 'Noi sînćem Ungur'eń', *Nous sommes des Hungurians*, c'est à dire des banatiens, m'a-t-on dit. Cette question en implique une autre. On pourrait rapporter la problématique à : quelle importance porte-t-on à quelle constituante linguistique ? Si nous donnons la primauté à la phonétique, et à une partie importante du lexique, on conclura que Valakonje est banatien. Si on donne l'avantage à la morphosyntaxe, au vocabulaire turc, etc., alors on pourra dire que Valakonje est munténien, voire même olténien, sans pour autant se confondre avec lui (voir par exemple les valeurs du parfait simple qui détachent Valakonje de cette aire).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAPHIE :

Caragiu-Marioțeanu 1975 = Caragiu-Marioțeanu Matilda, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunareana)*, București, Editura științifică și enciclopedică.

Caragiu-Marioțeanu *et alii* 1977 = Caragiu-Marioțeanu Matilda, Giosu Ștefan, Ionescu-Ruxăndoiu Liliana, Todoran Romulus, *Dialectologie Română*, București, Editura didactică și pedagogică.

Cazacu (éd.) 1967-1984 = Cazacu Boris (éd.), *Noul atlas linvistic român pe regiuni, Oltenia I à V*, Editura Academiei, București.

Ionică 1984 = Ionică Ion, *Subdialectul muntean* (chapitre d'ouvrage), *Tratat de dialectologie românească*, Rusu V. (éd.), Craiova, Scrisul Românesc, p. 163-208.

Léonard 2005 = Léonard Jean Léo, *Pour une dialectologie générale et appliquée : langue, diasystème, variation, diversité et élaboration linguistique*, Mémoire HDR, Université de Paris VII – CNRS.

Marin *et alii* 2000 = Marin Maria, Iulia Mărgărit, Neagoe Victorela, Pavel Vasile, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București.

Neagoe 1984 = Neagoe Victorela, Subdialectul bănățean, (chapitre d'ouvrage), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc, p. 244-284.

Neiescu (éd) 1980-1997 = Neiescu Petru (éd), *Noul Atlas lingvistic Român pe regiuni, Banat I et II*. Institutul de linguistica și istorie literară, Editura Academiei Române, Cluj-Napoca.

Petrović 2008 = Petrović Marijana, *Description syntaxique et sémantique du valaque (un parler daco-roumain de Serbie)*, Thèse de Doctorat soutenue à Paris – Sorbonne.

Petrovici (éd.) 1956-1966 = Petrovici Emil (éd.), *Atlasul Linguistic Romîn*, volumes I à 5, Institutul de Linguistică, București, Academia Republicii Socialiste Romînia.

Rusu (éd.) 1984 = Rusu Valeriu (éd.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul Românesc.

Saramandu (éd.) 2005 = Saramandu Nicolae (éd.), *Atlasul Lingvistic Român pe Regiuni. Sinteză (ALRR. Sinteză)*, vol.1, Academia Română, Institutul de Lingvistică « Iorgu Iordan – Al. Rosetti », București, Editura Academiei Române.

Sikimić, Ašić (éd.) = Sikimić Biljana, Ašić Tijana, *The Romance Balkans*, Belgrade, Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of Sciences and Arts.

ELEMENTS DIALECTOLOGIQUES DE VALAKONJE

Résumé

L'article décrit la situation dialectale de Valakonje, un village valaque de Serbie, avec quelques grandes isoglosses, à travers lesquelles l'héritage dialectal daco-roumain transparaît. Le rapprochement lexical principal peut être effectué avec la région dialectale du Banat en Roumanie, comme le confirme l'étude des termes tels que *neige*, *femme*, *ail* ou *cimetière*. Une comparaison systématique est effectuée avec les cartes des Atlas linguistiques roumains pour les aires du Banat et de l'Olténie, deux régions proches de Valakonje.

CNRS, LACITO-UMR 7107
7 rue Guy Môquet
94 801 Villejuif Cedex
petrovic@vjf.cnrs.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ROM. *SAT* CA DERIVAT DIN TERMENUL LAT. *FOSSATUS* FOLOSIT ÎN ARPENTAJUL ROMAN

ADRIAN PORUCIUC

1. Cu privire la statutul etimologic al rom. *sat*, s-a impus ideea că originea respectivului termen este „îndoielnică". Cele mai importante date cu privire la istoricul problemei sunt de găsit în dicționarul Ciorănescu (*DER*, 2001), s.v. *sat*, unde sunt evidențiate direcțiile principale pe care s-a încercat explicarea termenului în discuție: (1) ca moștenire directă a lat. *fossatum* (*fossare* < *fossa*); (2) ca preluare a unui termen albanez provenit din lat. *fossatum*[1]; (3) ca moștenire a unui lat. *satum* (< lat. *sero*)[2].

1.1. Din chiar ordinea pe care o adoptă Ciorănescu pentru sensurile rom. *sat* devine vizibilă și opțiunea lui etimologică: „1. (Înv.) Cîmp, ogor. – 2. (Înv.) Proprietate, fermă, gospodărie. – 3. Așezare rurală. – 4. (Arg.) Pușcărie." După indicarea sensurilor, Ciorănescu menționează, ca variante, drom. (înv.) *fsat* și arom. *fsat*. Formula prin care Ciorănescu marchează partea etimologică a articolului în discuție este cea de „origine îndoielnică". Ar reieși că termenul *sat* doar „pare să indice" o proveniență din lat. *fossatum* 'șanț', fie direct (cum au crezut Bogrea, Tiktin, Daicoviciu, Candrea, Scriban,

---

[1] Ivănescu l-a urmat pe Philippide în a considera că o formă precum *fsat* ar impune ideea de intermediere albaneză: „Astfel v. rom. *fsat* 'sat' (> *sat*), care vine din lat. *fossatum* 'așezare înconjurată cu șanț' (pentru a se apăra de dușmani) (deci un fel de cetate), prezintă evoluția fonetică albaneză; dispariția lui *-o-* neaccentuat înainte de accent (cf. alb. *fšat*). Este drept că acest fenomen fonetic apare cîteodată sporadic și în limba română; totuși, în cuvîntul în discuție, fenomenul trebuie socotit ca albanez, căci acolo faptul e normal (vezi Philippide, *Orig. ro.*, II, p. 642). Faptul că, în albaneză, în preajma anului 1000, *s* a devenit *š* ne obligă să concludem că termenul a pătruns în română înainte de această dată" (Ivănescu 2000: 365). Totuși, după cum demonstrează Rosetti (1986, mai ales în subcapitolul „Grupuri de consoane", pp. 481-482), o evoluție precum *fossatum* > [**fusatu*] > *fsat* > *sat* nu ar fi neobișnuită în istoria limbii române. (Oricum nu ne-am putea închipui o supraviețuire „normală" a unui cuvânt cu secvența inițială *fs* până în dacoromâna zilelor noastre.) Referitor la îndoielile și mirările de până acum cu privire mai ales la evoluția semantică a termenului în discuție, consider că cele mai multe aspecte obscure din acea evoluție sunt clarificate prin soluția etimologia propusă în acest articol.

[2] Aș complica inutil lucrurile dacă aș menționa și alte păreri, care nu au făcut decât să înmulțească îndoielile. Doar într-un studiu extins-exhaustiv, cu o trecere în revistă a întregului istoric al problemei, ar mai fi de menționat, de exemplu, părerea autorului primului dicționar etimologic albanez, Meyer (1891), care propunea o derivare a alb. *fshat* din lat. ***massatum* (< lat. *massa*), sau părerea lui Çabej (1982: 198), potrivit căreia alb. *fshat* 'sat' ar fi un derivat intern albanez, de la alb. *shat* 'săpăligă' (vezi și Vătășescu 1997: 423), sau multele păreri din des citatul articol din 1969 al lui Boján (cf. Rosetti 1986: 182 și Vătășescu 1997: 423), autor care a respins, mai ales pe criterii semantice, atât legătura dintre alb. *fshat* și v. rom. *fsat*, cât și chiar pe cea dintre v. rom. *fsat* și rom. *sat*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Rosetti), fie prin intermediul alb. *fshat* (după Cihac, Meyer, Densusianu, Domaschke, Battisti, Meyer-Lübke). Ciorănescu consideră că „derivarea din albaneză este dificilă", iar „cea din latină nu pare a fi mai ușoară". Pe lângă acestea Ciorănescu menționează și că „termenul [latin], pur militar (> ngr. *φουσσάτον* „campament, armată" > mr. *fusate* „șanț"), s-ar fi păstrat cu greu într-o regiune caracterizată prin absența totală a fortificațiilor medievale"[3]. În sfârșit, Ciorănescu se referă la etimologia pe care o consideră el a fi mai convingătoare: „Mai degrabă trebuie să se pornească de la lat. *satum*, de la *sero* 'a planta, a semăna'". Totuși, consideră tot el (cu dreptate), și acea etimologie ridică cel puțin o problemă: „Această explicație dată deja de Cipariu [...] ar fi suficientă, dacă n-ar exista dovada formei înv. *fsat*, dificil de explicat".

1.2. În *Micul dicționar academic* (*MDA*), vol. IV, 2003, sensurile rom. *sat* (a cărui primă atestare este indicată a fi *Psaltirea Hurmuzaki*, sec. XVI) sunt altfel formulate și ordonate: „1 (Înv) Cort. 2 (Înv) Locuință (rudimentară). 3 (Pex) Așezare umană compusă din corturi. 4 (Sens curent) Așezare umană rurală ai cărei locuitori sunt în majoritate țărani (agricultori) [...]. 9 (Înv) Cetate. [...] 14 (Înv) Sanctuar. 15 (Înv) Ogor". La punctul etimologic al articolului respectiv din *MDA*, rom. *sat* este prezentat ca moștenire a lat. *fossatum* (adăugându-se „cf. alb *fshat*"). Este de fapt opinia susținută, cu o serie întreagă de argumente, de Rosetti[4] și, mai recent, de Sala[5]. De observat ar fi că Sala (*loc. cit.*) începe prin a menționa părerea generalizată potrivit căreia rom. *sat* este „un cuvânt cu origine îndoielnică", pentru ca, în final, să afirme că „*sat* este un cuvânt vechi, de origine latină, cu un etimon (*fossatum*) acceptat de majoritatea lingviștilor". În aliniatul următor voi face o presupunere cu privire la începuturile persistentei idei a provenienței rom. *sat* din termenul militar *fossatum*, idee care, de fapt, a dus și la „îndoiala" generalizată față de o asemenea proveniență.

1.3. Consider că foarte importante indicii (privitoare la istoricul etimologiei în discuție) sunt de găsit la pagina 57 a fundamentalei opere a lui Haralambie Mihăescu (1993) asupra latinității sud-est europene. Mihăescu își începe concisa serie de observații asupra originii rom. *sat* tocmai cu menționarea aspectului „îndoielnic" al etimologiei general acceptate a termenului respectiv:

> Une chose reste encore douteuse, la dérivation de l'albanais *fshat* « village, région » et du roumain *sat* « village » du latin *fossatum*, tant au point de vue de la forme que sous l'aspect sémantique. [...] Les descendants romans de *fossatum* en Occident ne connaissent que les sens de « fossé, tranchée, rempart, armée », de même les emprunts en grec byzantin et en néogrec (*φοσσάτον*, *φουσσάτον*, *φουσάτο*). Les sources historiques et archéologiques montrent que le camp militaire romain et byzantin était dressé de règle dans un espace restreint. On n'a point de preuve qu'il ait existé quelque part des fossés défensifs autour des villages [...].

În subsolul aceleiași pagini, în nota 133, sunt semnalate două lucrări de R. Grosse, anume articolul *Die römisch-byzantinischen Marschlager vom 4.-10. Jahrhundert* (BZ, 22, 1913, p. 90-121), respectiv volumul *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung* (Berlin, 1920). Deși nu am avut acces la textele

[3] Părerea respectivă exprimată de Ciorănescu este preluată ca atare și de Solta (1980 : 169).
[4] Rosetti 1986: 182, 481, 759.
[5] Sala 2006: 214.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

celor două lucrări (şi deşi Mihăescu nu face nici un comentariu la ele, ci doar le semnalează), din chiar titlurile lor putem trage concluzia că Grosse era specialist în istoria (probabil şi în terminologia) militară romano-bizantină. Este foarte posibil ca lucrările lui Grosse să fi stârnit (sau să fi accentuat) îndoielile privitoare la posibilitatea derivării, în română, respectiv în albaneză, a unui termen cu sensul de 'localitate rurală' dintr-un termen militar roman referitor la fortificaţii. Oricum vor fi stat lucrurile, în 1940 Puşcariu chiar forţează nota pe linia respectivei derivări, într-o enumerare de argumente menite parcă a impune ideea că termenul latinesc *fossatum*, ca sursă a rom. *sat*, avea un sens militar[6].

1.4. În acest context, voi menţiona şi prezentările termenilor *fsat*, *fusate*, respectiv *sat*[2] în dicţionarul Papahagi 1974[7]. Ca să încep cu ultimul, *sat*[2] (cu sensul 'sat', « village ») este dat în dicţionar ca un termen extrem de rar în aromână (cu o singură atestare şi cu o formă foarte probabil influenţată de cea a drom. *sat*). Pentru *fsat* (pl. *fsate*), Papahagi dă sensul 'tranşee', deci un sens apropiat de cel al lat. *fossatum*, dar diferit de sensul curent al drom. *sat*. Iar în loc de explicare etimologică, Papahagi doar îl trimite pe *fsat* la alt termen aromânesc, *fusate* (pl. *fusăţ*), cu acelaşi sens de 'tranşee' (în franceză fiind însă date trei sensuri, « fossé, tranchée, rempart »). Cu privire la origine, arom. *fusate* este trimis de Papahagi la corespondente din neogreacă (*φουσάτο* „castra, fossa munita"), respectiv albaneză (alb. *fusatë* „fortezza, rocca"), pentru toate fiind indicată nu o sursă latină, ci „it. *fossato*". La acest punct merită subliniată păstrarea în it. *fossato* a lui *o* originar (cel din lat. *fossatum*). În legătură cu acel *o*, este de observat că termenul militar bizantin *φουσσάτον*, precum şi termenii de dată mai recentă, neogrec. *φουσάτο* şi alb. *fusatë* (de fapt *fushatë*) conţin un element specific nu latinei şi italienei, ci românei celei mai timpurii, anume „slăbirea" lui /o/ neaccentuat în /u/, ca un prim pas spre sincopa prin care avea să se ajungă la forma *fsat* (iar de la ea la *sat*, în dacoromână)[8].

---

[6] „Vechii români aveau un mijloc potrivit de a-şi învinge duşmanii [...]. Îi atrăgeau, prin fugi simulate, în codri, unde copacii erau „aţinaţi" [...], adică tăiaţi aproape de rădăcină, dar numai atât, ca să mai stea în picioare. Aceşti copaci erau prăvăliţi apoi peste duşmanul intrat în pădure [...]. Cuvîntul *aţina* vine din latinescul *attenuare*, este deci un vechi termen militar. [...][N]umele multor obiecte casnice [rom. *măciucă, secure, furcă*], care la nevoie pot servi ca arme primitive, au trecut în limbile popoarelor învecinate, cu sens de arme [...]. Chiar numele *satului* românesc vine din *fossatum*, care însemna „înconjurat de şanţuri", deci: loc întărit" (vezi *Limba română* a lui Puşcariu, ed. 1976: 356).

[7] Este vorba de termenul marcat de Papahagi ca *sat*[2] « village » (substantiv neutru, cu pl. *sate*), înaintea căruia, în dicţionarul în discuţie, apare *sat*[1] (substantiv masculin, fără plural, cu sensul 'saţ', « satiété »). Cu privire la termenul arom. *sat*[2] (« village »), Papahagi remarcă: „Azi, cuvîntul e necunoscut" (printre aromâni, bineînţeles). Pentru originea cuvântului în discuţie, Papahagi nu dă decât un semn de întrebare. De menţionat aici este că ceea ce apare în dacoromână ca o concurenţă între autohtonismul *cătun* şi termenul ereditar latin *sat* (*cf.* raportul similar din albaneză, dintre *katund* şi *fshat*, ca vechi împrumut din latină), corespunde în aromână raportului dintre *cătun* şi *hoară*, pentru acesta din urmă singura sursă indicabilă fiind grec. χ῾ωρα (*cf.* Papahagi 1974, s. v. *hoară*). Aş semnala aici derutantul termen *hoară*, cu sensurile 'adunare, gospodărie, acareturi', atestat în perioada celui de-al doilea război mondial la urmaşii românilor moldoveni colonizaţi de imperiul rus la est de Bug (în secolul XVIII), termenul respectiv fiind folosit inclusiv în folclorul ritual al acelor români (*cf.* Golopenţia 2006: 198, 199, 816).

[8] Alte exemple de asemenea slăbiri şi sincope, în silabă iniţială neaccentuată, sunt de găsit în special în aromână – vezi *csut* (pe lângă *cusut* – *cf. cos, coase*), sau *pteare* (pe lângă *puteare* – *cf. pot, poate*). În privinţa acestui aspect avem de-a face fie cu manifestări ale fonologiei de substrat (paleobalcanic), fie cu tendinţe existente în latina populară, având în vedere că slăbiri ale vocalelor neaccentuate sunt vizibile şi în albaneză, chiar în vechi împrumuturi din latină: vezi exemple precum lat. *colare* > alb. *kulloj* ('a filtra, a strecura'), lat. *molaris* > alb. *mular* ('roată de moară'), sau lat. *orare* > alb. *uroj* (*cf.* rom. *a ura*) – *cf.* Vătăşescu 1997: 394, 346, respectiv 413.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Aşadar, forma bizantină (cu *ου* = /u/), indică filiera „latinei balcanice" târzii, pe punctul de a deveni română. Cât despre existența în aromână a doi termeni (mai degrabă decât două variante ale aceluiaşi termen), *fsat* şi *fusate*, nu ar fi de acceptat originea lor în italiană (fie direct, fie prin intermediere neogreacă, ori albaneză). Arom. *fsat* poate fi moştenire directă dintr-un termen domestic latin (fie *fossatum*, fie *fossatus* < *fossare* < *fossa* – vezi mai jos), iar arom. *fusate*, care arată mai puțină „uzură" (ca semn de folosire mai puțin frecventă), poate proveni din, sau măcar poate avea legătură directă cu termenul militar romano-bizantin la care m-am referit mai sus. Dar, după cum voi arăta în continuare, insistenta trimitere a rom. *sat* şi alb. *fshat* la lat. *fossatum*, ca termen militar, a reprezentat o direcție etimologică greşită. Printr-o întâmplare fericită[9], am descoperit că pentru rom. *sat* se poate propune o etimologie eliberată de „îndoielile" celei devenite tradiționale.

2. În primul rând, se pare că lat. *fossatum* (cel indicat în general ca origine a rom. *sat*) nu a avut de la început un sens militar[10], ci a fost mai întâi folosit în proceduri cadastrale romane. Reiese acest lucru din chiar ordinea următoarei formule folosite în dicționarul Ernout/ Meillet (*s.v. fodiō*), în paranteza de după *fossātum* ('fossé'): « langue des arpenteurs et des militaires ». În acelaşi articol al dicționarului în discuție găsim, pe lângă *fossatum*, numeroase alte exemple doveditoare ale soliditătii familiei lexicale reprezentate de *fodiō* şi *fossa* în limba latină. De remarcat ar fi, de exemplu, forma secundară (de conjugarea a IV-a) a infinitivului verbului, *fodire* (pe lângă *fodere*), din care provine direct fr. *fouir* 'a săpa'. Cu adevărat remarcabilă este bogata serie de derivate de la *fossa* (*fossare, fossatum, fossor, fossura, fossilis, fossarius, fossorius* etc.), unele dintre acele derivate fiind marcate ca rurale sau populare[11]. Însă, cel puțin pentru interesele articolului de față, cea mai pregnantă înfățişare a sferei semantice (cu implicații ritual-cultice) a lat. *fossa* este de găsit tot în dicționarul Ernout/ Meillet, dar nu sub *fodiō*, ci sub *mūrus*:

> On rattache généralement à *mūrus, pomoerium* [...] « espace consacré en dedans et en dehors de l'enceinte de Rome », puis « boulevard d'une ville » ; cf. Varr., L.L. 5, 143, *oppida condebant in Latio Etrusco ritu multi, i. e. iunctis bobus, tauro et uacca, interiore aratro*

---

[9] Printre etimologi se ştie că, de regulă, etimologiile bune nu se caută, ci se (sau te) găsesc. În cazul de față, întâmplarea fericită la care mă refeream mai sus a fost că mi s-a propus să scriu o recenzie la un dicționar de *gromatică* română (Chouquer/Favory 2006), domeniu cu care nu eram deloc familiarizat. Tocmai acel dicționar, prin mai multe articole ale sale, mi-a deschis calea spre o nouă explicație etimologică pentru rom. *sat*, după cum arăt în partea a doua a acestui articol.

[10] Ne putem gândi, desigur, la sensul militar al lui *fossatum* în cazul anumitor denumiri de aşezări (sau tabere?) alocate unor „federați" războinici. De exemplu, referindu-se la toponimele din sec. VI menționate de Procopius, Gamillscheg (1935: 238) consideră toponimul *Gesilafossatum*, din nordul Traciei, a fi fost o aşezare a unor vizigoți (Gamillscheg adăugând că „*fossatum* este denumirea est-romanică pentru „*Dorf*" (rom. *sat*)" – trad. A.P.). O situație similară se poate bănui în cazul unei comunități de huni acceptați (după căderea lui Attila) în teritoriul roman de la sud de Dunăre, acea comunitate purtând denumirea de *Fossatisii* (Pohl 2005: 119).

[11] Dezvoltări din lat. *fossa* (> fr. *fosse* > rom. *fosă*, ca neologism) sunt bine atestate în limbile romanice vestice, atât ca moşteniri directe din latina populară, cât şi ca împrumuturi din latină. De exemplu, în spaniolă au fost atestate atât „varianta ereditară" *huesa*, cu sensul 'mormânt'('tumba'), cât şi „cultismul" *fosa* ('excavación', 'tumba') – cf. Corominas, 1967, s.v. *fosa*. Pentru fr. *fosse*, atestat mai întâi în sec. XI (cu sensurile « excavation, trou, tombeau »), vezi dicționarul etimologic Baumgartner/ Ménard 1996, s .v. *fosse*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

> *circumagebant sulcum...ut fossa et muro essent muniti. Terram unde exsculpserant, fossam uocabant et introrsum iactam, murum. Post ea qui fiebat orbis, urbis principium ; qui, quod erat post murum, postmoerium dictum.* [...] Mais la forme [*pomoerium*] fait difficulté. Les rites de la fondation d'une ville sont étrusques.

Deşi elementul de interes fundamental din citatul de mai sus este *fossa* (în prezentarea lui Varro), voi face mai întâi o referire la sfârşitul citatului. Este îndeobşte cunoscut faptul că nu doar în domeniul practic al trasării hotarelor (sau al *limitaţiei*, ca să folosesc un termen tehnic), ci şi în implicaţiile rituale ale practicii respective, romanii au preluat masiv de la etrusci. Nu este deci de mirare că în dicţionarul de gromatică romană Chouquer/Favory (vezi traducerea în română, din 2006) apare *disciplina etrusca*, ca articol separat, cu următoarea denotaţie: 'învăţătură etruscă; după unii autori [...] desemnează teoria haruspiciilor etrusce de împărţire a lumii din care s-ar fi născut arta arpentajului; referinţă obligatorie la începutul unui tratat despre limitaţie'[12].

2.1. Toate acestea sunt de pus în legătură cu ce spune Varro cu privire la ritualul (de sorginte etruscă) în conformitate cu care fundarea unui nou oraş începea cu marcarea fruntariilor printr-o brazdă trasată de un plug la care se înjugau un bou şi o vacă (ambele animale de culoare albă), acea brazdă prefigurând simbolic atât viitorul şanţ de apărare (*fossa*), cât şi viitorul zid al oraşului (*murus*). În această ordine de idei, este de observat că, în timp ce Ovidiu îl prezintă pe Romulus trăgând brazda rituală în jurul Palatinului (exact după tipicul menţionat de Varro)[13], Titus Livius nu mai menţionează brazda, ci doar zidul incipient[14]. Oricum, pornind de la Ovidiu, dar şi pe baza unor date istorico-arheologice, un reputat specialist în istoria Romei, Raymond Bloch, face următoarele comentarii:

> De-a lungul acelei brazde primordiale, cetăţenii au pus temeliile noului zid. Aceasta a fost originea spaţiului sacrosanct (*pomoerium*) al oraşului, zona tabu care înconjura corpul urban principal cu o graniţă efectiv protejată prin asocierile ei cu divinitatea. Întreaga istorie a Romei porneşte de la această ceremonie fundamentală, care a avut loc pe 21 aprilie, în anul 747 (după unii), sau 753 (după alţii). În fiecare an, printr-o străveche şi solemnă ceremonie care avea loc pe Palatin, de 21 aprilie se sărbătorea Palilia (sau Parilia), în cinstea lui Pales, zeu al păstorilor.[15]

Se impune observaţia că atât Varro, cât şi Ovidiu şi Titus Livius se refereau la ritualul de fundare a unei aşezări *urbane*, în care caz „brazda primordială" prefigura de la început

---

[12] Cu privire la antecedentele etrusce, să observăm că şi denumirea de *gromatică* derivă din numele unui instrument cadastral (de probabilă origine grecească) ajuns la romani prin „intermediar etrusc" (*cf.* Ernout/Meillet 1985, *s. v. grōma*).

[13] Despre acea acţiune a lui Romulus, Ovidiu ne spune: „Zi potrivită alese, ca zidul cu plugul să-nsemne./ Pales se apropia: lucrul atunci s-a pornit./ [...] Zidul cu-o brazdă-l înseamnă, cu mîna-apăsînd pe cormană,/ Albă ca neaua stă-n jug vaca şi boul cel alb./ Zise regele: 'Iupiter, Marte părinte şi Vesta,/ Mamă, -mi daţi ajutor să-ntemeiez un oraş!'" (vezi *Fastele*, IV, ed. 1965: 139-140).

[14] „S-a mai răspîndit şi o altă legendă şi anume că Remus a sărit peste noile ziduri ridicate de Romulus, cu intenţia de a-şi bate joc, iar Romulus l-a ucis rostind aceste cuvinte: 'Aşa să piară de aici înainte toţi acei care vor îndrăzni să sară peste zidurile ridicate de mine!'" (Titus Livius, *Ab urbe condita*, I, 7 – ed. 1976).

[15] Bloch 1960: 48-49 (trad. A.P.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

viitoarele întăriturí de protecție. Ne putem imagina însă că o asemenea brazdă era trasă și în cazul fundării vreunei mai modeste așezări rurale, care necesita și ea o marcare a hotarelor. Iar pentru asemenea aspecte, în special pentru posibilitatea de reconstituire a procedurii romane de hotărnicire și bornaj, dicționarul Chouquer/Favory 2006 (*DTEG*) oferă date de neprețuit.

3. Majoritatea termenilor latinești dați în *DTEG* sunt termeni familiari cunoscătorilor de latină, dar dicționarul indică sensuri tehnice specifice domeniului gromaticii. Descoperim, de exemplu, familia reprezentată de *fossa* 'șanț', *fossatus* 'șanț (ca element de bornaj)', *fossatus Augusteus* 'șanț numit augusteic, stabilit pe linii de arpentaj', precum și *fossula* 'șănțuleț (unul din semnele bornelor)'. Această familie nu arată vreo referire directă la lucrări de fortificație cu scopuri militare. Mai degrabă putem vorbi în acest caz de o reflectare a ceea ce se întâmpla *după* acțiuni militare romane, având în vedere că, sub *fossa, DTEG* dă următoarea lămurire suplimentară: 'element de bornaj în *ager occupatorius*'. Iar dacă mergem la *ager occupatorius*, în același dicționar, descoperim foarte edificatoarea precizare: 'pământ ai cărui ocupanți au fost alungați, care a fost declarat *ager publicus* și lăsat spre liberă ocupare de către învingători pentru a fi cultivat'. Așadar, atât istoricii cât și etimologii ar trebui să pornească de aici, pentru a exploata posibilitatea ca termenul latinesc (fie *fossatum,* fie *fossatus*) din care provine alb. *fshat* și rom. *sat* să nu se fi referit inițial la nici un fel de șanțuri de apărare, ci la însuși statutul de așezare marcată prin *fossae* în teritorii cucerite de romani și transformate în *ager publicus*. Istoricește vorbind, trebuie să avem în vedere că Illyria și Dacia au fost printre teritoriile în care romanii au întâmpinat o îndârjită rezistență, deci, după victorie, aceeași romani au avut toate motivele să impună acolo procedura succesivă *ager occupatorius* > *ager publicus*. Acea procedură implica și marcarea prin *fossae* a unor vetre de sat pentru coloniști și veterani romani. În această privință, nu cred că doar întâmplător tocmai în teritorii din *Dacia antiqua* au avut loc două evoluții (conjugate, aș zice) care nu au vreo paralelă în lumea romanică[16]: *fossatus* a dat *sat* (ca denumire specific dacoromână pentru microunitățile teritoriale locuite de comunități rurale)[17], iar *veteranus* a dat *bătrân*, termen inclus și în formula care denumea autoritatea locală supremă în satele românești medievale – „oamenii buni și bătrâni". Avem aici o perspectivă înspre o mai bună înțelegere a rolului fundamental pe care l-a jucat rețeaua de așezări latinofone (de tip *fossatus*) în păstrarea identității romanice la nord de Dunăre.

---

[16] Pentru a desemna așezări rurale, romanica nu l-a păstrat pe lat. *vicus*. În romanica vestică găsim derivări fie de la lat. *villa* (*cf.* fr. *village*), fie de la lat. *populus* (*cf.* sp. *pueblo*). Doar româna a moștenit *sat* < *fossatus*.

[17] Insist pe elementul teritorial și pentru că dacoromânii, spre deosebire de alți sud-est europeni (inclusiv spre deosebire de aromâni) și-au organizat comunitățile nu atât în baza de înrudiri de sânge (tip „clan"), cât în baza stăpânirii obștești asupra unor microunități teritoriale (cuprinzând, de regulă, pământ arabil, pășune, pădure și sursă de apă). Iar hotarele unei asemenea comunități sătești au avut la români, ca la etrusci și romani, semnificații ritual-magice, așa cum observă Paul H. Stahl (2000: 176 – capitolul „Structura religioasă a teritoriului sătesc românesc"): „Odată stabilite, hotarele dobândesc caracteristici în același timp politice și magice; în interior, unde trăiește grupul uman, se află spațiul pe care hotarul îl protejează împotriva străinului, necunoscutului, celui care vine din exterior. [...] După ce se recunoaște acest dublu caracter al unui hotar care, social și politic, devine și magic? Mai întâi, operația de demarcare îmbracă un caracter special; efectuată de satele învecinate de-a lungul granitei lor comune, ea este însoțită de blesteme împotriva eventualilor impostori..."

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Mă voi opri aici, deşi sunt conştient că multe amănunte mai rămân de discutat. Printre altele, este nevoie de explicaţii socio-istorice pentru rămânerea arom. *fsat* la sensul 'şanţ', fără alunecare semantică spre sensul de 'localitate rurală'[18]. De asemenea, trebuie investigată mai în profunzime dezvoltarea paralelă (sau, mai degrabă, convergentă) a termenilor *fossatum* 'şanţ de apărare' şi *fossatus* 'localitate rurală hotărnicită prin *fossa*' în latina populară din sud-estul Europei[19]. Argumentele expuse mai sus pot constitui puncte de pornire pentru dezbateri şi lucrări viitoare.

BIBLIOGRAFIE:

Baumgartner 1997 = Emmanuèle Baumgartner/ Philippe Ménard, *Dictionnaire étymologique et historique de la langue française*, Paris, Le Livre de Poche.

Bloch 1960 = Raymond Bloch, *The Origins of Rome*, New York, Praeger.

Chouquer 2006 = Gérard Chouquer/ François Favory, *Dicţionar de termeni şi expresii gromatice*, trad. M. Alexianu, Iaşi, Casa Editorială Demiurg.

Ciorănescu 2001 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, trad./ed. T. Şandru Mehedinţi/ M. Popescu Marin, Bucureşti, Saeculum.

Corominas 1967 = Joan Corominas, *Breve diccionario etimológico de la lengua castellana*, Madrid, Gredos.

Çabej 1982 = Eqrem Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, I, Tiranë, Akademia e Shkencave.

Ernout 1985 = Alfred Ernout./ Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, Klincksieck.

Gamillscheg 1935 = Ernst Gamillscheg, *Romania Germanica - Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreiches*, II, Berlin, de Gruyter.

Golopenţia 2006 = Anton Golopenţia, *Românii de la est de Bug*, II, ed. S. Golopenţia, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Ivănescu 2000 = Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române* (ed. M. Paraschiv), Iaşi : Junimea.

Kahl 2006 = Kahl, Thede, *Istoria aromânilor*, Bucureşti: Tritonic.

Livius 1976 = Titus Livius, *Ab urbe condita (De la fundarea Romei)*, trad. P. Popescu Găleşanu, Bucureşti, Minerva.

Meyer 1891 = Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, Verlag von Karl J. Trübner.

MDA 2003 = *Micul dicţionar academic*, vol. IV, ed. M. Sala *et al.*, Bucureşti, Univers Enciclopedic.

Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, Editura Academiei.

Ovidiu 1965 = Ovidiu, *Fastele*, trad. I. Florescu/ T. Costa, Bucureşti, Editura Academiei.

Papahagi 1974 = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân – Dictionnaire aroumain (macédo-roumain)*, ed. 2, Bucureşti, Editura Academiei.

Pohl 2005 = Walter Pohl, *Die Völkerwanderung – Eroberung und Integration*, Stuttgart, Kohlhammer.

Poruciuc 2007 = Adrian Poruciuc, „Gérard Chouquer/ François Favory, *Dicţionar de termeni şi expresii gromatice* (traducere şi cuvânt înainte de Marius Alexianu), Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2006", recenzie în *Arheologia Moldovei*, XXX, p. 391-393.

[18] Unele explicaţii pentru situaţia respectivă sunt prefigurate în Poruciuc 2009.

[19] Am în vedere aici faptul că, în timp ce sensul curent al rom. *sat* şi unele dintre sensurile lui vechi ('sanctuar', 'ogor') trimit la brazda ritual-magică de care am vorbit mai sus, alte sensuri vechi ale aceluiaşi termen ('cort', 'aşezare umană compusă din corturi', 'cetate') ar sugera, într-adevăr, o legătură (şi) cu termenul militar *fossatum*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Poruciuc 2009 = Adrian Poruciuc, „Vechiul germanism *fara* păstrat în română și în alte limbi sud-est europene", în vol. Saramandu *et al.* 2009, p. 167-180.
Puşcariu 1976 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, I, ed. Ilie Dan, București, Minerva.
Rosetti 1986 = Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică.
Sala 2006 = Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte românești*, vol. I., București, Univers Enciclopedic.
Saramandu 2009 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (editori), *Lucrările celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică, București, 28/29 noiembrie, 2008*, ed. Nicolae Saramandu/ Bucureşi , Academia Română, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", București, Editura Universității.
Solta 1980 = Georg Renatus Solta, *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen*, Darmstadt, Wissenschaftlishe Buchgesellschaft.
Stahl 2000 = Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei – Structuri sociale, structuri magice și religioase.*, București, Paideia.
Vătășescu 1997 = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica XIX.

ROMANIAN *SAT* 'VILLAGE' AS DERIVED FROM THE LATIN CADASTRAL TERM *FOSSATUS*

Abstract

According to several outstanding specialists, an earlier etymological interpretation of Romanian *sat* 'village' as a result of the evolution Latin *fossatum* ' > Early Modern Romanian *fsat* > Modern Daco-Romanian *sat* 'village' (*cf.* Albanian *fshat* 'village' and Aromanian *fsat* 'ditch') should be regarded as "doubtful." The doubt under discussion appears to have been caused mainly by a consideration of Latin *fossatum* as a "purely military" term, which could, according to the same critical specialists, hardly develop a meaning such as 'village' in a territory without evidence of fortified rural settlements. However, as this author points out, no attention has been paid to an important family of Roman cadastral terms, including *fossa* and *fossatus* (both based on the Latin verb *fodere/fodire* 'to dig'). The arguments of the present article sustain the idea that, for both Albanian *fshat* and Romanian *sat*, a more credible etymological explanation can be formulated by reference to Latin *fossatus* 'ditch (as marker of a boundary line)', rather than to the Latin military term *fossatum* 'ditch (as an element of fortification)'. We should take into consideration that, after successful military campaigns of Roman legions, the newly established *ager occupatorius* (that is, the conquered land, whose hostile inhabitants had been chased away) was transformed, by cadastral specialists, into an *ager publicus*, pieces of which were allotted to Roman colonists and/or veterans. It was the boundaries of such plots of land that were marked by furrows or ditches designated as *fossa, fossula*, or *fossatus*, the last one appearing to be the origin of Albanian *fshat* 'village' and Romanian *sat* 'village'. Certain obsolete meanings of the Romanian word (such as 'field', or 'sanctuary') actually recall the legendary foundation of Rome, by a furrow (*fossa*) drawn by Romulus around the Palatine. However, other meanings of the same word (such as 'tent', 'camp', or 'fortress') do suggest that we should continue to take into consideration a "participation" of the Latin military term *fossatum* in the making of the polysemantic field of Romanian *sat* 'village'.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași
Facultatea de Litere
Bd. Carol I, Nr. 11, 700506 Iași
aporuciuc@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

RESEMANTIZAREA ÎN TOPONIMIA URBANĂ

ADRIAN REZEANU

1. Dinamica structurii urbane din ultimele trei secole a determinat o serie de particularități, care individualizează această unitate administrativ-teritorială în raport cu așezările rurale din care provin, uneori. Analiza acestui proces evolutiv, care a constituit obiectul de studiu al multor lucrări de specialitate[1] a evidențiat, printre altele, și aspecte ale denominației urbane și ea într-o permanentă schimbare, dar care, odată cu etapa modernă din existența unității urbane, presupune tipare structurale, riguros organizate ale formulei de desemnare.

2. În marea lor majoritate, unitățile urbane au evoluat pornind de la satul originar și au preluat ansamblul denominativ, care a fost însă adaptat, potrivit cu noile repere locale dar și cu realitățile culturale nou apărute. Din acest proces au rezultat o serie de aspecte, care au individualizat unitatea urbană și pe care le vom menționa succint în continuare.

2.1. Restrângerea arealului geografic rural și perimarea reperelor marcate denominativ până la stadiul de enclavă toponimică rurală[2] a continuat neîntrerupt. Ulterior, această enclavă a fost fragmentată și penetrată denominativ de formule marcatoare, specifice noilor denotate urbane. În finalul acestui proces, au apărut relicvele toponimice rurale, opace semantic, cu existența stingheră în spațiul urban, de tipul: *Strada* **Șipotul Fântânii** (București **1911** PL, **1929** PL și azi); *Strada* **Puțul cu Apă Rece** (București, **1852** B II, **1871** P I, **1969** GHID) ← **Puțul cu Apă Rece** (**1838** MȚR Mss. 258, **1839** MȚR Mss. 270). Prin tradiție, aceste relicve coexistă, parțial, cu formule desemnatoare urbane contemporane.

2.2. Atragerea prin includere a unităților rurale periurbane a determinat noi enclave rurale, dar situate în zona periferică a unității-pivot. Ansamblul denominativ existent într-o astfel de enclavă va fi, la rându-i, fragmentat și penetrat de noile realități urbane (sistematizări și modificări neîntrerupte ale reperelor microzonale topografice, căi de comunicație, în special). Treptat, spațiul unor astfel de enclave nu va mai păstra relicve toponimice rurale, în economia generală urbană acest spațiu fiind cel mai expus sistematizării generale.

2.3. În acest context, au apărut false entopice rurale în structura unor urbanonime contemporane, de tipul *Drumul* **Gura Arieșului**, *Drumul* **Gura Siriului**[3]. Acestea indică,

---

[1] Artimon 1998; Bârnea 1997; Judiț 1999; Goncea 1999; Gheorghiu 2000; Străuțiu 2000.
[2] Rezeanu și Modoran 1998.
[3] Vezi *București, Pagini Aurii*, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în mare măsură, incapacitatea sistemului urbanonimic actual de a-şi desemna reperele cu formule marcatoare proprii.

3. Etapele cele mai edificatoare, legate de evoluția ansamblului denominativ urban, se referă la târgul comercial şi la burgul medieval. În aceste faze, prin apariția unor noi realități socio-culturale şi economice, au apărut şi formule desemnatoare cu implicații directe asupra rețelelor de repere locale. În aceste etape s-au conturat structuri denominative normative incipiente, dar şi cu o lungă existență citadină. În urma unor analize a structurilor formative din cadrul formulelor denominative specifice pentru etapele târgului comercial şi burgului medieval, se pot evidenția o serie de caracteristici, pe care le grupăm secvențial.

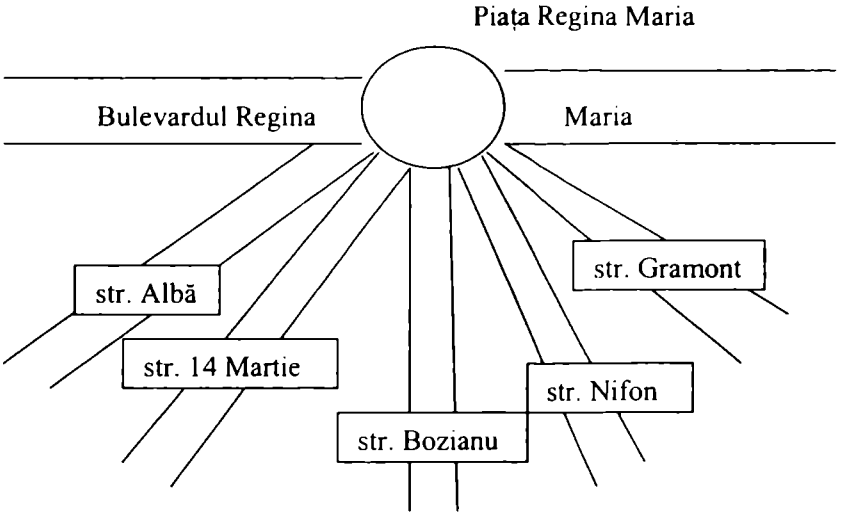
3.1. Târgul comercial poate fi individualizat ca unitate urbană prin apariția reperelor locale caracteristice unei spiritualități orăşeneşti precum şi prin formule perifrastice asociate cu cele sintetice de desemnare, realizându-se în acest fel o rețea de simetrii.

3.1.1. Calea de circulație magistrală cu finalitate către un reper de graniță sau din exteriorul îndepărtat va fi marcată denominativ prin numele acestui reper:

Calea **În Mărginiile Bucureştiului** (București, *r.* **1662** MȚR 206/3);

Calea **În Fânăria Gospod** (București, **Mahalaua Spirii**, *r.* **1808** RV XLIV/147).

3.1.2. Aceeaşi cale de circulație magistrală, dar cu o finalitate mobilă, din care se articulează teritorial un mănunchi de căi minore, prefațează simetrii cu referire directă la epoca modernă. Reperul final sau de parcurs poate fi o piață, spre care vine radiar, din exteriorul îndepărtat, o serie de căi de acces, considerate „intrări". Transferul semantic marcator se va face asupra unui singur drum de acces, iar celelalte vin cu propria lor încărcătură semantică, care dispare motivațional în fața reperului de parcurs[4]. Pentru epoca modernă, propunem următoarea schemă grafică privind structura căilor de circulație dintr-o microzonă urbană bucureşteană din prima jumătate a secolului trecut.

[4] Rezeanu 2007.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.1.3. Prelungirile derivaționale multiple, cu funcționalități dispersate pe un spațiu topografic în extensie, prezente în ansamblul denominativ al târgului comercial, realizează la nivelul conexiunilor de ipostaze reindividualizări prin resemantizare, proces redimensionat până la etapa contemporană a unității urbane.

3.2. Pentru burgul medieval, trama stradală, sistemul reperelor locale și ansamblul denominativ legat de acestea se încadrează într-o schemă riguroasă de desemnare urbană. Astfel, transferul de nume și de sens de la reperele locale de pe traiectul căii de circulație până la granița intra muros realizează o celulă urbană strict configurată și desemnată în interiorul unor hotare delimitate strategic de un zid arareori penetrabil.

3.2.1. Transgresarea numelui unui reper prin „extensiile derivaționale" e posibilă limitat în spațiul restrâns al unui burg medieval. Ipostazele reduse numeric din cadrul extensiei realizează, cel mult, un lanț rectiliniu[5].

3.2.2. Realizarea „arborilor derivaționali" multifuncționali, ca procedeu modern în cosntrucția toponimică urbană, este îngrădită de zidul de apărare al cetății, care acționează ca o frână în calea circulației formulei de desemnare create intra muros.

3.2.3. Ansamblul denominativ al burgului medieval se caracterizează prin selectarea unor anume serii urbanonimice, potrivit cu necesitățile de individualizare semantică, și realizează, parțial, în extensii derivaționale, aspecte de resemantizare, pe care le voi detalia în cele ce urmează.

4. Unitatea administrativ-teritorială urbană contemporană, de nivel mediu și mare, reprezintă un „conglomerat" denominativ, în care coexistă, în proporții variabile, elemente caracteristice tuturor fazelor de evoluție citadină.

5. Evoluția denominativă urbană reprezintă un lung șir de aspecte istorico-semantice cu implicații și determinări locale dar și condiționate de progresul economico-social și cultural al unității administrativ-teritoriale urbane. Analiza acestor procese semantice pot fi concretizate prin evidențierea stratificărilor diacronice, care, la rândul lor, presupun transferuri neîncetate de nume și de sens.

5.1. Noțiunile de *strat* și *stratificare toponimică urbană* trebuie asociate cu cele de ipostază și ipostaziere toponimică[6]. În contextul circulației urbanonimului, prin glisare de la un denotat la altul (seria denotatelor păstrând un minim sem identificator comun), asocierea numelui, identic formal cu denotatele din extensia urbanonimică, dă naștere, de fiecare dată, unei noi ipostaze care se poate multiplica la infinit.

Analiza statutului și conținutului semantic al ipostazelor urbanonimice, de fiecare dată, va implica o verigă de bază, ca centru-pilot sau „punct de derivare". Asocierea teoretică dintre noțiunile de strat și ipostază la nivel toponimic va individualiza ansamblul urbanonimic comparativ cu cel general. Stratul toponimic este potențat geografic și istoric, hidronimia de exemplu, care, la rându-i, implică microstraturi eterogene etimologic.

Ipostaza urbanonimică reprezintă un strat miniatural, cuprinde un singur nume dintr-un lanț evolutiv și este asociată cu un singur denotat. De exemplu, numele satului periurban

[5] Rezeanu 2009.
[6] Rezeanu 2003.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

încorporat devine treptat marca individualizatoare a unei mahalale, prin restrângere teritorială, al unei căi de circulație sau a unui alt reper urban local minor.

Pentru o individualizare mai corectă, vom utiliza termenul de *strat toponimic urban* cu sensul de „denotate diferite unite prin termenul generic comun" (mahalale, de exemplu).

Ipostazele toponimice urbane apar într-o extensie a numelui de bază asupra mai multor denotate. De cele mai multe ori, circulația numelui într-o extensie presupune îngustări de sferă semantică. Când denotatul inițial dispare topografic, numele se poate menține uneori într-o ipostază finală, care a pierdut orice legătură motivațională cu o bază primară. Decriptarea acestuia se poate realiza numai prin refacerea traiectului de evoluție în extensie.

5.2. Stratificarea toponimică urbană este posibilă pe două direcții, verticală și orizontală, și implică extensii semantice cu puncte de interferență sau „noduri de derivație"[7]. Tot acest păienjeniș de derivații este condiționat de transferuri de sens și de resemantizări ale ipostazelor. Resemantizarea în toponimia urbană în cadrul stratificărilor pe verticală și pe orizontală este un proces distinct, motivat local și este un rezultat al intervenției îngemănate a locuitorilor și administrației pentru o mai clară expresivitate a formulei de desemnare.

5.2.1. Resemantizarea toponimică, ca proces lingvistic de actualitate în practica anchetelor toponimice și entopice, apare în urma dialogului dintre subiectul informator și anchetator, atunci când acesta din urmă este mai puțin experimentat în tehnica obținerii numelor de locuri de pe teren și ia „drept definiție a apelativului descrierea geografică a unui loc cunoscut informatorului, dar cu numele provenit dintr-un apelativ al cărui sens îi era necunoscut"[8]. Afirmațiile lui Dumitru Loșonți mai pot fi completate și cu aspecte legate de sugestiile cărturărești, pe care, în timpul anchetei, toponomastul le oferă eronat informatorului, viciind în acest fel realitatea de pe teren.

5.2.2. În toponimia urbană, resemantizarea ipostazelor dintr-o extensie derivațională este un proces surprins de analizele toponomastice și apare marcat în planuri locale care acumulează o evoluție obiectivă a diferitelor straturi consacrate istoric. Existența planurilor și hotărniciilor urbane, dublate și de decizii administrative privind procesul de desemnare a denotatelor urbane, precum și circulația numelor într-un perimetru din ce în ce mai extins exclude din start ancheta toponimică și dialogul clasic cu un informator urban aleatoriu.

Resemantizarea în urbanonimie este un proces surprins pe baza unei analize teoretice în care fiecărui denotat individualizat i se recunoaște un statut semantic vulnerabil din cauza unei permanente asocieri într-un lanț derivațional.

Pentru detaliere, vom analiza două extensii derivaționale pe orizontală, adică transgresarea numelui din aproape în aproape, de la un denotat la altul, pe baza vecinătăților teritoriale imediate, recunoscându-se numelui o componență semică[9]. Nu vom lua în considerare ramificațiile pe verticală, constituite din seria de nume dispersate diacronic, valabile pentru un singur denotat și vom plasa întreaga explicație pe scara motivațională toponimică.

---

[7] Rezeanu și Modoran 1998.

[8] Loșonți 2000.

[9] Vezi notele de la p. 115 din volumul nostru, *Studii de toponimie urbană*, Baia Mare, 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Aceste două extensii sunt preluate din ansamblul urbanonimic bucureștean[10].

5.2.2.1.

Fântâna Boului (reper concret local) (**1724** COTR 19/1) → **Fântâna Boului** (uliță) (**1791** EP, **1830** PRIM B 1/1830, **1842** RB) → **Fântâna Boului** (mahala) (**1798** CAT, **1832** CAT, **1844–1846** B I) → **Fântâna Boului** (biserică) (**1791** EP și azi) → **Fântâna Boului** (grădină) (1871 P I).

Din punct de vedere etimologic, sintagma **Fântâna Boului** trebuie raportată la elementele primare ale limbii, *fântână, bou*, purtătoare de înțeles concret și care asigură caracterul motivat al toponimului primar. Legat de raționamentul transferurilor de nume și de sens în extensia urbanonimică, toponimul **Fântâna Boului** „loc concret de adăpare a animalelor", constituie nivelul primar.

În cadrul unui lanț derivațional amplu, structurat pe orizontală, numele, menținându-se formal același, glisează către alte denotate, aflate în vecinătăți imediate, cu care păstrează însă afinități teritoriale și între care există relații semantice de includere, de cele mai multe ori. Fiecare denotat aflat pe traiectul acestei extensii, marcat cu aceeași secvență grafică, pierde proporțional semele caracteristice denotatelor anterioare, dar câștigă, de fiecare dată, un nou sem prin care el se individualizează.

Acceptăm, din capul locului, faptul că numele marcator pentru fiecare denotat urban, în parte, aflat pe traiectul lanțului derivațional, reprezintă un cumul de seme, doar unul din acestea însă îl individualizează.

Nivelul primar: **Fântâna Boului** (reper urban local)
Motivat (prin raportare la elementele primare ale limbii)
cu înțeles concret

Nivelul secund: *Secvența 1*:
Fântâna Boului (uliță)
Motivat (prin raportare directă la reperul concret aflat pe traiectul său)
cu înțeles toponimic, marcat prin preluarea și includerea semnificației reperului primar, la care se adaugă, ca *sem* identitar, caracteristica de cale de circulație, marcată semantic prin termenul generic.

Secvența 2:
Fântâna Boului (mahala)
Nemotivat (prin raportare de gradul doi la reperul urban inițial)(– –)
(+) –
semul identitar
cu înțeles parțial golit de semnificație; ca entitate teritorială, *secvența 2*, marcată prin termenul generic *mahala*, include cele două ipostaze anterioare din extensie (reperul inițial și ulița).

Secvența 3:
Fântâna Boului (biserică)
Nemotivat (prin raportare de gradul trei la reperul urban inițial)(– – –)
(+) –
semul identitar

[10] Menționăm că asocierile pe care noi le-am făcut cu scopul de a elucida mecanismul transferurilor de sens dintr-o extensie urbanonimică derivațională se referă la ipostaze urbanonimice întâlnite în surse documentare dintre cele mai diferite.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fără înțeles concret, prin imposibila raportare directă la ipostaza primară.

Secvența 4:

Fântâna Boului (grădină)

Nemotivat (prin raportare de gradul patru la reperul urban inițial)(– – – –)

(+) –

semul identitar

fără înțeles concret, până la stadiul de golire totală de semnificație.

5.2.2. Teoretic, *secvența 4* (**Fântâna Boului** (grădină) a pierdut înțelesul primar de „loc de unde țîșnește apa și unde se adapă animalele" și devine opacă.

Analizând această extensie toponimică, se poate concluziona că înlănțuirea de ipostaze derivaționale, în concordanță cu numărul denotatelor de pe traiect, se poate dezvolta amplu, numele nemodificat formal, dar însoțit facultativ de termenul generic individualizator, trece de la un denotat la altul. În acest transfer se pierde câte o particularitate semantică specifică denotatului anterior și marcată grafic printr-un termen generic, dar se câștigă, de fiecare dată, o altă marcă semantică identitară pentru denotatul următor din lanț. Această permanentă înlănțuire alternativă de câștig și pierdere însoțește un proces de reformulare a sferelor semantice din rețeaua toponimică derivațională și este individualizată grafic printr-o alternanță între semnele + și –. Alternanța în discuție însoțește atât dinamica motivat/nemotivat, dar, mai ales, ilustrează diferitele stadii de reformulare semantică din cadrul ipostazelor urbanonimice, care duc până la abstractizare.

Altfel spus, entitatea extralingvistică **Fântâna Boului** (uliță) are și înțeles și motivație locală prin vecinătatea imediată cu denotatul inițial, iar semul identitar câștigat și marcat prin termenul generic *uliță* îl individualizăm printr-un semn +. Următoarea ipostază derivațională **Fântâna Boului** (mahala) pierde semnificațiile de „loc concret" și „cale de circulație", marcate grafic prin două semne – și câștigă semul caracteristic pentru microunitatea administrativ-teritorială „mahala", marcată grafic printr-un semn +.

Raționamentul poate fi dus la infinit și de fiecare dată motivația toponimică se dispersează gradual până la abstractizare. Transferurile de nume și de sensuri de la o ipostază la alta prin r e s e m a n t i z ă r i succesive poate bloca la un moment dat raționamentul, secvența individualizatoare pentru denotatul inițial, prin opacitatea câștigată de-a lungul extensiei derivaționale, rămâne în final o emblemă golită de conținut semantic. Căci ce înseamnă secvența **Fântâna Boului**, ca nume laic pentru lăcașul de cult, în condițiile în care ipostaza **Fântâna Boului** (biserică), stingheră și izolată în spațiul urban, nu permite nicio conexiune semantică și teritorială prin vecinătăți imediate.

Rolul termenului generic în deblocarea raționamentului concret este fundamental. Pe de o parte, în extensiile toponimice ample pe orizontală motivația toponimică este valabilă numai pentru ipostaza aflată în vecinătatea imediată a denotatului inițial. Pe de altă parte, extensia urbanonimică derivațională, prin succesiunea permanentă a plusurilor și pierderilor de seme caracteristice pentru fiecare ipostază în parte va conduce inevitabil la o blocare. Termenul generic însoțitor va rămâne însă liantul din structura fiecărei ipostaze în parte și va reprezenta marca r e s e m a n t i z ă r i i secvenței inițiale **Fântâna Boului** pentru fiecare ipostază derivațională din extensie.

5.2.2.3.

Curtea Veche (Palat Domnesc) (**1776** C 343) → **Curtea Veche** (biserică, baie, grădină, pod, grajduri, poartă) (**1775** RV 27/29, **1934** GHID) (**1743** MȚR 371/18, **1791**

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

EP, **1852** B II) → **Curtea Veche** (uliță) (**1791** EP, **1798** CAT, **1830** PRIM B 1/1830) → **Curtea Veche** (han) (**1852** B II) → **Curtea Veche** (mahala) (**1842** RB, **1844–1846** B I) → **Curtea Veche** (târg) (**1790–1793** RV 241/13) → **Curtea Veche** (vad) (**1791** EP) → **Curtea Veche** (restaurant) (**1934** GHID) → **Curtea Veche** (muzeu) (azi, PA **2008–2009**).

În această extensie urbanonimică, formula denominativă **Curtea Veche**, corespunzătoare unui denotat unic, poate fi interpretată și sub aspect metaforic, ca nuanță auxiliară marcajului toponimic. Sintagma **Craii de Curtea Veche**, extrasă din contextul toponimic, poate avea o circulație literară, în cadrul căreia nu se poate recunoaște un statut de ipostază într-un lanț de geneză[11].

Nivelul primar: **Curtea Veche** (reședință a Suveranului)

Motivat (prin raportare la elementele primare ale limbii); **curtea** „reședința întărită a domnitorului și a boierilor, unde se refugia și populația în timpul războaielor" (DEX) + **veche** (ca determinant adjectival).

cu înțeles concret.

Nivelul secund: *Secvența 1*:

Curtea Veche (biserică, baie, grădină, pod, grajduri, poartă)

Motivat (atât prin raportare directă la reperul central cât și prin includere teritorială și semantică; microsecvențele „biserică", „baie", „grădină", „pod", „grajduri", „poartă" erau anexe ale reședinței Suveranului, astfel încât, la acest nivel, urbanonimul **Curtea Veche** (...) reprezintă un conglomerat" de seme identitare, marcat specializat prin funcțiile auxiliare ale microsecvențelor toponimice care orbitează în jurul palatului voievodal și-l deservesc direct.

cu înțeles toponimic, marcat prin includerea semnificației reperului primar, la care se adaugă și seria semelor identitare, corespunzătoare denotatelor și marcate prin termenii generici.

Secvența 2:

Curtea Veche (uliță)

Motivat (prin raportare de gradul unu la reperul urban multifuncțional inițial)

cu înțeles toponimic.

Secvența 3:

Curtea Veche (han)

Nemotivat (prin raportare de gradul doi la reperul urban multifuncțional inițial) (– –)

(+) – semul identitar

cu înțeles parțial golit de semnificație; entitatea teritorială evidențiată prin această secvență include nediferențiat și nespecializat marcajele ipostazelor anterioare din extensia derivațională, dar formula **Curtea Veche** apare pentru prima dată cu statut de „toponim aparent"[12].

Secvența 4:

Curtea Veche (mahala)

[11] Mihăilă 1978; Rezeanu 2008.

[12] Rezeanu și Modoran 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nemotivat (prin raportare de gradul trei la reperul urban multifuncțional inițial) (– – –)

(+) – semul identitar

fără înțeles concret, prin imposibila raportare directă la vreuna din ipostazele anterioare, deși toponimul aparent **Curtea Veche** este inclus în formula de desemnare, dar, de fiecare dată, cu sfere semantice îngustate prin intersectări.

Secvența 5:

Curtea Veche (târg)

Nemotivat (prin raportare de gradul patru la reperul urban multifuncțional inițial) (– – – –)

(+) – semul identitar

fără înțeles toponimic

Secvența 6:

Curtea Veche (vad)

Nemotivat (prin raportare de gradul cinci la reperul urban multifuncțional inițial) (– – – – –)

(+) – semul identitar

fără înțeles toponimic, marca denominativă **Curtea Veche**, fiind deja golită de conținut.

Secvența 7:

Curtea Veche (restaurant)

Nemotivat (prin raportare de gradul șase la reperul urban multifuncțional inițial) (– – – – – –)

(+) – semul identitar

fără înțeles toponimic.

Secvența 8:

Curtea Veche (muzeu)

Motivat (prin identificare cu reperul urban multifuncțional inițial)

(+) – semul identitar

cu înțeles toponimic; identificarea denotatelor e posibilă chiar și prin diversificarea termenilor generici (palat domnesc, muzeu).

6. Drumul urban magistral care parcurge sectoare din interiorul unității administrativ-teritoriale, dar se continuă și în exteriorul granițelor orașului, pune probleme majore la nivel denominativ. Formulele de desemnare viconimică, diferite structural în funcție de mărimea unității urbane dar și de segmentarea traiectului căii de circulație, sunt amprentate semantic potrivit cu o serie de scheme și de modele de marcaj identitar cu determinare istorică. De exemplu, includerea reperului din exteriorul îndepărtat în formula de desemnare viconimică va fi eliminată treptat în măsura extinderii unității administrativ-teritoriale urbane și împins către o zonă periurbană sau rurală:

Drumul **Târgoviștei** (București, **1791** EP) → **Calea Griviței** (formulă denominativă alcătuită după principii caracteristice urbane de factură conjuncturală).

6.1. Pentru a ilustra procesul de resemantizare și în cadrul formulei viconimice cu referire la un parcurs amplu, vom detalia, în cele ce urmează, determinarea viconimică în strânsă dependență cu secvențializarea denominativă. Acest proces de secvențializare este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

determinat de nevoia de personalizare denominativă a unui parcurs stradal urban amplu, care, străbătând diferite zone urbane, nu mai poate fi marcat unitar. În acest sens, individualizăm o parte din aceste aspecte.

6.1.1. Segmentarea denominativă a unei trame stradale urbane se va realiza potrivit cu reperele locale dominante întâlnite secvențial.

6.1.2. Marcajul denominativ al unui parcurs stradal amplu, secvențializat, poate fi și o succesiune de formule motivate și nemotivate, rolul administrațiilor local, uneori nefast, poate fi dominant.

6.1.3. Succesiunea de marcaje secvențializate pentru un astfel de parcurs stradal poate să cuprindă la final numele reperului din exteriorul îndepărtat. În acest caz, este posibilă și o imixtiune a ruralului în procesul marcajelor viconimice.

6.1.4. Dinamica unor astfel de marcaje secvențializate este îngreunată de pătrunderea totală a arbitrarului în sistemul denominativ urban prin intermediul deciziilor administrative neprofesionale. De exemplu, un unic traseu stradal brașovean este secvențializat denominativ *Strada* **C. Brâncoveanu**, *Strada* **Gh. Dima**, *Strada* **Gh. Barițiu**, *Strada* **Mureșenilor**, fără ca acest proces să fie însoțit de reperele locale dominante motivaționale.

6.2. Cu scopul de a clarifica mecanismul lingvistic al resemantizării secvențiale de-a lungul unui traiect stradal urban, ne vom opri numai la subcategoria, motivată toponimic, în care secvența stradală este însoțită topografic de reperul local dominant (**6.1.1.**). În acest sens, vom include în analiza noastră formule viconimice specializate întâlnite în două mari orașe europene, Viena și București.

6.2.1. Trama stradală din zona centrală a Vienei este structurată în jurul unei centuri circulare cu deschidere spre unul din canalele Dunării (vezi *City Guide Vienna*, London 2002). Această centură, dispusă aproape geometric, este segmentată, alcătuindu-se o succesiune de secvențe topografice cu o denominație identitară corespunzătoare:

Schottenring → Dr. Karl Lueger Ring → Dr. Karl Reiner Ring → Burgring → Opernring → Kärntner Ring → Schubertring → Parkring → Stubenring.

Luată în ansamblu, centura, individualizată prin termenul generic **ring**, este segmentată strict, potrivit cu reperele locale limitrofe. Transferul de sens se va face de la reperul inițial motivațional, prin diminuare fonică și parțial semantică, ajungându-se la un urbanonim cu statut de „aparent".

Prima secvență, **Schottenring**, plasată în context local, constituie rezultatul următoarei extensii derivaționale:

Schottenhof (Palatul Schotten) (**Schottenstiftmuseum**) → **Schottenbastei** (Fortăreața Schotten) → **Schottentor** (Poarta Schotten) → **Schottenring**.

Prin decriptare semantică, din aproape în aproape, extensia urbanonimică derivațională poate fi ordonată astfel; fortăreața este în jurul palatului, poarta este a fortăreței, strada asigură accesul intra sau extra muros, iar centura actuală preia ca determinant semantic secvența **Schottenhof**, trecută prin diferite filiere semantice. Raportat la denotatul inițial, **Schottenring** nu este motivat toponimic și prezintă o accentuată obscuritate semantică. Structural însă, **Schottenring** conține prin toponimul aparent **Schotten ← Schottenhof**, semul „palatul Schotten", care îl resemantizează.

6.2.2. O altă secvență a centurii topografice, **Burgring**, la rându-i plasată în contextul reperelor locale dominante, reprezintă ipostaza finală a unei extensii urbanonimice derivaționale dintr-un cadru secvențializat:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Alte Hofburg → Neue Hofburg → Burggarten → Burgtor → Burgring.

În această situație, secvența **Burg ← Hofburg** adăugată formulelor marcatoare pentru fiecare denotat aflat pe traiectul derivațional va resemantiza, într-un mod special, potrivit semnificației reperului primar, prin adăugarea unui sem distinctiv. Entitățile locale *poarta, grădina* și *centura*, resemantizate de fiecare dată prin secvența **Burg**, vor orbita în jurul acesteia într-un mod marcat, în exclusivitate, topografic.

6.2.3. Între două secvențe ale acestei centuri urbane apare calea numită **Schwarzenbergstrasse** (Strada Dealul Negru), care trece prin **Schwarzenbergplatz** (Piața Dealul Negru) și se îndreaptă spre **Schwarzenberg Palace** (Palatul Dealul Negru) și un posibil reper **Schwarzenberg** (Dealul Negru). Reiterarea marcajului **Schwarzenberg** pentru fiecare ipostază derivațională se realizează diferit la nivel semantic:

Schwarzenberg → Schwarzenberg Palace → Schwarzenberg Strasse → Schwarzenbergplatz. În această ultimă verigă derivațională, marcajul **Schwarzenberg**, golit semantic prin pierderea semului identitar „formă de relief", va determina procesul invers al resemantizării reperului urban local, ipostaza **Schwarzenbergplatz** devenind opacă semantic.

6.2.4. Există situații când, în procesul de înlănțuire a ipostazelor derivaționale, se produce o selectare a pozițiilor ocupate în lanțul derivațional pe baza criteriilor nontoponimice. În această înlănțuire există un proces de contaminare semantică limitat și penetrat de priorități nemotivaționale administrative.

Rathaus Strasse ← Rathaus → Rathauspark
↑
Reichsrathstrasse,

unde calea principală de acces spre reperul **Rathaus** nu este **Rathaus Strasse**.

Liechtenstein ← Liechtenstein Garten → Liechtenstein
Strasse Palais & Gellery Park
↑
Alserbach Strasse

Și în acest caz, procesul de contaminare semantică prin iradiere, valabil în toate direcțiile, este blocat în realitate în cel puțin una dintre direcții. Calea de circulație din fața *Grădinii* **Palatului Liechtenstein** este **Alserbachstrasse ← Alsergrund**.

Selectarea unor astfel de poziții clarifică, într-o oarecare măsură, ambiguitatea care ar putea exista în cadrul unor intersecții topografice, unde procesele de semantizare și resemantizare prin transferuri succesive de nume se realizează unidirecțional.

Praterstern (Rondul Prater)
↑
Praterstrasse, deși către intersecție vin radial, alături de reperul viconimic mai sus amintit,

Lassale Strasse
Ausstellungs Strasse
Heine Strasse
Nordbahn Strasse.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

6.3. Pentru București, trama stradală secvențializată denominativ prezintă formule viconimice asupra cărora procesul de resemantizare acționează selectiv, aproape simultan cu preocupările legislative intense în domeniu[13]. Ne oprim în mod deosebit asupra perioadei cuprinse între anii 1900–1950, când putem vorbi de o „etapă a consacrării modernismului în toponimia bucureșteană". După această perioadă, ca urmare și a masivelor restructurări urbane, ansamblul urbanonimic bucureștean intră într-o perioadă de declin motivațional fiind marcat de neprofesionalism și arbitrar. Din perioada 1900–1950 am selectat câteva aspecte legate se secvențializarea și marcajul prin resemantizare progresivă.

6.3.1. Configurarea strictă a căilor de circulație magistrale care fac legătura cu exteriorul îndepărtat, prin marcarea lor secvențială, potrivit cu reperele dominante aflate pe traiectul secvenței topografice:

Șoseaua Basarab (← **Gara Basarab**) → **Șoseaua Bonaparte** (← **Parcul Bonaparte**) → **Șoseaua Ștefan cel Mare** → **Șoseaua Mihai Bravu** → **Șoseaua Pantelimon** (cu ocurențe multiple ale reperului dominant **Pantelimon**).

6.3.2. Reperul de destinație din exteriorul îndepărtat va marca denominativ ultima secvență componențială a magistralei de circulație, care, de cele mai multe ori, este plasată spre spațiul rural.

Calea Griviței (secvență marcată arbitrar) → **Bulevardul Bucureștii Noi** (← **Cartierul Bucureștii Noi**) → **Șoseaua Târgoviștei** (de la granița urbană spre exterior), deși întreaga magistrală, chiar și în spațiul urban, a fost marcată inițial **Ulița Târgoviștei**, **Calea Târgoviștei** (**1852** B II) (← **Gara Târgoviștei** = **Gara de Nord**) ← **Drumul Târgoviștei cel Vechiu** (**1681** G 368).

Calea Victoriei (← **Piața Victoriei**) → **Bulevardul Col. Mihalache Ghica** (secvență marcată arbitrar – **1934** GHID) → **Bulevardul Bucureștii Noi** (← **Cartierul Bucureștii Noi**) → **Șoseaua Mogoșoaiei** (de la granița urbană spre exterior), deși, în faza inițială tot traiectul acestei magistrale a fost marcat **Podul Mogoșoaiei** (**1692** G 370, **1844–1846** B I) → **Mahalaua Podul Mogoșoaiei** (**1882** Ionescu-Gion) → **Plasa Podul Mogoșoaiei** (**1852** B II) → Satul **Mogoșoaia** (**Palatul Mogoșoaia**) (reperul final din exteriorul îndepărtat).

6.3.3. Reperul de destinație din exteriorul îndepărtat va marca denominativ ultima secvență de pe traiectul căii de circulație chiar și pe parcursul său urban:

Calea Șerban Vodă (**1750** MȚR 446/1, **1885–1890** S) (← **Cimitirul Șerban Vodă**) → **Șoseaua Giurgiului** (și anterior graniței urbane) (**1934** GHID).

6.3.3.1. În epoca contemporană există situații paradoxale când reperul din exteriorul îndepărtat devine marca unei secvențe de parcurs intermediar urban.

Astfel, în cadrul traiectului topografic *Șoseaua* **Progresului** → *Șoseaua* **Viilor** → *Șoseaua* **Giurgiului** (**Stația CFR Progresul**), secvența *Șoseaua* **Progresului**, cu parcurs urban, anticipează un reper din exteriorul graniței urbane (**Stația CFR Progresul**) până la care există, alte două secvențe de parcurs topografic intermediar.

6.3.4. Reperul de destinație din exteriorul îndepărtat va reprezenta marca denominativă a întregului parcurs al magistralei, de la formare până la granița urbană:

[13] Nicolae 2001 în Materiale 2001: 128–139 Stănculescu 2000 în Materiale 2000: 145–168.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Calea **la Măgurele** (**1766** MȚR 335/2) (cu parcurs urban) → *Bariera* **Calea la Măgurele** (**1780** MȚR Mss. 159) → *Strada* **Măgurele** → *Șoseaua* **Măgurele** (**1934** GHID, **1946** GHID)[14].

6.4. Resemantizarea în cadrul formulei viconimice secvențializate a unui parcurs toponimic amplu se produce și aici pe baza influenței reperului dominant local. Influența reperului din exteriorul îndepărtat devine uneori inoperantă pentru parcursul urban al magistralei, ea exercitându-se numai pentru ultima secvență a traiectului, de la granița urbană spre exterior.

6.5. Marcajul prin resemantizare selectivă presupune concurența dintre reperele locale dominante circumscrise secvenței topografice. De regulă, se mențin reperele cu ocurențe multiple într-o extensie, dar formulele marcatoare pentru secvențe topografice revin și alternativ.

De exemplu, traseul secvențializat al **Căii Rahova** apare astfel: **Strada George Georgescu** → spațiu gol neindividualizat urban → **Calea Rahovei** → **Strada George Georgescu** (de la intersecția cu **Bulevardul T. Vladimirescu**) → **Calea Rahovei** (**Cartierul Rahova, Autogara Rahova**) → **Șoseaua Alexandriei** (cu reperul din exteriorul îndepărtat).

7. Resemantizarea în urbanonimie este un proces activ, dinamic, prin care se asigură o continuă înnoire a sistemului denominativ urban. Acest proces, care apare și există numai în sfera motivațională, poate asigura o permanență în disputa cu formulele denominative arbitrare contemporane.

BIBLIOGRAFIE:

Artimon 1998 = Alexandru Artimon, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV–XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)*, Bacău – Iași, 1998.

Bârnea 1997 = Pavel Bârnea, *Orașul medieval în Moldova (secolul al XV-lea - primul sfert al secolului al XVI-lea)*, Chișinău, 1997.

Judit 1999 = Pal Judit, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999.

Gheorghiu 2000 = Teodor Octavian Gheorghiu, *Cetățile orașelor. Apărarea urbană în centrul și estul Europei în Evul Mediu*, București, 2000.

[14] Siglele utilizate reprezintă următoarele fonduri documentare: **1911 PL** = *Planul orașului București după ultimele date oficiale*, București 1911; **1929 PL** = *Noul plan al municipiului București*, București 1929; **1852 B II** = Rudolf von Borroczyn, *Planul Bucureștiului*, București 1852; **1871 P I** = O. Pappasoglu, *București, capitala României*, București 1871; **1969 GHID** = *Ghidul străzilor municipiului București*, București 1969; **MȚR Mss.** = *Fond Mitropolia Țării Românești; Manuscrise*; **MȚR** = *Fond Mitropolia Țării Românești*; **RV** = *Fond Mânăstirea Radu Vodă*; **COTR** = *Fond Mânăstirea Cotroceni*; **1791 EP** = F.B. Purcel, Ferdinand Ernst, *Plan der wallachischen Hanpt - und Rezidenzstadt Bukurest*, 1791; **PRIM B** = *Fond Primăria București*; **1842 RB** = C. Râmniceanu, Vladimir de Blarembug; *Planul București*, 1842; **1798 CAT** = *Fond Catagrafii; Catagrafia Poliției Bucureștilor*, 1798; **1832 CAT** = *Catastihul Patentarilor de negutători și meseriași împărțiți pă corporații din 1832*; **1844–1846 B I** = Rudolf von Borroczyn, **Planul Bucureștilor**, 1844–1846; **G** = Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1966; **1934 GHID** = *București. Ghid oficial*, 1934; **Ionescu-Gion** = Ionescu-Gion, G. I., *Istoria Bucureștilor*, 1898; **1885–1890 S** = D. P. Sesquiéres, *Planul orașului București*, București, 1885–1890; **1946 GHID** = Sâmboteanu Ulise, *Noul ghid al municipiului București*, București, 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Loşonţi 2000 = Dumitru Loşonţi, *Toponime româneşti care descriu forme de relief*, Cluj-Napoca, 2000, p. 16.

Mihăilă 1978 = Ecaterina Mihăilă, *Despre geneza şi funcţia numelor proprii*, în LR XXVII / 1978, nr. 3, p. 267–272.

Nicolae 2001 = Alexandrina Nicolae, *Bucureştenii şi activitatea edilitară în primul deceniu interbelic*, în „Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie", XV, Bucureşti, 2001, p. 128–139.

Goncea 1999 = Traian Valentin Goncea, *Geneza oraşului medieval românesc în spaţiul extracarpatic (secolele X–XIV)*, Bucureşti, 1999.

Rezeanu 2003 = Adrian Rezeanu, *Ipostaze urbanonimice*, în „Toponimie bucureşteană", Bucureşti, 2003, p. 72–88.

Rezeanu 2007 = Adrian Rezeanu, *Târgul comercial medieval*, în SCL, LVIII, 2007, nr. 2, p. 427–439.

Rezeanu 2008 = Adrian Rezeanu, *Geneză şi etimologie în toponimia urbană*, în „Buletin ştiinţific". Fascicula Filologie, Seria A, vol. XVII, Universitatea de Nord, Baia Mare, 2008, p. 89–103.

Rezeanu 2009 = Adrian Rezeanu, *Burgul medieval transilvan*, în „Studii de toponimie urbană", Baia Mare, 2009, p. 47–61.

Rezeanu şi Modoran 1997 = Adrian Rezeanu şi Filofteia Modoran, *Categoria „toponim aparent", în urbanonimie*, în LR XLVI, 1997, nr. 4–6, p. 319–329.

Rezeanu şi Modoran 1998 = Adrian Rezeanu şi Filofteia Modoran, *Enclave toponimice rurale în urbanonimie*, în LR, XLVII, 1998, nr. 1–2, p. 61–77.

Stănculescu 2000 = Irina Stănculescu, *Apariţia şi evoluţia denumirilor de străzi din Bucureşti*, capitolul *Legislaţia în domeniul nomenclaturii stradale*, în „Bucureşti. Materiale de Istorie şi Muzeografie", XIV, Bucureşti, 2000, p. 145–168.

Străuţiu 2000 = Eugen Străuţiu, *Sibiul între medieval şi modern*, Sibiu, 2000.

SÉMASIOLOGIE EN TOPONYMIE URBAINE

Résumé

L'étude analyse le processus sémasiologique à l'intérieur des extensions dérivatives urbanonymiques sur l'horizontale. L'argumentation se place sur l'échelle motivationale toponymique.

Le conclusions démontrend que ce processus est actif. Il assure une régénération permanente du système dénominatif urbain.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SCHIMBĂRI SEMANTICE LA UNELE CUVINTE DE ORIGINE SLAVĂ

MARIA STANCIU-ISTRATE

Mulți termeni împrumutați în româna veche din slavonă ori din limbi de origine slavă, după o perioadă de acomodare, și-au modificat sfera semantică, ajungând să circule cu sensuri diferite față de etimoanele din care provin[1]. Dacă în limba de origine cuvintele nu se pot îndepărta prea mult de sensul inițial, legătura cu semnificația rădăcinii sau a temei lexicale fiind întărită prin faptul că acestea se pot regăsi în cuvinte apartenente la aceeași familie lexicală, devenind, prin urmare, greu sau chiar imposibil de uitat, noul sistem lingvistic în care pătrund nu le oferă un asemenea suport. De multe ori, deși la origine este vorba despre cuvinte cu formă internă, noua limbă în care pătrund poate, treptat, să nu le mai perceapă ca atare. Pierderea legăturii dintre morfemele constituente ori neidentificarea formei interne a neologismului facilitează îndepărtarea de înțelesul inițial, explicabil etimologic. Alteori, schimbarea devine posibilă prin lărgirea sferei semantice și înglobarea sensului primar într-unul mai general, celălalt pierzându-se treptat. Un rol important în viața cuvintelor îl are, de asemenea, factorul social, felul în care oamenii percep realitatea reflectată de cuvinte[2].

În comunicare de față ne propunem să urmărim evoluția semantică a unor termeni de origine slavă care s-au îndepărtat considerabil de semnificația originară, urmărindu-le evoluția de la prima atestare până la situația existentă în româna contemporană, sprijinindu-ne permanent pe datele oferite de lucrările lexicografice sau studiile de specialitate.

1. ***Dihanie*** apare des folosit în limba veche la singular dar cu sensul colectiv „toate ființele vii, în special oamenii". Din punct de vedere etimologic, cuvântul se explică prin sl. *dihanije* „răsuflare", un derivat de la verbul *dyhati* „a respira"[3]. La început, termenul a fost folosit cu sensul propriu etimonului, după cum rezultă din numeroasele atestări înregistrate în texte din veacul al XVI-lea: „toată *dihania* să laude Domnul" (PH, 125^{r}; PS, 241^{r}; CP^{1}, 283^{v} etc.). În aceeași perioadă, *dihanie* apare folosit și cu sensul „mulțime, popor", ceea ce denotă o tendință de **restrângere** a sferei semantice de la orice ființă care respiră, la cea dotată cu rațiune: „Zise iară Domnul lu Moisi: pasă și te du în gios, că

[1] În legătură cu acest subiect vezi și Mihăilă 1960: 219-248. Vezi, de asemenea, Șăineanu, 1999.
[2] Vezi Mihăilă 1960: 231 ș.u.
[3] Vezi Miklosich, s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dihaniia ta, care-ai scos afară den Eghipet, au greșit" (PO, 287); „și să miră *dihaniia* toată și zise: au nu-i doară acesta fiiul ceala a lui David?" (N.Test 1648, 15ᵛ/17 ap. DLR). De la sensul general de „animal" s-a ajuns, prin **restrîngere semantică**, la acela de „animal sălbatic, fiară" cu atestări pornind din secolul al XVII-lea, până astăzi. Potrivit DLR, următorul citat a fost atestat într-o scriere de la sfârșitul sec. al XVII-lea: „Ei se repeziră asupra lui ca niște *dihănii* selbatece"[4]. În secolul al XIX-lea apar atestări pentru o **lărgire** semantică, *dihanie* fiind folosit cu sensul „ființă ciudată, monstruoasă sau lucru de proporții exagerate, mari; namilă, monstru": „Nimeni nu putea să se mai apropie de inspirata *dihanie*" (Heliade, O. I, 248); „Vaporul era pustiu și aburii mașinei, ieșind cu putere... produceau un vuiet trist și îngrozitor. Se părea o *dihanie* urieșă ce și-ar fi dat duhul" (Alecsandri, O. P. 208); „A gândi procesual, ascultând macrorespirația *dihaniei* cosmice" (Pleșu, M. M. 42). În concluzie, *dihanie* s-a îndepărtat considerabil de semnificația originară.

2. ***Maghernița*** a însemnat inițial „bucătărie", ca și etimonul bg. *maghernica* din care provine. Hasdeu oferă prima atestare în *Cuvente den bătrâni* într-un text din 1588[5]. Cuvântul apare consemnat, de asemenea, cu sensul etimologic și la Dosoftei, în *Viețile sfinților* („Prostac fiind, să pusă a sluji la mănăstire nebăgat <în> samă și defăimat și topindu-să cu truda la *magherniță*". În secolul al XIX-lea încă îl mai întâlnim la Odobescu, explicat însă printr-un sinonim, ceea ce denotă faptul că sensul nu mai era curent: „*Maghernițele* sau cuinile... coprindeau o vatră largă ca de doi stânjeni" (Odobescu, S. I, 443). În paralel cu *maghernița* a circulat *magher* „bucătar" (< sl. *magerŭ*), cu atestări în *Istoriile* lui Herodot și la Dosoftei, în *Viețile sfinților* („Văzu acolo și pre *magherul* mănăstirii" f. 14ᵛ). Probabil că *magher* nu a avut o circulație prea largă, căci sprijinul lui nu a fost suficient pentru ca *maghernița* să-și păstreze semnificația etimologică. Pentru noțiunile exprimate de *magher* și *maghernița* limba literară a preferat sinonimele *bucătar*, respectiv *bucătărie*, cu formă internă clară și inteligibilă. Pentru *bucătar*, derivat de la *bucate*, DA dă ca primă atestare *Biblia* de la București, ceea ce înseamnă aproximativ aceeași perioadă în care este întregistrat prima oară *magher*. *Bucătărie*, derivat din celălalt, este consemnat în scris, potrivit aceluiași dicționar, abia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când *maghernița* începe să fie folosit cu sensul „construcție rudimentară de scânduri, șandrama, baracă". Probabil că în multe gospodării se gătea, cel puțin pe timpul verii, în anexe improvizate, construite fără investiții prea mari. Treptat, numele de *maghernița* putea fi acordat oricărei construcții asemănătoare, indiferent de destinație. Apoi, concurența dintre cele două sinonime, soldată prin alegerea termenului cu formă internă clară, a avut, de asemenea, un rol însemnat în părăsirea treptată a sensului etimologic. În secolul următor, cuvântul și-a lărgit și mai mult înțelesul, desemnând „o casă mică, întunecoasă, dărăpănată".

3. Pierderea legăturii cu sensul etimologic s-a produs și în cazul lui ***nemernic***[6]. Formal, termenul se explică prin sl. *namĕrinŭ* „care vine de departe". În textele vechi, îl găsim atestat cu semnificația originară „pribeag, străin, vagabond": „fost-am *nimearnic* în cest pământ striin" PO, 184) „Împărțindu-se amu zborul, pre urmă-i mearseră mulți și den

[4] DLR, s.v. *dihanie*.
[5] DLR, s.v. *maghernița*.
[6] În legătură cu acest termen, vezi și Șăineanu 1999: 345 – 348.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

iudei şi cinstiţii *nemearnici*" (CPr. 63); „Am fost flămând şi mi-aţi dat a mânca, însetat am fost şi m-aţi adăpat, *nemearnic* am fost şi m-aţi dus în casă, gol şi m-aţi îmbrăcat" (Varlaam, Caz. 23[r]). Semnificaţia etimologică este atestată şi la unii scriitori din secolul al XIX-lea şi al XX-lea: „mai stăi şi nu te bucura aşa degrabă, că încă eşti *nemernică* pe aceste locuri şi tot n-ai scăpat de primejdii" (Creangă, *Povestea porcului*); „Deşi se găsea *nemernic*, pribegit din ţara sa, / Patriotică simţire în inima-i tot s-afla" (Negruzzi, *Aprodul Purice*)[7]; „Vrednică de laudă era primirea lor de oaspeţi faţă de cei *nemernici* şi drumeţi" (Sadoveanu, O. XII, 241)[8] Consemnarea sensului etimologic la scriitorii moderni poate fi considerată livrescă, în aceeaşi perioadă *nemernic* circulând deja cu sensul „netrebnic, om de nimic, mizerabil": „Nu sta ca un *nemernic*, / dacă te ştii că eşti vrednic" (Anton Pann)[9]; „Obrazul ascuns sub năframă / E martur păcatului meu... Plopii rari vâjâie-n vânt, / Scot hohote parcă să-mi spună / În râs ce *nemernică* sânt" (Coşbuc, P. I, 65)[10]. „A doua zi, dacă se deşteptă Făt-Frumos, îi fu ruşine de ceea ce făcuse. El se căia şi se căina cum de să facă el fapte de care nu mai făcuse în viaţa lui, să-şi bea adecă şi simţirile. El socotea, vezi, că a băut ca un *nemernic*, şi de-aia se îmbătase aşa" (Petre Ispirescu, *Basme*).

La semnificaţia actuală se putea ajunge treptat. Astfel, de la sensul „străin, venit de departe" *nemernic* a putut trece la înţelesul „om fără căpătâi, care circulă dintr-un loc în altul" prin urmare „om lipsit de avere, care stârneşte mila, sărman". DLR oferă, pentru aceste sensuri atestări târzii, din secolul al XIX-lea: „Nenorociţii aceia sta *nemernici*, neştiind de sânt aiavea acealea ce au zis" (într-o traducerea lui Beldiman, N. P. I, 113/11); „Se socotea *nemernică*, umilită, nenorocită" (Slavici, N. II, 207)[11]. Cum, de multe ori, vagabonzii subzistă prin acte de vandalism ori prin furt, s-a putut ajunge uşor la sensul „persoană care comite acte josnice ori care are un caracter josnic; om lipsit de scrupule, păcătos, ticălos".

3.1. O evoluţie semantică similară a suferit derivatul ***nemernicie***, la început desemnând „timp petrecut în pribegie", după cum rezultă din următorul citat: „Înainte de-a sosi sfârşitul ... *nemerniciei* meale" (BB, 4/38). La Cantemir, acelaşi cuvânt apare cu sensul „ţară străină, loc străin": „Celui rău toate rudele, străine şi toată moşiia, *nemernicie* îi este" (Cantemir, Ist. 37)[12]. Odată cu modificarea sferei semantice a lui *nemernic*, *nemernicie* a evoluat, la rândul său, către sensul „condiţie vrednică de plâns; sărăcie, neputinţă": „Cei trăiţi în sărăcie / Plâng pe-a lor *nemernicie*" (Macedonski, O. I, 41). Atestarea lui *nemernicie* la Sadoveanu cu sensul din urmă poate fi considerată livrescă, dat fiind că înţelesul curent în aceeaşi perioadă era deja „faptă nedemnă, josnicie, ticăloşie, infamie", activ în limba română contemporană.

4. ***Slăbănog*** provine din bg. *slabonoga*, care reprezintă un compus din *slabo* „slab" şi *noga* „picior". La început, rom. *slăbănog* a însemnat, ca şi etimonul, „slab de picioare, paralitic; prin generalizare, bolnav, infirm": „feciorul meu zace în casă *slăbănog* şi iute să chinuiaşte" (N. Test. 1648, 10[r]); „Ce easte mai lesne, a zice *slăbănogului*: «iartă-se ţie păcatele», au a zice «scoală»!" (a. 1746; GCR II, 37/29). Pierderea legăturii cu

[7] *Apud* Şăineanu 1999: 346.
[8] Vezi DLR, s.v. *nemernic*.
[9] *Apud* Şăineanu 1999: 346.
[10] Vezi DLR, s.v. *nemernic*.
[11] Vezi DLR, s.v. *nemernic*.
[12] *Ibidem*, s.v. *nemernicie*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

semnificația elementelor care intră în alcătuirea compusului bulgăresc a condus, treptat, la uitarea sensului primordial. În primul rând, cuvântul nu a mai fost interpretat ca fiind compus. Prezența în vocabularul românesc a lui *slab*, împrumutat din v. sl. *slabŭ*, care explică, de asemenea, și prima parte a compusului bulgăresc, a fost decisivă în evoluția semantică a lui *slăbănog*, care de timpuriu a fost folosit cu sensul general „firav, delicat, fragil, plăpând, slab, șubred". Nerecunoașterea în structura sa a celei de-a doua părți, *noga* „picior" este elocventă în următorul citat, din *Biblia* de la București: „Întăriți-vă mâni lăsate și genunchi *slăbănoage*". Prin urmare, *slăbănog* a început să fie simțit ca antonim al lui *puternic, vânjos*, după cum rezultă și din următorul citat dintr-o traducere a unui text medical a lui Pavel Vasici: „Din tată *slăbănog* se poate produce... un prunc cât de tare, dacă mumă-sa are un trup foarte puternic" (Vasici, *Macroviotica*, II, 94/2). În același timp, prin opoziție cu *gras, îngrășat, slăbănog* a început să fie folosit cu sensul „osos, slab, supt, uscat, uscătiv, costeliv": „Vede mii de copii *slăbănogi*, deșirați" (Ghica, C. E., I, 269); „Pumnii căpitanului răsunară sec în fălcile *slăbănoage* ale lui Gheorghe Ion" (Bacalbașa, S. A. I, 197).

4.1. Derivatele ***slăbănăgi, slăbănogeală, slăbănogit*** au urmat evoluția semantică a termenului de bază. ***Slăbănăgi***, atestat prima oară la Dosoftei, a cumulat pe rând sensurile: „a paraliza", apoi, prin generalizare „a se îmbolnăvi, a dobândi o infirmitate" și, în sfârșit, „a (se) slăbi". *Slăbănogeală*, a însemnat, la început, „paralizie", apoi, prin generalizare, „boală, infirmitate" și, în sfârșit, „slăbiciune". Forma de participiu *slăbănogit* a trecut de la sensul „paralizat", atestat în *Biblia* de la București, la sensurile „îmbolnăvit, infirm", în final, influența sensului propriu al adjectivului *slab*, identificat în structura sa, fiind decisivă.

5. ***Mârșav*** a avut la început sensul „foarte slab, sfrijit, jigărit, costeliv", potrivit etimonului sl. *mrŭšavŭ*, care stă la baza sa: „După aceastea vădzu cum alte șapte vaci vineră sus de apă, aceastea grozave și *mârșave* era" (PO, 139). Sensul etimologic continuă să fie atestat și pe parcursul secolelor următoare, înregistrându-se, în anumite regiuni, chiar și în secolul al XX-lea: „azi sânt cam *mârșav*, nu pot ieși la lucru" (LR, 1960, nr. 5, p. 35). Este greu de explicat trecerea la sensul „murdar", despre care DLR spune că este regional: „să te ferească Dumnezeu de femeia leneșă, *mârșavă* și risipitoare" (Creangă, P. 141); „Prin ușile *mârșave* ale crâșmelor răbufnea duhoare de holercă" (Camilar, *Negura*, 321 – DLR, s.v.). Probabil că o vreme *mârșav* a însemnat și „slab" și „murdar", animalele foarte slabe, ajunse așa din cauza bolii, nemaiavând puterea necesară să se îngrijească, fiind prin urmare și murdare. Explicația ar putea fi întărită de aspectul perosoanelor fără adăpost, subnutrite, deci foarte slabe, și, în același timp, mizerabile. De la acest înțeles s-a trecut ușor la acela de „dezgustător, scârbos": „Se-nfipseră în țară ca lipitori *mârșave*, / Ce nu le mai smulgi altfel fără să rumpi și carnea" (Heliade, O. I, 222). Următorul pas în evoluția semantică a lui *mârșav* l-a constituit sensul „lipsit de scrupule, josnic, mișel, infam", cu cea mai veche atestare la Negruzzi, potrivit DLR: „Traiul vostru să fie *mârșav* și nemernic" (Negruzzi, S. I, 233). Termenul trebuie să fi dezvoltat acest sens mult mai devreme, dat fiind faptul că la Șincai apare atestată forma de participiu a verbului *mârșăvi*, respectiv *mârșăvit*, cu sensul „ticăloșit, decăzut": „Au priceput *mârșăvitul* neam că romanii ș-au pierdut curagia" (Șincai, Hr., I, 129/6[13]).

[13] DLR, s.v. *mârșăvit*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

6. Sensul etimologic al lui ***făli*** este „a glorifica, a ridica în slava cerului, a preamări", potrivit sl. *hvaliti* din care provine: „Carii aveți cătră Domnul teamă, /Lăudați și-l *făliți* fără samă" (Dosoftei, Ps., 68). Sensul etimologic se mai păstra încă la Negruzzi: „*Făleşte* pre oricine; lui toate-i par minune, /Crezând că dobândeşte iubirea tuturor" (C. Negruzzi, II, 209)[14]. Trecerea acestui verb la diateza reflexivă a facilitat apariția unei nuanțe peiorative. *A se făli* a ajuns să însemne „a se glorifica, a se mândri, a se trufi, a-și arăta în mod ostentativ anumite virtuți". Motivația este simplă: orice laudă personală poate trece drept încredere exagerată în forțele proprii, de unde și proverbul *lauda de sine nu miroase bine*. Ilustrativ în acest sens este următorul citat din *Letopisețul* lui Neculce: „După ce s-au dus craiul în țara lui, scris-au cărți la împăratul neamțului și la papa de Râm, de *se făliia* pe cum au luat atâte cetăți din țara Moldovii".

7. ***Bezaconie*** și ***bez(d)nă*** au cunoscut evoluții semantice divergente. Ambele reprezintă cuvinte cu formă internă, având în prima parte prefixul *bez-* „fără". Identificarea formei interne de către traducătorii de texte vechi a făcut posibilă și calchierea lor în formele *fără(de)lege*, în ceea ce priveşte sl. *bezakonije*, și, respectiv, *fărăfund* pentru sl. *bezdŭna*. Atât calcurile, cât și împrumuturile au respectat, la început, semnificația etimoanelor, putând fi folosite în variație liberă. Cu timpul însă s-a pierdut legătura cu semnificația morfemelor constituente. *Fărădelege* trebuie să fi devenit, treptat, favorit, iar *bezaconie*, fără să fie abandonat, și-a pierdut sensul etimologic. În primul rând, termenul a suferit o modificare formală, produsă de timpuriu. În romanul popular *Alexandria*, versiunea din *Codex Neagoeanus*, din 1620, apare varianta *bazăconie*: „Văzură acolo atâta strâmbătate și războaie și multe *bazăconii*"[15]. Schimbarea primei părți a cuvântului demonstrează clar că vorbitorii ignorau cu desăvârşire existența prefixului de origine slavă *bez-*. Chiar în citatul anterior, termenul pare să-și fi lărgit sfera semantică însemnând „faptă reprobabilă, condamnabilă, ieşită din comun". Treptat, s-a putut ajunge la semnificația „faptă, idee, întâmplare ciudată, ceea ce provoacă uimire, ciudățenie". În româna contemporană *bazaconie* înseamnă „faptă caraghioasă, lucru fără sens", diferențiindu-se la nivel semantic de *fărădelege* cu care a alcătuit, pentru o perioadă, un dublet sinonimic.

8. Nici ***bez(d)nă*** nu mai păstrează nimic din semnificația primară a etimonului sl. *bezdŭna* „prăpastie", cu care apare atestat în secolul al XVI-lea: „de *bezdnele* pământului scosu-me-ai" (PH, 61^{r}). În textele religioase vechi *beznă*, redat și prin calcul *fără-fund*, înseamnă și „iad", sens explicabil, de asemenea, etimologic: „cuvântul lu Dumnezeu veseleaşte pre păcătoşi cum în păcatele lor în doao să nu cază și să nu meargă în *beznă* și în iad" (CC^{I}, 238^{v}). Este posibil ca evoluția semantică să fi pornit de la sensul din urmă, mai precis de la reprezentarea pe care oamenii o au despre *iad*, perceput ca un întuneric de nepătruns, prin opoziție cu *raiul*, considerat un loc luminos. Trecerea la sensul „întuneric mare, de nepătruns", înregistrată în prima jumătate a secolului al XIX-lea[16], s-a putut dezvolta și prin condensarea expresiei *întuneric beznă*, ultimul termen preluând, ca în alte cazuri similare, sensul întregii sintagme.

[14] Vezi DA, s.v. *făli*.
[15] DLR. s.v. *bazaconie*.
[16] Vezi atestările din DA, s.v. *beznă*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

9. ***Grozav*** a fost împrumutat din bg. *grozav*. În structura termenului bulgăresc poate fi recunoscut v.sl. *groza*, împrumutat în română în forma *groază*. *Grozav* a intrat în română cu sensul strâns legat de acela al bazei derivative, însemnând, prin urmare, „îngrozitor, care inspiră groază", sens atestat atât în textele vechi, din veacul al XVI-lea, cât și ceva mai târziu, la scriitori din secolul al XIX-lea: „niceodată nu mănâncă vrun lucru necurat sau *grozav*" (FD 1592–1604, 624[v]); „Oh, *grozave* cuvinte pe care în veci nu le voi uita" (C. Negruzzi, I, 62 – DA). Alt sens vechi al lui *grozav* este „urât, diform, schilod", explicabil, de asemenea, etimologic, cu prima atestare în *Anonymus Caransebesiensis*, precum și în scrieri ulterioare (Cu acest sens îl întâlnim, de pildă, în romanul popular *Esopia:* „Și n-au fost numai rob, ce au fost și mai *grozav* decât toți oamenii" f. 122[r]; sau în *Letopisețul* lui Neculce: „Unele se nasc cu natură *grozavă*" – Neculce, Let. II [17]). Prin extensie, *grozav* și-a modificat ușor înțelesul, ajungând să fie folosit cu sensul „tot ce pare a fi peste măsură de mare, de tare, de mult, extraordinar, teribil", adică ceva care provoacă uimire. Prin urmare s-a pierdut legătura cu semnificația rădăcinii slave, iar *grozav* a ajuns să fie folosit indiferent de conotație, pozitivă ori negativă: „Rătăcire *grozavă*" (Marcovici, D, 11), „Se auzea un tărăboi *grozav*" (Creangă, P, 256). Un următor pas în evoluția semantică a acestui termen a constituit-o folosirea sa ironică cu sensul „de seamă, curajos, extraordinar", cu cea mai veche atestare la Vlahuță: „Ce a scris el așa *grozav*, ca să se lege de alții" (Vlahuță, ap. TDRG). A se vedea, în acest sens, expresiile *a se crede grozav* și *a face pe grozavul*, prima însemnând „a avea o părere prea bună despre sine", cealaltă „a face pe curajosul". În româna contemporană adjectivul *grozav* este folosit cu sensul „remarcabil, excepțional", nemaipăstrând nimic din semnificația etimonului.

9.1. O evoluție semantică asemănătoare a suferit derivatul său, ***grozavie***, care de la sensurile „faptă, situație, întâmplare îngrozitoare; oroare, urgie"; (concr.) „lucru sau ființă îngrozitoare" a evoluat la sensurile „faptul de a ieși cu totul din comun prin calitățile sale; însușire a unui lucru cu calități deosebite"; (concr.) „lucru sau ființă care întrunește calități deosebite, ieșite din comun; grozăvenie".

9.2. Legate în continuare de sensul rădăcinii slave rămân ***groaznic*** și ***îngrozi***, primul împrumtat din bg. *grozen*, celălalt explicabil prin derivare internă de la *groază*.[18]

10. Nici ***voinic*** nu mai păstrează semnificația rădăcinii *voj-* (cf.v. sl. *vojna* „luptă, război"; v. sl. *vojnŭ* „luptător"). La început a însemnat „luptător, ostaș, soldat", ca și v. sl. *vojnikŭ* din care provine. Cu acest sens îl găsim atestat în *Codicele Voronețean* în următorul context: „luo *voinici* și sutași și curse spre ei", precum și în alte texte din veacul al XVI-lea. Tot în limba veche, *voinic* apare determinat prin sintagma *de oaste* la Simion Dascălul: „Nu avea *voinici de oaste*, ci strângea păstorii din munți și argații de-i într-arma" (Simion Dasc., Let, 66) sau la Dosoftei în *Viețile sfinților*[19]. De asemenea, în textele religioase îl găsim atestat cu sensul „ostaș în ceata îngerilor, ostaș al Domnului". În textele din aceeași perioadă, cuvântul prezintă o înnobilare semantică, desemnând un „bărbat curajos, care înfruntă cu îndrăzneală pericolele, situațiile dificile, erou", sensuri care reprezintă sau ar trebui să reprezinte, în fapt, atributele unui ostaș. Cea mai veche

[17] Vezi, DA, s.v. *grozav*.
[18] Vezi și Mihăilă 1960: 156, care nu exclude un împrumut din v. sl. *groziti*.
[19] DLR, s.v. *voinic*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

atestare pentru acest sens apare *în Codex Sturdzanus*, în textul intitulat *Cugetări în ora morții*, datând din perioada 1590 - 1602[20]: „Spuse... că ar fi un *voinic* de treidzeci de ani de ar prăvăli o piatră şi o ar slobodzi în gios să zboare" (CS, 51^{r}). Concomitent, *voinic* apare atestat şi cu sensul „bărbat tânăr necăsătorit, robust, viguros, vânjos"; (prin restrângere) „flăcău, fecior", sensuri păstrate până astăzi. De bună seamă că această evoluție semantică, de la cuvânt specific terminologiei militare în epoca feudală, la folosirea sa generală, acoperind şi alte registre stilistice, s-a petrecut într-un timp îndelungat. *Voinic* a pătruns în română din vechea slavă cu mult înainte de prima sa atestare din *Codicele Voroneţean*. Înregistrarea sensului etimologic în textul citat, ca şi în alte texte din aceeaşi perioadă, se explică prin faptul că acestea reprezintă traduceri din slavonă, limbă în care *voinic* îşi păstra sensul originar. Un rol important în transformările semantice suferite l-a avut, desigur, trecerea lui *voinic* în clasa adjectivelor, funcție devenită predominantă, lăsând-o în plan secund pe cea inițială.

10.1. Derivatele româneşti care conțin tema lexicală *voinic*, urmează o evoluție semantică similară. *Voinicesc* a avut inițial sensul „milităresc", la care s-a adăugat „eroic, curajos, vitejesc, bărbătesc". *Voinici* a însemnat la început „a sluji în oaste, a fi ostaş, a se războiu" şi mult mai târziu „a săvârşi fapte vitejeşti". *Voinicie* a trecut de la sensul „perioadă de timp petrecută la oaste, serviciu militar", la „însuşirea de a fi viteaz în luptă, de a fi curajos, dârz în situații periculoase". Ambele sensuri sunt consemnate la Dosoftei în *Viețile sfinților*, după cum rezultă din următoarele contexte: „Cerşu dar nu altă, fără numai să-l iarte de la *voinicie* şi să-şi margă la dorita săhăstrie" (Dosoftei, VS, febr. 73^{v}/5), unde *voinicie* = „stagiu militar"; „nesuferind bărbățâia şi îndrăznirea lui, nevoiră... să slăbească bărbățiia şi *voinicia* lui" (Dosoftei, VS, martie, 37^{r}/1)[21].

10.2. *Voinicame* şi *voinicime*, cu var. *vonicime*, sunt considerate în DLR derivate interne cu sens colectiv de la *voinic* + suf. *-ame/-ime*, având, în vechile texte religioase, sensul „oştire; mulțime de voinici", după cum rezultă din următoarele citate: „Îngereştile tării şi *voinicamea* arhanghelilor, unii nuori, cu arepile vânturi, aducea la rădicarea de pre pământ a lui Hristos" (CC^{2}, 193); „Rugători ț-aduc *vonicimile* acelor fără de trup" (Dosoftei, Mol., 102^{b}).

11. Oarecum similară a fost evoluția semantică suferită de sinonimul ***viteaz*** şi derivatele acestuia: ***viteji, vitejie, vitejime***. *Viteaz* reprezintă un împrumut din sl. *vitęzĭ* şi a însemnat la început „cavaler, oştean al curții domneşti, ostaş, soldat, erou". Totuşi, ca substantiv, *viteaz* nu a evoluat la sensul de „bărbat tânăr, robust, puternic", asemenea lui *voinic*. Mai precis, el a rămas oarecum circumscris domeniului militar. Doar ca adjectiv termenul a ajuns să denumească anumite calități ale unui războinic, respectiv „care dă dovadă de bărbăție, de eroism în luptă; (p. ext.) care nu se teme de pericole, care nu se lasă înfrânt de dificultăți, de necazuri". Nefiind, prin urmare, sinonime totale, cei doi termeni pot apărea într-un grup nominal de tipul determinat + determinant: „În cea curte aleasă ... / Cei mai *viteji voinici* s-adunasă" (Budai-Deleanu, Ț, 122)[22].

---

[20] Pentru datarea acestui text, vezi Gheorghe Chivu 1993: 51. Cf. DLR, s.v. *voinic*, care dă ca primă atestare cca1550, preluând informația oferită de B.P.Hasdeu în *Cuvente den bătrâni*, vol. II, 465/10. Pentru argumente referitoare la reconsiderarea datării, vezi Gheorghe Chivu, *op. cit.*, capitolul *Datarea* ***Codexului Sturdzan***, p. 39 – 52.

[21] DLR, s.v. *voinicie*.

[22] DLR, s.v. *viteaz*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

11.1. ***Viteji*** pare să cuprindă în sfera sa semantică mai degrabă trăsături ale sensurilor dezvoltate în română de termenul-bază *viteaz*. Mai precis, atestările de care dispunem consemnează, pentru limba veche, sensurile „a se lupta cu vitejie, cu eroism, a da dovadă de bărbăție", în ceea ce privește diateza reflexivă, respectiv „a depune eforturi deosebite, a se strădui pentru propovăduirea sau apărarea credinței creștine", în ceea ce privește regimul intranzitiv al verbului. ***Vitejie***, ca și *voinicie*, a însemnat la început „serviciu militar" și, ulterior, „însușirea de a fi viteaz, curajos". În schimb, ***vitejime***, pe lângă sensul colectiv „mulțime de viteji", a însemnat și „vitejie, eroism", diferențiindu-se astfel de *voinicime*, atestat numai cu primul sens.

12. Concluzii

În limba română actuală o serie de împrumuturi de origine slavă s-au îndepărtat considerabil de sensul etimologic. Odată ce au fost asimilați, unii termeni cu formă internă în limba de origine au încetat, cu timpul, să mai fie puși în legătură cu semnificația rădăcinii sau a morfemelor constituente. Astfel, cuvinte ca: *dihanie, slăbănog, bezaconie, beznă, grozav, voinic, viteaz* și-au lărgit treptat sfera semantică, înglobând înțelesuri noi. Cu timpul, sensurile etimologice au trecut în plan secund, iar în final au fost definitiv abandonate. O evoluție semantică similară au suferit derivatele românești de la termenii citați. Ne referim la: *grozăvie, slăbănogeală, slăbănogi, slăbănogit, voinicie, vitejie, viteji, vitejime*. În același timp, la unii dintre termenii incluși în această categorie, cum ar fi: *grozav, grozăvie, voinic, voinicie, viteaz, viteji, vitejie, vitejime* se remarcă o **înnobilare semantică**. În schimb, cuvinte ca: *magherniță, nemernic, nemernicie, mârșav* au suferit **degradări semantice**, cauzate de atitudinea oamenilor față de realitatea reflectată, ceea ce a condus la ruperea oricărei legături cu sensul etimologic.

BIBLIOGRAFIE. IZVOARE:

Alecsandri, O. P.	= Vasile Alecsandri, *Opere complete. Proza*. A doua ediție populară, București, 1910.
Bacalbașa, S. A. I	= Anton Bacalbașa, *Scriseri alese*. [Vol.] I – II, București, Editura pentru Literatură, 1965.
BB	= *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688.
Beldiman, N. P.	= Forian, *Istoria lui Numa Pompilie, al doilea crai al Romii*. Tălmăcită din limba franțozească de dumnealui postelnicul Alexandru Beldiman, Vol. I-II, Iași, 1820.
Budai-Deleanu, Ț	= Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*. Ediție îngrijită de J. Byck. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, [București, 1953].
Cantemir, Ist.	= Operele principelui Dimitrie Cantemir. Tipărite de Societatea Academică Română. Tom.VI: *Istoria ieroglifică*. (Operă originală inedită scrisă în limba românească la 1704). București, 1883. [Editată de A. I. Odobescu].
CB II	= *Cuvente den bătrâni*
CC[1]	= Coresi, *Tâlcul Evangheliilor și Molitvenic românesc*. Ediție critică de Vladimir Drimba, Editura Academiei Române, București, 1998.
CC[2]	= Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581). Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, Vol. I Textul, București, Atelierele grafice Socec &Co., Societate anonimă,1914.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Chivu 1993/ CS	= *Codex Sturdzanus*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de ... București, Editura Academiei Române.
CM	= Coresi, *Molitvenicul rumânesc*, [Brașov, 1567–1568].
Coșbuc, P. I–II	= G. Coșbuc, *Poezii*. [Vol.] I–II. [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, [1953].
CP[1]	= Coresi, *Psaltire slavo-română*, Brașov, 1577.
CPr.	= Coresi, *Praxiu*, [Brașov, c. 1563].
Creangă, P	= Ioan Creangă, *Scrierile lui*... Vol. I: *Povești*. Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1890.
DA	= *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1949.
DLR	= *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, 1965-2010.
Dosoftei, Mol.	= Dosoftei, *Molitvenic de-nțăles*, Iași, 1681.
Dosoftei, Ps.	= Dosoftei, *Psaltire de-nțăles a sfântului împărat proroc David (Psaltirea slavo-română)*, Iași, 1680.
Dosoftei, VS	= Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*, Iași, 1682-1886.
Esopia	= *Viața lui Esop*. Studiu critic, ediție și glosar de Violeta Barbu. București, Editura Minerva, 1999.
FD 1592 – 1604	= *Floarea darurilor*, [Putna, cca 1592–1604] (ms. rom. B.A.R. 4620). *Cărți populare*, [vol.] I: *Floarea darurilor*. Text stabilit, studiu filologic și lingvistic, glosar de Alexandra Moraru, București, Editura Minerva,1996, p. 15–193.
GCR, I-II	= Moses Gaster, *Chrestomatia română*, I–II, Leipzig – București, 1891.
Ghica, C. E., I	= Ion Ghica, *Convorbiri economice*. Ediținea a treia. Vol. I. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1879.
Heliade, O. I	= Ion Heliade-Rădulescu, *Opere*. Tomul I. Ediție critică, cu introducere, note și variante de D. Popovici. București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, I, 1939.
LR	= *Limba română. [București]. Academia Română. (Institutul de Lingvistică). Anul I (1952) ș. u.*
Macedonski, O. I	= Alexandru Macedonski, *Opere*. Ediție critică cu studii introductive, note și variante de Tudor Vianu. București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă. Vol. I: *Poezii*, 1939.
Marcovici, D	= Paharnicu Simeon Marcovici, Datoriile omului creștin. Întemeiate pe învățăturile Sfintei Scripturi. București, 1839.
Mihăilă 1960	= G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română, Studiu lexico-semantic*, București, Editura Academiei Române, 1960.
Miklosich	= Franz Von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Emendatum auctum*, Viena, 1963.
N. Test. 1648	= *Noul Testament sau împăcarea au leagea noao*... În cetatea Bălgradului, 1648.
C. Negruzzi, I – II	= Constantin Negruzzi: *Scrierile lui*... Volumul I: *Păcatele tinereților*. Volumul II: *Poesii*. Socecu. 1872 – 1873.
Negruzzi, S. I	= Iacob Negruzzi, *Scrierile lui* ... Volumul I: *Păcatele tinereților*; București, 1872.
Odobescu, S. I	= A.I. Odobescu, *Scrieri literare și istorice ale lui*.... Volumul I, București, Editura Librăriei Socec, 1887.
PH	= *Psaltirea Hurmuzaki. [cca 1500–1510]*. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu. București, Editura Academiei Române, 2005.
Pleșu, M. M.	= Andrei Pleșu, *Minima moralia. Elemente pentru o etică a intervalului*, [București], Cartea Românească, 1988.
PO	= *Palia de la Orăștie 1581 – 1582*. Text – facsimile – indice. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968.
PS	= *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește. [1573–1578]*. Ediținue critică de I. A. Candrea. I: Introducere. II: Textul și glosarele. București, Socec et Comp., 1916.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PV = Constantin Găluşcă, *Slavisch-rum&nisches Psalterbruchstück*. [1551–1558]. Halle, 1913.
Sadoveanu, O. XII = Mihail Sadoveanu, *Opere*. Vol. XII. Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.
Slavici, N. II = Ioan Slavici, *Novele*. Vol. II. Bucureşti, Editura Librăriei Socec. vol. II: 1896.
Şăineanu 1999 = Lazăr Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studii istorice despre tranziţiunea sensurilor*. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Livia Vasiluţă, Timişoara, 1999.
Şez. I ş.u. = *Şezătoarea*. Revistă pentru literatură şi tradiţiuni populare. Director: Artur Gorovei. Fălticeni. Anul I (1892) ş.u.
TDRG = Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. [Band I–III]. Bukarest, Staatsdruckerei. I: 1903; II: 1911; III: 1924.
Varlaam, Caz. = Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania (1643)*. [ed. de J. Byck]. Bucureşti, Editura Fundaţiilor, 1943.
Vasici, M, I – II = Cr. W. Hufeland, *Macroviotica sau măiestria a lungi viaţa*. După... Tradusă şi întocmită pentru orice român cultivat de dr. Pavel Vasici. Tomul I – II. Braşov, Tipografia lui Ioan Gött, 1844 – 1845.

CHANGEMENTS SÉMANTIQUES DE QUELQUES MOTS ROUMAINS D'ORIGINE SLAVE

Résumé

L'auteur se penche sur l'évolution sémantique de quelques mots roumains empruntés au slave qui se sont écartés considérablement de leur signification étymologique, et suit leur parcours à partir de leur première attestation jusqu'au roumain contemporain. Après leur assimilation, quelques termes qui étaient des dérivés ou des composés dans leur langue d'origine n'ont plus été mis en relation avec la signification de leur racine ou des morphèmes constituants. Par conséquent, la sphère sémantique des mots comme *dihanie, slăbănog, bezaconie, beznă, grozav, voinic, viteaz* s'est élargie graduellement en acquérant des significations nouvelles. Les sens étymologiques ont passé progressivement au plan secondaire et finalement ils ont été complètement abandonnés. Les dérivés roumains forgés à partir des mots déjà mentionnés, comme *grozăvie, slăbănogeală, slăbănogi, slăbănogit, voinicie, vitejie, viteji, vitejime*, ont eu une évolution sémantique similaire. En même temps, on peut remarquer un ennoblissement sémantique des termes comme *grozav, grozăvie, voinic, voinicie, viteaz, viteji, vitejie, vitejime*. Par contre, des mots tels *magherniţă, nemernic, nemernicie, mărşav* ont subi une dégradation sémantique, provoquée par l'attitude des utilisateurs envers la réalité que ces termes reflétaient, ce qui a produit la rupture totale entre les termes en question et leurs sens étymologiques respectifs.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
mistrate2002@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBSERVAȚII PE MARGINEA FLEXIUNII CAZUALE A NUMELOR DE RUDENIE ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

GEORGIANA-ANDREEA ȘOVAR

Îmi propun să studiez, la nivel morfologic, numele de rudenie sub aspectul comportamentului lor în funcție de categoria gramaticală a cazului. Lucrarea are ca obiectiv evidențierea comportamentului diferit al numelor de rudenie în raport cu celelalte nume din sistemul limbii române (perspectivă descriptivă), precum și a comportamentului diferit în timp al acestor substantive, prin raportarea faptelor lingvistice din limba veche la situația din româna actuală.

Voi analiza numele de rudenie pe baza unui corpus reprezentativ. Voi avea în vedere, pentru limba veche, numai texte originale românești.

Termenii de rudenie în limba română veche prezintă o serie de particularități în raport cu flexiunea substantivului prototipic. Aceste particularități flexionare țin pe de o parte de specificul substantivului românesc în limba veche, iar pe de altă parte de natura semantică, morfologică și sintactică diferită a numelor de rudenie.

I. Nominativul

Nominativul este cazul nemarcat din limbile de tip acuzativ (în limbile indo-europene), între care se înscrie și limba română[1]. În limba română, substantivul în nominativ, cu funcție sintactică de subiect, deci în poziție argumentală, este în general însoțit de articol (definit sau nedefinit). În limba română veche, numele de rudenie prezintă o situație aparte în sensul că aceste substantive nu au întotdeauna un articol (definit/nedefinit), deși au o citire referențială și se află în poziție argumentală. Actualizarea și individualizarea numelui se realizează prin intermediul adjectivului pronominal posesiv conjunct (care pare să împiedice coocurența articolului):

Și înțelegând el că este ***tată-său*** *cu oștili moschicești acolo la Ceahrin, au spus turcilor și să-l ducă și pre dânsu.* Neculce, 148.

Se remarcă faptul că încă din limba veche posesivul conjunct începe să își atenueze sensul de posesie. În situația în care numele se află pe poziția de subiect, deci în cazul nominativ, acest sens de posesie poate fi redat prin dativul posesiv avansat în grupul verbal:

[1] Pentru o descriere sistematică a sistemului cazual, vezi GLR, DSL, GALR.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Numai n-au avut parte de dânsul, că n-au trăit mult cu dânsa, și i-au murit ***fiică-sa.*** Neculce, 187.

Aceeași constatare cu privire la slăbirea sensului posesiv a adjectivului pronominal posesiv se poate face și pentru poziția argumentală de obiect direct cu substantiv în acuzativ (*Să-ș dea* ***soru-sa*** *după frate-mieu Maximiliian.* DÎR, 129) sau pentru grupul nominal în care complementul numelui este un substantiv în genitiv (*Iar boierinașâi* ***tătâne-său lui Cantemir-Vodă*** *vrè să să bucure de domnia fiiului stăpânu-său.* Neculce, 203). Pierzându-și funcția de posesie, adjectivul pronominal posesiv dobândește, întocmai ca articolul, funcție de actualizare a numelui în context.

II. Acuzativul

Referitor la numele de rudenie, interesează construcția cu / fără *pe* a acuzativului obiect direct exprimat prin nominal cu trăsătura [+persoană]. Exemplele de mai jos pun în evidență o oscilație a normei. Este însă evidentă preferința pentru marcarea trăsăturii [+persoană] prin prepoziția *pe*[2]:

Gheorghie Ștefan-Vodă, după ce au luat ***pre doamna*** *lui Vasilii-Vodă din Suceavă la mâna lui și pre Ștefăniță-Vodă,* ***pre fiiul său****, l-au însămnat la nas puțintel, și pre doamna au vrut să-și râdă de dânsa.* Neculce, 117.

Norma încă nefixată a construirii acuzativului personal cu sau fără prepoziția *pe* este cel mai bine evidențiată în contextele în care cele două tipare sunt în vecinătate foarte apropiată:

Radul-Vodă făcând nuntă cu fiiul său Alecsandru-Vodă, domnul muntenescu, ***au luat pre fata*** *lui Scarlat celui bogat de la Țarigrad. Care să pomenește într-alt rând mai sus, că* ***au ținut*** *Scarlat* ***fata*** *lui Ilieș-Vodă celui turcit.* Neculce, 112.

Mai rar este folosit *pe* atunci când apariția lui este atipică, și anume în situația în care prepoziția este ocurentă cu articolul (nedefinit). În exemplul de mai jos substantivul nume de rudenie are o citire de tip referențial pentru că este însoțit de un determinant (*un*):

Și împărăteasa Anna, la moartea ei, au lăsat ***pe un copil mic de 2, 3 luni*** *să hie împărat, când a vini la vârstă.* Neculce, 398.

Sunt în afara discuției noastre construcțiile cu dativul posesiv, construcții în care nu este posibilă ocurența acestei prepoziții este, atât din perspectiva normei din limba veche, cât și din perspectiva normei din româna actuală:

(a) *Și au trimis Scarlat ferman împărătescu de* ***ș****-au luat* ***fata*** *de după Alecsandru-Vodă, de au dus-o la Țarigrad.* Neculce, 112.

(b) *Gligorie-Vodă, neștiindu nemic de întorsul Dabijăi-Vodă,* ***ș****-au pornitŭ* ***doamna*** *cu toată casa lui de au trecut în Țara Ungurească.* Neculce, 125.

(c) *Brâncovanul îndat-atunce au dat știre țărâi să să dè în laturi în munți.* ***Ș****-au triimis* ***doamna*** *la mănăstire la Brad, la munte, și el au purces în tâmpinarea soltanului la Buzău.* Neculce, 180.

---

[2] Constantin Frâncu, *op. cit.* atrage atenția asupra uzului aproape general încă din secolul al XVI-lea al construcțiilor cu *pe (pre)* în textele originale sau în cele traduse din maghiară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

III. Genitivul

Pentru redarea relaţiei de genitiv limba română veche recurge la mai multe modalităţi de exprimare. Genitivul poate fi sau nu marcat prin desinenţe, prin forme moştenite din latină specializate pentru redarea genitivului, prin articol enclitic sau proclitic.

1. Genitivul marcat în planul expresiei

Genitivul se realizează în planul expresiei prin:

- articol definit sau nedefinit:

De alta, dau ştire domnivoastră pintru rândul ***unui fecior*** *al mieu ce l-au ucis aicea în Tălmaci.* DÎR, 120.

- prin forma substantivului:

În limba română nu s-au conservat substantivele *mater, pater* din latina clasică. Pentru aceste noţiuni s-au moştenit formele din limbajul copiilor din latina populară *mama-ānis, tata-ānis,* forme care au în româna veche un radical neregulat: la nominativ-acuzativ şi la vocativ se recunoaşte radicalul *măm-*, iar la genitiv-dativ singular, precum şi la pluralul tuturor cazurilor radicalul este *mămân, tătân-*, cu desinenţele *–e* la singular şi *–i* la plural. Prin analogie, de la *frate* (<lat. *frater, fratris*), care nu avea un radical neregulat, s-au diferenţiat formele: nominativ-acuzativ *frate,* genitiv-dativ *frătâne, frăţâne,* cu pluralul *frăţâni.*

În limba veche, pentru cazurile oblice, se utilizează în mod consecvent formele arhaice:

De ce amu lăsatu eu cu sufletul miu ce iaste partea mea de ocină den Frumuşani să fie la mâna ***frăţine-miu*** *Nedei.* DÎR,107.

Mergè şi Ilieş-Vodă după oasele ***tătâne-său*** *la îngropare, cu multă grijă şi fricâ de datornicii* ***tătâne-său.*** Neculce, 129.

În schimb, pentru acuzativ şi nominativ se recurge la paradigma regulată (cuvintele păstrate până astăzi în limbă: *tată, frate, mamă*):

Atunce ***tată-său*** *Alicsandru Ecsapărâtul, şădzind la gazdă, nemic nu ştiè de fiiu-său, c-au luat domnia.* Neculce, 250.

Iar în locul lui Neculaiu-Vodă au pus tărdziman ***pe frate-său****, pe Ion.* Neculce, 250.

Acesta au omorât şi pe Ştefan-Vodă, şi ***pe tată-său****, Constantin stolnic.* Neculce, 322.

Iară în locul lui Neculai-Vodă venisă ***frate-său****, Ioan-Vodă.* Neculce, 322.

Specializarea formelor neregulate pentru cazurile oblice face ca această realizare a genitivului (şi a dativului) să fie considerată marcată din punct de vedere formal.

O situaţie similară prezintă substantivul *soră,* care moştenise din latină o formă pentru nominativ-acuzativ şi alta pentru genitiv-dativ (*soră – surori*). În limba română veche se menţin cele două forme ale radicalului, dar cu aceeaşi specializare cazuală menţionată mai sus:

Au lăsat diiată de crăie ***surori-sa****, care este acmu vie.* Neculce, 332.

Ş-au logodit ***pe o sor'*** *a lui cu un ficior a lui Mihai-Vodă.* Neculce, 366.

Totuşi pluralul rămâne cu radicalul *suror-*: *Ţinè amândoi 2* ***surori.*** Neculce, 330.

Uneori marcarea genitivului este redundantă, realizându-se atât prin forma substantivului, cât şi prin articol:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

au venit întru una de zile Rem să vază sporiul lucrului ***a frăține-său****, în partea unde zidiia frate-său, Romul, şi vrînd să facă şagă, au sărit peste zidul frăține-său rîzînd.* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 251.

- prin cliticul conjunct:

Numele de rudenie care rămân invariabile la genitiv au posibilitatea de a marca acest caz prin cliticul posesiv conjunct:

s-au gătit de nunta ***fiică-si,*** *mării-sale doamnii Stancăi, care o au dat-o după coconul lui Iliiaş-vodă, Radul beizadea.* CM II, 55.

2. Genitivul nemarcat în planul expresiei

Atunci când numele de rudenie sunt determinate prin adjective posesive conjuncte care fac corp comun cu ele, ele rămân invariabile. În această situație se află, în primul rând, substantivele moştenite din latină, terminate în *–onis, -anis,* astăzi dispărute din uz (*tătâne, mămâne, frătâne*):

Şi nemic nu ştiè de sfatul ***frăține-său*** *sau de a celoralalți boieri.* Neculce, 185.

Utilizarea genitiv-dativului numelor de rudenie care moştenesc tiparul latin s-a extins, prin analogie, şi la alte nume de rudenie, caracterizând chiar şi unele substantive păstrate în limba română actuală. Menținerea formei invariabile a acestor substantive la cazurile oblice, fenomen specific limbii vechi, dar şi registrului popular al românei actuale, răspunde tendinței de păstrare a formei fixe, unice în declinare, deci unei nevoi de simplificare a paradigmei:

Adecă eu, ierei popa Anghel, făcut-am aceasta a mea scrisoare ca să fie de mare credință la mâna ***nepotu-miu*** *Anghel din Olăneşti.* DÎR, 103.

Şi am dat şi cărțile de moşiie la mâna ***nepotu-miu****, lu Anghel.* DÎR,104.

Au mersu în gazdă osebi la o mănăstire ***a socru-său,*** *a lui Grigoraşco Ghica-Vodă.* Neculce, 349.

Dece Vasilie vornicul, ***măcar*** *că era la cinste, dar pentru voia* ***cuscru-său,*** *lui Iordachi, îi întunecă mintea şi-ndată să sculă cu toți frații lui.* Neculce, 221.

O mie, care i-au avut dați Mihalcea, frate-său, la jupânul Dumitru Ghizdaveţu cu dobândă, iar ***ai soră-sa*** *Ţanâi, după cum i-au mărturisit şi frate-său Mihalache, la sora-sa Ţana.* Iorga, Scrisori, 112.

Şi îndată luo sapa sluga cea mai mare, căruia îi era numele lui Danciul logofătul, şi chemînd credința ***domnă-său*** *care avea către fericitul Nifon, lepădă toată frica şi începu de săpă pîn' ajunse de moaştele sfîntului.* CM I, 100.

au trimis la Atzamet Gherei feciorul hanului calgan-sultan, fiindu la Bugeac el atuncea, să se scoale cu tătarii, să meargă să scoață némții den țară, pentu că hanul ***tată-său*** *era atuncea la Ischiup.* CM II, 24.

Costandin-vodă încă viind de la paza bohazurilor la scaun, despre toamnă, au făcut gătire de nunta ***fii-sa*** *Stancăi, care au dat-o după Radul beizadea.* CM II, 293.

Substantivele terminate în *–că* au o flexiune cazuală aparte.

Aceste substantive rămân invariabile dacă sunt urmate de un clitic conjunct:

Aşijdere şi Grigorie-Vodă, ştiind de Constantin-Vodă, au mersu şi el la gazda ***maică-sa****, şi acolo s-au împreonat domnii amândoi.* Neculce, 349.

Dacă nu sunt urmate de un clitic conjunct, relația de genitiv se marchează desinențial în două moduri diferite: (a) prin păstrarea radicalului fără manifestarea alternanțelor

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

fonetice, ca la numele proprii; (b) prin schimbarea radicalului ca urmare a acțiunii alternațelor fonetice:

(a) *Pentru că gătire era să facă de nunta* ***fiicăi*** *mării-sale doamnii Mariei, care după Costandin-vodă, domnul Moldovii, o au dat* CM II, 65.

înțelegîndu această veste veselitoare de izbînda creștinilor și singerea păgînilor, au dat slavă lui Dumnezeu și ***maicăi*** *sfinții-sale.* CM II, 93.

de au fostu acolo la culesul viilor și acolo au adus și pre coconașul ***fiicăi*** *mării-sale, al doamnii Mariei de la Țarigrad.* CM II, 94.

apucatu-s-au măriia-sa de nunta ***fiicăi*** *mării-sale, doamna Sfata, pre care o au dat-o după Iordache Crețulescu vel-cămăraș.* CM II, 108.

Aici să însemnează că conoscând domnul cum s-au mai liniștit lucrurile, socotit-au să facă nunta ***fiicăi*** *mării-sale Smaragdii.* CM II, 205.

este o icoană a ***maicăi*** *preacestii, făcătoare de minuni.* CM II, 347.

(b) *fiind la mănăstirea Brîncovénilor (unde era astrucate oasele pomenitei* ***maicei*** *mării-sale).* CM II, 104.

[De trimiterea unor boieri la nunta ***fiicii*** *lui banfi Gheorghe, gubernatul cel mare al Ardealului*]. CM II, 118.

După aceasta venit-au den Ardeal de la gubernatul cel mare al Țării Ardealului Banfi Gheorghie, carte la măriia-sa Costandin-vodă, rugînd pre măriia-sa și chiemîndu-l după obicéiu a nunta ***fiicii*** *sale, vrînd să o dea dup-un fecior al unui némiș mare, anume Sekel Laslu.* CM II, 119.

l-au cerut de la gineri-său, să i-l dea, să-l crească el și să-l aibă în locul ***fiicii*** *lor.* CM II, 326.

IV. Dativul

Dativul numelor de rudenie cunoaște în limba veche o realizare sintetică și o realizare analitică.

1. *Dativul sintetic* nu prezintă particularități în raport cu limba română actuală:

Au dzis păzitorilor ***să spuie mumei*** *lui Ștefan-Vodă să-l sloboade de la închisoare, din temniță.* Neculce, 107.

Dativul se recunoaște în unele construcții doar formal și se explică prin ștergerea unor constituenți din planul de suprafață al enunțului. Deși se utilizează prepoziții care au regim de acuzativ, numele este în cazul dativ ca urmare a ștergerii verbului din planul de adâncime:

vă mulțemim dumilor-voastre ca ***fraților*** *și ca vecinilor de bine și de socotință prentru ce ați făcut bine de ne-ați socotitu oamenii ai noștri și frații.* DÎR,188.

noi avem a mulțemi ca ***fraților.*** DÎR,188.

Dacă substantivele sunt cele moștenite din latină (*frățâne, tătâne, mămâne*), chiar dacă sunt urmate de un clitic posesiv conjunct, se regăsește radicalul neregulat care justifică interpretarea formei ca fiind de dativ:

Nu i-au folosit lui Costantin vodă uricile ce avea de la împărăție, date ***tătîne-său****, de domniie vécinică, lui și feciorilor lui și nepoților lui.* Miron Costin, Let. 58.

făcut-au știre și ***frățini-său*** *lui chesar și deodată trimisă 1.000 de oameni.* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 303.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Atunci când substantivul este urmat de un posesiv conjunct numele rămâne nemarcat în planul expresiei:

Am vândut ***nepotu-mieu****, lui Ignat Doboș și surorii sale.* DÎR,155.

Adecă eu, Tudora Țițul, fata lui Gașpar, sora Giurjii păharnicului ... am vândut a mea dreaptă ocină și moșie den sat din Drăgușean<i>, den partea den mijloc ce să va aleage a mea parte cu tot cu venitul, ***nepotu-miu****, lui Necoar<ă>.* DÎR,158.

Craiul léșăsc Jigmont veniia încet, cum să dzice, leșește, într-agiutor ***fecioru-său****.* Miron Costin, Let. 83.

Și s-au mîniiat împăratul și l-au mazilit, fiind și om ătrîn și au dat domniia ***fiiu-său****, lui Grigorie vodă.* Amiras, 105.

Unele observații se pot face în legătură cu dublarea clitică a numelui de rudenie în poziția obiectului indirect, dublare care reprezintă, ca și la acuzativ, o normă oscilantă:

(a) ***Le****-am lăsat* ***lor*** *și* ***feciorilor*** *lor și* ***nepoților*** *lor, cine se va aleage d<e> ei.* DÎR, 101.

(b) *O* ***am dat nepotu-miu****, lu Anghel.* DÎR, 104.

Iară casei lui și ***îmmei*** *sale și* ***surori*** *ce au avut, dacă au venit Moysei vodă în scaun, nice o asupreală* ***n-au făcut.*** Miron Costin, Let. 105.

2. *Dativul analitic*, realizat prin construcția prepozițională cu *la*, nu este înregistrat în foarte multe contexte și/sau se reduce, în realitate, la prezența pe lângă un inventar restrâns de verbe:

La *ai noștri preaiubiți și de la inimă* ***frați.*** DÎR,111.

Ce Vasilie vodă nu-i lăsa și ***au poroncit la ginere-său*** *că mai bine mort să hie, decît să hie boierii.* Miron Costin, Let. 148.

Și ***scrisese la tată-său*** *călugăru.* CM II, 318.

Și ***au scris*** *feciorul lui Șeremet* ***la tată-său****, la Chiov.* Neculce, 278.

Iar mai pre urmă l-au scos îma împăratului și ***l-au dat la maică-sa****, care mai pe urmă la istoria lui va arăta mai pre largu.* Neculce, 318.

Fiind mazil la țară, au început ***a scrie*** *cărți* ***la frate-său****, la Mihai-Vodă.* Neculce, 338.

O altă realizarea analitică a dativului, astăzi ieșită din uz, este cu prepoziția *către (cătră):*

[Și] eu ***amu spus c[ă]tră Andriiaș*** *că simtu nep[ot] de frate și fecioru de suflet giurat în besea[recă].* DÎR, 206.

Deși din context nu se poate preciza fără echivoc cazul (genitiv sau dativ), trebuie înregistrată și următoarea realizare care prezintă particularitatea de a forma cazul oblic cu ajutorul mărcii proclitice *lui* (în situația mai specială când această marcă precedă un substantiv feminin):

a lu mueriĭ lu Apafi. DÎR,122.

Dativul adnominal

Faptul notabil în ceea ce privește cazul dativ este preponderența așa-numitului dativ adnominal, adică a substantivului în dativ care are funcție de complement al numelui. Astăzi ieșit din uz, dativul adnominal „constituie o categorie specifică limbii vechi, folosită în limba literară contemporană pentru a da ton solemn frazei"[3]. Se deosebesc două situații:

[3] GLR I :77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- numele de rudenie este în cazul dativ, având ca regent un alt substantiv relaţional (tot nume de rudenie sau alt tip de substantiv relaţional):

*Şi iată acestu om al mieu ce am tremes la domniia-voastră, el este **frate acelui fecior**.* DÎR, 120.

*El în loc feace de să răsipesc de la acel sfat şi de atuncea aievea să areată că ieste **nepriieten pruncului şi mîne-sa**, crăiasei, au început a cuprinde oraşele pe numele lui Ferdinand crai nou.* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 304.

- numele de rudenie, în calitate de regent, impune cazul dativ unui alt substantiv:

*Eu m-amu rugatu şi a<m> spus că simt **fecior Mogâldei**, deci nu m-au perdut.* DÎR, 206.

*Iar fiind doamna lui sirboaică, de neamul Despoţilor, **fată lui Despot** crai, au scris o carte sirbască la împăratul turcescu şi la viziriul cu rugăminte.* Neculce, 110.

*El n-au fost **rudă lui Despot cel Mare**, ce au fost slugă lui Despot.* Neculce, 111.

*S-au sfătuit cu cele slugi să dzică că el este **nepot lui Despot**, şi să împartă ei averea lui Despot.* Neculce, 111.

*Şi aşè, mărturisind cătră veneţieni că-i este **nepot lui Despot cel Mare**, au credzut veneţienii că-i este **nepot lui Despot**.* Neculce, 111.

***Toţi aceştie tuscinci ficiori cuparului** celui bătrân, de nu să sătura unul cu o sută sau doo de pungi!* Neculce, 178.

V. Vocativul

Vocativul prezintă, în flexiunea numelui românesc, o serie de caracteristici importante în descrierea nivelurilor morfologic, sintactic, semantic şi pragmatico-discursiv ale limbii.

Din punct de vedere morfologic, vocativul se manifestă în flexiunea nominală atât prin forme distincte, cât şi prin forme omonime cu cele ale nominativului. Mijloacele formale de realizare a distincţiilor de caz, atunci când vocativul nu are o formă omonimă cu nominativul, sunt cele flexionare (prin desinenţe). Aceste desinenţe aparţin unui inventar restrâns de elemente prin care se redă, într-o formă sintetică, cazul vocativ.

Între limbile romanice, româna se distinge printr-o marcare morfologică puternică a vocativului: a moştenit singura desinenţă de vocativ din latină *–e* de la substantivele de declinarea a 2-a, singular (*amice*), pe care a extins-o şi la substantivele de declinarea a 3-a sau de alte origini (*împărate; prietene, tovarăşe*); a împrumutat o desinenţă din slavă pentru feminine *–o* (*fato, soro*), singurul împrumut desinenţial din morfologia românească; şi-a creat, din forme existente în limbă, noi desinenţe: *-ule* (*domnule, elevule*), *-lor* (*elevilor, fetelor*).

În limba română veche, o mai mare frecvenţă o înregistrează vocativul realizat cu ajutorul desinenţelor specifice:

*Socotiţi, **fraţilor**, acmu!* Neculce, 261.

*Căutaţi, **fraţilor**, acmu, cum nu trece osinda pre sluga cee ce să rădică asupra stăpânu-său.* Neculce, 278.

*Ce mai bine, **fraţilor**, noi să ne vărsăm sângele.* Neculce, 326.

*Uitaţi-vă acmu, **fraţilor**, câtă ocară au avut Grigorie-Vodă de la aceşti boieri atunce!* Neculce, 344.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

*Deci, **fraților**, fugiți de curvia și de toată necurăție, cum zice Pavel și umblați după curăție, ca să vedeți pre Dumnezeu.* CM I, 88.

Dacă, pentru adresare, se folosesc două substantive, marcarea formală a vocativului numelor de rudenie este mai frecventă dacă acestea se află pe prima poziție în grupul nominal din care fac parte. Al doilea nume este determinantul celuilalt și se pune la nominative, iar primul se află în cazul vocativ:

*Ce, **fraților moldoveni**, rogu-vă să luați aminte, să vă învățați și să vă păziți.* Neculce, 305.

***Fraților boieri moldoveni**, carii sinteți musaipi la domnu!* Neculce, 326.

*Socotiț, acmu, **fraților boieri**, hirile domnilor!* Neculce, 362.

În aceleași condiții, vocativul poate avea și formă omonimă cu nominativul:

*Și acmu prădădescu voi, **frați**, Dzeului și cuvântului bunrătăției lui.* COD. VOR. 250.

***Bărrbați frați și părinți**, ascultați acmu.* COD. VOR. 264.

***Frați**, n-am știutu că preutu easte.* COD. VOR. 275.

*Nu vă clevetireți urul alaltu, **frați**, că cel ce cleveteaște și leagea osândeaște.* COD. VOR. 357.

*că de te lumea sau poftele lumii spre îndrăgirea ei trage, socotește **frate**, pentru ce și căci lumea să fie de îndrăgit sau de iubit?* Divanul, 223.

O frecvență mai mare a vocativului omonim cu nominativul se constată în anumite condiții sintactice: atunci când numele de rudenie nu apare singur în context, ci cu modificatori. În acest sens, o particularitate a vocativului în limba veche pare a fi marea disponibilitate a substantivului în vocativ de a primi modificatori, restrictivi sau nonrestrictivi. Reflexul morfologic al coocurenței substantivului cu modificatori este actualizarea vocativului fără desinențele specifice, deci cu formă identică cu a nominativului[4]:

*Cătră tine, **fratele mieu**, Ioane crai, nu te voi părăsi, de ar veni toate împărățiile și crăiele méle la cădere.* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 292.

*De vréme că ne-au slujit norocul așea și al tău și al meu, **fiul meu**, și n-au fost să fim în scaunul crăiesc al tătîne-tău, ... să alegem ce rău mai mic să véde ...* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 305.

***Bărrbați frați**, eu fariseiu sântu, fiiu de fariseiu.* COD. VOR. 275.

***Bărrbați frați**, eu nemică înr-aleanu nu feciu oamerilor sau obicniteloru tătârești.* COD. VOR 329.

*Și toată bucuriia să aveți, **frații miei.*** COD. VOR 337.

*Deaci, **frații miei ceia dragii**, se fie tot omul currundu* COD. VOR. 341.

***Feții mei voinici vitéji**, rugați pre Dumnezeu și să vă îmbărbătați, ca să stați toți gata de războiu.* CM I, 158.

Dacă modificatorii sunt adjective antepuse substantivului, acestea pot deveni suportul fonetic al flectivelor vocativului:

*Astronomii, adecă a stelelor cunoscători - **prealuminate, cinstite,** iubitul mieu frate - întru toate cîte întru a ceriului trup stele poartă.* Divanul, 105.

[4] Este observația pe care o preluăm din GLR I: 81: „Substantivul determinat de un adjectiv posesiv nu primește desinența vocativului (se folosește cu forma de nominativ").

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Aceste dară doaă stele, ***mai marele mieu și iubit frate****, macar că cu starea una de la alta lungă depărtare și mare deosăbire au, însă iarăși- după socotială- pururea nedespărțite și totdeauna nedeosăbite sint.* Divanul, 105

Lumea: O, ***cinstitul mieu priiatin și dulcele mieu fiiu****!* Divanul, 178.

În unele contexte există două substantive în vocativ aflate în relație de coordonare: unul poartă marca flexionară a vocativului, iar celălalt prezintă o formă identică formal cu cea de nominativ:

Priietene *și* ***frate****! De vréme ce la nevoia ta la mine și la agiutorul meu ai năzuit, al doilea după agiutorul lui Dumnedzeu, eu încă, înțelegînd strîmbătatea ta, supt apărarea mea te-am primit și cu agiutorul meu și al tău de la Dumnedzeu s-au făcut toate deplin.* Miron Costin, De neamul moldovenilor, 293.

Marcarea desinențială a vocativului *prietene* justifică interpretarea lui *–e* final al substantivului *frate* drept desinență de vocativ (care coincide în această situație cu finala substantivului *frate* la nominativ-acuzativ). Dacă se ține seama de contextul de plural, în care nu mai există omonimie între forma de nominativ și cea de vocativ, faptul devine evident:

Amar, ***fraților și părinților****, celuia ce-l va afla moartea nepocăit, că în iad nu iaste pocăință.* CM I, 91.

Acolo unde *frate* este singurul substantiv în vocativ, nu se poate preciza dacă *–e* este marca de caz a vocativului sau marcă a declinării:

Vedzi, ***frate****, câte înturearece sântu iudei ceia ce au credzut.* COD. VOR. 257.

Slave, ***frate****, iane caută* COD. VOR. 268.

Dintre subclasele care alcătuiesc categoria lexico-semantică a substantivelor personale, numele de rudenie se caracterizează printr-o mai puternică tendință de marcare formală a vocativului. Această particularitate este susținută de contextele în care apare un nume de rudenie cu desinențe de vocativ alături de alt nume personal care nu marchează la nivel formal vocativul, deși cele două substantive se găsesc în relație de apoziție:

Atunce să sculă banul și dzisă:

– ***Boiari, fraților****, sănătate de la măria sa Grigorie vodă, că l-au miluit Dumnedzăuși împăratul cu domniia.* Amiras, 112.

Corpus și sigle

Amiras	= Cronica anonimă a Moldovei 1661-1729 (Pseudo-Amiras) Studiu și ediție critică de Dan Simonescu.
CM I, II	= *Cronicari munteni,* texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, Editura Științifică, București, 1970
Divanul	= Dimitrie Cantemir, *Divanul*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea, text grecesc de Maria Marinescu-Himu, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974.
DÎR	= *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea* (text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareș), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979.
Iorga, Scrisori	= *Scrisori de negustori tipărite cu o prefață pentru Sfatul negustoresc de Nicolae Iorga,* București, 1925 și *Documente românești din Archivele Bistriței*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(Scrisori domnești și scrisori private), București, Editura Librăriei Socecŭ & Comp., 1899.

Miron Costin, Let. / Miron Costin, De neamul moldovenilor = Miron Costin, *Opere*. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, 1958, Editura de Stat pentru Literatură și Artă;

Neculce = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei* și *O samă de cuvinte*. Ediție îngrijită, cu glosar, indice, și o introducere de Iorgu Iordan, București, 1955, Editura de Stat pentru Literatură și Artă;

BIBLIOGRAFIE:

Avram 2007 = Mioara Avram (coord.), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române, 2007

Diaconescu 1966 = Paula Diaconescu , „Declinarea cu <articol definit> proclitic în limba română. Genitiv-dativul substantivelor comune, nume de persoană", în SCL, XVII, 1966, nr. 5, 555-566.

Diaconescu 1968 = Paula DIACONESCU , „Vocativul în *-(ul)e*", în SCL, XIX, 1968, nr. 5, 469-472

DSL = A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, 1997, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii* (DSL), București, Editura Științifică.

GALR = V. Guțu Romalo, (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul;* II, *Enunțul*, ediție nouă, București, Editura Academiei Române.

GLR = *Gramatica limbii române*, (coord. Acad. Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu), ediția a II-a, Editura Academiei, București, 1966

Faiciuc 1973 = I Faiciuc, „Vocativul termenilor de înrudire și al prenumelor în graiul maramureșean", în *Cercetări de lingvistică*, XVIII, nr.1, 1973, 63-71

Felecan 2009 = Nicolae Felecan, „Influența vocativului asupra nominativului la numele de persoană în subdialectul maramureșean", în *Lucrările celui de-al XIII-lea simpozion internațional de dialectologie"*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009, 91-96.

Gheție 1977 = Ion GHEȚIE (coord.), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Editura Academiei Române, București, 1997

Graur 1931 = Al. Graur, „Despre vocativul românesc", în *Grai și suflet*, 1931, V, 178-181

Guțu 2005 = Valeria GUȚU ROMALO, (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I-II, București, Editura Academiei Române, 2005.

Hořejši 1958 = Vladimir Hořejši, „Cu privire la morfologia genitivului și a dativului în limba română contemporană", în CL, III, 1958 (supliment), 207-216.

Sextil Pușcariu, „Despre *pre* la acuzativ", în DR, II, 565-581.

OBSERVATIONS SUR LA FLEXION CASUELLE DES NOMS DE PARENTÉ DANS L'ANCIEN ROUMAIN

Résumé

L'analyse se propose de présenter les particularités de la flexion casuelle des noms de parenté dans l'ancien roumain. Nous avons noté et exemplifié surtout les traits qui distinguent les noms de parenté du comportement morphologiques des autres noms prototypiques.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
sovar_geo@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DISCURSUL RELIGIOS CATIHETIC: O ABORDARE DIN PERSPECTIVA TEORIEI COMUNICĂRII

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ

1. În epoca actuală întregul univers cultural începe să graviteze în jurul discursului. Se poate vorbi de o reducere generalizată la discurs: știința a devenit un discurs riguros și sistematic; arta – un discurs figurat și patetic; filosofia – o analiză a discursului. Comunicarea a ajuns să fie considerată „miezul culturii, cunoașterii și comportamentului social"[1]. Astăzi principalele curente filosofice indică reorientarea culturii contemporane către semiotic. De aici, și marea importanță pe care a dobândit-o abordarea limbajului – fenomen cultural denumit cotitură lingvistică și care nu poate fi separat de geneza unei noi paradigme de cunoaștere rațională. Valori precum claritatea, precizia, certitudinea, univocitatea au devenit supreme nu numai în matematică și în logică, ci și în lingvistică, unde sînt considerate proprietăți ideale ale unui limbaj ideal, care ar permite comunicarea ideală. În acest context ne întrebăm cât de legitimă este pretenția de a generaliza acest ideal de raționalitate la toate domeniile cunoașterii și, uneori, chiar la toate domeniile vieții spirituale, inclusiv la domeniul religios? Cum, la acest ultim nivel menționat, Cuvântul își proclamă suveranitatea fără ca *Dumnezeu să fie mort*[2]? În ce măsură textul specific domeniului religios face apel la raționament, în ce măsură la afect, pentru transmiterea într-o manieră cât mai accesibilă a învățăturii creștine?

2. Având ca punct de plecare dihotomia 'cunoaștere rațională //vs// cunoaștere afectivă, intuitivă', studiul nostru își propune să urmărească modalitatea particulară de aplicare a teoriei comunicării la un tip aparte de text științific, cu un limbaj specific, anume textul religios catihetic[3]. În acest caz, dat fiind faptul că mesajul religios are un statut singular (în orice caz, distinct de cel al mesajului laic, care are un emițător eminamente uman)[4], se poate vorbi de o multitudine de etape de emitere // vs // receptare, cf. schema: $Emitent_1$ (Dumnezeu, ca divinitate creștină supremă) → $Receptor_1$ = $Emitent_2$ (Iisus ca intermediar între om și divinitate) → $Receptor_2$ = $Emitent_3$ (Apostolii, ucenicii lui Iisus) → $Receptor_3$ = $Emitent_4$ (Biserica Creștină Ortodoxă) →

---

[1] Fiske 1990:2.

[2] În opoziție, de exemplu, cu filosofia nietzscheană, care, proclamând idealul unui *supraom*, declara: "Gott ist tot".

[3] V. Teleoacă 2008:56.

[4] Și acest tip de mesaj va fi văzut însă de noi, din perspectiva teoriei comunicării, drept o construcție de semne care, prin interacțiune cu receptorul, produce înțelesul (ap. Borțun-Borșa 2004).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

$Receptor_4$ = $Emitent_5$ (Primii episcopi) → $Receptor_5$ = $Emitent_6$ (Preoții) → $Receptor_6$ (Enoriașii).

Observațiile noastre se întemeiază pe informațiile oferite de un manual contemporan de catehism ortodox, anume *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, București, 1992. Ca orice text științific, și textul religios didactic propune și presupune o 'paradigmă culturală', mai exact un model de practică științifică, care stă la baza instrucției unui grup disciplinar (în cazul nostru, enoriașii creștini dornici să aprofundeze învățăturile creștine etc.)[5].

Catehismul reprezintă, prin excelență, transmiterea, într-o formă științifică, a conținuturilor Sfintei Tradiții (= Sfânta Predanie). Acest text este structurat în capitole și subcapitole, care dezvoltă principalele probleme religioase din perspectivă creștină ortodoxă; recurge la strategii persuasive (interogația ca modalitate eficientă de structurare a demersului demonstrativ); propune (cel mai adesea, prin apelul la voci autorizate ale domeniului religios, în speță Părinții Bisericii Creștine Ortodoxe) o interpretare a diferitelor noțiuni/pasaje din textul biblic și nu numai; își bazează demonstrația (argumentația) pe raționamente, judecăți de valoare, silogisme etc.

Învățătura creștină ortodoxă privește, pe de o parte, învățătura dată de Dumnezeu prin viu grai Bisericii, dar și pe aceea care s-a fixat în scris mai târziu (Î.C.O. 1992:30). În consecință, este vorba de *două tipuri de comunicare* între divinitatea creștină supremă și om: 1. prin viu grai (*codul oral*) și 2. pe cale scrisă (aspect care presupune un act livresc, în ultimă instanță cultural; *codul scris*). Primul tip de 'dialog' face posibil ca adevărurile 'Descoperirii dumnezeiești' să fie „ușor înțelese și primite" (Î.C.O. 1992:30). Aserțiunea își dovedește relevanța dacă înțelegem că intenția Emițătorului Suprem a fost aceea de a face cunoscute adevărurile sale *tuturor* oamenilor, iar nu discriminator, numai celor aleși. Prin urmare, alcătuirea și transmiterea mesajului divin a luat în calcul toate categoriile umane, mai exact toate tipurile de receptori. 'Purtătorul de cuvânt' al lui Dumnezeu-Tatăl, vocea care a propovăduit prin viu grai adevărul creștin a fost Iisus, Dumnezeu-Fiul, „învățătura și predica vie" (Î.C.O. 1992:31). Acest adevăr a fost încredințat spre propovăduire, de asemenea, prin viu grai, de către Iisus Apostolilor: „Sfântul Apostol Pavel arată că predica apostolică este *însuși cuvântul lui Iisus Hristos* (*s.n.*)" (Î.C.O. 1992:30–31). Astfel, trăsătura definitorie a acestui tip de mesaj este continuitatea: „Semnul adevăratei Tradiții este *neîntreruperea* (*s.n.*)" (Î.C.O. 1992:32). În diferite etape cronologice, mesajul a fost transmis fără nicio alterare de conținut, mai exact „neprimind nici adaos, nici micșorare" (*ibid.*, 31).

3. Funcția metalingvistică[6] în textul catihetic

3.1. Referințe de natură metalingvistică, privind una sau alta dintre cele două modalități de comunicare (coduri), apar la tot pasul în textul religios (fie că este vorba de textul catihetic în sine, fie de pasaje aparținând textului biblic sau Părinților Bisericii,

[5] Pentru definirea conceptului de 'paradigmă culturală', a se vedea Kuhn 1976:14.

[6] Enunțurile meta-comunicaționale sînt foarte bine venite în comunicarea științifică, implicit și în cea didactică, unde există convenții explicite cu privire la un scop de asemenea explicit: cunoașterea adevărului, respectiv sporirea gradului de inteligibilitate (Borțun-Borșa 2004).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

citate de primul): „Așadar, fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat *fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră (s.n.)*" (II, Tes., 2, 15, ap. Î.C.O. 1992:32).

În unele situații cei care au fost 'delegați' să transmită adevărul creștin au putut opta pentru un cod sau altul; de multe ori a fost preferată comunicarea orală, ea fiind garantă a unei transmiteri infailibile a mesajului divin; astfel, evanghelistul Ioan declară într-una din *Epistolele* sale: „Multe având a vă scrie, n-am voit a le scrie pe hârtie și cu cerneală, ci nădăjduiesc să vin la voi și *să vorbesc gură către gură* (*s.n.*), ca bucuria noastră să fie deplină" (II, Ioan, 1, 12, ap. Î.C.O. 1992:31). Prin urmare, actul comunicării directe implică în mod esențial o componentă afectivă: dialogul direct, nu mijlocit de scris, impregnat de această latură afectivă, asigură transmiterea autentică a conținutului religios.

3.2. În afară de aceste contexte care conțin referințe generale cu privire la un tip sau altul de comunicare, trebuie luate în discuție și numeroasele situații în care se fac precizări 'punctuale' cu privire la semantica sau/și originea unui termen din câmpul religios, toate acestea menite să asigure inteligibilitatea conținutului comunicat. Este de semnalat, în acest sens, procedeul glosării termenilor (sub aspect semantico-etimologic), procedeu relevant (și) pentru *funcția metalingvistică*. Glosarea se realizează printr-un termen sinonim, printr-o perifrază, o definiție propriu-zisă sau mai multe procedee coroborate. Ea se adresează receptorului și este formulată în așa fel încât să fie accesibilă și cititorilor de rând, nu numai celor inițiați, vizând astfel stabilirea unui 'cod comun'[7]: „*Proorocirile* sau *profețiile* sânt arătări [...] ale anumitor adevăruri [...] care privesc viitorul..." (Î.C.O. 1992:18); „*'Amin'* înseamnă "așa să fie"..." (*ibid.*, 180); „*Făgăduința* sau *votul* este îndatorirea cu care creștinul se leagă de bună voie în fața lui Dumnezeu să facă o faptă de o deosebită vrednicie morală,..." (*ibid.*, 368) ș.a. Multe dintre exemplele de glosare sânt relevante pentru poziția forte pe care termenul tradițional, vechi, continuă să o dețină în textul bisericesc ortodox, în detrimentul celui neologic: 1. neologismul vine, de regulă, după termenul vechi; 2. termenul mai vechi în limbă prezintă, adesea, și cele mai multe ocurențe. Din perspectiva celor spuse, conservatorismul textului bisericesc actual (în speță catihetic) se pretează foarte bine a fi analizat și în lumina unei teorii a comunicării: adevărul religios se poate transmite în deplina sa autenticitate numai în condițiile fidelității față de un limbaj tradițional: inovația este privită cu suspiciune, pentru că ea poate însemna alterarea adevărului religios, deci un eșec comunicațional.

4. Funcția emoțională, factorul cultural, negocierea cu textul //vs// eșecul comunicațional

În studiile de specialitate, se pune semnul egalității între emitent și codificator, respectiv între receptor și decodificator. Textul catihetic ilustrează o situație particulară: emițătorul este cel care codifică, dar și decodifică conținutul comunicat: scopul său, unul explicit și care corespunde pe deplin obiectivului unui text didactic, este de a transmite într-un mod cât mai inteligibil mesajul respectiv. Prin urmare, este vorba de un emițător... dedublat, care formulează întrebările, dar și răspunsurile. În plan

[7] Văzut ca instrument de comunicare utilizat în cadrul unei comunități, care stă la baza și face posibil schimbul de mesaje (Jakobson 1963:91).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

secund vine cititorul, un al doilea decodificator[8]. Negocierea cu textul[9] presupune, în cazul de față, modul de interacțiune a potențialului cititor cu preceptele, învățăturile creștine, *feedback-ul* fiind condiționat de o serie de factori: gradul de cultură al destinatarului, deschiderea (= receptivitatea) acestuia față de învățăturile creștine, mai exact, de o serie de disponibilități mental-afective.

Invocând factorul mental-afectiv, avem în vedere adevărul de necontestat că în textul religios se mizează foarte mult pe latura afectivă: obiectivul 'docere' poate fi atins nu numai prin forța argumentelor, dar și prin aceea a sentimentului (*funcția emoțională* la Jakobson), a credinței, generatoare adesea de Revelație. Semnificațiile pot fi descifrate la trei niveluri: 1. literal, obștesc sau istoric; 2. sufletesc și 3. duhovnicesc, aspecte care presupun, de fapt, trei trepte distincte de evoluție spirituală (ap. Î.C.O. 1992:47). În consecință, trihotomia prezentată nu poate ignora poziția receptorului: cel mai de rând nu va ajunge să descifreze decât înțelesul comun, evenimentele propriu-zise, istoria, narațiunea, ceea ce este concret, particular, în timp ce celelalte două trepte presupun deja un grad superior de înțelegere, anume capacitatea de ridicare a faptului istoric la nivel de element semnificativ, ceea ce echivalează cu a admite o receptare a mesajului religios în deplina sa autenticitate. Ceea ce vine din partea lui Dumnezeu este un mesaj criptic, mai exact este vorba de „înțelepciunea lui Dumnezeu cea ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veci spre slava noastră" (I, Cor. 2, 6–7, ap. Î.C.O. 1992:29). 'Tâlcuirea dreaptă', despre care se vorbește în Catehism, este, de fapt, receptarea mesajului așa cum Creatorul l-a transmis și a vrut să îl cunoaștem.

Factorul cultural nu este însă relevant la modul absolut pentru stabilirea dialogului, mai exact, un univers cultural mai limitat nu presupune în mod imperios un eșec propriu-zis în actul comunicării[10]: în astfel de cazuri, 'dialogul' între text și cititorul mediu se stabilește, dar la un alt nivel, latura afectivă fiind cea care mediază un anumit tip de receptare. Acestei laturi afective i se adaugă aspectul etic: „o viață curată și înflorită de virtuți" (Î.C.O. 1992:29).

Despre un eșec propriu-zis se poate vorbi în schimb (din perspectivă creștină) în situațiile în care destinatarul este un eretic; în pofida unui eventual orizont cultural al acestuia, comunicarea este sortită eșecului, întrucât 'convingerile' sale zădărnicesc dialogul (v. Î.C.O. 1992:32). Când lipsa culturii se coroborează cu lipsa disponibilității afectiv(-mentale) față de adevărurile/principiile propovăduite de o anumită doctrină, eșecul este garantat: „În toate epistolele sale [ale Sf. Apostol Pavel, *n.n.*] sânt unele lucruri cu anevoie de înțeles, pe care cei *neînvățați și neîntăriți* (*s.n.*) le răstălmăcesc, ca și pe celelalte Scripturi, spre a lor pierzare" (II Petru, 3, 16, ap. Î.C.O. 1992:28). Răstălmacirea echivalează, de fapt, cu o distorsionare la nivel semantic,

---

[8] Însă, atât pentru receptor, cât și pentru emițător, operația de selecție reprezintă baza proceselor de transmitere a informației (id., *ibid.*).

[9] Din perspectivă semiotică, lectura este procesul de descoperire de sens care apare atunci când cititorul interacționează sau *negociază* cu textul. Negocierea are loc când cititorul *filtrează* mesajul, prin sita modelului cultural, în ceea ce privește semnele și codurile care compun mesajul (Borțun-Borșa 2004).

[10] Cititorii cu experiențe socio-culturale diferite pot găsi înțelesuri diferite în același text; *ceea ce nu este neapărat o dovadă de eșec comunicațional* (*ibid.*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

constituindu-se, în ultimă instanță, ca expresie desăvârșită a unui pseudodialog[11]. Aceasta intră în relație de opoziție cu dreapta tâlcuire.

5. Funcția persuasivă

Argumentația, în totalitatea sa (raționamente/judecăți, silogisme, inclusiv apelul la numeroase parabole biblice [elemente de *captatio benevolentiae,* dar și de plasticizare a unui anumit conținut abstract și general] sau la anumite voci autorizate reprezentate de Părinții Bisericii) este pusă în slujba convingerii cititorului de adevărurile învățăturii creștine (*funcția persuasivă* jakobsoniană). Elementul general-abstractizant coexistă în textul catihetic cu cel particular-concretizator[12]. Generalitatea este dată de așa-numitele *embleme (tokens),* în terminologia lui Peirce (1990: 282), singurele *semne generale,* după autorul citat, „generalitatea fiind esențială în raționare". Însă, în opinia aceluiași autor, „emblemele singure nu afirmă ce este subiectul enunțului și, de fapt, acesta nici nu poate fi descris în termeni generali, ci doar indicat" (id., *ibid.*: 283). Această realitate face imperios necesar apelul la o serie de *indici,* mai exact, la elemente menite să particularizeze (= să facă accesibil/accesibilă) o imagine/un conținut foarte general și, prin aceasta, adesea, cu un grad semnificativ de abstracțiune: „Nicio aplicare a unui enunț abstract nu ar fi posibilă fără a-l traduce într-o imagine sensibilă" (Peirce 1990: 284).

Pildele, de sorginte biblică, sânt adesea invocate în *Catehism,* în scopul facilitării înțelegerii unui adevăr care poate părea, cel puțin unei anumite categorii de lectori, mai abstract, prin urmare mai puțin accesibil. Cel mai adesea sânt luate în discuție personaje biblice arhicunoscute, aceasta pentru a nu opaciza înțelesul *exemplului* invocat. În alte cazuri, când se apelează la parabole mai livrești, *povestea* este prezentată mai pe larg, pentru a se evita pierderea *empatiei* cu cititorul. Vocile autorizate sânt invocate în demersul argumentativ fie prin citarea propriu-zisă a unor pasaje, fie prin recurgerea la parafrază. Aceste voci îndeplinesc adesea funcția de mediator: trimiterile la textul biblic se fac prin intermediul unei judecăți de valoare, exprimată în opera unui Părinte al Bisericii: „Sfântul Chiril al Alexandriei leagă credința de cunoașterea lucrurilor credinței prin textul din Ioan: 'Și noi am crezut și am cunoscut că Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu celui viu' (Ioan 6, 69)" (Î.C.O. 1992:47).

6. Valențele redundanței în textul catihetic

În textul religios redundanța[13] prezintă conotații specifice. În niciun caz nu este vorba de o redundanță inutilă: ea constituie una dintre premisele receptării autentice a

[11] În perspectivă semiotică, comunicarea este văzută nu numai ca o transmitere de mesaje, ci și ca transmitere și schimb de sensuri, precum și ca activitate de decupare, distorsionare și creare de sensuri (înțelesuri) (Fiske 1990: 64–84).

[12] În textul religios catihetic, ideea abstractă, cu un grad mare de generalitate, este 'aservită' transmiterii într-o manieră cât mai accesibilă a mesajului religios, deziderat esențial într-un text didactic (Teleoacă 2008:55).

[13] Noțiune împrumutată de teoria comunicării dintr-o ramură a lingvisticii, anume retorica (Jakobson 1963: 89).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mesajului religios (prin realizarea funcției empatico-persuasive), contribuind din plin la marcarea caracterului retoric-emfatic al acestui tip de text[14].

6.1. De exemplu, dacă în textul literar laic coordonarea copulativă a doi termeni echivalenți semantic este condamnabilă din perspectiva cultivării limbii, în textul religios *structurile tautologice* rezultate în urma unor astfel de coordonări își găsesc o justificare în virtutea contribuției lor la realizarea *funcției empatice*. Cel mai adesea sânt coordonate două / mai multe substantive: *„desăvârșirea și plinirea"* (Î.C.O. 1992: 13); *„urzituri și meșteșugiri"* (*ibid.*, 225); *„ocupațiile și îndeletnicirile"* (*ibid.*, 288); *„cinstea și slava"* (*ibid.*, 303); *„râvna și sârguința"* (*ibid.*, 313); *„încrederea și nădejdea""* (*ibid.*, 418) ș.a.

6.2. Utilizarea la comparativul de superioritate sau la superlativul (absolut, relativ) a unor adjective / adverbe care includ deja în semantica lor una dintre valorile menționate se realizează în contextul dialogului cu cititorul și al obiectivului 'docere et persuadere': „o *cât mai deplină* curățire de păcate" (Î.C.O. 1992:158); „o viață *mai desăvârșită*" (*ibid.*); „și *mai deplin*" (*ibid.*) ș.a.

6.3. Pronumele semiindependent *cel* apare încă relativ frecvent și în textul catihetic actual, structurile generate astfel constituindu-se în modalități de transmitere a mesajului într-o formă puternic individualizată și emfatică[15]: „duhurile *cele* rele" (Î.C.O. 1992:159); „pâinea *cea* trupească" (*ibid.*, 220); „turmei Sale *celei* cuvântătoare" (*ibid.*, 230); „merindea vieții *celei* veșnice" (*ibid.*, 276); „toți drepții *cei* din veac adormiți" (*ibid.*, 306) ș.a.

6.4. În textul catihetic actual apar o serie de contexte în care pronumele reflexiv este „dublat" de adjectivul posesiv corespunzător: „... Fiul lui Dumnezeu [...] S-a întrupat și *Și*-a dat sângele ***Său...***" (Î.C.O. 1992: 222); „Mântuitorul *Și*-a legat toată viața ***Sa*** pământească de natură" (*ibid.*, 287); „... datoria creștinului este să-*și* câștige și să-*și* apere cinstea ***sa***" (*ibid.*, 383) ș.a.

7. Alte mărci (lingvistice) ale retorismului

7.1. Pronumele de întărire. Exemplele oferite de catehismul ortodox reliefează funcția emfatică a acestui pronume[16]: „... dar să se silească *însuși* [omul creștin, *n.n.*] să câștige bunătățile ce nădăjduiește de la Dumnezeu". (Î.C.O. 1992:186); „Aici Tatăl e de față și Hristos împărătește cu Tatăl, precum *Însuși* grăiește:..." (*ibid.*, 217) ș.a.

7.2. Repetarea unor 'segmente' morfologice

7.2.1. *Și* enumerativ emfatic are rolul de a evidenția mai pregnant elementul sintactic pe care îl precedă: „... vor cunoaște fericirea, strălucirea *și* toată lucrarea *și* viața pe care o are Dumnezeu în sine..." (Î.C.O. 1992:63); „Cel mai vechi *și* mai însemnat *și* mai mult folosit dintre acatiste este Acatistul Maicii Domnului..." (*ibid.*, 307) ș.a.

7.2.2. Verbul copulativ *a fi* (repetat în fața fiecărui nume predicativ; în realitate este vorba de un nume predicativ multiplu): „... Dumnezeu *este* nețărmurit de credincios, *este* puternic, *este* bun" (Î.C.O. 1992:185) ș.a.

---

[14] Din perspectivă semiotică, redundanța este rezultatul unei predictibilități înalte, iar entropia al uneia scăzute (Shannon, Weaver 1949, ap. Borțun-Borșa 2004).

[15] V. GA 2005 (I): 246.

[16] Cf. *ibid.*, 218.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

7.2.3. Adjectivul nehotărât *tot/toată* (ocurent în fața fiecărui substantiv din enumerarea respectivă): „... și vestim sărbătorește că Li se cuvine *toată* mărirea, *toată* cinstirea și *toată* puterea..." (Î.C.O. 1992: 226) ș.a.

7.3. Utilizarea foarte frecventă a comparațiilor. Este vorba atât de structuri simple, cât și dezvoltate (comparații multiple, realizate prin asocierea mai multor comparații simple, respectiv comparații propoziționale): „... credința tare și iubirea stăruitoare a Bisericii se revarsă *ca un val de putere* peste păcătos..." (Î.C.O. 1992: 166); „*Precum câinele fuge* de bățul cu care a fost lovit, *tot așa și dracul fuge* de crucea care-i amintește că prin ea a fost biruit" (*ibid.*, 194); „Rugăciunea pătrunde sufletul *ca o rouă cerească*, care-l însuflețește și-l împrospătează, *așa cum plantele răcorite noaptea de rouă dobândesc* puteri noi" (*ibid.*, 202); „Cine nu se roagă nu are nicio putere în lupta cu ispitele, el este *ca un ostaș fără armă, ca o pasăre fără aripi, ca o trestie care se pleacă încotro bate vântul*" (*ibid.*, 203) ș.a.

7.4. Topica. În textul catihetic actual ne întâmpină adesea o topică nefirească pentru româna literară modernă, de multe ori în tipare realizate după model slav și cu evidentă funcție retorică:

7.4.1. Plasarea determinantului înaintea regentului: „... cel care nu face voia lui Dumnezeu ***zadarnic*** *nădăjduiește* în El" (Î.C.O. 1992:183); „... apoi să-L rugăm să ne păzească și în timpul zilei de toată ***reaua*** *întâmplare* și de păcat,..." (*ibid.*, 207); „... strălucirea unui ***fără de pereche*** *Învățător și Prieten*?" (*ibid.*, 218); „... săvârșeau zilnic Jertfa Mântuitorului spre ***neîntrerupta*** *aducere aminte* de El" (*ibid.*, 240) ș.a.

7.4.2. Tematizarea numelui predicativ (mai exact, plasarea acestuia înaintea verbului copulativ (și a subiectului), inclusiv în construcții impersonale: „... nădăjduia în ajutorul dumnezeiesc, dar ***zadarnică*** *i-a fost nădejdea*". (Î.C.O. 1992:183); „Drept aceea ***datori*** *sântem* să ajutăm ca..." (*ibid.*, 218); „Dacă poți, ***bine*** *este* să iei parte la slujba de seară" (*ibid.*, 263) ș.a.

7.4.3. Tematizarea obiectului direct: „Iar ***răutățile*** unora față de alții Dumnezeu le *îngăduie*, fiindcă El nu împiedică libertatea voinței omenești" (Î.C.O. 1992:346); „***Virtuțile*** teologice le *sădește* Dumnezeu în suflet împreună cu harul sfințitor" (*ibid.*, 347) ș.a.

7.4.4. Plasarea complementului circumstanțial și a obiectului direct înaintea predicatului: „Această apă sfințită pe care Duhul Sfânt ***prin rugăciunile*** preoților o *sfințește* multe feluri de ***lucrări*** *are*..." (Î.C.O. 1992:291) ș.a.

7.5. Interogația retorică. Apare în interiorul răspunsului formulat la o anume întrebare: „Oare, poate fi altă datorie mai mare, pentru o inimă curată, decât a căuta să lățească cinstea și strălucirea unui fără de pereche Învățător și Prieten?" (Î.C.O. 1992:218); „Căci cum i s-ar putea cere omului socoteală pentru o faptă pe care el n-ar fi avut libertatea să o facă?" (*ibid.*, 342) ș.a.

7.6. Construcțiile intensive: parigmenonul. Reluarea într-o unitate sintactică a unor părți de vorbire cu aceeași rădăcină este un procedeu cult relativ frecvent întâlnit în textul bisericesc (actual), inclusiv în cel catihetic, având o evidentă funcție emfatică: „Cine capătă deprinderea *să se însemneze* în toate împrejurările ***cu semnul*** sfintei cruci..." (Î.C.O. 1992:196); „... *erau pedepsiți* în vechime *cu* cea mai mare *pedeapsă:* afurisania sau excomunicarea..." (*ibid.*, 264); „... *ungerea cu* care ***erau unși*** în Legea Veche arhiereii..." (*ibid.*, 276) ș.a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

8. Concluzii

În studiul nostru din 2008[17] remarcam delimitarea *stilului științific religios* de cel laic, specificitatea celui dintâi constând, printre altele, în deosebita permisivitate a acestuia cât privește o serie de fapte de limbă arhaice sau/și popular-regionale. În acest punct, stilul științific definit la nivelul textului religios didactic se apropia mai degrabă de stilul belestristic (laic), însă numai la un nivel 'de suprafață': intenției stilistice, realizată în textul beletristic laic (și) prin apelul o serie de termeni/expresii din fondul arhaic-popular al limbii române, îi corespundea în textul catihetic o 'expresivitate involuntară', mărturie, în realitate, a *conservatorismului* limbajului religios. *Inovația* este privită cu neîncredere în textul bisericesc (ortodox), ea putând fi responsabilă de *distorsionarea, răstălmăcirea* mesajului transmis și chiar de un *eșec comunicațional,* în timp ce acest element apare ca un aspect absolut normal în planul științific laic al limbii.

Ca orice manual, și textul catihetic face apel la o serie de strategii comunicaționale, menite să atingă cele două obiective fundamentale: *docere et persuadere* sau *persuadere et docere. Argumentația,* constând într-o succesiune de judecăți și silogisme, în cadrul cărora *funcției metalingvistice* îi revine un rol important, reprezintă un element comun, detectabil atât în textul bisericesc, cât și în cel laic. Astfel că rigurozitatea stilistică (precizia, claritatea, univocitatea) se constituie ca trăsătură definitorie pentru ambele tipuri de texte.

Atât manualul laic, cât și cel de teologie urmăresc găsirea unui *cod comun,* condiție *sine qua non* a realizării *funcției empatice,* în ultimă instanță, a dialogului cu cititorul. Operația de *selecție* intervine în procesul 'emitere–receptare' în ambele situații; însă, dacă în cazul textului științific laic, *orizontul cultural* al cititorului și *capacitatea mentală* a acestuia reprezintă elemente de bază în înțelegerea unui anume mesaj, receptarea textului cu conținut religios implică în mod fundamental *și latura afectivă (+ etică).* Astfel, în textul religios se stabilește un dialog mai intim, în orice caz *mai puțin impersonal,* comparativ cu textul laic.

Redundanța cu funcție *empatico-persuasivă* constituie de departe o trăsătură specifică a textului religios, marcând totodată profundul caracter *retoric-emfatic* al acestui tip de text, aserțiune care nu se poate susține, în general, cât privește textul științific laic (cu excepția, desigur, a manualelor/tratatelor de retorică).

Rămâne ca studii ulterioare, pe care le vom întreprinde (și) asupra limbii altor tipuri de texte religioase (cf. textul biblic, textul rugăciunii etc.), să ne răspundă mai clar la întrebarea legată de posibilitatea detectării unui stil științific (și, eventual, și a altor stiluri) la nivel religios. În orice caz, un aspect este evident: stilul științific delimitat în plan religios se definește între niște coordonate specifice, mai exact distincte de cele ale stilului științific de la nivel laic. În stabilirea unor stiluri ale variantei religioase a limbii române actuale, relevanță vor avea nu numai faptele strict gramaticale și lexicale, ci deopotrivă și numeroase aspecte de natură semiotico-pragmatică.

[17] V. Teleoacă 2008: 56.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

I. Izvoare

Î.C.O. 1992 = *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.

II. Referințe

Borțun-Borșa 2004 = Dumitru Borțun, Teodor Borșa, *Semiotica vizualului*, București, ap. www.scribd.com/doc/9265749/Semiotica-Vizualului-Publicitate-Si-Semiotica754k -).

Fiske 1990 = John Fiske, *Introduction to Communication Studies*, New York, Routledge, 2nd edition.

GA 2005 (I) = *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.

Jakobson 1963 = R. Jakobson, *Essais de linguistique generale* (Traduit et préfacé par Nicolas Ruwet), Paris, Les Éditions de Minuit.

Kuhn 1976 = Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Peirce 1990 = Charles Sanders Peirce, *Semnificație și acțiune* [Prefață de Andrei Marga. Selecția textelor și traducere din limba engleză: Delia Marga], București, Humanitas.

Teleoacă 2008 = *Limbajul bisericesc actual între tradiție și inovație*, București, Editura Academiei Române.

LE DISCOURS RELIGIEUX CATÉCHISTE: UN APPROCHE DANS LA PERSPECTIVE DE LA THÉORIE DE LA COMMUNICATION

Résumé

Notre étude vise à présenter la manière particulière 'd'application' de la théorie de la communication à un texte scientifique, possesseur d'un langage spécifique, à savoir le texte religieux didactique. Nos remarques se fondent sur un manuel de l'enseignement chrétien orthodoxe contemporaine, *Învățătură de credință creștină ortodoxă*, București, 1992. La nature conservatrice du texte ecclésiastique actuel représente l'un des aspects à s'adapter très bien être analysé en termes de sémiotique: la transmission authentique de la vérité religieuse n'est pas possible que dans les conditions de la fidelité envers un langage traditionnel: l'innovation peut se traduire par une déformation des enseignements chrétiens. Dans ce contexte, nous avons examiné ces questions: 1. la fonction métalinguistique; 2. la fonction émotive, le facteur culturel, la négociation avec le texte //vs// l'échec de la communication; 3. la fonction de persuasion; 4. les valences de la rédondance et 5. les marques linguistiques du rhétorisme.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti",
București, Calea 13 Septembrie, 13
danielateleoaca@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

II. LEXICOLOGIE, LEXICOGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

LUCIU DE BUZE SAU *GLOSS* ?

GABRIELA BIRIŞ

Texte şi limbaje considerate până nu demult „periferice" devin, din ce în ce mai des, obiectul cercetării lingviştilor români, în încercarea de a surprinde diversitatea stilistică a **românei citadine**[1]. Limbajul modei[2], **limbajul chic**[3], reprezintă un astfel de exemplu, în care terminologia tehnică a modei şi stilul colocvial au dat naştere unui **hibrid stilistic**, combinaţie de limbaj profesional şi jargon[4].

În acest articol vom evidenţia particularităţile lexicale şi stilistice a două reviste româneşti autointitulate de „estetică facială şi corporală": *Les Nouvelles Esthetiques* (LNE) şi *Estetica România (ER),* în încercarea de a verifica în ce măsură domeniul coafurii şi cel al machiajului deţin o terminologie proprie, un limbaj. Prima revistă a fost consultată în variantă electronică (www.lne.ro), iar cea de-a doua în variantă tipărită, corpusul fiind constituit din trei numere alese absolut aleatoriu: nr.1/2007-2008, nr.5/2008-2009 şi nr.6/2009. Aceste reviste se adresează în primul rând persoanelor care lucrează în domeniul coafurii, al machiajului şi al îngrijirii corpului, dar şi publicului larg, propunându-şi să informeze asupra noutăţilor din aceste domenii şi sunt versiunile în limba română ale unor reviste străine: ER este versiunea revistei *Estetica,* care apare în Italia din martie 1946, ediţia în limba română fiind publicată începând cu 20 septembrie 2007 (www.estetica.ro/en/despre), într-un tiraj de trei mii de exemplare (ER, 5/2008-2009: 170), LNE este versiunea unei reviste care apare în Franţa, din 1952 (www.dion.ro/dion/New/lne/despre.asp).

Ca şi limbajul modei, limbajul revistelor menţionate reprezintă o colecţie de termeni tehnici şi neologisme, explicabilă prin încercarea de a da textelor un caracter specializat şi actual. Nu lipsesc însă nici textele poetizante, despre care cu greu s-ar putea crede că şi-au găsit locul într-o revistă pentru specialişti:

---

[1] Sintagma *română citadină* a fost introdusă de Maria Iliescu în Prefaţa lucrării „Vocabularul minimal al limbii române curente" (1994), conceptul nefiind însoţit, din păcate, de o definiţie propriu-zisă, dar dovedindu-se extrem de util pentru desemnarea unei variante a românei literare actuale, care cuprinde lexic uzual, dar şi cuvinte din limbajul administrativ, din publicistică, din ştiinţă sau din literatura beletristică (Şuteu, 1998: 181).

[2] Zafiu, 2001: 158-161.

[3] *Limbajul chic* este titlul unui articol al Rodicăi Zafiu referitor la limbajul revistelor de modă (România literară 18/2009, www.romlit.ro/limbajul_chic).

[4] Limbajul modei este considerat o variantă stilistică hibridă, al cărei lexic se caracterizează prin *eterogenitate* (coexistenţa termenilor specializaţi alături de cuvinte de uz general), *mobilitate* şi *receptivitate* la împrumuturile neologice cu circulaţie internaţională, Stoichiţoiu Ichim 2007: 581).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Tonurile de roșu și brunet devin din ce în ce mai puternice. Culorile se intensifică tot mai mult și sunt evidențiate de noile metode de folosire. Negrul cernelei sau al petrolului, roșul vișinei putrede sau al cireșei coapte, maroul de ciocolată, blondurile metalice și cuprul! Îndepărtîndu-se de la metodele clasice de iluminare, părul va îmbrățișa diferite accente calde de maro și violet" (ER, 1/ 2007-2008).
„Devotament pentru o dragoste transcendentă, mitică, ce te lasă fără respirație. O dragoste care te face să descoperi o feminitate mai profundă, mai intensă. Catalizator și protagonist, părul subliniază dorința purtătorului de a fi prezent întotdeauna. Cârlionți lejeri, moi și ca de catifea, care sunt puși în valoare de lumină. Pentru o femeie hotărâtă, care refuză să accepte compromisuri" (ER, nr 5, p. 57).

De multe ori stilul capătă accente prețios ridicole, ca în exemplele următoare:

„Relația strânsă și deosebită pe care o avem cu hairstiliștii și cu clienții lor stă la baza scopului nostru comun de a obține momente de „triumf în păr" (ER, nr 5, p. 14).
„Filozofia colecției se bazează pe dihotomia street and show, cuminte și nebunesc, pe versatilitatea și dorința de a avea mereu ceva nou în lookul nostru" (ER; nr 5, p. 20).
„Forme inspirate din visuri. Inspirația se naște din exces. Dintr-o experimentare continuă cu diverse cantități și volume. Un stil neuniform, sugestiv, care acaparează din ce în ce mai mult teritoriu. Orizontul infinit depășește viziunea noastră și rămânem cuprinși de emoții puternice" (ER, nr 5, p. 58).

Redarea unor titluri de articole în formulă bilingvă sau integral într-o limbă străină (engleză, franceză): *Magnific or Gorgeous?, Mind the Gap!, Le spécifique de Paris*, precum și păstrarea textelor care însoțesc unele fotografii în versiunile originale în engleză și italiană pledează pentru intenția de a crea o publicație „globală", cosmopolită.

Numeroși termeni din domeniul coafurii sunt comuni cu limbajul modei, migrând practic între domenii conexe și având caracter internațional, fiind semnalați și de alte studii[5]: *beauty, make-up, look, trend-setter, stylist, hair-stylist.*Tot din domeniul modei provin și termeni de origine franceză, cu vechime în limbă: *couture, haute-couture*, lipsiți și în prezent de un corespondent în română. De origine franceză sunt și cuvinte care au corespondente românești, care au fost adaptate grafic la sistemul limbii române, dar care sunt utilizate în varianta grafică din limba de origine: *boutique, champaigne, mademoiselles, plissé, rosé, passpartout.*

Majoritatea termenilor comuni cu limbajul modei sunt însă de origine engleză: *trenduri, traineri, trend setteri*, fiind intrați recent în limbă și lipsiți de modele flexionare corespunzătoare limbii române. Adoptarea lor în limba română se face superficial, fără atenție la forma grafică, unele cuvinte fiind scrise diferit în interiorul aceluiași articol: *hair-stylist, hairstylist, hairstilist* (ER)[6]. Prin renunțarea la scrierea cu cratimă sau prin despărțirea compuselor sudate se încalcă normele de scriere din limba de origine: *hairstylist* (engl. *hair-stylist), hair dresser (*engl. *hairdresser),* fiind dificil de decelat între intenția de adaptare la română sau simplificare și necunoașterea normele ortografice ale limbii engleze.

[5] Stoichițoiu Ichim, 2002: 250.
[6] Prezența grafiilor paralele la acest cuvânt este semnalată și de Stoichițoiu Ichim, 2007: 596.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

La încadrarea cuvintelor într-un tipar flexionar românesc apar opţiuni care se găsesc în dezacord cu normele româneşti. Se propune traducerea engl. *icon* prin femininul *icoană*, deşi DOOM[2] acceptă substantivul neutru *icon* (simbol grafic, pl. *iconuri*): *„Intuiţie, fantezie, senzualitate şi o dorinţă puternică de a seduce. Toate aceste trăsături caracterizează acest look sexy care se inspiră din personalitatea seducătoarei Debby Harry, icoană a anilor '80"* (ER, 5/ 2008-2009: 75).

O serie de termeni provin din diverse tehnologii, din medicină sau din marketing, slăbirea graniţelor lexicului specializat făcându-se în direcţia unei interdisciplinarităţi şi a unei masive migrări înspre limba comună, prin intermediul mass-media, care au făcut să se vorbească despre o „democratizare a cunoaşterii" şi despre o „laicizare a ştiinţelor"[7]. Produsele cosmetice şi cele de machiaj sunt descrise prin combinaţii complexe de termeni împrumutaţi din chimie: *acid glicolic, acid tricloracetic, acid tartric, ciclosomi, alpha şi beta arbutina, alfa-hidroxiacizi*, din medicină: *melanozomi, melanocite, citoplasmă*, sau din diferite tehnologii: *laser de tip CO2, ERIBIUM; FRAZER, IPL-Intensive Pulse Light*. Dacă textele publicitare ne-au obişnuit deja cu *retinolul* sau *coenzima Q 10*, se pare ca va trebui să ne familiarizăm şi cu termeni legaţi de nanotehnologii sau lasere, ale căror elemente au fost integrate tratamentelor şi produselor cosmetice. Cu cât produsele cosmetice au o descriere mai complexă, mai „tehnică", cu atât se creează impresia deplinei eficienţe, a calităţii înalte şi a caracterului inovator. În absenţa cunoştinţelor de specialitate şi a terminologiilor aferente, este greu de crezut că aceste texte „opace" pentru cititorul mediu vor putea constitui vreodată jargonul coafezelor sau al cosmeticienelor, ratându-şi astfel chiar publicul pentru care sunt redactate, în principal.

Vom semnala în continuare o serie de aspecte semantice şi lexicale, discutate punctual, cu precizarea că au fost selectate cuvinte cu multiple ocurenţe, care fie lipsesc din dicţionarele româneşti, fie sunt înregistrate cu alte sensuri.

Luciu de buze reprezintă un calc lexical de structură morfematică[8] după engl. *lip gloss* „a transparent cosmetic preparation for adding shine and usually color to the lips" (www. merriam-webster.com/ dictionary/ lip gloss). Produsul în sine este relativ recent, fiind lansat în anul 1932 de firma Max Factor (potrivit Wikipedia, www.wikipedia.org). În limba română se tinde spre folosirea formei *gloss*[9], confirmându-se tendinţa de reducere a compuselor de origine engleză la un singur cuvânt, după modelul *living room* adoptat în română ca *living*, *exchange office* adoptat ca *exchange* sau *duty-free shop* adoptat ca *duty-free*[10]. Cuvântul *gloss* se foloseşte însă şi la desemnarea produselor care dau strălucire părului: *„Produsele preferate sunt fixativul uşor şi glosul"* (ER, 1/ 2007-2008), înregistrându-se astfel, pentru acelaşi interval de timp (ultimul deceniu), atât un împrumut cât şi un calc semantic. Lexemul *gloss* este considerat anglicism de PR, deci un împrumut

[7] Bidu-Vrănceanu, 2007: 16.

[8] *Calcul lexical de structură morfematică* este determinat pe baza criteriilor Mariei Stanciu Istrate: „Ceea ce se imită în cazul calcului lexical de structură morfematică este modul de organizare a unui cuvânt străin, transpus într-o altă limbă prin elemente formative proprii. Acest lucru nu este posibil decât în cazul cuvintelor derivate sau al compuselor, deci al cuvintelor care au „formă internă (...)" (2006: 67).

[9] Pentru utilizarea substantivală a termenului *gloss*, Stoichiţoiu Ichim, 2007: 596.

[10] Pentru trunchierea unor cuvinte englezeşti compuse, care, prin elipsa substantivului determinat, are drept rezultat restrângerea sensului determinantului, Stoichiţoiu Ichim, 2002: 250.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

recent, abuziv și inutil[11], și este datat 1979, fiind definit ca „fard à texture grasse qui lustre la peau, les lèvres". Un cuvânt devenit internațional așadar, pe care româna îl va adopta probabil, în defavoarea calcului menționat anterior: *luciu de buze*, nu numai din spirit de economie, ci și pentru că lexemul *luciu* este deja încetățenit în uz pentru suprafața unor obiecte sau a unei ape.

Împrumuturi și/sau calcuri semantice sunt și adjectivele *exfoliant, hidratant, tonifiant* și *revitalizant*, asociate produselor cosmetice de îngrijire a tenului. Dicționarele românești înregistrează pentru verbul *a exfolia* numai două sensuri: 1. „a (se) coji; a se desfrunzi; 2. a lamina în foi subțiri", dar consemnează termenul medical *exfoliație* „desprindere sub formă de lamele subțiri a straturilor superficiale ale pielii" s.v. DEX. Adjectivul fr. *exfoliant* este utilizat împreună cu determinantul *crème* pentru „qui enlève les cellules morts de la peau" și este datat 1962, s.v. PR. Dicționarele englezești mai recente înregistrează atât verbul *to exfoliate* „to remove dead cells from your skin in order to make it smoother", cât și substantivul *exfoliation*, s.v. LDCE. Prin urmare, adjectivul *exfoliant* ar trebui definit cu trimitere la efectul de îndepărtare a celulelor moarte și de catifelare a pielii, pe care îl au anumite produse cosmetice.

Adjectivul *hidratant* (< fr. *hydratant*) este definit în dicționarele românești în relație cu verbul *a (se) hidrata* „a se combina cu apă/ a absorbi apă", s.v. DEX, fiind asociat proceselor sau substanțelor chimice. Dicționarele englezești înregistrează pentru verbul *to hydrate* definiții prin care se descrie un proces chimic, care are loc în mediu extern: 1. „combine chemically with water, 2. cause (a substance) to absorb water", s.v. OALD. În lucrări lexicografice mai recente putem observa că sensul s-a extins în direcția proceselor legate de corpul uman: „to supply someone or something with water to keep them healthy and in good condition", cu antonimul *dehydrate*, s.v. LDCE.

Lexemul *tonifiant* este înregistrat de dicționarele românești ca sinonim pentru *tonic*, fiind un termen medical: „care are proprietatea de a reface și de a fortifica un organism slăbit", s.v. MDA, provenit din fr. *tonifiant*. În limba franceză, adjectivul *tonifiante* este relaționat verbului *tonifier* „rendre plus élastique, plus tonique", s.v. PR. Sensul lui *tonifiant* asociat produselor cosmetice este deci „care redă elasticitatea pielii, care face pielea mai fermă".

În limba engleză, verbul *to revitalise* se utilizează în principal cu sensul etimologic (< *re-* + *vitalise*): „to give new life to", dar și pentru „to give vitality or vigor to" (www.dictionary.reference.com), fiind împrumutat în franceză cu sensul „redonner de la vitalité à (qqch. de vivant)", s.v. PR. În limba română, *a revitaliza* este utilizat în general ca sinonim pentru *a revigora*, având sensul „a da din nou putere", s.v. MDA, formând deja o familie lexicală cu *revitalizare* și *revitalizat*. În relație cu produsele cosmetice ar trebui înțeles ca „a reda pielii un aspect sănătos".

Există însă și adjective care însoțesc nu numai descrierile produselor cosmetice, ci și produse din cele mai variate domenii, cum ar fi *aerat* și *texturat*. La o simplă căutare pe internet, am reușit să inventariez cel puțin șase termeni determinați pentru aceste adjective: *beton aerat, farduri aerate, material textil aerat, gazon aerat, pantof de tenis aerat, sos aerat de pătrunjel, ciocolată aerată*, respectiv *tencuială texturată, coafură*

[11] Pentru PR, *anglicismul* este „mot anglais, de quelque provenance qu'il soit, employé en français et critiqué comme emprunt abusif ou inutile" (2008: XXXI).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

texturată, păr texturat, inox texturat, buzunar texturat, carton texturat, design texturat (www.google.ro). Care este sensul adjectivului *texturat*, dacă se poate asocia deopotrivă unei tehnici de zugrăvire şi produselor cosmetice sau coafurii?

> *„Ei bine, puteţi încerca şi zugrăveli mai deosebite, cu efecte decorative ce se pot obţine fie din tehnica de vopsire, fie cu ajutorul vopselelor speciale, gata preparate astfel încât să ofere un aspect texturat*" (EZ, 11.10.2006, www.evz.ro).
> *„Pentru un look texturat"; „Texturează uşor şi desparte în şuviţe părul lung sau fin."; „Spray intensificator pentru volum şi textură"; „Cremă pentru texturare".; „Creează un păr plin de volum şi textură*" (ER, 6/2009: 18).
> *„Roşu-rubiniu. Lung, moale, texturat, reliefat prin părţi mai deschise de aceeaşi culoare*" (*ibidem*, p. 46).

Dar al adjectivului *aerat*, care poate fi asociat atât betonului cât şi ciocolatei?

Engl. *textured* este definit ca adjectiv prin: 1. „having a surface that is not smooth: *textured wallpaper*, 2. having a texture that is smooth: *smooth-textured skin*, 3. used to describe a work of art, literature, music etc. that has many different parts that are combined to produce a final effect: *a richly textured novel*", s.v. LDCE, în timp ce verbul *to texture* nu este înregistrat decât în ediţiile de pe internet ale dicţionarelor: „to give a distinctive usually rough or grainy texture to", www.thefreedictionary.com-texture. În limba română, verbul *a textura* (< fr. *texturer*) este un temen din industria textilă pentru „a modifica proprietăţile fizice ale fibrelor sintetice textile în scopul îmbunătăţirii calităţii termoizolante, extensibile etc.", s.v. MDN, ca şi *textură*, termen provenit din acelaşi domeniu: „aspectul unei ţăsături, determinat de fineţea şi de legătura fibrelor", s.v. MDN. Asocierea unor termeni determinaţi provenind din domenii atât de diverse se explică prin polisemantismul adjectivului în limba engleză, care stă la baza multiplelor calcuri semantice conţinute de exemple. Fr. *aéré* reprezintă, probabil, sursa unui calc lexical de structură, fiind definit ca „peu dense, peu compact", s.v. PR.

Numeroase articole de machiaj sunt redate prin anglicisme: *blush, eyeliner/ eye-liner, stick*, în absenţa unor corespondente româneşti pentru produse extrem de noi. Engl. *blush* sau *blusher* reprezintă „a cosmetic applied to face to give usually pink colour or to accent the cheekbones", s.v. www.merriam-webster.com/dictionary/blush, iar *eyeliner* este „coloured make-up put along the edges of your eyelids to make your eyes look bigger or more noticeable", s.v. LDCE, datat 1947 de ediţia electronică a dicţionarului Merriam-Webster (www.merriam-webster.com/dictionary/eyeliner). Engl. *stick* nu este definit ca produs cosmetic în sine, denumind mai curând un tip de recipient: „a long thin or round piece of something" s.v. LDCE sau „something prepared (as by cutting, molding, or rolling) in a relatively long and slender often cylindrical form", s.v. www.merriam-webster.com/dictionary/stick, cu acest sens apare şi în construcţia *„fond de ten sub formă de stick*"(LNE). Adjectivul engl. *waterproof*, care însoţeşte de obicei denumirile unor produse cosmetice, este de fapt corespondentul rom. *impermeabil*, extins la produsele cosmetice care rezistă la apă, dar care apare încă asociat exclusiv descrierii unor articole vestimentare sau de încălţăminte: „not allowing water to enter", în dicţionarele englezeşti, s.v. LDCE. Există şi alte denumiri de produse cosmetice care descriu de fapt comportamentul chimic al produsului: *ruj rezistent la transfer* (< engl. *transfer resistant lipstick*), greu de decodat de către vorbitorul mediu.

Lexemul *estetică* nu este definit de dicţionarele româneşti decât prin referire la ştiinţa care studiază legile şi categoriile artei, s.v. MDA, DEX, implicând domeniile filosofiei,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

psihologiei sau sociologiei artei. Ca termen, a fost pus în circulație de filosoful german Alexander Baumgarten, în secolul al XVIII - lea, dar s-a extins și în afara domeniului începând cu secolul XX, mai întâi la producția industrială, prin *estetică industrială* (< fr. *esthétique industrielle*, datat 1951 de PR), definit ca „știință a frumosului în domeniul producției industriale"[12]. În mass-media din România apar frecvent sintagmele *estetică medicală* sau *estetică dentară* (EZ, 11.01. 2010, www.evz.ro), care, alături de *estetică facială și corporală,* marchează evoluția lexemului de la frumusețea în artă sau în natură la frumusețea corpului uman, desemnând domeniul mijloacelor prin care se menține sau se îmbunătățește aspectul fizic al unei persoane. LNE propune și sintagma *estetică aplicată*, definită ca „abordare științifică, medicală a metodelor și mijloacelor folosite pentru înfrumusețarea și armonizarea corpului omenesc", care îi vizează deopotrivă pe farmaciști, chirurgi, cosmeticiene, stiliști, maseuri etc. (www.dion.ro/dion new/despre.asp), subsumând deci diferitele preocupări legate de corpul uman.

Hair-stylist se definește ca „person whose business is to arrange and cut hair", s.v. OALD, fiind considerat sinonim cu *hairdresser* „coafor". Cuvântul tinde însă să fie utilizat pentru desemnarea persoanelor care aranjează părul cuiva în mod creativ, modern, interesant, care nu numai că tund sau coafează, dar și indică sau sfătuiesc pe cineva în legătură cu stilul de aranjare a părului. Pe lângă ezitările de ordin grafic indicate la începutul articolului, termenul pune și probleme de ordin semantic, deoarece este folosit în paralel cu mai vechiul *coafor* sau cu un calc lexical mai puțin fericit: *artist al părului* (engl. *hair artiste*), bazat pe confuzia engl. *artiste* cu *artist*. Engl. *hair artiste* trebuie decodat prin cuvântul component *artiste* "a person who is highly skilled in some occupation" (www.the freedictionary.com/artiste) și nu prin *artist* „professional performer, especially a singer, dancer or actor", s.v. OALD.

Se utilizează însă și forma *stilist*, însoțită sau nu de numele unei firme de produse de îngrijire a părului: *stilistă Londa, stilistă Wella Professionals etc.*, pentru „persoanele care dau sfaturi privind stilul în care părul este vopsit, aranjat, tuns, cu ajutorul unor produse de îngrijire a părului". *Top-stilist* se dorește a fi un termen folosit la desemnarea persoanelor care coafează în cadrul unor spectacole sau prezentări de profil. Tot din limba engleză este preluat și *colorist*, care prezintă avantajul că se scrie și se pronunță aproximativ la fel ca în limba engleză, pentru a desemna „persoana care vopsește părul". Limba română a împrumutat din franceză, în sec. al XIX-lea, cuvântul *coloriste*, rom. *colorist*, pentru a desemna "un pictor care se distinge printr-un simț deosebit al culorii" , s.v. DEX, sau pentru desemnarea următoarele persoane: 1. pictor care excelează în armonizarea culorilor, 2. cel care colorează stampe, hărți etc. 3. în cinematografie, specialist care realizează culoarea personajelor, după modelul conceput de regizor, pentru fiecare cadru în parte, s.v. MDN. Revistele propun deci un calc semantic având ca limbă–sursă engleza, prin care lexemul *colorist* desemnează o profesie a prezentului. O delimitare strictă a acestor termeni *(hair-stylist, hair artiste, colorist, top stilist)* pentru profesii distincte e greu de făcut în acest moment, fiind necesar un interval de timp care să confirme specializarea lor sau, dimpotrivă, să conducă la eliminarea lor, în absența unor profesii independente.

Majoritatea culorilor sau a nuanțelor folosite în vopsirea părului sunt redate în limba engleză, deși există corespondente românești: *ton champagne, blue cobald, choco caramel, chestnut intens, mahogany, cherry* etc. și mult mai rar în franceză: *mov-bluette, champagne choco*. Tehnicile de tundere a părului sunt redate tot prin anglicisme: *tehnica*

[12] Jaques Viènot, *apud* Achim, 1968: 8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

point cutting, slide cut sau *slide cutting, tehnica chanelling, layering, slicing, undercut* sau *over-comb* (ER 6, p. 180-191). Clasicele coafuri cu bucle, breton, onduleuri sau coc sunt înlocuite cu descrieri împrumutate din modă: *city girl, college girl, punk, femme fatale* etc.

În foarte puține cazuri, anglicismele sunt însoțite de scurte definiții, redate de obicei între paranteze, ca în cazul *baby boomeri* - „acele persoane care au ajuns la vârsta pensiei şi la acel moment din viață în care se concentrează foarte mult asupra propriilor nevoi" sau *nail-design* – „desen artistic pe unghii (ER, 6/2009, p.), dificil de verificat, pentru că nu au fost incluse încă în dicționarele străine, fiind creații recente chiar şi pentru limba engleză. Definiția dată la *baby boomer* poate fi relaționată cu ceea ce s-a numit *baby boom* „creşterea accentuată a natalității în anii de după cel de-al 2-lea război mondial, în special în SUA", dar este neobişnuită extinderea sensului la domeniul modei şi al îngrijirii corpului.

Concluzii

Corpusul analizat se constituie într-o variantă stilistică hibridă, care suprapune limbajul profesional al cosmeticii şi coafurii jargonului revistelor pentru femei, cu o deschidere mare pentru împrumutul neologic de circulație internațională, adoptat şi adaptat neatent, uneori chiar inutil. Domeniul vizat este strâns legat de inovația tehnologică şi de descoperirile din cercetarea medicală, oferind iluzia unei interdisciplinarități, a unei complexități, greu de controlat în absența cunoştințelor de specialitate, care devin, printr-o complexă strategie de marketing, garanția calității produselor şi a serviciilor, în fond, o inaccesibilitate la lectură pentru cititorul mediu.

Cea mai mare parte a anglicismelor şi a calcurilor discutate pot fi relaționate unui proces de **vulgarizare lexicală**[13], de **determinologizare**[14], favorizat de existența unor reviste internaționale publicate în traducere aproape literală, cu dublu destinatar: profesioniști ai domeniului şi public larg.

Deşi păstrează la nivel lexical influența limbii franceze, acest limbaj este supus în prezent presiunii limbii engleze, la nivelul căreia se produce de fapt transferul termenilor specializați spre limba comună[15]. Tot în engleză are loc şi inovația lexicală, fie că vorbim despre derivate sau despre compuse, care devin, în limba română, sursa unor împrumuturi sau calcuri adoptate aproape simultan cu inovația din limba-sursă: **anti-** *antiaging, anti-wrinkle, anti-spot brightening*, **co-, eco-, extra-, hiper- , hipo-, super-**: *co-marketing, eco-trenduri, extraluxoase, hiperfeminitate, hiperculori, hiperpigmentări, hipopigmentări, superfeminin* sau *geantă-set, fard corector, sticlă-spray*.

Ca limbaj profesional, revistele propun relativ puțini termeni specializați, majoritatea anglisme în curs de adoptare pentru a denumi noțiuni complet noi: *blush, eyeliner, gloss, hair-stylist* etc. Împrumutarea simultană a mai multor sensuri, în cazul cuvintelor polisemantice în limba engleză, poate crea confuzii, mai ales când există în limba română un împrumut anterior, din franceză, care a fixat în uz un sens diferit de calcurile recente, spre exemplu rom. *textură* sau *a textura*.

---

[13] Se consideră că vulgarizarea lexicală constă într-o determinologizare, care determină „o păstrare relativă a sensului ştiințific, cu anumite aproximări", Cristina Alice Toma: „Termen şi limbaj matematic"; www.realiter.net/IMD doc./Cristina_Alice_Toma_Rou.

[14] *Banalizarea* sau *determinologizarea* sunt efectul transferului de termeni specializați în limbajul standard, Bécame şi Couderc, 1994 apud Stoichițescu Ichim, 2000, ebooks.unibuc.ro/filologie/discurs.

[15] Preponderența stilului ştiințific în cadrul limbii literare contemporane, ca sursă importantă de cultisme, este semnalată de Guțu Romalo, 2002: 143.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Achim 1968 = Ionel Achim, *Introducere în estetica industrială*, București, Editura științifică.

Bidu-Vrănceanu 2007 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității București.

Costăchescu și Iliescu 1994 = Adriana Costăchescu și Maria Iliescu, *Vocabularul minimal al limbii române curente*, București, Editura Demiurg.

DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ed. a 2-a, rev. , București, Univers Enciclopedic Gold.

DOOM[2] = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

Guțu Romalo 2002 = Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală: limba română de azi*, București, Humanitas.

LDCE = *Longman Dictionary of Contemporary English*, Edinburgh, Pearson Education, 2008.

MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I-IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001 - 2003

MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Saeculum I.O., 2006.

OALD = A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford, Oxford University Press, 1994.

PR = *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, Le Robert, 2008.

Stanciu-Istrate 2006 = Maria Stanciu-Istrate, *Calcul lingvistic în limba română (cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea)*, București, Editura Academiei.

Stoichițoiu Ichim 2002 = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Asimilarea împrumuturilor englezești: aspecte actuale ale dinamicii sensurilor*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române*, București, Editura Universității București, p. 249-262.

Stoichițoiu Ichim 2007 = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Anglicisme „la modă" în limbajul modei*, în *Limba română: stadiul actual al cercetării*, București, Editura Universității București, p. 581-598.

Șuteu 1998 = Flora Șuteu, *Româna citadină*, în *Études romanes dédiées à Maria Iliescu*, Craiova, Editura Universitaria.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Artă și divertisment (genuri „de consum") – Limbajul modei*, în *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității București, 158 - 161.

Zafiu 2009 = Rodica Zafiu, *Limbajul chic*, în România literară, nr. 18, www.romlit.ro/limbajul_chic.

LIP GLOSS OR *GLOSS*?

Abstract

The article is a concise introduction to the field of so called beauty (industry) in terms of lexicology and stylistics as it is reflected in the pages of two international magazines: *Les Nouvelles Esthetiques* and *Estetica România*. By overlapping professional languages to the jargon of glossy magazines the language of beauty industry gives way to numerous neologisms and semantic calques incompletely or insufficiently adapted to Romanian but also to the hybridisation of standard Romanian which becomes a mixture between the language of science and technology, the language of administration, the language of journalism and literary language.

Facultatea de Litere, Craiova
str. Al. I. Cuza, 13
rogabi25@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SUFIXE CU IZ POLITIC ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

ADRIAN CHIRCU

„Limba este [...] *asemănătoare modei, iar fenomenele lingvistice se răspândesc în același fel ca și fenomenele modei."*
(Eugeniu Coșeriu)

0. Dinamica fără precedent a limbii române a favorizat apariția, în ultimii douăzeci de ani, a numeroase unități lexicale, constituite în special prin derivare, fie de la baze deja existente în limbă, fie de la teme de tip neologic.

0.1. Majoritatea specialiștilor care s-au aplecat asupra lexicului actual au remarcat că acesta *„se deosebește de gramatică, între altele, prin marea sa capacitate de schimbare"*[1] și că *„apar, de obicei în număr mare, cuvinte noi – împrumutate din alte limbi sau creații interne, formate din elementele de care dispune limba respectivă și care sunt destinate să îmbrace conceptele noi, pe care viața unui popor, în multiplele ei forme, le creează și le impune comunicării"*.[2]

0.2. De asemenea, s-a constatat că există, în anumite epoci, o *preferință „pentru anumite procedee, pentru anumite elemente de derivare sau compunere "*[3] sau o permanentă *„căutare a ineditului expresiv și a pitorescului lexical"*.[4]

1. Înainte însă de a aborda unele aspecte care privesc derivarea sufixală, considerăm că e necesar să oferim câteva explicații legate de alegerea în titlul comunicării noastre a sintagmei *„iz politic"*.

1.1. Primul termen, substantivul ***iz,*** provine din limba maghiară (magh. *iz*) și are înțelesul de „miros deosebit, specific, aromă particulară ; miros (și gust) neplăcut", iar cel de-al doilea are rol delimitativ, în sensul că sunt vizate doar acele sufixe care se atașează unor baze derivative care apar în sfera politicului (nume proprii de persoană).

1.2. Prin urmare, afixele asupra cărora ne vom apleca au o încărcătură semantică care trebuie raportată la mediul politic românesc. De fapt, e vorba despre ilustrarea unor tendințe din sfera vocabularului, mai precis este vorba despre *„relația privilegiată care s-a stabilit în ultimii ani între politică și formarea cuvintelor."* .

---

[1] Guțu-Romalo 2008 : 173.
[2] *Idem, ibidem*, p. 173-174.
[3] *Idem, ibidem*, p. 174.
[4] Stoichițoiu-Ichim 2001 : 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. În cele ce urmează, nu ne vom apleca asupra tuturor derivatelor din limba română, ci ne vom opri doar asupra celor care au ca bază un substantiv propriu, nume de persoană (de familie). În procesul derivativ, acestora li se adaugă, de obicei, un sufix abstract, care a migrat din limbajul științific (mai rar din cel comun) în sfera politicului.

2.1. În ceea ce privește exemplele excerptate, un număr însemnat a fost selectat de pe Internet, deoarece, datorită diverselor forumuri, se pot observa cu mai multă atenție dinamica și starea limbii române actuale. Aici inovațiile lexicale sunt mult mai numeroase chiar și decât în presa scrisă.

2.2. Suntem convinși că e destul de dificil de realizat o delimitare completă a tuturor aspectelor de ordin lexical, deoarece limba e într-o permanentă mișcare. Majoritatea noilor unități lexicale de care ne ocupăm sunt rezultatul unei nevoi de expresivitate din partea vorbitorului/ emițătorului (în general, anonim) care formează cuvinte, plecând de la modele deja existente în limbă.

2.3. Considerăm că, teoretic, orice substantiv propriu nume de persoană (în special, nume de familie) poate reprezenta o bază derivativă, totul depinzând de renumele acestuia și de perioada de timp în care protagonistul scenei politice apare pe prima pagină a ziarelor ori a revistelor sau de frecvența cu care își face apariția, în cadrul emisiunilor de televiziune.

2.3.1. Astfel, de-a lungul ultimilor ani, s-au creat adevărate familii lexicale. Toate sufixele care se atașează numelor proprii evocă, curios, o stare de fapt, în general, negativă, ce scoate în evidență, la rândul ei, o anumită stare de spirit sau anumite tendințe din peisajul politic românesc.

Valeria Guțu-Romalo afirmă că *„îmbogățirea inventarului lexical* [...] *dovedește însă creativitatea limbii actuale, receptivitatea vorbitorilor față de cuvântul nou și, adeseori, capacitatea limbii de a-l absorbi, de a-l include în sistem prin cuprinderea în microsisteme derivative sau prin introducerea unor subtile diferențe generatoare de serii lexicale sinonimice. Această particularitate a limbii actuale este dovedită nu numai de uzul curent (în care abundă creațiile datorate unor intenții ironice sau numai ludice), ci și de inventivitatea inovatoare a unor scriitori contemporani."*[5]

2.3.2. Alegerea unora dintre aceste sufixe nu este întâmplătoare, întrucât cel care creează noi cuvinte, folosește sufixele cu un scop precis. Se dorește, înainte de toate, o ridiculizare a vieții politice românești și a reprezentanților acesteia și se urmărește o sancționare a mediului politic.

Prin urmare, ne aflăm în prezența unor sufixe, în general, neologice prin care sunt evidențiate anumite realități sau situații ridicole cu care ne întâlnim în fiecare zi. Unele sufixe cu iz politic au mai fost abordate în trecere în paginile lucrărilor de specialitate[6], dar, până în prezent, nu avem (și nici nu putem avea) un inventar complet a cuvintelor nou apărute și care au ca bază derivativă un nume propriu de persoană.

2.3.4. Analiza atentă a faptelor de limbă ne arată că s-au creat în limba română adevărate familii de cuvinte, iar fenomenul e departe de a lua sfârșit, în ciuda faptului că s-a considerat că avem de-a face cu niște creații lexicale efemere care, cu timpul, ajung la periferia vocabularului. E interesant faptul că același nume propriu apare însoțit de sufixe diferite.

---

[5] Guțu-Romalo 2008 : 240.

[6] A se vedea Stoichițoiu-Ichim (2001), *passim*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.3.5. De exemplu, avem în limba română ca bază derivativă numele unui controversat politician şi om de afaceri, George Becali. Am inventariat peste 10 sufixe care se ataşează acestui substantiv propriu : ***a becaliza***, ***becalism***, ***becalicist***, ***becaleală***, ***becalizare***, ***becaliceşte***, ***becalian***, ***becalist***, ***becaliadă***, ***becaliot***, ***becalită***, ***becaloid***, ***becalioză*** etc., creându-se astfel o adevărată familie lexicală.

3. Printre sufixele cel mai des folosite, se numără ***–ism***, a cărui origine este neologică. Adriana Soichiţoiu-Ichim consideră, justificat, că *„**-ism** se întâlneşte în presa postdecembristă mai ales în derivate cu sensuri conotate negativ, care denumesc, adesea în mod metaforic, atitudini, comportamente, stări de spirit.”*[7]

3.1. În ciuda vechimii sale, acest sufix rămâne şi în zilele noastre productiv şi apare în toate domeniile. Întrebuinţarea lui în limba română de astăzi, prin ataşarea la baze reprezentate de substantive proprii, se pare că corespunde unei nevoi expresive a emiţătorului şi reprezintă o adevărată modă lingvistică : ***becalism***, ***bocism***, ***ciorbism***, ***udrism***, ***elenism***, ***funarism***, ***geonism***, ***păunescism***, ***vadism***, ***văcăroism*** etc. :

(1) *„... nu cred că poate instaura vreo dictatură, însă rămân periculoase interesele de după el, deci căderea în **tăriceanism** şi **năstăsianism**”* (www.cotidianul.ro)

(2) *„Poate că pensionarii vor să facă o baie de **băsescism**”* (www.evz.ro)

(3) *„... nici nu vreau să aud de **vadimism** sau **becalism**...”* (turnulsfatului.ro)

(4) *„Şi uite aşa, cu mare talent, TPU a trecut de la **vadism** la **păunescism**.”* (www.cotidianul.ro)

3.2. În unele cazuri, derivatele de acest tip au o bază intermediară de derivare, în sensul că, iniţial, se creează un adjectiv şi, apoi, de la acesta se obţine un derivat în ***-ism*** (***Iliescu*** + ***-ian*** > ***iliescian*** + ***- ism*** > ***iliescianism***, ***Băsescu*** + ***-ian*** > ***băsescian*** + ***-ism*** > ***băsescianism***, ***Boc*** + ***ian*** > ***bocian*** + ***-ism*** > ***bocianism***).

4. O folosire similară am constatat şi în cazul sufixului ***–ită***, care a migrat din limbajul medical în limbajul familiar şi care exprimă o stare de spirit negativă. De-a lungul anilor, sufixul a constituit obiectul de studiu al multor lingvişti, dintre care îi amintim pe : Iorgu Iordan, Ana Canarache sau Mioara Avram.[8]

Aceasta din urmă susţine că *„folosirea figurată (expresivă) a sufixului* [...] *constituie o adevărată modă actuală”*[9].

4.1. Dintre unităţile lexicale pe care le-am înregistrat şi care au ca bază derivativă un substantiv propriu, nume de familie, amintim: ***andronescită***, ***băsescită***, ***becalită***, ***brucanită***, ***funarită***, ***iliescită***, ***măzărită***, ***năstăsită***, ***păunescită***, ***udrită***, ***vadimită***, ***vanghelită***, ***videnită*** :

(5) *„boala dezvoltă forme mediatice agresive, precum **becalita** sau **vadimita** cronică....”* (www.ziaruldeiasi.com)

(6) *„Ei trebuie să-i înlocuiască, cât mai repede pe cei care* [...] *bolnavi de **vanghelită**.”* (mirceasuman.wordpress.ro)

(7) *„Te molipseşti de **iliescită** – o boală cumplită.”* (www.clipa.com)

---

[7] Stoichiţoiu-Ichim 2001 : 23.
[8] Vezi şi Chircu 2010, *passim*.
[9] Avram 1999 : 88.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. Un alt sufix înrudit cu ***–ită***, este ***-ozăˮ***. Mioara Avram constată, pe bună dreptate, că *„formantul cel mai apropiat de –ită din punct de vedere semantic și stilistic este un sufix savant din același domeniu al limbajului medical: -ozăˮ*[10], iar exemplele pe care le-am ales vin în sprijinul afirmațiilor sale.

5.1. Se observă clar că avem ca bază derivativă aceleași substantive proprii care au fost discutate în paginile anterioare (***vadimoză***, ***basescioză***, ***năstăsioză***, ***vangheliozăˮ***). Explicațiile pentru selectarea acestui afix sunt identice cu cele date în cazul lui ***-ităˮ*** :

(8) *„Vanghelie suferă un atac de **vangheliozăˮ***. (www.basescu.ro)

(9) *„Și uite așa se extinde o epidemie ..., **becalioza***." (forum.realitatea.net)

(10) *„...**năstăsioza** e o boală care te cuprinde atunci când ereditatea îți creează complexe*." (forum.realitatea.net)

(11) *„...dar suferi de **băsescioză** (un virus care se instalează la nivelul neuronilor și-i face la început agitați)*." (romanialibera.ro)

6. Tot un afix productiv în sfera politicului este și ***–iadăˮ***. Sufixul este înregistrat în structura unor unități lexicale în secolul al XIX-lea, însă prima sa apariție o regăsim în titlul poemului eroic al lui Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*.

6.1. În ultimii ani, folosirea acestui sufix este tot mai des frecventă, mai ales pe lângă substantive proprii, nume de politicieni, prin aceasta evidențiindu-se ironic trăsături sau campanii provocate ori promovate de anumiți politicieni. Sufixul este folosit și cu scopul de a ilustra derularea unei acțiuni care, în general, este sortită eșecului.

6.2. Adriana Stoichițoiu-Ichim observă că *„nota comună a tuturor derivatelor în –**iadă** din presa postdecembristă este dată de conotațiile ironice, glumețe sau peiorative*."[11] Dintre cuvintele cel mai des întâlnite, menționăm : ***năstăsiadă***, ***vadimiadă***, ***funariadă***, ***opresciadă***, ***becaliadă***, ***miticiadă***, ***bociadă***, ***ritziadă***, ***udriadă***, ***iliesciadă***, ***remeșiadă***, ***tăriceniadă***, ***văcăresciadăˮ*** etc. :

(12) *„De ce am și acum, la vederea **vangheliadei** din parcul Izvor, același gust ?* " (ro.netlog.com)

(13) *„... luați cu toții poziție și combateți cu orice preț **bociada*** !" (romanialibera.ro)

(14) *„... PNL nu știe să facă față **băsesciadei** ultimelor luni*." (www.cotidianul.ro)

(15) *„S-au scârbit atât de tare de ce s-a întâmplat, de **văcăresciada** și **vadimiada** aia sinistră*." (www.romlit.ro)

7. Un sufix substantival (mai rar adjectival) destul de răspândit este și ***–el***, care, după cum se știe are o valoare diminutivală, în cazul nostru depreciativă (***Tăricenel***, ***Iliescel***, ***Becalel***, ***Vadimel***).

7.1. Acesta este folosit mai ales la plural (***-ei***), cu sensul de descendenți, simpatizanți, clone ori persoane (publice sau nu) care au aceleași trăsături comportamentale cu cele ale bazei derivative și al căror efort de a egala modul de a fi în lume al politicianului model

[10] Avram 1999: 97.
[11] Stoichițoiu-Ichim 2001: 26.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

se dovedește a fi, în cele mai multe cazuri, inutil: ***năstăsei***, ***tănăsei***, ***vadimei***, ***băsenei***, ***ceaușei***, ***băsescei***, ***văcărei***, ***mircei***, ***iliescei***, ***băsescei***, ***felixei***, ***patricei***, ***becalei***, ***videnei*** :

(16) „*Ar putea Emil Boc sau Traian Băsescu sau ar fi putut Tăriceanu să scoată o generație de **tăricei**, **bocănei** sau **băsescei*** ?" (cpoalelungi.blogspot.com)

(17) „*...Adică papă banii contribuabilului român și se solidarizează cu alde **vadimei**, **becalei** și-alte lighioane* !" (www.ziua.net)

(18) „*...**ceaușei** (poate c-ar fi fost mai bine să le spun **iliescei**)*." (hyperliteratura.reea.net)

7.2. Nu sunt rare nici situațiile când acesta apare la singular, pe lângă substantive proprii devenite comune :

(19) „*Fiecare dintre noi are sădit în el un mic **băsel** sau **becalel**, sub auspiciile unei diminutivizări a parangheliei de anvergură*." (blog.sport.ro)

(20) „*Oricum, atitudine Vadim au avut ceilalți doi domni, dumneavoastră sunteți, așa, un **vadimel***..." (www.mail-archive.com)

(21) „*Este doar un fel de trâmbițel, având în frunte un marinel și la coadă un **bocel** care cântă mărunțel cum îi cere Băsărel*." (www.romanialibera.ro)

(22) „*Geoană visează la postul de premier **băsescel***." (www.gds.ro)[12]

8. Sufixele adjectivale (mai rar substantivale) ***–ist*** și ***–ian*** sunt și ele foarte productive și se atașează la o bază nominală, reprezentată de un antroponim. Acestea își păstrează sensurile lor primare : 'care este strâns legat de substantivul bază, care are de-a face în mod frecvent cu el'. „*Valorile semantice peiorative sau nuanțele ironice ale derivatelor în **–ist** apar cu pregnanță în cazul celor care denumesc persoane cu un comportament reprobabil.*"[13]

8.1. Dintre derivatele întâlnite, amintim : ***vadimist/vadimian***, ***oprescian***, ***iliescist/ iliescian***, ***tăricist/ tărician***, ***bocist/ bocian***, ***năstăsist/ năstăsian***, ***vanghelian/ vanghelist***, ***băsescist***, ***băsist / băsescian***, ***geonist/ geonian***, ***voicist/voiculescianist/ voiculescian***, ***bocist/ bocian***, ***udrist/ udrian***, ***brucanist/ brucanian***, ***pontist :***

(23) „*Pregătește fie preluarea PSD, fie coagularea unei mișcări politice populare care să preia din electoratul **iliescian**, **băsescian**, **vadimian** și **becalian***." (www.politichii.ro)

(24) „*Ei bine, nu ne-a orbit Dumnezeu, ci populismul ieftin de tip **boculist**, **vadimist**, **becalist** sau alte mode*..." (topesti.trei.ro)

8.2. Alteori, procesul derivativ este mult mai complex[14], în sensul că, inițial, se formează un adjectiv în ***–ian*** (***Iliescu*** + ***ian*** > ***iliescian***), iar, apoi, noul adjectiv primește adjectivul ***–ist*** (***iliescian*** + ***-ist*** > ***iliescianist***) : ***băsescianist***, ***năstăsianist*** :

---

[12] În acest exemplu, avem un adjectiv.

[13] Stoichițoiu-Ichim 2001: 20.

[14] În astfel de situații, se poate discuta despre un sufix compus (Bidu-Vrânceanu et al. 2001 : 518): ***-(i)an -ist*** >***-(i)anist***. A se vedea, de pildă, și ***becalicist*** (***-ic-*** + ***-ist***) : „... *oportunitatea unui nou ev mediu, produs de un guvern **becalicist***...". (cmuresan.blogspot.com).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(25) „*Mie mi se pare că încearcă să învețe din greu limbajul* ***băsescianist***." (www.ciutacu.ro)

9. În ultimii ani, s-a constatat faptul că sufixul neologic verbal ***-iza*** cunoaște o largă întrebuințare[15], atașându-se cel mai adesea unor baze derivative de tip antroponimic, alese în mod voit din sfera politicului, pentru a evidenția anumite schimbări ori transformări negative ce se petrec în societate.

Într-un studiu relativ recent, Constantin Frâncu[16] remarcă faptul că „*în româna actuală, există aproximativ 40 de verbe a căror temă conține un nume de persoană autohton sau străin*."

9.1. Atestările a numeroase verbe de acest tip pe internet ne demonstrează că crearea de verbe cu ajutorul sufixului ***-iza***, chiar dacă acestea nu sunt înregistrate în principale lucrări lexicografice, reprezintă o modă: ***băsesciza***, ***becaliza***, ***vadimiza***, ***iliesciza***, ***tăriceniza***, ***voiculesciza*** :

(26) „***Poate rezultatul va fi același, poate tot ne vom becaliza sau vadimiza, iliesciza, băsesciza***. " (vox publica.realitatea.net)

(27) „*Îndeosebi canalele tv nu au făcut mai nimic pentru a ne europeniza, dar au făcut și fac totul pentru a ne* ***becaliza***, ***vangheliza***, ***băsesciza***, *maneliza...*" (www.evenimentul.ro)

10. În strânsă legătură cu sufixul verbal ***-iza***, se află sufixul ***-re*** care se atașează adesea unor verbe (Nu întodeauna se poate percepe dacă verbul s-a constituit mai întâi. Putem vorbi și în acest caz de un sufix compus.)[17], pentru a se crea substantive abstracte și, bineînțeles, pentru a se ilustra noi stări de fapt: ***vadimizare***, ***udrizare***, ***stolojizare***, ***geonizare***, ***ceaușescizare***, ***iliescizare***, ***bercenizare***, ***bocifizare***[18], ***îmbecalizare***, ***îmbăsescizare***, ***tăricenizare***, ***vanghelizare***:

(28) „*România este penetrată de fenomene de* ***becalizare***, ***udrizare***, ***vanghelizare*** *etc.*" (www.ziarul-liniaintai.ro)

(29) „*Ce părere au uninominalii de această* ***becalizare***, ***stolojizare*** *la care a aderat și magnificul Vadim ? O* ***bocifizare*** *se dorește ?* " (antena3.ro)

11. Trebuie menționat faptul că nici adverbele nu sunt ocolite de politizare căci, în ultimul timp, regăsim sufixul ***-este*** (***-icește***) în structura unor noi unități lexicale. În general, baza derivativă rămâne aceeași.

11.1. Într-un studiu recent[19], remarcam faptul că adverbele obținute prin derivare de la substantive proprii sunt relativ numeroase, o categorie specială fiind reprezentată de acele adverbe care au ca bază derivativă un substantiv propriu nume de familie (personalitate publică, în special politicieni).

11.2. În cele mai multe cazuri, avem de-a face cu o persoană ale cărei calități sunt transferate adverbului care e este în strânsă legătură cu verbul pe care îl însoțește.

---

[15] Frâncu 2007, în Luminița Hoarță-Cărăușu 2007 : 131-140 și Cuniță 2003 : 107-115.
[16] *Idem*, *ibidem*, p. 139.
[17] Vezi nota 14.
[18] Se pare că, mai întâi, avem o contaminare între *a bocifica* și *a bociza* și, doar apoi, s-a adăugat sufixul *-re*.
[19] Chircu 2009a.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Implicarea şi subiectivitatea celui care creează şi foloseşte aceste adverbe sunt maxime. Prin ele, se doreşte scoaterea în evidenţă a unei stări de spirit, fie ea şi negativă.

11.3. De fapt, la numele proprii de persoană, sunt urmărite, în general, nişte stereotipii, nişte ticuri, nişte comportamente sau, mai pe româneşte, nişte *apucături* (ori *metehne*), care pot fi scoase în evidenţă. În această situaţie, intră în joc, mai ales faima persoanei vizate : ***băsesceşte***, ***becaleşte***, ***berceneşte***, ***boceşte***, ***funareşte***, ***ceauşeşte***, ***cozmeşte***, ***iliesceşte***, ***stolojeneşte***, ***tăriceneşte***, ***vangheleşte*** :

(30) „*...contribuabilii români ai căror bani au fost până acum jefuiţi* ***ridzeşte*** *şi* ***udreşte***." (www.evz.ro)

(31) „*...să dea statul român în judecată pentru banii jefuiţi* ***ridzeşte***." (www.ziua.ro)

(32) „*...din păcate, Boc a rezolvat totu'* ***băsesceşte***." (www.capital.ro)

(33) „*... Adică să-i cerem,* ***vangheleşte****, lui Cioroian să aducă de-acasă banii prăpădiţi cu turismul lui european*." (forum.realitatea.ro)

(34) „*Să trăiţi* ***boceşte****... **berceneşte**... să nu vă împiedicaţi de bordura lui Videanu*!" (fm.realitatea.net)

(35) „*Pupă-l tu aşa* ***voiculeşte****! a răspuns*." (www.realitatea.net)

12. Considerăm că faptele de limbă supuse analizei sunt relevante pentru dinamica limbii române actuale şi, implicit, pentru derivarea sufixală. Chiar dacă majoritatea sufixelor pe care le-am analizat în studiul de faţă sunt de tip nelogic şi se ataşează unor baze derivative antroponimice, acestea contribuie la îmbogăţirea majoră a unor familii lexicale. Rezistenţa şi persistenţa unor derivate afixale peste ani demonstrează că nu toate creaţiile lexicale de acest tip stau sub semnul efemerului. Din contră, procesul derivativ este activ şi ne dovedeşte încă o dată că lexicul e în strânsă legătură cu societatea, în cazul nostru cu politica.

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1999 = Mioara Avram, *Un sufix la modă în mass-media : rom.* ***–ită*** *şi corespondentele sale*, în „Studii şi cercetări lingvistice" I, p. 85-100.

Avram, 2003 = Mioara Avram, *Consideraţii asupra dinamicii limbii şi asupra studierii ei în româna actuală*, în Pană-Dindelegan (2002), p. 15-22.

Bârlea 2009 = Petre Gheorghe Bârlea (coord.), *Diversité et identité culturelle en Europe / Diversitate şi identitate culturală în Europa*, Bucureşti, Editura Muzeul Literaturii Române.

Bidu-Vrănceanu 2001 = Bidu-Vrănceanu, Angela et al., *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

Chircu 2009a = Adrian Chircu, *Adverbe derivate de la substantive proprii*, în Zafiu et al. (2009), p. 53-60.

Chircu 2009b = Adrian Chircu, *Un suffixe branché : le roum.* ***–ism*** */ le fr.* ***–isme***, în Bârlea (2009), p. 92-99.

Chircu 2010 = Adrian Chircu, *Un sufix cam bolnăvior, dar molipsitor : rom.* ***–ită*** (în curs de publicare), în „Actele Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale limbajului", Suceava, 22-24 octombrie 2009).

Coteanu 1985 = Ion Coteanu et al., *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediţie revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cuniță 2003 = Alexandra Cuniță, *Din nou despre sufixul verbal* ***-iza***, în Pană-Dindelegan (2002), p. 107-115.

Graur, Byck 1959 = Al. Graur, Jacques Byck (eds.), *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* I, București, Editura Academiei Române.

Gruiță 2006 = G. Gruiță, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006.

Frâncu 2007 = Constantin Frâncu, *O nouă posibilitate lexicală a limbii române : formarea de verbe și substantive postverbale din nume proprii de persoană*, în Luminița Hoarță-Cărăușu (2007), p. 131-140.

Guțu-Romalo 2008 = Valeria Guțu-Romalo, *Corectitudine și greșeală. Limba română de azi*, București, Editura Humanitas.

Hoarță-Cărăușu 2007 = Luminița Hoarță-Cărăușu (coord.), *Rezultate și perspective actuale ale lingvisticii românești și străine* (Lucrările Sesiunii de comunicări din cadrul «Zilelor Universității Al. I. Cuza Iași»), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Jonasson 1994 = Kerstin Jonasson, *Le nom propre. Constructions et interprétations*, Louvain-la-Neuve, Éditions Duculot.

Szathmary 2005 = Melitta Szathmary, *Cuvinte derivate cu sufixe de la antroponime în româna actuală*, în „Analele Universității din Craiova. Seria Științe filologice. Lingvistică" 1-2, p. 476-485.

Szathmary 2006 = Melitta Szathmary, *Un sufix „la modă": -**iadă***, în „Annales Universitatis Apulensis. Philologica", 1, Alba-Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918", p. 299-306.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

Zafiu 2009 = Rodica Zafiu et al., *Limba română : teme actuale* (Actele celui de-al 8-lea Colocviu al Catedrei de limba română, București, 5-6 decembrie 2008), București, Editura Universității din București.

Pană-Dindelegan 2003 = Gabriela Pană-Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (Actele Colocviului Catedrei de limba română, 27-28 noiembrie 2002) II, București, Editura Universității din București.

Rad 2007 = Ilie Rad (coord.), *Stil și limbaj în mass-media din România*, Iași, Editura Polirom.

Stoichițoiu-Ichim 2001 = Adriana Soichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura ALL.

Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Soichițoiu-Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, București, Editura Universității din București.

SUFFIXES A «*MAUVAISE ODEUR POLITIQUE*» EN ROUMAIN ACTUEL

Résumé

Dans son intervention, l'auteur se propose de suivre la façon dont se constitue dans la langue roumaine actuelle la classe des noms formés à l'aide des suffixes, qui ont en tant que base dérivative un nom propre, nom de personne. Si, auparavant, l'inventaire de ces dérivés était très réduit, de nos jours, ce type des substantifs connaît une évolution sans précédent, puisque presque tous les noms de personne de la sphère politique peuvent constituer la base du processus dérivatif.

Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca
Facultatea de Litere, Catedra de limba română
Cluj-Napoca, Str. Horea, 31
adichircu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

UNIVERSALII FRAZEOLOGICE ŞI FRAZEOLOGIE ÎN DICŢIONARE

STELIAN DUMISTRĂCEL

1. O proiecţie de teorie a limbii privind evaluarea frazeologismelor din perspectiva tratării lexicografice

Paralelismele l e x i c a l e ş i în ceea ce priveşte e n u n ţ u l constatate adesea între unităţi frazeologice din diferite limbi (nu numai înrudite, ci şi aparţinând unor familii diverse) impun referirea la problema „universaliilor lingvistice", cu trimitere la exegeza coşeriană. Aşadar, existenţa unor idiotisme comune mai multor limbi, ca material lingvistic şi având aceeaşi valoare metaforică, poate fi evaluată sub semnul „universaliilor frazeologice" (în legătură cu bibliografia problemei, cf. şi Dobrovol'skij 1988). Menţionăm faptul că Eugeniu Coşeriu nu a vorbit despre „universalii frazeologice"; am utilizat acest concept mai ales în dicţionarul de expresii publicat anterior (Dumistrăcel 2001: passim), dar punctul nostru de plecare, aplicat în diverse contribuţii, este teoria coşeriană privind „universaliile lingvistice" (UL), pe care o prezentăm rezumativ în cele ce urmează, după precizări pe care le-a adus savantul citat în interviul-maraton acordat lui Nicolae Saramandu, intitulat, editorial, *Lingvistica integrală* (Coşeriu 1996: passim).

1.1. Baze ale acestei teorii au fost formulate de Eugeniu Coşeriu în comunicarea *Les universaux linguistiques (et les autres*; cf. Coşeriu 1974; recent, a apărut traducerea textului, sub titlul *Universaliile limbajului şi universaliile lingvisticii*; cf. Coşeriu 2009: 73-111). UL sunt „fapte care se află în toate limbile, sau în toate limbile cunoscute, sau care sunt posibile în toate limbile" (Coşeriu 1996: 141). În ceea ce priveşte clasificarea acestei categorii lingvistice (spre deosebire de „universalitatea ca generalitate istorică"), autorul face distincţii pe mai multe planuri: universalii *necesare* (sau *absolute*), *posibile* şi *empirice*, iar, pe de altă parte, universalii de *funcţionare* şi de *desemnare* (Coşeriu, 1996: 41-45). Pentru o abordare a temei din perspectiva lexicografiei, ne interesează universaliile de „desemnare", categorie pe care o coroborăm cu aceea de universalii *stilistice* (din punctul de vedere al domeniului lingvistic în care se manifestă), având ca rezultat *metafora*, pe baza căreia, în toate limbile, se produce schimbarea sensului (dată fiind acţiunea *analogiei*).

1.2. Din perspectiva funcţiei denominative a metaforei, trebuie să ne referim, mai întâi, şi la teoria coşeriană a relaţiilor dintre limbaj şi cultură, definite în paragraful despre

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„bazele raționale", în cadru social, ale acestor relații (din studiul privind *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*; Coșeriu 1994). Este vorba de trei sensuri diferite pe care le presupune această relație: mai întâi, limbajul însuși este forma primară a «culturii», a obiectivării creației umane (a „spiritului creator" – sens care justifică lingvistica în sine); în al doilea rând, limbajul „reflectă cultura nonlingvistică", fiind „actualitatea culturii" (după Hegel), prin urmare exprimă cunoașterile, ideile și judecățile despre realitatea cunoscută; în sfârșit, „nu se vorbește numai cu ajutorul limbajului", adică al „competenței lingvistice", ci și prin intermediul „competenței extralingvistice", adică prin „intermediul cunoașterilor, ideilor și judecăților despre «lucruri»". Dat fiind faptul că această „cunoaștere a lumii" nu numai că influențează expresia lingvistică, ci o și determină într-o oarecare măsură, cultura nonlingvistică și competența extralingvistică „asigură justificarea rațională a etnolingvisticii" (Coșeriu 1994: 139).

1.3. Pornind de aici, cercetarea funcției denominative a metaforei, ca studiu etnolingvistic aplicat mai multor limbi, trebuie să aibă în vedere universalii „de mentalități" comune vorbitorilor unor limbi diferite, în funcție de cele două categorii de idiotisme (termen folosit în sensul cel mai larg) la care ne-am referit anterior (Dumistrăcel 1980: 136-138): „cópii ale realității" și „imaginare". Dacă ținem seama de „cunoașterea lumii" în cele două ipostaze prezentate mai sus, pentru expresiile, din diverse limbi, aparținând unor „familii" diferite, identice ca sens și identice sau foarte asemănătoare ca material lingvistic, trebuie să avem în vedere, în primul rând, idiotismele din categoria „cópii ale realității", care reflectă în special ocupații primordiale comune diferitelor populații în aceleași stadii ale evoluției economice și social-culturale (cules, pescuit, vânătoare, cultura pământului, creșterea animalelor etc.).

2. Universalii de mentalități

Pentru identitatea (ori similitudinea) formelor lingvistice „expresive" care țin de o generală „cunoaștere a lumii", nu se justifică explicația prin „împrumut" (ca manifestare a aculturației); constatările, simple, de la baza unor parimii de exemplu, au fost la îndemâna oricărui vorbitor cu spirit de observație, iar transpunerea lor în plan figurat nu a presupus, nici ea, asimilarea altor culturi. Ne referim la formule ce aparțin, în mod normal, „limbilor funcționale" ale vorbitorilor oricăruia dintre idiomurile respective, aceasta fiind baza „poligenezei".

2.1. În această ordine de idei, concludentă este situația formulei expresive românești „a pescui în apă tulbure", pornind de la o practică obișnuită a pescarilor de oriunde, ce are corespondente perfecte sau asemănătoare în numeroase limbi; iată o prezentare ad-hoc (rezumând discuția din Dumistrăcel 2001: 316):

[1] „Pescuitul în ape tulburi":
rom. *a pescui în ape tulburi;*
cine seacă balta prinde peşte;
apa tulbure e bucuria pescarilor;
nebunul tulbură și înțeleptul pescuiește;
fr. *pêcher en eau trouble*;
l'eau trouble fait le gain du pêcheur;

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

sp. *a rio buelto ganacia de pescadores y pescadoras*;
en el agua turbia haze buen pescar;
it. *pescare in acque agitate*;
germ. *in trüben Wasser ist gut fischen*;
engl. *it is good Fishing in troubled Waters*;
rus. *ловить (удить) рыбу / рыбку в мутной воде*;
sued. *fiska i grumligt vaten*;
finl. *kalastella sameassa / vedessä*.

Faţă de sursa mai sus indicată, în tabel am adăugat (după Deroy 1956: 223) corespondentele din suedeză, *fiska i grumligt vaten*, şi finlandeză, *kalastella sameassa/ vedessä*. Dar, evident, la nivelul general al inventarului mijloacelor expresive ale limbii, nu este exclusă preluarea, prin traducere, de către scriitori influenţaţi de cultura şi limba franceză, de exemplu, chiar a expresiei respective şi din această limbă; aşadar, ţinem seama de posibilitatea considerării problemei etimologiei multiple şi în ceea ce priveşte frazeologia (perspectiva variaţiei diastratice şi/sau diafazice).

Pe de altă parte, pentru situaţii asemănătoare, trimitem şi la discuţiile în legătură cu expresiile şi sintagmele-metafore *a făgădui marea cu sarea*, *bani gheaţă*, *a pune banii jos*, *a fi ţap ispăşitor*, *a da pielea popii*, *a-i roade* (cuiva) *urechile* (Dumistrăcel 2001: passim).

2.2. Comparaţia interlinguală de acest tip poate fi extinsă pe baza câtorva exemple similare, pe teme diverse:

[2] „Culcatul devreme":
rom. *a se culca odată cu găinile*;
fr. *se coucher avec les poules*;
it. *andare a letto con le galline*;
germ. *mit den Hühner zu Bett gehen*;
rus. *ложиться с курами* (cf. Dumistrăcel 2001: 155-156).

[3] „Calul de dar":
rom. *calul de dar nu se caută de dinţi*;
fr. *à cheval donné on ne regarde pas à ses dents (à la dent, à la bouche, à la bride)*;

Iată un comentariu al zicătorii, copiat identic după internet; este un fel de concurs: De ce se zice aşa; ce înseamnă?: „parce ke kan tu achetes un cheval, tu regarde ses dents. c un signe de bonne sante. mais si on te donne kelke chose, ne regarde pas son etat general. tu le prends, tu dit merci et basta".

it. *a caval donato non si guarda in bocca*;
germ. *einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins Maul*;
engl. *don't look a gift horse in the mouth*;
rus. *дарового коню в зубы не смотрят*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

[4] „Ochiul stăpânului":
rom. *ochiul stăpânului îngrașă vita*;
fr. *l'œil du maître engraisse le cheval*;
it. *l'occhio del padrone ingrassa il cavallo*;
germ. *das Auge des Herrn macht das Vieh fett*;
engl. *the master's eye makes the horse fat* (~ *a fat horse*);
rus. *глаз господина делает скот жирным*.

Întrucât asemenea expresii, la origine „cópii ale realității", moralizatoare, ilustrează fenomenul „poligenezei", este nu numai dificilă ci, în fond, chiar inutilă căutarea „direcției calculului", pe care (descurajat, de altfel) Louis Deroy încerca să o găsească, în cazul prezenței, în mai multe limbi, a unei aceleiași metafore: fr. *dent de sagesse*, it. *dente del giudizio*, port. *dente de siso*, germ. *Weisheitszahn*, danezul *visdomstand*, rus. *zub mudrosti*, bulg. *niădreci zubi* (pl.), magh. *bölcseség foga*, rom. *măsea de minte* (Deroy 1956: 223).

2.3. Enunțurile din astfel de categorii se află în cu totul altă situație decât formule expresive împrumutate (și) în limba română (literară) din alte culturi, calchiate pur și simplu, simboluri ale altor realități social-culturale sau simple modele literare, cum ar fi „a arunca (cuiva) mănușa", sau „a se lupta cu morile de vânt". Același regim l-ar putea avea, în principiu, și enunțurile aparținând discursului repetat de sorginte religioasă, ce ar putea fi convingător atribuite acestei surse; dar „modelul" respectiv, în ansamblu, are, pentru un spațiu cultural general românesc, un impact redus în ceea ce privește o mare parte a populației, atât din cauza folosirii îndelungate în biserică a unei limbi de cult străine, cât și din cauza formației profesionale precare a marii majorități a preoților: în secolul al XVIII-lea încă, slujba religioasă se desfășura în slavonă, o limbă pe care preoții nu o înțelegeau, pe lângă faptul că mulți dintre aceștia erau analfabeți, în special în Muntenia, Oltenia și Moldova; pe vremea lui Constantin Mavrocordat, acești preoți au fost „puși la bir", ca țăranii, și au fost obligați să învețe carte sub supraveghere, „scrierea și citirea" fiind instituită ca o condiție pentru preoție (Furtună 1915: 11, 29, 151-159).

2.4. Pentru a delimita conceptul de «unități frazeologice» pe baza unor enunțuri cum sunt cele prezentate anterior, trebuie să se țină seama de faptul că, dacă metafora lexicală aparține, fără îndoială, zonei „universaliilor stilistice de desemnare", transferul acestei valori asupra idiotismelor este îndreptățit de similitudinea „metaforele – cuvinte" și „metaforele – expresii idiomatice", ca geneză, evoluție și funcționare, pe următoarele coordonate: a) trecerea de la sensul de bază, propriu, la cel figurat, „prin analogia care extinde sau generalizează o anumită notă", un aspect al elementului referențial al formelor de exprimare a afectului și imaginației; b) trecerea lor din zona expresivității propriu-zise în cea a comunicării (ca enunțuri aparținând discursului repatat); c) intervenția accidentală asupra formei prin fenomenul de „etimologie populară" (vezi, de exemplu, „a da sfoară în țară", față de „a da *sfară* ~ "); d) în plan onomasiologic, existența, pentru a desemna aceeași noțiune, a mai multor termeni-metafore (de exemplu, pentru „cap": *bostan*, *oală*, *bilă* etc.), cât și a mai multor expresii („a pune în *plug*/în *cârd*/în *stative* cu cineva" – cu substituții reprezentând efecte ale variației diastratice și chiar diafazice); e) în planul originii cuvintelor și al sintagmelor ca unități lexicale, paralelismul în ceea ce privește explicația prin „etimologie multiplă", cu privire la expresii împrumutate (Dumistrăcel 1980: 125-126).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Acestea sunt, în linii mari, motivele pentru care poate fi admisă o categorie semantico-stilistică de „universalii frazeologice", ilustrată şi prin exemple de expresii referitoare la alimentaţia omului, cu reprezentări frecvent identice, dat fiind faptul că exprimă mentaluri şi comportamente generale, caracterizând specia umană.

3. Tratarea reflexelor frazeologice ale aculturaţiei în dicţionarele limbii române

3.1. Pornind, în primul rând, de la Dicţionarul Academiei (DA şi DLR), constatăm că, în general, indicarea etimologiei frazeologismelor pare să fie o preocupare facultativă. În principiu, se indică proveniența din diferite limbi străine a frazeologismelor de tip „construcţii", de regulă a celor transparente. Câteva exemple: în DA 1940, s.v. *cale*, se indică sursa pentru *cale ferată*: „după fr. *voie ferrée*", viziune păstrată parţial şi în seria nouă a Dicţionarului Academiei; vezi, de exemplu, DLR 1986-1994, partea 1, s.v. *scândură*: *scândură de scăpare* sau *de salvare*, „calc după fr. *planche de salut*, *planche de sauvetage*", sau în DLR 1971, s.v. *născut*[2]: sintagma „*bine născut* = de familie bună; de neam, de viţă" este precedată de paranteza de circulaţie „(Rar; calc după fr. *bien né*)".

Evident, în această situaţie, ne putem întreba de ce lipseşte o asemenea dimensiune a analizei în cazul *nou-născut*, calc după franceză semnalat încă de de Hristea 1968: 168. Sintagma este prezentă în cadrul aceluiaşi articol din DLR 1971, la un prim sens [a] „născut de curând; (substantivat) sugar, prunc", pentru care, evident, trimiterea la fr. (enfant) *nouveau-né* s-ar fi impus, dat fiind că citatul de ilustrare („Vericine va găsi un copil nou născut, va fi dator a-l încredinţa ofiţerului stării civile"), este, de fapt, ca şi ansamblul din care face parte, o traducere din franceză, aşa cum se precizează, în mod repetat, la editarea, în 1897, de către Const. Hamangiu, a *Codului civil român*. Iată o formulare explicită: „Codul civil român («decretat la 20 noembre 1864, promulgat 4 decembre 1864, pus în aplicare la 1 decembre 1865») coprinde 1914 articole, cari mai toate sunt traducere fidelă a dispoziţiunilor din «*Codul Napoleon*» care coprinde 2281 de articole" (Hamangiu 1897: 9); de altfel, la sfârşitul art. 44, din care este reprodusă fraza citată mai sus (ca şi la toate celelalte articole din Cod), se face trimitere la articolul corespunzător din Codul civil francez (cf. Hamangiu 1897: 25-26).

3.2. În unele cazuri, apare un anumit tip de trimiteri şi pentru expresii propriu-zise; de exemplu, în DLR 1965-1968, s.v. *moară*, găsim „(Livresc) *a se bate* (sau *a se lupta*) *cu morile de vânt* = (cu aluzie la personajul Don Quijote din cartea lui Cervantes) a întreprinde acţiuni inutile, ridicole; a se lupta cu duşmani ireali", exact la fel cum este prezentată expresia respectivă, de exemplu, şi în TLFi („[P. allus. à un épisode célèbre de *Don Quichotte* de Cervantès] *Attaquer, se battre contre des moulins; partir en guerre contre des moulins à vent.* Se battre contre des fantômes, des ennemis imaginaires, se forger des chimères"). Ceea ce lipseşte în DLR este însă faptul că nu se precizează că expresia în discuţie nu a fost creată pe teren românesc, ci a fost tradusă, probabil chiar din franceză (citate din Camil Petrescu şi, în formă parafrazată, din Vasile Alecsandri), dar nu sunt de exclus nici alte „modele", formula având circulaţie internaţională; vezi, de exemplu, engl. *to tilting at windmills*, cu trimitere expresă: [„from the episode in *Don Quixote* by Cervantes in which the hero attacks windmills under the illusion that they are

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

giants]: an imaginary wrong, evil, or opponentm - usually used in the phrase *to tilt at windmills*" (Merriam-Webster); germ. „gegen Windmühlen kämpfen ... es ward von der Donquichotterie und den Windmühlen ... gesprochen" (Grimm), it. „combattere contro i mulini a vento" (TLIO) etc.

3.3. O cu totul altă situație constatăm în cazul unor frazeologisme, evident culte, care au ca suport lexical termenul *mănușă*. Citâm după DLR 1965-1968, s.v. *mănușă*: „Expr. *a umbla* (sau *a se purta* cu cineva) *cu mănuși* = a se purta cu atenție și îngăduință, cu multă politețe (față de cineva). DICȚ. *a arunca* (cuiva) *mănușa* = a provoca pe cineva la duel; p. gener. a provoca pe cineva; *a ridica mănușa* = a primi provocarea (cuiva) la duel; p. gener. a primi provocarea (cuiva)". Pentru comparație, trimitem la TLFi, unde, în primul rând, se face distincția între categoriile «propriu» (planul realiilor) și «figurat» (planul expresivității): A. „[Le suj. désigne un chevalier] *Jeter le gant.* Jeter le gantelet aux pieds de son adversaire pour le défier au combat. *Relever* ou *ramasser le gant.* Accepter le défi". B. „*Au fig.* [P. réf. à cette coutume] *Jeter le gant, jeter le gant à la face de qqn.* Lancer un défi à quelqu'un" (N.B. În DLR, pare a fi în aceeași situație cu „a arunca cu căciula în câini"!). Și, mai departe: „*Prendre qqc. avec des gants.* Prendre quelque chose avec précaution, avec douceur. *Ne pas mettre* ou *ne pas prendre de gants (avec qqn).* Agir ou parler sans précaution, sans ménagement. *Mettre ou prendre des gants, prendre des gants avec qqn*". Să notăm, în treacăt, că un corespondent identic lexical pentru *a arunca cuiva mănușa* există, de exemplu, și în engleză: *to throw down the gauntlet to smb.*; cf. și *to handle smb. with kid gloves* pentru „a umbla/a se purta cu mănuși cu cineva".

3.4. Nu mai puțin concludent este cazul sintagmei *sânge rece*. În DLR 1975, s.v. *rece*, pentru locuțiunea adjectivală și adverbială *cu sânge rece* găsim explicația „cu calm, cu prezență de spirit" (citate din „Curierul românesc", 1848, Negruzzi, Bolintineanu, Maiorescu). Nu apare niciun „marker" privind proveniența formulei (măcar de tipul „livresc" – ca pentru *a se bate cu morile de vânt*, respectiv „Dicț.", ca pentru *a arunca cuiva mănușa*; sintagma din limba română este însă un calc, după fr. *sang-froid*, preluat ca atare în engleză: „*sang-froid*: Etymology: French *sang-froid,* literally, cold blood" (Merriam-Webster); cf. și germ. *kaltblütig* (adj.) „cu sânge rece". Or, după DLR, formula pare să aibă același statut ca și loc. adv. *cu gura rece* „fără a mânca sau a bea ceva". În aceeași ciudată situație se află chiar sintagma *război rece*, discutată etimologic pe larg de Theodor Hristea, care a făcut parte din comisia de etimologii a tomului respectiv (!).

4. Perspectiva antropologiei culturale în abordarea frazeologismelor autohtone

În același grad, din perspectivă metodologică, interesează tratarea lexicografică a frazeologismelor autohtone. În multe din astfel de cazuri, indicarea, în dicționare, a unui presupus etimon (care ar putea fi primul care îi vine în minte redactorului), este o operație inutilă, chiar falsă. Dar... frica de a nu cădea într-o astfel de capcană nu-l poate scuti pe acesta de a evalua eventuale rezultate ale aculturației, sub semnul *frazeologiei comparate* (surse: Zanne 1895-1912, sau, numai pentru arealul etnolingvistic romanic, Gheorghe 1986) și de a menționa faptul, iar, pe de altă parte, căutarea etimologiei, a originii expresiei „autohtone" este posibilă pe diferite căi, dintre care ne vom opri acum doar la

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

comparaţia „intralingvistică", pe baza sinonimiei frazeologice, metodă pe care o vom ilustra (din păcate) tot pornind de la insatisfacţii ce pot fi semnalate pe baza unor articole din Dicţionarul Academiei.

4.1. Chiar după apariţia, recentă, a fasciculei ce cuprinde articolele începând cu secvenţa *do-* a literei D din DLR, pentru seria sinonimică *a citi din scoarţă în scoarţă*, ~ *din scândură în scândură*, ~ *doască în doască*, seria nouă a DLR ne confruntă cu situaţia pe care o putem numi „corelaţia ratată". În DLR 1986-1994, partea 2, s.v. *scoarţă*, la sensul „fiecare din cele două părţi care formează învelişul unei cărţi, al unui registru, al unui caiet etc., făcute, de obicei, dintr-un material rigid; copertă", figurează expresia *a citi din scoarţă în* (sau *până în*) *scoarţă*, cu explicaţia „de la începutul până la sfârşitul unui text, în întregime"; ca sinonime, se dau „expr. (înv.) *din doască în doască*, *din scândură în scândură*". Pentru varianta cuprinzând cuvântul *scoarţă* există numeroase citate, de la Iordache Golescu până la Arghezi şi I. Vinea. Dar, în aceeaşi lucrare (partea 1), la *scândură*, sub sensul general [1], „bucată de lemn cu formă şi secţiune transversală dreptunghiulară...", apare locuţiunea adverbială „(rar) *din scândură în scândură* = *din scoarţă în scoarţă*, fără vreun citat, cu trimitere doar la cuvântul bază respectiv (N.B.: după înţeles, această expresie trebuia să figureze sub sensul [2] „Numele unor obiecte, părţi din obiecte etc., confecţionate din scândură...").

În ceea ce priveşte informaţia referitoare la etimologie, „cercul" părea închis, deşi, în fond, lucrurile nu se prezintă astfel din două motive:

a) la Scriban 1939, sensul corespunzător celui mai sus citat pentru *scoarţă* era, de fapt, mai sugestiv formulat: „înveliş de hârtie sau de carton sau *de lemn* al unei cărţi" (cu trimitere la expresia în discuţie); pe de altă parte, la substantivul *doască* se indică şi sensul „scoarţă de carte", pentru Transilvania (urmează expresia „a citi o carte din doască în doască");

b) chiar printre citatele din DLR, pentru sensul în discuţie există enunţuri explicite privind confecţionarea din lemn a copertelor cărţilor vechi; iată, de exemplu, un citat din Rebreanu, „Pe tăblia stranei, erau câteva cărţi liturgice... cu scoarţe de lemn", respectiv din Eugen Barbu: „[Cartea] îmbrăcată în scoarţe de lemn".

În direcţia anunţată se avansează prea puţin prin tratarea cuvântului *doască* în DLR 2009, deoarece, în primul rând, aici lipseşte corelaţia semnalată deja în DLR 1986-1994 (pentru expresiile cuprinzând cuvintele *scândură* şi *scoarţă*), ceea ce izolează cultural, printre semnificaţii generale de tipul „scândură", „şiţă", „tocător", „stavilă", „lătunoaie", sensul [1, g)] al cuvântului *doască*: „(Învechit) Copertă de carte, confecţionată din lemn şi învelită în piele", cu atât mai mult cu cât pentru etimologie se fac trimteri doar la ucr. **дошка** şi la magh. dial. **doszka**.

Regretabil este faptul că enunţul prin care se ilustrează locuţiunea adverbială „*din doască-n doască* = în întregime, de la un capăt la altul" („Secretarul întreprinderii luă traducerea şi o citi din doască-n doască") nu se găseşte la pagina 53 din sursa indicată, Ion Agârbiceanu, *Arhanghelii*, ediţia de la Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956.

Or, avansând în cercetarea seriei sinonimice, am descoperit un citat pentru varianta expresiei analizate în care sinonimul pentru *scoarţă* şi *doască* este *scândură*. Este vorba de o însemnare de lectură din secolul al XIX-lea: „Această sfă(n)tă carte ce să tâlcuieşti *Vieţile Sfinţilor* ali lunii lui Sept(emvrie) o am citit-o şi eu multpăcătosul cu agiutoriul

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Maicie Domnului și a tuturor sfinților din scândură în scândură, spre folosul suflitului mieu, la anul de la H(risto)s 1840, av(gust). C. Emanoil" (Caproșu – Chiaburu 2009: 225).

Considerăm că nu este de neglijat nici posibilitatea descoperirii, cel puțin pentru un membru al seriei, a unei etimologii propriu-zise. Deoarece aceeași formulă există și în limba rusă, *ом доску до доски* (respectiv *ом доски до доски*), nu este exclus ca la origine să se afle o expresie din slavona de cancelarie, „tradusă" și în românește de clericii (autohtoni) cunoscători ai slavonei.

Cu titlu de curiozitate, menționăm faptul că, dacă astăzi, în vorbirea comună, expresia „a citi din scoarță în scoarță" mai este folosită, sporadic, cu sensul propriu (vezi, de exemplu, pe internet: „Cati dintre voi ati citit Biblia din scoarta in scoarta? Eu recunosc ca nu..."; /www.tpu.ro/), varianta cu *doască*, uneori parțial desemantizată, pare să aibă o circulație apreciabilă, cu valoarea de (a citi) „amănunțit"; câteva exemple după aceeași sursă: „www.imagistica.com, un site de citit din doasca-n doasca" (/www.citynews.ro/); „Clinica Dr. Conrad Murray a fost rascolita din doasca-n doasca in cautarea celui mai mic indiciu care ar putea clarifica situatia in cazul mortii lui Jackson" (/www.atitudinea.ro/); „eu, care citesc din doasca in doasca ziarele romanesti" (/mihneamaruta.ro/). Varianta expresiei cuprinzând cuvântul *scândură* pare a fi mai puțin folosită astăzi: pe internet nu am găsit exemple).

4.2. Problema indicării originii, a motivației în ceea ce privește apariția unei expresii ține și de încadrarea enunțului respectiv la cuvântul potrivit (în cazul omofonelor), respectiv la un anumit sens al unui cuvânt.

Ilustrăm prima situație analizând expresia *a fi taler cu două fețe*, menționând că, și pentru acest enunț, în DLR, lipsește etimologia, explicația „materială" (prin optica „Wörter und Sachen") a valorii stilistice a expresiei; de fapt, ne aflăm și în prezența unei curiozități lexicografice. În mai multe dicționare ale limbii române, de exemplu, în CADE [1926-1931] și la Scriban 1939, prezentându-se sinonimia *taler cu două fețe = om cu două fețe*, expresia este tratată la sensul „farfurie, talger" al cuvântului de origine germană *taler*; cf. și DA 1934, s.v. *față*, cu trimitere la același sens al cuvântului *taler*.

Considerăm corectă opțiunea din volumul XI, litera T, partea a 2-a, a Dicționarului Academiei Române, serie nouă (din 1982), unde această expresie este înregistrată sub un alt cuvânt *taler*, tot de origine germană, însemnând „monedă (austriacă) de argint, care a circulat în trecut și în țările române".

Dat fiind că o farfurie (cel puțin în mod obișnuit) nu poate avea două fețe, este sigur că trebuie să avem în vedere moneda, despre care, în mod cert, se poate spune (și) că are două „fețe", *aversul* și *reversul*. Pe acestea sunt gravate o efigie, figura unui personaj important, respectiv o stemă, al cărei desen, frecvent, avea în compunere un vultur sau o altă pasăre răpitoare, menită să impună (cele două imagini au fost denumite la noi, popular, *cap* și *pajură*, ca alternative pentru care se putea opta când se „dădea cu banul"). Însă, deoarece este normal ca o monedă să aibă două „fețe", pare cel puțin curios faptul ca de la această *normalitate* să se fi ajuns la semnificația de (om) „fals, prefăcut" a formulei *taler cu două fețe*, în afara cazului în care s-ar fi avut în vedere o monedă falsificată; pe de altă parte, poate să fi intervenit surpriza privitorului: „când una, când alta".

Este însă posibil ca prin confruntarea, empirică, dintre cele două cuvinte *taler*, menționate anterior, să fi rezultat proiecția, figurată, a ideii de „absurd" și, prin extensie, „fals", a expresiei în discuție.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pe baza acestei imagini, a presupusei farfurii cu... două feţe, Anton Pann a compus o povestioară în versuri, ca ilustrare a zicătorii *Vicleanul este taler cu două feţe*. Anume, un meşter l-a trimis pe un băieţaş, probabil ucenicul său, să-i cumpere, separat, icre roşii şi icre moi, dându-i însă un singur taler, „*rudăresc*, cu două feţe, prostesc". Băcanul i-a pus icrele roşii pe taler, şi l-a întrebat pe băieţaş unde să i le pună pe celelalte. Ucenicul a întors talerul, a cerut să i le pună pe cealaltă faţă şi s-a întors la meşter. Când acesta l-a întrebat unde sunt celelalte icre, băieţaşul a întors talerul ca să i le arate, astfel că şi acestea au căzut pe jos. Bănuit de viclenie, băieţaşul este pedepsit: „Stăpânul s-a necăjit, Îndată l-a pălmuit, Zicând: vezi, minte să ţii, Şi păzeşte să nu fii Cu două feţe şi tu, Ca ăst taler ce te bătu!" (în ceea ce priveşte optica şi „tehnica" trecerii de la proverb la povestire, cf. Permyakov 1979, passim).

Aşadar, de la talerul-monedă, cu două feţe, la talerul „rudăresc", adică unul confecţionat din metal, de ţigani rudari, ce putea fi, eventual, folosit, succesiv, şi pe faţă şi pe dos, s-a putut ajunge la numirea cuiva prefăcut, fals şi aducător de ponoase, prin expresia *taler cu două feţe*.

Evident, după plasarea corectă, sub cuvântul-titlu potrivit, a expresiei, se impunea explicaţia forjării acesteia, motivaţia prin înfăţişarea, contradictorie pentru cei puţin obişnuiţi cu banii *cash*, a talerului-monedă.

4.3. În ceea ce priveşte plasarea enunţului figurat la sensul de bază al unui cuvânt polisemantic, ne referim la expresia *a-ţi mânca mălaiul*. Enunţul dezvoltat, „ţi-ai trăit traiul, ţi-ai mâncat mălaiul", este o construcţie bimembră tipică, prima parte reprezentând un adaos ce nu este exclus să constituie o explicitare contextuală ulterioară (chiar de dragul... enunţului versificat; vezi şi explicaţia asocierii, prin „rimă", a cuvintelor *mare* şi *sare* din enunţul „a făgădui marea cu sarea" dată de Hasdeu, care a invocat, de asemenea, ca un argument, „armonia" fonetică din completarea enunţului: *şi Oltul cu totul* (Dumistrăcel 2001: 224). Glosa din DLR 1965-1968 este una care plasează lucrurile sub semnul, liniştitor, al generalităţii: „se spune despre *cineva* sau *ceva* care a îmbătrânit, s-a învechit, s-a uzat", dar o minimă perspectivă antropologică ne obligă să considerăm în această formulă reflectarea unei sentinţe sociale, de factură pragmatică. Societăţile „primitive" se caracterizau prin „lipsa bătrânilor" (şi absenţa *gerontocraţiei*); condiţiile grele de viaţă, mai ales de dinaintea „revoluţiei agrare" din neolitic, explică moravuri „dure", ca infanticidul (pentru gurile de prisos), sinuciderea bătrânilor „care deveneau o povară pentru adulţi"; de fapt, aceştia, infirmii şi bolnavii, erau abandonaţi (Herseni 1982: 254, 379, 433).

Din astfel de raţiuni de racordare socioculturală, trebuie să observăm că expresia în discuţie este greşit plasată în dicţionarul citat ca ilustrând semnificaţia „turtă de mei, de porumb sau de alte cereale"; este vorba, fără îndoială, de sensul „făină de mei" al cuvântului *mălai* - o graminee de veche tradiţie (*Panicum miliaceum*; acesta este *mălaiul* la care... *visează vrabia*!). Una dintre dovezi o constituie, mai întâi, existenţa expresiei *a (i se) apropia* (cuiva) *mălaiul de traistă* ce desemnează situaţia „când cineva şi-a cheltuit aproape întreaga avere" (*ibidem*, sub sensul „făină de mei", respectiv „de porumb"). Aşa-numita „prăjitură făcută din făină de porumb" ar putea fi evocată, cel mult, de formula familiară formată cu verbul (a) *păpa*, de la Alecsandri: bătrânii „şi-au trăit traiul" conchide un personaj din opereta *Crai nou*, completat de un altul: „şi şi-au păpat mălaiul", ecuaţia fiind explicată fără urme de echivoc; „vorba ceea: pomul dacă-mbătrâneşte, pune-i paie şi-l pârleşte" (scena a doua).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Am adus, în sprijinul acestei explicații, și existența, într-o variantă a expresiei, a unui substituent lexical (eventual de adaptare la text) din proza lui Marin Preda: „Ei, hai, bătrânule, că ți-ai mâncat *tărâța*... Hai, mă, să pești iarbă verde" (animalul urma să fie ucis), ca și varianta antonpannescă a expresiei de mai sus, *a-i trece* (cuiva) *făina prin traistă* „a se apropia de mormânt" (*Povestea vorbii*; vezi și la C. Rădulescu-Codin, *Îngerul românului*). De altfel, într-un *Glosar* din Vâlcea (s.v. *făină*), G.F. Ciaușanu explică enunțul *ți-a trecut făina prin traistă* prin „ți-ai trăit traiul", deși pare ilustrat prin versuri populare ce particularizează decăderea în privința... nurilor: „Fosta-i lele cât ai fost/Și-ai rămas un lucru prost" (citate în Dumistrăcel 2001: 233-234).

4.4. În sfârșit, în alte cazuri, aflarea originii pune problema recunoașterii statutului de frazeologism al unui enunț. Astfel, în DLR 1971, s.v. *nas*, la expresia *„a (nu) (-i) da nas cuiva* = a (nu) permite cuiva să fie prea familiar, prea îndrăzneț sau obraznic", este dat ca ilustrare și un citat din Creangă: „Dacă dai nas lui Ivan, el se suie pe divan" (din povestea *Ivan* [!] *Turbincă*). Or, în culegerea *Proverbele românilor* a lui Iuliu Zanne, în vol. VI, în secțiunea generală *Proverbe istorice*, sunt înregistrate mai multe variante pe această temă (Zanne 1901: 169-171). Chiar numai ținând seama de sugestia dată de încadrarea de la Zanne, formula ce trimite la *Ivan* (la noi, nume generic pentru „rus") și la comportamentul său trebuie considerată, mai întâi, o zicătoare propriu-zisă, pornind de la locuțiunea verbală expresivă. Dat fiind însă că enunțul cu particularizări s-ar părea că are un autor, pe lângă explicația istorică, pe care o găsim și într-o narațiune a lui Emanoil Hagi-Mosco, referitoare la Ion (Iancu) Văcărescu, reputat opozant al Regulamentului Organic, „zicătoarea" ar intra în categoria „cuvinte celebre". Mai întâi, precizăm faptul că informații detaliate cu privire la manifestări ale poetului în această postură găsim, de exemplu, în bogatul studiu introductiv al lui Cornel Cîrstoiu la ediția de *Opere* Iancu Văcărescu, din 1985. Membru, în 1831, al Adunării Obștești extraordinare din Țara Românească ce discuta Regulamentul Organic, în vederea aprobării, Văcărescu a fost printre cei care au protestat față de includerea în text a unor articole care atentau la autonomia țării și, mai mult, a contestat atât amestecul unei puteri străine în elaborarea de legi pentru țară, cât și pretenția delegatului rus de a prezida ședințele *Divanului*, cum era numită, de obicei, Adunarea Obștească (vezi, și mai târziu, *Divanurile ad-hoc*), cutuma fiind ca președinția să o dețină Mitropolitul. Faptul i-a atras arestarea și exilarea la Episcopia de Argeș sau, după alte surse, la moșia sa Moțăieni (Văcărescu 1985: 20).

Bun cunoscător al evenimentelor epocii, ca istoric și genealog, memorialistul Emanoil Hagi-Mosco narează pe scurt aceleași fapte, susținând că, în împrejurările prezentate, de la poet (autor și al unor epigrame sarcastice) a rămas „zicala *Dai nas lui Ivan / Se suie pe Divan*, datorită incidentului că, atunci când împuternicitul rus a voit să prezideze Adunarea, Ion Văcărescu l-a înlăturat cam îndrăzneț, pentru a face loc Mitropolitului, zicând că, potrivit datinelor țării, acesta este în drept să prezideze Divanul" (Hagi-Mosco 1995: 215). Am avea, așadar, și un joc de cuvinte: *divanul* pe care trebuia să ia loc Mitropolitul și *Divanul* „încălecat" de reprezentantul Rusiei, un anumit statut ca enunț aparținând discursului repetat propriu-zis fiind dat de augmentarea (*adiectio*) a unei zicători prin particularizarea *Ivan* și, de asemenea, prin cea din partea a doua a formulei bimembre; pentru un eventual model al acesteia, cf., după George Baronzi, „dacă-i dai mult nas, ți se urcă în cap" (Baronzi 1872: 62, după DLR 1971, s.v. *nas*). De remarcat că, printre corespondentele din diferite limbi care ilustrează aceeași

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

idee, selectate de Zanne (latină, toscană, engleză), pentru acest tip de insolenţă se face trimitere la un anumit popor numai în zicătoarea din limba spaniolă: „Meti Gallo en mi cillero, hizose mi hijo y mi heredero", tradusă „Am adus un francez pe lanul meu de grâu, se făcu fiul meu şi moştenitorul meu" (Zanne 1901: 170).

Faţă de informaţiile prezentate, contrariază părerea lui Zanne cu privire la proveniența zicătorii în discuţie, cu atât mai mult cu cât, în continuare, autorul se referă (şi) la un proverb... rusesc: „Originea zicerii este bulgărească. Un proverb rusesc sună astfel: *pune un ţăran la masă, el va pune picerele pe masă*" (ibidem).

5. Perspective exegetice

5.1. Se impune de la sine faptul că, la un anumit nivel, lexicografia românească trebuie să-şi manifeste deschis opţiunea în ceea ce priveşte etimologia frazeologismelor (evident, depăşind stadiul, „rudimentar", la care s-a referit Hasdeu) şi să procedeze consecvent în materie. Nu putem insista, aici, asupra soluţiilor strict tehnice în ceea ce priveşte locul, din cadrul articolului de dicţionar, unde trebuie să fie plasată explicaţia originii, a motivaţiei metaforei pe care o reprezintă expresia idiomatică; probabil, ca şi în cazul sintagmelor calchiate (*cale ferată*), sub forma aşa-numitelor „paranteze de circulaţie"; soluţia este, în fond, schiţată prin paranteza de tip „Livresc", cu trimitere la Cervantes, sau prin abrevierea „Dicţ." (de la *a arunca* cuiva *mănuşa*), dar cu întregirile de rigoare pe care le-am discutat anterior. În prezentarea sumară a unui program privind realizarea instrumentelor de cercetare pe care le implică o corectă tratare a etimologiei frazeologismelor în dicţionarul tezaur al limbii române, propunem redactarea unui dicţionar istoric-explicativ, pe cât se poate complet, al expresiilor idiomatice româneşti (pornind de la exegezele existente, demers ce merită să fie continuat) iar, pe de altă parte, a unui dicţionar de sinonimie frazeologică şi a unui dicţionar selectiv al calcurilor din limba română, veche, modernă şi contemporană, pentru care există un important punct de plecare într-o valoroasă monografie semnată de N.A. Ursu şi Despina Ursu, consacrată împrumutului lexical în procesul modernizării limbii române literare între 1760 şi 1860 (Ursu-Ursu 2004) iar, pentru epoca strict contemporană, în studiile pe această temă ale lui Theodor Hristea.

5.2. Evident, operaţia de „etimologizare" a multor frazeologisme nu este nici lesnicioasă şi chiar nici lipsită de *adevărate* riscuri (excluzându-le, prin urmare, pe cele datorate doar receptării inadecvate ori tendenţioase). Dacă, în ceea ce priveşte metaforele „cópii ale realităţii", pentru a sublinia declanşarea expresivităţii este adesea suficientă selectarea unei (anumite) corespondenţe între planul realiilor şi cel al figurativului, mai ales în cazul expresiilor metafore „imaginare" cercetătorul se poate confrunta şi cu dificultăţi datorate „alterării" enunţului şi păstrării, în memoria limbii, a unor formule... enigmistice. Mai ales în astfel de cazuri, după experienţa provocată de redactarea unui dicţionar de frazeologie românească (Dumistrăcel 2001), apelul la perspectiva antroplogiei culturale reprezintă o abordare raţională şi, adesea, fecundă. Dar, în special în astfel de cazuri, ca şi atunci când se încearcă explicarea etimologică a unor „cuvinte-problemă", soluţia propusă poate reprezenta doar o ipoteză, mai mult sau mai puţin argumentată şi convingătoare şi, umoral şi deontologic, este preferabilă prezentarea în termeni care nu exclud revenirea (aşadar evitând formulările categorice şi... apăsate!),

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

deoarece explicația (iarăși mai mult sau mai puțin) definitivă ar putea fi găsită chiar printr-o întâmplare (cazul relației între *Ivan* și *Divan*!).

5.3. Și în acest domeniu (dar, de fapt, *mai ales* în acest domeniu), atât de organic legat de socio- și de psiholingvistică, vor putea fi ilustrate valențele pe care (în interviul intitulat *Lingvistica integrală*) Eugeniu Coșeriu le identifica drept marile șanse oferite de studiul limbajului din perspectiva universalității culturii și a exigențelor multiple ale cercetării lingvistice, superioară altor discipline umaniste, de reflectare a legăturilor „cu modul de a fi al omului, cu toate activitățile umane în general", respectiv racordarea la cultura propriu-zisă și la științele culturii, istorie, literatură, filozofie, oferind un discurs de conștientizare, pe diferite planuri, a însăși evoluției condiției umane.

ABREVIERI:

Baronzi 1872 = George Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, Nebunely și Fiii.

CADE [1926-1931] = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat;* Partea I, *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, de I.-Aurel Candrea, București, „Cartea Românească".

Caproșu – Chiaburu 2009 = I. Caproșu, E. Chiaburu, *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei*. Un corpus editat de..., vol. IV, 1829-1859, Iași, Casa Editorială Demiurg.

Coșeriu 1996 = *Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu, realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.

Coșeriu 1974 = Eugenio Coseriu, *Les universaux linguistiques (et les autres)*, în vol. *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna, p. 47-73.

Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în vol. „Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii", cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, „Știința", p. 129-156.

Coșeriu 2009 = Eugeniu Coșeriu, *Universaliile limbajului și universaliile lingvisticii*, în vol. „Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii, lingvistică generală". Antologie, argument și note de Dorel Fînaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. 73-111.

DA = [Academia Română], *Dicționarul limbii române*; (1913): t. I/I, Literele A-B, București, Librăriile Socec; (1934): t. II/I, Literele F-I, București, Imprimeria Națională; (1940): t. I/II, Litera C, București, Tipografia Ziarului «Universul».

Deroy 1956 = Louis Deroy, *L'Emprunt linguistique*, Paris, Les Belles Lettres.

DLR = [Academia Română], *Dicționarul limbii române* (serie nouă), București, Editura Academiei Române; 1965-1968: t. VI, Litera M; 1971: t. VII, partea 1, Litera N; 1975: t. IX, Litera R; 1982-1983: t. XI, părțile 2-3, Litera T; 1986-1994: t. X, părțile 1-5, Litera S; 2009: t. I, partea a 6-a, Litera D (Discord – Dyke).

Dobrovol'skij 1988 = Dmitrij Dobrovol'skij, *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik*, Leipzig, Verlag Enzyklopädie.

Dumistrăcel 1980 = Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Dumistrăcel 2001 = Stelian Dumistrăcel, *Pînă-n pînzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, ediția a II-a, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European.

Furtună 1915 = Dumitru Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Situația ei culturală și materială*, Vălenii de Munte, Editura „Neamul Românesc".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Gheorghe 1986 = Gabriel Gheorghe, *Proverbe româneşti şi proverbele lumii romanice*, Bucureşti, Editura Albatros.
Grimm Deutsches Wörterbuch „der Grimm" (http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/).
Hagi-Mosco 1995 = Emanoil Hagi-Mosco, *Bucureşti. Amintirile unui oraş. Ziduri vechi. Fiinţe dispărute*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române.
Hamangiu 1897 = *Codul civil român – conform textului oficial – pus în legătură cu articolele corespunzătoare din codul civil francez şi adnotat cu jurisprudenţa Casaţiei române...*, de Const. Hamangiu, procuror pe lângă Tribunalul Ilfov, Bucureşti, Editura Librăriei Carol Müller.
Hasdeu 1972 = B. Petriceicu-Hasdeu, *Ce este etimologia?*, în „Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor", ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş (ediţia I: 1887–1893), vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, p. 13-24.
Herseni 1982 = Traian Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Hristea 1987 = Theodor Hristea, *Din problemele etimologiei frazeologice româneşti*, în „Limba română", XXXVII, nr. 2, p. 123–135.
Merriam-Webster (/www.merriam-webster.com/dictionary/).
Permyakov 1979 = G.L. Permyakov, *From Proverb To Folk-Tale. Notes on the general theory of cliché*, Moscow, Nauka Publishing House.
Scriban 1939 = August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună".
TLFi = *Le Trésor de la langue française informatisé* (http://atilf.atilf.fr/tlf.htm).
TLIO = *Tresoro della Lingua Italiana delle Origini* (http://tlio.ovi.cnr.it/TLIO/index2.html).
Ursu-Ursu 2004 = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760 – 1860). Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, vol. I şi II, Iaşi, Editura Cronica.
Văcărescu 1985 = Iancu Văcărescu, *Opere*, ediţie critică, studiu introductiv, note, glosar, bibliografie şi indice de Cornel Cîrstoiu, Bucureşti, Editura Minerva.
Zanne 1895-1912 = Iuliu Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I – X, Bucureşti, Editura Librăriei Socec (1901: vol. VI).

UNIVERSAUX LINGUISTIQUES ET PHRASEOLOGIE DANS LES DICTIONNAIRES

Résumé

En évaluant le traitement des expressions figées et des idiotismes dans les dictionnaires du roumain en ce qui concerne l'explication de leur origine, l'auteur prend en considération deux catégories de faits :

[a] des énoncés qui représentent des métaphores fondées sur des constatations renvoyant à des occupations primordiales, communes aux diférentes populations se trouvant dans les mêmes stades d'évolution économique et socio-culturelle (cueillette, pêche, chasse, agriculture, élevage, etc.), et qui ont des formes identiques dans diverses langues. Ce sont des métaphores appartenant, normalement, aux « langues fonctionnelles » des locuteurs de n'importe quel d'entre les idiomes dans lesquelles elles apparaissent. De tels universaux de désignation, pour lesquels on ne saurait pas prendre en considération le phénomène de l'aculturation, peuvent être exemplifiés par des énoncés tels ceux qui renvoient aux concepts « pêcher en eau trouble », « se coucher avec les poules », « à cheval donné on ne regarde pas les dents », « l'œil du maître engraisse le cheval »,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

etc. Pour ceux-ci, une explication étymologique dans les dictionnaires serait de toutes façons inutile ;

[b] des énoncés empruntés tels quels d'une langue étrangère ou bien, parallèlement, de plusieurs langues de culture, du type : le roumain *a se bate cu morile de vânt* (calqué d'après le français *attaquer, se battre contre des moulins*, éventuellement d'après l'allemand *gegen Windmühlen kämpfen* ou l'anglais *to tilting at windmills*), *a arunca* (cuiva) *mănușa, a umbla/a se purta* (cu cineva) *cu mănuși* (d'après le français *jeter le gant, jeter le gant à la face de qqn.*, respectivement *mettre ou prendre des gants, prendre des gants avec qqn.*), etc., pour lequels, dans les dictionnaires, on doit indiquer la source culturelle du calque, selon les textes roumains où ils sont attestés.

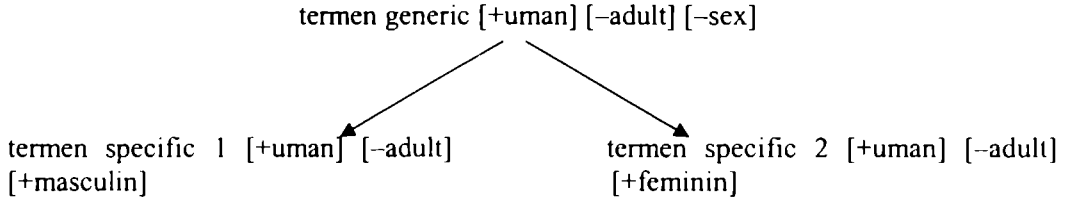
Institutul de Filologie Română „A. Philippide",
Iași, Str. T. Codrescu, 2
steliand@uaic.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONFIGURAREA SCHEMEI LEXICALE „*COPIL – BĂIAT – FATĂ*" ÎN LIMBA ROMÂNĂ

SIMONA RODINA GEORGESCU

Schema lexicală la care ne referim, alcătuită din termeni care nu conțin în mod necesar trăsătura [+filiație], și care pot avea sau nu în componență trăsătura [+sex], ar putea fi descrisă astfel:

Dintre principalele limbi romanice, româna și franceza sunt singurele care au câte un lexem distinct pentru fiecare din cele trei funcții; spre deosebire de franceză, însă, româna are un sistem lexical tripartit atât în schema „copilului" cât și în cea a „adultului".

Vom încerca, în cele ce urmează, să distingem etapele lingvistice care au dus la formarea **schemei standard** a micro-câmpului lexical al "copilului", așa cum pot fi ele conturate în acord cu informațiile oferite de textele scrise din cele mai vechi perioade și de ALR. Menționăm că am folosit baza electronică de texte a Institutului de Lingvistică al Academiei Române – cu precădere texte cuprinse în perioada dintre secolul al XVI-lea și începutul secolului al XIX-lea (plus *Pravila Ritorului Lucaci*, necuprinsă în această bază de texte) – precum și Dicționarul Academiei (DA).

Succesiunea configurațiilor schemei lexicale și succedarea termenilor în cadrul aceleiași scheme coincide de fapt cu schimbarea prototipurilor onomasiologice în evoluția limbii române. Dintr-o perspectivă cognitivistă, putem decela un raport de interdependență între adoptarea unui termen ca prototip pentru un anumit referent, pentru un anumit mod de percepere a referențialității, și integrarea lui în structura câmpului lexical al copilului.

Primele noastre texte sunt prea recente ca să reflecte cea mai veche etapă a configurării acestui micro-sistem lexical. Totuși putem presupune că cel mai vechi termen românesc pentru desemnarea "copilului", despre care oferă mărturie textele păstrate, este reprezentat de *făt*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În privința originii acestui termen în limba română au fost formulate două ipoteze.

Prima ipoteză, cea mai evidentă, ar fi moștenirea lui *făt* din lat. *fetus* (PEW 586, REW 3273, DDA 547, CDER 3293, Mihăescu 1993:216)[1].

O a doua ipoteză consideră termenul *făt* ca derivat regresiv de la *fată*, acesta fiind socotit continuator al lat. *feta* ('femeie gravidă'/ 'oaie')[2].

---

[1] În latină existau doi termeni diferiți, adjectivul *fetus, -a, -um* ('plin; gestant; purtător de rod') și substantivul masculin *fetus, -us* ('acțiunea de a da naștere'; 'produsul nașterii, corpul născut, nou-născut, copil'). Primul dintre ele s-a moștenit (după TLL) în rom. *făt* 'Knabe', march. *fetu* 'Kind', log. *fedu*, sudfr. *fedo* 'Mädchen'. Substantivul *fetus, -us* nu ar avea continuatori romanici, conform TLL. Totuși, REW, și, pornind de la el, Pauli (1919:70), nu fac nicio distincție între adjectiv și substantiv, considerând termenii romanici ca proveniți dintr-un *fetus*, iar formele feminine dintr-un *feta*. Acest *fetus*, spune Pauli, ar fi avut încă din latină sensul de 'copil', în limbajul poetic. Citatele pe care le dă în sprijinul acestei afirmații presupun un substantiv *fetus, -us*, căruia și TLL, de altfel, îi atribuie acest sens, dar nu îl consideră moștenit în nicio limbă romanică. Din punct de vedere semantic, totuși, este mai plauzibilă continuarea *acestui* termen în limbile romanice unde sensul este de 'copil', decât a adjectivului cu înțelesul de 'plin', 'gestant'. Nu este exclus ca substantivul *fetus*, 'copil', să fi trecut la declinarea a II-a în latina vulgară (situație frecventă, vezi Fischer, 1985:92), ceea ce putea lesne conduce la crearea unui feminin prin moțiune, *feta* 'copil de sex feminin', aparținând tot limbii vorbite, care preferă simetriile de acest tip. În acest caz, nu mai este necesară ipoteza derivării urmașilor romanici ai unui *feta* din denumirea 'oii gestante'. Unii lingviști (Densușianu 1925, CDER) propun ipoteza moștenirii rom. *fată* din lat. *feta* 'oaie', explicând evoluția semantică drept caracteristică pentru un „popor de păstori" (Densușianu, 1925:314). REW, însă, leagă rom. *fată* de lat. *fetus*, notându-l *s.v. fetus*. De notat că într-o variantă mai veche a REW, rom. *fată* apărea *s.v. feta* 'animal care a fătat', totuși în ediția din 1992 el apare alături de *făt, s.v. fetus*. **Fetus** – kind: Rum. *făt* 'Knabe', *fată* 'Mädchen', march. *fetu* 'Kind', log. *fedu* 'Nachkommenschaft', sudfrz. *fedo* 'Mädchen'. *S.v. feta* (3269), termen pe care îl explică prin două sensuri diferite – pe de o parte, 'animal care a fătat', pe de altă parte 'femeie care a născut, lăuză' – el trece alți termeni romanici: siz. *fita*, bearn. *hede* 'Wochnerin'; piem. *fea*, ladin. *feda*, friaul. *fede*, sudostfrz. *faya*, sudfrz. *fedo*; santand. *heda* 'Kuh, die gekalbt hat'. Urmându-l pe Diez și pe Densușianu (1961:292, 809), Pauli consideră rom. *fată* ca derivat pe teren românesc, feminin analogic de la *făt*.

[2] Ipoteza a fost înaintată de Nicolae Saramandu, în momentul susținerii acestei comunicări; ideea ni se pare interesantă, și, cu toate că nu am întâlnit-o prezentată nicăieri, vom încerca să o dezvoltăm aici. Moțiunea regresivă se manifestă, cel mai adesea, prin „suprimarea segmentului morfematic -ă, semnul distinctiv al majorității substantivelor feminine și cel mai important sufix moțional al limbii române" (Hristea, 1984:80). Ca exemple, Hristea oferă următorii termeni: *maștер* < *maștеră, moș* < *moașă* (pe care o consideră „forma originară, singura comparabilă cu alb. *moshe* = vârstă", ipoteză pe care Scurtu, 1966:14, o respinge, notându-l pe *moș* drept cuvânt-bază pentru *moașă*), *nan* < *nană, mâț* < *mâță, pisic* < *pisică*. Această situație apare de obicei când avem un termen generic [+uman] de gen gramatical feminin, simțit de vorbitor ca incompatibil cu genul referențial masculin. Astfel apar substantive ca *gazd* (<*gazdă*) sau *dădac* (<*dădacă*),întrucât aceste funcții puteau fi îndeplinite atât de femei cât și de bărbați, dar și *calf* sau *ordonanț*, din nevoia de corelație dintre genul referențial și genul gramatical (fiind funcții exclusiv masculine). Alte exemple, regionale, se întâlnesc la numele de animale: *juninc* (reg) < *junincă, măimuț* (reg) < *maimuță, mior* < *mioară* (mai plauzibil decât <**agnelliolus*), *cior* < *cioară, codobatur* etc. Moțiunea regresivă nu este totuși frecventă nici în limba română, nici în alte limbi romanice. Ea apare cel mai adesea în situația în care termenul pentru desemnarea *speciei/ funcției* este de gen feminin, neexistând un nume masculin corespunzător (heteronim). Moțiunea regresivă mai poate apărea atunci când există o pereche de termeni masculin –feminin, dar unde femininul este rezultatul unei derivări secundare, astfel încât se impune refacerea simetriei printr-o derivare regresivă de la feminin: *fic* (pop) < *fi(i)că* (cf. DA, *s.v.*, Scurtu, 1966:45). Ipoteza creării lui *făt* pe teren românesc prin derivare de la feminin nu pare justificabilă după acest criteriu, întrucât e puțin probabilă lipsa unui alt termen pentru 'copil de sex masculin', încât să fie necesară derivarea lui de la feminin; totodată, nevoia de simetrie nu s-a dovedit indispensabilă în acest micro-câmp lexical. Din punct de vedere cognitiv, e greu de presupus că sexul feminin ar putea să prevaleze (mai ales în cazul copilului), astfel încât masculinul să fie în mod necesar creat pe baza termenului feminin. E suficient să citim un capitol din S.F. Marian, *Nașterea la români* (1982) unde se arată că nașterea unui băiat e prilej de fericire, în timp ce nașterea unei fete trebuie anunțată cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ipoteza formării regresive a lui *făt* se bazează pe „absența" termenului din graiuri și pe răspândirea lui redusă și aparent târzie în texte. Totuși, absența din graiuri nu este o certitudine, chiar și o privire fugară asupra poeziilor populare ni-l va scoate în cale de mai multe ori (*cf. infra*). Pe de altă parte, nu putem fi siguri dacă absența cuvântului *făt* din răspunsurile subiecților chestionați pentru *Atlasele lingvistice* se datorează chiar lipsei acestui termen din vocabularul lor sau faptului că nu a fost provocat printr-o întrebare directă (Scurtu, 1966:49). E posibil să fi fost cunoscut, dar ieșit din uz, prin urmare nu poate fi susținută afirmația inexistenței lui în graiuri, așa cum nici nu putem certifica „dispariția" lui.

Ca o dovadă a existenței lui în graiurile din C-V țării ar fi transmiterea lui în limba maghiară, *fattyú/ fottyó* de unde a fost reîmprumutat în Transilvania ca *foachiu/ fochiu* cu sensul de "bastard" (Scurtu, 1966:48). De asemenea, nu poate fi negată prezența lui în dialectele istorice, fapt care presupune existența termenului în româna comună (nu pare plauzibilă o mișcare regresivă paralelă în toate dialectele, independent între ele).

Cât despre apariția lui târzie în texte (fără să avem de fapt la ce să o raportăm, întrucât textele românești în sine sunt târzii), putem aduce drept contra-argument prezența lui în antroponime atestate în documente slavone din secolul al XV-lea, în Muntenia și Moldova, ceea ce reprezintă o mărturie a existenței lui într-o fază anterioară a limbii, astfel încât să se poată fixa ca nume propriu.(Bolocan, 1981, *s.v.*).

Graur (1963:93-4), susține că „în locul vechiului *puer*, cu femininul *puella*, limba română a păstrat pe *făt*, feminin *fată*. În textele vechi, *făt* avea încă înțelesul de *fecior*". Graur dă o explicație pentru eliminarea lui *făt*, cauza propusă fiind omonimia cu *făt* 'ceea ce fată un animal' (pe acesta din urmă neconsiderându-l cuvânt vechi, ci un postverbal românesc al verbului *a făta*); „devenind peiorativ, *făt* a antrenat după el și pe *făt* 'fecior', pe când *fată*, nefiind omonim cu abstractul verbal, a putut fi menținut cu sensul vechi." Lingvistul arată că *făt* s-a păstrat numai în expresii fixe, *făt-frumos*, *fătul meu*, unde sexul era precizat de context. Scurtu (1966:49) pune dispariția termenului, în Transilvania, pe seama omonimiei cu *făt* 'crâsnic, țârcovnic'.

Ținând cont de faptul că limbile romanice, în majoritate, au o schemă *copil-băiat-fată* unde termenul generic/ identificat cu specificul masculin generează un feminin, putem formula ipoteza unei etape primare de acest tip în română, unde *făt* putea fi de gen comun, funcționând ca generic – deci folosit indiferent de genul referentului. În același timp, nu e exclus ca utilizarea lui drept termen generic să reprezinte o extindere a funcției masculinului.

Reflexe ale acestei ipotetice etape regăsim în cântecele populare:

(Basarabia) *Aur. Rom.* II, în Binder 1932:3: *Mărioară,* ***fătul*** *meu.*
(Bucovina) *Șez.* XXI (*ibid.*): *Mamă, drăguțul mă lasă,/ "Lasă-l și tu,* ***fătul*** *meu".*
(N.Transilvaniei) Bârlea, I.S (*ibid.*): *Ană, Ană,* ***fătul*** *meu*;
Mândrescu, *Ob.pop.* (*ibid.*): *Copiliță,* ***fătul*** *meu*...

---

mare rezervă și tristețe, „cu vorbe de mângâiere", pentru că tatăl „se mâhnește și simte în sufletul său un regret despre ceea ce i s-a întâmplat" (p. 100). Or, e greu de crezut că într-o asemenea societate denumirea copilului de sex feminin ar fi cea care stă la baza masculinului, ca și cum femininul ar fi prototipul semasiologic și onomasiologic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

De altfel, *făt* s-a menținut mai mult în adresări directe, chiar în *Biblia* 1688 și în alte texte din acea perioadă *făt* apare rar, iar ocurențele lui sunt reprezentate în general de asemenea expresii de adresare directă (în egală măsură ca termen relațional și ca non-relațional).

Este foarte răspândit, în limbile romanice, tipul de schemă în care termenul generic și cel specific masculin coincid, femininul fiind un derivat de la acest termen cu dublu rol. În această situație, putem lesne presupune o dublă funcție a lexemului *făt*, ca termen generic și ca specific masculin, alături de femininul *fată* (indiferent dacă moștenit direct din latină, sau creat pe teren românesc prin moțiune).

Din această schemă primară se perpetuează în limba actuală (literară și populară) lexemul feminin, *fată*, pe care îl regăsim răspândit pe întreg teritoriul țării (cf. ALR I/II, h191) și care se menține constant în diferitele scheme dialectale, indiferent de termenul generic sau masculin pe care îl conțin ele, și indiferent de configurația lexicală a acestor scheme: *au doi prunci: un prunc și o fată, au doi prunci: un cocon și o fată; au doi băieți: un băiat și o fată etc.* (ALR II/I h.132).

Graur (1963:94) remarca faptul că „în franțuzește, cuvântul pentru *fată* a fost schimbat de câteva ori în decursul ultimelor secole, pentru că, rând pe rând, cuvintele care denumeau această noțiune au fost folosite ca eufemisme și chiar prin asta au căpătat sens peiorativ" (cf. Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, Copenhague, vol. IV, 1913, p. 302); „în română", arată el, „dimpotrivă, cuvântul *fată* s-a păstrat, iar termenul masculin a fost schimbat de mai multe ori".

Făt se menține, parțial, pentru desemnarea masculinului, în opoziția *făt – fată*:

Dosoftei, V.S., 55v, *Feaceră doi cuconi,* ***făt și fată***.
Ibid. 138r, *De-i va dărui* ***făt, fată****, ce va fi cuconul, îndată să-l închine Svinții Sale.*
Biblia (1688), p.54, *Va naște lui* ***feți și feate.***
ibid., p. 78, *Fămeaia care va îngreuna și va naște* ***făt*** *necurată va fi șapte zile, iar de va naște* ***fată****, și necurată va fi de doaoori câte șapte zile*
Varlaam, C. 5v, *Ce voiu naște,* ***oare făt, oare fată****, voiu închina Sventiei Tale.*
ibid., 90r, *Petru luă muiare și făcu cu nusă* ***un făt și o fată***.
Doc.Bas., S. 112 LXV (1794): *că am dat și am dăruit doi copii de țigani,* ***un făt și o fată.***

Totuși nu putem afirma cu certitudine că această folosire a lui *făt* era generalizată – integrarea lui în asemenea contexte poate avea ca scop crearea unui efect stilistic, mai puternic prin alăturarea contrastivă a doi termeni din același radical, decât a unor termeni diferențiați lexical. Perioada căreia îi aparțin aceste ocurențe este de altfel caracterizată prin utilizarea predominantă (dacă nu exclusivă, excepțiile ca cele notate mai sus fiind extrem de rare) a lui *fecior* atât ca termen generic cât și ca masculin, în opoziție cu *fată*.

Stabilirea etimologiei cuvântului *fecior* depinde în bună măsură de originea pe care o atribuim termenului *făt*. În cazul în care *făt* este considerat ca moștenit direct din latină, deci prezent în limba română de la începuturile ei, devine posibilă interpretarea lui *fecior* ca derivat de la acesta.[3]

[3] *Cf.* REW 3273, Graur, 1963:94, CDER 3302; Mihăescu, 1993: 216. Graur este de părere că „pe bună dreptate REW le consideră derivate românești; nimic nu împiedica limba română să formeze de la *făt* derivatul diminutival *fecior*, ca de la *vânăt – vinecior*." (1963: 94).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Totuşi, opinia împărtăşită de majoritatea lingviştilor e cea care presupune existenţa unui derivat lat. **fetiolus*, continuat în rom. *fecior*[4].

Graur intuieşte succesiunea în limbă a două prototipuri onomasiologice: "în locul lui *făt* s-a putut folosi *fecior*, care era diminutiv".

Faptul că *fecior* funcţionează în dialectele istorice ale românei, fie ca termen generic, fie ca specific masculin (în acest caz, alături de genericul *făt* sau *nat*) elimină presupunerea că am putea distinge pe baza textelor daco-române două perioade succesive, una în care *făt* ar fi funcţionat ca parte a schemei şi o a doua în care ar fi intervenit *fecior*; şi mai mult, că am putea urmări alunecarea acestuia din urmă de la sensul generic spre cel masculin (sau invers, *cf. supra*). Încă din cele mai vechi texte *fecior* funcţionează în ambele ipostaze, putem însă presupune că această fază este ulterioară celei în care *făt* îndeplinea cele două roluri, prin simpla constatare a utilizării lui *făt* cu iz arhaic şi cu intenţii stilistice. De asemenea, nu putem şti dacă *fecior* a pătruns în schemă ca termen generic, în urma alunecării lui *făt* spre desemnarea predominantă a masculinului, sau ca termen marcat pentru masculin. Sensul lui originar este, în mod evident, acela de „copil mic indiferent de sex", dar este posibil ca integrarea lui în această schemă să fie ulterioară adoptării lui ca prototip onomasiologic pentru „copilul de sex masculin". În acest caz, *făt* va fi rămas consacrat ca termen generic, interpretare ce pare îndreptăţită de contextele de tipul *avu doi feţi, un fecior şi o fată*, întâlnite în mai multe texte vechi, precum şi în vorbirea aromânilor, după ALR. Faptul că *fecior* a funcţionat multă vreme ca termen prototipic pentru copilul de sex masculin devine evident prin consultarea *Atlasului Lingvistic Român*, care permite citirea, în multe puncte din Maramureş, Crişana, Banat şi Transilvania, a termenului *fecior* ca opus lui *fată*, indiferent de termenul generic folosit (cf. ALR II/I h. 132, *au doi prunci: un fecior şi o fată; au doi copii, o fată ş-un fecior; au doi băieţi: un fecior şi o fată* etc.).

Opoziţia *fecior – fată* este prezentă încă din cele mai vechi texte, ex. *Pravila ritorului Lucaci*, unde *fecior* funcţionează atât ca masculin, co-hiponim al lui *fată*, cât şi ca termen supraordonat, deci nemarcat în privinţa genului; de altfel aici nu întâlnim termenul *făt*.

Prav. rit. Luc., 255r/14; 242v. ***feciorul, fata***, *nepotul, nepoata* ...
Coresi, *Cateh.* 5r, *nece* ***fata****-i, nece* ***feciorul***...
Biblia 1688, p. 21 *Născu Iacov* ***fecior****(...) Şi după aceasta născu* ***fată****.*
ibid., p.4, *Au născut* ***feciori*** *şi* ***feate****.*

Începând cu sfârşitul secolului al XVII-lea, începutul secolului al XVIII-lea, schema *copilului* din limba literară pare a adopta ca termen generic cuvântul ***copil***. Acesta funcţionează până astăzi în calitate de "cuvânt generic spre a arăta pe om în întâia vârstă a vieţii sale" (DA, *s.v.*). Cuvântul *copil* este prezent în definiţiile celorlalţi termeni care au acest sens, ca reper lexical, fiind cel mai răspândit cuvânt din acest micro-câmp semantic.

[4] PEW 593, CDDE 561, PScr 231, Pascu 603, Puşcariu 236 (în Bara 2004:67), Densuşianu 1961: 292, CDER 3302, ILR II 299, DDA 547, Coteanu-Sala 100, Brâncuş, 1992 (în Bara 2004:67), Mihăescu, 1993: 216. Graur combătea această opinie: „Toate dicţionarele româneşti văd în *fecior, fecioară* reprezentanţi ai lat **fetiolus, *fetiola*, care n-au lăsat urme în nicio altă limbă romanică". Densuşianu (1961:292) trasează o paralelă fonetică între evoluţia lui *picior* < *petiolus* şi *fecior* < **fetiolus*, considerând menţinerea îndelungată a lui *-e* din *fecior* ca o urmare a influenţei celorlalţi termeni din acest radical, care funcţionau în limbă, *fet* şi *feată*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Etimologia termenului rămâne incertă, și nu ne propunem să reluăm aici îndelungatele (și pasionantele) discuții privitoare la originea lui.[5]

Indiferent de originea / originile termenului, vom constata, alături de Sala și Coteanu, că cele mai vechi atestări ale cuvântului *copil* (sau *cópil*) îl prezintă ca pe o denumire a bastardului. „Dacă luăm ca sens primordial pe cel de prunc, progenitură, trebuie să răspundem la o întrebare cu totul legitimă: de ce copil nu apare niciodată cu această valoare în vechile texte religioase românești din secolul al XVI-lea?" (Coteanu/ Sala, 1987:80). În *Dicționarul elementelor românești în documentele slavo-române* apare numai cu sensul de "bastard". În secolele XVI-XVII, *copil* (indiferent de accentuare) apare de cele mai multe ori în opoziție explicită cu *fecior* ("fiu legitim"), sau cu *fiu*:

> Pravila rit. Luc., 259r/12, *că de va urdina împreunare cu muiare și-l vor ști mulți și de va naște* ***fecior****, al său se chiamă... E de nu se va ști, nice va vie bărbat cu nusă, chiamă-se* ***cópil.***
> Prav. Imp. S. 90 (Mold.) (*ap.* Binder, 1932:1): *Părinții ce-și vor hotri fiii lor, măcar de le-ar fi și* ***copii*** *și de-ar fi și văduă.*
> Ureche, *L.*, 15v, *Însă așa zic că n-au fostu Bogdan vodă* ***ficior*** *cu cununie, ci* ***copil*** *lui Alixandru vodă.*
> *Învățături preste toate zilele*, 1642 (*ap.* Coteanu/Sala, 1987:81), *Ce tată este carele nu-ș pedepsește pre* ***fiiul*** *său? Iar de nu-l pedepsește, elu-l ține ca pre un* ***cópil,*** *iar nu ca pre un fecior.* (*Ibid.*) *iar pre* ***feciorul*** *ce nu-l pedepsește tatălu, pre acela nu-l iubește, ce-l ține ca pre un* ***cópil.*** (în ambele cazuri este notat accentul grafic).

Termenul apare în documente din secolele XVI-XVII în general în contexte unde nu este specificată paternitatea, când copilul apare numai cu mama, sau când este găsit.

Este relevant faptul că termenul *copil* introdus în schema noastră avea la origine sensul de „bastard". El intervine (în Muntenia și Moldova) pentru a ocupa locul termenului generic, cam în aceeași perioadă în care *băiat* vine să își asume rolul termenului masculin al acestei scheme. Cu alte cuvinte, sistemul se metamorfozează aproape complet, numai termenul *fată* rămânând constant, pe vechea poziție.

Graur oferă următoarea explicație pentru înlăturarea termenului *fecior* din schemă: "Deoarece *fată* s-a menținut, femininul *fecioară* a putut căpăta un sens special, pe când *fecior* a luat locul lui *făt*; totuși, deoarece *fată* avea alături pe *fecioară* (cu tot sensul special al acestuia), *fecior* a putut fi găsit insuficient pentru a face opoziția cu ambele. De

---

[5] S-ar cuveni totuși să notăm o particularitate a acestui cuvânt, anume schimbarea accentului cu rol de diferențiere semantică. În cele mai vechi atestări, *copil* putea desemna fie „fiul sau fiica din afara căsătoriei", „bastardul", când purta accent pe prima silabă, fie „prunc, progenitură", „fără referire expresă la cadrul legal al nașterii" (Coteanu/ Sala, 1987:79), când accentul stătea pe ultima silabă. Acest fapt este evident prin utilizarea termenului cu ambele accepțiuni, așezate în opoziție, în cadrul aceleiași fraze (uneori *copil* cu sensul de „bastard" poartă chiar accent grafic pe prima silabă): *Îndreptarea legii, 1652 (Târgoviște) (ap. TDRG): Când se culcă cu muiare afară de casa lui, acel* ***copil*** *ce va face se cheamă* ***cópil.***(marcat cu accent grafic); Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (*ap.* Niculescu, 1956): *Născutul a necunoscuți părinți fiind nothos, adică un copil ce copil (și cu iertarea cuvântului mai chiar să zic fecior de curvă) se numește și iaste.* Niculescu (1956:239) pune această dublă accentuare pe seama unei etimologii multiple: *copil*, termen vechi în limbă, funcționa atât cu sensul de „enfant", cât și cu cel de „bastard"; într-o epocă mai recentă, a fost reîmprumutat cuvântul – din ucraineană în nordul țării, din sârbă în sud-vest –, cu accentul pe finală și cu sensul de „bastard" (folosit ca termen tehnic pentru această noțiune, cu rol juridic). Tot pentru o etimologie multiplă optează și autorii cărții *Etimologia și limba română*, Coteanu și Sala (1987: 84-87).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

aceea, alături de *fecior*, au apărut, după regiuni, *băiat, copil, prunc*, indiferent de originea lor." (Graur, ER 94). Totuși, în cazul lui *fecior* nu poate fi vorba de o specializare de sens paralelă cu *fecioară*, întrucât acesta nu face niciodată pereche cu *fecioară* din punct de vedere semantic.

De fapt, credem că o altă specializare de sens ar putea fi responsabilă pentru eliminarea lui din schema „copilului" caracterizată prin trăsăturile [+vârstă] [–filiație].

Încă din cele mai vechi texte, *fecior* poate fi folosit atât cu trăsătura [+filiație], cât și fără, în acest caz fiind actualizată, de obicei, trăsătura [+sex]. Termenul începe să se specializeze cu sensul de *fiu*[6], fapt pe care îl observăm limpede în exemplele de mai sus, unde *fecior* intră în opoziție cu *cópil* (fiu legitim vs. fiu nelegitim/vitreg).

Această „metamorfoză" a schemei lexicale se datorează de fapt nevoii de a crea o distincție în cadrul câmpului lexical al copilului, bazată pe dubla posibilitate de a interpreta noțiunea de „copil": filiație *vs.* vârstă, termeni relaționali *vs.* termeni non-relaționali. Tocmai pt că *fecior* e resimțit mai mult ca referitor la filiație, se apelează la termenul *copil* pentru a marca nu descendența, ci vârsta, opoziția cu adultul. Astfel, *copil* devine termen generic *absolut (absolut* în sens etimologic, dezlegat, non-relațional). Simultan, se pierde distincția impusă de schimbarea accentuării, ca și cea determinată de sistemul juridic, între fiu legitim și fiu nelegitim, *din flori*. Astfel, noțiunea de 'copil bastard' pe care o actualizează termenul respectiv nu mai reprezintă un impediment în utilizarea cuvântului, întrucât este neutralizat pur și simplu semul [+filiație]. Utilizarea cu precădere a diminutivului *copilaș* în *Biblia 1688* (*cf.* Coteanu/ Sala, 1987:85) poate indica tocmai o încercare de a insista asupra vârstei, eliminând din semantismul termenului conotația peiorativă. Prin urmare, acest termen devine prin excelență non-relațional; de fapt, aceasta e trăsătura caracteristică a bastardului, lipsa oricărei relații cu tatăl: el este caracterizat numai de vârstă, nu de filiație.

Miron Costin, *O.*, p. 62: *avînd încă rămas un fecior* ***copil*** *mic* (***fecior*** desemnează relația de rudenie, ***copil*** vârsta).
Ibid., p. 168: *împărăția era tânără,* ***copil*** *încă.*
Neculce, *L.*, p. 37: *Duca-vodă, viindu aice în țară de* ***copil****, au slujit la Vasilie-vodă.*
ibid., p. 116, *să-i fie milă de dânsul că-i un* ***copil***
ibid., p. 229, *apoi ș-au dat și o nepoată de soră după un fecior a lui, anume Costantin, și l-au pus și păharnic mare, fiind încă* ***copil****, nu de vîrstă la boierie.*
ibid., p. 234, *Dumitrașco-vodă nu știea, fiind de* ***copil*** *mic la Țarigrad.*
Ureche, *L.*, p. 107: *mulți oameni, bărbați, muieri,* ***copii****, au scos în robie.*

După cum apare în ALR II/I h.132, Muntenia, Oltenia, Moldova, Bucovina, Estul Transilvaniei și al Banatului folosesc aproape exclusiv cuvântul *copil* ca termen generic, supraordonat față de *băiat – fată*.

Probabil din același motiv al interpretării lui *fecior* ca termen relațional, sinonim cu *fiu*, este necesară preluarea – cel puțin în limba literară – a unui termen specific pentru masculin. Iar această nevoie, de a deosebi genericul de masculin, spre deosebire de alte limbi romanice, poate fi urmarea directă a proiecției schemei adultului peste cea a

[6] Încă din *Pravila ritorului Lucaci* e sinonim cu *fiiu* și-l traduce pe sl. *otroča* = fiu; *e.g.* 219r, *tatăl către fecior și feciorul către tată*; Rizescu, *Introd.* p. 132.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

copilului. Termenul adoptat în Muntenia, Oltenia, Moldova și Bucovina (interdependent de limba literară), a fost *băiat*[7].

Contextul în care apare în *Pravila Ritorului Lucaci* (1581) pare a indica faptul că era perceput ca având în componență trăsătura [+masculin], care se cerea accentuată:

> 231r/6 *larră de să va tâmpla muiarea lui a să încumătri sau cu* ***băiatul*** *său a se spurca, ce aceea se nu o dea Dumnedzău a fi.*

Acest termen apare foarte rar în textele literare sau documentele dinaintea secolului al XIX-lea. El nu figurează, de pildă, în *Dicționarul elementelor românești în documente slavo-române* 1374 -1600. Abia după 1800 capătă frecvență (ex. Iorga, documente). Hărțile ALR-ului indică apartenența lui la graiurile din sud-estul țării și atestă chiar perioada în care termenul începea să pătrundă, dar nu cu prea mult succes, în Transilvania; Crișana nu cunoștea, în mare parte, acest termen.

> ALR I/II, h. 184, pct. 148: *"băiat" e vorbă mai nouă,* pct. 150: *„băiat" e domnește,* pct. 273: *„băiat" se zice rar,* pct. 350 *„băiat" am început a zice numai de după război.*

Termenul își are originea, așadar, în sud-estul țării, de unde s-a putut propaga în limba literară.

Adoptarea și generalizarea cuvântului *băiat* în această poziție a fost, considerăm, înlesnită și stimulată de similitudinea fonetică dintre *băiat* și *bărbat*, ca urmare a suprapunerii conceptuale dintre cele două structuri și a reflectării ei în limbă. Corespondența dintre cei doi semnificați este astfel potențată de însăși semnificanții lor.

Concluzii

Limba română e singura dintre principalele limbi romanice care prezintă un sistem tripartit atât în cazul schemei „copilului", cât și a „adultului". În încercarea de a explica structura taxonomică a câmpului lexical al „copilului", am urmărit etapele lingvistice care au dus la formarea schemei lexicale „copil – băiat – fată" în româna literară. În urma consultării unor texte românești selectate din epoci succesive, precum și a *Atlasului lingvistic român*, am putut constata că actuala configurație standard a acestui microsistem lexical a rezultat din adoptarea relativ recentă a unui termen generic și a unui specific masculin despre care etimologia nu ne poate oferi informații certe. Cuvântul *fată* este cel mai vechi în cadrul acestei scheme, în timp ce termenul pentru masculin, *băiat*, e

---

[7] Coteanu și Sala (1987:69-71) arată că această denumire are la bază un verb *a băia*, dar nu *a (îm)băia*, provenit din lat. *balneare* (Hasdeu, *Et.magn, s.v.*), nici un presupus lat. **baiare* – rudă cu *baiulare*, „a purta (poveri sau copii în brațe)". Pornind de la teoria lui E.P.Hamp, cei doi autori înaintează ipoteza proveniență dintr-un radical de origine tracă, **baj-* (<IE *bher-, 'a purta – în pântece –, a naște', eng. *bear- born*, alb. *baj*) latinizat prin adăugarea unui sufix infinitival *-are*; se naște astfel, pe teritoriul țării noastre, un verb **baiare*, moștenit ca *a băia*, de unde participiul *băiat*. Totuși, ipoteza lui Hasdeu rămâne la fel de posibilă. Pornind de la aceste propuneri etimologice, s-ar putea presupune că *băiat* desemna 'copilul mic, nou-născut', indiferent dacă acceptăm că provine de la **baiare* (*cf.* Coteanu, Sala) sau de la *balneare* (*cf.* Hasdeu). De altfel, în cele mai vechi atestări, *băiat* traduce termeni care în latină s-ar reda prin *infans* (*Prav. rit. Lucaci*, sl. *čado*) și respectiv *ablactatus* „înțărcat" (*Psalt. Sch.* 277/8, *cf.* Coresi, *Ps.* 1651). În acest din urmă caz, Scurtu (1966: 84) este de părere că termenul *băiat* a fost folosit impropriu, ceea nu e imposibil, având în vedere că exemplul provine din Transilvania, unde *băiat* nu e un cuvânt curent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ultimul integrat în schemă şi cel mai marcat, venit să potenţeze distincţia cu termenul generic. De fapt, suprapunerea schemei conceptuale a adultului peste cea a copilului şi asemănarea fonetică **bărbat – băiat** a avut un important rol în promovarea, răspândirea şi absolutizarea acestui din urmă termen în româna literară.

BIBLIOGRAFIE:

Bara 2004 = Mariana Bara, *Le lexique latin hérité en aroumain dans une perspective romane*, Munchen, Lincom Gmbh.

Binder 1932 = Stefan Binder, *"Kind", "Knabe", "Mädchen" in der nördlichen Dialekten des dakaromanishen Sprachgebietes. Ein Beitrag zur Onomasiologie*, Bucureşti, Presa.

Bolocan 1981 = Gh. Bolocan *et alii*, *Dicţionarul elementelor româneşti din documentele slavo-române* 1374-1600, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Coteanu, Sala 1987 = Ion Coteanu, Marius Sala, *Etimologia şi limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Densuşianu 1925 = Ovid Densuşianu, „Semantism anterior despărţirei dialectelor", în *GR.S.* II, facs. 1.

Densuşianu 1961 = Ovid Densuşianu, *Istoria limbii române* (ed. îngrijită de J. Byck), Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Fischer 1985 = Iancu Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Graur 1963 = Alexandru Graur, *Etimolgii romîneşti*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Hristea1984[3] = Theodor Hristea, *Sinteze de limba română*, Bucureşti, Editura Albatros.

Marian 1892 = S. Florea Marian, *Naşterea la români: studiu etnografic*, Bucureşti, Lito-Tipografia Carol Göbl.

Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Niculescu 1956 = Alexandru Niculescu, *Termeni româneşti care denumesc noţiunea 'copil nelegitim'*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Seria Ştiinţelor Sociale, nr. 7, p. 37-45.

Pauli 1919 = Ivan Pauli, *«Enfant», «garçon», «fille» dans les langues romanes*, Lund.

Scurtu 1966 = Vasile Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

DICŢIONARE:

CDER = Ciorănescu, Dicţionarul etimologic al limbii române (trad.rom.), Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2007.

DA = Dicţionarul limbii române, 1913-1949, *A – De* şi *F – lojniţă*, Academia Română, Bucureşti.

DDA = Papahagi, Tache, 1947, Dicţionarul dialectului aromân – general şi etimologic, II, Bucureşti.

Ernout, Meillet 2001 = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Latine*, Paris, Klinksieck.

Hasdeu, *Et. magn.* = B-P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae: dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor* (ed. Andrei Rusu), Bucureşti, Minerva, 1970.

PEW = Puşcariu, Sextil (1905), Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache – lateinisches Element, Heidelberg.

REW = Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag, 1992[6].

TLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, (ediţie electronică).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CORPUS:

ALR = *Atlasul lingvistic român*, de Emil Petrovici, Part. 2, Sibiu: Muzeul Limbii Române; Leipzig: Otto Harrassowitz, 1940.
Atlasul lingvistic român, de Sever Pop, Sibiu: Muzeul Limbii Române; Leipzig: Otto Harrassowitz, 1942.
Baza electronică de texte a Institutului de Lingvistică „Al. Rosetti – I. Iordan" al Academiei Române (din care am consultat în special textele literare și unele documente din secolele XVII- XIX).
Pravila Ritorului Lucaci, ed. I. Rizescu, București, Editura Academiei R.S. România, 1971.

LA CONFIGURATION DU SYSTEME LEXICAL «*ENFANT – GARÇON – FILLE*» EN ROUMAIN

Résumé

Pour expliquer la structure taxonomique du champ lexical de 'l'enfant' en roumain, nous avons entrepris l'analyse des étapes linguistiques qui ont conduit au schéma actuel, «*copil – băiat – fată*». Après avoir analysé certains textes roumains provenant d'époques différentes, nous avons constaté que l'actuelle configuration standard de ce micro-système lexical est le résultat d'une adoption récente d'un terme générique et d'un terme spécifique masculin, le plus ancien lexème étant celui qui désignait 'la fille', *fată*.

Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Catedra de Filologie Clasică
simona_rodina@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VERBE LATINEŞTI DIN VOCABULARUL CULINAR MOŞTENITE ÎN LIMBILE ROMANICE

THEODOR GEORGESCU

1. Sursele de cunoaştere ale vocabularului culinar în limba latină

a. Dintre cărţile de bucate scrise în limba latină singurul tratat culinar păstrat îi aparţine lui Apicius, care a trăit în secolul I p., în vremea împăratului Tiberius. El pare să fi scris două lucrări: una, des citată[1], enumera numai ingredientele pentru diverse tipuri de sosuri, în timp ce cealaltă oferea reţete complete şi avea pe deasupra reprezentări grafice, aşa cum rezultă dintr-o remarcă a reţetei § 141: *Patellam aeneam qualem debes habere infra ostenditur* „Se arată mai jos ce fel de cratiţă de bronz trebuie să aveţi". Tratatul de care dispunem astăzi are un aspect compozit şi datează din jurul anului 400 p. Criteriul de apreciere este limba, aceeaşi cu cea dintr-un tratat de medicină veterinară din epocă *(Mulomedicina Chironis)* sau cu relatarea unei călugăriţe spaniole *(Itinerarium / Peregrinatio Aetheriae)*. Este meritul lui E. Brandt, în lucrarea sa apărută în 1927, *Untersuchungen zum römischen Kochbuche,* de a fi demontat în părţile sale componente complexa alcătuire a cărţii lui Apicius, aşa cum ne-a fost ea transmisă de manuscrise. Ea este formată din: o culegere de reţete de mâncare, o parte din lucrarea lui Apicius „Despre sosuri" *(De condituris),* prescripţii medicale şi reţete traduse din limba greacă, care îşi trădează originea atât prin vocabularul folosit, cât şi prin precizările explicite.

E. Brandt[2] consideră că în decursul sec. al V-lea a fost realizată o compilaţie, care reunea diversele elemente enumerate mai sus, de către un autor care nu cunoştea foarte bine bucătăria, de vreme ce confunda unele tipuri de mâncare, în schimb era mult mai priceput la prescripţiile medicale, de unde bănuiala că ar fi putut fi un medic. Un asemenea tratat, însă, nu s-a putut alcătui într-o singură zi. E tipul de lucrare de uz curent, la care se adaugă diverse reţete de către diferite persoane. Încet, încet s-a alcătuit acest corpus, de fiecare dată actualizat prin limbă şi conţinut. Studiile de limbă au condus la concluzia că au existat mai multe stadii succesive ale ediţiei primare a lui Apicius, din care noi posedăm una singură. Unele din aceste stadii au putut da naştere unei tradiţii independente, despre care ne putem face o imagine prin *Excerpta* „Bucăţi alese", existente în continuarea corpusului principal.

---

[1] *Cf.* Tert. *De anim.* 33; Hieron. *Adu. Iou.* 1, 40; *Mythogr.* 2, 225; *Sch. in Iuu.* 4, 23; *Sch. in Querolum* p. 22, 17.
[2] *Op. cit.* p. 130.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. O sursă importantă de cunoaștere a vocabularului culinar o reprezintă și tratatele de agronomie scrise în limba latină. Cea mai importantă mărturie obiectivă pentru ceea ce a însemnat rolul ocupat de bucătărie în societatea romană în secolul al II-lea a. este lucrarea lui Cato, *De agri cultura*, care se constituie de fapt într-o grupare de sfaturi ce țin nu numai de agricultură, ci de multe alte domenii, printre care și arta culinară. Astfel, dintr-un total de 162 de capitole / paragrafe, cel puțin 42 conțin informații cu caracter culinar sau sunt chiar rețete, cel mai adesea de produse de patiserie. Sfaturile strict agricole se îmbină adesea cu cele culinare. În secolul I a. Varro alcătuiește și el un tratat de agronomie intitulat *De re rustica*, în bună parte inspirat din Cato, pe care îl numește explicit drept sursă. Deși tributar predecesorului, Varro aduce unele informații noi și actualizează vocabularul pe care îl studiem în prezentul articol. Lucrarea omonimă a lui Columella din secolul I p. este de folos în măsura în care confirmă unele date ale lui Cato și Varro.

c. Literatura medicală poate fi folosită atât timp cât printre prescripțiile medicale se regăsesc și rețete culinare desinate însănătoșirii. Tratatul lui Apicius înglobează, după cum s-a arătat, și astfel de recomandări care au intrat de-a lungul timpului în corpusul principal.

d. Pe lângă aceste scrieri tehnice (tratate culinare, de agronomie sau medicale) sursa cea mai variată și bogată o reprezintă literatura propriu-zisă, în special comedia, în care bucătarul juca un rol important, iar descrierile culinare sunt foarte frecvente.

2. Operațiile culinare

Verbul latinesc cu valoare generală este *coquĕre*, care ar putea fi echivalat cu „a prepara, a găti", exprimând orice tip de prelucrare termică a unui aliment. În funcție de modul de preparare, în apă sau uscat, latina și-a format de-a lungul timpului două serii a câte trei verbe: pentru ideea de *fierbere* (în apă) avea seria a) *fervĕre (fervēre)* / b) *bullīre* / și c) *elixare*, iar pentru *frigere* (uscat, sub acțiunea focului): d) *frigĕre* / e) *torrēre* / *și* f) *assare*. Fiecare din ele își avea sensul său în economia vocabularului latin.

Coquĕre

Verbul *coquĕre* „a găti" însuma toate operațiunile de preparare termică a unui aliment: „a frige", „a coace", „a fierbe", „a prăji", fie că e vorba de alimente sau de băuturi. Termenul este vechi, indo-european, din rad. **pek^{w}o,* care a trecut în italo-celtică la **k^{w}ek^{w}o, cf.* gal. *pobi* „a găti". Acest prezent se regăsește în sl. v. *peko* „gătesc" (formă alterată în lituaniană), alb. *pjek,* scr. *pacami*, în timp ce greaca are un prezent derivat gr. *pésso* (*att. pétto*) „a prepara". Anticii îl puneau în mod eronat, prin etimologie populară, în legătură cu vb. *cogere* „a strânge", adică ceea ce este strâns și pus pe foc pentru a fi mâncat, așa cum explică mai întâi Isidor din Sevilia în *Origines* (Isid. *Orig.* 20, 2, 21 *coctum quasi coactum dicitur, id est ab aqua vel igne violento modo actum usuique comestionis aptum. sed et multi temporis aliquid vocatur coctum*) și, apoi, rezumatul operei lui Festus, pe care îl alcătuiește în secolul al VIII-lea p. Paulus Diaconus[3] (Paul.

[3] De aici avem cele mai multe informații, foarte valoroase pentru că provin, prin intermediul lui Festus, din secolul I a. de la gramaticul Verrius Flaccus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Fest. p. 39 *coctum a cogendo dicitur, quiaendo (Müller, cogendo boni codd.) coartatur (vulgo, coarcetur codd.), ut ad utilitatem vescendi perducatur*).

Verbul are numeroşi compuşi pentru a exprima momentele diferite ale preparării: *concoquere* „a găti în întregime, complet", *decoquere* „a reduce prin gătire"[4], *excoquere* „a termina de gătit", *recoquere* „a găti din nou". Adj. *coquinarius, a, um* „culinar" este un derivat al verbului[5].

Cea mai veche atestare a verbului simplu apare în sec. II a. la comicul Plautus cu sensul propriu, culinar: (Pl. *Men.* 141): *quis id coxit coquos*? „ce bucătar a gătit asta?". Până în latina târzie îşi păstrează acelaşi sens general, dovadă folosirea lui în tratatul lui Apicius pentru a exprima doar noţiunea vagă de preparare; într-o reţetă de vin cu condimente: (Apic. § 1) *Quod igni lento et aridis lignis calefactum, commotum ferula* ***dum coquitur****, si efferuere coeperit, uini rore compescitur „Compoziţia se încălzeşte la foc blând făcut cu lemne uscate, se amestecă cu o spatulă* ***în timp ce se face****; dacă a început să fiarbă, se potoleşte cu un strop de vin*"

Verbul avea însă tot de la Plautus şi sensul metaforic de „a fi perpelit, a se chinui": (Plt. *Tri.* 225) *egomet me coquo et macero et defetigo* „mă chinui singur, mă torturez şi mă ostenesc".

Grafia clasică *coquo* tinde însă să fie înlocuită prin *coco* încă de pe vremea lui Hadrian (sec. II p.), aşa cum o atestă pentru prima dată gramaticul Velius Longus în *De ortographia*: (Vel. gramm. 7, 79, 7) *cocum nonnulli in utraque syllaba per 'q' scribunt, non nulli et inserta (u). in verbo etiam 'quoquere' per 'quo'. Nisus censet ubique 'c' litteram ponendam tam in nomine quam in verbo, quod mihi nimium videtur exile, nam sicut non est prima syllaba oneranda, sic sequens videtur explenda.*[6]

Evoluţia verbului spre limbile romanice s-a făcut, cu o excepţie, de la forma **cocere:* în it. *cuocere*, fr. *cuire*, catal. *coure*, cu sensul mai larg, comparabil cu cel din latină, „a găti", „a prepara"; în schimb, rom. „a (se) coace" (a supune un aliment la acţiunea căldurii în cuptor spre a-l face bun de mâncat) este o specializare / restrângere de sens faţă de sensul mai general din latină; sp. *cocer* este şi el specializat cu sensul de „a fierbe" (a încălzi un lichid până la punctul de a fierbe). Excepţia, moştenirea de la forma clasică, este dată de v. fr. *cui(v)re* (< *coquĕre*), cu sens metaforic într-o formulă precum: *soi cuivrier* „a se căi, a-i părea rău".[7]

Subsumate din punct de vedere culinar lui *coquere* sunt celelalte verbe ce denumesc operaţii culinare mai precise. În primul rând cele care exprimă prepararea unui aliment în apă.

---

[4] Apic. § 1 *Mellis p. XV in aeneum uas mittuntur, praemissis uini sextariis duobus, ut in coctura mellis uinum decoquas „Se pun cincisprezece livre de miere într-un vas de bronz, după ce în prealabil au fost vărsate în el două sextare de vin, pentru a reduce vinul prin fierberea mierii*".

[5] De unde şi numele tratatului lui Apicius *De re coquinaria*. „Arta culinară".

[6] *Cf.* Papirian. Cassiod. gramm. 7, 164, 20 *coqui † Gratus artigraphus per 'c' primam syllabam, se cundam per 'q' scribendam putant. non enim dicimus cocere, sed coquere*; Prisc. gramm. 2, 504, 1 *coquo vel, ut alii, 'coco, coxi*; Eutych. gramm. 5, 468, 28 *coco, cocis*; Ps. Prob. *inst. gramm.* 4, 18, 21 *quaeritur qua de causa 'coquo' et non 'coco' dicatur*; *app. gramm.* 4, 197, 30 *coquens, non cocens.*

[7] Pentru alte moşteniri *cf.* vegl. *kukro*, log. *kogere*, engad. *kouzer*, friul. *kuei*, prov. *cozer*, port. *cozer*, napol. *kunkocere*, log. *kottu* „copt".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Fervĕre

Verbul vechi și uzual care exprimă ideea de „a fierbe, a fi fiert" (sens fizic și figurat) este *fervo, -ĕre, -vī, / *ferveo, -ēre, -vuī (-buī),* forma de conjugarea a III-a fiind mai veche. Cuvântul are origine indo-europeană, cu paralele în irl. *berbaim* „fierb", gall. *berwi* „a fierbe"; radicalul se regăsește și în afara italo-celticii cu sensuri mai mult sau mai puțin apropiate de „a fierbe": în av. *ava-barante* se spune despre niște ape care o iau la vale, ved. *bhurvanih* „agitat", tracul *brótos*[8] este glosat *ho kríthinos oínos* „vin preparat cu orz, bere", *cf.* alb. *brum* „drojdie", lit. *briaujus* „îmi croiesc drum cu violență"; *cf.* de asemenea gr. att. *phréar, phréatos* (din **phreFar*) „fântână".

Verbul are nu mai puțin de nouăsprezece compuși sau derivați pentru a exprima momente diferite de fierbere: (preverb + vb. *fervere*) *confervere* „a fierbe împreună", *defervere* „a înceta să fiarbă, a se răci", *effervere* „a clocoti", *infervere* „a da în fiert", *perfervere* „a fi foarte fierbinte", *suffervere* „a fierbe puțin"; (incoativul lui *fervere* cu diverse preverbe) *fervescere* „a începe să fiarbă", *confervescere* „a începe să fiarbă, a fermenta", *defervescere* „a înceta să fiarbă", *effervescere* „a da în clocot", *infervescere* „a începe să fiarbă", *refervescere* „a clocoti din nou"; (compusul *fervefacere* cu preverbe) *fervefacere* „a face să clocotească", *confervefacere* „a topi", *defervefacere* „a face să fiarbă bine", *effervefacere* „a face să dea în clocot", *infervefacere* „a lăsa să fiarbă în", *perfervefacere* „a face să fie foarte fierbinte", *suffervefacere* „a face să fiarbă puțin".

Termenul este atestat începând Plautus cu sensul concret culinar: (Plaut. *Pseud.* 840) *ubi omnes patinae fervont, omnes aperio* „când fierb toate oalele, le deschid pe toate"[9]. Sensul metaforic, moral, apare mai târziu: *e.g.* (Sen. *Med.* 952) *increscit dolor et feruet odium.*

La Apicius verbul este omniprezent cu sensul general de „a fierbe"; *e.g.* într-o rețetă de chiftea (*esicium*): (Apic. § 46) *<mittes> in caccabum, facies ut ferueat. Cum ferbuerit, tractum confringes, obligas, coagitabis, et exinanies in boletari.* „*<se varsă> într-un ceaun și se pun la fiert. După ce acestea au fiert, se fărâmițează aluat, se leagă, se bat împreună și se varsă într-o farfurie pentru ciuperci*".

În limbile romanice verbul se moștenește de la forma de conjugarea a III-a *fervere* „a pune la fiert, a fierbe": rom. *fierbe,* it. *fervere* „a fierbe", sp. *hervir* „a fierbe" (a ține la foc să fiarbă – marchează durata, pentru că încălzirea până la fierbere va fi exprimată altfel), port. *ferver.* De remarcat că nu se moștenesc incoativul *fervescere* și compusul *fervefacio.*

Latina avea și un verb expresiv pentru a exprima ideea de fierbere: *bullīre* „a fierbe" (cu bule, clocotind), dar și cu sens figurat „a face bulbuci" despre o persoană (Apul. *Met.* 10, 24). Verbul este un denominativ format de la *bulla* „bulă de aer care se formează la suprafața apei", o formație în *–io* ca cele mai multe verbe care denumesc un sunet sau un strigăt (*cf. glocio, grundio*), deci verbul ar însemna „a face bul, bul", cuvânt expresiv comparat și cu gr. *bombylís* „tip de larvă".

Cu sens concret verbul are prima atestare la Vitruvius (sec. I a.) cu referire la un izvor: (Vitr. 8, 3, 2) *fontes inflati viventi coacti bullientes crebre ... egrediuntur.*[10]; sensul

---

[8] Atestat la Archil.32; S. *Fr.* 610; Hecat.154J; Hellanic.66J; A. *Fr.* 124; Ath.10.447c.

[9] *Cf.* în epocă Titin. com. 128 (*ap.* Non. p. 87, 13) *cocus magnum ahenum quando fervit, paulă confutat truă.*

[10] *Cf.* Cels. 5, 19, 28 *spumae argenti selibra ... cocta, donec bullire desierit*; Sen. *nat.* 6, 31, 3 *aquam modo recipi in commissuras ..., modo ... bullire et elidi.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

figurat apare o dată cu Apuleius: (Apul. *Met.* 10, 24) *quodque frustra ... indignatione bulliret.*[11]

Iniţial verbul era distinct de *fervere*, aşa cum o dovedeşte un exemplu din Apicius: (Apic.§ 55) *ESICIA AMVLATA A BALNEO SIC FACIES: (...) facies ut ferveat. cum bene bullierit (boluerit Vrb., oluerit Philipp.), amulo obligas.* „*REŢETĂ DE CHIFTELE CU AMIDON DE CONSUMAT LA IEŞIREA DIN BAIE: ... se pune la fiert. După ce aceasta a fiert bine, se leagă cu amidon pentru a se îngroşa şi se serveşte pentru a se mânca*".

În latina târzie *bullīre*, simţit ca mai expresiv, ajunge să-l înlocuiască pe *fervere*, tocit semantic. În primele traduceri ale Bibliei în limba latină verbul este folosit cu sensul general de „a fierbe": (Itala *Iac.* 3, 11) *num quid fons de eodem foramine bullit dulcem et amaram aquam*? (*bullit* îl traduce pe gr. *bryei*)[12]. Un exemplu tot din Apicius întăreşte ideea că *bullīre* era folosit pentru *fervere:* (Apic. § 141) *antea tamen pulpas concisas uniuersas illuc mittes, et sic bulliat.* „*Mai înainte, însă, se pun înăuntru toate bucăţile tăiate de carne şi astfel se lasă la fiert.*"[13] Faptul că acelaşi tratat poate servi pentru a dovedi atât că iniţial *fervere* era distinct de *bullīre*, cât şi că apoi ce-l de-al doilea în înlocuieşte pe primul, se poate explica prin elaborarea în etape a tratatului, reţetele provenind din epoci diferite.

Bullīre este unul dintre termenii panromani, cu excepţia limbii române (*panroman, sauf roumain)*: it. *bollire* „a clocoti", fr. *bouillir* „a fierbe" (de remarcat că franceza nu-l moşteneşte pe *fervere*, aici producându-se înlocuirea lui *fervere* cu *bullīre*), cat. / sp. *bullir* „a clocoti" (ca sens figurat încă, nu culinar!)[14].

În afară de verbul simplu se moşteneşte şi derivatul *bullicare* „a fierbe", frecventativul lui *bullio*: it. *bulicare* „a ţâşni fierbinte (despre un izvor), a clocoti" (nu cu sens culinar), fr. *bouger* „a fierbe (despre sânge), a mişca," prov. *bolegar*, cat., valenc. *bellugar* „a mişuna". Se moşteneşte, de asemenea, compusul *subbullire* „a fierbe uşor"[15] în it. *sobbollire* „a fierbe", venez. *sobogir*, veron. *seboir*, friul. *sabuli*. În schimb, nu se moşteneşte compusul *ebullire* (din *ex* şi *bullire*) „a da în clocot, a da pe dinafară", termen cu atestări mai vechi decât verbul simplu (Cicero, sec. I a.)[16].

În latina târzie, pentru exprimarea noţiunii de „a fierbe în apă", apare şi verbul *elixare* folosit în special pentru fierberea cărnii. Din punct de vedere etimologic este un derivat de la *lixa* (scil. *aqua*) „leşie", fără îndoială femininul substantivizat de la **lixus,-a,-um*. *Lixa* trebuie să fi însemnat „apă pentru scurgerea leşiei", apoi „apă (caldă) pentru a spăla"; de comparat cu celt. *lleisw* „leşie".

Este un verb care apare însă târziu, primele atestări în sec. IV-V-lea, la Servius, comentatorul lui Vergilius: Serv. Aen. 1, 213 *ad elixandas carnes* „pentru fierberea bucăţilor de carne". La Apicius se confirmă specializarea verbului pentru fierberea cărnii:

---

[11] *Cf.* Aug. *serm.* 180, 7, 8 *vivit periurus ... et quodam modo scatet et bullit luxuriis*; Cass. Fel. 61 *si aeger nimio febrium aestu bullire coeperit*; Expos. *mundi* 29 *Ascalon et Gaza, civitates eminentes et in negotio bullientes.*

[12] *Cf.* Veg. mulom. 1, 45, 5 *ammoniacum cum vino ... mittis in ollam et bullita atteres*; Theod. Prisc. *eup. faen.* 12 *folia tamarici in aqua bulliantur*; Plin. Val. 2, 28 *faenum graecum bullies in aqua.*

[13] *Cf.* Apic. § 361 *cum bene illic tres undas bullierit, levatur.*

[14] *Cf.* log. *buddire*, engad. *bulir*, friul. *buli*, prov. *bolir, bulhir*, port. *bolir.*

[15] Atestat la Cassiod. Hist. Eccl. 7, 2; Plin. Val. 1, 11.

[16] De observat că prima atestare este cu sens figurat: Cic. *fin.* 5, 80 *dixerit hoc idem Epicurus semper beatum esse sapientem, quod ... solet bullire nonnunquam.* Cu complementul *animam* verbul înseamn „a-şi da sufletul" (Sen. *Apoc.* 4, 2; Petr. 42, 3).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(Apic. §63) *Farcies intestinum et elixabis, deinde cum sale assabis et cum senapi inferes, uel sic concisum in disco „Se formează un cârnat și se fierbe, apoi se prăjește cu sare și se servește cu muștar sau pur și simplu tăiat pe o farfurie întinsă.*

Termenul se moștenește în it. *lessare* „a fierbe în apă, a găti carnea rasol" (deci apropiat de sensul latinesc), campid. *lissai.*

Pe lângă această serie de trei verbe ce exprima într-un fel sau altul fierberea, latina avea și o serie de trei verbe ce exprimau:

Frigĕre

Termenul vechi, corespondentul lui *fervere*, pentru exprimarea acestei noțiuni era *frigĕre*: „a frige (uscat)", iar apoi a evoluat și cu sensul de „a prăji" (în ulei). Festus îl apropie din punct de vedere etimologic de φρύγειν „a frige" (P. F. 80, 24: *frigere et frictum a Graeco venit* φρύγειν), în timp ce Isidor crede că verbul ar avea o origine onomatopeică, de la sunetul produs de uleiul încins: (Isid. *orig.* 20, 2, 23) *frixum a sono dictum, quando in oleo ardet.* Radicalul, intuit de Festus, este același ca în cazul scr. *bhrjjati* cu același sens. Aceste trei forme par să aparțină unei rădăcini **bhur-* pe grad ø, **bhr-*, cu un element vocalic facultativ și cu o lărgire *-g-* comună celor trei verbe. *Frigere* avea și trei compuși, *confrigere* „a frige împreună", *effrigere* „a frige complet", *refrigere* „a frige din nou", care însă nu se moștenesc în limbile romanice.

Verbul este atestat încă de la început atât cu sensul propriu, cât și cu cel metaforic de „a perpeli (pe cineva)". O dovedește un exemplu din Plautus (sec. III-II a.): (Plaut. *Bacch.* 767) *tam frictum ego illum reddam quam frictum est cicer „ți-l voi aduce înapoi pe acela la fel de perpelit precum năutul fript*". La

Cato (sec. II a.) sensul este cel tehnic, propriu: (Cato *agr.* 106, 1) *sesquilibram salis frigito „să se frigă o livră și jumătate de sare*".

Același sens de „frigere uscată" reiese clar și dintr-un exemplu de la Plinius: (Plin. *nat.* 18, 72) *Graeci ... hordeum siccant ... ac frigunt „Grecii usucă orzul ... și îl frig*", dar același autor spune și *ex oleo fricta* (cu referire la niște ouă), dovadă că verbul putea din sec. I p. să denumească și acțiunea de „a prăji". În tratatul lui Apicius sensul de „frigere" este mai probabil: (Apic. §148) *friges oua dura „se frig două ouă tari*" sau (Apic. § 434) *IVS DIABOTANON IN PISCE FRIXO: Piscem quemlibet curas, lauas, friges. „SOS DE VERDEȚURI PENTRU PEȘTE FRIPT: Se curăță, se spală și se frige peștele dorit*".

Sensul de „a prăji" este confirmat mai târziu de către Isidor din Sevilia, atunci când stabilește etimologia verbului de la sunetul produs de uleiul încins (*u. supra*). De asemenea, mai multe glose ale gramaticilor latini îl echivalează pe *frigere* cu gr. *teganizo* „a prăji în tigaie".

În limbile romanice *frigĕre* se moștenește mai ales cu sensul târziu de „a prăji": rom. *frige* „a prăji / a frige", it. *friggere* „a prăji", fr. *frire* „a frige, a prăji", sp. *freir* „a prăji" (a coace într-o tigaie, a prăji"), catal. *fregir* „a prăji"[17].

Un alt verb, distinct inițial de *frigere,* mai expresiv, era *torrēre,* având mai întâi sensul de „a usca la soare", apoi „a frige la foc, a coace". Evoluția sensului este atestată de Paulus Festus (P. F. 485, 6) *torreri (/ torrere) a torro deductum proprie significat siccare atque arefacere; sed usurpatum est iam pro eo quod sit igne urere.* Din punct de

[17] *Cf.* vegl. *fregur*, log. *friere*, friul. *frizi*, prov. *frir, fregir*, catal. *fregir*, port. *frigir.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

vedere etimologic este un cauzativ de la radicalul **ters-* „a usca", *cf.* v. isl. *perra*, v. g. s. *derran* „a usca" şi, pe de altă parte, got. *ga-paursnau* „a se usca", gr. hom. *térsetai* „se usucă", gr. *tersaíno* „mă usuc", arm. *t'arsamim* „mă veştejesc". Radicalul a servit adesea pentru a indica ideea de „sete", pentru care latina recurge la *sitis*: skr. *trsyati* „îi e sete", got. *paursip mik* „mi-e sete", irl. *tart* „sete".

Cu sens culinar, chiar dacă într-un context cu exprimare metaforică, verbul este atestat de la Plautus: (Pl. *Cas.* 310) *in furnum calidum condito atque ibi torreto me pro pane rubido* „să mă pună într-un cuptor cald şi acolo să mă coacă ca pe o pâine neagră". Apicius îl foloseşte cu sensul evoluat de „uscare la foc": (Apic. §129) *PATINA VERSATILIS: Nucleos, nuces fractas, torres eas et teres cum melle, pipere, liquamine, lacte et ouis. Olei modicum.* „*PATINA RĂSTURNATĂ: Se frig seminţe de coconar şi nuci sparte şi se pisează cu miere, piper, garum, lapte şi ouă. Se adaugă puţin ulei.*"

Verbul se moşteneşte în catal. / sp. *turrar* „a prăji", port. *torrar* „a frige"[18].

Pentru a exprima aceeaşi noţiune de „*frigere*" latina avea şi un verb expresiv, popular, care apare odată cu epoca imperială: *assare* „a frige". El este un derivat de la *assus* „fript, gătit fără apă (= gr. *optós*)", opus lui *elixus* „fiert"; *assus* provine la rândul său din **ars(s)us* (*cf.* Isid. *Or.* 20, 2 ,22), fiind practic adj. verbal în *-to-* de la *ardeo* „a arde"; specializarea de sens a adjectivului prin îndepărtarea de sensul verbului a favorizat evoluţia fonetică a grupului *-rss-* către *-ss-*. Existenţa acestui verb era încurajată şi de paralelismul cu *elixare*, căruia i se opune semantic. Singurul compus, *subassare*, indica „frigerea uşoară" a unui aliment.

Prima atestare a verbului apare abia în sec. II p., la Apuleius: (Apul. *met.* 2, 10) *cum sim paratus ... super istum ignem porrectus assari.* Traducerile latineşti ale Bibliei utilizează consecvent *assare* pentru gr. *optáo* „a frige, a coace": (*Itala* 12, 9) *non edetis ... crudum neque coctum in aqua sed assatum* (gr. *optá*) *igni.* sau (*id. exod.* 12, 8, Aug. *locut.* 2, 64) *manducabunt carnes hac nocte assatas (gr. optá) igni.* Verbul era distinct şi în perioadă târzie faţă de *coquere*, după cum reiese dintr-un exemplu din medicul Sex. Placitus (probail sec. V p.): (Placit. 4, 2) *coctum vel assatum iecur*, şi faţă de *frigere*, care luase sensul de „a prăji", aşa cum o dovedeşte o reţetă din tratatul lui Apicius: (Apic. § 429) *et sic perfundes piscem frictum uel assatum* „*se udă cu acest sos peştele prăjit sau fript*". Acelaşi tratat foloseşte verbul cu sensul de „a frige" în special despre carne: (Apic. § 45) *OMENTATA ITA FIVNT: Assas iecur porcinum et [eum] eneruas* „*REŢETĂ DE CHIFTELE ÎNVELITE ÎN PRAPUR: Se frige un ficat de porc şi i se îndepărtează fibrele*".

Dintre principalele limbi romanice *assare* se moşteneşte doar în sp. *asar* (> log. *assare*) şi port. *assar* „a frige", despre un aliment pus direct la acţiunea focului".[19]

BIBLIOGRAFIE:

André 1961 (1981) = J. André, *L' Alimentation et la cuisine à Rome*, Paris.
Chantraine 1990 = P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, Histoire des mots*, (DELG), Paris.

[18] *Cf.* Sursilv. *torer*, prov. *torrar*, gasc. *torar*.
[19] *Cf.* Sursilv. *brassar*, engad. *brasser*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ernout / Meillet 1994 = A. Ernout, & A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine, Histoire des mots*, (DELL), Paris.
Glare 1984 = P. G. W. Glare, *Oxford Latin Dictionary*, Oxford.
Meyer-Lübke 1935 = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. 3, Heidelberg (Winter).
Milham 1969 = M. E. Milham, *De Re Coquinaria, Apicii Decem Libri Qui Dicuntur De Re Coquinaria et Excerpta a Vinidario Conscripta*.
TLL 1900- = *Thesaurus Linguae Latinae* (TLL), [> vol.10-2, fasc. XI, 1999, *progenies*], Leipzig.
Walde / Hofmann 1956 = A. Walde – J. B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930-1956.

VERBES LATINS DU VOCABULAIRE CULINAIRE HÉRITÉS DANS LES LANGUES ROMANES

Résumé

L'article se propose de mettre en question le système des verbes qui expriment les opérations culinaires principaux en latin, et son évolution vers les langues romanes : la notion générale de „cuire" était exprimée par le vb. *coquere*. Il y avait aussi un système binaire pour marquer l'action de „bouillir" et de „frire". Pour „bouillir" le latin a utilisé au cours des années trois verbes : *fervēre* „bouillir, brûler", *bullīre* „bouilloner" et *elixare* „bouillir en eau", et pour „frire": *frigĕre* „rôtir", *torrēre* „faire sécher, brûler" et *assare* „griller", chaque verbe avec ses particularités.

Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Catedra de Filologie Clasică
theogeorgescu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DIMINUTIVAREA UNOR NUME DE POLITICIENI ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ

SIMONA GOICU-CEALMOF

Diminutivul creează, de regulă, în mintea vorbitorilor ideea unui obiect mic în comparație cu altele, asemănătoare, mari sau mai mari. În opinia lui Iorgu Iordan[1], la această nuanță care predomină, alcătuind ceea ce în muzică se numește tonul fundamental al unei note, sufletul nostru adaugă, după împrejurări, una sau mai multe, menite să joace rolul armonicilor. Aceste nuanțe secundare pot dobândi, în momente psihologice determinate, o importanță atât de mare încât să treacă pe primul plan și să estompeze sensul originar diminutival. Un obiect sau o ființă mică poate trezi în noi diverse reacții emotive (tandrețe, simpatie, duioșie), fiindcă lucrurile și ființele mici sunt, prin natura lor, drăgălașe. De aceea diminutivele sunt folosite în discuțiile dintre mame și copii, dintre îndrăgostiți sau în scrierile lirice[2]. Pe de altă parte, putem râde, pentru că micimea care depășește limita minimă impusă de logică pune în mișcare altă latură a sufletului nostru, la fel de sensibilă ca și tandrețea, anume spiritul ironic, tendința de a persifla tot ceea ce nu se conformează deprinderilor și gusturilor consacrate[3]. Dacă ar fi să exprimăm mai plastic aceste idei, am putea spune că diminutivele sunt „zâmbetul limbii" și de aceea utilizarea lor, mai mult sau mai puțin frecventă, nu poate oferi indicații privind „caracterul național"și atitudinea unui popor față de viață. Ele pot caracteriza doar un individ[4].

Limba română contemporană permite crearea unui număr important de diminutive ca termeni comuni sau prenume și, din acest punct de vedere, se apropie de italiană. În același timp, româna se diferențiază de franceză care preferă să creeze hipocoristice de la prenume, folosite în special în limbajul familial, și de spaniolă, care nu formează decât termeni comuni cu valoare diminutivală[5]. Elena Carabulea[6] a înregistrat, pentru limba

---

[1] Iordan 1975: 158.
[2] Hasselrot 1972: 104.
[3] Iordan 1975: 158.
[4] Dubois 1962: 319.
[5] Hanton, Schmid 1997 în *Théorie linguistique et applications informatiques. Actes du 16e Colloque européen sur la grammaire et le lexique comparés (24-27 septembre 1997)* 1997: 31-47; Germain 2005 în *Naming the World. From Commom Nouns to Proper Names. Proceedings from the International Symposium* 2005: 220; Goicu-Cealmof 2006: 27.
[6] Carabulea 1975: 335.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

română, 223 de sufixe care marchează diminutivarea, în timp ce Sextil Pușcariu[7] a consemnat 138 de sufixe.

Sufixele diminutivale au valori stilistice diferite. De exemplu, *-aș* poate dobândi o nuanță alintătoare (*băiețaș*, *volumaș* etc.), una dezmierdătoare (*copilaș*, *îngeraș* etc.) și alta peiorativă (*profesoraș*, *studențaș* etc.)[8].

În plan antroponimic, prenumele diminutivate exprimă cel mai adesea o nuanță de tandrețe. Acestea iau naștere mai ales în mediul familial, unde oamenii sunt legați prin sentimente puternice de dragoste, iar iubirea se manifestă, în ceea ce privește modul cum părinții se adresează copiilor, prin folosirea unor cuvinte alintătoare în cel mai înalt grad. De aceea, prenumele sunt supuse mai multor modificări:

1. la forma de bază a prenumelui se atașează un sufix diminutival: *Ion* > *Ionuț*, *Crina* > *Crinuța*.
2. de la forma diminutivată se crează hipocoristice: *Ionică* > *Nică*, *Ionuț* > *Nuțu*.
3. de la forma de bază a prenumelui se crează unul sau mai multe hipocoristice, la care se atașează sufixele diminutivale: *Ion* > *Nelu* (> *Neluțu*).

Un alt domeniu în care diminutivele sunt folosite cu predilecție este cel al presei, iar valoarea sufixelor este una depreciativă, deoarece se insistă pe profilul și comportamentul oamenilor politici. În comunicarea de față vom prezenta formațiile diminutivale de la numele unor politicieni care apar în presa on-line și în comentariile de pe internet, în ordinea alfabetică a sufixelor; pentru fiecare sufix vom menționa în note originea și valorile lor în limba și antroponimia românească.

I. Sufixe cu formă masculină:

-ache[9]**:**

tov. *Băsache* (Mocofanul) cel cu vapoarele (www.ziare.com, 20 februarie 2009);

nea Geoană sau nea *Crinache* de ce nu vă duceți o zi cu metroul la muncă? (www.hotnews.ro, 11 iunie 2009);

Geonache nu are voie să facă viraje greșite (www.ziua.net., 27 iunie 2005);

el, ca și *Emilache*, are 15.000 de specialiști (www.ziua.net, 18 martie 2008);

ce s-ar întâmpla într-un tur doi unde tre' să alegi între *vadimache* și *becalache*? (www.cafeneaua.com, 5 mai 2007).

---

[7] Pușcariu 1900 în „Noua revistă română pentru politică, literatură, știință și artă", 1900: 372.

[8] Iordan 1975: 159.

[9] Împrumutat din ngr. *-achi(s)* spre sfârșitul secolului al XVI-lea prin nume de persoană de tipul *Gheorgáki*, *Nikoláki* analizabile în limba română, sufixul se impune în epoca fanarioților, odată cu alte elemente de cultură grecească ce influențează puternic Principatele Române. În limbă apar cuvinte noi care pătrund, dintr-un cerc restrâns de inițiați în limba greacă, în pături tot mai largi de vorbitori (Ștefănescu-Goangă 1962 în SMFC 1962: 119). Putem distinge trei perioade în ceea ce privește evoluția sufixului *-ache* în plan antroponimic 1. când în plan social se exercită o vie influență grecească, sufixul cunoaște o productivitate foarte mare, iar valoarea sa diminutivală este asociată cu o nuanță afectivă, de alintare, ca în limba greacă; 2. când în plan social se observă o schimbare de atitudine față de fanarioții care pierd puterea și sufixul *-ache* exprimă batjocura; 3. o perioadă neutră, când sufixul nu mai este diminutival și încetează să mai fie productiv (Ștefănescu-Goangă 1962 în SMFC 1962: 123-124). În opinia lui Iorgu Iordan (1975: 161), *-ache* crează formații care, în aparență, par augmentative din cauza vocalei [*a*] din structura sa. La producerea acestei impresii contribuie și punerea derivatelor de tipul *Costache*, *Tudorache* alături de derivate formate cu sufixe ce conțin vocalele [*i*] sau [*u*] care exprimă ideea de „mic, drăgălaș" (*Costică*, *Tudoruț* etc.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

-el[10]**:**

Leanța și *Băsel* (www.gazetarul.wordpress.com, 18 martie 2009);

Imunul *Năstăsel* (www.ziua.ro., 20 august 2008);

Primul domnișorel va fi *Stolojel* (www.ziare.com, 5 iunie 2009);

Nu te uiți la [...] *Tăricel-Patricel*, *Vadimică-Rudotel* (www.romanialiberă.ro, 5 aprilie 2007);

când un moderator o să-i prezinte telespectatorilor pe *Trăienel* Băsescu, pe Andreiuț Pleșu (www.cotidianul.ro, 29 iunie 2005);

- Derivatul este, uneori, articulat:

Printr-o ciudată alchimie onomastică, *băselul*, *tăricelul* și *geonelul* împart suferința cu vanghelică, becalică sau varujică zis vosganică (www.ziaruldeiași.ro, 12 iunie 2008).

- Derivatul are formă de plural:

băselul, tăricelul și geonelul împart suferința cu vanghelică [...] și, de ce nu, cu „*stolojeii* pricăjiți" ai lui Traian Boc (www.ziaruldeiași.ro, 12 iunie 2008).

-eț[11]**:**

Ce mai e cu *Boculeț*? (forum.realitatea.net, 23 iulie 2008);

-ică[12]**:**

De parcă Crin *Antonică* n-ar fi un piticot liliputan, ci Goliat (www.cotidianul.ro, 15 februarie 2008);

Jocuri la „fileu"filate de *Bercenică* (www.gdsvl.ro, 21 iunie 2008);

De-ale lui *Geonică* (bătăiosu.wordpress.com, 1 mai 2009);

A mai fost unul *Milică* Constantinescu ajuns vremelnic președinte la București (www. ziua.ro, 21 martie 2009);

Doamna Săftoiu, consiliați pe oricine, dar pe *Orbănică* lăsați-l (www.romanialibera.ro, 5 noiembrie 2007);

Tăricenică, crezi că intri în istorie cu triplarea taxei (www.gândul,info.ro, 15 decembrie 2008);

Superba domniță Adela Lupașcu va fi entertainera (vedeta) mitingurilor politice ale conducătorului nostru drag *Trăienică* Băsescu (www.gândul.info, 27 iulie 2009);

Chiar tu, *vadimică*, mamă, deghizat în *Petrică* (www.gândul.info, 30 noiembrie 2007);

-uț(u)[13]**:**

când un moderator o să-i prezinte telespectatorilor pe *Andreiuț* Pleșu, pe Horică Patapievici (www.cotidianul.ro, 29 iunie 2005);

---

[10] Sufixul a fost moștenit din lat. *-ellus* păstrat și în meglenoromână (cf. *cumățol* „bucățică", *fičurel*) (Rosetti 1986: 153).

[11] De origine slavă, sufixul crează nume de agent (*cântăreț*, *drumeț*), diminutive (*bouleț*, *lunguieț*,), adjective intensive (*măreț*), adjective deverbale (*îndrăzneț*) (Rosetti 1986: 297, 528).

[12] Sufixul este moștenit din lat. *-ic(c)us* (Al. Rosetti 1986: 153).

[13] Asupra originii acestui sufix nu s-a ajuns la un consens: majoritatea lingviștilor îl consideră moștenit din lat. *-uceus* (Diez 1858-1860: 296-297; Meyer-Lübke 1895: 507-508; Pușcariu 1899; Löwe 1911 în „Jahresbericht" 1911: 102-103; Pascu 1916: 159; Fischer: 1985: 167) sau din lat. *-uccus*, influențat apoi de sufixul românesc *-iță* (Horning 1895 în „Zeitschrift für rumänische Philologie" 1895: 186), în timp ce Al. Rosetti (1986: 154) crede că sufixul *-uț*, alături de *-iu*, *-uc*, *-ui*, are o etimologie nesigură. În opinia Eugeniei Contraș (1967 în SMFC 1967: 145), varianta *-uțu* a luat naștere, probabil, prin articularea numelor proprii de tipul *Goguțu*, *Iorguțu* atât pentru a da corp fonetic mai mare numelor prea scurte cât și sub influența numelor de persoane provenite din porecle, care, fiind formate din adjective-epitete, nume de animale, de meserii, se foloseau articulate pentru a identifica persoanele pe care le numeau.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Zici că *Băsescuțu* nu are nicio vină în generarea [...] crizei (doc.hotness.ro, 14 iunie 2007);

Pe *Bocuț* l-ați văzut în toată splendoarea sa de premier? (emilthor.wordpress.com, 22 decembrie 2008);

Călinuțu nostru de la executiv face ce face și bagă câte o ordonanță de protecție pentru afacerile lui și ale acoliților lui (www.cotidianul.ro, 12 decembrie 2008);

Dacă e vreo șansă la președinție prin candidatul *Crinuț* Antonescu (www.mediafax.ro, 27 iulie 2009);

Ie prost rău *Neluțu* Iliescu (www.adevărul.ro, 18 decembrie 2004);

II. Sufixe cu formă feminină:

1. -ica[14]**:**

În fiecare oraș, PD-L a avut ca obiectiv obținerea de voturi și pentru *elenica* (www.gândul.info, 17 iunie 2009);

această paparudă, *sulfinica* barbu (www.ziua.ro, 19 martie 2009);

băselul, tăricelul și geonelul împart suferința cu [...] *sulfinica*, *boagica* și *macovica* (www.ziaruldeiași.ro, 12 iunie 2008);

2. -uța[15]**:**

Tânăra *Băsescuța* a fost aleasă șefa tinerilor pedelei (danpetre.wordpress.com, 24 februarie 2008);

Se va injecta *ebuța*, căreia-i place să danseze bambuța (sictireli.wordpress.com, 29 mai 2009).

„Doamna *Lenuța*" Udrea omagiată de un rapsod din Făget (www.gândul.info, 13 februarie 2009);

Madam *Monicuța* Macovei face parte dintr-un clasament al nedemnilor din Parlamentul European (forum.realitatea.net, 31 mai 2009);

Derivate cu prefixe:

mini-[16]**:**

mini-bocii de la țară (ww.ziuadecj.ro, 11 iunie 2008);

Diminutivele onomastice prezentate indică o anumită familiaritate față de oamenii politici vizați și atitudinea ironică ce se poate manifesta, sub diferite forme, de la simpla glumă până la satiră, cu toate aspectele intermediare (dispreț, batjocură etc.). Din această perspectivă, numele proprii diminutivate se apropie de formele create cu sufixul augmentativ *-oi(u)*, și ele cu o nuanță depreciativă, peiorativă:

Văcăroiu, *Băsescoiu* și acum mai e și *Vadimoiu* (www.virtualarad.net, 21 mai 2007);

Pe *Băsoiu* ăsta n-o să-l mai aleagă nici măcar pisicile! (www.gsp.ro, 16 iulie 2009);

Băcaloiu le bagă banii în buzunar (romiansbc.ca, 27 aprilie 2006);

Io zic că Tăriceanu și cu *Geonoiu* au luat țeapă (doc.hotnews.ro, 1 iunie 2007);

Păi așa da, d-le *Tăricioiu* (www.urbaniulian.ro, 11 octombrie 2008).

---

[14] Pentru originea sufixului, vezi *supra -ic*.

[15] Pentru originea sufixului, vezi *supra -uț(u)*.

[16] Lingviștii români consideră că *mini-* este un element de compunere (Seche 1969 în SMFC 1969: 71) sau un prefixoid (Dimitrescu 1972 în SMFC 1972: 137). Acesta provine din fr. *mini-* (< lat. *minus*), prin împrumutul *mini-jupe* și are sensuri axate pe două coordonate principale: prima, legată de noțiunea de cantitate, de dimensiune, de proporții (*mini-receptoare*, *mini-televizor*), a doua, legată de ideea de calitate, valoare, importanță (*mini-starlete*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Derivatele feminine în *-oaia* o pot desemna fie pe:

a) „soția lui...":

De ce nu merge băsescu cu *băsescoaia* între oamenii care nu au de cinci zile curent? (www.tion.ro, 6 ianuarie 2007);

b) fie o femeie politician față de care se manifestă o atitudine depreciativă:

Udroaia[17] [...] vrea să ne arate cât de cinstită și de gingașă este (www.ziua.net, 23 septembrie 2009).

Asemenea tipuri de formații diminutivale apar și în alte limbi. În presa franceză am înregistrat creații cu următoarele sufixe:

1. **-et**[18]:

laisser le *Sarkozet* jouer avec son hochet (liensutiles.forumactif.com, 6 iulie 2005);

la dame patronnesse ou le *chiraquet* (www.le point.fr, 14 aprilie 2007).

2. **-ot**[19]:

Tiens, connard de *Sarkozot* (casacosmani.blogspot, 30 ianuarie 2008).

3. **-eau**[20]:

Ni M. *Sarkozeau*, ni M. Galouzy [...] ne détenant la divine „vérité" (forums.nouvelobs.com, 13 septembrie 2005).

4. **-on**[21]:

Ils élisent le décembre prochain *Sarkozon* (le fiston Sarkozy) (www.bidouillabilite.com, 16 octombrie 2009).

Pentru limba italiană, am înregistrat, cu aceeași valoare depreciativă, derivate cu trei sufixe diminutivale:

1. **-etto**[22]:

Fassimo è amico di *Berluschetto* (www.mauroclementi.com, 11 iunie 2007).

2. **-ello**[23]:

Il *Berluschello*, da buon filosofo, accettava poichè riconosceva le sue colpe (it.answers.yahoo, 29 spetembrie 2007).

3. **-ino**[24]:

Il portavoce di Prodi assegna al *Berluschino* Amoroso „un bel dieci in comunicazione" (www.lastampa.it., 2 ianuarie 2007).

Diminutivele onomastice prezentate, excerptate din articolele și comentariile de pe internet, ne permit să formulăm câteva concluzii. Interactivitatea dintre cititor și mass-media on-line are loc pe forumuri de comentarii și discuții. Ziarele on-line devin mai atractive pentru că permit postarea și accesarea de comentarii imediat, sub impulsul lecturii, iar prin forumuri, cititorii au posibilitatea de a valida sau de a respinge informațiile, ideile și interpretările jurnaliștilor. Când comentariul vizează un om politic,

---

[17] Sufixul nu are, în acest caz, o valoare moțională pentru că soțul acesteia se numește Dorin Cocoș.

[18] Sufixul poate proveni din lat. *-ittum*, *-itta* ori s-a detașat din temele în [*-t-*] ale numelor celtice de tipul *Vercingetorix*, care, prescurtate, ar fi dat **Vercingetos* (Hasselrot 1957: 9; Goicu-Cealmof 2006: 29).

[19] Sufixul este considerat o variantă a lui *-et* (TLF 2004 s.v. *-ot*; Goicu-Cealmof 2006: 114-115).

[20] Sufixul provine din lat. *-ellus* (TLF 2004 s.v. *-eau*; Goicu-Cealmof 2006: 136).

[21] Sufixul provine din lat. *-onem* (TLF 2004 s.v. *-on*; Goicu-Cealmof 2006: 185).

[22] Are aceeași origine ca și sufixul francez -et (Garzanti 1999: 2567-2568).

[23] Sufixul provine din lat. *–ellus* (Garzanti 1999: 2567-2568).

[24] Sufixul provine din lat. *-inum* (Garzanti 1999: 2567-2568).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

se aplică fără nicio reținere invenția lingvistică, apelarea la cele mai diverse formule de adresare și stigmatizare, punerea în mișcare a bășcăliei, ironiei și persiflării, caricaturizarea. Politicianul devine subiect al celor mai incredibile creativități lingvistice, apărând într-o varietate deconcertantă de expresii onomastice[25].

Această creativitate lingvistică este redată și prin derivarea cu sufixe diminutivale, care pot dobândi și o valoare peiorativă. Limba română nu are sufixe speciale pentru această valoare, excepție făcând sufixele *-ard* (*filozofard*, *pistolard*) și *-astru* (*criticastru*, *poetastru*) foarte puțin productive. În opinia Zorelei Creța[26], există aproximativ 40 de sufixe vechi, cu diverse valori (augmentative, diminutivale, colective), care îndeplinesc, în același timp, și rolul de sufixe peiorative, având derivate numeroase și de largă circulație. Unii lingviști nu au dmis posibilitatea ca sufixele diminutivale să fie peiorative în limba română. Astfel, Sextil Pușcariu[27] le consideră legate numai de dezmierdare și capabile să exprime doar simpatie, iar în folosirea lor cu sens peiorativ nu vede decât o influență cărturărească a limbilor romanice occidentale, care sună fals în limba noastră, unde sensul depreciativ e caracteristic augmentativelor. Deși constată posibilitatea diminutivelor de a avea o astfel de valoare, Iorgu Iordan[28] consideră că aceasta se datorează în general temelor (*bobeică* < *babă*, *mutulică* < *mut*, *moșulică* < *moș*).

În opinia noastră, procedeul peiorativizării prin diminutive este bine fixat în limbă și foarte productiv în perioada actuală, deoarece apar mereu formații noi. Acesta s-a extins și în plan antroponimic, creând derivate în special în presă, unde întâlnim un vocabular potențial în care primează expresivitatea realizată prin diferite procedee. Majoritatea acestor formații antroponimice indică ironia, uneori chiar disprețul față de un anumit om politic.

Bazele la care s-au atașat sufixele diminutivale sunt diverse: nume de familie (*Becalache* < (Gigi) *Becali*, *Geonache* < (Mircea) *Geoană*; *Năstăsel* < (Adrian) *Năstase*; *Boculeț* < (Emil) *Boc*, *Bercenică* < (Radu) *Berceanu*, *Orbănică* < (Ludovic) *Orban*; *Boagica* < (Anca) *Boagiu*, *Macovica* < (Monica) *Macovei*); prenume (*Crinache* < *Crin* (Antonescu), *Emilache* < *Emil* (Constantinescu); *Trăienică* < *Traian* (Băsescu); *Sulfinica* < *Sulfina* (Barbu); *Monicuța* < *Monica* (Macovei); hipocoristice (*Băsache* < *Băse'*; *Băsel* < *Băse'*, *Stolojel* < *Stolo'*; *Milică* < *Emilică*; *Neluțu* < *Nelu*; *Lenuța* < *Leana)* sau abreviere (*Ebuța* < *EBA*[29]). În două cazuri, atitudinea depreciativă este marcată prin cuvintele *doamna* și *madam* alăturate prenumelor diminutivate (*doamna* Lenuța, *madam* Monicuța), ce conturează portretul a două femei mahalagioaice.

Uneori, printr-un joc de cuvinte, se folosește rima: *Tăricel-Patricel*[30], *Vadimică-Rudotel*[31], *Ebuța* căreia-i place să danseze *bambuța*[32]. Derivatele pot indica și filiația: *Băsescuța* („fiica cea mică a lui Băsescu") ori evocă unele cupluri comice: *Leanța* și *Băsel* trimite la *Leana* și *Costel*, personaje interpretate de Mugur Mihăescu și Radu

[25] Schifirneț 2008.
[26] Creța 1967 în SMFC 1967: 191.
[27] Pușcariu 1900 în „Noua revistă română pentru politică, literatură, știință și artă" 1900: 372.
[28] Iordan 1975: 165-166.
[29] Siglă folosită de Elena Băsescu în campania pentru alegerile europarlamentare.
[30] Se face aluzie la legăturile dintre Călin Popescu-Tăriceanu și Dinu Patriciu.
[31] Se face referire la „originalitatea" lui Vadim.
[32] În acest caz se face aluzie la faptul că Elenei Băsescu îi place să danseze în clubul Bamboo.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pietreanu, sau la *Tanța și Costel*, personaje interpretate de Coca Andronescu și Octavian Cotescu.

Prin scrierea cu literă mică, diminutivele pot desemna anumite caractere . Ne referim la formele *băselu'*, *tăricelu'*, *geonelu'* derivate cu *-el(u)*, la cele în *-ică* (*varujică*, *vosganică*) / *-ica* (*sulfinica*, *boagica*, *macovica*) sau la pluralul în *-ei(i)* (*stolojeii*).

Această atitudine față de politicienii români, redată prin diminutive de la numele lor, este exprimată, într-un mod mai plastic, de Ioan Milică[33]: „Trecută prin cheia metaforică cu care se descuie lacătele ce fereacă gura lumii, ființa socială numită politician este transformată într-o vietate politică, numai bună de prins în insectarul «dezmierdărilor» onomastice. În imaginarul internauților, creaturilor politice li se atribuie cusurul liliputan al lipsei de anvergură morală. [...] Toleranța românelului și grija lui față de vietățile politice, indiferent de penajul lor politic, a devenit proverbială, fie că e vorba de fesenei, pesedei, udemerei, penelei, fie că vorbim de pedei, peledei sau penegei. Printr-o ciudată alchimie a hazului de necaz, băselu', tăricelu' și geonelu' împart lumea virtuală cu vanghelică, becalică sau varujică zis vosganică, cu sulfinica, boagica și macovica și, de ce nu, cu «stolojeii pricăjiți» ai lui «Traian Boc».

Asemenea diminutive onomastice apar și în presa din Franța, Italia etc., fapt ce demonstrează existența unui limbaj internațional (fr. *Sarkozet*, *Sarkozot*, *Sarkozeau*, *Sarkozon*; it. *Berluschetto*, *Berluschello*, *Berluschino*).

BIBLIOGRAFIE:

Brozović-Rončević, Caffarelli 2005 = Dunja Brozović-Rončević, Enzo Caffarelli (eds.), *Naming the World. From Commom Nouns to Proper Names. Proceedings from the International Symposium*, Roma.

Carabulea 1975 = Elena Carabulea, *Câteva observații asupra diminutivării substantivale pe baza DLR*, în „Studii și cercetări lingvistice", XXVI, 4, p. 335-341.

Contraș 1967 = Eugenia Contraș *Sufixul -uț(ă)*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", IV, p. 142-161.

Creța 1967 = Zorela Creța, *Sufixele peiorative*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", IV, p. 177-194.

Diez 1858-1860 = F. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Bonn.

Dimitrescu 1972 = Florica Dimitrescu, *Observații asupra lui mini-*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", VI, p. 137-141.

Dubois 1962 = Jean Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain*, Paris, Éditions Larousse.

Fischer 1985 = Iancu Fischer, *Latina dunăreană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Garzanti 1999 = *Il grande dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano, Garzanti Editore.

Germain 2005 = Jean Germain, *Des langues romanes inégales face à la productivité anthroponymique: l'expérience du* PATROM, în "Naming the World. From Commom Nouns to Proper Names. Proceedings from the International Symposium (Zadar, September 1st – 4th 2004)", p. 215-226.

Goicu-Cealmof 2006 = Simona Goicu-Cealmof, *Étude sur la formation des diminutifs en français*, Timișoara, Editura Augusta.

Hanton, Schmid 1997 = Catherine Hanton, Béatrice Schmid, *Dérivation lexicale et dérivation anthroponymique*, în « Théorie linguistique et applications informatiques. Actes

[33] Milică 2008 în „Ziarul de Iași" 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

du 16e Colloque européen sur la grammaire et le lexique comparés (24-27 septembre 1997) », p. 31-47.

Hasselrot 1972 = Bengt Hasselrot, *Étude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXe siècle*. Uppsala, Editura Almqvist and Wiksells.

Horning 1895 = A. Horning, *Die suffixe -iccus, -occus, -uccus im Französischen*, în „Zeitschrift für rumänische Philologie", p. 186.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică.

Klein et al. 1997 = Jean René Klein, Béatrice Lamiroy, Jean-Marie Pierret (eds.), *Théorie linguistique et applications informatiques. Actes du 16e Colloque européen sur la grammaire et le lexique comparés (24-27 septembre 1997)*, vol. II, „Cahiers de l'Institut de linguistique de Louvain", 25, 1-2, p. 31-47.

Löwe 1911 = K. Löwe, *Die Adjektivsuffixe im Dakorumänischen*, în „Jahresbericht", XVII, p. 102-103.

Meyer-Lübke 1895 = W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris.

Milică 2008 = Ioan Milică, *Gura lumii în format digital*, în „Ziarul de Iași", 12 iunie 2008, (www.ziaruldeiași.ro).

Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele românești*, București.

Puşcariu 1899 = Sextil Puşcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*. Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Leipzig.

Puşcariu 1900 = Sextil Puşcariu, *Diminuția în limba românească*, în „Noua revistă română pentru politică, literatură, știință și artă", 8, p. 372-377.

Rosetti 1986 = Al. Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, I, *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. Ediția definitivă, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Schifirneț 2008 = Constantin Schifirneț, *Manipularea pe forumurile ziarelor on-line* (www.atheneum.ca, 13 ianuarie 2008).

Seche 1969 = Luiza Seche, *Elementul de compunere mini-*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", V, p. 71-81.

SMFC = *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. III,1962; vol. IV, 1967; vol. V 1969; vol. VI, 1972, București, Editura Academiei.

Ștefănescu-Goangă 1962 = Zizi Ștefănescu-Goangă, *Sufixul -ache*, în „Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română", III, p. 119-127.

TLF 2004 = *Trésor de la langue française informatisé*, cédérom du texte intégral, Paris, CNRS Éditions.

LA DIMINUTIVATION DE CERTAINS NOMS DE POLITICIENS DANS LA PRESSE ROUMAINE ACTUELLE

Résumé

La langue roumaine contemporaine permet la création d'un nombre important de diminutifs comme termes communs ou comme prénoms et, de ce point de vue, elle s'approche de l'italien. En même temps, le roumain se différencie du français qui préfère former des hypocoristiques à partir des prénoms, employés surtout dans le langage familial, et de l'espagnol, qui ne crée que des termes communs à valeur diminutive.

Si dans le langage courant les noms de baptême (*Ionuț*, *Maricica*) sont, avant tout, des formations diminutives à valeur «caressante», dans la presse actuelle, qui peut être lue aussi sur l'internet, apparaissent des diminutifs formés à partir des prénoms et des noms de famille des

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

politiciens. Nous présentons dans cet article les suffixes diminutifs avec lesquels on crée ce type de formations (***-el***: *Băsel*, ***-eț***: *Boculeț*, ***-ică***: *Tăricenică* / ***-ica***: *Sulfinica*, ***-iță***: *Aditță*, ***-uț***: *Crinuț* / ***-uța***: *Băsescuța*) ainsi que les valeurs stylistiques des dérivés. La plupart ont une valeur péjorative, en indiquant l'ironie, parfois même le mépris face à un politicien. Autrefois on indique la filiation (*Băsescuța* est «la fille cadette de Băsescu") ou, par l'écriture avec minuscule, on crée un certain type humain (*băselu'*, *geonelu'*; *vanghelică*, *becalică*). Nous avons enregistré, à côté des formations dérivées avec les suffixes diminutifs anciens dans la langue roumaine (hérités du latin ou empruntés à l'ancien slave), un dérivé avec le préfixoïde *mini-* (*mini-bocii*) emprunté au français. De ce point de vue, les noms propres diminutifs s'approchent des formes créées avec le suffixe augmentatif *-oi(u)* / *-oaie* ayant elles-aussi une nuance péjorative (*Băsoiu*, *Becaloiu*, *Geonoiu*, *Tăriceoiu*, *Vadimoiu*; *Băsescoaia*, *Udroaia*).

De tels dérivés diminutifs peuvent être rencontrés aussi dans le langage de la presse française et italienne, ce qui prouve l'existence d'un vocabulaire international (fr. *Sarkozet*, *Sarkozot*, *Sarkozeau*, *Sarkozon*; it. *Berluschetto*, *Berluschello*, *Berluschino*).

Universitatea „Tibiscus", Timişoara,
Str. Lascăr Catargiu, 4-6,
goicus@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SURSE INEDITE ALE FRAZEOLOGIEI ROMÂNEŞTI ACTUALE

LIVIU GROZA

Diversitatea tipologică a unităților frazeologice ale limbii române, şi probabil ale oricărei limbi, se explică prin varietatea surselor care pot genera astfel de unități funcționale: realitatea materială imediată, viața culturală şi religioasă, literatura populară şi cultă, relațiile sociale în ansamblul lor. În răspândirea şi acceptarea, fie şi pentru o anumită perioadă, a creațiilor frazeologice intervin factori diverşi, de la caracterul recurent până la expresivitatea şi notorietatea tiparelor lingvistice percepute ca forme canonice.

Preponderența audio-vizualului în cultura actuală a determinat ca la sursele tradiționale ale frazeologiei româneşti să se adauge şi altele, inedite prin noutatea lor şi prin impactul pe care îl au asupra vorbitorilor. Presa scrisă şi audio-vizuală, televiziunea de divertisment, dar şi de popularizare contribuie intens la răspândirea unor construcții frazeologice care au aceeaşi valoare funcțională ca şi cele provenite din sursele tradiționale.

Caracterul inedit al acestor surse mai este determinat şi de aspectul mediat sau virtual al comunicării. Discursul repetat, definit de Coşeriu ca „tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a 'ceea ce s-a spus deja' "[1] presupune o comunitate socio-lingvistică reală, determinată de anumite obiceiuri, credințe, superstiții şi, nu în ultimul rând, de un anumit nivel educațional. Iorgu Iordan făcea următoarea observație: „Câte cuvinte şi expresii de-ale lui Creangă sau, mai ales de-ale lui Caragiale nu sunt citate în discuțiile şi povestirile oamenilor de cultură, fie pentru a-şi agrementa stilul (mai ales pe cel umoristic şi polemic), fie pentru a caracteriza un individ, un moment sau o situație!"[2] scoțând în evidență caracterul oarecum omogen al unei comunități utilizatoare a unui anumit tip de citate („oamenii de cultură").

Mediatizarea unor expresii diverse (refrene, sloganuri, locuțiuni etc.) presupune o anumită audiență în rândul unei comunități virtuale (publicul telenovelelor, al ştirilor, al emisiunilor de divertisment, al dezbaterilor politice etc.), iar rapiditatea răspândirii modelelor impune un caracter deosebit de actual, „la modă" al exprimării. Când „sursa"

---

[1] Coşeriu: 2000, p. 258 şi urm.
[2] Iordan: 1975, p. 266.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

își pierde actualitatea, construcția frazeologică devine opacă și poate fi reinterpretată sub aspectul motivării inițiale care a dus la apariția ei. Este cazul constucției frazeologice *fabrica de împachetat fum*, percepută astăzi ca una dintre „expresiile inutilității"[3], alături de o creație de felul *cooperativa munca în zadar*. Expresia în discuție este de fapt titlul filmului documentar *Fabrica de împachetat fum*, realizat în 1967 de regizorul Iancu Moscu, o critică la adresa poluării fabricilor de ciment, difuzat cu precădere în cinematografe, înaintea unor filme artistice.

Discursul repetat mediatizat reușește să pună în circulație o serie de construcții frazeologice al căror sens nu are neapărat legătură cu subiectul evenimentului respectiv, ci doar cu denumirea în sine. Mai ales în ultimii ani, se pot distinge în mass-media românească surse diferite, de felul celor de mai jos.

1. Titluri de emisiuni de televiziune

Audiența de care se pot bucura unele emisiuni de televiziune de divertisment, jocuri, concursuri, întreceri face ca denumirile respective să fie preluate de numeroși vorbitori și folosite cu semnificații diverse sau cu valoare de replici capabile să ilustreze anumite situații de comunicare. De exemplu:

Feriți-vă de măgăruș, emisiune concurs televizată în care cel care pierdea trebuia să încalece un măgăruș. Sensul construcției este un îndemn la vigilență:

> „În mod special însă a ieșit în evidență la capitolul "feriți-vă de măgăruș" pensiunea Wolfsberg din Garina. Prietenii care s-au cazat acolo au cam luat țeapă." http://www.banatserv.ro.

Viața bate filmul, titlul unei emisiuni televizate care prezintă fapte senzaționale, preluat și ca titlu al unei piese muzicale, folosit pentru a ilustra ideea că realitatea este mai surprinzătoare decât ficțiunea:

> „Ei bine, se pare că viața bate filmul, indiferent de situatie. Românii au într-adevar dreptul de a trai, dar doar muncind." http://demirelspiridon.ro

> „Nu pot spune dacă viața chiar bate filmul așa cum se consideră de către mulți dintre noi, însă un lucru e sigur: din când în când, viața aruncă o privire pe furiș la filme și fură idei pentru a face lucrurile mai condimentate." http://satirikon.wordpress.com

Fără îndoială, există și emisiuni de televiziune care au ca titlul construcții frazeologice exrpresive, de felul *Copiii spun lucruri trăsnite* (cf. *a spune lucruri trănite* „a spune ceva năstrușnic, ciudat") sau *O dată-n viață*. În cazul utilizării acestor construcții, valoarea expresivă este accentuată și de referința implicită la emisiunile respective:

> „Copiii spun lucruri trăznite despre criza financiară." http://www.ziare.com.
> „Președintele camerei spune lucruri tăsnite", în Cotidianul, 27 martie 2002, p.1.
> „Măgar o dată-n viață." http://www.catavencu.ro

[3] Zafiu: 2001, p. 263.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Titluri de filme de lung metraj sau de seriale de televiziune

Marile ecranizări ale unor opere din literatura universală au produs şi produc un impact deosebit asupra publicului. Numeroase persoane au luat mai întâi cunoştinţă de existenţa unei capodopere liteare prin intermediul cinematografiei şi, eventual, apoi au citit şi opera literară respectivă. De cele mai multe ori, transformarea titlului în expresie frazeologică nu ţine seama de subiectul filmului sau al operei literare, ci de înţelesul pe care îl are construcţia în ansamblul ei, de eventualul său sens expresiv, figurat:

A privi înapoi cu mânie „a avea resentimente", după titlul filmului *Look Back in Anger*, ecranizare din anul 1958 a operei cu acelaşi titlu a lui John Osborne, în regia lui Tony Richardson, titlul în română *Priveşte înapoi cu mânie*:

„Nu priveşte înapoi cu mânie. Moni îl aplaudă pe "Ricky Martin". http://www.gardianul.ro
„Euro priveşte înapoi cu mânie." http://business.rol.ro.

Bâlciul deşertăciunilor „gălăgie, hărmălaie, agitaţie, zgomot făcute în zadar, pentru nimic", preluare a titlului ecranizării romanului *Vanity Fair* a lui William Makepace Thackeray:

„Marele ***bâlci*** al deşertăciunilor electorale va începe pe 1 noiembrie." www.epochtimes-romania.com.

„Şi uite aşa, încet, încet cortina va cădea peste acest bâlci al deşertăciunilor autohtone", în *Jurnalul naţional*, 25 aprilie 1998, p. 3.

Departe de lumea dezlănţuită „departe de zbuciumul vieţii cotidiene", după titlul filmului *Far from the Madding Crowd*, ecranizare a romanului cu acelaşi nume a lui Thomas Hardy, regizor John Schlesinger:

„Vacanţă în Bucovina, departe de lumea dezlănţuită." http://www.gandul.info.

„Elevii clasei a III-a A, de la Liceul Pedagogic „Iosif Vulcan" din Oradea au acţionat, în taină, ***departe de lumea dezlănţuită"***. www.ovidan.ro.

Pot fi amintite şi titluri ale unor creaţii cinematografice româneşti sau stăine care nu sunt ecranizări ale unor opere literare :

Prea mic pentru un război atât de mare„a fi depăşit de evenimente, de sarcinile asumate sau primite", titlu al unui film românesc din anul 1969 realizat de regizorul Radu Gabrea :

„PNL e ***prea mic pentru un război atât de mare***. Îi vom întreba limpede pe cei de la UDMR dacă semnează sau nu moţiunea de cenzură." galati.einformatii.ro.

„Mititelu ***prea*** se bagă în toate alea pe spatele acestu club. ... că nu câştigi nimic! eşti ***prea mic*** pentru un ***război atât de mare*** !" www.craiova-maxima.ro.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ghici cine vine la cină ?„expresie a surprizei, a producerii unor evenimente neașteptate", traducere în română a titlului filmului american *Guess Who's Coming to Dinner* realizat în 1967 de Stanely Kramer:

„Așa se face că ne-am început săptămâna cu o surpriză: ***ghici cine vine la cină***, la taifas cu țara pe programul unu al televiziunii ?", în *România liberă*, 23 aprilie 1992, p.3.

„Ghici cine vine la cină? Barack Obama. ***Ghici*** cine gătește la ***cină***? Jamie Oliver. Cel mai cunoscut realizator TV de emisiuni culinare." www.realitatea.net.

Și unele titluri de filme seriale difuzate la televizune sunt folosite ca expresii frazeologice cu înțelesuri diverse.

Dosarele X „evenimente misterioase, inexplicabile", după titlul serialului *X Files* :

„Dosarele X cu o mașină ridicata ilegal ieri în București. www.radiozu.ro.

„Dosarele X în satul Gemeni : poliția anchetează apariția unui extraterestru albastru." stiri.kappa.ro.

Expresia este folosită și cu sensul de „documente secrete" care pot exercita o influență misterioasă asupra unor persoane:

„[...] de câte ori vorbește cu cineva la telefon despre 'calitățile' lui Dejeu, dosarele X intră în scenă", în *Jurnalul național*, 22 septembrie 1997, p. 1.

Zona crepusculară „spațiu în care se întâmplă fenomene inexplicabile și deosebit de periculoase", după titlul serialului **Twilight Zone** creat în 1959 (seria inițială având 156 de episoade) de Rod Serling, reluat uterior de alți cineaști :

„Sufocată de mașini, cu asfaltul accidentat ca un traseu de munte, strada Mihai Bravu este un fel de ***zonă crepusculară"*** www.stirilocale.ro.

„Mă împăcasem cu ideea că în România poșta reprezintă ***Zona Crepusculară***." supermagnet.ro.

3. Replici din filme sau din scenete umoristice difuzate la televiziune

Nu numai titlurile unor filme pot fi sursa unor expresii frazeologice inedite, ci și unele replici celebre din creații cinematografice artistice de lung metraj sau scenete satirice televizate. Păstrarea în discursul repetat a unor replici este determinată de situația în care se află personajele care le rostesc în creațiile cinematografice respective. Într-un anumit fel, fenomenul a fost descris de Iorgu Iordan, fără a face referire însă la cinematografie, în *Stilistica limbii române*, unde aduce în discuție zicala *prinde-o, Cecilio* cu sensul ironic de „învață rolul"(la adresa actorilor care nu voia sau nu puteau să rețină rolul cum trebuie) și expresia *bea, Iancule, apa toată*, răspândită într-o familie și într-un cerc de rude, oarecum sinonimă cu *vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiasmă*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nu trage dom' Semaca, sunt eu Lacărică, replică rostită de Gheorghe Dinică în filmul *Cu mâinile curate*, realizat de Sergiu Nicolasecu, folosită cu sensul „vă rog să mă scuzați !" :

„....mă văd că stau cu cartea în mâna dreaptă și în stânga stau și răfoiesc în dicționar după un cuvânt mai ciudat pe care nu îl înțeleg....
Ceea ce trebuie să recunoști că nu are ce să facă rău....nu trage dom' Semaca, sunt eu, Lăscărică." http://www.rhc.ro/forum.

N-am găsit altă rimă, replică din sceneta *Fabula*, difuzată la televiziune, interpretată de Mircea Diaconu și Toma Caragiu, utilizată tot ca formulă prin care se cer scuze :

„Actualii guvernanți au o mentalitate de aurolaci. Mă scuzați, ***n-am găsit altă rimă***!"www.bitpress.ro.

„Adevărul e că Călin (***n-am găsit altă rimă***) era un băiețel submediocru ..." 2007.informatia.ro.

"Postarea asta a mea ***nu***-și are locul aici, știu, dar...***n-am găsit altă rimă***!" www.serbanhuidu.ro.

C'așa-i în tenis, replică din monlogol *Așa-i în tenis* interpretat la televiziune de Toma Caragiu, utilizată cu sensul „asta e ; asta e situația":

„Dar nu-i nimic, căci drept pedeapsă se va pricepe negreșit un binevoitor să iți propună nonșalant faimosul „sign out" și să te-ndrume spre bucătărie, la gătit. C-așa-i în tenis..." http://pavajdecatifea.toateblogurile.ro.

„ ... plus că în străinatate, multe chestii listate mai sus sunt subvenționate de stat în țările civilizate, că așa-i în tenis." www.arhiblog.ro.

4. Refrene și fânturi din cântece la modă

Din unele creații muzicale, șlagăre, cântece la modă, deosebit de cunoscute de marele public, s-au putut desprinde refrene și frânturi de versuri utilizate ca expresii cu seminficații diverse. Iorgu Iordan a semnalat încă din 1943[4] utilizarea în vorbire a formulei *în pace și onor* desprinsă din *Imnul regal*. Fenomenul poate fi ilustrat astăzi și cu alte exemple.

Căsuța noastră, cuibușor de nebunii „loc în care se întâmplă lucruri scandaloase", refren al unei melodii interpretate de Gică Petrescu. Semnificația generală este dată de sensul cuvântului *nebunii*, iar valoarea ironică, de utilizarea diminutivelor *căsuța* și *cuibușor*:

„Căsuța noastră, cuibușor de nebunii... fiscale" http://lideruldeopinie.ro.

„Căsuța noastră (de sănătate) - cuibușor de nebunii!" http://www.zp.ro.

[4] Iordan : 1943 (1948), p. 257 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Uneori refrenul este utilizat fără o semnificație anume, doar cu valoare ironică pentru a obține, pe baza aceleași rime, efecte comice:

„Boc: Pușca și cureaua lată, ce premii, sporuri și stimulente aveați odată!" http://www.ziare.com.

„Pușca și cureaua lată, ce școală era odată!" www.magicfm.ro.

5. Vorbe celebre, sloganuri politice și publicitare

Mediatizarea discursului politic ocazional poate determina și perceperea unor construcții ca maxime, sentințe, cugetări rostite în momente importante ale vieții sociale. Poate fi adusă în discuție construcția *iarna nu-i ca vara* care exprimă un adevăr evident într-o formulare aparent sentențioasă:

„Olimpiada de iarnă nu-i ca vara."http://www.gandul.info.

„Iarna nu-i ca vara nici în fotbal."http://www.bucuresteni.ro.

Cu aceeași valoare pot funcționa și unele sloganuri publicitare și politice sau electorale. Frecvent repetate la radio și la televiziune, unele sloganuri de acest fel ajung să ilustreze situații de comunicare diverse:

Rămâne cum am stabilit (dintr-o reclamă pentru vodcă) expresie a confuziei determinată de o hotărâre neclară:

„Cabinetul Ciorbea ține trei ședințe nocturne într-o săptămână cu privire la legea 42, ajungând la inteligenta concluzie că rămâne cum am stabilit", în *Jurnalul național*, 20 octombrie 1997, p. 3.

Prietenii știu de ce (ditr-o reclamă pentru bere) expresie a consenului, a cunoașterii într-un cerc restrâns a unor adevăruri:

„Prietenii care își amintesc de scandalul cu decolarea avionului de Hanoi știu de ce", în *Jurnalul național*, 12 ianuarie 1998, p. 2.

Să trăiți bine ! urare cu care s-a încheiat un miting electoral, devenită uleterior slogan politic, astăzi expresie a dezamăgirii, utilizată și cu valoare de nume propriu, evidentă referire la cel care a rostit-o:

„Să trăiți bine cu Felix și Predoiu !" http://www.revista22.ro.

"Să trăiți bine" împlinește 58 ani. http://laurentiu.elenaworld.net.

Se poate constata că prin mass-media se conturează astăzi, mai mult ca în trecut, un fond comun cultural destul de larg răspândit, un amestec de oral scriptural și de scris oralizat, ale cărui elemente, utilizate ca unități funcționale de sine stătătoare, pot fi decodate cu ușurință de interlocutori prin referință implicită la fenomenul sau la sursa care le-a generat[5].

[5] Vezi clasificarea speciilor discursului repetat făcută de Dumistrăcel 2006 : 130 și urm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Coşeriu 2000	= Eugeniu Coşeriu, *Lecţii de lingvistică generală*, Chişinău, Editura Arc.
Dumistrăcel 2006	= Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic din perspectiva stilurilor funcţionale*, Iaşi, Institutul European.
Iordan 1943 (1948)	= Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"* Iaşi (ed. a II-a Bucureşti, 1948).
Iordan 1975	= Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române. Ediţie definitivă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Zafiu 2001	= Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

SUR QUELQUES SOURCES ORIGINALES DE LA PHRASÉOLOGIE ROUMAINE ACTUELLE

Resumé

Dans cet article, sont examinées certaines des sources originales de la phraséologie roumaine actuelle. Dans les medias, un bon nombre de titres de films, d'émissions de télévision, quelques slogans publicitaires, etc. sont transformés en véritables unités phraséologiques : *Zona crepusculară*, angl. *Twilight Zone*, *departe de lumea dezlănţuită*, angl. *Far from the Madding Crowd*, *Ghici cine vine la cină* ? angl. *Guess Who's Coming to Dinner* etc.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet, 5-7,
groza10@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE". OBSERVAȚII ȘI SUGESTII

CLAUDIA IONESCU

Operă lexicografică de mari dimensiuni, *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX[2])[1] se adresează vorbitorilor de limba română care doresc fie să-și îmbunătățească cunoștințele de limbă, fie să folosească niveluri mai rafinate ale lexicului.

Conceput ca un dicționar implicit normativ, DEX[2]-ul înregistrează și explică un număr ridicat de termeni, sensuri și unități frazeologice (cuprinde peste 70.000 de intrări). Pe lângă cuvintele din vocabularul fundamental, lucrarea cuprinde arhaisme, regionalisme, cuvinte populare, dar și un număr important de neologisme, diversitatea repertoriului lexical fiind menită să ofere publicului-țintă informațiile necesare într-un mod cât mai eficient.

Orice lucrare de mari dimensiuni întâmpina, din cauza volumului mare de informații și a complexității acestora, unele dificultăți ce țin de înregistrarea și organizarea informației.

Din punctul de vedere al problematicii, se diferențiază două tipuri de situații: pe de o parte, există o lipsă de unitate a criteriilor de înregistrare a cuvintelor-titlu, iar pe de altă parte, definiția în sine prezintă unele neajunsuri.

O problemă spinoasă ține de stabilirea listei de cuvinte, mai precis de atingerea unui echilibru între neologisme și cuvintele populare, regionale și arhaisme. Folosind un software numit CONCORDANȚIER, Victor Celac a comparat lista de cuvinte din DEX[2] cu o listă de cuvinte obținută prin procesarea unei baze de texte formată din lucrările cele mai importante ale literaturii române. În articolul intitulat *Lexicografia actuală și corpusurile electronice . Tratarea unor cuvinte învechite sau regionale în DEX[2]*, el atrage atenția asupra modului arbitrar de selecție a arhaismelor (reamintim că, în cazul acestora, criteriul principal este frecvența cu care termenii se regăsesc în cele mai cunoscute opere literare ale epocii). Prin analiza comparată a listelor de cuvinte de la litera C, autorul amintit semnalează prezența în DEX[2] unor cuvinte învechite cu puține atestări în literatură și atrage atenția asupra lipsei unor termeni mai cunoscuți. În acest sens, redăm un citat din articolul menționat:

„La prima vedere s-ar putea spune că este greu de știut de ce unele cuvinte precum: *capan* (...), *capanliu* (...), *chiocec* (...), *ciflic* (...), *culoglu* (...), *culucciu* (...) au intrat în

[1] Coteanu, Mareș 1996.
[2] [sub tipar].

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DEX[2], iar alte cuvinte din același domeniu, precum: *caimea* (...), *câșlă* (...) *circov* (...), *cleft* (...), *cociș* (...) nu au intrat în DEX. În special absența cuvântului *câșlă* (...) din acest dicționar este greu de justificat, și din perspectiva atestărilor, și din perspectiva faptului că acest cuvânt apare în toate celelalte dicționare."

În același timp, se observă absența totală din vocabular a cuvintelor tabu (cuvintele „rușinoase") și prezența mult mai redusă a cuvintelor neologice, cum ar fi *cash, catering, call girl.*

O nevoie mai veche, de a sincroniza listelor de cuvinte ale celor două lucrări esențiale adresate publicului larg, DEX[2]-ul și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM[2]) [3]a fost îndeplinită în ediția din 2010 (a III-a) DEX-ului. La momentul apariției sale, DOOM[2] înregistra unii temeni (*cacic, cafe, cadus, cairot, calabrian, calamita, calcaron, calicul*, dar și neologismele *cab* sau *casting*) care nu se regăseau și în ediția a doua a *Dicționarul explicativ.*

Articolul de față își propune să analize unele probleme ce apar ulterior selectării listei de cuvinte, fără a realiza o analiză exhaustivă a tuturor situațiilor întâlnite și semnalate.

Un prim punct asupra căruia am dori să ne oprim ține de indicarea prea detaliată a domeniilor și a restricțiilor de folosire. Denumite și mărci stilistice sau diastratice, aceste informații reprezintă „judecăți de valoare explicite ale lexicografului în raport cu normele și condițiile socioculturale de utilizare a unor cuvinte și sensuri"[4] și au rolul de a marca registrul adecvat de comunicare, aria de răspândire, uzul temporal etc[5]. Lista de abrevieri de la începutul ediției a II-a indică existena a aproximativ 70 de domenii înregistrate în dicționar (precedând definiția propriu-zisă, ele sunt marcate prin paranteze rotunde). Supraspecializarea domeniilor nu aduce un surplus de rigurozitate științifică, ci împiedică fluiditatea informației, complicând inutil înțelegerea termenului. Indicațiile domeniului ar trebui să fie generale, detalierea putând fi făcută ulterior, în textul definiției.

Etichetele stilistice sunt marcate prin paranteze rotunde, cu o excepție parțială, cea a indicației *fig.*, care apare fară niciun fel de marcaj atunci când este singură, așa cum se întîmplă în explicarea cuvântului *DRAMĂ, drame, s.f. (...). 3. Fig. Întâmplare, situație nefericită.* Alte indicații stilistice apar întotdeauna în paranteză, lucru ilustrat în definiției următorului cuvânt :

> ***MOÁCĂ,*** *moace, s.f. 1. (Pop.) Bâtă lungă și groasă cu măciulie la un capăt; măciucă. 2. (Arg.) Cap;*
> *figură. ◊ Expr. (Fam.) A o lua la moacă = a primi o bătaie zdravănă. 3. (Fam.) Persoană (mai ales femeie) bleagă, înceată, leneșă. 4. (Iht.; reg.) Zglăvoacă. [Var.: moc s.m.] – Et. nec.*

În astfel de cazuri, este necesară o consecvență prin unificarea modului de folosire a indicațiilor.

Foarte detaliate sunt etichetele ce arată restricții de utilizare (există peste o sută de etichetele de tipul *despre* ... în numai 50 de pagini de dicționar). Ele pot fi cu ușurință

[3] Vintilă-Rădulescu 2005.
[4] Bidu-Vrănceanu 1999: 19.
[5] Vezi și Popescu 2004: 7.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

integrate în definiția propriu-zisă sau, cel puțin, unificate. Bunăoară, indicațiile *(În Roma antică), (La romani)* pot fi reunite într-o singură sintagmă. Aceași observație se poate face și în cazul etichetelor de restricții morfologice, care nu urmează întotdeauna un tipar comun. De exemplu, noțiunea de substantivat apare notată și abreviat: *(Și substantivat), (Și subst.)*.

Credem, de asemenea, indicațiile de uz sintactic pot complica definițiile în mod inutil, prin surplusul de informații gramaticale. Termenul *CÂND* este precedat de următoarele indicații *(Introduce o propoziție atributivă în legătură cu noțiuni de timp) (Introduce o propoziție cauzală cu nuanță temporală) (Introduce o propoziție completivă directă) (Introduce o propoziție condițională) (Introduce o propoziție temporală)*. Propunem, așadar, cautarea unui nou mod de a defini astfel de teremeni, pentru a asigura înțelegerea mai deplină a cuvîntului.

Dificultăți de lectură pot apărea în cazul în care parantezele inițiale cuprind mai multe indicații. Dincolo de aglomerarea informațională (*Despre călugări; adesea substantivat) (Despre imagini; adesea fig.) (Art.; urmat de determinări care indică numele) (Despre un sistem de articulație a două piese ale unui mecanism),* câteodată pot apărea combinații cvasipleonasmice. Este cazul adjectivului *CAPSULIFÉR, -Ă, capsuliferi, -e,* care este precedat de indicațiile *(Bot.; despre plante)*.

O altă observație ține de folosirea aleatorie a parantezelor în cadrul definiției. În unele cazuri ele marchează o informație esențială definiției, iar în altele una facultativă. Vom exemplifica această situație, prin compararea a două definiții:

MENHÍR, *menhire, s.n. Monument megalitic (funerar sau de cult, întâlnit mai ales în provincia Bretagne și în sudul Angliei) de la sfârșâitul epocii neolitice, construit dintr-un bloc înalt de piatră necioplită, așezat vertical, izolat sau în grup. – Din fr.* ***menhir***

HEPATÓM, *hepatoame, s.n. (Med.) Tumoare hepatică (malignă). – Din fr.* ***hépatome.***

Precizarea *(funerar sau de cult, întâlnit mai ales în provincia Bretagne și în sudul Angliei)* din definiția temenului *MENHIR* aduce un plus de informație, fără a modifica in vreun fel sensul cuvîntului. Dar precizarea *(malignă)* întâlnită în definiția cuvântului *HEPATOM,* reprezintă chiar diferența specifică fiind, așadar, foarte importantă.

De asemenea, ar trebui să existe o unitate și, deci, un set de norme care să reglementeze folosirea exemplelor redacționale, adica imersiunea sintagmaticului în paradigmatic. *L-a făcut măgar* sau *A făcut avocatura* sunt citate folosite pentru explicarea unor sensuri ale verbului *A FACE,* dar astfel de exemple sunt mai degrabă rare. Ar fi util dacă sensurile diverselor cuvinte ar fi explicitate mai des prin citate redacționale.

Unele definiții conțin termeni specializați, ceea ce face mai dificilă înțelegerea lor. În explicarea cuvântul *CACAO* se găsește explicația *sub formă de produs pulverulent*, care ar putea fi înlocuită cu „granulat" sau chiar „pulbere". Această situație se întâlnește mai ales din cauză ca explicațiile termenilor tehnico-științifici au fost copiate aproape identic din dicționarele tehnice de specialitate.

În interiorul definiției, tratarea relației de sinonimie poate crea situații interesante. Definiția prin șir sinonimic este frecventă în DEX, sinonimele fie substituind, fie

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

completând definiția. Echivalentele semantice cel mai des întâlnite sunt cele folosite în sens larg, „care respectă condiția identității de referent (chiar dacă aceasta implică neglijarea voită sau nu a unor particularități ale acestuia), dar încalcă, eventual, condițiile care țin de comportamentul contextual sau de varianta stilistică."[6]

Plecând de la această premisă, se impune necesitatea precizării contextului stilistic, atunci când două sau mai multe sinonime nu se pot substitui reciproc in toate situațiile.

Un bun exemplu îl constituie șirul sinonimic PEDEAPSĂ – OSÂNDĂ. Cel de-al doilea termen este folosit ca echivalent semantic, completând difinița prin parafraza. El apare, însă, fără nicio indicație de uz, ceea ce poate crea în mintea cititorului, impresia greșită că cei doi termeni sunt substituibili în orice context stilistic. Definiția cuvântului OSÂNDĂ înregistează, însă, ca registru stilistic (Pop.), marcând astfel o diferență de uz.

Circularitatea este un aspect aproape intrinsec definițiilor, în special celor care se realizează prin șir sinonimic. Credem, totuși, că ar trebui să existe o anumită regularitate în redarea sinonimelor, nu după termenul cel mai apropiat ca sens, ci după termenul sinonimic definit prin precizerea genului proxim și a diferenței specifice. Se vor evita, astfel, situații care complică lectura dicționarului.

Presupunând că un cititor dorește să afle înțelesul verbului *A ÎMPILA*, sens explicat prin definiția clasică. Dicționarul înregistează astfel:

ÎMPILÁ, *împilez, vb. I. Tranz. A asupri, a oprima. – Et. nec.*

Mergând mai departe, lectorul va căuta să afle definiția celor două sinonime:

ASUPRÍ, *asupresc, vb. IV. Tranz. A prigoni, a oprima, a împila; a exploata.* ♦ *(Impr.) A chinui. – Din* ***asupra.***

OPRIMÁ, *oprím, vb. I. Tranz. A asupri, a împila, a exploata. – Din fr.* ***opprimer.***

Primul sinonim înregistrat pentru *A OPRIMA* este a *A ASUPRI*, deci, în acest caz se creează un cerc vicios. *A ASUPRI* are ca prin termen sinonimic verbul *A PRIGONI*, care este explicat tradițional.

PRIGONÍ, *prigonesc, vb. IV. Tranz.* ***1.*** *A provoca cuiva în mod permanent necazuri, neplăceri, a trata cu ură, cu dușmănie, a persecuta; (despre autorități) a lua măsuri represive, a oprima.* ***2.*** *A izgoni, a fugări pe cineva.* ♦ *Fig. (Despre abstracte) A urmări, a obseda; a chinui. – Din sl.* ***prigoniti.***

Cititorul a trebuit să parcurgă un număr prea mare de etape pentru a ajunge la verbul a carui definiție este explicitată. O astfel de situație se poate evita prin înregistrarea verbului *A PRIGONI* în poziție inițială în șirul sinonimic.

Dificilă este și tratarea unităților frazeologice, care sunt explicate când la primul termen, cand la al doilea, cand la ambii (ex. *A bate câmpii,* este explicat atât la *A BATE*, cât si la *CÂMP*)

Definită drept capacitatea majorității cuvintelor unei limbi naturale de a avea mai multe sensuri, polisemia se bucură de o bună reprezentare în DEX. Influența crescută a

[6] Bidu-Vrănceanu, Forăscu 2005:102.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

limbii engleze asupra vocabularului românesc, corelată cu diversificarea mijloacelor media a dus la o accentuare a dinamicii semantice care se manifestă nu numai prin pătrunderea neologismelor, ci și prin îmbogățirea cu sensuri noi a unor termeni deja existenți.

Câteodată neologismele înregistrate în dicționar nu sunt explicate în totalitate. Este și situația temenului *JOB*:

***JOB**, joburi, s.n. (Englezism) Slujbă, serviciu. ♦ Afacere cu caracter privat sau oficial. [Pr.: giob] – Din engl. **job**.).*

Este adevărat că în limba engleză, *JOB* are înțelesul de loc de muncă, serviciu de orice fel. În limba română, însă, el a primit un sem distinctiv, ajungând să denumească un serviciu de o anumită factură, în principal exclusiv urban și aparținând numai anumitor domenii.

Altă dată, sensul nou nu se regăsește în dicționar, ca în cazul cuvintelor *A DECAPA* sau *BALSAM*.

***DECAPÁ**, decapez, vb. I. Tranz. 1. A curăța de acizi sau de grăsimi o suprafață metalică în vederea operațiilor ulterioare. 2. A nivela un teren sau un pavaj de asfalt prin înlăturarea unui strat subțire de la suprafață. 3. A trata pieile sau blănurile cu soluții ale unor acizi sau săruri în vederea conservării lor temporare sau pentru prelucrarea ulterioară. – Din fr. **décaper**.*

***BALSÁM**, balsamuri, s.n. **1.** Suc gros și parfumat extras din rășini sau din alte substanțe vegetale, folosit ca preparat aromat și curativ. ♦ Fig. Miros foarte plăcut. ♦ Substanță aromată folosită la îmbălsămarea cadavrelor. **2.** Fig. Alinare, mângâiere, consolare. – Din it. **balsamo**, lat. **balsamum**.*

Verbul *A DECAPA* a dezvoltat un sens nou, „a trata chimic părul pentru a înlătura vopseaua", în timp ce *BALSAM* înseamnă, în uzul comun, în principal substanță aromată care se aplică pe păr. Pentru *BALSAM*, sensul nou a devenit și cel mai frecvent.

Nu este singurul exemplu care importanța sensului nou intrat, adică mai larga lui răspândire în limbă. definiții înregistează sensul nou, dar îl pun într-o poziție incorectă, cum se întâmplă cu temenul *CALCULATOR:*

***CALCULATÓR, -OÁRE**, calculatori, -oare, subst. 1. S.n. Tabel care cuprinde rezultatele unor calcule, folosit pentru simplificarea operațiilor; carte, broșură care cuprinde asemenea tabele. 2. S.n. (Și în s sintagma calculator electronic) Ordinator, computer. ◊ Calculator de buzunar = calculator de dimensiuni foarte mici, destinat publicului larg pentru efectuarea unei game de probleme matematice limitate; (impr.) minicalculator. 3. S.m. și f. Persoană specializată în calcule, mai ales economice. – Din fr. **calculateur**, lat. **calculator**.*

În astfel de situații, dicționarul trebuie să păstreze constanța în aplicarea prioritară a criteriului frecvenței (aici față de cel etimologic). Chiar dacă sensul **1.** este primul din punct de vedere cronologic, sensul **2.**, cel de computer este cel mai folosit ceea ce face

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

necesară o inversare a ordinii înregistrării sensurilor, deși nu ar trebui exclusă nici înregistrarea lor ca omonime.

De altfel, nu numai în privința noțiunilor noi apare inversarea în importanță a sensurilor. Dinamica limbii a inversat, nu în puține cazuri, însemnătatea unor înțelesuri, fapt care nu se regăsește întotdeauna în modul de tratare a acestora în DEX:

CALORIFÉR, -Ă, *caloriferi, -e, adj., s.n.* ***1.*** *Adj. Care transportă căldură.* ***2.*** *S.n. Instalație de încălzire producătoare de căldură (cu aburi, apă caldă sau aer cald); p. restr. radiator al unei astfel de instalații. – Din fr.* ***calorifère.***

BANC[2]*, bancuri, s.n.* ***1.*** *Numele unui joc de cărți.* ***2.*** *(Fam.) Scurtă anecdotă glumeață; p. ext. minciună. – Din germ.* ***Bank.***

Sensurile cele mai puternice ale acestor două exemple, *CALORIFER* și *BANC* sunt cele înregistrate la **2**. Se impune, în edițiile viitoare ale dicționarului, sincronizarea cât mai aproape a sensurilor cuvintelor polisementice cu utilizarea din limba vorbită.

Un criteriu important pentru polisemie, dincolo de sememele ce leaga mai multe sensuri din punct de vedere semantic, îl reprezintă cel etimologic. Credem ca acesta trebuie să fie subordonat, la rândul lui, celui semantic, pentru a evita apariția unor situații discutabile, ca cea a cuvântului *BROASCĂ*, exemplu discutat pe larg în mai multe lucrări de lingvistică[7]. Avem de-a face cu un caz, nu singular, de anulare a relației de polisemie care, datorita evoluției divergente, a devenit omonimie. Eliminarea legăturii semantice ar trebui să atragă după ea tratarea sensurilor diferite sub două sau mai multe intrări distincte, marcare prin cifră la umăr, în ciuda etimonului comun.

BROÁSCĂ, *broaște, s.f.* ***I.*** *Nume dat mai multor animale amfibii din clasa batracienilor, fără coadă, cu picioarele dinapoi mai lungi, adaptate pentru sărit, cu gura largă și ochii bulbucați. ◊ Expr. Ochi de broască = ochi bulbucați. ◊ Compus: broască-țestoasă = nume dat mai multor specii de reptile cu corpul închis într-o carapace osoasă, dintre care unele trăiesc pe uscat (Testudo graeca și hermanni), iar altele în apă (Emys orbicularis).* ***II. 1.*** *Compus: broasca-apei = plantă erbacee acvatică cu frunze lucioase, cufundate în apă, și cu flori verzui (Potamogeton lucens).* ***2.*** *Plantă arborescentă exotică cu flori mari, galbene și cu frunze groase, cultivată ca plantă de ornament (Opuntia ficus indica).* ***III.*** *Mecanism montat la o ușă, la un sertar etc., pentru a le încuia cu ajutorul unei chei. – Lat.* ****brosca.***

O ultimă observație ține de tratamentul omonimelor. Plecând de la premisa că termenul cel mai des întâlnit va fi notat cu **1** la umăr, atragem atenția asupra nevoii de sincronizare a acestui procedeu cu evoluția limbii. Deși DEX[2] înregistrează omonimele în ordinea alfabetică dată de valoarea lor morfologică, considerăm că în únele situații ar fi mai bine dacă s-ar folosi criteriul frecvenței. Este adevărat că termenul **CAPÓT**[1] este adjectiv, ceea ce îl plasează înaintea lui **CAPÓT**[2], care este substantiv, conform ordinii alfabetice. Sensul de îmbrăcăminte femeiască este, însă, mai răspândit în limbă, deci el ar trebui să fie înregistrat primul.

[7] Bidu-Vrănceanu, Forăscu 2005: 66.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CAPÓT*[1]** *adj. (Înv.; în limbajul jucătorilor de cărți; în expr.) A face (pe cineva) capot = a nu lăsa (pe cineva) să facă o levată la jocul de cărți; p. ext. a câștiga un mare avantaj asupra cuiva, a-l da gata. Din fr.* ***capot.

CAPÓT*[2]*, *capoate, s.n.* ***1.*** *Îmbrăcăminte femeiască de casă, de obicei lungă până la călcâie; halat.* ***2.*** *Învelitoare de pânză care acoperă diferite instrumente și aparate pe puntea unei nave. – Din fr.* ***capot, capote.***

O ultimă sugestie este revenirea la ilustrațiile, prezente la prima ediție. Considerăm că acestea sunt cu deosebire utile când reprezintă plante și animale, stiluri arhitectonice, noțiuni legate de astronomie și arheologie, dar nu numai. Definițiile acestor cuvinte sunt adesea mai greu de descrifrat din cauza limbajului științific folosit, ca urmare credem că o planșă ilustrativă ar facilita înțelegerea termenului.

În acest articol am dorit să atragem atenția asupra unor neajunsuri ale *Dicționarului explicativ al limbii române* (DEX[2]) și să oferim câteva sugestii și soluții pentru îmbunătățirea lui, în speranța că acestea vor fi de folos autorilor.

BIBLIOGRAFIE:

Bidu-Vrănceanu 1999 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Mărcile stilistice (diastratice) ale lexicului specializat în DEX*[2] în „Limbă și literatură", 1-2, p. 19-23.

Bidu-Vrănceanu, Forăscu 2005 = Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană: lexicul*, Humanitas, București.

Celac = Victor Celac, *Lexicografia actuală și corpusurile electronice . Tratarea unor cuvinte învechite sau regionale în DEX*[8], [sub tipar].

Coteanu, Mareș 1996 = I. Coteanu, Lucreția Mareș (coord.), *Dicționarul explicativ al limbii române.* Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic.

Popescu 2004 = Mihaela Popescu, *Dicționarele explicative: între norma lexicografică și realitatea lingvistică*, în „Limbă și literatură", 5-6, p. 4-9.

Vintilă-Rădulescu 2005 = Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române, Ediția a doua revăzută și adăugită*, București, Univers Enciclopedic.

„THE EXPLANATORY DICTIONARY OF ROMANIAN LANGUAGE". OBSERVATIONS AND SUGGESTIONS

Abstract

The aim of the paper is to briefly discuss some a couple identified in the (colloquially known as DEX), and to offer some possible solutions to these issues. The main aspects taken into consideration are the diastratic marks, the treatment of new meanings in polysemous words, and homonyms relations between terms. We conclude that more unity in the dictionary's structure would sole a lot of the existing issues.

Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
claudya_yonescu@yahoo.com

[8] [sub tipar].

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONSEMNAREA ÎN DICȚIONARE A UNITĂȚILOR FRAZEOLOGICE

CĂTĂLINA MĂRĂNDUC

În acest atricol vom prezenta modul în care dicționarele românești consemnează unitățile frazeologice, care sunt elementele deficitare, apoi să facem propuneri privind tratarea pe viitor a acestor elemente importante ale lexicului unei limbi. Nu ne propunem să găsim erori în aceste dicționare (ele au fost semnalate punctual de diverși cercetători), ci să studiem normele de redactare, modul în care se definesc în introduceri unitățile frazeologice și ce inconveniente prezintă pentru cititorii interesați.

Vom propune un mod clar de definire și diferențiere a sintagmelor, locuțiunilor și expresiilor, al căror statut credem că ar trebui precizat clar în dicționarele academice.

Unitățile frazeologice pot face obiectul unor dicționare speciale, de expresii, locuțiuni, sintagme, sau pot fi consemnate în dicționare generale. Prima categorie de lucrări lexicografice au drept articol de dicționar unități frazeologice[1], care pot fi ordonate alfabetic sau pot fi grupate în cuiburi sau familii în jurul unor cuvinte. Dar aceste dicționare sunt puține și în tiraj redus.

În dicționarele generale, unitățile frazeologice nu constituie articole de dicționar separate, ci sunt explicate în ultima parte a glosării sensului unui cuvânt component, marcându-se prin anumite caractere de literă.

În dicționarele explicative generale găsim un număr mic de unități frazeologice. Un număr mare de astfel de elemente se găsesc doar în dicționarele academice, DA[2], DLR[3] și MDA[4], care sunt de mari dimensiuni, în mai multe volume, dar nu sunt accesibile publicului larg.

Elementele frazeologice pot apărea la sfârșitul fiecărui sens al unui cuvânt, în mai multe locuri în cadrul articolului. Ele se află printre citate și sensuri obișnuite, astfel că sunt greu de găsit de către cititorii interesați. Nici din punct de vedere teoretic, lexicografia academică românească nu conține suficiente clarificări în prefețele dicționarelor.

Observăm că DA nu conține clarificări teoretice introductive privind unitățile frazeologice, iar în lista de prescurtări de la începutul primului volum găsim doar

[1] Breban et al. 1969, Duda et al. 1985 etc.
[2] DA 1913 s. v.
[3] DLR 1965 s. v.
[4] MDA 2001 s. v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

următoarele: „loc. = locuțiune; loc. adv. = locuțiune adverbială; loc. conj. = locuțiune conjuncțională; loc. prep. = locuțiune prepozițională". Am putea conchide că autorii DA nu recunoșteau existența decât a acestor trei tipuri de locuțiuni. În glosarea semnificației semnelor tipografice speciale, mai găsim: „După semnul # urmează idiotismele, locuțiunile proverbiale etc." Într-adevăr, în cuprinsul lucrării, găsim adeseori acest semn, la sfârșitul unor sensuri, după care sunt ortografiate cu litere uneori aldine, alteori cursive, diverse unități frazeologice, fără a fi denumite în vreun fel.

Consultând lista abrevierilor din DL[5], am constatat că acest dicționar ia în considerație 4 tipuri de locuțiuni: loc. adv., loc. adj., loc. conj., loc. prep., precum și prescurtarea exp. = expresie, termeni lingvistici pe care nu îi definește.

Precizări importante găsim în prefața la litera M, prima literă din DLR 1965, apărută sub formă de fascicule. Prefața se găsește în așa numita „fasciculă 0", (fiindcă prima parte a literei M apare în fascicula 1), desigur inaccesibilă cititorilor. Găsim aici următoarea definiție pentru expresie: „se consideră expresie orice grupare de cuvinte care are în totalitatea ei un sens distinct de al elementelor alcătuitoare"[6].

Pentru locuțiuni găsim pe aceeași pagină următoarea definiție: „Locuțiunile de diverse feluri sînt privite drept specii ale expresiilor, pentru că reprezintă grupări constante de cuvinte avînd alte valori sau funcțiuni decît acelea ale termenilor care le compun."

Diferența specifică a celor două noțiuni ar fi că: „În general, expresiile conțin un sens figurat, transparent sau aluziv, ceea ce nu se întîmplă cu locuțiunile, unități mai puțin îndepărtate de sensurile proprii ale cuvintelor care le alcătuiesc".

Ceea ce este frapant este că definiția dată aici expresiilor se aseamănă cu definiția pe care stilisticienii o dau unor figuri de stil sau sensului figurat al cuvintelor. Această similitudine de definire este explicabilă prin „expresivitatea" expresiilor, care înseamnă de fapt că au la bază figuri de stil lexicalizate; îndepărtarea de sensul cuvintelor componente se realizează prin procedee semantice specifice figurilor de stil.

Prin urmare, dacă locuțiunile sunt specii ale expresiilor, înseamnă că acestea au și ele, cel puțin la origine, o utilizare figurată a unui termen component și nu pare posibil ca prin sudarea lor până la îndeplinirea unei unice funcții sintactice să fie mai puțin îndepărtate de sensurile proprii ale cuvintelor.

Se mai arată că unitățile frazeologice sunt încadrate în articolul de dicționar al cuvântului care imprimă unității o valoare nouă, dar există unități frazeologice care ar putea figura la două sau mai multe cuvinte care apar cu sensuri diferite de sensul de bază. În acest caz, explicația se găsește la primul dintre ele, în ordinea apariției în expresie, iar la celălalt (celelalte), sunt menționate cu trimitere la cuvântul unde se găsește explicația. Din păcate însă, acest dicționar are mai multe volume și trimiterile se fac de la un volum la altul, greu de consultat pentru cititorul interesat.

O altă problemă greu de rezolvat de către cititori este calificarea unităților frazeologice drept sintagme, expresii, locuțiuni. În general, DLR și DA nu menționează decât o singură dată, în formă prescurtată, la începutul șirului, că avem a face cu expresii. În cazul unui șir mai mare de expresii, fiecare cu definiția ei și cu un mare număr de

[5] DL 1955 s. v.
[6] DLR 1965: M, 0, VII.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

citate, informația se pierde. DLR califică drept expresii acele unități frazeologice care conțin verbe, deci expresiile verbale. Aceleași dicționare nu califică în niciun fel unitățile frazeologice care nu sunt considerate locuțiuni și nu conțin verbe, doar le evidențiază prin caractere cursive, spre deosebire de expresiile verbale, cuvinte compuse și locuțiuni, care sunt evidențiate prin caractere aldine.

Locuțiunile sunt calificate printr-o prescurtare specifică, tot la începutul șirului, dacă există, de pildă, un șir de locuțiuni adverbiale la un sens al cuvântului. De multe ori DLR califică drept locuțiuni unități frazeologice cu caracter de expresii, sau invers. Tipurile de locuțiuni pe care DLR le acceptă sunt doar cinci: adjectivale, adverbiale, conjuncționale, prepoziționale și verbale.

În GLR 1963[7] găsim următoarea definiție pentru locuțiune: „Grupul de cuvinte mai mult sau mai puțin sudat, care are un înțeles unitar și se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire." În această lucrare se consideră că există locuțiuni echivalente tuturor părților de vorbire, cu excepția articolului și că locuțiunile substantivale și unele dintre cele adjectivale rezultă din locuțiunile verbale. Acest fenomen este denumit de Th. Hristea *derivare frazeologică*[8], iar în GLR 2005, vol. I, *Cuvântul*, este considerat a fi *conversiune*[9].

Ion Coteanu, fără a face distincție între *locuțiune* și *expresie*, utilizează termenii *expresie adjectivală, expresie adverbială* etc., pe care îi vom utiliza și noi mai departe: „Grupurile de cuvinte care, fără a fi propoziții, au înțeles de adjectiv se numesc locuțiuni (adică expresii) adjectivale"[10].

În Hristea 1984[11], găsim un capitol intitulat *Introducere în frazeologie*, în care aflăm că unitățile frazeologice se opun pe de o parte îmbinărilor libere de cuvinte și pe de alta cuvintelor simple.

Th. Hristea, autorul capitolului, consideră că „cu cât o îmbinare stabilă de cuvinte este mai expresivă, (deci are o mai pronunțată încărcătură afectivă), cu atât suntem mai îndreptățiți s-o considerăm expresie ... Când, însă, expresivitatea a dispărut complet (ori în cea mai mare măsură) și grupul frazeologic a devenit *împietrit* sau cât mai bine sudat ... atunci putem vorbi de locuțiuni fără teama de a greși."[12]

Toate aceste definiții conțin sugestii importante, dar păstrează un anumit grad de imprecizie. Autorii dicționarelor academice par să considere că cititorii nu sunt interesați de statutul unităților frazeologice, ci doar de sensul lor. Sau, deși redactate de și pentru specialiști, au aerul că evită să se pronunțe în chestiuni controversate.

În ce privește cea mai simplă unitate frazeologică prezentă în dicționare, **sintagma,** în DȘL[13], Gabriela Pană-Dindelegan o consideră structură binară, bazată pe o relație sintactică de subordonare între două cuvinte cu sens deplin.

În DLR, sintagmele sunt evidențiate prin litere cursive și precedate de un romb gol, urmat uneori de o succesiune de mai multe sintagme. Nu găsim precizat termenul

[7] GLR 1963: I, 34.
[8] Hristea 1984: 140.
[9] GLR 2005: I, 136.
[10] Coteanu 1982: 99.
[11] Hristea 1984: 134-161.
[12] Hristea 1984: 142.
[13] DȘL 1997 s. v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

sintagmă decât în rarele cazuri în care un cuvânt sau un sens al unui cuvânt nu este folosit decât în cadrul unei sintagme.

Exemplu: Cuvântul **DISCORDANT** apare cu sensul **3** doar în cadrul unei sintagme:

3. (În sintagma) *Sindrom discordant* = schizofrenie.

Prima definiție pe care o vom propune aici este:

Sintagmă = grup de cuvinte format dintr-un cuvânt regent și un determinant, cu structură sintactică normală, analizabilă, cu frecvență mare în limbă sau într-un vocabular specializat (profesional sau stilistic). Dintre aceste grupuri, dicționarele le vor explica doar pe acelea al căror sens nu poate fi dedus din îmbinarea sensurilor unităților lexicale componente, pentru înțelegerea cărora utilizatorul are nevoie de explicații. Considerăm normal să se precizeze statutul de sintagmă în toate cazurile, nu doar pentru un cuvânt sau un sens folosit numai în cadrul acesteia.

Locuțiunile sunt grupuri de două sau mai multe cuvinte care sunt în general definite, potrivit concepției argumentate în Dimitrescu 1958, printr-un criteriu funcțional, adică prin faptul că întregul grup îndeplinește funcția unei singure poziții sintactice. În lingvistica tradițională, se folosea criteriul înlocuirii cu un cuvânt sinonim. În Căpățână 2007 se combate această idee, oferind contra-exemple, cum ar fi: *a avea o dorință* = a dori, unde este înlocuită cu un sinonim o simplă îmbinare liberă de cuvinte[14].

În DLR, locuțiunile sunt diagnosticate pe baza acestui principiu clasic, prin înlocuire cu un sinonim, ceea ce explică de ce sunt adesea clasificate astfel unele expresii. Pe de altă parte, grupuri de cuvinte cu o structură arhaică, neanalizabilă, care conțin termeni dispăruți din limbă și care ar trebui considerate locuțiuni, sunt calificate în DLR drept expresii, deoarece limba română nu dispune de un cuvânt sinonim perfect al sensului lor unitar.

În DȘL se definește **locuțiunea** drept un grup neanalizabil, cu expresie fixă, cu sens global unitar, caracterizat prin trăsături morfosintactice probând pierderea autonomiei gramaticale a cel puțin unuia dintre membrii grupului și funcționarea de ansamblu ca un singur cuvânt.

În GLR 2005 se arată că locuțiunile reprezintă unități lexicale și gramaticale distincte. Locuțiunile care nu sunt calchiate din alte limbi sunt rezultatul unui proces de lungă durată, care antrenează modificări la toate nivelurile limbii.

a) La nivel lexico-semantic, elementele componente ale locuțiunii își pierd autonomia și sensurile obișnuite, iar sensul unic al locuțiunii nu reprezintă suma sensurilor unităților componente.

b) La nivel sintactic, locuțiunea ca întreg primește alți actanți și atribuie alte roluri tematice decât cuvântul central.

c) La nivel morfologic, în afară de verbul-suport al locuțiunii verbale, care își păstrează flexiunea, celelalte componente, cele nominale, își pierd flexiunea, rămân fixe, neflexibile.

Dar modificările descrise într-o viziune sincronică nu explică decât rezultatele transformării, nu și cauzele ei, care diferă de la caz la caz și pentru care ar fi nevoie de cercetări etimologice, diacronice. În cazul unora, calcul lingvistic lasă descrierea diacronică a schimbărilor lingvistice în seama etimologilor altei limbi.

[14] Căpățână 2007: 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Th. Hristea a afirmat adeseori[15] că dicționarele furnizează etimologia cuvintelor simple, dar arareori precizează originea și evoluția unităților frazeologice și ar fi necesar să se elaboreze un dicționar frazeologic etimologic. Este ceea ce își propune Stelian Dumistrăcel, în lucrarea *Expresii românești*[16], dar această lucrare, deosebit de convingătoare, nu tratează decât o mică parte din unitățile frazeologice prezente în dicționarele academice, fără a face distincția între expresii și locuțiuni și nu face doar bibliografia cercetărilor etimologice asupra unităților frayeologice, ci și a comentariilor stilistice, interpretative.

Pentru elucidarea tuturor istoriilor unităților frazeologice ar fi nevoie, credem, de un efort colectiv, al mai multor lingviști. Exprimăm opinia că etimologia expresiilor, sintagmelor și locuțiunilor ar trebui să figureze în viitoarea ediție a DLR într-o paranteză, înainte de explicația sensului, așa cum se găsea în multe dintre dicționarele vechi.

Perturbările structurii normale a grupului de cuvinte transformat în locuțiune pot proveni din dispariția unui cuvânt din limbă, sau unui sens al unui cuvânt, din arhaizarea tiparului lor flexionar ori modului de construcție sintactică, ori dintr-o abreviere a unității, datorate folosirii frecvente.

În ce privește definirea termenului **expresie** din titlul lucrării sale, Stelian Dumistrăcel oferă următoarea explicație largă: „Urmărind moduri de exprimare a mentalului românesc, printre enunțurile la care ne referim apar structuri diferite, de la idiotisme propriu-zise până la îmbinări (fixe) de minimum două cuvinte, care desemnează o noțiune sau care înfățișează figurat o idee."

Autorul cuprinde deci în dicționarul său diferite tipuri de unități frazeologice. Totuși, dacă își propune să investigheze etimologia și evoluția semantică a sensurilor figurate ale unităților frazeologice selectate, considerăm că în lucrarea sa vor predomina acele construcții pe care dicționarele le denumesc expresii, datorită expresivității lor.

Desigur, sensul acestui termen indispensabil, credem, în frazeologie, nu a fost suficient elucidat și diferă de la un cercetător la altul, dar acesta nu este un motiv să nu ne ocupăm de definirea lui, ci dimpotrivă, face ca definirea lui cât mai exactă să fie foarte necesară.

De aceea, vom încerca să prezentăm niște criterii diagnostice clare pentru distingerea expresiilor de locuțiuni.

Sensul cel mai general al noțiunii de **expresie** este, cum arată și DȘL, acela de formă sub care se transmite prin semnul lingvistic un conținut semnificant. Pentru realizarea optimă a funcției expresive a limbajului, vorbitorii folosesc adeseori o exprimare figurată, cu atât mai eficientă în transmiterea unui conținut semantic bogat cu cât este mai nouă, mai sugestivă.

Fiind la început o creație personală, figurată, „expresia" este apreciată pentru eficiența ei comunicativă și preluată de tot mai mulți vorbitori; ea intră în inventarul de convenții lingvistice, se lexicalizează. Astfel ea devine banală, își pierde noutatea și capacitatea sporită de a semnifica, sugerând imagini. Pentru a corecta lipsa de expresivitate, vorbitorii procedează la fel ca în cazul metaforelor tocite sau lexicalizate, efectuează modificări ale expresiei, înlocuind o parte a ei cu sinonime sau schimbând

[15] Hristea 1977: 587-599, Hristea 1987: 123-136.
[16] Dumistrăcel 2001.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

topica. Din acest motiv, expresiile au numeroase variații de formă, care sunt condiționate geografic și diacronic (pot fi arhaice sau regionale). Schimbările continui păstrează echilibrul între latura convențională a expresiei, inclusă în lexic, și între latura inovatoare, care îi sporește expresivitatea.

Prin urmare, expresiile frazeologice suferă cam același proces pe care îl suferă metaforele tocite din stilul poetic; sunt supuse la modificări de formă care le reînnoiesc expresivitatea. În MDA, ca și în DLR, sunt consemnate numeroase astfel de variații ale formei expresiilor. Exemplu (în MDA, la verbul ***a arunca***):

(Pop; îe) **Cât ai ~ cu securea** (sau **toporul, bățul, praștia, piatra, cu o sburătură**) La mică distanță.

Ceea ce face ca unele dintre aceste metafore lexicalizate să fie considerate unități frazeologice este faptul că au sensul și funcția gramaticală a unei simple unități lexicale. Sinonimul expresiei adverbiale de mai sus este „(foarte) aproape".

În DLR, se remarcă mai întâi mulțimea trimiterilor de la un cuvânt la altul:

„(E x p r . **Doamne apără!** v. a p ă r a . **Doamne păzește** (și **apără**)! v. p ă z i (**3**). **Doamne ferește!** v. f e r i . **Doamne iartă**(**-mă**)! v. i e r t a . **Doamne ajută!** v. a j u t a . **A fi (mai) de Doamne-ajută** v. a j u t a . **A nu fi de nici un Doamne-ajută** v. a j u t a . **A (se) încărca de Doamne-ajută** v. a j u t a ."

Din acest fragment (de la articolul **DOMN**) nu se pot extrage informații lexicografice. Volumele din DA și DLR la care se face trimitere nu sunt accesibile cititorilor.

Variantele topice nu sunt menționate în DLR, unde găsim formula (Cu schimbarea expresiei), după care urmează citate cu variante topice.

Spre deosebire de expresii, proverbele, zicătorile, maximele au sens figurat, dar nu și unitar, nu pot fi explicate printr-o unitate lexicală, ci printr-o parafrază mai lungă, iar în vorbire au rolul unei paranteze incidente, nu îndeplinesc o unică funcție sintactică în structură. Prin urmare, elementele paremiologice nu trebuie incluse printre cele frazeologice, așa cum se declară în normele și prefețele dicționarelor, dar în toate se găsesc totuși proverbe selectate după criteriul frecvenței și al expresivității.

Definiția acceptată de noi aici pentru expresie este :

Expresie denumim un grup de cuvinte care își pierd parțial autonomia semantică și sintactică, sunt folosite destul de frecvent împreună și au valoare expresivă ridicată, cel puțin un termen fiind utilizat în sens figurat. Expresia nu conține elemente neanalizabile pentru cititor sau construcții neclare, ori cuvinte arhaice necunoscute vorbitorului contemporan. Toate acestea ar periclita funcția ei comunicativă.

Termenii expresiei pot fi înlocuiți prin sinonime, obținându-se astfel variante lexicale ale acestei unități frazeologice. De asemenea, cuvintele componente își pot schimba forma și ordinea, dând naștere unor variante topice sau chiar unor parafraze ale expresiei. În sfârșit, nominalul principal al expresiei poate primi, în anumite situații, determinanți.

O altă trăsătură specifică a expresiilor este aceea că au, mult mai frecvent decât locuțiunile, un caracter polisemantic, adică un sens de bază, mai aproape de sensul propriu al cuvântului principal, si altul, sau altele figurat(e), din ce în ce mai îndepărtate de sensul de bază.

Ex.: (selectat din MDA, de la articolul ***alb***i) Expresia verbală populară *A-i albi (cuiva) ochii după* (sau *la...*) are următoarele sensuri: **1** A privi cu intensitate ceva. **2** (Fig.; pop.) A pofti la ceva. **3** (Fig.; pop.) A aștepta ceva în zadar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Sensul locuțiunilor are un caracter mai înghețat, de aceea cele mai multe locuțiuni sunt monosemantice. Din punct de vedere diacronic, am emis mai sus ipoteza că expresiile reprezintă punctul de plecare pentru evoluția spre apariția locuțiunilor.

Dacă printr-un accident în evoluția limbii expresia conservă o modalitate revolută de construcție sau un arhaism de orice tip, ea își pierde caracterul transparent, analizabil pentru vorbitori și din această cauză devine fixă, nemodificabilă, îndepărtându-se prin asta tot mai mult de limba vie, care evoluează. Devenind clișeu lingvistic, caracterul expresiv se pierde. Astfel expresia se transformă în locuțiune.

Procesul poate fi reversibil, locuțiunea poate fi parafrazată, remotivată (uneori prin etimologie populară), înzestrată cu expresivitate, ceea ce este definitoriu pentru unitatea frazeologică denumită expresie.

Expresivitatea pe care locuțiunea o mai păstrează constă în caracterul ei inedit, pitoresc, raportat la cuvântul sinonim cu ea.

Datorită relației strânse dintre expresii și locuțiuni, primele fiind caracterizate prin expresivitate și plasticitate, celelalte prin caracterul fix și neanalizabil, este normal să găsim un mod de a le denumi în paralel cu locuțiunile: **expresii verbale, expresii adverbiale, expresii adjectivale, expresii pronominale, expresii interjecționale.**

Locuțiunile conjuncționale și prepoziționale, datorită caracterului de relație, nu sunt expresive și formează mai rar **expresii prepoziționale** și **expresii conjuncționale**. Nefiind nevoie ca ele să fie expresive, vorbitorii nu simt nevoia să le modifice și își dobândesc mult mai repede caracterul fix.

Definița acceptată de noi aici pentru locuțiune este:

Locuțiune denumim un grup de cuvinte care ocupă o singură poziție sintactică, al cărui sens este unitar și diferit de combinarea sensurilor proprii ale cuvintelor componente, și care are o structură fixă, nemodificabilă, arhaică, diferită de modul obișnuit de combinare a termenilor în limba română actuală (adică nu admite variații morfologice și nici combinarea elementelor cu determinanți).

Existența unui termen component arhaic sau regional, neatestat în limba română contemporană altfel decât în acea unitate frazeologică este de natură să certifice caracterul ei de locuțiune. Arhaismul sau regionalismul din locuțiune poate fi lexical (un cuvânt care nu apare în limba actuală), poate fi morfologic (o particularitate flexionară arhaică) sau poate fi doar semantic (un sens vechi al cuvântului care s-a păstrat doar în acel context).

Existența unui mod de compunere a termenilor aberant față de sintaxa normală a limbii române este un alt criteriu care demonstrează caracterul de locuțiune al unei unități frazeologice. Exemple:

a) existența unor forme neobișnuite, arhaice de plural: *roate, câmpi.*

b) folosirea unor prepoziții neobișnuite: *a, de-a.*

Nu suntem de acord cu lingviștii care consideră că locuțiunile s-ar afla la originea cuvintelor compuse, cu toate că Fulvia Ciobanu[17], și, mai nou, Cecilia Căpățână[18], oferă câteva exemple în acest sens: *deplin, desigur, de-abia, dis-de-dimineață.*

De altfel, în introducerea la FCLR[19], Finuța Hassan arată că, spre deosebire de locuțiuni, structura cuvintelor compuse este analizabilă pentru vorbitori. Aceștia au

[17] Ciobanu 1961: 43–67.
[18] Căpățână 2007: 118.
[19] FCLR 1970: 9.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

tendința de a se împotrivi arbitrarului semnului lingvistic și de a-și organiza repertoriul de cuvinte pe baza unor analogii între forma și sensul acestora. Suntem de părere că pentru vorbitori caracterul neanalizabil frânează sudarea elementelor locuțiunii în cuvânt compus și le păstrează ca atare, sub forma unor construcții înghețate. Mult mai ușor se sudează în cuvinte compuse niște simple sintagme, pe baza frecvenței mari de utilizare și echivalenței între sensul unitar și suma sensurilor unităților componente.

Prin urmare, caracterul neanalizabil ar trebui să fie un criteriu și pentru distingerea locuțiunilor de cuvintele compuse, în cazurile în care acestea s-ar putea confunda.

Etimologia locuțiunilor ar explica, desigur, accidentul prin care acestea au devenit neanalizabile și fixe, au ieșit din circuitul modificărilor produse în scopul păstrării expresivității și au devenit simple unități ale lexicului unei limbi.

De pildă, Stelian Dumistrăcel[20] explică locuțiunea *a trage la aghioase* = a cânta pe nas; a dormi; a sforăi, prin grecescul *aghios* „sfânt", subliniind sensul ironic pornit de la cântecele bisericești.

Locuțiunea verbală *a-și da arama pe față* = a se demasca, a se deconspira, este explicată în aceeași lucrare[21] prin metoda „cuvinte și lucruri" pornind de la monedele false care erau de fapt din aramă acoperită cu un strat subțire de metal prețios.

La fel, Th. Hristea[22] explică sintagma *apă chioară* prin etimologie populară de la latinescul *aqua chiara*, „apă limpede".

Modalități de a distinge locuțiunile de alte unități frazeologice

Propunem, în concluzie, următoarele criterii de diagnoză a caracterului de expresie sau locuțiune:

a) Vom observa dacă unitățile frazeologice sunt neanalizabile pentru vorbitor, din pricina unor elemente arhaice sau care nu sunt specifice limbii române, în cazul calcurilor.

b) Vom observa dacă au formă fixă, lipsită de variațiile observate la expresii.

c) Pe baza unor probe, vom verifica dacă nu au comportament morfo-sintactic obișnuit, nominalele neputând primi determinanți și neputând fi înlocuite prin clitice.

De exemplu, în cazul unității frazeologice *a-și bate joc*, vom observa că nu putem schimba forma substantivului joc: **ți-ai bătut jocul, jocuri,* nici nu putem să-i adăugăm un determinant: **ți-ai bătut acest joc,* nici nu-l putem înlocui cu un clitic: *Ți-ai bătut joc? *Da, mi l-am bătut.* Deci este vorba de o locuțiune.

În cazul în care una dintre unitățile frazeologice numite de dicționare, spre exemplu, locuțiune adverbială nu răspunde satisfăcător acestor metode de diagnoză, o vom numi **expresie adverbială,** deoarece nu este o unitate cu formă nemodificabilă și lipsită de expresivitate.

La fel, considerăm că este potrivit să fie denumite **expresii adjectivale, expresii pronominale, expresii interjecționale** etc. acele unități frazeologice care nu sunt pe deplin înghețate, își modifică forma și sunt analizabile pentru vorbitori. Denumirea pare mai potrivită cu tradiția lexicografică și mai corectă din punct de vedere diacronic decât termenul de **grupare locuțională** utilizat în Gramatica limbii române[23].

[20] Dumistrăcel 2001: 21.
[21] Dumistrăcel 2001: 31.
[22] Hristea 1968: 215-216.
[23] GLR 2005: I, 560.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Propuneri de modificare a normei lexicografice în viitoarele dictionare explicative academice

Unitățile frazeologice să fie bine scoase în evidență prin folosirea unor caractere de literă distincte, și să se precizeze la începutul fiecăreia statutul ei de sintagmă, expresie, locuțiune.

Să se evite trimiterile de la un articol de dicționar la altul, preferându-se o explicatie succintă, eventual prin sinonim, eventual urmată de v...

Considerând că am demonstrat în secțiunea teoretică faptul că locuțiunile își au originea în expresii, prin opacifierea structurii, fixitate și pierderea expresivității, credem că ar fi potrivit să se ia în considerație existența în paralel a expesiilor și locuțiunilor echivalente fiecărei părți de vorbire; așa cum există o expresie verbală și o locuțiune verbală, să utilizăm termenii de expresie adjectivală, expresie adverbială, expresie pronominală, interjectională, prepozițională sau conjuncțională.

Ar fi necesar să existe o paranteză, înainte de explicarea sensului, în care să se precizeze etimologia unității frazeologice, dacă ea e cunoscută.

Desigur, este important să existe în introducerea oricărui dicționar niște clarificări terminologice și niște criterii precise de distingere a unităților frazeologice, pentru edificarea utilizatorilor.

BIBLIOGRAFIE:

Breban et al. 1969 = Vasile Breban, Gh. Bulgăr, Doina Grecu, Ileana Neiescu, Grigore Rusu, Aurelia Stan, *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București.

Căpățână 2007 = Cecilia Căpățână, *Elemente de frazeologie*, Craiova, Editura Universitaria.

Ciobanu 1961 = Fulvia Ciobanu, *Valorile prepozițiilor în construcție cu adverbele*, în SG III, p. 43–67.

Coteanu 1982 = Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros.

DA 1913 = *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, *A–B*, București, Socec, 1913, tomul I, partea a II-a, *C*, București, Universul, 1940, tomul I, partea a III-a, *D–de*, București, Universul, 1949, tomul II, partea I, *F–I*, București, Imprimeria Națională, 1934, tomul II, partea a II-a, *J–lacustru*, București, Universul, 1937; tomul II, partea a III-a, *Ladă–lojniță*, fără an.

DL 1955 = *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, Editura Academiei, vol. I, *A–C*, 1955, vol. II, *D–L*, 1956, vol. III, *M–R*, 1957, vol. IV, *S–Z*, 1958.

DLR 1965 = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, tomul VI, *M*, 1965-1968, tomul VII, patea I, *N*, 1971, tomul VII, partea a II-a, *O*, 1969, tomul VIII, *P*, 1972-1984, tomul IX, *R*, 1975, tomul X, *S*, tomul XI, partea I, *Ș*, 1978, tomul XI, partea a II-a, *T*, 1982–1983, tomul XII, partea I, *Ț*, 1994, tomul XII, partea a II-a, *U*, 2002, tomul XIII, partea I și a II-a, *V* și *W*, *X*, *Y*, 1997–2005; tomul XIV, *Z*, 2000, tomul I, partea a III-a, *D*, 2006-2009.

Dimitrescu 1958 = Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, București, Editura Academiei.

DȘL 1997 = Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

Duda et al. 1985 = Gabriela Duda, Aglaia Gugui, Marie Jeanne Wojcicki, *Dicționar de expresii și locuțiuni ale limbii române*, București, Editura Albatros.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dumistrăcel 2002 = Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe. Expresii românești – Biografii – motivații*, ed. a II-a, Iași, Institutul European.
FCLR 1970 = *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Finuța Hassan și Fulvia Ciobanu, cu o prefață de Mioara Avram, București, Editura Academiei, 1970.
GLR 1963 = *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol I, *Morfologia*, vol. II, *Sintaxa*, București, Editura Academiei, 1963.
GLR 2005 = *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, vol. II, *Enunțul*, București, Editura Academiei, 2005.
Hristea 1968 = Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, Editura Științifică.
Hristea 1977 = Th. Hristea, *Contribuții la studiul etimologic al frazeologiei românești moderne*, în LR 6, p. 587-599.
Hristea 1984 = Th. Hristea (coord.) *Sinteze de limba romînă*, ed. a III-a, Editura Albatros, București.
Hristea 1987 =Th. Hristea, *Din problemele etimologiei frazeologice românești*, în LR 2, p. 123-136.
MDA 2001 = *Micul dicționar academic*, București, Editura Univers Enciclopedic, vol. I, *A-C*, 2001, vol. II, *D-H*, 2002, vol. III, *I-Pr*, 2003, vol. IV, Pr-Z, 2003.
SG 1956 = *Studii de gramatică*. Vol. I–III, București, Editura Academiei, I: 1956; II: 1957; III: 1961.

LA NOTATION DES ÉLÉMENTS PHRASÉOLOGIQUES DANS LES DICTIONNAIRES

Résumé

Nous observons premièrement que les unités phraséologiques sont expliquées soit dans des dictionnaires spéciaux, soit dans les grands dictionnaires académiques.

Ces derniers expliquent les unités phraséologiques dans la dernière partie de l'explication sémantique de l'un des sens du mot central, le sens duquel on considère que l'on a formé cette expression complexe. Les unités phraséologiques sont mises en évidence par de differents caractères de lettre.

Les dictionnaires mettent l'accent sur l'explication du sens des unités phraséologiques, parfois sans préciser leur statut d'expression (verbale), de locution ou syntagme. Les avant-propos et les indications d'utilisaton des dictionnaires ne contiennent pas trop d'eclaircissements pour le lecteur interessé à ce problème. Dans les traités de grammaire et dans le dictionnaire de termes linguistiques on trouve des explications insuffisantes ou divergentes concernant la distinction entre expression, locution et syntagme.

Nous sommes d'opinion que les dictionnaires académiques, redigés par des spécialistes, sont ceux qui devraient préciser clairement le statut de chague unité phraséologique consignée soit locution, expression ou syntagme.

Pour cela, nous proposons des définitions claires de ces notions, ainsi que des méthodes de diagnose opératives pour celles ci.

Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
catalina_maranduc@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SUBSTITUȚIA SUFIXALĂ ȘI SUBSTITUȚIA FINALEI CONSIDERATE CA SUFIX. PRIVIRE COMPARATIVĂ

CRISTIAN MOROIANU

I. Substituția de sufixe reprezintă modalitatea internă analogică de creare a noi cuvinte prin înlocuirea unui sufix, real sau aparent, cu un alt sufix (în mod evident, real), explicabilă prin necesități structurale sau printr-o expresivitate suplimentară. Fenomen existent încă din latină, substituția de sufixe se manifestă, cu aceleași explicații, inclusiv în alte limbi moderne de cultură, dintre care menționăm, în primul rând, franceza, și are loc, din rațiuni diferite, la toate nivelurile limbii (standard, popular, familiar-argotic, în diversele terminologii etc.)[1]. După cum se poate deduce din definiția generală, ceea ce numim generic „substituție sufixală" îmbracă cel puțin două forme principale de manifestare: pe de o parte, este vorba despre înlocuirea a două sufixe reale, unul prin celălalt; pe de altă parte, de înlocuirea finalei unui cuvânt, înțeleasă sau interpretată de către vorbitori ca sufix, cu un sufix, de această dată, autentic. Pentru a putea fi încadrată în mijloacele interne de îmbogățire și, implicit, de sistematizare și de nuanțare a vocabularului, această înlocuire trebuie să aibă loc la nivelul unei singure limbi, în cazul nostru, româna. Precizarea este necesară pentru a deosebi substituirea unui sufix (sau a ceea ce este considerat sufix) cu altul de fenomenul adaptării morfematice a împrumuturilor analizabile cu aspect derivativ. Prin definiție, o bază derivativă care participă la fenomenul substituției sufixale este, ea însăși, o structură analizabilă sau semianalizabilă.

I.1. Substituirea unor sufixe derivative autentice sau reale, la nivelul limbii române, se poate explica în mai multe moduri, în funcție de nivelul de limbă la care se exercită. Ea se manifestă, deopotrivă, în derivarea de la baze secundare, la rândul lor derivate din baze moștenite (cele mai multe populare, eventual regionale) și în derivarea de la baze secundare împrumutate (mai vechi sau mai noi), ajungând până la cele de proveniență recentă (populare, regionale, marginale sau, dimpotrivă, aparținând limbii literare, în diversele sale forme de manifestare). Participă la derivarea prin substituție de sufixe toate părțile de vorbire cu sens lexical, iar rezultatul este obținerea unor unități lexicale diferite prin comparație cu baza. Vom trece în revistă, cu exemple reprezentative[2], principalele tipuri și subtipuri. Cele mai multe dintre situații presupun

[1] Despre diversele aspecte al derivării prin substituție de sufixe, în ambele ei forme de manifestare, vezi, cu bibliografie, Moroianu 2008 a : 194-206 și Moroianu 2009: 281-294.

[2] Exemplele citate au fost selectate din DA, DEX[2], MDN, DEXI, DLR sau au fost preluate din materiale de presă sau din documente de pe Internet.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

substituirea unui sufix vechi, din structura unui cuvânt vechi, cu un alt sufix vechi, și substituirea unui sufix neologic cu un altul, tot neologic, din structura unui neologism. Excepțiile sunt relativ puține și se explică prin intenție expresivă sau ironică.

I.1.1. Baze primare moștenite derivate cu sufix real substituibil cu un alt sufix. Din categoria derivatelor de la baze primare moștenite al căror sufix real este substituit sunt de menționat următoarele exemple: *asproi*, adj. „aspru" (din *aspr[iu]* + *-oi*); *amăriu*, adj. (rar) „amărui" (din *amăr[ui]* + *-iu*); *bucățoi*, s.n. "bucată mare" (din *bucăț[ică]* + *-oi*); *butoaie* s.f. (din *but[oi]* + *-oaie*); *butoană*, s.f. (reg.) „butoi" (din *but[oaie]* + *-oană*); *căprui*, adj. „căpriu" (din *căpr[iu]* + *-ui*); *mâncăcilă*, s.m. (din *mâncăc[ios]* + *-ilă*); *molcan*, adj. (reg.) „molâu" (de la *molc[uț]* „moale" + *-an*); *negriciu*, adj. (din *negr[icios]* + *-iciu*); *privighetor*, s.m. „bărbățușul privighetoarei" (din *privighe[toare]* + *-tor*); *rândunel*, s.m. „bărbățuș al rândunicii" (din *rândun[ea]* sau/și din *rândun[ică]* + *-el*); *somnorel*, s.m. (bot.) „zmeoaică" (din *somnor[os]* + *-el*); *somnorilă*, s.m. „persoană somnoroasă" (din *somnor[os]* + *-ilă*)[3]; *spătel*, s.n. (reg.) „spătar al scaunului" (din *spăt[ar]* + *-el*); *turturel*, s.m. „bărbățuș al turturelei" (din *turtur[ică]* + *-el*); *turturoi*, s.m. (din *turtur[ică]* + *-oi*)[4]; *urzoc*, s.n. (reg.) „urzitor, urzoi" (din *urz[oi]* + *-oc*); *urzor*, s.n. (reg.) „urzitor, urzoi" (din *urz[oi]* + *-or*); *vătărău*, s.m. (reg.) „iepuroi" [din *vătăr[an]* (< *văt/ui/* + *-ăran*) + *-ău*] etc. În perioada modernă sunt de remarcat, la nivelul exprimării relaxate și argotice, derivate neologice ca *fomism*, s.n. (din *fom[ist]* + *-ism*) și *fripturism*, s.n. (din *fripturist]* + *-ism*)[5], obținute de la baze moștenite (*foame*, respectiv *friptură*) cărora li s-au adăugat, într-o primă etapă, un sufix neologic. Dintre neologismele derivate, în epoca modernă, de la o bază primară moștenită (deci veche) derivată cu sufix real (la rândul lui, moștenit) substituibil cu un alt sufix vechi, citățm numele simpaticului personaj al lui Hans Christian Andersen, *Degețica*, făcut din *degeț/el/* prin înlocuirea lui *-el* cu *-ica*.

I.1.2. Baze primare onomatopeice și expresive derivate cu sufix real substituibil cu un alt sufix. Tot vechi, dar pasibile oricând de actualizare, sunt și derivatele de la baze onomatopeice, ale căror sufixe, lexicale și lexico-gramaticale, sunt substituite prin alte sufixe reale: *croncar*, s.m. „corb" (din *cronc[an]* + *-ar*); *croncău*, s.m. „corb" (din *cronc[an]* + *-ău*); *dârdală*, s.f. „flecar; mârțoagă, gloabă; obiect uzat" (var. dârdeală, dârdolă, dârdoală, dărdală) (din *dârd[âi]* + *-ală*); *dârlău*, s.m. (reg.) „pierde-vară" (din *dârl[âi]* + *-ău*); *zbârnoi*, s.m. (din *zbârn[âi]* + *-oi*); *zumzet*, s.n. (din *zumz[ăi]* + *-et*) etc.

I.1.3. Baze primare vechi împrumutate, derivate cu sufix real (vechi sau nou) substituibil cu un alt sufix. Din seria împrumuturilor analizabile mai vechi ale căror sufixe reale au fost substituite cu altele menționăm câteva exemple ca: *băbătuie*, s.f. „băbătie" (din *băbăt[ie]* + *-uie*)[6]; *Bobonel*, s.m. „nume de câine" (din *bobon[at]* [7] + *-el*); *boldică*, s.f. „cățea mică" (din *bold[ei]* „câine" sau din *bold/eică/* + *-ică*); *budulan*, s.m.

---

[3] În cazul lui *somnorel* și *somnorilă*, asistăm la o falsă segmentare a sufixului *–uros* în *–os*. Din acest punct de vedere, este o chestiune de decizie considerarea acestor situații în substituția reală sau în cea a finalei considerate ca sufix.

[4] Nu este exclusă și derivarea celor două masculine direct din *turturea*, prin înlocuirea lui *–ea* (înțeles ca sufix, ceea ce, la origine, și era) cu *–el*, respectiv cu *–oi*.

[5] Despre derivatele în *–ism* și *–ist*, vezi Moroianu 2008 b: 75-89.

[6] Indiferent de modalitatea de formare a lui *băbătie*, s.f., pentru care vezi DA, s.v., și aici ne aflăm în prezența unui sufix greșit segmentat (vezi, supra, similar, *somnorel* și *somnorilă*).

[7] Variantă pentru *gogonat* derivat, la rândul lui, din *gogon* + *-at*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„greu de cap" (din *budul[ac]*[8] + *-an*); *cioruș*, s.m. „țigan, negru ca un țigan" (din *cior[oi]* + *-uș*[9]); *neobrăzare*, s.f. „nesimțire" (din *neobrăz[at]* + *-are*); *nevăstoi*, s.m. „masculul nevăstuicii" (din *nevăst[uică]* + *-oi*); *nevăstoaică*, s.f. „nevăstuică" (din *nevăst[uică]* + *-oaică*); *răchitici*, subst. (reg.) „răchitiș" (din *răchit[iș]* + *-ici*) etc. Derivatele prezentate mai sus, obținute prin înlocuirea unui sufix vechi tot cu unul vechi, sunt, după cum se observă, populare sau regionale. Cel puțin la fel de interesante sunt și derivatele neologice formate de la baze secundare neologice derivate de la o bază primară veche: *lichelist*, adj. [din *lichel[ism]* (< *lichea*, pl. *lichele* + *-ism*) + *-ist*], *mahalagist*, adj. [din *mahalag[ism]* (< *mahalagiu* + *-ism*) + *-ist*]; *tembelist*, adj., subst., adv. [din *tembel/ism/* (< *tembel* + *-ist*) + *-ism*][10] etc.

I.1.4. Baze primare neologice (derivate interne sau împrumuturi analizabile) „derivate" cu sufix real substituibil cu un alt sufix. Numeroase sunt și derivatele de la baze neologice analizabile, prin același tip de substituție. Caracterul lor analizabil presupune, ca și în cazul împrumuturilor mai vechi, crearea efectivă pe teren românesc sau interpretarea lor ca împrumuturi în întregime sau parțial analizabile. Derivatele neologice sunt, cele mai multe, obținute prin substituirea a două sufixe neologice: *absolvență*, s.f. „calitatea de a fi absolvent" (din *absolv[ent]* + *-ență*); *consultanță*, s.f. „oferirea de sfaturi calificate în materie de organizare și conducere" (din *consult[ant]* + *-anță*, după engl. *consulting*)[11]; *deconcertanță*, s.f. (din *deconcert[ant]* + *-anță*); *familiarist*, adj. „cel care încurajează, care practică familiarismul" (din *familiar[ism]* + *-ist*); *franțuzist*, adj. „care folosește franțuzisme sau care se exprimă franțuzit" (din *franțuz[ism]*[12] + *-ist*); *fulguranță*, s.f. "stare fulgurantă, înflăcărare" (din *fulgur[ant]* + *-anță*); *huliganist*, adj. „huliganic, caracteristic, privitor la huliganism" (din *huligan[ism]* sau din *huligan[ic]* + *-ist*); *ghinionism*, s.n. (din *ghinion[ist]* + *-ism*); *idilist*, adj. (din *idil[ism]* și/sau din *idil[ic]* + *-ist*); *orizontare*, s.f. „așezarea solului în straturi orizontale" (din *orizont[al]* + *-are*); *parvenitist*, adj. (din *parvenit[ism]* + *-ist*), *patriotist*, adj. "plin de patriotism, patriotic" (din *patriot[ism]* și/sau din *patriot[ic]* + *-ist*), *percutanță*, s.f. "caracter percutant" (din *percut[ant]* + *-anță*); *protocronist*, adj., subst. (din *protocron[ism]* + *-ist*); *somnambulist*, adj., subst. (din *somnambul[ism]* + *-ist*); *trepidanță*, s.f. „caracter trepidant" (din *trepid[ant]* + *-anță*) etc.

I.2. Substituția finalei considerate ca sufix are loc atunci când un cuvânt (moștenit sau împrumutat) este interpretat de către vorbitori ca având o structură semianalizabilă la nivelul limbii române. Prin „structură semianalizabilă" se pot înțelege, în cazul de față, două situații: una se referă la cuvintele vechi a căror structură pare a fi motivată exclusiv

---

[8] *Budulac* „prost" este o variantă a lui *budalac*, id., derivat progresiv de la *budala*, s.m. „prost, nătărău".

[9] Vezi Pascu 1916, s.v. În DA, s.v., este considerat derivat de la *cioară*.

[10] Exemplele citate nu sunt atestate lexicografic, fiind preluate de către mine din documente existente pe Internet.

[11] Obținerea lui *consultanță* din *consult/ant/* are un caracter particular prin faptul că reprezintă, în realitate, un calc după engl. *consulting*, id. (împrumutat, la rândul lui, în română), obținut prin echivalarea morfemului *–ing* cu sufixul abstract *–anță*. Am inclus acest exemplu la substituția sufixală reală pentru că opțiunea pentru sufixul *–anță* se datorează prezenței corespondentului masculin în *–ant*. În DEXI și MDN, s.v., cuvântul este considerat derivat progresiv din *consult* + *-anță*.

[12] Derivatul poate proveni inclusiv din adj. *franțuzit*, prin înlocuirea lui *–it* cu *–ist* (vezi perechile similare *aiurist* și *aiurit*, *divanist* și *divanit*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

la nivelul finalei (interpretate, în consecință, ca sufix), iar alta se referă la împrumuturile neologice a căror structură este transparentă **parțial** la nivelul ambelor componente (radical și sufix derivativ). Morfemul final (posibil sufix în limba de origine, în română, însă, component al cuvântului-radical) este asimilat unui sufix derivativ atașat pe teren românesc. Acest fals sufix este înlocuit de către vorbitori, după modele analogice, cu un sufix autentic, rezultatul acestei „derivări" fiind un nou cuvânt analizabil. Substituirea finalei considerate sufix derivativ are loc prin raportare la următoarele tipuri de baze derivative:

I.2.1. Baze latinești moștenite interpretabile, cu sau fără argumente etimologice, ca derivate cu sufixe: *bălțică*, s.f. (reg.) „vacă mică bălțată" (din *bălț[ată]* + *-ică*); *cheotură*, s.f. „cheotoare" (din *cheo[toare]* + *-tură*); *codobatelei*, s.m. (reg.) „codobatură-albă" (din *codobat[ură]* + *-elei*); *codobatică*, s.f. (reg.) „codobatură" (din *codobat[ură]* + *-ică*); *codobatiță*, s.f. (reg.) „codobatură" (din *codobat[ură]* + *-iță*); *codobator*, s.m. „bărbătușul codobaturii" (din *codoba[tură]* + *-tor*); *măcilesc*, adj. (înv., reg.) „de călău, de gâde" (din *măcil[ar]*, var. pentru *măcelar* + *-esc*); *mistriu*, adj. „pestriț" (din *mistr[eț]* + *-iu*); *sălbătioară*, s.f. „animal sălbatic mic" (din *sălbat[ică]* + *-ioară*); *sălbătișoară*, s.f. „sălbătioară" (din *sălbat[ică]* + *-işoară*); *vătăran*, s.m. (reg.) „puiandru de iepure" (de la *văt[ui]* + *-ăran*); *vătoi*, s.m. (reg.) „ied; iepuroi" (de la *văt[ui]* + *-oi*) etc.

I.2.2. Baze din substrat sau împrumutate (vechi sau noi) interpretabile, cu sau fără argumente etimologice, ca derivate cu sufixe.

I.2.2.1. Dintre cele vechi, populare sau regionale, sunt de menționat exemple ca: *barabușcă*, s.f. „cartof" (din *barab[oi]* sau din *barab[ulă]* + *-uşcă*); *bididel*, s.m. „căluț tânăr, iute și frumos" (din *bidid[iu]*, var. a lui *bidiviu* + *-el*); *birac*, s.m. (Bihor) „birău" (din *bir[ău]* + *-ac*); *bituşcă*, s.f. „bituşă, cojocel scurt fără mâneci" (din *bit[uşă]* + *-uşcă*); *boscorosi*, vb. „a scotoci" (din *boscor[odi]* + *-osi*); *brustan*, s.m. „brusture" (din *brust[ure]* + *-an*); *buiac*[1], s.n. „pieptar de postav" (din *bui[că]* + *-ac*); *buietic* „(despre vegetație) abundent" (din *bui[ac]*[2] „exuberant, sălbatic" + *-atic*); *buimatic*, adj. „buimac" (din *buim[ac]* + *-atic*); *burletic*, s.m. „cioban tânăr" (din *burl[ac]*[1] + *-etic*); *burlac*[2] s.n. „butoi" (din *burl[an]* + *-ac*); *burloi*, s.n. „ulcior" (din *burl[an]* + *-oi*); *burlui*, s.n. „tub aplicat în vrana butoiului când fierbe vinul" (din *burl[an]* + *-ui*)[13]; *cărăbuş*, s.m. (din *cărăb[aş]* + *-uş*); *clocotiş*, s.m. (bot., reg.) „Staphylea pinnata, clocotici" (din *clocot[ici]* + *-iş*); *coldan*, s.m. „sărac, haimana, ziler, colduş" (din *cold[uş]* + *-an*); *coldău*, s.m. „coldan" (din *cold[uş]* + *-ău*); *dovlete*, s.m. „dovleac" (din *dovl[eac]* + *-ete*); *făgădar*, s.m. „cel ce ține un făgădău, hangiu, cârciumar, birtaș" (din **făgăd[uş]* sau din *făgăd[ău]* + *-ar*); *matrapazlărie*, s.f. (rar, înv.) „matrapazlâc" (din *matrapazl[âc]* + *-ărie*); *osmangiu*, s.m. „turc, osmanlâu" (din *osman[lâu]* + *-giu*); *păstran*, s.m. (reg.) „păstrăv" (din *păstr[ăv]* + *-an*); *sfânțaș*, s.m. (reg.) „diminutiv al lui sfanț" (din *sfânț[ic]* + *-aș*); *zăbleac*, s.m. (reg.) „prunc micuț, nevinovat" (din *zăbl[ău]* „copilandru, vlăjgan" + *-eac*); *morceală*, s.f. (reg.) „noroi, fleșcăială, mocirlă; murdărie" (din *morc[ilă]*[14] + *-eală*); *pletişoară*, s.f. „boarcă" (din *plăt[ică]* + *-işoară*); *slăbănatic*, adj. (reg.) „plăpând"

[13] Majoritatea exemplelor care încep cu litera *b* sunt preluate din DELR, vol. I, coord. Marius Sala, aflat în fază de finalizare la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". Etimologia internă se datorează, prioritar, Laurei Vasiliu.

[14] Variantă pentru *mocirlă*, s.f.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(din *slăbăn[og]* + *-atic*); *slăbănos*, adj. (înv., rar) (din *slăbăn[og]* + *-os*); *strădare*, s.f. (înv.) „străduanie" (din *străd[anie]* + *-are*); *strădănui*, vb. „a se strădui" (din *strădan[ie]* + *-ui*); *suvelniță*, s.f. "suveică" (din *suv[eică]* + *-elniță*); *zăbrănit*, adj. „învăluit în zăbranic" (din *zăbran[ic]* + *-it*) etc.

I.2.2.2. Dintre cele neologice, supuse mai autoritar presiunilor sistemului și care contribuie relevant la mai buna structurare a vocabularului, amintim, de asemenea, câteva exemple: *autoare*, s.f. (din *au[tor]* + *-toare*); *aviatoare*, s.f. (din *avia[tor]* + *-toare*); *bionist*, s.m. „specialist în bionică" (din *bion[ică]* + *-ist*); *camaraderesc*, adj. „de camarad, care exprimă camaraderie" (din *camarader[ie]* + *-esc*); *caustifica*, vb. „a causticiza" (din *caust[ic]* + *-ifica*); *contondență*, s.f. (din *contond[ent]* + *-ență*); *delatoare*, s.f. (din *dela[tor]* + *-toare*); *excentrism*, s.n. „caracter excentric" (din *excentr[ic]* + *ism*); *exotiza*, vb. „a da un caracter exotic" (din *exot[ic]* + *.-iza*); *ezoteritate*, s.f. (din *ezoter[ic]* + *-itate*)[15]; *frenetiza*, vb. „a deveni frenetic, a se manifesta ca un frenetic" (din *frenet[ic]* + *-iza*); *interlocutoare*, s.f. (din *interlocu[tor]* + *-toare*); *jandarmeresc*, adj. „de jandarm" (din *jandarmer[ie]* + *-esc*); *legumicultor*, s.m. (din *legumicul[tură]* + *-tor*)[16]; *lenjereasă*, s.f. (din *lenjer[ie]* + *-easă*); *licent*, adj. „licențiat" (din *lic[ență]* + *-ent*); *litoretă*, s.f. (din *litor[al]* + *-etă*); *malversare*, s.f. (rar) „delapidare, fraudă; malversație" (din *malvers[ație]* + *-are*); *melodramatism*, s.n. „caracter melodramatic" (din *melodramat[ic]* + *-ism*); *pirateresc*, adj. „de pirat, privitor la pirați" (din *pirater[ie]* + *-esc*); *politehnist*, s.m. „student sau profesor la Politehnică" (din *politehn[ică]* + *-ist*); *remușcător*, *-toare*, adj. (rar) „care provoacă remușcări" (din *remușc[are]* + *-ător*); *securism*, s.n. (din *secur[ist]* și/sau din *Secur[itate]* + *-ism*); *securist*, subst. (din *Secur[itate]* + *-ist*); *securită*, s.f. (din *secur[ist]* și/sau din *Secur[itate]* + *-ită*), *spectatoare*, s.f. (din *specta[tor]* + *-toare*) etc. Ca exemplu de derivat neologic expresiv, obținut prin substituirea finalei, fals sufix, vezi *bomboanță*, s.f. (din *bombo[ană]* + *-anță*). Este important de precizat că sufixele substituite sunt sufixe autentice, existente și în limba română, dar, în situațiile prezentate mai sus, ele nu sunt atașate, prin derivare internă progresivă, unor baze analizabile, ci reprezintă componente morfematice ale unor împrumuturi semianalizabile.

I.2.3. Creații interne indiferent de originea sau vechimea bazei sau componentelor (expresive, compuse, obținute prin contaminație etc.) fals analizate/segmentate de către vorbitori: *bucalan*, s.m. „nume de câine" (din *bucăl[ai]* + *-an*); *bucălană*, s.f. „bucălaie" (din *bucăl[aie]* + *-ană*); *bucălav*, adj. „dolofan" (din *bucăl[ai]* + *-av*); *bucălău*, s.m. „corespondentul feminin al bucălaiei" (din *bucăl[aie]* + *-ău*); *bucăliță*, s.f. „bucălaie"(din *bucăl[aie]* + *-iță*); *uligan*, s.m. „gaie, gaie neagră, șoim, erete" (din *ulig[aie]* + *-an*); *uligană*, s.f. „uligaie" (din *ulig[aie]* + *-ană*)[17] etc.

II. În urma prezentării succinte a câtorva situații posibile de realizare a substituției cu sufixe, pot fi trase mai multe concluzii:

---

[15] Considerat, în DEXI, s.v., derivat progresiv (din *ezoteric* + *-itate*).

[16] Deși este corect raportat, în DEX[2], DEXI și DLR, s.v., la *legumicultură* (după modelul lui *pomicultor*, *viticultor* etc.), nu se precizează, în ciuda evidenței, modalitatea derivativă.

[17] Uneori, este posibilă o dublă explicație derivativă, fapt care poate plasa exemplul respectiv în una sau alta dintre cele două situații posibile. Spre ex., *Țigănucă*, n. pr., este explicabil, pe de o parte, din *țigan[că]* + *-ucă*, prin substituirea unui sufix real cu altul și, pe de altă parte, din *țigăn[ușă]* + *-ucă*, prin falsa segmentare a sufixului (aici, moționalul *-ă*, nu diminutivul *–ușă*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

a) Din punctul de vedere al răspândirii și frecvenței, derivarea reală este mai pregnantă la nivelul limbii literare, având modele analogice (interne sau externe) foarte bine reprezentate. Derivarea prin falsă substituție se realizează atât la nivelul exprimării populare sau regionale, cât și la nivelul limbajelor marginale, familiare și argotice.

b) Din punctul de vedere al motivației, cele două realizări ale derivării prin substituție au aceeași rațiune, anume existența unor modele analogice (reale sau presupuse ca reale), cu posibila diferență că substituția autentică are o arie mai limitată de manifestare și o subordonare mai strictă față de modele. „Falsa" substituție are o mai mare libertate de realizare, depinzând nu atât de realitatea modelului, cât de puterea asociativă a utilizatorului. Dacă într-un caz se poate vorbi de o necesitate structurală, în celălalt se poate vorbi de nevoia sau, uneori, de intenția de expresivitate. În ambele situații, însă, la nivel bazal se remarcă tendința firească spre economie și spre comoditate.

c) Suferă fenomenul derivării prin substituție toate părțile de vorbire flexibile (cu excepția numeralului), cele mai multe fiind substantivele și adjectivele, indiferent dacă ele sunt vechi sau noi, populare/regionale sau, dimpotrivă, aparținând limbii literare, dacă sunt folosite la nivel standard sau la nivelul diverselor limbaje, dacă sunt moștenite sau împrumutate etc. Prin ambele tipuri de substituție, se obțin derivate din aceeași categorie lexico-gramaticală cu baza sau derivate care fac parte din clase morfologice diferite.

d) Dacă derivatele autentice sunt, în general, supuse presiunii sistemului lingvistic și corespund unor necesități structurale, în schimb derivatele obținute prin substituirea finalei considerate ca sufix sunt, în bună măsură, redundante. Desigur, am remarcat și notabile excepții (vezi *autoare* din *autor*, *contondență* din *contondent*, *delatoare* din *delator*, *legumicultor* din *legumicultură*, *lenjereasă* din *lenjerie* etc.). Cele mai multe, însă, reprezintă creații analogice care dublează, eventual expresiv, bazele derivative (vezi *buimac* și *buimatic*, *cărăbuș* și *cărăbaș*, *cheotură* și *cheotoare*, *malversare* și *malversație*, *osmangiu* și *osmanlâu*, *slăbănatic* și *slăbănog*, *suvelniță* și *suveică* etc.).

e) Din punct de vedere formal, baza derivativă nu este, în cazul substituției reale, un cuvânt-radical, ci un derivat cu ajutorul unui sufix, fapt care diferențiază substituția de celelalte tipuri derivative (progresivă și regresivă), la care sufixul poate fi atașat inclusiv unei baze primare (neanalizabile), respectiv poate fi înlăturat de la o bază similară. „Falsa" substituție sufixală are loc prin raportare la două tipuri de baze: pe de o parte, la o bază-radical aparent analizabilă la nivelul limbii române (vezi *remușcător* din *remușcare*, *uligană* și *uligaie* etc.); pe de altă parte, la o bază analizabilă în limba de origine, dar nu neapărat și la nivelul limbii noastre (vezi *sălbătioară* și *sălbătișoară* din *sălbatică*, *slăbănatic* și *slăbănog*, *strădare* din *strădanie* etc.). Ca număr de silabe, derivarea prin ambele tipuri de substituție duce la formarea de cuvinte care pot fi egale cu baza (vezi *bălțică* și *bălțată*, *mistriu* și *mistreț* etc.), pot avea o structură mai amplă (vezi *litoretă* și *litoral*, *matrapazlărie* și *matrapazlâc* etc.) sau mai redusă comparativ cu baza (vezi *bionist* și *bionică*, *carent* și *carență*, *licent* și *licență* etc.). Între acest ultim tip de substituție și derivarea regresivă morfologică, spre exemplu, se constată diferența esențială că, în vreme ce prima duce la formarea de cuvinte diferite, cea de a doua contribuie la refacerea unei variante morfologice mai scurte (de multe ori, preferată de limba literară, vezi *sanda* și *sandală*, *vopsea* și *vopseală* etc.).

f) Din punct de vedere semantic, se constată, la ambele tipuri de substituție, crearea de sinonime (de regulă, mai expresive, *amărui* și *amărui*, vezi *dovlete* și *dovleac*,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

slăbănos și *slăbănog* etc.), realizarea moțiunii în ambele sensuri (vezi *codobator* și *codobatură*, *nevăstoi* și *nevăstuică*, *privighetor* și *privighetoare*, dar și *spectatoare* și *spectator* etc.), întrebuințări metaforice (*somnorel* /bot./ „zmeoaică", din *somnoros*), crearea de diminutive (*bălțică* din *bălțată*) și de augmentative (*friptană* din *friptură*), obținerea agentului de la substantivul abstract (*lichelist* din *lichelism*, *legumicultor* din *legumicultură*) sau de la verb (*dârdău* din *dârdâi*), obținerea substantivului abstract de la agent (*fomism* din *fomist*, *fripturism* din *fripturist*), a unei trăsături de la un abstract (*jandarmeresc* din *jandarmerie*, *pirateresc* din *piraterie*) etc.

BIBLIOGRAFIE:

Articole și volume:

Bejan et al. (2008) = Doina Marta Bejan, Virginia Lucatelli, Oana Cenac (coord.), *Lexic comun / Lexic specializat.* Actele Conferinței internaționale Lexic comun / Lexic specializat (Galați, 17-18 septembrie 2008), Analele Universității „Dunărea de Jos" din Galați, fascicula XXIV, An 1, nr. 1, Galați Universiy Press.

Moroianu 2008 a = Cristian Moroianu, *Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe neologice*, în Bejan et al. (2008), p. 194-206;

Moroianu 2008 b = Cristian Moroianu, *Precizări etimologice la derivatele în –ism și –ist*, în Saramandu et al. (2008), p. 75-89;

Moroianu 2009 = Cristian Moroianu, *Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe substantivale vechi*, în Saramandu et al. (2009), p. 281-294;

Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele românești*, București, Ediținea Academiei Române.

Saramandu et al. (2008) = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (editori), *Lucrările Primului simpozion internațional de lingvistică* (București, 13-14 noiembrie, 2007), Editura Universității din București.

Saramandu et al. (2009) = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (editori), *Lucrările Celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică* (București, 28-29 noiembrie, 2008), Editura Universității din București.

Dicționare:

DA = *Dicționarul limbii române.* Tomul I, partea I: A–B, București, Librăriile Socec, 1913; Tomul I, partea II: C, București, Tipografia ziarului „Universul", 1940; Tomul I, partea III, fascicula I: D de, București, „Universul", 1949; Tomul II, partea I: F–I, București, Imprimeria Națională, 1934, Academia Română; Tomul II [partea III]: Ladă–lojniță.

DEX^2 = *Dicționarul explicativ al limbii române.* Coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum, 2000.

DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române.* Coordonator științific: Eugenia Dima. Chișinău, Editura Arc și Editura Gunivas, 2007.

DLR = *Dicționarul limbii române.* Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă. București, Editura Academiei. Tomul VI. Litera M: 1965–1968; Tomul VII. Partea I. Litera N: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O: 1969; Tomul VIII. Litera P: 1972–1984; Tomul IX. Litera R: 1975; Tomul X. Litera S: 1986–1994; Tomul XI.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Partea I. Litera Ş: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a şi a 3-a. Litera T: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ţ: 1994 ; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera U: 2002; Tomul XIII. Partea I şi a 2-a şi a 3-a. Litera V şi literele W, X, Y: 1997–2005; Tomul XIV. Litera Z: 2000; Tomul I. Litera D. Părţile a 3-a şi a 4-a (2006), a 5-a (2007) şi a 6-a (2009); Tomurile IV şi V. Litera L: 2008; Partea a 7-a. Litera E: 2009.

LA SUBSTITUTION SUFFIXALE ET LA SUBSTITUTION DE LA FINALE CONSIDEREE COMME SUFFIXE. REGARD COMPARATIF

Résumé

Cet article présente brièvement le phénomène de la substitution des suffixes, qui se manifeste dans les formes suivantes : (a) le remplacement d'un suffixe authentique par un autre suffixe et (b) le remplacement d'un faux suffixe par un autre. Le trait « suffixe faux » en roumain suppose plusieurs possibilités : (a) la présence d'un suffixe authentique dans la langue d'origine qui est faussement interprété comme étant attaché en roumain; (b) la simple correspondance formelle entre la finale d'un mot et un suffixe authentique; (c) la fausse segmentation d'un suffixe roumain authentique. Du point de vue formelle, les deux modalités de dérivation sont soumises au phénomène d'analogie, tandis que du point de vue sémantique, les deux contribuent à la création de synonymes, à la motion, à la création des diminutives et des augmentatives, etc.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet, 5-7
cristian_moroianu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CÂTEVA ASPECTE ALE PRODUCTIVITĂȚII LEXICALE ALE FRANCEZEI REGIONALE DIN AFRICA NEAGRĂ

NICOLETA PETUHOV

Studiul de față propune o analiză a structurii lexicului regional al francezei din Africa neagră francofonă, la nivel formal, într-un context sociolingvistic extrem de complex. Limbă a colonizatorilor și, în consecință, limbă oficială în majoritatea statelor africane francofone, franceza devine mijloc de comunicare în anumite situații delimitate de factori sociolingvistice (gradul de instrucție a locutorilor, vârstă, sex, registru, situație de comunicare etc.). Prin uz, fraceza vorbită în statele africane francofone dobândește caracteristici particulare, prezente la toate nivelurile limbii: fonetic, lexical și semnatic, morfologic, sintactic.

În cele ce urmează vom prezenta câteva aspecte care țin de formarea cuvintelor, respectiv de crearea de unități lexicale noi, după modele proprii francezei hexagonale, dar cu material preluat din limbile africane. Fenomenul prezintă o dublă relevanță: în plan lingvistic, creațiile lexicale noi denotă o bună cunoștere a stucturilor de bază referitoare la formarea cuvintelor existente în franceza haxagonală; în plan sociolingvistic acestea marchează un sentiment de securitate lingvistică, respectiv considerarea varietății utilizate ca pe un bun propriu, capabil să suporte construcții inovatoare conforme spiritului african.

Studiul urmărește fenomenul formării cuvintelor în șapte state din Africa Centrală și de Vest (Burundi, Republica Centrafricană, Republica Congo, Ciad, Gabon, Guineea și Mauritania).

1. Definirea conceptelor utilizate în lucrare

În cele ce urmează vom delimita cadrul teoretic în care ne plasăm, oferind o serie de definiții sau precizări referitoare la termenii de bază pe care îi vom folosi în cuprinsul lucrării.

Înțelegem prin „franceză regională" ansamblul varietăților regionale vorbite în afara granițelor Franței, dar apropiate de limba standard. Varietățile la care ne raportăm sunt cele din teritoriile francofone negro-africane.

Împrumutul, așa cum îl înțelegem în lucrarea de față, este „une forme d'expression qu'une communauté linguistique reçoit d'une autre communauté"[1]. Sau, mai detaliat, cu

[1] Deroy 1956: 18.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

precizarea cauzelor fenomenului: „Il y a emprunt quant un parler A utilise et finit par intégrer une unité ou un trait linguistique qui existait précédemment dans un parler B et que A ne possédait pas; l'unité ou le trait emprunté sont eux-même appelé emprunts"[2].

Prin limbă locală înțelegem orice limbă negro-africană care se vorbește între granițele teritoriale ale unui stat

Conceptul de varietate locală este determinat diatopic și se referă la varietatea francezei în uz în Africa neagră francofonă.

2. Productivitatea lexicală în franceza din Africa neagră

Prin productivitate lexicală înțelegem capacitatea împrumuturilor (din limbile africane, în primul rând) existente în varietățile locale ale francezei de a da naștere la derivate și compuse și de a face parte din locuțiuni și expresii.

2.1. Derivarea. Cele mai productive sufixe sunt sufixele substantivale:

-age: *maraboutage* (CI, GU), *minage* (CO).

-aie: *douméraie* (CI).

-ais/-ois: *fezzanais* (CI), *abéchois* (CI).

-ance: *zébance* (CO).

-ation: *bowalisation* (GA), *myénisation* (GA).

-(e)ment: *chaillement* (RCA).

-erie: *dibiterie* (GA, MA).

-eur: *cokseur* (GU), *gazreur* (MA), *mineur* (CO), *poupoulateur* (RCA), *razzieur* (MA), *zibulateur* (CO).

-ien: *ngabicien* (RCA), *baguirmien* (CI), *kadhafien* (CI), *ouaddaïen* (CI), *oubanguien* (CI), *nassérien* (MA).

-ier, ière: *attangatier* (GA), *charganier* (RCA), *goumier* (MA), *kansinière* (GU), *razzier* (MA).

-ion: *bowalisation* (GU), *kirundisation* (BU).

-isme: *baathisme* (MA), *griotisme* (RCA, GU), *kimbanguisme* (CO), *kirundisme* (BU), *lassisme* (CO), *maraboutisme* (CI), *matswnisme* (RCA, CO), *talimbisme* (RCA), *tidjanisme* (MA), *vaudouisme* (CI).

-iste: *baathiste* (MA), *balafoniste* ((RCA), *débyste* (CI), *engéniste* (GU), *foula-fouliste* (CO), *kimbanguiste* (CO), *koraïste* (GA), *lassiste* (CO), *matswaniste* (RCA, CO), *méhariste* (MA), *mwettiste* (GA), *nassériste* (MA), *ndjobiste* (GA), *vaudouiste* (CI).

În număr mult mai redus apar și sufixe adjectivale:

-able: *immayable* (RCA).

-é: *bilangoté* (GA), *kabissé* (GU).

-eux: *mawateux* (RCA).

-ique: *aropanique* (RCA).

Categoria sufixelor verbale este reprezentată de un singur element:

-er: *canguer* (RCA), *chailler* (RCA), *griotter* (GU), *kirundiser* (BU), *makosser* (CI), *marabouter* (CI), *murundiser* (BU).

[2] Dubois et all. 1973: 188.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.2. Compunerea. Cuvintele compuse pun împreună unități provenite din franceză și din limbi africane: *école mapa* (RCA), *ganapointe* (RCA), *mama kulutu* (RCA), *mama mokonzi* (RCA), *mokonzi galo* (RCA), *mwana-foot* (CO), *affaire-man* (GU), *banane loko* (GU), *condo-boy* (GU), *griot instrumentaliste* (GU), *griot traditionnaliste* (GU), *griot-fina* (GU), *mamacrotte* (GU), *faux-marabout* (GU), *marabout-dioula* (GU), *marabout-guérisseur* (GU), *village misside* (GU).

2.3. Locuțiuni și expresii. Împrumuturile din limbile africane apar și într-o serie, redusă la număr, de expresii și locuțiuni, substantivale: *boeuf kouri* (CI), *charmout poivré* (CI), *chef de férik* (CI), *danse du mwiri* (GA), *docteur choukou* (CI), *kissar au gombo* (CI), *mamy wata* (CI), *prix mangondo* (CO), *prix makaya* (GA) și verbale: *faire du matata* (BU), și *avoir de la moukande* (CO), *danser le bolo* GA), *faire/c'est moua moua* GA), *jurer par yasi* GA).

3. Concluzii

Fenomenul productivității lexicale în varietățile locale ale francezei din Africa neagră necesită o serie de comentarii.

Din punct de vedere morfologic, remarcăm încadrarea majorității elementelor obținute prin derivare și compunere în clasa numelui. În categoria locuțiunilor și a expresiilor sunt însă de remarcat și formațiile verbale care combină un verb de origine franceză cu elemente provenite din limbile locale. Tot sub aspect morfologic, semnalăm preferința locutorilor africani utilizatori ai varietăților locale ale francezei pentru sufixul verbal *–er*, specific grupei I de verbe.

Din punct de vedere semantic, lexemele obținute prin derivare sunt, în cea mai mare parte, nume de agent, nume de acțiuni (sau de rezultate ale unei acțiuni) sau de abstracte. Nu sunt semnalate formații adverbiale, o posibilă explicație fiind aceea că derivatele adverbiale implică un mai mare grad de abstractizare, neatins probabil de locutorii africani de limbă franceză sau considerat ca nefiind necesar pentru nivelul de comunicare în franceza locală.

Este greu de făcut o clasificare onomasiologică a formațiilor obținute. Menționăm însă că există o serie de categorii onomasiolgice în franceza din Africa neagră foarte bine reprezentate, categorii în care se încadrează și formațiile lexicale de care ne ocupăm: religie, valori morale și spirituale, meserii și ocupații, familie și relații sociale, calități fizice și morale.

Productivitatea lexicală nu este un procedeu uniform răspândit în varietățile africane ale francezei din Africa neagră. O ierarhizare a statelor în funcție de acest criteriu, oferă următoarea situație: cele mai multe formații sunt înregistrate în Ciad (CI), RCA (Republica Centrafricană) și Guineea (GU) cu un număr de aproximativ 19-20 de împrumuturi; pe locul secund, dar foarte aproape de locul anterior se pasează Congo (CO), Gabon (GA) și Mauritania (MA) cu 11-14 împrumuturi; ultimul loc este ocupat de Burundi în care se semnalează numai 5 formații lexicale noi. Constatăm că avem a face cu o situație bipolară inegală, care se conformează tipologiei propuse de Paul Alexandre[3]. Acesta repartizează statele africane de limbă franceză în două categorii: state omogene

[3] Alexandre 1961: 184-185.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

din punct de vedere lingvistic (Burundi) și state eterogene din punct de vedere lingvistic (toate celelalte state supuse analizei de mai sus). În statele omogene din punct de vedere lingvistic, statutul limbilor este net delimitat. Mai mult, în cazul statului Burundi, avem a face cu o dominantă locală, kiRundi, cu statut de limbă vehiculară capabilă să asigure comunicarea la toate nivelurile. Este motivul pentru care franceza locală, ocazional folosită, nu dezvoltă creații lexicale noi decât arar. În cazul statelor eterogene din punct de vedere lingvsitic situația este net diferită: numărul mare de limbi locale și statutul diferit al acestora, uneori chiar concurența dintre ele, oferă un statut privilegiat francezei locale care acoperă numeroase și variate situații de comunicare. Uzul frecvent și variat favorizează inovațiile lexicale în varietățile locale.

Raportat la numărul total de particularități înregistrate în fraceza din Africa neagră, numărul derivatelor și compuselor, precum și cel al locuțiunilor și expresiilor, este infim. Este însă de reținut că fenomenul de creare de termeni noi există în varietățile locale ale francezei din Africa neagră și că se creează chiar niște modele, generate de preferința vorbitorilor pentru anumite sufixe în cazul derivării și pentru o anumită structură (alăturarea cu cratimă) în cazul compuselor. O analiză comparativă, extinsă la toate statele Africii negre, precum și la cele din Africa de Nord (Algeria, Maroc, Tunisia) ar permite obținerea de rezultate detaliate referitoare la fenomenul productivității lexicale în varietățile francezei în teritoriile de sud.

BIBLIOGRAFIE :

***	= *Dictionnaire universel francophone,* 1997, Paris, Hachette.
Alexandre 1961	= Pierre Alexandre, *Problèmes linguistiques des Etats négro-africaines à l'heure de l'indépendance*, în « Cahiers d'études africaines », 2, 6, p. 177-295.
Boucher, Lafage 2000	= Karine Boucher, Suzanne Lafage, *Le lexique français du Gabon,* în „Le français en Afrique", nr. 14, http://www.unice.fr/ilf-cnrs/ofcaf/14/14.html.
Chaudenson 1991	= Robert Chaudenson, *La francophonie: répresentations, réalités, perspectives,* Paris, Didier Erudition.
Chaudenson 1989	= Robert Chaudenson, *Vers une révolution francophone ?*, Paris, L'Harmattan.
Clas, Ouoba 1990	= A. Clas, B. Ouoba (coord.), *Visages du français: variétés lexicales de l'espace francophone,* Paris, AUPELF – John Libbey Eurotext.
Deroy 1956	= Louis Deroy, *L'emprunt linguistique,* Paris, Les Belles Letres.
Diallo 1999	= Alpha Mamadou Diallo, *Le français en Guinée. Contribution à un inventaire des particularités lexicales,* EDICEF/AUPELF.
Dubois et al. 1973	= DUBOIS, Jean et alli, 1973, *Dictionnaire de linguistique,* Paris, Larousse.
Dumont 1990	= Pierre Dumont, *Le français langue africaine,* Paris, L'Harmattan.
Francard, Latin 1995	= M. Francard, D., Latin (coord.), 1995, *Le régionalisme lexical,* Louvain-la-Neuve, De Boeck Université.
Frey 1996	= Claude Frey, *Le français au Burundi,* Vanves, EDICEF-AUPELF.
Larousse 2007	= *Le Petit Larousse illustré,* Paris, Larousse.
Latin 1983	= Daniele Latin (coord.), *Inventaire des particularités lexicales du français en Afrique noire,* Québec, AUPELF-ACCT.
Latin, Queffelec et al. 1993	= D. Latin, A. Queffelec, J. Tabi-Manga (coord.), *Inventaire des usages de la francophonie: nomenclatures et méthodologies,* John Libbely Eurotext.
Manessy, Wald 1979	= Gabriel Manessy, Paul Wald (coord.), *Plurilinguisme: normes, situations, stratégies,* Paris, L'Harmattan.
Ndjerassem 2005	= Ndjerassem Mbai-Yelmia Ngabo, *Le français au Tchad,* în „Le français en Afrique", nr. 20, http://www.unice.fr/ilf-cnrs/ofcaf/20/20.html .

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nzesse 2009 = Ladislas Nzessem, *Le français au Cameroun: d'une crise sociopolitique à la vitalité de la langue française (1990-2008)*, în „Le français en Afrique", nr. 24.
Ould Zein, Queffelec 1997 = Bah Ould Zein, Ambroise Queffelec, *Le français en Mauritanie*, Vanves, EDICEF-AUPELF.
Queffelec 1997 = Ambroise Queffelec, *Le français en Centrafrique. Lexique et société*, Vanves, EDICEF-AUPELF.
Queffelec, Niangouna 1990 = Ambroise Queffelec, Augustin Niangouna, *Le français au Congo*, Aix-en-Provence, PUF.
Robert 2007 = *Le nouveau Petit Robert de la langue française*, Editions Dictionnaires Le Robert.
Valdman 1979 = Albert Valdman (ed.), *Le français hors de France*, Paris, Honoré Champion.

QUELQUES ASPECTS DE LA PRODUCTIVITE LEXICALE DU FRANÇAIS REGIONAL D'AFRIQUE NOIRE

Résumé

Le concept de „français régional" africain s'appuie sur les particularités phonologiques, lexicales, sémantiques et syntaxiques que l'usage du français hors de l'Hexagone entraîne. Dans le français d'Afrique la productivité lexicale porte vers la formation des dérivés, des termes composés, des expressions et des locutions. Du point de vue onomasiologique, les formations nouvelles s'intègrent dans des domain tels que la religion, les valeurs morales et spirituelles, les métiers et les occupations, la familles et les relations sociales, les qualités phisiques et morales. La dispersion de ceux-ci dans les variétés locales du français est inégale et détérminée par des facteurs sociolinguistiques (rapport des langues en contact, usage, statut officiel/réel du français etc.).

Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan-AL. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
nicoleta_petuhov@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

EXTINDERI CONTEXTUAL-SEMANTICE ALE TERMENILOR INFORMATICI LA CONTACTUL CU LIMBA COMUNĂ. UN EXEMPLU: *ON-LINE*

MONICA-MIHAELA RIZEA

1. În cazul terminologiei informatice relația cu limba comună este mult mai marcată decât în cazul altor terminologii, termenii informatici fiind mai predispuși determinologizării[1], implicit **extinderilor contextual-semantice** la nivelul limbii comune (fenomen pe care l-am numit în alte lucrări polisemie extradomenială[2]), prin însuși mecanismul formării lor și prin eforturile de popularizare a acestei terminologii. Partea a doua a articolului surprinde **evoluția contextual-semantică** a termenului ON-LINE, ca urmare a unei utilizări frecvente în presa de largă circulație.

2. Pe lângă faptul că informatica este în prezent unul dintre cele mai dinamice domenii ale cunoașterii umane, înregistrând, pe zi ce trece, progrese tot mai mari, cu importante consecințe și de ordin lingvistic (*„limbajul informaticii reprezintă astăzi, nu numai pentru limba română, limbajul tehnic cu cea mai spectaculoasă ascensiune și cu cel mai puternic impact asupra limbii comune"*[3]) se remarcă eforturi întreprinse chiar din interiorul domeniului de o serie de experți – "usability experts", către **sporirea accesibilității** pentru utilizatorul de rând. Se mizează pe diminuarea stresului ivit la contactul cu noua tehnologie și cu terminologia caracteristică (fenomen desemnat în engleză prin **technostress**[4]), în scopul creării unei terminologii „atractive" pentru mase

---

[1] Vezi și Halskov 2005:42 "Clearly, the concepts of certain domains are more exposed to determinologization than others. [...] As a technical subject field, IT needs concepts, which require a high degree of determinacy, but at the same time these specialized concepts are highly popularized making them particularly exposed to determinologization. While this is also the case for domains like medicine, appliances and technology in general, IT is special in that neology by terminologization (metaphorical extension of general language lexical units) is much more frequent in this domain." și Halskov op.cit.:61 "Finally, it would be interesting to see if certain terms are less context sensitive than others. Whether terms, which have been terminologized by metaphor (e.g. bus, icon, mouse), are more susceptible to subsequent **determinologization** than terms formed by formal neology (e.g. byte) or by compounding (e.g. operating system)?"

[2] Vezi și Rizea 2009 a. în Saramandu et al.2009: 305-316, 2009 b.

[3] Zafiu 2001:86

[4] Termenul de **technostress** este definit ca "[...] a modern disease of adaptation caused by an inability to cope with the new computer technologies in a healthy manner." - Brod, 1984; vezi și Meyer 2004 care consideră că un rol important în reducerea acestui factor îl are caracteristica terminologiei informatice de a recurge la metafore, preferându-se analogia cu concepte familiare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(desigur, premisa **determinologizării**[5] și a pătrunderii de termeni informatici în limba comună).

În acest sens, terminologia informatică (cu referire atât la **terminologia informatică în limba engleză** – S.U.A și Marea Britanie fiind principalele surse de evoluție tehnologică și implicit terminologică în acest domeniu[6], cât și la **terminologia informatică românească,** în momentul în care modalitatea de îmbogățire a ei este **calcul semantic** după model englez) recurge la următoarea „strategie": tendința de creare a termenilor prin apelul la cuvinte uzuale, calitate distinctivă pentru acest tip de terminologie. Majoritatea termenilor sunt **metafore**, preferându-se analogia cu realități familiare. Într-un articol din 2004 I. Meyer oferă exemplul termenului *mouse*, care este mult mai atractiv pentru vorbitorul comun decât *X-Y position indicator*, denumirea inițială a termenului.

Limbajul informatic atrage și prin stilurile pe care le imită, de cele mai multe ori dând impresia că nu este vorba de un stil științific, ci de unul literar, parodic. Se dezvoltă chiar un limbaj informatic colocvial – *computereza*, folosit, așa cum arăta A. Ștefănescu 2002, atât de specialiști, cât și de nespecialiști.

Evoluția sensurilor, în cazul terminologizării în domeniul informaticii a unor cuvinte aparținând, la origine, limbii comune ar avea loc după următorul traseu:

- terminologia informatică preia, la nivelul discursului specializat, cuvinte din limba curentă, cărora le extinde sensul prin metaforă (cuvinte din limba comună dobândesc, așadar, accepții științifice). În cazul terminologiei informatice românești, când **modalitatea de îmbogățire** a ei pe filon englez este **calcul semantic** (vezi Trif 2006: 19-20), așadar când termenii sunt traduși printr-un cuvânt al lexicului general căruia i se atribuie, după modelul limbii-donator, sensul specializat informatic, are loc o refacere a traselui metaforic.
- sensul nou, strict științific, dobândit de cuvinte mai vechi în limbă, în urma unor transferuri semantice, după modelul limbii engleze suferă, prin apariția în texte adresate publicului larg, o despecializare, o diluție în diferite grade, de la simpla aproximare a sensului informatic **a.**, până la adăugarea de conotații **b.**

a. Prima situație se poate exemplifica prin adjectivele terminologizate în domeniul informaticii INTUITIV, VESEL, PRIETENOS, în contextul INTERFAȚĂ, APLICAȚIE, DISPOZITIV, PROGRAM, ș.a., când are loc, prin utilizarea în presa de largă circulație, o diluție a sensului specializat. Chiar dacă sensul metaforic poate fi decodat mai mult sau mai puțin de vorbitorul mediu, o *interfață grafică intuitivă*, de pildă, nu poate avea aceeași relevanță pentru acest tip de vorbitor ca pentru un specialist (aproximare la nivelul interpretării).

b. În cazul celei de-a doua situații, pornind de la sensul informatic se dezvoltă sensuri noi, conotative: de la PROGRAM INFORMATIC PRIETENOS s-a ajuns la PROGRAM

---

[5] Înțelegem **determinologizarea** ca fenomen gradabil, la care sunt supuși termenii prin utilizarea mai largă, dincolo de discursul specializat (vezi Bidu-Vrănceanu 2007: 38) ceea ce implică atât a. interpretarea superficială a sensurilor specializate, când *„determinologizarea se referă numai la termenii tehnico-științifici care interesează ca atare și vorbitorii obișnuiți, păstrându-și valoarea denotativă a sensului specializat, chiar dacă interpretat superficial"* (Bidu-Vrănceanu *op.cit*: 177) cât și b. situația în care termenul capătă, pe lângă dimensiunea denotativă, proprie sensului specializat și una conotativă (vezi și Meyer și Mackintosh 2000 în Béjoint și Thoiron 2000: 204).

[6] Vezi Trif 2006: 12.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DE ÎNVĂȚARE PRIETENOS, adjectivul PRIETENOS, extinzându-se, din contextul informatic, prin analogie, și în contextul PROGRAM DE ÎNVĂȚARE. Extinderea metaforică se realizează, în acest caz, pe baza relației de sensuri a cuvântului polisemantic PROGRAM:

*„Taper – un **program de arhivare prietenos** si destept pt. placerea beta testarii." (INFORM.)*

*„Plecand de la acest adevar am conceput un **program prietenos si flexibil** bazat pe principiul invatarii experientiale unde activitatile didactice de natura teoretica au ca suport practic activitatile extracurriculare."*[7]

Uneori, o unitate determinologizată ca urmare a utilizării în contexte de limbă comună poate fi reintrodusă în discursul specializat al domeniului informatic, ceea ce conduce la o extindere a sensului termenului de origine, cum se întâmplă în cazul lui *realitate virtuală* analizat de Meyer et al. 2000: 211-212.

Traseul definit mai sus poate fi surprins prin următoarea schemă:

***LC** semnificant*	→	***TI** semnificant* *transfer direct în engleză / prin calc semantic în celelalte limbi*	→	***LC** semnificant*
semnificat 1		***semnificat 2***		***semnificat 1, 2' (3, 4...)***

*unde **LC** = limba comună, **TI** = terminologia informatică, **semnificatul 1** = sensul uzual, mai vechi în limbă, **semnificatul 2** = sensul informatic strict specializat (creat direct, sau prin calc semantic, prin extindere metaforică de la semnificatul 1 – prima fază), **semnificatul 2'** = sensul informatic despecializat („simpla diluție") prin apariția termenului în contexte de limbă comună, (eventual) **semnificatul 3, 4...** = manifestarea unor sensuri figurate, conotative – a doua fază a extinderii metaforice).*

În concluzie, calitatea mai pregnantă a limbajului informatic de a prelua termeni din vocabularul uzual face ca relația acestei terminologii cu limba comună să fie mult mai marcată decât în cazul altor terminologii, punându-se mare accent pe metafore, pe stilul parodic, jovial, colocvial.

Toate aceste lucruri conduc la tendința, remarcată nu de puține ori, de a se folosi în limbajul familiar metafore de origine informatică, o tendință perfect justificată, pentru un domeniu *„la modă"* și puternic implicat în viața cotidiană care *„își oferă colocvialității glumețe cuvintele și expresiile"*[8].

3. O altă **modalitate de îmbogățire** a terminologiei informatice românești este **împrumutul lexical**. Reprezentativ pentru această situație este termenul **ON-LINE**, care este împrumutat din limba engleză în terminologia informatică românească cu un sens strict specializat, însă, în momentul în care termenul începe să intereseze limba comună, se produc o serie de modificări contextual-semantice similare, atât în română, cât și în limba sursă, engleza.

3.1. Adjectivul sau (în funcție de context) adverbul ON-LINE (scris și ONLINE) apare înregistrat (sub marca inform.) în DEXI 2007, MDN 2008 și NDU 2008. Definițiile

[7] http://prescolar.ro/Crese/Gradinita-Casuta-cu-Povesti.html.

[8] Zafiu *op cit.*: 90.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(identice) din DEXI și MDN îl plasează pe ON-LINE în contexte ca ECHIPAMENT, DISPOZITIV, MOD DE PRELUCRARE A DATELOR, cu sensul de *conectat direct la calculator*, un sens informatic mai vechi al acestui termen, prea puțin referit în presa actuală de largă circulație, unde mult mai popular este un alt sens – *calitatea de a fi conectat la Internet* – de la care s-au creat diverse extinderi semantice.

Iată câteva definiții dintr-o serie de dicționare de informatică, accesibile pe Internet (în limba engleză, limba în care se dezvoltă preponderent această terminologie), care marchează evoluția conceptului ON-LINE (polisemie intradomenială[9], deci), indicând totodată asupra sensului (mai nou), care este la ora actuală și cel mai frecvent actualizat în texte (evoluția semantică pe care o cunoaște termenul în limba română fiind, așa cum o va dovedi analiza corpusului[10], asemănătoare aceleia din limba engleză):

ON-LINE (scris și ONLINE)

a. *"Recently, the term "online" usually means being connected to the Internet. The connection can be through a phone line, using a dial-up or DSL modem, a cable line via a cable modem, or through a wireless connection. A computer can also be online via a connection to a computer network. Technically, computers that are on a network are online even if they are not connected to the Internet. But most networks are routed to a T1 line or other Internet connection anyway." (TECH TERMS COMPUTER DICTIONARY)*

b. *"Refers to ability to communicate with another computer via telecommunications. Previously, it implied a more direct connection to a dedicated computer. Since the mid 1990s, it has taken on a broader context of being able to use the Internet or World Wide Web." (TECHNOLOGY TERMS AND ACRONYMS)*

c. *"**A computer connected to the Internet, an intranet, or some other network via telecommunication links**, as opposed to a stand-alone system [...]" (ONLINE DICTIONARY OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE)*

d. *"The state of being connected to the Internet (generally through an ISP, an OSP, or a network [...]" (NETLINGO)*

e. *"Connected to the Internet or other online service that demands the use of a modem by the user [...]" (CCI COMPUTER)*

f. *"It refers to being connected to the Internet or any remote service where there is no delay in accessing the network. For example, with cable modem and DSL service, you are online all the time. On the other hand, when you connect via a dial-up analog modem, you are online after you dial in and log in to your Internet provider. When you log out, you are "offline.""(COMPUTER DESKTOP ENCYCLOPEDIA)*

3.2. Un alt sens specializat al lui ON-LINE este, așadar, cel la care trebuie să ne raportăm în interpretarea sensurilor noi cu care termenul este atestat mai frecvent în textele de largă circulație: **calitatea (unui computer) de a fi conectat la Internet** (de unde rezultă și cele două componente de sens care vor caracteriza exemplele înregistrate în

[9] Pentru mai multe detalii vezi Rizea 2009 b.:60-63.

[10] Corpusul este reprezentat de arhiva electronică a unor cunoscute publicații actuale (precum „22", „Academia Cațavencu", „Adevărul", „Banii Noștri", „Dilema Veche", „Jurnalul Național", „România Liberă", „Săptămâna Financiară" ș.a), din diverse segmente de presă, dar evitând publicațiile cu profil informatic, adresate specialiștilor acestui domeniu. A fost vizat discursul de vulgarizare, pe o perioadă cuprinsă între 2004 și 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

corpusul analizat: [+ INTERNET]; [+INTERACTIV]. Definiția lui ON-LINE din NDU 2008[11], cea mai completă din cele existente în dicționarele (generale) ale limbii române, face referire la orice **rețea de telecomunicații** și nu indică cu claritate asupra rețelei de **Internet.**

ON-LINE cunoaște în limba comună o serie de extinderi semantice care pun accentul pe diverse aspecte ale realității Internetului, termenul ajungând, de pildă, să caracterizeze orice tip de **activitate** care se desfășoară în acest mediu (așadar, ON-LINE = *despre activități care se desfășoară în mediul INTERNET*), în exemple precum:

„Astfel, 78% dintre utilizatorii români folosesc Internetul pentru a căuta informații, precum și pentru a primi sau trimite e-mailuri - 77%, în timp ce 40% preferă ***să se joace sau să asculte muzică ONLINE***" (J.N. 23.04.2004)

„Hudson nu a știut că aventura lui de-o noapte ***era*** *de o lună* ***vizionată ONLINE*** *de curioși, până când cineva, care l-a recunoscut, a vândut povestea tabloidului rus Moskovsky Komsomolets."* (J.N.12.07.2009)

„Copiii care ***participă ONLINE*** *la jocuri ce promovează alimentele și băuturile sănătoase vor alege astfel de produse, potrivit unui studiu realizat de cercetători americani."*

„Potrivit datelor din studiul Nielsen, băieții ***petrec*** *mai mult timp* ***ONLINE****, în timp ce fetele vizitează mai multe pagini web."* (J.N.15.07.2009)

„Dar de ce atunci producătorii nu-și țin produsele în afara rețelei? Pentru că dacă ***nu circuli ONLINE****, nu exiști."* (D.V.05.05.2009)

„Concluzia este simpla: posibilitatea de ***a face plăți ONLINE*** *este necesară pentru dezvoltarea e-commerce-ului în România."* (22. 03.02.2004)

„Este vorba de ***editarea ON-LINE*** *a unei Enciclopedii de Filozofie Românească, ce urmează să fie tradusă și în limba engleză ...."* (22. 25.05.2007)

„Închipuiți-vă numai ce posibilități oferă studenților, erudiților, iubitorilor de artă faptul de a avea la dispoziție, de ***a putea combina și cerceta ON-LINE*** *comorile culturale ale tuturor statelor membre."* (22. 12.01.2009) ș.a.

O mutație interesantă este ON-LINE în contextul PERSOANE[12], fiind vorba despre o metonimie. ON-LINE se poate utiliza, în această situație, în legătură cu orice **persoană**

---

[11] *„Conectat la o rețea de telecomunicații (radiodifuziune, telefon, telematică) sau controlat direct de un procesor central: nu există modele clare pentru jurnalismul online; echipament on-line (scris și online)."*

[12] Interesează mai exact ON-LINE cu sensul de **conectat/conectată la Internet,** verbul A (SE) CONECTA, care îl definește pe ON-LINE suferind o evoluție asemănătoare. Acest verb ajunge să se utilizeze despre **persoane și dispozitiv/rețea/program/server/site ș.a.,** o posibilă explicație pentru evoluția lui A (SE) CONECTA fiind tiparul semantic al variantei sale (vezi DICOREALITER care prezintă substantivele LOG-IN și CONECTARE ca sinonime în limba română) LOG IN, care în informatică se folosește exclusiv în contextul **persoană** (- utilizator) și **dispozitiv/rețea/program/server/site** ș.a (vezi NETLINGO: *„**The act of connecting** to or accessing a remote computer system, network, server, or Web site. To **log in**, you must provide a username and a password."*; WIKIPEDIA *„In computer security, login (logging or signing in, also log on) is the process by which individual access to a computer system is controlled by identification of the user using credentials provided by the user. A user can **log in** to a system to obtain access, and then log out when the access is no longer needed. Note that the term log in (a verb) is two words, while login (a **noun** or **adjective** referring to the procedure, credentials, or form used) is one word"*). Interpretarea pe care o propunem este că ON-LINE, care apare prin transfer metonimic, în contextul **persoană** (– utilizator) și **dispozitiv/rețea/program/server/site** ș.a, este influențat în evoluția sa de verbul prin care se definește (respectiv A (SE) CONECTA/CONECTARE), care suferă o modificare contextuală asemănătoare și care ar copia tiparul sintactic și semantic al corespondentului din engleză LOG IN.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

care desfășoară o anumită activitate pe Internet (**computerul** persoanei-utilizator fiind, de fapt, conectat la Internet), așadar în calitatea acesteia de a fi „utilizator" al serviciilor de Internet. ON-LINE se folosește, prin urmare, în legătură cu un „utilizator" în momentul în care *este conectat la / desfășoară o anumită activitate pe Internet (Internetul în general, sau anumite servicii disponibile pe Internet.)* Cu aceste sensuri este atestat ON-LINE în exemple de genul:

*„Timpul petrecut de copii **ONLINE** a crescut de la 7 ore în mai 2004, la mai mult de 11 ore în mai 2009, depășind creșterea înregistrată pe alte segmente de vârstă."* (J.N. 15.07.2009)

*„Mulți cred că traseul pe care îl parcurg atunci când sunt **ONLINE** beneficiaza de protectia anonimitatii. Nu este adevarat."* (S.F. 14.10.2005)

*„Studiul a fost comandat de ANC și a fost realizat de Link 2 eCommerce, a costat aproximativ 6.000 de euro și a avut 6.095 de respondenți din rândul utilizatorilor **ONLINE**".*(S.F. 14.09.2008) ș.a.

ON-LINE se regăsește în contexte precum **utilizatori / prieteni / comunități / lume / public ș.a.**, o posibilă explicație fiind extinderea utilizării lui ON-LINE pe baza unei rețelei sinonimice (sinonimie în sens larg – vezi I. Coteanu 1985):

*„Cam acestea ar fi, în mare, serviciile pe care **utilizatorii ONLINE** le folosesc aproape în fiecare zi, pentru fiecare dintre acestea fiind necesare un nume de utilizator și o parolă."* (R.L.27.11.2007)

*„Cine se grăbește poate să fie primul **prieten ONLINE** al lui Dan Voiculescu, președintele fondator al Partidului Conservator, care așteaptă deocamdată singur și trist un semn de la cineva în rețeaua de prietenii Hi5."* (R.L. 24.11.2008)

*„Tehnologia ExitReality nu îți permite să vezi o singură pagină web în format 3D. Îți transformă întreaga **lume ONLINE** într-una tridimensională; Orice utilizator de Internet are site-uri preferate și de fiecare dată când se află în fața unui calculator vizitează câteva dintre ele (ex. Google, Google reader, blog-ul personal). Dar pe langa adresele web vizitate zilnic există în **lumea ONLINE**, chiar și cea românească, foarte multe alte site-uri care abia așteaptă să fie descoperite. Pe lângă adresele de web vizitate zilnic există în **lumea ONLINE** milioane de alte site-uri pe care le accesăm întâmplător, ne plac, ne inspiră, însă uităm cum să ajungem înapoi la ele."* (R.L. 23.09.2008)

*„Ceea ce îl dezavantajează pe Voiculescu este ceea ce li se întâmplă și altor utilizatori mai în vârstă care sunt luați în derâdere. **Publicul ONLINE** este foarte sensibil la manipulare, spune Voicu."* (R.L. 23.09.2008)

On-line ajunge să fie generalizat, pătrunzând din domeniile informatică și telecomunicații, în sfera socială, a relațiilor umane, pentru a desemna comunicarea mediată de computer, comunicarea virtuală, prin intermediul Internetului, în opoziție cu comunicarea față în față; se referă la mediul virtual, în opoziție cu viața reală. În contextele de mai jos termenul acceptă parafraza *„în mediul /în rețeaua Internet"* sau, mai simplu, *„pe Internet"*:

*„**Site-urile de socializare ONLINE** au devenit astăzi repere importante pentru tineri din toata lumea.*

*Cu alte cuvinte, **site-urile de socializare ONLINE** îi ajută pe oameni să intre în contact cu alți semeni de-ai lor, să cunoască persoane care au aceleași pasiuni ca și ei și pot împărtăși cu alți utilizatori fotografii, muzică sau video-uri. Un prieten este, în limbajul*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

site-urilor de socializare, orice utilizator spre al cărui profil pagina ta are link. În unele cazuri, oamenii care se cunosc pe asemenea site-uri decid să se întâlnească şi în viaţa reală."

*„MySpace, **viaţa trăită ONLINE***

*MySpace este o modalitate prin care oamenii îşi pot expune **ONLINE** vieţile, spune Jamie Kantowitz, vicepreşedinte de marketing."* (22. 16.11.2008)

Utilizat în limba comună, ON-LINE suferă, cum reiese şi din analiza anterioară, o extindere semantică, dezvoltând o serie de sensuri generale, pornind de la **nucleul** [+ INTERNET], care se degajă din sensul de origine, specializat, al termenului.

Alte sensuri pe care ON-LINE le actualizează, fie că apare în contextul altor terminologii (foarte frecvent fiind ON-LINE în combinaţie cu unităţi ce se revendică domeniului economico-financiar, precum: **bancă / cont / plată / vânzări / cumpărături / venituri / precomenzi / tranzacţii / comerţ / licitaţii** ş.a. vezi exemplele de sub **a.**), fie că apare în vecinătatea unor elemente ale lexicului general (vezi exemplele de sub **b.**) sunt: *„care poate fi accesat utilizând Internetul / care este disponibil pe Internet; care poate fi realizat prin intermediul Internetului."*:

a. *„În contrapartidă, ei acceptă nişte inconveniente: n-au parte de **bancă ONLINE** şi au un plafon de 300.000 de euro pentru credite."* (J.N. 01.04.2004)

*„Companiile româneşti vor deveni ţinte ale „computer criminals" în momentul în care vor fi mai răspândite în România soluţiile de **plată ONLINE**, care pot fi atacate mai uşor."* (J.N. 14.04.2005)

*„Din **vânzările ONLINE**, cota cea mai mare o deţin Statele Unite, cu 51% din totalul vânzărilor. Următoarele ţări ca importanţă în **veniturile ONLINE** sunt: Germania 33%, Spania 5%, Australia 4%."* (J.N. 14.06.2006)

*„Din acest motiv, pentru siguranţa şi buna desfăşurare a **tranzacţiilor ONLINE**, te rugăm să te înregistrezi."* (J.N. 08.07.2009)

*„La o săptămână de la disponibilitatea **precomenzilor ONLINE**, Orange raporta peste 1.000 de cereri."* (J.N. 15.07.2009)

*„Site-ul de **licitaţii ONLINE** eBay urmează să-şi anunţe azi intenţia de a vinde divizia sa de telefonie prin Internet (VoIP), Skype, către un grup de investitori privaţi..."* (22. 01.02.2009)

*„Produsul se adresează tinerilor care folosesc numerarul şi fac tranzacţii pe internet, iar clienţii care solicită cardul şi îl alimentează cu numerar pot face **cumpărături ONLINE**. De asemenea, ei îşi pot gestiona **contul ONLINE**."* (22. 01.06.2009)

b. *„Fostul general de Securitate român şi-a făcut auzită vocea din nou, în cadrul unei dezbateri organizate de Frontpage Magazine, **publicaţie** americană **ONLINE**."* (J.N.01.05.2004)

*„Studiul pe care îl avem în derulare include o gamă largă de variante", a explicat ea, precizând că una dintre opţiuni este plata sumei de cinci dolari pe lună pentru acces la **versiunea ONLINE a ziarului**."* (J.N.10.07.2009)

*„Misterul privind starea de sănătate a lui Kim Jong-il a fost dezlegat. Aşa îşi începe **articolul ONLINE** revista Paris Match."* (J.N.19.07.2009)

*„Am reusit să echipez sediul astfel încât să se poată oricând transforma într-un studio de televiziune, avem un media room unde oferim publicului acces la **presa românească ONLINE** şi la posturile de televiziune româneşti."* (22. 02.04.2008)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

„Richard Haass a răspuns în exclusivitate pentru revista 22, pe 18 aprilie 2008, în cadrul unei ***dezbateri ONLINE*** *găzduite de site-ul ziarului Financial Times, unei întrebări legate de evoluția NATO în era nonpolarității."* (22. 04.05.2008)

„Fiind dedicat unei categorii speciale, CiteULike permite exportul datelor în bibliografii electronice și importul de meta-date din alte librării și ***biblioteci ONLINE*** *(...)"* (22. 21.05.2008)ș.a.

Evoluția semantică pe care o cunoaște termenul în limba română este asemănătoare aceleia din engleză, o posibilă interpretare pentru sensurile nou-apărute în româna actuală putând fi calcul semantic (termenul e introdus în limbă cu sensul specializat informatic, apoi sensul evoluează după modelul limbii engleze). Ilustrative sunt, în acest sens, atât definițiile lui ON-LINE din LONGMAN DICTIONARY OF CONTEMPORARY ENGLISH[13] sau din CAMBRIDGE ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY[14], dar și contextele ("usage examples") înregistrate de WEBSTER'S NEW WORLD COLLEGE DICTIONARY 4th Ed[15].

O altă explicație pentru evoluția lui ON-LINE în româna actuală este că putem vorbi de extinderea uzului termenului în diverse contexte, ca urmare a unui lanț de transferuri metonimice care afectează cuvântul cu care termenul formează sintagmă. Uneori, și în cazul unora dintre contextele astfel obținute, propagarea termenilor se realizează pe baza rețelei de sinonime (sinonimie în sens larg) a cuvântului din contextul imediat al termenului.

Spre exemplu, interpretarea noastră este că o sintagmă precum **publicație ON-LINE** a fost creată prin extinderea uzului termenului informatic într-un context (**publicație**) obținut prin transfer metonimic, fiind vorba de fapt de un **site** care găzduiește o **publicație** (conținut pentru recipient). Tot astfel interpretăm și extinderea termenului în contextul **a citi ON-LINE**, ca urmare a metonimiei consecință pentru cauză (o publicație ON-LINE implică o activitate ON-LINE (a citi, în cazul de față) din partea unui utilizator.) În astfel de contexte, sensul pe care îl dobândește ON-LINE este, așadar, de [+ prin intermediul rețelei INTERNET] [+INTERACTIV].

ON-LINE și-ar extinde uzul după următorul traseu:

site ON-LINE → *(site care găzduiește o)* ***publicație ON-LINE*** */ (site al unei)* ***instituții ON-LINE*** */ (site de prezentare a unui)* ***produs ON-LINE*** */ (site prin intermediul căruia sunt accesate/cumpărate)* ***servicii / informații ON-LINE*** *ș.a.* → *sensul de [+ prin intermediul rețelei INTERNET] [+INTERACTIV] pe care-l dobândește ON-LINE în astfel de contexte implică desfășurarea unor* ***activități ON-LINE*** *din partea unor utilizatori (****a citi ON-LINE /a cumpăra ON-LINE / a tranzacționa ON-LINE / a promova ON-LINE*** *ș.a.) ON-LINE ajunge să desemneze, așadar, orice activitate desfășurată de utilizatori prin intermediul rețelei INTERNET.*

Propagarea lui ON-LINE are loc în aceste situații ca urmare a unor transferuri metonimice care afectează cuvântul care reprezintă contextul său imediat: spre exemplu ON-LINE își extinde utilizarea în contextul **produs** ca urmare a unui transfer metonimic, fiind vorba de fapt de *un site de prezentare a unui produs* **ON-LINE;** mai departe,

[13] http://www.ldoceonline.com/dictionary/online

[14] http://dictionary.cambridge.org/results.asp?searchword=ONLINE

[15] http://www.yourdictionary.com/examples/online

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

produs ON-LINE implică o anumită **activitate ON-LINE** (a cumpăra, a tranzacționa, a verifica ș.a.) din partea unui utilizator (un exemplu de genul **a cumpăra ON-LINE** ar fi obținut ca urmare a unui transfer metonimic – consecință pentru cauză – de la **produs ON-LINE).** Pentru înfățișarea propagării metonimice a lui ON-LINE au fost alese contexte generale, în scopul de a atrage atenția asupra calității termenului de a se combina și cu hiponimele respectivelor cuvinte: de pildă, **publicație ON-LINE: ziar / cotidian / revistă / dicționar ș.a. ON-LINE.**

Exemplele analizate mai sus, care conțin termenul informatic ON-LINE sunt atestate și în limba engleză, de aceea nu putem exclude o atare evoluție semantică sub influența acesteia.

4. În cazul **terminologiei informatice**, tendința de migrare a termenilor în **limba comună** este prevăzută, așa cum arătam, prin modul de creare a termenilor, apelându-se la cuvinte uzuale. Se preferă analogia cu realități familiare, în dorința de a crea o terminologie atractivă și ușor de înțeles pentru vorbitorul de rând.

ON-LINE este ilustrativ pentru evoluția (la origine) termenilor informatici la contactul cu limba comună. Introdus în vocabularul general al limbii române cu un sens informatic[16], termenul ajunge să dezvolte în limba comună și alte sensuri, o posibilă interpretare fiind calcul semantic după modelul englezei, întrucât, un studiu comparativ atât la nivel sintagmatic cât și paradigmatic, atestă o evoluție asemănătoare.

Deși domeniul informaticii cunoaște o dezvoltare extraordinară, manifestată la nivel internațional, cu importante consecințe de ordin lingvistic, înregistrarea avântului terminologiei specifice acestui domeniu este slab reprezentată la nivelul dicționarelor generale ale limbii române. De aici ar decurge necesitatea de corelare a dicționarelor cu realitatea limbii române actuale în ceea ce privește reprezentarea terminologiei informatice (prin înregistrarea de termeni sau sensuri noi, inclusiv evidențierea dinamicii semantice pe care o manifestă termenii care migrează spre limba comună).

BIBLIOGRAFIE:

Béjoint, Thoiron 2000 = Henri Béjoint, Philippe Thoiron, *Le sens en terminologie*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.

Bidu-Vrănceanu 2007 = Angela Bidu-Vrănceanu, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.

Coteanu 1985 = Ion Coteanu, *Limba Română Contemporană. Vocabularul*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, p. 58-59.

Craig 1984 = Brod Craig, *Technostress: The Human Cost of the Computer Revolution*, Reading, Mass, Addison Weslety.

Halskov 2005 = Jakob Halskov, *Probing the Properties of Determinologization: The DiaSketch*, în "Lambda" vol. 29, Copenhagen Business School, p. 39-63.

Meyer, Mackintosh 2000 = Ingrid Meyer, Kristen Mackintosh, *L' étirement du sens terminologique, aperçu du phénomène de la detérminologisation*, în H. Béjoint și Ph. Thoiron, p.198-217.

[16] Utilizarea frecventă a lui ON-LINE în textele de largă circulație conduce la o lărgire, o despecializare a sensului acestui termen, care ajunge să se refere exclusiv la *calitatea de a fi conectat la Internet*, de la care, într-o fază ulterioară, au loc diverse modificări de sens.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Meyer 2004 = Ingrid Meyer, *Computer words (I)* în "MED Magazine" ("The monthly webzine of the Macmillan English Dictionaries"), nr. 22, Macmillan Publishers Limited. (http://www.macmillandictionaries.com/MEDMagazine/September2004/22-Language- Awareness-Computer-Words-UK.htm).

Pană Dindelegan 2002 = Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale (I)*, București, Editura Universității din București.

Rizea 2009 a. = Monica Rizea, *Polisemia din perspectiva unei terminologii externe,* în „Lucrările celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică", București, Editura Universității din București, p.305-316.

Rizea 2009 b. = Monica Rizea, *De la monosemie la polisemie în termenii tehnico-științifici*, teză de doctorat, București, Facultatea de Litere, UB.

Saramandu et al. 2009 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Radu, *Lucrările celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică,* București, Editura Universității din București.

Ștefănescu 2002 = Ariadna Ștefănescu, *Caracteristici ale limbajului vag în jargonul informaticii*, în „Aspecte ale dinamicii limbii române actuale", coord. Gabriela Pană Dindelegan, București, Editura Universității din București, p.263.

Trif 2006 = Radu Trif, *Influența limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii*, București, Editura Academiei Române.

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitatea stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București p. 86-90.

IZVOARE

DEX 1998 = Dicționar explicativ al limbii române, ediția a 2-a, coord. Ion Coteanu, Luiza și Mircea Seche, Ed. Univers Enciclopedic, București.

DEXI 2007 = Dicționar explicativ ilustrat al limbii române, coord. Eugenia Dima, Ed. ARC&GUNIVAS.

MDN 2008 = Marele dicționar de neologisme, Marcu Florin, Ed. Saeculum Vizual.

NDU 2008 = Noul dicționar universal al limbii române, ed. a 3-a, Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Radu Rodica, Zăstroiu Victoria, Ed. Litera Internațional.

CAMBRIDGE ADVANCED LEARNER'S DICTIONARY (http://dictionary.cambridge.org/)

CCI COMPUTER (http://www.computeruser.com/resources/dictionary/get_by_index/a/)

DICOREALITER (http://dtil.unilat.org/realiter/search.php?lang=rum)

LONGMAN ENGLISH DICTIONARY ONLINE (http://www.ldoceonline.com/)

NETLINGO (http://www.netlingo.com/index.php)

WEBSTER'S NEW WORLD COLLEGE DICTIONARY, 4TH ED (http://www.yourdictionary.com/)

TECH TERMS COMPUTER DICTIONARY (http://www.techterms.com/)

TECHNOLOGYTERMS & ACRONYMS (http://www.oasismanagement.com/TECHNOLOGY/GLOSSARY/index.html)

COMPUTER DESKTOP ENCYCLOPEDIA (http://www.yourdictionary.com/computer/online)

ONLINE DICTIONARY OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE (http://lu.com/odlis/)

„22", săptămânal, București.

„Adevărul" (A.), săptămânal, București.

„Banii Noștri" (B.N.), săptămânal, București.

„Bursa" (B.), săptămânal, București.

„Cotidianul" (CO), cotidian, București.

„Dilema Veche" (D.V.), săptămânal, București.

„Jurnalul Național" (J.N.), cotidian, București.

„România Liberă" (R.L.), cotidian, București.

„Săptămâna Financiară" (S.F.), săptămânal, București.

„Ziarul Financiar" (Z.F.) săptămânal, București.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONTEXTUAL SEMANTIC EXTENSIONS OF IT TERMS AT THE CONTACT WITH THE GENERAL LANGUAGE. THE EXAMPLE OF 'ON-LINE'

Abstract

The domain of Information Technology (IT) is nowadays characterized by a remarkable development, at international level, which also leads to important linguistic consequences. Yet, the IT terminology has a weak representation at the level of the general dictionaries of Romanian language. The article debates the relation between the IT terminology and the General Language (GL), maintaining that IT terms are more exposed to determinologization (implicitly to contextual semantic extensions at the level of GL) than terms belonging to other domains. ON-LINE illustrates the evolution of the IT terms at the contact with GL.

Departamentul de Cercetare şi Dezvoltare, SOFTWIN
Bucureşti
mrizea@softwin.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ETIMOLOGIA POPULARĂ: ABATERE DE LA NORMĂ SAU FAPT DE EXPRESIVITATE?

VALERICA SPORIŞ

Titlul articolului de faţă incită la o dezbatere de ordin lingvistic, dezbatere care ar trebui să pornească de la considerarea a trei criterii esenţiale: *formal*, *semantic* şi *funcţional*. Privită sub aspect *formal* şi *semantic*, etimologia populară este un fapt de limbă care încalcă norma literară. Din această perspectivă, ea constituie obiect de studiu al lexicologiei, al semanticii şi al gramaticii normative. Sub aspect *funcţional* însă, etimologia populară actualizează latenţele ludice şi expresive ale comunicării verbale, ajungând în atenţia stilisticienilor.

Fenomen complex, etimologia populară se poate studia la nivel fonetic-fonologic (şi aici avem în vedere *modificarea de sunete* pe care o implică), la nivel lexical-semantic (urmărind fenomenul *analogiei* şi *implicaţiile semantice*) sau la nivel stilistic (valorificând *potenţialul* său *expresiv*). În sens larg, *etimologia populară* constă în interpretarea greşită a semnului nou, necunoscut, în raport cu semne cunoscute, vizând, de cele mai multe ori, atât forma, cât şi conţinutul. Este un „fenomen prin care subiectul vorbitor, bazându-se pe o serie de asemănări sau asocieri superficiale, alătură în mod spontan o formă lexicală (cuvânt) de o alta cu care nu este legată genetic (...). Asociaţiile acestea se produc în procesul de pătrundere a împrumuturilor dintr-o limbă în alta şi se datorează atât unui anumit grad de ignoranţă, cât şi nevoii subiectului vorbitor de a se manifesta ca factor activ în procesul de comunicare. Asociaţiile fiind spontane, sursele lor sunt multiple şi deci greu de fixat tipologic."[1]. Prin analogie, „cuvântul nou este transformat în aşa fel încât să semene cu cel vechi, deşi etimologic n-au nimic comun între ele"[2].

În limba română fenomenul este destul de extins. Etimologia populară se poate manifesta în orice mediu social, geografic şi lingvistic, în exprimarea oricărui individ, presupunând existenţa a trei componente: cuvântul supus etimologiei populare (*elementul indus*), cuvântul care provoacă etimologia populară (*elementul inductor*) şi *asociaţia ideatică* şi *formală* pe care subiectul vorbitor o realizează[3]. De exemplu, forma *femenin* a apărut sub influenţa termenului inductor *femeie*, moştenit din limba latină: *familia* < *famulus* (=*servitor, slujitor*). Se ştie însă că adjectivul *feminin* este un împrumut din

[1] *DŞL* 2001: 203-204.
[2] Graur 1988: 127.
[3] Hristea 1968: 206-207.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

limba franceză: *féminin* < lat. *femininus* < lat. *femina* (=*femeie*). Acesta este un exemplu de etimologie populară ai cărei termeni au origine diferită.

Există însă și etimologii populare ai căror termeni sunt înrudiți genealogic:

- *nervologie* – sub influența cuvântului *nerv* (<lat. *nervus*) – a înlocuit termenul *neurologie* (<fr. *neurologie* < gr. *neuron* (=*nerv*) + *logos* (=*știință*);
- *nervoză* – termen apărut sub influența aceluiași element inductor (*nerv*) – a luat locul neologismului *nevrozã* (<fr. *névrose*);
- *răspunzabil* – sub influența verbului *a răspunde* (<lat. *respondere*) – substituie termenul *responsabil* (<fr. *responsable*), sinonim cu *răspunzător* (<vb. *răspunde* + suf. *ător*) etc.

Theodor Hristea enumeră următoarele patru tipuri fundamentale de etimologie populară[4], pe care noi le vom exemplifica:

- *etimologie populară ce atinge forma cuvântului*: *funegru* în loc de *funebru*, forma nouă luând naștere sub influența adjectivului *negru*; *somnieră* pentru *somieră* (<fr. *sommier*), formă apărută prin asociere cu substantivul *somn*; *somniferă* (<*somn* + *fier* / *somnifer*)[5], substituind același neologism *somieră*; *incuibație*, sub influența substantivului *cuib* (<lat. *cubium*), substituie termenul *incubație* (<fr. *incubation* < lat. *incubatio*); *brusculadă*, din cauza falsei analogii cu adverbul *brusc*, a înlocuit cuvântul *busculadă* (<fr. *bousculade*) etc.;
- *etimologie populară ce atinge sensul cuvântului*: *babalâc* < tc. *babalik* (=*părinte*, titlu de reverență[6]), prin asociere cu *babă*, a primit un sens peiorativ: *persoană neputincioasă, îmbătrânită înainte de vreme*; *mutual* (=*reciproc*) < lat. *mutuus*, sub influența cuvântului *mut* (=*lipsit de facultatea de a vorbi*) < lat. *mūtus*, a ajuns să fie utilizat deseori în limba actuală cu sensurile: *pe ascuns, mușteşte*; *inextricabil* (=*încurcat, complicat*) este utilizat din ignoranță cu sensul: *de nestricat* etc.;
- *etimologie populară ce atinge forma și sensul cuvântului*: *întrepid* (utilizat ca sinonim pentru *întreprinzător*) în locul formei corecte: *intrepid* (=*curajos, cutezător, neînfricat*) < fr. *intrépide* < lat. *intrepidus*, creație lingvistică apărută sub influența verbului *a întreprinde* (=*a începe ceva, a face, a efectua*) etc.;
- *etimologie populară latentă*: *şezlong* (=*scaun pliabil*) < fr. *chaise-longue* (=*scaun lung*), termen asociat greșit cu verbul românesc *a ședea* (<lat. *sedere*) etc.

Similitudinea formală poate deveni derutantă pentru vorbitorul neinstruit. Necunoscând sensul denotativ al cuvintelor, acesta ajunge să stabilească analogii semantice eronate. De exemplu, *lipsus* este forma des întrebuințată astăzi în locul formei corecte *lapsus* (<lat. *lapsus* = *alunecare, cădere*; *lapsus calami, lapsus linguae*), desemnând o „eroare, inadvertență comisă din neatenție de o persoană care vorbește sau scrie ceva"[7]. Noul termen a apărut sub influența substantivului *lipsă*, derivat regresiv al verbului *a lipsi* (<ngr. *lipo*), sinonim cu: *lacună, scădere, deficiență*, substantiv care aparține fondului lexical foarte cunoscut vorbitorilor de limbă română. Forma nou-creată

[4] *Ibidem*: 217-235.
[5] Uritescu 1999: 248.
[6] Ciorănescu 2002: 65.
[7] *DEX* 1996: 559.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

prin falsă analogie ar desemna „incapacitatea momentană a cuiva de a-şi aduce aminte de un lucru ştiut"[8]. În limbajul actual, forma *lipsus* este frecvent întrebuinţată cu nuanţă expresivă, având valoarea funcţională a unui joc de cuvinte: ***Acum am un lipsus***.

Etimologia populară poate sta la baza creării unor expresii, ca de exemplu:

- *apă **chioară***

Aici s-a ajuns nu numai la o alterare fonetică, dar şi la o mare confuzie de sens. Arhaismul adjectival *chiar* (<lat. *clarus*), însemnând *clar, curat, pur*, a fost confundat şi înlocuit cu adjectivul *chior* (=*nevăzător*). Cu timpul, termenul în cauză şi-a specializat sensul, astfel că expresia „apă *chiară*" a ajuns să fie substituită prin „apă *chioară*" (expresie folosită astăzi cu referire la alimente lichide diluate).

- *a da **sfoară** în ţară*

Forma iniţială a expresiei a fost *a da sfară / şfară în ţară* (=*a da de ştire, a vesti*). Confuzia vine probabil de la utilizarea formei moldoveneşti *şfară*, variantă regională atât pentru *sfară* [(=*miros greu* (*şi fum*) *rezultat din arderea grăsimilor sau a cărnii* (...)[9]; înv. *anunţ, ştire* (sens conservat în expresia respectivă < *a comunica ştirile importante prin focuri de strajă*[10])], cât şi pentru *sfoară*.

Este important de precizat că etimologia populară are caracter sincronic, spre deosebire de etimologia savantă. De exemplu, în limba română actuală sunt considerate abateri de la normă următoarele etimologii populare:

- *mânuşă* – formă apărută sub influenţa substantivului *mână*; forma corectă: *mănuşă* < subst. *mână* + suf. *uşă*[11];
- *covertură* – formă derivată de la verbul popular *a coperi* (=*a acoperi*); forma corectă: *cuvertură* < fr. *couverture*;
- *filigram* – formă creată prin asociere cu substantivul *gram*; forma corectă: *filigran* < fr. *filigrane* / it. *filigrana*;
- *furnicular* – formă apărută sub influenţa absolut întâmplătoare a substantivului *furnică*; forma corectă: *funicular* < fr. *funiculaire* < lat. *funis* (=*funie*);
- *muşchiulos* – formă întrebuinţată în loc de *musculos* (=„care are muşchi puternici, plin de muşchi"[12]) < fr. *musculeux* < lat. *musculosus*.

Forma care cunoaşte un uz frecvent astăzi – *muşchiulos* (creată prin analogie cu substantivul *muşchi* < lat. *muscŭlus*) – nu apare în *DOOM2* ca formă corectă, deşi uzul ar fi putut să o impună. În schimb, regăsim termenul *muşchios* (=„care a prins muşchi, acoperit cu muşchi"[13]), foarte rar întrebuinţat ca sinonim pentru *musculos*.

Unele etimologii populare au fost însă asimilate, cu timpul, de varianta literară a limbii noastre. Această realitate se înscrie în contextul dinamicii limbii. În acest sens, exemplificăm următoarele etimologii populare:

---

[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*: 980.
[10] Ciorănescu 2002: 708.
[11] Ambii termeni au la origine rădăcina *man-* < lat. *manus*. Al. Graur explică existenţa celor două forme prin modul de accentuare a lui *a*: *â* din *mână* s-a transformat din *a* accentuat; *ă* din *mănuşă* s-a transformat din *a* neaccentuat (Graur, 1982: 53).
[12] *DEX* 1996: 663.
[13] *Ibidem*: 664; *DOOM*[2] 2005: 512.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- vechi[14]:
- *pufoaică* (un anumit gen de *haină*) < *fufoaică* (<rus. *fufaika*); falsă asociere cu substantivul *puf* (<bg. *puh*);
- *pârâu* < *părău / părău* (<alb. *përrua*), formă influențată de substantivul *râu* (<lat. *rivus*);
- *a fereca* (=*a încătuşa*) < *a făreca / a fărica* (<mr. *făricare* =*a potcovi* calul); asociere cu substantivul *fier* (<lat. *ferrum*) etc.;

- recente:
- *muşchetar*[15] (falsă analogie cu *muşchi*) / *muschetar* (=soldat înarmat cu *muschetă* < fr. *mousquet*) < fr. *mousquetaire*;
- *fierăstrău* (formă apărută sub influența substantivului *fier*) / *ferăstrău* (constituie un exemplu de lărgire a sensului) < magh. *fürészö*; *firiz* (=*ferăstrău* de mână) < magh. *fürész* + suf. *ău*;
- *frecție*[16] (=*masaj*; creație lingvistică influențată de verbul *a freca*[17]), termen distinct de *fricțiune*[18] (=*frecare*, *conflict*) < fr. *friction*; în schimb, formele verbale *a frecționa* şi *a fricționa* se află în variație liberă[19];
- *magazioner* < *magazie* + suf. de agent (creație lingvistică internă) etc.

Forma *magaziner* < fr. *magasinier* (nu din fr. *magasin*, ci prin analogie cu alte cuvinte cu același sufix) a fost eliminată din noul *DOOM*[20], fiind înlocuită cu *magazioner*[21] (probabil, pe criteriul uzului, asemenea celorlalte forme discutate mai sus).

Deşi ca realizare respectă, în mare parte, criteriile discutate mai sus, etimologia populară poate fi exploatată ca mijloc de expresivitate artistică: „Pampon: Mă-ntorc acasă, chem slujnica, îi trag două perechi ca la poliție şi pe urmă o supun la *intrigatoriu*." (I. L. Caragiale, *D-ale carnavalului*); „Ipingescu: (...) Amicul şi colaboratorele nostru R. Vent. ..., un june scriitor democrat, a cărui *asinuitate* o cunoaşte de mult publicul cititor, ne trimite următoarea prefațiune a unui op al său." (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*). Termenii *intrigatoriu* şi *asinuitate* nu mai constituie însă simple etimologii populare, ci sunt efectul intenției dramaturgului de a satiriza o societate. Pentru situațiile în care se urmăresc efecte comice, ironice, satirice vom adopta denumirea propusă de Theodor Hristea: ***pseudoetimologie populară***[22].

Ca expresie a inadecvării formale şi semantice îndeosebi a neologismului, „pseudoetimologia populară" caracterizează stilul lui I. L. Caragiale şi „limba" personajelor sale:

- ➢ *comportativă* (<vb. *a comporta* = *a avea o anumită conduită*[23]) substituie neaşteptat termenul *cooperativă*: „Cetățeanul: (...) *Comportativă*! (...)" (*O scrisoare pierdută*);

---

[14] *DTL*, 1998: 134-135.
[15] *DOOM*[2]: 511.
[16] *Ibidem*: 317.
[17] Graur 1976: 40 (Termenul derivat ar fi trebuit să fie *frecație*, nu *frecție*, în opinia lui Al. Graur).
[18] *DOOM*[2]: 317.
[19] *Ibidem*.
[20] Forma *magaziner* apare însă, ca unică formă corectă, în *DEX* 1996: 591.
[21] Ciorănescu 2002: 482-483 (*magazioner* este considerată variantă incorectă).
[22] Hristea 1968: 211-212 (Sintagma se referă doar la etimologia populară cu efecte comice, exemplele fiind selectate din opera lui Caragiale.).
[23] Noi am asocia termenul cu *a aduce cu sine* sau cu *a solicita, a cere*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- *cioclopedică* (<subst. *cioclu*) înlocuieşte sugestiv adjectivul *enciclopedică*: „Cetăţeanul: (...) *Cioclopedică*..." (*O scrisoare pierdută*).

Prin poliţa falsificată, Caţavencu a „îngropat" Societatea Enciclopedică Cooperativă „Aurora Economică Română", devenind „cioclu" şi „piedică" în calea dezvoltării sau a salvării acesteia, după cum afirmă Iorgu Iordan[24].

- *modistă* se poate echivala cu *modernă / în pas cu moda* sau poate fi vorba aici doar de modificarea formei adjectivului *modestă*25: „Jupân Dumitrache: Fată frumoasă, *modistă* şi învăţată (...)." (*O noapte furtunoasă*).
- lege de *murături* (=*produs alimentar conservat*) < lege de *moratoriu* (=lege pentru *amânarea plăţii datoriilor*):

„Leonida: Şi al treilea, că se face şi lege de *murături*.

Efimiţa: Cum lege de *murături*?

Leonida: Adicătele că nimini să nu mai aibă drept să-şi plătească datoriile." (*Conul Leonida faţă cu reacţiunea*).

- *renumeraţie* (termen creat sub influenţa verbului *a număra* / substantivului *număr*) pentru *remuneraţie* (=*retribuţie*):

„Pristanda: (...) Famelie mare, *renumeraţie* mică, după buget, coane Fănică." (*O scrisoare pierdută*).

- *vermult*26 (termen creat sub influenţa cantitativului *mult*) pentru *vermut* (=un anumit tip de *băutură*):

„Chelnerul (...): Vine!

Miţa: *Un vermult*.

Chelnerul: Vine. (...)

Miţa: Voi să beau, voi să beau, (...)." (*D-ale carnavalului*).

- „(călduri) *dropicale*" (derivat de la termenul popular *dropică* = *hidropizie*: „boală cauzată de acumularea patologică de apă în cavităţile naturale ale corpului sau în ţesuturi"[27]) în loc de (călduri) *tropicale* (=*dogoritoare*): „Las', coane Iancule – îmi zice – ploaia aiasta-i bună după atâtea călduri *dropicale*!" (aşa pronunţă un personaj al lui Caragiale, „un om cu carte"). Termenul este reluat în forma corectă de interlocutor: „Din adâncul sufletului zic: Domnul fie lăudat! el, care ne trimite răcoare după călduri *tropicale*, (...)." (*Monopol*...).
- *Portocalia* (termen apărut sub influenţa substantivului *portocală*) pentru *Portugalia* (unitate statală):

„Profesorul (magistral): Şpania-i lângă *Portocalia*, mă boule, şi viţăversa!

Elevul (aiurit): Şi... Şpania şi *Portocalia*, dom'le!" (*Un pedagog de şcoală nouă*).

- *scrofuloşi*: „Pristanda: (...) să pardonaţi în consideraţia misiei mele, care ordonă (serios) să fim *scrofuloşi* la datorie." (*O scrisoare pierdută*).

Aici, cuvântul *scrofuloşi*, de regulă, derivat al substantivului *scrofulă* („ganglion limfatic din regiunea cervicală, inghinală sau axilară atins de *scrofuloză* – afecţiune

---

[24] Iordan 1955: 32.

[25] *Ibidem*: 42 (Iorgu Iordan aduce în discuţie acest adjectiv când vorbeşte despre neologisme, neconsiderându-l un exemplu de etimologie populară.).

[26] Poate fi şi un exemplu de *contaminare lingvistică* a termenilor: *vermut* şi *mult*.

[27] *DEX* 1996: 457.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cronică, stare de debilitate (...)"[28]), prin atracție paronimică, a luat locul adjectivului *scrupuloși*. Putem avea în vedere și o relație de antonimie între *scrofulos*, ca derivat figurat al substantivului obscen *scroafă* (=*persoană lipsită de seriozitate, de bun-simț*) și *scrupulos* (=*cinstit, corect, conștiincios, meticulos*). Iorgu Iordan este de părere că acest nou cuvânt „s-a confundat pur și simplu cu unul ceva mai vechi, foarte asemănător ca sunete și având o largă circulație în vremea aceea"[29].

Același lingvist consideră etimologie populară și determinantul *violentă* din sintagma „cerneală *violentă*"[30]. În cazul acesta se poate vorbi însă doar de o asemănare sonoră cu substrat subtil semantic, nu de o confuzie între termeni: *violentă / violetă*. Apreciem că determinantul *violentă* face parte dintr-o hipalagă, în care însușirea, sub influența stării de moment a personajului, este transferată unui obiect aflat la îndemână: „Catindatul: Aș! aia a fost cerneală *violentă*, am cunoscut-o după miros; m-a stropit și-n gură; îi cunosc gustul: cerneală *violentă*..." (*D-ale carnavalului*).

Paronimia constituie un fapt de limbă care generează mari confuzii de sens. Pentru scriitori însă, paronimele devin surse ale expresivității: „Efimița: Bravo, bobocule! nu m-așteptam ca tocmai dumneata să te pronunți cu așa *iluzii* contra mea; (...)."; „Leonida: (...) Ei! *giantă* latină, domnule, n-ai ce-i mai zice. (...)." (*Conul Leonida față cu reacțiunea*). Iorgu Iordan apreciază că termenii *iluzii* și *giantă* sunt etimologii populare. Noi considerăm cele două exemple drept manifestări ale confuziei semantice, fenomen des întâlnit în opera lui Caragiale, deoarece nu este satisfăcută condiția existenței celor trei elemente specifice etimologiei populare (lipsește elementul inductor). Substituirea se produce direct, chiar dacă, în al doilea exemplu, are loc sub efectul unei vagi asociații de idei: *geanta* – obiectul „atât de necesar avocaților fără procese, nu numai pentru a atrage clienții, ci și pentru a adăposti în el câte o poliță falsificată, o scrisorică furată (...)"[31].

Termenii (pseudo)etimologiei populare nu sunt obligatoriu paronime: *reclamație / lăcrămație* (ex. „Ipingescu: (...); să fi poftit la mine la despărțire cu *lăcrămație*, că-i împlineam eu cât i mai lipsea." (*O noapte furtunoasă*). Cuvântul întrebuințat greșit este rezultatul deformării termenului corect din cauza unei false apropieri semantice: *reclamație* (=*plângere, petiție*) > *lăcrămație* (<*lacrimă*). Dorin N. Uritescu demonstrează că termenul a ajuns să fie utilizat și în sala de judecată, cu sensul de *plângere concretă*: „*Lăcrămația* mea a rămas la șefu' de post." (Judecătoria sec. 2 București, Dosarul 11324/09.02.95)[32].

Pe principiul *analogiei* și al *modificării complexului sonor* funcționează și *jocul de cuvinte*. Rodica Zafiu afirmă că *intenția* este cea care „le diferențiază: pura etimologie populară e inconștientă și spontană, în vreme ce calamburul [dar și jocul de cuvinte n.n.] e produs cu scop ludic și cu clara percepție a diferenței dintre cuvintele pe care le suprapune"[33]. ***Jocul de cuvinte*** este „ (în sens strict) efectul produs de asemănarea fonică imperfectă a cuvintelor care au însă sensuri diferite și grafie diferită (...) sau de

[28] *Ibidem*: 965.
[29] Iorgu Iordan 1955: 30.
[30] *Ibidem*: 33 (Iorgu Iordan nu exclude posibilitatea unei simple *epenteze*, însă o consideră totuși etimologie populară datorită frecvenței fenomenului în scrierile lui Caragiale.).
[31] *Ibidem*: 31.
[32] Uritescu 1999: 247.
[33] Zafiu 2009 / www.romlit.ro.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

asemănarea fonică perfectă şi de scrierea identică, dar cu sensuri diferite (...)"[34]. Acesta se poate realiza şi cu ajutorul paronimelor sau al omonimelor, al omografelor sau al omofonelor. Jocurile de cuvinte sunt folosite în limbajul oral, popular, argotic, familiar, cu notă umoristică, ironică, satirică sau ca afişare a unei atitudini dezinteresate, gratuite. Noi considerăm că aspectul semantic este cel care primează, în cazul etimologiei populare, iar în ceea ce priveşte jocul de cuvinte, interesează îndeosebi forma şi intenţia.

La graniţa dintre etimologia populară şi jocul de cuvinte situăm exemplele următoare: (metodă) *aiuristică* (*euristică*), *aerogant* (*arogant*), *arcoladă* (*acoladă*), *binoclist* / *biciclist* (*ochelarist*), *boliclinică* (*policlinică*), *derutaţi* (*deputaţi*), *dictalografă* / *actilografă* (*dactilografă*), *jenibil* (*penibil*), *lătrătură* (*literatură*), *plopist* (*nepregătit*), *scârbiciu* (*serviciu*), *stresiune* (*sesiune*), *telegrabnic* (*telegrafic*), *tembelizor* (*televizor*) etc. Deşi ca realizare aceşti termeni se încadrează etimologiei populare, ca intenţie aparţin jocului de cuvinte.

* * *

În concluzie, etimologia populară poate fi considerată deviere de la normă doar în contextele în care nu există intenţionalitate de ordin estetic din partea vorbitorului / scriitorului, ci este rodul stabilirii unor false analogii. În cazul ocurenţei acestui fenomen în contexte marcate de expresivitate, nu se mai poate vorbi despre greşeală de ordin lingvistic, ci de abatere intenţionată, în scopul obţinerii unui efect stilistic. Astfel, raportul disjunctiv din titlu se schimbă în raport copulativ: *Etimologia populară este abatere de la norma lingvistică şi fapt de expresivitate*. Contextul şi intenţia diferenţiază statutul acesteia.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

DŞL 2001 = *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Nemira.

DEX 1996 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

DOOM[1] 1982 = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.

DOOM[2] 2005 = *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Sala 2001 = *Enciclopedia limbii române*, coordonator Marius Sala, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Larousse 1994 = *Grammaire du français contemporain*, Paris, Larousse.

Hristea 1984 = *Sinteze de limba română*, coordonator Theodor Hristea, Bucureşti, Editura Albatros.

Bulgăr 2002 = Gh. Bulgăr, *Dicţionar de paronime*, Bucureşti, Editura Lucman.

Ciorănescu 2002 = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O.

Constantinescu-Dobridor 1998 = Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Bucureşti, Editura Teora.

De Saussure 1998 = Ferdinand De Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iaşi, Editura Polirom.

Dragomirescu 1995 = Gh. N. Dragomirescu, *Dicţionarul figurilor de stil*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

[34] Constantinescu-Dobridor 1998: 193.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Graur 1976 = Alexandru Graur, *„Capcanele" limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
Graur 1982 = Al. Graur, *Dicționar al greșelilor de limbă*, București, Editura Academiei.
Graur 1988 = Al. Graur, *Puțină gramatică, II*, București, Editura Academiei.
Gruiță 2006 = Gligor Gruiță, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45.
Hristea 1968 = Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică.
Ionescu 1993 = Voichița Ionescu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Orizonturi.
Iordan 1955 = Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*, [București], Societatea de Științe Istorice și Filologice.
Kostan 2002 = Ofelia Kostan, *Dicționar român-grec, grec-român*, Constanța, Editura Steaua Nordului.
Mancaș 2005 = Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc modern*, București, Editura Universității.
Popescu 2002 = Mihaela Popescu, *Dicționar de stilistică*, București, Editura All Educational.
Stăureanu 1994 = M. Stăureanu, *Dicționar român-latin*, București, Editura Viitorul Românesc.
Uritescu 1999 = Dorin N. Uritescu, *Greșeli de exprimare, I*, București, Editura Steaua Procion.
Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
Zafiu 2009 = Rodica Zafiu, *Păcatele limbii: lapsuslipsus*, în „România literară", nr. 21, 29 mai-4 iunie 2009 / www.romlit.ro.

FOLK ETYMOLOGY: DEVIATION FROM THE NORM OR EXPRESSIVENESS?

Abstract

The title of the present article calls forth a linguistic debate which should take into consideration three essential criteria: formal, semantic and functional. Seen from the formal and semantic aspects, in our point of view, folk etymology represents a linguistic fact that deviates from the linguistic norm. From this perspective it represents the object of lexicology and of normative grammar. Considered from a functional point of view, folk etymology updates ludic and euphonic latencies of verbal communication raising linguists' attention. Thus, it can be considered as a game of expression, of the message content, as deliberate deviation from the norm or as language expressiveness.

Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu
Facultatea de Litere și Arte
vali_ulbs@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DEZVOLTĂRI SEMANTICE RECENTE (CU REFERIRE LA CALCURILE SEMANTICE DIN PRESA CONTEMPORANĂ)

MĂDĂLINA STĂNCIOI-SCARLAT

Fenomenul dezvoltărilor semantice, extrem de productiv, priveşte nu numai istoria şi evoluţia limbii, ci şi dinamica actuală a lexicului. Acesta constă, în linii mari, în adăugarea unui nou sens/sensuri unor unităţi lexicale deja existente în limbă, dezvoltări care se pot realiza fie în interiorul limbii, fie prin calc semantic, adică prin copierea noului sens dintr-o limbă străină. În studiul de faţă ne interesează doar a doua semnificaţie a conceptului prezentat în titlu, respectiv, împrumutul de sens prin care un cuvânt din limba receptoare îşi dezvoltă alt sens/alte sensuri prin preluarea acestuia/acestora dintr-o limbă străină.

Abordare noastră asupra fenomenului este descriptivă (din perspectivă sincronică), ceea ce presupune urmărirea dezvoltărilor semantice obţinute prin calc într-o perioadă determinată şi limitată de timp, respectiv, în deceniul 1998-2008 (cu precizarea că pot apărea şi datări anterioare) având ca sursă pentru material presa scrisă (rar şi cea audio-vizuală).

I) Calcurile semantice[1] constau în împrumuturi ale sensurilor, în general, din limba franceză, însă, în ultimii 15-20 de ani, tendinţa este de a copia sensuri din limba engleză. Fenomenul de anglicizare, îndelung discutat în ultima vreme, a fost pus în relaţie cu cel de „globalizare lingvistică", interpretată ca „o consecinţă a mondializării economiei care pe planul schimbărilor verbale a dus la crearea unei noi situaţii de comunicare în care se cere utilizarea de către parteneri economici a unei singure limbi ca unic instrument de comunicare, iar (...) alegerea limbii engleze pentru această funcţie este un fenomen istoric conjunctural."[2]

Din perspectivă etimologică, identificăm următoarele calcuri semantice:

---

[1] Calculul semantic este discutat pe larg, între altele, la Hristea 1974:152-158 şi Hristea 1997:16-18, unde este definit în modul următor: „Spre deosebire de împrumutul propriu-zis, calcul semantic constă în atribuirea unui sens nou unui cuvânt existent deja într-o limbă, după modelul corespondentului său dintr-o altă limbă care este întotdeauna un cuvânt polisemantic. Pentru a fi posibilă copierea unui sens nou după un model străin este absolut necesar ca cele două cuvinte care se suprapun în conştiinţa vorbitorului bilingv să coincidă parţial din punct de vedere semantic."

[2] Călăraşu 2002: 335

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- *a absorbi* copiază sensul verbului francez *absorber*, respectiv pe cel al verbului englezesc *to absorb*, pentru care există conotația „a înghiți o sumă mare de bani" (PR, PL, Ox, Enc), având, deci, o etimologie multiplă: „România *nu va absorbi* timp de șase luni nici un ban european." EZ 10.07.2006; „(...) incapacitatea de *a absorbi* fondurile europene." JN 11.06.2007. Dezvoltarea semantică se extinde și asupra infinitivului lung (devenit substantiv). Sensul tinde spre specializare în limbajul economic: „Prima cerință era *absorbirea* acestui surplus de masă monetară." D 304/1998; „(...) *absorbirea* banilor europeni. (...) România *nu va absorbi* timp de șase luni nici un ban european." EZ 10.07.2006.
- sensul nou al neologismului *absorbție* – „(pol., ec.) integrarea unei sume mari de bani" – poate fi obținut prin analogie cu derivatul *absorbire* (discutat mai sus), dar cel mai probabil, este un calc semantic după forma franceză *absorption* (și a corespondentului englez *absorption*, având, de asemenea, etimologie multiplă): „(...) *absorbția* fondurilor comunitare." EZ 10.07.2006.
- verbul *a accesa*, folosit în limbajul politic are sensul „a obține, a avea dreptul/acces la", preluat din terminologia informaticii, unde calchia verbul englezesc *to access* (Enc) „a avea acces la datele stocate într-un program/ în calculator", sens cu care se regăsește și în alte dicționare sau studii (MDN, DCR_2, Zafiu 2001). Din sensul menționat s-a păstrat doar trăsătura semică „a avea acces", suprapusă peste semnificația neologismul (intrat mai devreme în limbă și mult mai cunoscut) *acces* (la Stoichițoiu Ichim 2006:60, fenomenul se regăsește, pe bună dreptate, la capitolul etimologiilor populare, termenul din informatică *a accesa* fiind utilizat în locul expresiei curente *a avea acces*). Deși există în limba engleză și sensul cu care este utilizat în contextul selectat de noi (Enc: "to have opportunity or right to experience or make use of something" – „a avea ocazia sau dreptul de a utliza ceva"), este puțin probabil să reprezinte un calc după acesta, fiind, mai degrabă, o confuzie paronimică între *a accesa* și *a accede* (după fr. *accéder*, lat. *accedere*) – „(...) să aplice proiecte pentru *a accesa* fondurile comunitare." EZ 10.07.2006.
- *aplicație*, omonim al mai vechiului substantiv cu sensul „faptul de a aplica, de a pune în practică", calchiază substantivul corespunzător verbului de mai sus, engl. *application* (Ox, Enc), dezvoltând un sens nou, specific limbajului informatic și anume acela de „program de calculator destinat unei sarcini specifice" - „(...) *aplicația* s-a bucurat de succes." JN 27.07.2006. Tot un calc semantic după engleză este și sensul „cerere" semnalat la Guțu Romalo 1997, precum și în numeroase articole și studii ale Adrianei Stoichițoiu Ichim. Prin urmare, limba română a calchiat două sensuri diferite, ambele din engleză, ale cuvântului *application* (Enc).
- cuvântul *atașament* adoptă, prin calchiere, sensul substantivului englezesc din domeniul informaticii *attachment/ attached text* „mesaj atașat textului originar" (Ox, Enc): „Viermele vine cu un *atașament* cu extensia .exe sau .scr." JN 9.07.2004.
- un împrumut de sens recent din limba engleză este cu siguranță *avatar*, cu restricții de utilizare în domeniul informaticii (legat în special de Internet) care nu are decât o vagă asemănare cu sensul cunoscut din limba română. Noua

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

semnificație trimite la „simbolul sau reprezentarea unui individ în paginile de Internet", ca un fel de dublură virtuală, o identitate vizuală pe care şi-o creează pe Internet: „(...) pot cumpăra (...) *avatarurile* pe care le administrează." JN 11.06.2007.

- gruparea *cal troian*, considerată de Adriana Stoichițoiu Ichim o metaforă livrescă, este semnalată cu sensul figurat „mijloc perfid folosit de cineva pentru subminarea cuiva"[3], sens internațional (de altfel, intră în categoria clişeelor internaționale). Unitatea frazeologică a intrat inițial în limba română prin intermediul limbii franceze (există şi varianta *cal de Troia*), fiind un calc frazeologic şi având sensul etimologic, legat de legendele războiului troian. Ulterior, am împrumutat încă un sens, cel al clişeului internațional menționat, iar recent şi-a dezvoltat un sens nou, specializat în domeniul informaticii, unde apare chiar cu forma trunchiată *troian*. În acest ultim caz, calchiază un sens figurat al sintagmei engleze *Trojan horse* şi desemnează un „program de calculator ce conține o funcție ascunsă (un virus) care cauzează daune altor programe" (Enc): „arestarea autorului programului *troian* Peep" JN 1.06.2004; „*Troianul* se leagă la un site (...)" JN 6.12.2004; „un *troian* îşi făcea loc în computer." JN 9.05.2005.
- substantivul *card*, înregistrat în MDN drept „tip de cartelă magnetică prin care se pot face plăți cu mijloace electronice" are drept etimon cuvântul englezesc *card* (atestat de Ox şi Enc) şi este specific domeniului financiar[4] (cuprinzând chiar mai multe sintagme din aceeaşi arie semantică, calcuri, de asemenea din engleză : *card bancar, card de credit, card financiar* etc.). Recent, o conotație preluată din limbajul informaticii – „microcip, dispozitiv adăugat într-un calculator pentru a-i îmbunătăți performanțele" – a pătruns şi în limba română deşi sensul nu este înregistrat nici măcar de dicționarele cunoscute – Ox, Enc, DEA. Explicația este simplă şi ține de viteza cu care se dezvoltă astăzi știință şi tehnologia informației, ducând la apariția permanentă a numeroase noutăți în domeniul în cauză.
- substantivul *coabitare* (din seria sinonimică a altor termeni frecvenți în presa actuală în contexte politice – *concubinaj, logodnă, mariaj*) calchiază sensul din franceză (după *cohabitation* „(1981, cu referire la a V-a republică) coexistența dintre un președinte republican şi un guvern de tendință opusă" – PR), valabil şi pentru sfera politică, referindu-se la „colaborarea dintre partide de orientări diferite": „(...) au părăsit sala în semn de protest față de «*coabitarea*» dintre PNL şi PD." Rl 4.04.2007.
- *a developa* (omonim al verbului referitor la aparatele de fotografiat) preia conotația verbului englezesc *to develop* „a prezenta succesiv etapele unei acțiuni" (Enc), după cum se observă în citatul: „Criza jurnaliştilor ostatici *a developat* o Românie care nu este pregătită să treacă printr-un astfel de eveniment." JN 24.05.2005.
- utilizat ca substantiv (obținut prin conversiune din adjectiv), cuvântul *dezvoltator* copiază sensul anglicismului *developer* (cu care este la concurență în limbajul

[3] Stoichițoiu Ichim 2001b: 72.

[4] Adriana Stoichițoiu Ichim consideră sensul specializat în domeniul financiar drept o restrângere de sens (Stoichițoiu Ichim 2002: 255).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

publicistic) și anume, „persoană/companie care cumpără terenuri pentru a construi pe ele sau pentru a le vinde în scopul de a se construi pe ele". Substantivul în această formă este neatestat în dicționarele românești precum DEX, MDN, DCR_2, DNAR, prin urmare este un cuvânt nou care preia, cel mai probabil, modelul formării și sensul din limba engleză.

- *a digera* calchiază verbul franțuzesc *digérer* „a înțelege, a asimila o informație" (PR, PL; sensul există și în engleză – Ox, Enc, deci este posibil ca și verbul *to digest* să fi influențat noua semnificație): „(...) am nevoie de câteva săptămâni pentru a reflecta, pentru a *digera* ce s-a întâmplat la acest Mondial (...)" Supl. Rl 10.07.2006.
- un sens specializat pentru limbajul informatic regăsim în definiția termenului *domeniu*, care se referă la spațiul virtual pe care se intind site-uri diverse, cu diferite extensii. Fiecare domeniu este urmat de un un însemn în care apare și numele țări/al grupului de țări (.RO, .EU, .USA etc), care se referă la originea site-ului respectiv și în care posesorii de calculatoare din acel spațiu geografic își pot crea site-uri personale. De pildă, „domeniile .RO sunt sunt folosite pentru denumirea site-urilor aparținând persoanelor fizice și juridice din Romania." (www.domenii-internet.com). Termenul calchiază forma trunchiată a sintagmei englezești *domain (name)* „Internet address: the sequence of words, phrases, abbreviations, or characters that identifies a specific computer or network on the Internet and serves as its address" (Enc)
- un alt calc semantic din terminologia informaticii este – $extensie_1$ – „tip de fișier", care provine din sintagma engleză *file extension* „eticheta după care este recunoscut un fișier în limbajul informatic" (Enc): „(...) *extensia* .exe sau .scr." JN 9.07.2004.

Cu totul alt sens, subordonat limbajului cosmeticii întâlnim în sintagma $extensie_2$ *de păr*, adică „fâșie din păr natural sau artificial, atașată propriului păr din considerente estetice, pentru a da impresia unui păr mai lung", expresie care copiază substantivul englez folosit în forma de plural, *extensions*.

- neologismul *format*, existent în MDN cu sensul „mod de prezentare a datelor sau instrucțiunilor unui program pe un suport de informație", calchiază cuvântul englezesc *format* „organizarea datelor electronice; structura sau organizarea datelor electronice/digitale în vederea stocării, printării și afișarii lor" – Enc, Ox, fiind utilizat în limbajul informaticii: „formularelor accesibile în *format* electronic." Rl 10.07.2006 (semnalat și la Ștefănescu 2002). În limbajul televiziunii circulă și conotația „tip, gen, structură, componență", întâlnită în contexte ca „Emisiunea TV «X» are un nou *format*." După cum se remarcă la Călărașu 2004:9, adeseori substantivul neologic *format* este confundat cu substantivul feminin *formă* (cf. „Chiar dacă antrenorii au luat bani... i-au primit pentru că i-au meritat, dar trebuie găsit și *formatul* legal"), ceea ce dovedește din partea vorbitorilor „o imprecizie în manipularea vocabularului neologic".
- atât verbul *a îngheța*, cât și derivatul substantival *înghețare*, sunt semnalate la Stoichițoiu Ichim 2002: 62 (verbul și la Stoichițoiu Ichim 2001a: 17), ca specializate în domeniul financiar, dar întâlnite și în alte contexte. Noului sens, „a bloca", i se propune o etimologie multiplă: internă, printr-o dezvoltare

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

metaforică, de la sensul figurat din DEX „a încremeni, a înlemni, a înmărmuri (de frică, de emoție)" și externă, prin împrumut semantic din franceză, unde verbul *géler* are și sensul „a bloca, a întrerupe (o activitate)". La Stoichițoiu Ichim 2001a, se adaugă și un posibil calc semantic după verbul englezesc *to freeze* „a îngheța, a stopa, a bloca" (Enc, Ox), în contexte precum *„înghețarea* anului școlar". În citatele extrase de noi, sensurile s-au extins și pentru domeniul politic: „(...) israelienii *au înghețat* procesul de aplicare a acordului." C 19.08.1999; *„înghețarea* (...) oricăror perspective." D 461/2002; *„înghețarea* negocierilor" JN 15.03.2004 (ambii termeni sunt semnalați la Preda 1992, încă din 1991); „(...) întreține «conflictele *înghețate* din țari precum Republica Moldova și Georgia»." Cot 25.06.2007.

- alături de specializarea în domeniul economic (cf. *„lanț* hotelier" JN 1.07.2004; *„lanț* de firme" EZ 10.07.2006), analizată la Stoichițoiu Ichim 2001b: 60 (care sugerează împrumutul semantic din franceză sau engleză), substantivul *lanț* dezvoltă aceeași conotație – „succesiune de..." – și în alte domenii: „(...) manifestarea *lanțului* de complicități din instituțiile ordinii publice." FAS 350/1999; *„lanț* politic" G 27.07.2006.
- *multinațională*, substantiv provenit prin conversiune din adjectiv (v. sintagma *firmă multinațională*), preia sensul întregii sintagme din care a fost trunchiat, semnificând o „firmă care are angajați de diferite naționalități și funcționează în mai multe țări; rețea internațională" și copiind sensul adjectivului din franceză *multinationale* „care activează în mai multe țări" (PR, PL) – „Să fii angajat într-o *multinațională* din România reprezintă (...) culmea carierei de tânăr businessman." D 438/2001.
- *navigare* este un derivat de la verbul identificat și discutat la Stoichițoiu Ichim 2001b: 17, Zafiu 2001: 89, DNAR (1999) – *a naviga* –, care calchiază verbul englezesc din limbajul informatic *to navigate* „a accesa și utiliza Internetul": „(...) programele inteligente de *navigare* vor face diferența între producătorii de mașini pe viitor." JN 5.05.2005.
- substantivul *nișă* din locuțiunea adjectivală *de nișă*, asociată, în mod frecvent cu substantivul „televiziune", poate fi pus în relație cu o conotație specializată pentru limbajul comercial din limba franceză, respectiv, engleză a termenului *niche*, care presupune „un segment de piață specializat în anumite tipuri de produse, ignorate de marile companii". Astfel, sensul nou al sintagmei „televiziune de nișă" este acela de „televiziune care se adresează unor anumite categorii umane sau socio-profesionale (copiilor, femeilor, persoanelor de vârsta a treia, populației rurale, specialiștilor dintr-un anumit domeniu etc.); complementar" – „Grație televiziunilor de *nișă*, (...) azi ne vom mai delecta cu o moțiune de cenzură." JN 11.06.2007; „Audiența de la TVR a ajuns ca a unei televiziuni de *nișă*." Cot, ed. on-line, 20.08.2008.
- substantivul *operator* a împrumutat prin calc semantic, din engleză *operator* („one who works in business, undertakings etc. Also in wider use, of companies, corporation etc." – Ox – „persoană care se ocupă cu afaceri, comerț etc., prin extindere, legat de companii, corporații, societăți etc."), un sens nou, acela de „societate/ firmă/ agenție/ corporație și tot ceea ce ține de instituția respectivă"

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(sensuri care se îndepărtează total de cele din DEX sau MDN): „*Operatorul* național de telefonie mobilă organizează un concurs (...)" JN 23.05.2005; „(...) acest lucru permite *operatorului* Cosmote să ofere servicii 3G (...)" JN 30.07.2007.

- termenul *pad-dock/paddock* exista în limba română în forma adaptată *padoc*, după cum atestă DEX și MDN, cu sensul de „loc special amenajat pentru cai", precizat și de DEA. În ultima vreme, datorită intersului crescând pentru cursele de Formula 1, s-a dezvoltat un alt sens, care calchiază termenul corespondent englezesc și care s-a specializat pentru acest sport, desemnând „garajele unde sunt păstrate mașinile de Formula 1 și unde se fac toate reviziile în timpul curselor". De remarcat faptul că noul sens este resimțit ca totalmente recent, dovadă fiind utilizarea lui în forma etimologică, în dublă variantă (cu și fără cratimă), pentru că vorbitorii nu mai realizează legătura cu forma adaptată.
- substantivul *pirat* și o întreagă serie din familia lui lexicală – *a pirata, piratare, piratat, piraterie* și-au dezvoltat sensuri noi, toate gravitând în jurul conotației „fals, ilegal". *Pirat*, semnalat la Stoichițoiu Ichim 2001b: 61) în sintagma „*pirat* informatic" (care calchia fr. *pirate informatique* - PR, sub influența, desigur, a substantivului engl. *hacker*) a evoluat din domeniul informatic în alte sfere semantice, fiind înregistrat de noi cu sensul „producător de marfă ilegală": „Cum-necum, a apărut *piratul* mioritic." FAS 411/2000; „Război împotriva «*piraților*» de cârnați" L 10.07.2006. Propagarea acestui sens s-a făcut către toate cuvintele menționate :
  - *a pirata* „a copia ilegal" – „(...) pedepse de trei ani de detenție pentru cei care *piratează* muzică și filme pe Internet." JN 4.05.2005
  - *piratare* „copiere ilegală" - „ Din *piratarea* marilor case de discuri (...) nu se moare de foame." FAS 411/2000
  - *piratat* „copiat în mod ilegal" - „Uneori, poliția mai capturează (...) programe de calculator *piratate*." FAS 411/2000
  - *piraterie* „copiere, falsificare" – „Pentru a stopa *pirateria*, Congresul american a scos o lege (...)" JN 4.05.2005; „*Pirateria* software" JN 9.05.2005
- un sens nou, specializat în domeniul informaticii, prezintă substantivul *port* „conexiune externă a unui calculator", care preia, prin calc, sensul cuvântului englezesc *port* „componentă periferică a unui calculator pentru accesul altor aparate (imprimantă, fax, modem etc.)": „(...) prin *portul* IrDA, acestea se pot transfera pe PC sau printa către o imprimantă care are un astfel de *port*." A 4.05.2005.
- peste sensurile din DEX, care presupun „un sistem cu multe ramificații și întretăieri" sau „ansamblu din mai multe sisteme de linii care se întretaie între ele" ; „ansamblu de instituții" etc., se poate adăuga în cazul substantivului *rețea* și sensul calchiat după engleză *web* (literal „în formă de pânză de păianjen" adică un sistem de ramificații, o structură cu un design complex), intrat în română prin limbajul informatic, dar răspândit acum și în cel economic sau politic: „(...) muncesc în filialele autohtone ale marilor *rețele* internaționale (...)" D 438/2001; „*rețele* de calculatoare" JN 1.06.2004; „*Rețeaua* de reprezentare economică a României urmează să fie restructurată (...)" JN 24.05.2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- *spărgător*, deşi un derivat pe teren românesc, calchiază sensul unui derivat colocvial englezesc – *cracker* (ODNW), cu sensul de „persoană care dezactivează ilegal coduri în programe de calculator". Sensul nou (semnalat la Stoichiţoiu Ichim 2001a:18) este sinonim cu sensul din limbajul informaticii al cuvântului *pirat* (*informatic*), respectiv, cu forma argotică *hacker*, pe care acesta din urmă o calchia. Interesant este că termenul *cracker* nu a fost inventariat în Ox, respectiv Enc (dar este înregistrat în ODNW), dicţionarele de limba engleză consultate de noi, dar se regăseşte la etimologia cuvântului *pirat* în PR, unde apare ca anglicism corespondent al termenului francez. Polisemia cu mai vechiul substantiv *spărgator*, de la verbul *a sparge* (inclusiv sensul argotic), poate fi clarificată contextual: „micul *spărgător* a blocat inutil o pagină Internet (...)" FAS 411/2000.
- un sens nou, tot din limbajul informaticii dezvoltă şi termenul *trafic*, al cărui înţeles este „circulaţia rapidă a informaţiilor pe Internet", care calchiază semantic un sens din domeniul comunicaţiilor întâlnit în limba engleză *traffic* „the volume or flow of messages carried by a communications system in a particular period" (Enc) („volumul sau fluxul de mesaje transmise prin sisteme de comunicaţie într-o anumită perioadă"). Această expansiune a sensul păstrează din denotaţiile anterioare semul „aflux, cantitate, volum mare": „site-uri web, cu *trafic* masiv" Cot 14.03.2007; „O companie care măsoară *traficul* arată că vizitele într-un grup de şapte lumi virtuale pentru copii şi adolescenţi au crescut cu 68%." JN 11.06.2007.
- *vierme* cu sensul specializat în terminologia informaticii, „program care distruge alte programe; virus informatic", semnalat în DNAR şi la Stoichiţoiu Ichim 2001a:17), este concurat de un alt calc semantic, *virus* (inventariat de ceva vreme şi discutat în mai toate lucrările de specialitate), ambele copiind sensuri din limba engleză: *vierme* după engl. *worm* „invasive computer program: a computer program that invades computers on a network, replicates itself to prevent deletion, interferes with the host computer's operation, and often carries a virus" (Enc) („program de calculator care invadează un calculator din reţea, se înmulţeşte singur pentru a evita ştergerea lui şi interferează cu activităţile calculatorului pe care l-a atacat; adesea este purtătorul unui virus informatic"), iar *virus* după engl. *virus* „disruptive computer program: a short computer program, hidden within another, that makes copies of itself and spreads them, disrupting the operation of a computer that receives one. A virus may be transmitted on diskettes and through networks, on-line services, and the Internet." (Enc) („scurt program de calculator, ascuns în alt program, care se înmulţeşte şi se răspândeşte, atacând programele calculatorului pe care l-a infectat; virusul poate fi transmis prin intermediul dischetelor, sau prin reţea, prin serviciile on-line, de Internet"). *Virus* există şi în limba franceză – PR, PL – cf. *virus informatique*. Un alt sinonim este *troian*, trunchiere a sintagmei *cal troian* (v. mai jos). Date fiind conotaţiile stilistice, substantivul *vierme* a depăşit zona argoului informaticii, fiind tot mai des întâlnit în limbajul cotidian sau în presa scrisă şi audio-vizuală, evident, tot în contexte specifice domeniului din care provine: „Evaman este un *vierme* care se răspândeşte prin e-mail (...)." JN 9.07.2004; „În 2003, *viermele* Quanters-A conţinea o diatribă (...)" JN 9.05.2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Un tip inedit de extindere semantică (prin calc) remarcăm și în cazul unor afixoide (sau formanți similari afixoidelor, trunchiați dintr-o formă mai cunoscută), care funcționează independent semantic și sintactic. Este cazul termenilor *bio, eco, euro* (ultimul, spre deosebire de omonimul desprins din numele propriu *Europa* și prezent în structuri ca *Euro-atlantic, Euro 2008, euro-asiatic* etc., face referire la moneda „euro", folosită în statele Uniunii Europene). Acești termeni funcționează, de regulă, ca adjective, și pot avea funcțiile sintactice corespunzătoare: „carburanți *bio* (...), alimente «*bio*»" E aug./2007; „Cât de «*eco*» poți fi?" E aug/2007; „Zona *euro*" PROTv, 20.07.2008, „prețurile practicate în țările *euro*" ZF, ed. on-line, 27.06.2001.

II). Din punct de vedere **referențial** (al specializării pentru un anumit domeniu), cele mai multe dezvoltări (atât denotative, cât și conotative) au avut loc în terminologia informaticii (*aplicație, atașament, avatar, clonare, clonator, format, navigare, a pirata, piratat, piraterie, port, spărgător, (cal) troian, vierme* etc.) și în sfera economiei (*a absorbi, absorbire, absorbție, a accesa, lanț, multinațională, operator, pirat, piratare, rețea* etc.)

Acestora li se adaugă, firește, multitudinea de sensuri metaforice (care necesită un context pentru clarificare), obținute „în viteza stiloului" jurnalistic sau intenționate pentru efect persuasiv.

III). Sub aspect **stilistico-funcțional**, se poate observa o migrare a termenilor din limbaje specializate către alte domenii (îndeosebi politic și social).

Preluând tipologia dezvoltărilor/evoluțiilor semantice propusă de Adriana Stoichițoiu-Ichim[5] (care adoptă, de asemenea, o clasificare a cercetătorului francez Louis Guilbert, clasificare ce presupunea raportarea la „natura creativității lexicale"), putem vorbi despre o „neologie denominativă" (adică despre dezvoltările semantice la nivelul denotativ, al referentului, cele mai frecvente în inventarul nostru) și despre o „neologie stilistică" (determinată de funcția expresivă a limbajului, activată uneori excesiv de presa noastră scrisă și vorbită).

De altfel, o abordare pragmatică a problemei ar explica fenomenul dezvoltărilor semantice abundente în limbajul publicistic prin dorința jurnaliștilor de a epata, de a surprinde și șoca cititorul, acest gest fiind perfect corelat cu scopul persuasiv al discursului gazetăresc[6].

Concluzii

- Lexicul unei limbi reprezintă compartimentul care este supus permanent modificărilor. Acestea pot interveni la nivel lexical, ceea ce presupune absorbirea unităților lexicale noi (spunem că se îmbogățește cu derivate, cuvinte compuse, obținute prin conversiune, neologisme și calcuri) sau la nivel semantic, adică prin dezvoltarea unor noi sensuri. Schimbările și evoluțiile semantice nu reprezintă o noutate a epocii noastre, iar dezvoltările recente, evidențiate de studiile și lucrările lexicografice ale ultimului deceniu, demonstrează că fenomenul continuă și este extrem de prolific. Abordarea noastră, descriptivă și sincronică, ce a avut în vedere cercetarea sensurilor recente, având ca bază de material presa scrisă și vorbită a ultimului deceniu, deși succintă, a confirmat acest fapt.

[5] Stoichițoiu Ichim 2001b: 55

[6] „Îmbinarea funcției de comunicare cu cea expresivă a limbii reprezintă, în mare parte, justificarea dinamicii sensurilor." Bidu-Vrănceanu 1997:44

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- Din punct de vedere referențial, domeniile în care se remarcă dezvoltări semantice abundente sunt variate: informatică, politică și legislație, economie etc.
- Etimologic vorbind, calcul semantic nu este singura modalitate de îmbogățire a conținutului de sens. Diferențiere clară se face între dezvoltările semantice obținute pe teren autohton, frecvente și ele în presa actuală și cele de origine străină, adică acele sensuri copiate/calchiate după un model străin, cel mai adesea englezesc sau francez (*a accesa, aplicație, extensie* etc.). Statistic vorbind, sensurile împrumutate sunt aproape egale numeric (fapt deloc suprinzător, având în vedere mult discutata avalanșă, în special a anglicismelor – atât la nivel lexical, cât și semantic sau frazeologic, mai ales după 1989) cu cele dezvoltate în interiorul limbii române.
- Sub aspect stilistico-funcțional, putem vorbi despre dezvoltări denotative (la nivelul referentului) și conotative sau stilistice (determinate de funcția expresivă a limbajului). Cele mai numeroase aparțin ultimei categorii, cea a dezvoltărilor stilistice (unde se întâlnesc în construcții de tipul metaforelor, metonimiilor, antonomazelor etc.).
- Este evidentă efemeritatea multor sensuri noi, create spontan în textul publicistic, pentru „culoare artistică", dar, în același timp, nu putem ignora dezvoltarea denotativă a unor cuvinte (v. exemplele din terminologia informaticii, *aplicație, extensie, format, operator, port, vierme* etc.), care au tendința de a se fixa nu numai în limbajele specializate, ci și în limba comună (nu mai vorbim de argoul adolescenților, care abundă, pe lângă anglicismele utilizate în exces, în termeni tehnici cu care cu greu mai putem ține pasul). Șanse reale de a se impune îl au, probabil, termenii din informatică (v. termenii citați mai sus) și o parte a termenilor din mediul politic și economic (*îngheț/a îngheța, multinațională, pirat, piratare, a pirata* etc.).

SURSE:

A	– „Adevărul";	G	– „Gândul";
C	– „Curentul";	JN	– „Jurnalul național";
Cot	– „Cotidianul";	L	– „Libertatea";
D	– „Dilema";	PROTv	– canalul de televiziune „PROTv";
E	– „Elle" (revistă – ediția rom.) ;	RI	– „România liberă";
EZ	– „Evenimentul zilei";	SFin	– „Săptămâna Financiară";
FAS	– „Formula As";	ZF	– „Ziarul Financiar".

BIBLIOGRAFIE:

$ADLRA_1$	= *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, vol. I – 2002.
$ADLRA_2$	= *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale. Actele Colocviului Catedrei de Limba Română (27-28 noiembrie 2002)*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Universității din București, vol. II – 2003.
Bidu-Vrănceanu 1997	= Angela Bidu-Vrănceanu, *Dinamica sensurilor în româna actuală*, în „Limbă și literatură" III-IV, p. 39-44.
Călărașu 2002	= Cristina Călărașu, *Globalizare lingvistică și anglicizare*, în $ADLRA_2$, p. 323-336.
Călărașu 2004	= Cristina Călărașu, *Vocabularul neologic și omul modern*, în „Limba și literatura română" 4, p. 8-11.
DCR_2	= Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos, 1997.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DEA = *A Dictionary of European Anglicisms. A Usage Dictionary of Anglicisms in Sixteen European Languages* (ed. by Manfred Görlach), Oxford University Press, 2001.
DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
DNAR = Elena Trifan, Adrian Ioan Trifan, *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Editura Scrisul Prahovean, Ceraşu, 2003.
Enc = *Encarta World English Dictionary*, London, Bloomsbury, 2001.
Guțu Romalo 1997 = Valeria Guțu Romalo, *Nou și vechi în limba română actuală*, în „Limbă și literatură" III-IV, p. 5-9.
Hristea 1974 = Theodor Hristea, *Pseudoanglicisme de proveniență franceză în limba română*, în „Limba română" 1, p. 61-71.
Hristea 1997 = Theodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în „Limbă și literatură" III-IV, p. 10-29.
MDN = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a VIII-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum I.O., 2006.
ODNW = *The Oxford Dictionary of New Words*, Oxford University Press, 1998.
Ox = *Oxford English Reference Dictionary*, Second edition, revised, Oxford University Press, 2002.
PL = *Le Petit Larousse Illustré*, Paris, 2003.
PR = *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, 2003.
Preda 1992 = Irina Preda, *Îmbogățirea lexico-semantică a limbii române actuale (Cu privire specială la perioada postdecembristă)*, (I-IV), în „Limba română" 9 (p. 483-490), 10 (p. 541-548), 11-12 (p. 585-590), 1/1993 (p. 19-24).
Stoichițoiu Ichim 2001a = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Observații privind semantica și stilistica anglicismelor în româna actuală*, în „Limba și literatura română" 3 (p. 7-13), 4 (p. 16-22).
Stoichițoiu Ichim 2001b = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura All.
Stoichițoiu Ichim 2002 = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Asimilarea împrumuturilor englezești: aspecte actuale ale dinamicii sensurilor*, în ADLRA$_1$, p. 249-262.
Stoichițoiu Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în limba română*, Editura Universității din București.
Ștefănescu 2002 = Ariadna Ștefănescu, *Caracteristici ale limbajului vag în jargonul informaticii*, în ADLRA$_1$, p. 263-296.
Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București.

RECENT SEMANTIC DEVELOPMENTS (SEMANTIC BORROWINGS IN CURRENT PRESS)

Abstract

Semantic shifts stand as an important chapter of lexicon all over the world and the phenomena is being studied both as an internal and external way of enlarge a language's vocabulary. Our paper selected a few semantic borrowings from current Romanian press and analyzed them from an etymological and stylistic point of view. Most semantic developments copy their meanings from English and French.

From a referential perspective, best represented domains are information technology and economy.

drd. Universitatea din București
Școala Centrală
mada.scarlat@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CONSECINȚE LINGVISTICE ȘI SOCIOLINGVISTICE ALE INTOXICĂRII MEDIATICE. STUDIU DE CAZ: *GRIPA AVIARĂ*

AIDA TODI

1. Termenul de care ne-am propus să ne ocupăm este puțin întâlnit în lucrările lexicografice de până astăzi; îl găsim în cuprinsul *Noului dicționar de neologisme* al lui Florin Marcu (Editura Academiei Române, București, 1977). El nu apare în *DA*, *DEX 96*, *Dicționarul de sinonime* alcătuit de Luiza Seche și Mircea Seche (1989). Dintre lucrările normative, singura care îl consemnează este *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic*, ediția a II-a (2005), unde cuvântul este notat cu asterisc, exclusiv ca adjectiv. Această absență din dicționarele explicative este determinată, probabil, de poziția lui oarecum periferică în lexicul limbii române (apare adjectival, ca termen profesional, tehnic, strict specializat pentru câteva boli ale păsărilor – lat. *avis* „pasăre", în aceeași familie lexicală – în sens mai larg – cu *avicol, avicultură, avicultor*). Totuși, el nu este nou. Îl consemnează tratatele mai vechi de medicină veterinară, unde apare, ca adjectiv, în mai multe compuse și sintagme denumind diferite boli ale păsărilor; sunt înregistrați termenii ***pestă clasică aviară***, ***pseudopestă aviară***, ***difterovariola aviară***, ***leucozele aviare***, ***tifoza aviară***, ***holera aviară***, ***variola aviară***, ***encefalita infecțioasă aviară***[1]. Cea mai timpurie atestare pe care am găsit-o este din 1941, dar nu excludem posibilitatea unei vechimi mai mari. Prezența lui și în unele texte de lege[2] demonstrează că la acest termen aveau acces mai multe categorii de vorbitori ai limbii române (în general, toți cei care au de-a face cu creșterea păsărilor – agenți veterinari, medici veterinari, crescători de păsări în general), cărora li se adresau aceste legi. „Resuscitat" astăzi printr-o intensă mediatizare (radio, televiziune, presă scrisă), cuvântul a ajuns să fie cunoscut de toți vorbitorii limbii române; mai mult, am remarcat creșterea productivității lui prin derivare și prin schimbarea valorii gramaticale (deși la origine adjectiv, el a apărut în presa ultimului an frecvent ca substantiv, izolat și ca adverb) și prin combinarea cu nenumărate alte cuvinte, din sfere semantice dintre cele mai diverse. Se remarcă tendința evidentă de a părăsi zona marginală pe care o ocupă și de a se deplasa oarecum, cel puțin pentru moment, către nucleul lexical de bază.

2. Se știe că, în general, fondul principal al unei limbi (în cazul de față, al limbii române)[3] se caracterizează prin stabilitate. Se întâmplă uneori ca el să se îmbogățească, în

[1] V. Stoenescu și Al. Niculescu 1960.
[2] *Legea sanitar-veterinară* nr. 60/1974, Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, București, 1976.
[3] Graur 1954.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

special prin intervenția unor factori de cultură și civilizație; chiar când acest lucru se produce, este vorba de un proces de durată (așa s-a întâmplat cu pătrunderea unor neologisme de tipul *radio, televizor, telefon* etc. în vocabularul de bază al limbii române, simultan cu răspândirea obiectelor denumite de termenii amintiți). De această dată însă avem de-a face, credem, cu cel mai rapid și spectaculos – am spune chiar agresiv – fenomen de tendință de intrare a unui cuvânt strict specializat în fondul principal lexical românesc.

Am avut în vedere, pentru exemplificare, două categorii de fapte de limbă: pe de o parte, presa lunilor imediat următoare declanșării bolii (inclusiv ziarele online), care a mediatizat intens răspândirea în lume a unui nou tip de virus, reprezentând cauzele fenomenului pe care dorim să îl analizăm în acest articol; altă sursă pe care am avut-o la îndemână și care ne-a oferit o imagine a creativității lingvistice individuale și colective (în special pentru populația tânără și foarte tânără), o reprezintă forumurile de discuție și blogurile[4].

3. Una dintre revistele online pentru crescătorii de animale dă definiția termenului, arătând că boala nu e nouă. „Denumirea de ***gripă sau influență aviară*** include mai multe stări patologice, produse de către diverse subtipuri ale virusurilor gripale. Cea mai cunoscută formă de gripă aviară este cea numită ***pestă aviară clasică,*** care nu a mai apărut în țara noastră din anul 1941. În ultimii ani etiologia gripei a fost intens studiată și este bine cunoscută, constituind un model de adaptare a virusului la diferite gazde, cu consecințe importante sub aspect epidemiologic. Virusul gripal este încadrat în grupul Influenzavirus, tipul (specia)" (Mihai Decun, ***Gripa aviară – fără frontiere*** – www.revista-ferma.ro). Definiții asemănătoare, mai ample sau mai sumare, apar și pe alte situri de internet: ***Ce este gripa aviară?*** Este o infecție cauzată de un virus gripal la păsări (***ciuia găinilor***, cum o numesc cei de la țară) (în ***Isteria Aviară***, www.atheneum.ca/modules/smartsection). Sau: Epizootia de gripă aviară denumită încă ***„gripa puiului", „ciuma păsărilor"*** sau ***„influenza aviară",*** care afectează în prezent continentul european, se transmite încă greu de la păsări infectate la om, dar face să planeze amenințarea unei pandemii greu de controlat cu mijloacele actuale de protecție, scrie într-un comentariu difuzat vineri din Paris de AFP. ***Gripa aviară*** este provocată de viruși gripali A /H5, H7, H9/, ***de origine aviară*** și care sunt reponsabili de pandemii. Virusul epidemiei actuale, H5N1, este un subtip viral care a fost depistat prima dată în urmă cu mai multe decenii la păsările sălbatice..... Păsările sălbatice sau acvatice / rața, rândunica-de-mare etc./ reprezintă de mult timp un fel de rezervor de viruși gripali. ***O epizootie de gripă aviară*** s-a declanșat la sfârșitul anului 2003 la puii de găină în mai multe țări din Asia de Sud-Est, determinând moartea sau distrugerea a peste 100 milioane de păsări. (***Gripa Aviară***: Origine, riscuri, protecție).

4. Valori gramaticale

4.1. Cuvântul apare frecvent cu valoarea lui obișnuită, cea **adjectivală**, în contexte medicale (de regulă, ***gripă aviară*** sau ***pestă aviară,*** uneori ***virus aviar***, ***epidemie aviară***),

[4] blog = jurnal online (http://zoso.rockmania.net/dictionar); termenul nu este înregistrat în dicționarele clasice. Conform enciclopediei Merriam-Webster, blog-ul (prescurtarea lui weblog) reprezintă „un jurnal personal online care cuprinde reflecții, comentarii și link-uri furnizate de autor". Aceeași enciclopedie online este cea care a făcut publică, la sfârșitul lui 2004, o știre de senzație: „blog" a fost cuvântul căruia i s-a căutat cel mai des definiția în ultimele 12 luni (*Curierul Național*, 07 August 2006).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

în combinaţie cu termeni ca: ***focare de..., combaterea, extinderea, valul de....., virusul, comandamentul de luptă împotriva...., cazuri de...*** etc. Enumerăm mai jos câteva contexte dintre cele mai obişnuite în care apare termenul: ***gripă aviară*** (***combaterea gripei aviare, extinderea gripei aviare, evoluţia gripei aviare, gestionarea valului de gripă aviară, virusul gripei aviare, comandamentul de luptă împotriva gripei aviare, cazuri de gripă aviară la om, pandemie de gripă aviară, prezenţa posibilă a gripei aviare, tipuri de gripă aviară, prezenţa gripei aviare, mijloc de transmitere a gripei aviare, cauzele epidemiei aviare, povestea gripei aviare, situaţia gripei aviare, extinderea gripei aviare, nota informativă cu privire la gripa aviară, analiza problemei gripei aviare, o răspândire largă a gripei aviare, epidemii de gripă aviară, gestionarea defectuoasă a crizei gripei aviare, problema raportului pe tema gripei aviare, măsurile împotriva gripei aviare, nota prezentată, referitoare la gripa aviară, în situaţia confirmării virusului gripei aviare, combaterea gripei aviare, pericolul iminent al gripei aviare, program de prevenire a gripei aviare, isteria provocată de gripa aviară, impactul economic al gripei aviare asupra crescătorilor de păsări, subiectul gripei aviare, răspândirea gripei aviarecauza apariţiei gripei aviare, gripa aviară este un bluff*** (**Sursa:** Ziua), ***psihoza mondială a gripei aviare*** (29 Mai 2006 | Sursa: Gardianul), ***originea gripei aviare, panica legată de gripa aviară, „Resuscitarea" crizei gripei aviare*** (Sursa: Averea, 16 mai 2006), ***primul episod al gripei aviare, prevenirea răspândirii gripei aviare, combaterea gripei aviare, existenţa virusului gripei aviare, riscul transmiterii gripei aviare, testele pentru gripa aviară, virusul H5N1 al gripei aviare, pandemia de gripă aviară, distrugerea virusului aviar, suspiciunea prezenţei virusului aviar, împiedicarea răspândirii virusului aviar, asediul virusului aviar, depistarea virusului aviar, pestă aviară clasică, prepararea de vaccin contra tipului aviar, virusul aviar, pericolul mortal al virusului aviar*** etc.

Adjectivul mai apare în combinaţii şi cu alte cuvinte decât cele aşteptate, în sintagme diverse: ***probleme aviare, evoluţia actualei crize aviare, gestionarea crizei aviare, febra aviară***; unele sunt cu totul neobişnuite: ***coşmarul aviar*** *(în Băjenie de frica aviarei,* www.adevarulonline.ro, 2006-05-23), ***„scule antiaviare", intră tot aerul aviar dinspre urechi"*** (din relatarea unuia dintre participanţii la eradicarea fenomenului), ***„Nebunia aviară", isteria aviară*** (Chiar dacă a fost amplificată artificial – din motive politice sau economice – ***isteria aviară*** nu este lipsita de fundament. Pericolul este real. Sursa: Ziua) sau ***alarmă aviară*** (după ***alarma aviară de săptămâna trecută***, www.obiectivtulcea.ro, 10 iul. 2006).

S-a ajuns şi la formulări de tipul: ***băşcălia aviară*** (www.jurnalul.ro, 24 mai 2006), ***spionul aviar*** (Toate jandarmeriile şi sereiurile angajate în sugrumarea ***spionului aviar***, pitit în curul outor al găinii, n-au mişcat o ţeavă de mitralieră în această direcţie, pe www.jurnalul.ro, 24 mai 2006), ***apocalipsă aviară*** sau chiar ***holocaust aviar*** (Dacă s-ar putea vorbi despre holocaust în cazul păsărilor, ei bine: ceea ce s-a întâmplat a fost un ***holocaust aviar***).

4.2. Utilizarea masivă din ultima vreme a determinat posibilitatea conversiunii lui în substantiv. Fenomenul prin care un adjectiv îşi schimbă valoarea gramaticală, substantivizându-se, este frecvent în româna actuală[5]. Ca **substantiv**, l-am întâlnit în

[5] Todi 2003: 401-416.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

următoarele contexte: stoparea ***aviarei*** în Capitală; adevarata țintă a lui Băsescu a fost însă Tăriceanu, căruia șeful statului i-a pus în spate ***aviara***; raportul, care conținea și o confuzie între curci și găini, nu va fi ultimul pe tema ***aviarei***; în Ungaria, ca și în Slovacia, ***aviara*** a fost depistată numai la păsări sălbatice; ***aviara*** a deviat traficul rutier; n-a murit nimeni ***din cauza aviarei***; după ce ***aviara*** și-a făcut de cap astă-toamnă în Deltă și pe Litoral, acum a lovit în apropierea Brașovului; ***aviara*** este deocamdată, în România cel puțin, o boală a păsărilor; săracul, nu era mort de ***aviară***, pur și simplu căzuse și el din pom și leșinase de durere!"; erau în vizită sau în trecere când i-a blocat ***aviara***; suspiciunea de ***aviară*** din sectorul 1; de când cu ***aviara*** s-au speriat rău, stau cu porțile încuiate; „Am aflat de la televizor că avem ***aviară*** pe stradă. N-a venit nimeni să ne spună, să ne liniștească. Nu ***aviara*** ne sperie pe noi cel mai rău, ci carantina. ***Aviara*** asta eu cred să fi venit de la vreo pasăre a cerului, că e pădurea plină", spun vecinii (Sursa: Gândul); Pentru politicieni, ***aviara*** a devenit un prilej de reglare de conturi (Sursa: Ziua); zonele unde a lovit ***aviara***; supermarketurile se grăbesc să se declare ***„libere de aviară"*** (Sursa: Averea, 16 mai 2006); Domn'e, asta cu ***aviara*** e dubioasă; în România, ***aviara*** bate demnitatea națională (Jurnalul national, 02 Iunie 2006). Și exemplele ar putea continua. Cu aceeași valoare apare cuvântul în diverse forme flexionare – de pildă, aceea de *feminin plural*: asfaltarea, esplanadele-termopanele și ***aviarele*** sunt obișnuitele ocazii de rotunjire a averii (www.gandul.info/2006-06-13), [țăranii] nu pricep ce e așa grav că au fraternizat niței păsăricile domestice cu ***aviarele*** sălbatice și neliniștite de viruși (www.urzica.ro, 12 dec. 2005), S-ar fi dus el la doftor să se caute, numai că a văzut la tembelizor cam ce pățesc ***aviarele*** de pe tot cuprinsul patriei, care sînt ucise și arse grabnic (www.monitorulbt.ro, 11 oct. 2005), manelele îi înnebunesc, și telenovelele, și Vacanța mare, și petardele, și știrile astea în care nu se mai termină violurile, arestările în direct, răpirile, catastrofele, ***aviarele*** și atentatele... (www.ziaruldebacau.ro, 10 iul. 2006); uneori substantivul apare inclusiv la *forme de genitiv:* titlul *Medic în groapa* ***aviarelor*** (www.cotidianul.ro, 10 iul. 2006); nu-i din familia ***aviarelor*** (www.businesspress.ro/art/editorial); Tăriceanu, stapânul ***aviarelor*** (subtitlu al articolului *Topul pozițiilor de putere după* ***aviară*** din Săptămâna financiară, nr. 67, 3 iul. 2006); în cazul ***aviarelor*** (Adevărul, 10 iulie 2006), în mijlocul sărăciei și al ***aviarelor*** care ne obsedează (www.cronicaromana.ro/vitraliipretiosii-ridicoli.html, 20 oct. 2005).

L-am întâlnit, mai rar, și ca *subst. masc.*: *Tebeciștii de azi,* ***aviarii de mâine*** (titlu în *Gândul*, Mircea Dinescu, 16 ian 2006); Editorial – *Avarii și* ***aviarii*** (titlu în www.desteptarea.ro, 10 Octombrie 2005), *„**Aviarii**" primesc tichete de masă* (în www.adevarulonline.ro, 10-11-2005).

4.3. Semnalăm chiar o înregistrare – izolată, ce-i drept – ca **adverb**, într-o construcție cvasipleonastică: *brusc și suspect, găinile autohtone s-au îmbolnăvit* ***aviar*** (în articolul *Aviara demnității naționale*, Jurnalul național, 2 Iunie 2006).

5. Titlurile se caracterizează prin faptul că sunt deosebit de sugestive, combinându-se cu numeroși termeni din cele mai variate sfere semantice.

5.1. Ca **adjectiv**, l-am întâlnit în: ***Delta aviară*** (Jurnalul național, 3 Iunie 2006), ***Conspirația aviară*** (România liberă, Joi 25 Mai 2006); ***Gripa aviară – fără frontiere***

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(http://forum.agroinfo.ro/index); ***Aritmetica aviară:*** 500.000 păsări = 500.000 euro (Autor: Antena 3); ***Băsescu, în criză aviară*** (Evenimentul zilei online, 25 Mai 2006); ***Puşcăria aviară*** (Gandul, 23 mai 2006); ***Răzmeriţa aviară*** (www.libertatea.ro, nr. 5053, 3 iunie 2006); ***Isteria aviară*** (www.atheneum.ca/modules/smartsection); ***Preşedintele critică „brambureala" aviară; Isteria spionului aviar*** (www.gazetademaramures.ro); Din cauza carantinei care a închis crematoriul din Codlea, ***Hoiturile aviare, plimbate la Bucureşti*** (www.adevarulonline.ro/2006-05-20); Academicianul bulgar Dimitar Nankinov: ***Psihoza gripei aviare este întreţinută artificial din motive economice*** (sursa: Gardianul, 29 Mai 2006); ***Sectorul 1, pe harta capitalei aviare*** (www.antena3.ro); ***Cele şapte mituri aviare, demontate*** (www.adevarulonline.ro, 2006-05-29); ***Eroul crizei aviare*** (www.zf.ro); ***Aviară, dar hilară*** (www.sibianulonline.ro, 22 Mai 2006); ***România, sub teroarea aviară*** (sursa: Averea 16 mai 2006); ***România aviară*** (www.redesteptarea.ro); ***Taifunul aviar îşi continuă drumul***; ***Psihoza Aviară*** (România Liberă, 25 mai 2006), ***Băsescu, în criză aviară*** (www.evz.ro, 25 mai 2006).

5.2. În titluri, ***aviar*** e frecvent şi ca **substantiv**: ***Aviara 2006 virusează încrederea consumatorilor*** (Capital); ***Inundaţiile şi aviara merg înainte*** (Cronica română, 3 iun. 2006); ***Aviara: UE a pus interdicţie asupra importurilor din întreaga ţară*** (Gardianul, 03.06.2006); ***Frica de aviară împinge Agricola Bacău spre colaps*** (Săptămâna financiară, 29 mai 2006); ***Suspiciune de aviară la Cornu***; ***Experţii OMS despre aviara noastră*** (www.cotidianul.ro); ***Peter Embark: „Poate nu veţi afla niciodată cum a ajuns aviara în ferme"***; ***Aviara poate pune pe butuci turismul românesc*** (Gândul, 26 mai 2006); ***Aviara înjumătăţeşte numărul turiştilor străini*** (Din Curierul naţional, 24 mai 2006); ***Aviara agită apele politice*** (http://stiri.rol.ro/stiri); ***De ce aviara este doar în România?!*** (Evenimentul Zilei Online, 22 mai 2006); ***Aviara a ajuns în 4 sectoare din Bucureşti*** (.....30 Mai 2006), ***Aviara*** (www.revistamedia.ro, 2006-05-30); ***Istoria mondială a „aviarei" vorbeşte despre Primele manifestări ale virusului aviar***; ***Aviara, între isterie şi lehamite*** (Sursa: Ziua 30 mai 2006); ***Băjenie de frica aviarei*** (www.adevarulonline.ro/2006-05-23); ***Aviara a fost stropită cu apă chioară*** (Adevărul, 17 iun. 2007), ***Analizele suspecţilor de aviară au ieşit negative***; ***Aviara s-a transmis şi de la om la om, au anunţat expertii OMS***; ***Aviara de la om la om***; ***Efectele H5N1 – Aviara retroactivă***; ***Psihoza aviarei, întreţinută de grupuri de interese economice***; ***Topul poziţiilor de putere după aviară*** (Săptămâna financiară, 3 iul. 2006); ***Tebeciştii de azi, aviarii de mâine*** (Gândul, 16 ian 2006); Editorial / ***Avarii şi aviarii*** (www.desteptarea.ro, 10 Octombrie 2005); ***Lupta cu aviara, pierdută din prostie*** (www.adevarulonline.ro/18-05-2006).

5.3. Uneori, substantivul ***aviară*** primeşte, la rândul său, determinanţi, ca în următoarele titluri: ***Aviara politică*** *a răpus cocorii PSD* (Adevărul online); ***Aviara demnităţii*** *naţionale* (Jurnalul naţional, 02 Iunie 2006).

6.1. Productivitatea termenului este evidentă; pe forumurile de discuţie şi pe bloguri am înregistrat jocuri de cuvinte în care cuvântul apare frecvent cu **valoare gramaticală schimbată** (substantivizat): userii WoW nu vor migra ca *aviarele* cu toţi spre D3 (www.level.ro), toamna trecută am luat ţeapă cu *aviarele* (http://forum.softpedia.com, 23 martie 2006); *aviara* sare dintr-un loc în altul fără nici o noimă, parcă ar fi purice; *aviara* nu afectează şi nu este transportată ???? de colo colo de zburătoarele cu pene (vrăbii, porumbei, ciori şi care or mai fi); „*Aviara* de Bruxelles atacă în zonele cu maximă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

importanță turistică" (adevarulonline.ro, 2006-05-18 18:12); praful plin de *aviara* locului, luat după cum se vede pe roțile mașinilor, nu este purtat de vânticel; *aviarele*, ce zburdă fericite și suspect de sănătoase prin ograda viitorului păgubaș, sunt asasinate cu sârg; *aviara* nu este transportată pe picioruşele câinilor vagabonzi, ci numai pe cauciucurile mașinilor; S-ar fi dus el la doftor sa se caute, numai ca a vazut la tembelizor cam ce pățesc *aviarele* de pe tot cuprinsul patriei, care sunt ucise și arse grabnic (www.monitorulbt.ro, 11 oct. 2005).

Ca substantiv cuvântul mai apare (mai rar, ce e drept, în formă de masculin, desemnând „persoanele implicate în acțiunile pentru eradicarea gripei aviare": *„Aviarii* primesc tichete de masă" (www.adevarulonline.ro, 10-11-2005)[6].

6.2. Derivarea cu prefixe și prefixoide apare și ea frecvent în discuțiile pe internet. Printre prefixe și prefixoide amintim pe *ne-, anti-, pro-:* răcisem ca dreacu, mi-am pierdut imunitatea în fața virușilor dâmbovițeni, și asta în ciuda anti-gripalelor și *anti-aviarelor* cu care mă dotasem ca în fiecare iarnă (www.roportal.ro/discutii/index, mesaj postat pe 27 oct. 2005); *aviara*, nu curge la vale odată cu apele curgătoare în care s-au scăldat oarece orătănii *proaviare*; *aviara* nu migrează de colo colo cu ...trenul, că are roțile de fier; *aviara* nu se atașează de tranzitul de mărfuri... *neaviare* (Pagina de start a forumului antena1 – Dezbateri de la om la om, www.antena1.ro/new, 16 mai 2006); am făcut gripă *neaviară*... adică cel puțin așa cred, neavând nici un impuls major să cotcodăcesc (http://blog.jubjub.ro); *aviara* nu curge la vale odată cu apele curgătoare în care s-au scăldat oarece orătănii *proaviare* (Pagina de start a forumului antena1 - > Dezbateri de la om la om, www.antena1.ro/new, 16 mai 2006); unul dintre titluri conține chiar un derivat al termenului: *pro-aviar* (*Bursa pro-aviară*); în momentul ăsta pisica mi-a dărâmat puiul (*neaviar*) de pe masă (http://forum.softpedia.com)- *aviara* nu se atașează de tranzitul de mărfuri... *neaviare* (Pagina de start a forumului antena1 - > Dezbateri de la om la om, www.antena1.ro/new, 16 mai 2006); Un pui de găină – *neaviar* – trece prin tot felul de întâmplări năstrușnice, până la a-i cădea în cap o... bucată din cer! (www.cronicaromana.ro, 21 nov. 2005); am facut gripă. *neaviară*... adică cel puțin așa cred, neavând nici un impuls major sa cotcodăcesc (http://blog.jubjub.ro); singura știre *neaviară* care ajunge până la noi este cea legată de sănătatea președintelui (www.jurnalul.ro, 24 mai 2006), Într-o asemenea viziune, Forumul de la București ar putea fi, eventual, o primă rândunică; au în curte un purcel, o vacă cu țambalul coastelor vizibil, zece găini *neaviare* (încă) (www.jurnalul.ro, 3 mai 2006), oamenii mureau de boli *neaviare* (din opiniile cititorilor, pe www.adevarulonline.ro, 21 mai 2006); laboratorul antiaviar există, dar fără aparatură (Cotidianul, în www.presaonline.com/stiri), România se pregătește să producă vaccin *antiaviar* (titlu în știri.rol.ro/stiri, 20 mart. 2006), De trei luni, ministrul Agriculturii se află în prima linie a „frontului *antiaviar*" (www.azi.ro/arhive/01/10/2006), ministrului agriculturii, în calitate de șef al comandamentului național *antiaviar* (www.libertatea.ro, 10 iul. 2006); sub titlul Predici *antiaviare* se emite știrea conform căreia „preoții din

[6] „Câteva zeci de veterinari au pichetat ieri dimineața Ministerul Agriculturii. Ei au cerut acordarea drepturilor cuvenite personalului care a participat la acțiunile de combatere a gripei aviare, tichete de masă și promovarea unei hotărâri de guvern privind angajarea pe perioadă nedeterminată a 1.300 de salariați din domeniul siguranței alimentelor, care acum au contracte pe perioadă determinată. În urma discuțiilor cu autoritățile s-a ajuns la un acord" (www.adevarulonline.ro, 10-11-2005).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Moldova vor ţine la slujbele de duminică predici despre gripa *aviară*. Decizia a fost luată de Mitropolia Moldovei şi Bucovinei, la sugestia Prefecturii Iaşi. Preoţii îi vor învăţa pe oameni cum să se ferească de temutul H5N1 şi ce trebuie să facă dacă le mor găinile" (sursa: Ziarul, pe http://stiri.rol.ro/stiri), Spărgătorii carantinei *antiaviare* riscă trei ani de închisoare (Evenimentul zilei, 15 martie 2006, http://stiri.rol.ro/stiri), Măsuri *antiaviare*. Peste două milioane de pui vii de o zi vor fi arşi (www.realitatea.net, 18 mai 2006), „Covoraşele *antiaviare* mi-au dublat profitul" (Libertatea, 28 martie 2006); preşuri „*antiaviare*" la intrarea în supermarketuri (www.roportal.ro/stiri); măsuri preventive *antiaviare* şi în unităţi şcolare (http://2005.informatia.ro, 20 oct. 2005); indienii copiază medicamentele „antiaviare" (www.adevarulonline.ro/2006-03-01); Flutur, zburat din fruntea ofensivei *antiaviare* (Ediţie specială, 25 mai 2006); A căzut Tăriceanu în capcana lui Băsescu acceptând să „preia comanda" oştirii *antiaviare*? (www.cotidianul.ro, 26. 05. 2006); Tot neoficial vă spunem că importatorii de „scule *antiaviare*" s-au ales cu peste 500.000 de euro de la stat (Săptămâna financiară, 3 iulie 2006), Pe străzi, filtrele *antiaviare* au fost în permanenţă folosite (www.libertatea.ro, 10 iul. 2006).

6.3. Printre **compuse**, amintim pe *aviar-uman*, în contextele: Gripa *aviar-umană* se apropie de noi (Social) (Cotidianul, 9 ian. 2006); recombinanţii de acest tip (*aviar-uman)* apar frecvent în Sud-Estul Asiei (www.virology.ro).

7. Relaţii semantice

Dacă sinonimia care se stabileşte cel mai frecvent este aceea cu *gripă aviară* (Categoric STEAUA va căştiga Cupa UEFA avem adversari accesibili până în finală. Nu cred că aviarele ne pot opri – www.fcsteaua.ro/forum, 18 martie 2006; Atunci, când în mod firesc, acest guvern va trebui să facă un bilanţ nu va avea ce înregistra la reuşite, pentru români ei vor fi cei care au gestionat ca dracu inundaţiile, *aviarele*, crizele şi mai ales reducerile „contabiliceşti" la medicamente, coduri fiscale şi măsuri aberante – www.realitatea.net, 25 mai 2006; totul e să nu se îngroaşe „gluma" cu *aviara*... – http://forum.softpedia.com, 24 martie 2006), interesantă în mod special este şi sinonimia care se stabileşte – prin extensiune de sens, cu termeni precum: **păsări** (nume generic): au fraternizat niţel păsăricile domestice cu *aviarele* sălbatice şi neliniştite de viruşi (www.urzica.ro, 12 dec. 2005), eu personal am un şoc! Tocmai, că îmi aminteam de Wartburg.... Ăla de la bunicu' din curte..... (acum cresc aviarele în el) (www.daciaclub.ro, 26 ian. 2006), Măsura vine, desigur, după sperietura cu „aviarele" importate direct de la „producătorul de gripă", ferma Codlea. (www.obiectivtulcea.ro, 10 iul. 2006); Ca să fim liniştiţi, aflăm că protecţia mediului monitorizează permanent locurile pe unde ar putea să apară vreo *aviară* migratoare gripată. Inspectorii de mediu monitorizeaza cum se cuvine situatia din fata monitoarelor de la serviciu, unii antrenându-se să împuşte cu mausul, pe monitor, raţe. Alţii monitorizează direct la televizor, să afle pe unde mai umblă păsările astea. Cea mai bună şi eficientă monitorizare se face însă cu un monitor de schi, că atunci *aviarele* chiar au şi migrat-o. Păcat ... (www.monitorulbt.ro, 20 oct. 2005); cu **găini**: Ştiţi de ce s-a pierdut în România lupta cu „*aviarele*" adică cu găinile? Pt. că *nu aţi folosit bomba atomică* [cu majuscule în textul original] pt. o eradicare totală şi definitivă a tuturor viruşilor care ar putea bântui prin România în următoarele milioane de ani (forumul de discuţii pentru opiniile pe marginea

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

articolului Lupta cu *aviara*, pierdută din prostie (http://www.adevarulonline.ro/18-05-2006) – în acest exemplu, sinonimia este explicitată; cu **curci,** în mesajele de mai jos): un sfat pt „dezamăgiți": transferați-vă pe site-ul aviarelor sau al potăilor!!!! (www.fcsteaua.ro/forum, mesaj postat pe 28 apr. 2006); iar în comentariul articolului *Incoruptibilul...*: Hai să fim serioshi deoarece suntem de râsul „aviarelor„!!!!; în sfârșit, ar fi de menționat și sinonimia cu **articolele despre gripa aviară** (mesajul e o reacție la demisia jurnalistului Răzvan Dumitrescu, de la Evenimentul Zilei, determinată de un articol neprofesionist): în loc să îl scoată pe Dumitrescu, despre care nu se poate spune că are înclinații evidente către unul sau altul, ar trebui scoase toate *aviarele* alea care umplu ziua cu tâmpenii.....ar va veni ziua când vor fi „ancorați în neant" cu o cotă de OTV (www.hotnews.ro, 8 iun 2006 8:54).

Frecvent apar distorsionări glumețe ale contextelor obișnuite de apariție (Fluturaș nu mai ai aripioare – *Aviara* ți le-a retezat! (adevarulonline.ro, 2006-05-18); expresia românească bine cunoscută *a fi de râsul curcilor* devine, la unii utilizatori ai forumurilor, a fi de rîsul aviarelor: *vor râde toate aviarele* de noi (www.lalimita.ro); faza cu „ușor prăfuit" e de-a dreptu *de râsu aviarelor* (vwforum.vwforum.ro, 1 martie 2006); expresia la mintea cocoșului devine la mintea aviarelor: Păi am dedus din întrebare că nu e cazul să administreze 500 pc-uri. atunci n-ar mai fi întrebat asta, nu? La mintea *aviarelor*... (http://forum.softpedia.com, 5 martie 2006).

8. Cauze lingvistice și sociolingvistice

8.1. Considerăm că această evoluție neobișnuită a unui termen, strict specializat inițial (și din această cauză ignorat de majoritatea dicționarelor), este, pe de o parte, un fenomen care ține de posibilitățile interne latente ale unei limbi (în cazul de față ale limbii române) de a dezvolta noi sensuri sau de a se îmbogăți prin mijloace proprii (în ordinea importanței, pentru limba română: derivare, schimbarea valorii gramaticale, compunere, toate deosebit de prolifice în ultimul deceniu și jumătate)[7]. **8.2.** Pe de altă parte, ne este greu să nu remarcăm că evoluția specifică a acestui termen este un efect secundar al manipulării populației de către presă, care, speculând grija oamenilor pentru propria sănătate și teama de pericolul îmbolnăvirii, a mediatizat exagerat fenomenul acestei maladii; au existat multe voci, din media și din afara ei, care au condamnat această exagerare, văzând în spatele ei anumite interese politice și / sau economice de grup. Intrând în contact, prin toate canalele mass-media (ziare, radio, televiziune, internet), cu această știre, difuzată, în anumite perioade, aproape zilnic, oamenii și-au însușit rapid termenul, sensul – uneori și sensurile ulterioare ale acestuia – și chiar au ajuns să îl folosească (uneori corect, alteori cu sensuri distorsionate), inclusiv în forma lui substantivizată, care este de dată foarte recentă. Intoxicația aproape cotidiană cu știri alarmiste legate de gripa aviară a dus și la reacții uneori de revoltă, alteori ludice[8], cele

[7] Stoichițoiu-Ichim 2008.

[8] După cum remarca un jurnalist, „gripa aviară, tratată cu suficiență de autorități și cu băsăcălie de muritorii de rând, a intrat cu plase, filtre și garduri de sârmă ghimpată în viața a zeci de mii de români" (www.jurnalul.ro, 24 mai 2006). Există chiar o primă manea dedicată gripei aviare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

din urmă întâlnite în special la utilizatorii de internet de vârstă tânără sau foarte tânără. Remarcăm, în legătură cu acest subiect, ironia unor mesaje de pe internet, proliferarea – tot pe forumurile de discuție și pe bloguri – a sensurilor și integrarea termenului în expresii idiomatice pur românești. Astfel, cunoscuta expresie *a fi de râsul curcilor* devine, la unii dintre utilizatorii internetului, *a fi de râsul aviarelor*: Hai să fim serioshi deoarece suntem de râsul „aviarelor"!!!! (www.libertatea.ro); faza cu „ușor prăfuit" e de-a dreptu de râsu aviarelor (vwforum.vwforum.ro, 1 martie 2006); *râd și curcile de...* este transformată, de un alt utilizator, în *râd și aviarele de...*: Vor râde toate aviarele de noi (www.lalimita.ro); vechea expresie românească *(a fi) la mintea cocoșului* apare, pe un forum de discuție, în varianta (cu substantivul la plural) *la mintea aviarelor:* La mintea aviarelor... (http://forum.softpedia.com, 5 martie 2006). Un demers similar pe care l-am întreprins pe siturile de limbă franceză relevă diferențe importante față de situația din română. Am putut constata, în primul rând, numărul extrem de restrâns de contexte (iar acelea, aproape exclusiv medicale) în care apare termenul *aviaire*; este vorba, în general, despre sfaturi pe care Ministerul Sănătății le dă cetățenilor în vederea prevenirii răspândirii acestei boli; pe de altă parte, nu l-am înregistrat deloc ca substantiv; derivatele lui *aviaire* sunt mai puține; în sfârșit, doar câteva forumuri de discuție și bloguri francofone consemnează sensuri conotative. Ne explicăm diferența prin aceea că în nicio țară, din câte știm, fenomenul nu a fost comentat, mediatizat atât de intens ca în România. Desigur, ar fi interesant de urmărit și cum a evoluat echivalentul lui *aviar* în țările Europei de Est, unde s-au înregistrat, ca și la noi, cazuri de gripă aviară.

9. Concluzii

Evoluția spectaculoasă a termenului de care ne ocupăm este fără precedent, din câte știm, în istoria vocabularului românesc. Este greu de precizat, în acest moment, dacă el va pătrunde (și va rămâne) sau nu în fondul principal lexical. Cert este însă că el prezintă câteva particularități care l-ar putea înscrie în această categorie de cuvinte; menționăm, în acest sens, cunoașterea lui de către toți vorbitorii limbii române și utilizarea de către mulți dintre ei; de asemenea, productivitatea, manifestată, pe de o parte, prin formarea de noi cuvinte prin derivare (*proaviar, neaviar, antiaviar*), prin conversiune (valoarea substantivală frecventă; uneori – și adverbială) sau, mai rar, prin compunere (gripa *aviar-umană*), iar, pe de altă parte, prin dezvoltarea sensurilor secundare.

Credem că, deși această proliferare fără precedent a sensurilor și contextelor reprezintă doar o modă, o etapă trecătoare, care va dispărea o dată cu eliminarea pericolului (mult prea) intens mediatizat, de răspândire a bolii pe care o denumește, termenul în discuție va trebui consemnat, cel puțin cu sensul lui principal, în dicționare; pledează pentru necesitatea acestei înregistrări vechimea lui destul de mare în limbă (mai bine de jumătate de secol) și utilizarea lui pentru a denumi numeroase boli ale păsărilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Surse primare:

A) Tratate de medicină, texte de lege:

Legea sanitar-veterinară nr. 60/1974, Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, București, 1976.

Stoenescu, V.; Niculescu, Al., *Bolile păsărilor*, Ministerul Agriculturii, Editura Agrosilvică de Stat, București, 1960.

B) Ziare:

Adevărul www.adevarulonline.ro
Averea
Azi www.azi.ro
Cotidianul www.cotidianul.ro.
www.cronicaromana.ro
Ediție specială
Evenimentul zilei
Gândul www.gandul
Jurnalul național www.jurnalul.ro
www.libertatea.ro
România liberă
Săptămâna financiară

B) Surse internet:

vwforum.vwforum.ro
www.antena1.ro
www.antena3.ro
www.atheneum.ca
www.businesspress.ro
www.cafeneaua.com
www.daciaclub.ro
www.desteptarea.ro
www.fcsteaua.ro
www.gazetademaramures.ro
www.hotnews.ro
www.lalimita.ro
www.level.ro
www.monitorulbt.ro
www.obiectivtulcea.ro
www.presaonline.com
www.realitatea.net
www.revista-ferma.ro
www.revistamedia.ro
www.roportal.ro/stiri
www.sibianulonline.ro
www.stiri24.ro/forum
www.tryrom.com
www.urzica.ro
www.virology.ro
www.ziaruldebacau.ro
http://2005.informatia.ro
http://blog.jubjub.ro
http://forum.agroinfo.ro/index
http://forum.softpedia.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SURSE SECUNDARE:

Graur 1954 = Graur, Al., *Încercare asupra fondului principal lexical,* Bucureşti, Ed. Academiei R. P. R., 1954.

Pană-Dindelegan 2003 = Gabriela Pană-Dindelegan *Aspecte ale limbii române actuale*, vol. II, Bucuresti, Editura Universitatii din Bucureşti, 2003, p. 401-416 [coordonator: prof. univ. dr. Gabriela Pană-Dindelegan].

Sala 1988 = Marius Sala (coord.), *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1988.

Slama-Cazacu 2000 = Tatiana Slama-Cazacu, *Strategii comunicaţionale şi manipularea,* Iaşi, Polirom, 2000.

Stoichiţoiu-Ichim 2008 = Adriana Stoichiţoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influenţe, creativitate,* Bucureşti, All, 2008.

Todi 2003 = Todi, Aida, *Consideraţii asupra conversiunii în limba română actuală*, în volumul colectiv *Aspecte ale limbii române actuale*, vol. II, Bucuresti, Editura Universitatii din Bucureşti, 2003, p. 401-416 [coordonator: prof. univ. dr. Gabriela Pană-Dindelegan].

Universitatea „Ovidius", Constanţa
aidatodi@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

III. GRAMATICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBSERVAȚII PRIVIND EVOLUȚIA GRUPURILOR NOMINALE CU ARTICOL HOTĂRÂT ÎN ROMÂNĂ

ALEXANDRA CORNILESCU, ALEXANDRU NICOLAE

1. Preliminarii: *Localitatea Deplasării* și a *Acordului*[1] în româna modernă (RM)

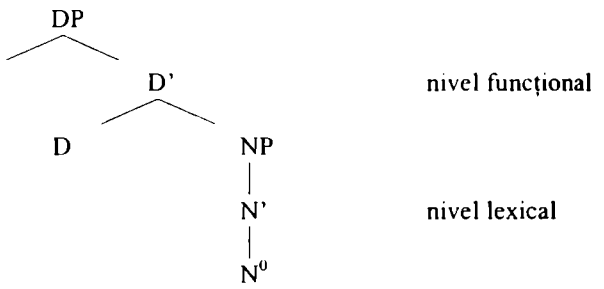
Așa cum reiese din titlul secțiunii de față, observațiile noastre sunt formulate în cadrul teoriei minimaliste despre grupul nominal.

În această viziune, sintagma nominală minimă cuprinde un nivel funcțional, reprezentat de Determinant (DP), și un nivel lexical, reprezentat de proiecția substantivului (NP) – vezi reprezentarea din (1).

Categoria D(eterminant) este asociată cu proprietățile argumentale ale sintagmei nominale, unii autori (Longobardi 1994, 2009, Giusti 1993) susținând chiar că proiecția D este obligatorie pentru orice grup nominal argument, chiar dacă ea nu se realizează fonologic, ca în exemplul (4a) (*old Paris*) din engleză. Proiecția lexicală a substantivului (NP) este asociată cu un conținut predicativ, descriptiv (*El e **student***). Între trăsăturile asociate cu D se află [±definit], realizată, de obicei, printr-un determinant.

Proiecțiile funcționale sunt mănunchiuri de trăsături formale, care trebuie verificate în timpul derivării. Un mod simplu de verificare este inserția unui formant lexical care cuprinde acea trăsătură (2).

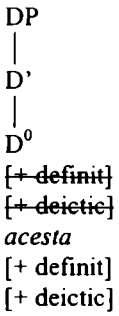
(1)

[1] Conform variantei actuale a programului minimalist (Chomsky 1999, 2000), doar trăsăturile interpretabile sunt pe deplin specificate în Lexicon; trăsăturile neinterpretabile se valorizează în cursul derivării sintactice. Pentru a satisface *Principiul interpretării complete* (engl. *Full Interpretation Principle*), trăsăturile neinterpretabile sunt valorizate în cursul derivării sintactice prin operația de *Acord* (engl. *Agree*). Așadar, sensul cu care folosim termenul *Acord* este mult mai larg, diferit de cel folosit în mod curent (*acord* – „1. [...] manifestare formală a relației de dependență [...]; 2. acord al substitutelor cu antecedentul[...]; 3. acord al complementelor cu verbul" DSL, s.v. *ACORD*), care traduce englezescul *agreement*.

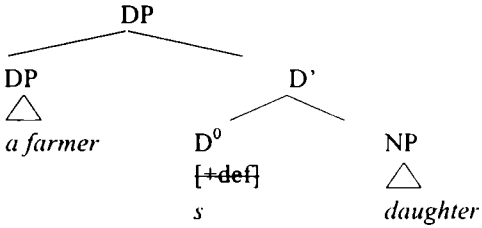
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(2)

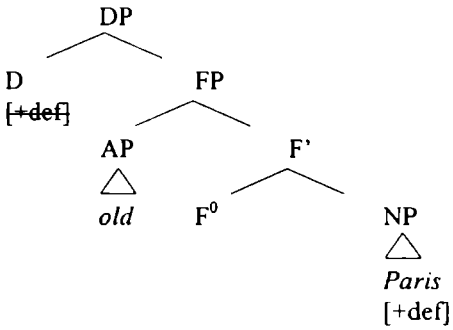
O altă modalitate de verificare a unei trăsături aflate sub nodul D este inserția sau deplasarea unui grup nominal capabil să valorizeze trăsătura respectivă. De pildă, trăsătura [+ definit] din engleză poate fi verificată de un grup nominal genitiv – (3). Interpretarea unei sintagme de forma celei din (3) arată că determinantul este prezent și este definit:

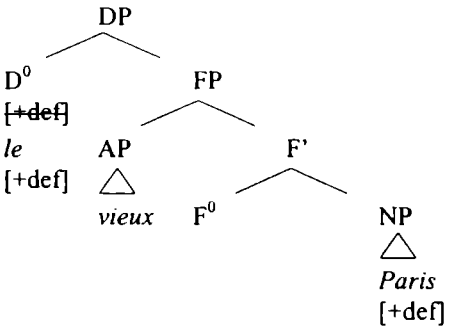
(3) *a farmer's* *daughter* = ***the*** *daughter of a farmer*
a unui fermier fată = art. def. fată a unui fermier

Constituentul care verifică trăsătura [+definit] se află uneori în proiecția D, ca în (2), (3). El se poate afla însă și imediat sub determinant, și chiar mai jos, depinzând de constrângerile de localitate asupra operației de *acord* (engl. *agree*) specifice limbii respective. Se poate remarca un contrast între engleză și franceză în exemplele de mai jos. În engleză, există *Acord la distanță* (engl. *Long Distance Agree*), adică substantivul care verifică trăsătura [+definit], numele propriu **Paris** nu se află imediat sub determinant, între pozițiile D și N intervenind adjectivul **old** – vezi (4a). În franceză, verificarea trăsăturii este locală, realizându-se prin inserția sub D a articolului hotărât, cu funcție expletivă (Leu 2008), dat fiind că numele proprii au referință unică oricum – (4b).

(4) a. *old Paris* b. ***le*** *vieux Paris*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În grupurile nominale românești, articolul hotărât se poate sufixa fie pe substantiv, fie pe adjectiv, însă trebuie să apară întotdeauna pe *primul* constituent (flexibil morfologic) al grupului. O paradigmă tipică este următoarea:

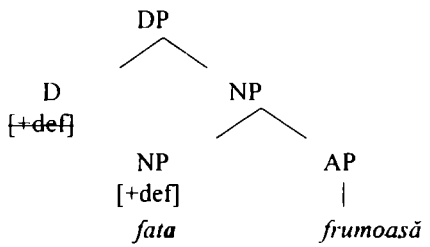
(5) a. *fata frumoasă* c. **fată frumoasa*
b. *frumoasa fată* d. **frumoasă fata*

Această paradigmă arată că *verificarea trăsăturii [+definit]* respectă condiții de *localitate* stricte: admițând că o trăsătură [+definit] (neinterpretabilă) este introdusă de centrul D(eterminant) și trebuie valorizată, exemplele (5a) și (5b) reprezintă două configurații distincte (având reprezentarile din (7) și (8)), fiecare respectând aceeași generalizare:

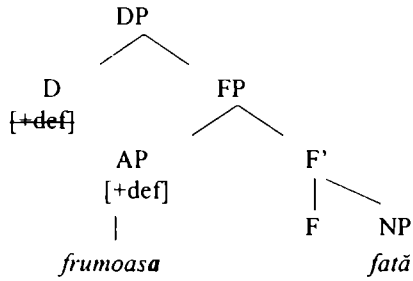
(6) *Verificarea trăsăturii [+definit] în româna modernă* (=RM) (prin *Acord local*): Trăsătura [+definit] se realizează pe primul constituent [+N] al grupului nominal.

Așadar, primul (din punct de vedere ierarhic) constituent [+N] (substantiv sau adjectiv) valorizează trăsătura centrului D prin *Acord local*.

(7)

(8)

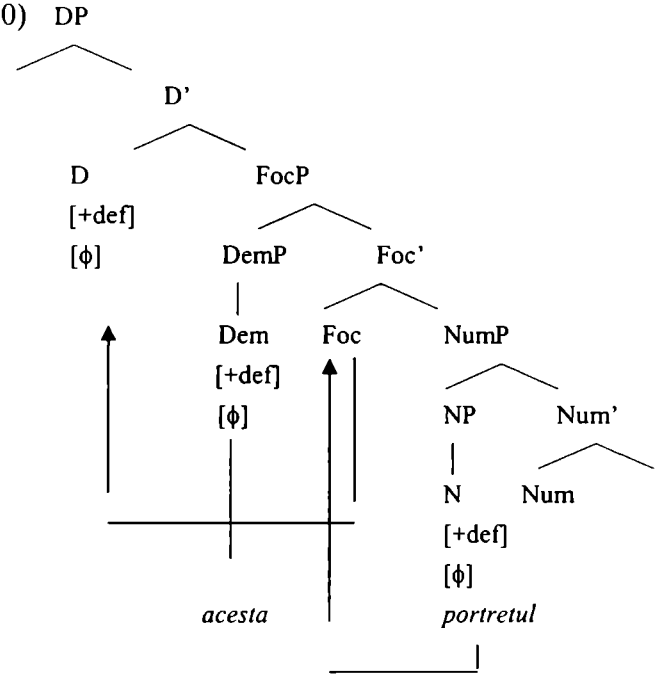
Pentru analiza pe care o întreprindem, este important să mai menționăm o trăsătură a grupului nominal din RM, și anume, constrângerea de **localitate strictă** asupra operației de **deplasare**. Această restricție este vizibilă, de exemplu, în construcția cu demonstrativ postnominal.

La fel ca spaniola, RM dispune atât de demonstrative prenominale (9a), cât și de demonstrative postnominale. Construcția cu demonstrativ prenominal este similară cu cea din celelalte limbi romanice. Construcția cu demonstrativ postnominal are însă condiții de localitate stricte: demonstrativul postnominal trebuie să fie precedat de un substantiv articulat hotărât, strict adiacent (9b) (vezi și exemplele negramaticale din (9c,d,e)). Adiacența **strictă** a fost interpretată ca deplasare a centrului N^0 la stânga adjectivului demonstrativ în următoarea configurație (10) Se observă că structura (10) nu permite inserarea niciunui constituent între substantivul în D^0 și demonstrativul în specificatorul imediat inferior.

(9) a. ***acest** (foarte) frumos portret* b. *portretul **acesta** (foarte) frumos*
c. **portretul (foarte) frumos **acesta*** d. **(foarte) frumosul **acesta** portret*
e. **portretul meu **acesta***

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(10)

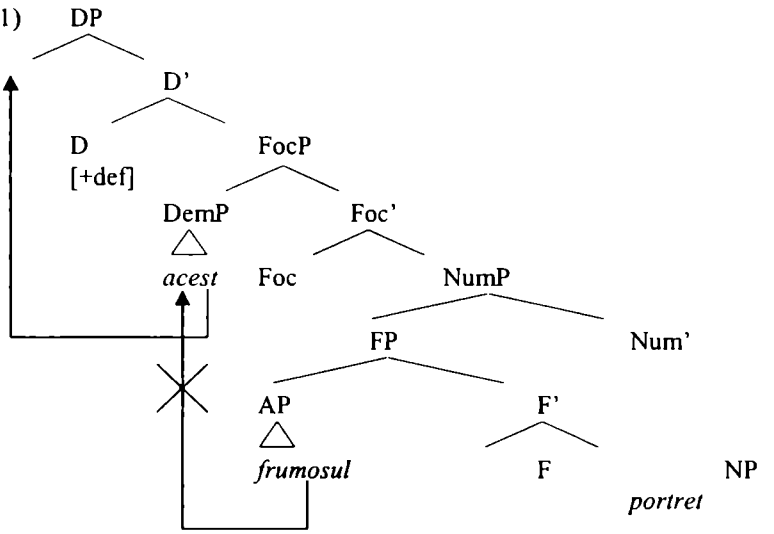
Atât substantivul articulat, cât și demonstrativul sunt în egală măsură capabile să verifice trăsătura [+definit] și trăsăturile ϕ[2] ale D(eterminantului). Un principiu de economie (deplasează cât mai puțin material, doar atât cât e necesar pentru convergența derivării – *Pied Pipe Less Weight* – Stateva 2002) determină deplasarea în D a substantivului articulat, substantivul fiind centru, iar demonstrativul, grup.

Spre deosebire de substantivele definite, adjectivele definite (articulate cu articol hotărât) nu se pot deplasa la stânga unui demonstrativ (vezi exemplul negramatical din (9d)). Ca și substantivul articulat, grupul adjectival articulat ar putea verifica trăsăturile din D. Deplasarea grupului adjectival la stânga demonstrativului ar încălca însă condițiile de localitate a deplasării (engl. *locality of Move*): adjectivul trebuie să se deplaseze ca grup (este vorba deci de deplasarea unui grup peste un alt grup), iar această deplasare se face **prin** specificatorul imediat superior; dat fiind că acest specificator este deja ocupat de grupul demonstrativului, nu este disponibil pentru deplasare (vezi reprezentarea din (11)).

[2] Trăsăturile ϕ sunt trăsăturile de *persoană, număr, gen*, trăsături tipice de acord.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(11)

Concluzie: Din toate cele arătate mai sus, rezultă că sintaxa grupului nominal în RM are constrângeri de localitate și asupra *Acordului* și asupra *Deplasării*.

2. *Acord la distanță* în româna veche (RV)

2.1. Articolul hotărât „inferior"

În acest context, ne propunem să prezentăm un caz de *variație* în tiparul de verificare a trăsăturii [+definit] în româna veche (=RV) (secolele XVI–XVIII) într-o structură care nu a mai fost discutată în bibliografia de specialitate (cf. Gheție 1975, Rosetti 1986, Densusianu 1961, Brâncuș 2004, Frâncu 2009 și alții[3]). În măsura posibilului, vom examina consecințele acestei variații pentru evoluția grupului nominal românesc.

În RV, articolul hotărât apare fie *pe primul* [+N], fie *pe un constituent* [+N] *inferior* al grupului nominal. Ca urmare substantivul articulat poate fi precedat de un alt constituent – un adjectiv, de exemplu:

(12)
a. *pe cum scrie* ***cinstită cartea mării tale*** (DÎR)
b. *spre* ***ticăloase cuvintele mele*** *audzul îți pleacă*... (Cantemir)
c. *s-au oploșit în* ***vicleană făgăduința lui*** (Miron Costin, p. 67)
d. *care iaste făcută de* ***cinstiți părinții ei****, ce sînt mai sus pomeniți* (*Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 63)
e. *fărămată de atâta răotăți ce-i venise asupră, de nebuniile rumânilor și den* ***rea chiverniseala domnilor*** (R. Popescu, p.65)
f. *numai cu* ***rea mintea lui*** *le făcea* (R. Greceanu, p.116)
g. *den depărtarea și urgia lui Dumnezeu, ce iaste pe noi, pe creștini, pentru* ***nenumărate păcatele noastre*** (C. Cantacuzino, p. 229)

[3] Existența articolului inferior în RV este remarcată și de Camelia Stan (Stan 2008:240), fără a se lua în discuție acest fenomen.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Exemple de acest fel arată că în limba veche *condițiile de localitate nu sunt stricte*, astfel încât funcționează un alt tipar de verificare a trăsăturii [+definit]:

(13) *Verificarea trăsăturii [+definit] în RV (Acord la distanță)*: Trăsătura [+definit] se realizează fie pe primul constituent [+N], fie pe un constituent [+N] inferior al grupului nominal.

În analiza noastră, vom numi „articol hotărât inferior" articolul hotărât care se realizează pe un substantiv care nu este constituentul inițial [+N] al grupului nominal.

2.2. Răspândirea și caracteristicile articolului hotărât inferior

Articolul hotărât inferior este prezent în română de la primele texte originale din secolul al XVI-lea până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Așadar, fenomenul aparține românei vechi – în opoziție cu româna modernă, periodizată ca începând la sfârșitul secolului al XVIII-lea (periodizarea din Gheție 1975).

(14) a_1. *au venit egumenul de Bistriță* ***cu cinstită carteа mării tale*** **(sec. 16** – DÎR)
a_2. *Ci foarte ne rugămu domnilor-voastre,* ***ca iubiți fraților noștri****, să nu pregetați, ci să umblați* **(sec. 16** – DÎR)
b. *să înece* ***a toate țările anii trecuți*** **(sec. 17**, 1641 – Ureche)
c. ***plecat robul Măriei Tale****, Radu logofăt...* **(sec. 17**, 1688 – *Biblia*)
d_1. *Umblăm după* ***a lumii înșelătoare fața*** **(sec. 17**, 1671 – Costin)
d_2. *iară* ***ascunsă giudețul lui Dumnedzeu*** *toate gândurile omenești le strămută* **(sec. 17**, 1671 – Costin)
e. *pentru* ***nenumărate păcatele noastre*** **(sec. 17–18** – Greceanu)
f. *ci peste fire și dumnezeiască,* ***luminate și învățate mințile și cunoștințele lor****, de duhul sfânt* **(sec. 17–18** – Cantacuzino)
g. *Așa, fără veste el în* ***vrăjmași colții crocodilului*** *aflându-se* **(sec. 18** – Cantemir)

Două tipuri de constituenți pot preceda articolul hotărât inferior sufixat pe un substantiv: adjective (i) și genitive prenominale (ii).

i. adjectiv nearticulat (sau, mai rar, locuțiune adjectivală)
(15) a. *Așa, fără veste el în* ***vrăjmași colții crocodilului*** *aflându-se...* (Cantemir)
b. *Iară calvinul numai pre* ***sigure pohtele sale trupești****, osebite de sfânta săbornică besérecă* (Costin, p. 111)
c. *așea* ***de sârg lucrul****, ori cu știrea pășii, ori dentru sine agii* (Costin, p. 106)

ii. grup genitival
(16) *să înece* ***a toate țările anii trecuți*** (Ureche)

Spre deosebire de RV, în româna modernă (=RM) un genitiv prenominal este întotdeauna urmat de un substantiv nearticulat. Un grup nominal extins care conține un genitiv prenominal este interpretat automat ca fiind [+definit], genitivul prenominal

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

verificând trăsătura [+definit] a centrului D. Astfel, genitivul prenominal funcționează ca un genitiv determinant (Huddlestone & Pullum 2002), ocupând poziția inițială a grupului nominal, mai exact, specificatorul DP.

(17) a. ***al regelui fiu*** b. *fiul regelui*

De asemenea, în RV apar grupuri nominale *polidefinite*: articolul se realizează de mai multe ori în grupul nominal (vezi Croitor 2009). Dintre tiparele polidefinite identificate de Croitor (2009), importante pentru fenomenul studiat sunt cele care implică un adjectiv prenominal articulat urmat de un substantiv articulat, tipar pierdut la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

(18) a. *și această pârâ care face mie Giva <a> Ragozei și* ***altele trebele și nevoie<le> mele*** (DÎR)
b. *Ce i-au tăiat atuncea curând* ***puternica mâna lui Dumnedzeu*** *zilele* (Costin)
c. *moastele a* ***sfintei prepodobnei Paraschevei*** (Costin, apud Croitor 2009)
d. *iar* ***diavolul neiubitoriul de neamul omenesc,*** *cercând* (Letopisețul Cantacuzinesc, p. 39)
e. *ci tocmai și* ***ticăitului domnului Antonie-vodă*** (R. Popescu, p. 75)

Necesitatea repetării articolului, a realizării duble pe un adjectiv superior nu este legată doar de acordul în caz (cf. Croitor 2009 pt. (18c)), ci poate indica apariția și întărirea condiției de *Acord local*. Articolul realizat pe adjectivul din prima poziție a GN a înlocuit articolul inferior în RM. De fapt, ceea ce încercăm să sugerăm este că articolul realizat pe adjectiv în prima poziție a GN, „acordat" cu articolul hotărât inferior, este sursa sufixării articolului hotărât pe adjectivele prenominale, reflectându-se astfel întărirea condiției de *Acord local*.[4]

Așadar, existența articolului definit inferior ridică o serie de întrebări: 1. Care sunt contextele care favorizează apariția sa? 2. Ce alte construcții nominale din româna veche sunt legate de existența *Acordului la distanță*? 3. Care sunt cauzele care au dus la eliminarea tiparului cu articol hotărât inferior?

În cele ce urmează, încercăm să găsim răspunsuri la (o parte din) aceste întrebări.

3. Contextele în care apare *articolul hotărât inferior*

În scopul evidențierii contextelor în care apare articolul inferior, am examinat un corpus care conține texte întinzându-se de la cele mai vechi scrieri în română până la prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Textele înfățișează variația descrisă mai sus, între articolul superior, folosit de cele mai multe ori, și articolul inferior. Articolul inferior apare predominant când substantivul articulat este urmat de un alt constituent (de regulă, un genitiv, dar nu numai). Tabelul din (19) arată frecvența relativă a articolului

[4] Alte structuri polidefinite, în care însă substantivul articulat este în prima poziție a GN, se găsesc în româna contemporană, reprezentând un serie eterogenă (construcții cu articolul adjectival *cel*, construcții apozitive etc.); polidefinitudinea însă nu se leagă în mod direct de *verificarea definitudinii* – întrucât definitudinea este verificată de primul substantiv articulat al grupului –, ci are alte cauze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

superior/inferior pentru grupuri nominale de tipul adjectiv+substantiv+complement (în genitiv)/modificator – am studiat așadar **tiparele în concurență** adjectiv articulat + substantiv vs adjectiv + substantiv articulat[5].

(19)

Text	A_{DEF} + N + Gen DP (articol superior)	A + N_{DEF} + Gen DP (articol inferior)
Miron Costin	0	15
Letopisețul Cantacuzinesc	3	1
R. Popescu	0	1
R. Greceanu	2	3
Constantin Cantacuzino	0	5
Cantemir	1	17
TOTAL	6	42
	Articol superior: 6 (12,5%)	**Articol inferior**: 47 (87,5%)

Examinarea datelor arată că articolul inferior sufixat pe substantiv apare într-o proporție covârșitoare (87,5%) în contexte în care centrul substantival este urmat de un DP genitiv-complement – vezi atestările din (21). De asemenea, și alți modificatori postnominali constituie contexte de apariție a articolului inferior – vezi (22). Dacă gruparea adjectiv + substantiv nu are complement sau modificator postnominal, articolul apare în poziție superioară, sufixat pe adjectivul inițial al GN, la fel ca în româna modernă – (20).

i. **Adjectiv [+def] + Substantiv [-def]** (fără complement/modificator) (ca în RM)

(20)
a. *au purces fără numai din* ***vechea și rânceda pizmăluire*** (Cantemir)
b. *Ce n-au vrut să iasă den besearecă păn nu s-au săvîrșit* ***sfînta slujbă***. (Costin, p. 48)

ii. **Adjectiv [- def] + Substantiv [+def] + DP genitival**

(21)
a. *ca* ***mare scîrșnetul roatelor*** (Cantemir)
b. *corbul de* ***uscate vinele goalelor ciolane*** *clonțul și-ar ciocni* (Cantemir)
c. *de* ***dulce otrava Hulpii*** *tare se amețiră* (Cantemir)
d. *iară* ***ascunsă giudețul lui Dumnedzeu*** *toate gândurile omenești le strămută* (Costin, p. 119)
e. *ca făr'de* ***mare pusteirea ei*** *să oteșască focul de oști* (Greceanu, p. 121)

iii. **A[- def] + Substantiv [+def] + Modificator (modificator PP sau AP)**

(22)
a. *însă nu* ***puține asuprele despre vrăjitorii vremii*** *trasă* (Cantemir)
b. ***Neștiutor gândul omenesc*** *[...] la ce merge [...]?* (Cantemir)

Această distribuție arată că există o relație strânsă între un modificator postnominal – într-o proporție covârșitoare, un genitivul flexionar (vezi tabelul (19)) – și articolul inferior.

[5] Pentru textele lungi s-au investigat primele 50 de pagini din ediție. În cazul celor scurte (R. Popescu, R. Greceanu, *Letopisețul...*, Constantin Cantacuzino) s-a investigat tot textul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

De asemenea, foarte rar, tiparul cu *Acord la distanță* se întâlnește și în situații în care gruparea adjectiv nearticulat + substantiv articulat nu este urmată de un complement sau modificator (apariția acestei structuri în grup prepozițional exclude interpretarea de predicație inversată):

(23) *la **singur împăratul*** (Costin, p. 107)

Construcția cu articol inferior a dispărut din română, deși aparent ea se realizează încă în anumite situații. Construcția se păstrează în primul rând în unele texte care conservă limba veche, cum sunt cele religioase:

(24) a. *Miluiește-mă, Doamne, după **mare mila Ta***!
b. *Sfânt Dumnezeul Nostru*

În al doilea rând, există adjective cuantificaționale și evaluative care se comportă precum cuantificatorii definiți: *întreg, ditamai, gogeamite* etc. (situație înregistrată și în GALR 2005/2008, Barbu 2004), apărând la stânga articolului hotărât în mod facultativ sau obligatoriu (atunci când adjectivul este invariabil):

(25) a. *tot oraș**ul***
b. *întreg oraș**ul*** *// întreg**ul** oraș*
b'. *ditamai prost**ul***

Această ultimă situație este diferită de articolul inferior din RV, conservat în unele texte religioase.

Putem conchide că o schimbare importantă în sintaxa grupului nominal românesc privește verificarea trăsăturii [+definit]. În RM, constituentul definit se află în proiecția determinantului sau imediat mai jos (*Acord local*); în RV, exista și *Acordul la distanță*. Pierderea acordului la distanță poate fi descrisă spunând că trăsătura [+definit] devine **tare** și impune *Acord local*.

4. Alte tipare nominale cu *Acord* și *Deplasare la distanță* în RV

4.1. Preliminarii

În această secțiune, descriem o serie de astfel de construcții care ilustrează *Acordul la distanță* sau *Deplasarea la distanță*.

Înainte de a examina alte construcții care presupun folosirea acestor două mecanisme, precizăm structura funcțională a grupului nominal de care vom face uz, urmărind lucrările unor cercetători precum Borer (2005), Giusti (1993), Julien (2005), Lyons (1999), Roehrs (2006):

(26) DP > CardP > ArtP > NumP > NP

Presupunem că articolele (determinanții) sunt inserate (engl. *merge*) în derivare într-un grup al articolului (ArtP), unde verifică trăsăturile ϕ și [±definit] ale acestui centru

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

funcțional, și apoi se deplasează în proiecția superioară de (D)eterminant pentru a verifica trăsăturile acestui centru (deixis, specificitate). Spațiul sintactic dintre proiecțiile DP și ArtP poate găzdui proiecții periferice, cuantificaționale (Roehrs 2006). Această ipoteză este valabilă și pentru demonstrative, inserate în poziția de [specificator, ArtP] și deplasate la [specificator, DP].

Examinarea corpusului arată că în RV există o serie de construcții nominale sistematic excluse în RM. Până în acest punct, am examinat cazuri în care *Acordul la distanță* se realizează prin existența unui articol inferior. Există însă și alți constituenți, precum demonstrativele sau grupurile genitivale, înzestrați cu capacitatea de a verifica trăsătura [+definit]. În româna veche, aceștI constituenți puteau verifica trăsătura [+definit] fie prin *Acord la distanță*, fie prin *Acord local.*

4.2. Construcția Adjectiv + Demonstrativ + Substantiv

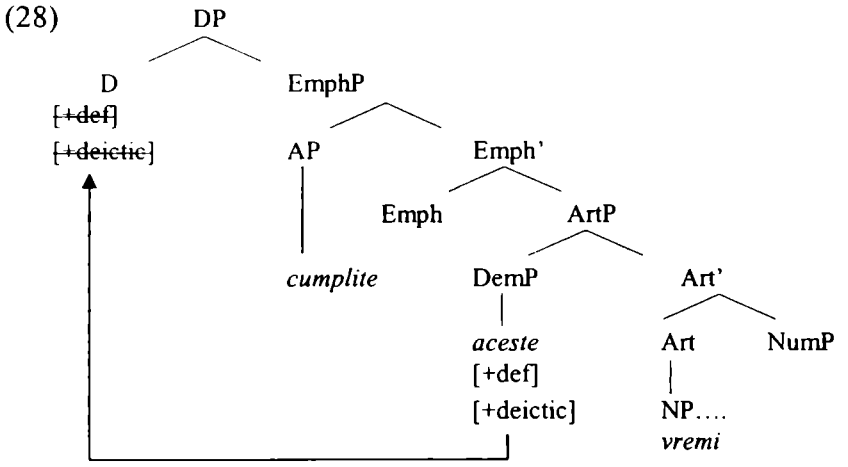
După cum s-a arătat în secțiunea **1.**, în RM demonstrativul nu poate fi precedat de adjective. În RV însă, atât adjective nearticulate, cât și adjective articulate puteau preceda acest demonstrativ:

adjectiv nearticulat

(27) RV: ***cumplite*** *aceste vremi de acmu* (M. Costin) (RM: *aceste* ***cumplite*** *vremi de acum*)

Adjectivul din (27) este cu siguranță într-o poziție periferică, fiind emfatic. După cum am mai spus, periferia este spațiul dintre ArtP și DP, spațiu care cuprinde proiecții de tipul Topic, Focus, Emfază (vezi Cornilescu 2007). Admițând aceste ipoteze, putem presupune că un adjectiv periferic precum cel din (27) e inserat (engl. *merge*) deasupra demonstrativului din ArtP, dar sub proiecția DP, unde se află trăsăturile [+definit], [+deictic] (reprezentarea din (28)). Astfel, în (28), demonstrativul își verifică trăsăturile deictice prin *Acord la distanță*, verificând totodată trăsătura [+definit], pe care nu o poate verifica niciun alt constituent.

(28)

Absența acestei construcții (a acestei topici) din RM este rezultatul dispariției *Acordului la distanță.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4.3. Tipare asemănătoare

Grupul adjectival nu este singurul care poate apărea la stânga demonstrativului. În RV, este de asemenea posibil ca un grup nominal complex să preceadă demonstrativul, spre deosebire de RM, în care singura opțiune viabilă este doar ca centrul N^0 să preceadă demonstrativul. Derivarea exemplelor de mai jos implică deplasarea unui grup peste un specificator, adică *Deplasare la distanță*.

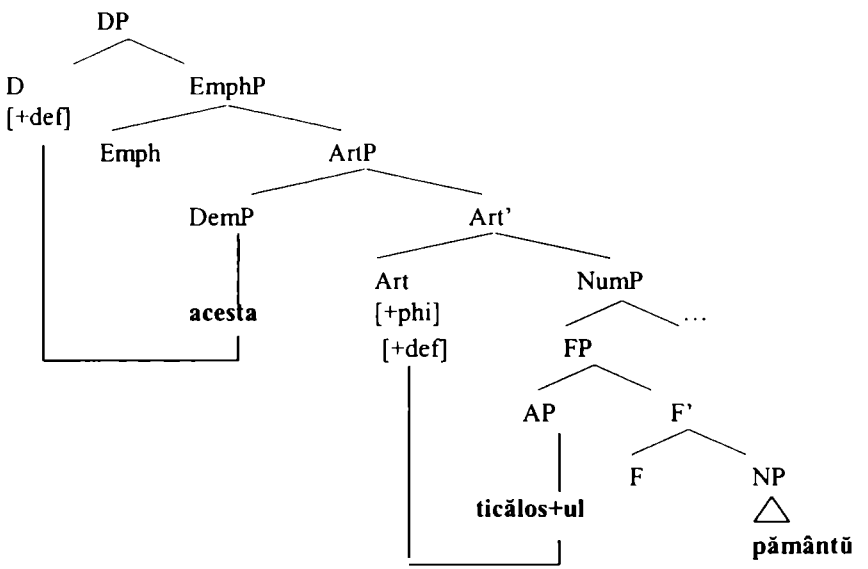
(29) a. [$_{PP}$***pă ticălosul pământŭ***] ***acesta*** *să vie* (Greceanu)
b. [$_{PP}$***inima ta***] ***aceasta*** (Cantemir)

(29b) din RV ilustrează deplasarea unui DP peste demonstrativ, contrastând clar cu (9e), structură agramaticală în RM:

(9) e. ****portretul meu acesta***

O reprezentare sintactică intermediară relevantă pentru aceste construcții este cea din (30): grupul nominal definit este în [specificator, NumP] și valorizează trăsăturile centrului Art (i.e. [+def], [ϕ]). Demonstrativul este inserat în poziția de [specificator, ArtP], valorizând trăsăturile centrului (superior) D. Ulterior, grupul nominal definit (proiecția FP, conținând centrul nominal și un adjectiv calificativ) se deplasează în [specificator, DP] pentru a evita interpretarea de *focus*. Este foarte clar că în cursul deplasării spre [specificator, DP] grupul nominal definit trece peste un element cu constituență de grup situat în [specificator,ArtP]; acest procedeu implică *Deplasare la distanță*. După cum era de așteptat, structura din (30) este imposibilă în RM pentru că *Deplasarea* este strict locală (vezi *supra*, secțiunea **1.** și derivația din (11) care arată imposibilitatea Deplasării la distanță în RM). A se observa și exemplele din (31), în care un adjectiv articulat se deplasează peste un demonstrativ (care are constituență de grup) după ce a verificat trăsătura [+definit] a centrului ArtP (ca în configurația din (30)).

(30)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(31) RV: *nenorocitele **acestea** vremi* (Greceanu) (RM: vremile **acestea** nenorocite)

4.4. Genitivul prenominal

Un alt exemplu de *Acord la distanță* în grupuri nominale care nu conțin articol hotărât este oferit de grupurile genitivale prenominale.

Vom lăsa la o parte exemplele variate în care genitivul nu este implicat în verificarea trăsăturii [±definit] cum sunt cele din (32) – (33). Se remarcă faptul că un genitiv antepus nu conferă automat interpretare definită (vezi (33)). În aceste exemple, termenul care verifică trăsătura [±definit] este fie primul constituent (32b,c) – prin *Acord local* –, fie un constituent inferior (32a) – prin *Acord la distanță*. Astfel, genitivul prenominal nu are a face cu verificarea trăsătura [+definit] – spre deosebire de RM, în care genitivul prenominal întotdeauna verifică trăsătura [+definit], funcționând ca un determinant.

(32) a. *să înece **a toate țările anii trecuți*** (Ureche)
b. ***aceste ale Ciacalului cuvinte*** (Cantemir)
c. *și toți de **acestea ale sale bune fapte** încălziți era* (Greceanu, p. 101)

(33) *acele jigănii, carele [ ] într-**altă a trupului parte** arme de moarte purtătoare poartă* (Cantemir)

De interes sunt structurile în care un grup genitival prenominal încorporează trăsătura [+definit], fiind singurul constituent definit al grupului, dar verifică trăsătura [+definit] prin *Acord la distanță* (34), nefiind primul constituent al grupului. În aceste exemple, genitivul nu este în poziția inițială a grupului nominal, fiind precedat de adjective periferice.

(34) a. *din cumplita vrăşmăşie **frumos mirositoare a dragostei flori*** [...] a răsări
b. *însă şi aceasta **pre mai mare a vicleşugului căptuşală** o făcea* (Cantemir)

În aceleași texte, un grup genitival prenominal poate ocupa prima poziție a grupului nominal și este suficient pentru a conferi grupului nominal care îl conține o interpretare definită (la fel ca în RM). Această configurație poate fi interpretată ca o mostră de *Acord local*. După cum s-a arătat în secțiunea 1., *Acordul local* al genitivului prenominal este singura opțiune din RM; exemplele din (35) sunt perfect gramaticale din punct de vedere sintactic în RM.

(35) a. *...luându-se după **a firii sale simțire*** (Cantemir)
b. *nici vă mierați de **ale mele împleticite protase*** (Cantemir)

5. Dispariția articolului inferior

Coexistența celor două tipare de verificare a trăsăturii [+definit], i.e. *Acord local* și *Acord la distanță*, conduce la existența unor structuri sistematic ambigue. Descriem, pe scurt, două asemenea situații.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5.1. Genitivele lexicale prenominale

Având comportament de determinant, genitivul prenominal lexical putea verifica trăsătura [+definit] prin *Acord local* sau *Acord la distanță*; astfel, în acest caz pot apărea ambiguități interpretative:

(36) *raiul spândzurat cel ce din* [***șapte ale lumii minuni***] *unul ieste* (Cantemir)

Utilizând structura grupului nominal (DP) propusă în (26) și având în vedere faptul că genitivele prenominale ocupă poziția PossP, poziție analogă cu genitivul determinant din engleză, exemplul (36) are următoarele două reprezentări:

(37) a. DP [-def]	QP	PossP	ArtP/NumP	***A. local***
șapte	~~șapte~~	ale lumii	minuni	
b. DP [+def]	QP	PossP	ArtP/NumP	***A. la distanță***
	șapte	ale lumii[+def]	minuni	

Conform reprezentării din (37a), sintagma primește o interpretare nedefinită, glosabilă prin „șapte minuni ale lumii"; în schimb, reprezentarea din (37b) primește o interpretare definită, „cele șapte minuni ale lumii". În (37b), trăsătura [+definit] se verifică prin *Acord la distanță*, genitivul verificând această trăsătură „peste" cardinalul (QP) care **intervine** în structura sintactică între prima poziție a grupului și grupul PossP. În (37a), cardinalul verifică prin *Acord local* trăsătura poziției D, conferindu-i interpretare nedefinită. Așadar, dificultatea celui care interpretează sintagma de a stabili tipul de verificare a trăsăturii [+definit] duce la această ambiguitate.

5.2. Adjective predicative inversate

Al doilea caz de ambiguitate privește interpretarea adjectivelor prenominale urmate de un articol inferior. Aceste adjective au interpretare atributivă în configurația de *Acord la distanță*, acesta fiind singura interpretare posibilă atunci când apar după prepoziție (38a). În schimb, în configurații neprepoziționale, ele pot fi interpretate ca adjective inversate emfatice (având o structură sintactică de propoziție redusă (engl. *Small Clause*)), apărând la periferia grupului nominal, într-o construcție fără copulă (38b) sau cu copulă (38c).

(38) a. *...au venit egumenul de Bistrița* ***cu cinstită cartea mării tale*** *[....]* (DÎR)
b. ***Nesățioasă hirea domnilor*** *spre lățire și avuție!* (Costin)
c. *Iară* ***lunecoasă*** *sunt* ***lucrurile războaielor*** *si în puterea lui Dumnezeu stau.* (Costin)

Ambiguități de acest fel duc la dificultăți de interpretare, mai exact de stabilire a valorii *parametrului de acord* (*acord* cu sensul engl. *Agree*): local sau la distanță? Este probabil că asemenea situații au dus la resetarea acestui parametru, în favoarea gramaticii mai constrânse, adică cea cu **acord local**, resetare care se face în acord cu *Principiului Submulțimii* (engl. *The Subset Principle*): „the Subset Principle might also lie behind the phenomenon of 'restriction of function', whereby in one system a given operation applies

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

more freely than in another" (Roberts 2007:260). Prima formulare a acestui principiu se datorește lui Berwick 1985 (R. Berwick, 1985, *The Acquisition of Syntactic Knowledge*, Cambridge, Mass, MIT Press, *apud* Roberts 2007): „the learner selects the grammar that generates the smallest possible language that is compatible with the data" (Roberts 2007:256).

6. Concluzii

1. În limba română veche, articolul hotărât sufixat pe substantiv sau pe adjectiv putea ocupa prima poziție a grupului nominal, dar și o poziție inferioară. Mai exact, constituenți nedefiniți – cuantificatori sau adjective nedefinite sau genitive – puteau preceda substantivul definit. Astfel, româna veche folosea și mecanismul de *Acord la distanță* pentru verificarea trăsăturii [+definit]. Din punct de vedere distribuțional, apariția articolului inferior este condiționată de prezența unui genitiv postnominal (cel mai adesea) sau a unui modificator (mai rar).

2. În româna veche, *Acordul la distanță* coexistă cu *Acordul local*, fapt care conduce la situații de ambiguitate. Astfel, româna selectează gramatica mai constrânsă, în acord cu *Principiul Submulțimii*, preferând tiparul de *Acord local*.

3. Pierderea *Acordului la distanță* și a *Deplasării la distanță* în româna modernă duce la dispariția câtorva structuri care ilustrează aceste mecanisme. Astfel, toate tiparele în care apărea deplasarea unui grup XP peste un demonstrativ sau verificarea trăsăturii [+definit] la distanță se pierd.

BIBLIOGRAFIE:

Baltin, Collins 2001 = M. Baltin, C. Collins (eds.), *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*, Blackwell.

Barbu 2004 = Ana Maria Barbu, *Sintaxa determinatorilor. Analiză lingvistică și computațională*, București, All.

Borer 2005 = Hagit Borer, *In Name Only. Structuring Sense*, Oxford, Oxford University Press.

Brâncuș 2004 = Gr. Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române*, București, Editura Fundației România de Mâine.

Chomsky 1999 = Noam Chomsky, *Derivation by phase*, manuscris, Massachusetts Institute of Technology.

Chomsky 2000 = Noam Chomsky, *Minimalist inquiries: The framework*, în Martin, Michaels, Uriagereka (eds.), p. 89–155.

Cinque, Giusti 1995 = Guglielmo Cinque, Giuliana Giusti (eds.), *Advances in Romanian Linguistics*, Oxford, Oxford University Press.

Cornilescu 1995 = Alexandra Cornilescu, *Romanian Genitive Constructions*, în Cinque, Giusti, p. 1–52.

Cornilescu 2004 = Alexandra Cornilescu, *Romanian Genitives Revisited*, în „Bucharest Working Papers in Linguistics".

Cornilescu 2007 = Alexandra Cornilescu, 2007, „Despre trăsăturile periferice și cum le-am putea folosi", Zafiu, Stan, Nicolae, p. 43–56.

Coteanu 1956 = Ion Coteanu, *Despre poziția articolului în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", VII, 1-2.

Croitor 2009 = Blanca Croitor, *Determiner Spreading in Old Romanian*, în Zafiu (ed.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Densusianu 1961 = Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică.
DSL = A. Bidu-Vrănceanu, C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, 2005, *Dicționar de științe ale limbii*, ediția a II-a, București, Nemira.
Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521 – 1780)*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
GALR 2005/2007 = *Gramatica limbii române*, 2005 (tirajul al doilea, 2007), București, Editura Academiei Române.
Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei.
Giusti 1993 = Giuliana Giusti, 1993, *La sintassi dei determinanti*, Padua, Unipress.
Grosu 1988 = Al. Grosu, *On the Distribution of Genitive Phrases in Romanian*, în „Linguistics", 26, p. 931–949.
Huddlestone, Pullum 2002 = R. Huddlestone, G. Pullum, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
Julien 2005 = Marit Julien, *Nominal Phrases from a Scandinavian Perspective*, Amsterdam, John Benjamins.
Leu 2008 = Thomas Leu, *The Internal Syntax of Determiners*, teză de doctorat nepublicată, New York University.
Longobardi 2001 = Giuseppe Longobardi, *The Structure of DPs: Some Principles, Parameters and Problems*, în Baltin, Collins (eds.), p. 562–603.
Lyons 1999 = Christopher Lyons, *Definiteness*, Cambridge, Cambridge University Press.
Martin, Michaels, Uriagereka 2000 = Roger Martin, David Michaels, Juan Uriagereka (eds.), *Step by step: Essays in minimalist syntax in honor of Howard Lasnik*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
Pană Dindelegan (coord.) 2008 = Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București.
Pană Dindelegan 2008 = Gabriela Pană Dindelegan, Gabriela. "Tipuri de gramaticalizare. Pe marginea utilizărilor gramaticalizate ale prepozițiilor *de* și *la*", în Pană Dindelegan (coord), p. 227–239.
Roberts 2007 = Ian Roberts, *Diachronic Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.
Roehrs 2006 = Dorian Roehrs, *The Morpho-Syntax Of The Germanic Noun Phrase: Determiners Move Into The Determiner Prhase*, teză de doctorat, Indiana University.
Rosetti 1968 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea*, București, Editura pentru Literatură și Artă.
Stan 2008 = Camelia Stan, *Grupul nominal românesc (aspecte diacronice)*, în Pană Dindelegan (coord.), p. 239–243.
Stateva 2002 = Penka Stateva, *Possessive clitics and the structure of nominal expressions*, în „Lingua", 112, p. 647–690.
Tasmowsky 2009 = Liliane Tasmowsky, *Le roumain, entre langues romanes et langues balkaniques*, conferință la catedra de Limba română a Facultății de Litere, Universitatea din București, mai 2009.
Zafiu 2009 = Rodica Zafiu (ed), *Grammaticalization and Pragmaticalization in Romanian*, București, Editura Universității din București, sub tipar.
Zafiu, Stan, Nicolae 2007 = Rodica Zafiu, Camelia Stan, Alexandru Nicolae (eds.), *Studii lingvistice. Omagiu Profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București.

Corpus

DÎR – *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, Introducere de Alexandru Mareș. București: Editura Academiei, 1979.
Costin – Miron Costin, *Opere alese*, editat de P.P. Panaitescu, București, Editura Tineretului, 1966.
Cronicarii Munteni, editat de Al. Piru, București, Editura Tineretului, 1964.
„Letopisețul Cantacuzinesc", în *Cronicarii Munteni*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

R. Popescu, „Letopisețul Bălenilor", în *Cronicarii Munteni*.
R. Greceanu, „Cronica", în *Cronicarii Munteni*.
Constantin Cantacuzino, „Istoria Țării Rumânești", în *Cronicarii Munteni*.
Cantemir – Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, Colecția „Biblioteca pentru toți", 1983, Editura Minerva, București.
Ureche – Grigore Ureche, *Letopisețul Țărâi Moldovei*, editat de P.P. Panaitescu, 1955, București, ESPLA.
Biblia – Biblia sau dumnezeiasca scriptură, București, 1688.

NOTES ON THE EVOLUTION OF NOUN PHRASES WITH DEFINITE ARTICLE IN ROMANIAN

Abstract

We discuss a type of variation in the pattern of definiteness valuation in Old Romanian (XVIth to XVIIIth century), which has never been noticed before, and examine its significance for the evolution of the DP. In Old Romanian, the suffixed definite article variably occurs *either on the first or on a lower [+N] constituent* (noun or adjective), so that an indefinite adjective may precede the definite noun. In contrast, in Modern Romanian, it is always the first noun which bears the definite article, while, in case an adjective precedes the noun, the definite article occurs on the adjective. The existence of this lower (definite) article raises several questions (the contexts where it occurs, its significance for the emergence of the enclitic definite article, etc.), to which this paper provides tentative answers. We propose that the existence of a lower definite article combined with a tendency for economy made possible the extension of the use of the article to (pre-nominal) adjectives, gradually leading to stricter conditions in the valuation of definiteness in Modern Romanian (Local Agree).

Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
alexandracornilescu@yahoo.com

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 septembrie, 13
nicolae_bibi@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

FUNCȚIA PREZENTATIVĂ A LUI *SO* ÎN LIMBA GERMANĂ*

SOFIANA CHIRIACESCU

1. Introducere

În lucrarea de față voi arăta că, pe lângă demonstrativul de apropiere *dieser* (‚acesta'), care poate fi folosit ca un determinant indefinit (Lyons 1999), în limba germană mai există o construcție în care grupul nominal (GN) indefinit este precedat de lexemul *so*. Cu toate că elementul *so* poate îndeplini diverse funcții, în această lucrare voi analiza acele apariții ale lui *so* în care acesta funcționează ca element demonstrativ. Mai mult, voi analiza numai astfel de contexte în care *so*, combinat cu expresii non-gradabile, introduce referenți noi, la prima mentiune in discurs. Un exemplu în acest sens este prezentat în (1):

(1) *Also, da gibts so'nen Lehrer in meiner Schule, in den ich verliebt bin.* (Google)
'Deci, există așa un profesor la mine la școala, de care sunt îndrăgostită.'

În cele ce urmează, voi prezenta o serie de argumente în favoarea faptului că indefinitele precedate de *so* nu pot fi încadrate cu ușurință nici în clasa GN definite, dar nici în cea a indefinitelor. Pe lângă statutul semantic special pe care îl dețin, indefinitele precedate de *so* au un caracter prezentativ, introducând referenți noi în discurs cu o continuitate referențială ridicată. Astfel, în comparație cu un element demonstrativ obișnuit, indefinitele precedate de *so* îndeplinesc două funcții: introduc în discurs un referent nou, pe care îl promovează într-o poziție de topic (în sensul lui Givon, 1983).

Această lucrare este structurată după cum urmează: capitolul 2 cuprinde analiza lui *so* propusă de gramaticile tradiționale precum și analiza propusă de Umbach & Ebert (t.a.). În capitolul 3 voi arăta că *so* generează în anumite contexte o interpretare definită a nominalului pe care îl precedă, iar în alte contexte una indefinită. Capitolul 4 este dedicat prezentării succinte a gramaticalizării articolului nehotărât în diferite limbi. De remarcat în acest context este faptul că articolul nehotărât a îndeplinit la începutul intrării sale în

* Aș dori să mulțumesc principalilor organizatori ai celui de-al III-lea Simpozion Internațional de Lingvistică pentru excelenta organizare a conferinței și pentru publicarea volumului de față. Mulțumesc și participanților la Simpozion pentru numeroasele lor sugestii și comentarii în ceea ce privește conținutul contribuției mele. Lucrarea de față a luat naștere în cadrul proiectului "Incremental Specification in Context" de la Universitatea din Stuttgart.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

limbă funcția 'prezentativă', marcând astfel un referent cu un puternic caracter cataforic. Voi arata ca *so* a preluat această funcție prezentativă cândva îndeplinită de articolul nehotărât. Vom vedea că substantivele precedate de *so* ajustează asimetria informațională întâlnită (de regulă) la GN indefinite. Cu toate că interlocutorul nu poate identifica imediat referentul, acesta primește un indiciu al faptului că referentul va juca un rol important în discursul următor. Ultima parte a lucrării este alocată formulării concluziilor generale ale cercetării întreprinse.

2. Analize asupra lui *so*

În cele ce urmează prezentăm o serie de rezultate obținute până în prezent privind analizele asupra lui *so*.

2.1. Gramaticile descriptive

Conform gramaticilor germane (Duden, 1995, Burkhardt, 1982, etc.), expresia *so* aparține unor clase lexicale diferite, precum adverb demonstrativ, conjuncție subordonatoare, adjectiv predicativ etc. Potrivit lui Ehlich (1986), utilizarea cea mai frecventă a lui *so* este în expresii demonstrative.

La fel ca alte expresii demonstrative, *so* poate fi folosit atât deictic (în acest caz aspectele la care se referă *so* se deduc pe baza elementului gestual care însoțește expresia), cât și anaforic (în acest caz, identificarea proprietăților relevante ale referentului se face pe baza antecedentului):

(2) a. (însoțit de un gest)
Ich hätte gern 5 Nägel, ungefähr so groß.
'Aș dori 5 cuie, cam așa de mari.'

b. *Paul hat über seine Tante gelästert. Ich wünschte, er würde nicht so reden.*
'Paul a vorbit urât despre mătușa lui. Mi-aș fi dorit să nu vorbească așa.'

În (2a) putem afirma că expresia *so groß* ('așa de mare') este însoțită de un element gestual în momentul rostirii ei. În caz contrar, interlocutorul ar avea probleme sa identifice proprietățile exacte ale cuielor menționate de locutor (de exemplu lungimea sau grosimea lor). În exemplul (2b), pe de altă parte, interlocutorul deduce proprietățile relevante ale obiectului precedat de *so* pe baza informației din propozițiile anterioare. În (2b), *so* trimite anaforic la felul in care Paul a vorbit despre mătușa lui - în acest caz, urât.

Burkhard (1982) menționează valoarea de atenuator (*hedging*) ca fiind a treia întrebuințare a lui *so* ca element demonstrativ. În acest caz, substantivele precedate de *so* nu sunt însoțite de elemente gestuale și nici nu au antecedent, apărând așadar „ca din senin":

(3) *Ich habe gestern so'n Buch gelesen, das mich fasziniert hat.*
'Am citit ieri așa o carte care m-a fascinat.'

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Nominalele precedate de *so* indică nesiguranța locutorului în ceea ce privește calitățile sau proprietățile referentului. Astfel, în termenii lui Burkhard (1982), un GN precum cel din (3) ar putea fi parafrazat ca: „[...] o carte de genul acesta sau acela, știi tu la ce mă refer [...]". Această analiză nu include însă efectele pe care *so* le are asupra interpretării GN pe care le precedă.

2.2. Umbach & Ebert

Analiza prezentată de Umbach & Ebert (t.a.) subliniază faptul că *so* poate preceda atât expresii gradabile cât și non-gradabile în contextele mai sus menționate (anaforic, însoțite de un element gestual sau la prima mențiune în discurs). În cele ce urmează voi prezenta numai acele contexte regăsite în analiza lor în care *so* precedă un referent care apare 'din senin', fraza astfel marcată inducând unul dintre următoarele efecte: (i) de intensificare sau (ii) de atenuare (*hedging*). Efectul de intensificare apare în cazul în care expresia modificată de *so* este gradabilă. În (4a) înțelesul lui *so* pare să fie echivalent cu cel al adverbului de intensificare *sehr* ('foarte'), iar în exemplul (4b) *so* poate fi înlocuit cu adjectivul *enormer* ('enorm'):

(4) a. *(Locutorul plangându-se de vecinul lui)*
Er ist so ein Kind.
'E așa un pedant.'

b. *(Bunicul vorbind despre nepotul lui)*
Er ist so gross.
'Este așa de mare.'

Termenul folosit de Umbach & Ebert (t.a.) în acest context (și anume de intensificare) nu este tocmai potrivit, deoarece în cazul în care *so* precedă adjective absolute (cum ar fi 'plin', 'ud', care determină o clasă parțial închisă), favorizează o interpretare 'diminuatorie' a acestora (*downgrading effect*). Poate ar fi mai indicat să spunem că *so* modifică 'standardul' expresiei pe care o precedă, la un standard ad-hoc pe care locutorul și-l imaginează în momentul rostirii propoziției.

Deși mai rar întâlnit în limba germană scrisă, efectul de atenuare *(hedging)* al lui *so* este frecvent întâlnit în germana vorbită. Efectul de atenuare apare în contexte în care expresia precedată de *so* nu are antecedent și nici nu este însoțită de un gest deictic ostensiv, ca in exemplul (5). Restricția cea mai importantă în acest caz este de natură semantică: înțelesul entității modificate de *so* este în mod necesar negradabil. În caz contrar, expresia va fi interpretată ca în (4).

(5) (Un client într-un magazin)
Ich möchte so Klammern haben.
'Aș dori așa niște cârlige.'

Ne putem imagina un context pentru exemplul (5) în care un client dorește să cumpere cârlige de prins rufe, neștiind termenul exact folosit pentru a desemna acest tip

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de cârlige. Cu alte cuvinte, *so* indică faptul că există o neconcordanță între expresia utilizată și denotatul intenționat de locutor. Această analiză nu indică însă felul în care interlocutorul identifică referentul și nici nu poate explica anumite exemple în care *so* precedă un GN indefinit într-un context precum cel din (1), repetat aici ca (6):

(6) *Also, da gibts so'nen LEHRER in meiner Schule, in den ich verliebt bin.* (Google)
'Deci, există așa un profesor la mine la școală, de care sunt îndrăgostită.'

Expresia *so'nen Lehrer* ('așa un profesor') nu are nici antecedent și nici nu este însoțită de un element gestual, iar *so* modifică expresia non-gradabila *ein Lehrer* ('un profesor'). Potrivit analizei prezentate de Umbach & Ebert (t.a.), *so* indică interlocutorului faptul că vorbitorul nu poate numi cu exactitate caracteristicile definitorii ale profesorului menționat. Totuși, în (6) este puțin probabil ca locutorul să nu știe despre ce profesor este vorba sau care sunt trăsăturile lui definitorii care au determinat-o să se îndrăgostească de el. În astfel de contexte, *so* nu reprezintă o simpla modalitate de atenuare, de exprimare a vagului și a impreciziei, ci este folosit pentru a indica faptul că referentul expresiei pe care o precedă va fi reluat în discursul următor. Așadar, demonstrativul *so* are rolul de a cataliza procesul de tematizare, funcționând ca o cataforă.

3. Analiza lui *so*

După cum am precizat la începutul lucrării de față, *so* este un element demonstrativ, definit prin natura sa. Acest capitol are însă rolul de a evidenția faptul că *so* prezintă, în anumite cazuri, efecte similare cu ale articolului hotărât, iar în alte contexte cu ale articolului nehotărât. Testele adoptate pentru această analiză au fost folosite de Prince (1981) pentru interpretarea comportamentului GN indefinite precedate de *this* în engleză.

3.1. So'n-indefinit

Chiar dacă conține o formă demonstrativă (definită prin natura ei), expresia precedată de *so* din (7a) poate fi înlocuită cu una similară precedată de articolul nehotărât *einen* (‚un') în (7c), însă nu cu una care conține un articol hotărât (7b):

(7) a *Wir haben so'n Lehrer, der bereitet sich nicht so richtig für die Schule vor.* (Google)
'Avem așa un profesor care nu se prea pregătește pentru școală.'

b. **Wir haben den Lehrer, der bereitet sich nicht so richtig für die Schule vor*[1].
'Avem profesorul, care nu se prea pregătește pentru scoală.'

c. *Wir haben einen Lehrer, der bereitet sich nicht so richtig für die Schule vor.*
'Avem un profesor, care nu se prea pregătește pentru școală.'

O altă dovadă a faptului că expresia care conține elementul *so* este indefinită este faptul că aceasta poate apărea în construcții existențiale (8a), întocmai articolului nehotărât (8c), dar contrar articolului hotărât (8b):

[1] Simbolul „*" indică faptul că propoziția nu este corectă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(8) a. *Da war so'ne Frau* [...]
'Era așa o femeie...'
b. **Da war die Frau* [...]
'Era femeia...'
c. *Da war eine Frau* [...]
'Era o femeie...'

3.2. So'n- definit

Cu toate că lexemul *so* apare în contexte indefinite, nu poate fi comparat întru totul cu folosirea articolului nehotărât și nici nu poate fi înlocuit cu acesta în orice context. În ceea ce privește extensia lor, indefinitele-*so* au un comportament și o interpretare diferită față de substantivele precedate de articolul nehotărât simplu în propoziții cu diferiți operatori modali, cuantificatori existențiali universali și în enunțuri negative. În astfel de contexte, GN indefinite simple (de tipul articol nehotărât + substantiv) sunt (de regulă) ambigue între o interpretare referențială și una cuantificațională (Fodor & Sag 1982). Următoarele perechi de exemple evidențiază faptul că interpretarea indefinitelor *so* rămâne neafectată de acești operatori:

(9) Operatori modali
a. *Eva will so'n Film über Eliade sehen.*
'Eva vrea să vadă așa un film despre Eliade.'
(-> Există un film despre Eliade.)

b. *Eva will einen Film über Eliade sehen.*
'Eva vrea să vadă un film despre Eliade.'
(-> Nu este neapărat adevărat că 'există un film despre Eliade'.)

(10) Negație
a. *Es ist nicht der Fall, dass Eva so'n Buch von Eliade gekauft hat.*
'Eva nu a cumpărat așa o carte de Eliade.'
(-> Există o carte scrisă de Eliade.)

b. *Es ist nicht der Fall, dass Eva ein Buch von Eliade gekauft hat.*
'Eva nu a cumpărat o carte de Eliade.'
(-> Nu este neapărat adevărat că există o carte scrisă de Eliade.)

(11) Cuantificatori existențiali universali
a. *Jeder meiner Kollegen hat so'n Buch von Eliade gelesen.*
'Fiecare dintre colegii mei a citit așa o carte de Eliade.'
(-> Există așa o carte pe care au citit-o colegii mei.)

b. *Jeder meiner Kollegen hat ein Buch von Eliade gelesen.*
'Fiecare dintre colegii mei a citit o carte de Eliade.'
(-> Se poate să existe mai multe cărți scrise de Eliade.)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În comparatie cu exemplele (b) din (9-11), în exemplele (a) din (9), (10) și (11), în care GN indefinite sunt precedate de lexemul *so*, presupoziția de existență a referentului este menținută. După cum am văzut, indefinitele-*so* au un statut intermediar, situându-se între GN definite și indefinite.

4. Importanța discursivă și gramaticalizarea articolului nehotărât

Heine (1997, p. 71) susține faptul că în marea majoritate a limbilor care au un articol nehotărât, acesta s-a dezvoltat din numeralul 'unu'. Pentru a explica evoluția diacronică a articolului nehotărât, Heine (1997) propune cinci stadii ale acestei dezvoltări. În primul stadiu există o formă pentru 'unu' care îndeplinește funcția exclusivă de numeral. Această formă atinge al doilea stadiu în evoluția sa ca articol nehotărât în momentul în care este folosită pentru a introduce referenți care nu sunt cunoscuți ascultătorului și care vor fi reluați în propozițiile următoare (așa-numita funcție prezentativă). În al treilea stadiu al dezvoltării sale, numeralul devenit articol nehotărât este folosit pentru a marca referenți cunoscuți vorbitorului, dar necunoscuți interlocutorului, reluarea referentului nemaifiind obligatorie. În următorul stadiu al dezvoltării sale, numeralul devenit articol este folosit pentru a introduce referenți în discurs a căror identitate nu este cunoscută nici de vorbitor și nici de interlocutor. Cu alte cuvinte, în acest stadiu, articolul nu mai desemnează referenți specifici. În ultimul stadiu al dezvoltării sale, articolul însoțește diferite feluri de substantive. Ca în orice proces de gramaticalizare, evoluția de la stadiul unu la stadiul cinci a articolului nehotărât este continuă și implică suprapuneri de diferite feluri.

În limba germană, numeralul *ein (e)* (‚un/ o') a parcurs aceleași stadii în evoluția sa spre un articol nehotărât, atingând cel puțin stadiul patru. Așadar, articolul nehotărât in limba actuală nu mai îndeplinește funcția "prezentativă", de a scoate în evidență un referent cunoscut vorbitorului care va fi reluat în propozițiile următoare. Din acest motiv, limba germană a preluat și adaptat expresia demonstrativă *so* pentru a indica această funcție prezentativă, cândva îndeplinită de articolul nehotărât.

4.1. Evidență din limba engleză

Diferite limbi, având origini cât se poate de diferite[2], au dezvoltat sau adoptat un morfem care funcționează ca indicator al funcției prezentative. În limba engleză există doi determinanți care pot preceda un grup nominal într-un context indefinit specific: articolul nehotărât *a* și demonstrativul *this* (cel cu caracter referențial și nu cel deictic). Cu toate acestea, cele două forme nu pot fi substituite în orice context. Ionin (2006) remarcă faptul că, pe lângă comportamentul lor diferit în ceea ce privește extensia, cele doua forme se diferențiază în ceea ce privește funcția pe care o va avea referentul introdus de ele în discurs. Exemplele 12 (a) și (b) subliniază această diferență:

(12) a. *He put √a/ # this 3$ stamp on the envelope, so he wants to send the letter.*
'A pus √un/ # așa un timbru de 3$ pe plic, așadar vrea sa expedieze scrisoarea.'

[2] Unele gramatici (Tsao, 1990; Tomlin 1995, etc.) consideră că obiectele precedate de *ba* în chineză introduc în discurs un referent nou, care va fi reluat în propozițiile următoare, *ba* îndeplinind astfel funcția prezentativă. Aceeași funcție prezentativă este realizată de sufixul –xad în ebraică (Givon 1981: 36).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. *He put √a/ √this 3$ stamp on the envelope and realized only afterwards that*
'A pus √un/ √așa un timbru de 3$ pe plic si a realizat numai ulterior ca *it was worth 100$.*
valora 100 de $.'

Dacă în exemplul (12a) vorbitorul folosește demonstrativul *this* în locul articolului nehotărât *a*, atunci el comunică mai multe informații despre substantivul pe care acesta îl precedă. Din acest motiv, interlocutorul așteaptă ca vorbitorul să menționeze timbrul din nou, spre a-i explica ce anume este deosebit în legătură cu acest timbru. Deoarece locutorul nu reia timbrul în discursul următor, folosirea lui *this* în (12a) este incorectă. Așadar, într-un context "transparent" precum cel din (12), un referent important poate fi precedat de *this* dacă va fi reluat (implicit sau explicit) în discursul următor, ca în (12b).

4.2. Funcția prezentativă a lui *so*

Nominalele introduse prin *so* în germană au aceleași condiții de acceptabilitate ca cele precedate de *this* în engleză: mai multe informații despre referentul astfel marcat trebuie furnizate, ca in exemplul 13 (a):

(13) a. *Gestern war ich in der Stadt und hab mir so'n Buch gekauft. Dann bin ich heimgerannt, hab's gelesen und es war sehr interessant.*
'Ieri am fost în oraș și mi-am cumpărat așa o carte. Apoi am fugit acasă, am citit-o și a fost foarte interesantă.'

b. *??Gestern war ich in der Stadt und hab mir so'n Buch gekauft. Dann bin ich heimgerannt und hab gegessen und bin ins Bett gegangen.*
'??Ieri am fost în oraș și mi-am cumpărat așa o carte. Apoi am fugit acasă, am mâncat și m-am culcat.'

Deoarece referentul precedat de *so* din 13 (a) si (b) este menționat pentru prima dată în discurs, interlocutorul nu îl poate identifica a priori din contextul discursului. Locutorul trebuie să justifice adoptarea unei forme mai elaborate (adăugarea unui modificator: *so* în loc de *ein*), oferind mai multe informații despre referentul în cauză. Această condiție de reluare a referentului în discursul următor este satisfăcută în exemplul (13 a), locutorul precizând faptul că a citit cartea după ce a ajuns acasa. Propoziția (13 b), pe de altă parte, este considerată incorectă, deoarece referentul GN *so'n Buch* (‚așa o carte') nu este continuat in propoziția următoare.

Sistemul articolului în limba germană face distincția între definit și indefinit. În acest fel interlocutorul știe dacă un referent menționat de către emițător este nou sau nu. Cu toate acestea, interlocutorul nu poate ști dacă un referent nou va ocupa un rol important in cadrul discursului sau nu. Du Bois (1980) menționează faptul că articolul nehotărât poate introduce în lumea discursului atât modificatori predicaționali fără funcție referențială ('props'), cât și referenți propriu-ziși ('participants'). Așadar, lexemul *so* în limba germană ar fi putut lua naștere tocmai pentru a marca această distincție între referenți 'importanți' și 'neimportanți', funcție cândva îndeplinită de articolul nehotărât în prima fază a gramaticalizării sale (stadiul II în analiza lui Heine 1997).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În cazul nominalelor definite, informația dintre vorbitor și interlocutor este simetrică, în sensul că ambii participanți la discurs pot identifica (de regulă) referentul. În cazul nominalelor indefinite, informația pe care o dețin participanții în cadrul unui discurs este asimetrică, în sensul că vorbitorul se poate referi la o entitate care nu este identificabilă de către interlocutor. În acest model, nominalele indefinite marcate cu *so* au rolul de a ajusta asimetria informativă întâlnită în mod normal la indefinite. Chiar dacă la auzul unui nominal precedat de *so* interlocutorul nu poate identifica referentul, el primește totuși un indiciu al faptului că în următoarele propoziții acesta va juca un rol important în discurs, fiind reluat ulterior. Așadar, asimetria vorbitor-ascultator este temporară. În acest sens, GN indefinite precedate de *so* funcționează ca pronumele cataforic, numai că în cazul celor dintâi, proprietatea sau calitatea referentului este cea care lipsește și nu referentul per se.

5. Concluzii

În lucrarea de față am observat că o simplă distinctie între definit și indefinit nu poate motiva prezența lexemului *so* în cotexte în care acesta nu este însoțit de elemente gestuale sau de un antecedent. În al doilea rând am constatat că indefinitele precedate de *so* au extensie largă, presupoziția de existență a referentului fiind menținută in propoziții cu diferiți operatori. Rămâne de văzut dacă acest comportament al indefinitelor-*so* se poate testa empiric. În cazul în care experimentul susține observația propusă de noi, atunci trebuie investigate implicațiile acestui fenomen pentru analiza lui *so*.

În al treilea rând am arătat că una dintre funcțiile demonstrativului *so* este de a indica un grad mai mare de activare al referentului pe care îl precedă, îndeplinind astfel funcția prezentativă, cândva relizată de articolul nehotărât. Astfel, un GN indefinit precedat de *so*, menționat pentru prima dată în discurs, reflectă faptul că locutorul va relua referentul în discursul următor. Presupunând că (în general) referenții importanți sunt cei care vor fi reluați în discursul urmator, putem afirma că prin reluare, referentul precedat de *so* este promovat într-o poziție de topic secundar (in termenii lui Givon 1983).

BIBLIOGRAFIE:

Burkhardt 1982 = Abtönungspartikeln als Mittel des Vollzugs präsuppositionaler Akte. Zu Dittmanns und Rombouts' Untersuchungen über die Abtönungsfunktion von auch, denn und doch." In: Zeitschrift für germanistische Linguistik 10, 85-112.

Chiriacescu (în preparare) = Specific indefinites: *so 'n* and the non-demonstrative *dieser* in German.

Duden 1995 = Die Grammatik, Band 4.

DuBois 1980 = Beyond Definiteness: The trace of Identity in Discourse, in W.L. Chafe (ed.) The Pear Stories. Cognitive, Cultural and Linguistic Aspects of Narrative Production. Norwood: Ablex, 203-274.

Ehlich 1986 = so- Ueberlegungen zum Verhaeltnis sprachlicher Formen und sprachlichen Handelns, allgemein und an einerm widerspenstigen Beispiel. In I. Rosengren (Hrsg.) Sprache und Pragmatik, Lunder germanistische Forschungen 55, 279-298.

Eisenberg 1994 = Grundriss der deutschen Gegenwartssprache. 5., ueberarbeitete Auflage. Stuttgart: J.B. Metzler.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Fodor & Sag 1982 = Referential and quantificational indefinites. *Linguistics and Philosophy, 5,* 355- 398.
Givon 1981 = On the Development of the Numeral 'one' as an Indefinite Marker. Folia Linguistica Historia 2. 35-53.
Givon 1983 = Topic Continuity in Discourse. An Introduction. In: T. Givón (ed.). Topic Continuity in Discourse. A Quantitative Cross-Language Study. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins. 1-41.
Heine 1997 = Cognitive Foundations of Grammar. Oxford University Press, Oxford.
Ionin 2006 = This is definitely specific: specificity and definiteness in article systems. Natural Language Semantics. Springer. 14. 175-234.
Lyons 1999 = Definiteness. Cambridge University Press, Cambridge.
Malchukov & de Hoop 2007 = On fluid differential case marking: A bidirectional OT approach. Lingua, Vol. 117, Issue 9. 1636-1656.
Sandig 1988 = Stilistisch- rhetorische Diskursanalyse. Tübingen, Narr.
Tomlin 1995 = Focal attention, voice and word order. In: Downing, P., Noonan, M. (Eds.), Word Order in Discurse. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 517-554.
Tsao 1990 = Sentence and Clause Structure in Chinese: A functional perspective. Student Book Company, Taipei.
Umbach & Ebert (to appear) = German demonstrative so- intensifying and hedging effects. In: Hans-Christian Schmitz und Henk Zeevat (eds), Proceedings of the ESSLLI X Workshop on formal and experimental approaches to discourse particles and modal adverbs.

THE PRESENTATIVE FUNCTION OF GERMAN *SO*

Abstract

Besides the proximal demonstrative *dieser* which can be used as an indefinite determiner (Lyons 1999), the unstressed manner demonstrative item *so* can precede indefinite nominal phrases (NPs) in German, yielding similar effects as the English indefinite-*this*. Even though *so* can combine with various types of expressions, I will investigate only such constructions that introduce "out-of-the-blue" referents (that lack an antecedent or a pointing gesture). I will show that *so* indefinites behave in certain contexts as indefinite NPs and in others like definite NPs. Most crucially, however, is the observation that *so*-indefinites display a "presentational character", introducing new referents that must be taken up again in the discourse. Unlike regular demonstratives, indefinites preceded by *so* fulfil two functions: introduce a new discourse referent and promote that referent to a more topical position.

Institut für Linguistik/ Germanistik
Universität Stuttgart, Keplerstr. 17
D- 70174 Stuttgart
sofiana.chiriacescu@ling.uni-stuttgart.de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ACORDUL ÎN STRUCTURILE COPULATIVE

BLANCA CROITOR

În acest voi urmări acordul operatorului copulativ în structurile copulative în care subiectul şi predicatul sunt de tip nominal. Cele două nominale implicate în relaţia copulativă (N1 *a fi* N2) pot avea aceleaşi trăsături phi sau nu. Interesante pentru acord sunt contextele în care trăsăturile phi ale celor două nominale au valori diferite. Voi avea în vedere atât o analiză a acordului în limba română, cât şi perspectiva contrastivă, comparativă.

1. Realizările acordului în structurile copulative

Conform clasificării propuse de Higgins[1], sunt patru tipuri majore de propoziţii copulative:

(i) **predicative** – N2 exprimă o proprietate a N1:
(1) *Ion este scriitor.*
(ii) **de identitate** sau **ecuative**:
(2) *Luceafărul de dimineaţă este luceafărul de seară., George Vasiliu este George Bacovia.*
(iii) **specificaţionale**:
(3) *Câştigătorul alegerilor este Ion Popescu., Invitaţii sunt Ion şi Maria.*
(iv) **de identificare** sau **„identificaţionale"**, engl. *identificational*):
(4) *Acela e Ion., Acestă femeie este Maria.*

Neconcordanţe între N1 şi N2 pot exista în structurile ecuative, specificaţionale şi identificaţionale, nu şi în cele predicative. În exemplele de mai jos, în care N1 este singular şi N2 este plural, acordul cu N1 este imposibil:

(5) ecuative: *Viaţa mea **sunt/*este** copiii mei.*
(6) specificaţionale: *Vinovatul **sunt/*este** eu.*
(7) identificaţionale: *Aceea femeie nu **sunt/*este** eu.*

În cele ce urmează, voi analiza relaţia dintre structura semantico-sintactică a propoziţiei copulative şi acordul verbului copulativ.

---

[1] V. Higgins 1973 (*via* Comorovski, 2007: 47).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Structurile ecuative

În structurile ecuative, în care două entități sunt echivalate prin intermediul verbului copulativ, cele două entități au statut semantic egal. Poziția celor două nominale față de verb se poate schimba, dar fără a se schimba posibilitățile de acord:

(8) a. *Patria mea **sunt/ */??este** părinții mei.*
b. *Părinții mei **sunt/*este** patria mea.*

Dat fiind statutul semantic egal, de echivalență, al celor două entități, este greu de atribuit funcțiile sintactice de subiect și nume predicativ. În general, criiteriile posibile de distingere a subiectului de numele predicativ în astfel de structuri sunt: topica, intonația, acordul și structura tematică sau informațională. Topica în sine, neasociată cu alte criterii, nu ne ajută să distingem între cele două funcții sintactice, întrucât subiectul și numele predicativ au topică mobilă în limba română. În funcție de structura informațională a mesajului, oricare dintre cele două funcții poate ocupa poziția pre- sau postverbală. Într-o topică nemarcată, subiectul precedă verbul copulativ, iar numele predicativ este postpus verbului copulativ. Acest lucru reflectă structura informațională a propozițiilor copulative nefocalizate: primul termen este topicul sau tema, deci elementul despre care se vorbește, iar al doilea termen este rema, adică ceea ce se spune despre topic. În unele accepții, rema este denumită și focus. În alte accepții, focusul este termenul reliefat sintactic sau prozodic (în general, pentru că aduce o informație nouă). Prin urmare, structura tematică nemarcată (fără focalizare) este S – $V_{a\,fi}$ – NP. Întrucât considerăm propozițiile ecuative cum sunt cele din (8) ca nemarcate din punctul de vedere al reliefării informației, deci fără focalizare, ar trebui ca primul nominal să fie subiect, iar al doilea, nume predicativ. Cum acordul verbului se face cu subiectul, ar trebui ca în (8)a să fie posibil acordul la singular, cu N1. Totuși, acesta este imposibil sau, cel puțin, foarte greu de acceptat.

Și N2 poate fi subiect, dacă interpretăm N1 ca nume predicativ. Această interpretare ar corespunde unei structuri cu focalizare, prin inversarea pozițiilor tipice a celor două nominale: NP – $V_{a\,fi}$ – S. Prin urmare, ar trebui ca într-o astfel de propoziție, acordul să se facă cu N2, subiectul postpus. Și totuși, acest tip de acord este imposibil – vezi (8)b.

În registrul oral, intonația poate dezambiguiza cele două poziții. Însă oricum am intona cele două propoziții din (8), posibilitățile de acord sunt aceleași: copulativul se acordă doar cu nominalul la plural[2].

Chiar dacă structura informațională impune considerarea ca subiect a nominalului la singular, singurul acord posibil este cel la plural:

(9) a. *Care este patria dumneavoastră? / Patria mea **sunt / *este** părinții mei.* – întrebarea anterioară face ca GD *patria mea* să fie topicul propoziției, deci subiectul.
b. *Patria mea este locul unde m-am născut. Patria mea este limba pe care o vorbesc. Patria mea **sunt / *este** părinții mei.* – din contextul anterior reiese că topicul sau subiectul propoziției este GD *patria mea.*

[2] În registrul oral, nu este exclus ca în (14)a acordul să se facă la singular, cu primul nominal, prin neanticiparea enunțului. Astfel de exemple trebuie analizate separat, ca fenomene de procesare a mesajului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Se observă deci că indiferent ce criterii am folosi pentru a determina funcția sintactică a celor două nominale, acordul la singular este imposibil sau, la limită, foarte puțin acceptat, în propoziții ecuative precum cele din (8), indiferent de structura informațională a enunțurilor, indiferent de statutul sintactic al termenilor A și B. Prin urmare, în astfel de structuri acordul reflectă mai mult decât poziția sintactică a termenului cu care se acordă. Trebuie să acceptăm că acordul se poate face și cu numele predicativ. Așadar, analiza acordului în structurile ecuative trebuie să explice preferința pentru plural indiferent de poziția (și funcția) celor două nominale. Întrucât această analiză se poate aplica și structurilor copulative specificaționale și identificaționale, voi detalia mai întâi structura acestora.

3. Structurile specificaționale

În propozițiile copulative specificaționale se specifică valoarea unei variabile. N2 specifică ce entitate satisface în grad maxim descrierea N1. Potrivit lui Higgins[3], în propozițiile specificaționale, subiectul funcționează ca titlul unei liste, iar complementul copulativului specifică membrii listei. Subiectul nu este referențial, ci are o lectură atributivă[4]. Structura semantică a acestor propoziții duce la analizarea primului termen ca nume predicativ, iar a celui de-al doilea, ca subiect. Întrucât termenul peredicativ se află pe primul loc în enunț, spre deosebire de poziționarea tipică, în postverbală, structurile specificaționale mai sunt numite și structuri copulative inversate.

Termenul de pe poziția N1 poate fi substantiv (inclusiv adjectiv cu articol definit) sau propoziție relativă:

(10) a. *Problema **sunt / *este** părinții lui.*
b. *Cel care a furat banii este Ion.*
c. *Cel mai frumos lucru pe care mi l-a adus Ion **au fost / *a fost** niște cercei.*
d. *Vinovatul este Ion.*

Se observă că dacă unul dintre N1 este la singular, iar N2 la plural, acordul se face întotdeauna la plural, deci cu N2, la fel ca în exemplele atestate de mai jos:

(11) a. *...pentru că problema filmului nu **sunt** neapărat **banii** de producție* (un invitat, RTV, 1.VI.2007)
b. *Ultima modă **sunt unghiile** făcute la imprimantă.* (Știri, Prima TV, 9.III.2008)
c. *Sursa de aflare a subiectelor **erau** întotdeauna **profesorii**.* (C. Adomniței, RTV, 11.VII.2008)
d. *Un alt băț în roata organizatorilor **sunt locațiile** pentru concerte.* (O. Steer, Pro TV, 9.V.2008)
e. *Principalul dezavantaj al țărilor vest-europene **rămân costurile** ridicate ale forței de muncă.* (voice-over, Antena 3, 20.VIII.2008).
f. *Principala noastră preocupare **sunt clienții** care dețin principalele poziții în piață...* (www.networkworld.ro)

[3] 1973.
[4] Cf. Comorovski 2007:50; vezi și Heycock 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În toate aceste exemple, acordul la singular, cu nominalul preverbal, este agramatical:

(12) a. **...pentru că problema filmului nu **este** neapărat **banii** de producție.*
b. **Ultima modă **este unghiile** făcute la imprimantă.* (ș.a.m.d.)

Un subtip aparte de structuri copulative specificaționale sunt cele cu scindare sau pseudoscindare (engl. *clefts, pseudo-clefts*)[5]. Foarte pe larg spus, acestea exprimă prin două propoziții ceea ce s-ar putea exprima printr-o singură propoziție. Cele două propoziții sunt legate prin verbul copulativ *a fi*. Scopul aceste scindări este acela de a focaliza un element. Sunt mai multe modalități de scindare și focalizare. Propozițiile nemarcate, fără scindare și fără elemente de focalizare, din (13) sunt reluate în structuri cu scindare, în (14). Structurile din (15) cuprind o scindare inversată sau o pseudoscindare (cf. engl. *pseudo-clefts*). În română, în structurile scindate și pseudoscindate se folosesc relativele *ceea ce* sau *ce* (16). Acestea pot fi precedate de *tot*, posibilitățile de acord rămânând neschimbate:

(13) a. *Ion mi-a adus trandafiri.*
b. *Mă deranjează zgomotele.*
(14) a. *Ceea ce mi-a adus Ion **au fost** / **??a fost** niște trandafiri.* – variabila este *ceea ce mi-a adus Ion*, iar valoarea acestei variabile este *niște trandafiri*
b. *Ceea ce mă deranjează la vecini **sunt** / **??este** zgomotele.* – variabila este *ceea ce mă deranjează la vecini*, iar valoarea acestei variabile este *zgomotele*
(15) a. *Trandafiri **??au fost** / **a fost** ceea ce mi-a adus Ion.*
b. *Zgomotele **?sunt** / **?este** ceea ce mă deranjează la vecini.*
(16) a. *Ce mi-a adus Ion **au fost** / **??a fost** niște trandafiri.*
a'. *Trandafiri **a fost** / **??au fost** ce mi-a adus Ion.*
b. *Ce mă deranjează la vecini **sunt** / **??este** zgomotele.*
b'. *Zgomotele **?sunt** / **?este** ce mă deranjează la vecini.*

În structurile copulative specificaționale, neconcordanțele între N1 și N2 pot fi și de persoană, nu doar de număr. În exemplele de mai jos sunt exemplificate posibilitățile de acord cu N2 la persoana I sau a II-a, singular sau plural:

(17) a. *Persoana în cauză **sunt** / ***este** eu.* (3sg. + 1sg.)
b. *Vinovatul **ești** / ***este** tu.* (3sg. + 2sg.)
c. *Problemele lui Ion **eram** / ***erau** eu.* (3pl. + 1sg.)
d. *Problemele lui Ion **ești** / ***sunt** tu.* (3pl. + 2sg.)
e. *Problemele lui Ion **suntem** / ***sunt** noi.* (3pl. + 1pl.)
f. *Problemele lui Ion **sunteți** / ***sunt** voi.* (3pl. + 2pl.)
(18) a. *Ceea ce îl deranjează pe Ion **sunt** / ***este** eu.*
b. *Ceea ce îl întrigă pe Ion **ești** / ***este** tu.*
c. *Eu **sunt** / ***este** ceea ce îl deranjează pe Ion.*
d. *Tu **ești** / ***este** ceea ce îl întrigă pe Ion.*

[5] Vezi Declerck 1988 (cap. 3) pentru excepții de la încadrarea structurilor scindate în clasa specificaționalelor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Ierarhia acordului

Din exemplele de mai sus, reiese o ierarhie a acordului în structurile specificaționale, ierarhie care privește preferința de acord. Aceasta este următoarea (în ordinea descrescătoare a puterii de impunere a acordului):

(19) Pers. 1 sau pers. 2 (sg. sau pl.) > plural (pers. 3) > singular (pers. 3) (sau nemarcată).

În ceea ce privește combinațiile între persoanele I și a II-a, acestea sunt întotdeauna de tip ecuativ sau identificațional, nu specificațional. Termenul de pe prima poziție impune întotdeauna acordul:

(20) a. *Facem schimb de roluri: eu **sunt** tu.*
b. *Am avut un vis: se făcea că tu **erai** eu, iar eu **eram** tu.*

Comparativ, limbile diferă după cum acordul se face cu N1 sau cu N2 ori cu amândouă, în funcție de diverse criterii. În engleză, acordul se facce cu N1:

(21) a. *The real problem here **is me / *am me / *am I / *is I.***
b. *The culprit **is me / *am me / *am I / *is I.***[6]
(22) *The cause of the riot **is / *are** some pictures of the wall.*

În (21), al doilea nominal este în acuzativ, ceea ce se corelează cu faptul că acordul nu se face cu acest nominal. Dacă s-ar face acordul cu acesta, ar trebui să fie în nominativ, potrivit regulii că acordul verbului-predicat se face cu nominalul în nominativ (pentru excepții și o reconsiderare a acestei generalizări, vezi Bobaljik 2008) Faptul că este imposibil nominativul (*...*is I*), derivă probabil dintr-o constrângere care limitează prezența nominativului în structurile copulative la contextele în care nominalul în nominativ se acordă cu verbul. Cum verbul se acordă cu primul nominal (din motive pe care le voi detalia mai jos), pronumele postverbal nu poate fi în nominativ. Nominalul în nominativ reclamă ca acordul să se facă cu el, ceea ce ar încălca regula ca acordul să se facă cu N1. Ca să nu intervină această competiție ireconciliabilă pentru acord între N1 (favorizat structural pentru acord) și N2 (favorizat de faptul că acordul este legat de atribuirea cazului nominativ[7]), se utilizează forma de acuzativ lui N2.

La fel ca în română, în italiană, portugheza europeană și, în anumite condiții, în cea braziliană acordul se face cu N2:

(23) a. La causa della rivolta **sono/*è** alcune foto del muro. – italiană[8]
b. Il colpevole **sono/*è** io. – italiană[9]
(24) O assassino **sou eu**. – portugheză[10]

[6] Cf. Heycock 2009.
[7] Cf. Chomsky 2005.
[8] *Apud* Moro 2000.
[9] *Apud* Moro 1991, 1997, 2000.
[10] *Apud* Costa 2004:100.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În propozițiile cu modale, acordul la dreapta este blocat în portugheza braziliană:

(25) a. O assassino deve ser eu.
b. O assassino pode ser eu.

Există limbi în care acordul se poate face cu oricare dintre nominale, cum ar fi faroeza[11]:

(26) a. Orsøkin til eldin **var/ vóru** tey brennandi kertiljósini í stovuni.
cauza(DEF) focului **a fost/ au fost** DEF aprinse lumânările (DEF) în camera(DEF)
„Cauza incendiului au fost lumânările aprinse din sufragerie."[12]

5. Analiza acordului în limba română

O analiză a acordului în structurile copulative de tip N1 sg. + copulativ + N2 pl. ar trebui să răspundă următoarelor întrebări:

i) De ce în structurile ecuative, specificaționale și identificaționale din română acordul nu se poate face cu N1? Dată fiind mobilitatea subiectului în română, acesta putând fi preverbal sau postverbal, de ce nu putem avea structura GDet **sg.** (subiect) + copulativ **sg.** + GDet **pl.** (nume predicativ)?

ii) Care este diferența dintre română (italiană, portugheză etc.) și engleză, astfel încât acordul se face la plural, cu nominalul postcopulativ, în română, dar la singular, cu nominalul precopulativ, în engleză?

5.1. Ipoteza acordului cu termenul cel mai marcat

Cele două analize de mai sus se aplică structurilor copulative specificaționale, în care primul nominal este predicativ. Am văzut însă că în română este preferat acordul cu N2 în structura **N1 sg. + copulativ + N2 pl.** și în structurile ecuative și identificaționale. Ierarhia acordului pe care am stabilit-o pe baza structurilor specificaționale din română (vezi (19)) este valabilă și pentru structurile ecuative și identificaționale – vezi și exemplele ecuative cu persoanele I și a II-a de mai jos:

(27) a. *Viața mea **ești** / *este tu.*
b. *Patria ta **sunt** / *este eu.*

Din ierarhia acordului descrisă în (19) se poate desprinde o generalizare:

(28) Acordul în structurile copulative se face întotdeauna cu termenul mai marcat semantic.

Ce înseamnă mai marcat semantic? În domeniul numărului, pluralul este mai marcat decât singularul. În domeniul persoanei, persoanele I și a II-a sunt mai marcate decât persoana a III-a. Cea mai nemarcată formă este de persoana este a III-a singular, aceeasta fiind și cea care se folosește în structurile impersonale (ca formă nemarcată, engl. *default*).

[11] Pentru mai multe detalii și pentru o analiză, vezi Heycock 2009.
[12] *Apud* Heycock 2009:2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ipoteza pe care o propun este legată de generalizarea din (28). Este vorba de **ipoteza acordului cu termenul cel mai marcat.** Conform acestei ipoteze, în structurile copulative, verbul „are în vedere" pentru acord ambele nominale, iar acordul se face cu nominalul care are trăsăturile cele mai marcate. În limba română, datorită faptului că este o limbă cu marcare morfologică bogată, acordul trebuie să fie cât mai bine marcat.

Într-o relație de echivalență, cum este cea din structurile copulative **ecuative**, ambele nominale sunt posibile surse de acord, iar verbul alege pentru acord nominalul care are trăsăturile cele mai puternice. Există o competiție între cele două nominale pentru marcarea morfologică a verbului, iar nominalul cu cele mai bine marcate trăsături învinge. Faptul că ambele nominale pot fi surse de acord pentru verb este legat de structura semantică a propozițiilor ecuative: cele două nominale echivalate au statut semantic egal, nu este unul clar subiect, iar celălalt, clar predicat.

Această ipoteză este compatibilă cu aceea că morfologia este postsintactică, inserarea mărcilor morfologice de acord făcându-se după ce au avut loc operațiile sintactice[13]. Potrivit lui Bobaljik, acordul verbului se face cel mai înalt nominal accesibil din GFlex, unde accesibilitatea este definită în termeni de caz morfologic (nu în termeni de funcție sintactică sau alte relații sintactice). Bobaljik explică astfel acordul verbului cu complementul în islandeză. În islandeză, anumite verbe au subiectul experimentator în dativ, iar complementul în nominativ (de exemplu, verbul care înseamnă „a plăcea"). Acordul se face cu nominalul în nominativ, deși nu este subiect (sunt diverse teste care arată că acest nomional în dativ este subiect), pentru că acesta este cel mai accesibil nominal pentru acord. În concluzie, acordul este un fenomen oarecum „superficial", întrucât nu reflectă relația verb-predicat – subiect, ci relația verb-predicat – cel mai accesibil nominal. În limba română, limbă cu marcare morfologică bogată, scopul acordului este să fie cât mai marcat. Ambele nominale sunt în nominativ, prin urmare, ambele sunt la fel de accesibile pentru acord. Verbul-predicat îl alege pentru acord pe cel mai puternic marcat. Putem propune pentru acordul cu cel mai marcat termen **un principiu al maximizării informației oferite de acord**:

(29) Acordul trebuie să ofere maximum de informație phi posibil. Dacă sunt două nominale disponibile pentru acord, acordul îl va alege pe cel mai marcat.

Revenind la aspectul sintactic al acordului, se poate propune că în română, nominalul care se ridică din propoziția redusă la poziția de subiect al structurii copulative ecuative nu este subiectul sau predicativul, ci termenul care este cel mai marcat. La baza structurii copulative stă o propoziție redusă, din care se poate ridica oricare dintre cele nominale (în copulativele predicative, se ridică subiectul: *Ion este profesor*; în cele specificaționale, se ridică predicativul: *Vinovatul este Ion*).

Această ipoteză răspunde la prima întrebare de mai sus, referitoare la principiul acordului în română. A doua întrebare privește contrastul tipologic cu alte limbi, ca engleza, în care acordul se face cu N1, chiar dacă acesta este mai puțin marcat. Am văzut mai sus exemple cu specificaționale. Iată și exemplele cu ecuative (30) și identificaționale (31). Acordul se face cu N1:

[13] Vezi Bobaljik 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(30) a. *My country **is** / *__are__ my parents.*
b. *My parents **are** / *__is__ my country.*
(31) a. *This **is** me. / *This **am** me. / *This **am** I. / *This **is** I.*
b. *That woman **is** me. / *That woman **am** me. / *That woman **am** I. / *That woman **is** I.*

Diferența față de engleză se poate explica prin faptul că în engleză topica este mai rigidă, iar acordul este unidirecțional: la stânga. În plus, marcarea morfologică în engleză este slabă. Prin urmare, principiul maximizării informației phi oferite prin verb nu se aplică în această limbă.

5.2. Ipoteza topicalizării

Această ipoteză a fost utilizată destul de frecvent în literatura de specialitate, pentru structurile specificaționale[14]. Conform acestei ipoteze, N1 nu se ridică în poziția de subiect, ci într-o poziție de topic. Aceasta este deasupra GFlex, astfel încât astfel din sfera acordului: Spec,GTopic. Fiind situat prea sus, acordul nu are acces la acest nominal, astfel încât caută alt nominal care să fie disponibil pentru relația de acord, iar acesta este nominalul postverbal. Se explică astfel de ce acordul se face cu N2 în limbi ca româna sau italiana. Dar de ce este diferită situația din limba engleză? Este de presupus că propozițiile specificaționale din engleză au aceeași structură, deci N1 ar fi tot într-o poziție de topic. Diferența se poate explica prin ipoteza că la momentul trecerii N1 prin poziția de subiect (Spec,GFlex), se face acordul cu verbul copulativ. Ulterior, N1 este ridicat mai departe, în poziția de Spec,GTopic. Contrastul dintre limbi ar rezulta astfel din diferența între momentele în care se face acordul în engleză și română (sau italiană). În română, acordul se face mai târziu, după ce N1 a ajuns în poziția de topic.

5.3. Structurile scindate și pseudoscindate

Ipoteza topicalizării se poate aplica și construcțiilor scindate. Acestea sunt încadrate, în general, la specificaționale, deoarece au structura **variabilă + copulativ + valoare.** Din punct de vedere semantic, elementul care exprimă valoarea este mai calificat să fie subiect, deoarece are pondere referențială mai mare. Prin urmare, nu este surprinzător că acordul se face cu N2 în română (ca ex. (14) de mai sus).

Faptul că acordul se face cu N2 este prezis și de ipoteza acordului cu cel mai marcat termen. În prima parte a structurii scindate avem o relativă introdusă prin *ceea ce*, care s-ar acorda la persoana III-a sg., cea mai puțin marcată, conform ierarhiei acordului din (19). Așa se face că termenul din partea a doua a structurii scindate este cel puțin la fel de marcat ca primul termen. Nu este exclus nici acordul cu N1, la singular, dar astfel de exemple sunt foarte rare și determinate mai degrabă de hipercorectitudine. Vorbitorul se gândește că subiectul verbului copulativ este termenul N1, la singular, și face acordul la singular, pentru a nu greși.

Structurile pseudoscindate pun mai multe probleme de acord. N1 poate fi articulat sau nearticulat, în funcție de mai mulți factori: poziția și forma din structura de bază, fără scindare, natura semantică, prezența sau absența determinanților. Acordul variază în funcție de prezența sau absența articolului definit. În contextele în care N1 nu este articulat definit, acordul cu N1 este imposibil. În contextele în care N1 este însoțit de articolul definit, acordul este foarte oscilant (aprecierile vorbitorilor sunt ezitante):

[14] Cf. Heycock 2009: 17 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(32) a. *Trandafiri* ****sunt / e*** *ceea ce mi-a adus Ion de ziua mea.*
b. *Trandafirii din vaza roşie* ***?sunt / ?e*** *(tot) ceea ce mi-a adus Ion de ziua mea.*
c. *Nişte trandafiri* ***??sunt / e*** *ceea ce mi-a adus Ion de ziua mea.*
(33) a. *Zgomote* ****sunt / e*** *ceea ce se aude toată ziua de la vecini.*
b. *Zgomotele* ***?sunt / ?este*** *ceea ce mă deranjează la vecini.*
(34) a. *Muzee şi expoziţii* ***e / *sunt*** *tot ceea ce mă interesează în acest oraş.*
b. *Muzeele şi expoziţiile* ***sunt... / ?e*** *tot ceea ce mă interesează în acest oraş.*

Cum se poate analiza acest contrast şi diferenţa faţă de acordul din enunţurile scindate? Aparent, ar fi două motive pentru care acordul ar trebui să se facă cu N1: acesta este mai puternic marcat, deci ar trebui să se poate aplica principiul maximizării informaţiei oferite de acord; N1 este în poziţie preverbală, poziţia tipică a subiectului, favorabilă acordului. Lipsa acordului cu N1 nearticulat se explică tot prin ipoteza topicalizării: N1, precopulativ, este un element focalizat, deci în afara domeniului unde se stabileşte acordul (GFlex). Ca urmare a faptului că este un focus, nominalul poate fi nearticulat. Prin contrast, contextele cu nominal articulat sunt cu subiect. Ca urmare a faptului că N1 este subiect, el se acordă cu verbul copulativ. Ezitările din unele contexte cu articol definit se explică prin faptul că vorbitorii oscilează între interpretarea ca focus şi interpretarea ca subiect a N1.

6. Concluzii

(i) În română, în propoziţiile ecuative, acordul se face cu nominalul cel mai marcat, indiferent de poziţia pre- sau postverbală a acestuia; în propoziţiile specificaţionale, acordul se face cu GD postverbal, care este subiectul propoziţiei reduse şi care are o pondere semantică mai mare decât GD preverbal; în corelaţie cu faptul că GD postverbal are o pondere semantică mai mare, el are şi trăsături mai puternice, deci acordul în structurile specificaţionale se face tot cu cel mai marcat termen.

(ii) Pentru acordul din structurile ecuative din română, am adoptat ipoteza că ambele nominale sunt la fel de accesibile pentru acord şi că acordul tebuie să respecte un principiu al maximizării informaţiei ϕ pe care o oferă, astfel încât alege întotdeauna cel mai marcat nominal pentru acord.

(iii) În structurile specificaţionale, imposibilitatea acordului cu GDet preverbal ar putea fi pusă pe seama aceluiaşi principiu al maximizării informaţiei oferite prin acord. Cum, de obicei, GDet preverbal este la sg., iar cel postverbal este la pers. 1 sau 2 ori plural (deci mai marcat), principiul maximizării informaţiei oferite prin acord s-ar putea aplica şi aici, rezultatele fiind exemplele gramaticale observate. Având în vedere faptul că relaţia semantică dintre cele două nominale este diferită de cea din structura ecuativă, ele nu sunt la fel de accesibile pentru acord. Prin urmare, o analiză care să ţină cont de statutul lor semantic diferit este mai adecvată. În structurile situaţionale, GDet preverbal nu este accesibil pentru acord, fiind un topic. Aşa se face că acordul cu GDet preverbal este agramatical. Contrastul cu engleza (*The cause of the riot* ***is/*are*** *some pictures of the wall*) se explică prin faptul că, în această limbă, subiectul nu poate fi postverbal, iar acordul nu se poate face la dreapta. Prin urmare, singura direcţie a acordului este spre stânga, cu nominalul preverbal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Bobaljik 2008 = Jonathan David Bobaljik, *Where's Φ? Agreement as a Postsyntactic Operation*, în Harbour et al. (2008)

Chomsky 2005 = Noam Chomsky, *The Minimalist Program*, Cambridge, MA, The MIT Press.

Comorovski 2007 = Ileana, Comorovski, Klaus von Heusinger (eds), *Existence: Semantics and Syntax*, Dordrecht, Springer.

Costa, 2004 = João Costa, *Subject Positions and Interfaces: The Case of European Portuguese*, Berlin, Mouton de Gruyter.

Declerck 1988 = Renaat Declerck, *Studies on copular sentences, clefts, and pseudo-clefts*, Leuven University Press, Foris Publications (http://books.google.ro/)

den Dikken 2006a = Marcel den Dikken, *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion and Copulas*, Cambridge, MA, The MIT Press.

den Dikken 2006b = Marcel den Dikken, *Specificational Copular Sentences and Pseudoclefts*, în Everaert și van Riemsdijk (2006), IV, p. 292–409.

Everaert, van Riemsdijk 2006 = Martin Everaert, Henk van Riemsdijk (eds), *The Blackwell Companion to Syntax*, Blackwell Daniel, Publishing.

Harbour et al. (2008) = Daniel Harbour, David Adger, Susana Béjar (eds), *Phi Theory. Phi-Features across Modules and Interfaces*, Oxford, Oxford University Press.

Heycock 2009 = Caroline Heycock, 2009, *Agreement in specificational sentences in Faroese*, în Svenonius et al. (2009), p. 1–22.

Higgins 1973 = F. R. Higgins, *The Pseudo-Cleft Construction in English*, Ph.D. dissertation, MIT.

Moro 1991 = Andrea Moro, *The Anomaly of Copular Sentences*, în *Working Papers in Linguistics*, 1, 1991, p. 1–29.

Moro 1997 = Andrea Moro, *The Raising of Predicates: Predicative Noun Phrases and the Theory of Clause Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

Moro 2000 = Andrea Moro, *Dynamic Antisymmetry*, Cambridge, MA, The MIT Press.

Moro 2006 = Andrea Moro, *Copular Sentences*, în Everaert și van Riemsdijk (2006), II, p. 1–23.

Svenonius et al. (2009) = Peter Svenonius et al. (eds), *Tromsø Working Papers on Language & Linguistics: Nordlyd 36*, special NORMS issue on Faroese, CASTL, University of Tromsø.

AGREEMENT IN COPULAR SENTENCES

Abstract

I discuss agreement in copular sentences in Romanian, more specifically, the contexts involving two nominals that have different phi features (N1 *to be* N2). I discuss three types of copular sentences: equative, specificational and identificational. After examining agreement possibilities in these sentences, I sketch a hierarchy of agreement in copular sentences: (i) 1st or 2nd person (sg. or pl.) > plural (3rd person) > singular (3rd person) (or unmarked). Based on this hierarchy, I derive the generalization that the copular verb agrees with the most marked nominal, irrespective of word order and thematic hierarchies between the two nominals. Given this generalization, I propose a principle for the agreement in copular sentences, regarding the maximization of the phi information expressed by agreement: if two nominals are available for agreement, the agreement will pick the one with more marked phi features. This generalization and this principle apply to equative as well as specificational sentences and clefts. Another analysis can also account for specificational sentences and in clefts, the first term is a topicalized element and as such, is outside the domain of subject–predicate agreement. In pseudo-clefts, the first nominal is a focus and as such, is also outside the domain of subject–predicate agreement.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
blanca.croitor@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VARIABILE TEMPORALE ÎN SEMANTICA SUBSTANTIVELOR

VIORELA-VALENTINA DIMA

1. Introducere

În ultimele decenii se discută din ce în ce mai mult problema interpretării temporale a Grupurilor Nominale (GN) în diferite limbi. Precizăm încă de la început că este vorba nu doar de substantive de-verbale ci şi de substantive comune, de tipul ‚casă', ‚profesor' etc. Scopul acestei lucrări este să prezinte pe scurt teoriile propuse în literatură referitoare la existența unei variabile temporale în semantica substantivelor (care nu provin din verbe), arătând care sunt avantajele şi dezanvantajele acestora şi să opteze pentru una dintre teorii.

2. Cadru teoretic

2.1.Interpretarea temporală a substantivelor

În literatura de specialitate se arată că substantivele comune pot avea o lecțiune temporală dependentă de cea a verbului co-ocurent sau independentă de acesta. Pentru a clarifica modul în care un substantiv poate obține o lecțiune temporală, indiferent care ar fi aceasta, Musan (1995) face distincția între ‚timpul predicației nominale' (i.e. intervalul în care proprietatea descrisă de substantiv se aplică entității denotate) şi ‚timpul existenței entității' (i.e. intervalul în care există individul denotat de substantivul în cauză). La acestea două Sadler şi Nordlinger (2001), Nordlinger şi Sadler (2003), precum şi Lecarme (2005) au adăugat noțiune de ‚timp al relației de posesie' (i.e. intervalul în care entitatea denotata de substantiv este în posesia altei entități). Cele trei timpuri nominale sunt exemplificate în (1):

(1) a. *Profesorul stătea într-o odaie din **fosta lui casă** de pe strada Manutanței [...] Jumătate din casă este întreagă şi astăzi.*[1]

b. *[...] în calitate de chiriaş-locatar în **fosta lui casă** [...].*[2]

c. ***Fostul meu pisoi** – O scurtă poveste despre el: L-am avut 7 ani de zile până în vara aceasta pe 3 august când a fost călcat de o maşină...*[3]

[1] http://www.scribd.com/doc/27664/George-Balaita-Lumea-in-doua-zile

[2] http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=153&cmd=articol&id=4710

[3] http://deacris.piczo.com/fostulmeupisoi?cr=6&linkvar=000044

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În (1a.), ‚fosta lui casă' denotă o entitate care nu mai are proprietatea de a fi casă (întreagă), prin urmare adjectivul ‚fosta' localizează în trecut timpul predicației nominale ‚casă'. În (1b.) ‚fosta lui casă' denotă o entitate care și-a schimbat posesorul, cel din urmă fiind acum doar chiriaș; astfel adjectivul ‚fosta' localizează în trecut timpul relației de posesie. În (1c.) ‚fostul meu pisoi' denotă o entitate care nu mai există; prin urmare adjectivul ‚fost' localizează în trecut timpul existenței entității.

Exemple similare sunt prezentate în literatură pentru limba engleză, care folosește adjective de tipul ‚former' (fost) pentru a localiza cele trei timpuri nominale, dar și pentru limbi precum Guaraní, Somali etc. care dețin așa-numite afixe temporale nominale ce îndeplinesc acest rol. Pentru prezentarea detaliată a limbilor cu așa-zise afixe temporale nominale, vezi Demirdache (1996), Dima (2008), Lecarme (1996 etc.), Nordlinger &Sadler (2000 etc.), Sadler&Nodlinger (2001), Tonhauser (2006a.,b. etc.).

Indiferent de mijlocul (lexical sau morfologic) prin care localizează cele trei timpuri nominale, toate limbile discutate în studiile de specialitate prezintă contexte în care substantivele au o lecțiune temporală dependentă de cea a verbului co-ocurent sau independentă de cel din urmă. În cele ce urmează prezentăm pe scurt principalele teorii care își propun să explice aceste fapte.

Enç (1981 etc.) este de părere că localizarea temporală a predicațiilor nominale este, de principiu, INDEPENDENTĂ de cea a predicațiilor verbale. Ea pornește de la exemple precum cel din (2a.) care conține un timp verbal prezent ‚is' (este) și un timp trecut al predicației nominale – un ‚fugitive' (fugar) care se află în închisoare nu poate fi decât un fost fugar, ca în (2b.):

(2) a. *Every **fugitive** is now in jail.*
‚Fiecare fugar este acum în închisoare.'
b. *Every **former fugitive** is now in jail.* (Enç 1981, *apud* Musan 1995: 14, ex. 7a.,b.)
‚Fiecare fost fugar este acum în închisoare.'

În plus, Enç (1981) identifică o serie de situații în care interpretarea temporală a predicațiilor nominale diferă de cea a verbelor co-ocurente:

(i) GN pot să fie interpretate temporal în legătură cu mai multe timpuri de referință în același timp
(ii) Contexte cu două GN cuantificaționale pot da naștere la ambiguități privind domeniul de incidență al cunatificatorilor
(iii) O teorie cunatificațională este incapabilă să explice cum apar unele lecțiuni temporale ale GN (*apud* Musan 1995: 15-17).

În primul rând, exemplele din (3) arată că GN pot să fie interpretate temporal în legătură cu mai multe timpuri de referință în același timp. În (3a.) ‚member of our investment club' (membru al clubului nostru de investiții) poate denota atât indivizi care au fost membri ai clubului în trecut, cât și indivizi care sunt membri ai clubului în prezent, așa cum se arată explicit în (3b.):

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(3) a. *Every **member of our investment club** will buy a house.* (Enç 1981: 60, ex. 4)
,Fiecare membru al clubului nostru de investiții va cumpăra o casă.'
b. *All **present and future members of our investment club** will buy a house.*
,Toți membrii prezenți sau viitori ai clubului nostru de investiții vor cumpăra o casă.'

Cele două lecțiuni temporale ale GN ,member of our investment club' (membru al clubului nostru de investiții) pot fi explicate dacă luăm în considerare domeniul de incidență al cuantificatorului ,every' (fiecare). Așa cum arătăm în (4a.), cuantificatorul universal poate fi interpretat sub incidența morfemului de viitor, ceea ce dă naștere la lecțiunea temporală dependentă. Pe de altă parte, în (4b.) cuantificatorul universal este interpretat în afara domeniului de incidență al morfemului de viitor, ceea ce dă naștere la lecțiunea temporală independentă:

(4) a. VIITOR [∀(x) membru al clubului de investiții (x) → cumpără o casă (x)]
b. ∀(x) [membru al clubului de investiții (x) → VIITOR [cumpără o casă (x)]]

În al doilea rând, exemplul din (5a.) prezintă un context în care două GN cuantificaționale pot da naștere la ambiguități privind domeniul de incidență al cunatificatorilor. În (5b.) arătăm că ,president' (președinte) se poate referi la indivizi care au fost președinți într-un moment situat în trecut față de timpul denotat de verbul ,remembers' (își amintește) – cu ,president' (președinte) sub incidența GN cuantificațional ,every congressman' (fiecare congresman). GN ,president' (președinte) nu se poate referi la indivizi care vor fi președintți la un moment situat în viitor față de timpul denotat de verbul ,remembers' (își amintește) – cu ,president' (președinte) în afara domeniului de incidență al GN cuantificațional, every congressman' (fiecare congresman):

(5) a. *Every **congressman** who remembers a **president** will be at the party.* (idem, p. 65, ex. 17)
,Fiecare congresman care își amintește un președinte va fi la petrecere.'
b. *Every **future congressman** who remembers a **past or present (but not future) president** will be at the party.*
,Fiecare viitor congresman care își amintește un președinte trecut sau prezent va fi la petrecere.'
c. ∀(x) [congresman (x) → ∀ (y) președinte (y) (își amintește (x,y)]

În al treilea rând, exemplul din (6a.) arată că o teorie cunatificațională este incapabilă să explice cum apar unele lecțiuni temporale ale GN. Astfel, GN ,lizard' (șopârlă) din (6a.) poate fi interpretat ca în (6b.,c.,d.):

(6) a. *All **lizards** will die.* (*idem*, p. 68, ex 19)
,Toate șopârlele vor muri.'
b. *All **lizards** will die **at the same time in the future**.* (lecțiune simultană)
,Toate șopârlele vor muri în același moment din viitor.'

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b'. ∃ (t) moment viitor (t) [∀ (x) șopârlă (x) → moare (x) la t]

c. *All **lizards** will die **at a certain time in the future**, not necessarily at the same time.* (lecțiune nesimultană sau accidental simultană)
,Toate șopârlele vor muri la un moment dat în viitor, dar nu neapărat în același moment.'

d. *All **lizards** will die **at different times in the future**.* (lecțiune nesimultană)
,Toate șopârlele vor muri în momente diferite din viitor.'

d'. ∀ (x) [șopârlă (x) → ∃ (t) moment viitor (t) [moare (x) la t]]

Dintre lecțiunile din (6b.,c.,d.) de mai sus, o teorie cuantificațională nu poate da seamă de lecțiunea accidental simultană din (6c.), întrucât reprezentările logice se ocupă de sensuri necesare și nu de sensuri accidentale. Cele din urmă sunt derivate din context.

Pe baza exemplelor din (3)-(6) de mai sus, Enç (1981) concluzionează că interpretarea temporală a substantivelor este independentă de cea a verbelor co-ocurente. În plus, contextul de ocurență al GN este cel care dictează interpretarea lor temporală[4].

Musan (1995, 1997, 1999) este de acord cu importanța contextului de ocurență pentru interpretarea temporală a GN, dar susține că ideea independenței temporale a acestora este o supra-generalizare bazată pe cazuri de independență temporală nominală (Musan 1995: 17). În plus, Musan arată că anumite GN sunt sistematic DEPENDENTE temporal de verbul co-ocurent, în funcție de:

(i) tipul de determinant nominal
(ii) semantica predicatului verbal/ adjectival co-ocurent (individual-level, stage-level sau independent de existența individului denotat)

În privința tipului de determinant nominal, Musan observă că GN presupoziționale pot obține lecțiuni temporale independente, pe când GN nepresupoziționale obțin numai lecțiuni temporale dependente, așa cum se ilustrează în (7)-(8) mai jos. Pentru distincția dintre GN presupoziționale și nepresupoziționale cf. Diesing (1992).

(7) *GN presupoziționale – independente temporal*

a. ***Most professors** were happy in the sixties.*
,Majoritatea profesorilor erau fericiți în anii '60.'

b. ***Some professors** were happy in the sixties.*
,Unii profesori erau fericiți în anii '60.'

c. ***Some of the professors** were happy in the sixties.*
,Unii dintre profesori erau fericiți în anii '60.'

d. ***Professors** [in general] were indeed happy in the sixties.*
,Profesorii (în general) erau fericiți în anii '60.' (Musan 1995:79, ex. 5a., b.,d.,f.)

(8) *GN nepresupoziționale – dependente temporal*

a. *In the sixties **some professors** were indeed happy.*
,În anii '60 unii profesori erau într-adevăr fericiți.'

[4] Dezvoltând ideea lui Enç' (1987), Ritter și Wiltschiko (2005) propun o teorie similară pentru limbile care dețin așa-numite afixe temporale nominale (i.e Halkomelem and Blackfoot).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b. *There were **many homeless people** at the rally.*
,Erau mulți oameni ai străzii prezenți la raliu.'
c. *Anne is **a student** of French literature.* (*idem*, ex. 5e., 8a., 9)
,Anne este studentă la Literatura Franceză.'

Comparând example precum cele din (7)-(8), Musan arată că primele pot obține o lecțiune temporală dependentă, pe când celelalte nu. De exemplu, GN ,most professors' (majoritatea profesorilor) din (7a.) poate fi interpretat ca ,majoritatea celor care au fost profesori în trecut (i.e. cu o lecțiune temporală dependentă), sau ca ,majoritatea celor care sunt profesori în prezent' (i.e. cu o lecțiune temporală independentă), pe când GN ,homeless people' (oameni ai străzii) din (8b.) este interpretat doar ca ,oameni care nu aveau casă la momentul trecut în care a avut loc raliul' (i.e. cu o lecțiune temporală dependentă).

Explicăm diferența de interpretare a celor două tipuri de GN pe baza structurii cuantificatorilor propusă de Heim (1982): Operator, Restricție, Nucleu. Astfel, GN presupoziționale sunt reprezentate la nivelul Restricției semantice, pe când cele nepresupoziționale sunt reprezentate la novelul Nucleului semantic:

(9) ***Most professors** were happy in the sixties.*
,Majoritatea profesorilor erau fericiți în anii '60.'

Operator	*Restricție*	*Nucleu*
majoritatea (x)	profesori (x)	fericiți în anii '60 (x)

(10) *There were **many homeless people** at the rally.*
,Erau mulți oameni ai străzii prezenți la raliu.'

Operator	*Restricție*	*Nucleu*
mulți (x)		oameni ai străzii (x) & prezenți la raliu (x)

În privința semanticii predicatului verbal/ adjectival co-ocurent cu un anumit GN, Musan distinge între predicate ,individual-level', predicate ,stage-level' și ,predicate independente de existența individului denotat', exemplificate în (11), cf. și Kratzer (1988):

(11) a. *Gregory **was happy**.* (predicat stage-level)
,Gregory era fericit.'
b. *Gregory **was from America**.* (predicat individual-level) (Musan 1995: 36, ex. 19, 20)
,Gregory era din America.'
c. *Boris Becker's baby **was famous**.* (predicate independente de existența individului denotat)
,Copilul lui Boris Becker era faimos.' (*idem*, p. 38, ex. 25)

Dintre cele trei tipuri de predicate verbale/ adjectivale, doar cele de tipul ,individual-level' afectează interpretarea temporală a GN, mai precis a timpului existenței entității

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

denotate de GN respectiv. Cu alte cuvinte, un predicat verbal de tipul ‚individual-level' combinat cu un morfem trecut duce la presupoziția că entitatea denotată de GN co-ocurent nu mai este în viață. Astfel, entitatea denotată de GN ‚Gregory' în (11b.) are un timp al existenței trecut întrucât se combină cu predicatul verbal ‚era din America'.

În plus, pentru a explica faptul că enunțul din (12a.) este perceput ca fiind neadecvat, Musan apelează la Principiul Cooperării al lui Grice (1975). Prin urmare, dacă Gregory mai este în viață în mod normal îl asociem cu predicate verbale de tipul ‚individual-level' combinate cu un morfem prezent. Utilizarea unui morfem trecut încalcă Maxima Cantității, conform căruia vorbitorul trebuie să fie suficient de informativ în afirmațiile sale. Cu alte cuvinte, un morfem verbal prezent ca în (12c.) este informativ, pe când unul trecut ca în (12a.) nu este informativ:

(12) a. *Afirmație: "Gregory era din America"- Context: Gregory este încă în viață.
b. Afirmație: "Gregory era din America"- Context: Gregory a murit.
c. Afirmație: "Gregory este din America"- Context: Gregory este încă în viață. (*idem*, p. 29, ex. 11a.-c.)

Pe baza exemplelor din (7)-(12) de mai sus, Musan (1995: 71) concluzionează că timpul existenței entității denotate de un GN nu este direct determinat de timpul predicației verbale co-ocurente. Mai degrabă, lecțiunile temporale nominale sunt influențate de proprietățile lexicale ale GN, dar și ale verbelor/ adjectivelor co-ocurente. În mod semnificativ, interpretarea temporală a GN este dependentă de interpretarea temporală a celorlaltor elemente din propoziție/ frază; în contextele în care apar lecțiuni temporale nominale independente, acestea sunt favorizate de anumite mecanisme de restricție semantică, așa cum s-a arătat în (9)-(10) mai sus.

Indiferent de lecțiunile temporale obținute de un anumit GN (i.e. dependente sau nu de timpul verbului co-ocurent), existența acestor lecțiuni temporale presupune existența unei/ unor variabile temporale în semantica GN respectiv. În cele ce urmează, vom arăta ce teorii există cu privire la nivelul de reprezentare al respectivei/ respectivelor variabile.

2.2. Teorii privind variabila/variabilele temporale nominale

În literatură s-au propus două direcții de cercetare: una potrivit căreia variabila temporală nominală este reprezentată la FL (Forma Logică) – cf. Ogihara (2003), și una potrivit căreia variabila temporală nominală este reprezentată în structura lexical conceptuală a substantivelor, adică în lexicon – cf. Pustejovsky (1991, etc.).

Ogihara (2003) propune o așa-numită "scope theory of tense", i.e. o teorie cuantificațională îmbunătățită, potrivit căreia toate expresiile susceptibile a avea o lecțiune temporală (inclusiv expresii nominale) sunt legate de cuantificatori existențiali sau universali sau de un operator lambda. Cu alte cuvinte, Ogihara susține că GN sunt DEPENDENTE temporal de un cuantificator relevant. Potrivit lui Ogihara (2003), există două modalități de a da seamă de lecțiunile temporale ale substantivelor:

(i) Fie legând entitatea denotată de substantiv de evenimentul la care aceasta participă – „dacă cineva este sau nu în extensia unui substantiv comun la un

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

anumit moment *t* depinde de tipul de eveniment care a avut loc înainte de *t*". (Ogihara 2003: 9)

(ii) Fie presupunând că orice substantiv comun are „propriul timp. De exemplu, cuvântul *ostatic* este folosit pentru a desemna pe *cineva care a fost ostatic*". (*idem*)

În plus, Ogihara observă că „ambele modalități necesită timpul predicației verbale pentru a determina timpul predicației nominale" (*idem*). Cu alte cuvinte, în accepția lui Ogihara, variabila temporală a substantivelor este reprezentată sintactic, fiind legată la FL de un operator temporal introdus de predicatul verbal.[5] Dependența interpretării temporale nominale de interpretarea temporală verbală este ilustrată în (13)-(20), cu diferiți determinanți nominali: participiu prezent/ gerunziu, participiu trecut, infinitiv/supin.

a) participiu prezent / gerunziu:

(13) ?? *Every fugitive* ***crying for joy*** *is now in jail.*
,Fiecare evadat plângând de bucurie este acum în închisoare.' (Ogihara 2003, ex. 12a.)

(14) *S-a întâlnit cu oameni* ***trecând grăbiți pe stradă***. (Brâncuș & Saramandu 1998: 171)

b) participiu trecut

(15) ?? *Every fugitive* ***protected at home*** *is now in jail.*
,Fiecare evadat apărat acasă este acum în închisoare.' (Ogihara 2003, ex. 13a.)

(16) *Wallace [1823-1913] a fost un om de știință* ***preocupat de ocultism*** *[...]*[6].

c) infinitiv/ supin

(17) *John found a shop* ***to be closed in five days***.
,Ion a găsit un magazin de închis în 5 zile.' (Ogihara 2003, ex. 16a.)

(18) *Tema* ***de scris*** *nu a fost grea.*[7]
= ... tema care era de scris/ ?*... tema care este de scris

d) grupuri prepoziționale

(19) *Yesterday, I went to the police station and talked to the officer* ***on duty***. (Ogihara 2003, ex. 16e.)
,Ieri am fost la circa de poliție și am vorbit cu polițistul de serviciu.'

(20) *Ofițerul* ***de serviciu*** *duhnea a băutură.*[8]

În toate contextele din (13)-(20) de mai sus modificatorii GN sunt interpretați cu privire la un timp de referință trecut, la fel ca timpul trecut al predicațiilor verbale. Spre exemplu, ‚a shop to be closed in five days' (un magazin de închis în 5 zile) este interpretat drept ‚un magazin de închis în 5 zile după ce l-a găsit Ion'.

---

[5] Pentru propuneri recente privind variabilele sintactice (explicite și implicite), vezi Marti (2003), Percus (2000, 2001), Percus et al. (2000) și *op. cit.* acolo.

[6] http://forum.chip.ro/showthread.php?t=45805&page=26

[7] http://www.didactic.ro/files/1/atributul1.ppt

[8] http://www.romanialibera.ro/a50966/ofiterul-de-serviciu-duhnea-a-bautura.html

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Totuși, există multe exemple în care determinanți nominali de același tip cu cei din (13)-(20) obțin o interpretare temporală independentă de cea a predicatului co-ocurent. Cu alte cuvinte, în (21)-(26) mai jos verbele au un timp de referință trecut, dar GN complexe sunt interpretate temporal în trecut/prezent/viitor:

a) participiu prezent/ gerunziu:

(21) *The complaint also alleges that Duarte admitted that he bought a booklet* ***containing numerous five-hour class certificates*** *[...].*[9]
,În plângere se pretinde de asemenea că Duarte a recunoscut că a cumpărat o broșură conținând numeroase certificate de absolvire a unor cursuri de 5 ore.'

(22) a. *Mi-a oferit un catalog* ***cuprinzând tot ce căutam***. (Soare & Zafiu 2006)

b) participiu trecut:

(23) *By the time I reached college I learned that I wasn't the only girl* ***interested in designing buildings****, but there still were not many of us.*[10]
,Până am ajuns la facultate, am aflat că nu eram singura fată interesată de proiectarea clădirilor, dar totuși nu eram multe astfel de fete.'

(24) *Apropo, ați văzut vreo fată* ***interesată de web design*** *?*[11]

c) infinitiv/ supin:

(25) a. *[...] you found a man* ***to love*** *[...].*[12]
,ai găsit un om de iubit'
= un om pe care să-l iubești atunci/ acum în viitor

(26) *Am văzut lista cărților* ***de citit până.la 35 de ani***.[13]
= ... cărți care erau / sunt / vor fi de citit până la 35 de ani

Pe baza exemplelor din (21)-(26) de mai sus, considerăm că teoria reprezentării la FL a variabilei temporale nominale se dovedește a fi problematică.

Pustejovsky (1991, 1995, 1998 etc.) propune o teorie conform căreia variabila temporală a substantivului este prezentă în structura lexical-conceptuală a substantivului respectiv. Pe baza structurii sale lexical-conceptuale (SLC), un GN este în mod frecvent asociat mai degrabă cu anumite evenimente decât cu altele. Astfel, GN 'prisoner' (prizonier) din (27) este mai degrabă asociat cu evenimentul fugii din închisoare decât cu cel al servirii cinei, întrucât atât SLC a GN 'prisoner' (prizonier) cât și SLC a verbului 'escape' (a evada) conțin conceptul de 'închidere a unei persoane într-o anumită locație':

(27) a. *The prisoner escaped last night.*
,Prizonierul a evadat aseară.'

b. *The prisoner ate dinner last night.* (Pustejovsky 1991, ex. 58a.,b.)
,Prozonierul a luat cina aseară.'

[9] http://www.jrrobertssecurity.com/security-news/security-crime-news0082.htm
[10] http://www.missarchy.com/staticpages/index.php?page=20030427044248435
[11] http://www.mxhost.net/forum/index.php?showtopic=196&mode=threaded&pid=2012
[12] http://feed-mc.blogspot.com/2006/03/wanting-you.html
[13] http://pruteanu.ro/8opinii2/view.php?beginningEntry=251&endingEntry=300

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

c. *SLC a GN prizonier (x):*
fiinţă umană (x) & [inchide (y, x) & locaţie (x, închisoare)] (*idem*, ex. 60)

În plus, Pustejovsky (2000) propune conceptul de "event persistence structure" (structura permanenţei evenimentului), definit ca ‚descrierera evenimenţială maximal coerentă asociată cu o propoziţie'[14] (Pustejovsky 2000: 477). Această structură este decodificată pe baza tuturor elementelor dintr-o propoziţie:

(28) a. *The prisoner escaped from the prison.* (Pustejovsky 2000: 74a.)
‚Prizonierul a evadat din închisoare.'
b. *The former prisoner escaped from the prison.*
‚Fostul prozonier a evadat din închisoare.'
c. *SLC a GN prizonier (x):*
fiinţă umană (e1, x) & ∃ e2 [captiv(e2, x)]
d. *Descrierea evenimenţială a propoziţiei:* (*idem*: 77)
{{ fiinţă umană (e1,x), captiv(e2,x)}, actul evadării(e3 ,x), ¬captiv(e4 ,x), captiv(e5 ,x)}

Prnind de la (28c.,d.), substantivul 'prisoner' (prizonier) poate fi co-ocurent cu verbul 'escaped' (a evadat) din două motive:

i) semantica verbului 'escape' (a evada) introduce o opoziţie binară în legătură cu argumentul său (19d.).
ii) SLC a substantivului 'prisoner' (prizonier) conţine atât trăsătura formală 'fiinţă umană' care persistă, cât şi trăsătura agentivă 'captiv' care se referă la starea de a fi captiv. Trăsătura 'fiinţă umană' are domeniu de incidenţă mai larg decât trăsătura 'captiv' (Pustejovsky 2000: 474); prin urmare, **timpul existenţei individului nu este afectat de semantica verbului co-ocurent, în timp ce timpul predicaţiei nominale este afectat.**

Mai mult decât atât, (28b.) este interpretarea temporală corectă datorită faptului că şi 'former' (fost) denotă sfârşitul unei stări asociate cu individul denotat de substantivul determinat, aşa cum se arată în (28e.):

(28) e. *SLC a adjectivului 'fost':*
(e6, x, stare) & ∃e7 [(e7, x, stare) & e9 < e7]
f. *Descrierea evenimenţială a propoziţiei:*
{{ fiinţă umană (e1,x), captiv(e2,x)}, actul evadării (e3 ,x), ¬captiv(e4 ,x), captiv(e5, x), (e6, x, stare) & ∃e7 [(e7, x, state) & e9 < e7]}

Datele prezentate în (27)-(28) mai sus duc la concluzia că interpretarea temporală a predicaţiei nominale este DEPENDENTĂ de cea a întregii propoziţii, incluzând interpretările temporale ale adjectivelor sau verbelor co-ocurente.

[14] "the minimally richest event-based model needed for arriving at a coherent event description of a sentence" (*idem*: 466) or the "maximally coherent event description associated with a sentence" (*idem*: 477).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Teoria lui Pustejovsky poate explica și datele din (21)-(26) de mai sus, în care GN complexe sunt independente temporal de predicațiile verbale co-ocurente. Independența temporală a GN se datorează fie clasei aspectuale a verbului non-predicativ determinant, care denotă stări (21)-(24), fie naturii modale a verbului non-predicativ determinant, care introduc o dimensiune deontică (25)-(26). Informația de tip aspectual este și ea parte a SLC a cuvintelor care formează propoziția. Pentru informația de tip modal, avem nevoie de o teorie care să înglobeze informația sintactică (teorie oferită în următoarea secțiune). Un alt avantaj al acestei teorii este acela că - spre deosebire de Ogihara (2003) - în cadrul teoriei lui Pustejovsky se poate face diferența dintre timpul predicației nominale (dependent temporal de întreaga propoziție) și timpul existenței individului (independent temporal).

3. O abordare cognitiv-pragmatică a interpretării temporale a substantivelor

Datele prezentate în secțiunea de mai sus au dus la concluzia că interpretarea temporală a unui grup nominal este DEPENDENTĂ de cea a întregii propoziții, incluzând interpretările temporale ale adjectivelor sau verbelor co-ocurente. Am subliniat importanța structurii lexical-conceptuale a tuturor elementelor din porpoziție, nu doar a GN. Mai mult decât atât, am observat că sunt cazuri în care contextul (i.e. discursul mai larg) dictează lecțiunea temporală adecvată. Ca atare, propunem ca interpretarea temporală a GN să fie explicată prin prisma Pragmaticii Cognitive a lui Sperber și Wilson (1986), întrucât o astfel de abordare pragmatică ține cont atât de factorii lingvistici cât și de cei extra-lingvistici care influențează lecțiunile temporale ale unui GN.

În cadrul teroriei pragmatice propuse de Sperber și Wilson (1986) putem vorbi de următoarele trei **etape în intepretarea temporală a unui GN**: i) decodificarea sensului literal al propoziției, ii) decodificarea implicaturilor conversaționale și iii) decodificarea explicaturilor. Prima etapă constă în procesarea elementelor lexicale, morfologice și sintactice prezente într-un enunț (i.e. SCL ale tuturor componentelor enunțului, afixele nominale temporale din limbile care posedă așa ceva, determinanți nominali precum adjective sau verbe nepredicative). Cea de-a doua etapă constă în decodificarea implicaturilor conversaționale după modelul lui Grice (1975), așa cum s-a arătat pentru exemplul (12) de mai sus. În fine, cea de-a treia etapă constă în decodificarea explicaturilor, definite drept „un conținut propozițional comunicat de o propoziție care este construită pragmatic pe baza elementelor lingvistice și a elementelor contextuale" (Sperber și Wilson 1986: 182, apud Carston 2004: 9). Explicaturile diferă de implicaturi prin aceea că implicaturile reprezintă „un conținut propozițional comunicat de o propoziție doar pe baza elementelor contextuale" (idem).

Cum se procedează în etapa a treia? Lecțiunile de tipul (6c.) – lecțiuni nesimultane sau accidental simultane pe care nu le poate explica nici teoria lui Ogihara (2003) nici cea a lui Pustejovsky (1991 etc.) – pot fi explicate în cadrul teoriei lui Sperber și Wilson (1986) după cum urmează: exemplul (6a.) se înțelege prin 'toate șopârlele vor muri la un moment dat', fapt ce pare trivial. Atunci de ce să facă interlocutorul efortul de a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

decodifica o astfel de afirmație? In conformitate cu teoria lui Sperber şi Wilson (1986) dezvoltată de Carston (1997 etc.), propunem ca afirmația din (6a.) să fie asociată cu o garanție a relevanței sale. Suntem de părere că vorbitorul intenționează să sublinieze un anumit moment al morții şopârlelor. În funcție de alte indicii oferite de discurs, una dintre cele trei lecțiuni va fi dedusă. De exemplu, lecțiunea (6c.) poate fi dedusă dintr-o conversație despre specii pe cale de dispariție. Cu alte cuvinte, vorbitorul ar putea implica faptul că moartea membrilor unor astfel de specii este un lucru sigur luând în considerare actualele condiții (e.g. Şopârla Saint Croix Ground). Odată ajuns la aceasta lecțiune, interlocutorul va înceta procesul de decodificare. Dacă însă intervin alte elemente în discurs, decodificarea poate continua până se ajunge la lecțiunea (6b.) sau (6d.). Cu alte cuvinte, efortul suplimentar al decodificării este justificat doar dacă în discurs se menționează momentul exact al morții respectivelor şopârle.

4. Concluzii

Lucrarea de față a arătat că GN care nu provin din verbe sunt interpretate temporal cu referire la următoarele timpuri: (i) timpul predicației nominale, (ii) timpul relației de posesie, (iii) timpul existenței entității. În plus, GN sunt în general DEPENDENTE temporal de celelalte elemente ale propoziției în care apar (verbe, adjective). Eventualele excepții sunt determinate de semantica GN şi a elementelor co-ocurente, i.e. lecțiunile de independență temporală sunt posibile cu predicații nominale de tipul ‚individual-level' (cf. Musan 1995 etc.).

Pentru ca lecțiunile nominale temporale dependente sau independente să fie posibile, am argumentat că structura lexical conceptuală a GN conține o variabiă temporală asociată cu un eveniment (cf. Pustejovsky 1991 etc.). Aceasta influențează tipul de verbe/ adjective co-ocurente.

Interpretarea temporală a GN se face prin prisma pragmaticii cognitive a lui Sperber şi Wilson (1986). În mod explicit, un GN este interpretat temporal pornind de la factorii lingvistici (lexicali, morfologici si sintactici) şi terminând cu factorii extra-lingvistici (pragmatici sau discursivi).

BIBLIOGRAFIE:

Carston 1997 = Robyn Carston, "Enrichment and loosening: complementary processes in deriving the proposition expressed?", in *Linguistische Berichte 8, Special Issue on Pragmatics*, pp. 103-27.

Carston 1999 = Robyn Carston, "The semantics/pragmatics distinction: A view from Relevance Theory", in: K. Turner (ed.) *The Semantics/Pragmatics Interface from Different Points of View* (CRiSPI 1). Elsevier Science.

Carston 2000 = Robyn Carston, "The relationship between generative grammar and (relevance-theoretic) pragmatics", *Language & Communication* 20, pp. 87-103.

Carston 2002 = Robyn Carston, "Linguistics meaning, communicated meaning and cognitive pragmatics", in *Mind and Language, Special Issue on Pragmatics & Cognitive Science* 17 (1/2), pp. 127-48.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Carston 2004 = Robyn Carston, "Explicature and semantics", in: S. Davis and B. Gillon (eds.) *Semantics: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.

Demirdache 1996 = Hamida Demirdache, "*The chief of the united states* Sentences in St'át'imcets (Lillooet Salish). A cross-linguistic asymmetry in the temporal interpretation of DPs", ms.

Diesing 1992 = Molly Diesing, *Indefinites*. The MIT Press (*Linguistic Inquiry Monograph 20*).

Dima 2008 = Viorela-Valentina Dima, "On the lack of cross-linguistic nominal tense", *Analele Universității București. Seria Limbi si Literatuti Straine* LVII, pp. 29-39.

Enç 1981 = Murvet Enç, *Tense without scope: An Analysis of Nouns as Indexicals*, PhD. Dissertation, University of Wisconsin- Madison.

Enç 1986 = Murvet Enç, "Towards a Referential Analysis of Temporal Expressions," *Linguistics and Philosophy* 9, pp. 405–426.

Enç 1987 = Murvet Enç, "Anchoring Conditions for Tense", in *Linguistic Inquiry* 18(4), pp. 633-657.

Enç 1996 = Murvet Enç, "Tense and Modality". In Shalom Lappin (ed.) *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Blackwell, Oxford, pp. 345-358.

Grice 1975 = Herbert Paul Grice, "Logic and Conversation", in Cole, P., J.L. Morgan (eds) *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, New York: Academic Press, pp. 41-58.

Heim 1982 = Irene Roswitha Heim, *The semantics of definite and indefinite noun phrases*, PhD dissertation, University of Massachusetts Amherst.

Kratzer 1988 = Angelika Kratzer, "Stage-level and Individual-level Predicates", in E. Bach, A Kratzer,. and B. Partee (eds.) *Papers on Quantification*, University of Massachusetts, Amherst, Pp. 147-222.

Lecarme 1996 = Jacqueline Lecarme, "Tense in the nominal system: The Somali DP". In J. Lecarme, J. Lowenstamm, and U. Shlonsky (eds.) *Studies in Afroasiatic Grammar*, Holland Academic Graphics., The Hague, pp. 159–178.

Lecarme 1999 = Jacqueline Lecarme, "Nominal tense and tense theory". In F. Corblin, C. Dobrovie Sorin, and J.-M. Marandin (eds.), *Empirical Issues in Syntax and Semantics 2. Papers from CSSP 1997*, :Thesus, The Hague, pp. 333–354..

Lecarme 2003 = Jacqueline Lecarme, "Nominal tense and evidentiality". In J. Guéron and L. Tasmowski (eds.) *Tense and Point of View*, Presses de l'Université Parix X-Nanterre, pp. 277–299.

Lecarme 2004a. = Jacqueline Lecarme, "On three interpretations of past determiners in Somali". Talk handout, presented at *The 27th GLOW Colloquium*, Thessaloniki, April 19-21, 2004.

Lecarme 2004b. = Jacqueline Lecarme, "Tense in nominals". In J. Guéron and J. Lecarme (eds.) *The Syntax of Time*, MA: MIT Press, Cambridge, pp. 440–475.

Lecarme 2005 = Jacqueline Lecarme, "Tense and modality in nominals". Talk handout, presented at *Time and Modality*, Universit'e Paris 3 & Paris 7, December 8-10, 2005.

Marti 2003 = Luisa Marti, 2003. *Contextual Variables*, MIT Working Papers in Linguistics Dissertation Series

Musan 1995 = Renate Musan, *On the Temporal Interpretation of Noun Phrases*, PhD. thesis, MIT.

Musan 1997 = Renate Musan, "Tense, Predicates and Lifetime effects", *Natural Language Semantics* 5 (3), pp. 271-301.

Musan 1999 = Renate Musan, "Temporal interpretation and information-status of noun phrases". *Linguistics and Philosophy* 22, pp. 621–661.

Nordlinger şi = Rachel Nordlinger and Louisa Sadler, "Tense as a Nominal Category". In M. Butt, and Sadler 2000 T. Holloway King (eds.) *Proceedings of LFG00 Conference*, University of California, Berkeley, CSLI Publications.

Nordlinger şi = Rachel Nordlinger and Louisa Sadler, "Finite Noun Phrases", available online at Sadler 2003 http://privatewww.essex.ac.uk/~louisa/newpapers/finitefinal.pdf

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ogihara 2003 = Toshiyuki Ogihara, "A scope theory of tense and adnominal modifiers", in S. Chiba et al. (eds.) *Empirical and Theoretical Investigations Into Language*, Kaitakusha, Tokyo, Japan, ms available online at http://faculty.washington.edu/ogihara/papers/Ogihara_modifier.pdf

Percus 2000 = Orin Percus, "Constraints on some other variables in syntax", *Natural Language Semantics* 8(3), pp. 173–229.

Percus 2001 = Orin Percus, "Pragmatic Constraints on (Adverbial) (Temporal) Quantification", available online at http://www2.sfs.uni-tuebingen.de/Mitarbeiter/ orin.html

Percus et al. 2000 = Orin Percus, Uli Sauerland, Arnim von Stechow, and Wolfgang Sternefeld, "Strong and Weak Occurrences of Variables in Language", project proposal for the German Research Foundation, available online at http://www2.sfs.nphil.uni-tuebingen.de/home/variables/www/proposalkurz.pdf

Pustejovsky 1991 = James Pustejovsky, "The Generative Lexicon", in *Computational Linguistics* 17(4), pp. 409-441.

Pustejovsky 1995 = James Pustejovsky, *The Generative Lexicon*, MIT Press.

Pustejovsky 1998 = James Pustejovsky, "The Semantics of Lexical Underspecification", in *Folia Linguistica* XXXII (3-4), pp.323-347, Mouton de Gruyter, Berlin.

Pustejovsky 2000 = James Pustejovsky, "Events and the Semantics of Opposition" in C. Tenny and J. Pustejovsky (eds.) *Events as Grammatical Objects*, CSLI Publications, pp. 445-482.

Pustejovsky 2001 = James Pustejovsky, "Type Construction and the Logic of Concepts", in P. Bouillon and F. Busa (eds.) *The Syntax of Word Meaning*, Cambridge University Press.

Sadler şi = Louisa Sadler and Rachel Nordlinger, "Nominal tense with nominal scope: A preliminary Nordlinger. 2001 sketch". In *Lexical Functional Grammar (LFG)* 2001. Stanford, CA: CSLI Online Publications

Sperber şi = Dan Sperber and Deirdre Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Harvard Wilson. 1986 University Press, Cambridge, Massachusetts

Tonhauser 2006a. = Judith Tonhauser, "Nominal temporal markers on relative and complement clauses in Paraguayan Guaranni". Presented at the 2006 Annual Meeting of the Linguistic Society of America, Albuquerque, NM.

Tonhauser 2006b. = Judith Tonhauser, *The Temporal Semantics of Noun Phrases: Evidence from Guarani*, PhD Dissertation, Stanford University, ms.

TEMPORAL VARIABLES IN NOUN SEMANTICS

Abstract

The current article tackles the issue of how non de-verbal nominals are temporally interpreted. We show that several temporal readings arise, function of the adnominal modifiers present in a given context. For these readings to be possible, we argue that the semantics of nouns contains a temporal variable. As to the location of the latter, Ogihara (2003) claims that it is encoded at LF, whereas Pustejovsky (1995, 2000) puts forth a lexical account. In this article, we review the two theoretical proposals, advocating in favour of Pustejovsky (1995, 2000).

Academia de Studii Economice, Bucureşti
viorelaval@yahoo.co.uk

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

COMPLEMENTUL INTERN: DESCRIERE, EVOLUȚIE ȘI STATUT SINTACTIC

ADINA DRAGOMIRESCU

1. Premise

În accepția curentă, **complementul intern** (CInt) este un tip special de complement al verbului, care apare în situațiile în care acuzativele selectate fac parte din aceeași clasă lexicală cu verbul, uneori prezentând și radical comun cu al verbului (Pană Dindelegan: 1968: 267). Unele gramatici (Avram 1997: 366) restrâng complementul intern la cel generat de verbe intranzitive. În acest articol, voi adopta o definiție mai largă a CInt, prin care voi înțelege orice tip de complement care are aceeași rădăcină lexicală sau un sens foarte apropiat de verbul tranzitiv (a) sau intranzitiv (b), inclusiv complementele/ circumstanțialele realizate prepozițional (c):

(a) *Ion **mănâncă** numai **mâncare** sănătoasă*
(b) *Ion **a dormit un somn** bun*
(c) *Ion **a murit de moarte** bună.*

Cele trei structuri, diferire între ele ca registru stilistic (numai (a) aparține limbii standard, pe când (b) și (c) sunt folosite mai ales în limbajul popular sau la scriitori care imită acest tip de limbaj[1]), nu reprezintă tipare productive pentru limba română actuală, apariția lor fiind limitată la un număr mic de verbe și la unele construcții fixate.

Nominalul prin care se realizează CInt nu poate apărea în absența unui determinant sau a unui modificator de tip calificativ. Observația apare la Creția (1956: 118), care menționează și că grupul substantiv nearticulat + modificator poate fi înlocuit cu un circumstanțial (aproape întotdeauna modal) care se referă la verbul respectiv:

Om trăi viață dulce [= bine, plăcut]
Adormind somn greu [= adânc].

---

[1] Creția (1956: 119) atrage atenția asupra faptului că apariția complementului intern al verbelor intranzitive este fenomen izolat în limbă și nu reprezintă un procedeu gramatical important și viu. Apare în culegeri de literatură populară, texte vechi, aproape toate bisericești, și la autori influențați de limba veche și de vorbirea populară (Eminescu, Galaction, Camilar). Au pătruns în limba literară: *a visa un vis, a-și trăi traiul.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Și Moignet (1973: 372), care analizează CInt din limba franceză, arată că acest obiect reiterează sub formă nominală semantismul verbal, mai precis termenul rezultativ, această reiterare având ca scop crearea unui suport pentru calificarea restrictivă. Și în franceză calificarea este prezentă întotdeauna, chiar și numai sub forma unui articol sau a unui posesiv (*vivre la vie, vivre sa vie*). Dacă este realizată adjectival, acesta este echivalentă cu un adverb de mod (lexicalizat în absența obiectului intern). Această descriere funcționează și pentru limba română:

Pierre vie une vie intense > Pierre vit intensément
Pierre trăiește o viață intensă > Pierre trăiește intens.

2. Clase de verbe care acceptă CInt

În această secțiune, voi prezenta clasele de verbe care acceptă CInt, folosind exemple atât din limba veche, cât și din limba actuală.

2.1. CInt al verbelor tranzitive. Delimitarea de complementul direct (CD)

Cele mai numeroase verbe care acceptă CInt sunt tranzitive. Acest tipar de construcție este atestat și în limba latină:

Nam Haedui fratres nostri ***pugnam*** *nuper malam* ***pugnarunt*** (Cic., *Att,* 1, 19, 2, *apud* Touratier 1994: 248).

În limba veche, structurile cu verbe tranzitive și CInt aveau o frecvență destul de ridicată, fie că sunt realizate „direct" (a), fie că au realizare prepozițională (b):

(a) *Cine* ***sfătuiește sfatul*** *cel de pierzare* (Gramatica lui Eustatievici Brașoveanul, 159/89r, *apud* Stan 2009)
Plăteaște plata *lor* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 109)
Fericatu e cenre ***va plăti*** *ție* ***plata*** *ta ce ea va plăti noo* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 202)
Iară eu cu ***ținrerea*** *mea cătră tinre* ***ținrea-voiu****, că tu, Dzeu, sprejenitoriulu mieu ești* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 136)
Și ***ponoslul*** *ce* ***ponosluiescu*** *mai cădzură pre menre* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 145)
Părinții noștri spuseră noo ***lucru*** *ce-ai lucratu în dzilele de mainte* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 123)
Au dăruit *multe* ***daruri*** (*Letopisețul Cantacuzinesc*, 65, *apud* Frâncu 2009: 357)
Pusem 12 filosofi ***să judece judecată*** *deraptă* (*Alexandria,* [1620]: 134)
Judecata *lor foarte pre direptate o* ***judecă*** (Ureche, *Letopisețul*, 114[1], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
să n-aibă ***a părâ*** *aiastă* ***părâ*** (*Cuvente den bătrâni*, 13[5], 1597, *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
Ce ***vis*** *ačela ce tu* ***ai visat*** (*Palia de la Orăștie*, 151[7], *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
și ***va fi cheltuit*** *toată* ***cheltuiala*** *sa* (*Pravila* 1646, 57[2], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Un om oarecarele înțelept mă ***întrebă o întrebare*** *înfricoșată și dzise* (Varlaam, *Leastvița* [1602–1613], 138^{v}, *apud* Frâncu 2009: 180)
Lumină lumină [Domnul] *dereptilor* (*Psaltirea Hurmuzaki*, 81^{r}/8, *apud* Frâncu 2009: 180)
Și ***numi*** *Adam* ***nume*** *tuturor dobitoacelor* (*Biblia* 1688, *apud* Frâncu 2009: 357)
Dărui*-m mie Dumnezeu* ***dar*** *bun* (*Biblia* 1688, Fac., 30, 20, *apud* Frâncu 2009: 357)
Și ***mirosi mirosul*** *hainilor lui* (*Biblia* 1688, Fac., 27.27, *apud* Frâncu 2009: 357)
*Cine iaste cela ce mi-****au vânat*** *mie* ***vânat*** (*Biblia* 1688, Fac., 27.33, *apud* Frâncu 2009: 357)
Cheltuială *dânșii* ***cheltuind*** (*Anonimul Brâncovenesc*, 281, *apud* Frâncu 2009: 357)
Și ***jurară jurământ*** (*Letopisețul Cantacuzinesc*, 95, *apud* Frâncu 2009: 357)
Să lucreze lucrul (Radu Greceanu, *Istoria*, 32, *apud* Frâncu 2009: 357)
Și ***veți jirtvui*** *acoló* ***jirtvă*** (*Biblia* 1688, Dt., 33.19, *apud* Frâncu 2009: 357)
Vei prăda prada *lor* (*Biblia* 1688, Dt, 21.10, *apud* Frâncu 2009: 357)
Vei secera secera *ta* (*Biblia* 1688, Dt., 24.19, *apud* Frâncu 2009: 357)
Și piste noapte ***am visat un vis*** (Neculce, *Letopiseț*, 169, *apud* Frâncu 2009: 357)
Bun ***vis ai visat****, giupâne* (Neculce, *Letopiseț*, 169, *apud* Frâncu 2009: 357)
Țugulea ***visă un vis*** *ce-i plăcu* (Ispirescu, L, 314, *apud* Creția 1956: 117)
Am visat niște vise *urâte astă noapte* (Ispirescu, L, 65, *apud* Creția 1956: 117)
Un vis am *mai* ***visat*** (Sevastos, C, 286, *apud* Creția 1956: 117)
O, priviți-i cum ***visează/Visul*** *codrului de fagi* (Eminescu, O, I, 101, *apud* Creția 1956: 117)
Uite, în noapte de Crăciun mama ***a visat un vis*** (Camil Petrescu, O, 378, *apud* Creția 1956: 117)

(b) ***Cu*** *ce* ***măsură măsuri****, măsura-ți-să-va* (M. Costin, *Letopisețul*, 71)
Nu ***cu o certare*** *numai* ***ciartă*** *diriapta mâniia lui Dumnedzău* (M. Costin, *Letopisețul*, 114)
a se lăuda în lauda *ta* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 178)
îngânară*-me* ***cu îngânare*** (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 116)
Și ***cu frâmsețea*** *ceriului* ***să ne înfrâmsețăm*** (Coresi, C_2, 102, *apud* Creția 1956: 119)
Iară ei ***cu jurământ s-au jurat*** *înaintea lui* (Ureche, Let., 143, *apud* Creția 1956: 119).

O situație specială, legată de câteva verbe pentru care este destul de greu de stabilit apartenența la clasa tranzitivelor sau a intranzitivelor, este evidențiată de Creția (1956: 116). Autorul observă că există verbe care exprimă prin ele însele ideea de a produce un anumit lucru și nu altul, verbe care implică un rezultat determinat (în termeni moderni, este vorba despre verbe care încorporează rolul tematic Rezultat): *a cânta, a dansa, a juca, a povesti* înseamnă „a produce cântec, dans, joc, poveste", și nu altceva. În cazul acestor verbe, un complement care să desemneze rezultatul apare în mod obișnuit ca necesar numai atunci când acest rezultat trebuie calificat sau individualizat: *a cânta cântecul (făgăduit), a cânta Internaționala, Marsilieza, a cânta un cântec vechi, frumos.* Aceste complemente nu exprimă numai rezultatul acțiunii, ci și **conținutul** ei: dansul este totodată rezultatul și conținutul acțiunii de a dansa, se desfășoară concomitent cu ea și

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

încetează după încheierea acțiunii. Petru Creția arată că aceste verbe se deosebesc de verbele de tipul *a crea, a produce, a săvârși,* pe lângă care complementul exprimă o realitate ce ia naștere pe deplin abia la sfârșitul procesului și continuă să existe și după aceea. Această observație reprezintă o intuiție asupra specificului verbelor de creație, care au fost considerate o subclasă autonomă abia în studii recente. Creția (1956: 118) arată că există un paralelism perfect între *a cânta un cântec, a cânta o doină,* pe de o parte, și *a visa un vis, a visa o grădină,* pe de altă parte. Situația este ilustrată de exemple din limba veche, de tipul:

Iar a doua zi ***jucară*** *voinicii tineri* ***un joc*** *minunat și. să chiamă caruha* (*Alexandria,* [1620]: 214)
acela ce ***slujbă slujaşte*** (*Îndreptarea legii,* 109[22], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
Când ***nunta se nuntea*** (Teodorescu, P. P., 617, *apud* Creția 1956: 117).

O altă problemă specială privește delimitarea CInt al verbelor tranzitive de CD obișnuit. Moignet (1973: 372–373) arată că relația dintre CInt și CD este graduală: *manger* 'a mânca' implică ideea de ceva comestibil, *fumer* 'a fuma', ideea de ceva care se fumează etc. Cu cât afinitatea semantică este mai mare, cu atât e mai probabil să apară un CInt, și nu un CD:

vivre une vie intéressante – vivre des moments pénibles
'a trăi o viață interesantă' – 'a trăi clipe grele'
manger une nourriture choisie – manger un biftek, manger une fortune.
'a mânca o mâncare aleasă' – 'a mânca un biftec', 'a mânca o avere'.

2.2. CInt al verbelor intranzitive

Problema acceptării complementului intern de către verbele intranzitive este complexă atât ca urmare a dificultății de a stabili statutul acestuia, cât și pentru că numai anumite clase de verbe intranzitive par a accepta poziția de CInt. Astfel, acceptarea CInt a fost invocată ca un test sintactic care separă clasa verbelor inacuzative (incompatibile cu CInt) de clasa verbelor inergative (compatibile cu CInt). Folosirea testului obiectului intern este legată de analiza propusă de Hale și Keyser (1993) care, pornind de la ipoteza obligativității complementului în interiorul VP, au ajuns la concluzia că inergativele (considerate intranzitive simple, pure) au o structură tranzitivă lexical, fiind derivate prin încorporarea unui obiect intern. Într-un studiu ulterior (Hale și Keyser 2002), autorii au renunțat la ipoteza încorporării, susținând că verbele inergative intră în relație cu un complement realizat printr-un nume vid. Asemănarea dintre tranzitive și inergative ar fi posibilitatea (nu și obligativitatea) de a lua un obiect direct. Și Avram (2003: 187) arată că inacuzativele nu pot atribui Cazul acuzativ nici măcar complementului intern, pe când inergativele pot avea complement intern. Hill și Roberge (2006: 10) au încercat să demonstreze că testul este funcțional și pentru limba română (*a muncit muncă grea,* inergativ vs **a sosit sosirea,* inacuzativ).

Verificarea funcționării acestui test sintactic pentru întregul inventar de verbe inacuzative din limba română (Dragomirescu 2010) probează că, cel puțin pentru stadiul actual de limbă, CInt nu este acceptat de verbele inacuzative, dar poate apărea pe lângă

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

unele verbe inergative. Analiza situației din limba veche conduce la rezultate diferite, CInt fiind acceptat atât de verbe inergative (cu subiect Agent), cât și de verbe inacuzative (cu subiect Pacient sau Temă) și de verbe cu Experimentator. În lista de exemple de mai jos, am separat la (a) exemplele care conțin realizări „directe" ale CInt, care au un statut sintactic discutabil (vezi *infra,* **4.**), iar la (b), exemplele care conțin CInt realizate prepozițional, care au statut sintactic de adjuncți.

2.2.1. Verbe inergative care acceptă CInt în limba veche:

(a) *Ea **tușea** necontenit, **o tuse** seacă* (Bolintineanu, *Elena,* p. 455)
*un călătoriu če blă și **călătorește cale** multă* (Varlaam, *Cazania,* 45[3'], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
*și fapte bune sufletéscâ **blare să blați*** (Varlaam, *Cazania,* 42[6], *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
***Greșiră** oare cărți **greșeale** mari* (Varlaam, *Leastvița* [1602–1613], 117[v], *apud* Frîncu 2009: 180)
*Puțină **domnie au domnit*** (Radu Popescu, *Istoriile,* 399, *apud* Frâncu 2009: 357)
***Ați luptat luptă** deșartă, ați vânat țintă nebună* (Eminescu, O, I, 36, *apud* Creția 1956: 115)
*Și trebuiesc **luptate războaiele** aprinse* (Eminescu, O, I, 56, *apud* Creția 1956: 117)

(b) ***Bucinrați** în lunra noao **cu bucinrul*** (*Psaltirea Hurmuzaki,* [1500–1520]: 156)
*Iar când Clușiul l-a zărit/Iancu **din grai a grăit*** (Ant. lit. pop., 85, *apud* Creția 1956: 119)
*Postesc și **cu** această **nevoință** bine **se-au nevoit*** (Coresi, C_2, 102, *apud* Creția 1956: 119)
Cu blagoslovire blagoslovesc (Psalt. sch., 436, *apud* Creția 1956: 119)

2.2.2. Verbe inacuzative care acceptă CInt în limba veche:

(a) ***Adormi** Adam **somnul** cel amar* (Coresi, C_2, 47, *apud* Creția 1956: 117)
*Oamenii, ieșind, se lăsau la pământ, sub streșină, **adormind** dintr-odată **somn** greu ca plumbul* (Camilar, N., I, 62, *apud* Creța 1956: 115)
*de care chinuri **asuda sudorile** cěle crunte* (Ivireanu, *Didahiile,* 82[19], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
*această **începătură au ceput** Bostan și cu Mihnea Vodă* (Iorga, *Scrisori de boieri,* 20[7], 1593, *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
*Domnul Euharistic **odihnea odihna**-i sfântă în tronul de împărat* (Galaction, O, I, 42, *apud* Creția 1956: 117)
*cine **va fi viatŭ** în ceastă lume **viața** lui* (Coresi, *Carte cu învățătură,* 1581, 69[1-2], *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
*și **ași vie viiață** îngeriască* (*Alexandria,* 89[19], *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
*Să se leapede cine **va fi viat** în ceastă lume **viața** lui, mainte, rău, întru păcate* (Coresi, C_2, 69, *apud* Creția 1956: 117)
*așa **traiu** n-**am trăit** de când sânt!* (Iorga, *Scrisori de boieri,* 81[6-7], 1796, *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

*Dă-mă, maică, unde trag,/**Să trăiesc traiul** cu drag* (Jarník-Bârseanu, D., 273, *apud* Creția 1956: 117)
*Ah! de-acum în fericire/**Soarta** vreau ca **să trăiesc*** (Alecsandri, T., 516, *apud* Creția 1956: 117)
*Nimeni de-a plânge n-are, el **traiul** și-**a trăit*** (Eminescu, O, I, 61, *apud* Creția 1956: 117)
*Își **trăia zilele** tot în sărăcie* (Vissarion, B, 10, *apud* Creția 1956: 117)
*Măcar acum are dreptul **să-și trăiască** și ea **traiul*** (Rebreanu, R, I, 29, *apud* Creția 1956: 117)
***Petrecu** acoló câțiva ani **petreacere** grea* (Varlaam, *Leastvița* [1602–1613], 100^{v}, *apud* Frâncu 2009: 180)

(b) *Au zis că **cu moarte** rea, **va să moară*** (*Letopisețul Cantacuzinesc*, 99, *apud* Frâncu 2009: 357)
***A muri de moarte** ocărâtă* (Coresi, C_2, 89, *apud* Creția 1956: 119)
*Cu fericit **traiu** întru ale sale **trăind*** (Radu Greceanu, *Istoria*, 14, *apud* Frâncu 2009: 357)
*Și annii noștri **ca painjina păinjeni-se*** (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 164)
*Mainte îmblânzise-i și-i mângâiase pre ei **cu apropiarea** ce **se apropiară** aproape cătr-însul* (Coresi, C_2, 21, *apud* Creția 1956: 119)

2.2.3. Verbe cu Experimentator care acceptă CInt în limba veche:

(a) *Acie **temurь-s – tĕmere** și iuo nu era tĕmere* (*Psaltirea Hurmuzaki*, 13^{5}, *apud* Pană Dindelegan 1968: 267)
*și **cugetară cugetŭ** reu* (*Alexandria*, 94^{20}, *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
*și **să veseliră** toți mare **veselie*** (*Alexandria*, 113^{29}, *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
*și **să scârbi** mare **scârbă** și cu jale* (*Alexandria*, 91^{35}, *apud* Pană Dindelegan 1968: 268)
Pohte** ce **pohtise (*Anonimul Brâncovenesc*, 28, *apud* Frâncu 2009: 357)

(b) ***a se veseli în veselie** limbiei tale* (*Psaltirea Hurmuzaki*, [1500–1520]: 177)
*Prepodobnicii lui **cu bucuria bucura-se-vor*** (Psalt. sch., 436–437, *apud* Creția 1956: 119).

3. Frecvența diacronică a CInt

Așa cum se poate observa din exemplele de mai sus, în limba veche construcțiile cu CInt erau acceptate de numeroase verbe, aparținând unor clase sintactico-semantice diferite. În limba actuală, construcția este limitată la structuri de tipul: *a-și trăi traiul, a dansa un dans, a muri de moarte bună* etc.

Pană Dindelegan (1968: 267) a ajuns la concluzia că enunțurile cu un complement intern par să fie mai frecvente în limba veche. În corpusul cercetat de autoare, au fost înregistrate 26 de atestări în materialul secolului al XVI-lea, 25 de atestări în materialul secolului al XVII-lea și 12 atestări pentru secolul al XVIII-lea. În privința raportului dintre textele traduse și cele originale, Pană Dindelegan (1968: 268) a ajuns la concluzia că, în secolul al XVI-lea, construcțiile cu CInt au o frecvență mai mare în textele

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

netraduse (24 de exemple) decât în cele netraduse (două exemple), însă repartiția pe tipurile de texte este mai puțin clară în secolele care urmează.

Frâncu (2009) discută problema CInt în limba română veche, ajungând la concluzii similare. Frâncu (2009: 180) arată că, în perioada 1521–1640, CInt este deosebit de des întâlnit în tot felul de texte, în special în cele religioase. Pentru perioada ulterioară, 1640–1780, Frâncu (2009: 357) observă că CInt este destul de frecvent, dar că există deja uneori tendința de a-l evita.

4. Statutul sintactic al CInt. Diferențe tipologice

Dacă pentru realizările prepoziționale (enumerate sub (b) în listele de exemple de la **2.**) statutul de adjunct CInt este evident, realizările „directe" pun probleme de interpretare sintactică. În bibliografie, există interpretări divergente (majoritatea bazate pe situația din limba engleză):

- CInt este argument (Massam 1990[2], Hale și Keyser 1997[3], Pham 1998[4]);
- CInt este adjunct (Jones 1988[5], Zubizaretta 1987[6], Moltman 1990[7], Mittwoch 1998[8]);
- există două tipuri de CInt, argument și adjunct (Pereltsvaig 1999[9], Nakajima 2006[10], Real Puigdollers 2008).

Diferențierea între statutul de argument și cel de adjunct[11] se bazează pe acceptarea existenței unui complement hiponimic (CHip), care are statutul unui complement obișnuit (a), diferit de CInt, care are un statut de adjunct (b). CHip are proprietăți diferite de ale CInt: obiectul nu trebuie să fie legat morfologic/derivațional de verb, ci poate fi orice nume sau chiar o propoziție subordonată interpretabilă ca un hiponim al rădăcinii verbale.

(a) *Sam danced a jig*
Bill dreamed a most peculiar thing
Bill dreamed that he was a crocodile (*apud* Real Puigdollers 2008: 158)
(b) *John died a gruesome death*
Harry lived a uneventful life (*apud* Real Puigdollers 2008: 157)

---

[2] D. Massam, *Cognate objects and thematic objects*, în „Canadian Journal of Linguistics", 35, 2, p. 161–190.
[3] K. Hale, S. J. Keyser, *On the complex nature of simple predicators*, în: A. Alsina, J. Bresnan, P. Sells (eds.), *Complex predicates*, CSLI Publications, Stanford, p. 29–66.
[4] H. Pham, *Cognate objects in Vietnamese transitive verbs*, în „Toronto Working Papers in Linguistics", 17, p. 227–246.
[5] M. A. Jones, *Cognate objects and the case filter*, în „Journal of Linguistics", 24, p. 89–110.
[6] M. Zubizarreta, *Levels of representation in the lexicon and the syntax*, Dordrecht, Foris Publications.
[7] F. Moltman, *Nominal and clausal event predicates*, în „Papers from the Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society", 25, p. 300–314.
[8] A. Mittwoch, *Cognate objects as reflections of davidsonian event arguments*, în: S. Rothstein (ed.), *Events and grammar*, Dordrecht, Kluwer, p. 309–332.
[9] A. Pereltsvaig, *Two classes of cognate objects*, în: K. Shahin, S. Blake, E. Kim (eds.), *Proceedigs of the WCCFL*, 17, CSLI Publications, Stanford, p. 537–551.
[10] H. Nakajima, *Adverbial cognate objects*, în „Linguistic Inquiry", 37, 4, p. 674–684.
[11] În unele limbi, ca ebraica și islandeza, cele două tipuri de CInt au marcare morfologică diferită (Real Puigdollers 2008: 157, 166), ceea ce justifică separarea celor două ipostaze.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Real Puigdollers (2008: 158) inventariază câteva proprietăți (adaptate după Massam 1990: 164–165), pentru a diferenția CInt de CHip. În paralel cu exemplele date de autoare, am construit exemple pentru limba română:

Proprietatea	CInt	CHip
pasivizare	**A silly smile was smiled* ****Un somn profund a fost dormit*** ****O cale lungă a fost mearsă***	*The Irish jig was danced by B. D* ***Valsul vienez a fost dansat de Ion și Maria*** ***Cântecul a fost cântat de Ion***
topicalizare	**A silly smile, nobody smiled* ****Un somn profund, nimeni n-a dormit*** ****O cale lungă, n-a mers nimeni***	*The Irish jig, nobody danced* ***Vals vienez n-a dansat nimeni*** ***Cântecul acesta nu l-a cântat nimeni***
pronominalizare	**Maggie smiled a silly smiled and then her brother smiled* ****Ion a dormit un somn profund și apoi l-a dormit Maria*** ****Ion a mers cale lungă și apoi a mers-o și Maria***	*I sang this area then Tosca sang it.* ***Am dansat vasul vienez și apoi l-a dansat și Ion*** ***Cântecul acesta l-a cântat Ion și apoi l-a cântat și Maria***
constrângere de definitudine (verificată prin acceptarea unei relative restrictive)	**He smiled the smile for which he was famous* ****Ion a dormit somnul profund pentru care era cunoscut de toată lumea/*somnul pe care l-a dormit*** ****Ion a mers calea lungă pe care o mai mersese și anul trecut/*calea pe care a mers-o***	*Fred danced the slow number* ***Ion a dansat valsul vienez care l-a făcut celebru anul trecut/dansul pe care l-a dansat*** ***Ion a cântat cântecul pe care-l cântase și anul trecut/cântecul pe care l-a cântat***
interogație	**What did he die?* ****Ce a dormit?*** ****Ce a mers?***	*What did he sing?* ***Ce a dansat?*** ***Ce a cântat?***
modificator obligatoriu	*?He died a death.* ***A dormit un somn *(bun)***[12] ***A mers (o) cale *(lungă)***	*She sang a song* ***A dansat un vals*** ***A cântat un cântec***
aceeași rădăcină lexicală ca verbul	**He died a suicide/a murder* ****A dormit o toropeală/ațipire*** ****A mers o șosea/o potecă***	*He sang an aria/a song* ***A dansat un vals/un dans/o horă/ce știa mai bine*** ***A cântat un cântec/o arie celebră/ce știa mai bine***

Real Puigdollers (2008: 159) compară CInt cu CHip în engleză și în limbile romanice. Autoarea observă că limbile romanice au mai puține exemple de CInt, pe care preferă să le introducă în poziție de adjunct. Paralel cu exemplele din limba spaniolă, oferite de autoare (a), se pot da același tip de exemple și din limba română (b). CInt nu sunt însă total absente din limbile romanice – spaniolă, italiană și franceză, în exemplele autoarei (c) și română (d). În schimb, limbile romanice folosesc frecvent CHip – sub (e), exemplele autoarei din spaniolă, sub (f), exemple similare din limba română.

[12] Modificatorul CInt poate fi suplinit de o intonație specifică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(a) *Maria sonrió* ***con una sonrisa*** *malévola*
Maria sonrió* ***una sonrisa* *malévola*
(b) *El m-a privit* ***cu o privire*** *tristă*
El m-a privit* ***o privire* *tristă.*
(c) sp. *Reir* ***la risa*** *de un niño*
it. *Dorme* ***il sono*** *del giusto*
fr. *Pleurer toutes* ***les larmes*** *de son corps*
(d) *a dormi* ***somnul*** *drepților*
(e) *La Maria va ballar* ***una sardana***
Juan cantó ***una canción*** *preciosa*
(f) *Maria o să danseze* ***salsa***
Ion a cântat ***un cântec*** *foarte frumos.*

Real Puigdollers (2008: 159) ajunge la următoarea generalizare: cele câteva posibilități de apariție a CInt din limbile romanice nu au proprietățile CInt din engleză, argumentând că, în limbile romanice, CInt și CHip sunt identice. Autoarea este de părere că CInt din limbile romanice au proprietăți comune cu CHip din limba engleză. Așa cum se poate observa din tabelul de mai sus, limba română infirmă generalizarea propusă pentru celelalte limbi romanice. Prin urmare, cel puțin pentru limba română (poate și pentru alte limbi romanice) se justifică distingerea unui CInt care ocupă o poziție sintactică de adjunct, de un CHip care ocupă o poziție de complement, cele două poziții sintactice având proprietăți diferite.

5. Concluzii

Din punct de vedere **sintactic,** termenul de *complement intern* acoperă cel puțin trei poziții sintactice diferite, elementul comun fiind relația derivativă sau semantică cu verbul:

(a) în realizarea prepozițională, acceptată de orice clasă de verbe, CInt ocupă poziția de adjunct (*a muri de moarte bună, a mătura cu o mătură de paie*);

(b) CInt propriu-zis apare pe lângă verbe intranzitive și ocupă tot o poziție de adjunct, sau, dacă se acceptă ideea că inergativele sunt false tranzitive, o poziție de complement actualizată numai contextual (*a dormi un somn bun, a merge cale lungă*);

(c) CHip apare pe lângă verbe tranzitive, având un statut similar cu CD obișnuit (*a dansa un dans, a cânta un cântec*).

Delimitarea CD de CHip nu este o chestiune tranșantă, ci ține de gradul de apropiere/depărtare semantică a complementului de verb: *a mânca o mâncare tradițională – a mânca sarmale – a mânca banii cuiva.*

Din punct de vedere **semantic**, CInt, indiferent de statutul său sintactic, apare atunci când oferă suportul pentru o calificare de tip adverbial/circumstanțial, care nu este a nominalului, ci a procesului denotat de verb de verb: *a dormi* vs *a dormi un somn bun* [= bine, mult], *a merge* vs *a merge cale lungă* [= mult].

Diacronic, se constată că realizarea prepozițională a CInt este frecventă atât în limba veche, cât și în limba actuală, aceasta actualizându-se în aceleași condiții semantice ca CInt realizat „direct": de exemplu, *a mătura* încorporează instrumentul, iar acesta nu este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lexicalizat decât dacă trebuie să fie calificat (*a mătura cu o mătură veche*). În privința claselor de verbe care acceptă CInt realizat „direct", se constată că, dintre cele trei subclase de verbe intranzitive care acceptau CInt in limba veche (inergative, inacuzative, cu Experimentator), limba actuală a menținut tiparul cu CInt numai pentru unele inergative.

În context **romanic**, se pare că limba română se aseamănă cu celelalte limbi romanice prin preferința pentru exprimarea prepoziționlă a CInt, dar diferă de acestea prin diferențierea sintactică a CInt de CHip.

BIBLIOGRAFIE:.

Avram 2003 = Larisa Avram, *English Syntax. The Structure of Root Clauses*, București, Oscar Print.

Avram 1997 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Humanitas.

Creția 1956 = Petru Creția, *Complementul intern*, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, Editura Academiei, p. 115–120.

Frâncu 2009 = Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi* (1521–1780), Iași, Casa Editorială Demiurg.

Hale, Keyser (eds.) 1993 = Kennet Hale, Samuel Jay Keyser (eds.) *The View from Building 20: Essays in Honor of Sylvain Bromberger*, Cambridge, Mass. MIT Press.

Hale, Keyser 1993 = Kennet Hale, Samuel Jay Keyser, *On Argument Structure and the Lexical Expression of Syntactic Relations*, în K. Hale, J. Keyser (1993), p. 53–105.

Hale, Keyser 2002 = Kennet Hale, Samuel Jay Keyser, *Prolegomenon to a Theory of Argument Structure*, Cambridge, Mass., MIT Press.

Hill, Roberge 2006 = Virginia Hill, Yves Roberge, *A Locally Determined Verb Typology*, în „Revue roumaine de linguistique", LI, 1, p. 5–22.

Pană Dindelegan 1968 = Gabriela Pană Dindelegan, *Regimul sintactic al verbelor în limba română veche*, în „Studii și cercetări lingvistice", 3, p. 265–296.

Real Puigdollers 2008 = Cristina Real Puigdollers, *The Nature of Cognate Objects. A Syntactic Approach*, *Proceedings of ConSOLE*, XVI, p. 157–178.

L'OBJET INTERNE : DESCRIPTION, EVOLUTION ET STATUT SYNTAXIQUE

Résumé

Dans cet article, l'auteur se propose de définir et de délimiter (en synchronie, en diachronie et par rapport aux autres langues romanes) **l'objet interne**, terme assez ambigu, qui se réfère à trois situations syntaxiques différentes : **l'objet interne proprement-dit**, qui a un statut syntaxique ambigu : complément ou adjoint (*a dormi un somn bun* – litt. 'dormir un sommeil bon'), **l'objet hyponymique**, qui a le même statut syntaxique que l'objet direct (*a cânta un cântec* – 'chanter une chanson') et **l'objet interne prépositionnel**, qui a le statut syntaxique d'un adjoint (*a muri de moarte bună* – litt. 'mourir de mort bonne').

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
adina_drag@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ENUNȚUL INCIDENT, CA EXPRESIE A POLIFONIEI, ÎN ROMÂNA VORBITĂ ACTUALĂ

DAIANA FELECAN, MARGARETA MANU MAGDA

1. Introducere

1.1. Lucrarea își propune - pornind, pe de-o parte, de la *eșantioane de limbă română vorbită*[1], precum și *eșantioane de limbă română scrisă, simulând comunicarea orală*, extrase din presa românească actuală[2], pe de altă parte - să prezinte diversele *funcții comunicative* ale unor enunțuri încadrate, gramatical, în categoria unitară a *construcțiilor incidente*, din perspectiva *teoriei polifoniei lingvistice și a teoriei intertextualității.* [3]

1.2. Menționăm faptul că, în paginile de față, considerăm conceptele de *polifonie* și *intertextualitate* ca manifestări ale *eterogenității lingvistice*. Se pleacă de la premisa că *un text constituie*, în majoritatea cazurilor, *o unitate eterogenă*, conținând mai multe *secvențe sau microtexte diferite.*

2. Incidența – aspecte definitorii

2.1. Cu toate că diversele gramatici ale limbii române[4], mai vechi sau mai noi, utilizează, în definirea enunțurilor incidente, criterii eterogene, atât sintactice cât și

---

[1]În lucrarea de față, am identificat clasele de incidente în tipuri de texte care transpun situații de comunicare *colocvială* și *informală*. Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din două corpusuri de limbă vorbită (vezi *Surse*) și din *texte* din categoria *„convorbirilor on-line"*, reprezentând *modalități de dialog informal*, prin intermediul *Internetului, între persoane aflate la distanță*, acestea cuprinzând în general: liste de discuție (*mailing list*), grupuri de știri (*newsgroups*), IRC (*Internet Relay Chat*), mesagerie instantanee (*IM*), web-blogurile, înregistrări Tv.

[2]Menționăm că avem în vedere, în paginile de față, cu precădere, discursul jurnalistic auctorial, în formă monologată. Textele au fost preluate, ca atare, de pe *Internet*.

[3]Cadrul teoretic al discuției îl constituie *lingvistica textuală* integrând viziunea mai multor direcții de cercetare asupra enunțului, și anume: 1. *dialogismul (formalismul rus)* de tip Bahtin (1970); 2. *naratologia franceză contemporană* de tip Barthes (1966), Kristeva (1969), Genette (1979); 3. *analiza de discurs* de tip Ducrot – Nolke și, mai recent PoliphoniE (vezi bibliografia); 4. *teoria eterogenității lingvistice* de tip Authier-Revuz (1982). Domeniul lingvisticii de acest tip îl reprezintă *enunțarea* și obiectul de cercetare - *indicii* prezenței mai multor *voci sau puncte de vedere la nivelul enunțului* (prezența *mărcilor polifoniei* lingvistice în enunț) sau, în alți termeni, *indicii* prezenței, în interiorul unui text, a unor *elemente (preluate și/sau transformate – tipuri de texte, texte concrete sau fragmente de texte) aparținând altor texte* (prezența *mărcilor intertextualității* în enunț).

[4]Cf., între altele, Avram 1997, Diaconescu 1992, Felecan 2002, *GA* II 1966, Irimia 1997, *GALR* II 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

semantice şi pragmatice, apelul la componenta pragmatică, în circumscrierea acestui tip de enunț, este primordial. De aceea, fenomenul în discuție beneficiază, în lucrările respective, de o încadrare periferică.

„Cuvintele şi construcțiile incidente (...) sunt nelegate sintactic de propoziția sau de fraza în care apar şi *constituie propoziții sau fraze de sine stătătoare*" (*GA* II 1966: 422). Este remarcată, din punct de vedere gramatical, natura substanțial identică a incidentelor cu alte structuri din aceeaşi categorie: „După scopul comunicării şi după structură, propozițiile incidente *nu se deosebesc* de cele neincidente" (*GA* II 1966: 425).

În viziunea *GALR* II 2008, principala trăsătură distinctivă, sub aspect gramatical, este *„discontinuitatea sintactică, provocată de întâlnirea a două structuri sintactice independente."*

2.2. Fenomenul *incidenței* aparține planului *comunicării* lingvistice.

GA II 1966 pune în prim plan în definiție *funcția comunicativă* a incidentelor: „Se numesc incidente cuvintele şi construcțiile care aduc o *comunicare suplimentară* în interiorul unei *comunicări de bază*."(p. 422)

GALR II 2008 (p. 802 - 807) încadrează *incidența* în capitolul *Organizarea discursivă* (p. 671), considerând-o un *„aspect al construcției discursului."* În accepția aceleiaşi lucrări, „construcția incidentă, deşi reprezintă un plan distinct al comunicării, se înscrie într-o anumită continuitate, care impune o raportare a mesajului subsidiar suplimentar (explicație, comentariu etc.) la mesajul primar." Această ultimă caracterizare nu corespunde, însă, în totalitate, tipologiei eterogene, sub aspect comunicativ, în care sunt încadrate enunțurile incidente (lucrarea citată distinge următoarele tipuri de construcții incidente: *alocutive, de raportare a vorbirii directe, metadiscursive, cu rol de conectori pragmatici, cu funcție expresivă, cu funcție conativă, fără rol semantic - de tipul automatismelor verbale.)*[5]

2.3. A fost remarcat, de asemenea, faptul că cele două structuri sintactice independente, implicate în incidență, aparțin unor planuri diferite ale comunicării:

- unul de bază, înscris pe axa purtătoare de informație fundamentală, denumit plan al comunicării (*dictum*), adică mesajul comunicat şi
- unul supraordonat[6], prin care fie că se dau informații asupra conținutului bazei, fie că se exprimă o atitudine a vorbitorului față de cele comunicate, denumit plan interpretativ (*modus*).[7]

2.4. O primă distincție care se impune în vederea realizării unei clasificări semantice omogene a construcțiilor incidente este efectuarea unei distincții între două planuri ale comunicării:

- cel al *interacțiunii verbale directe* sau cel al *dialogului extern* (*planul dialogal*) şi
- cel al *interacțiunii verbale implicitate în text* sau cel al *dialogului intern (dialogic).*[8]

Cele două planuri pot sau nu să se întrepătrundă (în sensul că dialogismul manifest în cadrul unei unități monologale poate să se înscrie sau nu, la nivel discursiv, într-o configurație dialogală sau monologală).[9]

---

[5] Vezi *GALR* II 2008: 805 – 806.

[6] Termenul *supraordonat* nu se referă la ierarhia sintactică.

[7] Cf. Diaconescu 1992: 121 – 146, *apud* Felecan 2002: 38.

[8] Cf. Bres, *apud* Măgureanu 2008: 284.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În acord cu teoria polifoniei lingvistice, în cadrul relației *dialogal / dialogic* este stabilită o barieră de netrecut între *subiectul vorbitor - adică individul situat în lume* și care pronunță enunțul și *auditor,* pe de-o parte - ca *indivizi din lumea reală* și - entitățile teoretice (*voci* în enunțul monologal[10]), pe de altă parte.

3. Incidența – plan interpretativ al comunicării lingvistice

Întrucât discursul trimite, foarte frecvent, la propria activitate enunțiativă, avem de a face, în acest caz, cu o *suprapunere de niveluri*: „enunțarea interferează cu enunțul, iar acesta, la rândul său, în loc să se rezume la a vorbi despre lume, se reîntoarce spre enunțare" (Maingueneau 2007b: 211).[11]

3.1. În funcție de *tipul și numărul de locutori* implicați în *interacțiune* vs. *discursul ca produs al acesteia* au fost propuse, în literatura de specialitate, configurații teoretice ale discursului, obținute prin combinarea criteriului formal (dialog / monolog) și funcțional (dialogic / monologic).[12]

3.2. Din această perspectivă, enunțurile incidente pot fi repartizate în următoarele *categorii* (după cum acestea funcționează în planul *dialogului extern sau intern*):

I. *enunțuri incidente în planul dialogului extern (construcții exprimate prin indici de alocutivitate)*

II. *enunțuri incidente cu funcție în planul dialogului intern*

A. *enunțuri incidente cu funcție intertextuală (care se manifestă prin toate formele explicite de preluare a cuvintelor dintr-o altă sursă, respectiv orice discurs diferit de cel produs aici și acum de către emițător)*[13]:

B. *enunțuri incidente cu funcție metacomunicativă.*[14]

4. Enunțuri incidente cu funcție în planul dialogului extern

În acord cu *GALR* II 2008: 743, „construcțiile incidente reprezintă un fenomen de oralitate populară sau cultă." Constatarea nu este întâmplătoare, aceasta putând fi explicată, în primul rând, prin specificul organizării comunicării orale. De aceea, enunțurile incidente cu funcție dialogală sunt, în primul rând, *construcții exprimate prin indici de alocutivitate.* Elementele alocutive sunt utilizate prototipic în *conversația spontană* (caracterizată prin *coprezența interlocutorilor, contextul extralingvistic comun, canalul de comunicare oral*). În textele scrise, alocutivele devin mărci ale *oralității simulate.*[15]

---

[9] Bres / Nowakowska 2006, *apud* Măgureanu 2008: 284.

[10] În paginile de față, ne raliem concepției lui Ducrot 1984, cap VIII, conform căreia, polifonia este o proprietate a discursului monologal.

[11] În acest sens, vezi Rovența-Frumușani 2005: 226 – 227; Maingueneau 1987 ; Maingueneau 2007b: 211; Maingueneau 2008: 186 – 187.

[12] Pentru tratarea acestui subiect, vezi, între altele, Felecan / Manu Magda 2010.

[13] Vezi, în acest sens, Roibu 2007.

[14] Pentru această clasificare, vezi Roibu 2008.

[15] *Indicii de alocutivitate (IA)* se definesc ca mărci lingvistice ale *funcției conative* (de apel) și ale *funcției fatice* (de menținere a contactului între interlocutori), reprezentând dovezi ale atenției pe care interlocutorii și-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. Enunțuri incidente cu funcție în planul dialogului intern

Aspectul vorbit al limbii este prielnic *întreruperilor, digresiunilor, interdiscursivității*; se pot delimita, în cadrul acestuia, *discursuri anterioare, discursuri citate* – aparținând, fie locutorului însuși, fie altor vorbitori implicați în interlocuțiune, discursuri cu *funcție metalingvistică și metacomunicativă*.

Din *posibilitatea redusă de planificare* a comunicării orale derivă o serie de strategii, prin care locutorul *intervine / revine* în text – pentru *(auto)corectări / delimitări / digresiuni*[16] – ori de câte ori simte nevoia. În varianta scrisă a limbii, digresiunile sunt planificate și organizate. [17]

Prin urmare, *construcția incidentă* din limba vorbită este numai *formal* o *disfuncție a discursului*; în planul conținutului, scopul său este de a umple „spărturile" de sens inerente exprimării nesupuse controlului prin scris al utilizării limbii.

Aspectul de *amalgam sintactic*, susținut de *interferența planurilor vorbirii*, modifică linearitatea demersului enunțiativ, dând naștere mai multor *secvențe* în cadrul discursului propriu-zis.

Exemple:

(1) *Apoi, stimați colegi! Dacă, într-adevăr* - ***și aici trebuie să facem și o retrospectivă a ceea ce s-a-ntâmplat*** *– dacă această coaliție în exercițiu se concentra mai mult asupra reformei, asupra reformei economice...*(CORV: 287)

(2) *Tatăl meu* – ***și lucrul acesta a fost arătat și de profesorul Drecin foarte bine atunci când a vorbit despre poziția lui față de mișcarea legionară*** *– a fost totdeauna împotriva dictaturilor.* (CORV: 197)

În continuare, vom încerca să realizăm o descriere a *categoriilor pragmalingvistice* reprezentative pentru *eterogenitatea lingvistică* simbolizată de structurile investigate.

5.1. Enunțuri incidente cu funcție intertextuală

Dialogismul interdiscursiv se manifestă prin toate formele explicite de preluare a cuvintelor dintr-o altă sursă, respectiv orice discurs diferit de cel produs aici și acum de către emițător:

5.2.1. *Referința la discursul unui individ anume (sau la discursul interlocutorilor în alt moment al vorbirii decât cel prezent):*

---

acordă unul altuia pe durata interacțiunii. Tipuri de *IA*: - *indici de interpelare (formule de politețe, interogații, construcții interjecționale etc.) - indici de desemnare a destinatarului (prin folosirea alocutivelor de adresare, aparținând „tipului vocativ") - indici de solicitare ca destinatarul să-și asume statutul de alocutor (solicitarea de participare la interlocuțiune prin folosirea elementelor aparținând „tipului imperativ") - indici de prezentare - indici de menținere a contactului (formule fatice) - indici de mobilizare / demobilizarea verbală*. Pentru descrierea diferitelor tipuri de alocutive, vezi, între altele, *GALR* II 2008: 883–897, precum și Manu Magda 2003, Manu Magda 2009 precum și Felecan, Manu Magda 2010.

[16] *Digresiunea* este „o întrerupere la nivelul semnificatului, cu revenirea obligatorie la tema principală: vorbitorul își întrerupe propria idee, spontan sau la intervenția interlocutorului, introducând sau acceptând (numai temporar) un alt subiect de discuție." (Dascălu Jinga 2006: 40). Pentru acest subiect, cf., între altele, Dascălu Jinga 2003 și 2006 și *GALR* II 2008: 899 - 900.

[17] Cf., în acest sens, figurile retorice de tip *analepsă* și *prolepsă* din literatură în *DȘL* s.v.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- ***ceea ce am numit***

(3) *Pe timpul împăraților Hohenstaufen (1138-1254), prinții germani și-au extins influența spre sud și est, ajungând să controleze teritorii locuite de slavi, înainte ca germanii să trimită colonişti în aceste pământuri, și chiar mai la est (**ceea ce s-a numit** Ostsiedlung).* (Internet)

- ***după cum spune X***

(4) *Cehia este o republică parlamentară. Întâmplarea face că este și democrația cea mai avansată. C-un președinte decorativ, **cum spune domnul prim-ministru**, însă Slovacia este o republică î... î.... Slovacia este o republică...* (CORV : 266)

- ***pentru a relua cuvintele lui X***

(5) *Pentru comuniștii italieni, **spre a relua cuvintele lui** Enrico Berlinguer, revoluția bolșevică încetase a mai reprezenta o sursă de inspirație politică ori morală.* (Internet)

- ***după cum am spus***

(6) *Și ce a reușit prin întreprinderea sa șarpele cel începător al răutății, cu fiul pierzării, de trei ori afurisitul eretic Varlaam, pe care, **după cum am spus**, l-a învățat să hulească împotriva sfințitei rugăciunia minții ?* (Internet)

5.2.2. *Referința la cuvinte străine în dimensiunea lor lexicală/semantică:*

(7) *Vorba neamțului... **Alle gulen drei Dinge sind vier**. Trebuie să cedez insistențelor doamnei Verigopolu și să primesc a prânzi la dânșii. Deși a fost vorba că ...* (Internet 2010)

5.2.3. *Referința la vorbirea specifică unei colectivități naționale, regionale sau socio-profesionale:*

(8) ***Doamne, câtă „sâlă"*** *(*vorba moldoveanului*) a avut adolescentul Anatol pentru sportul îndrăgit!* (Internet 2010)

5.2.4. *Forme hibride ale enunțării: interferența discursului citant cu discursul citat:*

Un caz aparte de dedublare enunțiativă îl prezintă *discursul raportat*. Cu toate că gramaticile (*GA* II 1966: 343) decretează independența din punct de vedere sintactic (în mod analog cu construcțiile incidente) a enunțurilor reproduse în stil direct față de cuvântul de declarație, enunțurile în discuție nu sunt asimilate construcțiilor incidente.

În textele supuse analizei noastre există două situații particulare de interferență a registrelor enunțiative:

(i) vocea raportorului nu se suprapune peste vocea locutorului responsabil de reperajele deictice din discursul raportat într-o altă circumstanță enunțiativă (se poate vorbi, așadar, despre două situații enunțiative).

(ii) vocea raportorului este identică vocii locutorului din discursul raportat (cu mențiunea că există, și aici, două situații de enunțare).

Prin urmare, sarcina care îi revine raportorului este de a-și asuma responsabilitatea explicitării ambreiorilor din discursul pe care îl raportează. El *menționează* cuvintele enunțiatorului citat, or tocmai această descriere subiectivă reprezintă cadrul interpretării discursului citat. Discursul direct nu poate fi obiectiv: „oricare ar fi fidelitatea sa, discursul direct nu rămâne decât un fragment de text dominat de către enunțiatorul discursului care citează și care dispune de mijloace multiple pentru a-i da o interpretare personală" (Maingueneau 2007a: 170).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Opțiunea pentru *discursul direct* este motivată de atitudinea *de distanțare* a enunțiatorului care citează: el poate *să adere* sau *nu* la cuvintele citate. Discursul direct poate fi utilizat simultan ca *procedeu de marcare a adeziunii sau non-adeziunii enunțiative* la conținutul cuvintelor citate; discursul direct permite, după nevoie, *suprapunerea,* dar și *neamestecul* planurilor enunțiative.

Între formele de enunțare pe care noi le-am denumit generic *hibride,* se înscriu următoarele:

- *Construcții incidente de raportare a vorbirii directe* (cu referire la actul / modalitatea) comunicării: restituirea cuvintelor citate este prefațată de câte un verb (*dicendi*), plasat în incidentă, la început, în interior sau la sfârșitul discursului citat (*a zice, a cita),* al cărui semnificat indică faptul că este vorba despre o *heteroformulare:*
  - același locutor, raportând *puncte de vedere* diferite (*proprii – autoreferință* – din alt moment temporal, sau *ale altor locutori*):

(9) *Și că ăsta este adevărul și* ***zic****: "În primul rând, că eu nu am nici carnet". Deci chiar că atunci n-aveam carnet, chiar, dar nu știu.* ***Zic****: "Puteți să căutați peste tot ce vreți dumneavoastră, tot ce vreți,* ***zic****, dar mașina nu."* (IVLRA: 56)

(10) *„Am fost,* ***citez****, și sunt împotriva dictaturilor de orice fel (...) contra totalitarismului și a imperialismului dinăuntru și dinafară".* (CORV: 198)

(11) ***Citez****: „Am primit această propunere uimit, consternat și cu o indignare abia reținută. I-am spus lui Codreanu, notează Victor Jinga în Memoriile sale, că eu nu numai că nu împărtășesc gândirea și militantismul legionar, dar le sunt de-a dreptul și categoric ostil".* ***Citatul închis.*** (CORV: 200)

(12) *Când a luat premiu' Herescu pentru Dicționaru' Etimologic, ei erau atuncea la Viena și* ***zice****: "Într-o zi m-a chemat o bancă" și* ***zice****: "V-au venit niște bani din țară și erau cinci mii de galbeni".* (CORV: 121)

(13) *Imens.*
Foarte mulți.
Și ***zice****: „Nici nu mi i-a măsurat. I-a pus pe cântar și mi-a dat săculețul.*
Vai! (Râde). (CORV: 121)

(14) *Pentru că-mi spunea: „Am avut o discuție cu Doin-aseară. Mă,* ***zice****, am mers în România în ăsta... și stăteau cu gunoiu' acolo și nici nu-i deranja, da'* ***zice*** *și noi eram așa, nu ne deranja." „Nu te supăra,* ***zic****, Doina, pe mine! Întotdeauna m-a deranjat gunoiu'. Eu nici la mine-acasă..."* (CORV: 139 – 140)

5.3. Enunțuri incidente cu funcție metalingvistică și metacomunicativă

Enunțarea „autoreferențială" incapsulată în enunțarea curentă este o parte a unui discurs care se prezintă ca o structură *secvențială, eterogenă,* din care transpare, sub diverse forme, subiectivitatea enunțiatorului.[18]

[18] Authier-Revuz (1982) introduce, în literatura de specialitate, termenul de *eterogenitate lingvistică,* referindu-se la diversele tipuri de secvențe textuale, registre de limbă, genuri sau modalizări care apar într-un discurs. Există două forme de *eterogenitate*: *manifestă* și *constitutivă*. *Eterogenitatea manifestă* constă în forme *marcate* (ghilimele, discurs direct, discurs indirect, glose) și în forme *non-marcate* (discurs indirect liber, aluzii, ironie, pastișă). În această a doua situație, enunțiatorul negociază cu *alteritatea*, menționând ce nu îi aparține în propriul discurs. *Eterogenitatea constitutivă* se suprapune peste *dialogismul* bahtinian și se referă la indisociabilitatea intradiscurs – interdiscurs. Authier-Revuz (1995) clasifică aceste comentarii ale enunțiatorului (numite „non-coincidențe a ceea ce este spus") despre propria enunțare în următoarele

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Una dintre formele de manifestarea a eterogenității lingvistice este *metadiscursul* care se referă la „ocolul" pe care *vorbirea în curs de a se produce* îl face pentru a prezenta subiectivitatea *punctului de vedere*. Acest tip de enunțare cuprinde totalitatea procedeelor prin intermediul cărora enunțiatorul își „dedublează" discursul pentru *a comenta* propria vorbire sau vorbirea altuia.

Inserțiile *metadiscursive* sunt urmele unei activități prin care subiectul vorbitor își marchează distanțarea față de propriul enunț.

În continuare, vom prezenta o serie de enunțuri care aparțin metalimbajului curent, identificate în corpusurile investigate, ilustrative pentru *utilizarea reflexivă a limbajului*.

5.3.1. *Comentarii metacomunicative, care au în vedere relația dintre emițător și receptor în cursul interacțiunii. O anumită porțiune de text nu este asumată de către vorbitor, ci este mediată de o altă voce (autoreferință /heteroreferință):*

a) *autoreferință*: *mărci ale unei asumări enunțiative:*

- ***după părerea mea***: rol argumentativ de *restrângere* a sferei referinței la *punctul de vedere* al enunțiatorului:

(15) *Sufletul,* ***după părerea mea****, ascunde cam toate trăirile de care am fost vreodată capabili.* (Internet)

(16) *Pentru România, pentru istoria ă... și pentru credința românească, ă..., eu știu, acea biserică,* ***după părerea mea****, ar fi fost ca una dintre piramidele egiptene. E ca și cum egiptenii s-ar apuca cu târnăcoapele și s-ar... și-ar omorî o piramidă.* (IVLRA: 228)

b) *heteroreferință*:

- ***după cum spune X***

(17) *De aici înainte, „omul are două aripi pentru a atinge cerul: libertatea și harul",* ***după cum spune*** *Sfântul Maxim.* (Internet)

5.3.2. *Comentarii metalingvistice, care lămuresc elementele codului utilizat (se referă la termenii limbii și la utilizarea lor). Acestea indică faptul că enunțiatorul*

---

categorii, identificate pornind de la semantica formelor de conotație autonimică: *non-coincidența interlocutivă (dialogismul interlocutiv), non-coincidența discursului cu el însuși (dialogismul interdiscursiv), non-coincidența dintre cuvinte și lucruri, non-coincidența cuvintelor cu ele însele. Autoreferința* sau *reflexivitatea* constituie nucleul oricărei conversații: pe măsură ce aceasta se îmbogățește, se produce o invadare a *obiectului reprezentat* de către actul de *spunere / scriere*, a *referentului* de către *enunțare*. Suprapunerile dintre planul enunțului și cel al enunțării formează așa-numitele *bucle textuale:* enunțiatorul își analizează vorbirea inserată în planul mai larg al enunțării propriu-zise. Cu alte cuvinte, acest tip de utilizare a vorbirii este *modalizată autonimic*. Authier-Revuz diferențiază *modalizarea autonimică* de *conotația autonimică*, pe baza faptului că prima antrenează atât semnul în uzaj, cât și pe cel menționat, în vreme ce a doua antrenează doar semnul menționat. *Buclele reflexive* pot apărea ca *forme integrate sintactic sau ca figuri de adaos, eventual detașate de restul enunțului*. În cea de a doua situație, identificăm *patru tipare: unul bazat pe succesiune (implicând utilizarea și menționarea unui semn), altul bazat pe suprapunerea parțială a limbajului primar cu metalimbajul (semnul apărând doar în mențiune), al treilea, bazat pe înlocuirea lui X cu reflexul său metaenunțiativ și, în sfârșit, un tipar bazat pe cuplajul a două elemente, X și Y.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

folosește cuvinte al căror sens este echivoc. Între mijloacele de realizare se înscriu: instrucțiuni de bună lectură, specificarea sensului, glose, reformulări etc.:

- în toate sensurile cuvântului

(18) *Hyundai Sonata este perfectă pentru o femeie de succes și care nu se mulțumește cu puțin, căci i se va „dedica" acesteia pe deplin și o va ajuta să ajungă departe,* ***în toate sensurile cuvântului.*** (Internet)

(19) *Îmi pare bine că sunt ceea ce sunt, îmi pare bine că visele mele se vor împlini cât mai curând și că, încet-încet, încep să devin independentă,* ***în toate sensurile cuvântului.*** (Internet)

- în adevăratul sens al cuvântului

(20) *Noul „Proiect al Apei" („Water Project") își propune inundarea controlată a acestor zone, astfel încât clădirile proiectate să devină „plutitoare",* ***în adevăratul sens al cuvântului.*** (Internet)

5.3.3. *Comentarii metaenunțiative, vizând enunțul propriu al locutorului. Comentariile indică faptul că acele cuvinte, utilizate de către locutor, nu corespund întocmai realității la care fac trimitere și se concretizează, între altele, în: eforturi de codare, autocomentariu, numirea cu alternative ierarhizate, autocorectări etc.:*

- altfel spus

(21) *O firmă trebuie să depindă cât mai puțin de angajații ei, sau,* ***altfel spus****, de cât mai puțini dintre ei.* (Internet)

- aș putea spune

(22) *Principala problemă, fundamentala problemă,* ***aș putea spune****, a omului modern, este aceea că, acesta a uitat să se descopere și să se găsească pe sine.* (Internet)

- cum să spun

(23) *După cum a învățat portugheza. Avea o grămadă de cărți din portugheză de tradus și ca să... orice făcea, el verifica. Că tata știa câteva limbi foarte bine. Făcuse și filozofie, și istorie, și... Mă rog, era o,* ***cum să spun****, o figură de culme de generație. Dup-aia, mă rog, nu s-a mai putut ajunge la nivelul lui. Cu Coloana ți-am spus, nu?* (CORV: 154)

(24) *Da, dar eu nu mai am putere. Eu nu mai am. Tata avea patruzeci de ani. Era la,* ***cum să spun****... Începea o treabă... Și-a avut ca să pornească editura niște avantaje foarte clare. Avea niște cărți tehnice, scoase și de succes, ale lui, cu care-a pornit.* (CORV : 154)

- să zicem

(25) *Tot parlamentară,* ***să zicem****, dar cu un președinte, cu un șef de guvern autoritarist. Deci iată că nicio republică parlamentară nu poate să asigure î...* (CORV: 266)

- trebuie s-o spunem

(26) *Acest vid este o realitate? Mai putem vorbi încă despre realitate? O realitate care,* ***trebuie s-o spunem****, include abstracția ca o dimensiune a realității.* (Internet)

(27) *Căci,* ***trebuie s-o spunem****, fără să stea pe gânduri, Albă ca Zăpada îi deschise deja ușa casuței.* (Internet)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- X sau mai degrabă Y

(28) *Polenul de albine - sănătos sau, **mai degrabă**,... periculos ?* (Internet)

(29) *Respect sau, **mai degrabă**, frică?* (Internet)

5.3.4. *Comentarii metadiscursive, vizând condiționarea enunțării de voința interlocutorului sau de o normă socială:*

- dacă se poate / dacă pot spune așa / ca să spun (spunem) așa

(30) *„Ceea ce ne diferențiază față de alte agenții este faptul că, pornind de la cei cinci acționari ai agenției și o secretară, am reușit să construim sub noi, **dacă se poate spune așa**, spre deosebire de alte agenții, unde se stabilesc șefi de departamente dintre cei care există."* (Internet)

(31) *Ce mi s-a părut mie haios, **dacă pot spune așa**, este cum se razbună pe Idalys, pentru că se răzbună din punct de vedere al lui Stalin – cetățeanul comunist, nu al lui Stalin – bărbatul.* (Internet)

(32) *Avea canadiana ordinară, **ca să zic așa**, în plus, era lucioasă din cauză că era nespălată de multă vreme sau nu fusese spălată niciodată in viața ei de canadiana.* (Internet)

- dacă vreți

(33) *„Zonele economice libere sunt, **dacă vreți**, niște testări, ca să vedem cum va reacționa antreprenorul în condițiile unui teritoriu foarte mic."* (Internet)

- înțelegeți ce vreau să spun

(34) *... nici nu vreau sa comentez despre familiile despărțite temporar... Unul, la muncă în străinătate, altul, acasă cu copiii, **înțelegeți ce vreau să spun**...* (Internet)

- iertată fie-mi expresia

(35) *Cât despre cadavrele moldovencelor, cred că se exagerează un pic - cred că orice traficant este interesat să aducă "marfa" **(iertată fie-mi expresia)** la destinație vie și nevătămată.* (Internet)

- mă scuzați de expresie

(36) *Eh, o sâmbătă de tot rahatul, **scuzați-mi expresia**, dar pot sa zic ca mă asteptam după câteva zile foarte bune să vină și reculul.* (Internet)

- vreau să spun

(37) *Eu, însă, îți pot spune că am crescut de mică câini în apartament, câini de talie mare, **vreau să spun**, și nu am avut probleme.* (Internet)

6. Incidența în varianta scrisă a limbii: oralitatea simulată

Cu toate că în *GALR* II 2008: 743 este consemnat faptul că „în *varianta scrisă a limbii*, folosirea construcțiilor incidente este, cu precădere, specifică *stilului beletristic*, ca mijloc de reproducere a vorbirii populare, ca trăsătură de autenticitate, precum și *stilului retoric*, ca procedeu al emfazei" - este un fapt deja demonstrat că, în ultimii ani, în stilul jurnalistic actual, este frecventă „*construirea textului ca dialog cu cititorul* sau substituirea unei afirmații sau a unei judecăți teoretice printr-o *replică de dialog curent*, caracterizată *anecdotic* (citarea unui alt discurs, ca sursă de informație)" (cf. Zafiu 2001: 418 - 419). O consecință a raportului nonmediat este *componenta afectivă mai puternică a mesajului*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(38) *Ștefan Gavriluți întreabă degajat: „care-i problema?" „Problema" e că noi credem că nu „edilii" dețin „cheia realității" și a „adevărului", ci cetățenii ...* (www.gazetademaramures.ro/fullnews.php?ID, 2008-10-27)

Comunicarea mediatică scrisă conține numeroase tipuri de *enunțuri incidente pragmatizate,* de tipul următor: *mărci emoționale* caracteristice enunțurilor orale (*interjecții, hipocoristice, repetiții, enunțuri exclamative, interogative retorice, intensificatori, expresii colocviale* etc.) sau *forme pronominale și verbale,* menite să sporească, prin nuanța expresivă pe care o sugerează, influența locutorului asupra alocutorului. Textele în discuție cultivă un *limbaj empatic și participativ.*

Ne vom referi la câteva elemente dintre cele mai semnificative.

Expresia lingvistică a subiectivității se regăsește în numărul mare al *formulelor de diverse tipuri: formule de inițiere a conversației, de politețe,* în formele specifice ale *deixisului personal și social,* în numărul mare al indicilor de alocutivitate (*vocative,* mai ales marcate, sau *particule interjecționale de interpelare,* caracteristice comunicării directe).

Exemple:

- enunțuri exclamative, interjecții, vocative marcate, alocutive colocviale:

(39) ***Auzi bre Gogule**, dacă noi suntem o adunătură de "nimeni" păi de ce ne bagi în samă și te contrezi cu noi pintenogule? **Bre nătângule**, NOI NU SUNTEM NIMENI...*
(www.reportervirtual.ro/.../mesaj-de-adio.html... *2010*)

- alocutive pragmatizate:

(40) *Hai, **domle**, că nu suntem tâmpiți și unii, și alții să ne dăm cu stângul în dreptul! Păi, ce facem noi, blocăm proiecte importante pentru comunitate?* (ziarulancheta.ro/index.php?option...2010)

(41) *Mihai Costea: "Fii tare, **frate!**" - (Gazeta Sporturilor,* 25.03.2010)

- formule, expresii colocviale:

(42) *Hagi: **"Frate, frate, dar brânza-i pe bani"** .... Leonardo Da Vinci a prezis că sfârșitul lumii se va produce pe 1noiembrie 4006 luni, 14:01 ...* (www.mediafax.ro /.../hagi-frate-frate-dar-branza-i-pe-bani-898065)

- interjecții hortative:

- formațiunile de acest tip apar frecvent în presa scrisă cu funcție de *evocare / chemare la asociere* a cititorului reprezentativ (*funcție metatextuală*):

(43) *Nu este chiar așa...există multe joburi „curate", dar într-adevăr sunt și multe **hai să le zicem** „predestinate"...* (www.informatiiprofesionale.ro/.../*22 Iul 2009*)

- *hai(de)* poate marca o *obiecție* prin intermediul formulei colocviale *hai să fim serioși* sau a formulei familiare *haida-de:*

(44) *Adică legea e lege, dar „hai domle, dacă erai tu, îți convenea. ... cu sigla RO!!! taxa de poluare??? **hai să fim serioși**!!! prefer să dau 900 ...* (www.evz.ro/24 Dec 2009)

(45) *Lasă-i, frate, pe Sencovici și **haida-de**, or fi ăia care trebuiau să-l „transforme" pe Tudoran în informator și au fost sancționați că nu au reușit.* (voxpublica. realitatea.net/.../10 Feb 2010)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- alteori, *interjecția-clișeu* funcționează ca *marcă a ezitării* (de codare) sau *a corectării*:

(46) *Toți fumătorii or să se supere pe mine, dar recunoașteți că asta e ... de când* s-a *apucat de fumat și până la, **hai să zicem**, 50 de ani. (roacheru.wordpress.com/2009/09/23)*

- interjecții prezentative:

(47) *Păi, **uite** aici ce-o mâhnește pe Ramona Gabor. Și dacă nu-i ajunge mai are și aici o porție. Așa-i că vă vine să vă faceți și voi vedete?*www.6am.ro/ monden/uite-ce-probleme-au-celebritatile)

- fragmentarea enunțului prin utilizarea lui *iată incident*, cu rol de emfatizare, este deosebit de frecventă (identificată nu numai în discursul prezentatorilor de televiziune, ci și în al invitaților în studio), putând reprezenta un simptom al unei *tendințe de clișeizare* a respectivei construcții:

(48) *Asociația internațională a transportatorilor aerieni, **iată**, a redus la jumătate estimarea privind pierderile industriei aeriene pentru acest an* (www.dailybusiness.ro/.16 Mar 2010)

7. Considerații finale

- *Substanța lingvistică* a discursurilor analizate poartă amprenta *canalului de comunicare* în care au fost create diferite forme (*oral* vs. *scris*).

- În acest sens, *în comunicarea orală* – ce se desfășoară în spațiu comun / diferit (telefon, IRC), respectiv timp comun de comunicare, caracterizată prin spontaneitate, ritm alert al dialogului, discurs adresat („contact character"), grad înalt de interactivitate, dependență de context – predomină *construcțiile incidente alocutive, expresive, discursul raportat în stil direct, digresiunile, enunțurile metacomunicative* definite prin caracterul *fragmentar, scurtime, concizie, cod restrâns de comunicare.*

- *Comunicarea orală* înregistrează atât *construcții incidente cu funcție dialogală* (*alocutive, elemente expresive*), cât și *construcții incidente cu funcție dialogică* (*digresiuni, construcții incidente cu funcție intertextuală, construcții incidente cu funcție metacomunicativă*).

- În *comunicarea scrisă de tip monologal* predomină, în general, *construcțiile incidente de tip dialogic,* extinse și elaborate, redate în scris cu ajutorul registrului de mijloace grafice, pe baza unor norme de ortografie / punctuație specifice.

- În *comunicarea mediatică* actuală scrisă, în care *influența oralității* este o trăsătură dominantă, se regăsesc numeroase *forme pragmatizate de construcții incidente dialogale.*

Analiza efectuată în paginile de față pune în evidență complexitatea funcțiilor comunicative ale enunțurilor încadrate, gramatical, în categoria unitară a construcțiilor incidente, permițând repartizarea incidentelor în clase pragmatice, pornind de la distincția fundamentală operată între *planul dialogal și planul dialogic* al comunicării.

SURSE:

CORV = Laurența Dascălu Jinga (2002). *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Editua Oscar Print.

IVLRA = Liliana Ionescu Ruxăndoiu (2002). *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Adam 2008 = Adam, Jean-Michel, *Lingvistică textuală. Introducere în analiza textuală a discursurilor*, trad. de Corina Iftimia, Iași, Editura Institutul European.

Authier-Revuz 1982 = Authier-Revuz, Jacqueline, *Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours*, în *DRLAV*, p. 91 – 151.

Authier-Revuz 1995 = Authier-Revuz, Jacqueline, *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réfléxives et non coïncidences du dire*, tomes I-II, Collection "Sciences du langage", Larousse, Paris.

Avram 1997 = Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas.

Dascălu Jinga 2003 = Dascălu Jinga, Laurența, *Digresiunea în conversația spontană*, în Dascălu Jinga, Laurența, Pop, Liana (2003). *Dialogul în româna vorbită*, București, Oscar Print, 128 - 142.

Dascălu Jinga 2006 = Dascălu Jinga, Laurența, *Pauzele și întreruperile în conversația românească actuală*, Ed. Academiei Române, București.

Dascălu Jinga 2007 = Dascălu Jinga, Laurența, *Despre folosirea lui „deci" în româna actuală*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București, p. 283 - 299.

Diaconescu 1992 = Diaconescu, Ion, *Sintaxa limbii române*. II. *Relațiile sintactice*, București, Universitatea din București, p. 121 – 146.

Dindelegan 2006 = Pană Dindelegan, Gabriela, ***Forța cuvîntului - un atu***, **în** "Dilema", Anul III, nr. 108 - 17 februarie.

DȘL 2001 = Bidu-Vrănceanu, A., C. Călărașu, L. Ionescu-Ruxăndoiu, M. Mancaș, G. Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.

Ducrot 1980 = Ducrot, Oswald, *Les Mots du discours*, Paris, Minuit.

Ducrot 1984 = Ducrot, Oswald, *Le Dire et le dit*, Paris, Minuit.

Ducrot 1991 = Ducrot, Oswald, *Dire et ne pas dire. Principes de sémantique linguistique*, Paris, Editeurs des arts.

Felecan 2002 = Felecan, Nicolae, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Felecan, Manu Magda 2010 = Felecan, Daiana, Manu Magda, Margareta, *Dialogal și dialogic: cazul enunțurilor incidente în limba română actuală*, sub tipar.

GA 1966 II = *** (1966). *Gramatica limbii române*, II, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei R.S.R.

GALR 2008 II = *** (2008). *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.

Ionescu-Ruxăndoiu, Chițoran 1975 = Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Dumitru Chițoran, *Sociolingvistica. Orientări actuale*, București, Editura didactică și pedagogică.

Irimia 1997 = Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom.

Maingueneau 1987 = Maingueneau, Dominique, *Nouvelles tendances en analyse du discours*, Paris, Hachette.

Maingueneau 2007a = Maingueneau, Dominique, *Analiza textelor de comunicare*, trad. de Mariana Șovea, Iași, Editura Institutul European.

Maingueneau 2007b = Maingueneau, Dominique, *Pragmatică pentru discursul literar*, trad. de Raluca-Nicoleta Balațchi, Iași, Editura Institutul European.

Maingueneau 2008 = Maingueneau, Dominique, *Lingvistică pentru textul literar*, trad. de Ioana-Crina Coroi și Nicoleta Loredana Moroșan, Iași, Editura Institutul European.

Manu Magda 2003 = Manu Magda, Margareta, *Expresii ale mobilizării și demobilizării în dialogul social românesc*, în *Dialogul în româna vorbită*, București, Editura Oscar Print, p. 73 – 94.

Manu Magda, *GALR* II 2008 = Manu Magda, Margareta, *Limba română vorbită*, în *Gramatica limbii române*, II, *Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, Institutul de Lingvistică "Iorgu Iordan – Al. Rosetti", p. 869 – 904.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Manu Magda 2009 = Manu Magda, Margareta, *Indici de alocutivitate în limba română actuală. (Clasa alocutivelor interjecționale)*, în Pană Dindelegan Gabriela (coord.), *Dinamica limbii române actuale,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Măgureanu 2008 = Măgureanu, Anca, *La structure dialogique du discours,* Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Roibu 2003 = Roibu, Melania, *Expresii cu rol metalingvistic în presa actuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, vol. II, Editura Universității din Bucureşti, p. 591 - 596.

Roibu 2005 = Roibu, Melania, *Metacomunicare, metalimbaj, metadiscurs*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română — Structură și funcționare*, Actele celui de al 4 - lea Colocviu al Catedrei de Limba Română, Editura Universității din Bucureşti, p. 185 -•197.

Roibu 2007 = Roibu, Melania, *Despre utilizarea autonimică a semnelor*, în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti , p. 343 - 352.

Roibu 2008 = Roibu, Melania, *Mijloace lingvistie de realizare a funcției metacomunicative în limba română* (rezumatul tezei de doctorat) pe www.unibuc.ro/studies/ doctorate 2008mai/.

Rovența-Frumușani 2005 = Rovența-Frumușani, Daniela, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, Bucureşti, Editura Tritonic.

ScaPoLin: pe http:/ / www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3

Zafiu 2001 = Zafiu, Rodica, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.

Zafiu 2002 = Zafiu, Rodica, *"Evidențialitatea" în limba română*, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti, p. 127 – 144.

NON-DEFINING STRUCTURES AS EXPRESSIONS OF POLYPHONY IN THE CONTEMPORARY SPOKEN ROMANIAN LANGUAGE

Abstract

Starting from *samples of spoken language*, as well as from *samples of written language* taken from the contemporary Romanian press (samples which *simulate oral communication*), the paper sets to present, from the point of view of *linguistic polyphony theory and intertextuality theory*, the various *communicative functions* of some constructions grammatically placed within the unitary category of *non-defining clauses and phrases*.

Throughout the research, the premise is that *a text represents*, in most cases, *a heterogeneous unit*, made up of several *distinct sequences or microtexts*.

What the authors of this paper are trying to do is to achieve a description of the *pragmalinguistic categories* representative of the *linguistic heterogeneity* marked by the analyzed non-restrictive structures.

Universitatea de Nord, Baia Mare

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SCINDAREA GRUPURILOR PREPOZIȚIONALE

IONUȚ GEANĂ

1. Introducere

Ne propunem în articolul de față să prezentăm o nouă teorie (cu implicații sintactice și semantice) în analiza grupului prepozițional. Teoria caută să nuanțeze mai bine diferența dintre prepozițiile lexicale și cele funcționale. Totodată vom vedea cum se aplică această teorie la regulile limbii române (vom face și unele comparații cu alte limbi).

2. Eterogenitatea categoriei prepoziției

O teorie recentă în analiza grupurilor prepoziționale este prezentată de Gorrie (2008), care propune scindarea grupurilor prepoziționale[1]. Ipoteza pleacă de la statutul eterogen al categoriei prepoziției, în sensul caracterului acesteia de a fi lexicală (*lângă*, *deasupra*) sau funcțională (*de*, *la*)[2]. Astfel, celor două clase de prepoziții li se asociază o serie de proprietăți semantice, fonologice și morfosintactice.

Prepozițiile lexicale au, în general, un semantism mai concret comparativ cu cele funcționale. Pot fi polisilabice, fiind mai încărcate fonologic, în general, și polimorfematice. De cealaltă parte, prepozițiile funcționale sunt exclusiv monomorfematice și monosilabice în marea lor majoritate. Din dorința de a descoperi cauza acestor asimetrii din cadrul categoriei prepoziției, Gorrie (2008) propune o distincție a categoriei sintactice pentru aceste două clase de prepoziții (lexicale și funcționale, respectiv). Punctul de plecare îl reprezintă analiza lui Starke (1993), unde prepozițiile lexicale au două centre distincte categorial, cel inferior fiind realizat fie ca prepoziție funcțională de sine stătătoare (*aproape de Ion*) sau ca element vid (*lângă ø Ion*), iar prepozițiile funcționale sunt exponenți numai ai categoriei inferioare.

În analiza anumitor prepoziții din limbile romanice (*a* în spaniolă, *pe* în română, ca mărci ale obiectului direct[3]) ca marcatoare de caz, Gorrie (2008) propune eticheta K (pentru *caz*) categoriei inferioare (prepoziția funcțională), categoria superioară primind eticheta P (pentru *prepoziție*), care, în fuziune cu K, reprezintă prepoziția lexicală în totalitatea sa. Motivele pentru scindarea GPrep sunt multiple:

- mai întâi, diferențele dintre prepozițiile lexicale și cele funcționale duc ele însele la o analiză sub care două tipuri de prepoziții sunt două categorii distincte;

---

[1] Am tradus cu „scindarea grupului prepozițional" sintagma *PP-split* din limba engleză.

[2] Distincția a fost surprinsă și de studiile gramaticale românești, fără însă a se folosi terminologia lexical vs. funcțional, ci sensuri lexicale vs. sensuri abstracte (pentru detalii, vezi GAR 1954, GA 1963, GALR 2005).

[3] Pentru o discuție detaliată, vezi Mardale (2007).

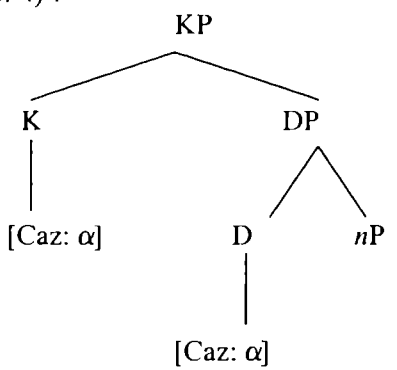
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- în al doilea rând, această separare ne permite să descompunem la maximum prepoziții polimorfematice (de exemplu, *deasupra*, *în fața*, *dintre* etc.)
- și în fine, va aduce prepoziția în rând cu verbul și substantivul, conferindu-i lui Prep o proiecție extinsă (Gorrie 2008).

3. Tipuri de scindări

În cadrul analizei prepozițiilor, este evident că unele sunt mai îndeaproape echivalente cu marcatorii cazuali (prepozițiile funcționale) comparativ cu altele (prepozițiile lexicale). Paralelele care se fac între prepozițiile funcționale și marcatorii cazuali sunt adesea foarte puternice; în unele situații, o anumită trăsătură cazuală se realizează prin marcator cazual sau prepoziție (este situația clasică a limbii latine sau, în unele cazuri, a irlandezei – o limbă indo-europeană celtică). Pentru limba română, putem da exemplul lui *pe* de la obiectul direct (Ion o vede *pe Maria.*), unde *pe* este prepoziție funcțională (Mardale 2007). Așadar, prepozițiile funcționale sunt reprezentanți ai categoriei K, pe care Gorrie (2008: 3) le consideră centre ale extensiei maximale KP[4] din cadrul proiecției nominale.

Această propunere are însă dezavantajul că, în unele limbi, cum e latina (dar și româna, în cazul formelor de pronume personal, care are formă specifică de acuzativ, față de nominativ), prepozițiile funcționale sunt coocurente cu desinențele cazuale. O altă problemă ar fi ocurența mărcii cazuale pentru fiecare membru, în cazul unei construcții coordonate. Astfel, o singură prepoziție funcțională poate avea drept complemente două GDet, dar marcatorul cazual (de tip sufixal, cum e cazul latinei) se va atașa fiecărui termen al coordonării. Explicațiile pentru cele două situații prezentate mai sus sunt legate de cazul morfologic (desinențele cazuale sufixate), în sensul că acestea se atribuie postsintactic, pentru a satisface cerințele de bună-formare, specifice limbii. Analiza propune un cap discret K, care controlează marcarea cazuală morfologică a GDet, relație schematizată mai jos (Gorrie 2008: 4)[5]:

Presupunerea acestui cap discret K rezolvă divergența de bună-formare, făcând posibilă coocurența prepozițiilor funcționale cu marcatorii cazuali ai grupului determinativ. Marcatorul cazual al GDet este inserat postsintactic. În același mod, faptul

[4] Unde KP = Kase Phrase (engl.), însemnând „grupul cazual abstract", în opoziție cu Case, care reprezintă cazul morfologic (Gorrie 2008: 7).

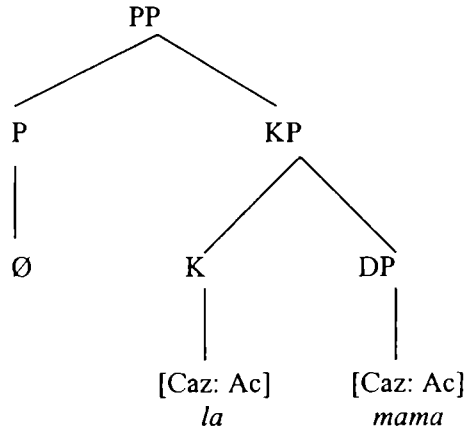
[5] Așa cum am mai menționat, KP este abrevierea lui Kase Phrase. DP = grup determinativ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

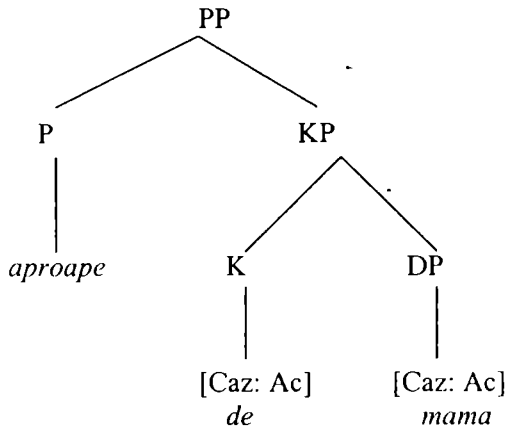
că elementul K se repetă la fiecare membru al unei structuri GDet coordonate și marcarea cazuală obligatorie a tuturor membrilor coordonați ai GDet apar direct din analiza propusă: dacă marcatorul cazual provine uniform de la o poziție structurală superioară unui GDet, atunci se poate susține ideea unui acord între atribuitorul de caz K și fiecare GDet dintr-o construcție coordonată (Gorrie 2008).

Autor citat mai avansează propunerea absenței totale a GPrep în cazul prepozițiilor funcționale, explicând astfel o serie de fenomene semantice și morfologice. Existența unui cap nul P ar putea explica diferența dintre grupurile prepoziționale funcționale, ca în *Ion se gândește la mama.* și grupurile prepoziționale lexicale, ca în *Ion stă aproape de mama.* și *A plecat înaintea mamei.*, diferență reprezentată arborescent în structurile de mai jos[6]:

a. în această primă reprezentare tip arbore, sub capul lexical P nu apare nimic. Prepoziția *la* funcționează exclusiv ca marcator cazual:

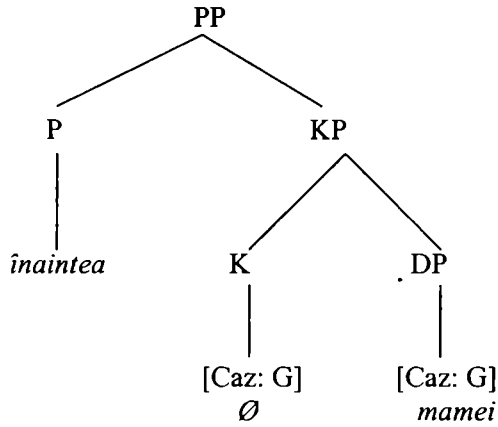
b. în această reprezentare, sub capul P apare *aproape*, plin lexical; de marchează cazual construcția:

[6] Structurile sunt preluate din limba engleză după Gorrie (2008: 5) și adaptate limbii române; pentru a nu complica inutil abrevierea, am păstrat sistemul de abrevieri din limba engleză (PP, KP, DP).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

c. aici, sub P apare *înaintea*, plin lexical, și avem un K nul:

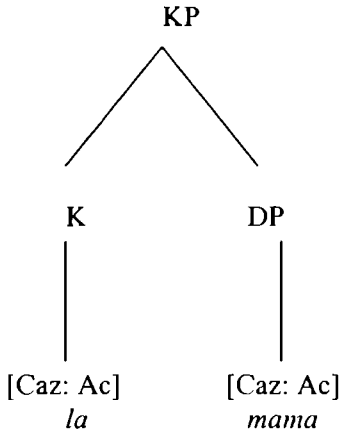

Cu toate acestea, în analiza cu P nul se pierde o generalizare importantă. Prin folosirea unei structuri sintactice identice pentru grupurile prepoziționale lexicale și funcționale, este mai dificil de obținut proprietățile divergente ale fiecărei clase de prepoziții pe baza principiilor existente (Gorrie 2008: 5).

Mecanismul exact prin care se obține varietatea semantică a prepozițiilor funcționale (comparativ cu semantismul redus al prepozițiilor lexicale) nu este pe deplin cunoscut. O posibilă soluție este propusă de Gorrie (2008: 6), care, punând accent pe gama largă de sensuri ale prepozițiilor funcționale, folosește prepoziția *la*[7] ca exemplu. Multele și diversele sensuri ale lui *la* par a se reuni în patru grupuri mari:

a) *la* spațial,
b) *la* temporal,
c) *la* de activitate sau circumstanță, și
d) *la* tematic.

Dacă prepozițiile funcționale sunt într-adevăr exponenți ai lui K, ca în schema de mai jos:

[7] Autorul folosește exemple în limba engleză. Acestea însă se potrivesc și la specificul limbii române. Traducerea îmi aparține.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

atunci utilizarea acestora ca marcatori cazuali pentru anumite verbe nu trebuie să ne surprindă. Sub această analiză, *la* are următorul set de trăsături: o trăsătură [K:] nerealizată și o trăsătură de caz morfologic [Caz: Ac.]. Această a doua trăsătură asigură exprimarea complementului lui *la* cu acuzativul morfologic. Trăsătura [K:] apare fără realizare și va primi caz abstract (Gorrie 2008: 7). Mai mult, funcția lui K este să mijlocească un număr mare de cazuri abstracte și un număr mic de cazuri morfologice. Cu aplicare la limba română, mediatorul K permite exprimarea GDet cu acuzativul, genitivul sau dativul (deși genitivul și dativul se construiesc canonic cu prepoziții bogate semantic).

4. Concluzii

Având în vedere toate cele de mai sus, Gorrie (2008) conchide că există o distincție categorială între prepoziții numite funcționale (cărora li se atribuie trăsătura K) și prepozițiile numite lexicale (care includ un GPrep superior, în plus față de KP). Ipoteza scindării GPrep, consideră Gorrie (2008: 12) este mult mai evidentă în analiza unei limbi precum irlandeza, care folosește dihotomia prepoziții flexionare vs. neflexionare, paralelă cu distincția lexical/funcțional din limbi mai analitice. O consecință a aplicării acestei teorii ar fi reducerea considerabilă a clasei adverbelor de loc și de timp.

BIBLIOGRAFIE:

*** GA 1954	= *Gramatica limbii române*. Editura Academiei Republicii Populare Române. București.
*** GAR 1963	= *Gramatica limbii române*. Editura Academiei Republicii Populare Române. București.
*** GALR 2005	= Gramatica limbii române. Editura Academiei Române. București.
Gorrie 2008	= Gorrie, C. *The split-PP hypothesis and its implications*. În "Proceedings of the 2008 annual conference of the Canadian Linguistic Association", URL disponibil: http://www.chass.utoronto.ca/~cla-acl/actes2008/CLA2008_ Gorrie.pdf
Mardale 2007	= Mardale, A. 2007. *Les prépositions fonctionnelles du roumain: étude comparative* [teză de doctorat], Université Paris 7.
Starke 1993	= Starke, M. 1993. Notes on prepositions and clause-structures. Memoire de Diplome, University of Geneva.

SPLIT-PP

Abstract

This article deals with the syntactic analysis of prepositional phrases. Considering their heterogeneous status, Gorrie 2008 puts forth a new theory, according to which there should be a split in the syntactic representation of PPs. As such, a K node is introduced, which is responsible for case assignment. For lexical prepositions, the P head is phonologically, whereas the K head is Ø, while with functional prepositions, they only occupy a K position.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
ionut.geana@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ADVERBELE GLOTONIME ROMÂNEŞTI. OBSERVAŢII LEXICALE ŞI SINTACTICE

CARMEN MÎRZEA VASILE

1. Precizări preliminare

Lexemele precum *româneşte, franţuzeşte, ruseşte, englezeşte*, care conţin sufixul adverbial *-eşte*, pot denumi limbi – fiind echivalente cu „limba română" sau „româna", „limba franceză" sau „franceza" etc. (1) – sau pot trimite la o caracteristică etnopsihologică – fiind parafrazabile printr-un modal de tipul „în felul românilor", „ca românii", „cum obişnuiesc românii" (2).

(1) *Vorbesc/ştiu* ***româneşte/franţuzeşte.***
(2) *Marta găteşte* ***româneşte/franţuzeşte.***

Un alt sens modal, derivat din primul, este „clar, bine"/„neclar"; acest sens este activat în contexte identitare de tipul:

(1'a) *Nu înţelegi/nu pricepi* ***româneşte?***,

respectiv, non-identitare:

(1'b) *Vorbesc* ***turceşte/chinezeşte?!*** *Ce nu înţelegi?*

În cele ce urmează, vom face câteva observaţii sincronice şi diacronice asupra glotonimelor româneşti cu formă adverbială[1], care îmbină trăsături adverbiale (prezenţa sufixului specific adverbial *-eşte* – din punct de vedere morfolexical) şi nominale (posibilitatea de ocupare a poziţiei de complement direct, de subiect etc., vezi *infra*, 3 – din punct de vedere sintactic).

Existenţa acestei subclase de lexeme este importantă tipologic: prin aceste forme adverbiale sufixate folosite substantival, româna se aseamănă cu latina (fără ca filiaţia să fie în ceartă, vezi Arvinte 1983:81, 91–92), dar şi cu albaneza (vezi *infra*, 4), şi se

[1] Se includ aici şi numele de dialecte, în sens foarte larg (*moldoveneşte, munteneşte, săseşte* etc.), precum şi adverbe de tipul *străineşte, europeneşte, păsăreşte*, care denumesc tipuri speciale de limbaj: *străineşte* – o limbă străină, neprecizată; *europeneşte* – o limbă europeană, nespecificată; *păsăreşte* – un limbaj artificial, codat, ludic; adverbul *muţeşte* poate exprima anularea limbajului verbal (vezi şi Zafiu 2001, „Glotonime" [în argou]: http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/31.htm).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

deosebește de limbi romanice precum franceza, italiana, care construiesc adverbe modale preponderent derivativ, cu *-ment(e)*, dar ca glotonime folosesc forme omonime cu adjectivul etnonim, precum fr. *(le) français, (l')anglais*, it. *(l')italiano, (l')inglese*[2].

Schimbările lexicale din ultimele două secole din domeniul numelor de limbi, mai exact micșorarea inventarului activ de forme adverbiale (vezi *infra*, 2), urmează direcția de evoluție a românei dintr-o limbă „parțial adverbială" spre o limbă mai degrabă „non-adverbială" (vezi Mîrzea Vasile 2009:101). Concomitent, prin pierderea unor particularități de construcție specific substantivale ale glotonimele în *-ește* (vezi *infra*, 3), sensurile tind să se diferențieze formal, polisemia lexemelor discutate reducându-se[3].

Aspectele prezentate în continuare se bazează pe consultarea unui corpus de română actuală[4], a unor lucrări mai vechi, în special, din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea, și a dicționarelor (vezi *infra*, *Bibliografia*).

2. Observații despre evoluția inventarului adverbelor glotonime

Glotonimele în *-ește* au atestări vechi, de exemplu: *românește*, la 1534; *jidovește* – 1567; *ovreiașe* – 1563; *sârbește* – 1564; *grecește* și *latinește* sunt înregistrate tot în secolul al XVI-lea (conform TDRG[3]). Acestea își restrâng destul de mult inventarul activ, nemarcat stilistic, în secolul al XX-lea. De la neologismele mai recente desemnând popoare nu se mai formează adverbe (*afgan, argentinian, bolivian, libanez* etc.). În ce privește dinamica (relativ) recentă a inventarului acestor forme în *-ește*, dinamică urmărită în dicționare și în corpus, sunt relevante următoarele informații:

- Destul de multe forme (raportate la ansamblu) înregistrate în DI nu mai apar în dicționarele actuale românești (am avut în vedere DEX, DOOM[2] și DILR): *austriecește, cehoslovăcește, croățește, persește/persienește, polonește, săsește, sirienește, șcheiește*.[5]
- De asemenea, multe adverbe în *-ește* înregistrate în dicționarele amintite (DEX, DOOM[2] ori DILR) nu apar în corpusul de română actuală folosit; în această situație sunt cuvintele: *arăbește, aromânește, cehește, elinește, jidănește, leșește, ovreiește, slavonește, slovenește, spaniolește, șvăbește, tătărește*. De altfel, în DOOM[2] sunt

[2] Situația din limbile romanice actuale, dar și în stadiul lor mai vechi, ar trebui detaliată. Câteva informații se găsesc în Arvinte 1983:91: „Dar pe când în cazul grupului retoroman, care a fost la un moment dat izolat de celelalte comunități romanice, adverbul *romanicĕ*, cu sensul referitor la *limbă*, s-a păstrat până astăzi (desigur, tocmai din cauza izolării), în limbile romanice apusene amintite [it., sp., pg.] urmașii adverbului și-au schimbat sensul în acela de 'operă literară în limba populară (mai ales povestiri în proză)'".

[3] Cf. it. *(l')italiano* „limba italiană" – (rar) *italianamente* „ca italienii" – *all'italiana* „în maniera italienilor", fr. *(le) français* „limba franceză" – *à la française* „în maniera francezilor".

[4] Acesta este alcătuit din texte jurnalistice (din perioada 1–15 octombrie 2007, în total 5.925 de articole), literare (artistice și eseistice, în total, 19 lucrări), științifice (12), juridice (7) și texte de română vorbită (două corpusuri, IVLRA și CORV, discuții de pe forumuri și romanul *Muzici și faze* de Ovidiu Verdeș; pentru referințele exacte, vezi Mîrzea Vasile 2009:285–288.

[5] Scriban, în gramatica sa din 1925, precizează: „*Polon* și *Polonez* se întrebuințează și ca adjective, iar ca adverbe se poate zice și *polonește*, dar se zice des și *leșesc* (*rață leșească*) și ca adverb *leșește*, că *Polonii* se numeau și se mai numesc și acuma popular *Leși*, singular *Leah*. *Polonezește* nu se zice, dar se zice *portughezește, cerchezește, chinezește*" (p.149). Formele *polonește, leșește, portughezește, cerchezește* au ieșit însă din uz destul de repede; iar *portughezește* probabil că a fost folosit foarte puțin chiar în acea perioadă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

marcate ca învechite adverbele *elineşte, leşeşte, muscăleşte*; *ovreieşte* este şi învechit, şi regional; *americăneşte* este considerat familiar.

- Unele variante lexicale sunt arhaice: *frânceşte, poleceşte, râmleneşte, ungureneşte.*
- Multe variante fonetice inventariate în DI sunt învechite: *inglezeşte, inglizeşte, spenioleşte, eoropeneşte, lătineaşte, letineşte, moscăleşte, rumâneşte.*
- Cele mai frecvente adverbe glotonime în *-eşte* în limba actuală, cu mai mult de 10 ocurenţe în corpus, sunt: *româneşte, ruseşte, franţuzeşte, ungureşte, nemţeşte, englezeşte, bănăţeneşte, ţigăneşte, greceşte, turceşte, moldoveneşte, bulgăreşte, italieneşte.*

Glotonimele în *-eşte* apar în construcţii prepoziţionale cu caracter locuţional (în primul rând cu *pe*, apoi cu *în, din, de, la, cu* etc.) mai frecvent începând din a doua parte a secolului al XIX-lea, una dintre cauze fiind, cel mai probabil, şi analogia cu locuţiunile de tipul *pe românie, pe grecie, pe latinie*[6], pe care le vor şi înlocui, împreună cu construcţii ca *în limba românească* sau, după model francez, *în limba română, în limba grecească* sau *greacă, în limba latinească* sau *latină.*

3. Observaţii despre sintaxa glotonimelor adverbiale

Din punct de vedere sintactic, până la sfârşitul secolului al XIX-lea şi, mai puţin frecvent, la începutul secolului următor, glotonimele în *-eşte* apar în variate poziţii sintactice proprii substantivului (nespecifice adverbului). Comparând situaţia din limba actuală cu cea din perioada amintită, se observă că acestea şi-au restrâns posibilităţile combinatorii de tip substantival şi tind să se specializeze pentru anumite contexte verbale.

3.1. În limba actuală, lexemele precum *româneşte, franţuzeşte*, atunci când se referă la o limbă/la un dialect etc. (şi nu la o trăsătură etnopsihologică), se deosebesc de adverbele de mod tipice prin trăsăturile următoare:

---

[6] Derivatele de tipul *romanie, grecie*, conţinând varianta de feminin a sufixului *-ie*, au apărut în limba literară (cultă), spre mijlocul secolului al XVII-lea, sub influenţă neogreacă (Arvinte 1983:124, 131, 180; Arvinte 2003:158), au avut ca perioadă de maximă utilizare mijlocul secolului al XIX-lea, iar la începutul secolului următor erau simţite arhaice. Vasile Arvinte înregistrează în studiul său din 1983 *Român, românesc, România* (p.131–137) următoarele glotonime cu această structură morfologică: *eghyptenie, elinie, frâncie/franţozie/franţuzie, grecie, jidovie, lătinie/latinie/letinie, nemţie, sârbie, slovenie, tălienie, ungurie, moldovenie, muntenie.* Aceste substantive, independente sau în expresii cu prepoziţii (*pre/pe, în, din, după, de pe, cu* etc.), au avut o frecvenţă inegală (de exemplu, în mod firesc, *românie, slovenie, lătinie* apar mai des decât *eghyptenie, jidovie, tălienie*) şi au fost preferate diferit de scriitorii vremii (de exemplu, Alecu Russo şi Gh. Asachi le-au folosit în exces, în timp ce alţii, mai mult accidental). De exemplu: *Toţi ş-adaugă numele cu* achi *sau* cachi, ***după grecie***, *fiindcă sună mai cilibiu* (Ş.A., II, Budai Deleanu, *Ţiganiada* [1800] [1970]:243); *S-au întors* ***despre slovenie*** (Ş.A., III, Budai Deleanu, *Lexicon românesc-nemţesc şi nemţesc-românesc* [1818] [1970]:43); *Să urmeze* ***sloveniei*** (Ş.A., III, Budai Deleanu, *Lexicon românesc-nemţesc şi nemţesc-românesc* [1818] [1970]:43); *Autori carii, cu însărcinarea traducerii din limbi străine, să par îndatoriţi a aduce* ***pe românie*** *străine idiotisme şi construcţii* (Asachi, *Omul literat* [1839] [1957]:332); *Învăţătură despre a lumii orânduială dumnezeiască dupre cum toate pentru pământ a fi zidite se arată de către înduratul Dumnezeu —* ***de pe grecie pe românie*** *tâlcuită cu adăugire a înrâurinţei zodiilor asupra vieţii omeneşti* (Eminescu, *Opere*, VII, *Sărmanul Dionis*, 1872); *În sfârşit am ajuns să le romanizăm limba – le-am botezat pielea* ***pe românie*** (Eminescu, *Opere*, XII, 1881); *Asta se cheamă* ***pe românie****: „A îmbăta pe cineva cu apă rece"* (Eminescu, *Opere*, XIII, 1882); *El însuşi mare dascăl* ***de slavonie*** (Iorga 1913:47)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

• Nu pot fi coordonate cu adverbe de mod propriu-zise (3) și, în mod obișnuit, nici cu nominale complemente directe (4):

(3) **Știe **franțuzește și bine***; dar *Știe **franțuzește și englezește***.
(4) **Maria învață **franțuzește și filosofie***?; *Ea știe **franțuzește și limba engleză***?; *Maria învață **franțuzește și arta gătitului***.

• Se pot cumula cu adverbe de mod propriu-zise (5), fapt imposibil dacă ar avea același statut (6):

(5) *Știe **franțuzește bine/corect***;
(6) **Recită **corect bine***; **Vorbește **franțuzește englezește***.

• Nu acceptă gradarea:

(7) **Vorbește **foarte franțuzește***.

• Nu acceptă parafrazarea cu *în mod* sau cu *din punct de vedere*:

(8) **Vorbește **în mod/din punct de vedere franțuzesc***.

• În limba actuală, aceste forme, folosite neprepozițional, apar foarte rar împreună cu un nominal complement direct, fiind preferată net construcția prepozițională (9). Propoziția *Ion povestește întâmplarea franțuzește*, deși este posibilă, este nefirească pentru perioada actuală.

(9) *Ion vorbește **franțuzește**. Ion povestește întâmplarea → Ion povestește întâmplarea **în/pe franțuzește***, sau ***în (limba) franceză***.

• Sunt sinonime perfecte cu un substantiv:

(10) *Ion vorbește **franțuzește/franceza/limba franceză***; *Maria vorbește **franțuzește** stricat → Maria vorbește **franceza** stricat*; (ironic) ***franțuzeasca** stricată a Mariei*.

• Formele adverbiale active în *-ește* apar în mod uzual în poziția de complement direct (vezi și GALR I:605, Nica 1988:97–98 și Haneș 1960:146):

(11) *Maria știe **franțuzește**/limba franceză/franceza*.

• Există situații când aceste lexeme nu sunt coocurente cu adverbul interogativ *cum*, ci, mai degrabă, cu pronumele *ce*:

(12) *Angajata știe **franțuzește** ← **Ce** știe angajata?/*Cum știe angajata?*

Deosebirile lexemelor de acest tip de substantivele veritabile sunt însă evidente: nu pot fi modificate adjectival, nu apar la cazurile oblice etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În limba actuală, în afară de inventarul activ redus de adverbe în *-eşte* nume de limbi (vezi *supra*, 2), se observă că acestea apar neprepoziţional cu precădere în contextul unor verbe tranzitive folosite generalizant (dar nu absolut, dacă admitem că formele în *-eşte* sunt complemente directe) sau al unor verbe prototipic intranzitive: *a şti, a vorbi, a învăța, a înțelege* etc. Atunci când verbul tranzitiv are un complement direct precizat, particular (lexicalizat sau nu) – *a şti o poezie într-o anumită limbă, a traduce un roman dintr-o limbă în alta, a spune o informație într-o limbă* etc. – forma cu sufix adverbial intră în expresii prepoziționale, cu *în/pe/din* (*a şti o poezie în ruseşte, a traduce un roman din româneşte în franțuzeşte* etc.). Construcțiile prepoziționale de tipul *în ruseşte, pe ruseşte* pot avea și un rol asemănător unui circumstanțial de relație, indicând cadrul enunțului: *În ruseşte/ pe ruseşte, „zerkalo" înseamnă „oglindă".*

Formelor în *-eşte* și construcțiilor prepoziționale în care intră le sunt preferate grupuri nominale și prepoziționale care conțin substantivul *limbă* sau forma substantivizată a adjectivului categorial. De exemplu, în corpusul de limbă actuală folosit, cuvântul ***ruseşte*** are 68 de ocurențe (fiind al doilea ca frecvență după *româneşte*), independent și prepoziţional, în timp ce sintagma *limba rusă* (numai cu forma de N.Ac., de asemenea, construită cu sau fără prepoziție) apare de 198 de ori, iar substantivul *rusa/rusă* (în aceleași condiții) este înregistrat de 106 ori.

3.2. Până în prima parte a secolului al XX-lea, formele cu sufixul adverbial *-eşte*, în afară de sensul „nume de limbă/de dialect (ca mijloc de comunicare)", sens care s-a conservat și în perioada următoare, aveau și înțelesul „obiect de studiu, materie" și, mai rar, și „cuvânt într-o anumită limbă". Aceste denotații, specifice substantivului, și construcțiile sintactice în care lexemele în *-eşte* apăreau sunt interdependente.

Așadar, formele în *-eşte*, cu cele trei sensuri amintite mai sus, puteau ocupa poziții sintactice mai variate decât în limba actuală, selecția prepoziţională fiind mai permisivă decât ulterior:

- Subiect

(13) *Limba bisericească mai cu deosebire, adecă vechea bulgară, a servit a forma limba rusească cea literară, dându-i un aspect foarte depărtat de graiul rusesc poporan şi apropiind-o într-un mod artificial de graiurile slavice transdanubiane, şi aceeaşi limbă bisericească a fost în curs de secoli limba oficială şi literară a serbilor, astfel că — la prima vedere — **ruseşte, serbeşte şi bulgăreşte** se pare a fi mai-mai tot una, deşi în realitate aceste trei graiuri aparțin la trei unități dialectale diferite* (Hasdeu, *Strat şi substrat* [1892]);

(14) *Căci la şcoala publică se învăța numai **greceşte*** (Negruzzi, *Cum am învățat româneşte* [1837] 1957:27);

(15) *Se învăța mai puțin **latineşte** de cum se învăța **greceşte** în Roma cea cuceritoare* (Hasdeu, *Strat şi substrat* [1892]).

- Complement direct (inclusiv intern)

(16) *Apoi de la 5 încolo studiai, la lumină, **latineşte*** (Maiorescu, *Jurnal şi epistolar* [1856] 1975:12);

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(17) *Studiai* ***englezește*** *și scrisei rândurile istea* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:12);
(18) *După-prânz, avui* ***englezește*** *și după aceea* ***franțuzește*** (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:19);
(19) *Fără a înțelege bechiu* ***lătinește*** (Hasdeu, *Pierit-au dacii?* [1860]);
(20) *Până când au stat Dachia (cu leghioanele râmlenești care împăratorul Troian le-au adus în Dachia) supt sceptrul împărății râmlenești, românii* ***romanește*** *sau* ***râmlenește*** *au vorbit* (Ș.A., I, Tempea, *Gramatică românească* [1797] [1970]:212);
(21) *Nici alt oarecarele dintrânșii vorbesc bucuros* ***greceşte****, afară de robii din Tracia* (Ș.A., III, Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* [1818] [1970]:61);
(22) *Să nu poată grăi* ***românește*** (Ș.A., III, Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* [1818] [1970]:79).

- Circumstanțial de relație, în structuri prepoziționale

(23) *Merge tot mai bine* ***cu greceşte*** (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:17);
(24) *Dară cel dintâi* voi fi *în: limba latină și greacă, în istorie, în desemn,* ***în franțuzește****.* Între *cei dintâi* ***în germănește*** *și în religiune* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:23);
(25) *Cu flauta merge foarte iute și bine; se va face, se va face;* ***cu englezește și franțuzește*** *știe diabolul, că nu văd nici un progres mai mare* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:33);
(26) *Și* ***în latinește****-mi merge* foarte bine, *asemenea* <u>*în istorie*</u>, <u>*limba germană*</u> *și* <u>*religiune*</u>*; – nu știu însă cum va fi cu matematica* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:39);
(27) *Într-o zi, m-am apucat să mărturisesc, în scris, profesorului meu de latină, mult îngăduitorul Mihail Caloianu, de ce nu sânt mai silitor* ***la latinește*** (Galaction, *Chipuri și popasuri* [1942] 1969:12).

- Circumstanțial de mod propriu-zis (cu un sens comparativ)

(28) *În același text frisingian, bunăoară, ne întâmpină contracțiunile* tva, me *pentru* tvoia, moie, *întocmai* ***ca polonește****, și până astăzi la sloveni, ca și la poloni, circulează deopotrivă* člek *și* človek = człek *și* człowiek (Hasdeu, *Strat și substrat* [1892]);
(29) <u>*Cuvântul*</u> zabr, *care se citește* ***ca francezește*** zombre *în „les ombres", nu poate fi slavic, căci, după o lege imperioasă a fonologiei slavice comparative...* (Hasdeu, *Zimbrul* [1874]);

- Modificator nominal

(30) *O istorie a românilor completă,* ***în germănește*** (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:18);

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(31) *Aici era o simplă școală elementară ceva mai bine înzestrată și tot subt numirea de mai sus, colo o clasă* ***de franceşte*** *sau de o retorică cam stătută, pe care o numeau colegiu* (Brezoianu, *Învățătorul primar*, 1848);
(32) *Păcat că nu eşti dascăl* ***de nemțeşte*** (*Junimea și junimiștii* [I. Paul, 1899] 1973:175).

- Nume predicativ

(33) *A să ne spuie în gergul provințial, care zic că e* ***frațozeşte****, că vine de la moşul logofătul A, unde a găsit pre moşul logofătul B., cu care a să prânzească la moşul logofătul C.* (Negruzzi, *Negru pe alb* [1857] 1957:193);
(34) *În Tracia propriu-zisă, devenită provincie romană cu un secol înainte de cucerirea Daciei, inscripțiunile până la Traian, sub Traian și după Traian sânt aproape toate* ***greceşte*** (Hasdeu, *Strat și substrat* [1892]).

În lucrările cu caracter lingvistic de la sfârșitul secolului al XIX-lea, lexemele în *-eşte* pot avea, din perspectiva limbii actuale, o dublă interpretare, ca în exemplele:

(35) ***Româneşte*** ademenesc *însemnează nu numai „îndulcesc", precum îl explică episcopul Bob, ci încă „amăgesc", „înşel", „vatăm"* (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]),

unde ***româneşte*** *„ademenesc"* poate însemna fie „românescul *ademenesc*, cuvântul românesc *ademenesc*", fie „în româneşte/în limba română/în română, cuvântul *ademenesc*".

Ambigue sunt și următoarele enunțuri:

(36) ***Poloneşte*** lowy *însemnează „vânătoare", de unde* do lowów *„pentru vînătoare", dar niciodată vreun câne, fie de vânătoare, fie de altă specialitate, nu s-a numit* ***poloneşte*** dolow, dolów *sau* dolowa (Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice* [1876]);
(37) ***Slavoneşte*** *„libertatea" se cheamă* svoboda (Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice* [1876]);
(38) *Gintea persică, din contra, modifică sensul primitiv al cuvântului, schimbând pe „cântec" în „lege", după cum și* ***latineşte*** carmen *„cântec" a căpătat cu timpul înțelesul de formulă judiciară* (Hasdeu, *Doina* [1882]);
(39) ***Persianeşte*** bacĭ *și* bacĭa *vrea să zică „servitor" în sensul cel mai bun al cuvântului, căci se leagă directamente, precum a observat deja Pictet, cu sanscritul* bhakta *„acel ce urmează cuiva din devotament"* (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]).

Interesant este și exemplul următor, în care echivalența dintre forma adverbială și cea substantivală este mai clară:

(40) *Luând exemple din textul publicat de Hattala, noi vedem* ***bulgăreşte*** enzik = ***polonul*** język (ĭenzyk), *pe când* ***ruseşte, ruteneşte, bohemeşte și serbeşte*** *cuvântul sună* ĭazyk *sau* ĭezik *fără nici o nazală;* ***bulgăreşte*** rănkă = ***polonul*** ręka (renka),

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pe când ***ruseşte, ruteneşte, bohemeşte şi serbeşte****:* ruka (Hasdeu, *Strat şi substrat* [1892]).

Interpretarea mai degrabă substantivală decât adverbială pentru perioada mai veche a lexemelor în *-eşte* poate fi justificată şi prin vecinătatea construcțiilor nominale analoage, ca în enunțurile următoare (vezi şi sublinierile din exemplele anterioare):

(41) *Stând Priscus de nainte curții lui Oneghesim şi apropiindu-să un schithean (vir scytha) către dânsul, care l-au heretisit* ***greceşte****, s-au mirat foarte văzând că schithul grăeşte pre limba grecească* (Ş.A., III, Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc şi nemțesc-românesc* [1818] [1970]:61);

(42) *Am să-ți aduc aminte cumcă eu învățând* ***lătineşte, italieneşte şi franțozeşte****, întru care limbi să află poesii frumoase, m-am îndemnat a face o cercare* (Ş.A., II, Budai-Deleanu, *Țiganiada* [1800] [1970]:244);

(43) *Identitatea dativului cu genitivul în câte trele limbele,* ***albaneşte, româneşte şi ungureşte*** (Hasdeu, *Studii gramaticale asupra limbei dacilor* [1874]);

(44) *La daci dară exista o clasă nobilitară şi sacerdotală care nu umbla cu capul gol ca poporul, ci purta pe cap tiare, de unde* ***latineşte*** *ei se numeau „pileati", iar în limba dacică se ziceau „Zarabi Terei" sau „Tarabi Terei"* (Hasdeu, *Basarabia* [1893]);

(45) *Grație desemnului de pe monumente plastice sau picturale, noi constatăm dară în cunoştință de cauză că* zimbrul *lui Dragoş n-a fost „urus", ci „bonasus",* ***slavoneşte*** zabr, ***ruseşte şi poloneşte*** zubr, ***litvaneşte*** stumbras, *în dialectul leto-litvan* zumbrs *şi* zubrs, ***nemțeşte*** wisent (Hasdeu, *Zimbrul* [1874]);

(46) *Legea emancipațiunei țăranilor ruseşti este publicată, nu numai* ***ruseşte****, dar şi în limbele franceză şi germană* (Kogălniceanu, *Îmbunătățirea soartei țăranilor* [1862] 1964:321).

De asemenea, alte argumente sunt posibilitatea de coordonare cu un nominal:

(47) *Mă sculai la 1/2 6 şi studiai* ***latineşte şi Omer*** (Maiorescu, *Jurnal şi epistolar* [1856] 1975:22);

şi posibilitatea de substantivizare prin ataşarea articolului:

(48) *Tu principele le ții?/****Franțozeştele*** *le ştii?* (Heliade Rădulescu, *Un muieroi şi o femeie* [1861] [1961]:87);

(49) *Şi mai vârtos să nu ştim o biată limbă românească ce se învață fără dascăl d-acasă, şi apoi când ştiai odată* ***greceştele*** *şi acum ți-ai învățat* ***franțozeştele****?* (Heliade Rădulescu, *Critica* [1847] [1961]:148).

Spre deosebire de limba actuală, până la începutul secolului al XX-lea, în contextul unor verbe tranzitive cu complement direct exprimat, lexemele în discuție sunt utilizate neprepozițional mult mai frecvent decât ulterior.

(50) *Dumnealor, însuşi rugăciunile de comunicare – dacă se mai comunică – le fac* ***franțuzeşte*** (Kogălniceanu, *Iluzii pierdute...* [1841] 1964:70);

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(51) *Acum știu ceti și declinare și comparare* ***spanioleşte****, pentru că e foarte lesne* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1857] 1975:52);
(52) *Care au tălmăcit* ***nemțeşte*** *cronica* (Ș.A., III, Budai-Deleanu, *Lexicon românesc-nemțesc și nemțesc-românesc* [1818] [1970]:46);
(53) *Îndată după aceia,* Molitvénicul *și* Ceaslovul *s-au typărit* ***româneşte*** (Ș.A., I, Tempea, *Grammatică românească* [1797] [1970]:214);
(54) *După dânsul, (în cât știu) au scris Tassòni* ***italieneşte****, un poemă* (Ș.A., II, Budai-Deleanu, *Țiganiada* [1800] [1970]:245);
(55) *Pontbriant, 764, unde traduce verbul în cestiune* ***francezeşte*** *prin „avoir la* courante (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]).

Sintagmele de tipul *în românește, pe românește, din românește* sunt mai rare decât în limba actuală:

(56) *Mă apucai și făcui* ***în germăneşte*** *o nocturnă* (Maiorescu, *Jurnal și epistolar* [1856] 1975:31);
(57) *Această vestită bucată* [...] *domnia-sa a început a o retraduce iarăși* ***în româneşte*** *în „Instrucțiunea publică din Valahia"* (Hasdeu, *Pierit-au dacii?* [1860]).

Preferința mai mare pentru utilizarea neprepozițională este evidentă și în alte contexte sintactice, așa cum se poate observa în exemplele:

(58) *Și fiindcă prea mult ar fi a vorbi deodată* ***româneşte*** *despre evenimente eroice au despre intrigi de saloane, care atunce numai în limbi streine se urzeau* (Asachi, *Scrieri literare*, vol. II, *Mirtil și Hloe* [1916/1850] [1957]:253);
(59) *D. p.* viteaz, treaz, dârz, obraz *ș.a. la plural* ***slavoneşte*** *nu schimbă pe z în j* (Negruzzi, *Negru pe alb* [1857] 1957:214–215);
(60) *Ea a rămas izolată, pe când* ***româneşte*** *se conservă într-o familie întreagă de termeni omogeni* (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]);
(61) *D. Pontbriant zice că cânele de stână se cheamă* ***româneşte*** mosoc (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]);
(62) Urdă *însemnează* ***româneşte*** *„le fromage à la pie"* (Hasdeu, *Originile păstoriei la români* [1874]);
(63) ***Ungureşte****, ca și* ***româneşte****, dativul și genitivul, atât la singurit precum și la înmulțit, au una și aceeași terminațiune* (Hasdeu, *Studii gramaticale asupra limbei dacilor* [1874]);
(64) *D-sa îmi era cunoscut mai denainte printr-o carte foarte meritorie, publicată* ***franțuzeşte*** *pe la 1870* (Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice* [1876]);
(65) *Mai pe scurt,* ***lătineşte*** *la singurit și la înmulțit genitivul și dativul în numi și-n pronumi diferă cu desăvârșire unul de altul* (Hasdeu, *Studii gramaticale asupra limbei dacilor* [1874]);
(66) *Încât însemnează propriamente „de aceeași origine cu mine" și se traduce foarte bine* ***latineşte*** *prin „co-gnatus"* (Hasdeu, *Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice* [1876]).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Concluzii. Direcții de cercetare

Exemplele anterioare ilustrează dinamica foarte mare a sintaxei glotonimelor în -eşte în ultimele două secole. Aceste forme au avut şi au un statut lexico-gramatical hibrid, substantival – în special prin pozițiile sintactice necircumstanțiale în care apar – şi adverbial – mai ales datorită sufixului specific adverbelor şi, prin caracterizare negativă, datorită trăsăturilor nesubstantivale (lipsa modificatorilor de tip adnominal, incompatibilitatea cu cazurile oblice etc.)[7]. În limba actuală, utilizarea substantivală neprepozițională a glotonimelor în -eşte s-a restrâns la verbele tranzitive (în mod prototipic sau nu) care se referă, în general, la: *a vorbi, a şti, a cunoaşte, a înțelege, a învăța* o limbă. Pentru alți regenți, sunt uzuale locuțiunile şi expresiile cu prepozițiile în, pe, din.

Micşorarea inventarului activ al adverbelor nume de limbi este corelată cu tendința generală a adverbelor româneşti de pierde marcarea sufixală şi cu schimbările sintactice produse în acest subdomeniu.

Pentru explicații cauzale ale situației sincronice şi diacronice din română, precum şi pentru concluzii tipologice mai pertinente, studiul glotonimelor româneşti ar trebui raportat la descrierea numelor de limbi din latină, dar şi la cea din alte limbi romanice sau neromanice, precum şi la cea din albaneză. Pentru a justifica necesitatea acestei contextualizări, prezentăm foarte succint cazul latinei şi al albanezei.

• În limba latină, glotonimele aveau şi o formă adverbială (*latine, graece, hispane, osce, gallice, tusce, romane,* chiar *barbare/barbarice, rustice* etc.), iar sintaxa acestor adverbe era similară cu cea a adverbelor glotonime româneşti (mai ales de până acum aproximativ un secol)[8]. De exemplu, şi în latină adverbele nume de limbi puteau ocupa o poziție de tip complement direct:

(67) ***Latine/graece*** *loquitur* 'Vorbeşte latineşte/greceşte'.

şi puteau fi coocurente cu un adverb de mod propriu-zis:

(68) *Bene* ***latine*** *loquitur* 'Vorbeşte bine latineşte'.

• Şi în limba albaneză există glotonime cu formă adverbială – *frëngjisht* 'franțuzeşte', *anglisht* 'englezeşte', *rumanisht* 'româneşte' etc.[9] – care pot fi subcategorizate de verbe precum *a vorbi, a înțelege, a scrie, a citi*:

(69) *A flet* ***anglisht****?* 'Vorbeşti englezeşte/engleză?'
(70) *Unë kuptoj pak* ***greqisht*** 'Înțeleg puțin greceşte/greacă'.[10]

---

[7] De remarcat şi folosirea substantivală a numelor de dansuri – *boităneşte, căluşereşte, păpuşeşte, ungureneşte* etc.: *A juca* ***boităneşte*** *„a juca boităneasca"*, Pamfile, J. III (*apud* Haneş 1960: 146).

[8] Aceste particularități de construcție, dintre care nu vom ilustra decât două în exemplele (67) şi (68), au fost verificate în corpusul de texte în limba latină disponibil on-line *Corpus Scriptorum Latinorum* (CSL) – *http://www.forumromanum.org/literature/*, căutând în vastul material nume de limbi. Vezi şi Pinkster 2005:113, Ogilvie, Souter 1901: 155, 261–262.

[9] Acestea sunt formate cu sufixul *-isht*, ca şi adverbele modale: *automatikisht* '(în mod) automat', *butësisht* '(în mod) delicat; drăguț', *ekonomikisht* '(din punct de vedere) economic', *gradualisht* '(în mod) gradual', *lehtësisht* 'uşor; simplu; natural' etc. (*Webster's Albanian – English Thesaurus Dictionary* 2008).

[10] Exemplele (69) şi (70) sunt preluate de pe site-ul *http://www.angelfire.com/ab/fjalor/fjaliw.html*, unde sunt echivalate în engleză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

De la aceste adverbe (şi nu de la adjectivele etnonime – *francez, franceze, frëng, frënge* 'francez, franţuzesc') se pot forma substantive veritabile, de tipul *frëngjishte* (nearticulat) 'franceză' şi *frëngjishtja* (cu articol hotărât) 'franceza':

(71) ***Frëngjishtja*** *është një gjuhë e bukur* 'Franceza este o limbă frumoasă'. Cf. exemplele (48) şi (49).

Specificul lexical şi sintactic al adverbelor glotonime româneşti trebuie definit şi prin raportare la variaţiile următoare prezente şi în alte limbi (de exemplu, franceza, italiana, engleza, albaneza):

- nearticulat/articulat hotărât: fr. *français/le français*, it. *italiano/l'italiano*, rom. *franceză/franceza* etc.;
- prepoziţional/neprepoziţional: fr. *français/en français*, it. *italiano/in italiano*, rom. *franceză/în franceză, franţuzeşte/în franţuzeşte*; engl. *English/in English*; alb. *frëngjisht/në frëngjisht/në frëngjishte*; lat. *latine/in latinum* etc.;[11]
- adverbial (cel puţin formal)/ substantival: rom. *franţuzeşte/franceză (franceza), în franţuzeşte/în franceză*; alb. *frëngjisht/në frëngjisht/në frëngjishte* etc.

De asemenea, este relevantă tipologic şi compararea românei cu alte limbi în ceea ce priveşte forma şi construcţia complementului intern lexicalizat în cazul verbelor precum *a vorbi*.

BIBLIOGRAFIE:

Arvinte 1983 = Vasile Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Arvinte 2003 = Vasile Arvinte, „Désignations des langues de la Romania du Sud-Est", în Ernst, Gleßgen *et. al.* 2003, p. 156–163.

GALR = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române. I. Cuvântul. II. Enunţul*, tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2008 (coord.: Valeria Guţu Romalo).

Giry-Schneider 1981 = Jacqueline Giry-Schneider, „Les compléments nominaux du verbe *dire*", în *Langages*, 63/1981, p. 75–97.

Gramatika e gjuhës shqipe 2002 = *Gramatika e gjuhës shqipe. 1. Morfologjia. 2. Sintaksa* (Akademia e shkencave e shqipërisë/ Instituti i gjuhësisë dhe i letërsisë), Botimi i Akademisë së Shkencave, Tiranë.

SMFC II = Al. Graur, J. Byck, M. Avram (red. resp.), *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Le bon usage 2008 = Maurice Grevisse, André Goosse, *Le bon usage : grammaire française*, 14e édition, Bruxelles, De Boeck – Duculot.

Ernst, Gleßgen *et. al.* 2003 = Gerhard Ernst, Martin-Dietrich Gleßgen, Christian Schmitt, Wolfgang Schweickard (eds), *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen/ Histoire linguistique de la Romania. Manuel international d'histoire linguistique de la Romania*, vol. I, Berlin, New York, Walter de Gruyter.

Haneş 1960 = Gh. Haneş, „Sufixele adverbiale *-eşte* şi *-iceşte*", în SMFC II, p. 139–149.

[11] Discuţii pe aceste teme, care ilustrează ezitarea nativilor, se pot găsi pe forumul lingvistic: *http://forum.wordreference.com* („Je parle (bien) (le/ en) français" şi „I must learn Italian").

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Lamiroy, Charolles 2008 = Béatrice Lamiroy, Michel Charolles, „Les verbes de parole et la question de l'(in)transitivité", în *Discours*, 2/2008 (http://discours.revues.org/ index3232. html).

Mîrzea Vasile 2009 = Carmen Mîrzea Vasile, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie și descriere*, teză de doctorat, București, Universitatea din București (ms.).

Nica 1988 = Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea.

Ogilvie, Souter 1901 = Robert Ogilvie, Alexander Souter, *Horae Latinae: Studies in Synonyms and Syntax*, 39 Paternoster Row, London, New York and Bombay, Longmans, Green, and Co.

Pinkster 2005 = Harm Pinkster, *On latin adverb*, Amsterdam, Amsterdam University Press.

Scriban 1925 = A. Scriban, *Gramatica limbii românești (Morfologia) pentru folosința tuturor*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească".

Zafiu 2001 = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București (http://ebooks.unibuc.ro/filologie/Zafiu/).

Dicționare

DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1998 (conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche) (http://dexonline.ro/).

DI = Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, *Dicționar invers*, București, Editura Academiei, 1957.

DILR = C. Căpățînă (coord.), *Dicționar invers al limbii române*, București, Editura Niculescu, 2007.

DOOM^2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Univers Enciclopedic, 2005 (coord.: Ioana Vintilă-Rădulescu).

TDRG^3 = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* 3, Band I–III, I: 2000, II: 2003, III: 2005, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Clusium.

Webster's Albanian – English Thesaurus Dictionary 2008 = Philip M. Parker (ed.), *Webster's Albanian – English Thesaurus Dictionary*, Fontainebleau & Singapore, INSEAD.

Wörterbuch Albanisch – Deutsch 1977 = Oda Buchholz, Wilfried Fiedler, Gerda Uhlisch, *Wörterbuch Albanisch – Deutsch*, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie.

Corpus

Asachi 1957 = Gh. Asachi, *Scrieri literare*, vol. II, ediție îngrijită, cu prefață, note și glosar de N.A. Ursu, [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă.

Galaction 1969 = Gala Galaction, *Chipuri și popasuri: confesiuni literare*, ediție îngrijită, prefațată și tabel cronologic de Teodor Vârcolici, București, Editura pentru Literatură.

Hasdeu 2009 = B.P. Hasdeu, *Pierit-au dacii?*, ediție îngrijită de Gr. Brâncuș, București, Dacica, 2009 (ediție electronică).

Heliade Rădulescu 1961 = Ion Heliade Rădulescu, *Pagini alese*, antologie, prefață și note de Ion Oana, texte stabilite de Vladimir Drimba, [București], Editura Tineretului.

Iorga 1913 = N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, Vălenii-de-Munte, Tipografia Societății „Neamul Românesc".

Junimea și junimiștii 1973 = *Junimea și junimiștii: scrisori și documente inedite*, ediție îngrijită, introducere și note de Ion Arhip și Dumitru Văcariu, Iași, Junimea.

Kogălniceanu 1964 = Mihail Kogălniceanu, *Tainele inimei. Scrieri alese*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Dan Simonescu, București, Minerva.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Maiorescu 1975 = Titu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar*, vol. I (noiembrie 1855 – martie 1859), studiu introductiv de Liviu Rusu, ediţie îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon, Bucureşti, Minerva.
Negruzzi 1957 = Constantin Negruzzi, *Opere alese. I. Proză*, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.
Ş.A. = *Şcoala Ardeleană*, vol. I–III, Ediţie critică de Florea Fugaru. Studiu introductiv şi note de Romul Munteanu, [Bucureşti], Editura Albatros, [1970].
Baza de texte electronice a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti (lucrările autorilor care nu se regăsesc în lista surselor fac parte din această culegere electronică de texte).
Corpus Scriptorum Latinorum (CSL) – *http://www.forumromanum.org/literature/*.
Internet.

LES ADVERBES GLOTTONYMES ROUMAINS. OBSERVATIONS LEXICALES ET SYNTAXIQUES

Résumé

Un mot roumain tel que *franţuzeşte* peut avoir, vu le contexte et la période, les équivalents français '(le) français' ou 'en français'. L'auteur décrit, du point de vue lexical et syntaxique, une sous-classe des adverbes roumains en *-eşte* : les adverbes qui sont des noms de langues (*româneşte* '(le) roumain', *englezeşte* '(l')anglais', *ruseşte* '(le) russe', etc.). Ces lexèmes ont une forme spécifique à l'adverbe (le suffixe adverbial *-eşte*, propre aux adverbes de manière exprimant une comparaison) et des traits syntaxiques qui les relient plutôt aux noms (l'impossibilité de coordination avec un adverbe de manière évaluatif ; le cumul avec un adverbe évaluatif ; la correspondance avec le pronom interrogatif au nominatif *ce ?* 'quoi', à part la co-occurrence à *cum ?* 'comment', etc.). Diachroniquement, on peut remarquer l'inventaire de plus en plus restreint de ces adverbes, autant que la préférence actuelle pour les constructions prépositionnelles de type *în/pe franţuzeşte* 'en français'.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
carmen_marzea@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PREPOZIȚIILE DIN PERSPECTIVA SEMANTICII COGNITIVE

MONA MOLDOVEANU POLOGEA

Introducere

Semantica cognitivă explică prin principii cognitive, biologice şi pragmatice modul în care vorbitorul atribuie o anumită caracteristică sau relevanță obiectelor şi cuvintelor care denumesc obiectele. Ea porneşte de la cercetarea modului în care expresiile lingvistice sunt determinate de conceptualizare şi stabileşte relația dintre această conceptualizare şi factorii externi, precum vorbitorii sau mediul.

Studiile care analizează prepozițiile din perspectiva semanticii cognitive sunt axate până acum asupra limbilor engleze şi franceze şi conferă prepozițiilor importante roluri semantice. Gramatica cognitivă consideră că sensul lexical al prepozițiilor se extinde, mai ales în utilizările metaforice şi metonimice sau în contextele în care prepozițiile spațiale apar în structuri care denumesc emoții, stări etc.

Un principiu de bază al studiilor europene de semantică cognitivă se referă la faptul că un conținut semantic reprezintă rezultatul proceselor minții noastre, care interacționează cu realitatea extralingvistică. Astfel, putem înțelege sensul unei forme lingvistice numai în relație cu celelalte structuri cognitive. Prepoziția face parte – cu siguranță – din astfel de structuri cognitive.

Întrucât în literatura de specialitate străină există numeroase studii care se referă la prepozițiile limbilor engleză din franceză din perspectiva semanticii cognitive, am aplicat principiile acestei teorii prepozițiilor din limba română; demonstrând că multe dintre prepozițiile spațiale sau temporale pot exprima circumstanța, modalitatea, cauza, scopul, aproximarea etc. Conceptualizarea relațiilor dintre spațiu, timp şi domeniile „mentale" ale experienței apare în orice limbă în care se manifestă fenomenul de polisemie a prepozițiilor.

1. Analiza aplicată asupra limbii române

1.1. Prepoziții spațiale şi temporale în română

Dintre prepozițiile limbii române cu sens spațial şi temporal, amintim:
lângă (cartea este *lângă* masă)
până (vine *până* la ora 7)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

spre (direcția este *spre* Piața Romană)
sub (telefonul este *sub* carte)
în (farfuria este *în* chiuvetă)
către (el vine *către* mine)
înspre (vine *înspre* școală)
dinspre (vine *dinspre* școală)
între (stă *între* doi stâlpi)
până (până diseară)
către (vine *către* seară)
peste (peste acoperiș)

Referitor la relația spațiu – timp, majoritatea prepozițiilor care se folosesc în contexte spațiale în română, apar și în contexte temporale: *către, dinspre, la, în, până, pe, peste, spre* și *sub. Lângă, prin* și *înspre* se folosesc numai în contexte spațiale, iar *cu* numai în context temporal (lipsește *cu* săptămânile).

Cele mai multe prepoziții spațiale și temporale și-au extins sensul, introducând și alte valori semantice (de ex. modalitatea, cauza, scopul, relația, instrumentul, originea etc.).

Alte nuanțe semantice exprimate de prepozițiile spațiale și temporale din română.

Sens	către	cu	dinspre	după	în	înspre	între	la	lângă	până	pe	peste	prin	spre	sub
spațiu				x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Timp		x	x	x	x	x		x		x	x	x		x	x
modalitate		x			x			x			x	x	x		
circumstanță								x			x				
direcție	x		x			x								x	
cauză					x			x							x
relație					x						x				x
echivalență											x			x	
instrument		x			x								x		
scopul					x									x	
comparație					x						x				
măsură											x				
origine			x												
extindere												x			
asociere		x													
reciprocitate							x								
starea				x										x	x
distribuție											x				

În cele ce urmează, vom exemplifica informațiile din tabel cu enunțuri în care valorile semantice ale prepozițiilor spațiale și temporale din română sunt diversificate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prepoziția *către*:
- direcția: vântul bate *către* țărm / se îndreaptă *către* noi
Prepoziția *cu*:
- timpul: nu vine pe acasă *cu* zilele
- modul: plânge *cu* jale, râde *cu* lacrimi
- asocierea: vine *cu* prietenii lui
- instrumentul: scrie *cu* pixul / *cu* creionul
Prepoziția *dinspre*:
- direcția: Vin *dinspre* Piața Romană
- timpul: *Dinspre* seară
- originea: nepot *dinspre* tată
Prepoziția *după*:
- timpul: *După* sărbători, ne vedem cu siguranță.
- locul: *După* casă, se află un bloc mare (în spatele casei)
- instrumentul: Predă limba română *după* metoda LaRousse.
- modalitatea, conformitatea: *După* lege, sunteți responsabil de cele întâmplate.
Prepoziția *înspre*:
- timpul: vine *înspre* seară
- direcția: vine *înspre* şcoală
Prepoziția *la*:
- locul: ne vedem *la* primărie
- timpul: ne întâlnim *la* (ora) şase
- starea: el este *la* lucru
- modalitatea: a condus *la* viteză maximă
- circumstanța: a plecat *la* auzul acestor cuvinte, *la* plecare / *la* venire
- cauza: a râs *la* gluma lui
- limita: opreşte-te *la* rândul al doilea
Pe poate exprima:
- locul: cartea este *pe* masă
- perioada de timp: analiză *pe* semestru / trimestru
- relația: vorbeşte *pe* seama cuiva
- modalitatea: a plecat *pe* furiş
- circumstanța: a venit *pe* ploaie / ninsoare
- echivalența: a plătit 10.000 de lei *pe* reparația la casă
- introduce complementul direct (persoană): l-am văzut *pe* Mihai
- modul: merge *pe* cal / *pe* tractor
- comparația: pare mult mai în vârstă *pe* lângă fratele lui
- măsura: camere de 20 *pe* 15 metri.
- distributiv: are 3.000 *pe* lună
- relație specificată contextual: *pe* cuvânt de onoare
Prepoziția *până*:
- timpul: vine *până* la ora 7
- spațiul: a venit *până* la stradă
Prepoziția *spre*:
- direcția: direcția *este* spre Piața Romană

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- timpul: până *spre* jumătatea lui septembrie, sunt foarte ocupat
- starea: *spre* mulțumirea lui, studenții au venit
- scopul: se duce *spre* a se convinge
- echivalența: *spre* răsplată, a cerut mai multe lucruri

Prepoziția *sub*:
- locul: telefonul este *sub* carte
- timpul: nu ajung la tine *sub* o oră
- cauza: a murit *sub* cuțit
- relația: *sub* raportul / *sub* acest raport
- starea: omul este *sub* vremuri / *sub* pretext / *sub* jurământ

Prepoziția *în*:
- locul: farfuria este *în* chiuvetă
- timpul: ajung la tine *în* câteva minute, *în* scurt timp, *în* iunie ține cursul
- cauza: frunzele se clatină *în* vânt
- relația: nu ești *în* temă
- scopul: se duce *în* căutare de noi colaborări
- modul: s-au înțeles *în* scris
- comparația: desenul este *în* formă de romb
- modalitatea: *în* întregime / *în* totalitate
- starea: plânge *în* disperare

Prepoziția *prin*:
- locul / spațiul: jucăria e *prin* casă
- modalitatea: comunică *prin* email / comunică *prin* interpret
- instrumentul: predă *prin* metoda Berlitz / se înțeleg *prin* semne

Prepoziția *peste*:
- locul: *peste* acoperiș există o altă pânză
- extinderea: s-a întins și *peste* biroul meu, e *peste* măsură de obraznic, șef *peste* toți robii
- timpul: ne vedem *peste* 3 ore
- modalitatea: pune întrebări *peste* întrebări

Prepoziția *între*:
- locul: cartea este *între* mese
- timpul: masa este între orele 3 și 4
- reciprocitatea: ceartă *între* frați

Lângă, între sau *înspre* arată numai direcția, proximitatea sau situarea în spațiu.
Ex.: cartea este *între* mese / stă *lângă* ușă / mine, vine *înspre* școală, vântul bate către noi
Către poate exprima și timpul: vine *către* miezul nopții

1.2. Conceptele de timp, spațiu, static, instrument, cauză, scop etc.

1.2.1. Staticul

Staticul este un concept reprezentat de cele trei prepoziții: *la, în, pe, spre* și *sub*.
Ex.: El este *la* lucru / masă.
Plânge *în* disperare / *în* dorul lelii.
Pe ascuns / *pe* furiș

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Spre mulțumirea lui, studenții au venit.

Omul este *sub* vremi / *sub* presiunea împrejurărilor.

Staticul exprimat în toate cele patru exemple este diferită. Prepoziția *la* denotă o stare activă, în care de obicei este implicat un subiect - o persoană angajată într-o activitate. Activitatea în sine este punctul de orientare, prin urmare folosirea lui *la* este justificată.

În denotă stări emoționale (*în* disperare) etc. *Spre* exprimă o stare pasivă (*spre* mulțumirea / nemulțumirea lui), iar *sub* arată o sugestie în prezența unui factor exterior care controlează acțiunea (omul este *sub* vremuri).

1.2.2. Modalitatea, instrumentul și circumstanța

Printre prepozițiile care exprimă aceste concepte, se numără: *la, pe, în, peste, prin.*

Prepozițiile folosite în aceste contexte indică modul în care se desfășoară o acțiune, . contactul sau legătura dintre două situații sau concepte.

La exprimă modalitatea și circumstanța, *în* și *prin* denotă instrumentul și modalitatea, *pe* indică instrumentul și circumstanța, iar *cu* și *peste* arată modalitatea, instrumentul și asociativitatea. *La, peste* și *în* sunt întrebuințate cu nume abstracte și concrete (stă peste drum), *pe, prin* și *cu* sunt folosite cu nume concrete (*pe* ploaie, *pe* ninsoare).

1.2.3. Cauza și scopul

Prepozițiile care arată cauza unui fenomen sunt *la, sub* și *în*, iar prepozițiile care denumesc scopul acțiunii sunt *spre* și *în*.

1.2.4. Relația, echivalența, comparația, măsura, originea, asocierea

Relația este exprimată de prepoziția *pe*, asocierea de *cu*, *dinspre* arată originea, *în* și *sub* denumesc relația, *spre* și *pe* echivalența, iar *pe* măsura. Numele care însoțesc aceste prepoziții pot fi concrete sau abstracte.

Aria, modalitatea, instrumentul, cauza, relația, asocierea, comparația, scopul sunt considerate – în gramatica cognitivă – domenii conceptuale care se referă la anumite situații de comunicare. Aceste interpretări accentuează rolul pe care îl are prepoziția în context. Spațiul fizic este delimitat de spațiul conceptual în care se înscriu toate aceste categorii relaționale.

1.2.5. Relațiile metaforice în care este implicată prepoziția

Metafora (din greacă: *metapherin*) este o figură de stil prin care se care se produce un „transfer de sens" (Dana Manea (2001): 172) al cuvintelor prin intermediul unei comparații.

Procesul de realizare a ei constă în identitatea dintre două obiecte (lucruri, ființe etc.) diferite pe baza unei analogii sau a unei comparații subînțelese.

În semantica cognitivă, metafora și metonimia sunt văzute drept „mecanisme care asigură procesul de înțelegere, modalități de structurare a experienței umane și, prin aceasta, constituie principii de organizare a semnificației cuvintelor" (Dana Manea (2001): 173)). În această definiție este reliefată legătura inerentă dintre limbă și gândire, dintre experiența umană și semnificația cuvintelor. Sistemul uman conceptual este văzut în semantica cognitivă în mare parte drept unul metaforic și metonimic, întotdeauna diferit de la o cultură la alta, în funcție de realitățile specifice fiecărei țări / regiuni.

Structurile metaforice (figurate) sau expresiile / locuțiunile în care sunt prezente prepozițiile sunt numeroase: *a veni **de** jos* (din mase, din popor), *muncă **de** jos, înaintat **în** vârstă, nici **pe** departe, **până** departe* (pe o distanță mare), ***de** departe*. Acest tip de „metafore" sunt numite de G. Lakoff[1] „metafore orientaționale" în limba engleză. În literatura de specialitate românească, ele reprezintă expresii sau locuțiuni.

[1] Citat de Dana Manea 2001: 182.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Al doilea tip de metafore, cele ontologice, denumesc sistemul nostru conceptual. Astfel de exemple sunt reprezentate de enunțuri precum:

***Pe** cer apare soarele.*

*Apele izvorăsc **din** pământ.*

*Ploaia vine **din** cer.* (Dana Manea (2001): 182))

Ultimul tip de metafore sunt cele structurale, în care un concept clar definit este utilizat pentru a-l delimita pe altul, mult mai puțin conturat.

Ex.: *sunt lipsit **de** apărare, fierbe **de** furie, a înghețat **de** uimire, freamătă **de** fericire.*

În acest tip de structuri, prepoziția introduce elementul principal al figurii de stil sau al expresiei cu sens figurat. Sensul ei se reduce în acest gen de expresii, depinzând de sensul celorlalte elemente ale expresiei / locuțiunii. În al doilea tip de „metafore" - cele „ontologice" - (conform clasificării lui Lakoff), prepoziția are un sens mai bine precizat, mai clar. Ea este plină semantic în aceste expresii, indicând sursa acțiunii.

***Pe** cer apare soarele.*

*Apele izvorăsc **din** pământ.*

*Ploaia vine **din** cer.*

3. Concluzii

Majoritatea prepozițiilor spațiale din română exprimă atât spațiul, cât și timpul; aceeași situație se regăsește și în cazul prepozițiilor temporale (*la, în, pe, până, spre, sub, către, dinspre, peste*). Prepozițiile *lângă, între* și *prin* denotă numai relația de spațialitate, iar *cu* este singura prepoziție care exprimă numai relația de temporalitate (nu exprimă niciodată spațiul).

Prepozițiile care reflectă cele mai multe valori semantice (instrument, cauză, relație, scop etc.) sunt la, în și pe. Ele sunt printre cele mai vechi în limbă, sunt monosilabice, iar sensul lor este imprecis, intră în locuțiuni, depinzând de context.

BIBLIOGRAFIE:

Hawkins 1993 = B.W. Hawkins, „On universality and variability in the semantics of spatial adpositions", în *The Semantics of Prepositions*, edited by Cornelia Zelinsky-Wibbelt, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, p. 327-351.

Manea 2001 = Dana Manea, *Elemente de gramatică funcțională. I Predicația*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, p. 49-51, 183-188.

Manea 2001 = Dana Manea, *Structura semantico-sintactică a verbului românesc. Verbele psihologice*, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, 174-253

Rauth 1993 = Rauth Gisa, „On the grammar of lexical and non-lexical prepositions in English", în *The Semantics of Prepositions*, edited by Cornelia Zelinsky-Wibbelt, Mouton de Gruyter, Berlin-New York, 1993, p. 99-151.

Zelinsky-Wibbelt 1993 = Cornelia Zelinsky-Wibbelt (editor), *The Semantics of Prepositions. From Mental Processing to Natural Language Processing*, Mouton de Gruyter, Berlin – New York.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
monamoldoveanu@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

OBJECT CASE AS THE MEAN OF ASPECTUALITY EXPRESSION IN ESTONIAN

ANGELINA MOROZOVA

1. Characteristics of estonian object

Estonian refers to the languages, which lack the category of aspect as a verbal form-making category, but there necessarily exist different means of aspectuality expression. It is traditionally considered[1] that one of such means is the case of an Object of the transitive verb. There are three cases, which are used for case marking in Estonian: Nominative, Genitive and Partitive. Partitive is considered to be an unmarked Object case (1), its usage as an Object case also marks partial involvement of an Object into a certain activity. Genitive and Nominative are used as Object cases, if the Object is fully involved (2). T should be mentioned that Nominative is used if an Object is in Plural.

(1) Mari-Ø ost-is raamat-ut.
Mary-NOM.SG buy-3SG.PST book-PART.SG
'Mary was buying a book'.

(2) a. Mari-Ø ost-is raamat-u.
Mary- NOM.SG buy-3SG.PST book-GEN.SG
'Mary bought a book'.

b. Mari-Ø ost-is raamat-ud.
Mary- NOM.SG buy-3SG.PST book-NOM.PL
'Mary bought some books'.

In accordance with the traditional viewpoint of Estonian linguists, Object case in Estonian also bears information about aspectual character of an activity, expressed by the verb: Partitive is in most cases connected with an incomplete, unbounded action, while Genitive and Nominative tend to mark bounded action. There exists a classification of Estonian transitive verbs, which divides them into following classes: 1) Partitive verbs – those capable to assign only Partitive case to an Object (e.g. *alustama* – 'to begin'), 2) potentially aspectual Partitive verbs – when used with "perfectivising particles" these verbs may append Object both in the form of Partitive and Genitive (*veeretama* – 'to roll'), 3) perfective verbs – their Object may have only Genitive form (*läbi lugema* – 'to

[1] Erelt, Metslang 2003, Metslang 2005, Tamm 2006, Vihman 2004, Pool 2007 and others.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

read through'), 4) potentially aspectual perfective – as a rule they demand Nominative or Genitive Object, but in certain Imperfective contexts they may append Partitive Object (*lõpetama* – 'to finish') and 5) aspectual verbs – their Object may have all of three possible Object cases (*kirjutama* - 'to write')[2]. As it follows from the above mentioned description, the present classification is based on the Object case.

2. Research

The research, which I have conducted, aimed to investigate how the semantics of a verb and its particular tense form determines the choice of a certain Object case. For that purposes tow aspectual verb classifications were used: Z. Vendler's[3] one and S. Tatevosov's[4] one. The research was conducted on the material of Estonian texts corpus, which was developed in Tartu University. The material involved fiction texts and newspaper texts, which were analyzed separately. 2273 examples were taken from fiction texts and 655 examples from nwespaper texts. Further I would like to describe certain results obtained during the data handling.

3. Description of the results of investigation

Table 1. Correspondence of tense forms and Object cases in fiction texts

	Nominative	Genitive	Partitive	Total	The amount of a tense form in percents
Present	58	147	434	639	28%
Imperfec	118	395	863	1376	60,5%
Perfect	6	36	49	91	4%
Plusquamperfect	17	55	95	167	7,5%
Total	199	633	1441	**2273**	
The amount of a case form in percents	8%	29%	63%		

Table 2. Correspondence of tense forms amd Object cases in newspaper texts

	Nominative	Genitive	Partitive	Total	The amount of a tense form in percents
Present	20	86	321	427	65%
Imperfec	12	72	88	172	27%
Perfect	5	12	32	49	7%
Plusquam perfect	0	2	5	7	1%
Total	37	172	446	**655**	
The amount of a case form in percents	27%	5%	68%		

[2] Vaiss 2004.
[3] Vendler 1957.
[4] Tatevosov 2002.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

As it follows from the tables 1 and 2 Partitive is the most frequently used Object case irrespectively to a tense form of a verb. This result corresponds to the generally accepted statement that Partitive is the unmarked Object case. Let us now turn to tense forms usage. As it follows from the obtained data (Table 1) Imperfective forms tend to prevail over all other tense forms: it amounts to 60.5% of all verb usages, which is incommensurably more than the amount of perfective (4%) and plusquamperfective forms (7,5%). The same correspondence may be observed in newspaper texts: Imperfect forms make 27% of the total amount, Perfective – 7%, and Plusquamperfective – 1%, and the rest goes for Present tense forms. These data allow to make a conclusion that Imperfect in Estonian is not always connected with unboundedness of an action. In order to affirm this statement let us address to the classification of verb tense forms, suggested by S. Tatevosov. It allows to analyze Imperfective forms from the point of view of the action type, which they express. Let us examine the results, which were obtained:

Table 3. Correspondence of tense forms and tense forms classes, suggested by S. Tatevosov, in fiction texts:

	Present	Imperfect	Perfect	Plusquam perfect	Total	The amount of a tense form class
Entering into state	53	**700**	56	111	920	41%
Entering into process	2	**4**	0	0	6	0,2%
State	110	139	9	6	264	11,8%
Process	464	415	16	37	932	40%
Multiplicative action	10	118	10	13	151	7%
Total	639	1376	91	167	2273	
The amount of a tense form in percents	28%	60,5%	4%	7,5%		

Table 4. Correspondence of tense forms and tense forms classes, suggested by S. Tatevosov, in newspaper texts:

	Present	Imperfect	Perfect	Plusquam perfect	Total	The amount of a tense form class
Entering into state	12	**106**	29	3	150	23%
Entering into process	0	**0**	0	0	0	0%
State	117	17	3	0	137	21%
Process	295	45	12	4	356	54%
Multiplicative action	3	4	5	0	12	2%
Total	427	172	49	7	655	
The amount of a tense form in percents	65%	27%	7%	1%		

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Tables 3 and 4 show us large amount of Imperfect uses in the contexts, describing bounded action; '*entering into state*' and '*entering into process*' refer to such contexts. Cf.: for fiction texts the quantity of Imperfect forms in abovementioned contexts amounts to 700 and 4 respectively, which makes 51% of all usages of Imperfective forms; as for newspaper texts their quantity amounts to 106 and 0 respectively, which makes 62% of all Imperfective forms. Thus the usage of Imperfect in the contexts describing bounded actions either equals or exceeds the amount of its usages in the contexts describing unbounded actions (meaning '*process*', '*state*', '*multiplicative action*'). Consequently, there are all necessary grounds for stating that Imperfect in Estonian language can't be regarded as the marker of an unbounded action.

How are case usages shared in the contexts describing bounded or unbounded action? In accordance with the data collected the following results were obtained:

Table 5: Correspondence of Object cases and tense forms classes, suggested by S. Tatevosov, in fiction texts:

	Nominative	Genitive	Partitive	Total
Entering into state	59%	73%	23%	920
Entering into process	1,5%	0,1%	0,1%	6
State	4,5%	2,5%	16,5%	264
Process	30%	20%	52%	932
Multiplicative action	5%	4%	8%	151
Total	199	633	1441	2273

Table 6: Correspondence of Object cases and tense forms classes, suggested by S. Tatevosov, in newspaper texts:

	Nominative	Genitive	Partitive	Total
Entering into state	46%	55%	9%	150
Entering into process	0%	0%	0%	0
State	5%	6%	29%	137
Process	49%	37%	60%	356
Multiplicative action	0%	2%	2%	12
Total	37	172	446	655

In accordance with tables 5 and 6 the amount of Partitive usages in the contexts, related to bounded actions, corresponds to its traditional understanding as of unbounded action marker: in fiction texts Partitive is used in the contexts labeled as '*entry into state*' and '*entry into process*' in 23% of the examples, while in newspaper texts – in 8%. But what really draws our attention is quite a large amount of Nominative and Genitive usages in the contexts describing unbounded action: cf.: in fiction texts the amount of Nominative usages in the contexts related to unbounded actions, i.e. '*process*', '*state*', '*multiplicative action*' equals to 40%, while in newspaper texts – to 54%. The amount of Genitive usages in the same contexts is the following: 27% in fiction texts and 45% in newspaper texts.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Conclusions

On the ground of the above mentioned data the following preliminary conclusions can be made.

1. Imperfect as a tense form of a verb can't be considered to express solely unbounded action and, consequently, it can't be regarded as the marker of aspectual characteristics of an action as an unbounded one.

2. In accordance with the data obtained the small amount of Partitive in contexts, describing unbounded action, affirms traditional opinion that Partitive is the marker of an unbounded action. At the same time the amount of Genitive and Nominative usages in the contexts, describing unbounded action, is significantly large, which contradicts to the traditionally accepted understanding of their function as the markers of bounded action. This information provides us with relatively new understanding of Object cases in their role as the means of aspectuality expression.

REFERENCES:

Erelt, Metslang 2003 = Mati Erelt, Helle Metslang, *Case Marking of the Predicative in Estonian* in Linguistica Uralica. 2003. Vol. 3.

Metslang 2005 = Helena Metslang, *Sihitisekäändelised määrused eesti keeles.* Bakalaureusetöö. Tartu.

Pool 2007 = Raili Pool, *Eesti keele teise keelena omandamise seaduspärastusi täis- ja osasihitise näitel.* Tartu.

Tamm 2006 = Anne Tamm, *Estonian transitive verbs and object case* in Proceedings of the LFG 06 Conference. Konstanz.

Tatevosov 2002 = Sergei Tatevosov, *The parameter of actionality* in Linguistic Typology. 2002. Vol. 6.

Vaiss 2004 = Natalia Vaiss, *Eesti keele aspekti väljenduvõimalusi venekeele taustal.* Magistritöö. Tallinn.

Vendler 1957 = Zeno Vendler. *Verbs and times* in Philosophical Review 1957. Vol. 66.

Vihman 2004 = Virve Vihman, *Valency reduction in Estonian.* Edinburgh.

OBJECT CASE AS THE MEAN OF ASPECTUALITY EXPRESSION IN ESTONIAN

Abstract

The present article deals with the Object case as an aspectuality marker in the Estonian language. Certain results of the corpus research, dedicated specifically to finding out the regularities of verb tense forms and Object cases, are described. The following preliminary conclusions can be made: there exists correspondence between aspectual classes of the verbs and Object case; tense form does not influence the Object case; there is no strong correlation between an Object case and aspectual meaning of a sentence, though certain regularities can be observed; Object case can be considered as aspectuality marker.

Saint-Petersburg State University
Department of General Linguistics
g-morozova@mail.ru

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CUM MULTICATEGORIAL: DE LA COMPARAȚIE LA TEMPORALITATE

ELISABETA NICOLESCU

1. Comparația, aspecte pragmasemantice și gramaticale

Argument : Cercetarea de față pune în relație *formantul* sau *marca* lingvistică (adv. *cum*) cu semnificația sa de instrument gramaticalizat pentru un anumit raport logico-semantic. Interpretarea propozițiilor introduse de morfemul multicategorial *cum*, ca și aceea a construcțiilor cu morfeme echivalente din alte limbi (fr. *comme*, engl. *as*), se bazează pe schema prototipică a componentelor pragmasemantice ale unei comparații. Din perspectiva lingvisticii textuale, prezentăm acea formă de textualizare care ilustrează *paralelismul sintactic* pentru expresia unei *identități* de ordin modal, pentru a explica trecerea de la comparație la timp/ cauză sau la alte valori. Susținem așadar ipoteza *structurării eliptice* a propoziției cu formă comparativă. Rezultatele se referă la sistematizarea mai multor contexte-tip, în principal descrierea lui *cum* temporal.

1.1. Termenii structurii comparative. Noțiunea gramaticală de *comparație* se aplică unor fenomene diverse, dintre care cele mai cunoscute sunt marcarea gradului unei însușiri și expresia retorică a unei analogii. Construcțiile de formă "comparativă" au în comun expresia unui anumit paralelism sintactic (v. *infra*), regăsit cu mărci echivalente în diversele limbi indo-europene. Convergența acestor structuri are la bază *izomorfismul* dintre elementele lingvistice și cele ale realității[1]. Astfel, comparația include expresii referențiale care evocă simultan entități diferite (cel puțin două, A și B[2]), aflate într-un un *paralelism* perceptiv-reprezentativ și raportate la reperele unei evaluări, care corespund celor trei relații logice de comparare cantitativă: A = B; A < B; A < B.

> «Puisque ces trois relations sont les seules possibles et que la pensée les distingue (et n'en conçoit pas d'autre), il s'ensuivrait nécessairement que les langues se donnent trois structures destinées à les représenter. /.../ L'hypothèse proposée ici est que, pour l'essentiel, ce **système est commun à toutes les langues indo-européennes** [n.s.].» (Rivara, 1995: 19)

În plan gramatical, comparația evidențiază aceleași componente, dincolo de frontierele unui anumit cod lingvistic:

---

[1] Rivara, 1995: 19.

[2] Termenii puși în paralel pot reprezenta entități de tip scalar, actanțial, procesual, evenimențial, temporal sau categorial (v. secțiunea 3, *infra*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(i) un paralelism între termeni, A/ B, căruia i se asociază un paralelism epistemic (modal-evidențial).
(ii) trei tipuri de relații logice : *egalitate, superioritate, inferioritate.*
(iii) un sistem binar de opoziții în cadrul fiecăreia din cele două relații comparative, de egalitate și de inegalitate (urmând descrierea menționată, Rivara, 1995):

Comparația de INEGALITATE – SUPERIORITATE: *mai* +Adj/Adv /vs/ INFERIORITATE: *mai puțin* +Adj/Adv
Comparația de EGALITATE – SUPERIORITATE: *la fel de* +Adj/Adv /vs/ INFERIORITATE: *la fel de puțin* +Adj/Adv
tot atât de *tot așa (atât) de puțin*

Sintagmele care lexicalizează aceste relații logico-comparative sunt urmate de constituent care explicitează reperului comparației. Când acesta este *elidat*, „etalonul"[3] comparației trunchiate este recuperat din context.

Structura comparativă are o puternică implicare în *modalizarea subiectivă* a enunțului pentru că presupune o instanță care asumă stabilirea unui raport de analogie, similitudine sau diferențiere, sau a unui paralelism ontologic între termeni de același tip (scalar, dar și: procesual, evenimențial etc., §3 *infra*).

1.2. Componentele pragmatice ale unei structuri comparative sunt așadar: termenul de comparat (A); reperul sau comparantul (B); baza de comparație (Q): calitatea, însușirea sau dimensiunea semantică a paralelei sintactice; gradul (G)[4] în care elementul A manifestă însușirea sau dimensiunea care constituie baza de comparație. Din punct de vedere lingvistic, exprimarea simultană a acestor componente nu este obligatorie: calitatea poate rămâne implicită: *om* ***cât casa*** (se subînțelege însușirea comună). Gradația poate fi și ea implicită, sau neimportantă când se exprimă o asemănare: *Ion este ca un cocoș* (se subînțelege gradul de egalitate, spre polul pozitiv sau negativ[5]: *mândru ca un cocoș*). Strategii pragmatice permit recuperarea informației, în aceste cazuri.

1.3. Structura semantică a comparației actualizează nu unul, ci doi operatori pragmatici ai comparației, la care se adaugă componentul pragmatic al scalarității, G. Prima operație presupune **identificarea** (ID) calității la termenul referențial A, de către subiectul modal (evaluator al predicației):

(1) Fiul craiului cel mai mic, făcându-se atunci **roș** (Q) *cum îi gotca*, iese afară în grădină... [6]

Expansiunea comparativă se raportează aici la un element al predicației pricipale care presupune identificare 'X s-a făcut roșu', reprezentând lingvistic o relație predicativă.

---

[3] Whittaker 1995.
[4] Gradul sau intensitatea poate avea o expresie analitică (fr. *plus haut* – rom. *mai înalt*) sau sintetică (engl. *taller*), elementul de gradație fiind exprimat solidar cu însușirea (Q) comparată: *better/good, meilleur/bon.*
[5] Toate limbile au fixat așa numitele «*asocieri similative*» cu reper (quasi) stereotip (les *marqueurs d'identité similative*; engl. *fixed similes*).
[6] Exemplificările de mai jos, pentru *cum* multicategorial și polifuncțional se vor limita la contexte din Ion Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*, dar unele generalizări și concluzii ale acestei prezentări au avut drept punct de pornire o cercetare pe corpus trilingv de text literar, de peste 400 de ocurențe (spațiul nu permite aici abordarea contrastivă). Studiul pe corpus a urmărit identificarea *structurilor reformulative* în română, franceză și engleză, din perspectiva unor proiecte de lingvistică textuală: *Achiziție și reformulare* și *Gramatică și enunțare*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Cel de-al doilea operator (K) semnalează o **actualizare asociativă** a termenilor A, B, deci o operație pragmatică de „comparare", de raportare a unui element la altul, de paralelism între entități: predicatul Q este atribuit simultan lui A și lui B, în asociere sau pe baza unei analogii/similitudini (negare a non coincidenței).

Componentele pragmatice au fiecare o proiecție în structura lingvistică: A, B și Q sunt elementele lexicalizate (termenii, respectiv predicația); G (notat ca subscript) reprezintă morfemul facultativ de grad, integrat predicatului Q:

... iară capul (A) să-l iei **așa** $^{(ID)}$ **întreg** ($_{G=\emptyset}$Q), $^{(K)}$ **cum se găsește** și apoi să vii la mine.

Cele două relații pragmatice, ID, de identificare, și K, de "raportare" (sau paralelism comparativ), sunt notate în superscript, fiind realizate lingvistic prin elemente gramaticalizate (conector specializat) [7].

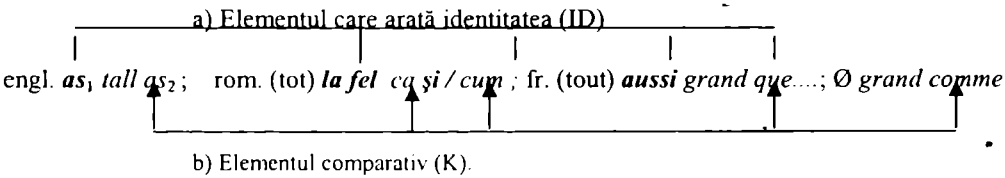
A $^{ID}{}_{(G)}$Q ^{K} B (componentele pragmatice ale unei comparații)

În discursul autentic, nici explicitarea celor doi termeni, nici predicația sau gradul nu sunt necesare simultan: *Ion e ca* (și) *Petre* (Q = Ø), *Ion e mai cuminte* (comparație autoreferențială, A se identifică cu B).

1.3. Lexicalizarea operatori pragmatici. Expresia comparației combină mijloace lexicale cu cele gramaticale, ea constând în principal în textualizarea unor *structuri de reprezentative* ale lumii referențiale. Aceeași schemă pragmatică este verbalizată în mod similar în limbi diferite, conform cu relația comparativă prototipică descrisă mai sus. Cele două relații pragmatice ID și K au fiecare mijloace de expresie proprii:

- **identitate:** roum. *tot, la fel...*; fr. *tout*; *aussi*; *autant*; *également*, etc. ; engl. *as*, *alike* (inventar deschis)
- **comparare/ raportare/ paralelism:** rom. *ca, precum*; fr. *comme*; engl. *as, like, than*

Morfemele care introduc reperul de comparație sunt mai gramaticalizate:

Mărcile **identității**, antepuse termenului de lexicalizare a calității, funcționează ca niște corelative care anunță complementul comparativ; inventarul lor este deschis și convergent conceptual în limbi diferite: pronumele (sau adv.) *tot*; fr. *tout*, engl. *as* (din *all* + *so*). Formative gramaticalizate, mărci propriu-zise ale **paralelismului** (K) între entități (sau între ipostaze diferite ale aceleiași entități), sunt integrate în sisteme opozitive: rom. *ca, cât, decât, cum* (și compusele de forma: prep. + *cum*); fr. *comme, comment, que-*

[7] Larreya 2005, Flucha 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

comparativ, *combien*; engl. *as, like, than*[8]. Pentru limba română inventarul este încă mai diversificat: *precum, ca, cât, decât, față de* sunt elemente cu rol prepozițional; *cum, precum, de cum, față de cum, după cum* (dar și: *pe cât, cât*, pentru referința cantitativă), *parcă, de parcă, cu chip că* etc. au rol conjuncțional (subordonare sau coordonare, mai ales împreună cu *și* adverbial[9]). În mod specific pentru limba română, se observă utilizarea unor unități compuse (supuse unor selecții diacronice de gramaticalizare și unui proces sincronic de colocaționare[10]): *față de cum*, (rar) *decât cum, la fel cum*; secvența **ca cum*, a fost eliminată din sistem – *ca și cum* introducând o eventualitate ipotetică[11].

2. Mărcile comparației: identitate și paralelism comparativ

2.1. Baza etimologică a evoluției mărcilor comparative. În limba română, *cum* < lat. *quomodo* (**quomo*) actualizează un plan enunțiativ de semnificație raportat la elementul interogativ-relativ, dar și la sensul modal (lat. *modus*) din care derivă sensul de operator pragmatic (K). Ambele componente, indiferent de contextul categorial (*cum* adverb de frază, relativ, interogativ) sprijină o interpretare cu implicații de ordin subiectiv-enunțiativ. Devenit instrument de relaționare în structura comparativă, *cum* a dezvoltat și alte valori logice, cele mai gramaticalizate fiind: *cum* temporal, cauzal, opozitiv, concesiv, cumulativ, copulativ, la care se adaugă anumite efecte discursive, dintre care unele sunt amintite succint mai jos (3.7.).

Structura comparativă integrează de obicei procedee de subliniere/reliefare. Marcarea emfatică de tipul: *la fel cum*, în care primul element are rol de corelativ în regentă. De la gramaticalizare la valori de discurs există o continuitate invocată tot mai des în studiile consacrate subordonării[12].

2.2. Aspecte contrastive. In franceză, supra-modalizarea a început prin apariția în sec. al XI[lea] a formei emfatice *comment* < *com* <lat. **quomo* (*quomodo*) + *ment* (lat. *mentis*)[13]. Atașarea sufixului *-ment* reliefează funcția de modalizare indiferent de valoarea actualizată în context[14]. Prin apariția acestei forme paralele, limba franceză va diferenția rolurile sintactice: *comment* doar în contexte de subordonare, iar *comme*, ca prepoziție, adverb exclamativ, relator (temporal, cauzal, de exemplu). *Comment* este forma „tare", folosită în interogație, iar *comme* este o pro-formă a unui element care arată modul

---

[8] K are așadar un inventar mic de elemente, distribuite complementar; de exemplu, în rom. *cum* /vs/ *decât* – cea de-a doua formă, marcată, introduce comparativul de inegalitate. Polivalența acestor conectori îi face utilizabili și pentru diferite alte valori logico-pragmatice decât aceea a similitudinii sau a unei corespondențe a calității.

[9] Pentru morfemul discontinuu *atât ... cât și/precum și*, perspectiva – „comparativă" se întâlnește cu relația de *coordonare* – dar și cu valorile *cumulativă, sociativă, exceptivă* și *opozitivă*, toate fiind forme de realizare a paralelismului sintactic.

[10] Exemplificăm prin colocații ale pro-formei adverbiale *cum*, elementul de care ne ocupăm.

[11] Este vorba de subordonata circumstanțială comparativă condițională, GA II: 312. Comparația ireală, GLR II: 459.

[12] Charolles, 2001; Danon-Boileau et al. 1991 (subordonarea corelativă în ansamblu). Moline/ Flaux 2008 (despre *comment*).

[13] La fel și perechea „cantitativă" a comparativului, *combien* < comme + bien.

[14] Cf. Wielmans 2005; Moline (2008: 8) subliniază caracterul redundant al semului 'mod/ manieră'; Aslanov in Moline (2008).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

acțiunii sau al unei însușiri. Heteronim al rom. *cum*, fr. *comme* (fiind dublat forma emfatică *comment*) și-a restrâns deci contextele de apariție pe lângă un centru verbal: el poate apărea numai cu un verb copulativ (exprimat sau implicit), atunci cînd proforma *comme* categorizează o însușire; el poate apărea cu o locuțiune verbală sau cu un verb plin, adunci când se aduce o precizare referitoare la modalitatea desfașurării unui proces [15].

În limba engleză, cuvântul *as* provine din **alswa* (*all so*) lit. 'în întregime astfel', "quite in one's own way". Polivalența lui *as* este în conformitate cu etimologia[16]: valoarea lui principală este de identificare [17], în opoziție cu *like*[18] (care nu identifică pe A cu B, ci doar stabilește o paralelă). *She*$_A$ *had always, even as a girl*$_B$, *a sort of timidity...* ; *they spoke of marriage*$_A$ *always as a catastrophe*$_B$ (WOOLF) [19]. De notat că *as* își împarte contextele de distribuție ale rom. *cum* și cu adv. de mod interogativ-relativ *how*.

În plus, engl. *as*[20] este forma comună pe care o imbracă două morfeme omonime: as$_1$ (adverb) și as$_2$ (conjuncție), ceea ce explică cele patru roluri sintactice pe care le poate îndeplini: *as*$_1$ apare în contexte de *adverb* sau de *prepoziție*; *as*$_2$, în contexte de *conjuncție* sau de *pronume relativ*. Dintre cele două particole omonime, prima marchează identificarea[21]: *as*+Adj/Adv "așa de", cealaltă egalitatea și diferențierea: A is as Adj/Adv as B, pentru inegalitate și diferențiere existând și morfemul *than*. Opoziția din perechea *as/than* se regăsește parțial în *ca/vs/ decât*. Valorile de discurs ale acestui adverb relativ sunt multiple și asemănătoare celor ale perechilor rom. *ca/cum* sau fr. *comme/ comment*. Valoarea comună: *as* comparativ; apoi diverse valori, parte comune cu cele ale fr. *comme* și rom. *cum* sau *ca*: *as* temporal, cauzal, final, relativ, predicativ, concesiv. (Pentru valorile enunțiative – macro-enunțuri cu semnificație situațională, heteronimul lui rom. *cum* ar fi adverbul engl. *how*).

2.3. Caracteristici ale subordonatei «*cum* P» în română. Descriind polivalența adverbelor[22], GA distinge pentru *cum* două modele sintactice: a) fraze care pun în paralel două situații, A și B : *Nu mai era chip să doarmă cum dormea alte dăți, până pe la amiază*. (Creangă) – frază cu același verb în regentă și în subordonată; b) comparativa (de egalitate sau de inegalitate) organizată în jurul unui adjectiv sau adverb. Propoziția de mod comparativă este o circumstanțială care arată «cu ajutorul unei comparații, felul în care se desfășoară acțiunea din regentă sau cum se înfățișează o calitate din regentă»[23].

---

[15] Fuchs/Le Goffic (2008: 72) arată că structura comparativă prototipică, Q *comme* P, în care P este eventual redus la N, conferă un dublu rol lui *comme*: "d'une part, au sein de chacune des deux propositions, il exprime le modus du prédicat (modus de Q et modus de P) d'autre part, – et simultanément –il articule les deux propositions en identifiant le modus de Q (repéré) à celui de P (repère).

[16] Mai precis, prin faptul că provine din *all*+ *so*, engl.*as* integrează un element evaluativ: *so* 'așa', alături de totalitarul *all* 'tot/ toți/ cu totul/ cu toții', ceea ce sprijină interpretarea intensivă (cf. rom. *atât de, așa de*).

[17] Gilbert, 1998.

[18] *Like* distinge termenul comparat de termenul reper, pe când *as* îl identifică.

[19] Considerat un "operator de predicație" (Delléchelle, 1995: 195), engl. *as* are uneori un rolul unei particule copulative (este citat în context Emmonds, 1985, care observa că există unele contexte în care *as* comută cu verbul copulativ: *as your father / being your father*

[20] Biber et al. (1999, § 7.8); Emmonds, Deléchelle 1995, Roussel 2003, Flucha 2005.

[21] Deléchelle 1995.

[22] GA I, 306-317.

[23] GA II, 309 sq.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Comparativa care pune în paralel două procese virtuale se poate referi la actanți[24], la circumstanțe, sau la însuși procesul din principală raportat la un alt proces, în subordonată: *Mai bine moare decât să spuie că-l doare* (paralelă între situații care implică același actant). Prin *mai bine* (adverb de frază, modalizator) se înțelege că baza de comparație este modalizarea afectiv-volitivă distribuită inegal pentru două predicate: 'a muri' și 'a spune că-l doare'.

Uneori se conservă atât lexicalizarea proceselor puse în paralel, cât și raportarea situațiilor la aceiași actanți, astfel încât baza comparației revine strict dimensiunii temporale: două evenimente performate de aceiași actanți care implică același tip de proces, sunt localizate temporal la momente diferite :

Vei râde, (așa) cum ai (mai) râs .... (eveniment repetitiv) (v. și primul ex. §833, GA II)

GA discută de asemenea despre **domeniul de acțiune al comparației** (fr. *portée* / engl. *scope*): care poate fi reprezentat de: regenta în întregime; părți ale propoziției regente (mai ales: Adj/ Adv din regentă):... *mai mult decât îi trebuia;* conținutul altei subordonate: *Mai bine **să înveți** decât să pierzi vremea.* (GA II, 309). Dacă adv. *mai bine* modalizează un verb la conjunctiv, atunci comparativa se raportează la o subordonată, adică la subiectiva care urmează după acest adverb.

Polivalența categorială a lui *cum* a determinat resistematizări de fond în studiile recente[25]. Complexitatea structurilor de comparație se evidențiază nu doar prin polisemia mărcilor (diversitatea valorilor actualizate în discurs de către cuvintele cu rol gramatical), ci și prin existența mai multor astfel de elemente gramaticale de comparație, în parte concurente, în parte complementare.

3. *Cum* în construcții cu paralelism sintactic

3.1. Comparația complexă între procese. Structurile cu subordonată în *cum* pot implica paralelism comparativ prototipic, în contextul unei proprietăți scalare (Adj/ Adv), dar și *identificare* și *comparație* modală sau actanțială: "mi se întâmplă și mie, așa cum vi s-a întâmplat și vouă", sau chiar identificarea categorială (3.5, *infra*). În acord cu sensul său de bază (modal), *cum* relativizează un constituent circumstanțial, determinant al unui Adj/ Adv scalar, caracterizant de proces integrat în predicație sau un circumstanțial de mod (predicativ, extrapredicativ).

Criteriul 1°. Baza de comparație. Se disting trei contexte: **comparativ** (intensitate/ scalaritate), **factual** (paralelă de procese/ situații) și **categorial** (tipuri de entități),

---

[24] *Reactualizare actanțială* ca în fraza: «cum nu se dă scos ursul din bârlog, țăranul de la munte strămutat la câmp (...), așa nu mă dam eu dus din Humulești », în care apar subordonate comparative antepuse fiecare cu predicat diferit lexicalizat. Baza de comparație nu e constituită de procesele evocate «a se da scos din bârlog», « a se (lăsa) strămutat», etc., ci de caracteristica comună a situațiilor (din care se deduce relația strânsă pe care o poate avea un actant cu o locație specifică).

[25] GALR consacră comparației două capitole, prima în cadrul secțiunii de structuri sintactice: *Construcții comparative*; cea de-a doua în cadrul secțiunii de funcții sintactice: *Complementul comparativ* (Zafiu 2005, în GLR II, p. 198 sq. și 450 sq.). Comparația este abordată la două nivele sintactice distincte: a) al modelului sintactic global pe care-l implică descrierea predicației care atașează un constituent comparativ; b) al descrierii mijlocelor de realizare a complementului comparativ, care are și realizare propozițională.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

discernabile pe baza predicației din subordonată. Aspectele pragma-semantice ale structurilor factuale au determinat tratarea lor separată în GALR, ca fiind "construcții complexe", având parametri textuali mai puțin gramaticalizați decât comparativul calității[26]. De exemplu, comparativul de tip *actanțial* pune în relație termeni ai unei structurii actanțiale:

(2) Fetele$_x$ împăratului însă priveau la verișor$_y$... **cum** privește câinele$_z$ la mâță$_w$, și le era drag ca sarea-n ochi...

$(S_X - V - O_Y - CC_K)$ *cum* $(S_Z - V - O_W - CC_K)$ $(V_1 = V_2$ *a privi*$)$

Comparativul *evenimențial* (parte comună: timp, loc, mod) va fi ilustrat mai jos de *cum* temporal, cauzal.

Criteriul 2°. Termenii gramaticali ai paralelismului comparativ (tipul de constituenți care fac obiectul paralelismului sintactic). Structura comparativă poate pune în paralel constituenți care îndeplinesc orice funcție sintactică în propoziție: subiect, nume predicativ, complement, circumstanțial, determinant nominal: "am făcut și eu cum a făcut el"; "este la fel de frumos cum este de deștept" sau "Ion este la fel de îngăduitor (pre)cum este tatăl lui de sever"; "citește ziarul cum ar citi un roman".

Criteriul 3°. Propozițiile de tip adverbial pot fi **detașate** de predicatul regent sau **integrate**, în timp ce, pe lîngă Adj/ Adv, propoziția în *cum* este integrată ca deteminant comparativ al calității sau manierei graduale exprimate termenul incident; delimitarea valorilor ține de interpretarea în context:

(3) Fiul craiului atunci încalecă, și calul, scuturându-se, mai arată-se o dată tânăr, **cum** îi plăcea craiului /.../.

Lectura comparativei raportate la un antecedent adjectival : (atât de) *tânăr* (pre)*cum* P ar fi fost posibilă prin actualizarea unui determiant intensificator a calității: "atît de tânâr precum ...". În acest context însă este mai plauzibilă considerarea unui paralelism care identifică predicațiile asociate unei opoziții actanțiale:

> "A" *se arată tânăr* – lui "B" îi place (ca A sau ca el însuși, B) *să se arate tânăr*. (fără graduabilitate necesară)

Criteriul 4°. Incidența circumstanțialului de mod. Constituentul "prototipic" este un *caracterizant* modal predicativ sau caracterizant de intensitate al unei calitați. El se raportează la proprietăți, însușiri, acțiuni, fiind sintactic *integrat* ca modificator al unei noțiuni scalare exprimate de Adj/Adv, sau de verb "tensiv", cu trăsăturile /+control/, /+intensitate/, ca: *a încerca, a se strădui, a-și da silința,...; a iubi, a îngriji, a lupta, a apăra*, etc. (pentru care comparativul se aplică la verb în mod analog cu marcarea intensității la adjective sau adverbe). Circumstanțialul de *mod* predicativ implică în schimb sensul "factual" al predicatului regent, adverbialul relativizat având două nivele de incidență a) "lucrez (**după**) **cum** mi-ai arătat tu să fac" (modul sau maniera); b) "(**așa**) **cum** e bine" (caracterizant integrat al procesului). În ambele tipuri, un constituent adverbial din

[26] Zafiu 2005 în GARL II, 505.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

subordonată (circumstanțial predicativ sau caracterizant de proces, determinant integrat) este extras și relativizat în *cum*, punând în paralel procese, sau implicând gradul sau axa semantică a modului specific al acțiunii:

(4) când a veni cerbul aici la izvor să bea apă și s-a culca **ș-a adormi, cu ochii deschiși**, *cum i-i feleșagul*, tu, îndată ce l-îi auzi horăind, să ieși încetișor și să potrivești așa...

În comparativa modală *apozițională* de mai sus, subordonata se raportează la circumstanțialul verbului regent (a adormi "cu ochii deschiși"). Această comparativa "habituală"[27] (*cum i-i feleșagul*) poate deveni un enunț autonom, de marcare co-enunțiativă a conformității pragmatice "Fă cum știi !" sau:

(5) ... îi jură credință și supunere întru toate, lăsându-se în știrea lui Dumnezeu, **cum** a vrea el să facă... (propoziție independentă, circumstanțialul de mod pe care-l echivalează comparativa rămânând neexprimat).

3.2. Tipul de subordonare. Comparativa neintegrată sintactic, care marchează paralelismul (identitatea de procese sau conformitatea enunțiativă), realizează un tip de subordonare similară relativizării. Propoziția de formă comparativă se poate interpreta și ca fiind echivalentă unei relative: *gândeam și eu cum gândește el*; *simțind cum simțea el*, sau unei interogative indirecte *mă întreba cum să fac*. Cazul particular al acestui tip de subordonare: cu verb tranzitiv în regentă: comparativa nu se mai raportează la predicația de ansamblu a regentei pentru a-i preciza *modul*, ci reprezintă o realizare propozițională a nominalului obiect din structura verbului regent, deci o completivă a obiectului care ia forma unei propoziții de tipul "relativă fără antecedent". Acest tip de subordonare prin «încastrare» este descris în studiile franceze prin metafora "chevillage" [28], pentru a arăta funcția pe care cum o are în subordonată și articularea pe structura regentei.

3.3. Valori contextuale: **de la comparație la opoziție, cauză, temporalitate etc**. Comparativul are întotdeauna și o dimensiune epistemică, ceea ce explică dezvoltarea după un mecanism comun (în mai multe limbi) a unor valori discursive: *cum* opozitiv, concesiv, cauzal, temporal, etc. Paralelismul între predicații de tip factual slăbește ideea de comparație în favoarea celei de opoziție[29] :

(6) Fata împăratului Roș nu se capătă așa de lesne **cum** crezi tu. $V_1 = V_2$ (eliptic)

„fata împăratului se capătă $_G$ lesne" | Situația A (în realitate)

Situația B (după cum crezi tu)

Predicatul din subordonată (un verb modal, aspectual sau alt tip de operator) are în regimul lui verb lexical identic cu cel din regentă : "**nu se capătă** așa de lesne cum crezi tu că **se capătă**".

---

[27] Care arată conformitatea acțiunii actualizate, cu maniera obișnuită a unui actant.

[28] Fuchs/Le Goffic, 2008.

[29] Structuri opozitive apar și fără contribuția unei negații, prin morfem comparativ de inegalitate: "lucrurile s-au petrecut mai ușor de cum/decât mi-aș fi închipuit".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Criteriul 5°. Topicalizarea predicației din subordonată determină un alt subtip[30], cu profil gramatical relativ bine conturat, dar care nu face obiectul acestei prezentări:

(7) Gerilă atunci, năzdrăvan **cum** era el, cheamă pe tovarășii săi deoparte și le zice încetișor... (cauzal)

Aici apare relativizarea numelui predicativ, fără evocarea scalarității, cu presupoziție de limită superioară.

3.4. Semantica predicatului. Tipul semantic al unei construcții cu paralelism sintactic depinde de interpretarea structurilor reprezentative ale unui text, mai ales de forma și natura predicatului subordonat.

Criteriul 6°. Coeziunea la nivelul celor două predicate se face prin construirea subordonatei pe un pivot verbal de sens generic care funcționează ca o anaforă lexicală a predicatului din regentă:

– eveniment generic: *a se întâmpla, a fi* impersonal 'a se înâmpla';

– proces transformativ generic: *a face*; pentru comparativul de tip *factual*, verbul de sens generic trebuie să aibă și semnificație factuală: *a proceda, a se desfășura, a se derula*, sau verb impersonal: *a se întâmpla, a se petrece,* etc.

– stare, existență: *a se afla, a sta, a se tine, a fi* + loc;

– verbe operatoare, modale/aspectuale, cu elipsa verbul subordonat (*a trebui, a se cuveni*).

> **Remarcă**. În anumite limbi precum engleza, subbordonata de formă comparativă (introdusă prin *as*) reia predicația din principală prin substitutul (verb generic) *to do*, care devine pivot sintactic, așa cum în contexte comparative ale calității, sau cu eveniment topicalizat, predicația din subordonată se reduce la copulativ sau o pro-formă verbală (*to be* ca verb de ocurență 'a se întâmpla')[31].

3.5. Comparativa de identificare categorială are antecedent nominal și este echivalentă cu o **relativă**: "era un palat *cum nu s-a mai văzut*", interpretabilă în context ca propoziție consecutivă virtuală sau chiar finală (conform cu analizele tradiționale din GA): "*Să se facă un palat cum seamăn pe lume* ***să nu aibă*** (relativă sub aspect formal, interpretabilă ca o propoziție de scop datorită conjunctivului). Sintagma corespunzătoare cu pronumele *care,* incluzând și un determinant partitiv: N *din care* P = N *de felul celor din care* P, ar putea echivala acest subtip de comparativă, în care elementul *QU-* (reprezentat de adverbul relativ *cum*) este tocmai determinantul categorial.

(8) . Când aș da odată peste un stăpân **cum** gândesc eu, n-aș ști ce să fac să nu-l smintesc.

(9) ... și tot n-ai să găsești slugă **cum** cauți d-ta, că pe-aici sunt numai oameni spâni.

---

[30] Engl. *as* cu focalizare realizează un raport concesiv, ca în acest exemplu din V. Woolf: *It held, **foolish as the idea was**, something of her own in it, this country sky, this sky above Westminster*. Versiune rom.: «Asta include, oricât de nebunească ar părea ideea, că punea ceva din ea însăși, o bucățică din acest cer, cerul de deasupra Westminster-ului». De asemeni, structuri de tematizare identificatoare se introduc în fr. prin *pour* sau *tout*, în structuri concesive.

[31] GARL II, 458.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Remarcă: Limba franceză, având un substitut pronominal (pronumele *en*) specializat pentru **clasa virtuală**, în aceste contexte impune prezența acestuia, semn al rolului de substitut al unui determinant nominal pe care îl joacă comparativa :

... *un homme* ***comme*** *il n'en reviendrait jamais plus.* (un om de acest fel $_{DtN}$)

... *un résultat définitif* ***comme*** *il y en existe* (rezultate din această categorie $_{DtN}$)

A se compara cu **relativizarea comparativă după determinant nominal eliptic**: *C'est un des ces éditeurs comme se plaisent à le montrer les auteurs* (clasa: "ces éditeurs", categoria în context (de un anumit fel); anaforizarea trimite la membrul extras din categorie.

3.6. *Cum* temporal: parametri gramaticali şi de textualizare. Paralelismul comparativ în construcțiile temporale este reinterpretat ca un raport de simultaneitate: în loc de a compara un termen A cu un reper B, sunt puse în relație două procese care survin în relație unul cu altul. Studiile de semantică a textului arată folosirea temporalelor în *cum* (fr. *comme*, engl. *as*) pentru a reprezenta punctul de vedere al personajului focalizator; de aceea semantica predicatului implică deseori *predicații cognitive*, trimițând la procese interne deliberative, meditative, sau perceptive de schimbare a cadrului. Faptul că limbi diferite au gramaticalizat valorea de temporal cu incidență imediată are o bază cognitivă[32]. Sunt implicate şi strategii de tematizare/focalizare, realizate prin **topică** şi/sau prin sistemul de **corelative** adverbiale, care nu fac obiectul acestei prezentări sintetice, limitate la proprietăți legate de interpretarea paralelismul sintactic: (i) semantica predicatului regent, care are în structura sa actanțială o instanță subiectivă (subiect modal epistemic); (ii) paralelism aspectual; (iii) coeziune textuală derivată din interpretarea coerentă a cuplului de procese; (iv) aspecte de registru şi de discursivitate.

(i) Selecție lexicală a predicației din subordonată:

– procese deliberative

(10) a) Şi **cum sta el pe gânduri** şi nu se dumerea ce să facă pentru a scăpa de ruşine, numai iaca se trezeşte dinaintea lui cu o babă gârbovită de bătrânețe, care ...

b) Şi **cum sta el în cumpene**, să-l ia, să nu-l ia...

– procese perceptive, de constatare a transformării de cadru

(11) a) şi **cum** îi ajunge în răscrucile drumului, ai să dai de Grădina Ursului.

b) Şi **cum** ajung în pădure, sapă o groapă adâncă de un stat de om, lângă un izvor...

c) Şi **cum** ajung, odată intră buluc în ogradă, tusşase.

Subordonata în *cum* se construieşte cel mai frecvent cu verb de percepție vizuală sau sau cu verb de cunoaştere, în special contextele enunțiative, v. 3.7 *infra*):

(12) a) Harap-Alb, **cum îl aude** horăind, iese afară încetişor ...

b) Sfânta Duminică era acasă şi, **cum a văzut** pe Harap-Alb poposind la uşa ei, pe loc l-a întâmpinat şi i-a zis cu blândețe...

c) ei, **cum au dat de căldurică**, pe loc li s-au muiat ciolanele şi au început a se întinde şi a se hârjoni ...

[32] Semnalată în volumul GALR II, în secțiunile menționate (vezi nota 25, *supra*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– proces constatativ, de incidență perceptivă (verbul de percepție este în regentă)

(13) Și într-una din seri, **cum** ședea Spânul împreună cu moșu-său și cu verele sale sus într-un foișor, numai iaca ce zăresc în depărtare un sul de raze scânteietoare, care venea înspre dânșii;

(14) Și **cum** sta el drept ca lumânarea și le privea, cu băgare de seamă, crăiasa albinelor **zboară** pe obrazul fetei împăratului.

(ii) Mărcile aspectuale, multiple, arată incidența în succesiune imediată a celor două procese, evenimentul din principală urmând imediat după procesul-reper, descris în subordonată:

(15) .. și cere plosca cu apă de la stăpânu-său. Fiul craiului i-o dă, și Spânul, **cum o pune la gură**, **pe loc o și ia**, oțărându-se, și varsă toată apa dintr-însa.

Incidența imediată se subliniază și prin mijloace retorice (de exemplu prin predicat interjecțional) sau gramaticale (corelative cu sens aspectual, de succesiune imediată, de tipul: *îndată, odată, pe loc, numai iaca*):

(16) Și cum sta și el acolo de se răcorea, Spânul **face tranc! capacul pe gura fântânii** /.../

(17) a) Și **cum** mergea el, mulțumit în sine pentru această facere de bine, numai iaca i se înfățișază înainte crăiasa albinelor.

b) Și **cum** ajunge în grădină, odată începe a smulge la sălăți ...

În construcția cu repetiție *cum... cum...*, relatorul funcționează ca un *adverb de frază* pentru două propoziții juxtapuse:

(18) Și **cum ajunge** la fântână, **cum începe** a bea lacom la apă și a-și linge buzele de dulceața și bunătatea ei.

(iii) Coeziunea față de regentă reiese din tipul de structură interpretativă, prin sublinierea *strategiei perceptive* a unui observator uman asupra unui cuplu de evenimente. De la contextele aspectuale tipice, care marchează atingerea limitei finale a procesului din subordonată și incoativitatea celui din regentă, se dezvoltă și diverse valori enunțiative. De exemplu, contexte în care semnificația temporalei nu mai este aceea de incidența imediată, ci de **expectanță enunțiativă** (a subiectului enunțător, actant **al** evenimentului): "îndată ce ajung, se (și) grăbesc să se oprească". Coeziunea e marcată de asemeni prin contrast aspectual, prin predicațiile din subordonată și din regentă:

(19) Și odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap! Și, **cum** ajung în dreptul ușii, se opresc puțin.

În loc de polaritate aspectuală între regentă și temporala în *cum* (prin corelativele aspectuale sau prin verb operator cu sens incoativ: *cum începe a...*), se remarcă distribuirea mărcilor aspectuale, mai ales aspectul durativ (*teleap, teleap, teleap*) în co-textul anterior temporalei. Acest *cum* narativ este un *rezumativ al acțiunii*, și mai puțin

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

un *cum* temporal (se apropie de utilizarea din titlurile de capitol: «Cum a plecat eroul de acasă»). Condiția enunțiativă pentru temporala în *cum* este dată de contrastul aspectual; interpretarea frazei corespunde descrierii unei **strategii perceptive** pe care subiectul enunțător dorește să o pună în scenă:

(20) Și, **cum** s-a sculat, **a și început a căuta** cu de-amănuntul prin așternut, să vadă ce poate să fie.

(21) Și **cum** iese Sfânta Duminică afară, **odată și pornește** desculță prin rouă, de culege o poală de somnoroasă, pe care o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce .... (mărci aspectuale multiple, adverbiale: *odată, și*; lexemul verbal *a porni*)

(iv) Distribuția temporalei în *cum* este marcată stilistic, pentru un anumit tip de textualizare cu indicativ prezent, imperfect sau viitor/prezumtiv:

– narațiune populară, cu utilizarea *prezentului* narativ:

(22) Și **cum ajung**, Spânul se înfățișază înaintea împăratului cu carte din partea craiului.

– narațiune curentă (dialogală) cu utilizarea imperfectului de punct de vedere subiectiv: "Și cum stăteam eu așa, am auzit un zgomot".

– narațiune literară cu utilizarea imperfectului de focalizare subiectivă :

(23) Și zicând Doamne-ajută, se aruncă cu calul în apă, o trece înot dincolo, la cela mal, fără primejdie și apoi își ia drumul înainte. Și **cum mergea** el, numai iaca i se înfățișază o furnică zburătoare zicând...

(24) Amu, într-una din zile, **cum ședea** Spânul la ospăț împreună cu moșu-său, cu rele sale și cu alții, câți se întâmplase, li s-au adus mai la urmă în masă și niște sălăți foarte minunate.

– discurs alocutiv, în schimbul verbal curent: descriere a acțiunii planificate (conținut procedural), cu utilizarea prezentului (pers. a II[a]) pentru acțiune viitoare/potențială : " Cum dai colțul, vezi o clădire mare".

– în narațiune, reproducerea discursului procedural, cu folosirea viitorului sau a prezumtivului:

(25) Îmbracă-te iute în pielea cea de urs, care o ai de la tată-tău, apucă pe ici tot înainte, și **cum îi ajunge** în răscrucile drumului, ai să dai de Grădina Ursului.

3.7. *Cum* enunțiativ : de la paralelism sintactic la valori discursive

Semantica modal-enunțiativă a adverbului *cum* este în acord cu etimologia: *quo modo*. De la comparativa de tip adverbial raportată ca mod al unei predicații sau ca determinativ al unei calități, s-au dezvoltat și contexte în care propoziția în *cum* apare fără o incidență, fiind o propoziție detașată sintactic, care deschide un plan enunțiativ paralel celui reprezentat de rostirea regentei:

(26) Dar la o împărăție, **ca cum te-ar pișca un purice**; nu se mai bagă în seamă. (explicativă, verbul regent eliptic)

În acest caz, comparativa modală se raportează la predicat regent eliptic ("a se întâmpla, a se desfășura lucrurile"), dar valoarea sa enunțiativă e marcată prin trecerea de la actanții

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

din planul discursiv principal la un plan enunțiativ, implicând vorbitorul sau destinatarul virtual, ca mai sus (*tu* generic). Iată variante de *cum* de **conformitate propozițională:**

(27) ... și decât să încurci numai așa lumea, mai bine să șezi departe, **cum zici**, căci, mila Domnului /.../

(28) **Cum văd eu**, d-ta prea intri în voia supușilor.

(29) ... și apoi Harap-Alb se aruncă fără sine în groapă, după **cum îl povățuise** Sfânta Duminică.

Aceasta valoare a fost descrisă de Pierrard (2008) sub denumirea de "comparativa **co-enunțiativă**". Conformitatea acțiunii declarate are interpetare cauzală în cazul în care actantul care "controlează" procesul din regentă este și agentul predicatului subordonatei : "Cum hotărâsem să vizităm orașul, peste o oră am ieșit." Contexte standard au fixat în limbă anumite enunțuri (macro-unități) cu valoare discursivă:

(30) .... nu-i după cum gândește omul, ci-i după **cum vrea Domnul**.

Enunțuri stereotipe marchează de exemplu **conformitatea metalingvistică** [33]

(31) Sau, **cum s-ar mai zice la noi în țărănește**, era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dânsa ba.

(32) ... căci nu mai era de chip să doarmă, **cum** dormea alte dăți, până pe la amiază, nesupărat de nimene.

În absența unor adjuncți explicativi ca în acest ultim context: "să doarmă *până pe la amiază, nesupărat de nimene*", comparativa modală ar fi stabilit doar ocurența evenimențială: "nu putea să doarmă *cum dormea altădată*". Propoziția comparativă în acest caz nu este integrată pe lîngă predicatul regentei pentrru că nu arată felul în care se desfășoară procesul, ci stabilește o paralelă între evenimente diferite.

4. Caracteristici generale ale subordonatelor în *cum*

a. Dubla posibilitate de articulare, în funcție de gradul de coeziune sintactică a expansiunii comparative: structură *detașată* sau *integrată*. Circumstanțialul poate fi integrat, ca un caracterizant comun al celor două procese sau rămâne în afara predicației ca un adverb de frază.

b. Suprapunere semantică totală sau parțială la nivelul predicației. Pivotul lexical al predicației din subordonată este fie c o n t r a s t a t cu cel din regentă (paralelism opozitiv în cadrul frazei), raportîndu-se la actanți în întregime sau parțial diferiți; fie i d e n t i c cu cel al predicației din regentă, predicatul secundar putând fi elidat sau reluat printr-o anaforă lexicală (verb al cărui semantism evocă predicația din regentă). Identitatea lexicală a predicatului din comparativă cu cel din regentă nu e o contrângere, dar ele trebuie să aibă o dimensiune semantică comună: (i) lexeme quasi-sinonimie: "**mergea** pe stradă cum te-ai **plimba** pe bulevard" (paralelă între predicate deferite lexical: $V_1 \neq V_2$); (ii) non

[33] Authier-Revuz, 1995, Chap. VI, p. 235 sq. «*comme dit X* »; «conformité à ce qui est dit» p. 24 (citează pe A. Borillo, 1985).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

autonomie lexicală a predicatului din regentă: verb aspectual, modal sau operator (de comunicare, perceptiv[34]); (iii) generic (anaforizare lexicală).

c. Funcția sintactică a constituenților aflați în raport contrastiv (diferențiere referențială a cîte unui constituent din regentă și subordonată) poate fi: subiect, nume predicativ, complement; circumstanțial; determinant al unui nume, adjectiv, verb, adverb; predicația în totalitate, aspectul sau modalitatea diferită, asociate unui anumit proces. Cazul particular al determinantului nominal marchează un tip special de propoziție *cum* P, de *identificarea categorială.*

d. *Cum* a evoluat de la comparativ la valori de tip factual (temporal, cauzal etc.); de aici s-au dezvoltat și contextele în care *cum* a devenit simplă conjuncție subordonatoare delexicalizată, substituibilă prin *că*, relator universal, "necolorat" semantic pentru un anumit raport: *Ia vâră-te și d-ta oleacă, să vezi* ***cum*** *ai să te răcorești* (în regimul unui verb regentă cu semantism epistemic).

BIBLIOGRAFIE :

Authier-Revuz 1995 = Jacqueline Authier-Revuz, *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non coïncidences du dire*» Paris, Larousse, coll. «Sciences du langage».

Biber et al. 1999 = Douglas Biber, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan, Longman *Grammar of Spoken and Written English*, Pearson ESL, 1999.

Danon-Boileau et al. 1991 = L. Danon-Boileau, A. Meunier, M.-A. Morel, N. Tournadre, "Intégration discursive et intégration syntaxique", in *Langages*, 104 (1991), 111-128.

Charolles 2001 = Michel Charolles, «De la phrase au discours: quelles relations ?», in Rousseau (ed.) 2001, 237-256.

Combettes/ Kuyumcuyan 2008 = Bernard Combettes/ Annie Kuyumcuyan, «*Comme* dans les comparaisons d'égalité»», in Moline/ Flaux 2008, 16-32.

Deléchelle 2001 = Gérard Deléchelle, «La sémantique des relations cuasales en anglais: connecteurs, relations interénoncés et inter-dénonciateurs», in Rousseau (ed.) 2001, 117-134.

Desmets 2008 = Marianne Desmets, «Constructions comparatives en *comme*», in Moline/ Flaux 2008, *Langue française* 159, 33-49.

Emmonds 1985 = Joseph Emmonds, *A Unified Theory of Syntactic Categories*. Walter de Gruyter (1985).

Flucha 2005 = Laurence Flucha, « Le connecteur AS et l'opération d'identification », Cycnos, Volume 21 n°1, (2005) (on line) http://revel.unice.fr/cycnos/document.html?id=62

Fuchs/ Le Goffic 2008 = Catherine Fuchs/ Pierre Le Goffic «Un emploi typifiant de *comme*», in Moline/ Flaux 2008, *Langue française* 159, 67-82.

GA I, II = ***Gramatica limbii române*, vol. I, II, București, Editura Academiei (1966).

GARL I, II *** *Gramatica limbii române*, vol. I, II, București. Editura Academiei Române (2005).

Gilbert 1998 = Eric Gilbert, «Quelques remarques sur as et la construction des valeurs référentielles», in *Travaux linguistiques du Cerlico* 11, Presses Universitaires de Rennes (1998), 103-125.

[34] Strategia narativă la copii (Nicolescu 2003) pune de multe ori în elipsă predicatul *factual* (verb lexical plin): se textualizează cu V operator (*începu; se puse; porni*), sau prin conectori de coordonare (*și atunci; apoi...;și...și..)* cu elipsa verbului de comunicare sau de mișcare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Larreya 2005 = Larreya, Paul (2005): « Identité et identification », Cycnos, Volume 21 n°1 (on line) http://revel.unice.fr/cycnos/document.html?id=17

Laurendeau 2003 = Paul Laurendeau, «Concomitance temporelle, quantification des procès et causalité inférée en co-énonciation parlée», in *Cahiers Chronos*: *Modes de repérages temporels*, Volume 11, Amsterdam/Atlanta, RODOPI (2003), 133-149.

Le Draoulec 2006 = Anne Le Draoulec, «De la subordination à la connexion temporelle», in *Cahiers Chronos* 15, (2006), 39-62.

Moline/ Flaux 2008 = Estelle Moline & Nelly Flaux (éds.), «Points de vue sur *comme*», numéro thématique, *Langue française*, 159 (septembre 2008).

Muller 1996 = Claude Muller, «A propos de *que* comparatif», in: *Lexique, syntaxe et analyse automatique des textes, Hommage à Jean Dubois*, *LINX*, 34-35 (1996), 241-254.

Muller 2001 = Claude Muller, «Sémantique de la subordination: l'interrogation indirecte», in Rousseau (ed.) 2001, 163-177.

Nicolescu 2003 = Eliabeta Nicolescu, «La reformulation des procès verbaux dans le rappel des récits de fiction (chez des enfants roumains de 5;5 à 12 ans)», in *La Reformulation: un principe universel d'acquisition*, Paris, Kimé, 97-151.

Pierrard 2008 = Michel Pierrard, «La comparative co-énonciative en *comme*», in Moline/ Flaux 2008.

Rivara 1995 René Rivara, «Pourquoi il n'y a que deux relations de comparaison ? », in *Faits de langue*, 5 (1995), 19-39.

Rousseau (ed.) 2001 = Andreé Rousseau (ed.), *La sémantique des relations*, Travaux & Recherches, Université Charles-de-Gaulle, Lille 3, CeGes, 2001.

Roussel 2003 = Emmanuelle Roussel, «*Un autre regard sur la répartition des rôles entre* as *et* like *dans la construction de la comparaison*», *in Corela* , Volume 1, Numéro 2. (2003) http://edel.univ-poitiers.fr/corela/document.php?id=111 (consultat 27/01/2009).

Wielmans 2005 = Valérie Wielmans, «L'évolution de *comme* et de *comment*, le témoignage des grammairiens et des dictionnaires de l'époque» http://www.ucm.es/ info/circulo/ no22/wieleman.htm#_ftnref1

Whittaker 1995 = Sunniva Whittaker, «A la recherche de l'étalon » in *Faits de langue*, 5 (1995), 165-174.

Zafiu 2005 = Rodica Zafiu, secțiunile "Construcții comparative" din cap. *Construcții sintactice*; "Complementul comparativ" din cap. *Complemente*, și "Circumstanțialul de mod" din cap. *Circumstanțiale*, in GALR II (2005), 198-205, 450-461, 496-508.

Résumé

L'article propose une systématisation des divers rôles du marqueur roumain *cum*, adverbe relatif introduisant une comparative d'identité ou fonctionnant en tant qu'élément grammaticalisé pour l'expression de plusieurs autres rapports logico-sémantiques: *cum* temporel, oppositif/ concessif, causal, catégoriel, énonciatif. Dans le cadre d'une analyse de linguistique textuelle, plusieurs sous-types sont expliqués sur la base d'un même schéma pragmasémantique, réunissant les termes qui désignent les entités représentées dans le texte, et deux operateurs d'identité/ de mise en regard (ou de parallélisme).

Universitatea Spiru Haret, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
București, Str. Ion Ghica, 13
Email: elisabetanicolescu@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VERBELE DE PERCEPȚIE VIZUALĂ ȘI AUDITIVĂ. DIFERENȚE CONCEPTUALE ȘI EFECTE SEMANTICE

IRINA NICULA

1. Introducere

În articolul de față de propunem să formulăm câteva observații cu privire la diferențele conceptuale și la consecințele de natură semantică care derivă din structura internă diferită a două modalități de percepție[1] – vizuală și auditivă –, exprimate prin verbele care codifică aceste tipuri de percepție.

În primul rând, vom încerca stabilirea unei terminologii și a unei clasificări a verbelor reunite tradițional în clasa verbelor de percepție. Așa cum se va vedea, acestea nu au un comportament semantico-sintactic unitar. Acest comportament este determinat, în mare măsură, și de structura internă a celor două procese, pe care o vom discuta punctual în secțiunea 3.

În al doilea rând, vom face unele observații pe baza corelației dintre structura internă a celor două procese de percepție și structura semantică a verbelor care denotă percepții de acest tip. În ce privește verbele de percepție vizuală, vom semnala unele aspecte referitoare la extinderea sensului de la desemnarea unui proces fizic la desemnarea unui proces cognitiv, prin intermediul unor deducții pe care le face vorbitorul (*Văd casa → Văd (≡Înțeleg) că nu ai ce face/→ Nu pot ajunge mâine în centru, fiindcă a nins mult. Văd. (≡Înțeleg./Realizez./Îmi dau seama.)* vs posibilitățile de combinare mai restrânsă a verbelor de percepție auditivă, extinderea sensului de la desemnarea unui proces fizic la desemnarea unui proces de comunicare, care implică subiacent o activitate de comunicare, de pe urma căreia vorbitorul își asumă parțial sau total conținutul semantic al propoziției subordonate *(Aud că nu ai mai fost la cursuri în ultima vreme (≡Mi s-a zis că nu ai mai fost la cursuri în ultima vreme/Colegii au zis că nu ai mai fost la cursuri în ultima vreme).*

2. Lexicul verbelor de percepție. Delimitări și clasificări

Sunt mai mulți factori în funcție de care se pot realiza clasificări și taxonomii ale verbelor care desemnează percepția: organul receptor al procesului de percepție,

[1] În acest articol, nu ne propunem să facem observații cu privire la natura procesului percepției și a obiectelor percepute, probleme care sunt în interesul domeniului filozofic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

caracterul voluntar sau involuntar al celui din urmă, caracterul direct sau indirect al percepției, natura semantică[2] a subiectului verbului de percepție etc.

2.1. O primă opoziție care organizează câmpul lexico-semantic al verbelor de percepție ține seama de organele implicate în procesul de receptare și de prelucrare a stimulilor senzoriali. Studiile disting în unanimitate cinci tipuri de percepție fizică: percepția vizuală, auditivă, tactilă, gustativă și olfactivă.

2.2. Cea de a doua opoziție care structurează câmpul verbelor de percepție distinge între percepția involuntară[3], percepția voluntară[4] și percepția evidențială[5]. Cele două modalități de percepție asupra cărora ne vom fixa atenția aici lexicalizează diferit percepția voluntară, pe cea involuntară și pe cea evidențială, generând structuri semantico-sintactice diferite.

Pentru o imagine mai clară, ilustrăm selectiv, prin exemplele de la (1)–(5) (a), situațiile de lexicalizare a percepțiilor involuntare, prin exemplele de la (1)–(5) (b), situațiile de lexicalizare a percepțiilor voluntare, iar prin cele de la (1)–(5) (c)/(d), situațiile de lexicalizare a percepțiilor evidențiale, corespunzând celor cinci tipuri enumerate la **2.1.**

percepția vizuală

(1a) *Andrei o **vede** pe Maria.*
(1b) *Andrei o **privește** pe Maria/Andrei **se uită** la Maria./Andrei **contemplă** cerul.*
(1c) *Băieții **arată** obosiți/bine/rău după atâta drum!*; 1 (c') ***Arată** ca un clovn/ca băut*; 1 (c'') ***Arată** de parcă nu a dormit trei zile* și 1 (d) Ea ***se arată** veselă de fiecare dată când ne vede.*

percepția auditivă

(2a) *Copiii **aud** zgomotele din curte.*
(2b) *Copiii **ascultă** zgomotele din curte.*
(2c) *Vocea lui/Muzica/Viitorul (îmi) **sună** bine.*

percepția tactilă

(3a) *Ø*[6]
(3b) *Schiorul **atinge** zăpada cu brațul stâng.*
(3c) *Îmi **simt** mâinile reci.* și (3d) *Zăpada **se simte** moale (la atingere)*

---

[2] Prin aceasta ne referim la rolul tematic pe care îl are subiectul unui verb de percepție. Acesta depinde de sensul actualizat în diferitele construcții în care apare.

[3] Terminologia asociată acestui tip de percepție variază: percepție pasivă ('passive perception', Palmer 1966: 99), percepție internă ('inner perception', Leech 1971: 23), percepție cognitivă ('cognitive perception', Rogers 1971, 1974 *apud* Enghels 2007), percepție de stare cu subiect Experimentator (Lehrer 1990 *apud* Enghels 2007).

[4] Primii doi termeni ai acestei opoziții se regăsesc în literatura de specialite și sub următoarele denumiri: *percepție nonagentivă* vs *percepție agentivă* (Gruber 1967); *percepție cognitivă* vs *percepție activă* (Rogers 1974 *apud* Enghels 2007) etc.

[5] Percepția evidențială apare cu diferite denumiri în studiile lingvistice. În Nicula 2009, ne referim la același tip de percepție prin denumirea *percepție pasivă*.

[6] Simbolul Ø marchează imposibilitatea lexicalizării respectivei utilizări.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

percepția gustativă

(4a) *Ø*

(4b) *Bucătăreasa **gustă** mâncarea.*

(4c) *Mâncarea **are gust** bun./Mâncarea nu **are gust**.*

percepția olfactivă

(5a) *Ø*

(5b) *Femeia **miroase** parfumul.*

(5c) *Parfumul îmi **miroase** bine./În cameră **miroase** bine.*

Astfel, prin percepțiile involuntare ne referim la acele situații în care cel care percepe nu deține controlul asupra actului perceptiv. În enunțurile în care se exprimă o percepție voluntară, subiectul actului perceptiv are control asupra procesului de percepție, fiind cel care contribuie la realizarea acestuia. În cel de-al treilea tip de structuri, denumite evidențiale[7], se exprimă un act de percepție de către un Experimentator, care, în enunțurile respective, poate fi lexicalizat sau poate rămâne nelexicalizat. Structura diferită a percepțiilor în funcție de trăsătura semantică [+Intenționalitate] angajează participanții la procese de percepție diferite prin asumarea unor roluri semantice diferite. Subiectul unui verb de percepție involuntară are rolul semantic Experimentator, cel al unui verb de percepție voluntară, Agent, iar cel al unui verb de percepție evidențială, Temă.

2.3. În studiile lingvistice, se introduce și distincția percepție directă – percepție indirectă[8]. Cuplul direct–indirect face referire la modalitatea în care se desfășoară procesul de percepție din punctul de vedere al sursei fenomenelor percepute. În procesul de percepție directă, „perceptorul" ('cel care percepe') ia parte la o relație de natură fizică prin intermediul căreia primește informații cu privire la lumea exterioară. Referindu-ne strict la percepția vizuală și la percepția auditivă, sunt considerate acte de percepție directă cele în care obiectul supus percepției are trăsăturile [+Concret] sau exprimă un proces simultan cu procesul de percepție.

În sens opus, în procesul de percepție indirectă, perceptorul primește datele despre lumea exterioară prin raționament deductiv și prin inferențe cu privire la ceea ce percepe.

Percepția directă corespunde unui act momentan și involuntar al contextului perceput, ca în contextele: *Văd soarele pe cer*; *Aud zgomote în curte*, în timp ce percepția indirectă este rezultatul unei activități de deducție pornind de la stimulii senzoriali: *Văd că sunteți obosiți* ← *Aveți cearcăne* (ceea ce mă conduce la raționamentul *Sunteți obosiți)*, *Văd că Ion și Ana au traversat strada* (am dedus acest lucru, pentru că acum ei sunt de cealaltă parte a străzii); *Aud că nu vrei să mai treci pe la noi* (sursa informațiilor este indirectă, informația este preluată, mediată).

3. Diferențe și apropieri structurale între cele două modalități de percepție

Bazându-ne pe distincțiile terminologice de la **2**, ne limităm, în cele ce urmează, la câteva observații cu referire la două modalități de percepție: vizuală și auditivă.

---

[7] În aceste structuri, se indică modalitatea în care vorbitorul a obținut informațiile pe care le deține (aici, prin cele cinci simțuri).

[8] Terminologia diferă, cuplul *percepție directă – percepție indirectă* apare la alți autori sub forma percepție *fizică – percepție cognitivă* sau *percepție epistemic neutră – percepție epistemică*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Ne vom opri, pentru domeniul vizual, la verbele *a vedea* – prototip al verbelor de percepție vizuală involuntară, *a privi* – prototip al verbelor de percepție vizuală voluntară și *a arăta*[9] – verbul care exprimă percepția vizuală evidențială. Vom urma aceeași organizare și pentru domeniul auditiv, analizând comparativ comportamentul sintactico-semantic al verbelor *a auzi* – prototip al verbelor de percepție auditivă involuntară, *a asculta* – prototip al verbelor de percepție auditivă voluntară, *a suna* – prototip al verbelor de percepție auditivă evidențială.

3.1. În afara proprietății comune tuturor simțurilor de a ne furniza date cu privire la lumea exterioară, există alți factori care determină structura internă diferită a proceselor de percepție. Acești factori sunt de natură extralingvistică: natura stimulului care produce o percepție, distanța/contactul dintre stimul și perceptor, localizarea și durata percepției, identificarea/modificarea stimulului de către perceptor. Exprimarea lingvistică a percepțiilor este condiționată de „experimentarea" acestora, astfel încât unii dintre factorii care determină structura internă a percepțiilor au efect și în plan lingvistic.

▪ O diferență esențială între structura internă a percepției vizuale și a celei auditive derivă din natura stimulului care „generează" aceste percepții. Deși stimulii exprimați în enunțurile de mai jos par a avea amândoi referință concretă, interpretarea asociată celor două percepții este diferită:

(6) ***Văd** pădurea.*
(7) ***Aud** clopotele.*

În exemplul (6), stimulul cu referent concret *pădurea* este „răspunzător" de realizarea procesului de percepție, timp ce în exemplul (7) stimulul procesului de percepție auditivă nu este *clopotele*, ci procesul subiacent al cărui rezultat este zgomotul produs de clopote. Astfel, enunțul (7) are următoarea citire: *Aud clopotele ≡Aud cum/că **bat** cloptele ≡Aud clopotele **bătând***.

Pe de altă parte, o similitudine în ce privește structura semantico-sintactică dintre cele două procese percepție este vizibilă atunci când stimulul se realizează propozițional, fiind introdus prin complementizatorul *că* sau prin conectorul *cum*. Se disting astfel două interpretări ale proceselor de percepție, în direcția percepție directă – percepție indirectă (vezi *supra*, **2.3**).

În enunțurile (8) și (9) se exprimă percepții directe, bazate pe informația obținută „nemediat" de perceptor:

(8) *Mă uit pe fereastră și **văd** că plouă afară.*
(9) *Îl **aud** cum tușește.*

În alte contexte, identice ca structură sintactică, cum sunt (10) și (11), se pot exprima percepții indirecte, obținute pe baza unor deducții logice sau pe baza unor informații provenite dintr-o altă sursă:

---

[9] Vezi și GALR II: 718. Verbul *a părea* poate fi considerat un hiperonim al verbelor de percepție evidențială. Acesta poate fi suportul evidențial al tuturor tipurilor de percepții: (vizuală) *Afară **pare** întunecat*; (auditivă) *Locul **pare** zgomotos*, tactilă (*Covorul **pare** aspru*), olfactivă (*Parfumul **pare** puternic*), gustativă (*Mâncarea **pare** grasă*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(10) ***Văd*** *că e frig afară.*
(11) ***Aud*** *că a încheiat colaborarea cu ei.*

- În cazul percepției vizuale și al celei auditive, distanța dintre stimul și perceptor este variabilă: exprimăm posibilitatea de a percepe vizual sau auditiv o entitate prin proprietatea acesteia de a se afla în câmpul vizual/auditiv al perceptorului, nu prin noțiunea de *contact fizic* (distanța 0) dintre obiectul perceput și subiectul actului perceptiv[10], așa cum se întâmplă, de exemplu, în cazul percepției tactile sau al celei gustative. Enunțuri ca *De aici* ***nu văd*** *drumul național* sau ***Nu aud*** *ce zici* sunt interpretabile ca imposibilitatea de „producere" a percepțiilor, dat fiind contextul extern (stimulii nu se află în sfera vizuală sau auditivă a perceptorului, deci nu pot fi identificați): predicația *nu văd* este echivalentă semantic cu predicația *nu pot vedea*, la fel cum *nu aud* este echivalentă semantic cu *nu pot auzi*.
- Durata unei secvențe de percepție vizuală sau auditivă este determinată de doi factori: durata evenimentului subordonat percepției și capacitatea perceptorului de a controla evenimentul subordonat. Astfel, percepțiile vizuale și cele auditive sunt procese depedente, în sens temporal, de durata altor procese.

Se remarcă astfel o diferență în ceea ce privește aspectul lexical al verbelor care exprimă percepția voluntară vizuală și pe cea auditivă și cel al verbelor care exprimă percepțiile involuntare corespondente. Primele sunt procese inerent durative, desfășurate într-un anumit interval de timp. Această trăsătură semantică poate fi verificată prin coocurența cu structurile circumstanțiale de timp:

(12) *L-****am privit*** *[****timp de două ore****] cum se joacă în nisip./****Am privit*** *stelele [****două ore****] și abia apoi am adormit.*
(13) ***Am ascultat*** *muzică [****o oră****] și apoi am oprit muzica, pentru că nu mă puteam concentra.*

Procesele de percepție involuntară exprimate prin verbe ca *a vedea* sau *a auzi* pot fi doar contextul explicitate temporal. Astfel, într-un enunț ca:

(14) *De aici, văd casa părinților tăi,*

ceea ce se focalizează este **capacitatea** de a percepe vizual o entitate, parafrazabilă astfel: (14') *De aici,* ***pot vedea*** *casa părinților tăi.* Prin urmare, într-o astfel de actualizare se exprimă **o stare**. Imposibilitatea coocurenței cu structuri circumstanțiale temporale **De aici, văd casa părinților tăi timp de două ore* arată că, într-un astfel de context, procesul percepției vizuale nu poate fi delimitat temporal.

Totuși, în enunțuri ca

(15) *[În fiecare dimineață], îl văd urcând scările,*

[10] Această proprietate a modalităților perceptuale diferă în funcție de modalitatea de percepție discutată. La percepția gustativă și la cea tactilă, stimulul trebuie să fie în contact cu subiectul percepției pentru ca procesul de percepție să aibă loc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

se exprimă **o activitate** perceptuală, determinată de durata evenimentului subordonat [*urcând scările*], activitate care este limitată în timp.

▪ Percepția vizuală și cea auditivă sunt neutre în raport cu modificarea stimulului de către perceptor în timpul experimentării percepției. Nu se întâmplă același lucru însă în cazul percepțiilor „chimice" cum este percepția gustativă, după a cărei experimentare se poate schimba „calitatea" stimulului.

3.2. Exprimarea evidențială a percepțiilor vizuală și auditivă prin verbele de stare ca *a (se) arăta, a părea* sau *a suna* nu ridică probleme în ceea ce privește structura lor internă, așa cum am văzut pentru verbele de percepție voluntară sau involuntară. Așa cum arată exemplele (16) – (19), structurile care conțin astfel de verbe au un conținut evaluativ. În studiile de lingvistică, atenția s-a concentrat asupra validității conținutului evaluativ exprimat de aceste verbe cu compliniri adverbiale, adjectivale sau propoziționale, comparative de irealitate. Astfel, din punct de vedere semantic, în enunțuri ca cele de mai jos se exprimă un act de percepție, care este „atenuat" prin combinarea mărcilor evidențiale ale percepției cu o valoare modală, incertitudinea.

(16) *După o zi întreagă de lucru, Andrei* ***arată*** *obosit.*
(17) *El* ***arată*** *ca băut/ca și când/de parcă ar fi băut!*
(18) *El* ***pare*** *obosit după atâta drum!*
(19) *Melodia nouă* ***sună*** *bine.*
(20) *Zgomotul* ***pare*** *că vine de la vecini.*

3.3. Ca urmare a unui semantism foarte bogat, verbele prototipice care exprimă percepția vizuală și pe cea auditivă înregistrează numeroase deplasări și transferuri semantice către alte domenii conceptuale. S-a constatat astfel că există o legătură semantică puternică între modalitatea în care experimentăm fizic anumite senzații sau percepții și modalitatea în care le înregistrăm la nivel mental, proces denumit în studiile de specialitate „Mind-as-body metaphor".

Numeroși cercetători afirmă că legătura conceptuală dintre vedere și intelect este universală. În acest sens, Sweetser 1990[11] susține că vederea ocupă o poziție proeminentă în conceptualizarea intelectuală. Această trăsătură se reflectă în faptul că, dintre modalitățile senzoriale, vederea se asociază cel mai frecvent cu sensul unor verbe de cunoaștere sau al unor verbe „intelectuale", precum *a ști, a gândi, a înțelege* etc. (de exemplu, *nu văd sensul* '*nu înțeleg sensul*'), iar verbele din câmpul lexical auditiv, ca *a auzi, a asculta*, sunt mai puțin susceptibile de a dezvolta astfel de sensuri; motivația acestei „selecții" rezidă în faptul că verbele de percepție auditivă sunt mai puternic legate de activitatea comunicațională și mai puțin de activitatea intelectuală. Pe de altă parte, cercetători ca Evans și Wilkins 2000[12] afirmă că această selectare a sensurilor pe care verbele de percepție o operează la nivelul câmpului lexical al verbelor cognitive este puternic determinată sociocultural. În acest sens, cercetătorii arată că, în rândul limbilor australiene, verbele de percepție auditivă sunt cele care stabilesc legături cu domeniul intelectual: „[...] within Australia, 'hearing' is the only perceptual modality that regularly

[11] V. Sweetser 1990: 43.
[12] V. Evans, Wilkins 2000: 549–563.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

maps into the domain of cognition, throughout the whole continent. It regularly extends to 'think', 'know' and 'remember', as well as 'understand' and 'obey', thus presenting a pattern quite distinct from the Indo-European one... When 'see' extends outside of the domain of perception, it most commonly shifts into the domain of social interaction" (Evans, Wilkins 2000: 576).

3.3.1. Exprimarea unor procese de natură cognitivă prin „termeni vizuali" corespunde, de fapt, ideii de conceptualizare a abstractului și emoționalului în termeni concreți. Această restructurare este strâns legată de conceptul de „corporalitate" (en. *embodiment*), potrivit căruia interpretarea fenomenelor exterioare este puternic legată de modul în care experiențele de percepție sunt percepute din punct de vedere fiziologic.

Trecerea verbului *'a vedea* spre sensuri cognitive corespunde, de fapt, trecerii din planul concret în planul abstract al percepției. Deplasarea de sens corespunde unei lărgiri conceptuale prin care domeniul vizual, bine delimitat în spațiu, se convertește într-un domeniu mental, fără delimitări clare[13]. Realizând o astfel de analiză pentru verbele de percepție vizuală din engleză, bască și spaniolă, Ibarretxe-Antuñano 2002: 96 organizează suprapunerile de acest tip în patru categorii, în funcție de interferențele dintre domeniul vizual și celelalte domenii experiențiale. Pentru analiza de față ne interesează următoarele trei tipuri de extinderi semantice[14] dintre cele menționate de cercetătoarea Ibarretxe-Antuñano. Acestea pot fi subordonate raportului semantic „Mind-as-Body metaphor":

- extinderi determinate intelectual și mental („a înțelege", „a predevea", „a-și imagina", „a-și închipui");
- extinderi evidențiale, bazate pe un raport de siguranță și încredere („a afla", „a fi sigur");
- extinderi care pornesc de la corespondența „a fi prezent/participant la un eveniment înseamnă a
asimila vizual conținutul acelui eveniment".

În astfel de contexte, activitatea perceptivă este subiacentă, însă accentul cade nu pe capacitatea vizuală, ca în utilizările prototipice de perpceptiilor, ci pe capacitatea interpretativă a actului vizual.

3.3.1.1. ***Determinarea intelectuală și mentală***

Raportul „a înțelege înseamnă a vedea" este ilustrat în următoarele exemple:

(21) ***Văd*** *că asta vrei să faci, dar nu* ***văd*** *de unde pornești.*
(22) ***Nu văd*** *ce vrei să zici cu asta.*
(23) *În orice caz,* ***nu văd*** *care e legătura* cu ICR (*internet*).

Raportul „a prevedea înseamnă a vedea":

(24) ***Văd*** *deja cum vor evolua lucrurile.*

---

[13] Vezi teoria domeniului cognitiv înțeles în termeni fizici, elaborată de Eve Sweetser în 1990 („Mind-as-body metaphor").

[14] La Ibarretxe-Antuñano 2002: 96, cele trei tipuri de suprapuneri sunt denumite astfel: (i) *intellectual and mental activity*; (ii) *reliability and assurance*; (iii) *witness*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Raportul „a-și imagina înseamnă a vedea", cu interpretare contrafactivă:

(25) ***Nu-l văd** bine cu toată delăsarea lui.*
(26) *Parcă și **văd** cum va veni zicând că nu a învățat.*
(27) *Îl și **văd** supărat că nu a putut pleca odată cu ei.*
(28) *Încă **se mai vede** tânăr.*

Raportul „a considera/a interpreta înseamnă a vedea":

(29) ***Nu văd** nimic rău în asta.*
(30) *Majoritatea o **văd** ca pe o luptă. Eu* o ***văd** ca pe un joc.*

Raportul „a studia/a inspecta înseamnă a vedea":

(31) *Trebuie **să văd** lucrările acestui cercetător înainte de a aborda problema.*
(32) *Abia după ce **vezi** zeci de pacienți poți să pui corect un diagnostic.*

3.3.1.2. *Determinarea evidențială*

Suprapunerile de acest tip se explică prin rolul de credibilitate pe care îl are vederea în rândul celorlalte simțuri.

Raportul „a afla înseamnă a vedea"

(33) ***Am văzut** că magazinul s-a deschis la 1 mai.*
(34) ***Vezi** ce are de zis referitor la această problemă.*

Raportul „a fi sigur/a se asigura înseamnă a vedea"

(35) ***Vezi** ca ușa să fie închisă bine.*
(36) ***Vezi** ca focul să fie stins.*

Raportul „a avea grijă de ceva sau cineva înseamnă (și) a vedea"

(37) ***Vede** de copii.*
(38) ***Vede** de casă.*

3.3.1.3. *Determinarea bazată pe un raport de participare la un eveniment*

Raportul „A fi prezent la un eveniment înseamnă a asimila vizual conținutul evenimentului respectiv"

(39) ***A văzut** multă suferință la viața lui.*
(40) *Și-**au văzut** planurile împlinite.*

3.3.2. Așa cum remarcă și Ibarretxe-Antuñano[15], auzul este simțul răspunzător de comunicarea lingvistică, deoarece toate actele de comunicare presupun, prototipic, un

[15] V. Ibarretxe-Antuñano[15] 1999: 64.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

locutor și un alocutor (en. *speaker* și *hearer*) și că acestea nu pot evolua decât pe baza simțului auditiv. Astfel, verbele care desemnează percepții auditive înregistrează anumite transferuri semantice bazate pe structura internă a acestui tip de percepție. Exemplificăm mai jos câteva tipuri de transfer semantic.

Raportul „a asculta înseamnă a fi atent":

(41) ***Ascultă*** *ce îți spun!*

În acest exemplu, locutorul pretinde atenția alocutorului. Din astfel de contexte, derivă un alt raport bazat pe simțul auditiv, cel de performare a unui act în urma „cererii" lansate de vorbitor.

Raportul „a asculta înseamnă a performa":

(42) ***A ascultat*** *ce i-a zis doctorul (și a stat liniștită în pat).*
(43) ***Nu a ascultat*** *ce i-am zis, așa că iar a greșit.*

În unele contexte, verbul *a auzi* ajunge să exprime raportul „a auzi înseamnă a i se spune, a fi informat". În aceste contexte, verbul *a auzi* are utilizare evidențială, situație în care informația comunicată nu mai este directă, bazată pe simțul propriu, ci este mediată, preluată de la o altă sursă.

(44) ***Aud*** *că vrei să te lași de sport.*
(45) ***Am auzit*** *că pleci din țară.*
(46) *Nu* ***am auzit*** *de așa ceva până acum.*

În prezența adjunctului adverbial *bine*, în enunțuri interogative sau condiționale, verbul *a auzi* dezvoltă un sens din zona cognitivă, exprimând raportul „a auzi (bine) înseamnă a înțelege corect":

(47) ***Am auzit bine*** *că vrei să pleci din țară?*
(48) *Dacă* ***am auzit bine*** *la ședință, nu directorul este răspunzător de situația din firmă.*

4. Concluzii

Cele câteva aspecte preponderent teoretice prezentate în acest articol au avut scopul de a fixa o terminologie aproximativă în măsură să ilustreze coerent comportamentul semantico-sintactic al verbelor prototipice care exprimă percepții vizuale și auditive, precum și de a semnala unele diferențe sau apropieri structurale între cele două procese de percepție menționate.

De asemenea, prin contextele de la **3.3** ne-am propus să observăm direcția în care pot evolua sensurile „pur" fizice ale verbelor de percepție vizuală și auditivă. În urma acestora, se poate afirma că, în limba română, domeniul vizual este cel care se intersectează cel mai profund cu domeniul cognitiv, generând numeroase extinderi semantice care, în sens cognitiv, pot fi privite ca procese de structurare a gândirii. Domeniul auditiv înregistrează deplasări către ceea s-a denumit „latura interpersonală a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

comunicării auditive" (comunicarea are nevoie de mai mulți participanți, care (re)acționează pe baza a ceea ce aud).

În continuare, o abordare sistematică, în aceeași direcție, a extinderilor semantice permise de celelalte domenii perceptuale ar putea determina clar tipurile de raporturi generate în plan semantic de fiecare categorie de percepții.

Bibliografie:

Enghels 2007 = Renata Enghels, *Les modalités de perception visuelle et auditive. Différences conceptuelles et répercussions sémantico-syntaxiques en espagnol et en français*, Belgium, Max Niemeyer Verlag (lucrarea este disponibilă și în format electronic la adresa http://hdl.handle.net/1854/LU-372810)

Evans, Wilkins 2000 = Nicholas Evans, David Wilkins, *In the mind's ear: the semantic extensions of perception verbs in Australian languages*, în „Language" 3, p. 546–592.

GALR II 2008 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Gramatica limbii române, II. Enunțul*, tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române (coord.: Valeria Guțu Romalo).

Gruber 1967 = Jeffrey S. Gruber, *Look and see*, în „Language" 4, p. 937–947.

Ibarretxe-Antuñano 1999 = Iraide Ibarretxe-Antuñano, *Polysemy and Metaphor in Perception Verbs: A Cross- linguistic Study*, teză de doctorat nepublicată, University of Edinburgh (lucrarea este disponibilă și în format electronic la adresa http://www.unizar.es/linguisticageneral/articulos/Ibarretxe-PhD-Thesis-99.pdf).

Ibarretxe-Antuñano 2002 = Iraide Ibarretxe-Antuñano, *Mind-as-body as a cross-linguistic conceptualmetaphor*, „Miscelánea. A Journal of English and American Studies" 25, p. 93–119.

Leech 1987 = J. Leech, *Meaning and the English Verb*, London, New York, Longman.

Nicula 2009 = Irina Nicula, *Câteva observații asupra clasei lexico-gramaticale a verbelor de percepție în limba română*, în „Limba română" 2, p. 262–268.

Palmer 1966 = F. R. Palmer, *A Linguistic Study of the English Verb*, London, Longman.

Sweetser 1990 = Eve Sweetser, *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge, Cambridge University Press.

VERBS OF VISUAL AND AUDITORY PERCEPTION. CONCEPTUAL DIFFERENCES AND SEMANTIC EFFECTS

Abstract

In the current article, our purpose is threefold: (1) firstly, I try to establish a terminology transparent enough for displaying the semantic differences that appear within the grammatical field of the verbs of perception; (2) secondly, I mention some of the structural differences or similarities between two fields of perception – the visual and the auditory one – which have impact on the linguistic domain also; (3) then, I observe the semantic overlaps between the visual field and the cognitive one, on one hand, and between the auditory field and the communication one, on the other hand.

The conclusion I reach is that, in the Romanian language, the visual field is the one more prone to intersection with the cognitive field, as was already recognised as a general feature of the European languages.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
irina_nicula@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CE NOUTĂȚI POATE ȘI TREBUIE SĂ ADUCĂ DESCRIERII GRAMATICII LIMBII ROMÂNE UN MODEL TIPOLOGIC AL SINTAXEI ? (I)

LAURENȚIU THEBAN

1.1. Gramatica teoretică a limbii române a evoluat în ultimele decenii ca efect a trei abordări inovatoare: reconsiderarea inedită (fără sprijinul unui model teoretic anume) a unor particularități ale faptelor gramaticale românești, redescoperirea unor interpretări noi datorate unor gramaticieni români mai vechi (de exemplu trimiterile la H. Tiktin din *Gramatica transformațională a limbii române*, 1971) și, în sfârșit, dar masiv și hotărâtor, în urma importului grabnic și fidel al unor modele străine de prestigiu, dominante în anumite perioade în anumite cercuri ale lingvisticii teoretice internaționale.

Aplicarea la o nouă limbă (româna sau hindi pentru generativismul american, de exemplu) a unor principii, curente și orientări noi (din punctul de vedere al importatorilor și utilizatorilor locali, din răsăritul Europei sau din Asia de Sud) a fost, începând din 1957, un mare succes pentru creatorii de modele de la MIT și împrejurimi, și un succes cu multe efecte benefice pentru noile generații de lingviști din America de Sud, Europa, Asia, Africa și Australia.

Înainte de a deveni exportatori de teorii și modele ale gramaticii, N. Chomsky și discipolii săi cei mai apropiați au fost inovatori în propria lor țară, au descoperit sau inventat ipoteze convingătoare și importante care, deși au fost ulterior abandonate, metamorfozate sau mult îmbunătățite (inclusiv grație confruntării cu alte limbi decât engleza), au devenit imediat un sector emblematic pentru întreaga lingvistică nord-americană și un argument în favoarea superiorității acesteia.

Inovatori absoluți, la nivel global, generativiștii-minimaliști au contribuit incontestabil la afirmarea sintaxei și semanticii ca domenii de vârf, formalizabile cu o rigoare nouă, la scara întregii lingvistici teoretice. La început, întreaga construcție a gramaticii generative-transformaționale a avut o bază empirică sărăcăcioasă (redusă la câteva enunțuri simple și artificiale din limba engleză – inclusiv *colorless green ideas sleep furiously* and *the boy hit the ball* – deși Noam Chomsky are două limbi materne). Sintacticienii mai tineri au fost sfătuiți să nu acorde atenție lingvisticii "antropologice" (= tipologice) pentru că faptele din limbi prea diverse sunt de natură să falsifice ipotezele fondatoare ale noii gramatici universal(izant)e.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Diateza pasivă a fost împinsă spre nivelul transformațional secundar, acordul și cazul au lipsit în lucrările de început, iar ordinea secvențială, pusă totuși pe primul plan grație regulilor de constituenți (I) Prop → GN_1 + GV și (II) GV → V + GN_2 nu a reprezentat decât modalitatea de a angliciza și universaliza în mod îngust sintaxa secvențială a limbilor lumii, deși există limbi ca araba, hawaiiana, samoana sau maori care încalcă aceste două prime reguli fundamentale, prin structura lor V + GN_1 + GN_2 (VSO, sau VAP).

Hindi, japoneza și turca au structura secvențială GN_1 + GN_2 + V, iar trei limbi din lume, fijiana, tagalog și malagasy (prima a fost semnalată de un român), încalcă nu numai ipoteza lui Chomsky ci și pe cea a lui Greenberg, legată de obligativitatea precedenței subiectului (GN_1) asupra obiectului direct (GN_2), structura lor secvențială fiind în realitate VPA (VOS sau [V + GN_2] + GN_1).

Așa cum lucrările lui Greenberg, Chomsky, Fillmore sau Leonard Talmy au adus în lingvistica americană (și mai apoi, prin globalizare, în restul lumii) o întreagă serie de noutăți importante, aceeași șansă sau libertate de a inova în lingvistica teoretică stă la îndemâna școlilor naționale de lingvistică de pretutindeni – inclusiv, desigur, la dispoziția lingvisticii românești, oricât de ciudată, neplauzibilă sau nepermisă ar putea să pară multora o asemenea îndrăzneală. Să nu uităm însă că în lingvistică, la fel ca în foarte multe alte domenii, centrul lumii este pretutindeni și că forța unei inovații nu stă în locul unde a fost propusă, ci în judiciozitatea și oportunitatea ei.

1.2. Tipologia sintactică, cunoscută și ca sintaxă tipologică și sintaxă relațională, este, în forma ei actuală (identică celei în care a apărut între 1968 și 1972) o realizare autonomă a lingvisticii românești. Condamnată de la început să nu provoace aceeași încredere ca realizările lingvisticii nemărănești ale epocii, sintaxei tipologice i s-a dat astfel șansa de a anticipa cu cel puțin zece ani apariția modificărilor profunde survenite, tot autonom, în interiorul curentului mereu dominant reprezentat de paradigma chomskiană devenită, între timp, parametrică și supusă variabilității valorice și mai apropiată de tipologie decât de versiunea inițială a propriei deveniri, deci de universalitatea niciodată demonstrată a gramaticii generative-transformaționale.

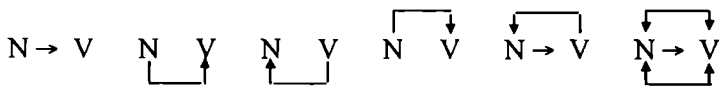
Modelul românesc al sintaxei tipologice a fost și a rămas exclusiv relațional: structura sintactică a fiecărei propoziții fundamentale, examinată în starea de izolare (fără analogii și explicații exterioare și înșelătoare aduse din structura unei propoziții de alt tip) se rezumă, sau este extinsă, la o rețea complexă de cinci tipuri de relații sintactice, care trebuie identificate și reproduse cu onestitate și cu o precizie superioară, capabilă să ofere o alternativă modului (superficial și impresionistic pe alocuri) de a prezenta sintaxa propoziției și particularitățile tipului sintactic al limbii române.

1.3. Sintaxa tipologică se sprijină exclusiv pe relațiile sintactice care sunt prezente în corpul structural al fiecărei propoziții în fiecare limbă, oricât de complicată și de neașteptată ar fi combinația acestor relații. O primă distincție importantă trebuie făcută între noțiunea de relație sintactică înțeleasă ca o legătură orientată dintre doi constituenți propoziționali, un verb V și un substantiv N, pe de o parte, sau un verb V și un pronume n, pe de altă parte:

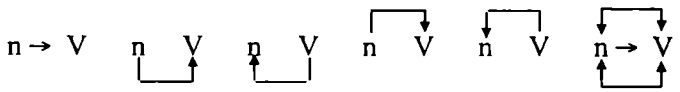
{V, N} și {V, n}

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

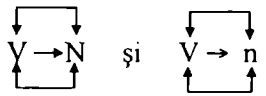
Primul binom, verbo-nominal, poate cumula cinci relații orientate sau dominaționale diferite:

Aceeași structurare relațională o pot avea și enunțurile verbo-pronominale:

Structurarea secvențială poate fi V → N și V → n, fără ca cele patru relații cu realizare morfologică să fie afectate:

O relație sintactică, așa cum se constată, este o linie de legătură între doi constituenți, nu o funcție (subiect, obiect direct, etc.) rezultată dintr-un cumul de relații adevărate și construită subiectiv de un gramatician sau altul. Observația este importantă, avându-se în vedere constatarea că în lingvsitica americană (inclusiv în gramaticile generative, cazuale și relaționale) funcțiile "subject-of", "object-of" etc. sunt denumite în mod eronat "grammatical relations". Vom respecta cu strictețe diferența dintre adevăratele **relații**, obiectiv prezente în corpul structural al propozițiilor, și **funcțiile** sintactice, exterioare și posterioare structurării enunțurilor, pe care le considerăm subiective și cărora nu le acordăm însemnătate în cercetarea tipologică.

Dacă toate limbile au subiecte și două feluri de obiecte, ce ne mai rămâne să tipologizăm? Adevăratele relații, prin prezența sau absența lor, dau conturul tipologic adevărat al fiecărui tip de enunțuri, contur care poate varia mult peste așteptări (în cazul enunțurilor trimembre {A, V, P} se înregistrează 1792 de tipuri sau structuri relaționale teoretic posibile).

1.4. În lingvistica românească, preocupările de natură tipologică nu datează de un an - doi, ci au apărut în cea mai puțin propice perioadă pentru comparatismul sincronic, adică în anii 1965 – 1973, când atenția tuturor lingviștilor tineri se concentra aproape fără excepție asupra noii gramatici generative și transformaționale, care încuraja un universalism grăbit, nedocumentat și deconsilia interesul pentru limbi susceptibile de a dezvălui o altă structurare decât cea specifică limbii engleze.

Există, în prezent, două căi pentru un lingvist românist să devină, în plus, un tipolog: prima, mai rapidă și mai comodă, dar în același timp nesigură și artificială, constă în parcurgerea revistelor și culegerilor publicate în străinătate, în căutarea unui subiect interesant (de exemplu pasivul, exprimarea posesiei, sau acordul verbului etc.) studiat pe terenul unei limbi necunoscute anterior în interiorul lingvisticii românești.

Cea de a doua cale, mai dificilă și mai discretă, este condiționată de existența unui interes real (și sentimental) pentru una sau mai multe limbi, cu structuri gramaticale cu siguranță neobișnuite și complicate. Confruntarea directă, de durată, cu limbi nefamiliare din punct de vedere tipologic conduce inevitabil la atingerea unui nivel de expertiză de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

unde redirecționarea atenției spre structurile limbii noastre materne devine nu numai necesară ci și mai amplă, generatoare de interpretări teoretice precise ale pluralității tipologice constatate, explorate și organizate structural prin eforturi personale.

A devenit o obișnuință printre lingviștii români de astăzi să-și declare rezerva (cel puțin) față de realizările de ordin teoretic ale altor lingviști români; în cazul sintaxei tipologice relaționale, neacceptarea noutăților venite din interior echivalează cu negarea mărturiilor obiective oferite chiar de structura limbilor (română, engleză, portugheză, hindi, sanskrită, fijiană, creola indo-portugheză etc.), situație care, în cele din urmă, devine nefavorabilă pentru cei care apără vechiul sau noutățile importate. În tipologia gramaticală comparăm, contrastăm și exploatăm teoretic tipurile gramaticale ale limbilor, în varianta lor cea mai realistă și respectuoasă față de fapte ("language-friendly"), nu confruntăm persoane, credințe, impresii, tradiții și școli de gândire.

Tipologia sintactică relațională, una dintre realizările lingvisticii românești de după 1965, poate să contribuie la definirea tipului sintactic al limbii române cu un set de ipoteze (mult diferite de cele din practicile curente și considerate prestigioase) care sunt cu atât mai noi cu cât sunt mai dificil de aceptat la o primă abordare dintr-un unghi încremenit și subiectiv al tradiției gramaticale.

Desigur, nu noutatea unei interpretări sau reinterpretări este cea care contează, ci precizia subordonării ei la faptele gramaticale specifice unele, limbii române, altele, altor limbi (chiar insuficient de familiare). De exemplu, acceptarea interpretării cazului în care Pacienți (non-umani în română) ca *băiatul lovește* ***mingea*** sau *țăranii cosesc* ***fânul***, sau *the boy hit* ***the ball*** și *the boy hit* ***Susan*** ca "absolutiv" nu este o noutate atât de dureroasă, atâta timp cât li se neagă statutul "confecționat" și subiectiv de obiect direct la cazul acuzativ și nu cel real de simbolizare nominală a rolului actanțial de pacient al acțiunii.

Este oare chiar grav și de neconceput pentru un Pacient din semantaxa universală să apară, în engleză, franceză și parțial în română, în propozițiile cu verbe tranzitive, ca un constituent nominal păstrat la cazul absolutiv sau nominativ pe care îl deținea în lexicon? Cazul zero sau absolutiv nu este "atribuit" ("*assigned*") precum acuzativul, dativul, instrumentalul etc. de verb, ca centru structural al enunțurilor tranzitive, ci este adus întocmai, neatins, din lexicon, nu numai când substantivul pacientiv este temă a enunțului ci și când face parte din segmentul rematic, ca în ***Suzana*** *este lovită*, *the boy hits* ***Susan***. Obligația și mândria tipologiei este de a evita ideile preconcepute și de a respecta în schimb tipul de structurare sintactică a faptelor propoziționale, exact așa cum acestea sunt.

2.1. Relația de structurare secvențială. La parametrul structurării lineare a enunțurilor trimembre verbo-nominale, limba română nu poate fi definită nici ca "V-first", nici ca "V-last", ci, realist și direct, ca o limbă de tip A → V → P și P → V → A

(sau, într-o formulă unitară, Temă N → V → Remă N).

Tipul secvențial A → V → P (în propozițiile la diateză activă, {A, V, P}

nu este, totuși, banal și general; numărul limbilor cu structura lineară A → P → V îl depășește pe cel al limbilor cu structura "mai logică" A→ V → P. Și în română, în contrast cu limba engleză, la nivelul structurilor verbo-pronominale ordinea constituenților

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

este (cu o singură excepție) a → p → V. Hindi, japoneza sau turca sunt deținătoare ale tipului secvențial cu cea mai largă reprezentare în lume (cu Pacientul antepus Verbului), în timp ce româna, engleza sau franceza sunt puțin "mai ciudate" tipologic, prin preferința lor de a numi acțiunea între actantul care o face și actantul care o suportă.

Nu este lipsit de interes să semnalăm că tipul secvențial A → P → V (*pasărea mălai visează*, **țăranii fânul cosesc*) este cel mai puțin frecvent și natural dintre toate variantele stilistice admise în sintaxa limbii române.

2.2. Structurarea diatetică. Diateza, sau acordul actanțial/ semantactic, este o relație gramaticală grație căreia verbul recuperează informația despre rolul semantactic al actantului tematizat, informație pierdută în urma nominativizării temei enunțului. Dacă actantul tematizat este P, verbul va asuma forma de diateză pacientivă (pasivă), iar dacă actantul tematizat este A, diateza verbului va fi agentivă (activă):

A → V → P și P → V → A

Diateza se constructurează cu relația de secvențializare și, în multe limbi, determină relația de acord morfo-pragmatic:

A → V → P *țăranii cosesc fânul*

P → V → A *fânul **este** cos**it** de țărani*

Un număr redus de limbi nu au dezvoltat un mecanism morfologic (fie sintetic, fie analitic) de distingere a unei diateze pasive de o diateză activă. Creola indo-portugheză, de exemplu, este o limbă în a cărei sintaxă nu există opoziția relațională de diateză. Majoritatea limbilor dispun însă de mijloace morfologice, morfosintactice sau lexico-sintactice pentru a marca acordul semantactic al verbului cu rolul actantului tematizat (topicalizat), rol mascat de cazul nominativ al temei enunțului.

Câteva limbi, puține, printre care și româna, demonstrează existența unei diateze mixte sau duble, agentivo-pacientive, rezultată din promovarea pragmatică a pacientului uman prin cooptarea în structurarea diatetică a sintagmei nominale:

A → V → P *țăranii cosesc fânul, studenții așteaptă examenele*

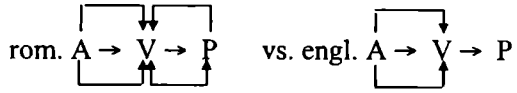
A → V → P *studenții **o** așteaptau **pe** bibliotecară*

*studenții **îl** așteaptau **pe** bibliotecar*

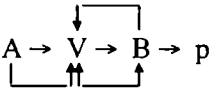
*studenții **le** așteaptau **pe** bibliotecare*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Fenomenul tipic românesc (întâlnit și în spaniolă) denumit "dublarea pronominală a obiectului" este un exemplu de funcționare solidară a relației de acord actanțial (diateză) și a relației morfo-pragmatice de acord; în enunțuri ca *Otilia îl iubește pe Felix* (în contrast cu *Otilia loves Felix*) solidaritatea se extinde și asupra relației de recțiune cazuală pacientivă:

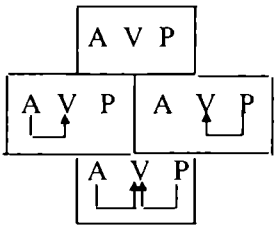
Alt actant care poate fi atras în relația de acord semantactic mixt sau dublu este Beneficiarul:

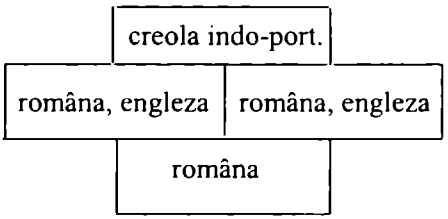

*Otilia **îi** spune **lui** Felix ceva*

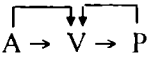
*Otilia **le** spune colege**lor** ceva*

Realizarea, în limbi diferite, a celor patru valori ale parametrului de diateză se prezintă astfel:

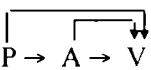

2.3. Acordul. Verbul din nucleul structural al enunțului poate, la diateza agentivă (activă), să nu se acorde morfo-pragmatic nici cu agentul nici cu pacientul (ca în creola indo-portugheză, în japoneză sau în chineză); verbul la diateza activă se acordă, într-un mare număr de limbi, inclusiv româna, cu numele agent A. Engleza ține simultan de ambele tipuri: la trecut verbul nu se acordă (*came*), la prezent se supune unei foarte slabe constrângeri concordiale (*come*, *comes*). Există limbi, printre care și limba din Goa, konkani, în care verbul se acordă și cu pacientul și cu agentul (când A este un pronume de persoana a 2-a singular). În kashmiri acordul mixt sau dublu este general. Și româna aparține, în parte, acestui tip:

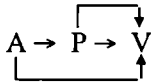
*Olimpia **îl** recunos**cu** pe Stănică* sau

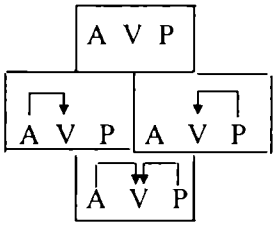
*fânul, țăranii **îl** cosesc* .

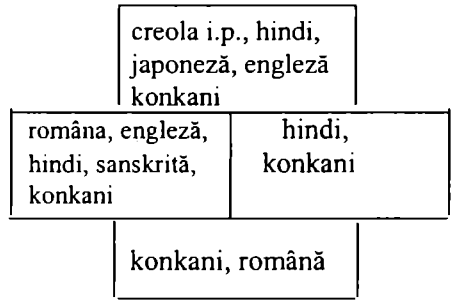
https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

În sfârșit, în majoritatea limbilor indo-ariene (hindi, urdu, panjabi, marathi, konkani) verbul deși e la diateza agentivă (activă), se acordă, când e la aspectul perfectiv, doar cu pacientul P:

Reprezentarea sagitală a arhitectonicii relaționale din interiorul propozițiilor înregistrează și reproduce în totalitate (fără lipsuri și fără adaosuri inventate), cu o nedepășită precizie, adevărata structură sintactică a propozițiilor și nimic altceva (de exemplu credințele și impresiile sintacticianului modelator). Suplețea și rigoarea reprezentărilor relaționale sagitale le permit acestora să caracterizeze individualitatea tipologică a oricărei limbi cu o concizie superioară oricărui text descriptiv și să concentreze în tablouri sistemice întreaga diversitate sintactică a limbilor lumii. La parametrul acordului vom avea patru valori sau tipuri structurale:

Relația de acord este singura relație structurală a sintaxei care admite o gradație a forței de legătură dintre N/n și V, măsurabilă în numărul distincțiilor cu marcare morfologică. Dincolo de limbile în care această relație este absentă, există un continuum între limbile cu acord foarte slab (ca engleza, *come*, *comes*), cu doar două mărci opozitive, cu trei (franceza orală, [parl], [parlõ] și [parle]), cu cinci (rom. *citesc*, *citești*, *citește*, *citim*, *citiți*; fr. scrisă *parle*, *parles*, *parlons*, *parlez*, *parlent*), cu șase (portugheză *falo*, *falas*, *fala*, *falamos*, *falais*, *falam*), sau chiar cu nouă (în sanskrită trei forme personale la singular, trei la dual și trei la plural: *paṭhāmi*, *paṭhasi*, *paṭhati*; *paṭhāvaḥ*, *paṭhthaḥ*, *paṭhtaḥ*; *paṭhāmaḥ*, *paṭhatha*, *paṭhanti*).

2.4. Caz. Recțiunea cazuală este o relație sintactică situată la același nivel de profunzime ca diateza (acordul actanțial/ semantactic) și reprezintă reversul acesteia: N V și N V.

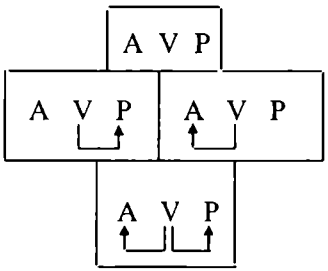
Cele două relații se completează pentru a dezvălui ascultătorului rolul actanțial sau semantactic al participanților la evenimentul descris de vorbitor.

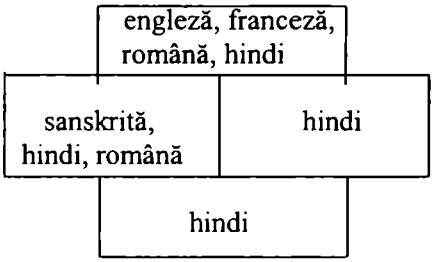
În propozițiile fundamentale trimembre, cei doi constituenți nominali cu roluri actanțiale centrale, A și P, pot fi păstrați în cazul nominativ (absolutiv), caz zero sau primar, preluat întocmai din dicționar (inert din punct de vedere structural), sau,

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dimpotrivă, pot fi integrați, prin atribuire, în structura propoziției sub o formă modificată morfologic, cu ajutorul unor mărci cazuale (libere sau legate, antepuse sau postpuse) de agentiv (ergativ) sau de pacientiv (acuzativ).

Marcarea sau nemarcarea cazuală a celor doi constituenți (pro)nominali stă la baza unei noi clasificări tipologice cu patru valori, cu două mai mult decât cele două recunoscute până în prezent:

sau: nominativ – nominativ
nominativ – acuzativ
ergativ – acuzativ
ergativ – nominativ

Potrivit acestui sistem parametric cvadrimembru, engleza și franceza sunt numai de tip "nominativ – nominativ", latina și sanskrita numai de tip "nominativ – acuzativ"; româna și spaniola apar în ambele clase, "nominativ – nominativ" (*țăranii cosesc fânul*, *studenții așteaptă examenele*) și "nominativ – acuzativ" (*studenții o așteaptă* ***pe*** *bibliotecară*, *Otilia îl iubește* ***pe*** *Felix*). Apartenența unei limbi la două tipuri sintactice diferite nu are nimic anormal sau îngrijorător.

Pe lângă faptul că toate cele patru valori ale parametrului de caz își găsesc realizarea în rândul limbilor lumii, limba hindi le cumulează pe toate patru în structura ei sintactică:

Śāh Jahān Tāj Mahal dekhtā hai A P V
'Shah Jahan privește Taj Mahal-ul'

Śāh Jahān Mumtāz ***ko*** *dekhtā hai* A P V
'Shah Jahan o privește pe Mumtaz'

Śāh Jahān ***ne*** *masjid dekhī* A P V
'Shah Jahan a văzut moscheea'

Śāh Jahān ***ne*** *Mumtāz* ***ko*** *dekhā* A P V
'Shah Jahan a privit-o pe Mumtaz'

Trecând de la structura enunțurilor verbo-nominale la cea a enunțurilor verbo-pronominale, se constată, contrar așteptărilor, unele non-concordanțe interesante din punct de vedere tipologic. Engleza rămâne parțial la tipul "nominativ – nominativ", a →

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

V → p (*I saw **you**, you saw **it***); la fel și franceza (*il **nous** aime, nous **vous** aimons*), în timp ce restul structurilor se încadrează în alt tip, necunoscut enunțurilor cu constituenți nominali, "nominativ – acuzativ":
a → V → p (*you saw **me**, I saw **them***) și a → p → V (*tu **me** vois, je **les** verrai*).

Cele două tipuri structurale (verbo-nominale și verbo-pronominale) trebuie examinate separat, apoi prezentate contrastiv, ca identice sau ca diferite, nu amalgamate într-o singură formulă deformantă și lipsită de interes:

* A V P (*țăranii cosesc fânul*) pentru că a V p și

* A → P → V pentru că a → p → V.

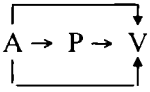
Aceeași rigoare contrastivă trebuie păstrată și în cazul altor parametri relaționali.
În realitate, situația poate fi sintetizată astfel:

A → V → P	a → V → p *I see you, you see them, eu am văzut-o*
	a → p → V *je te vois, vous les voyez, eu o văd, eu le-am văzut*

Nu se poate deci afirma, cu obiectivitate și fără a nesocoti faptele, că în *țăranii cosesc fânul*, substantivul *fânul* este pus la un caz oblic atribuit, la cazul acuzativ (fără marcă) și că stă înaintea verbului, doar pentru că, printr-o analogie comodă dar neriguroasă, pronumele *îl* stă (cu adevărat) la cazul acuzativ (pacientiv) și stă cu adevărat înaintea verbului. Fiecare structură trebuie examinată și caracterizată în sine, separat, și, la nevoie, poate să fie comparată cu altele, dar nu pentru a justifica în mod forțat o transfigurare selectivă convenabilă.

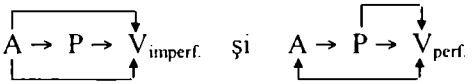
Dacă verbul stă, în limba hindi, la aspectul imperfectiv, A rămâne cu adevărat la cazul nominativ și controlează acordul verbului (ca în limba română):

laṛkā do kitābẽ kharīdtā hai 'băiatul cumpără două cărți', cu structura relațională

în care ambii constituenți sunt lăsați la cazul nominativ.

O eroare asemănătoare persistă în lingvistica indiană tradițională, școlărească: în limba hindi sintagma (pro)nominală care simbolizează agentul unei acțiuni primește, în enunțurile cu verb tranzitiv la diateza activă și la aspect perfectiv, postpoziția de caz ergativ *ne* (care blochează acordul verbului cu A și determină preluarea acordului de către P):

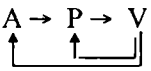

de exemplu: *laṛke **ne** do kitābẽ kharīdĩ* 'băiatul MASC ERG două cărți FEM a cumpărat FEM PLUR.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Or, în gramaticile folosite în școlile indiene, atât forma de nominativ *laṛkā* cât și forma oblică de ergativ *laṛke* ***ne*** sunt denumite nediferențiat "nominative". Deci, așa cum noi avem un acuzativ fără marcă morfologică de acuzativ (adică un nominativ pur), indienii cred că au un nominativ uneori fără marcă, alteori cu un morfem de caz oblic, agentiv (ergativ). Nevoia de rigoare și consecvență este evidentă în ambele cazuri. Tabloul de mai jos respectă structurarea cazuală.

Când constituentul P stă la cazul acuzativ (marcat prin postpoziția *ko*, de exemplu: *laṛkõ* ***ne*** *laṛkiyõ* ***ko*** *dekhā* 'băieții le-au privit/ văzut pe fete'), verbul iese de sub incidența relației de acord și apare într-o formă "neutră":

Identificarea cazurilor (cazul direct, nominativul, în opoziție cu cazurile oblice ca acuzativul și ergativul) trebuie să se sprijine în primul rând pe structurile relaționale din corpul propozițiilor din limbile română și hindi, fără a mai lăsa câmp liber subiectivismului și comasărilor abuzive:

	nominativ (ø în toate limbile)	agentiv/ ergativ (hindi *ne*)	pacientiv/ acuzativ (rom. *pe*, hindi *ko*)
A	+	+	-
P	+	-	+

3. Definirea specificității gramaticale a unei limbi nu se face (numai) din interior, în condițiile unei izolări lipsite de perspective. Singura cale care permite scoaterea la lumină a ceea ce în structurile unei limbi este unic, rar sau comun, este confruntarea cu specificitățile altor limbi (cât mai diferite posibil). Abordarea tipologică este în același timp realistă, "language-friendly" și deschizătoare de noi perspective teoretice. Comparațiile tipologice între multe limbi devin semnificative pentru definirea tipurilor structurale ale unei limbi puse pe primul plan mai ales atunci când raportările la individualitatea tipologică a unei limbi îndepărtate, mai greu accesibile, nu se face indirect, de la distanță, prin intermedieri nesigure și incomplete.

Încadrarea în tabele riguroase și exhaustive a realizărilor valorice care scot în evidență originalitatea sau cvasi-originalitatea, la fiecare parametru relațional, a sintaxei limbii române, oferă specialiștilor în gramatica limbii române un cadru de referință global, clar și finit, pentru stabilirea locului printre structurile limbilor lumii a structurilor adoptate și utilizate în comunicare de vorbitorii limbii române.

Scoaterea limbii române în lume, pentru a-i da șansa de a se confrunta tipologic cu alte limbi interesante și complexe, sau aducerea în studiile românești de sintaxă a unui cadru tipologic atotcuprinzător (cu acoperire realmente universală) și a unui model teoretic autohton, asociat acestui nou tip de gramatică generală, ar putea să aibă ca efect o evoluție, mai mult sau mai puțin binevenită, în cercetările de nivel academic consacrate gramaticii limbii române.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Interpretările alternative oferite gramaticii românești de sintaxa tipologică nu sunt importante pentru că sunt noutăți, poate nici pentru că sunt de inspirație exclusiv românească, ci pentru că sunt realiste, riguroase și în întregime subordonate specificului tipologic al sintaxei enunțurilor folosite în comunicare de vorbitorii limbii române.

BIBLIOGRAFIE:

Comrie 1998 = Comrie, Bernard, *South Asian languages and Linguistic Typology*, în "The Yearbook of South Asian Languages and Linguistics", New Delhi, p. 237 – 247.

Kelkar, 1973 = Kelkar, Ashok R., *Correlative Linguistics*, ms., Poona.

Pană Dindelegan 2006 = Gabriela Pană Dindelegan, *GALR, A Starting Point in Comparative and Typological Research on Romanian*, în «Revue Roumaine de Linguistique », LI, 1, p. 125 – 142.

Subbarao 1998 = Karumuri Venkata Subbarao, *Linguistic Theory and Syntactic Typology. A Proposal for a Symbiotic Typology*", în "Vāgbhārati. Proceedings of the Intenational Conference on South Asian Languages (July, 1997)", Moscow, p. 5 – 23.

Subbarao 2001 = Karumuri Venkata Subbarao, *Agreement in South Asian Languages and Minimalist Inquiries: the Framework*, în "The Yearbook of South Asian Languages and Linguistics. 2001. Tokyo Symposium on South Asian Languages. Contact, Convergence and Typology", New Delhi, p. 457 – 492.

Theban 2006 = Laurențiu Theban, *The Syntactic Type of Romanian. The Basic Sentence*, în « Revue Roumaine de Linguistique (numéro spécial Le roumain dans une perspective typologique) », LI, 1, p. 179 – 194.

Theban 2007 = Laurențiu Theban, *The Specificity of Hindi Syntax (Defined in a Pan-Indian Typological Framework)*, în D. Stasik, A. Trynowska (eds.) "Teaching on India in Central and Eastern Europe", Warszawa, p. 219 – 233.

Theban 2010 = Laurențiu Theban, *A Relational Model for the Syntactic Typology of Indian Languages*, comunicare prezentată la "The 9th International Conference on South Asian Languages (Punjabi University, Patiala, 7 - 9 January 2010) și la "Central Institute of Indian Languages, Mysore", 28 ianuarie 2010.

QUELLES INNOVATIONS LE MODÈLE DE LA SYNTAXE TYPOLOGIQUE PEUT-IL APPORTER À LA DESCRIPTION DE LA GRAMMAIRE DU ROUMAIN?

Résumé

L'article suggère que les exigences d'une description typologique relationnelle de la syntaxe roumaine conduisent à la découverte de plusieurs particularités surprenantes, ce qui n'est pas sans provoquer des réserves parmi les grammairiens traditionnalistes. Ainsi, la syntaxe typologique du roumain établit que les Patients nominaux sont structurés dans les phrases trimembres agentives les uns dans le cas accusatif (comme en latin ou en japonais), les autres dans le cas «nominatif/ absolutif», comme en français, italien ou anglais. On opposera donc *Otilia îl iubește* ***pe Felix***

(A → V → P)

à *Otlia iubește* ***luxul*** (A → V→ P). Un autre trait inédit, lié au précédent, est l'opposition bi-relationnelle entre la structure verbo-nominale *Pascalopol iubește muzica* (A → V → P) et la structure verbo-pronominale *Pascalopol o iubește* (A → p → V).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Au lieu d'amalgamer les deux structures indépendantes dans une construction artificielle et insoutenable par les faits, on fera de leur comparaison un nouveau critère de classement typologique.

Un trait typologique supplémentaire est la présence en roumain des groupes verbaux à double voix, agentive-patientive (*Pascalopol o admiră pe Otilia*, A → V → P),

une particularité assez rare qui rapproche le roumain au kashmiri, au santali et à un petit nombre d'autres langues indiennes.

L'abandon de certaines croyances déjà desuètes, à base didactique, et le classement de certaines structures typiques du roumain dans la liste des particularités peu communes, à vocation exotique, contribue de manière substantielle à la construction d'une nouvelle grammaire générale ou «universelle», résolument réaliste (qui s'expose, peut-être, au désaccord des grammairiens qui défendent toujours la tradition préthéorique et extra-typologique).

Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Secția de Limba Hindi
laurentiutheban@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IS THE ROLE OF THE CLAUSE C2 IN A C1 *FOR* C2 RELATIONSHIP MAJOR OR MINOR?

MICHAEL VALLÉE

Introduction

The connective *for* has always been of great interest for linguists. The studies usually focus on the way it should be classified, be it among coordinating conjunctions or subordinating conjunctions[1]. It must be added, by the way, that this is cause for ongoing research. Another point that linguists question is the role of the clause (C2) which is located after the conjunction *for*. In other words, is it possible to describe the linguistic status of the clause C2?

I would like to deal with this question analyzing the opinion of some linguists on that matter and trying to see if the characterizations that are usually given can be kept or thought of differently. My study will be based on a written English corpus and, more precisely, mainly on a children's literature corpus because the ratio of *for* is higher than in any other genres and because it is fairly difficult to find the connective in oral speech. For instance, I have only found two occurrences of *for* in the London-Lund corpus within a sample of 135,000 words.

I shall therefore go through some linguists' opinion on the role of C2 in a C1 *for* C2 relation and then I will try to show that another way of describing it can be developed.

I. How is C2 characterized by linguists?

Several characterizations can be found to describe the role of C2 in a C1 for C2 relation.

One which is usually given deals with the notion of cause. This is how Mélis considers the role of C2 when he mentions the fact that "*for* is able to introduce the cause of a state of affairs when it works as a coordinator." Mélis concludes his point adding that "*for* introduces a causal relationship."[2]

This notion of causal relation is also pointed out by Wyld when he claims that "*for* [...] should not be studied in the same way as *since*, even though the connective *for* is a subordinating conjunction and that it develops a causal relation as *since* and *as* do."[3]

---

[1] See Wilson 1952, Wood 1959, Lang 1984, Gerbier et Icart Séguy 1987, Wyld 2001.

[2] Mélis 2007:145. Translated from French into English.

[3] Wyld 2001:199. Translated from French into English.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

I understand the point that is mentioned but I do not believe that *for* introduces a cause expressed by C2. If so, how would it be possible to tell the difference between *for* and *because* in the following examples:

(1) "Why are you so anxious for me to paint you? I said,
"**Because** I want it."

(A. Christie, MIR, p. 143)

(2) He was in his room that night, **because** I saw him.

It is commonly acknowledged that *because* introduces a cause whether it gives a reason for the state of affairs in C1 as in 1 or it justifies the reason why C1 has been uttered as in C2[4]. However, none of the examples is acceptable with *for*:

(1a) "Why are you so anxious for me to paint you? I said,
"***For** I want it."
(2a) He was in his room that night, ***for** I saw him.

Those four examples show that *because* and *for* do not work the same way. It also illustrates the fact that it is difficult to consider that *for* introduces a cause because it cannot be a suitable answer for a *why*-question. That leads me to conclude, the same way as I did in 2003, that *for* has another role to play in a C1 *for* C2 relation. I will develop this point later in the paper.

Another idea can be found about C2. It is most notably developed by Deléchelle who claims that the proposition *for* introduces can be associated with the concept of justification as it is explained in the following lines:

"To sum up, all the examples that have been under consideration so far show that *q* [in a p for q relation] represents the argument that justifies (the utterance of) p. [...]. Despite its limits, the concept of justification gives a pretty accurate picture of the underlying process."[5]

The concept of justification developed by the author seems to be very interesting. One can notice that the perspective is different from the previous ones because it indicates that the relation between the two clauses must be envisaged in another way. In that respect, C1 and C2 are uttered successively and the latter only exists because C1 has been structured and not the other way round as it had been presented by the other authors when they considered C2 as a cause.

Even though this concept seems very promising, it would be interesting to describe how this concept applies to the first clause and if C2 is necessary to make C1 work.

Finally, another consideration is developed by De Cola who suggests that C2 is not necessary as it is put in the following quotation:

[4] See Vallée 2003

[5] Deléchelle 1989:590. Translated from French into English.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

'The reference point illustrated by q [in a p *for* q relationship] is additional, which means that it is not on the face of it necessary.'[6]

The author also mentions the fact that "the proposition introduced by *for* in C2 is always a possible illustration, as an example is." [7]

The two previous quotations may help consider C2 differently. However, one may wonder what 'a possible illustration' means. Does anyone have to conclude that C2 is optional or is not compulsory? In other words, is it possible to consider that C2 does not have a role to play with C1?

This option seems relevant if one makes a comparison with what Wood states in the following lines:

> "*For* differs from the other (subordinating) conjunctions considered previously in that it introduces the **reason as it were gratuitous, and by implication relegates it to a position of relative unimportance**."[8]

Even if this analysis is valid, I believe there are still some questions to be asked as regards C2. For instance, if one accepts Wood's argument about 'the position of relative unimportance' of the proposition in C2, one may try to change the position of this clause and place C2 before C1 without changing the meaning of C1 *for* C2 as in 3a:

(3) What I should have done had all gone well I do not know. Probably I should have told the whole story to the doctor, **for** I was in mortal fear lest the captain should repent of his confessions and make an end of me.

(R.L. Stevenson, *Treasure Island*, 26)

(3a) What I should have done had all gone well I do not know. **? For** I was in mortal fear lest the captain should repent of his confessions and make an end of me, probably I should have told the whole story to the doctor.

The example 3a is revealing enough to indicate that it is difficult to consider C2 as optional or gratuitous because the order of the clauses cannot be altered in this example. It is also true in the following example:

(4) She lived and was given a name. Helva. For her first three vegetable months she waved her crabbed claws, kicked weakly with her clubbed feet and enjoyed the usual routine of the infant. She was not alone, **for** there were three other such children in the big city's special nursery.

(Corpus, *Brown*, M05 0030 5)

(4a) * **For** there were three other such children in the big city's special nursery, she was not alone.

---

[6] De Cola 1991:178. Translated from French into English.
[7] De Cola 1991:186.
[8] Wood 1956:436. I underlined the sentence.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Actually, it is also true with any single example in a C1 *for* C2 relationship[9]. Therefore, it is necessary to go into the subject in greater depth so as to find out the role of C2.

II. What is the role of C2 in a C1 *for* C2 relationship?

1. Can the proposition in C2 be considered important or minor?

To answer this question, let us consider De Cola's perspective. She mentions the fact that C2 has a minor role, stating that it is only used as 'a possible illustration' and that it is not necessary. If this analysis is valid, it could mean that the proposition in C2 can be deleted without changing the meaning of the relationship between C1 and C2. Let us study the following examples:

(5) During the rest of that day there was no other adventure to mar the peace of their journey. Once, indeed, the Tin Woodman stepped upon a beetle that was crawling along the road, and killed the poor little thing. This made the Tin Woodman very unhappy, **for** he was always careful not to hurt any living creature; and as he walked he wept several tears of sorrow and regret.

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 45)

(5a) During the rest of that day there was no other adventure to mar the peace of their journey. Once, indeed, the Tin Woodman stepped upon a beetle that was crawling along the road, and killed the poor little thing. This made the Tin Woodman very unhappy [Ø]; and as he walked he wept several tears of sorrow and regret.

(6) (continuation). These tears ran slowly down his face and over the hinges of his jaw, and there they rusted. When Dorothy presently asked him a question the Tin Woodman could not open his mouth, **for** his jaws were tightly rusted together. He became greatly frightened at this and made many motions to Dorothy to relieve him, but could not understand.

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 45)

(6a) (continuation). These tears ran slowly down his face and over the hinges of his jaw, and there they rusted. When Dorothy presently asked him a question the Tin Woodman could not open his mouth [Ø]. He became greatly frightened at this and made many motions to Dorothy to relieve him, but could not understand.

It seems possible to delete C2 in the previous examples without changing the meaning of the sentence. Indeed, the organization of the narrative cannot be questioned with the deletion of the clause C2. However, the absence of C2 may sometimes create another way of structuring the narrative that is, in that case, extremely difficult to understand as in the following examples:

(7) At first my mouth and throat were parched, and my strength ebbed sensibly. I sat about in the darkness of the scullery, in a state of despondent wretchedness. My

[9] See Quirk et al. 1985, Vallée 2003.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mind ran on eating. I thought I had become deaf, **for** the noises of movement I had been accustomed to hear from the pit had ceased absolutely. I did not feel strong enough to crawl noiselessly to the peephole, or I would have gone there.

(H. G. Wells, *The War of the Worlds*, 150)

(7a) At first my mouth and throat were parched, and my strength ebbed sensibly. I sat about in the darkness of the scullery, in a state of despondent wretchedness. My mind ran on eating. I thought I had become deaf, **[Ø]**. I did not feel strong enough to crawl noiselessly to the peephole, or I would have gone there.

(8) One night there flew over the city a little Swallow. His friends had gone away to Egypt six weeks before, but he had stayed behind, **for** he was in love with the most beautiful Reed. He had met her early in the spring as he was flying down the river after a big yellow moth, and had been so attracted by her slender waist that he had stopped to talk to her.

(O. Wilde, *The Happy Prince*, 154)

(*8a) One night there flew over the city a little Swallow. His friends had gone away to Egypt six weeks before, but he had stayed behind **[Ø]**. He had met her early in the spring as he was flying down the river after a big yellow moth, and had been so attracted by her slender waist that he had stopped to talk to her.

The deletion of C2 in 7a and 8a makes the narrative inconsistent and even extremely difficult to understand when one envisages 8a.

As a result, the last two examples clearly show that C2 cannot be considered as minor in the relationship C1 *for* C2.

It thus seems necessary to have a different viewpoint on this clause and find another way of studying it. I believe it would be interesting to analyze the structure of the clause itself to see if it may bring about some new linguistic elements.

If one studies several examples, it is possible to find out some convergent elements characterizing C2 such as the presence of adverbs, states verbs or general statements.

Let us consider the category of adverbs in C2. The interesting point about the adverbs that can be found in C2 is the fact that they always deal with the speaker's opinion on the clause. They never show, for instance, a degree of probability as it is shown in the following examples:

(9) In a statement to THE SUNDAY TIMES yesterday, reported elsewhere, Sir Isaac Hayward said that it may be necessary to think of three auditoriums. There is no question of "may": such an extension will be quite essential if the National Theatre is not to be reduced to a travesty of what it should be. In any case the whole building will have to be redesigned. Perhaps this is no bad thing, **for** the existing plans are already twelve years old.

(Corpus Lob, B12 98)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(10) On Berlin again the responsible Labour Party view and the Conservative view are so close as to be indistinguishable. There is therefore a genuine basis for unity, and many people in the country would like that unity to be made apparent, **for** a bi-partisan policy would undoubtedly strengthen British influence for peace - an influence more necessary now than it has been for years.

(Corpus Lob, B12 190)

These adverbs shed into light the fact the speaker wants to be involved in what it is said in C2 as it is exemplified by the underlined adverbs. As a result, the speaker is committed to what he is saying. That also shows that what is described has to do with a personal point of view.

Another interesting point can also be shown with the following utterances that illustrate the fact that one can also find some clauses that include state verbs or structures as if the clause referred to a state.

(11) She, on her part, promised to marry me as soon as I could earn enough money to build a better house for her; so I set to work harder than ever. But the girl lived with an old woman who did not want her to marry anyone, **for** she was so lazy she wished the girl to remain with her and do the cooking and the housework

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 38)

(12) There never was a Crimean War: the whole story must be the invention of some satirist frantic with hatred for warfare and aristocracy. So at least I felt more strongly than ever when reading the book under review. Not that Mr. Hibbert denounces our Government for feebly drifting into so unnecessary a war: his account of its origins is restricted to three colourless pages, **for** he writes as a military historian concerned only with the conduct of the campaign.

The examples above show that the speaker wants to insist on a proposition which is considered as being true whether it is in the present or in the past as it is shown in 11 and 12.

The same idea can be found in the next three examples which refer to a general statement (13) or something known as in 14 and 15:

(13) At one time it was thought that mind could indeed be analysed into discrete bits. These bits were identified as elementary sensations. These were thought to combine together to form compound experiences by analogy with the way atoms of matter combine to form molecular compounds. But this view led to too many difficulties and was finally abandoned. Nevertheless the search for basic units of mind has gone on and will doubtless continue, **for** it is the aim of science to discover ultimate units.

(Corpus Lob, F01 109)

(14) The source of law and order is not always very popular, but is still very essential, and Mr. Brook, the chairman, has a knowledge of police administration not only locally but nationally, **for** he was a member of the Police Committee of the

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Association of Municipal Corporations and a representative on the Police Training College Board.

(Corpus Lob, A30 49)

(15) This was the highlight of the review of East-West relations in the meeting between the President and the Prime Minister.
The talks lasted for three hours. This was a surprise, **for** they had only been scheduled to last two hours.

(Corpus Lob, A28 212)

The general statement seems obvious in 13 as it is shown with "it is the aim of science". In the examples 14 and 15, the content of the clause develops an idea that is enunciated by the speaker but it is introduced as something that may be known by other people.

III. Description of the role of C2 in a C1 for C2 relationship

1. A reminder of a previous study about C1.

Given the fact I have already analyzed the role of C1[10], I will briefly mention a few facts about the way the clause works.

I have demonstrated that the core of the proposition is based on what I called 'an enunciative discrepancy' which is illustrated by the construction of a statement that is generally accepted but differently considered by the speaker or by a clause which includes a comment from the speaker who cannot be not positive about it as in the other two examples:

(16) Public transport is so cheap that its cost could virtually be ignored, and, indeed, it must literally be so by many in Budapest, **for** the trams are usually so packed that it would be impossible to collect the fares even if the customers were anxious to pay.

(Corpus Lob, B21 54)

(17) '[...]. I am the Guardian of the Gates, and since you demand to see the Great Oz I must take you to his place. But first you must put on the spectacles.'
'Why?' asked Dorothy.
'Because if you did not wear spectacles the brightness and the glory of the Emerald City would blind you. Even those who live in the City must wear spectacles night and day. They are all locked on, **for** Oz so ordered it when the City was first built, and I have the only key that will unlock them.'

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 70)

The example 16 is an illustration of the construction of C1 that may trigger *for* in a sentence. The speaker expresses his personal opinion about a fact but cannot be positive about it as it is shown with 'must' which indicates a high degree of probability. As a result, there is a discrepancy between a positive statement and the belief of the speaker. In a way, it is a contrary-to-expected opinion about what it is stated.

[10] Cf. Vallée 2002, 2003.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

This same idea can also be developed with the example 17. The verb 'lock' does not usually belong to the features that are usually acknowledged and described about the word 'spectacles'. There is therefore a discrepancy between the way the speaker states the features of spectacles and the way people consider them. One can even notice 'all' which reinforces the speaker's opinion about how the spectacles should be considered according to him.

As I have demonstrated in 2003, the discrepancy that I have just mentioned always takes place in C1 even if the structures of the latter are different. Let us now see the way C2 interacts with C1 and more precisely the role C2 has in an utterance.

2. Characterization of the role of C2

Let us consider the following examples:

(18) Once the Witch struck Toto a blow with her umbrella and the brave little dog flew at her and bit her leg, in return. The Witch did not bleed where she was bitten, **for** she was so wicked that the blood in her had dried up many years before.

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 93)

(19) After an hour or so the light faded away, and they found themselves stumbling along in the darkness. Dorothy could not see at all, but Toto could, **for** some dogs see very well in the dark [...].

(L. Frank Baum, *The Wonderful Wizard of Oz*, 33)

First of all, I believe that *for* is triggered because of the discrepancy that was previously described. It is generally admitted that when one is bitten, they bleed. However, the narrator expresses a different viewpoint here, thus creating a discrepancy. I believe that C2 is necessary beacause the content of this clause helps compensate the discrepancy mentioned in C1. In other words, C2 will make C1 acceptable for the hearer, so that what is uttered in C1, which seemed surprising at first, will be eventually accepted by the hearer.

The same idea can be found in the example 19. One usually acknowledges the fact that only cats can see in the dark but, in this context, Toto is not a cat but a dog. As a consequence, this new feature about cats may be surprising but because C2 is introduced, C1 can be accepted and understood.

This point of view is reinforced by "some" associated with dogs. I think the latter is necessary in this context because otherwise the example would be extremely difficult to understand.

(19a) ? ? After an hour or so the light faded away, and they found themselves stumbling along in the darkness. Dorothy could not see at all, but Toto could, **for** Ø dogs see very well in the dark; [...].

It would be impossible not to put any determiner here because the statement would be considered differently. It would mean that any single dog can see in the dark, which is not a feature one can acknowledge about dogs. "Some" allows the speaker to define a sub-

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

category of dogs, which enables him to make C1 acceptable and understandable. C2 and its content are necessary to make the sentence acceptable to avoid any objections from the hearer.

This analysis is also shown with the following example:

(20) "[...]. There are no mice in the air, I'm afraid, but you might catch a bat, and that's very like a mouse, you know. But do cats eat bats, I wonder?" And here Alice began to get rather sleepy, and went on saying to herself, in a dreamy sort of way, "Do cats eat bats? Do cats eat bats?" and sometimes, "Do bats eat cats?" **for**, you see, as she couldn't answer either question, it didn't much matter which way she put if.

(L. Carroll, *Alice's Adventures in Wonderland*, 26)

The order of the words in the question may be difficult to understand. On its own, C1 would be almost inconsistent. That is why I think "*for* C2" is triggered. The content of C2 is necessary because it enables the speaker to make C1 acceptable and as a result the whole relationship.

Conclusion

In conclusion, I have demonstrated that it is possible to provide a new analysis of the connective *for*. I have also shown that it is necessary to consider "*for* C2" as major and not as an optional illustration. Indeed, the role of C2 is to make the statement acceptable in C1 so that no objections can be raised from the hearer concerning the content of the first clause. As a result, the whole relationship "C1 for C2" can be accepted by the hearer.

REFERENCES:

Baum, L.F. 1995 = *The Wonderful Wizard of Oz*, Penguin Popular Classics

Bouscaren, J. et Chuquet, J. 1987 Grammaire et textes anglais. Guide pour l'analyse linguistique, Gap : Ophrys.

Carroll, L. 1990 = *Les aventures d'Alice au Pays des Merveilles / Alice's Adventures in Wonderland*, éditions bilingue, Livre de Poche.

Chuquet, J. 1984 = « IF ... » in BOUSCAREN, J. , Cahiers de recherche, tome 2, Paris : Ophrys, 45-87.

Culioli, A. 1985 = Transcription du Séminaire de DEA, Paris VII, D.R.L. et Poitiers.

Culioli, A. 1990 = Pour une linguistique de l'énonciation. Opérations et représentations, Tome 1, Gap : Ophrys.

Culioli, A. 1992 = « De la complexité en linguistique » in Le gré des langues, L'harmattan.

Culioli, A. 1995 = « Even though, even if ; as though, as if » in Cahiers Charles V, N°19, Université de Paris VII.

de Cola-Sekali, M. 1991 = *Connexion inter-énoncés et structuration des relations temporelles et argumentatives en anglais contemporain. Une étude énonciative des connecteurs polyvalents SINCE et FOR*, Thèse, Paris III.

Delechelle, G. 1989 = L'expression de la cause en anglais contemporain, thèse de doctorat, université de Paris III.

Franckel, J. J. et Paillard, D. 1991 = « Discret - Dense - Compact : vers une typologie opératoire » in FUCHS, C. (eds.) Les typologies de procès, Paris : Klincksieck, 103-136.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Franckel, J.J. & Lebaud, D. 1990 = Les figures du sujet, Gap : Ophrys.
Hofland, K. & Johansson, S. 1991 = *Icame Collection of English Corpora*, Norwegian Center for the Humanities, Bergen.
Kipling, R. 1994 = *The Jungle Books*, Penguin Popular Classics.
Melis, G. 2007 = « La coordination inter-propositionnelle » in Rousseau et al. (eds) *La coordination*, Presses Universitaires de Rennes, 141-150.
Quirk, R. et al. 1985 = *A Comprehensive grammar of the English Language*, London : Longman.
Stevenson, R.L. 1995 = *Treasure Island*, Electronic Text Center, University of Virginia Library (http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/SteTrea.html)
Vallée, Michaël 2002 = « Étude énonciative de *for* interpropositionnel » in *Travaux linguistiques du CERLICO. Morphosyntaxe du lexique – 1 – Catégorisation et mise en discours*, n°15, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, p. 275-283.
Vallée, Michaël 2003 = « *Because* et *for* partagent-ils les mêmes propriétés énonciatives ? » in *CORELA, Cognition, Représentation, Langage*, (http://revue-corela.org), Vol. 1, N°2.
Wells, H.G. 1999 = Electronic Text Center, University of Virginia Library (http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/WelWorl.html)
WILDE, O. 1991 = '*The Happy Prince*', The Complete Illustrated Stories, Plays and Poems of Oscar Wilde, Reed International Book.
WOOD, F.T. 1956 = « The Expression of Cause and Reason in Modern English » in Moderna Sprak, 50, 431-438.
WYLD, H. 2001 = Subordination et énonciation, cahiers de recherche, numéro spécial, Paris : Ophrys.

EST-CE QUE LE ROLE DE LA PROPOSITION P2 DANS UNE STRUCTURE P1 *FOR* P2 EST ESSENTIEL OU SECONDAIRE ?

Résumé

La conjonction *for* a fait l'objet d'un certain nombre d'études. Les auteurs s'interrogent encore régulièrement sur la façon de considérer cette conjonction : s'agit-il de la classer parmi les conjonctions de coordination ou de subordination. Un autre aspect peut également être envisagé à propos de la structure P1 *for* P2, à savoir le rôle que joue la proposition qui suit *for*.

Nous nous proposons, dans cet article, d'envisager les considérations de certains linguistes à ce sujet afin de voir s'il est possible de prolonger les recherches effectuées dans ce domaine. En particulier, nous souhaitons mener une étude afin de déterminer si l'argumentation qui consiste à définir P2 comme une cause et / ou comme une proposition secondaire, voire optionnelle, est fondée.

EDC, Paris
m.vallee@yahoo.fr

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

SYNTACTIC MISMATCHES IN NON-CANONICAL TRANSITIVE CONSTRUCTIONS[1]

MASAYUKI WAKAYAMA

1. Introduction

This paper discusses some mismatches of voice expressions across languages, in particular, focusing on Japanese and English. Consider the case of the verb '*kill*'. Example (1) shows an active and a passive sentence in English. Examples (2) are Japanese sentences (SVO) with the same interpretation as (1). In (2b), *(s)are* is a passive morpheme, added to the end of the verb in Japanese passivization.

(1) a. *The burglar killed three people in the house.*
b. *Three people were killed by the burglar...*

(2) a. *Goto-ga ie-ni-ita san-nin-wo koros.i.ta.*
'burglar-NOM' 'three people-ACC' 'kill-PAST'
b. *Ie-ni-ita san-nin-ga goto-ni koros.are.ta.*
'three people-NOM' 'by-burglar' 'kill-PASSIVE-PAST'

Interestingly, some Japanese verbs can receive a passive interpretation without the passive morpheme. See (3) below. It is important to note that (3a) and (3b) have the same interpretation even though the Japanese sentence in (3b) does not contain any passive morpheme.

(3) a. *My pin money was found by my wife.*
b. *Hesokuri-ga yome-ni mitsuk.atta.*
'pin-money-ga' 'by-my wife' find-PAST'

The goal of this presentation is two-fold. First, we will clarify what kind of verbs or predicates are relevant to this phenomenon: *active voice with a passive meaning*. Second, we will explain why such predicates can exclusively undergo this phenomenon. My claim is that canonical transitivity plays a central role, and the predicates relevant here fall on the class of middles in a sense that they are neither canonical transitive nor intransitive, in terms of canonical transitive conditions as shown in (22). The contrasts shown above can be reduced to a general discussion of middle voice.

[1] This work is supported by the Research Promotion Program from Aichi Shukutoku University in 2007.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Two Passivizations in Japanese

2.1 Syntactic Passivization

In Japanese syntax, passivization requires a passive morpheme *–(r)are* to attach to a verbal root. The theme argument is promoted to subject position to get Nom Case checked after the agent argument is demoted. It is assumed that the external argument is absorbed via passivization, like English.

(4) VERB+*(r)are*+ASP/TENSE

(5) a. *Norainu-ga totsuzen kodomo-wo oso.tta.*
b. *Kodomo-ga totsuzen norainu-ni osow.are.ta*
'child-NOM by stray dogs was-attacked'

2.2 Semantic Passivization

This phenomenon is worth investigating morphologically and semantically. First consider (6) and (7). They receive a passive interpretation even though no passive morpheme *-(r)are* is realized. Compare them with English sentences. For the present, I will call this type "Semantic passivization" because the passive meaning is realized only semantically.

(6) *Maigo-ga keisatsu-ni mituk-a-tta.*
'The lost child was found by the police'

(7) *Anata-no gosinsetu-de daibu tasuk-ar-imasita.*
'I have been helped greatly by your kindness'

However, note that this is not the case of causative/inchoative alternation. In Japanese, some unaccusative verbs are expressed in the intransitive form, while English counterparts do not use the passive form in this case, as in (8). Thus, semantic passivization and unaccusativity should be separated.

(8)

	transitive	unaccusative	
a.	*ak.eru*	*ak.u*	'to open'
b.	*kowa.su*	*kowa.reru*	'to break'

In semantic passive constructions, a morpheme *-ru* is attached to the verb (See (9)). Its close relationship to intransitivity has been much discussed so far. For example, a marker *–aru and -eru* enter into a transitive/intransitive paring relationship with *-eru/-as*, respectively.

(9)

a.	*mituk.eru/mituk.aru*	'to find/to be found'
b.	*bar.as/bar.eru*	'to disclose/to be disclosed'
c.	*mak.as/mak.eru*	'to beat/to be beaten'

We can say that the morpheme *-ru* is not just an intransitive marker, but has another special role. (10) contains other semantic passive verbs.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(10) *aratam.a.ru 'be-improved'/bar.e.ru 'be-found out'/sadam.a.ru 'be-fixed'*
tasuk.a.ru 'be-helped'/tukam.a.ru 'be-arrested'/azuk.a.ru 'be-entrusted'
osow.a.ru 'be-taught'/sonaw.a.ru 'be-provided'/tamaw.a.ru 'be-granted'

2.3 Similarities between perception/cognition and semantic passive predicates

Next turn to the case of psychological and cognition/perception verbs. They are also *active voice with a passive meaning*. Generally speaking, Japanese speakers are often puzzled with the difference discussed in Section 1 between English and Japanese, since these verbs are expressed in passive voice in English.

(11)	CAUSATTIVE	EXPERIENCER
	to surprise	*to be surprised*
	to trouble	*to be troubled*
	to please	*to be pleased*

(12)	CAUSATTIVE	EXPERIENCER
	odorok.as.u	*odorok.u*
	nayam.as.u	*nayam.u*
	yorokob.as	*yorokob.u*

Unlike English, Japanese suffixes in (12) show that the experiencer type is original and derives the causative type by attaching the causative morpheme to the verbs. It is interesting to note that a number of perception/cognition verbs show the same variation. In this case, the verbs *kik.oeru* and *mi.eru* in (13) may not be derivationally original because the morpheme *-ru* is added to the root.

(13)	Modern Japanese	
	kik.oeru	'to be-heard/audible'
	mi.eru	'to be-seen/visible'

In addition, some archaic words should be included into this discussion. Look at (15). The English counterpart of *oboyu* required the dative subject before Early Modern English (EModE).

(14)	Classical Japanese (around the late-12th period)	
	kikoyu (kikoeru)	'to be-heard/audible'
	miyu (mieru)	'be-seen/visible'
	oboyu (omou)	'to-think; me-think, me-seem'

2.4 Summary

We have seen that Japanese and English show differences as to the syntactic realization of some predications, as in (15). They are called semantic passive verbs, which are realized in active voice with a passive meaning.[2]

[2] It seems that reflexive verbs like grooming and body-action belong to this class although I leave the matter open here.

i) *kagam.u - kagam.eru* (be-bended - bend)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(15) Japanese active forms but English passive forms
a. Semantic passive verbs
b. Psych-verbs (experiencer-subject predicates)
c. Cognition and perception verbs

3. Canonical Transitivity

3.1 The characteristics of Japanese semantic passive verbs

Now consider why verbs in (15) show voice mismatches between Japanese and English? I will claim that they are types of middle verb.

Motoori N. (1792)[3] and Motoori H. (1828)[4] classified Japanese verbs into six types according to their aspects. Later, many researchers mention, based on the traditional Greco-Roman Grammar, that Japanese has three voices and the predicates discussed here belong to *Chuso*.

(16)	a.	*Noo-so*	word directed to another: active
	b.	*Chu-so*	word directed to oneself: middle
	c.	*Sho-so*	passive voice

Hosoe (1928: 102)[5] argues that *chuso* is a voice of a verb in which the event expressed by the verb is directed to the subject (not to the object), and that it is similar to a reflexive verb in this point. The subjects in (11) and (12) are definitely affected (change of state) by the events described by the verbs.[6]

Then, what is the middle voice? It is widely known that the English middle construction is associated with main three properties: (i) a lack of specific time reference, (ii) an implicit agent, and (iii) insertion of an adverbial (and modal) element. The middle alternation in English is described as being restricted to verbs with affected objects, as shown just below[7].

(17) a. *Bill washed the cotton shirt.*
b. *Cotton shirts wash easily.*
(18) a. *The butcher cuts the meat.*
b. *The meat cuts easily.*

Generally speaking, however, middle constructions across languages do not require these conditions found in English. Kemmer (1993) attempts to classify types of verbs in accordance with the scale of transitivity. She claims that direct reflexive is placed between the transitive and intransitive verb and that middle and reflexive are related to each other. The connection is defined in terms of their semantic properties.

---

[3] Motoori Norinaga 1792.
[4] Motoori Haruniwa 1828.
[5] Hosoe 1928.
[6] Syntactic passivization was rare before until the late of 1800's, where Japan opened the door to European countries.
[7] Levin 1993 and Levin and Rappaport 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(19) The structure of the reflexive-middle domain[8]

Two-participant Events --- Direct Reflexive --- One Participant Events
|---middle

She defines the semantic characteristics of middle and reflexive verbs, as follows.

(20) The middle is a semantic area comprising events in which (a) the Initiator is also an Endpoint, or affected entity and (b) the event is characterized by a low degree of elaboration.

Hahn (1964: 789)[9] also states that the middle verb indicates that the subject acts either (a) directly on himself, or (b) indirectly for himself. Their definitions agree with Hosoe's (1928) view. From this viewpoint, the claim that Japanese semantic passive verbs are middle verbs is undeniable. Then, if semantic passive verbs are middle verbs, what are the common properties among the predicates in (15).

3.2 Canonical Transitivity Conditions

In previous sections, I mentioned that the phenomena discussed here can be reduced to middle voice in a broader sense. Then, how much different are they from the transitive verb? The key word is "Proto-type." One of the best examples is Dowty's (1991: 571)[10] PROTO-AGENT and PROTO-PATIENT. He claims that thematic roles can be characterized by the clustering of properties[11]. The similar approach to transitivity is Hopper and Thompson (1980)[12], in which sentences can be ranked as more or less transitive according to his scale.

(21)

	HIGH	LOW
A. PARTICIPANTS	2 or more participants	1 participant
B. KINESIS	action	non-action
C. ASPECT	telic	atelic
D. PUNCTUALITY	punctual	non-punctual
E. VOLITIONALITY	volitional	non-volitional
F. AFFIRMATION	affirmative	negative
G. MODE	realis	irrealis
H. AGENCY	A high in potency	A low in potency
I. AFFECTEDNESS OF O	O totally affected	O not affected
J. INDIVIDUATION OF O	O highly individuated	O non-individuated

Based on the notion of proto-type, I'll propose canonical transitivity conditions, by which transitivity of verbs can be determined.

---

[8] Kemmer 1993: 243.
[9] Harn 1964: 789.
[10] Dowty 1991.
[11] See Baker 1997 and Lidz 2001.
[12] Hopper and Thompson 1980.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(22) CANONICAL TRANSITIVITY CONDITIONS[13]
- a. involvement of two participants
- b. volitional event (by the subject)
- c. (the object undergoes) change of state

Conditions (22) include that transitive verbs should satisfy. As for the verb *kill*, (a) agent [x] and theme [y] are involved in the event, and (b) agent [x] do the action volitionally, and (c) theme undergoes change of state [Y becomes to be dead].

(23) *to kill sb*
- a. ○ Agent [x], Theme [y]
- b. ○ [x] kill [y] intentionally
- c. ○ [y] becomes dead as a result of killing by [x]

Please bear in mind that the verbs in (15) belong to neither transitive nor intransitive from the viewpoint of (22). First of all, consider psych-verbs (24b). They have one external argument (experiencer) and the other argument (theme/target). Obviously, the event is incompatible with volition, violating (22b). As a result, they are not canonical transitive verbs. Perception and Cognition verbs are analyzed in the same fashion as emotional verbs. Now, turn to semantic passive verbs (24c). First of all, the number of participants is two. There are two possibilities. A first case is that the subject is THEME/EXPERIENCER while the other is not agent but EXPERIENCER/RECIPIENT. Another possibility is an implicit argument, which is syntactically empty but semantically present. The triangle mark in (24c) means such optionality. They lack a volitional meaning in any case. Thus, they don't satisfy the second condition, either.

(24)

	Properties of Verbs with Two-participants				θ-role of the subj
a.	Transitive verbs	a: ○	b: ○	c: obj	Agent/Causer
b.	Emo/Perc/Cog	a: ○	b: ×	c: subj	Experiencer
c.	Sem.passive verbs	a: △	b: ×	c: subj	The/Exp/Goal

4. Semantic Extension of the Morpheme *–ru*

We have seen that the morpheme *-ru* played an important role as a middle marker and semantic passivization. In addition, semantic passive verbs are similar to emotional/ perception/cognition verbs in that they share same characteristics in transitivity. They lack volition; the subject of the predicates undergoes change of state. I will show here that this is also explained by the characteristics of *-ru*.

Consider the historical development of *-ru/-raru*. This morpheme has four meanings, as in (25). In this section, I'll focus on the first three meanings (except POLITE). Apparently, it seems they have nothing in common, but these three usages are semantically closely interactive.

[13] Different linguists have proposed different formulations (cf. Lazard 2003). Despite many proposals, there is general agreement on the core features of the prototype. Conditions (22) are just such ones.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(25) 4 usages of *-ru* [subject]
a. spontaneous experiencer (something happens without any external force)
b. passive theme
c. potential experiencer
d. polite[14] ???

In Present-day Japanese, the passive usage is the most productive, but in fact, the spontaneous meaning was an original meaning. The term 'spontaneous' indicates that something happens without any external force. So the subject of the event is non-intentional. The subject is also affected by the event described by the verb. Actually, this usage of *-ru* is often associated with experiencer and perception predicates. Then, as for a passive usage in 24b, the morpheme removes agentivity from the verb. As a result, the subject lacks volition and receives an affected meaning. Next consider the potential meaning came into existence as in (25c). Different from the spontaneous usage, it is attached exclusively to action verbs [+vol]. (26b) below illustrates the potential *-ru/-raru* is not available to unaccusative verbs.

(26) a. *yome.ru* 'can read', *hanase.ru* 'can speak', *tate.ru* 'can stand up'
b. **otire.ru* 'can fall', **ame-ga hureru* 'it can rain'

Note that the case-marking pattern of potential predicates is different from canonical transitive verbs; that is to say, the Dative Case (*-ni*) and the Nominative Case (*-ga*) is preferable for the subject and the object, respectively.[15] As a result, the subject turns to be experiencer with [-vol].

(27)	a.	*Boku-ni-wa*	*hon-ga*	*yomeru*	'I can read the book'
		subj.dat (+TOP)	obj.nom	can-read	
	b.	*Boku-ni-wa*	*eigo-ga*	*hanaseru*	'I can speak English'
		subj.dat (+TOP)	obj.nom	can-speak	

This is also similar to the cases with intentional/non-intentional subject-experiencer verbs. Non-intentional experiencer verbs in Japanese are often associated with the *ni*-marking subject and the *ga*-marked object. On the other hand, intentional experiencer verbs have the *ga*-marked subject and the *wo*-marked object like canonical transitive verbs.

(28) Predicates with *ni*-subjects (Exp) and *ga*-objects (Th)
a. non-intentional subject-experiencer predicates
...ga suki.da/kirai.da 'like/dislike'
b. non-intentional cognition and perception verbs
...ga mie.ru/kik.oeru 'can see/can hear'

[14] The reason of why *-ru* has a polite meaning remains unclear. In my opinion, this usage is connected with both the spontaneous and passive usages.

[15] In Japanese, the types of case/Case morphemes are predictable from the thematic role of DP. For example, the morpheme *-ga* is associated with the subject of the sentence, with an agentive meaning. It is also linked with the THEME subject as long as the agentive subject does not appear, as in the passive construction. THEME is typically realized by the morpheme *-wo*. The morpheme *-ni* is employed for the EXPERIENCER subject.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. Final Remarks

We have seen that there are some predicates to show syntactic mismatches between Japanese and English. They are called "semantic passive verbs" because they are morphosyntactically active but semantically passive although transitive verbs are passivized with a passive morpheme *–rare*. It was shown, in addition, that psychological and perception verbs behave in the same manner. I claimed that they are all middle verbs in terms of Canonical Transitivity Conditions (22): They lack some of the properties. In Japanese, only verbs that satisfy all the conditions undergo a syntactic passivization. As for Japanese middle verbs, the morpheme *–ru,* with multiple meaning, has greatly important roles. Its core meaning is "spontaneous," which lacks agentivity and requires the experiencer subject. This is why verbs with the morpheme turn into middle verbs.

Transitivity and intransitivity are not dichotomous. However, as many linguists mention, transitivity has a scale property. Due to it, the morphological realization of non-transitive verbs yields complexity and ambiguity, as in (29). Note that the same markers can be used even in the subject-experience predicate.

(29) Middle markers are identical to reflexive markers in many languages[16]

Therefore, the mismatch of the realization of passivization discussed here is not an idiosyncratic phenomenon, but it can be reduced to the general properties of middle verbs.

REFERENCES:

Baker Mark C = *Thematic Roles and Syntactic Structure. Elements of Grammar*, in Lilian Haegeman (ed.) (1997), p. 73-137, Kluwer: Dordrecht.

Dowty David 1991 = *Thematic Proto-Roles and Argument Selections*, in "Language 67", p. 547-619.

Embick David 1998 = *Voice Systems and the Syntax/Morphology interface*, in "the UPenn/MIT Roundtable on Argument Structure and Aspect: MIT Working Papers in Linguistics 32", p. 41-72.

Harn E. Adelaide 1964 = *Partitive Apposition*, in "Proceeding of the Ninth International Congress of Linguistics", p. 785-794.

Hopper Paul J and Thompson Sandra A 1980 = *Transitivity in grammar and discourse*, in "Language 56(2)", P. 251-299.

Hosoe, Itsuki *Notes on Japanese Voice, Essays in Celebration of Prof. Okakura Yoshisaburo* in Ishikawa Mitsuki (ed.) (1928), p. 96-130.

Kemmer Suzanne 1993 = *The Middle Voice*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Lazard Gilbert 2003 = *Transitivity revisited as an example of a more strict approach in typological research*, in "Folia Linguistica XXXVI/3-4, p.141-190.

Levin Beth 1993 = *English Verb Classes and Alternation*, Chicago: The University of Chicago Press.

Levin Beth and Malka Rappaport Hovav 2005 = *Argument Realization*, Cambridge: Cambridge University Press.

Lidz Jeffrey 1996 = *Dimensions of Reflexivity*, Ph.D. Dissertation, University of Delaware.

[16] See Lidz 1996 and Embick 1998 for more details.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Lidz Jeffrey 2001 = *The Argument Structure of Verbal Reflexive*, in "Natural Language and Linguistic Theory 19", p. 311-353.
Motoori Haruniwa 1828 *Michi-no Kayoiji*.
Motoori Norinaga 1792 *Tama-arare*.

SYNTACTIC MISMATCHES IN NON-CANONICAL TRANSITIVE CONSTRUCTIONS

Abstract

The syntactic representations of transitivity and intransitivity vary across languages. There are a number of cases of mismatches in the surface structure between Japanese and English. Some intransitive sentences in Japanese should be expressed in passive voice in English. Specifically, sentences with psychological and reflexive predicates are good examples. In addition, there is an interesting contrast in the so-called 'semantic passivization,' which is an active sentence with passive meaning.

This paper deals with the environments where the contrasts are found. In addition, it will be also argued that some languages show similar contrasts in the same environment. I will claim that they are prominently found in the construction with non-agentive subjects, which fall on the class of middles in a sense that they are neither canonical transitive nor intransitive. In Japanese, a morpheme '*-ru*' plays a central role as a detransitivising suffix in this case. It is likely to be compatible with non-agentive subjects and thus to behave a middle marker. The morpheme '*-r*' made its first appearance with a spontaneous usage. Later, it got other three usages: spontaneous, passive, potential, and polite. It is important to note that the subjects in these constructions are all 'EXPERIENCER.' It follows from the discussion above that the contrasts between the two languages should be predictable and constrained by the conceptual and semantic systems.

Aichi Shukutoku University, Faculty of Letters
9, Nagakute Katahira, Nagakute-cho
Aichi Prefecture, 4801197, Japan
wkym@asu.aasa.ac.jp

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

IV. STILISTICĂ, PRAGMATICĂ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ASPECTE ALE TEHNICII TRADUCERII ÎN TEXTUL BILINGV

LILIANA AGACHE

Când vorbim despre tehnica traducerii, avem în vedere diferite procedee, tradiționale sau mai noi, prin care se justifică diferite maniere de interpretare sau de percepere a unui mesaj dat.

În prezenta lucrare atenția se îndreaptă către textul bilingv, mai exact asupra felului în care un scriitor, în speță Panait Istrati, scrie/traduce același text în două limbi diferite, limba română și limba franceză.

Cercetări anterioare[1] ne-au demonstrat că arta modulației este procedeul de bază în traducerea romanului *Moș Anghel*, în cazul în care nu se poate demonstra explicit că este vorba despre o rescriere.

În studiul de față prezentăm câteva observații asupra felului în care *adaptarea*[2] reprezintă, în egală măsură, o strategie des folosită în procesul de decodare semantică a mesajul textului, în cazul de față, în *Codin*[3].

Se știe că adaptarea este o echivalență care pune în relație două structuri lingvistice condiționate din punct de vedere socio-cultural, că reprezintă traducerea unei unități semnificative care evocă, într-o manieră explicită, elemente perilingvistice proprii unei comunități istorice și bine constituite din punct de vedere social.

Prezentăm mai jos soluțiile oferite de Panait Istrati în momentul transpunerii în limba română sau franceză a unităților care poartă amprenta socio-lingvistică a fiecărei limbii în parte.

Prezenta lucrare atinge în egală măsură și problema manifestării inerente a marcărilor de rezervă subiectivă, din perspectiva opțiunii pe care autorul o are atunci când alege o unitate lexicală sau alta. O astfel de strategie, a impunerii unei anume interpretări, de cele mai multe ori dezavantajează, din punct de vedere al aspectului semantic, unul dintre texte.

Efectul mișcării marcărilor de rezervă la nivelul textului se poate realiza prin infiltrarea în interiorul enunțului general ori prin inserarea subtilă la nivel sintagmatic a unui semn de ezitare, de completare succintă ori de omisiune a unei informații care poate duce la modificarea registrului semantic.

---

[1] Vezi Liliana Agache, *Traducere sau rescriere?Opera lui Panait Istrati sau arta modulației* în SCL, LI, 1, ianuarie-iunie, 2000, p. 27-32.

[2] Vezi Teodora Cristea, *Constrastivité et traduction*, București, 1982, p. 231–233.

[3] Panait Istrati, *Codin*, Editura Istros, Muzeul Brăilei, casa Memorială Panait Istrati, Brăila, 1996, ediție bilingvă îngrijită și studiu introductiv de Zamfir Bălan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Folosirea unui astfel de fenomen de pătrundere în profunzimea mesajului textului, nuanțând toate perspectivele posibile, semantice, de structură sau de registru stilistic, ar putea justifica aparenta rescriere a textului despre care vorbim.

Modificările produse la nivelul textului, datorate, nu de puține ori, subiectivității manifestate în funcție de momentul traducerii, de felul in care autorul percepe mentalitatea și cultura poporului în al cărei limbă scrie, nu sunt doar structurale, ci presupun și o modificare de perspectivă care conduce în final la o modificare profundă a enunțului în limba în care se face traducerea. Se pune problema necesității de a descoperi constantele care permit identificarea elementelor ce ajută adaptarea. Aceeași unitate trebuie să se regăsească într-o mare diversitate de manifestări lingvistice.

Deși esența informațională conținută în enunțul limbii materne, în cazul nostru limba română, nu este explicit afectată, adaptarea va influența atât structura gramaticală, cât și pe cea semantică a textului scris în franceză.

Se poate vorbi despre o destul de mare frecvență a transpunerilor simple de text dintr-o limbă în alta, dar și de manifestarea unor extensii semantice, reduceri, grupuri incidente, transpuneri punctuale și complexe, corelative, inversate ori încrucișate.

Vom exemplifica, mai jos, câteva cazuri de traducere care pot trăda chiar, în unele cazuri, rescrierea textului, printr-o modificare ce implică deplasarea punctului de incidență semantic.

În textul francez apare o precizare în plus, pentru a marca cadrul emoțional în care se petrece evenimentul, – *în perioada copilăriei* – cadru care, în textul românesc, este implicit:

Avant de venir loger dans cette cour, nous avons habité pendant plusieurs années, ***à l'époque la plus consciente de mon enfance****, dans le quartier Comorofca, à deux cents pas d'ici.*(*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Înainte de a ne muta în curtea acestuia, locuisem mulți ani de-a rândul în Comorofca, la două sute de pași de aici.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

Et encore avons-nous passée dans ces dix dernières années dans deux quartiers seulement ; mais quand j'étais petit, il nous arrivait de déménager deux, trois par an : ***à Saint-Georges et à Saint-Démètre, au printemps et en automne.*** (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Și încă, în ultimii zece ani, am trecut numai prin două mahalale ; dar, când eram mic, se întâmpla să ne mutăm de două, de trei ori pe an.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

În versiunea franceză sunt menționate exact perioadele și locurile unde se petrece acțiunea, în timp ce în textul românesc, cadrul spațio -temporal pare implicit, ca și cum scriitorul ar povesti unui cunoscător al istoriei sale.

În alt caz, autorul introduce un termen suplimentar, o comparație, în textul scris în franceză, pentru a putea crea o imagine mai explicită :

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Quelques semaines avant le terme, elle s'en allait ***comme un lionne*** *battre la banlieue, le nez en l'air pour apercevoir l'énigmatique petite affiche dont les deux mots <<A Louer>> lui étaient aussi clairs qu'ils l'auraient été une personne sachant lire.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Cu câteva săptămâni înainte de termen, cutreiera împrejurimile, cu nasul în vânt, pentru a zări enigmaticul afiş. Cuvintele <<de închiriat>> le desluşea ca şi cum ar fi ştiut să citească.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)
Elle lavait la boiserie à l'eau chaude, pourchassait les punaises, arrachait les clous innombrables, bouchait – avec du savon, du soufre et de la pâte empoisonné – toutes les fentes des murs et les trous de souris, passait deux couches de chaux blanche sur le mur et ***enduisait le sol avec de la glace jaune mêlée de bouse...*** (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Opărea cu apă clocotită tot ce era lemnărie, ca să stârpească ploşniţele, scotea nenumărate cuie înfipte în pereţi, astupa cu săpun şi pucioasă crăpăturile zidurilor şi găurile şoarecilor, văruia pereţii de două ori şi* ***lipea*** *pe jos.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

În cazul descrierii de mai sus, este vorba despre un element de civilizaţie specific românească, ceea ce implică o traducere explicativă în limba franceză.

Chiar şi în această situaţie, a explicitării prin descriere, încărcătura semantică a verbului *a lipi*, cu referire la pereţi, implică, în cazul limbii materne, nu numai procedeul construcţiei ca atare, ci şi aspectul emoţional al acţiunii.

Adaptarea este soluţia privilegiată în cazul completărilor perifrastice care aduc un plus de informaţii, chiar şi subiective, în sprijinul decodării semantice autentice.

Ils se rappelaient, soudain, qu'une vrai partie de plaisir n'a point de piquant sans quelques mâchoires de travers, un crâne fendu ***avec une bouteille****, un œil ou un nez rendus méconnaissables ;* ***-enfin (à tout seigneur tout honneur !)*** (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Îşi aduceau aminte, aşa deodată, că o petrecere nu are haz, fără fălci rupte, capete sparte, câte un ochi scos sau câte un nas* ***pocit****.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Alteori avem a face cu opţiuni cu totul diferite, redactării metaforice, preferându-i-se una tehnică. Comorofca are o altă caracterizare în textul francez:

-Voilà, mon enfant! C'est fait... Nous sommes descendus un rang plus bas... Nous voilà dans la Comorfca, ***le quartier le plus mail famé de la banlieue****.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*-Aşa, băiatu' mamii! Am făcut-o şi pe asta...Ne-am coborât o treaptă mai jos... Iată-ne şi în Comoroca, cea vestită prin* ***cuţitarii*** *ei.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Subiectivitatea este manifestată şi în registrul afectiv, transferul elementelor micro-structurale dintr-o limbă în alta pregătind condiţiile în care se constituie mesajul lingvistic:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Il avait dix-huit ans, ***il était fort à éclater par trop de sang*** *et travaillait dans une équipe de terrassiers pour la construction de la route* ***-Eh! mon enfant!...****Que de choses tristes!... Tous le haïssaient!...A cause de sa force!...* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Avea optsprezece ani, era voinic ca un taur şi muncea într-o echipă de lucrători la facerea şoselei. –Eh, câte lucruri triste!... Toți îl urau, din pricina tăriei lui!...* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

Il ne m'en fallut pas plus pour perdre la tête; et, le soir ***me taisant sur tout ce qui pouvait l'effrayer****, j'annonçai à ma mère que le lendemain j'irais chasser avec Codine.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Nu trebuia mai mult ca să-mi pierd capul; şi seara, o înştiințai pe mama că a doua zi voi însoți pe Codin la vânat.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

Atributul dragostei materne lipseşte în versiunea franceză pentru că el se manifestă în română ca urmare a unei percepții imediate petrecute pe terenul de întâlnire dintre competența lingvistică şi aspectul cultural. Astfel, *tiranică* indică un superlativ absolut pozitiv care se foloseşte frecvent în limba română. Substituirea unui determinant cu sens negativ cu unul pozitiv este exploatată pentru a mări efectul superlativ, cu valoare pozitivă. În acest caz, pentru limba franceză, aspectul semantic nu este acoperit şi termenul devine intraductibil, prin urmare, omis de către autor.

Je passais donc mes dimanches ***près d' elle****; il n'y avait que le jeudi pour m'emplir la poitrine de ce souffle divin qui est la conscience d'être entièrement libre, même de* ***l'amour de sa mère****.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Stând deci, toate duminicile* ***acasă,*** *nu-mi rămânea decât joia ca să mă îmbăt cu acel har dumnezeiesc care este conştiința de-a fi cu totul liber, descătuşat chiar de dragostea* ***tiranică*** *a mamei.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

Subiectivitatea afectivă se manifestă şi prin adăugarea unor marcări în textul românesc, care în varianta franceză nu se cer necesari. Se remarcă finaluri de frază care nu apar în textul francez:

Pendant dix ans il a tiré du sel dans les mines. Les gens les surnomment <<>le forçat>. Il ont tort. la preuve que Dieu veut être maintenant bien gracieux avec lui, ce qu'il a envoyé un ange innocent comme toi...(*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Zece ani a tăiat sare în ocnă. oamenii îi spun <<ocnaşul>>. N-au dreptate. Dovadă e că Dumnezeu e bun cu el şi-i trimite acum un înger nevinovat, ca tine,* ***ca să-i ție tovărăşie****.* (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)
...puis on se dit adieu. Et à une heure de l'après-midi, nous repassions le Danube. (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)	*Apoi ne-am despărțit. la unu după-amiază treceam Dunărea,* ***pe un zăduf mare.*** (*Codin,* ed. bilingvă, 1996)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Sunt evidente opțiunile diferite în alegerea descrierii narative, dat fiind că se poate vorbi despre aspecte diferite în ce privește cultura și civilizația celor două limbi:

Tous, bien habillés, mais leurs vêtements maculés. Les chapeaux sur la nuque ou sur le front, sur une oreille ou sur l'autre, et des fleurs partout. (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Toți erau bine îmbrăcați, deși aveau hainele pătate. Purtau pălăriile pe ceafă, pe frunte sau pe-o ureche,* ***iar unii țineau între dinți o muşcată.*** (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Alte elemente ale adaptării sunt marcate de folosirea în textul românesc a unor sintagme independente de context, care reechilibrează structura contextului la nivel afectiv:

-Tiens! les eaux sont plus basses que je ne l'avais prévu !... Si le ciel se maintient serein, nous aurons bientôt clair de lune... ce sera plus facile et plus agrèable. (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*-Ei, drăcie, apele sunt mai mici decât credeam!...* ***Dar nu trebuie să ne supărăm pentru atâta lucru.*** *dacă cerul rămâne senin, va ieși în curând luna plină... Atunci va fi mai plăcut și mai ușor de înaintat.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Scena ultimei crime a lui Codin este povestită diferit, în cele două versiuni, în raport cu momentul aprinderii candelei:

- On n'a pas allumé la veilleuse pour la miséricordieuse Sainte Vineri !... *Elle court, revient avec un verre et se met à préparer la veilleuse, ajoutant de l'huile et changeant la mèche.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*-N-am aprins candela pentru milostiva Sfânta Vineri!* ***Dă fuguliță alături și se întoarce cu candela, îi mai adaugă untdelemn, schimbă iasca, aprinde și se pune pe închinat.*** (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

De asemenea, precizarea prin care naratorul sugerează gândul ucigaș al mamei lui Codin, lipsește din textul francez:

Alors je vis la mère Anastasie lever la tête avec dureté. Ses regards, furtifs d'ordinaire, fixèrent mon visage avec mépris. (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Atunci, o văzui pe mama Anastasia ridicând capul cu asprime. Privirea ei, furișa de obicei,* ***se opri mai întâi asupra gurii lui Codin,*** *apoi asupra mea, plină de dispreț.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Sau alte detalii descriptive care lipsesc din textul francez:

Les jambes défaillantes, me traînant, j'entrai chez Codine par la porte de la rue. (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Împleticindu-mă, ca un om beat,* ***cu inima încleștată, cu capul vâjâind****, intrai la Codin pe poarta de la stradă.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

*A côté, sur la << prispa>>, la mère Anastasie était accroupie près du cadavre de son fils, un cierge de cinq centimes à la main. **Elle le contemplait.** La flamme du cierge vacillait au vent.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Alături, pe prispă, mama Anastasia se ghemuise lângă cadavrul fiului ei, cu o lumânare de cinci parale în mână. **Îl privea cum priveşti o rămă.** Flacăra lumânării pâlpâia în adierea vântului rece.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Avec une stupéfaction grandissante, je voyais Codine appeler plusieurs manœuvres miséreux et imposer leur encadrement dans les équipes en formation. Il le faisait sèchement, avec une mine si féroce que je sentais la douleur me tenailler le cœur. *Puis, il sortit du groupe et revient avec moi en un endroit isolé.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)	*Din ce în ce mai uimit, îl văzui pe Codin chemând mai mulți hamali amărâți şi **distribuind fiecăruia câte un sac, pe care ei îl apucau ca pe o pâine caldă. Alții strigau:*** ***-Şi mie, Codin, şi mie, că-mi mor copiii de foame!*** ***Codin, cu fălcile încleştate, se uita încruntat în jos, îl examina o clipă şi-i arunca sacul, în timp ce vătaful turba şi tăcea chiti. Când termină,** Codin ieşi din mulțime şi mă luă cu el într-un loc singuratec.* (*Codin*, ed. bilingvă, 1996)

Concluzii

Având a face cu un text bilingv, redactat de acelaşi autor, în speță scriitorul operei *Codin*, subiectivitatea este manifestată în primul rând la nivel narativ.

Autorul simte nevoia unei explicații suplimentare în textul francez, în raport cu opțiunea pentru varianta colocvială pe care o are în cazul limbii materne. Precizările, care se impun ca explicații suplimentare, comparații, paranteze ori chiar prin modificarea discursului în sine, se fac respectând nevoia de a reda cât mai clar acelaşi mesaj, chiar dacă autorul are la îndemână competenşe lingvistice ce țin în mod special de cultura şi civilizaşia fiecărei limbi în parte.

Faptul că P. Istrati pare de multe ori să rescrie fragmente de text în defavoarea traducerii lor dovedeşte dificultatea de a reda realitatea lingvistică, la nivel colocvial, într-o limbă şi în cealaltă, alături de deosebirile inerente în ce priveşte diferențele de cultură şi civilizaşie.

Limbajul folosit în textul românesc abundă în sensuri de multe ori intraductibile ori aproape imposibil de redat în limba franceză.

Adaptarea prin manifestarea subiectivității, înțeleasă ca opțiune în redarea unui text sau a altuia se exprimă în ambele limbi, în funcție de pecepția autorului la evenimentul relatat. Indiferent dacă textul francez are sau nu explicații în plus ori dacă este lipsit de descrieri amănunțite, este evidentă plăcerea autorului de a scrie în limba română, textul românesc având în mod evident o încărcătură semantică mult mai mare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE :

Bouton, Ch., 1978 = *La linguistique appliquée*, Paris, PUF.

Cristea, Teodora, 1977 = *Éléments de grammaire contrastive*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Delavenay, E., 1959 = *Contrastivité et traduction*. Tipografia Universităţii Bucureşti, 1982.
La machine à traduire, Paris, PUF.

Jutrin-Klener, Monique, 1970= *Panait Istrati, Un chardon déraciné*, Paris.

Lerault, D., 1986 = *À propos d'une récente acquisition de la Bibliothèque Nationale*, în „Revue de la Bibliothèque Nationale", nr. 19, p. 15–25.

Mounin, G., 1976 = *Linguistique et traduction*, Bruxelles, Dessart et Mardaga.

TEXT DE REFERINŢĂ

Panait Istrati = *Codin* (ed. bilingvă), Ed. Istros, Muzeul Brăilei, casa Memorială Panait Istrati, Brăila, 1996, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Zamfir Bălan.

ASPECTS DE LA TRADUCTION

Résumé

Par cet article on propose à évidentier le jeu de l'adaptation, l'intervention de la réserve subjective, le movement du message, les effets sémantiques et les modifications structurelles qui se produisent au moment où un auteur essaie à écrire le même livre en deux langue diverses, la langue maternelle et celle adoptée.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
ll.200763@gmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ETHOS. MARGINALII LA O ETICĂ A LECTURII

LUMINIȚA CHIOREAN

0. Dinspre pragmatica textului dramatic

Pragmatica discursului literar se referă la caracterul normativ al schimburilor verbale inserate în text ca replică – acte de limbaj dialogate, prin vorbire, expulzate ca obiecte. În cazul textului dramatic, ne referim, mai cu seamă, la **hermeneutica personajului** ce se manifestă atitudinal prin limbajul proferat într-un anume decor şi asociat cu jocul de scenă al actorului. Repertoriul teatral reprezintă un specific al comunicării dat de **trăsătura duplicitară** a discursului dramatic asociat cu două situații de enunțare: mai întâi, un autor se adresează publicului traversând reprezentația unei piese (reprezentația ca act al enunțării); respectiv, situația reprezentată, personajele schimbă replici într-un cadru enunțiativ autonom - un spațiu enunțiativ.

1. *Archeion*. Etimon & concept

Având ca etimon gr. *archivum* cu sensurile „sursă, principiu", care se referă şi la „poruncă, putere", *archeion* este asociat cu activitatea de statuare a discursului şi cu elaborarea memoriei colective manifestate în interiorul discursurilor constitutive – texte literare şi filozofice, purtătoare a temelor fundamentale ale umanității. *Archeion*ul este înțeles ca o instanță colectivă încât receptat propriul discurs al autorului ca fiind transmis de un Altcineva, o voce auctorială colectivă care primeşte de fiece dată semnificațiile noi sau modificările discursului provenind de la acest autor avut în vedere (ca reper).

Conceptul discursiv de *archeion*, în interpretarea noastră, este manifestarea unui eu eseistic: o conştiință artistică ancorată polipier la varii euri creatoare înscrise pe elipsa aceloraşi discursuri tematice sau / şi motivice. Prin urmare, dacă discursul literar ca ficțiune propune perspectiva „facerii" sau a *poiein*-ului al cărui efect ar fi *poesis*-ul, discursul biblic şi cel filosofic depăşesc ficțiunea prin acest *archeion* ca manifestare tutelară, plenară de „facere a lumilor" posibile – ca modele poetice. Astfel, prin *archeion* acceptăm nodurile perceptive ale construcției discursului constituent, în sensul recunoaşterii matricei sau sursei colective la care apelează vocile creatoare şi semnatare ale unui imaginar-stereotip în sensul că este atribuit subiectivității colective. Aşadar este evidentă corelarea acestui concept (*archeion*) cu prezența unei singularități numite ***ethos*** (cf Maingueneau) – recunoscută prin vocea autorului, ipostază duplicitară manifestată în scena de enunțare, la toate nivelele comunicării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2. Dihotomie vs duplicitate

Dihotomia se referă la dialectica entităților antinomice, constituente ale întregului. Astfel, la nivelul comunicării, observăm entități dihotomice corespunzătoare conceptelor: cod, canal, referent. Prin urmare, dihotomia constă în prezența a două realități contradictorii ale expresiei aceluiași întreg, realități interpretate ca piese ale unui *puzzle*, dar totodată acceptăm și fenomenul de bidirecționare a entităților angajate în diagrama comunicării, situație regăsită la nivelul fiecărei instanțe, așadar și la nivelul entităților duplicitare. Duplicitatea este principiul cameleonic al realităților prin care este posibilă dedublarea. Actanții comunicării (emițător, receptor, dar și mesajul literar înțeles ca „personaj") implicați în producerea și receptarea discursului literar (scriitor, personaj, cititor) tatonează cu dedublarea.

Așadar, pe axa obiectivă a comunicării, codul, canalul, obiectul de referință și raportarea la mesaj comportă o natură dihotomică. Dihotomia codului este dată de co-prezența în scena de enunțare a codului scris – enunțuri grafice (sens exprimat prin cuvânt, ambreiaj lingvistic și reperaje intratetxuale), dependente, mediatizate, stabile – urmată, prin reprezentarea scenică, de codul oral – replicile din jocul actorilor corespunzătoare enunțurilor orale (sens exprimat prin toate registrele senzoriale, indicatori paraverbali și reperaje intra- și extratextuale, deci prin limbaj verbal și non-verbal), independente, nemediatizate, instabile și stabile. Semnele grafice din codul scris trebuie regăsite ca semnificante în vocile actorului-personaj (canal diferit: semne grafice și unde sonore). Obiectul de referință angajează un imaginar consumat între real și ideea de real (semn sau *reprezentamen*, obiectul său și interpretant – cf Peirce).

Din perspectiva axei subiective a comunicării dominată de instanțele actanțiale, mesajul dramatic angajează o prezență duplicitară a actanților, și anume: emițătorul (destinator) se regăsește fie ca autor dramatic, fie ca regizor, iar receptorul (destinatar), fie ca cititor (chiar varianta cititorului-model), fie ca spectator (virtual vs autentic).

3. Scena de enunțare

Perspectiva analizei discursului dramatic propune drept aspecte: situația de enunțare (contextul elocutiv și elemente paratopice, respectiv, contextul delocutiv și configurări poetice), situația de comunicare (deixis-ul rețelelor lingvistice ale mesajului dramatic) și contextul (discursul literar – opera dramatică). Avem în vedere situația de enunțare – cadru discursiv care acumulează date despre instanța auctorială. În funcție de mediul fizic, socio-politic, cultural, **situația de enunțare** deconspiră topofilia conștiinței artistice, context raportat la creator; aici, la dramaturg. Astfel, prin **paratopie**, înțelegem devierea spontană („climenul") ce permite funcționarea identității scriitoricești. Locație paradoxală, paratopia nu este absența unui loc, nu e un dincolo de spațiu, ci o negociere dificilă între loc și non-loc. Identitatea scriitoricească sau enunțiatorul discursului dramatic (ca orice discurs literar) reține printr-o **trinitate auctorială**, și anume se întâlnesc ipostazele: *persoană, scriitor* și *inscriptor*[1]

[1] Maingueneau 2007: 11.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Pentru exemplificarea discursului dramatic, luăm, ca aplicație, drama în patru tablouri *Iona,* de Marin Sorescu[2]. În contextul elocutiv din paratextul - prolog, trinitatea auctorială fuzionează: „[...] am vrut să scriu ceva despre un om singur, nemaipomenit de singur. [...] Striga *Io-na* și nu se mai auzea decât *Io. Io* în vreo limbă veche înseamnă: *eu.*" – sunt reprezentate, aici, atât conștiința artistică, cât și solitudinea din actul creației ca expresie a asumării celor scrise. Apoi: „*Eu sunt Iona*!" - un arhitext ce conservă drama însingurării și a singularității umane, echivalent semantic cu mostra paratextuală din epilogul discursului dramatic, sugestie poetică a singularității noastre ca expresie a unității identitare în varietatea colectivă (identificarea proprie la nivelul unei colectivități subiective, în care fiecare dintre noi se identifică prin: *Eu sunt Iona*!). Grila auctorială se completează cu sugestii delocutive: „Cu cât ești mai subiectiv, cu atât vezi că te-ntâlnești cu mai mulți inși. Există și o subiectivitate colectivă. Iată de ce făcând din mine subiect ontologic și istoric pot spune că (...) e vorba de noi."[3] Este acesta un fragment argumentativ pentru delocuție: acțiune și spațiu favorabile identității dintre autor și operă: *Eu sunt Iona* ! - de astă dată nu ca personaj, ci biografia scriitorului e dată de opera lui.

Elocuția (raportarea scriitorului la sine), și delocuția (autorul dispare în spatele lumilor pe care le instaurează) sunt spații ale codului scris (text-discursuri). În discursul dramatic, estomparea instanțelor subiective în spațiul canonic delocutiv explică analizele de tip textualist (imanentist), tot așa cum emergența lor, în spațiul elocutiv asociat, explică analizele de tip contextualist. Ambele demersuri contradictorii, dar și complementare, au drept sursă opțiunile scriitorilor înșiși.

În concluzie, axa obiectivă a comunicării e de natură dihotomică, iar axa subiectivă, duplicitară. Cum studiul nostru are ca subiect duplicitatea ca principiu al funcționării dramaticului (ca discurs și gen discursiv), vom analiza comportamentul instanțelor enunțiative reprezentative pentru scena de enunțare.

4. Identitatea enunțiativă

Situația de comunicare reține trecerea de la analiza exteriorului în analiza interiorului actelor de limbaj, spre coordonatele discursive: personală, spațio-temporală, socială și discursivă. Din perspectiva enunțării, cuvântul mesajului literar dramatic arhivează scenele de enunțare compoziționalorganizate pe tablouri / acte. Structura discursivă a operei literare dramatice este susținută printr-o scenografie complexă datorată interacțiunilor dintre un narator situat în interiorul diegezei (narator intradiegetic), adică scriitorul (dramaturgul) și un altul exterior diegezei (narator extradiegetic) recunoscut în postura regizorului. Ca unul din principiile de funcționare a discursului dramatic, reținem implicarea cadrului și a situației de enunțare a operei de către *scenografie*[4] - scene: *înglobantă, generică, scenografia).* Revenind la **duplicitatea enunțiativă** a scenei de enunțare, recunoscută în emițătorul-autor, mesaj-textul literar și receptorul-lector, la nivelul discursului dramatic, duplicitatea este o evidență și totodată un principiu poetic.

---

[2] Citate din drama *Iona*, de Marin Sorescu 2008.

[3] Sorescu 2008: 55.

[4] *Apud* Maingueneau 2007: 221-235.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4.1. Scriitorul, în cazul nostru, **autorul dramatic**, deține controlul asupra construcției ficționale și a enunțării care atrag atenția cititorului sau îl demobilizează, îndeosebi când apar tensiuni între enunț și condițiile legate de enunțare. Dedublarea autorului dramatic cunoaște ca realizări varii ipostaze. În primul rând, el este scriitorul dramatic (enunțiator), activată fiind acea trinitate auctorială de *persoană, scriitor* și (in)*scriptor*(s.n.). Imaginea este dublată de măștile personajelor – *persona*, voci polifonice antrenate în jocul cu măști al personajelor. A treia imagine este aceea a dedublării în regizor (co-enunțiator), situație în care își descoperă aptitudini regizorale, talent de punere în scenă a textului dramatic, prin medierea arhienunțiatorului (cf Issacharoff, apud Maingueneau) – personaj ce stă în umbra autorului, alteritatea-i regizorală manifestată în didascalii –„instanță distinctă a scriitorului"[5]

Didascaliile – rețele lingvistice ce fac parte din masca arhienunțiatorului nu sunt altceva decât transgresiunile afișate ale autorului, fără a le justifica, reprezentând comunicarea indirectă, garantul replicilor încredințate actorilor (ca subiecte vorbitoare).

Prin construcția arhienunțiatorului, dramaturgul arhivează, stochează norme și informații de referință pentru jocul teatral – pentru reprezentația scenică atât a cadrului de enunțare, cât și a actorilor, căci, așa cum, se știe, discursul dramatic (piesa) se înscenează, adică este reprezentabil. Acest personaj din umbră ține cont și avertizează asupra universului de așteptare a publicului-virtual. Și așa necunoscut de public, arhienunțiatorul conduce semnificanța poematico-simbolică a piesei spre o reală receptare din perspectiva lectorului – cititor sau spectator.

4.2. Ieșind în întâmpinarea **personajului,** tot ca instanță a scenei de enunțare, facem cunoștință cu Iona, angajat în vorbirea cu sine – interiorizarea dialogului. Dedublarea personajului este justificată prin condiția personajului: izolat, pe o insulă pustie – metalogismul (simbol) insularității gestionând tăcerea. De aici, pentru a reclama gravitatea subiectului ancorat în tragic, dramaturgul recurge doar la un singur personaj, Iona, cel care va duce greul umanității. Simbolic, Iona este prefigurarea christică: "Că precum a fost Iona în pântecele chitului trei zile și trei nopți, așa va fi și Fiul Omului în inima pământului (sheol), trei zile și trei nopți." - Evanghelia după Matei: 12, 40. Dar și un Iona al însingurării. Este și victimă și călău. Și sacrificat și sacrificantul, dimpreună. Și iată cum însingurarea își intră în rol și devine „scenografia" pentru sacrificiu ca gest final interpretat ca asumare a răspunderii supreme: încetarea opozițiilor dintre Iona ca om și Iona ca însăși lumea.

Cum caracteristic condiției noastre umane este dialogul, Iona vorbește cu sine însuși. Își intră în obișnuința însingurării. Ca gest argumentativ, în acest sens al duplicării personajului, autorul redă limitele însingurării, metatextual, la începutul dramei, alături de recuzita personajului, cât și la începutul fiecăruia din cele patru tablouri: „Ca orice om foarte singur, Iona vorbește tare cu sine însuși, își pune întrebări și-și răspunde, se comportă, tot timpul, ca și când în scenă ar fi două personaje. Se dedublează și se „strânge" după cerințele vieții sale interioare și trebuințele scenice. Caracterul acesta „pliant" al individului trebuie jucat cu suplețe, neostentativ."(metatext introductiv) //

„[...] Iona stă în gura peștelui, nepăsător, cu năvodul aruncat peste cercurile de cretă. E întors cu spatele spre întunecimea din fundul gurii peștelui uriaș" (Tablou I) // „[...] În

[5] Maingueneau 2005: 142.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

mijloc Iona, în picioare, cu mâinile dibuind, năuc." (Tablou II) // „Interiorul Peștelui II. Decor asemănător, în mare, celui din tabloul anterior. Poate câteva elemente în plus, spre a marca evoluția. Iar într-o parte a scenei – important !-, o mică moară de vânt. Poate să se învârtească. Atras de ea ca de un vârtej, Iona se va feri tot timpul să nu nimerească între dinții ei de lemn." (evoluția tragismului - Tablou III) // „O gură de grotă, spărtura ultimului pește spintecat de Iona. În față, ceva nisipos, murdar de alge, scoici. Ceva ca o plajă. În dreapta, o movilă de pietroaie, case, lemne. La început, scena e pustie. Liniște. La gura grotei răsare barba lui Iona. Lungă și ascuțită – vezi barba schivnicilor de pe fresce. Barba fâlfâie afară. Iona încă nu se vede. " (și plecarea, transumanarea – Tablou IV ... cu speranța întoarcerii acasă).[6]

Caracterul acesta „pliant" al personajului, mai întâi, se raportează la sine – conștiința de sine vs sinea singură – Iona și el însuși, ca, mai apoi, următoarea dedublare să se petreacă în spectacol prin jocul scenic al actorului ce intră în rolul lui Iona. Mai mult: în text, există replica-ecoului identitar al umanității, un strigăt al celor ce intră în contact cu piesa, cu drama, cu însingurarea; *Eu sunt Iona*! – este strigătul unei instanțe alegorice, mască sub care se regăsesc **autorul, personajul, cititorul – regizorul, actorul și, bineînțeles, spectatorul.**

Prin urmare, ca orice comunicare literară, relația dintre autor și public este asimetrică, în timp ce personajele pot ocupa, pe rând, prin rolul interpretat, pozițiile de enunțiator (ca personaj) și co-enunțiator (actorul își organizează dialogurile pe scenă în funcție de spectatorul-virtual, la repetiții, respectiv, față de spectatorul-real). Didascaliile nu sunt singura „in(ter)venție" a personajului din umbra autorului dramatic (arhienunțiator), ci li se adaugă metadiscursul așezat la începutul fiecărui tablou, secvențe enunțiative, a căror hermeneutică licitează însemnele modelului atitudinal al lui Iona. Aceste virtuți țin de *ethos*, o anume imagine a sinelui auctorial.

4.3. Ethosul[7] pune în mișcare experiența sensibilă a lectorului și, în consecință, este formulat de către **destinatar** - lector vs spectator. Astfel, din coroborarea didascaliilor cu

---

[6] Sorescu 2008: pp. 9-11(Tabloul I); p. 21 (Tabloul II); pp. 29 -21 (Tabloul III); pp.45 21 (Tabloul IV).

[7] **Et(h)os:** Concept, cadru de definire: 1. ansamblu de trăsături specifice unui grup social sau unei epoci; fizionomie, morală, moralitate. 2. specific cultural unei colectivități [DEX].

Ethos: primordial, patrie, locuință, loc de întîlnire, loc natal, obiceiuri, caracter [Homer].

Ethike: știința cunoașterii [Aristotel] → miza ethosului: ***phronesis* sau prudență; *arete* sau virtute; *eunoia* sau bunăvoință**.

Notă. Din ethos a derivat "etikos": "din / pentru morală" - comportament uman. De aici, etica: știința ethosului (a moralei), a binelui și a răului [Socrate, Palton, Cicero], a prudenței, virtuții și bunăvoinței [Aristotel], a idealului atitudinal uman.

Ethos din perspectivă pragmatică: noțiune socio-discursivă, implicată într-un proces interactiv de influențare a Celuilalt; perceput în planul enunțării; complementar unui ethos prediscursiv (imaginea auctorială în conștiința lectorială).

Ethos retoric : raportat la enunțare → persuadare (caracteristica enunțătorului din interior), și nu raportat la universul de cunoaștere extradiscursiv despre locutor (caracterizarea locutorului din interior) – [Maingueneau].

Ethosul ca stereotipuri raportate la lumile etice ale discursurilor constituente: *ethos prediscursiv / discursiv* → *ethos spus – direct* și *indirect* (propria enunțare a locutorului) **vs *ethos arătat* → *ethos efectiv*** (construit de cititor) [apud Maingueneau]. Natura duplicitară →dedublarea: distincția dintre enunțător (locutor L) și locutor ca ființă ce aparține lumii (locutor lambda) [apud Ducrot] → ethos discursiv vs prediscursiv (*a arăta* vs *a spune* (ethosul se arată în actul enunțării).

Ethos: imagine a sinelui → auctorial / "mască" (*persona*) / lectorial.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

metadiscursurile (cele patru corespunzătoare tablourilor) și cu replicile din monologul personajului, unicului personaj din dramă, reținem ca paradigme stilistice ale atitudinalului următoarele izotopii: Tăcerea (Tablou I), Prudența (Tablou II), Bunăvoința (Tablou III) și Speranța (Tablou IV). Prudența, virtutea și bunăvoința sunt cele calități ale mizei ethosului în concepția aritoteliciană.

Tăcerea (Tablou I) are resemnarea ca semantică imediată, izotopie dezvoltată pe: disiparea ecoului până la pierderea identității: „- Gata și cu ecoul meu ..."; retragerea până la izolare, solitudine: „- (Înțelept.) De-aia fiecare om trebuie să-și vadă de trebușoara lui." și individualizare: „- (Uitându-se în apă,) Să privească în cercul său.", stări culminând cu renunțarea la cuvânt, tăcere: „- Și să tacă. (Pauză.)". [8]

Prudența (Tablou II) e starea însingurării angajate într-o izotopie a temporalității numite prin: târziul contemplării lumii din afara lui Iona, un timp exterior: „- Mi se pare mie, sau e târziu.", regretul: „ - Cum a trecut timpul!"; interiorizarea târziului : „Începe să fie târziu în mine. ..."; când omului i se ia timpul, el moare – de aici: leșinul metafizic: „- (Îi e rău.) Deschide puțin fereastra aia" și echivocul: „- Care?". Timpul nu pate fi în acord decât cu ființa, cu omul, iar temporalitatea cu umanitatea. Entitatea comună este conștiința, simbolic numită „fereastră", care intră în conflict cu „zidul", simbolul trupului: „- Aha! N-au făcut fereastră. Pe unde o fi mai subțire? Trebuie să sparg zidul. [...]". Prudența ia contur și potolește starea de lucruri: „ - N-a făcut nimic bun în viața lui decât această bancă de lemn, punându-i de jur împrejur marea.", prudența și contemplația. Rațiunea triumfă asupra sufletului: „- M-am gândit bine, lucrul ăsta l-aș face cu dragă inimă. Ar fi ca un lăcaș de stat cu capul în mâini în mijlocul sufletului." [9] –așadar, prudența prelungește starea ieșirii din timp prin repaos – ca o idee de/ spre om.

Bunăvoința (Tablou III) dă „ghies" (ton) trecerilor prin poarta existenței a cărei clipă suntem: „– Până ies eu poate se mai limpezesc lucrurile. (Râde.) Până mă "nasc" de-aici. // Cine e stăpân pe situația voastră? Pe reîntoarcerea noastră? // Intrăm unde vrem și ieșim când vrem " [10]

Speranța (Tablou IV) conturează semantica identității – optimism și perseverență: „- Ies eu la liman [...]"; recunoașterea sinelui: „- **Iona sunt eu.**"; acordul ș însoțirea cu sinele: „- Răzbim noi cumva la lumină".[11] Recuperarea și păstrarea, asumarea speranței fac parte din constructul donquijotic, pilon al umanității însingurate. Și iată de ce subliniam mai înainte că Iona este lumea însingurată. Omul e însăși lumea. Manolescu numește această stare de lucruri și evenimente drept „atitudine donquijotică" Iona este un „martir al unei idei, [recuperator și] păstrător al speranței, ultimul mohican al iluziei" [12]. Parafrazându-l pe critic, conchidem că autorul este însăși lumea, așa cum Iona e sinele auctorial. Și așa, prin extrapolare, lectorul / spectatorul pot fi însăși lumea reprezentată scenic prin piesa lui Sorescu. „Teatrul cu un singur personaj este, întrucâtva, invenția lui Marin Sorescu. Nu e o chestiune de formă. E o necesitate mai adâncă: aceea că el exprimă cu ajutorul unui singur personaj. Nu a creat o modalitate scenică, ci o viziune

[8] Sorescu 2008: 11- 20.
[9] Sorescu 2008: 21-28.
[10] Sorescu 2008: 29-43.
[11] Sorescu 2008: 44-53.
[12] Manolescu 2001: 340.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dramatică organică, personală." [13] Părăsirea cardinalității terestre este relaționată cu izotopia esențializării lumii, semantică generată de elemente fundamentale ale vieții: „- Soarele! (foc)// - Marea! Marea! (apă) // - Aerul! // - Plaja →uscatul →(a)casa"(pământ). În final, „–Mormântul." – spațiu sacru de unde va începe Întoarcerea. Laitmotivele transumanării antrenează materia universului, balans între geneză și apocalipsă: „- Ce mare bogată avem!", timp: „- Începe să fie târziu în mine..."; Și ce liniște! / - Ce pustietate! „ E ceață! / Ce ceață!" [14] – geografia *inter mundii*.

4.3.1. Ethosul implicat în scena de enunțare reprezintă și susține imaginea sinelui auctorial, un ethos, în sensul imaginii pozitive a enunțiatorului. Ethosul constă în noțiunea socio-discursivă implicată într-un proces interactiv de influențare a celuilalt și este perceput în planul secund al enunțării, fiind complementar unui ethos prediscursiv. Ethosul prediscursiv se referă la imaginea dată de către destinatar despre emițător (locutor) înainte ca acesta să se manifeste, având în vedere că orice scriitor este un personaj public și că apartenența la un anume discurs implică un anume orizont de așteptare. O complinire a ethosului prediscursiv o aduce „încorporarea", adică modul de însușire a ethosului de către destinatar, căci se știe că *ethosul* este raportat la un *habitus*. Prin ethos, cititorul ia o identitate oarecum „încarnată" și investită cu valori istorice. [15]

4.4. Spectaculară, în sensul „plierii" identitare, este **instanța receptoare**. Dedublarea receptorului – lector poate deveni inedită prin dedublările consecutive ce pot avea loc dinspre un cititor virtual spre un cititor – model al genului dramatic, dublat de un spectator virtual pasibil de a trece într-un spectator-autentic (avizat); de aici, poate fi regăsit într-un regizor care se poate plia fericit, adeseori, într-un autor dramatic, izolat în personajul său jucat pe scenă de un actor. Este acesta un demers pentru ceea ce vom putea numi hiperprotecție. Traseul duplicitar nu este linear mereu, ci se poate prezenta și cu „săritură", prin ignorarea unora dintre măști. Dedublarea ca rezultat al duplicității nu este altceva decât „un joc cu măști" (Zumthor), iar reiterarea scenelor de enunțare reprezintă tocmai hiperprotecția sau legitimitatea în timp a operei.

5. Imaginea ca hipertext[16]

Dedublarea ca manifestare predilectă a dulpicitarului poate fi continuată și prin imaginea plastică ce poate însoți discursul literar. Artele trebuie să se însoțească. Spiritualitatea colectivă este mult mai puternică. Astfel, devine o spiritualitate singulară, în sensul ineditului. Dacă modelul antic conserva cântecul însoțit de cuvinte, modelul poetic modern propune potențarea cuvântului prin desen (grafică, imagine) – *„no men's land* – un teren afizic, unde este situat artistul care are în mână orizonturile sensurilor și cele ale semnelor ca două hățuri la o cvadrigă."(apud Sorin Dumitrescu, interviu) Discursul dramatic al lui Iona este acompaniat de grafica autorului (vezi *Anexa*), hipertext duplicitar al intenționalității auctoriale, o prelungire a „universului de sens" (Maingueneau) sau „sensului ascuns"(Baudelaire).

---

[13] Manolescu 2001: 341.
[14] Sorescu 2008: 23.
[15] *Apud* Maingueneau 2007: 235-257.
[16] Anexe.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

6. Concluzii

„Iona sunt Eu!" este expresia **archeionului** ca sediu al autorității unei colectivități, tăinuit prin structuri textuale puternice ce transmit un mesaj pertinent despre societate, frumusețe, existență, definind și o identitate discursivă, în funcție timp (epocă) și spațiu (loc). „Iona sunt Eu!" – autorul se autopropune ca subiect ontologic. *Archeion*ul pledează pentru potențarea temelor majore și a întrebărilor asupra universului și se manifestă în așa-zisele discursuri constituente.

Iona este un tip de discurs constituent. Discursul literar nu e izolat, ci vine dintr-o zonă determinată a producției verbale, cea a discursurilor constituente, categorie ce permite o mia bună înțelegere a relațiilor dintre literatură și filosofie, literatură și religie, literatură și mit, literatură și științe. Ca discursuri constituente, textele literare devorează alte opere. Duplicitatea are loc și la acest nivel al enunțurilor în palimpsest. Discursul literar, deci și cel dramatic, nu este un enunț autotelic. El necesită un cadru hermeneutic ce implică o anume recuzită lectorială (tehnici de lectură, tipuri de analize) care să evite parafrazarea. Căci se subînțelege că discursul instanței auctoriale este transmis de altcineva, în care se manifestă o polifonie. „Povestirea e efort și act de legitimare a propriei scene de enunțare."[17]

Textele literare sunt sediul unei gândiri care se enunță fără a-și dezvălui mărcile ce o legitimează, deoarece ea își reduce expunerea la punerea în scenă – la „înscenarea" piesei ca esență reprezentabilă. Discursurile constituente - reprezentate de operele personalităților culturale, opere literare sau filosofice majore, marile texte religioase etc. – dau sens actelor colectivității, garantează numeroase genuri de discurs și au responsabilitatea a ceea ce autorul numește *archeion*.

Poetul să fi fost oare mai puternic decât dramaturgul? Nu asta contează. Ci duplicitatea auctorială: în același discurs, în acesta, al lui Ioan, subzistă doi Sorescu: Poetul și Dramaturgul. Ambii, la fel de bine, dirijează acest „fel de simfonie a cuvintelor – lirică și întunecată pe scena limitelor însingurării."(Manolescu). *Iona*, de Marin Sorescu, dramă uneori dificil „neteatrală", în sensul comun al regiei și scenografiei, al jocului actorilor, discurs literar având ca surse Vechiul Testament și realitățile contemporane, poate fi citit și ca un poem al însingurării.

În discursul dramatic, dedublarea se manifestă la nivelul celor trei instanțe constitutive ale scenei de enunțare: emițător, mesaj și receptor, printr-o manieră ludică a trecerii măștilor din cuvântul scris în cuvântul rostit.

Ca manifestare plenară a lui *homo ludens*, discursul dramatic are fericirea de a se întâlni cu limbajul vorbit și limbajul non-verbal. Așa e posibilă expulzarea cuvintelor sub formă de obiecte. Limbajul dramatic este unul obiectualizat. Prin limbajul dramatic, conștiința artistică construiește lumi posibile ale unui imaginar duplicitar demn de *Janus Bifrons* multiplicat; în fapt: o conștiință a umanității multiplicate în singularități de tipul lui „Io" (din ecoul: *Io-na*) – autor –regizor; personaj-actor; cititor-spectator.

Monologul lui Iona este expresia metafizică a însingurării. Indiferent de „caracterul pliant" și, de aici, cu indiferență la măștile-i duplicitare, Omul este însăși lumea.

---

[17] D. Maingueneau, *op.cit.*, 2007, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Bachelard 2003	= Gaston Bachelard, *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, prefață de Mircea Martin, Ed. Paralela 45, Pitești.
Ducrot 1987	= Oswald Ducrot, *Le Dire et le Dit,* Minuit, Paris.
Irimia 1989	= Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Ed. Polirom, Iași.
Maingueneau 2005	= Dominique Maingueneau, *Pragmatique pour le discours littéraire*, Armand Colin, Paris.
Maingueneau 2007	= Dominique Maingueneau, *Discursul literar*, traducere de Nicoleta Moroșan, prefață de Mihaela Mîrțu, Ed. Institutul european, Iași.
Manolescu 2001	= Nicolae Manolescu, *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu. Proza. Teatrul*, Ed. Aula, Brașov.
Mauss, Hubert 1997	= M. Mauss, Hubert, H. Hubert, *Eseu despre natura și funcția sacrificiului*, traducere de Gabriela Gavril, studiu introductiv de Nicu Gavriluță, Ed. Polirom, Iași.
Vlad 2000	= Carmen Vlad, *Textul aisberg*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.

SURSE:

Sorescu 2008	= Marin Sorescu, *Iona*, Ed. Fundației "Marin Sorescu".

ETHOS. MARGINALS FOR THE ETHICS OF READING

Abstract

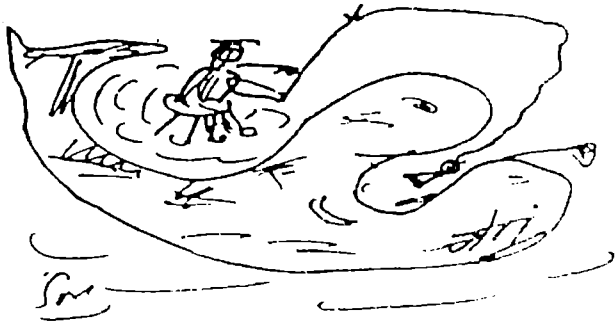
On the level of dramatic discourse (applied on Marin Sorescu's *Jonas/Iona*), the author-audience relationship is asymmetrical and the characters may play, through their role, both the position of enunciator and co-enunciator. The so-called *"di-teachings" ("didascalii",* in Romanian*)* are not the only "interventions" of the character from the shadow of the author (archenunciator). In addition to these, there is also the metadiscourse placed at the beginning of each picture or act, consisting of enunciating sequences the Hermeneutics of which bids on the signs of the standing model represented by the main character (Iona/Jonas). These virtues belong to the *ethos:* a certain representation of the auctorial self.

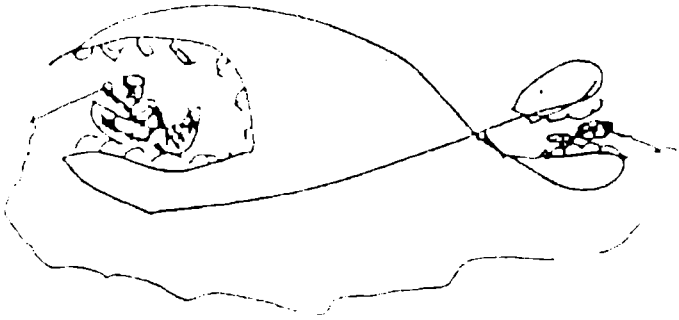
It is the ethos that activates the sensible experience of the reader and it is based on the socio-discursive concept implied in an interactive process of influencing the other, as it is perceived on the secondary level of enunciation, complementary to a *pre-discursive ethos* (apud Maingueneau).

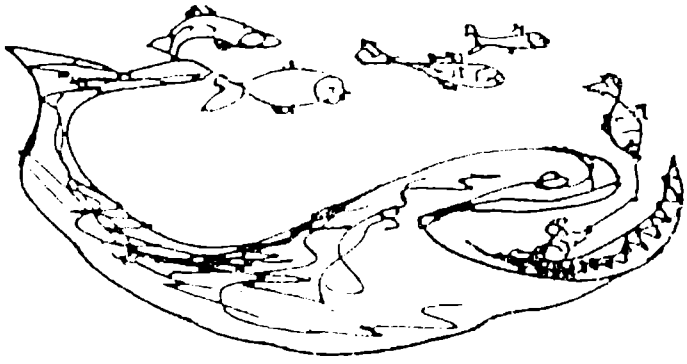
Universitatea „Petru Maior", Târgu-Mureș
luminita.chiorean@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ANEXE – HIPERTEXT

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ETAPE ALE PĂTRUNDERII ANUMITOR INTERFERENȚE LEXICALE DIN ENGLEZA NORD-AMERICANĂ ÎN FRANCEZA DIN QUÉBEC

ANTONIA-FERIHAN CIOLAC

0. Microcercetarea de față se bazează pe un corpus oral și teledifuzat, restrâns, vorbit în varietatea franceză din Québec. El este constituit din două episoade ale serialului francofon canadian RUMEURS[1]. Analiza, realizată dintr-o perspectivă sociopragmatică și discursivă, bazată pe câteva metode ale lexicografiei diferențiale[2], își propune să releve câteva chestiuni referitoare la ocurența interferențelor lexicale engleze în acest microcorpus analizat.

Observarea unor emisiuni de televiziune cu caracter formal din Québec (de exemplu, *Jurnalele de actualități*) ne-a permis să constatăm că, în ceea ce privește varietatea lingvistică standard, utilizată de locutorii instruiți din Québec, ea nu se deosebește notabil, sub aspectul pronunțării și/sau al prezenței anglicismelor, de varietatea franceză de referință[3]. Diferențele mari sub aceste aspecte se situează mai ales în comunicarea curentă a francezei vorbite în Québec (în contexte semiformale și informale). Studierea unui corpus reprezentativ al nivelului de limbă semiformal, spre informal, ne-a permis să reperăm un număr important de interferențe lexicale engleze, dar, totodată, și să distingem mai multe etape ale pătrunderii acestora în varietatea curentă a francezei vorbite în Québec.

Formulăm ipoteza că *variantele lexicale engleze* și variantele lexicale *anglicizate* culese pot atesta anumite etape ale unui proces de pătrundere a interferențelor lexicale engleze în franceza vorbită în Québec, originea și proveniența etapelor aflându-se în uzul varietăților engleze nord-americane. Considerăm că variantele lexicale discursive care se află în variație liberă, variantele lexicale a căror alternanță este condiționată pe plan

---

[1] Cf. RUMEURS 02. 06. 2009; RUMEURS 26. 05. 2009. Acțiunea acestui gen de serial se află plasată în domenii diversificate ale vieții curente (familia, activitatea profesională, vecinătatea, anumite grupuri de colegi și unele grupuri de prieteni etc.). Prin urmare, considerăm că textul episoadelor poate fi utilizat ca document pentru studiul varietății franceze vorbite sincronic în Québecul francofon. Interferențele lexicale pătrunse din varietățile engleze nord-americane în franceza sincronică vorbită în Québec sunt frecvente în discursul episoadelor noastre. În calitate de corpus comparativ, am utilizat, de asemenea, materialul lexicografic pe care s-a bazat o cercetare anterioară a noastră, intitulată *Chestiuni privind prezența elementului lexical englez în franceza din Québec* (cf. Ciolac 2009) referitoare la adaptarea anglicismelor de tip lexical și semantic la sistemul normativ și de uz al varietății franceze sincronice din Québec.

[2] Cf. Sala 1982 *passim*; Francard 2000 – 2001 *passim*.

[3] Cu privire la pronunțarea din cadrul emisiunilor formale de televiziune din Québec, cf. Reinke 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

gramatical, dar și concurența între elemente lexicale engleze și franceze corespondente ne permit să identificăm câteva etape ale *schimbării lingvistice aflate în curs* de desfășurare[4] (schimbarea lingvistică sincronică actuală) care caracterizează uzul curent al varietății franceze vorbite în Québec.

Analiza noastră nu se bazează pe reprezentativitatea statistică a faptelor, ci mai ales pe pertinența lor raportată la posibilele etape ale schimbării lingvistice sincronice actuale. Nu ne propunem deci să oferim rezultate definitive, nici exhaustive, ci mai degrabă o mostră, atât a unui mod de abordare, cât și a unei metode de lucru care în continuare se vor baza pe un corpus mult lărgit[5].

Menționăm următoarele categorii de fapte care atestă posibilele etape ale *schimbării lingvistice sincronice actuale:*

1) Variația discursivă (alternanța și concurența dintre variantele-perechi: etapele I și a II-a).

2) Fixarea realizării unice a trăsăturilor morfologice ale genului și numărului (etapele a II-a și a III-a).

3) Francizarea fonetică și morfologică (etapele a III-a, uneori a IV-a).

Prezentăm mai jos aceste posibile etape, precizând că ele pot caracteriza, fie succesiv, fie concomitent, pătrunderea diferitelor tipuri de interferențe.

Aceste etape ar putea fi următoarele, fără ca ele să se suprapună în totalitate peste ansamblul anglicismelor frecvente în uzul francezei sincronice din Québec (deci, dintre interferențele și împrumuturile lexicale provenite din varietățile engleze nord-americane, cele care s-au integrat în uzul sincronic al varietății franceze vorbite curent în Québec). Astfel, unele dintre aceste etape ar putea caracteriza doar o parte a interferențelor lexicale engleze sincronice, în timp ce altă parte a interferențelor ar putea fi caracterizată doar cu ajutorul unor categorii de etape diferite[6].

1. Etapa I

Elementul lexical englez este preluat și utilizat ca atare în comunicarea cotidiană vorbită în franceza din Québec, păstrându-și astfel forma scrisă, fonetismul și înțelesul originare (pe care le posedă în uzul varietăților engleze nord-americane). În cursul acestei etape, elementul lexical englez alternează cu corespondentul său lexical francez.

Menționăm *infra* câteva exemple ale păstrării elementelor lexicale engleze ca atare:

– « Mets-toi trois quarts de dos là, parce que si tu regardes la kodak, ça va avoir l'oeil ***steady*** ! » <engl. can. adjectiv ***steady*** rom. 'fix; uniform; echilibrat; regulat'; rom.

[4] Cf. Labov 1972: 160 – 182. Spre deosebire de fenomenele *schimbărilor lingvistice (diacronice)* cuprinse în studiile de lingvistică istorică, domeniul diacronic luând în considerare evoluțiile doar sub aspectul lor încheiat, *schimbările lingvistice* cuprinse în studiile de sociolingvistică interacțională sunt observate și studiate doar sub aspectul lor sincronic. Cu alte cuvinte, în acest din urmă caz, se are în vedere mecanismul desfășurării schimbărilor aflate în curs de desfășurare (sincronice actuale), într-un un anumit moment istoric dat.

[5] Corpusul nostru lărgit include deja patru seriale și trei documentare francofone, toate vorbite în varietate franceză din Québec.

[6] O parte a exemplelor extrase din corpusul nostru, citate *infra* pentru a ilustra cele cinci etape ale schimbării lingvistice sincronice actuale, se regăsesc și în articolul intitulat *Interferențe lexicale engleze în franceza din Québec* (cf. Ciolac sub tipar în LR).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

'Întoarce-te pe trei sferturi cu spatele, pentru că dacă privești înspre obiectivul camerei de fotografiat direct din față, cadrajul imaginii (fotografice) ar putea lăsa impresia de fixitate/de imobilism/de platitudine.'

– « C'est un lieu public : ***move*** **over**, people ! » [verb frazeologic intranzitiv, englez și francez qué. având desinența verbală omonimă engleză/franceză pentru modul indicativ, timpul prezent, persoana a 2-a plural, **-e**] <engl. can. verb tranzitiv/ intranzitiv ***to move*** rom. 'a (se) mișca; a (se) muta; a fi mișcat; a merge';

– « ***back off*** » rom. „Nu insista!" engl. *(to) back off* / fr. qué. *backer* rom. 'a ceda/ a da înapoi' [verb frazeologic intranzitiv englez și francez québécois, căruia îi lipsește desinența verbală franceză, utilizat în franceza din Québec cu o formă omonimă cu aceea a verbului frazeologic din engleză][7].

Menționăm *infra* un element lexical englez, care are o valoare morfologică adjectivală, aceasta fiind căpătată în ineriorul uzului varietății de franceză vorbită în Québec:

– « Ça va avoir l'oeil ***steady***. » rom. 'Cadrajul imaginii (fotografice) ar putea lăsa impresia de fixitate/de imobilism/de platitudine.'

2. Etapa a II-a

Elementul lexical englez este *(doar) parțial adaptat* sistemului varietății franceze vorbite în Québec și funcționează alternativ cu cel francez corespunzător. Se instaurează, deci, *concurența lexicală* între elementele engleze, pe de o parte, și cele franceze echivalente, pe de altă parte. Am întâlnit astfel:

2.1. Variante lexicale ale aceleiași unități semantice:

– « Fémina s'est donné comme ***deal*** de faire un magazine différent. » rom. 'Fémina și-a propus să conceapă o revistă diferită.'/rom. 'Fémina reprezintă o concepție nouă de revistă.';

– « Avec / euh / Fémina, c'est une ***proposition*** tout à fait différente. » rom. 'Fémina și-a propus să conceapă o revistă diferită.'/rom. 'Fémina reprezintă o concepție nouă de revistă.'

2.2. Variante morfologice ale aceluiași morfem:

– în primul episod al microcorpusului nostru, întâlnim 4 ocurențe ale cuvântului ***job*** având genul feminin (« Heureuse d'apprendre que Benoît s'adapte bien à ***sa*** nouvell(e) ***job*** de rédacteur en chef » rom. 'Sunt bucuroasă să aflu că Benoît este mulțumit de noul său post de redactor-șef.'; « Il était après ***ma job***. Pis, il l'aurait eue ! » rom. 'Voia să-mi fure postul/sujba și ar fi reușit!'; « just(e) la moitié d(e) ***la job*** » rom. 'doar jumătate de sarcină rezolvată'; « ...et moi, c'est pas ***ma job*** de juger du goût d(e) mes lecteurs... » rom. '...și nu este treaba mea să evaluez (din punct de vedere etic și moral) gusturile cititorilor mei...');

– și o ocurență a aceluiași cuvânt ***job*** cu genul masculin (« Chui(s) ici pour défendre mon magazine contre vos attaques vicieuses et pui(s) vous m'offrez ***un job***, vous manque(z) pas d(e) culot » rom. 'Mă aflu aici pentru a apăra revista la care lucrez

[7] Formă glosată și în microcorpusul nostru din: Ciolac sub tipar, în LR.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

împotriva atacurilor dumitale dușmănoase, în timp ce dumneata îmi oferi o slujbă: ești un neobrăzat!').

2.3. Variante fonetice ale aceleiași unități lexicale:

– Christian Bergeron este autorul unei intervenții care conține elemente integral franceze:

- cf., de exemplu, ocurența lexicală ***proposition***, care apare în locul aceleia posibile, a elementului lexical englez concurent ***deal***, aceasta din urmă fiind posibilă, dar nerealizată pentru această poziție:
- « avec euh : Fémina, c'est une ***proposition*** tout à fait différente. ». Același interlocutor folosește, într-o nouă intervenție a sa, elementul lexical englez ***deal***, căruia îi conferă o pronunțare franceză (**[də:l]**): « Fémina s'est donné comme ***deal*** **[də:l]** de fair(e) un magazine différent ». Ambele intervenții se află cuprinse în primul episod al serialului *Rumeurs* al microcorpusului nostru.

– Menționăm în continuare câteva procedee ale adaptărilor morfolexicale parțiale:

- ***Paradigme verbale franceze,*** realizate cu ajutorul morfemelor pentru mod, timp, persoană și număr care, în cazul de față, sunt desinențe verbale franceze:

« Le nouveau 'Rumeurs' **performe** comme jamais. » [verb englez francizat, folosit în uzul varietății franceze vorbite în Québec, având un regim absolut și posedând desinența verbală franceză -**e**[8] pentru modul indicativ, timpul prezent, persoana a 3-a singular] <engl. can. verb reflexiv/intranzitiv **to perform** rom. 'a îndeplini o sarcină (în sens generic)';

« C'est rien. C'est just(e) que je m(e) demandais, en sachant que c'est impossible, s'il y a un rapport entre ça et le fait q(ue) vous ayez envoyé Hélèn(e) fair(e) du bénévolat à l'endroit même où 'Fémina' ***fancie***. » [verb englez francizat, folosit în uzul varietății franceze vorbite în Québec cu regim absolut, având desinența verbală franceză -**e** pentru modul indicativ, timpul prezent și persoana a 3-a singular] <engl. can. verb tranzitiv **to fancy** rom. 'a-și imagina; a avea impresia; a-și închipui; a-și dori cu ardoare un lucru'.

- ***Paradigme substantivale franceze,*** realizate cu ajutorul anumitor predeterminanți francezi (morfeme franceze libere), aceștia fiind articolul hotărât, cel nehotărât și cel partitiv și adjectivul pronominal posesiv:

– articol hotărât:

– ***le business*** rom. 'afacerea'
– la moitié d(e) ***la job*** rom. 'doar jumătate de sarcină rezolvată'
– parc(e) que si tu regardes ***la kodak*** rom. 'pentru că dacă privești înspre obiectivul camerei de fotografiat direct din față'

– articol nehotărât:

– Chui(s) ici pour défendre mon magazine contre vos attaques vicieuses et pui(s) vous m'offrez ***un job***, vous manque(z) pas d(e) culot. rom. 'Mă aflu aici pentru a apăra revista la care lucrez împotriva atacurilor dumitale dușmănoase, în timp ce dumneata îmi oferi o slujbă: ești un neobrăzat!'

[8] Este adevărat că, în cazul microcorpusului oral, această desinență franceză scrisă (deci marcată doar în codul scris), -**e**, nu este detectabilă în cadrul codului oral, dar prezența ei nu poate fi dedusă decât din absența desinenței fonetice și scrise, engleze, -*s*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- ***un French √(kiss)*** rom. 'un sărut franţuzesc';
- (C'est) ***un Muse***. rom. '(Este) o haină de firmă (de la firma Muse) (/un Muse).'

– articol partitiv:
- « Je peux porter ***du Jill Sanders*** déjà mastiqué any time. » rom. 'Nu mă deranjează prea tare să port o haină Jill Sanders gata uzată în orice împrejurare.';
- « Tu disais hier que porter ***du seconde main***, c'est comme manger une pomme déjà mastiquée. » rom. 'Îmi spuneai ieri că hainele de mâna a doua sunt mult prea uzate pentru a fi purtate, că ele se aseamănă unui măr gata mestecat.'

– adjectiv pronominal posesiv:
- ***sa*** *nouvelle* ***job*** 'noua slujbă pe care o are';
- Il était après ***ma job***. rom. 'Voia să-şi însuşească slujba pe care o deţin eu.;
- ***ma trappe*** (formă franţuzită, din punct de vedere fonetic şi grafic <engl. fam. ***my trap*** rom. 'gură/(fam.) fleancă' <engl., frazeologism fam. **„Shut your *trap*!"** rom. 'Închide-ţi gura/(fam.) fleanca!'): rom. '(să-mi închid) gura/(fam.) fleanca (...)';
- ***ma bosse*** rom. 'şefa mea';
- ...et moi, c'est pas ***ma job*** de juger du goût d(e) mes lecteurs... rom. '...şi nu este treaba mea să evaluez (din punct de vedere etic şi moral) gusturile cititorilor mei...';
- Pourquoi le monde, il s'imagine que parc(e) que c'est pour les pauvres, ils peuvent donner ***leurs scraps*** ? rom. 'Oare lumea de ce crede că hainele date de pomană trebuie neapărat să fie giorsăite?';
- Écoute ! J'imagin(e) q(ue) ça pogn(e) sur plein de gens ***ton p(e)tit number*** **de** 'Allô, je suis bizarre'. rom. 'Ascultă la mine, eu cred că pe mulţi oameni îi impresionează spectacolul dat de tine, cu ajutorul căruia tu pretinzi un om ciudat (lipsit de judecată) (pentru ca să fii scutit de orice îndatorire care îţi revine de drept, însă pe mine nu mă interesează deloc, deci vezi-ţi de treabă şi lasă-mă în pace!)';
- ***votre p(e)tit scoop*** rom. 'nenorocitul dumitale de reportaj de senzaţie, transmis în exclusivitate' (Sensuri peiorative).

Toate trăsăturile morfolexicale franceze menţionate *supra* sunt motivate de dorinţa locutorilor francofoni de a urma modelele lingvistice şi comportamentale anglo-saxone, continuând însă să-şi utilizeze propria lor varietate de franceză periferică.

3. Etapa a III-a

Elementul englez este *total adaptat* şi *preferat* corespondentului său francez, pe care îl înlocuieşte. Aceasta ar fi etapa finală a pătrunderii interferenţelor din varietăţile engleze nord-americane în franceza vorbită curent în Québec (deci în contexte nonformale de comunicare). În ceea ce priveşte majoritatea interferenţelor, schimbarea lingvistică sincronică actuală (care caracterizează aceste elemente) se opreşte aici.

Menţionăm două procedee ale adaptării:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

3.1. Fixarea realizării unice a genului constituie etapa posterioară a *variației condiționate din punct de vedere gramatical*. În acest sens, **femininul este selectat ca gen unic** în minidicționarul *Le Nouveau Petit Robert* (ed. 2007) pentru substantivul ***job***.

3.2. Posibila fixare a realizării unice a numărului

La anumite substantive engleze întâlnim selectarea numărului unic. Singularul este adoptat în mod exclusiv, în detrimentul existenței alternative a pluralului. Prin urmare, trăsătura morfolexicală a numărului nu se realizează conform paradigmei flexionare regulate (cu ajutorul perechii singular-plural), ci prin intermediul ocurenței realizării unice a singularului. De asemenea, este probabil ca, în urma procedeului selectării numărului unic, să se adauge, în aria semantică a substantivului selectat, semul [+masificat], care permite utilizarea substantivului cu predeterminant partitiv.

Menționăm, în acest sens, elementul lexical englez discursiv ***(leurs) scraps*** (rom. 'resturi; articole de îmbrăcăminte sfâșiate cu unghiile; vechituri; haine vechi, uzate; gioarse') cu fonetism francez, în care ***-s*** final (care servește la formarea pluralului) nu se pronunță, iar predeterminantul adjectival posesiv ***leurs*** rom. 'lor' căpătă valoarea semantică a singularului.

De asemenea, menționăm exemplul următor, în care substantivul posedă trăsătura morfolexicală realizată a singularului unic (marcată doar cu ajutorul articolului partitiv):

– « Tu disais hier que porter ***du seconde main***, c'est comme manger une pomme déjà mastiquée". rom. 'Îmi spuneai ieri că hainele de mâna a doua sunt mult prea uzate pentru a fi purtate, că ele se aseamănă unui măr deja mestecat.' semul [+partitiv] [calc sintagmatic substantival, al complinirii substantivului din engl. can. ***second hand***, care în corpusul nostru selectează articolul partitiv francez pentru masculin singular, ***du***]

Elementele lexicale engleze menționate imediat *supra* neavând corespondenți-concurenți englezi în microcorpus, sub forma lor menționată aici, par să se integreze în etapa a III-a a schimbării lingvistice sincronice (actuale).

4. Etapa a IV-a

În anumite situații există și o etapă suplimentară, în care elementul preluat și adaptat creează *antianglicisme puriste*, generând astfel un proces pe care l-am putea numi ***hiperfrancizare***, prin analogie cu accepția termenului ***hipercorectitudine***. Se produce, prin urmare, o revenire la faza inițială franceză, însă la o treaptă superioară, în care se ține cont de existența elementului lexical englez în cadrul discursului.

Antianglicismele sunt ***calcuri lexicale puriste***, special concepute și create de programele organismelor terminologice din Québec cu scopul înlocuirii anumitor forme lexicale engleze, în vederea normării terminologice.

Menționăm câteva ***calcuri lexicale puriste***:

- « Écoute ! J'imagin(e) que ça pogne sur plein de gens ***ton petit number de*** « Allô, je suis bizarre ! » mais... » rom. 'Ascultă la mine, eu cred că pe mulți oameni îi impresionează spectacolul dat de tine, cu ajutorul căruia tu pretinzi un om ciudat (lipsit de judecată) (pentru ca să fii scutit de orice îndatorire care îți revine de drept, însă pe mine nu mă interesează deloc, deci vezi-ți de treabă și lasă-mă în pace!)' (calc lexical englez mixt, fals, francez/englez, existent numai în franceza vorbită în Québec, dar inexistent în varietățile engleze nord-americane, după sintagma din fr. de ref. *ton petit numéro de...* rom. 'jocul de-a... pe care îl afișezi...');

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- « Tu pourras même plu(s) écrire des résumés d(e) films pour ***le téléhoraire.*** » rom. 'N-o să mai fii capabil să scrii nici măcar rezumate pentru serialele de televiziune!' (calc lexical în franceza vorbită în Québec, după engl. can. ***sitcom***).

Putem menționa, în mod suplimentar, o formulare izolată care constituie un tip al inovației lexicale în franceza vorbită în Québec. Ea este rezultatul unui procedeu asemănător calcului lexical, dar de fapt diferit, ca mod de formare, de procedeele calcului lexical propriu-zis:

- « ...et moi, ***c'est pas ma job de juger du goût d(e)*** mes lecteurs... » rom. '...și nu este treaba mea să evaluez (din punct de vedere etic și moral) gusturile cititorilor mei...' (creație lexicală mixtă, a francezei vorbite în Québec, după modelul sintagmei franceze aparținând fr. de ref., « *Ce n'est pas mon affaire de juger du goût d(e) mes lecteurs ! / Ce n'est pas mon affaire de juger du goût des autres !* »);
- această formulare este un amalgam, alcătuit din rezultatul unui calc lexical, combinat cu exprimarea redundantă a formulării emfatice a frazei: « ...(et) ***moi,*** ... (c'est pas) ***ma*** job de... »).

5. Etapa a V-a

Elementul nou, francizat, este admis în contexte formale de comunicare și, astfel, pătrunde în varietatea standard a varietății franceze periferice din Québec.

5.1. Calcuri semantice

Menționăm câteva exemple de ***calcuri semantice***, bazate pe coincidența lexicală formală între unitatea lexicală franceză și aceea lexicală engleză:

- « C'est parc(e) que j'avais dév(e)loppé comme ***un(e) expertise*** au tri, moi, alors. » rom. 'Păi, eu de abia ce dezvoltasem o competență în trierea hainelor uzate!' <engl. can. substantiv comun ***expertise*** rom. 'competență; cunoaștere; abilitate';
- « Tu disais hier que porter ***du seconde main***, c'est comme manger une pomme déjà mastiquée. » rom. 'Îmi spuneai ieri că hainele de mâna a doua sunt mult prea uzate pentru a fi purtate, că ele se aseamănă unui măr deja mestecat.'
- (***du seconde main***: calc sintagmatic substantival, după complinirea numelui din engl. can. ***second hand*** rom. 'de mâna a doua', nominalizat în franceza vorbită în Québec; cu ajutorul articolului partitiv pentru masculin singular, ***du***)

5.2. Calcuri frazeologice

Din categoria ***calcurilor frazeologice*** face parte și următoarea sintagmă sintacticolexicală:

- « ***avec*** euh '***Fémina', c'est une proposition*** tout à fait ***différente***. » (calc frazeologic aproximativ în franceza din Québec, după frazeologismul englez canadian *With 'Fémina', there's a whole new deal!* rom. 'În ceea ce privește revista Fémina, este o cu totul altă treabă / un proiect cu totul diferit!').

În general, locutorii corpusului analizat care au tendința de a folosi creațiile lexicale franceze (*calcuri lexicale* fie *puriste*, fie *frazeologice*, fie *inovații*) sunt redactorii-șefi a două reviste rivale, respectiv, Madame Lauzon și Christian Bergeron, deci emițători cu statut social ridicat. În schimb, locutorii care folosesc calcuri de factură engleză, respectiv, *calcuri lexicale curente* și *calcuri semantice*, sunt subalternii celor doi redactori-șefi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Dacă, în urma celor trei (sau patru) etape (menționate aici *supra*), elementul lexical nou, francizat, ajunge să fie utilizat de locutorii instruiți (în contextele formale de comunicare) și, astfel, pătrunde în varietatea standard a francezei din Québec, noi putem considera că procesul acesta evolutiv presupune și o etapă suplimentară (etapa a V-a). Acceptarea interferențelor engleze în varietatea standard a francezei din Québec poate ajunge să-i confere acesteia un ansamblu de particularități specific ei.

6. Concluzii

Faptele discursive engleze menționate *supra* caracterizează uzul varietății franceze vorbite în Québec. Analiza microcorpusului nostru dovedește că interferențele lexicale engleze excerptate (ca *variante* și *invariante lexicale*) posedă trăsături aparținând mai multor compartimente ale limbii (fonetic, lexical, semantic și morfogramatical) atestând diferite etape ale schimbării lingvistice sincronice actuale, acestea fiind succesive sau concomitente.

Așadar, reperarea unor etape ale pătrunderii interferențelor lexicale engleze în franceza din Québec ne-a permis să constatăm că, în provincia francofonă Québec, comunicarea semiformală și informală se caracterizează, în ceea ce privește ocurența elementelor engleze discursive (discutate de noi), prin trăsături lexicale particularizatoare în raport cu acelea ale francezei de referință, specifice varietății din Québec, care ar putea ajunge să-i confere acesteia din urmă un anumit grad de autonomie, odată cu acceptarea unor asemenea forme lexicale (ca *invariante lexicale*) de/în varietatea standard a francezei din Québec.

Desigur, numai analiza adâncită a unui corpus mai larg ne va permite reperarea unui inventar extins de *invariante* lexicale engleze care aparțin diferitelor etape ale schimbării lingvistice sincronice actuale, *invariante* prezente activ în uzul francezei vorbite curent în provincia Québec, inclusiv a tipurilor de *invariante* admise de/în norma standard a acestei varietăți franceze periferice (ca rezultate finale ale etapelor procesului integrării *variantelor* lexicale engleze, variante formale/informale, dar și al procesului fixării variantelor în chestiune ca *invariante*, atât în uzul activ, cât și în sistemul normei prescriptive al francezei sincronice vorbite curent în Québec).

BIBLIOGRAFIE :

Aleong 1984 = Stanley Aleong, *Naissance et diffusion du suffixe -(o)thon dans le lexique québécois*, în « Cahiers de lexicologie. Revue internationale de lexicologie et de lexicographie », [Paris], vol. 45, 2, p. 129 – 138.

Auger 2005 = Julie Auger, *Le français en Amérique du Nord. État présent*, în Albert Valdman, Julie Auger (2005), Québec, Les Presses de l'Université Laval, p. 39 – 79.

Auger 1976 = Pierre Auger, *Origine et formation des noms d'arbres vernaculaires au Québec*, în Marcel Boudreault, Frankwalt Möhren (1976), Québec, Les Presses de l'Université Laval, vol. 2, p. 1165 – 1172.

Auger 2006 = Pierre Auger, *Le phénomène de l'anglicisation de la langue forestière au Québec : essai de socioterminologie diachronique*, in Danielle Candel, François

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Gaudin (2006), Mont-Saint-Aignan Cedex, Publications des Universités de Rouen et du Havre, p. 137 – 156.

Boudreault 1976 = Marcel Boudreault, Frankwalt Möhren (coord.), *Actes du XIIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes tenu à l'Université Laval (Québec, Canada) du 29 août au 5 septembre 1971*, Québec, Les Presses de l'Université Laval, vol. 2, p. 1165 – 1172.

Candel 2006 = Danielle Candel, François Gaudin (coord.), *Aspects diachroniques du vocabulaire*, Mont-Saint-Aignan Cedex, Publications des Universités de Rouen et du Havre.

Ciolac 2009 = Antonia Ciolac, *Chestiuni privind prezenţa elementului lexical englez în franceza din Québec*, în Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti (2009), p. 209 – 221.

Ciolac sub tipar = Antonia Ciolac, *Interferenţe lexicale engleze în franceza din Québec*, sub tipar în „Limba Română", nr. 1/2010, vol. 59.

Francard 1997 = Michel Francard, *Le français en Wallonie*, în Daniel Blampain, André Goosse *et al.* (1997), Chap. 12, p. 229 – 237.

Francard 1999 = Michel Francard, *La légitimité linguistique passe-t-elle par la reconnaisssance du statut de variété 'nationale' ? Le cas de la Communauté française Wallonie-Bruxelles*, communication au colloque « Représentation de la langue et légitimité linguistique (ACFAS) », Québec (Université Laval) (11 mai 1998), în *Revue québécoise de linguistique* (Québec), 26, 2, p. 13 – 23.

Reinke 2005 = Kristin Reinke, *La langue à la télévision québécoise : aspects sociophonétiques*, în « Suivi de la situation linguistique », Étude 6 – 2002, Québec, Gouvernement du Québec (2005), număr integral.

Sala 1977 = Marius Sala, Dan Munteanu, Valeria Neagu *et al.*, *El léxico indígena del español americano. Apreciaciones sobre su vitalidad*, México / Bucureşti, Academia Mexicana / Editura Academiei Române.

Sala 1982 = Marius Sala (coord.), *El español de América, tomo I, Léxico. Parte segunda*, [Publicaciones del Instituto Caro y Cuervo LXI], Bogotá, Imprenta Patriótica del Instituto Caro y Cuervo. – Yerbabuena.

Sala 1985 = Marius Sala, *Limbi în contact: rom. sută*, în „Studii şi cercetări lingvistice", 36, 5, p. 451 – 452.

Sala 1997 = Marius Sala, *Limbi în contact*, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Saramandu *et al.* 2008 = Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (coord.), *Lucrările celui de al Doilea Simpozion Internaţional de Lingvistică. Bucureşti. 28/29 noiembrie. 2008*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti (2009), p. 209 – 221.

Valdman 2005 = Albert Valdman, Julie Auger *et al.* (coord.), Québec, Les Presses de l'Université Laval, p. 39 – 79.

ÉTAPES DE TRANSITION DE CERTAINES INTERFÉRENCES LEXICALES DE L'ANGLAIS NORD-AMÉRICAIN AU / ET EN FRANÇAIS DU QUÉBEC

Résumé

Nous avons envisagé quelques étapes illustrant le processus de *changement linguistique synchronique (actuel) en français du Québec*. En vue de réaliser notre objectif, nous avons

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

recueilli des formes lexicales à l'intérieur d'un discours parlé en français du Québec. Celles-ci sont sont issues de variétés anglaises nord-américaines, alors que le microcorpus utilisé par nous comprend deux épisodes de la série francophone québécoise intitulée *Rumeurs* (télédiffusée par la chaîne *TV5*). Nous avons classé les formes discursives relevées en fonction de plusieurs étapes successives qui assurent la transition de *variantes* lexicales à des *invariantes* lexicales. Notre dépouillement fait ressortir les phénomènes suivants :

- l'alternance / la concurrence d'éléments discursifs à l'intérieur de paires lexicales ;
- des procédés d'adaptation appartenant au domaine de la morphologie lexicale ;
- des procédés d'adaptation sémantique.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
antonia_ferihan@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

FONETICĂ ŞI POEZIE
(LUCIAN BLAGA, „*VESTEA CEA BUNĂ*")

DOINA FILIMON DOROFTEI

1. Ne propunem în cele ce urmează examinarea unui aspect al textului poetic adesea pierdut din vedere în demersul analitic, şi anume nivelul sonor, care, în cazul de excepţie al poeziei lui Lucian Blaga *Vestea cea bună*, structurează mesajul, sugerând totodată metoda de abordare cea mai adecvată.

Poezia, publicată postum, face parte din volumul „Corăbii cu cenuşă"[1]; este un text scurt, format din trei propoziţii, de o simplitate surprinzătoare, care se dovedeşte a fi de un înalt grad de profunzime şi elaborare poetică:

(v. 1) Printre lucruri când umblăm, pe-aproape sau departe,	(14 silabe, 7+7)
(v. 2) cerul singur cu tăria sa albastră	(12 silabe)
(v. 3) ne urmează pretutindeni în viaţă şi în moarte.	(16 silabe, 8+8)
(v. 4) Da, zenitul e mereu deasupra noastră!	(12 silabe)

Gruparea versurilor (v. 1 şi 3, v. 2 şi 4) este evidentă: ele au un număr egal sau apropiat de silabe (v. 1) – 14, (v. 3) – 16, faţă de (v. 2) şi (v. 4) – câte 12 silabe, iar rima este încrucişată (*departe – moarte, albastră – noastră*).

2. Există însă şi un al treilea argument în favoarea acestei grupări, strict legat de nivelul sonor, respectiv grafic, şi anume prezenţa frapantă a sonantelor lichide *r* şi *l*[2], fapt care credem că reprezintă, în cazul acestei analize, cheia de receptare a poeziei.

Facem următoarele precizări:

– diferenţa dintre vibranta *r* şi laterala *l* nu are relevanţă pentru această analiză, de aceea ele vor fi desemnate nediferenţiat ca lichide[3];

---

[1] Poezia fost publicată în „Contemporanul", nr. 19, 7 mai 1965, p. 3; textul este citat după *Opere*, ediţie îngrijită de Dorli Blaga, vol. II – *Poezii*, Editura Minerva, Bucureşti, 1974, p. 103.

[2] Precizăm că nu ne vom referi la simbolismul fonetic al sonantelor lichide; cf. Grammont 1933: 408: «L'*l*... peut convenir aussi bien à un glissement muet, et même à l'état de liquidité... Si la liquide est combinée avec une occlusive, celle-ci ne fait que l'appuyer et la mettre en lumière, loin d'en effacer la valeur... Enfin la liquide *l* peut, comme les nasales, grâce à la douceur de son articulation, contribuer à l'expression de la douceur, de la mollesse, soit seule... soit en combinaison avec une occlusive... L'*r*, lorsqu'il s'appuie sur une voyelle claire, est grinçant... Il peut être seul... ou combiné avec une occlusive...».

[3] «L'opposition de *r* et de *l* peut se neutraliser dans certaines conditions...; il est beaucoup plus facile à reconnaître l'affinité évidente des consonnes liquides que de dégager les caractères objectifs de cette affinité» (Jakobson 1962: 278).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– nu luăm în considerare articolul hotărât marcat grafic (*cerul*, *zenitul*), decât ca element secundar, care nu modifică datele analizei[4].

Inventariind strict consoanele lichide, se poate constata că în v. 1 sunt 6 *r* (*printre*, *lucruri*, *aproape*, *departe*) + 2 *l* (*lucruri*, *umblăm*), în v. 2: 4 *r* (*cerul*, *singur*, *tăria*, *albastră*) + 2 *l* (*cerul*, *albastră*), în v. 3 apar 3 *r* (*urmează*, *pretutindeni*, *moarte*), iar în ultimul vers – 3 *r* (*mereu*, *deasupra*, *noastră*) +1 *l* (*zenitul*); în total sunt 18 consoane lichide (sau 21, dacă luăm în considerare articolele definite din *cerul*, *zenitul* și desinența *-uri*), și anume 15 *r* (respectiv 16) + 3 (respectiv 5) *l*.

Frecvența acestor consoane este mai mare chiar decât a lui *a* sau *e*[5], pentru a compara numai reperele de maximă fecvență: dacă examinăm ocurențele lui *a* ca grafem (neținând seama de opoziția accentuat vs. neaccentuat, nici de vecinătatea unei semivocale), apar în v. 1 – 4 *a*, în v. 2 – 4 *a*, în v. 3 – 3 *a*, iar în v. 4 – 4 *a*, așadar, 15 *a*, față de 18/21 consoane lichide. În același sens, în text sunt 16 *e* considerate ca semne grafice (sau, diferențiind valoarea semivocalică a lui *e*, 13 vocale + 3 semivocale).

Un alt fapt semnificativ este că lichida apare în două poziții: (a) însoțită de o consoană oclusivă, în majoritatea cazurilor, sau (b) în vecinătatea unei vocale. Dacă analizăm cuvintele mai importante (exceptând deci elementele cu corp fonetic nesemnificativ și cu rol de instrumente gramaticale: *cea*, *când*, *pe*, *sau*, *cu*, *în*, *și*), se observă că acestea se pot grupa în trei categorii:

(a) cuvinte în care lichida este în vecinătate consonantică: *printre, lucruri, umblăm, aproape, departe, albastră, urmează, pretutindeni, moarte, deasupra, noastră.* Mai mult, dacă luăm în considerare ordinea sunetelor în grupul consonantic, precum și tăietura silabică, apar două poziții:

– (a1) **consoană oclusivă + lichidă** (*muta cum liquida*[6]): *printre*, *lucruri*[7], *umblăm*, *aproape*, *albastră*, *pretutindeni*, *deasupra*, *noastră*;

– (a2) **lichidă + consoană oclusivă** (*liquida cum muta*): *departe*, *urmează*, *albastră*[8], *moarte*;

(b) cuvinte care conțin secvența (b1) **lichidă + vocală**: *cerul, tăria, mereu* sau (b2) **vocală + lichidă**: *singur*;

(c) se izolează câteva cuvinte importante care nu conțin sonante lichide: *viață*, *sa*, *ne*, *zenitul*, *e*, *da* și sintagma din titlu: *vestea cea bună*.

Așadar, nivelul sonor structurează cuvintele în trei planuri, raportate la pământ – cer – zenit, într-o ierarhizare a cărei semnificație este evidentă. Într-o eventuală rescriere a textului din acest punct de vedere, acesta ar avea următoarea configurație:

---

[4] Desinența de plural neutru *-uri* (*lucruri*) poate fi, de asemenea, neglijată.

[5] Cf. Roceric-Alexandrescu 1968: 27–30.

[6] Grupul *muta cum liquida* reprezintă o poziție fonetică importantă pentru structura limbii latine, versificație etc. Pentru terminologia antică referitoare la lichide, cf. Belardi 1977.

[7] Termenul *lucruri* este singurul care aparține categoriilor (a) și (b), dar a fost inclus în această serie pentru că aparține evident și definitoriu planului teluric (v. 1).

[8] Termenul *albastră* se încadrează în ambele subtipuri a1, a2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Vestea cea bună

printre
lucruri
umblăm
aproape
departe
cerul
singur
tăria
sa
albastră
urmează
pretutindeni
viaţă
moarte
da
zenit
e
mereu
deasupra
noastră

Se cuvine observat şi faptul că primul vers, cu o cezură mediană (7+7 silabe) are o caracteristică specială, şi anume: dacă facem abstracţie de anumite particularităţi fonice (opoziţia surd/sonor în cazul consoanelor, gradul de deschidere al vocalelor, valoarea semivocalică sau asilabică), din punct de vedere grafic cuvintele prezintă o simetrie aparte, începutul şi sfârşitul lor fiind construite identic:

Printre CCV-CCV; ***lucruri*** CV-CV; ***umblăm*** VC-VC; ***pe-aproape*** CV-CV; ***de-parte*** CV-CV

Se creează astfel senzaţia de repetare continuă, de multiplicare; de altfel, *printre* presupune din punct de vedere semantic existenţa mai multor (a cel puţin două) obiecte.

3. *Vestea cea bună* este o poezie a elementelor aparent contrastante, care de fapt se anulează reciproc, pentru a constitui o unitate bivalentă non-contradictorie:

– ***aproape*** vs. ***departe***: ambii termeni sunt adverbe, iar nivelul sonor indică apartenenţa la aceeaşi categorie, şi anume consoană + lichidă (a1), respectiv lichidă + consoană (a2);

– ***viaţă*** vs. ***moarte***: substantivele, deşi din punctul de vedere al structurii fonice nu aparţin aceleiaşi clase de cuvinte, sunt unite prin atracţie antonimică, conjuncţia *şi* legând într-o sintagmă consacrată cei doi termeni *viaţă – moarte*.

Conjuncţiile *sau* şi *şi* sînt perfect comutabile, fără să se producă o alterare de sens. Mai mult, elementele lexicale, opuse în limbajul obişnuit şi devenite aici inseparabile, sunt echivalate şi reluate în text prin termeni ce desemnează permanenţa (pentru spaţiu, respectiv pentru timp): *aproape sau departe* = *pretutindeni* (v. 3), *(în) viaţă şi (în) moarte* = *mereu* (v. 4).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

– Între verbele ***umblăm*** – ***e*** pare să se stabilească o opoziție mobil vs. static, în care poate fi inclus și cel de-al treilea verb din text, *urmează* (v. 3), întărind primul termen al opoziției. Mai mult, luând în considerație distribuția adverbelor *când (umblăm)*, respectiv *mereu (e)*, relația de opoziție devine complexă: mobil și nedurabil vs. static și durabil. Dar nici în acest caz termenii nu sunt, în fapt, opozabili în semnificația generală a poeziei, căci verbul *e*, referitor la zenit, desemnează o realitate indiferentă, în orice condiții, față de mișcarea sau imobilitatea noastră.

Textul este compus din trei propoziții, ale căror subiecte, și anume (noi) – *cerul* – *zenitul*, desemnează succesiunea planurilor: (1) pământ – (2) cer – (3) zenit. Din punctul de vedere al tipului determinantelor, se configurează aceeași succesiune:

– (1) pământ: numeroase determinante referitoare la spațiu – adverbe (*pe-aproape, departe, pretutindeni*), prepoziții (*deasupra, printre*);

– (2) cer: determinante nominale – *cerul cu tăria sa albastră*;

– (3) zenit: izolat, fără determinante – *zenitul*..

Analizând clasa morfologică în care se încadrează cuvintele esențiale ale poeziei, obținem două serii simetrice de câte șase cuvinte:

– substantive: *lucruri* (v. 1), *cerul, tăria* (v. 2), *moarte, viață* (v. 3), *zenitul* (v. 4),

– adverbe: *aproape, departe* (v. 1), *pretutindeni* (v. 3), *mereu* (v. 4), *singur* (adjectiv cu valoarea restrictivă „numai"), prepoziția *deasupra*,

cu gruparea evidentă referitoare la planul cerului în fiecare serie: *cerul – tăria – zenitul* și *singur – mereu – deasupra*; elementele rămase definesc planul teluric: *lucruri = viață – moarte, pretutindeni = aproape – departe*.

Este evidentă simetria construcțiilor din v. 1 și 3, definind condiția umană în timp și în spațiu:

– *Printre lucruri când umblăm, / pe-aproape sau departe* – dominanta **spațială**, dar situată sub semnul lui *când*

– *ne urmează pretutindeni / în viață și în moarte* – dezvoltarea componentei temporale, dar sub semnul lui *pretutindeni*,

identitățile stabilite fiind susținute și de poziția termenilor, care formează chiasmul timp – spațiu (*când umblăm – pe-aproape sau departe*) / spațiu – timp (*pretutindeni – în viață și în moarte*).

4. În relația dintre planul teluric și zenit, cerul, care, de altfel, are parte de descrierea cea mai detaliată *(cerul singur cu tăria sa albastră ne urmează)*, îndeplinește o funcție de mediere, de stabilire a legăturii între cele două planuri, el fiind în același timp, prin nivelul sonor specific (prezența consoanelor lichide în vecinătate vocalică), un spațiu de trecere: față de dorința umană de a atinge zenitul, numai cerul este accesibil în realizarea acestei tendințe spre absolut.

Zenitul este definit din punct de vedere spațial prin *deasupra* (în raport cu omul) și temporal prin *mereu*, fiind caracterizat prin separare, inaccesibilitate, imutabilitate (*e* – v. 4).

În legătură cu acest aspect, *ne urmează* se poate referi la dubla ipostază a cerului ținând de funcția sa de mediere între pământ și zenit, și anume la mișcarea în raport cu un punct (*a urma* „a merge în urma cuiva; a se ține după cineva sau ceva; a însoți pe cineva; a fi alături de cineva într-o acțiune"); astfel, cerul apare ca martor și sprijin al străduinței noastre de a atinge zenitul, precum și ca scop al cunoașterii noastre, știindu-l treapta intermediară spre zenit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Tot astfel ar putea fi interpretate prepoziţiile *printre* şi *deasupra*, ambele cu sens local:

– ***printre***, care conţine de două ori segmentul fonic *muta cum liquida*, considerat caracteristic planului teluric, înseamnă „în mijlocul..., între; în spaţiul dintre mai multe fiinţe sau obiecte; în intervalul dintre două momente ale unei acţiuni sau ale unui fenomen"; se referă la limitele cunoaşterii noastre (cunoaştem tot ce este pe pământ, şi nu deasupra lui), dar, poate, şi la modul de cunoaştere la nivelul teluricului (*umblăm printre lucruri* înseamnă „umblăm în spaţiile dintre lucruri", „cunoaştem spaţiile dintre lucruri", dar nu pătrundem şi în interiorul lor, căci includerea în lucruri înseamnă atracţie pentru teluric). Este o posibilă explicaţie pentru simetria fonică a v. 1: cel care aspiră la zenit trebuie să umble *printre lucruri*, fără a se implica în cunoaşterea lor, care este repetitivă şi nu-i poate oferi nimic nou.

– ***deasupra***, prin folosirea ca prepoziţie, îşi pierde din conţinutul său semantic, ce indică amplasarea într-un loc superior altuia (deci zenitul, în raport cu planul terestru), fiind legat de cuvântul pe care îl însoţeşte, şi anume *noastră*; de altfel, ambii termeni conţin secvenţa fonică *muta cum liquida*, definitorie pentru planul teluric.

În v. 2, ***singur***, prin structura sa sonoră (grupul vocală + lichidă), comună cu termenii *cerul*, *tăria* şi prin sensul său puternic restrictiv, accentuează ideea accesului uman până la limita cerului, fără acces la zenit.

Analizînd termenii din v. 2: *cerul – singur – tăria sa albastră*, se observă că primii trei, prin nivelul fonic (sonantă lichidă în vecinătate vocalică) se grupează, referindu-se la planul cerului, în timp ce ultimul, *albastră*, conţine secvenţa sonoră caracteristică planului terestru. De asemenea, se cuvine remarcat faptul că determinantul termenului *tăria* este *sa* (şi nu un posibil *lui*), respectând astfel cerinţele restrictive ale nivelului fonic (absenţa lichidelor *l, r*). Fiindcă determină acelaşi termen, *cerul*, putem interpreta aceasta ca semn al legăturii dintre planuri, între care nu există, deci, separare strictă: cele două „feţe" ale cerului, şi anume determinantele *tăria sa* şi *albastră* se întorc, prin structura sonoră[9], spre zenit, respectiv spre pământ.

Tăria aparţine zonei superioare a cerului[10], fiind nivelul cel mai înalt la care poate accede experienţa umană. Aceeaşi situaţie poate fi pusă în evidenţă şi prin seria de termeni din v. 4: *zenitul – mereu – deasupra noastră*. Prin structura fonică, *mereu* aparţine aceleiaşi categorii cu *cerul*, făcând legătura între acesta şi zenit, în timp ce ultimii termeni se raportează la nivelul teluric. Succesiunea planurilor corespunde succesiunii versurilor pe verticală (pământ –v. 1; cer – v. 2 ; zenit – v. 4), în ultimul vers fiind reluată aceeaşi ierarhizare, de data aceasta însă pe orizontală, în ordine inversă: zenit (*zenitul*) – cer (*mereu*) – pământ (*deasupra noastră*).

---

[9] Sonantele ocupă aceeaşi poziţie specială în clasificarea fonemelor: "In most languages there is a third, intermediate group of *sonants*, phonemes which occur in both syllabic and non-syllabic positions" (Bloomfield 1994: 121); «(les liquides) sont caractérisées par un degré de sonorité proche de celui des voyelles et, de fait, leur spectre acoustique présente les caractéristiques vocaliques, avec une structure de formants assez nette. Acoustiquement, les liquides sont à la fois consonantiques et vocaliques» (Dubois 1973).

[10] În tradiţia antichităţii creştine, tăria este situată între cer şi pământ. Theophil de Antiochia, în a doua jumătate a sec. II d.C., descrie astfel tăria cerului: „În primele cuvinte ale Istoriei /= cărţii Facerii/ şi ale facerii lumii, Sfânta Scriptură n-a vorbit despre tăria aceasta /cerul văzut de noi/, ci de alt cer, nevăzut de noi, după care este cerul acesta văzut de noi, numit tărie, pentru că opreşte deasupra lui jumătatea de apă, ca să dea omenirii ploi, furtuni şi rouă, iar jumătatea cealaltă de apă a fost lăsată pe pământ în râuri, izvoare şi mări." (*Ad Autolycum*, cartea II, 13).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. Ritmul interior al textului este generat de aceste străbateri repetate ale textului : o ridicare, desemnând aspirația noastră continuă spre zenit, prin lectura v. 1–3, și o coborâre, în v. 4, sugerată de succesiunea cuvintelor, analizate din punct de vedere sonor (*zenitul – mereu – deasupra noastră*), cărora li se adaugă momentul inițial exprimat prin titlu, și anume o coborâre (vestea cea bună, comunicată planului terestru).

Versul 4 este un vers recapitulativ, care confirmă (cf. *da*) cele enunțate în v. 1–3 și ne întoarce din nou spre planul terestru (prin structura sonoră din *deasupra noastră* – v. 4), iar înglobarea titlului în ansamblul poeziei deschide calea spre reluarea la nesfârșit a demersului uman.

Străbaterea textului în succesiunea strictă a cuvintelor presupune identificarea: *vestea cea bună = viață = zenitul e mereu deasupra noastră*, așadar viața constă în existența zenitului.

Zenitul[11] își face cunoscută prezența prin vestea cea bună venită de sus; astfel, aceasta devine pentru planul teluric singura formă de concretizare a zenitului, adresându-se celor aleși (care umblă *printre lucruri*). Ca urmare, aceștia cunosc aspirația spre zenit și ridicarea până la cer (*cerul cu tăria sa*), apoi revenirea, întărind certitudinea existenței zenitului (*da*, *mereu* – v. 4).

Zenitul, opus nadirului, este punctul cel mai înalt al bolții cerești, așadar aceasta este singura cale posibilă de urmat. Cel care a primit vestea venită de sus și a fost astfel chemat să încerce cunoașterea zenitului se întoarce la planul teluric pentru că își dă seama de imposibilitatea de a atinge absolutul, dar și pentru că ridicarea este o experiență ce trebuie reluată continuu. Verticala spre zenit se ridică din locul observatorului, ceea ce înseamnă că fiecare primește vestea cea bună, este îndreptățit la vestea cea bună; pentru ordinea umană de la nivelul teluricului, zenitul, ca atracție și chemare a ordinii superioare, devine punctul maxim evolutiv al existenței sale.

Prin anularea opoziției dintre *viață* și *moarte* se instituie o nouă relație între cei doi termeni: viața conține moartea, adevărata moarte și adevărata viață se implică reciproc, fiind guvernate de *vestea cea bună*. În limbajul astronomic și filosofic, *viață* și *moarte* corespund zenitului și nadirului, marcând dualitatea profundă a ființei umane, apartenența ei la două lumi; viața și moartea, prin însumare, configurează totalitatea existenței umane.

Zenitul rămâne, așadar, punctul maxim, intangibilul cerului, existența noastră spirituală având permanent nevoie de acest scop absolut spre care să tindă. Dar în același timp noi rămânem conștienți nu numai de imposibilitatea, ci și de non-necesitatea atingerii acestuia, căci zenitul ca punct opus nadirului înseamnă punctul maxim al hemiciclului involutiv; depășirea zenitului înseamnă începerea involuției, zenitul fiind punctul caracterizat de sententia *media uita in morte sumus*. Mai precis, a atinge zenitul înseamnă a cunoaște punctul suprem care polarizează toate gândurile noastre, dar în același timp a declanșa involuția.

Termenul *viață*, pe de o parte, este un cuvânt-cheie, atras, prin simetria construcțiilor, în relația cu *moarte*, marcând condiția umană, pe de altă parte, prin structura fonică singulară (absența consoanelor lichide), aparține instanței superioare, situându-se în

[11] Zenitul este definit în *Dicționarul limbii române* ca „punct de pe sfera cerească situat la intersecția verticalei locului de referință cu emisfera cerească superioară, vizibilă observatorului din acest punct; amiază; punct culminant în dezvoltarea unui fenomen, a unei acțiuni, a unei stări; gradul cel mai înalt la care se poate ajunge (într-o situație oarecare); apogeu".

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

aceeaşi categorie cu *zenit* şi *vestea cea bună*; *viaţă* este singurul element ce aparţine planului uman care se sustrage (prin iniţiere, prin vestea cea bună) destinului determinat spaţial şi temporal al individului, situându-se sub semnul zenitului, spre care aspiră mereu. În acest sens trebuie stabilită şi relaţia între titlu şi *Da* (v. 4) care rezumă întregul text, concentrând tonul afirmativ-asertiv al acestuia: *da* reprezintă o vestire, dar şi o confirmare, urmăreşte să dea tuturor certitudinea existenţei veşnice a zenitului, aparţine ordinii superioare a acestuia şi declanşează reluarea continuă a demersului uman de a accede la zenit.

Zenitul se manifestă pentru planul teluric în două forme: *vestea cea bună* şi *da*, ca afirmare permanentă, fermă, mereu reluată, prin care viaţa şi moartea capătă înţeles pentru noi. Ultimul vers, ca vers recapitulativ, devine astfel versul speranţei omeneşti, cuprinzând *Da* şi *vestea cea bună* a certitudinii existenţei zenitului.

Prin intuiţia unui mare poet, obişnuita îmbinare *Bunavestire*[12] a fost înlocuită cu *Vestea cea bună*; aceasta din urmă se raportează din punct de vedere sonor numai la zenit, neconţinând segmentul consoană lichidă + vocală. Identificările *vestea cea bună* = *viaţă* = *zenit*, care se bazează pe izolarea termenilor-cheie prin structura lor fonică de acelaşi tip (absenţa consoanelor lichide), ne comunică mesajul „ascuns" al textului, şi anume revelaţia că există o legătură între zenit – cer – noi prin *Vestea cea bună*. În condiţiile în care umblăm printre lucruri, primim vestea cea bună: cerul singur ne este accesibil, zenitul rămâne mereu deasupra noastră, urmărindu-ne, însoţindu-ne ca prezenţă. Indiferent de determinările spaţiale sau temporale, viaţa iniţiatului se împărtăşeşte din zenit, *da* marcând certitudinea aspiraţiei celui iniţiat spre instanţa superioară, apropierea sa prin moarte/viaţă de zenit.

6. Condiţia umană este definită prin: multiplicare (sonorităţile simetrice din v. 1), deplasare (*când umblăm*), structuri binare unificate în plan superior (*aproape sau departe*, *viaţă şi moarte*), repere adverbiale, redundanţă. Omul este marcat de existenţa în spaţiu şi de mişcare, termenul caracteristic pentru planul teluric fiind *pretutindeni* (termen cu sens spaţial, care din punct de vedere fonic conţine grupul *muta cum liquida*).

Condiţia divină este definită prin: imuabilitate (*e*, v. 4), unicitate (*singur*), preponderenţa elementelor nominale articulate definit (*cerul*, *tăria*, *zenitul*, *vestea*). Termenul caracteristic pentru planul cerului este *mereu*, marcând permanenţa în timp.

7. Această ordonare a cuvintelor în trei planuri (conturată în analiză prin prezenţa sau absenţa sonantelor lichide) reflectă în mic armonia universală: existenţa umană în plan terestru, aspiraţia către cerul accesibil cunoaşterii, existenţa eternă a zenitului. În raportul dintre condiţia umană şi cea divină, marilor creatori le este dat să simtă armoniile şi ritmurile universului şi să ni le împărtăşească şi nouă; este, poate, ceea ce ne dăruieşte această poezie, scrisă în 1961 şi care face parte din ultimul volum al lui Blaga. Se cuvine să încheiem cu cuvintele poetului: „Eu însă mă bucur că nu ştiu şi nu pot să ştiu ce sunt eu şi lucrurile din jurul meu, căci numai aşa pot să proiectez în misterul lumii un înţeles, un rost, şi valori care izvorăsc din cele mai intime necesităţi ale vieţii şi destinului meu. Omul trebuie să fie creator – de aceea să renunţe cu bucurie la cunoaşterea absolutului".

[12] Examinarea semnificaţiei termenului ar depăşi cu mult limitele acestei analize; cf. Barclay 1992: 163–168 (*Euaggelion – Vestea cea bună*), Bria 1994: 160–161 (s.v. *evanghelie*), Xavier Léon-Dufour 2001: 204–207 (s.v. *evanghelie*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1993 = Andrei Avram, *Cercetări experimentale asupra consoanelor lichide din limba română*, în „Fonetică și Dialectologie", XII, p. 7–20.

Bańczerowski 1968 = Jerzy Bańczerowski, *Indoeuropäisches* r *und* l, „Lingua Posnaniensis", XII/XIII, p. 55–61.

Barclay 1992 = William Barclay, *Analiza semantică a unor termeni din Noul Testament*, Wheaton, Illinois, 199.2

Belardi 1977 = Walter Belardi, *La classe delle liquide*, în „Studi italiani di linguistica teorica ed applicata", Anno VI, numeri 1-2, Padova.

Bloomfield 1994 = Leonard Bloomfield, *Language*, Delhi.

Bria 1994 = Pr. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1994.

Dubois 1973 = Jean Dubois, Mathée Giacomo et alii, *Dictionnaire de linguistique*, Paris.

Grammont 1933 = Maurice Grammont, *Traité de phonétique*, Paris.

Iordan 1944 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.

Jakobson 1962 = Roman Jakobson, *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, în vol. *Selected Writings*, I, Mouton & Co.'S-Gravenhage.

Léon-Dufour 2001 = Xavier Léon-Dufour, *Vocabular de teologie biblică*, București, 2001.

Pușcariu 1994 = Sextil Pușcariu, *Limba română. Vol. II – Rostirea*, Editura Academiei Române, București, 1994.

Roceric-Alexandrescu 1968 = Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Fonostatistica limbii române*, București, Editura Academiei.

PHONETICS AND POETRY: ANALYSIS OF LUCIAN BLAGA'S „*VESTEA CEA BUNĂ*"

Abstract

The analysis of the poem Vestea cea bună (interpreted as The Annunciation) is based on a classification and division of words into three main classes, according to the occurence of the liquid sonants *l* and *r* in the vicinity of explosives or of vowels. The series of terms thus obtained are taken to reflect Lucian Blaga's poetic vision and philosophy, namely the three levels of the world (earth – sky – zenith), in which the first refers to the human condition, the second is an intermediate goal, representing man's wish to reach out for the third, which is the eternal, untouchable zenith.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
doina.doroftei@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

FORME ALE DIALOGULUI INTERIOR ÎN TEXTUL PUBLICISTIC DE OPINIE

CLAUDIA ENE

Limbajul publicistic cunoaşte deseori o organizare internă de tip dialogic[1], atât în textele centrate pe informaţie, cât şi în cele orientate de intenţia argumentativă. În primul caz, polifonia apare ca o consecinţă a necesităţii de a pune în circulaţie informaţii vehiculate de alte discursuri[2], iar în cel de-al doilea, aceasta este impusă de exigenţe argumentative[3], având rolul de a simula o dezbatere cu cititorul şi cu alte puncte de vedere pe aceeaşi temă. În articolele cu intenţie informativă, raportarea la enunţurile preluate se face în general cu menţionarea sursei şi redarea secvenţei într-unul dintre stilurile vorbirii sau într-o formă difonă, iar textul capătă deseori configuraţia unui rezumat cu multiple inserţii de cuvinte izolate sau citate mai ample, fără a face întotdeauna evidentă orientarea eventual polemică faţă de discursul preluat. În textele de opinie, interacţiunea cu alte puncte de vedere presupune de regulă reliefarea poziţiei autorului, generând diferite forme de confruntare, atât cu cititorul, cât şi cu alte opinii ale unor interlocutori clar precizaţi sau doar posibili, de la enunţuri adresate până la ample configuraţii de dialog fictiv. Atunci când discursul are în vedere interlocutori posibili, se pot identifica o serie de structuri dialogale, cu grade de complexitate diferite, cum sunt adresarea directă, expunerea dialogică, dialogul fictiv propriu-zis (cu anticiparea replicii adversarului sau sistematizarea implicit dialogală a opiniilor aduse în text), iar în situaţia instituirii unui dialog cu interlocutori precizaţi, textul conţine întrebări adresate unui anumit personaj public, un răspuns la replica acestuia sau chiar configurarea unui dialog constituit din mai multe replici succesive.

În cele ce urmează, prezentăm formele cele mai importante ale dialogului interior în textele jurnalistice de opinie din secolul al XIX-lea, pe baza analizei articolelor publicate în presa vremii de George Barit, Mihai Eminescu şi I.L. Caragiale.

1.1. Forme de dialog interior cu interlocutori posibili

Structurile adresate reprezintă formele dialogale cele mai simple, deşi acestea sunt deseori indiciul unei organizări polifonice mai profunde. Autorul se poate adresa atât cititorului (1), cât şi adversarului (2) reconstruit în text:

---

[1] v. Cvasnîi Cătănescu 2006; Mouillaud, Tétu 2003; Bălăşoiu 2005; Lazăr 2005; Stan 2001.

[2] v. mai ales Cvasnîi Cătănescu 2006.

[3] v., pentru dialogul interior în argumentare, Ene 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(1)Imediat știrea născocită s-a desmințit.
Ce face însă foaia de cancanuri?
Credeți că se astâmpără rușinată? Aș! (Caragiale 1986, p. 149, 1)

(2) **Domnilor**, **deschideți** ochii odată ca **să vedeți** limpede; mai **cunoașteți** și **voi** acel adevăr neclătit că pericolul pe la noi nu poate proveni din lectură (...).

Dacă **voi** sub cultură **înțelegeți** numai purtarea veșmintelor de modă la mireni, brânele roșii la cler, mesele îmbuibate și viața moleșită, cultivarea limbilor străine și totala părăsire a limbii naționale..., atunci **aveți** toată dreptatea că noi fugim în galop de popor, încât el nu ne poate ajunge, însă Dumnezeu să-l apere ca pe această cale să nu ne ajungă niciodată.

Iar dacă **voi** însă **înțelegeți** aici adevărata cultură, atunci **să vă fie** rușine feței a **vă** numi cultivați, când **voi dați** să priceapă oricine că v-ar plăcea a domni numai peste orbi, că **vă temeți** ca nu cumva poporul deșteptat nu numai prin fericitul său instinct și simț, ci și prin câștigarea de idei clare și prin informațiuni lămurite, să **vă** pătrunză pe sub mască și să **vă** dea pe față toată urâciunea **voastră**. (Bariț 1962, p. 141-142)

În primul caz, forma verbală *credeți* indică adresarea către cititor, iar pasajul poate fi interpretat ca un dialog cu trei replici: întrebarea autorului (*Ce face însă foaia de cancanuri?*), răspunsul imaginat al cititorului evocat printr-o replică ecou (*Credeți că se astâmpără rușinată?*) și răspunsul negativ al autorului (*Aș!*).

În al doilea exemplu, mărcile adresării sunt vocativul *domnilor*, verbele și pronumele de persoana a II-a plural, formele verbale de imperativ (*deschideți; cunoașteți*) sau de conjunctiv cu valoare de imperativ (*să vă fie rușine feței*), dar fragmentul are o structură dialogală mai profundă, dat fiind că regentele postpuse, subliniate în text (*atunci aveți toată dreptatea; atunci să vă fie rușine feței a vă numi cultivați*), pot fi privite ca reacții ale autorului la opinii ale adversarilor, parafrazate în text în subordonatele introduse prin *dacă* (*dacă voi sub cultură înțelegeți ...; dacă voi însă înțelegeți ...*). Un argument pentru această interpretare îl reprezintă și prezența verbului a *înțelege*, folosit în text cu sensul unui verb prin extensie *dicendi*, care marchează punctul de vedere.

O construcție dialogală mai elaborată decât diferitele structuri adresate o constituie expunerea în care autorul se dedublează pentru a simula dialogul cu un interlocutor:

(1) Deci **întrebarea noastră de față este**: fost-au românii transilvani reacționari la anul 1848, cum și dacă mai sunt ei reacționari și în anul 1861?

Răspuns: românii transilvani au fost în mai multe privințe reacționari în anul 1848 și astăzi încă mai sunt în unele tot reacționari (Bariț 1962, p. 179)

(2) **[1]** Oare ce făcuseră moșnegii ca să merite urgia liberalilor? **[2]**Ce să facă? Ia pe cât [î]i ajunsese și pe ei capul. Biserici, mănăstiri, școli, spitale, fântâni, poduri (...). (Eminescu 1989, p. 23)

În primul caz, autorul creează o structură întrebare-răspuns, desemnată ca atare (*întrebarea ... este; răspuns...*), iar în cel de-al doilea, textul poate fi segmentat în același mod, chiar și în absența indicațiilor autorului (**[1]** *Oare ce făcuseră moșnegii ca să merite urgia liberalilor?* **[2]***Ce să facă?...*).

Textul capătă o formulă dialogală aproape explicită atunci când autorul reconstruiește replica interlocutorului, fie sub forma prolepsei, care anticipează un răspuns posibil, fie sub forma reproducerii directe sau indirecte a unor puncte de vedere exprimate anterior.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Prolepsa este de obicei introdusă de formule ca: *o să se zică*; *dar vor obiecta unii*; *veți zice că* etc., sau apare construită ca o replică-ecou:

> **[1] Închipuiți-vă** un om matur ocupat să dreagă un lucru pe care l-au stricat niște copii stricați.
>
> **Să ilustrăm** cu un exemplu: (...)
>
> **[2]** O fabulă, asta e o fabulă, **o să se zică**. **[1] Da, o fabulă**, pentru că cu primitivii și cu copiii numai în fabule se poate vorbi serios.
>
> **[2] Morala fabulei? [1]** Iat-o.
>
> (...) (Caragiale 1986, p. 209)

În exemplul de mai sus, prin formele verbale de persoana a II-a plural și I plural (*închipuiți-vă; să ilustrăm*) sunt stabilite coordonatele unui dialog cu cititorii, care progresează prin imaginarea replicilor acestora (*O fabulă, asta e o fabulă, o să se zică; Morala fabulei?*), prima, semnalată prin formula *o să se zică*, iar cea de-a doua, redată printr-o replică ecou.

În general, prolepsa nu se limitează la anticiparea unei singure replici, ci are un caracter complex, presupunând configurarea unui set de intervenții posibile, și de aceea conferă textului un puternic profil dialogal:

> (1) Ia să cercetăm puțin cine sunt oamenii cari, intitulându-se liberali-naționali, au îndrăzneala să ne dea lecții de liberalism. (...)
>
> **[1]** Opinia publică de altminteri știe să pună pe fiecare la locul său; ea a pus de mult pe d. Petre Grădișteanu acolo unde merită; acolo de unde nu se va mai ridica.
>
> **[2] Dar vor obiecta unii**: ce ne tot aruncați pe d. Petre Grădișteanu în spinare? știm că d-sa mai mult ne compromite, dar ce să facem? nu-i dăm atâta însemnătate. Uite, avem pe d. Tache Giani, pe d. Kogălniceanu.
>
> **[1]** D. Tache Giani să aibă oare dreptul d-a vorbi în numele Partidului Național Liberal? Știut este că d-sa a fost un nou venit în acest partid și că și-a început cariera politică bătând și persecutând pe liberali sub Vodă Cuza. (...)
>
> Nici d. Petre Grădișteanu deci, nici d. Tache Giani nu au dreptul să vorbească în numele Partidului Național-Liberal și să dea lecții de liberalism unor oameni cari pururea neschimbați au rămas în principiile lor.
>
> **[2] Și acum ni se va putea obiecta**: dar bine și d. Tache Giani, ca și d-nii Paladi etc., nu este decât un compars, un fel de figurant menit a face să reiasă mai mult figura însemnată a d-lui Kogălniceanu. (Caragiale 1986, p. 159-160)

> (2) **[1]** Destul atâta că pentru noi activitatea de la urzirea și plăsmuirea dualismului a fost funestă, iar vreo pasivitate politică care să fi avut fructe amare nu a existat nicidecum.
>
> **[2] Arma abținerii?** *Gazette de Hongrie* adică a scornit că românii s-au abținut și de la alegerile municipale în patria lor. **[1] Credeți dv.** că, dacă alegătorii români, puțini câți au fost suferiți ca să se treacă în liste, nu ar fi participat la alegeri, s-ar mai afla undeva în vreo funcțiune municipală din comitatele feudale un singur român din acei care nu s-a renegat și nu voiesc a se renega? În niciun punct al programei lor, românii n-au fost în acești 16 ani mai uniți decât au fost în acesta, că adică la alegerea funcționarilor municipali să ia toate măsurile permise de legea importată din Ungaria pentru ca să intre și români.
>
> Au reușit? **[2] Veți zice că** prea puțini și în unele municipii nicidecum. **[1]** Din lenea românilor? Inculpați-ne de lene în oricare alt caz, numai în acesta nu.
>
> **[2] Să nu creadă nimeni că** aci poate fi vorba de vreo lege electorală precum este acea dietală, unde alegătorii își scot ei înșii pe candidații lor ori de unde le place. **[1]** Pentru funcționari există numai o lege, în puterea căreia candidează o comisiune, al cărei președinte este

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

prefectul (supremus comes) ca reprezentant al ministrului și carele are vot decisiv (votum dirimens) în acea comisiune. Pentru fiecare post se pun numai câte trei candidați care plac prefectului, prin urmare ministrului. La câte unul din acei trei candidați au să-și dea alegătorii voturile lor; orice voturi date la oricare altul afară de acei trei sunt și rămân nule. Este aceasta alegere sau numai un spectacol de distracțiune? (Bariț 1962, p. 404-405)

În aceste exemple, replicile anticipate dublează fiecare teză enunțată de autor, fie sub forma unei opinii impersonale (*dar vor obiecta unii; și acum ni se va putea obiecta; să nu creadă nimeni că...*), fie ca o intervenție a cititorilor (*veți zice că...*), creând astfel impresia unei confruntări reale de idei.

În situația în care sunt menționate replici anterioare ale interlocutorului, textul poate ajunge să aibă configurația unui dialog propriu-zis, marcat grafic prin paragraf și cu ajutorul ghilimelelor:

[1] „**Nu voiți** congres național".

[2] **Ba zău, noi îl voim** din tot sufletul și din tot cugetul; însă de câte ori **să vă mai spunem că nu-l mai voim** cu niciun preț, sub presiune de lege marțială, nu în prezența unui căpitan de jandarmi comandat acolo ca să facă raport din oră în oră; **nu voim** congres din membrii denumiți prin arhierei și nu aleși; în fine, **nu voim** congres în care președintele să nu mai fie obligat a respecta niciun fel de regulament, ci să taie vorba oratorilor după placul său. Astfel de congres e pentru băieți, iar nu pentru bărbați maturi.

[1] „**Ba nu, blăstemaților, ci** buba este cu totul alta. **Voi ați depopularizat** dinadins pe președinții firești ai adunărilor noastre. De atunci **ne**-am dezbinat între noi; de atunci nu **ne** mai putem aduna la un loc".

[2] De cumva această încriminare se poate adeveri asupra cuiva, atunci capul aceluia să rămână coperit de infamie. **Noi** însă susținem cu documente în mână că această încriminare este și ea ca multe altele, vorbă în vânt, calomnie mizerabilă. (Bariț 1962, p. 218)

Sunt prezente și aici vocativul (*blăstămaților*) și forme verbale sau pronominale care indică de obicei un dialog real (*nu voiți; noi îl voim* etc.), iar redarea în stil direct a opiniilor cu care se polemizează și dispunerea acestora în paragrafe diferite conferă textului aspectul unei confruntări efective.

Un caz special îl constituie dialogul indirect între puncte de vedere diferite, construit prin sistematizarea și aducerea acestora în același context. Coexistente în discursul autorului, între acestea pot fi presupuse raporturi dialogice implicite, ca într-o dezbatere în care interlocutorii formulează răspunsuri diferite pe aceeași temă:

[1] Față cu atâtea dificultăți, **opiniile** în Budapesta și Viena **diferă** foarte mult; diverse planuri circulează fără ca vreunul din acelea să prindă rădăcini. Unele sunt mai mult decât curioase, adică barbare, altele naive sau și absurde. [2] **Unii zic**: să gonim pe toți locuitorii din Crivoscia și Herțegovina, reținând numai pe cei de care vom fi convinși că ne sunt credincioși; pe proprietarii turci să-i expropriem, plătindu-le ceva în bani ca să se ducă; moșiile statului și cele bisericești mohamedane să le confiscăm, apoi teritoriul întreg, subjugat și confiscat, să-l colonizăm din nou cu nemți și cu ce adunături ne vor veni din alte țări; să militarizăm din ei și din sătenii sârbi ca să fie de cordon spre Muntenegru și Serbia, ca să domnim în pace. [1] Să facem **adică** precum se făcuse odinioară de repetite ori în Transilvania sau ca turcii ori ca francezii în Algeriu sau ca anglii în diverse părți ale lumii: să gonim pe locuitorii străvechi și să ducem coloniști.

[3] **Alți sunt de părere că** Austro-Ungaria să vândă pe Bosnia Serbiei, pe Herțegovina la Muntenegru și apoi să fie pace între monarhie și popoare slave. [1] **Dar** sultanul, dar Europa

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

unde rămân? **Dar** Serbia şi Muntenegru se vor învoi ca să dea ceva, când acele staturi cred că şi aşa are să le cadă în gură?

[4] Vine apoi o partidă care zbiară din răsputeri: „Să sfărâmăm întâi pe Serbia şi pe Muntenegru, ca să putem domina întru toată securitatea peste toate ţările dintre Carpaţi şi Marea Adriatică". Nici aceştia n-au gust rău; ar costa însă ceva cam mult, dacă nu chiar existenţa statului Ungariei.

[5] Se mai află şi alţi patrioţi, cu totul disperaţi, care ţin ca cea mai scurtă cale de a ieşi din acest labirint şi calamitate ar fi ca, după ce insurgenţii sunt bătuţi, trupele noastre să deşerte Bosnia şi Herţegovina, lăsându-le de capul lor. (Bariţ 1962, p. 377)

Textul apare ca o confruntare mediată de autor, care anunţă prezentarea unor opinii diferite pe aceeaşi temă (în text, **[2]**, **[3]**, **[4]**, **[5]**), redate în stil direct sau indirect, sub forma unor detalieri ale substantivului *opinii* şi introduse prin formule care conţin sau care evocă un verb *dicendi*: *unii zic; alţii sunt de părere că...; vine apoi o partidă care zbiară din răsputeri; se mai află şi alţi patrioţi... care ţin ca....*

1.2. Forme de dialog interior cu interlocutori precizaţi

Textul jurnalistic devine deseori spaţiul unei polemici efective, în care autorul intră în dialog cu interlocutori bine precizaţi, adresând întrebări, formulând răspunsuri sau configurând un dialog propriu-zis cu adversarul.

Întrebările pot fi formulate direct sau indirect (ca în exemplul de mai jos, unde acestea sunt adresate la persoana a III-a, aparent prin intermediul cititorului):

Am putea merge la nesfârşite cu enumerarea *fericiţilor* zilei cari papă *îndoit*, *întreit* şi chiar *împătrit* din bugetul statului. Dar destul deocamdată, mărginindu-ne a face **două întrebări**. **Cea dintâi** o adresăm **d-lui G. Gr. Cantacuzin**. Oare d-sa nu gândeşte că în calitate de ministru de finanţe, este cel mai în *drept* şi în *datorie* de a precurma această stare de lucruri. Nu gândeşte domnia sa că ar putea veni o zi, unde d-sa cu averea sa ar putea să fie chezaş platnic pentru nedreptele şi nelegalele sume primite de dd. Vîforeanu, Corne, Nicu Catargiu et C-nie?

A doua întrebare ne permitem a o adresa onorabilului **d. T. Rosetti**, ministru de lucrări publice etc. Nu gândeşte d-sa că ar fi fost mai nemerit şi mai demn de d-sa de a stărui a se *economisi* multe din aceste grase sinecure ale favoriţilor zilei, decât de a desfiinţa şcoala de meserii şi de maşine din Iaşi, şcoala specială cea mai veche şi mai producătoare din România? sau intră în *crezul politic* al *Direcţiei noi*, din care face şi d-sa parte, de a se desfiinţa una după alta stabilimentele de instrucţiune din Iaşi, pentru ca mai bine să înflorească universitatea şi şcoala reală de meserii din Cernăuţi? (Caragiale 1986, p. 64)

În sens invers, textul poate conţine un răspuns la atacuri ale adversarului (în exemplul de mai jos, desemnat metonimic în primul paragraf):

Un ziar nopturn din capitală care, prin deriziune, a adoptat titlul de *Ziua*, îşi permite să facă rezbel, nu principiilor, ci persoanelor din *Alegătorul liber*.

Răspundem acelei foi noroioase că cineva când recurge la fondurile secrete ale ministerelor pentru a se susţine; când răscumpără prin servilism renumeraţiunile ce primesc în bani; când nu are nici opiniuni, nici convicţiuni, trebuie să se astâmpere şi să târască în tăcere lanţul ruşinei sale. (Caragiale 1986, p. 44)

Raporturile dialogice se amplifică atunci când textul redă răspunsul adversarului la o intervenţie anterioară a autorului şi când o nouă replică se adaugă schimbului iniţial:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

[1] Credeam că **observarea noastră** era să pună pe gânduri pe franțuziții noștri adversari. Deloc. ***Le Peuple Roumain* ne răspunde**:

[2] „Nu știm să mulțumim îndestul *Voinței naționale* pentru acest omagiu adus adevărului. În adevăr, ceea ce ne caracterizează și ne face să ne mândrim e tocmai faptul că nu suntem îngăduitori când e vorba de principii, și aceasta merge până acolo încât fiecare poate să ne numere printre amicii sau adversarii săi, independent de orice înțelegere și de orice pact prealabil, ba chiar de orice simpatie personală, după cum servește sau dezertează principiile cărora ne-am devotat."

[1.a.] Lucrul e cât se poate de lămurit: mărturisire mai sinceră nici că se poate. Noi nu putem decât să felicităm pe d. Blaremberg precum și pe toți consorții săi din opoziție pentru tăria cu care susțin fiecare părerile lor deosebite și pentru hotărârea ce au luat de a nu-și face cea mai mică concesiune unul altuia.

[1.b] Acum după ce i-am firitisit, îi rugăm să ne ierte dacă-**i întrebăm un lucru**.

Cum rămâne cu țara, cu *le peuple roumain* care nu știe franțuzește și care are nevoie înainte de toate de un guvern stabil, care să fie în stare a pune în lucrare o anume serie de idei practice și legate între dânsele. De vreme ce d-nii Blaremberg, Vernescu, Cogălniceanu, Catargiu, luptă ca să răstoarne partidul liberal, neapărat că voiesc să-i ia locul. (Caragiale 1986, p. 116)

În situații mai spectaculoase, textul ia forma unui dialog efectiv cu adversarul, constituit din cel puțin două schimburi de replici, redate direct, cu o serie de mărci ale dialogului propriu-zis (persoana a II-a, vocative, interjecții etc.):

[0] Ziarul d-lui Iancovescu, vorbind de noi, în numărul lui de ieri, **spune**:

[1] „S-au fuzionat aceste două ziare și au dat naștere unui monstru politic, unui fel de copil cu două capete, unui ziar fără înțeles politic, unui *organ de gașcă* etc. etc."

[2] Gașcă, **d-le Iancovescu,** știți ce se numește și cui se poate atribui? Acelui director de gazetă care a primit și a solicitat să fie – ca condiție de a susține guvernul – membru al comisiunei de informațiuni, membru al comisiii socotelilor, deputat și nu mai știu ce după ce va trece guvernul seziunea de toamnă.

Acolo e gașcă, **d-le Iancovescu**, nu la noi.

[0] Același d. Iancovescu scrie mai la vale.

[1] „Acest ziar care reprezintă *interese vulgare* și ambițiuni personale".

[2] Știți, **d-le Iancovescu**, gușatul de la Vâlcea, precum v-a numit un prieten, cine are interese vulgare?

Acela care și-a pus toate neamurile în slujbă, acela care a amenințat pe d. Catargiu că *se va supăra* dacă va aproba destituirea d-lui Zugrăvescu, cumnatul său. Acela în fine care vrea să rostogolească pe colonelul Algiu, pentru ca să puie un favorit al său în slujbă.

Iată cine, **d-le Iancovescu, stimate d-le Iancovescu, onorabile d-le Iancovescu**, nutrește interese vulgare și reprezintă ambițiuni vulgare. (Caragiale 1986, p. 169)

SURSE:

Bariț 1962 = George Bariț, *Scrieri social-politice*, studiu și antologie de Victor Cheresteșiu, Camil Mureșan, George Em., Marica, București, Editura Politică.

Caragiale 1986 = I.L. Caragiale, *Restituiri*. Articole, „Bucureștiuri", „diverse", „mofturi", note, însemnări, texte literare și traduceri din ziarele: Alegătorul liber; Unirea democrată; Voința națională; Constituționalul; Era nouă; Gazeta poporului – identificate, transcrise și comentate de Marin Bucur, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Eminescu 1989 = M. Eminescu, *Opere*, X, Publicistică, 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880, „Timpul", cu 16 reproduceri după publicații și manuscrise, București, Editura Academiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Bălăşoiu 2005 = Cezar Bălăşoiu, *Rolul citatului minim în structurarea discursului de presă*, în „Limba română – Structură şi funcţionare. Actele celui de-al 4-lea colocviu al Catedrei de limba română", 25-26 noiembrie 2004, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, p. 445-454.

Cvasnîi Cătănescu 2006 = Maria Cvasnîi Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Ene 2004 = Claudia Ene, *Forme ale intersubiectivităţii în limbajul filozofic românesc*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Lazăr 2005 = Mirela Lazăr, *Discursul ziarului în campania electorală. Strategia persuasivă a citării*, în „Jurnalism şi comunicare", 3, Universitatea din Bucureşti, Tritonic, p. 32-35.

Mouillaud, Tétu 2003 = Maurice Mouillaud, Jean-François Tétu, *Presa cotidiană* (trad. rom.), Bucureşti, Tritonic.

Stan 2001 = Constantin Stan, *Principii generale de folosire a citatului*, în „Manual de jurnalism. Tehnici fundamentale de redactare", coordonat de Mihai Coman, ed. a II-a revăzută, vol. I, Iaşi, Polirom, p. 136-145.

LE DIALOGUE INTERIOR DANS LE JOURNALISME D'OPINION

Résumé

Le principe dialogique relativise les distinctions qui opposent les formes monologales à la forme dialogale. Cet article se propose d'examiner les textes de presse publiées par George Bariţ, Mihai Eminescu şi I.L. Caragiale, pour mettre en évidence la présence des structures polyphoniques dans le journalisme d'opinion: les énoncée adressées, l'argumentation dialogique, le dialogue fictif etc.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet, 5-7
ene.claudia@unibuc.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PHONOLOGICAL FEATURES AND PHONETIC SYMBOLISM OF ROMANIAN ONOMATOPOEIA

MONICA HAMCIUC

1. Background

Onomatopoeia has been considered as a peripheral grammatical class in Romanian language and most European languages for a long time now. Although about a century ago linguists belonging to the so- called "Şcoala de la Cluj" and led by Sextil Puscariu had started to analyze and describe Romanian onomatopoeia quite thoroughly, the interest in the category has died out eventually. Meanwhile, in 2003 in France, P. Enckell and P. Rezeau publish an impressive *Dictionnaire des onomatopées*, compiling French sound words from over 60 pages worth of bibliographical references. With the continuous rise of public interest in comic books literature, translators especially have begun to feel the need for more extensive research into sound words. Our paper looks into the phonological features and phonetic symbolism of Romanian onomatopoeia and shows that this lexical category has distinctive features that make it worth analyzing.

2. Research method and data

The lexical items used in this analysis were obtained from an online resource, namely the DEX ONLINE, a free online dictionary of the Romanian language. This dictionary can be found at (http://dexonline.ro) and compiles over 370,000 words and their definitions from more than 20 different resources. Thanks to Mr. Radu Borza, editor at Dex Online, we managed to obtain a list of approximately 170 Romanian onomatopoeic items. We have used these items in order to organize, categorize and analyze phonological features of sound words in the Romanian language. Our paper will be looking at the phonological structure of onomatopoeia in Romanian, with a focus on the role and semiotics of vowels and consonants.

3. Phonological features and fhonetic symbolism of vowels in Romanian onomatopoeia

Onomatopoeias are a conglomerate of sound, visual effects, written form and meaning. When for example we are to write or say the word BANG![1], we do not merely

[1] Dex Online: BANG interj. (Adesea repetat) Cuvânt care imită sunetul unui clopot sau alt sunet metalic; dang, balang.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

envisage the letters this word is made of, but also wonder about their shape and size, we do not just feel a metallic touch, but recall the big church bells ring at the church behind our parents' house and how loud they were... This is not just a coincidence; a particular combination of phonemes in sound words seems to be related to a particular semantic category and below we will attempt to identify the rules these combinations follow.

Caracostea (2000) identifies eight vowels in Romanian. However, two of those vowels, namely /â/ and /î/, are only different in terms of graphic form, but are identical in terms of phonological features. Therefore, in this paper we will only be mentioning six different vowels. These are: /a, â, e, i, o/ and /u/, since /ă/ was not to be found in the collected data. Although Caracostea talks about Romanian phonetic symbolism in general and does not refer to onomatopoeia in particular, he distinguishes between dark vowels: **ă, â, o, u** and light vowels: **a, e, i**. On the other hand, other linguists like Sporiș discuss phonetic symbolism and the meaning of vowels in the case of qualitative adjectives in Romanian. She mentions that the image we correlate the vowel /a/ with is that of 'something big in size, in a faraway distance or which takes a long time', while the image we link the vowel /o/ to be that of a 'small and secluded space'. Similarly, we connect the vowel /u/ to 'a feeling of sadness and depression' and not to any physical characteristics of things and /i/ seems to be symbolic of 'something small or within reach', or 'a feeling of sadness and pain' when used in combination with other vowels.

3.1 The vowel /a/. First, let us have a look at the phonetic symbolism the vowel /a/ is expected to produce when used in onomatopoeic words. There are 37 different onomatopoeias in the database and if we exclude those who express sounds made by various animals, 30 items have /a/ as their central vowel. A rough estimate of the semantic sphere they cover shows that these words often express meanings related to *a quick, unexpected sound or movement; a short, loud sound; a resonating sound or a fast movement*. These findings do not seem to correlate with Sporiș' theory; it appears rather that the vowel /a/ used as central vowel in sound words is associated with *speed*.

3.2 The vowel /o/. Next, let us have a look at the phonetic symbolism of the vowel /o/. There are 26 different onomatopoeias in the database (22 if we exclude four items which express sounds made by various animals) that have /o/ as their central vowel. Their semantic sphere covers *a resonating sound, a low-pitched sound or silence; a sound made by things that break or collide*. According to Sporiș, the vowel /o/ is symbolic of 'small, secluded spaces'. It appears that *resonating sounds or sounds of breaking and colliding* do not necessarily belong to this semantic sphere, but as we will see later, when we analyze the phonetic symbolism of consonants in onomatopoeia, this is due to the type of consonants the vowel /o/ comes in combination with, rather than to the vowel's symbolism alone.

3.3 The vowel /u/. Phonetic symbolism of the vowel /u/ will be discussed next. The 14 onomatopoeias in the database (four items which express sounds made by various animals were excluded) that have /u/ as their central vowel have meanings related to *low-pitched sounds or silence; sounds made by explosions or small things that collide; slow or intermittent movement; precipitous movement*. If we match these findings to Sporiș', the vowel /u/ does not symbolize feelings in the case of onomatopoeia, but refers mainly to *low-volume sounds and slowness of movement*. Although it exceeds the scope of the

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

present paper, this is a good opportunity to point out that in fact, in Romanian language onomatopoeias rarely relate to feelings and that this is one of the major differences between sound words in Romanian and other languages where they are considered a more systematic and central lexical category, like in Japanese, for example.

3.4 The vowel / â /. The vowel /â/ is the central vowel of 28 onomatopoeic words, three of which refer to animal sounds. When we analyzed the dictionary definitions of these items, we found that their meanings were often associated with *small, indistinct sound; long sound or movement that takes time.* Sporiş does not mention the vowel /â/ in her research, but according to Caracostea, this is one of the 'dark vowels'. As a matter of fact, many sound words in this category have a negative image connected to them and their meaning relates to *something annoying, unpleasant or dangerous.*

3.5 The vowel /i/. Finally, we shall refer to the phonetic symbolism of the vowel /i/. Only 12 onomatopoeias in the database (four of these related to animal sounds) have /i/ as their central vowel. Semantically they are often linked to *a short sound, a sound produced by small things colliding; vibrating or repetitive sound; the sound of dripping water; high- pitched sound.* However, the symbolism of the vowel /i/ appears to be quite difficult to describe. According to Sporiş, /i/ either refers to 'small things and short distance', or to 'sorrow and pain' if used in combination with other vowels. On the other hand, Caracostea categorizes /i/ under 'bright vowels'. From our findings, the vowel /i/'s semantic imagery revolves around a combination of the images above, *short, repetitive and high- pitched sounds.*

3.6 Vowels Summary. To summarize our findings in relation to phonetic symbolism of vowels in onomatopoeic words, *speed* is a key concept for sound words with the central vowel /a/. Similarly, *small, propagating sound* seems to be reoccurring in sound words with the central vowel /o/; *low- volume, slowness* describes many of the sound words with the central vowel /u/; *small sound, time- consuming* is a meaning shared by sound words with the central vowel /â/ and *short, repetitive or high- pitched sound* defines many of the sound words with the central vowel /i/. However, there does not seem to be an accurate, well- defined connection between all onomatopoeic items that share the same central vowel.

On the other hand, if we compare items across different categories of vowels we will find a clearer reference to 'size' and 'volume' as mentioned by other linguists. Below we will briefly look into sound words that are connected to the *sound of bells: bang, balang, dang, linca, tulumbum, vum, zâng.* From these, in the dictionary definitions of *bang, dang, tulumbum, zâng* the source of the sound, 'bells' is the only information available. Based on our own instinct, we would say all of these items express sounds produced by relatively big bells or by church bells, and that *bang, dang* are *clearer, echoing sounds*, while *tulumbum* and *zâng* are *deeper, low- pitched echoing sounds.*

As to *balang, linca* and *vum*, we found more explicit information relating to 'size of bells' and 'volume of sound' in their dictionary definitions. According to these definitions, *balang* is the sound produced by 'big bells or church bells', *linca* is the sound produced by 'small bells or chime', while *vum* is a 'deep, low- pitched bell sound'.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

4. Phonological Features and Phonetic Symbolism of Consonants in Romanian Onomatopoeia

As seen in our previous comments about the role of vowels in defining the phonetic symbolism of onomatopoeic words in Romanian, vowels can express ideas related to 'size' and 'volume' of sounds. Below, we will show that consonants have a completely different function and that they mainly convey spatial and temporal images of sounds, as the source of the sound or material features of the object that produces the sound and the time frame during which the sound is produced. We performed a detailed analysis of how each consonant in initial or final position behaves in onomatopoeic words in Romanian, and below is a synopsis of our findings.

4.1 Plosives: p, b, t, d, c, g. The first category we will consider is plosives. We will have a look at a few examples below and attempt to define their features in terms of phonetic symbolism.

B: Romanian onomatopoeias that start with the plosive /b/ usually refer to *metallic sounds and sounds produced by an explosion or things that fall.* However, if the plosive /b/ is used in combination with a liquid consonant as /l/, the word typically refers to *water and sounds produced when things come in contact with water.* Furthermore, depending on the type of final consonant, onomatopoeic words starting with the plosive /b/ can express *short, vibrating or echoing sounds.*

Examples: *boc*= short hammering sound; *bum*= short, explosive sound; *buf*= deep, explosive sound; *bong*= deep, echoing sound

P: Onomatopoeias that start with the plosive /p/ usually refer to *explosions, collisions, soft or hissing sounds produced by air escaping from an orifice.* Again, when used in combination with the liquid /l/, they may refer to *water or softness of contact.*

D: Only three onomatopoeias start with the plosive /d/. These are: *dang, dup, dura.* Although not clearly expressed in any of their definitions, the plosive /d/'s main symbolic feature seems to be that of *vibration* due to either 'metallic sounds', or 'heavy footsteps, heavy things falling' and 'things rolling fast'.

T: The voiceless pair of /d/, the plosive /t/ mostly suggests t*hings that tumble or collide.* Moreover, the plosive /t/ also appears to prefer the combination with the liquid /r/, in which case it expresses a *stronger vibration of sound or louder impact.*

C: Most of the onomatopoeic words starting with the plosive /c/ refer to *collision or sounds made by animals.* At the same time, the plosive /c/ shows deep affinity to liquid consonant combinations, and as such only one sound word, *chiț* out of 15 has a vowel directly connected to the plosive /c/.

G: Onomatopoeias beginning with the plosive /g/ mainly refer to sounds made when *eating or drinking* and *animal sounds*, usually characterized as unpleasant.

4.2 Fricatives: f, v, s, z, ş, j, h. The next category of consonants we will tackle is fricatives.

F: Sound words that begin with the fricative /f/ in Romanian cover a semantic sphere centered on meanings related to *friction with air or soft things.* For example, *fâl, fâs, fâş, fâț* all refer to a certain degree or manner of friction with the air produced by either 'bird wings', 'gas coming out of a small orifice' or 'tree leaves and paper moving' and 'a

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

repeating back and forth movement'. As in the case of plosives, in combination with liquid consonants like /l/, the fricative /f/'s phonetic symbolism alters in order to express 'softness, as in: *fleaşc, fol.*

V: In the case of onomatopoeias starting with the consonant /v/, the most pregnant semantic feature appears to be *speed* in words like *vâj, vârşti* and *deep, low- pitched sound* as in *vum.*

S: Similarly to the plosive /d/, the phonetic symbolism of the fricative /s/ is not clearly expressed in any of the definitions of the onomatopoeias starting with this consonant. In examples like *scârţ, sfâr, sfor, smac* the meaning of the sound word seems to be linked to the second and final consonant more than it is to the initial /s/. For this reason, we will assume that the role of the fricative /s/ in initial position in onomatopoeias is to signal the *beginning of the action.*

Z: By comparison, /s/'s voiced pair /z/ is not only better represented (13 items start with it), but also more clearly defined in terms of phonetic symbolism. /z/ is linked to: *metallic sounds* in words like: *zâng, zdranc, zdronc, zur*; *flying* in *zâz, zbâr, zbârn, zum* and *quick, sudden movements* in *zdup, zup, zvâc.*

Ş, J: These two fricative vowels express *hard friction, hissing sound* and *fast movement or hitting sound.*

So far, it seems one of the consonants in voiceless/ voiced pairs is far better represented than the other. However, overall, the highest number of sound words in this category starts with /h/.

H: The best represented consonant in this category is the fricative /h/ (20 items). Its phonetic symbolism incorporates images and sounds of *breathing, animal sounds and fast movement.*

Examples: *ha, hap, hapciu, hă, hâc, hor, horp* all refer to breathing in or out when doing certain activities or movements.

Overall, we can say that fricatives are used to symbolize friction- related sounds, but they are also linked to fast movements or actions.

4.3 Affricates: ci, gi. We found two types of affricates used as initial consonants in onomatopoeias in Romanian; they are /ci/ and /gi/. The two items starting with the affricate /ci/, *cioc, cirip* express 'a short knocking sound' and 'a bird song' and appear to be a softened version of the voiced affricate /gi/, although words like [gioc, girip] do not actually exist. On the other hand, 14 items in our database start with the affricate /gi/ and cover a semantic sphere revolving around *high- pitched, metallic sounds and fast, unexpected movement.*

4.4 Nasals: m. The nasal consonant /m/ is solely used in sound words expressing *animal sounds.* As in many other instances, liquids are also part of the phonetic structure of onomatopoeias starting with the nasal /m/ and they help express *repetition or vibration* in the sound, sometimes symbolic of *danger or warning.*

Examples: *mâr* = growling dog; *mor* = growling bear; *miorc* = suffocating sound.

4.5 Trills/ Liquids: l, r. The phonetic symbolism evoked by the liquid /l/ is that of *softness* and obviously *liquids.* However, depending on the nature of the final consonant, onomatopoeias beginning with the liquid /l/ also express movement, as in 'falling or bonding together'.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Examples: *leop, liop*= sounds produced by things falling onto wet surfaces or wet things sticking to each other.

Only one onomatopoeic word begins with the liquid consonant /r/ and it evokes *repetition of action or movement.* A synonym of the sound word *ronț* is *cranț* and comparing the two, we would say that *cranț* incorporates the action of *biting into something* before actually chewing it, while *ronț* only refers to the repetitive chewing movement, inside the mouth.

4.6 Consonants Summary. In terms of frequency, plosive and fricative consonants are extensively used as initial consonants in onomatopoeic words in the Romanian language. This suggests that a majority of sound words in Romanian express sounds related to *explosions, falling, colliding, friction, metallic sounds and fast movement.* Another particular feature relates to the phonetic symbolism of the two liquid consonants /l/ and /r/ which express *softness, wetness and repetition* whether they are used as initial, central or final consonants. Although we have not discussed it in detail in this paper, nasal consonants /n/ and /m/ are both broadly used as final consonants. When in initial position though, /m/ is only used to express animal sounds.

5. Conclusion

The present research paper attempted to analyze and describe the phonological features of onomatopoeias and the phonetic symbolism of vowels and consonants that form sound words in the Romanian language. As a result, we have found that sound words in Romanian have a tendency to express negative meanings or unpleasant sounds like: *noises of breaking, falling, colliding, exploding; metallic or annoying sounds*. When compared to onomatopoeic words in other languages however, for example Japanese, this feature appears to be quite unique, since in the Japanese language an equal number of onomatopoeic words are used to express positive meanings and pleasant sounds and many of the sound words express feelings.

We hope this research will contribute to not only better understanding the nature of sound words in Romanian, but also provide a useful tool for translators and learners of the Romanian language.

REFERENCES:

Brâncuș, Saramandu 2006 = Grigore Brâncuș, Manuela Saramandu, *Gramatica limbii române. Morfologia*, București, Editura Atos.

Caracostea 2000 = Dumitru Caracostea, *Expresivitatea limbii române,* Iași, Editura Polirom.

Dominte 1971 = Constantin Dominte, *Interjecția și onomatopeea în limba română*, în Analele Universității București, Limba și Literatura Română, vol. XX, București.

Enckel, Rezeau 2005 = Pierre Enckel, Pierre Rezeau, *Dictionnaire des onomatopées*, Presses Universitaires de France - PUF; Édition : édition revue et augmentée.

Iordan, Robu 1978 = Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura didactică și pedagogică.

Pușcariu 1921 = Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în Dacoromania I, Cluj, Ed. Institutului de Arte Grafice „Ardealul".

Sporiș 2005 = Valerica Sporiș, *Expresivitatea sonora a adjectivului calificativ,* found at http://www.uab.ro/reviste_recunoscute/philologica/philologica_2005_tom2/55.doc

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

PHONOLOGICAL FEATURES AND PHONETIC SYMBOLISM OF ROMANIAN ONOMATOPOEIA

Abstract

Onomatopoeia has been considered as a peripheral grammatical class in Romanian language and most European languages for a long time now. As a result, research into this lexical category has been minimal. However, with the continuous rise of public interest in comic books and animated films, most of which have been created in Japan and abound in onomatopoeic expressions, translators in particular have begun to feel the need for more extensive research into sound words. Our paper looks into the phonological features and phonetic symbolism of Romanian onomatopoeia and shows that this lexical category has distinctive features that make it worth analyzing. We show that sound words in Romanian have a tendency to express negative meanings or unpleasant sounds like: noises of breaking, falling, colliding, exploding; metallic or annoying sounds.

Center for Language Education
Ritsumeikan Asia Pacific University
1-1 Jumonjibaru, Beppu City, Oita Prefecture
874- 8577 JAPAN
hamciucm@apu.ac.jp

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

EXPRIMAREA NONVERBALĂ A EMOȚIILOR ÎN PIESA *GAIȚELE* DE AL. KIRIȚESCU

RALUCA LEVONIAN

Viața afectivă a indivizilor constituie un domeniu complex, studiat de diverse discipline, precum biologia, etologia, psihologia, psihanaliza, antropologia culturală și, mai recent, de psihologia emoțiilor și de antropologia emoțiilor. Exprimarea emoțiilor interesează însă și din perspectiva științei comunicării. În studiul comunicării interpersonale, o greșeală frecventă constă în diferențierea mesajelor verbale de cele nonverbale exclusiv în funcție de acest criteriu; conform acestei judecăți, comunicarea nonverbală ar transmite numai emoții, iar cea verbală ar fi strict referențială. Cercetările mai recente au demonstrat că ipoteza este greșită și că ambele modalități pot îndeplini funcții variate în cadrul tranzacțiilor conversaționale[1]. Pe lângă exprimarea emoțiilor, au fost identificate alte trei funcții principale ale comunicării nonverbale: transmiterea atitudinii față de partenerii de conversație, prezentarea propriului sine și însoțirea mesajelor verbale[2]. Este ușor de observat că primele două funcții pot fi marcate, în ultimă instanță, tot modalități de transmitere a unor caracteristici emoționale. Exprimarea stărilor afective reprezintă o constantă a comportamentului comunicativ al indivizilor, lingvistic și comportamental, deopotrivă.

Posibilitățile expresive ale manifestărilor nonverbale sunt exploatate în literatură, unde fiecare mesaj de acest fel poartă o semnificație. Afișarea emoțiilor personajelor poate lua diverse forme, ajungând chiar să imprime unor texte literare o notă specifică. În dramaturgia română, prezentarea vieții afective a personajelor a înregistrat o evoluție, care poate fi și un indicator al evoluției curentelor literare și al schimbărilor de mentalitate. Romantismul a favorizat exprimarea emoțiilor la nivelul discursului lingvistic, în timp ce realismul a acordat atenție prezentării stărilor emoționale și la nivel non-verbal.

În cele ce urmează, vom avea în vedere un text dramatic din perioada interbelică, comedia *Gaițele* a lui Alexandru Kiritescu. Caracteristică acestei piese este afișarea unor trăiri din categoria „marilor sentimente negative": ura, agresivitatea, violența[3], ceea ce plasează textul în descendența comediilor lui Caragiale. Deosebirea constă în efectul acestor stări emoționale: la Caragiale, violența, deși frecventă, este repede uitată, impresia

[1] Knapp 2006: 10-11.
[2] Knapp Hall, 2006: 11.
[3] Cosnier 2002: 71.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dominantă fiind cea de bonomie. Sentimentele negative par drept gratuite și nu se produce o ruptură reală a relațiilor dintre personaje. Dimpotrivă, în lumea imaginată de Alexandru Kiriţescu, conflictele se liniștesc doar temporar și pot fi amorsate de cea mai banală replică. Domnește în această piesă o stare de agresivitate latentă, care așteaptă doar ocazia pentru a izbucni. Nu se poate spune, totuși, că personajele literare au o viață afectivă similară indivizilor reali, însă, pentru acest studiu, vom urma metoda de analiză a comunicării dramatice detaliată de Keir Elam. Recunoscând faptul că eroii literari nu au o dimensiune psihologică reală, cercetătorul consideră că este necesar să li se atribuie o competență lingvistică și semiotică, un set de cunoștințe referitoare la universul fictional în care evoluează și capacitatea de a-și exprima dorințe, idei etc[4].

În piesa lui Alexandru Kiriţescu, agresivitatea se manifestă la mai multe niveluri: în primul rând, lectura textului dezvăluie caracterul evident conflictual al replicilor. Mijloacele paralingvistice menționate în indicațiile autorului constituie un alt canal privilegiat de exprimare a ostilității, deoarece personajele își rostesc adeseori replicile pe un ton ridicat. Tema acestui studiu o vor constitui, însă, indicațiile kinezice ale dramaturgului, acele gestuari care funcționează ca indicatori ai violenței. Prezentarea unor asemenea gesturi în cadrul didascaliilor se face sub două forme, explicit sau implicit. Prezentarea explicită constă într-o descriere detaliată a mișcării efectuate de personaje și este utilă în vederea punerii în scenă a textului dramatic. Kiriţescu recurge uneori la simple notații ale gesturilor: „Colette [...] (*Iese trântind ușa.*)"; „Aneta [...] (*Pocnește cu palma în masă.*)". Mai frecvent, descrierea este însoțită de termeni care aduc o informație suplimentară referitoare la afectul transmis: „Aneta (*bate violent cu pumnul în masă, strigând*)"; „Aneta (*se scoală de pe fotoliu, amenințătoare Wandei*)"; „Aneta (*s-a sculat nervoasă, merge la bufet*)". Autorul intervine pentru a evalua comportamentul eroilor și scoate în evidență marea intensitate a trăirilor negative. Calificative sunt utilizate chiar pentru mișcări aparent inofensive, gesturi simple de manevrare a obiectelor fiind transformate în expresii ale agresivității: „Zamfira [...] (*Își scoate furioasă șorțul.*)" Prezentarea implicită a gesturilor apare în cazul didascaliilor în care autorul a urmărit exprimarea atitudinii personajului și nu gestul în sine. Didascaliile de acest tip se caracterizează prin ambiguitatea descrierii gestuale: „Aneta: Tu și cu... (*gest de dispreț*) neamul tău!"; Aneta (*Gest.*) Înghite omul cât înghite, dar i se suie și lui." „Wanda (*cu un gest de nestăpânită revoltă*)"; „Wanda [...] (*Gest elocvent de necaz*) A.. (*Apoi sarcastic.*)". în cazul unor astfel de indicații, se lasă o mai mare libertate regizorilor și actorilor.

Comportamentul nonverbal al protagoniștilor are, cel mai adesea, rolul de a dubla replicile și există un grad mare de sincronizare între replică, gest și caracteristicile paralingvistice ale discursului. Violența transpare în câteva tipuri de gesturi.

Gesturile deictice își păstrează funcția de bază, aceea de indicare a unui personaj sau a unui obiect. În contextul unei conversații de salon, ele reprezintă și o încălcare a normelor de politețe, care devine flagrantă, mai ales când personajul indicat este prezent la discuție: „Zoia (*arătând pe Aneta*) De, că nu ți-am ruinat-o, fii pe pace."; „Aneta [...] (*Arătând pe Colette.*) [...] În automobilul meu au ajuns să se lăfăiască toate leșinăturile!"; „Ianache (*îndreptând spre Mircea un deget teribil*): A cerut la tribunal trei sute de mii de

[4] Elam 2005: 124-125.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

lei, să se ducă la Karlsbad." Gestul deictic devine în aceste situații redundant. În cel de-al doilea exemplu, gestul subliniază jignirea gravă adusă unei partenere de conversație. Vorbitoarea dorește să indice cât mai explicit obiectul acuzațiilor sale, altfel spus să își jignească nora nu doar verbal, ci și nonverbal.

Gestul deictic servește la completarea informației oferite de mesajul verbal: „Zoia (*arătând pe unde a ieșit Fraulein*): Pe ea o doare mâna să apese pe buton?" De data aceasta, este vorba de o jignire voalată, gestul fiind efectuat în absența personajului indicat. Alteori, gestul este asociat unui act directiv: „Aneta [...] Dacă nu, să ieși afară!... (*Îi arată ușa.*)" Și aici se observă o redundanță a mesajelor transmise verbal și nonverbal. Gestul nu este destinat aici să dea o informație cu privire la ieșirea din cameră, ci arată indirect autoritatea vorbitoarei.

Gesturile deviate sunt mișcări care presupun folosirea sau cel puțin atingerea unor obiecte, nu cu un scop concret, practic, ci pentru a canaliza trăirile negative, furia sau supărarea vorbitorilor într-o altă direcție. Discuția personajelor din primul act, înainte de apariția lui Mircea și a Margaretei, reflectă interesele lor. Jocul de cărți este una dintre temele dezbătute, dar are doar o importanță secundară în organizarea actului. Mai importante sunt temele predilecte ale membrilor familei Duduleanu: banii, familia și, mai ales, moartea; se discută enorm despre „neam", despre rude și relațiile de rudenie. După gesturile jocului de cărți, primele gesturi ale Anetei (violent-emfatice) descrise în didascalii însoțesc replicile acesteia despre familie și bani: „(*bate violent cu pumnul în masă, strigând*): Colette, să nu te atingi de familia mea [...]"; „Mie să-mi dați banii mei... (*Pocnește cu palma în masă.*)"; „(*deodată, ca o leoaică, Colettei, bătând cu pumnul în masă*): De ce nu te-a dus tată-tău la Paris [...]"; „Tu și cu... (*gest de dispreț*) neamul tău!" Acest ultim gest este unul emblematic, încărcat de mesajul peiorativ parțial ascuns de cuvinte. Puțin mai târziu, protagonista repetă gestul, care acum marchează o victorie obținută la nivel conversațional: „Aneta [...] (*Margaretei, bătând cu palma în masă, cu o mare satisfacție răutăcioasă*): Așa, mai stați și cu mine." Se încheie astfel o secvență în care Aneta a obținut reacția dorită din partea celor doi interlocutori – fiica și ginerele său – nu printr-o abilă persuasiune, ci prin forțarea deznodământului. Gestul lovirii este unul reprezentativ pentru protagonista piesei și se apropie de categoria gesturilor de tip „batons", analizate de Paul Ekman și Wallace Friesen. În opinia celor doi cercetători, aceste gesturi sunt mișcări ale mâinii sau ale brațului pe verticală, destinate să sublinieze autoritatea vorbitorului[5].

Și în primul, și în cel de-al treilea act, în izbucnirea certurilor are un rol deloc neglijabil personajul Fräulein, despre care Mircea Ghițulescu afirmă că este „un duh comic al răului" [6]. Într-adevăr, prima didascalie care o descrie pe Fräulein nu îi conferă atributele firești ale umanului: „*o arătare de o slăbiciune cumplită, tricotează cu furie dintr-un ghem imens roșu, cu iglițe foarte lungi.*" Gestul de a tricota este un „adaptor obiectual"[7], o acțiune banală, atribuită în mod frecvent femeilor și simbol al unei vieți pașnice în sfera casnică. Gestul este însă deturnat și devine un simbol al ostilității supreme, al furiei (culoarea roșie are o simbolistică agresivă binecunoscută, iar lungimea

[5] Ekman, Friesen 1981: 90-92.
[6] Ghițulescu 2000: 55.
[7] Ekman, Friesen 1981: 98-99.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

igliților le transformă în potențiale arme) și al răului, întregind portretul caricatural al presupusei menajere.

O altă particularitate a comunicării kinezice din piesa *Gaițele* este dată de **pierderea semnificațiilor unor gesturi**. Monologul servitoarei Zamfira conține o gradație a efectelor verbale și non-verbale, culminând cu gestul care simbolizează renunțarea la postul ei modest, de „fată în casă", ca o punere în practică a amenințării verbale. Motivul plecării, al dorinței de evadare din acest mediu, apare la mai multe personaje, de la Colette, care anunță că nu va mai pune piciorul în casa Anetei, și Zoia, care și-ar fi chemat fiica să o ia, la Margareta. Dintre toate, Margareta este singura care va pune în practică promisiunea făcută mai mult pentru sine. În rest, amenințările personajelor rămân fără efect, la stadiul unor false acte comisive, chiar dacă sunt dublate de gesturi cu rol emfatic. Vorbitorii nu se simt nici o clipă obligați să le respecte. Așa cum cuvintele și-au pierdut valoarea, au devenit doar o formă de bruiaj sonor, nici gesturile nu îl mai angajează pe autorul lor.

Aneta consideră că poate compensa jignirile aduse Colettei oferindu-i propriii cercei și scena este elocventă pentru revelarea cinismului pragmatic specific familiei: „*(Ianache înhață cerceii, îi vâră în buzunar, apoi apucă mâna Anetei, îi pipăie ahtiat inelele)*". Ianache supralicitează darul și, în loc de o atingere care să transmită emoții pozitive, de sărutare a mâinii mamei sale, face un gest kinetograf anticipativ, anunțându-și intenția de acaparare a viitoarei moșteniri.

Actul al treilea se apropie mai mult decât cele anterioare de registrul comic, prin desemantizarea gesturilor rituale. Spectacolul oferit de familia Duduleanu în scena parastasului merită să fie discutat mai detaliat. Mecanizarea personajelor, după formula lui Henri Bergson, devine aici pregnantă. Actul ar fi trebuit să trateze ritualul religios al parastasului, dar simbolistica gesturilor religioase alunecă în comic. Practicile rituale creștine au devenit pentru familia Duduleanu o formă fără fond sau au semnificații inversate și servesc răului: gestul închinării este folosit aici ca un ilustrator pentru a accentua forța malefică a blestmelor. În plus, comicul este sporit de alcătuirea replicilor, în care cea de-a doua parte și gestul anulează valoarea de adevăr a primei părți:

„Zoia: Că nu suntem noi d-alea și nu stă în caracterul nostru să blestemăm, dar i s-ar cuveni... (*Fără tranziție.*) Praful să s-aleagă de ea, praful și pulberea, să dea maica precista. (*Își face cruce mare.*)

Aneta: N-am blestemat pe nimeni în viața mea! Și nici nu blestem... (*Fără tranziție.*) S-o îngroape fără pantofi în picioare și fără fanșon pe cap! Maica precista și sfânta Filofteia... (*Cruce și mai mare.*[...])"

Avem de-a face aici cu o declarație, un „act performativ" conform teoriei lui J. Searle[8]. Pentru cele două eroine, valoarea performativă a verbului este condiționată de efectuarea gestului simbolic (semnul crucii) și de dimensiunea concretă a acestuia. Nu este singurul moment în care ritualul religios este deturnat de la funcția sa primară. Parastasul Margaretei constituie doar un cadru și un pretext, pentru ca viața bătrânelor să curgă înainte. Inadecvate momentului sunt gesturile cochetăriei, din clasa auto-adaptorilor – „Aneta (*duce repede mâinile la cap*): [...] Uitai să pui pălăria!..."; „Zoia (*potrivindu-se*

[8] Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 38-39.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

la cap)". Efectul lor este chiar amplificat de indicația următoare: „Zoia *(cochetă)*: Da? Cum mă aranjează?"

Nici finalul practicii de tămâiere a colacilor pentru parastas nu se produce conform ritualului, ci este dictat tot de un auto-adaptor ținând de sfera corporală a celei care îl oficiază: „Aneta [...] (*Începe să tușească din cauza fumului de tămâie.*) Gata ... îl tămâiai destul!..." Parastasul în ansamblu are o importanță secundară pentru participanți și fiecare găsește ceva mai bun de făcut: Aneta se antrenează în certuri, Colette și Ianache găsesc în moartea Margaretei pretextul pentru a face o excursie la Paris, Georges este mai preocupat de o rană minoră a copilului său. În aceste condiții, plânsul devine o reacție mimată. Exprimarea facială a stării afective este acceptată în astfel de situații, ba chiar impusă de contextul cultural (tradiția bocitoarelor), dar pentru mama și mătușile Margaretei, plânsul s-a transformat într-o strategie de auto-valorizare, manifestată prin exagerarea emoției afișate: „Lena ([...]*Cum îi vede pe toți adunați, începe să se bocească*)". Aneta preferă să-și afișeze emoția într-un alt mod, simulând discreția: „Eu strâng și sufăr și mă zdrobesc în mine... (*Se clatină. Cade pe scaun.*) [...] (*Le face semn să nu se apropie, bătând aerul cu mâinile. Rămâne mută; numai din buze mișcă convulsiv, apoi ia batista, se șterge la gură. Reia*): Mie nu-mi pică o lacrimă. E mai periculos." Reprezentarea aceasta gestuală este o punere în practică și o completare a mesajului vorbit. Fluxul verbal este întrerupt pentru a permite executarea suitei mai complexe de gesturi[9].

Atingerile violente sunt de asemenea prezente în fiecare act al piesei. Se stabilește o simetrie între începutul și finalul textului, rezultat al conflictului care izbucnește din nou, într-un context nepotrivit. Aneta poartă răspunderea declanșării certei și tot ea se liniștește cea dintâi, de parcă larma și lupta dintre Ianache și Georges ar avea pentru ea un efect de catharsis. Aneta îi incită la luptă și tot ea provoacă acum prima reacție violentă a lui Ianache împotriva Colettei: „Ianache (*ridică mâna*): Colette!... (*Apoi.*) Lasă, că-ți arăt eu ție acasă!... Aneta: Da, eu știu o vorbă: bărbatul să fie fătat, nu ouat!" Gestul lui Ianache este abrevierea acțiunii intenționate, o pre-secvență a unei amenințări. Starea de agresivitate pare naturală pentru membrii familiei Duduleanu. Se caută mereu un adversar și când acesta nu există, deoarece nu-și pot ataca mama, Georges și Ianache „*se azvârlă unul asupra altuia.*" În final, toți se coalizează împotriva lui Fräulein, cu un gest deictic care ar putea echivala cu o condamnare - „Georges (*cu brațul întins spre ea, urlă*): Uite-o!... Ianache (*de asemenea*)" -, menajera părând deconcertată pentru prima dată: „*albă ca varul*", „*înnebunită*". Comic este faptul că acuzația supremă este una derizorie: „Aneta: Faci... (*imită zgomotul sforăitului*) când dormi..." Scena frapează prin violență și prin transgresarea limitelor sociale produsă astfel (menajera nu este concediată, ci se preferă atacarea ei). Lupta apare drept necesară pentru ca membrii familiei să se descarce și capătă un caracter de Saturnalie, prin inversarea rolurilor sociale, din perspectivă proxemică: servitoarea s-a baricadat în casă, în timp ce stăpânii au rămas afară: „*Dar Fräulein, repede ca fulgerul, a intrat în casă, a încuiat ușa de la intrare. Ianache se izbește de ușa încuiată, lovește cu pumnii, cu picioarele, în prada unei furii cumplite*". O notă parodică are și forma sublimată de luptă: „*Georges și Ianache înhață pernele de pe*

[9] Kendon 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

scaunele de paie, aruncă cu ele în Fräulein. Aceasta le prinde din zbor, aruncă la rândul ei în cei doi, adăugând și alte perne, obiecte din casă. Agitație. Femeile strigă. Tumult."

Insistența Anetei de a deține permanent controlul discuțiilor, de a-i domina pe ceilalți, se manifestă și prin mișcările sale. În scena din primul act, Aneta duce o luptă fizică împotriva lui Mircea pentru a-l împiedica să vorbească la telefon și repetă față de el atingerea agresivă pe care o avusese față de Zoia:

„Aneta (*s-a sculat nervoasă, merge la bufet*) [...] (*Se încrucișează cu Zoia, îi dă brânci.)* Fugi de aici, că nu ești bună de nimic...

Zoia (*recăpătându-și echilibrul, se închină*): Potolește-o, sfântă născătoare, potolește-o!" Certurile pornesc de la detalii neînsemnate, care trădează însă dorința de posesiune caracteristică membrilor familiei, de auto-valorizare permanentă a Anetei și de devalorizare a celorlalți; deprecierea nu este doar verbală, ci se concretizează și în atingeri violente.

Exemplele selectate indică o concordanță mare între mesajele nonverbale și cele verbale; emoțiile negative sunt exprimate simultan, în piesa lui Al. Kiriței scu, prin intermediul mai multor canale. Alături de comunicarea kinezică, cea paralingvistică rămâne un domeniu intens exploatat. Așa cum se întâmplă în realitate, manifestarea trăirilor afective se face simultan, în mai multe moduri. Mesajele kinezice reprezintă doar o parte a acestor manifestări. Caracteristic textului dramatic discutat este faptul că gesturile analizate mai sus sunt modificări, în registru negativ, ale unor gesturi inofensive. Mișcările deictice, cele deviate și cele desemantizate nu constituie în sine mișcări agresive, ci încărcătura violentă provine din încadrarea lor în contextul lumii ficționale. Acest univers marcat de agresivitate este specific piesei lui Kiriței scu.

BIBLIOGRAFIE:

Cosnier 2002 = Jacques Cosnier, *Introducere în psihologia emoțiilor și a sentimentelor*, Iași, Editura Polirom.

Ekman, Friesen 1981 = Paul Ekman, Wallace V. Friesen, *The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding*, în Kendon (1981): *Nonverbal Communication, Interaction and Gesture. Selections from* Semiotica, The Hague, Paris, New York, Mouton Publishers, p. 57-106.

Elam 2005 = Keir Elam, *The Semiotics of Theatre and Drama*, 2nd Edition, London, New York, Routledge.

Ghițulescu 2000 = Mircea Ghițulescu, *Istoria dramaturgiei române contemporane*, București, Editura Albatros.

Ionescu-Ruxăndoiu 1999 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Conversația – structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Editura ALL Educațional.

Kendon 1981 = Adam Kendon (ed.), *Nonverbal Communication, Interaction and Gesture. Selections from* „Semiotica", The Hague, Paris, New York, Mouton Publishers.

Kendon 2005 = Adam Kendon, *Gesture. Visible Action as Utterance*, Cambridge, Cambridge University Press.

Knapp, Hall 2006 = Mark L. Knapp, Judith A. Hall, *Nonverbal Communciation in Human Interaction*, 6th Edition, Belmont, Thomson Wadsworth

Sursă:

Kiriței scu 1986 = Alexandru Kiriței scu, *Gaițele și alte piese de teatru*, București, Editura Eminescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

THE NONVERBAL EXPRESSION OF EMOTIONS IN THE PLAY *GAIȚELE* BY ALEXANDRU KIRIȚESCU

Abstract

The study investigates the ability of kinesics to express emotions and the way this channel of communicationis used to individualize the characters of a Romanian dramatic text. The play *Gaițele (The Magpies)* by Al. Kiriţescu descends from I. L. Caragiale's comedies with one major difference. In the world depicted by Caragiale, the heroes are not vindictive, aggression is quickly forgotten and a happy reconciliation takes place in the end. Kiriţescu's play is marked by violence and negative emotions such as hate and rage; therefore, conflicts never end. Four types of gestures and touch are analyzed in relationship to verbal messages: deictic movements, violent gestures with deviated meaning (i.e. gestures of the speaker that imply the use of some objects as a way to deviate his or her desire to hurt another person), gestures deprived of their original meaning and violent touch. The outcome of the study is that the play *Gaițele* is a unique work in the history of Romanian dramas. Nonverbal and verbal messages repeat and complete each other in order to express an unusual high amount of negative feelings.

Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet, 5-7
raluca_levonian@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

VALENȚE ALE RIMEI ÎN POEZIA LUI ION PILLAT

ELENA-LUCIA MARA

Rima este figura care face ca unitățile lexicale de la sfârșitul versurilor să se asemene, grație omofoniei ultimelor silabe accentuate, în viziunea lui Gh. N. Dragomirescu, însă valoarea stilistică nu poate fi redată doar printr-o rimă perfectă, ci mai ales printr-o împletire a versului. Expresivitatea rimelor pillatiene[1] constă în asocieri surprinzătoare, îmbinându-se cuvinte din sfere diferite. Rima este încadrată între particularitățile fonetice, alături de aliterație, asonanță, onomatopee etc., nefiind doar un ornament muzical al versului, ci devenind un suport semantic al imaginii.

În volumul *Casa Amintirii* rima ciclului *Prima verba*, este prezentată astfel: din cele 2 poezii, una are rimă împerecheată iar cealaltă are rimă îmbrățișată. În ciclul *Cântece de demult* dintr-un număr de 15 poezii, 7 au rimă încrucișată, 3 sunt fără rimă, o poezie are rimă împerecheată, o poezie are monorimă, o poezie are rimă imperfectă de tipul abcbdb, o poezie are rimă imperfectă de tipul abcb și o poezie are rimă imperfectă de tipul aab. Ciclul *Casa amintirii* cuprinde 10 poezii, din care 2 au rimă împerecheată, 2 au rimă încrucișată, 3 au rimă îmbrățișată, o poezie are monorimă, o poezie are rimă de tipul abbacd și o poezie are rimă imperfectă.

Analiza rimei în prima parte a volumului *Visări Păgâne* scoate în evidență că dintr-un număr de 11 poezii, 3 poezii au rimă îmbrățișată, 2 poezii au rimă împerecheată, 3 poezii au rimă de tipul abcd și câte o poezie are rimă de tipul aaba, abcc și rimă încrucișată. Ciclul *Centaurii* cuprinde 14 poezii din care: 2 au rimă îmbrățișată, o poezie are rimă împerecheată, 5 poezii au rimă de tipul abcd, o poezie are rimă de tipul aabc, o poezie are rimă de tipul ababcc, 2 de tipul abbba, una de tipul abbaba și una are rimă încrucișată. Ultimul ciclu, *Pictor Ignotus* cuprinde 15 poezii din care 2 au rimă împerecheată, 1 au rimă imperfectă, 6 au rimă îmbrățișată, 2 au rimă încrucișată, una are rimă împerecheată și una are monorimă.

În prima parte a volumului *Eternități de-o clipă* dintr-un număr de 5 poezii, 3 poezii au rimă îmbrățișată, 2 poezii au rimă imperfectă. Ciclul *Sonete corintiene* cuprinde 11 poezii din care: 8 poezii au rimă îmbrățișată, o poezie are rimă împerecheată combinată cu rimă îmbrățișată, o poezie are rimă imperfectă și o poezie are rimă încrucișată. Ciclul *Ecouri marine* conține 9 poezii din care 4 poezii au rimă încrucișată, 3 poezii au rimă imperfectă, o poezie are rimă împerecheată și o poezie are rimă îmbrățișată. Ciclul *Sonete parisiene* cuprinde 8 poezii din care 7 au rimă îmbrățișată și o poezie are rimă încrucișată. Ciclul *Cântecele stepei* conține 13 poezii din care: 8 poezii au rimă imperfectă, 3 poezii

[1] Cistelecan 2000: 38.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

au rimă îmbrățișată, o poezie are rimă încrucișată și o poezie are rimă încrucișată combinată cu împerecheată.

Rima în prima parte a volumului, *Amăgiri*, are următoarea repartizare: din 20 de poezii, 10 au rimă încrucișată, 4 au rimă îmbrățișată, 4 au rimă imperfectă, una rimă împerecheată și una rimă de tip abcd. În al doilea ciclu, *Turla*, din 4 poezii, 3 au rimă îmbrățișată și o poezie are rimă încrucișată. În ultimul ciclu, *Cântecele mării*, din 12 poezii, 4 au rimă împerecheată, 3 au rimă încrucișată, 2 au rimă de tipul aaab, o poezie are rimă îmbrățișată, și 2 au rimă imperfectă.

În prima parte a volumului *Grădina între ziduri* din cele 31 poezii, 12 poezii au rimă îmbrățișată, 7 au rimă încrucișată, 4 au rimă împerecheată, una monorimă, una rimă imperfectă, câte o poezie are rimă de tipul aabcbc, ababa, abcd, abbab, abaab și abaab. Ciclul *Porumbeii morții* cuprinde 5 poezii din care 3 poezii au rimă încrucișată și 2 poezii rimă îmbrățișată.

În volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica* dintr-un număr de 27 poezii, 25 au rimă îmbrățișată iar 2 au rimă încrucișată. În al doilea ciclu, *Trecutul viu*, întâlnim 16 poezii din care 2 au rimă imperfectă de tipul: ababbbb (*Copil de odinioară*), ababab (*Timpul*), 7 au rimă împerecheată, 4 au rimă încrucișată, 2 au rimă îmbrățișată și o poezie în care rima îmbrățișată se combină cu cea împerecheată.

Rima poeziilor din volumul *Bătrânii* 12 este împerecheată.

În volumul *Satul meu* toate cele 53 poezii au rimă încrucișată.

În volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* dintr-un număr de 11 poezii toate au rima încrucișată. În ciclul *Povestea Maicii Domnului* dintr-un număr de 18 poezii, 8 au rimă încrucișată, 6 au rimă împerecheată, 2 rimă îmbrățișată, o poezie are rimă imperfectă de tipul abbaab (*Jalea*) și o poezie de tipul aabbbcddccaa. Ciclul *Morții* conține o singură poezie având același titlu cu ciclul și are rimă împerecheată. În ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* din 7 poezii toate au rimă încrucișată.

Rima în volumul *Limpezimi* are următoarea configurare: în ciclul *Limpezimi* dintr-un număr de 27 poezii, 3 au rimă împerecheată, 16 au rimă încrucișată, o poezie are rimă de tipul abcd, o poezie de tipul abcb, o poezie de tipul abaab, o poezie de tipul abac, o poezie de tipul ababccdeed și o poezie are monorimă. În ciclul *Interior* întâlnim într-un număr de 12 poezii, rimă încrucișată în 7 poezii, rimă împerecheată într-o poezie, iar celelalte rime sunt imperfecte de tipul: abbcabc – o poezie, abcd – 2 poezii, abaabaa – o poezie. În ciclul *Calendarul viei* din 12 poezii, toate au rimă împerecheată fiind structurate pe distihuri. Ciclul *Elegii* cuprinde 12 poezii din care 9 au rimă împerecheată, iar celelalte au rimă imperfectă de tipul: abbc – o poezie, abccdde – o poezie, abbabc – o poezie.

Volumul *Caietul verde* cuprinde 23 de poezii, dintre care 10 au rimă imperfectă, 8 au rimă încrucișată, 4 au rimă împerecheată și o pozie are monorimă.

Volumul *Țărm pierdut* cuprinde 18 poezii dintre care 13 au rimă incrucișată, 4 au rimă imperfectă și o poezie are rimă îmbrățișată.

În volumul *Scutul Minervei* toate cele 18 poezii au rima îmbrățișată.

Volumul *Balcic* cuprinde 19 poezii dintre care 13 au rimă încrucișată, 5 au rimă imperfectă și una are rimă îmbrățișată.

Volumul *Umbra timpului* cuprinde 20 de poezii dintre care: 9 au rimă încrucișată, 7 au rimă imperfectă, 2 au rimă împerecheată, 2 au rimă îmbrățișată.

Volumul *Împlinire* cuprinde 28 de poezii, dintre care 20 au rimă îmbrățișată și 8 au rimă încrucișată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Volumul *Cumpăna dreaptă* cuprinde 15 poezii dintre care: 9 au rimă încrucişată, 3 au rimă imperfectă, 2 au rimă îmbrăţişată şi o poezie are rimă împerecheată.

Analizând global tipul rimei din poezia pillatiană se remarcă preponderenţa **rimei încrucişate** în 187 poezii, urmată de **rima îmbrăţişată** în 132 poezii, de **rima imperfectă** în 101 poezii, apoi de rima **împerecheată** în 72 poezii, **rime combinate** în 12 poezii şi **monorima** în doar 5 poezii .

Părţile de vorbire prin care se realizează rima sunt:

- **substantive** -13 în ciclul *Prima verba*, 92 în ciclul *Cântece de demult*, 138 în ciclul *Casa amintirii* din volumul *Casa Amintirii*; 194 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, 153 în ciclul *Centaurii*, iar în ultimul ciclu, *Pictor Ignotus* 316; în prima parte a volumului *Eternităţi de-o clipă* 171, în ciclul *Sonete corintiene* 106, în ciclul *Ecouri marine* sunt 119, în ciclul *Sonete parisiene* 107 iar în ciclul *Cântecele stepei* 151; în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Amăgiri* 209, în ciclul *Turla* 50 iar în ciclul *Cântecele mării* 138; în volumul *Pe Argeş în Sus*, în ciclul *Florica* 281, în ciclul *Trecutul viu* 226; în volumul *Bătrânii* 621; în volumul *Satul meu* 244; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 121, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 333, în ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* 80, în ciclul *Morţii* 100; în volumul Limpezimi, în ciclul *Limpezimi* 258, în ciclul *Interior* 82, în ciclul *Elegii*: 144; în volumul *Caietul verde* 340; în volumul *Ţărm pierdut* 233; în volumul *Scutul Minervei* 125; în volumul *Balcic* 188; în volumul *Umbra timpului* 186; în volumul *Împlinire* 234; iar în volumul *Cumpăna dreaptă* 149.

- **adjective** - 10 în ciclul *Prima verba*, 16 în ciclul *Cântece de demult*, 53 în ciclul *Casa amintirii* din volumul *Casa Amintirii*; 45 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, 45 în ciclul *Centaurii*, iar în ciclul *Pictor Ignotus* 71; în prima parte a volumului *Eternităţi de-o clipă* 47, în ciclul *Sonete corintiene* 37, în ciclul *Ecouri marine* sunt 34, în ciclul *Sonete parisiene* 34, iar în ciclul *Cântecele stepei* 37; în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Amăgiri* 72, în ciclul *Turla* 8, iar în ciclul *Cântecele mării 54*; în volumul *Pe Argeş în Sus*, în ciclul *Florica* 68, în ciclul *Trecutul viu* 55; în volumul *Bătrânii* 161; în volumul *Satul meu* 66; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 42, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 98, în ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* 16, în ciclul *Morţii 20*; în volumul Limpezimi, în ciclul *Limpezimi* 78, în ciclul *Interior* 37, în ciclul *Elegii* 19; în volumul *Caietul verde* 90; în volumul *Ţărm pierdut* 80; în volumul *Scutul Minervei* 53; în volumul *Balcic* 79; în volumul *Umbra timpului* 61; în volumul *Împlinire* 57; iar în volumul *Cumpăna dreaptă* 49.

- **verbe** - 41 în ciclul *Prima verba*, 41 în ciclul *Cântece de demult*, 41 în ciclul *Casa amintirii* din volumul *Casa Amintirii*; 69 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, 37 în ciclul *Centaurii*, iar în ultimul ciclul *Pictor Ignotus* 81; în prima parte a volumului *Eternităţi de-o clipă* 40, în ciclul *Sonete corintiene* 24, în ciclul *Ecouri marine* sunt 27, în ciclul *Sonete parisiene* 37, iar în ciclul *Cântecele stepei* 43; în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Amăgiri* 53, în ciclul *Turla* 9, iar în ciclul *Cântecele mării* 38; în volumul *Pe Argeş în Sus*, în ciclul *Florica* 83, în ciclul *Trecutul viu* 45; în volumul *Bătrânii* 160; în volumul *Satul meu* 82; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 40, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 150, în ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* 25, în ciclul *Morţii 33*; în volumul Limpezimi, în ciclul *Limpezimi* 99, în ciclul *Interior* 60, în ciclul *Elegii* 66; în volumul *Caietul verde* 103; în volumul *Ţărm pierdut* 84; în volumul *Scutul Minervei* 59; în volumul *Balcic* 28; în volumul *Umbra timpului* 80; în volumul *Împlinire* 58 iar în volumul *Cumpăna dreaptă* 59.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

- **adverbe** - 22 în ciclul *Cântece de demult*, 18 în ciclul *Casa amintirii* din volumul *Casa Amintirii*; 26 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, 9 în ciclul *Centaurii*, iar în ultimul ciclu, *Pictor Ignotus* 21; în prima parte a volumului *Eternități de-o clipă* 8, în ciclul *Sonete corintiene* 9, în ciclul *Ecouri marine* sunt 5, în ciclul *Sonete parisiene* 16, iar în ciclul *Cântecele stepei* 10; în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Turla* un adverb, iar în ciclul *Cântecele mării* 4; în volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica* 21, în ciclul *Trecutul viu* 22; în volumul *Bătrânii* 32; în volumul *Satul meu* 23; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 13, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 19, în ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* 2, în ciclul *Morții* 10; în volumul Limpezimi, în ciclul *Limpezimi* 22, în ciclul *Interior* 7, în ciclul *Elegii* 26; în volumul *Caietul verde* 26; în volumul *Țărm pierdut* 16; în volumul *Scutul Minervei* 12; în volumul *Balcic* 22; în volumul *Umbra timpului* 24; în volumul *Împlinire* 16 iar în volumul *Cumpăna dreaptă* 16.

- **pronume** - 10 în ciclul *Cântece de demult*, 5 în ciclul *Casa amintirii* din volumul *Casa Amintirii*; 12 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, 5 în ciclul *Centaurii*, în ciclul *Pictor Ignotus* 26; în prima parte a volumului *Eternități de-o clipă* 2, în ciclul *Sonete corintiene* 3, în ciclul *Ecouri marine* sunt 5, în ciclul *Sonete parisiene* 3, iar în ciclul *Cântecele stepei* 10; în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Amăgiri* 10, în ciclul *Turla* 4, iar în ciclul *Cântecele mării* 11; în volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica* 15, în ciclul *Trecutul viu* 3; în volumul *Bătrânii* 27; în volumul *Satul meu* 9; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 3, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 26, în ciclul *Chipuri pentru o evanghelie* 2, în ciclul *Morții* 10; în volumul Limpezimi, în ciclul *Limpezimi* 12, în ciclul *Interior* 7, în ciclul *Elegii* 4; în volumul *Caietul verde* 21; în volumul *Țărm pierdut* 15; în volumul *Scutul Minervei* 2; în volumul *Balcic* 5; în volumul *Umbra timpului* 15; în volumul *Împlinire* 5; iar în volumul *Cumpăna dreaptă* 10.

- **numerale** - 3 în prima parte a volumului *Visări păgâne*, în ciclul *Pictor Ignotus* unul; în prima parte a volumului *Eternități de-o clipă* 2, în volumul *Amăgiri*, în ciclul *Cântecele mării* unul; în volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica* unul, în volumul *Bătrânii* 3; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* 2, în ciclul *Povestea Maicii Domnului* 5, în ciclul *Morții* 10; în volumul Limpezimi, în ciclul *Elegii*: 3.

- **conjuncții** - una în volumul *Eternități de-o clipă*, una în ciclul *Sonete parisiene* și 5 în volumul *Bătrânii*; în volumul *Biserica de altădată*, în ciclul *Drumul magilor* una, în ciclul *Morții* una iar în volumul *Cumpăna dreaptă* una.

- **interjecții** - una în volumul *Eternități de-o clipă* în ciclul *Cântecele stepei* ; în volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica* una, în volumul *Bătrânii* una; în volumul Limpezimi, în ciclul *Interior* una, în volumul *Umbra timpului* trei.

- **prepoziții** - una în volumul *Pe Argeș în Sus*, în ciclul *Florica*, în ciclul *Trecutul viu* una; în volumul Limpezimi, în ciclul *Interior* una, în volumul *Caietul verde* 3; în volumul *Balcic* una iar în volumul *Împlinire* una.

Analizând global poezia lui Ion Pillat, se identifică din punct de vedere morfologic următoarea statistică (vezi Figura nr. 1): **5954 substantive, 1732 verbe, 1562 adjective, 487 adverbe, 286 pronume, 31 numerale, 9 conjuncții, 8 prepoziții, 7 interjecții.**

1. Construcția rimei

În poezia lui Ion Pillat predomină rimele în care un cuvânt este monosilabic, expresivitatea fiind dată de faptul că, frecvent, cuvântul monosilabic sau chiar și cel

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

polisilabic este cuprins în cuvântul rimă[2], de exemplu: *lasă/casă, drum/fum, piere/miere, ramă/seamă, rugină/haină, zăvoi/trifoi* (*P.înS.*), *lună/răsună, deşarte/moarte, dor/călător, mor/dor, cheamă/ramă, pieziş/luminiş, şters/mers, depărtat/îngropat* (*C.A.*), *aur/faur, zodii/rodii, zare/apare, să vie/vie, departe/moarte, melodie/pustie, cânt/vânt, odaie/ bălaie, nebunie/pustie, naos/repaos, zodie/rodie, gol/stol, drum/krum* (*V.P.*).

Frecvenţa construcţiei cu un cuvânt polisilabic cuprins în celălalt cu care rimează este ilustrată în exemplele: *ger/hanger, corb/sorb, grâu/râu* (*P.înS*). *poveste/veste, moară/ comoară, tăcere/cere, lunii/Pampelunii* (*V.P.*)., *încă/stâncă, ură/frunzătură, ea/stea, iar/familiar, roza/dolorosa,* (*G.Z.*), *ură/pictură, sânul/hapsânul, raţă/braţă, paie/văpaie, una/pruna, oră/sonoră, cântec/descântec, urlă/turlă, oi/voi, sat/apăsat,* (*S.M.*), *vers/univers, labe/silabe, mic/nimic, joace/cojoace, urs/curs, mare/primare, gol/Gogol, geam/ plângeam, vin/divin, urme/turme, alta/dalta, cântec/descântec, urs/scurs, vine/cuvine, vată/gravată, încă/stâncă, dale/voievodale, geană/filigeană, lasă/plasă, cântă/descântă, fir/safir, azi/brazi, raiul/graiul, cari/uricari, mac/biumac, coli/răscoli, var/slovar, in/revin* (*B.*), *mic/nimic, oare/tremurătoare, dar/calendar, anul/talismanul, oră/sonoră, fum/ parfum, umăr/număr* (*P.înS.*).

Se remarcă apoi valori stilistice la nivelul sunetelor prin utilizarea rimelor rare, cuvintele cheie fiind aşezate la finalul versurilor, cuvinte cu semnificaţie istorică, literară, filosofică *lumea-n cap/scap, Zend-Avesta/acesta, cofăel/după el, cel unde/ cufunde, sentoarce/toarce, Sân Nicoară/doară* (*S.M.*), *consolii/in folii, Văcăresc/ turcesc, arhanghel/ Tetravanghel, Domnului/somnului, hunii/gorunii* (*B.*), *eram/Jammes, lună/Furtună, lac/ Le Lac, Bonjurist /trist, cum/panopticum, umbri/Alecsandri, toamnei/Râul Doamnei, odaie/Niculaie, Mioriţei/viţei* (*P.înS.*), *abat-jour/jur, Ovid/numid* (*CD.*).

De multe ori cele două cuvinte din rimă diferă doar printr-o literă: *erete/perete, aur/faur,* (*V.P.*). *sta/ta* (*Î.*), *număr/ umăr* (*G.Z.*) (*S.M.*), *uliţi/suliţi* (*A.*) *van/divan* (*E.C.*), *albă/nalbă, murg/amurg, rost/prost, rai/vrai* (*S.M.*), *albii/salbii, azimi/razimi* (*B.*), *raţe/braţe, răsură/trăsură, ard/gard, ram/eram* (*P.înS.*), ce dă acestora aspectul protetic.

2. Importanţa claselor lexico-semantice

Cercetarea raportului dintre conţinutul şi sfera noţiunilor implicate în crearea rimei demonstrează că, în special omonimia şi paronimia sunt factorii[3] care organizează perechile de rime. Omonimia dintre adjectivul *noi* şi pronumele *noi* este utilizată în rima poeziilor *Lumina* din volumul *Satul meu*: *lunei noi / de noi*, respectiv *amintiri din noi/le cred noi*, în volumul *Caietul verde*. În volumul *Bătrânii*, o formă adjectivală coincide cu un substantiv, *dovadă vie/din vie*, iar o formă verbală coincide cu un adjectiv, *rânduri mute/să mute*. În volumul *Pe Argeş în sus*, identitatea dintre un substantiv şi o formă verbală este sursa rimei, *altă poartă / îşi poartă*.

Folosirea perechilor de paronime dă naştere cuvintelor-rimă precum *albastru/ alabastru* în volumul *Visări păgâne, pisc/plisc, cresc/ceresc* în volumul *Bătrânii*.

Fizionomia rimei scoate în evidenţă criteriul socio-cultural, geografic şi istoric.

2.1. Ramificaţii socio-culturale. Din această perspectivă se observă că valoarea stilistică a rimei rezultă din îmbinarea cuvintelor din registre diferite[4], în primul rând a

[2] Giurgiu 1980: 93.
[3] Corniţă 1995: 29.
[4] Magheru 1998: 75.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ramificațiilor social-cuturale. Antroponimele dau o anumită expresivitate ocupând o mare pondere în toate volumele: *Luchian/oltean*, *Vladimir/mir*, *Ileana/geana*, *Jammes/hram*, *Robinson Crusoe/voie* (*L.*); *Donici/hronici*, *Gogol/gol*, *Mihai/cai*, *Ştefan /avan*, *Anton Pann/ rădvan*, *Goleşti/crăieşti*, *Văcăresc/turcesc* (*B.*); *Jammes/eram*, *Alecsandri/umbri*, *Niculaie/odaie* (*A. în S.*); *Olimpul/timpul*, *Plotin/maslin*, *Homer/cer*, *Eros/Sextos*, *Leandru/Oleandru* (*E.C.*). Toponimele creează un farmec aparte şi apar în multe din rimele construite de Pillat, caracterizând locurile respective: *Mircesti/iubeşti*, *Valea Mare/zare*, *Prut/trecut* (*L.*); *Miorcani/ani*, *Bucegi/treci*, (*B.A.*); *Cotnar/dar*, *Galaţi/ staţi*, *Crăiniceni/coceni* (*S.M.*); *Krâlov/ceaslov*, *Carpatul/latul*, *Mirceşti/vorbeşti*, *Târnave/ trândave*, *Apuseni/poeni*, *Râm/tărâm*, *Şenbrun/bun*, *Piteşti/eşti* (*B.*); *Negoi/oi*, *Braşov /malacov* (*A. în S.*). Întâlnim de asemenea şi hidronime care dau expresivitate rimelor construite: *Olt/tot*, *Prutul/nevăzutul*, *Jiu/ştiu* (*L.*), *Râul Doamnei / toamnei* (*A. în S.*). Alte elemente care alcătuiesc rima sunt întâlnite într-o mare parte a poeziilor, şi anume, denumirea unor materii prime: *grâu/brâu*, *stuf/puf*, *grâu/pârâu* (*S.M*)., *mătasă/plasă*, *grâu/râu*, *mătase/curioase*, *lămâiță/viță* (*B.*), *secară/vară*, *sulfină/fină*, *porumb/plumb*, *mătasa/casa* (*A. în S.*) sau utilizarea unor fitonime: *in/cristalin*, *fân/ fântâni*, *flori de nalbă/iadă albă* (*B.A.*), *păpădie/învie*, *cicoarea/zicătoarea*, *busuioc/ noroc*, *iasomie/vie* (*B.*), *in/revin*, *păpădie/vie* (*A. în S*).

Denumiri ale unor pietre prețioase intră în construcția rimelor în poezii din volumul Amăgiri: *safir/ofir*, *platină/patină*, *opalină/lumină*, *smarald/cald*. Din sfera astronomiei se remarcă *aurora/proră* (*A.*), iar din cea a chimiei *alchimist/trist* în volumul *Eternități de-o clipă*, iar din cea a mineralogiei *fosfor/necrofor* în volumul *Grădina între Ziduri*. Termenul din medicină *polip* rimează cu nisip în poezia *Scoica* din volumul *Eternități de-o clipă*. Din limbajul bisericesc se întâlnesc o serie de elemente precum: *Dumnezeu/zeu*, *Crăciun/bun*, *rugăciune/sune*, *potiri/iubiri*, *sfinți/cuminți*, *izbăvire/mâhnire*, *ispitire/ iubire*, *îngeri/plângeri*, *pisanii/ranii*, *moartă/poartă*, *credință/dorință*, *profetul/cuvântul*.

2.2. Ramificații teritoriale. Regionalismele contribuie la reliefarea ariei geografice[5], oferind o savoare tradițională poeziilor sale, majoritatea fiind inspirate din viața satului românesc. Regionalismele se identifică în rima unor poezii, precum *ziduri/bliduri* (*Solia căprioarei*) (*G.Z.*), *zidul/blidul* (*Despărțirea*) (*B.A.*)., termen ce are înțelesul de farfurie. În poezia (*Destin*) (*C.A.*) întâlnim forma populară *steie*, în rima *steie/cheie* iar în poezia (*Necunoscutei*) (*V.P.*). găsim rima *steteam/credeam*, forme ale verbului a sta. Regionalismul *şele* desemnează o parte a corpului-spatele, însă aici este folosit ca formă de plural pentru şa, pentru a realiza rima *şele/stele* în poezia (*Legendă*) (*C.A.*). O formă populară a verbului o găsim în poezia (*Sapienția*) (*A.*), utilizată în construcția rimei *ceti/scri* pentru a da un aer familiar poeziei.

2.3. Dimensiunea istorică a rimei. Valențe stilistice pot rezulta şi din introducerea dimensiunii istorice[6], alături de cea teritorială şi social-culturală, prin introducerea de neologisme sau împrumuturi din alte limbi. Poet erudit, Ion Pillat utilizează frecvent neologismul în poezia sa. Neologisme se identifică şi în construcția rimei, în volumul *Eternități de-o clipă*, în poezia *Rodis*: *apoteoze/metamorfoze*, pentru a reliefa măreția zeiței; *firmament/ fosforescent*, *necropole/cupole* în poezia *Cithera II*, pentru a ilustra frumusețea cetății; *fosforescent/occident* în poezia *O voce la prora triremei* pentru a

[5] Mancaş 1991: 102.
[6] Mihăilă 2001: 83.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

imagina forma vasului. În poezia *XV* din volumul *Scutul Minervei*, întâlnim în construcția rimei *armonios/unduios/misterios*, neologisme folosite în prezentarea grațiilor din Helicon. În poezia *Veneția* (*V.P.*) întâlnim neologismele *portal/fanal* pentru a ilustra frumusețea Veneției și în mod special a carnavalului. În volumul *Amăgiri* mai întâlnim perechile: *mimozii/matrozii* (*Departe*), *Nord/fiord* (*Pribegie*), *proră/aurora* (*Pornire*), *mateloții/ piloții*, iar în *Visări păgâne* găsim *sirenă/carenă* (*Scoicile tritonilor în depărtare*), *mare/barbare*, *delfini/marini* (*O voce pe prora triremei*), care conturează tabloul navigatorului din timpuri mai vechi: marinari, soldați în serviciul marinei militare, partea din față a navei, corabia cu trei rânduri de vâsle dispuse pe trei niveluri diferite, zeități marine cu bust de om și coadă de pește, întâlnite și în titlurile poeziilor.

Un împrumut slav rar utilizat este *paing* pentru păianjen în rima *ating/paing* din volumul *Pe Argeș în sus*, iar în poezia *Dosoftei Mitropolitul* din volumul *Bătrânii*, se utilizează cuvântul slav *metoc* pentru rima cu locuțiunea adjectivală *din loc în loc*. Din turcă provine cuvântul *mahon* din rima *mahon/zvon*, în volumul *Limpezimi*. Din aceeași limbă provine și cuvântul *mahala*, folosit în rima cu substantivul stea în poezia *Biserica de altădată*, din volumul cu același titlu. Tot din limba turcă este folosit și cuvântul *nazâr* pentru a forma rima cu onomatopeea *bâr*, în poezia *Ursul lui Donici* din volumul *Bătrânii*. Cuvântul *gorgan* din poezia *Semănătorul* din volumul *Biserica de altădată*, provine din limba rusă, formă aleasă pentru a rima cu *bărăgan*. În același volum se utilizează forma *nătâng*, împrumut din limba slavă, pentru a realiza rima cu forma verbală *strâng*, în poezia *Fiul risipitor*. Cuvântul de origine germană, *hronici*, este folosit de poet în realizarea rimei cu numele propriu, Donici, în poezia *Ursul lui Donici* din volumul *Bătrânii*. De origine franceză este cuvântul *talisman* folosit în rima cu substantivul *an* în poezia *Ochelarii bunicii* din volumul *Pe Argeș în sus*. În poezia *Cucul din Valea Popii* este ales cuvântul de origine greacă, *egumen* pentru a rima cu adjectivul *rumen*, în același volum.

Elementele prozodiei constituie o incursiune în timp deoarece reușesc să pună în lumină valoarea latentă a unor cuvinte din vocabular, indiferent de proveniența lor.

3. Expresivitatea versului alb

Dat fiind faptul că o pătrime din poeziile lui Pillat au rime imperfecte, sau chiar unele dintre ele nu au rimă, se remarcă că poetul este îndrăgostit atât de tradiție cât și de modernitate. La granița cu modernitatea există poezii în care versurile albe sunt așezate diferit în pagină, cum sunt: *XII Noapte pe stepă* (*E.C.*), sau *Vrajă* (*L.*), iar în alte poezii, versurile lungi alternează cu cele scurte, precum în *Elegie în toamnă*, *A doua elegie* (*C.V.*), *Narcis* (*G.Z.*), *Timpul* (*A. în S.*).

Văd pe Narcis,
Dar ca-ntr-un vis
La orișice mișcare ce, doritor, o fac,
Sfios
El piere-n lac...
Și nu mai văd nimic
În umbră...
Narcis (*G.Z.*)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Expresivitatea versului alb demonstrează că la Pillat sunt create valori pornind de la versul amplu, precum în volumul *Bătrânii*, până la versurile scurte din volumele *Caietul verde* sau *Grădina între ziduri*, importante în a ilustra prin expresia elegiacă, de tip clasic, încântarea melancolică.

Analizând cuvintele din rime dintr-o perspectivă socio-culturală am identificat expresivitatea și uneori chiar valori stilistice din domenii diferite de la nume proprii, toponime, hidronime până la termeni din navigație sau denumirea unor materii. Altă dimensiune din registrul comunicării poetice, care aduce valori stilistice rimei, este folosirea regionalismelor și a neologismelor puse în relație cu celelalte elemente ale vocabularului.

BIBLIOGRAFIE:

Chevalier, Gheerbrant 1995 = Jean Gheerbrant, Alain Chevalier, *Dicționar de simboluri, I-III*, București, Editura Artemis.

Cistelecan 2000 = Alexandru Cistelecan, *Celălalt Pillat*, București, Editura Fundației Culturale Române.

Giurgiu 1980 = Felicia Giurgiu, *Motive și structuri poetice*, Timișoara, Editura Facla.

Cornițã 1995 = Georgeta Cornițã, *Manual de stilistică*, Baia-Mare, Editura Umbria.

Coteanu 1990 = Ion Coteanu, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, Editura Științifică.

Grecu 2002 = Victor V. Grecu, *Limba Română Contemporană*, Sibiu, Editura Alma Mater.

Magheru 1998 = Paul Magheru, *Spațiul stilistic*, Reșița, Editura Modus.

Mancaș 1983 = Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc în secolul al XIX-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Mancaș 1991 = Mihaela Mancaș, *Limbajul artistic românesc în secolul XX (1900-1950)*, București, Editura Științifică.

Manolescu 2002 = Nicolae Manolescu, *Despre poezie*, Brașov, Editura Aula.

Manolescu 2003 = Nicolae Manolescu, *Poeți moderni*, Brașov, Editura Aula.

Mihăilă 2001 = Ecaterina Mihăilă, *Limbajul poziei românești neomoderne*, București, Editura Eminescu.

Oancea 1998 = Ileana Oancea, *Semiostilistica*, Timișoara, Editura Excelsior.

Vianu 1968 = Tudor Vianu, *Studii de stilistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Vianu 1986 = Tudor Vianu, *Scriitori români din secolul XX*, Antologie, postfață și bibliografie de Mihai Dascal, București, Editura Minerva.

RIME CAPACITY IN ION PILLAT'S POETRY

Abstract

Rime is the figure that makes the lexical units from the each final line to be similar thanks to the homophony of last accented syllabls. Ion Pillats expresivity rime is made by surprinsing associations because connected words from different sphere, like social-cultural ramification, teritorials ramification or historical ramification.

Universitatea "Lucian Blaga", Sibiu
Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic
Calea Dumbrăvii, 34, Sibiu
luciamara2002@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ANGLICISMELE ÎNTRE DILETANTISM ŞI MANIPULARE

ANABELLA-GLORIA NICULESCU-GORPIN

Este de netăgăduit actuala transformare a limbii române sub presiunea unei serii de influenţe lingvistice şi culturale, în special cele determinate de limba engleză percepută ca limbă *franca* şi de cultura anglo-saxonă. Unele studii de specialitate[1] au încercat să descrie aceste influenţe şi să observe care nivele ale limbii sunt cele mai afectate, remarcând abundenţa anglicismelor – gratuite sau nu, propunând sau nu adaptarea lor fonetică sau morfologică, încercând sau nu să ofere soluţii pentru normarea acestor cuvinte noi.

Articolul de faţă intenţionează să analizeze acest fenomen dintr-o altă perspectivă, pragmatică, oprindu-se numai asupra anglicismelor folosite în limba română în cadrul discursului publicitar, în special în conţinutul unor reclame cu preponderenţă din mediul audiovizualului.

1. Consideraţii teoretice

1.1 Scopul cercetării. Prin analiza de la punctul 2. în cadrul căreia ne vom opri asupra câtorva exemple preluate din media românească (datorită lipsei de spaţiu nu vom analiza decât câteva exemple pe care le considerăm reprezentative pentru întreg corpusul) vom încerca să aflăm motivele care, după părerea noastră, ar putea sta la baza folosirii excesive a anglicismelor.

Ipoteza de la care plecăm şi a cărei validare o căutăm prin analiza noastră este aceea că folosirea anglicismelor în limba română actuală, mai ales în limbajul publicitar, evidenţiază existenţa unui continuum de utilizări care sunt delimitate la un pol de diletantism, iar la celălalt de încercarea de a manipula şi / sau persuada cumpărătorul.

1.2 Anglicismele în limba română. Fără a ne opri cu precădere asupra descrierii amănunţite a influenţei limbii engleze asupra românei actuale, acest subiect fiind dezbătut pe larg atât în studii de specialitate cât şi în sfera publică, vom menţiona doar că această influenţă s-a accentuat în perioada postcomunistă datorită unor factori de natură politică, economică şi socială.

Printre aceştia, vom aminti dezvoltarea de noi tehnologii şi noi domenii cum ar fi cel bancar, al economiei de piaţă, şi poate mai ales cel al tehnologiei informaţiilor. La nivel

[1] S-au scris nenumărate articole şi cărţi pe tema anglicismelor în ultimele două decenii. Trimiterile bibliografice au doar scop ilustrativ şi nu sunt nicicum exhaustive. Vezi Avram 1997, Sala Rădulescu 2007; Stoichiţoiu-Ichim 2001, 2005, 2006, Zafiu 2002 .

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

economic, un factor important este existența unor relații economice și politice mult mai strânse cu lumea anglo-saxonă și a folosirii limbii engleze în domeniul afacerilor și nu numai. Integrarea României în structurile nord-atlantice și în Uniunea Europeană, precum și emigrația reprezintă factorii complecși care au contribuit la extinderea statutului de limba *franca* a limbii engleze.

Printre efectele imediate ale acestei stări de fapt se numără și apariția unor noi referenți care trebuiau numiți. În acest caz, soluția era fie un împrumut direct din engleză, fie traducerea termenilor atunci când acest lucru este posibil. Totuși, termeni precum *hacker* sunt imposibil de tradus, parafraza, prea lungă de altfel, fiind de fapt o definire a termenului: „Persoană care încearcă să obțină acces neautorizat la un computer sau la datele deținute de acesta"[2]. Bineînțeles că într-un context precum *iPad, spart de hackeri în 24 de ore*[3] nu s-ar putea folosi parafraza pentru că titlul și-a pierde din concizie, nu ar mai atrage atenția cititorului și și-ar pierde funcția de informare: *iPad, spart de persoane care încearcă să obțină acces neautorizat la datele deținute de acesta în 24 de ore*. O asemenea formulare este total neavenită și nu ar putea să apară nici măcar în corpul articolului din presă.

Aceste împrumuturi masive se observă nu numai în domenii specializate, ci și în vocabularul comun (în secțiunea dedicată analizei propriu-zise ne vom referi mai pe larg la acest fenomen), efect al folosirii tot mai frecvente a limbii engleze în viața de zi cu zi.

Îmbogățirea lexicală prin împrumut nu poate fi decât benefică în condiții optime sau normale. Totuși, la momentul actual se observă din ce în ce mai des o folosire excesivă, uneori neavenită și total gratuită a anglicismelor, mai ales în discursul publicitar.

În cele ce urmează vom încerca să găsim o explicație plauzibilă acestui fenomen, plecând de la premise desprinse pe de o parte din teoriile referitoare la persuasiune și manipulare, iar pe de altă parte din Teoria relevanței.

1.3. Persuasiunea și teoria relevanței. Importul masiv de anglicisme în limba română actuală, deseori total gratuit, poate avea mai multe explicații, una dintre acestea fiind că, de fapt, ne aflăm în fața unor cazuri de diletantism, că emițătorul (fie el autor de articol, de reclamă sau pur și simplu utilizator al limbii române într-un context personal) fie nu știe cum să traducă un anumit termen, fie îl folosește din teribilism, fie pur și simplu îl găsește mai *la îndemână* (sic!).

Deși aceste explicații par plauzibile, după cum am arătat încă de la început în articolul de față ne propunem să investigăm ipoteza conform căreia utilizarea excesivă a anglicismelor nu reprezintă doar un caz de diletantism, ci că de fapt ne aflăm în fața unui continuum de utilizări mărginite la un capăt de diletantism, iar la celălalt capăt de folosiri intenționate menite, în cazul discursului publicitar, să atragă atenția și să persuadeze/ manipuleze posibilul cumpărător.

Pentru că scopul acestui articol este acela de a analiza motivația pentru care anumite anglicisme sunt folosite în reclamele, vom reaminti doar câteva lucruri referitoare la persuasiune[4] și vom schița o posibilă diferențiere între persuasiune și manipulare pe baza conceptului de intenție[5].

---

[2] MDA 2002: 593.

[3] Ttitlu de articol în EVZ.

[4] Pentru o descriere mai amănunțită a definiției pe care o adoptăm în articolul de față vezi Niculescu-Gorpin 2007, 2009 a,b.

[5] Bratman 1987, 1990.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

După cum am mai arătat[6], deşi diferiţi autori propun teorii diferite prin care încearcă să definească ce este persuasiunea şi care sunt mecanismele ei de funcţionare, toate au în vedere două elemente principale: atitudinile şi convingerile (*beliefs*).

Intenţia primară a oricărui tip de comunicare ostensivă[7] este aceea de a oferi informaţii. În cazul discursului publicitarl, mai ales al reclamelor, natura exactă a intenţiilor emiţătorului este destul de greu de stabilit. Astfel, discursul publicitar poate avea ca scop informarea clienţilor/cumpărătorilor, dar tindem să credem că acest tip de intenţie nu este unul major, ci doar adiacent. Intenţia primară este aceea de a persuada, adică de a schimba atitudinile şi convingerilor receptorilor în scopul de a le schimba comportamentul[8], în cazul de faţă de a cumpăra unul sau mai multe produse.

Ambele fiind mijloace de influenţare, o separare clară a persuasiunii de manipulare sau *vice versa* este aproape imposibilă şi, deseori, singurele trăsături diferenţiatoare sun natura intenţiilor emiţătorului şi scopul pentru care acesta încearcă să influenţeze un anumit public. Din această perspectivă, putem afirma că manipularea poate fi definită ca metodă de influenţare determinată de o intenţie ascunsă, care nu îi `este comunicată direct publicului şi care, în unele contexte, poate să fie negativă. Astfel, intenţia de a comunica informaţii este doar *pretextul* comunicării, nu şi scopul acesteia,[9] iar emiţătorul încearcă să îşi ascundă această intenţie prin informaţiile pe care le transmite.

În reclamele sunt prezente atât intenţia informativă, cât şi cea de persuadare/ manipulare şi se întrepătrund, făcând destul de dificilă o demarcaţie clară. Scopul de bază al reclamelor nu este acela de a-i informa pe clienţii, ci de a-i determina pe potenţialii compărători să achiziţioneze anumite produse, intenţia de a modifica atitudinile şi convingerile cumpărătorilor fiind una vădită, neputând fi ingorată. Pentru a manipula/ persuada, realizatorii de reclame se folosesc de imagine, de muzică, de informaţii şi de cuvinte. Şi astfel, ajungem la problema anglicismelor şi ne întrebăm de ce sunt atât de frecvente.

Ascund oare aceste anglicisme şi altceva, poate o intenţie de a atrage cumpărătorul, de a-l persuada/manipula sau ne aflăm în faţa unor simple exemple de diletantism?

După cum am arătat şi mai sus, răspunsul nostru (susţinut de analiza din secţiunea următoare) este că probabil ne aflăm în faţă unui cotinuum de cazuri mărginite la un capăt de diletantism şi la celălalt de anglicisme folosite cu scopul de a persuada/manipula, de a modifica atitudinile şi convingerile publicului în scopul de a le modifica comportamentul.

Modificare atitudinilor necesită patru paşi: publicul trebuie (i) să fie expus mesajului, (ii) să fie atent la mesaj, (iii) să înţeleagă mesajul şi (iv) să îl accepte[10]. În momentul în care aceste etape sunt complete, se poate vorbi de o schimbare a atitudinilor. Pentru a schimba şi comportamentul publicului, este necesară şi îndeplinirea ultimilor doi paşi:

---

[6] Niculescu 2007, 2009a, 2009b.

[7] Pentru mai multe detalii privind comunicare ostensivă vezi, de exemplu, Sperber & Wilson 1986/1995, Wilson 2004, Wilson & Sperber 2004.

[8] Zimbardo & Leippe 1991.

[9] Am putea să dezbatem ideea conform căreia în cadrul oricărei situaţii de comunicare ne aflăm în faţa unui sume de intenţii şi că orice vorbitor poate avea şi alte intenţii în afară *de intenţia informativă* şi *intenţia comunicativă*, însă în articolul de faţă nu vom intra în asemenea speculaţii teoretice care doar ne-ar deturna de la scopul lucrării, acela de a analiza folosirea anglicismelor în limbajul publicitar românesc actual.

[10] Zimbardo & Leippe 1991: 129, 136, 137.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(v) retenția noii atitudini și (vi) manifestarea ei prin / în comportamentul dorit.[11] Cei mai importanți pași sunt înțelegerea și acceptarea mesajului în urma cărora se pot modifica atitudinile.

Vom folosi în analiza noastră câteva concepte specifice teoriei relevanței[12], printre care cel de stimul ostensiv-inferențial care poate fi definit ca acel stimul menit să atragă atenția receptorului. Necesitatea acestui stimul este evidentă: în lipsa lui, publicul, al cărui sistem atitudinal este bombardat zilnic de mii și mii de informații persuasive/ manipulative, nu ar fi atent la mesaj. Prezența unui stimul ostensiv-inferențial atrage atenția publicului care, probabil, va procesa mesajul.

Din această perspectivă, anglicismul este definit ca un stimul ostensiv-inferențial menit să atragă atenția publicului asupra mesajului conținut de reclama. Curgerea firească a mesajului este *„ruptă"* de folosirea anglicismului, de cele mai multe ori neadaptat; mesajul atrage atenția, iar publicul-țintă îl poate procesa și înțelege, pași în urma cărora mesajul poate produce efectele scontate, adică îi poate face pe consumatori să cumpere anumite produse / servicii etc.

2. Anglicismele între diletantism și manipulare. O scurtă analiză

În încheierea secțiunii precedente am afirmat că anglicismul este perceput în cadrul analizei noastre ca un stimul ostensiv-inferențial menit să atragă atenția publicului-țintă asupra mesajul publicitar. Plecând de la aceste considerente vom încerca în cele ce urmează să testăm, prin câteva exemple culese din reclame, dar și din discursul publicitar (mai precis din reviste mondene), ipoteza de la care am plecat: folosirea atât de frecventă a anglicismelor în mesajul publicitar pune în evidență existența unui continuu delimitat la un capăt de diletantism /teribilism, iar la celălalt de dorința de a atrage atenția consumatorului, dorința de *a sparge* curgerea normală a mesajului.

Pentru început vom da câteva exemple[13] pentru a ilustra ce înțelegem prin folosiri ale anglicismelor ce se încadrează în sfera diletantismului.

(1) Obții **un outfit** de ocazie (TV Mania);
(2) Totul depinde de **timing** (Target);
(3) Doar **un cover** modest (Time Out);.
(4) Cu ochii la viitor, iată cum s-ar putea numi pagina de **beauty trend** (Look!);
(5) O croială modernă, perfectă pentru ținute **city cool.** (Look!);
(6) Sala Mare a Teatrului Național a găzduit Gala Wella, un show complet de **hairstyling.** (Look!);
(7) Față de anul trecut, se poate constata o ușoară creștere pe segmentul de electronice și în special produse **built-in.** (BIZ)
(8) Alături de Kate Moss, Sarah e o **trendsetteriță** veritabilă. (Look!);

[11] Zimbardo & Leippe 1991: 129, 136, 137.
[12] Pentru o descriere mai amănunțită a acestei teorii vezi Niculescu-Gorpin 2007, 2009a, 2009b, 2009c, Sperber & Wilson 1986 / 1995.
[13] Unele din exemplele culese din reviste se datorează Georgianei-Andreea Șovar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Considerăm exemplele de mai sus elocvente pentru ipoteza conform căreia o mare parte dintre anglicismele folosite în limba română actuală se datorează neştiinţei (autorul nu ştie cum să traducă un anumit termen), teribilismului sau pur şi simplu din comoditate (anglicismul este mai *la îndemână*). Oricare ar fi motivele reale, folosirea acestor termeni este total gratuită, în limba română existând cuvinte sau parafraze care să redea sensul anglicismului, sau chiar ar face textul mai inteligibil şi mai informativ. Spre exemplificare, ne vom opri asupra (1-8) şi vom propune o versiune care să nu conţină anglicisme.

(1') Obţii **ţinută** de ocazie;
(2') **Toate lucrurile trebuie făcute la timpul lor**[14];
(3') Doar **o copertă** modestă;
(4') Cu ochii la viitor, iată cum s-ar putea numi pagina dedicată **tendinţelor din lumea cosmeticii** ;
(5') O croială modernă, perfectă pentru ţinute **moderne de oraş**;
(6') Sala Mare a Teatrului Naţional a găzduit Gala Wella, un show complet dedicat **artei coafurii.**
(7') Faţă de anul trecut, se poate constata o uşoară creştere pe segmentul de electronice şi în special produse**le incorporabile.**
(8') Alături de Kate Moss, Sarah e o **formatoare de curent/opinie [în domeniu modei, etc.]** veritabilă.

În cazul în care aceste utilizări ar fi folosite pentru a atrage atenţia cititorilor, acestea ar putea funcţiona ca stimuli ostensivi-inferenţiali, însă ar îngreuna procesarea mesajului, ar cere un efort de procesare suplimentar care, dacă ar fi depus, nu ar produce efecte cognitive pozitive, ducând la scăderea relevanţei mesajului[15]. Dacă, prin mesajul său, emiţătorul ar vrea să modifice atitudinile cititorilor, este foarte posibil să nu reuşească pentru că, prin folosirea excesivă a anglicismelor, textul devine destul de dificil, mai ales pentru un necunoscător de limba engleză, iar cititorul s-ar putea să îşi piardă atenţia şi să nu mai proceseze mesajul deloc.

La polul opus se află exemple din reclame în care folosirea anglicismelor este intenţionată şi are ca scop atragerea publicului-ţintă.

(9) Kika, nr. 1 în amenajări pentru **living**! (reclamă care a împânzit panourile publicitare pentru o perioadă în 2009 în Bucureşti)

În (9) se putea folosi un alt cuvânt, cum ar fi, de exemplu, *sufragerie*. Ce a câştigat Kika folosind anglicismul *living*?

În primul rând, anglicismul atrage atenţia şi, datorită poziţiei finale a cuvântului, toată informaţia pe care acesta o actualizează rămâne în memoria de scurtă durată a cititorului, fiind ultimul element procesat în interpretarea mesajului. În al doilea rând, în funcţie de

[14] Textul original pare a fi o traducere incorectă din limba engleză. Propunem o altă traducere.
[15] Pentru o discuţie mai amplă a termenilor *efort de procesare* şi *efect cognitiv pozitiv*, precum şi a importanţei lor în cadrul Teoriei Relevanţei, vezi, de exemplu, Niculescu-Gorpin 2007, 2009, Sperber & Wilson 1986 / 1995.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cine citește reclama, procesarea mesajului poate conduce la efecte cognitive diferite. De exemplu, pentru un vorbitor de limba engleză, cuvântul *living* poate fi asociat cu mai multe elemente decât, să spunem, cu cele pe care o *sufragerie* tipic românească le-ar fi creat. Pe de altă parte, pentru un necunoscător de engleză (deși tindem să credem că la ora actuală chiar și cei care nu cunosc limba engleză au o anumită reprezentare a conceptului de *living*) folosirea anglicismului l-ar putea determina să se oprească și să se gândească la ce anume se referă reclama. Astfel, se poate observa că în cazul acestui exemplu, folosirea anglicismului este un element cu ajutorul căruia se încearcă intenționat atragerea publicului-țintă pentru a-i determina un anumit comportament – un drum la Kika și, poate, niște cumpărături.

(10) Numai în data de xxxx, gratuit **box-ul** de colecție! (Ziarul ***Adevărul***, reclamă la Radio Europa FM, text modificat de mine A.G.N.G. pentru a evidenția folosirea anglicismului)

Exemplul de mai sus se înscrie, ca și (9), în seria anglicismelor folosite în scopul de a persuada/manipula publicul-țintă. În locul anglicismului aproape barbar (mai ales ca substantivul *box* există și în limba română, dar are alte sensuri), se putea folosi, de exemplu, *cutie*. O simplă accesare a paginii de Internet a ziarului Adevărul ne arată că soluții ar fi existat:

(11) „Pachetul de față conține **box set-ul** complet cu 8 DVD-uri și **supracopertă** de carton pentru colecționarea DVD-urilor."[16]

Este interesant faptul că în (11) *box-ul* devine *supracopertă*, dar apare *box set-ul*, un anglicism total gratuit și care în (11) creează un pleonasm: *box set* înseamnă chiar o cutie în care ai setul complet de DVD-uri!

Folosirea *box* în exemplul (10) este intenționată și este determinată pe de o parte de tipul mesajului (reclamele radio sunt foarte scurte și deci trebuie să comprime multă informație), iar pe de altă parte anglicismul apare ca un stimul ostentiv-inferențial menit să atragă atenția ascultătorului. Ca și în (9), procesarea cuvântului *box* poate crea diferite efecte cognitive pozitive ce pot determina un posibil cumpărător dacă nu sa achiziționeze produsul, măcar să se intereseze ce e cu el. Mai mult, toată construcția *gratuit box-ul de colecție* este intenționat folosită pentru a persuada/manipula publicul-țintă pentru că, în general, cumpărătorii sunt atrași de ofertele care conțin și un obiect gratuit.

Ultimele două exemple situează folosirea anglicismelor la polul opus diletantismului: sunt ilustrații clare ale folosirii intenționate a anglicismelor ca stimuli ostensivi-inferențiali meniți să atragă publicul-țintă în încercarea comercianților de a modifica atitudinile și mai apoi comportamentul posibililor cumpărători.

În încheierea analizei noastre succinte, ne vom opri asupra unor situații în care folosirea anglicismelor se situează undeva de-a lungul continuumului demarcat la un pol de diletantism și la un altul de folosiri intenționate menite să persuadeze/manipuleze.

[16] ADV.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(12) Vă oferim o lună de **freez** (comunicare personală)

În (12) ne aflăm în faţa unui anglicism folosit nu atât pentru a manipula/persuada sau din necunoaştere, ci datorită faptul că emiţătorul foloseşte cuvântul foarte des în engleză. Avem deci de a face cu un transfer din limba-sursă în limba-ţintă, transfer care ar putea fi explicat cu ajutorul Teoriei relevanţei, mai exact analizând factorii care influenţează efortul de procesare, însă această încercare de a explica prezenţa anglicismelor face obiectul altui studiu[17]. Pentru moment, vom menţiona doar că în loc de *freez* ar fi trebuit să apară *îngheţare* (traducerea mot-a-mot) / *suspendare a abonamentului*. Considerăm că în exemplul (12) folosirea anglicismului poate îngreuna mesajul în cazul în care receptorul nu cunoaşte limba engleză.

Folosirea anglicismului *guest pass-uri* în (13) are aceeaşi cauză ca cea din (12), însă dorim să subliniem faptul că, dacă în situaţii personale asemenea folosiri pot fi scuzate, în cazul în care mesajul se adresează publicului larg anglicismele de acest tip vor îngreuna de cele mai multe ori procesarea mesajului, fără a aduce, probabil, nicio informaţie nouă, care nu s-ar fi regăsit în construcţia românească *invitaţii pentru însoţitori* (traducerea mot-a-mot) / *acces gratuit pentru însoţitori*.

(13) Două **guest pass-uri** pe trimestru (din cuprinsul unei oferte de abonament)

3. Concluzii

Articolul de faţă a încercat să explice folosirea anglicismelor în limba română actuală, în special în cadrul discursului publicitar, plecând de la ipoteza conform căreia aceste folosiri evidenţiază existenţa unui continuum de utilizări care sunt delimitate la un pol de diletantism, iar la celălalt de încercarea de a manipula şi/sau persuada cumpărătorul.

Analiza noastră a evidenţiat faptul că anglicismele sunt folosite de cele mai multe ori gratuit, fiind inutile şi având ca efect imediat îngreunarea procesării mesajului, situându-se la polul marcat de diletantism (exemplele 1-8).

Există şi situaţii în care împrumuturile din engleză sunt necesare pentru că definesc realităţi noi apărute pentru care nu există un cuvânt în limba română. Echivalarea printr-un singur cuvânt este deci imposibilă, iar parafraza este prea lungă (vezi exemplu *hacker* mai sus). Aceste exemple se situează undeva de-a lungul continuumului a cărei existenţă am încercat (şi sperăm că am reuşit) să o evidenţiem.

Pe de altă parte, am arătat că în unele reclamele, anglicismele sunt utilizate intenţionat, în scopul de a modifica atitudinile şi mai apoi comportamentul posibililor cumpărători, adică cu intenţia de a-i persuada/manipula. Anglicismele devin stimuli ostensivi-inferenţiali şi atrag atenţia publicului-ţintă, contribuind direct la realizarea paşilor doi şi trei ai procesului de persuasiune (să fie atent la mesaj şi să-l înţeleagă).

[17] Niculescu- Gorpin 2010 (în publicare).

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Avram 1997 = Avram, Mioara. *Anglicismele in limba romana actuala*. Bucuresti, Editura Academiei Romane.

Bratman 1987 = M. E Bratman, *Intention, plans and practical reason*. Cambridge MA: Harvard University Press.

Bratman 1990 = M. E Bratman, *What is Intention?* în Cohen et al. 1990, p. 15-31.

Cohen et al. 1990 = P. R. Cohen, J. Morgan, M. E. Pollack (eds.), *Intentions in Communication*, Cambridge MA: MIT.

MDA 2002 = Micul Dicționar Academic, D-H, vol II, București, Editura Universul Enciclopedic;

Niculescu- Gorpin 2007 = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Relevance and the Perlocutionary Effect. The Case of the 2004 US and Romanian Presidential Debates*. University of Manchester: Manchester. Manuscris, teză de doctorat.

Niculescu-Gorpin 2009a = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Influența câtorva elemente retorice în înțelegerea și acceptarea discursului politic*, în „Lucrările celui de-al doilea simpozion internațional de lingvistică" București, Editura Universității din București, p. 575-584.

Niculescu-Gorpin 2009b = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *De ce **Eu** ? Pronumele personale în discursul politic*, în „Limba română: teme actuale", București, Editura Universității din București, p. 333-344.

Niculescu-Gorpin 2010 (în pregătire) = Anabella-Gloria Niculescu-Gorpin, *Use and Abuse of Borrowings in the Print media*, lucrare prezentată la *Interpreting for Relevance 2010*, Kazimierz Dolny, Polonia.

Sala Rădulescu 2007 = Marina Sala Rădulescu, *Despre adaptarea unor anglicisme în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", nr. 1/2007.

Stoichițoiu-Ichim 2001 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii romane actuale: dinamica, influenta, creativitate*, București, Editura ALL.

Stoichițoiu-Ichim 2005 = Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii romane actuale*, București, Editura All.

Stoichițoiu-Ichim 2006 = Adriana Stoichițoiu-Ichim , *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală, București*, București, Editura Universității din București.

Sperber & Wilson 1986 / 1995 = Dan Sperber & Deirdre Wilson, *Relevance: communication and cognition*. Oxford, Blackwell, and Cambridge, MA., Harvard University Press, Second Edition, 1995 (with preface), Oxford: Blackwell.

Ward & Horns 2004 = E. Ward & L. Horns, (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Oxford: Blackwell.

Wilson 2004 = Deirdre Wilson, *2 Unpublished Lectures*, Pragmatics online Course London, University College London.

Wilson & Sperber 2004 = Deirdre Wilson, & Deirde Sperber, *Relevance Theory*, în Ward, E. & Horns. L. (eds.) *Handbook of Pragmatics*, p. 607-632. .

Zafiu, Rodica 2002. = Rodica Zafiu, *Anglicismele în Europa. România Literară*, nr. 37. 18 - 24 septembrie 2002.

Zimbardo & Leippe 1991 = Philip G. Zimbardo & Michael R. Leippe, *The Psychology of Attitude Change and Social Influence*, Philadelphia: Temple University Press.

SURSE:

ADV = Adevărul, Ediția online, http://www.cartile-adevarul.com/colectia-completa-dvduri-tom-si-jerry-p-80.html.

BIZ = BIZ, nr. 15, 2007.

EVZ = Evenimentul Zilei, ediția online, joi 24 iunie 2010, www.evz.ro.

Look! = Look!, nr. 46, ianuarie-februarie 2008.

Target = Target, nr. 15, 2007.

TV Mania = TV Mania, nr. 2 (484), 14 ianuarie, 2008.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

ENGLISH BORROWINGS IN THE LANGUAGE OF ADVERTISING: DILETTANTISM OR MANIPULATION?

Abstract

The present article analyses the case of English borrowings present in Romanian, especially in the language of advertising, trying to test the hypothesis according to which there is a continuum of cases in which such borrowings occur, ranging from dilettantism to clear cases where such occurrences are purposely used in an attempt to persuade/manipulate possible buyers.

It has been shown that it is impossible to establish a clear-cut distinction between persuasion and manipulation and that defining the type of intention that underlies an attempt to influence an audience may be a helper in such an endeavour. Persuasion is understood as the attempt to change one's beliefs, attitudes, and ultimately one's behaviour and it involves six steps. The fulfilment of the first four leads to attitude change: hearers must be exposed to a message, pay attention to it, understand it and accept it. Two more steps are needed for ultimate persuasion to be fully achieved through behaviour change: retention of the new attitude and its translation into the expected behaviour (Zimbardo & Leippe 1991).

English borrowings can be seen as *ostensive-inferential stimuli* that direct the addressees' attention towards a particular form of communication, here advertisements. Without a strong ostensive-stimulus, possible buyers would not necessary be attracted by a particular influence attempt when they are daily bombarded by thousands of such attempts. Therefore, English borrowing can be a very persuasive tool in the hands of a good advertising designer!

In Section 2 several examples were discussed in order to test the initial hypothesis. My analysis has suggested that English borrowings are used in a continuum of cases raging from dilettantism such as those under (1-8) collected from fashion magazines (ultimately covered ads) to intentional uses (9-10) specific to advertising, the latter targeted at possible buyers who might be persuaded/manipulated.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
anabellaniculescu@hotmail.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

MENȚIONAREA SURSEI ÎN PRESA SCRISĂ ROMÂNEASCĂ. CLASIFICĂRI ȘI SEMNIFICAȚII

MIHAELA POPESCU

1. Obiective

Lucrarea se înscrie în preocupările noastre anterioare, dedicate problemelor citării în presa scrisă românească și adâncește cercetările întreprinse în articolul *Gestionarea citatelor în presa scrisă românească. Problematica surselor*[1]. Am realizat o descriere a surselor, precum și o clasificare a acestora și a modurilor în care sunt menționate, ca rezultat al strategiilor desfășurate de către jurnalist pentru a obține un anumit efect asupra cititorului. Astfel, actuala abordare vine în completarea prezentării din lucrarea amintită și propune un criteriu suplimentar de clasificare a surselor, prezentat în detaliu, și anume criteriul *credibilității*, scoțând în evidență relevanța acestuia în planul receptării.

2. Repere terminologice

În terminologia jurnalistică sursa este, în primul rând, *instanța informatoare*, furnizoare a unei știri, instanță care poate să devină sau nu *sursă citată*. În această lucrare, ca de altfel în toate articolele dedicate fenomenului citării în presa scrisă, am considerat *sursa* ca fiind *instanța emitentă* a componentului inserat (indiferent dacă ne referim la exemple de citare din vorbirea directă, indirectă sau dacă este vorba despre o formă de citare atipică). Prin urmare, semnificația pe care o acordăm termenului *sursă* se restrânge la aceea de *sursă citată*.

Pe de o parte, atunci când vorbim despre *sursă* ne referim la instanța producătoare a unei secvențe discursive, secvență translatată, prin intermediul vorbirii directe sau indirecte etc. în discursul-cadru, care aparține autorului articolului (emițătorului); aceasta este situația în care sursa este, de fapt *citată*. În aceste forme identificăm ceea ce putem numi *citarea de gradul întâi*.

Pe de altă parte, tot despre *sursă* vorbim și în cazul în care ne referim la instanța emițătoare a unei idei, a unui mesaj, a unei informații preluate de către autorul articolului și redactate de către acesta din urmă în formă proprie; în acest caz sursa, deși menționată, este mai mult *invocată*, decât citată (discursul său nefiind translatat în discursul

[1] Popescu 2008 b: 78-86.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

emițătorului nici în vorbire directă, nici indirectă, ci reluat doar în conținutul, nu și în litera lui). În această a doua situație, discursul inițial suferă transformări, amestecându-se cu discursul emițătorului până la a nu mai putea fi distins de acesta din urmă. Este cazul pe care noi îl numim citarea *de gradul al doilea*.

3. Importanța surselor

Pentru ca o informație să fie validă și să difuzabilă, este necesar ca ea *să poată fi atribuită unei surse cât mai credibile*. Scoțând în evidență acest aspect, același Tétu[2] arată că, într-o agenție de presă, cel mai important lucru nu este atât transmiterea știrii, cât cuplarea acesteia cu o sursă (autorul utilizează chiar un verb special *sourcer*). Așadar, din punct de vedere jurnalistic, dacă ai un eveniment, dar nu ai o sursă care să vorbească despre acesta, o instanță *martoră*, *implicată* sau un *specialist*, informația este compromisă. Mai mult, jurnalistul, are posibilitatea de a selecta, în scopul citării *anumite* surse[3], în defavoarea altora (aspect care nu poate fi verificat de noi doar pe baza materialelor scrise cercetate), precum și de a alege numărul acestora, lucru care poate fi relevant în desfășurarea unui demers argumentativ.

Chiar dacă modul de citare jurnalistic, diferă mult, prin rigorile specifice genurilor, cu alte moduri de citare (cum ar fi, de pildă, cel științific, academic), informația conținută în citatele cărora nu li se atribuie o sursă precisă, identificabilă, ar trebui să fie și cele mai puțin credibile. Dar, în mod paradoxal, acest lucru nu se întâmplă întotdeauna așa, iar acest lucru se explică prin faptul că există grade de receptare și pretenții diferite, public mai instruit sau mai puțin instruit, mai ușor sau mai greu de convins și / sau de manipulat. Cultul textului tipărit, ca garanție a veridicității și a autenticității există încă, mai ales în rândul publicului mediu și slab instruit (care este, în consecință, și cel mai puțin circumspect și speculativ). De asemenea, există și o mare varietate de discursuri de presă, în funcție de tipul de publicației și al articolului. Ca urmare, modul de atribuire a surselor diferă, gradat, de la „gurile rele spun că" (în tabloide sau în articolele cu subiect monden) la felul în care este menționată sursa într-un un articol informativ, politic, economic, etc. Precizăm faptul că, exemplele pe care ne-am sprijinit observațiile de mai jos nu a fost extrase din publicații de tip tabloid, convingerea noastră fiind că acestea din urmă se pretează unor parametri speciali de analiză, și nici din publicații (sau articole) pamfletare, precum *Academia Cațavencu, România Mare* etc.

4. Specificarea sursei. O posibilă ierarhie a credibilității

Teoretic, citarea fără menționarea exactă a sursei – însemnând numirea acesteia și / sau specificarea apartenenței sale socio-profesionale, politice etc., ar trebui să submineze credibilitatea respectivei știri. Spre deosebire de discursul științific, în care citarea cât mai exactă reprezintă o trăsătură specifică și o exigență, în presă lucrurile nu se petrec diferit. În general, în mintea cititorului se fixează în primul rând informația conținută în discursul inserat, sursa și formele citării situându-se pe un plan secundar. Pornind de la acest

[2] Tétu 2002.
[3] Stan 2004: 55.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

adevăr, jurnalistul își poate gestiona strategic modul în care menționează sursa ori simulează că o face.

Ca orice alt tip de discurs, discursul jurnalistic și, în speță, cel din presa scrisă, are un public-țintă, dar și destinatari colaterali *targetului*. Această masă a receptorilor este și ea stratificată din punct de vedere cultural și, de aceea, calitatea receptării variază în funcție de gradul de instruire al destinatarilor. Astfel, pentru un public relativ larg, importanța maximă o are știrea, și abia după aceea vin sursa, calitatea acesteia, credibilitatea etc. Așa se explică, de pildă, succesul tabloidelor. Pentru un alt segment de receptori, fie mai instruiți, fie interesați de un anumit tip de informație, menționarea exactă a sursei, precum și credibilitatea acesteia sunt importante și o validează. Oricum s-ar stratifica masa destinatarilor, modul de menționare a sursei poate fi utilizat ca strategie de influențare a receptării.

Nu se poate cere discursului de presă ca, atunci când recurge la citare, să fie la fel de riguros în menționarea sursei precum discursul științific. Se poate însă pretinde ca sursele să fie reale, identificabile de către destinatar, și verificate de către jurnalist. În articolul de față, vorbind despre credibilitatea sursei nu evaluăm girul moral (discutabil și care nu face obiectul preocupărilor noastre) pe care îl conferă știrii o anumită sursă la un moment dat, ci la modalitatea lingvistică prin care aceasta este numită, și care o poate face mai ușor sau mai greu de identificat.

În cele ce urmează, vom prezenta o posibilă ierarhie a modurilor de menționare a sursei în structurile citaționale, în raport cu rigurozitatea sau cu lipsa de rigurozitate pe care o denotă. S-au diferențiat două categorii mari, și anume categoria *surselor exacte,* respectiv, cea a *surselor vagi,* fiecăreia subsumându-i-se subclase diferite.

4.1. Sursa exactă. Am inclus sub denumirea de *sursă exactă* sau *identificabilă,* trei categorii distincte: sursa căreia i se specifică numele – sursa *personalizată*, sursa menționată astfel încât să fie potențial reperabilă, identificabilă ca individ, fiind notorie la un moment dat – sursa *nepersonalizată*, respectiv, sursa căreia nu i se indică numele, fiind *menționată prin mijloace figurative*.

4.1.1. Sursa personalizată. Evident, situația optimă este aceea în care sursa este citată în mod exact, specificându-i-se atât numele, cât și funcția pe care o ocupă, apartenența la o instituție, grup etc. În unele cazuri, numele sursei este succedat de apozițiile prin intermediul cărora se furnizează detalii despre poziția sau apartenența socială a acesteia (v. *infra,* ex. a), iar în altele, indicarea funcției sau apartenenței este succedată de apoziția reprezentată de numele propriu al sursei (v. *infra,* ex. b). În literatura domeniului se atrage atenția asupra faptului că această menționare detaliată a reperelor socio-profesionale ale sursei nu trebuie să se întâmple în mod repetat parcursul unui articol, întrucât îngreunează lectura. Pentru ilustrare, exemplele următoare oferă toate elementele necesare indicării exacte a sursei:

a) *Agenția meteorologică japoneză a lansat un sistem care permite anunțarea cutremurelor violente de pământ cu câteva secunde înainte ca acestea să aibă loc [...] „Termenul cel mai lung pe care îl poate furniza sistemul va fi de 20 și chiar și așa va fi un caz excepțional", susține* ***Makoto Saito, responsabil al Agenției Meteorologice***. (CB, 7 aug., 2006, p. 5)

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

b) ***Vicepreşedintele grupului socialist din PE, Hannes Swoboda**, a declarat, într-un interviu pentru RFI România, că suspendarea lui Băsescu „este o problemă internă."* (EVZ, 20 apr., 2007, p. 2) **(14)**

4.1.2. Sursă nepersonalizată. O varietate a formei exacte de numire a sursei este aceea prin care jurnalistul menționează sursa doar prin indicarea funcției pe care o ocupă sau al apartenenței acesteia la un grup. Totuşi, corelația între contemporaneitate şi celebritate trebuie făcută uneori (precizările de rigoare se fac în context, prin determinări de tipul *ex-, fostul*, etc.), altminteri sursa ar putea deveni irecognoscibilă.

Altminteri o sursă deja notorie într-un anumit domeniu (cel puțin la momentul apariției publicației), nu mai impune precizarea numelui:

a) *Şeful executivului a pozat [...] în garantul echilibrului şi stabilității României după „sancțiunea" aplicată de parlament președintelui țării. „România nu este într-o stare de blocaj – este guvernată şi guvernabilă. [...] Cred că românii şi-au câştigat dreptul de a merge pe acest drum al speranței", a sunat mesajul unui* ***premier*** *convins că vorbele sale vor fi desființate în talk-show-uri.* (EVZ, 20 apr., 2007, p. 5)

b) ***Liderul Uniunii Maghiare** a declarat, la o emisiune televizată, că Executivul ar putea suferi o remaniere după publicarea Raportului de țară al Comisiei Europene.* (A, 21 apr., 2006, p. 2)

Acestea sunt situații în care este nu numai suficient, ci şi mai relevant pentru mesajul transmis prin citat, ca emițătorul să pună accentul pe referințele socio-profesionale, şi nu pe numele sursei. Acest lucru se observă mai bine în exemplele în care dacă ar fi numită, sursa, nefiind notorie ca individ, nu ar spune nimic cititorului. Prin indicarea apartenenței sale la un anumit grup (clasă, instituție, partid etc.), ea poate fi virtual identificabilă. În aceste cazuri, deşi sursa citată este o persoană, ea reprezintă numai interfața, sursa reală fiind grupul, instituția în numele căreia vorbeşte:

> *„Este destul de greu să obținem ce dorim în această perioadă, pentru că există probleme cu lanțul de distribuție de pe piață", a declarat* ***un reprezentant al Picvue [Electronics Ltd.]****.* (CRT, 8 dec., 2003, p. 8)

4.1.3. Sursa indicată prin mijloace figurative

4.1.4. Sursa metaforizată. Unora dintre componentele citaționale inserate li se atribuie surse care nu reprezintă numele reale ale persoanelor respective, ci porecle sau renume (*luceafărul huilei, briliantul, zâna* etc.), create metaforic.

4.1.5. Sursa ironizată. Procedeul apare în articole puternic marcate subiectiv, cum sunt cele tip editorial, articole care prezintă un anumit clivaj spre discursul eseistic şi spre procedeele limbajului beletristic. În articolele de această factură, funcția persuasivă este susținută puternic de cea stilistică. În cazul de mai jos, deşi sursele sunt identificabile prin apartenență, aşa cum reiese din context, identitatea şi importanța acestora sunt anulate în alt plan, al interpretării, prin intermediul ironiei:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Din luna mai, în Palatul Victoria, ***niște băieți doldora de know-how****, înarmați cu laptopuri,* ***reuniți în Grupul de Lucru pentru Elaborarea Conceptului de Brand al României****, se dau de ceasul morții să ne vândă țara. S-o ambaleze cât mai iscusit și s-o dea cu profit maxim. [...] Ce e brandul? E marca, e ștampila pe care o aplici unui produs, fie el și o țară, încercând să sintetizezi ce are mai bun. Creezi și răspândești o imagine, un concept, "pozitiv, dar credibil", "unic și atractiv", cum spun* ***specialiștii Palatul Victoria.*** *Toate bune și frumoase, dar când , în noaptea de marți, la Taizé, o româncă din Iași îl înjunghia pe fratele Roger – un brand al ecumenismului – la București, "reprezentarea externă comprimată a specificului pozitiv al României" primea o lovitură năucioare.* (G, 19 aug., 2005, p. 1)

Așa cum se observă, prin ironie, atât sursa, cât mai ales discursul acesteia sunt trecute în derizoriu. Prin intermediul acestui procedeu, jurnalistul profită de poziția sa de formator de opinie și de cadrul discursiv care îi permite să și-o exercite (ne referim, aici, la tipul de articol), orientând astfel receptarea în direcția dorită de autor.

5. Sursa vagă

Ca și în cazul sursei exacte, sub denumirea generală, de *sursă vagă*, se pot include mai multe forme de menționare a acestei instanțe comunicative, discernabile în funcție de intenția cu care emițătorul a recurs la una sau la alta dintre acestea.

În sensul celor afirmate, putem spune că exemplul următor nu reprezintă, în niciun caz, un model de specificare a sursei:

Vasile Dâncu [...] este sceptic în ceea ce privește realizarea acestui puci. [...] ***Un alt lider clujean*** *susține că „Năstase are de partea sa majoritatea liderilor de filiale" și „nu este oportună punerea în discuție a excluderii sale din partid."* (EVZ, 11 mart., 2006, 7)

După cum se poate observa, fragmentul inserat între ghilimele poate fi autentic, real sau nu, în egală măsură. Nimic din context, niciun element nu garantează că, într-adevăr un lider de la Cluj a spus lucrurile respective. Nefiind numită, această sursă se sustrage oricărei responsabilități. La fel, este posibil ca fragmentul citat să aparțină chiar jurnalistului, fiind „deghizat" într-un citat din vorbirea directă. Cititorul consideră – și pe bună dreptate – că apariția ghilimelelor reprezintă garanția unui citat și ia în considerație conținutul acestuia și mai puțin credibilitatea sursei. Or, această normă este uneori încălcată în textele de presă, fapt asupra căruia am atras atenția într-un articol anterior[4].

5.1. Sursa protejată. O situație clară de citare a unei surse care nu este numită, pentru a fi protejată, ni-l oferă exemplele următoare:

a) Premierii român și bulgar s-au luptat pentru „îndulcirea" unor termeni ai Raportului Comisiei Europene. „Monitorizarea postaderare" este unul dintre ei, el fiind înlocuit cu „asistență", ***ne-au declarat surse oficiale****. Tăriceanu, vizibil iritat de devoalarea acestui plan, l-a corectat prompt pe Băsescu,*

[4] Popescu 2008 a: 475.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

susținând că Executivul european nu decisese încă o monitorizare pe un anumit domeniu. (RL, 26 sept., 2006, p. 2)

b) Președintele Traian Băsescu nu și-a înaintat demisia în cinci minute după votul parlamentarilor, ci o va face abia după ce va vedea hotărârea Parlamentului de suspendare a șefului statului publicată în Monitorul Oficial, au declarat pentru Jurnalul Național ***surse oficiale****.* (JN, 20 apr., 2007, p. 4)

c) Amenințați cu amenzi usturătoare pentru că stau de vorbă cu ziariștii, fotbaliștii „roș-albaștri" evită dialogul. Ei vorbesc [...] doar sub pretextul anonimatului. [...]„Arătăm ca o echipă resemnată", se plânge ***jucătorul care ni s-a confesat****.* (EVZ, 20 apr., 2007, p. 22)

d) Leul s-a depreciat ieri față de euro la 3, 3370 lei/euro [...] din cauza instabilității politice provocate de suspendarea președintelui României, a spus ***liderul unei bănci****. [...] „Tendința de apreciere a leului s-a oprit tocmai din cauza situației politice. Orice instabilitate politică duce la o reticență a investitorilor străini și chiar locali.", a spus* ***sursa citată.*** (JN, 20 apr., 2007, p. 13)

Trebuie făcută mențiunea că includerea unui exemplu sau a altuia în clasa sursei protejate se poate face în funcție de *natura* informației din componentul inserat precum și de *elementele* lingvistice din context, care pot da informații în privința acestei „protecții". Cum însă primul criteriu nu este unul de ordin lingvistic, nu ne vom opri asupra lui, cu atât mai mult cu cât este foarte posibil ca în unele cazuri, însuși semnatarul articolului să se afle în spatele așa-zisei surse, simulând protejarea acesteia.

În ceea ce privește cel de-al doilea criteriu, observăm, din exemple, că indiciile lingvistice legate de sursa protejată au expresii diferite. Ele se pot regăsi, de pildă, la nivelul verbului *dicendi* (ex. *s-a confesat*). Un alt un indiciu ar putea fi lipsa articolelor (*surse oficiale*), sensurile colective etc. De asemenea, atunci când sursa este menționată printr-un substantiv comun articulat enclitic, minima precizie reflectată de acesta este anulată în context prin articolul nehotărât al determinantului acestui substantiv (*liderul unei bănci*).

Precizăm că obscurizarea identității sursei se mai poate face și cu alte mijloace: uneori emițătorul recurge la inițiale pentru a indica sursa, însă această modalitate se înregistrează mai rar.

5.2. Sursa neimportantă. Se poate vorbi despre sursa neimportantă ca despre o varietate a sursei vagi. În această situație, emițătorul evită să numească sursa nu pentru a o proteja neapărat, ci pentru că nu este foarte important *cine* spune un lucru, ci *ceea ce* spune. De aceea, este suficient să se indice un domeniu (mai mult sau mai puțin restrâns) de apartenență socială, profesională sau politică a sursei. Este cazul exemplului de mai jos, extras dintr-un articol alcătuit în proporție semnificativă din citate, toate atribuite aceleiași surse, neindividualizate și nepersonalizate:

Nu mai puțin de 102 camere video cu radar vor supraveghea traficul rutier pe de DN$_2$ (București-Urziceni) și în20 de localități din județul Ialomița. „Este vorba despre

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

realizarea unui sistem complet de supraveghere și monitorizare a vitezei de deplasare a autoturismelor și a modului în care șoferii respectă culoarea roșie a semaforului în principalele intersecții din localități. Am început deja montarea primelor camere video, dar întregul sistem va fi funcțional în septembrie", ne-au declarat ***surse din poliție****. Oamenii legii au făcut o hartă cu principalele „zone negre" din județ, unde sunt înregistrate frecvent accidente rutiere grave. „Ca urmare, au fost montate camere video cu radar în localitatea Coșereni, în municipiul Slobozia, iar acum se lucrează la montarea camerelor pe porțiunea din DN_2, aflată în județul Ialomița, adică între localitățile Sinești și Giurgeni", au adăugat* ***sursele citate****.* (EVZ, 5 iun., 2006, p. 3)

Jurnalistul ar fi putut să transpună fragmentele aflate între ghilimele în vorbire indirectă, atâta timp cât sursa rămâne vagă. Dar, după cum se știe, citatul în vorbire indirectă nu are nicidecum același impact asupra cititorului și nu dinamizează textul, astfel că rezultatul, în cazul discutat, a fost o soluție de compromis între precizia (cel puțin teoretică) a reproducerii în vorbire directă și modul imprecis de a menționa sursa respectivelor fragmente de discurs citate.

5.3. Sursa anonimă. Menținerea anonimatului sursei, justificată subliminal prin apartenența ei la o masă din care teoretic, și receptorul face parte, este speculată în cadrul strategiilor de citare din presa scrisă. Atunci când urmărește redarea unei atmosfere, crearea efectului de real, jurnalistul reproduce în vorbire directă replicile unor persoane oarecare, din rândul maselor, cu care însă cititorul empatizează, precum în exemplele următoare:

a) *Tinerii își sună prietenii ca să se sfătuiască: „Bă, a picat Băsescu, ce facem?", întreabă* ***un student****.* ***Altul*** *zice că vără-su` din Irlanda voia să se întoarcă definitiv în țară, „dar dacă e suspendat Băse, cică* ***nu*** *mai vine".* (EVZ, 20 apr., 2007, p. 3)

b) *Fiecare își aranjează marfa și mai ascunde din nereguli. „Ia, mă, cântarul de pe gunoi că-i primarul, tu nu vezi?", șoptește agitată* ***o vânzătoare*** *vecină. Alături,* ***lumea*** *se interesează de evoluția politică și de problemele de sector. „Dar cu dispensarul din Caraiman ce mai faceți?", „Cum rămâne cu Piața Amzei?"* (EVZ, 20 apr., 2007, p.13)

Așa cum reiese din exemplele de mai sus, identitatea surselor este mai puțin importantă. Deși ele au un nume, jurnalistul nu îl menționează, important pentru acesta fiind faptul de a sugera că o anumită masă de oameni gândește într-un anumit fel.

5.4. Sursa inexistentă? Cele mai puțin credibile moduri de indicare a unei surse sunt cele de tipul *se pare, se crede, potrivit analiștilor.* Nu ne referim la cazurile în care acestea ar putea fi recuperate din context (unde s-ar regăsi, eventual, menționate exact). Din păcate, exemplele de acest fel abundă în articolele informative. Unor astfel de citări nu li se poate proba veridicitatea și, în consecință, nu sunt credibile. De altfel, într-o emisiune, Cristian Tudor Popescu afirma că, în lipsă de subiecte, presa *secretă* știri. Observăm proliferarea unor astfel de formulări (*cred analiștii*), precum și a structurilor reflexiv impersonale care substituie sursa și atragem atenția asupra inconvenientelor pe

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

care le implică astfel de procedee. Afirmațiile conținute în astfel de inserții citaționale, majoritatea, în vorbire indirectă, a căror sursă este vagă, pot fi suspectate (în anumite împrejurări), de a aparține chiar autorului articolului, exprimând de fapt, în forme disimulate, opiniile acestuia.

6. Concluzii

6.1. Teoretic, atribuirea secvenței citate unei surse cât mai precise și, în consecință, cu atât mai credibile, are impact direct asupra receptării. În acest sens, cercetătorii[5] au observat faptul că nu orice discurs are șansa de a deveni citat, de a fi reluat, translatat într-un nou context. Pentru a deveni sursă citată, trebuie să fie ori martor la eveniment, ori personaj implicat, ori specialist comentator. Se conturează, astfel, roluri diferite pe care le au sursele citate, și, implicit, categorii diferite în care acestea se plasează, pe care le vom discuta într-un articol special.

6.2. Atribuirea componentelor inserate, se realizează prin mijloace lingvistice variate, de la de la menționarea sursei în sensul propriu al cuvântului ce o desemnează, până la forme figurative.

6.3. Modul în care este menționată sursa, precis sau vag, în grade diferite și uzând de mijloace lingvistice variate se explică prin strategiile pe care le desfășoară jurnalistul, în funcție de obiectivele urmărite la nivelul receptării.

6.4. Aceste strategii vizează evidențierea sau trecerea în derizoriu a unei anumite informații, schimbarea opiniei publice prezumate, reorientarea acesteia etc. Atingerea obiectivelor respective depinde de gestionarea, de către jurnalist, a tuturor elementelor ce compun formele de citare, așa cum apar ele în discursul de presă (secvența inserată, verbul *dicendi* sau de tip *dicendi*, componentu-cadru).

6.5. Există situații în care, menționarea vagă a sursei nu corespunde neapărat unei strategii orientate spre influențarea receptării, reprezentând o necesitate de ordin deontologic, și anume atunci când sursa trebuie protejată.

Abrevieri:

A – Adevărul
C – Cotidianul
G – Gândul
CB – Compact București
CRT – Curentul
e.o. – ediția online
EVZ – Evenimentul zilei
JN – Jurnalul național
RL – România liberă

[5] Tătu: op. cit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOGRAFIE:

Coman 2001 = Mihai Coman (coord.), *Manual de jurnalism,* Iaşi, Editura Polirom.
Popescu 2008 a = Mihaela Popescu, *Citatul în titlu – o formă de partizanat în presa scrisă* în vol. *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică,* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 2008, p. 471- 479.
Popescu 2008 b = Mihaela Popescu, *Gestionarea citatelor în presa scrisă românească. Problematica surselor,* în *Language and Literature. European Landmarks of Identity*, Piteşti, 2008, p. 78-86.
Rovenţa-Frumuşani 1995 = Daniela Rovenţa-Frumuşani, *Semiotica discursului ştiinţific,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
Stan 2004 = Stan, Sonia Cristina, *Manipularea prin presă,* Bucureşti, Humanitas.
Tétu 2002 = Jean François Tétu *Les stratégies de la citation dans la presse,* în *Citation et détournement.* GRIMH - GRIMIA, Bron, France, pe http://archives.univ-lyon2.fr/191/1/tetu_strategies_citation.pdf.

L'INDICATION DES SOURCES DANS LA PRESSE ÉCRITE ROUMAINE. CLASSIFICATIONS ET SIGNIFICATIONS

Résumé

L'article se propose de continuer les préoccupations de l'auteur liées à la description des formes de la citation dans la presse écrite roumaine. On a analysé les diverses modalités linguistiques par lesquelles le journaliste indique les sources des citations employées. On est arrivé à la conclusion que, de ce point de vue, on peut parler d'une hiérarchie de la credibilité des sources, hiérarchie qui a des répercussions au niveau de la réception du message transmis par les citations respectives.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, 13
msmihaelap@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

COMUNICAREA CONFLICTUALĂ ÎN DEZBATERILE PARLAMENTARE

CARMEN-IOANA RADU

Pentru a ilustra conflictul verbal în dezbaterile parlamentare, am ales cinci stenograme, transcrieri deja existente ale unor dezbateri din Senatul României. Vom observa cum, în dezbaterile parlamentare, dezacordul funcționează la nivelul ideologiei de partid şi nu în mod direct la nivelul problemelor supuse dezbaterii. Într-o dezbatere se stabileşte mai întâi contradicția în raport cu partidul advers şi apoi se exprimă acordul sau dezacordul față de tema sau subiectul dezbaterii.

Vom vedea cum funcționează parametrii care modelează comunicarea interpersonală şi comunicarea conflictuală la nivelul dezbaterilor parlamentare. În mod evident, aceşti parametri se aplică într-un mod particular, iar unii nu funcționează.

În cele mai multe cazuri interlocutorii unei dezbateri parlamentare susțin idei opuse. Ei pot aparține aceloraşi grupuri sociale, însă gradul de intimitate dintre ei este redus. În cadrul acestui tip de discurs distanța socială sau gradul de apropiere nu sunt importante, apartenența la un partid politic fiind factorul determinant în generarea conflictului. Se poate observa că nu există dezbatere parlamentară în care participanții să nu se angajeaze într-un conflict verbal, chiar dacă conflictul este diferit ca intensitate.

În dezbaterile parlamentare întotdeauna se discută legi care trebuie aprobate sau respinse, în general probleme de interes național. Existența partidelor politice aflate în opoziție generează şi întreține în permanență conflictul verbal. În majoritatea cazurilor, în dezbaterile parlamentare se încearcă stabilirea unei ierarhii la nivel conversațional. Scopul este întrunirea unei majorități de voturi pentru aprobarea sau respingerea unei legi.

La nivelul dezbaterilor parlamentare conflictuale, există o relație de putere balansată între participanți (relație care acționează în virtutea condiției de parlamentar), aceştia adresându-se de pe poziții egale, diferite doar din punct de vedere ideologic. Raportul costuri / beneficii nu este întotdeauna echilibrat. „Fețele"[1] participanților la interacțiunea verbală pot fi atacate, iar consensul verbal este rareori atins.

În general în dezbaterile parlamentare atitudinea pe care o adoptă participanții se situează în zona non-cooperării, dar există şi dezbateri parlamentare, puține ca număr, în care atitudinea interlocutorilor este situată în zona acordului verbal.

*

[1] Concept care se referă la imaginea interactantului; vezi Brown şi Levinson 1987, teoria politeții.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

1. Comunicarea interpersonală și implicit și comunicarea conflictuală sunt modelate de o serie de parametri. În cazul comunicării conflictuale în dezbaterile parlamentare, acești parametri se aplică într-un mod particular, iar unii nu funcționează.

Trăsăturile de personalitate ale interactanților și *stilul comunicativ* al acestora sunt doi parametri individuali și depind de fiecare interlocutor în parte, atât în comunicarea conflictuală, în general, cât și în comunicarea conflictuală în dezbaterile parlamentare, în particular.

Autopercepția și perceperea celuilalt determină într-o mare măsură intensitatea conflictului. Modul în care interlocutorul se percepe pe sine și modul în care își percepe partenerii de dialog sunt două aspecte care diferă de la o interacțiune verbală la alta.

În dezbaterile parlamentare caracterizate prin prezența comunicării conflictuale, *capacitatea de automonitorizare* a participanților la schimbul verbal este ridicată, *emoția* se exteriorizează, însă nu într-un grad ridicat.

Alți parametri generali care modelează comunicarea conflictuală sunt *argumentația, agresivitatea* și *asertivitatea*. În dezbaterile parlamentare, deși agresivitatea verbală[2] este des întâlnită, gradul acesteia diferă în funcție de tema discutată și de miza interacțiunii verbale. Cu cât subiectul dezbătut este de mai mare interes, cu atât și gradul de implicare a participanților este mai mare. Vom vedea în ce măsură asertivitatea și argumentația influențează comunicarea conflictuală în dezbaterile parlamentare.

2.1. Prima dezbatere este cea consemnată în stenograma ședinței Senatului din 20 decembrie 2004. Tema discuției este asigurarea secretului votului și corectitudinea procedurii de vot.

Stenograma este reprezentativă pentru agresivitatea verbală care apare în discursul lui Corneliu Vadim Tudor. Intervențiile tribunului în dezbatere sunt mai multe, dar principalul conflict verbal apare la începutul ședinței și este direcționat către Gheorghe Flutur:

(1) Domnul Corneliu Vadim Tudor:
Domnule președinte,
Vă rog să îmi permiteți să vorbesc în numele unui grup parlamentar important, al treilea grup din Senat, cu 21 de senatori.
În timp ce domnul coleg Flutur vă roagă insistent să luați măsuri asiguratorii pentru secretul votului, Grupul parlamentar PRM vă mulțumește că vă gândiți la asigurarea acestui secret.
Până acum, ce ați făcut a fost bine, noi avem încredere că ați asigurat secretul votului care încă nu se desfășoară. *Cât despre valențele camerei de alături nu știu ce are ea în mod special, de ce nu holul de acolo, de ce nu liftul, de ce nu altceva ?! Ce este aceea, camera obscură ?! Pentru Dumnezeu !*

Locuțiunea adverbială cu valoare modalizatoare „în timp ce" creează o opoziție clară și marchează dezacordul vorbitorului față de acțiunea colegului său. Atitudinea vorbitorului este una de măgulire a președintelui Senatului: „până acum, ce ați făcut a fost bine" și de dezaprobare față de acțiunea lui Gheorghe Flutur, dezaprobarea care culminează cu o imprecație: „Pentru Dumnezeu!". Orice intervenție a lui C.V. Tudor are

[2] Pentru aspecte ale agresivității verbale în raport cu comunicarea conflictuală vezi Radu 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

loc pe tonul deja binecunoscut şi în majoritatea cazurilor interlocutorii acestuia sunt atacaţi. În intervenţiile lui C.V. Tudor recunoaştem strategii ale impoliteţii pozitive sau negative[3]. Cea mai frecventă este strategia disocierii de celălalt: „În timp ce domnul coleg Flutur vă roagă insistent să luaţi măsuri asiguratorii pentru secretul votului, Grupul parlamentar PRM vă mulţumeşte că vă gândiţi la asigurarea acestui secret".

În această dezbatere, spre final, conflictul verbal ia amploare, preşedintele de vârstă părăsind sala şi apostrofându-i pe cei prezenţi: „Domnule, uite ce se întâmplă. Dacă unii iau şi alţii nu iau, eu consider că această şedinţă trebuie ridicată."

(2) **Domnul Radu-Anton Câmpeanu:**
Domnule, uite ce se întâmplă. Dacă unii iau şi alţii nu iau, eu consider că această şedinţă trebuie ridicată, că nu maai... *(Discuţii, rumoare, vociferări)* Ne vedem mâine. *(Discuţii, rumoare, vociferări)* Ne vedem mâine. Mâine pentru votarea preşedintelui. Ce atâta scandal şi discuţii?...
Domnul Ioan Codruţ Şereş:
Domnul Câmpeanu Radu-Anton
Domnul Cârlan...
(Domnul senator Radu-Anton Câmpeanu se îndreaptă spre ieşire.)

2.2. Cea de-a doua stenogramă reproduce şedinţa Senatului din 15 februarie 2006. Tema şedinţei este propunerea legislativă privind acordarea unui sprijin financiar de un milion de euro pentru schiturile şi chiliile româneşti din Sfântul Munte Athos. Iniţiatorul proiectului este senatorul Gheorghe Funar. Pe parcursul şedinţei, participanţii la dialog se situează de o parte sau de cealaltă a propunerii. Pe de o parte, în sprijinul propunerii legislative, se situează Gheorghe Funar, Emil Răzvan Theodorescu, Mihai Ungheanu, Ion Solcanu şi Puiu Haşotti. De cealaltă parte, pentru respingerea propunerii, se pronunţă Ioan Onisei şi Varujan Vosganian. Conducătorul şedinţei este Teodor Viorel Meleşcanu. Nu întâlnim în această dezbatere forme ale agresivităţii verbale, dezacordul verbal manifestându-se în forma sa atenuată[4]. În final propunerea se respinge, argumentul principal fiind acela că propunerea trebuie modificată în aşa fel încât să răspundă numeroaselor critici formulate.

Singura manifestare mai accentuată a dezacordului verbal are loc în interacţiunea dintre Teodor Viorel Meleşcanu şi Mihai Ungheanu:

(3) **Domnul Teodor Viorel Meleşcanu :**
Vă supăraţi dacă vă rog să adresaţi întrebările?
Domnul Mihai Ungheanu:
Nu, eu nu am de pus întrebări.
Doamna a adresat două întrebări, eu am o dezbatere. Dacă doriţi să nu vorbesc, eu fiind şi specialist, înseamnă că...
Domnul Teodor Viorel Meleşcanu :
Cu mare plăcere, însă există un mod de a proceda care prevede că fiecare grup vorbeşte printr-un reprezentat în dezbaterile generale şi vă rog...*(Discuţii în sală)*

[3] Pornind de la teoriile politeţii, Jonathan Culpeper a descris strategiile impoliteţii şi ale agresiunii (Culpeper 1996).
[4] Terminologie propusă de Janie Rees-Miller 2000: dezacord atenuat, dezacord neatenuat sau puternic şi dezacord agravat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Domnul Mihai Ungheanu:
Domnule președinte,
Nu o să doriți să creăm discuții inutile acum, aici...
Domnul Teodor Viorel Meleșcanu :
O să vă rog respectuos să vă continuați intervenția și să încercați să fiți cât mai sintetic.

Dezacordul dintre cei doi pornește de la o neînțelegere (T. Meleșcanu crede că interlocutorul său dorește să adreseze întrebări, de fapt acesta dorește să aibă o intervenție). Prin intermediul negocierii[5] (ambii participanți dau dovadă de diplomație), dezacordul nu se amplifică, dimpotrivă, conflictul verbal se soluționează. În acest fragment, Teodor Viorel Meleșcanu îl roagă pe Mihai Ungheanu, într-un mod politicos, să adreseze întrebările. Sunt folosite strategii ale politeții pozitive: „vă supărați dacă vă rog". Între cei doi există o neînțelegere, pe care Mihai Ungheanu o amplifică, în loc să o soluționeze. Discursul său începe cu o clarificare, dar propoziția condițională declanșează presupoziția că intervenția sa nu ar fi dorită. Și de data aceasta, Teodor Viorel Meleșcanu folosește strategii ale politeții pozitive: „cu mare plăcere" și încearcă să-i explice colegului existența unor reguli în ceea ce privește luarea cuvântului. Conducătorul Ședinței folosește o altă formulă politicoasă („vă rog"), dar este întrerupt. Mihai Ungheanu își forțează interlocutorul să-i accepte intervenția. Replica sa „nu o să doriți să creăm discuții inutile acum, aici" are efectul scontat. T. Meleșcanu îi permite să-și continue intervenția, în aceeași manieră politicoasă, caracteristică pentru discursul său.

2.3. A treia stenogramă înregistrează ședința Senatului din 2 mai 2006. Tema ședinței este propunerea lui Dan Voiculescu ca România să devină un contributor important la bugetul Uniunii Europene pentru a se putea bucura de avantajele de membru. Ședința nu este una în care conflictul verbal predomină, ea se desfășoară în limitele consensului. Punctul cheie al acestei ședințe a Senatului este discursul lui Adrian Păunescu, un discurs foarte bine construit din punct de vedere retoric, ironic în foarte puține puncte:

(4) De dragul de a-l auzi pe colegul meu Arion de la Hunedoara *(care vorbește la telefon în sală!)*, trebuie să mă dau mai încet.

Discursul nu este reprezentativ pentru manifestarea dezacordului verbal, ci pentru că îl declanșează pe următorul, cel al lui Corneliu Vadim Tudor. Respectând tiparul discursurilor sale, și acesta este caracterizat prin prezența agresivității verbale. Pentru început, ținta atacurilor sale o reprezintă colegii mai tineri din presă:

(5) Nu mai vânați oameni, stimați colegi mai tineri din presă!
Ați vânat-o destul pe Irina Loghin până ați băgat-o în Spitalul Militar! A făcut 25 cu 13 tensiune!
Aveți o slăbiciune la femei lipsite de apărare!
Norica Nicolai nu are nicio vină în chestiunea respectivă!
Vânați-mă pe mine, de altfel, „Realitatea TV" pregătește pentru ora 17.00 o emisiune „bombă" în stilul lui Sorin Ovidiu Vântu, care conduce țara asta, să nu-și facă Băsescu iluzii că el conduce țara, Vântu o conduce!
„Limbajul suburban al lui Vadim și al lui Becali"
Am să vorbesc pentru mine: care este limbajul meu suburban?
Am vorbit suburban la microfon? Vorbesc suburban cu presa?

[5] Concept studiat și analizat pe larg de Catherine Kerbrat-Orecchioni 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

A, a, a! Presa e liberă, am şi eu două publicaţii şi mai mânuiesc reteveiul din când în când, pamfletul este un gen literar din antichitate, iertaţi-mă, dar *ruşine postului „Realitatea TV"! Când Vântu va intra în puşcărie, nu ştiu unde o să lucraţi!*

Strategia pe care o foloseşte C.V. Tudor este de a-şi câştiga auditoriul de partea sa. Într-un mod foarte abil, senatorul „se oferă" să fie ţinta aşa-ziselor atacuri ale jurnaliştilor. Se şi plasează, de altfel, în rolul victimei, dar imediat începe să se apere prin folosirea celor trei întrebări retorice. Fragmentul se încheie prin adresarea unor injurii, vorbitorul acuzându-se exact de ceea ce încerca să se apere. Limbajul folosit nu este adecvat unei şedinţe a Senatului României. Şi discursul lui C.V. Tudor este foarte bine construit din punct de vedere retoric. Atacul începe prin invocarea celor două victime de gen feminin, colege de partid, pe care le numeşte „femei lipsite de apărare", pentru a câştiga simpatia auditoriului. Pretextul fiind expus, se ajunge la adevăratul subiect din prima parte a discursului, emisiunea de la *Realitatea TV,* emisiune în care limbajul senatorului este pus în discuţie şi asociat cu cel al unei alte figuri reprezentative din peisajul românesc actual. Numai că, C.V. Tudor nu reuşeşte altceva decât să confirme prin atacul direct împotriva lui Sorin Ovidiu Vântu obiectul acuzei formulate în titlul emisiunii. De data aceasta, C.V. Tudor apelează la ameninţare, o strategie a impoliteţii negative: „Când Vântu va intra în puşcărie, nu ştiu unde o să lucraţi!" sau la desconsiderare şi ridiculizare: „Aveţi o slăbiciune la femei lipsite de apărare!". Limbajul folosit este agresiv în această primă parte a discursului şi agresivitatea se intensifică în părţile următoare, acuzele pe care le formulează fiind din ce în ce mai grave (prima la adresa preşedintelui României şi ce de-a doua la adresa lui Alin Teodorescu, membru PSD):

(6) Pentru a-şi demonstra loialitatea faţă de Traian Băsescu, directorul SRI, Radu Timofte, şi generalul Marin Ionel au elaborat un *plan de intoxicare a opiniei publice*, care are susţinerea consilierilor prezidenţiali Claudiu Săftoiu şi Sergiu Medar.
Cei doi consilieri prezidenţiali au promis conducerii SRI (Timofte şi Marin Ionel) că dacă planul va avea finalitatea scontată, vor fi menţinuţi în funcţie până în 2009, iar în cazul obţinerii unui nou mandat prezidenţial de către Traian Băsescu, până în 2014... Vă daţi seama că mult ne vom distra noi, dacă Traian Băsescu va fi... hăt, până în 2014, *ce reper internaţional va deveni Restaurantul „Golden Blitz", va fi mai cunoscut decât sediul ONU din New York! Asta o spun tot cu simpatie, bineînţeles!*
[...] Stimaţi colegi de la PSD, nu putem colabora bine, pe viitor, dacă mai ţineţi în sânul vostru sau nu-l aduceţi la ordine pe un *infractor de opinie* numit Alin Teodorescu. *Nu se poate să-şi vândă şi creierii din cap pentru o sticlă de votcă.* Nu se poate aşa ceva.

Ca în majoritatea discursurilor sale, şi în acest fragment C.V. Tudor formulează acuzaţii la adresa diferitor oameni din viaţa politică, acuzaţii care nu sunt bazate pe probe sau argumente concrete şi care nu sunt formulate într-o manieră corespunzătoare. Prima replică marcată este un exemplu de ironie la adresa conducerii ţării. Ironia se transformă în sarcasm în finalul fragmentului, când Alin Teodorescu este numit „infractor de opinie". Aceasta este o strategie a impoliteţii negative, desconsiderarea şi ridiculizarea.

2.4. A patra şedinţă a Senatului inclusă în anexă datează din 20 noiembrie 2006 şi are ca temă votarea bugetului, mai exact, alocarea bugetului pentru învăţământ, subiect care a generat întotdeauna controverse. Şedinţa începe cu un conflict verbal înaintea intrării propriu-zise în subiect, cel dintre Gheorghe Funar şi Teodor Viorel Meleşcanu, schimb de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

replici analizat și în capitolul I (exemplul 4). Urmează intervenția Ecaterinei Andronescu cu o propunere concretă făcută pentru alocarea bugetului pentru învățământ. În general, în această stenogramă, cu excepția conflictului inițial dintre senatorii Funar și Meleșcanu, conflict care continuă, însă atenuat, sunt puține formele dezacordului verbal neatenuat și agravat.

În discursul lui Cristian Sorin Dumitrescu și în cel al lui Varujan Vosganian apar forme ale dezacordului verbal agravat, respectiv atenuat:

(7) a) **Domnul Cristian Sorin Dumitrescu:** Domnilor, aceasta este mult mai gravă problema decât însăși problema celor 6% procente pe care nu vreți dumneavoastră să le respectați. Deci, în condițiile acestea, ni se spune nouă, celor din Opoziție, că vrem să ducem discuțiile într-un derizoriu și că dumneavoastră aveți probleme cu a discuta probleme mai importante. Care sunt mai importante? Parlamentul nu e important? Învățământul nu e important? Care sunt problemele importante? Poate cele care-i preocupă pe domnii miniștri, de la Beijing, sau pe domnul prim-ministru, de la Paris? Sau unde este domnia-sa? N-am nici un fel de problemă, toată lumea să-și rezolve problemele de sănătate cum vrea, *dar nici nu ne luați pe noi de papagali și puneți-ne pumnul în gură, să nu discutăm problemele care ne preocupă cu adevărat pe toți. Că nu putem să acceptăm! Și, atunci, veniți și discutăm. Că dacă nici nu mai discutăm în România și în Parlamentul României, ce să facem, domnilor? Ne ducem să facem politica domnului Becali pe mașina Maybach în Ferentari? Asta vreți? Acolo vreți să duceți România, acum când suntem în prag de a intra în Uniunea Europeană ? Eu nu cred că acesta este sensul lucrurilor în care vreți să îndreptați dumneavoastră discuția, domnule președinte, și să discutăm în continuare, până găsim o rezolvare sau, dacă nu găsim această rezolvare, măcar să ne asumăm incapacitatea de a rezolva.*

b) **Domnul Varujan Vosganian:** Deci eu aș fi de acord cu dumneavoastră să dăm și mai mult la educație, *dar mai mult decât procentele pe care le avem nu putem da.* Și atunci, *vă rog eu frumos*, că nu este regulă ca dumneavoastră să încercați să câștigați voturi pe o parte, fără să pierdeți pe alta.
De aceea, în afară de această creștere de 4 procente, din care noi trei sferturi am dat la educație și la sănătate, iar restul l-am dat pentru drumuri și pentru armată, *vă rog frumos* să ne spuneți dumneavoastră de unde tăiem ca să punem restul. *Că aici nu se pune problema cum s-a întâmplat în Groenlanda, când au înghețat gâștele și au început să plouă din cer. Nu se pune problema să așteptăm să plouă cu bani.* Deci întrebarea respectuoasă către dumneavoastră este, când mai solicitați mai mult decât atât, și s-a văzut limpede că asumarea acestei guvernări este, în primul rând, către om, către educație și sănătate. Ca dovadă, repet, trei sferturi din creștere a fost dată numai la educație și sănătate.

Cele două discursuri pot fi analizate în paralel pentru că sunt reprezentative pentru cele două tipuri de dezacord verbal. Dacă primul este mai virulent, asertiv[6] însă, fără a apela la forme ale agresivității verbale care să atace „fața" interlocutorilor, cel de-al doilea conține dezacord, însă în limitele politeții verbale. Prezența lui „vă rog frumos" de două ori în intervenție demonstrează acest lucru. Amândouă intervențiile sunt retorice și nu vizează în mod clar o persoană, însă pot fi considerate forme de manifestare a dezacordului verbal în raport cu problema discutată. Cele două intervenții sunt opuse, de altfel, și prin natura mesajului; prima sprijină propunerea, pe când cea de-a doua o respinge. În fragmentul a), în discursul lui C.S. Dumitrescu întâlnim strategia disocierii

[6] Pentru descrierea comportamentului asertiv vezi Rakos 2003.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

de celălalt, o strategie a impoliteții pozitive: „Asta vreți? Acolo vreți să duceți România, acum când suntem în prag de a intra în Uniunea Europeană ?". În fragmentul b), nu apar strategii ale impoliteții pozitive sau negative.

2.5. Ultima stenogramă consemnează ședința Senatului din 13 noiembrie 2007 și dezbate situația episcopiilor din Basarabia și Bucovina care au fost luate României după 1940. Intervenția principală îi aparține doamnei Leonida Lari Iorga, senator P.R.M., care citește o scrisoare deschisă adresată „Patriarhului Moscovei și al Întregii Rusii, Alexei al II-lea". Scrisoarea în sine, deși patetică, nu face obiectul în sine al dezacordului verbal. Dezacordul ia naștere între autoarea discursului și președintele de ședință, Ioan Oltean, motivul fiind lungimea discursului:

(8) **Domnul Ioan Oltean:** Mai scurt, vă rog.
Doamna Leonida Lari Iorga: Domnule președinte, Mie, domnul Mircia Giurgiu mi-a oferit minutele sale.
Domnul Ioan Oltean: *V-aș ruga să vă apropiați de sfârșit, doamna deputat.*
Doamna Leonida Lari Iorga: Mai am o pagină și jumătate. Vă rog frumos, îngăduiți-mi să închei. Este un text foarte serios, care privește soarta episcopiilor din Basarabia și Bucovina.
Domnul Ioan Oltean: Sunt de acord, dar mai există foarte mulți alți colegi care sunt înscriși pe listele mele. Îmi cer scuze.
Doamna Leonida Lari Iorga: *Mai dați-mi voie la două minute, măcar.*
Domnul Ioan Oltean: *Mai aveți un minut. Vă rog foarte mult încercați să vă concentrați.*
Doamna Leonida Lari Iorga: *Eu sunt foarte concentrată*, dar totuși este o problemă serioasă. Domnule Mircea Costache, poate îmi dai minutele dumitale, te rog frumos.
Domnul Ioan Oltean: *Doamna deputat, haideți, aveți două minute încă, și vă rog frumos să încheiați.*

Președintele Ședinței îi cere interlocutoarei sale o intervenție mai scurtă, într-un mod foarte politicos: „mai scurt, vă rog." Aceasta nu este de acord și aduce argumentul potrivit căruia i s-au oferit minutele unui alt coleg. În același mod politicos, Ioan Oltean o roagă să se apropie de sfârșit, dar fără succes. Doamna Senator insistă să-și încheie scrisoarea, pe care o consideră foarte importantă. Negocierea continuă, primul interlocutor este de acord cu argumentele aduse, aduce și el argumente suplimentare. Maniera este în continuare politicoasă. Deși este anunțată că trebuie să încheie, Leonida Lari insistă, cerând permisiunea să vorbească încă două minute. I se acordă unul singur, fiind din nou rugată să încheie. În loc să continue, cel de-al doilea interlocutor apelează la un alt coleg pentru a cere și minutele acestuia, dar președintele intervine („haideți"), oferindu-i cele două minute și rugând-o din nou să încheie. Intervențiile celor doi se înlănțuie într-o negociere continuă, dezacordul verbal atenuat fiind soluționat în final: Leonida Lari își continuă și încheie discursul. În intervențiile lui Ioan Oltean sunt prezente formule ale politeții, aspect determinant pentru stoparea dezacordului.

Cu toate acestea, gradul agresivității atinge cote destul de înalte în dezbaterile parlamentare. În acest caz starea de conflict aproape permanentă determină uneori depășirea limitelor normale și trecerea de la limbajul parlamentar la limbajul non-parlamentar:

(9) **Domnul Nicolae Văcăroiu:** Stimate coleg, e ultima zi. După ce au trecut cele 60 de zile, azi e ultima zi. Deci, pe cale de consecință, proiectul de lege va fi trimis la Camera Deputaților.
Domnul Frunda György : Noi zicem că Senatul este Camera decizională, domnule președinte.
Domnul Nicolae Văcăroiu: *Puteați să spuneți acum două luni și să trimitem proiectul de lege la Camera Deputaților. O spuneți după ce l-ați ținut în comisii trei luni... Este de-a dreptul simpatic.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Domnul Frunda György: *Este simpatic, dar, oricum, nu putem... Așa văd eu lucrurile!*
Domnul Nicolae Văcăroiu: Vă rog foarte mult!
Domnul Frunda György: Plenul decide, domnule președinte.
Domnul Nicolae Văcăroiu: Nu are ce să decidă plenul, dacă nu s-a dezbătut în Camera Deputaților. (www.senat.ro)

În acest fragment termenul „simpatic" nu este unul adecvat unei dezbateri parlamentare, fiind adus în discuție într-un moment în care au fost depășite limitele comunicării normale, amiabile. În același timp, F. György apelează la o strategie a impoliteții pozitive, uzul limbajului obscur.

Cei trei parametri care influențează comunicarea conflictuală acționează la nivelul dezbaterilor parlamentare în același mod în care funcționează și în alt tip de dezbateri (de exemplu, cele televizate): asertivitatea și argumentația au roluri importante și se regăsesc în majoritatea cazurilor. Agresivitatea nu este dorită, dar este prezentă, în diversele ei forme.

BIBLIOGRAFIE:

Brown și Levinson 1987 = Penelope Brown, Stephen C. Levinson, *Politeness. Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press.

Culpeper 1996 = Jonathan Culpeper, *Towards an anatomy of impoliteness*, în *Journal of Pragmatics* 25, p. 349-367.

Hargie 1996; ²1997 = Owen D.W. Hargie (ed.), *The Handbook of Communication Skills*, London and New York, Routledge.

Kerbrat-Orecchioni 2005 = C. Kerbrat-Orecchioni, *Le discours en interaction*, Paris, Armand Colin.

Pană Dindelegan (ed.) 2009 = Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Actele celui de-al 8-lea colocviu al catedrei de limba română (5-6 decembrie 2008)*, București, Editura Universității din București.

Radu 2009 = Carmen-Ioana Radu, *Agresivitatea și comunicarea conflictuală*, în Pană Dindelegan (ed.) 2009, p. 379-386.

Rakos 1993 = Richard F. Rakos, *Asserting and confronting*, în Hargie (ed.) 1997, p. 289-318.

Rees-Miller 2000 = Janie Rees-Miller, *Power, severity, and context in disagreement*, în *Journal of Pragmatics* 17, p. 1087-1111.

CONFLICTIVE COMMUNICATION IN PARLIAMENTARY DEBATES

Abstract

In order to illustrate verbal conflict in parliamentary debates we have chosen five records, already done transcripts of some debates from the Romanian Senate. We have noticed that, in parliamentary debates, disagreement only functions indirectly at the level of political party ideology and not directly at the level of the issues that are to be debated on. In a parliamentary debate, the first to be established is the contradiction with the opposite political party, and then, one expresses agreement or disagreement regarding the issue or the topic of the debate. We have also noticed the functionality of several parameters that shape interpersonal communication in general and conflictive communication at the level of parliamentary debates in particular. Obviously, these parameters apply in a particular way, while some of them do not function. Other parameters, such as argumentation, assertiveness and aggressiveness influence conflictive communication in parliamentary debates: argumentation and assertiveness play a very important part, while aggressiveness, although undesirable, is present in its different forms.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
București, Calea 13 Septembrie, 13
carmencita_i@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TEORIA DESPRE RUGĂCIUNE A LUI EUGENIU COŞERIU ŞI POETICA DESCÂNTECULUI

IOANA REPCIUC

Primele cercetări ale magiei populare s-au lovit de problema raționalității acestui fenomen observat în societățile primitive. Punctul de vedere științific era într-adevăr nefolositor în acest context dominat de alte legi decât limitata logică formală. Din această neînțelegere s-au născut teoriile despre magie ca fiind un comportament irațional prin excelență, straniu și exotic în viziunea omului de știință occidental. Sociologii și antropologii au încercat atunci să depășească acest inconvenient epistemologic prin abordări de ordin descriptivist. Prin urmare, după Tylor și Frazer, care, influențați de filozofia iluministă și de psihologia asociaționistă a epocii, au studiat magia ca pe o știință rudimentară, aflată în zorii logicii umane, s-a optat pentru o descriere sistematică a fenomenului magic din perspectiva mentalității și a organizării sociale specifice comunității în care acesta funcționează. Soluția sociologică este însă necesară, dar nu suficientă, pentru cei care studiază manifestările verbale care fac parte integrantă din acest fenomen, mai ales după ce poetica discursului magic ia amploare în detrimentul ritului propriu-zis, conform evoluției sistemului folcloric care presupune refugierea în limbajul verbal a mesajelor din limbajul non-verbal și paraverbal.

Un moment esențial în studierea nivelului verbal al magiei populare, de inspirație pentru abordările ulterioare, îl reprezintă cercetările de teren ale lui Bronislaw Malinowski, care propune o teorie etnografică pentru analiza enunțurilor magice folosite de triburile *trobrianzilor* din insulelele Pacificului (Noua Guinee). Investigând condițiile pragmatice ale enunțării, relaționate cu un anumit tip de mentalitate comunitară, antropologul de origine poloneză recunoaște faptul că magia verbală trebuie înțeleasă printr-o abdicare strategică de la raționalitatea demersului științific al cercetătorului și o apropriere a sensului pe care credința indigenilor îl induce în comunicarea cu nivelul suprauman: «Partons de la finalité de la magie. Elle est imaginaire de notre point de vue, mais est-ce une raison pour la considérer comme non-pertinente d'un point de vue social et culturel ? Certainement pas. La magie se produit dans un monde qui lui est propre, mais ce monde est réel pour les indigènes. Il exerce par conséquent une profonde influence sur leur comportement, et par suite il est également réel pour l'anthropologue»[1]. Prin urmare, credința membrilor unei comunități tradiționale în capacitatea performativă a incantațiilor este înțeleasă ca o forță socială și culturală și reprezintă baza unei analize semantice a universului de discurs configurat de aceste texte. Direcția intelectualistă a

[1] Malinowski 1974: 213.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

studierii magiei populare, în special de proveniență anglo-saxonă[2] se va încheia odată cu „etnologia terenului".

Asemănările între religie și magie, și, implicit, între rugăciune și descântec au fost acceptate și interpretate de către socio-antropologia religiilor, iar fenomenologia comunicării simbolice dintre nivelul uman și cel suprauman a fost schițată în contextul unei deschise abordări interdisciplinare[3]. Această relație se profilează în punctul de intersecție dintre cele două tipuri de discurs; acesta este ceea ce Ricoeur numea „structură de apel"[4], relația comunicativă, presupusă a fi posibilă, între eul uman și Tu-ul divin. Teoria coșeriană asupra rugăciunii ne-a fost de folos în configurarea unei poetici a descântecului, fiindcă am acceptat substratul performativ comun al celor două tipuri de discurs. Am observat faptul că propunerile lui Eugeniu Coșeriu, din studiul *Orationis fundamenta. La plegaria como texto*[5], în privința unei abordări înnoitoare a rugăciunii ca text, sunt valabile și în cazul descântecului și mai ales acestea răspund indirect încercărilor etnologilor de a contura un cadru flexibil de analiză a ritului magic verbal.

Eugeniu Coșeriu discerne câteva trăsături generale ale rugăciunii ca text, integrat în teoria sa despre lingvistica textului ca hermeneutică a sensului. În primul rând, Coșeriu analizează critic câteva importante studii asupra problematicii discursului religios și indică punctele incongruente cu viziunea sa asupra acestui tip de text, cum ar fi înțelegerea rugăciunii ca „formă simbolică" (Ernst Cassirer) sau ca „joc de limbaj" (Wittgenstein). Magistrul de la Tübingen vede rugăciunea ca un discurs cu miză pragmatică, construit pe certitudinea credinciosului că se adresează unui Tu omnipotent, care îl ascultă și îi răspunde prin îndeplinirea cererilor sale[6]. Esența teoriei coseriene constă în totala îndepărtare nu doar de viziunea pozitivistă asupra a ceea ce el numește „universul de discurs al credinței", ci și în refuzul instrumentelor logicii care funcționează în universul de discurs al lumii kantiene a necesității și a cauzalității. Astfel, rugăciunea trebuie analizată conform procesului de semantizare care se desfășoară doar în cadrul propriului său univers de discurs. Relația dintre universurile de cunoaștere și de discurs nu se realizează în termenii exclusivității, ci se acceptă coexistența și interacțiunea. Plecând de aici, trebuie să subliniem faptul că universul credinței în magie se integrează în universul de discurs al credinței, fiindcă ambele presupuncredința în existența unei forțe supraumane care poate interveni în destinul ființei umane.

În lumina teoriei coseriene, putem spune că universul magiei tradiționale nu reprezintă o alter-lume, ci o lume în sine, funcționând în mod autonom, alături de lumea științei empirice sau de lumea fanteziei artistice. Implicarea pozitivismului în cercetarea fenomenului magic, și anume încercările unei distincții operative între adevărurile științei și imaginarul magic, se arată a fi la fel de nefolositoare precum îi apare lui Coșeriu soluția în termenii logicii religiei, pe care o propune Schaeffler atunci când încearcă să valideze pragmatismul rugăciunii. Lingvistul de origine română nu este de acord cu încercarea lui Schaeffler de a-i „bate pe pozitiviști cu propriile lor arme"[7]. Revenind la discursul magic,

---

[2] Keck 2002.
[3] Pentru amănunte, vezi Repciuc 2009: 301-310.
[4] Ricoeur 1996: 13.
[5] Coseriu 2006: 61-79.
[6] Coseriu 2006: 65.
[7] *Ibidem*: 67.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

observăm că, la rândul său, Malinowski a renunţat la a mai cerceta izvoarele unei ştiinţe primitive în enunţurile magice ale *trobrianzilor*, abandonând perspectiva clasică Tylor-Frazer, şi a făcut trecerea spre o hermeneutică în consens cu universul practic al acestora, o „lume reală pentru indigeni". Cercetările pe teren ale lui Malinowski şi observaţiile sale pe marginea profilului lingvistic al riturilor verbale deschid calea unor abordări pragmatice asupra incantaţiilor primitive.

Totuşi, filiera lingvistică a studiului magiei populare s-a cantonat mult timp în instrumentarul pozitivist, fiind atrasă de o delimitare a *logicului* de *magic*, precum şi de ceea ce s-ar numi „logica magicului". O încercare celebră în istoria domeniului este cea a lui Sebeok, care, folosind metodologia structurală, separă trei niveluri ale incantaţiilor populare ceremâşe: *magic* (corespunzând semnificaţiilor tradiţionale), *logic* (raţional) şi *retorico-lingvistic* (variaţiile texturii)[8]. Curentul structuralist în antropologia culturală a condus la adoptarea unei grile prea raţionaliste a analizei limbajului primitiv. Abordând problema universului magic, Claude Lévi-Strauss indica funcţii semantico-simbolice vizând o totalitate ontologică doar presupusă, dar nepercepută; părintele antropologiei structurale vorbea despre „semnificantul vag" al textului magic, legat de semnificaţi nesiguri, puţin cunoscuţi[9]. Stranietatea ritului magic este observată şi de către celebrii specialişti Marcel Mauss şi Henri Hubert, care, operând distincţia dintre rit manual şi rit verbal, ajung să constate că ambele sunt deopotrivă de bizare în înţelegerea omului din societăţile contemporane industrializate, că: „Ambele se petrec într-o lume anormală"[10]. O direcţie teoretică opusă, în care logicul universului de discurs al cotidianului este ameninţat de o dominantă magică supraordonată este cea propusă de T. Izutsu[11]. Depăşirea implicării forţate a instrumentelor şi viziunilor specifice altor universuri de discurs în problematica universului magico-religios al credinţei se poate realiza, credem, prin adoptarea viziunii coseriene asupra rugăciunii.

Teoria coseriană asupra rugăciunii ne va ajuta să aprofundăm performativitatea limbajului magic şi să încercăm o rezolvare a două dintre cele mai discutate problematici ale domeniului: caracteristicile pragmatice ale destinatarului, instanţa supranaturală căreia i se adresează ritul magic şi, respectiv, rugăciunea, şi statutul logic al structurilor asertive care apar în rugăciune şi în descântec. Subliniem că tocmai aceste două componente ale universului de discurs al descântecului sunt şi punctele de bază într-o definiţie pertinentă a acestui tip de text: "verbal charms could be defined as traditional verbal forms intended by their *effect on supernature* to bring about *change in the world in wich we live*" (s. n.)[12].

Destinatarul supranatural şi funcţia magică

Descântecul arhaic românesc este un act verbal, dependent de un context ritual, fapt etnocultural încadrabil în ceea ce reprezintă domeniul mai vast al medicinei populare. Actul verbal, pe care în limba română îl numim „descântec", îl vom considera o structură de comunicare legată de un anumit tip de mentalitate. Această structură de comunicare funcţionează în baza credibilităţii asigurate de comunitatea arhaică şi cu sprijinul unui

[8] Sebeok 1972: 468.
[9] Lévi-Strauss 1978: 239.
[10] Mauss/Hubert 1996: 73.
[11] Izutsu 1956.
[12] Roper 2003: 8.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

complex imaginar folcloric ce oferă suportul ontologic al personificării forțelor supranaturale care intervin în existența destinatarului. Variabilitatea interlocutorului căruia i se adresează locutorul-descântător, ca elemente ale acestei structuri de comunicare, este cauzată, la nivel diacronic, de circulația intensă în timp și spațiu a textelor, cât și din rațiuni intratextuale, de plasarea rolului principal de la un pol la altul al acțiunii magice. De exemplu, formula finală a descântecului lasă vindecarea în grija divinității supreme sau performerul uman își asumă întreaga acțiune. De asemenea, nivelul supranatural apare în contextul enunțiativ în două ipostaze polare: una negativă (instanțele care au adus răul) și una pozitivă (instanțele care îndepărtează maleficiul). Astfel, emițătorul actului verbal este fie prezentat ca reprezentant al forței de a verbaliza experiența magică vindecătoare, fie un simplu intermediar, care-și asumă o strategie discursivă, lăsându-i pe reprezentanții forței supraumane să rezolve conflictul între pacient și agentul malefic.

Înțelese ca enunțare, rugăciunea și descântecul presupun prezența unui emițător și a unui receptor. Pornind de la certitudinea că acest receptor aparține planului supranatural, trebuie să subliniem că în cazul descântecului, apare un receptor de gradul al doilea, situat în planul uman. Este vorba despre bolnavul ale cărui disfuncții psiho-somatice declanșează desfășurarea ritului magic, care este performat în satul arhaic românesc de către descântătoare, dat fiind faptul că această activitate este realizată cu precădere de către femei. Însă, în afara acestui compartiment al medicinei magice sau al magiei albe, terapeutice, există în inventarul folcloric și texte numite de către Ovidiu Bîrlea *autodescântece*[13] (*vrăji* sau/și *farmece*), în al căror scenariu ritual emițătorul coincide cu destinatarul uman, fiindcă ritul magic este performat în interes propriu. Pe baza dominării unuia dintre participanții la actul de comunicare specific textului magic, avem posibilitatea de a grupa magia verbală românească în funcție de dominanta enunțiativă a descântecului. Descântecele de dragoste sau de ursită sunt centrate pe figura destinatarului, iar cele de boală oscilează între descântător și agentul bolii. Emițătorul incantației trebuie înțeles ca fiind un intermediar între victimă și agentul supranatural, un intermediar capabil să reducă distanța fixată de tradiție între cele două lumi: cea umană și cea supraumană. Așa cum sublinia Jeanne Favret-Saada, ceea ce contează în analiza magiei tradiționale, este mai puțin analiza a ceea ce se spune (a enunțului), ci în special trebuie să se înțeleagă cine spune și cui spune sau: «rien n'est dit de la sorcellerie qui ne soit étroitement commandé par la situation d'énnonciation»[14]. Este esențială, astfel, înțelegerea a ceea ce este numit în literatura de specialitate **triunghiul magic**, în interiorul căruia sunt grupați participanții la actul de comunicare configurat de acțiunea magică: victima, agentul malefic și expertul vindecător[15].

În context lingvistic, problema destinatarului unui text magic s-a pus încă de la sugerarea de către Roman Jakobson a existenței unei funcții magice a limbajului. Definiția oferită de poetician nu este, așa cum s-a constatat din neaplicarea ei în literatura de specialitate, o piatră de temelie a analizei acestui tip de text. Din contră, aceasta acoperă doar o parte a realității discursului incantatoriu. Pentru Jakobson, funcția magică este o variantă a funcției conative, de care se deosebește prin lipsa unui destinatar prezent

[13] Bîrlea 1983: 15.
[14] Favret-Saada 1977: 26.
[15] Blécourt *et al.* 1999: 54.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

sau animat, asupra căruia să acţioneze emiţătorul prin intermediul mesajului: „Astfel, funcţiunea magică, de incantaţie, ne arată mai ales în ce fel se transformă o *a treia persoană*, absentă sau inanimată, într-un destinatar al unui mesaj conativ"[16] (s. n.). Funcţia conativ-magică este completată mereu în descântec de o funcţiefatic-magică, realizându-se ceea ce Malinowski numea „comuniunea fatică". De pildă, jocurile de cuvinte şi valenţele ritmice ale incantaţiei populare au rolul nu de a apela un destinatar absent, ci de păstra contactul cu aceasta. Considerăm prea puţin importantă lipsa destinatarului, aşa cum precizează Jakobson, incantaţia arhaică fiind o strategie persuasivă construită cu toate mijloacele retorice *ca şi cum* agentul malefic ar fi prezent, configurarea lui cu mijloace verbale fiind esenţială, în timp ce logica absenţei este trimisă într-un plan secundar al situaţiei de comunicare. Autor al primei sistematizări a vocabularului specific magiei populare româneşti, Al. Rosetti refuză să ia în considerare instanţa comunicativă a destinatarului unui mesaj incantatoriu, care ar fi o entitate de origine infernală şi care, prin urmare, nu poate răspunde verbal la provocarea descântătorului[17]. Interpretând relevanţa observaţiei lui Jakobson, marele lingvist român duce în plan secund prezenţa destinarului tocmai fiindcă înţelege fenomenul magiei dintr-o perspectivă logico-empirică. Importanţa relaţiei lingvistice a emiţătorului cu destinatarul unui rit verbal este demonstrată de varietatea tipurilor de raportare a fiinţei umane la instanţa supremă; aceste „structuri de apel" pot face parte din categoria discursului de laudă sau de făgăduinţă, în care cererea trece în plan secundar, dar pot ajunge şi până la adevărate constrângeri rituale sau ameninţări adresate zeului, mai ales în cazul riturilor integrabile în magia ofensivă.

Privit din perspectiva viziunii coşeriene asupra rugăciunii, putem considera că descântecul, ca şi discursul religios, „este un monolog înţeles ca dialog"[18]. În universul de cunoaştere al credinţei magico-religioase, nu există nicio îndoială în privinţa existenţei, în enunţare, a destinatarului. De aici şi excluderea pe care o operează Coşeriu, din cercetarea caracteristicilor textuale ale rugăciunii, a acelor forme, precum rugăciunea mentală sau imnul, care nu conţin semnalele pragmatice ale dialogului cu transcendentul. Astfel, Coşeriu consideră că *rugăciunea de cerere* este ipostaza integrală şi analizabilă a rugăciunii. În mod asemănător, în descântece identificăm atât forme explicit pragmatice, cât şi structuri implicite, în care cererea de vindecare sau de oferire a unor însemne augurale este ocultată în nivelul semantico-poetic al enunţului. Deşi la nivel formal, universul semantic al discursului se limitează la prezentarea etapelor ritului terapeutic (starea iniţială normală, îmbolnăvirea, vindecarea de către un agent sacru, revenirea la starea iniţială a perfecţiunii psiho-somatice), *pars epica* a incantaţiei, iar semnalele pragmatice de adresare către instanţa divină supremă, plasate mai ales la finalul textului, par situate pe un plan secund, nivelul de profunzime conţine o cerere, o aşteptare din partea descântătorului ca Dumnezeu să desăvârşească ritul magic: „Leacu di la Dumnezeu / Cu cuvîntu meu"[19]. În această ipostază de atenuare a profilului său pragmatic, descântecul se aseamănă cu destructurarea semantică pe care o suportă formulele de invocare a graţiei divine, întâlnite în limbajul cotidian, care devin simple formule de politeţe sau de salut,

[16] Jakobson 1964: 61.
[17] Rosetti 1975: 15.
[18] Coseriu 2006: 61.
[19] Ciubotaru 2005: 303.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

golite de conținutul lor religios. Fenomenul este sesizat de Marcel Cohen, în contextul discuției despre puterile psiho-sociale ale limbajului: «Ces formules tendent à perdre plus ou moins leur valeur religieuse dans la conscience des usagers, même croyants; ainsi, en français *adieu* »[20].

În plus, atât descântecul, cât și rugăciunea, conțin o parte a mesajului lor în ritul manual, despre care se consideră că, în faza incipientă a comportamentului religios, nu era dublat de ritul verbal. Mai târziu, ritul manual nu numai că a fost întrecut ca întindere și valoare socială de ritul verbal, dar el a dispărut treptat, fiind de cele mai multe ori conservat ca descriere în ritul verbal. Astfel, sacrificiile primitive erau pure manifestări pragmatice ale devotamentului religios și reprezentau, în dialogul implicit dintre om și zeu, o cerere de protecție sau/și de purificare. Ritul manual este un fel de rugăciune mută, gesturile, obiectele, substanțele magice implicate în rit fiind pline de semnificație; ele respectă legile magiei (a contiguității și a similarității), așa cum au fost ele definite de Frazer și apoi dezvoltate de Mauss și Hubert. Dar atunci când vorbim despre descântecul ca text, suntem obligați să respectăm direcția coseriană, care respinge rugăciunea fără cuvinte, și să identificăm, eventual, indiciile pragmatice ale ritului manual care apar în ritul verbal.

Problema destinatarului s-a pus în contextul căutării directe a ceea ce teoreticienii magiei antice numesc „communio loquendi cum dis", o comunicare pe axa verticală[21], care leagă, în consens cu logica ritualului, ființa umană de divinitate. Axei verticale a procesului de comunicare, despre care vorbește Graaf, i se adaugă o axă orizontală, de natură socială, care corespunde efectului de coeziune și de impresionare pe care ritul îl creează în cadrul comunității în care este performat. Adaptând teoria axelor la galeria de *persona* din **triunghiul magic** conform căruia se organizează și descântecul românesc, putem spune că dacă axa verticală leagă emițătorul de destinatarul suprauman, axa orizontală pleacă de la același emițător, pentru a ajunge la destinatarul (individual sau colectiv) uman, care, în cazul magiei terapeutice, este bolnavul. În concluzie, accentul pus pe „absența destinatarului" nu doar că este insuficientă pentru descrierea universului de discurs al textului magic, ci am avut ocazia să constatăm că o astfel de analiză relevă existența mai multor roluri, cu funcții diferite, a instanței receptorului.

Performativele implicite

Ipostaza pragmatică a textului magico-religios se adaugă modalităților interne de construire a universului de discurs al credinței. Lumea textului magic își are legi proprii de organizare, conforme cu anumite coduri oferite de imaginarul folcloric. De aceea, alături de funcția magică în înțelegerea lui Jakobson, vom sublinia existența, în același context, a unei funcții poetice specifice acestui gen de text. Teoria coseriană a separării universului de cunoaștere al credinței de universul cunoașterii empirice ne indică faptul că lumea textului magic își are propriul referent, conform credinței emițătorului. În ciuda unei formalizări accentuate a discursului magic, componentă a sistemului folcloric, crearea unui referent propriu al lumii textului incantatoriu este un aspect esențial în înțelegerea acestui tip de text. Subliniind faptul că funcția poetică nu se limitează la prezența ei în poezie, Jakobson indică existența unor „cazuri de frontieră" grăitoare în această privință, cum este cel al proverbelor populare, care sunt în același timp unități

[20] Cohen 1956: 233.
[21] Graaf 1994: 239-240.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

frazeologice intens codificate şi opere poetice: «(...) la plus haute *unité linguistique codée* fonctionne en même temps comme le plus petit *tout poétique*»[22] (s. a.). Vom extinde această observaţie şi în cazul descântecului, ca text codificat în marjele sistemului folcloric, fapt sprijinit de atenţia pe care specialiştii au acordat-o unei ocultate determinante magice a textului literar. Profesorul american Thomas A. Greene, specialist în poetica renascentistă, crede că textul magico-religios s-a transformat treptat în poezie, proces în care şi-a pierdut impulsul primordial de a folosi cuvintele ca semne teleologice. Dacă magia şi-a păstrat legătura cu forţa performativă a cuvintelor, poezia devine o magie gratuită sau indirectă, eliberată de capacitatea sa de a interveni şi de a schimba realitatea extraverbală: "The shift from magic to poetry substitutes one kind of satisfaction for another. Magic responds to the libido by trying to satisfy it. (...) Poetry situates the libido within a frame that aculturates desire without suppresing its force. Poetry substitutes one crude form of control for a type of indirect control"[23].

Folosind termenii lui Lucian Blaga, trecerea de la magic la poetic echivalează cu trecerea de la metafora revelatorie la metafora plasticizantă. Din perspectiva istoriei fenomenului magiei verbale, este importantă marea schimbare platoniciană în domeniul teoriei reprezentării, pe care, în termenii jakobsonieini, o considerăm trecerea de la polul metonimic la polul metaforic. În *Republica* şi în *Sofistul*, Platon sugerează că imaginea şi cuvântul doar reflectă obiectul, oferind o copie unidimensională a acestuia (*eikon*). El se opune astfel tradiţiei anterioare, sintetizată în opera lui Plinius, care credea în capacitatea imaginii şi a cuvântului de a configura un simulacru al obiectului, de a capta modelul în toată bogăţia lui (*phantasma*). *Magia de substituţie* este înlocuită cu *magia de asemănare*, deşi ambele legi magice coexistă în sistemul magiei tradiţionale. În plan poetic, vorbirea magică este obligată să refacă, în fiecare descântec, încrederea vorbitorului în vechea teorie a substituţiei, depăşindu-se temporar platoniciana reprezentare prin cuvânt.

Dacă problema destinatarului era integrată în *perspectiva pragmatică* (sau"outer frame", cum o numeşte Tambiah[24]), problema aserţiunilor conţinute de lumea textului magic trebuie privită din *perspectiva semantică* ("inner frame"). Separarea celor două planuri este doar metodologică, interferenţele dintre acestea fiind esenţiale în organizarea universului de discurs. Arhitectura semantică a textului magic, a enunţurilor care construiesc lumea semantică, serveşte la conturarea unor indicii pragmatice, chiar dacă uneori acestea sunt mai puţin evidente. Vorbind despre statutul logic al aserţiunilor care apar în rugăciune, Coşeriu respinge teza lui Frege, conform căreia afirmaţiile conţinute sau implicate în rugăciune nu pot fi catalogate ca adevărate sau false, ele fiind carente de sens. El propune rezolvarea acestei situaţii speciale prin folosirea teoriei lui Austin despre *performativele implicite*. Într-adevăr, observaţia lui Austin lămureşte de ce actele constatative din textul magico-religios sunt, în structura lor de profunzime, acte performative. În domeniul magiei, încă din studiile lui Malinowski se profila o astfel de explicaţie, aceasta fiind apoi detaliate de către Stanley Tambiah, care deschide un nou domeniu de înţelegere a textului ritual. Tambiah crede că actele rituale sunt performative prin natura lor şi că ele pot fi evaluate şi înţelese doar în termenii categoriilor lingvistice ale performativităţii. Prin „performativ", Tambiah înţelege modul particular prin care

[22] Jakobson 1976: 31.
[23] Greene 2005: 50.
[24] Tambiah 1985: 36.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

formele simbolice ale limbajului fac afirmații asupra realității, creînd impresia de realitate, acționând asupra lumii reale prin experiențe culturale.

Deși o analiză a instrumentelor lingvistice folosite în magia populară românească arată că descântecul este o structură poetică formată cu precădere din enunțuri performative, decât din enunțuri constatative, actul de magie se poate prezenta și în expresii condensate. În aces caz, lipsesc performativele explicite și acțiunea magică este realizată prin intermediul unor forme lingvistice constatative. Așa cum remarca Austin, aceasta este o caracteristică a limbilor arhaice: „Formele primitive sau primare de enunț vor păstra *ambiguitatea* sau caracterul *echivoc* ori vag al limbii primitive în această privință; ele nu vor face explicită forța exactă a enunțului. Enunțul primar poate foarte bine exista ca atare: dar sofisticarea și dezvoltarea formelor și procedurilor sociale vor face necesară clarificarea. Să observăm însă că această clarificare nu e doar descoperire sau descriere, ci este în aceeași măsură un act creativ!"[25]. Diversificarea mijloacelor poetice ale magiei se întâlnește cu evoluția limbajului de la performative implicite la performative explicite. Act verbal constatativ din punct de vedere al încadrării sale lingvistice, ritul magic este completat de implicarea subiectivă în enunțare. Legătura puternică dintre descrierea mitică a realității și efectul volitiv al ritului verbal asigură condițiile împlinirii. Meditând pe marginea teoriei lui Frazer asupra magiei arhaice, Wittgenstein subliniază rolul performativ al descrierii în contextul limbajului magic: "The description (*Darstellung*) of a wish is, eo ipso, the description of its fulfilment. And magic does give representation (*Darstellung*) to a wish; it expresses a wish"[26].

Cercetările pe teren la eschimoși au relevat că în performarea majorității riturilor magice utilizau foarte mult verbe la indicativ prezent, deși sensul acestora era, de fapt, de optativ sau de imperativ, în incantații precum: „Spiritul malefic trece pe lângă mine fără să mă bage în seamă"[27]. Unul dintre tipurile de acte verbale magice, într-un inventar tradițional, se bazează cu precădere atât pe relația cu ritul manual, cât și pe forța performativă a afirmației. Kieckhfer consideră că acest tip de act verbal este construit în virtutea principiului simpatetic ("incantations articulating the meaning of sympathetic magic") și că el se remarcă prin dimensiuni reduse uneori până la o simplă propoziție, oferind drept exemplu o incantație anglo-saxonă rostită de o femeie însărcinată, care-și asigură o naștere lipsită de primejdii călcând peste un mormânt și rostind: "This is my help against the evil late birth...!"[28]. Formula magică *tjurunga*, identificată de Marcel Mauss la tribul australian Arunta, se caracterizează printr-o sintaxă foarte săracă, fiind redusă la câteva cuvinte suficiente pentru a exprima dorința profundă a locutorului[29]. *Tjurunga* și formulele verbale care dublează forța ritului manual sunt performative implicite al căror efect stă mai ales în forța locutorului. Nu persuasiunea zeului stă în prim-plan în acest gen de acte verbale, ci relația directă dintre enunțare și acțiune. În religia vedică, credincioșii considerau că sacrificiile, execuția desăvârșită a ritului manual ori intonarea imnurilor și a mantrelor sunt eficiente în sine, iar, și mai devreme, cercetătorii primelor sisteme religioase au indicat existența unor culte din cadrul cărora lipsea ideea de divinitate. Studiile diacroniei formulelor magico-religioase au relevat

[25] Austin 2005: 79.
[26] Wittgenstein 2002: 87.
[27] Lévy-Bruhl 2003: 260.
[28] Kieckhefer 1990: 74.
[29] Mauss 1968: 464.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

faptul că, la început, rugăciunea era o simplă incantaţie magică, ceea ce-l conduce pe Marcel Mauss, marele sociolog care a avut intuiţia de a studia rugăciunea într-un larg context istoric şi antropologic, la concluzia că, în aceste sisteme primitive, divinitatea nu era concepută ca o instanţă infinită şi atoteputernică. Sociologul francez aduce exemple din sistemele de rugăciune ale triburilor australiene, unde identifică formule evocative («ces formules qui évoquent plutôt qu'elles n'invoquent»[30]), din care au apărut treptat complexele invocaţii şi cereri adresate unui zeu atotputernic. Dacă în timpurile primordiale, magia îşi găsea expresia în simple strigăte sau armonii sonore, care aduceau în conştiinţa performerului relaţia cu un nivel supranatural al universului, mai târziu, acestea se transformă în propoziţii simple, aparţinând unui univers de discurs esenţialist. Faza următoare a sistemului religios va implica şi crearea textului invocativ, cu o complexă organizare semantică.

În concluzie, universul de discurs al credinţei magico-religioase se configurează într-un anumit context social, beneficiind de o componentă istorică ce indică evoluţia armonioasă de la simplu la complex. Performativitatea originară a aserţiunilor magice, observată de Austin şi apoi introdusă de Coşeriu în teoria sa despre rugăciune, stă în apropierea formei de bază a textului magico-religios. De asemenea, dezvoltarea unei axe comunicative verticale, de la om la zeu, reprezintă o fază ulterioară a acestui tip de text, fiind rezultatul unei treceri, aşa cum observa Max Müller, de la „facă-se voia mea" la „facă-se voia ta"[31], adică de la afirmaţii magice în care emiţătorul deţine rolul pragmatic dominant, la enunţarea subordonată în întregime acţiunii aşteptate din partea receptorului supranatural.

BIBLIOGRAFIE:

Austin 2005 = J. L. Austin, *Cum să faci lucruri cu vorbe*. Traducere din limba engleză de Sorana Corneanu. Prefaţă de Vlad Alexandrescu, Piteşti, Editura Paralela 45.

Bîrlea 1983 = Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva.

Blécourt *et al.* 1999 = Willem de Blécourt, Ronald Hutton, Jean Sybil La Fontaine, Bengt Ankarloo, *Witchcraft and magic in Europe: the twentieth century*. Published by Continuum International Publishing Group.

Ciubotaru 2005 = Silvia Ciubotaru, *Folclor medical din Moldova. Antologie şi corpus de texte*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi.

Cohen 1956 = Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage*, Paris, Éditions Albin Michel.

Coseriu 2006 = Eugenio Coseriu, *Orationis fundamenta. La plegaria como texto*, în vol. Eugenio Coseriu, Óscar Loureda Lamas, *Lenguaje y discurso*. Prólogo de Johhanes Katabek, Pamplona, EUNSA.

Favret-Saada 1977 = Jeanne, Favret-Saada, *Les mots, la mort, les sorts*, Paris, Gallimard.

Graaf 1994 = Fritz Graaf, *La Magie dans l'Antiquité Gréco-Romaine. Idéologie et pratique*, Paris, Les Belles Lettres.

Greene 2005 = Thomas A., Greene, *Poetry as Invocation*, în vol. *Poetry, Signs and Magic*. Published by University of Delware Press.

Izutsu 1956 = Toshishiko, Izutsu, *Language and Magic. Studies in the Magical Function of Speech*, Keio University, Tokyo.

Jakobson 1964 = Roman, Jakobson, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de persepectivă*, în vol. *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

[30] *Ibidem*: 448.

[31] Müller 1896: 24.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Jakobson 1976 = Jakobson, Roman, *Essais de linguistique générale*. Vol. I. *Les fondations du langage*. Traduit et préfacé par Nicolas Ruwet, Paris, Les Editions de Minuit.

Keck 2002 = Frédéric Keck, *Les théories de la magie dans les traditions anthropologiques anglaise et française*, în „Methodos", nr. 2, http://methodos.revues.org/document90.html.

Kieckhefer 1990 = Richard, Kieckhefer, *Magic in the Middle Ages*. Published by Cambridge University Press.

Lévi-Strauss 1978 = Claude, Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*. Prefață de Ion Aluaș. Traducere de I. Pecher, București, Editura Politică.

Lévy-Bruhl 2003 = Lucién, Lévy-Bruhl, *Experiența mistică și simbolurile la primitivi*. Traducere de Raluca Lupu-Oneț, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Malinowski 1974 = Bronislaw Malinowski, *Les Jardins de corail*, Paris, Maspero.

Mauss 1968 = Marcel Mauss, *Oeuvres*, vol. 1: *Les fonctions sociales du sacré*. Présentation de Victor Karady, Paris, Editions de Minuit.

Mauss/Hubert 1996 = Marcel Mauss, Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*. Traducere de Ingrid Ilinca și Silviu Lupescu. Prefață de Nicu Gavriluță, Iași, Editura Polirom.

Müller 1896 = Max Müller, *On Ancient Prayer*, în Semitic "Studies Studies", Berlin.

Repciuc 2009 = Ioana Repciuc, *Modele retorice ale invocației în contextul religiozității populare*, în vol. *Text și discurs religios* (ed. Alexandru Gafton, Sorin Guia, Ioan Milică), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", p. 301–310.

Ricoeur 1996 = Paul Ricoeur, *Experiență și limbaj în discursul religios*, în vol. *Fenomenologie și teologie*. Traducere de Nicolae Ionel. Postfață de Ștefan Afloroaiei, Editura Polirom, Iași.

Roper 2003 = Jonathan Roper, *Towards a Poetics, Rhetorics and Proxemics of Verbal Charms*, în „Folklore". An Electronical Journal of Folklore. Published by Folk Belief and Media Group of Estonian Literary Museum. Edited by Mare Kõiva & Andres Kuperjanov, vol. 24.

Rosetti 1975 = Al. Rosetti, *Limba descântecelor românești*, București, Editura Minerva.

Sebeok 1972 = Sebeok, Thomas A., *Paralelismul gramatical într-o incantație ceremâșă*, în vol. *Poetică și stilistică. Orientări moderne*. Ediție de Mihail Nasta și Sorin Alexandrescu, Editura Univers, București.

Tambiah 1985 = Stanley Jeyaraja Tambiah, *Culture, Thought and Social Action: an anthropological perspective*, Harvard University Press.

Wittgenstein 2002 = Ludwig Wittgenstein, *Remarks on Frazer's Golden Bough*, în vol. *A reader in the anthropology of religion*. Edited by Michael Lambek. Published by Wiley-Blackwell.

LA THÉORIE D'EUGENIO COSERIU SUR LA PRIÈRE ET LA POÉTIQUE DU CHARME

Résumé

L'étude a comme point de départ la théorie d'Eugenio Coseriu sur les caractéristiques textuelles de la prière, comme communication essentielle entre l'être humain et Dieu, présenté dans l'ouvrage *Orationis fundamenta. La plegaria como texto*. À l'aide de cette théorie et en vertu de la ressemblance entre la prière et le charme, on analyse le statut pragmatique et sémantique du texte magique, rite verbal intégré dans le phénomène de la magie populaire. À partir de l'idée de l'existence d'un univers de discours de la croyance, on discute deux problèmes controversés dans la littérature de spécialité : le statut du destinataire du texte magique et religieux et le but magique des assertions contenues dans ce type de texte.

Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Iași, Str. T. Codrescu, 2
repciuc_i_o@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

DIALOGUL MEDIATIC DIN PERSPECTIVĂ INTERACȚIONALĂ. UN POSIBIL MODEL DE ANALIZĂ PENTRU TEXTUL PUBLICISTIC

ANA-MARIA TEODORESCU

1. Argument

Teoriile post-structuraliste şi post-generativiste din anii 1990 s-au caracterizat prin deplasarea vizibilă spre cercetarea predilectă a mesajului în contexte ale strategiilor cotidiene ale interacțiunii umane, spre dialogic şi polilogic (versus monologic) şi spre sensul conversațional şi discursiv (versus sensul convențional)[1]. Toate aceste tendințe au fost efectul exercitat asupra lingvisticii de unele cercetări exterioare acesteia de tipul retoricii, hermeneuticii, din sfera culturii, sau sociologiei, filosofiei limbajului, epistemologiei, antropologiei, din domeniul cunoaşterii, dar convergente unei teorii generale a comunicării, ceea ce determină interpretarea textului ca act comunicativ.

În acest sens, comunicarea verbală devine un proces multi-relațional, a cărui cercetare presupune mai multe niveluri de analiză – de la forma dialogică primară a textului, la natura activă a acestuia, în conformitate cu contextul, dar şi cu co-textul, potrivit componentelor de bază: *interacțiunea* şi *reprezentarea*. În aceste două dimensiuni ale *comunicării* ca proces multi-relațional se pot reliefa aspectele esențiale ale teoriei bahtiniene din studiile referitoare la dialog şi dialogism[2]. Importantă de subliniat, pentru demonstrația noastra, dimensiunea comunicativă a limbajului prin activitatea de schimb conform determinărilor situaționale, interacționale şi simbolice ale comunicării.

Catherine Kerbrat-Orecchioni sublinia într-un interviu că „lingvistica modernă a întârziat atât până să recunoască un fapt de necontestat, şi anume că limbajul verbal are drept funcție principală comunicarea interpersonală în diversele situații ale vieții cotidiene; aşadar, pentru a aborda obiectul-limbă, e necesar ca mai întâi să te ocupi de realizările ei în mediul natural, adică să analizezi în detaliu, pe baza înregistrării de „date" autentice, funcționarea schimburilor de limbaj efectiv atestate..... Motivele acestei negări aparente a vocației comunicative a limbajului pot fi diferite. Oricum, este de necontestat că abordarea interacționistă este importată, şi anume din sociologia nord-americană"[3]. Perspectiva interacționistă asupra limbajului, chiar la origine marcată de transdisciplinaritate[4], are ca obiect de studiu diversele forme de discurs dialogal, a cărui

---

[1] Cf. Moeschler 1989 : 1 ş.u.

[2] Vezi conceptele funcționale în Bahtin 1982; Bahtin 1996: 60-101.

[3] Kerbrat-Orecchioni 2004 .

[4] Kerbrat-Orecchioni 1990: 9-69; Kerbrat-Orecchioni 2005.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

caracteristică esențială ar putea fi determinată de construcția sa într-o procesualitate comunicativă marcată de dinamism și colectivism. Autoarea definea acest demers *discursul în interacțiune,* unde textul produs poate fi interpretat ca un continuu "bricolaj interactiv", care nu progresează oricum, ci marcat de reguli, a căror semnificație este determinată de protagoniștii la interacțiune, de competența acestora, reflectată în performanța lor adaptată și integrată contextului comunicativ. Considerăm textul mediatic un astfel de produs, unde regulile sunt impuse de protagoniștii interacțiunii, care inițiază, mențin și susțin relația între participanți, stabilesc o strategie comunicativă, prin care să crească eficiența interactivității și a semnificațiilor negociate în timpul schimbului.

Acest demers generează oricărei cercetării a unui text, indiferent de natura acestuia, atât consecințe în plan teoretic, cât și de natură metodologică. Din prima categorie fac parte noțiunile de comunicare și cel de competență. Cea de a doua categorie, cea a implicațiilor metodologice, impune cercetării o serie de priorități: (i) studierea dialogului ca practică discursivă, (ii) cercetarea oralității limbajului în fața comunicării scrise, (iii) obiectivul prioritar al analizei este legat de aspectele interacțiunii autentice, adică a acelor interacțiuni "naturale", fără a fi cosmetizate într-un anumit fel.

Prezentul articol încearcă să ofere un posibil model de analiză și interpretare al textului publicistic. Dialogul mediatic ca modalitate discursivă aplicată textului mediatic, adică acelui tip de text produs de mijloacele de comunicare în masă, va putea fi analizat din perspectivă interacțională prin definirea teoretică a conceptului de comunicare[5] ca proces în care sunt integrate elementele comunicării, iar, din punct de vedere metodologic, va trebui să studiem dialogul ca practică discursivă în mass-media, prin cercetarea dialogului, dialogismului, dar și trilogului[6], în realizarea polifoniei textului publicistic[7], stabilind o metodă de studiu cu mai multe nivele de analiză și, implicit de interpretare. Paradigma funcțională a interacțiunii va porni de la definirea acesteia, în cazul demonstrației noastre, a dialogului ca practică discursivă aplicabilă oricărui tip de text, apoi a cadrului comunicativ și a principiilor de funcționare ale interacțiunii, potrivit relației, dar și competențelor emițătorului și receptorului, asociate strategiilor comunicative adoptate de unul sau de celălalt participant la schimb, potrivit intenției de comunicare.

Conceptele emergente fenomenului dialog mediatic vor fi dialogism, dialogic, adică tot ceea ce ar putea caracteriza textul mediatic la nivel discursiv. Această direcție de studiu va face posibilă identificarea sensului unui discurs în raport cu strategiile, dinamica și scopul său. Asistăm, în acest caz, la o reevaluare a tot ceea ce se poate exprima în discurs în termeni de strategie comunicațională. În acest sens, *dialogul mediatic nu mai este o interacțiune, ci o rețea complexă de practici discursive actualizate în funcție de contextele enunțiative, o modalitate de comunicare aplicabilă textului publicistic.*

2. Dialogul mediatic din perspectivă interacțională – Posibil model de analiză al textului publicistic

În acest demers, posibilul model de analiză al dialogului mediatic din perspectivă interacțională ar trebui să aibă în vedere cel puțin trei planuri de studiu : *contextul comunicațional al dialogului mediatic, taxonomia acestuia și regulile de realizare ale*

[5] Dinu 2004 : 37.ș.u.
[6] Kerbrat-Orecchioni, Platin 1995.
[7] Vezi noțiunea de ***polifonie*** în interpretarea textului jurnalistic la Cătănescu Cvasnîi 2006: 59- 108.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

practicilor discursive aplicate textului mediatic-dialog, dialogism, dialogizare, dialogic/ trilog. Fiecare din aceste planuri poate fi supus unei metodologii, în care instrumente din analiza discursului, analiza conversației, analiza discursului în interacțiune pot coexista sau doar determina un tip sau altul de model pentru o analiză corectă și eficientă a dialogului mediatic O dată cu definirea, interpretarea și evaluarea modelului de analiză din care reies aspecte ale deconstruirii mesajului mediatic, acestea ar trebui comparate cu mărcile stabilite de condițiile construcției jurnalistice, în care esențială este intenția de comunicare, competența comunicativă a participanților și contextul comunicativ.

2.1. Dialogul mediatic și contextul comunicativ. Indiferent de natura vorbirii cotidiene va trebui să îi stabilim contextul în care are loc, fie extern, fie intern. De aceea cel mai ușor de delimitat este contextul, într-un cadru exterior dialogului mediatic, după modelul "***SPEAKING***"[8], unde sunt incluse câteva elemente de context comunicativ- "***Setting***"- punerea în scenă, cu aspectele spațio-temporale, "***Participants***"- participanții care pot realiza interacțiunea de tip dialog cu doi sau mai mulți participanți, cea plurivocalică, prin "vocea" explicită sau implicită a publicului, căruia i se adresează interacțiunea sau cea monologală – adresarea către sine a participantului. De asemenea "***Ends***"- finalitatea sau scopul interacțiunii integrată contextului comunicativ. În demersul analizei discursului în interacțiune[9] , este invocat modelul propus de Brown și Fraser, unde situația de comunicare disociază punerea în scenă prin participanți și cadrul spațio-temporal, dar căreia i se asociază contextul comunicativ și scopul interacțiunii.

Situația de comunicare introduce cadrul spațio-temporal marcat discursiv prin deictice. Astfel cadrul spațial, prin aspectele legate de punerea în scenă a teritoriului ar putea determina în derularea dialogului elemente dihotomice de tip: formal/informal- ceea ce creează un tip special al relației interpersonale între participanți, asumarea sau nu a unor reguli ritualice de deschidere sau închidere a interacțiunii, ca și proximitatea spațială, determinată de elementele decorului- poziția participanților –se află față în față, există o retorică directă/indirectă a privirii, se află într-un alt tip de proximitate, unde aspectele gestuale pot genera variate tipuri de semnificații, dublând sau nu schimbul verbal. Important în demersul propus este dihotomia spațiu formal/ritualizat/instituțional, versus spațiu informal/lipsit de ritualizare. Cadrul temporal este și el determinat în egală măsură de derularea interacțiunii, prin realizarea schimburilor la momentul potrivit, în vederea împlinirii scopului acesteia în mod eficient.

Aspectele contextului intern propun rolurile participanților, potrivit statutului social și scopului interacțiunii. Acest scop va fi materializat prin sarcinile factuale /nonfactuale ale interacțiunii. De asemenea, ar trebui disociată existența unor scopuri deja planificate versus formele spontane de interacțiune, unde scopurile se construiesc pe măsură ce interacțiunea se derulează. Tot acestui aspect trebuie să îi definim memoria comună a participanților la interacțiune, adică presupozițiile, acel fond de informație comun, pe care actorii interacțiunii îl asociază unei realități imaginare puse în comun.

Cadrul participativ este indisolubil legat de contextul intern și desemnează comunicarea în termenii dialogului mediatic, dar și ai publicului activ sau pasiv, care va

[8] Dell Hymes publică în 1962 un articol „The ethnography of speaking" ca reacție la concepția lui Chomsky despre limbaj.

[9] Kerbrat – Orecchioni 1990: 76-77.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

urmări interacțiunea. De aceea, studiile vorbesc de dialoguri mediatice între doi participanți-„dilogul" sau între trei participanți-„trilogul"-unde există un public pasiv și/sau activ, sau „polilogul"- între mai mulți participanți la interacțiune[10]. Conceptul de participant devine și el destul de ambiguu, prin activitatea sau inactivitatea sa. Astfel, un participant poate avea un rol mai mult sau mai puțin activ în interacțiune, iar rolul său să fie luat în considerație într-un cadru participativ. În acest excurs teoretic, trebuie să evaluăm rolul moderatorului în dezbaterile ca dialog mediatic. Studiile de specialitate apreciază rolul participantului/participanților în derularea interacțiunii ca pe un eveniment comunicațional, integrat și adaptat acestuia la nivelul macro-structurii interacționale.

Instanțele receptării ar trebui evaluate în aceasta fază a cadrului participativ, pentru că introduce problema unor roluri jucate de participanți, la nivelul global al dialogului mediatic, luat ca unitate de sine stătătoare, potrivit „evenimentului comunicațional", dar și la nivelul unor configurații particulare în succesiune, când putem evalua existența unor „evenimente secvențiale ale vorbirii". Toate aceste aspecte pot fi concretizate în interpretarea dialogului mediatic, în funcție de tipul pe care îl reprezintă.

Acest cadru al participării determină rolurile participanților în dialog, dar și instanțele receptării, ceea ce conferă, destul de greu de analizat și interpretat, statutul la un moment dat al participanților. Ipostazele, în care aceștia pot fi identificați, pot varia de la participantul activ care face parte din membri grupului aflat în interacțiune, la protagonistul pasiv, care ascultă și reacționează la un moment dat, în situațiile unor dezbateri televizate, spre exemplu. În acest moment, statutul participanților poate fi clasificat și în funcție de accesul la cuvânt , dar și de gradul de adresabilitate către acesta: cine, când și cum i se adresează în derularea interacțiunii.În acest sens, trebuie să evaluăm taxonomia propusă de Goffmann[11] la nivelul receptorilor. El face dihotomia participanți activi versus pasivi, din prima categorie fac parte participanții, cărora interlocutorii li se adresează versus cei cărora nu li se adresează, în mod direct, ci indirect, prin formulele actualizate de contextul extern. Conceptul emergent al adresării indirecte situează demonstrația la nivelul relației locuționare, unde marcatorii verbali și/sau nonverbali vor determina destinatarul enunțului și la cel al valorizării pragmatice enunțiative, adică la nivelul actelor de limbaj. Kerbrat-Orecchioni denumește acest mecanism al ierahizării destinatarului „trop comunicațional" [12].

Schemele generate prin definirea și interpretarea interacțiunii arată că fluxul vorbirii poate fi identificat prin contextul extern și cel intern, în câteva determinări care se pot modifica pe măsură ce are loc succesiunea intervențiilor participanților la interacțiune, ceea ce a fost denumit ca accesul la context, prin indicii de contextualizare. Interpretarea dialogului mediatic se poate face printr-o argumentare relevantă, dacă sunt aduse în discuție informațiile de context ale acestuia, pentru interpretarea rolurilor participanților, a formulelor și mecanismelor în vederea accesului la cuvânt, dar și stabilirea relației interacționale, care se poate schimba pe parcurs, la nivelul participanților. Acest demers poate caracteriza tipul dialogului mediatic prin aspecte general valabile, dar, mai ales, prin aspectele specifice, care pot situa dialogul într-o anumită categorie, și în funcție de canalul mediatic prin care are loc schimbul – mediat/intermediat.

---

[10] Vezi Infra *2.2.Taxonomia dialogului mediatic.*

[11] Goffman 1981:5.

[12] Kerbrat-Orecchioni 1990: 92.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

2.2. Taxonomia dialogului mediatic. Aplicată textului mediatic, clasificarea dialogului mediatic trebuie să țină seamă de cele mai recente studii, prin care taxonomiile sunt din ce în ce mai nuanțate[13]. Astfel schița de tipologie are la bază taxonomia interacțiunilor propusă de R. Vion, unde există patru criterii dihotomice:

1. simetrie versus complementaritate a comportamentului comunicativ al participanților la interacțiune,
2. cooperare versus competiție,
3. finalitate internă versus finalitate externă,
4. caracter formal versus caracter informal.[14]

Schiței de tipologie propuse îi vom desemna câteva tipuri de produse mediatice ca mesaje, cărora li se poate aplica dialogul mediatic ca modalitate discursivă. Dată fiind determinarea dialogului mediatic ca intern-dialogizarea interioară a discursului și extern-dialogul compozițional, putem desemna interacțiunii dialogice, tot ceea ce este extern compozițional, și monologic, ceea ce este fals dialog sau pseudo-dialog, implicit, celui intern.

Genurile discursive jurnalistice prin formula internă pot integra dialogul mediatic ca *dialogizare-* **editorial, reportaj, relatare, comentariu, analiză,** dar și ca *pseudo-dialog:* **monologul la debutul unui talk-show, vorbirea directă citată în reportaj, relatare sau știre.** Cele desemnate ca gen al vorbirii directe presupun dialogul extern compozițional- **interviu, talk-show etc.**

(a) interacțiunea *dialogică* versus cea *monologică*-criteriul aplicat textului se referă la reversibilitatea sau non-reversibilitatea rolurilor distribuite participanților la interacțiune.

(b) interacțiunea *directă –**față în față**-* versus *mediată-* folosirea unui mijloc de comunicare- telefon sau mijloc de comunicare în masă radio, televiziune, multimedia. Criteriul are în vedere coprezența spațială și/sau temporală a participanților la interacțiune[15]. Din prima categorie avem în vedere **interviul** – acesta poate fi ***gen jurnalistic*** de sine stătător sau doar ***format*** în alte genuri. Acest ultim aspect poate fi situat în domeniul interacțiunii mediate prin telefon-interviul ca mărturie în relatarea unor jurnaliști prin (video)telefon de la locul de desfășurare al evenimentului.

(c) interacțiunea *liberă*[16] versus *controlată-* în cazul interacțiunii mediatice trebuie să vorbim de controlul pe care jurnalistul îl exercită asupra interlocutorilor, conferind performări acestora în funcție de statutul și rolul lor social. În taxonomia făcută trebuie să denumim controlul nu numai la nivel social, ci și la nivelul normelor impuse de genurile jurnalistice.

---

[13] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 16-18, 24-25.

[14] *Apud* Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 17.

[15] De discutat aspectul receptorului de mesaj mediatic în cazul emisiunilor de radio și televiziune, unde există audiența emisiunii, adică acel spectator- ascultător/telespectator, ale cărui nevoi sunt sau nu respectate de creatorul de mesaj.

[16] Interacțiunea liberă presupune o analiză a conținutului informațional reflectat în temele puse în discuție.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Realitatea comunicativă poate fi apreciată ca fiind destul de eterogenă în domeniul mediatic, ceea ce face dificilă stabilirea unor criterii foarte ferme în realizarea unei clasificări, cu acoperire foarte mare în descrierea mesajului mediatic.

Potrivit schiței de tipologie a interacțiunii verbale[17], dialogul mediatic ca interacțiune verbală aplicată textului mediatic poate clasificat astfel:

1. *interacțiune dialogică directă controlată* - **curierul- gen jurnalistic**. În acest context putem reliefa primul aspect amintit prin genul jurnalistic ***curierul*** sau ***dialogul cu cititorii,*** prin care se manifestă principiul dialogic amintit. Acest gen este utilizat de variate publicații, ceea ce determină o diversitate de trăsături de la o publicație la alta de la o țară la alta, în funcție de publicul –țintă, de tematica abordată și de standardele editoriale ale publicației. Terminologia jurnalistică e variată, dat fiind că genul nu este prea teoretizat, de aceea termenul folosit în jurnalismul francez este „*courrier*"(corespondență), iar în cel anglo-saxon „*letters to the editors*"(scrisori către editor)[18], „*special to the editor*"(special către editor) sau "*reader's forum*"(forumul cititorilor). În presa românească termenul folosit este *dialog cu cititorii,* prin care se încearcă să se manifeste real relația publicație- cititor, de a cărui opinie se ține seama. Totuși trebuie remarcat faptul că, în definițiile jurnalismului de origine franceză, curierul este un gen de opinie foarte puțin folosit în publicațiile lor, deoarece apreciază studiile că exprimă puncte de vedere, pe care publicația nu le împărtășește [19]. Autorii americani consideră că funcția îndeplinită de această rubrică este la fel de importantă ca editorialul, fiind asociată paginii de comentarii și opinii, ceea ce arată importanța vocii cetățeanului în societatea americană.[20].
2. *interacțiune verbală dialogică mediată controlată* - **interviul ca gen jurnalistic**. Interviul este fie o tehnică de colectare a informației, fie un gen redacțional, de sine stătător sau un format. Totuși aspectele definitorii din dicționar sunt legate de faptul că este un dialog între două persoane, din care una pune întrebările, iar cealaltă răspunde prompt, corect și coerent[21]. **Interviul ca gen de vorbire** va fi definit ca flux de interacțiuni verbale și non-verbale, în determinarea tematică a unei compoziții actualizată de strategia, care impune stilul creatorului de mesaj. În presă, interviul este, indiferent de natura canalului, o performare la care

[17] Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 24-25.

[18] Vezi Popescu 2002: 345- 355; rubrică fixă în *editorial page* și în *op.ed.page* în ziarele americane. Sunt publicate scrisorile către editorialiști în care cititorii își exprimă opiniile față de evenimentele politice, sociale, religioase, naționale sau locale. Criteriile de selecționare ale acestor scrisori pentru a fi publicate se referă la perspectiv aabordării informației, punctul de vedere adoptat de respectivul cititor, astfel încât aceste informații să respecte politic aeditorială a ziarului și punctul de vedere, pe care ziarul l-a folosit în delurarea evenimentului. Acest gen devine o modalitate prin care pagina editorială poate fi apreciată ca form de dezbatere în spațiul public creat de publicație.

[19] Voirol 1992: 69.

[20] Vezi lucrările din spațiul cercetărilor americane-Gayle, Waldrop, 1967, *Editor and editorial writing,* Dubuque, Iowa, W. M. C. Brown Company Publishers, cap. *Special to Editor* și Mac Dougal, Curtis, 1973, *Principles of editorial writing*, Dubuque, Iowa, W. M. C. Brown Company Publishers, cap. *Serving readers.*

[21] Popescu 2002: 171 ș.u.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

cititorul, ascultătorul sau telespectatorul devine un spect-actor, adică este și martor/spectator al interacțiunii sociale, dar se implică prin identificarea unui rol cu fiecare dintre participanții la interacțiune. De aceea creatorul de mesaj, jurnalistul trebuie să aibă informații despre interlocutor, dar și despre publicul consumator al mesajului, astfel încât să anticipeze așteptările acestora. Din aceeași categorie face parte - **talk-show-ul.** Cuvântul compus talk-show s-ar putea traduce în limba română prin „discuție-spectacol"/„spectacol al vorbirii" și denumește o emisiune de dezbateri, cu sau fără public, într-un program de televiziune. „Dezbaterea televizată reprezintă încercarea de a aduce în fața opiniei publice și de a discuta, analiza, elucida, o problemă de larg interes în fața camerelor de luat vederi, cu participarea unor specialiști sau persoane competente, sub coordonarea unui realizator – amfitrion: moderatorul."[22] Dacă vom încerca să definim talk-show-ul ca specie într-un gen mai cuprinzător, l-am încadra, așa cum face Francis Jacques printre strategiile interacționale (guvernate de o convenție enunțiativă care presupune reciprocitatea relației de comunicare), alături de dialog, discuție, conversație. Emisiunile de dezbateri, care au apărut în Franța anilor'70 își propun să asigure o funcție explicativă a unor fenomene sau procese sociale.[23]

3. *interacțiune verbală monologică mediată controlată* – **interviul ca format** în genuri jurnalistice ca reportaj din presă, prin vorbire directă citată, jurnal de știri difuzat de televiziune sau radio, definit de Maria Cvasnîi Cătănescu ca ***stilurile vorbirii în textul publicistic***. [24]

Acestei taxonomii trebuie să-i asociem tripticul comunicării orale /audio /audio-vizuale, astfel încât să stabilim tipuri de interviuri în presă, interviuri în presa radiofonică și în cea de televiziune, respectiv, talk-show-ul difuzat de radio sau televiziune, unde funcționează caracteristicile mijlocului de comunicare în masă.

2.3. Reguli de realizare ale practicilor discursive specifice dialogului mediatic. Dialogul mediatic ca modalitate discursivă aplicată textului jurnalistic se bazează pe reguli generice constitutive și norme de reglare, formale sau tematice. Componenta interacțională pune în valoare câteva aspecte esențiale generatoare de principii, potrivit cărora poate fi creată paradigma funcțională amintită. În acest sens, trebuie accentuate câteva elemente:

- vorbitorul trebuie să-l aibă în vedere pe interlocutor, căruia trebuie prin strategia de comunicare adoptată să-i dirijeje prin anticipare interpretările, dar și reacțiile, verificând astfel înțelegerea enunțiativă; de aceea, în cercetarea fenomenului dialog mediatic trebuie analizate mărcile discursive ale vorbitorului, care se adresează receptorului,
- receptorul, la rândul său, interpretează informațiile primite, în raport de preocupări, interese, dar și de presupoziții (fondul de informații comun, pe care îl

[22] Bucheru 1997: 206.
[23] *Apud* Lochard, Boyer 1998: 95.
[24] Cătănescu Cvasnîi 2006: 77-106.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

dețin unul asupra celuilalt); în acest sens, un rol important în analiză îl are acest ultim aspect al presupozițiilor, valabile atât pentru interlocutorii din spațiul mediatic – platou, cât și pentru publicul, care asistă la interacțiunea din studio, dar și pentru cel așa – zis pasiv , care urmărește dialogul ca cititor de ziar sau revistă, ca ascultător, din fața radioului, ca telespectator, din fața televizorului, într-un spațiu diferit de cel mediatic,

- nici vorbitorul, nici receptorul nu sunt receptaculi pasivi, ci ei se adaptează și, implicit, își modifică comportamentul lingvistic, nu numai, în funcție de context, ci și de regulile generice constitutive și normele de reglare, formale sau tematice.

Totuși metodologia cea mai completă în analiza dialogului mediatic ca modalitate discursivă din perspectiva regulilor de realizare a principiului cooperativ și nu numai, ar trebui să fie cea a lui Willis Edmondson, în a cărui lucrare „Spoken Discourse- a model for analysis" aduce înțelegerea pragmaticii ca domeniu al acțiunii și interacțiunii comunicative, ceea ce prefigurează elemente specifice în analiza dialogului mediatic. Modelul integrativ definit ca acțiune și interacțiune cuprinde trei nivele de interpretare:

- nivelul unităților dialogice, în care vor fi prezentate aspectele de bază ale organizării pragmatice- acte de vorbire, deictice, presupoziții, implicaturi;
- nivelul interacționalității acestor unități, cu referire la principiile și strategiile comunicative- principiul cooperativ și maximele sale, strategiile bazate pe utilizarea eficientă a acestor maxime, principiul și strategiile politeții;
- nivelul secvențialității unităților dialogice, cu sublinierea aspectelor de bază ale organizării conversației ca macro-structură discursivă cu niveluri de structuri, de strategii și proceduri retorice la nivel pragmatic, potrivit relației interpersonale și textuale.[25]

Dialogul mediatic poate fi apreciat potrivit acestei ipoteze de lucru drept o schemă secvențială, deoarece este o entitate textuală care desemnează o unitate autonomă de sens, dar mai puțin de formă, date fiind reperele enunțiative, care o alcătuiesc.

3. Concluzii

Dacă vom considera dialogul ca interacțiune, iar dialogul mediatic ca modalitate discursivă aplicată textului media, atunci paradigma funcțională propusă poate fi apreciată ca un posibil model de analiză și interpretare, ceea ce ar putea oferi cercetării un suport metodologic, în vederea abordării discursului mediatic din perspectivă interacțională.

În acest sens, perspectiva interacțională presupune termeni ca înțelegere, interpretare sau acordarea unui sens, în crearea relațiilor ideatice în realitatea socială. Aceasta trebuie definită ca o realitate reconstruită cu aspectele sale de subiectivitate. În termenii analizei discursive, aceasta înseamnă reconstruirea situației de comunicare, a contextului în care

[25] Edmonson 1981: 75-78.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

are loc dialogul, a presupozițiilor celor implicați în dialog și, implicit, a modului în care ei creează sens în dialogul lor și a schimburilor pe care le fac în funcție de normele limbii, dar și a categoriilor și regulilor pe care le acordă mesajelor în enunțurile pe care le realizează.

În loc de concluzie, dialogul mediatic, prin aceasta posibilă modalitate de analiză, poate fi înțeles, interpretat și evaluat atât ca acțiune, cât și ca interacțiune, ceea ce exclude gradul de subiectivitate al interpretării. Apreciem textul mediatic, organizat discursiv dialogal, drept o astfel de structură socialmente determinată, unde regulile sunt impuse de protagoniștii interacțiunii, care inițiază, mențin și susțin relația între participanți, stabilesc o strategie comunicativă, prin care să crească eficiența interactivității și a semnificațiilor negociate în timpul schimbului.

BIBLIOGRAFIE:

Bahtin 1982 = Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, București, Editura Univers (traducere de Nicolae Iliescu).

Bahtin 1996 = Mihail Bahtin, *The Problem of Speech Genres*, în "Speech Genres and Other Late Essays", University of Texas Press, Austin, p. 60-101.

Bucheru 1997 = Ion Bucheru, *Fenomenul televizual*, București, Fundația România de Mâine.

Cătănescu Cvasnîi 2006 = Maria Cătănescu Cvasnîi, *Retorică publicistică-de la paratext la text*, București, Editura Universității din București.

Dinu 2004 = Mihai Dinu, *Fundamentele comunicării interpersonale*, București, Editura BIC ALL.

Edmonson 1981 = Willis Edmonson, *Spoken Discourse, A Model for Analysis*, London and New York, Longman.

Goffman 1981 = Erving Goffman, *Forms of Talk*, University of Pennsylvania Press.

Ionescu-Ruxăndoiu 2002 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coordonator), *Interacțiunea verbală în limba română actuală, Corpus selectiv, Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București.

Kerbrat-Orecchioni 1990 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Les Interactions Verbales*, Tome I, Paris, Armand Colin.

Kerbrat-Orecchioni 2004 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Lingvistica interacționistă*, în "Observatorul cultural" 250, interviu de Anca Măgureanu 2004, din decembrie 2004, link http://www.observatorcultural.ro/LIngvistica-interactionista.-Interviu-cu-Catherine-KERBRAT-ORECCHIONI*article, ID_12369, accesat 484 din 23.07 2009.

Kerbrat-Orecchioni 2005 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, *Le Discourse en Interaction*, Paris, Armand Colin.

Kerbrat-Orecchioni, Platin 1995 = Catherine Kerbrat-Orecchioni, Christian Platin, *Le Trilogue*, Publie avec le concours du CNSR et du Programme Pluriannuel en Sciences Humaines Rohne-Alpes, Publication de l 'URA 1347, *Groupe de Recherche sur les Interactions Conversationnelles*, CNSR –Universite Lyon 2.

Lochard, Boyer 1998 = Guy Lochard, Henri Boyer, *Comunicarea mediatică*, București, Editura Institutul European.

Moeschler 1989 = Jacques Moeschler, *Modelisation du dialogue*, Paris, Hermes.

Popescu 2002 = Cristian Florin Popescu, *Dicționar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*, București, Editura Tritonic.

Voirol 1992 = Michel Voirol, *Guide de la redaction*, Paris, CFPJ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

THE MEDIA DIALOGUE IN AN INTERACTIONAL PERSPECTIVE. A POSSIBLE PATTERN OF ANALYSING THE JOURNALISTIC TEXT

Abstract

The dialogue as a discursive modality in media text, named media dialogue, might be studied in an interactional perspective, implying theoretical and methodological views. On the first view, throughout the interpretation of the concept communication, with all the elements involving the process, and, on the second one, from methodological view, analyzing dialogue as a discursive practice in media text - dialogism, dialogic, trilogue, fulfilling the polyphony of the journalistic text.

Redefining the media dialogue, according to the interactional perspective, the current paper has as main topic the media dialogue, not only as an interaction, but as a complex network of discursive practices, studied in a possible framework given by the interactional perspective in linguistic.The possible pattern for research the media text might have as main levels- the communicative context of media dialogue as a category of media text, the taxonomy of these categories according to interactional genres, and, last, but not least, the rules of structuring the sequential organization in media dialogue, as "dilog", "trilogue" and "polylogue" as network discursive practices applied to media text.

Universitatea din București, Facultatea de Litere
Catedra de Comunicare și Relații Publice
Str. Edgar Quinet, 5-7
anamete2002@yahoo.com

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

GÉNÉRALISER ET PARTICULARISER. UNE DESCRIPTION ET UNE INTERPRÉTATION DES RELATIONS LOGICO-SÉMANTIQUES DANS LE DISCOURS SCIENTIFIQUE

ALICE TOMA

1. Un exemple pour commencer

Prenons l'exemple suivant :

(1)

PROPOSITION 7. — *Soient* I *un ensemble fini,* $X = (\xi_{ij})_{(i,j)\in I\times I}$ *une matrice carrée de type* (I, I) *sur un anneau commutatif* A. *On a alors*

$$\det X = \sum_{\sigma\in\mathfrak{S}_I} \varepsilon_\sigma \left(\prod_{i\in I} \xi_{\sigma(i),i}\right) \tag{14}$$

où σ *parcourt le groupe* $\mathfrak{S}_I$ *des permutations de* I, *et où* ε_σ *est la signature de* σ (I, p. 62).

On peut se borner au cas où $I = (1, n) \subset \mathbf{N}$, et il suffit alors d'appliquer la

formule (12), où $(e_i)_{1\le i\le n}$ est la base canonique de A^n, et les x_i les colonnes de X (cf. III, p. 92, formule (6)).

En particulier, pour le déterminant d'une matrice d'ordre 3

$$X = \begin{pmatrix} \xi_{11} & \xi_{12} & \xi_{13} \\ \xi_{21} & \xi_{22} & \xi_{23} \\ \xi_{31} & \xi_{32} & \xi_{33} \end{pmatrix}$$

on a

$$\det(X) = \xi_{11}\xi_{22}\xi_{33} + \xi_{12}\xi_{23}\xi_{31} + \xi_{21}\xi_{32}\xi_{13} - \xi_{13}\xi_{22}\xi_{31} - \xi_{12}\xi_{21}\xi_{33} - \xi_{11}\xi_{23}\xi_{32}.$$

(Bourbaki 1970: A III.94-A III.95)

Il s'agit d'une proposition qui établit la formule de calcul d'un déterminant d'une matrice carrée.

Pour faciliter la compréhension, regardons d'abord ce qui vient après la particule *en particulier*. Pour une matrice carrée d'ordre 3, la formule de calcule du déterminant est :

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Le déterminant d'une matrice d'ordre 3 est la somme des multiplications des éléments parallèles à la première diagonale, moins les multiplications des éléments parallèles à la seconde diagonale.

Passons à la partie qui précède la particule « en particulier ». Il s'agit de la formule de calcule du déterminant d'une matrice carrée ayant un nombre fini de lignes et de colonnes. Alors :

Le déterminant de la matrice X est la somme alternée des multiplications de n éléments, ayant la propriété de ne se trouver jamais sur la même ligne, ni sur la même colonne.

Qu'est-ce qu'il fait *en particulier* ? Il relie la formule du déterminant de matrice carrée d'ordre 3 à la formule (14) du déterminant d'une matrice carrée à nombre fini de ligne. *En particulier* assure le passage du général au particulier, du ***particularisé*** (Pé) au ***particularisant*** (Pnt).

Quelques remarques qui s'imposent : i. les deux segments textuels, Pé et Pnt sont des segments symboliques (du langage artificiel, non pas naturel) ; ii. les deux segments textuels se trouvent à distance de la particule *en particulier* ; iii. les deux segments textuels sont des conclusions dans des constructions argumentatives du type : *si p, alors q* ; iv. à la limite, les formules symboliques peuvent être réduites aux SN : « Un cas particulier du *déterminant d'une matrice carrée d'un nombre fini de ligne* est le *déterminant d'une matrice carrée d'ordre 3* (3 ligne) » ; v. donc, particulariser, dans cet exemple, c'est passer d'un nombre fini à un nombre précisément donné.

2. La particularisation – une définition

Parmi les « mouvements textuels » les plus importants on peut noter: les « concessions » qui conduisent à une multitude des variantes des « contre-positions » (le « contraste », la « contre-attente », la « substitution », la « correction-substitution » et l' « alternative exclusive») ; les « explications et les conséquences » ; les « sommairisants » ; les « cas particuliers » - les particularisations – en tant que mouvement symétrique des « généralisations ».

La particularisation est très peu étudiée, si l'on exclue les études concernant la synecdoque – qui, de toute façon, constitue une forme paradigmatique et non pas textuelle-syntagmatique de la particularisation. La plus simple forme textuelle de la particularisation est l'apposition de précision (non déterminative).

Manzotti 2002 distingue deux types principaux de particularisation : i. La précision. On passe d'une description moins détaillée à une description plus détaillée de la même entité, propriété ou état de choses dont on enrichit l'intention. Il s'agit d'une particularisation ***intentionnelle***.

Par exemple, la définition. ii. L'énumération. On passe d'un état de choses complexe, qui comprend plusieurs « cas » à une énumération exhaustive ou partielle des « cas particuliers » - à la limite, un seul cas. L'énumération rend compte de l'extension de l'état de choses. Donc l'énumération est une particularisation ***extensionnelle***. Si l'énumération n'est pas exhaustive, mais partielle, elle prend la forme d'une exemplification, une sélection ou une sélection scalaire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Autres types de particularisation qui opèrent une sélection partielle sont à signaler. La sélection marquée par *notamment* attire l'attention du locuteur (l'interlocuteur) sûr un ou plusieurs cas particulier, sans en expliquer les raisons. Un autre type de particularisation est dans une certaine mesure spécialisée pour les textes scientifiques. Ce genre de particularisation montre le cas thématisé ou son actualisation (*dans le cas x*). De ce fait, le discours est segmenté en deux niveaux superposés : un niveau plus général et un niveau plus spécifique. On rappelle ainsi qu'il s'agit d'une application particulière d'une caractéristique plus générale.

3. La généralisation (relative) dans les mathématiques

La généralisation peut être signalée par un nombre très grand de marques parmi lesquelles nous rappelons ici: *en général, en règle générale, d'une manière générale, généralement, plus généralement; ordinairement, pour l'ordinaire, à l'ordinaire, de l'ordinaire; normalement, naturellement; communément; en principe, de principe, par principe, pour le principe; en somme, somme toute.*

En parcourant le corpus nous découvrons un nombre assez petit (30) de relations de généralisation marquée, c'est-à-dire des relations qui ont au moins une marque explicite dans le texte. Cette constatation nous indique que le discours des mathématiques est, en général abstrait, et s'il y a des passages moins abstraits, ceux-ci sont suivis des généralisations.

Le nombre des généralisations dans un certain texte donne des indications sur le type de raisonnement dominant. S'il y a peu de généralisations, alors le discours est plutôt déductif. Si, par contre, dans un texte il y a plus de généralisations, alors ce texte-là est plutôt inductif. En plus, selon le corpus, pour le discours mathématique, le manque de généralisations s'associe avec l'utilisation de particularisations. Apparemment, le texte mathématique a, en moyenne, un certain degré d'abstraction, relativement constant, degré qui est corrigé ou maintenu à l'aide de la particularisation et de la généralisation. Par exemple, dans Bourbaki 1970, où le mouvement du raisonnement est déductif – c'est généralement reconnu par les spécialistes –, nous trouvons seulement 4 généralisations, mais 17 particularisations. Dans les auteurs modernes il y a un certain équilibre entre la particularisation et la généralisation ; par exemple, 9 et, respectivement 5 chez Harpe 2004 et 8 particularisations et 5 généralisations chez Ronga 2004.

Mais, hors les généralisations marquées, il y a les généralisations non marquées que nous mentionnons ici en passant, sans nous attarder sur ce sujet. Il s'agit des généralisations absolues (comme les propositions universelles) ou des généralisations relatives pour lesquelles l'opérateur discursif est implicite. Ces types de généralisations ne font pas l'objet de notre analyse; une raison de leur exclusion est leur appartenance préférentiel, dans les textes mathématiques, aux formules, au langage artificiel symbolique littéral ou des combinaisons de cifres[1]. Notre remarque est importante car les observations ci-dessus concernant les mathématiques ne doivent pas être généralisées sans limite, mais sous certaines réserves.

[1] Vezi Marcus 1979, 1994.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Les marques de la généralisation le plus fréquemment rencontrées dans notre corpus sont : *en général* (12 fois) et *plus généralement* (13). Les autres marques de généralisation qui apparaissent dans notre corpus sont: *en principe* (2), *généralement* (1), *principalement* (1), *en règle générale* (1).

Nous nous attardons ici encore un moment sur les marques principalement utilisées, les marques les plus fréquentes dans notre corpus: *en général* et *plus généralement.*

Les deux marques sont utilisées dans le discours scientifique mathématique proprement dit, c'est-à-dire à l'intérieur des théorèmes, de leurs démonstrations, des exemples etc. Une seule fois (V. A.1. 14Ge), en général apparaît en dehors du discours mathématique proprement dit, dans le mode d'emploi du traité de Bourbaki:

(2) Quant aux exercices, il n'a pas été utile en général d'indiquer leur provenance, qui est très diverse (mémoires originaux, ouvrages didactiques, recueils d'exercices).

Cette distribution nous indique, d'une parte, la manière différente de construction des deux parties du texte, mathématique et meta mathématique, et d'autre part, une sorte de spécialisation plus stricte de *plus généralement* par rapport à l'autre marque. *Plus généralement* semble 'plus mathématique' qu'*en général.* Mais il faut tenir compte aussi de l'étendue inégale entre les passages mathématiques et les passages meta mathématiques qui reste, dans notre corpus, sous 10%.

La position que les deux marques occupent dans l'énoncé est elle aussi différente. Tandis que *plus généralement* est l'élément qui ouvre l'énoncé (9 fois sur 13), *en général* est situé à l'intérieur de l'énoncé (10 fois sur 11). *Plus généralement* a besoin d'un point de départ pour construire une généralisation après; les entités Ge est Gent ont une nature textuelle semblable. *En général* met en relation sémantique de généralisation des entités de nature textuelle différente. Nous allons voir ses ressemblances et différences aussi au plan morpho-syntaxique. En position initiale en général apparaît, dans le corpus, une seule fois (v. A.1. 18Ge):

(3) En général, pour montrer qu'une famille est une base, il faut montrer qu'elle est libre et qu'elle est génératrice. Cependant, si la famille a exactement autant d'éléments que la dimension de l'espace, on a le théorème suivant qui est d'un usage fréquent:
Théorème (I. 24.)
Soit E un espace vectoriel de dimension n. Alors:
- Toute famille génératrice de n éléments est une base.
- Toute famille libre de n éléments est une base.

La position initial d'*en général* lui permet une portée textuelle plus large. Elle est aussi responsable du déplacement du Ge (*Théorème (I. 24.) Soit E un espace vectoriel de dimension n. Alors: - Toute famille génératrice de n éléments est une base. - Toute famille libre de n éléments est une base.*) après le Gent (*pour montrer qu'une famille est une base, il faut montrer qu'elle est libre et qu'elle est génératrice.*). D'ailleurs, la position énonciative de la marque de généralisation est reliée avec la distribution des trois éléments de la relation Ge - marque - Gent et la distance textuelle qui les rapproche ou les sépare. *Plus généralement* est placé constamment entre les deux parties de la relation. *En*

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

général peut précéder parfois toutes les deux parties de la relation (2 cas sur 11) (v. l'exemple ci-dessus).

En général, le discours mathématique nous permet d'identifier les concepts mis en relation par la relation de généralisation. De ce fait, nous pouvons convenir de réduire les fragments textuels de la relation à un noyau suffisant pour dénommer le concept. Si nous prenons ce repère, nous pouvons faire deux observations: le regroupement de ces dénominations de concepts avec la marque de la relation est variable et la relation va souvent au-delà de ces noms de concept, et, par conséquent, la marque ayant un comportement que nous appelons macro textuel.

En ce qui concerne la distance entre la marque et les concepts-noyau de la relation, *plus généralement* est plus proche du Gent (6 sur 13 cas) et plus éloigné du Ge (2 sur 13 cas). Ce fait montre que généralement le concept qui serve de point de départ de la généralisation n'est pas nommé, mais décrit ou développé par l'intermédiaire d'une séquence textuelle plus ou moins riche. Un des cas que nous venons de fonctionnement micro textuel que nous venons de signaler est le suivant (v. A.1. 9Ge):

(4) [...] le corps **Q** des nombres rationnels, le corps **C** des nombres complexes, un 'corps fini premier' **Fp**, ou plus généralement un corps arbitraire.

Dans ce cas de structure énumérative, le fonctionnement de *plus généralement* est réduit au niveau micro textuel, ce qui n'est pas le cas en général; au contraire, *plus généralement* relie dans les autres exemples du corpus des fragments textuels assez larges.

Au niveau morpho- syntaxique nous remarquons un mélange relativement égal entre le langage artificiel (5 cas sur 13 pour plus généralement) et le langage naturel. *Plus généralement* relie plutôt des syntagmes nominaux ou prépositionnels, tandis qu'*en général* relie plutôt des adverbes et des phrases simples. Les fonctions syntaxiques des noyaux des Ge et des Gent varient entre sujet, objet, attribut au circonstanciel.

Le seul point commun entre plus généralement et en général est la ponctuation. Toutes les deux marques sont généralement séparées aussi bine du Ge que du Gent (plus généralement 8 fois sur 13; en général 7 fois sur 11). L'occurrence sans ponctuant, ni a droite, ni a gauche est assez rar (3 cas pour chaque marque).

4. La particularisation mathématique : *particulièrement*

Lorsque nous regardons de près les emplois de ***particulièrement*** dans notre corpus, nous constatons que celui-ci est en général un adverbe de degré (selon la classification d'Anscombre 1996), à une exception près, lorsqu'il est un adverbe de restriction. Donc *particulièrement* ne remplit que rarement la fonction de marque de relation (de particularisation) dans le langage mathématique. La valeur d'adverbe de degré est directement évidente du cotexte :

(5) particulièrement important
(6) particulièrement simples
(7) particulièrement bien
(8) particulièrement important

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Si nous regardons l'emploi de marque de relation pour *particulièrement* :

(9) Ceci s'applique *en particulier* à une matrice triangulaire (toutes les Xii é tant d'ordre 1) et plus *particulièrement* à une matrice diagonale

nous constatons que son occurrence a une raison lexicale : il y a deux particularisations successives, pour la deuxième on é vite la synonymie, en utilisant une marque de particularisation moins habituelle pour le langage mathématique, mais devenue nécessaire dans ce cas-ci. L'ordre des deux marques de particularisation est imposée par leurs propriétés morphologiques : tandis qu'*en particulier* n'admet pas de degré de comparaisons, *particulièrement* permet la combinaison avec *plus* (exemple qui contredit partiellement l'hypothèse de Anscombre 1996 concertant la distribution complémentaire des deux valeurs de *particulièrement*). L'utilisation du degré de comparaison assure l'hiérarchisation des deux particularisations dans le texte. La deuxième particularisation est « plus particulière » que la première particularisation.

La première marque de particularisation, *en particulier*, occupe une position d'argument logique, en modifiant la manière d'agir du prédicat « s'applique ». La même position est occupée par *plus particulièrement*.

Entre les deux particularisations il y a un double rapport : d'un côté, chacune des deux marques modifient l'espace d'application du verbe ; de l'autre côté, la deuxième marque *plus particulièrement* introduit une particularisation d'une autre particularisation, une particularisation du deuxième degré. Nous pouvons en tirer la remarque que la relation de particularisation est une **relation graduelle**.

Au niveau macro textuel, la particularisation occupe le plus souvent un espace de clôture : la fin d'un paragraphe, la fin d'une démonstration, la fin d'un exemple, la fin d'un chapitre. Dans le cas analysé il s'agit de la fin d'un exemple.

Au niveau textuel, la particularisation opère d'une manière complexe : elle focalise un certain fragment textuel qu'elle met en relation avec un autre segment textuel (souvent de la même nature syntaxique), mais, en même temps, elle oriente la lecture d'un bloc textuel plus large qui comprend le fragment focalisé par la relation. Les segments focalisés par les deux particularisations enchaînées sont : *une matrice triangulaire supérieure de matrices* (*Pé1*) - *à une matrice triangulaire* (*Pnt1* de la première particularisation et *Pé2* pour la deuxième particularisation) - *à une matrice diagonale* (*Pnt2*). Du point de vue mathématique, les trois fragments sont des termes correspondant à trois concepts situés en relations d'inclusion l'un par rapport à l'autre (*Pé1* inclut *Pé2* qui inclut *Pnt2*). Les blocs textuels impliqués indirectement par la relation de particularisation concernent les formules de calcule des déterminants des matrices ci-dessus mentionnées. La trace linguistique anaphorique *ceci* annonce la reprise du bloc *Pé1* ; le bloc *Pnt1* est réduit à l'élément particularisant focalisé, tandis que le bloc *Pnt2* revient à une forme semblable au bloc *Pé1*.

On pourrait dire que, dans se cas, la particularisation fonctionne comme une relation d'inclusion.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

5. La particularisation mathématique : *en particulier*

Pour la marque ***en particulier***, le corpus nous fournit 21 exemples (v. *Annexe 2 – en particulier*) que nous caractérisons d'une manière complexe et rapide en remplissant un tableau qui contient plusieurs rubriques dont le contenu donne les informations linguistiques et textuelles diverses (v. ci-dessus) concernant le relation de particularisation dans chaque cas particulier.

Une première remarque qui s'impose concerne le fonctionnement micro et macro textuel différent du *Pé* et du *Pnt*. Tandis que le première a le plus souvent un double fonctionnement, micro et macro textuel, le *Pnt* est souvent réduit à un seul fonctionnement, celui micro textuel. Ce fait soutient l'hypothèse d'inclusion et subordination textuelle du *Pnt* envers le *Pé*.

6. En guise de conclusion. La généralisation intensionnelle vs la généralisation extensionnelle

L'analyse de la généralisation à travers ce chapitre, nous amène à faire la distinction entre la ***généralisation intentionnelle*** et la ***généralisation extensionnelle***. La généralisation extensionnelle est annoncée par *en général*, la généralisation intensionnelle est annoncée par *plus généralement*.

*S*émantiquement, *en général* fonctionne comme un quantificateur universel faible. Il multiplie du point de vue numérique le Gé à une classe quasi totale, le Gént. Cette classe admet toujours au moins une exception. Il nous fait appliquer la prédication pour une classe d'entités ou des circonstances de laquelle on enlève les exceptions. Autrement dit, il fait que la validité de la proposition **p** soit réduite ; la prédication n'est pas générale ; l'ensemble auquel elle s'applique admet des exceptions. En somme, sa fonction sémantique est d'adverbe de phrase (pas d'énonciation) quantifiant. Il n'est pas compatible avec la généralisation absolue ; il ne se combine pas avec un quantificateur universel.

Par contre, *plus généralement* est un modifieur de l'énonciation ; il est ***généralisant*** et pas ***quantifiant*** ; il présente le Gént comme une entité plus abstraite par rapport au Gé, toujours explicit ; il envisage l'entité à laquelle il s'applique comme énoncée d'une manière qui enlève les détails par rapport à ce qui aurait pu être dit. Autrement dit, il existe une base de départ pour généraliser après. Le Gént est d'un niveau général seulement par rapport au Gé. *Plus généralement* est compatible avec la généralisation absolue. Dans notre corpus, *tout* apparaît une fois sur l'exemple (16). Gé et Gént sont des énoncés universels. Nous pourrions dire que *plus généralement* et plus général qu'*en général*.

Du point de vue syntaxique, *en général* opère sur la prédication (comme nous l'avons vu dans « la décomposition en général n'est pas unique ») ou il est un (post)modifieur de SN (cf. les chiens en général aboivent) tandis que *plus généralement* est un adverbe de phrase ou, moins souvent, modifieur de SN.

Les textes scientifiques ne varient pas beaucoup les marques pour le même type de relation. *En général* et *plus généralement* sont des marques de généralisation différentes, la généralisation extensionnelle, respectivement, la généralisation intensionnelle. *Plus généralement* introduit l'aboutissement d'un raisonnement inductif, tandis que *en général* le relativise.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

TEXTES :

Bell 1939 = E.T. Bell, *Les grands mathématiciens*, Payot, Paris.

Bortolotti, Bernachot 1991 = R. Bortolotti, C. Bernachot, *Mathématique 9ème*, Genève, Département de l'instruction public.

Bourbaki 1970 = Nicolas Bourbaki, *Éléments de mathématique. Algèbre*, Paris, Hermann, p. VI-XIII, A.I.4-A.I.5, A.III.90-A.III.103, A.III.191-A.III.193, A.III.204-A.III.216.

Bourbaki 1984 = Nicolas Bourbaki, *Eléments d'histoire des mathématiques*, Paris, Masson.

Grifone 1990 = Joseph Grifone, *Algèbre linéaire*, Toulouse, Cepadues-Éditions, p. 1-51.

Harpe 2004 = Pierre De La Harpe, *Algèbre linéaire*, Genève, Université de Genève, p. 1-30.

Ronga 2004 = Felice Ronga, *Analyse réelle néo-post-élémentaire*, Genève, Université de Genève, p. 1-44.

BIBLIOGRAPHIE :

Bidois & Bidois 1971 = Georges Le Bidois, Robert Le Bidois, *Syntaxe du français moderne*, II, Paris, Picard, pp. 571-75.

Bublitz et al. 1999 = Wolfram Bublitz Bublitz, Uta Lenk and Eija Ventola (Edited by), *Coherence in Spoken and Written Discourse*, Amsterdam/ Philadelphia, John Benjamin Publishing Company.

Bussmann 2005 = Hadumod Bussmann, (fondato da), *Lessico di Linguistica*, traduzione italiana, adattamento e revisione sulla base della 3a edizione originale, rivista ed ampliata a cura di Paola Cotticelli Kurras, Edizioni dell'Orso, Torino.

Dendale 2007 = Patrick Dendale, *Lexicales. Bibliographie en ligne d'études linguistiques portant sur des unités lexicales du français*, Universiteit Antwerpen.

Drăghicescu 1980 = Janeta Drăghicescu, *Les articulations logiques du discours scientifique avec application au domaine des mathématiques*", in Miclău, Paul et al. (coord), « *Introduction à l'étude des langues de spécialité* », București, Universitatea din București, Facultatea de limbi străine.

Ferrari 1995 = Angela Ferrari, *Connessioni. Uno studio integrato della subordinazione avverbiale*, Genève, Editions Slatkine.

Manzotti 1992 = Emilio Manzotti et al., *Lezioni sul testo: modelli di analisi letteraria per la scuola*, Brescia, Ed. La Scuola.

Manzotti 2002 = Emilio Manzotti, *Due tipi di movimenti compositivi: la particolarizzazione e la generalizzazione*, in *ID., Scrivere su 'argomenti di ordine generale'*, "Nuova Secondaria", 19, n. 8, pp. 33-58.

Marcus 2008 = Solomon Marcus, *Singurătatea matematicianului*, București, Editura Academiei Române.

Toma 2006 (2008) = Alice Toma, *Lingvistică și matematică. De la terminologia lexicală la terminologia discursivă*, București, Editura Universității din București.

GÉNÉRALISER ET PARTICULARISER. UNE DESCRIPTION ET UNE INTERPRÉTATION DES RELATIONS LOGICO-SÉMANTIQUES DANS LE DISCOURS SCIENTIFIQUE

Résumé

Le texte scientifique reste une forme de culture peu explorée par les linguistes. En revanche, un des sujets préférés par l'analyse du discours est l'étude des relations sémantiques – en tant

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

que moyen de la cohésion textuelle. Celles-ci vivent principalement par leurs marques, les connecteurs. La bibliographie de spécialité enregistre parfois des 'monographies' sur certains connecteurs. Notre analyse ne va pas dans cette direction. Suivant le modèle proposé par Elimio Manzotti, nous essayons de caractériser, dans cet article, le cumul des relations logico-sémantiques, principalement de type généralisation et particularisation, et les rapports qu'elles entraînent entre les concepts scientifiques mathématiques.

Mots – clé : analyse textuelle, relation logico- sémantique, connecteur/ marque relationnelle, texte scientifique

Institut de Linguistique « Iorgu Iordan – Al. Rosetti »/
Université de Genève/ Université de Bucarest
Suisse/ Roumanie
alice.toma@litere.ro, toma1@etu.unige.ch

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

CÂTEVA OPINII PRIVIND STUDIUL LIMBII

ION COJA

Încep prin a semnala o afirmație, de nimeni luată în seamă, a lui Iosif Vissarionovici Stalin, pe care am pus-o totuși ca motto la un articol publicat în urmă cu câțiva ani. Sună așa: **„Lingvistica trebuie să se ocupe de oameni normali"**. Recunosc că am fost destul de ușuratec atunci când am dat acest citat, care mi se părea de o banalitate perfectă, poate și pentru că aveam în vedere contextul în care „tătuca" Stalin emitea acest principiu epistemologic. Am vrut să fac un soi de glumă, poate că am și reușit, pe moment. Cu timpul însă am uitat acel context și în mintea mea propoziția **„Lingvistica trebuie să se ocupe de oameni normali"** s-a desprins, s-a detașat de autorul ei, devenind tot mai mult o idee în sine, valabilă sau nu, demnă sau nu de a fi luată în seamă. Mărturisesc că în momentul de față mi se pare **o idee deosebit de profundă, o idee profund adevărată**. (Din păcate pentru Stalin, ideea se pare că nu-i aparține. Lucrările semnate cu numele său, știu de la Alexandru Graur, au fost scrise de Vinogradov.) Din această idee decurge problema următoare: **cum definim starea de normalitate a unui vorbitor?** Dacă-mi aduc totuși aminte, Stalin se referea la starea de normalitate fizică a subiectului cercetat, să nu fie cumva un hipoacuzic sau cu defecte de articulare etc. Las deoparte asemenea cazuri patologice, care țin de domeniul medicinii ori al fiziologiei, și propun o discuție pe teren eminamente lingvistic. Ce înseamnă normal și anormal în acest plan, lingvistic, psiholingvistic și sociolingvistic?

După știința mea, încă nu avem o teorie a **stării de „normalitate lingvistică"**. Ne-ar fi util un inventar al (tuturor) elementelor care compun starea de normalitate lingvistică, și implicit un inventar al formelor curente de abatere de la normalitate. Bunăoară scrisul, comunicarea prin scris, este o abatere de la normalitate, normală și naturală, firească, fiind comunicarea orală. De asemenea, comunicarea prin mass media – presă, radio, televiziune – când emițătorul este mereu emițător, iar receptorul mereu receptor, între cei doi neexistând un dialog, așa cum se întâmplă în mod normal și natural... Chiar și comunicarea prin telefon nu întrunește condițiile normalității, care presupune ca Emițătorul și Receptorul să fie „față către față". Nefiindu-mi la îndemână și nici în intenție să alcătuiesc un inventar complet al componentelor stării de normalitate, mă limitez, *hic et nunc*, să semnalez un element deosebit de important pentru definirea **normalității: raportul vorbitorilor cu limba lor maternă**. Nici pe departe acest raport nu este același la toți vorbitorii. În mod normal (și natural!), limba maternă este:

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

(a) limba vorbită în familia în care se naște și crește individul;
(b) limba pe care acesta o deprinde odată cu propria sa umanitate, adică este
(c) limba în care individul învață să gândească, să priceapă lumea;
(d) limba pe care o vorbește neîntrerupt tot restul vieții,
(e) o vorbește într-un mediu în care majoritatea conlocutorilor săi au aceeași limbă maternă!

Din motive care se vor înțelege mai jos, aș adăuga, separat, și aș sublinia că ține de starea de normalitate și faptul că (f) în familia și în mediul lingvistic respectiv limba maternă este aceeași de când se știu cei în cauză. Adică de mai multe generații, aș zice „dintotdeauna"!

În legătură cu această precizare, țin să semnalez ipoteza unor cercetători foarte serioși, care susțin că **achiziția limbajului începe chiar din timpul existenței intrauterine**, căci numai așa se poate explica, bunăoară, faptul că încă din primele momente de după naștere copiii plâng cu modulații sonore care amintesc intonațiile specifice din limba mamei, adică din viitoarea sa limbă maternă. (A se vedea în acest sens lucrările dnei Katkleen Wermke, de la Universitatea din Würzburg.)

Mărturisesc că eu unul nu prea am dat crezare sau importanță ideii de viață „sufletească" intrauterină până de curând, când am aflat din sursă directă (și pentru mine deplin credibilă) despre o întâmplare extraordinară, căreia îi acord valoare de experiment convingător, irefutabil. Martorul celor povestite mai jos este fosta mea studentă, profesoara Mariana Cheroiu: într-o bună zi, toată familia era adunată în fața televizorului, inclusiv nepotica Flavia, de trei anișori. La un moment dat se anunță la TV că urmează să cânte „Daria" X, la care Flavia ridică capul dintre jucării și, adresându-se celor de față, le zice că pe ea a chemat-o Daria!... Mama Flaviei, Sânziana, extrem de emoționată, le povestește celorlalți că, în perioada când era însărcinată cu Flavia, și-a pus problema numelui pe care să-l poarte fetița și a decis împreună cu tatăl fetiței că ***Daria*** ar fi un nume frumos și potrivit. Pe fetița încă nenăscută „a chemat-o" câteva zile ***Daria***, iar apoi părinții s-au răzgândit și s-au decis la numele ***Flavia***...

I-am pus mamei, dnei Sânziana, câteva întrebări în legătură cu această întâmplare atât de ciudată, de interesantă. Am primit următoarele răspunsuri: „(1) Am început să vorbim de prenumele Daria imediat după ecografia de la 7 luni. (2) Am trăit cu gândul că o va chema Daria până cu o lună înainte de naștere, când am încetat să mă mai gândesc la numele Daria. (3) Nu am discutat prea mult acest subiect cu soțul meu, numai de vreo două-trei ori, dar eu am repetat deseori, în gând sau cu voce tare, cele două prenume: Daria – Flavia. (4) In discuțiile despre fată nu am numit-o Daria. (5) Interesant mi s-a părut timpul verbului folosit de Flavia: **„Așa mă *chema* pe mine!"**

În condițiile în care lingvistica este o știință care foarte rar și numai periferic poate să recurgă la experiment, îmi îngădui să atribui acestei relatări valoarea de document excepțional, care poate fi omologat ca experiment lingvistic deosebit de important și de concludent!... Așadar, **fiecare dintre noi începe deprinderea limbii materne încă înainte de a ne naște!**

De aceea devine foarte important pentru normalitatea noastră lingvistuică (g) să avem parte încă de la naștere și tot timpul vieții de un mediu lingvistic în care se vorbește limba maternă. Aș invoca cele de mai sus pentru a atribui un sens (cât mai adânc) dedicației făcute de Varlaam în prefața ***Cazaniei*** sale: ***„Celor născuți întru limba românească"***.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Aşadar, fiecare dintre noi ne naştem ***întru*** o anumită limbă, predestinaţi sau pregătiţi să ne însuşim o anumită limbă şi **întru** acea limbă să ne trăim tot parcursul vieţii...

Vorbind tot despre **ideea de limbă maternă**, aş preciza că, cu rare şi nesemnificative excepţii, când cineva învaţă o limbă străină sau ajunge să vorbească zi de zi în altă limbă decât cea maternă – cazul emigranţilor, de exemplu – niciodată nu va vorbi noua limbă la fel de bine cum vorbeşte (sau a vorbit!) limba maternă.

Am semnalat cu alte ocazii (vezi eseul ***Pentru o ecologie a limbajului***) apariţia în lumea modernă, a noastră, a unui număr tot mai mare de oameni – zeci, sute de milioane – care sunt nevoiţi să-şi părăsească limba maternă, limbă pe care încep s-o uite de îndată ce intră în alt mediu lingvistic, dar nici pe departe nu reuşesc să-şi însuşească noul idiom decât la un nivel aproximativ, chiar precar, insuficient pentru a avea în acea limbă o viaţă sufletească, spirituală, autentică. Inutil să mai spunem şi noi cât de important este limbajul pentru apariţia şi desfăşurarea existenţei noastre spirituale. În momentul de faţă sunt **sute de milioane** de oameni aflaţi în această situaţie dramatică, al cărei dramatism ne scapă însă, îl tratăm cu totală indiferenţă: ei nu mai au o limbă în care să-şi trăiască **cu plenitudine** viaţa sufletească, şi din această cauză ei nu duc o existenţă spirituală autentică. Numai că drama lor trece neobservată de lingvişti – şi mă refer îndeosebi la aşa zişii **sociolingvişti** – preocupaţi, în principiu, de comportamentul lingvistic al emigranţilor. Ei sunt interesaţi să priceapă numai mecanismele integrării emigranţilor într-un univers lingvistic nou, felul cum aceştia învaţă o limbă nouă, un mod de comportament social nou etc. Din păcate, cercetătorii fenomenului respectiv nu au nicio preocupare (şi sensibilitate!) pentru „reversul" situaţiei în care se află emigranţii: procesul dureros al lepădării de limba maternă, veritabilă alungare din raiul, din paradisul graiului primordial, cel matern, părintesc.

Semnalăm aşadar **un vast domeniu care aşteaptă o cercetare sistematică**.

Din vechime, cel puţin de la poetul latin Ennius încoace, cel care susţinea că, de vreme ce vorbeşte trei limbi, are trei suflete, trei inimi (*tres cordia*), a fost consemnată de nenumărate ori relaţia dintre „grai şi suflet", dintre limba pe care o vorbeşte un popor şi sufletul etnic al acestuia. În diverse chipuri marile culturi ale lumii şi marii vizionari ai semnţiilor au afirmat convingerea că există o relaţie pe cât de strânsă pe atât de subtilă, de gingaşă, între limbaj, între graiul părintesc şi celelalte componente ale vieţii spirituale: tradiţii, folclor, istorie, obiceiuri, mentalitate comunitară etc. Toate la un loc alcătuiesc un întreg, a cărui organicitate, chiar dacă nu este uşor de demonstrat, este uşor de resimţit şi nimeni nu a pus-o la îndoială. Marile spirite ale fiecărui popor, ale fiecărei culturi naţionale, nu au pregetat să afirme şi deseori să ilustreze realitatea acestui dat. La el face referire, bunăoară, conceptul de ***Weltanschauung***, cu o bibliografie atât de vastă în toate culturile mari. Peste ocean şi peste un secol şi ceva mai târziu, au mers pe urma acestui adevăr, reafirmându-l (re-descoperindu-l), lingviştii Eduard Sapir şi Benjamin Whorf, cu teoria care le poartă numele. Va trebui ca, într-o **teorie completă a stării de normalitate**, să intre şi această legătură care, în termeni mai practici, s-ar traduce prin **solidaritatea dintre neam (etnie) şi grai** de-a lungul istoriei pe o perioadă de timp cât mai lungă.

Precizare: rândurile de faţă sunt gândite şi propuse cititorului din perspectiva unei concepţii pe cât de înalte (sau adânci!) despre limbaj, pe atât de adecvate realităţii, conform căreia limbajul nu se reduce la un cod de semne care-i permit omului să găsească o adresă, să relateze o întâmplare, să se descurce în relaţiile cu autorităţile, la cumpărături

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

și în alte situații similare. Ci împărtășim concepția celor care, ca oameni preocupați de dimensiunea spirituală a umanității, au înțeles rolul excepțional al limbajului în edificarea sufletească a omului, atât ca individ, cât și ca exponent al unei comunități distincte, bine identificate istoric. Nu ne sfiim să preluăm de la cei mai iluștri predecesori cuvântul ***miracol***, pentru a ne raporta prin el la ființa umană și la atributele specifice ale acesteia. Șansa pe care o are ființa umană, de a fi minunea cea mai mare din câte le-a înfăptuit Atoatecreatorul divin, se joacă și din perspectiva excelenței graiului uman, căruia îi datorăm poezia, literatura, plăcerea și arta conversației, forța și farmecul maieuticii, profunzimile dialogului cu tine însuți, într-un cuvânt însăși dimensiunea noastră spirituală, fără de care nu poate fi conceput omul!

...Pe om însă îl paște pericolul de a-și rata șansa cu care s-a născut, cu care a fost lăsat în lume, să facă umbră pământului. Acest pericol vizează și limbajul, laolaltă cu celelalte atribute care dau omului o demnitate unică în Univers. Precum se vede, suntem sensibili și la semnele degradării limbajului, ale deteriorării componentei spirituale, definitorii pentru om. Impulsul de a semnala aceste primejdii a fost hotărâtor pentru scrierea paginilor de față...

...Revenind la ideea de normalitate în funcționarea și evoluția unei limbi, am putea vorbi de **o concordanță între glotogeneză** și **etnogeneză**, care, chiar dacă niciodată nu este totală, ea tinde totuși spre ceea ce am putea numi că există sau se produce „în mare măsură". Pentru exemplificare, putem să ne întrebăm „în ce măsură" glotogeneza și etnogeneza concordă la români. Răspunsul: **în mare măsură!**

Fără să putem cuantifica acest raport, pentru a măsura în cifre exacte gradul de concordanță, putem totuși afirma că pentru românofoni această concordanță este mult mai mare decât pentru anglofoni, iar dacă facem precizarea (românofonii) „din România" și (anglofonii) „din Statele Unite", siguranța că nu am greșit este și mai mare, este totală. În alți termeni, mai clari, limba română este limba maternă a majorității celor care vorbesc românește, într-un procent care se apropie mai mult de 100% decât de 50%, să zicem. Numărul celor ce vorbesc engleza este mult mai mare decât al românofonilor. De câteva ori mai mare!... În schimb, este mult mai mic, atât în Anglia, cât mai ales în Statele Unite, procentul celor care vorbesc engleza ca limbă maternă. Nu ar fi de mirare dacă am avea de-a face cu un procent de sub 50%!

Avem motive să vorbim de o **stare genuină** a fiecărei limbi, cu observația că unele limbi se depărtează de această stare mai mult decât altele. Aceasta îndepărtare este, printre altele, funcție de **numărul și proporția alogenilor** care devin vorbitori ai limbilor respective.

Țin să introduc în discuție și ideea de **genotip**, în opoziție cu **fenotipul**, așa cum s-a folosit Gheorghe Ivănescu de cele două concepte preluate din biologie. În stare genuină, genotipul este dominant și se impune în fiecare limbă. Adică fiecare limbă are o bază de articulație care determină într-o oarecare măsură sunetul propriu al fiecărei limbi. Din diverse motive această bază de articulație își pierde din forța de a se impune, și spunem atunci că genotipul cedează tot mai mult în favoarea fenotipului. Acest proces s-a petrecut și în limba română, și în engleză, dar mai ales în engleză, din pricina numărului mult mai mare de alogeni care au ajuns vorbitori ai limbii engleze. Cauza: istoria Angliei, a englezilor, atât de diferită de a românilor. Amândouă popoarele și-au sporit spațiul lingvistic și numărul de vorbitori ai limbii naționale, dar în moduri cu totul altele și cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

rezultate net diferite. La români am putea vorbi de o creştere organică a acestui spaţiu, pas cu pas, din aproape în aproape. Iar creşterea numerică a românofonilor s-a produs la fel, prin spor natural demografic, în principal. Cât priveşte limba engleză, se cunoaşte în mare cum s-au petrecut lucrurile. Nu intru în detalii, problema este prea vastă şi prea complexă. Dar din puţinul deja enunţat putem trage totuşi o concluzie: limba română, în comparaţie cu engleza, este mai aproape de starea naturală, de starea **în** şi **pentru** care limbajul a fost „programat" să funcţioneze. Iar în această situaţie se află majoritatea limbilor de pe pământ. (Firește, când spun *stare naturală* spun *stare de normalitate...*). ***Nota bene* 1.** Prin genotip nu avem în vedere numai aspectul fonetic: baza de articulaţie, deprinderi de articulaţie etc. Genotipul se poate pune mai uşor în evidenţă la nivelul fonetic, dar el include şi componente semantice, adică spirituale, psihice, ce ţin de etnopsihologie, de mentalul colectiv etc. ***Nota bene* 2**: Cele de mai sus nu implică ideea de ierarhizare valorică. Engleza nu este inferioară „celor mai multe limbi de pe pământ", ci este, în comparaţie cu celelalte graiuri, în primejdia cea mai mare de a-şi pierde suportul etnic, etnotipul constitutiv, cu consecinţe care nu este bine să fie ignorate în continuare...

Eram student când, prin cursul de ***Introducere în lingvistică***, am luat cunoştinţă de afirmaţia unui lingvist american, afirmaţie însuşită de toată suflarea academică transatlantică, precum că „limba engleză este o limbă care aparţine în egală măsură reginei Angliei şi tânărului de culoare din New York, ai cărui bunici au venit din Africa în Lumea Nouă". Nu m-am împăcat niciodată cu această idee, atât de naivă, de simplistă. Idee perfect „marxist-leninistă"!...

Nu a trecut multă vreme, adică multă bibliografie, până am găsit prima infirmare a aserţiunii amintite, tot la un autor american, care relata situaţia unui grup de americani de culoare, convertiţi la o sectă religioasă mai ciudată, care le-a impus acestora să se izoleze de restul concetăţenilor americani şi să trăiască ani mulţi departe de ceilalţi anglofoni. Rezultatul a fost spectaculos: după circa 20 de ani, engleza acelor afro-americani se modificase radical ca pronunţie, sub presiunea bazei de articulaţie înăscute, a genotipului african, care era complet străin de genotipul britanic, fiind moştenit din limba pe care strămoşii acelor americani de culoare o abandobaseră cu câteva generaţii mai în urmă. Această limbă ieşea la suprafaţă, după câteva generaţii, precum iarba prin crăpăturile asfaltului...

Am putea spune că vorbitorii limbii engleze sunt foarte diversificaţi şi opozabili unii altora prin genotipul lor. De multă vreme nu mai există printre anglofoni o majoritate absolută de vorbitori care aparţin aceluiaşi genotip, genotipului care a modelat limba engleză cu secole în urmă.

Cu totul alta este situaţia genotipului unei limbi care a avut o evoluţie normală, departe de perspectiva de a servi ca mijloc de comunicare pentru un număr mare de alogeni. Cazul limbii române, alături de alte zeci şi sute de idiomuri... Când într-o piaţă din Chişinău aud pe un ţăran că-şi laudă **„zărzăvatul"**, constat că ***a*** neaccentuat trece la ***ă*** exact cum s-a întâmplat şi în cuvintele latineşti intrate în uzul autohtonilor din Dacia Traiană în urmă cu două mii de ani. Puterea genotipului răzbate mai uşor la periferia sistemului, la vorbitorii mai puţin atinşi de prestigiul limbii literare, îndeosebi la copiii aflaţi încă în proces de însuşire a limbii, de însuşire a fenotipului. Nu de mult, la o emisiune TV, un copil deosebit de isteţ nu reuşea totuşi să pronunţe corect cuvîntul ***succes***. Zicea ***supces***. Animatorul emisiunii a găsit că era amuzant acest defect de

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

pronunție și l-a făcut pe băiețel să zică de mai multe ori ***supces***. Nu mi-am dat seama imediat de unde venea această pronunție defectuoasă. Abia mai târziu, insistând, am înțeles ceea ce era simplu de înțeles: în cuvîntul ***succes***, sunetul *c* este urmat de o consoană semi-ocluzivă, o africată, formată din două sunete, din *t* și din *ş*. Astfel că după *c* în cuvîntul ***succes*** urmează de fapt *t*, ajungându-se astfel la succesiunea de consoane ***-ct***, pe care autohtonii din Dacia au pronunțat-o greșit, ***-pt***, probabil prin adaptare la baza lor de articulație, la genotipul lor: ***nocte/noapte, lacte/lapte, octo/opt*** **etc.** Așadar acel băiet care pronunța ***supces*** în loc de ***succes*** se dovedea a fi un excelent urmaș (sau păstrător) al genotipului din substrat, care răzbate până în zilele nostre, prin pronunții ca ***tap-tu***, ***tap-su***, ***(in)teleptuali***, ***doftor***, ***prefept*** etc., în loc de ***tac-tu***, ***tac-su***, ***intelectuali***, ***doctor***, ***prefect*** etc. Ivirea unor astfel de situații o interpretez ca semn că limba respectivă, româna în cazul nostru, își duce existența în condiții de fericită normalitate. Cu vorbitori (încă) autentici, nativi, aflați în confortabilă majoritate.

Ajung astfel la ținta propriu-zisă a acestor însemnări: **condiția grămăticului, a lingvistului.** Un lingvist este cu atât mai serios, mai bine pregătit pentru exercițiul profesiei sale cu cât cunoaște mai multe limbi. Mulți lingviști sunt poligloți. Subiectele pe care le cercetează lingvistica sunt foarte variate și cele mai multe dintre aceste subiecte, pentru a fi abordate, pretind cunoașterea mai multor limbi. Afirm însă și subliniez că **pentru lingvistul care se interesează de mecanismele după care funcționează limbajul, cel mai firesc este ca grămăticul să deducă aceste mecanisme din cercetarea limbii materne**. Numai limba maternă o poți cunoaște în toate subtilitățile ei, îi poți înțelege determinările și interdependențele care leagă la un loc întreg inventarul de unități lingvistice, atât între ele cât și în relație cu domeniile limitrofe: psihologia de grup comunitar și etnic, mentalitate, tradiții, folclor, mediu geografic etc. Numai în limba maternă poți descoperi reguli încă nesesizate de grămătici, iar ca vorbitor poți „greși" prin conformare la o tendință pe cale de a se naște, de care nu ai nicio cunoștință teoretică.

Îmi este la îndemână exemplul colegilor de la catedra de limba engleză a Universității București, excelenți anglişti și anglofoni, cu studii temeinice și originale asupra limbii, literaturii și culturii engleze. Dintre ei, câțiva au fost tentați să dezvolte teorii interesante asupra mecanismului intim al limbii, să facă așadar „teoria limbii". Și au reușit să dea lucrări originale, interesante. Dar materialul lingvistic pe care au aplicat teoria și ipotezele lor nu a mai fost din engleză, ci din limba lor maternă... Din română.

Mai explicit: **numai textele scrise în limba maternă a autorului și a cititorului pot fi înțelese de cititor la toate nivelurile și palierele scriiturii**. Citez în sprijinul acestei afirmații unul dintre cele mai importante texte pentru noi: dialogul ***Cratylos***, celebrul, al lui Platon. Exegeții care s-au pronunțat asupra acestui text, adică eleniștii cei atât de savanți, au o îndoială, o întrebare la care încă nu au dat răspuns: nu cumva demonstrația în materie de etimologie pe care o face Socrate nu trebuie luată în serios, fiind o glumă, o joacă de-a autorului? Nu cumva Socrate se preface că ia în serios ipotezele etimologice, pe care le produce cu o ușurință suspectă, drept care cele mai multe nici nu au fost confirmate de filologii de mai târziu?! Adică pentru elenişti, deși sunt ei atât de savanți cunoscători ai elinei, nu le este clar tonul textului: autorul lui ***Cratylos*** vorbește serios sau se joacă?... Chestiunea a rămas până azi nelămurită. După părerea mea, neputința filologilor vine din faptul că orice elenist, oricât ar fi el de erudit, are **altă** limbă maternă decât limba dumnealor Platon și Socrate. Din textele rămase în limba maternă a lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Socrate şi Platon nu poţi să-ţi însuşeşti această limbă decât într-un mod parţial şi, deci, artificial, ne-natural, ne-normal! În niciun caz la nivelul la care deprindem fiecare limba maternă. Adică la nivelul normalităţii!

Se potriveşte să-l citez aici pe Mircea Eliade, care, la sfârşitul anului 1945, înţelegând că nu mai are nicio şansă de a se întoarce în ţară, era sfătuit de A.R. (probabil Alexandru Rosetti), să uite că este român, să scrie numai franţuzeşte. Dinaintea acestei perspective Mircea Eliade mărturiseşte în ***Jurnal*** că ezită. Îi era uşor să se imagineze ca om de ştiinţă cu o operă scrisă în limba franceză, dar pricepea că abandonând limba maternă urma să abandoneze orice încercare de a mai scrie literatură. Căci limba cea nouă, spune Mircea Eliade, ***„mi se refuză îndată ce încerc să-mi „imaginez", să „visez", să mă „joc"!"***

Cu alte cuvinte, părăsindu-şi limba maternă, oamenii renunţă să mai viseze, să se mai joace, să dea frâu liber imaginaţiei. Firesc, renunţă într-o oarecare măsură, care ar merita însă să fie cercetată şi precizată cât de cât...

Ce legătură au toate acestea cu subiectul nostru? Mă încumet să afirm că, de cele mai multe ori, lingvistul român care studiază limba română are un mare avantaj. Condiţiile în care se vorbeşte limba studiată sunt naturale, normale, firesti, apropiate de condiţiile în care a apărut şi pentru care a fost conceput limbajul. Şi asta în primul rând pentru că imensa majoritate a celor care vorbesc româneşte o fac ca vorbitori nativi, nativi din tată-n fiu de mai multe generaţii. Aş zice ***dintotdeauna***! Practic, dintotdeauna...

Acest avantaj este şi mai mare când lingvistul respectiv este el însuşi un vorbitor nativ al limbii române. Tot aşa: de mai multe generaţii, **dintotdeauna**.

Putem merge şi mai departe cu identificarea condiţiilor de normalitate lingvistică raportându-ne mai strict şi mai exact la conceptul de **genotip**. În principiu, un vorbitor normal este purtătorul unui genotip. (Desigur, amestecul de rase şi de etnii e posibil să ducă şi la apariţia unor indivizi care nu sunt conectaţi la un genotip anume, ci – eventual – la mai multe, caz în care forţa fiecărui genotip scade proporţional. Lăsăm deoparte această situaţie, chiar dacă, în viitorul previzibil, ea va fi să fie tot mai des consemnată de cercetători...) Normalitatea presupune, de asemenea, ca genotipul de care aparţine o persoană că coincidă cu genotipul purtat de majoritatea vorbitorilor idiomului respectiv. Rezultă că **starea de normalitate a unui lingvist**, în calitatea sa de fiinţă vorbitoare, presupune aceste două condiţii majore: (1) **să fie de câteva generaţii vorbitor nativ al limbii în care se desfăşoară ca teoretician al limbii** şi (2) **să fie purtător al genotipului majoritar**.

Pentru cei care nu îndeplinesc criteriile de mai sus urmează să constatăm starea de „handicap", stare care nu este nici pe departe sinonimă cu incapacitatea funciară de a te dedica cercetării lingvistice. Ci doar **avertizează** asupra unor limite fatale, inevitabile, a căror detaliere nu ne va fi uşor să o facem. Cei în cauză vor fi cei mai în măsură să-şi precizeze singuri, ei înşişi, aceste limite. În plus, e de luat seama că, în conformitate cu un principiu universal şi etern, al compensaţiei, nu este vorba de un handicap propriu-zis, ci doar de o stare de fapt care, prin închiderea sau obstrucţionarea unor perspective, deschide altele, inaccesibile aşa numitei stări de „normalitate". Sau, popular spus, **„în tot răul e şi un bine"**... Acest „handicap" se prea poate să dezvolte, **în compensaţie**, o predispoziţie specială pentru decelarea universaliilor limbii, a acelor structuri care grupează la un loc, prin asemănări de ordin funcţional şi morfo-sintactic, toate limbile sau măcar un număr foarte mare de idiomuri. Aceşti ...glosematicieni se pare că sunt nativ

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

înzestrați, „programați" să conceapă sau să accepte matematizarea și formalizarea lingvisticii, să ignore dimensiunea abisală, spirituală a limbii, să deschidă și să urmeze ***„căile lingvisticii extraexacte față de care geometria și algebra au rămas curate poeme romantice"***. (L-am citat pe lingvistul Nicholas Timiras, american de origine română, fost profesor la Berkeley, California.)

Descriptivismul american, de la Bloomfield la Harris, și mai ales gramatica propusă de Noam Chomsky, încearcă să imagineze reguli prin a căror aplicare să se poată trece de la un inventar de unități lingvistice la texte corecte, fără nicio preocupare pentru dimensiunea „abisală", spirituală a limbii, pentru realitatea acestor reguli în mentalul vorbitorilor. Lingvistica americană este gata oricând **să inventeze, iar nu să descopere**! Or, condiția lingvistului este **să descopere, iar nu să inventeze**!

Mi-aduc bine aminte sentimentul pe care l-am încercat citind primele încercări de a se aplica la limba română tehnicile gramaticii transformaționale. Nu aveam rețineri de ordin metodologic, teoretic, dar mă încerca sentimentul că autorii nu rămâneau în interiorul limbii române, că inventau o variantă a limbii române la care să se potrivească regulile lor. Așadar sentimentul că limba română era – cu un termen actual – ***abuzată***. Nu ca lingvist, ci ca vorbitor al limbii române eram deranjat. Ulterior, când au apărut metodele de traducere automată lucrurile s-au lămurit. Poți traduce din română în japoneză cu un mic amendament: traduci dintr-o **variantă inventată a limbii române** într-o **variantă inventată a limbii japoneze**. Ambele variante săvârșind același păcat: depersonalizarea și sărăcirea limbii, reducerea ei la un set de reguli mecanice și, implicit și implacabil, reducerea mesajelor la un set limitat de idei, gânduri, simțăminte etc., reducerea limbii (române) la o variantă în care, să-mi fie iertat, singurele texte literare ce pot fi imaginate sunt ...manelele. Nu glumesc! Dacă faci analize literare pe textul manelelor, se vădește clar nu lipsa de cultură literară, lirică, ci lipsa de cultură lingvistică a autorilor. Limba română se vede foarte clar că nu le este limbă maternă, autentic maternă... Și, precum se știe, majoritatea textierilor de manele nu sunt vorbitori nativi de limbă română.

Este foarte probabil ca în viitor lumea să apeleze tot mai mult la „mașinile" de tradus, la traducerea automată. Probabil că și aceste instrumente își vor îmbunătăți performanțele. E lucru sigur însă că principiul lor va rămâne același: nu vor putea traduce orice text, ci numai texte pregătite pentru a fi traduse, adică texte concepute *ad hoc*, gândite să se potrivească cu posibilitățile de traducere ale mașinăriei respective, să nu depășească un anumit nivel de expresivitate, de ingeniozitate. Texte neutre din punct de vedere stilistic, care nu vor aspira să pună în valoare toate posibilitățile de expresivitate ale limbii, ci se vor mulțumi să valorifice strict partea „traductibilă" a fiecărei limbi. Prin exercițiul traducerii automate vorbitorii vor căpăta o nouă competență: competența de a emite **texte** (corecte) **traductibile**. E de așteptat ca în felul acesta oamenii să-și piardă cealaltă competență, competența de azi, competența de a folosi limba maternă în integralitatea ei, inclusiv în **componenta ei specifică, intraductibilă**. Acest nivel, la care nu are acces traducerea automată, l-aș numi **nivelul idiomatic** al limbajului. **Se profilează pentru viitor riscul ca acest nivel, al autenticității, să scadă ca urmare a extinderii traducerii automate. Adică să scadă partea netraductibilă a limbii, să dispară partea cea mai importantă a limbii...**

Dacă nu mă înșel, gramatica lui Chomsky a apărut în urma unei încercări, la care s-au angajat mai mulți lingviști, de a construi o mașină de tradus în și din limba engleză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

Mi-aduc aminte una din obiecțiile cele mai temeinice aduse de la bun început de sceptici: în ce măsură regulile de transformare propuse de lingvistul american aveau un suport psihic, o realitate mentală, producându-se (și) în mintea vorbitorului? Răspunsul emulilor a fost: nu are relevanță suportul psihic, este destul dacă regulile respective pot fi însușite și stăpânite mecanic, eventual de o mașină de tradus. La asemenea persoane se poate naște mai ușor confuzia dintre **a inventa** și **a descoperi**. Repet, în mod natural, **lingvistul descoperă, nu inventează**!

Se potrivesc în acest context cuvintele lui Eminescu, binecunoscutele: ***„Nu noi suntem stăpânii limbii, ci limba este stăpâna noastră. Precum într-un sanctuar reconstruim piatră cu piatră tot ce-a fost mai înainte – nu după fantezia sau inspirația noastră momentană – ci după ideea în genere și în amănunte – care a predomnit la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm și noi cu limba noastră românească."*** Sau: ***„Această parte netraductibilă a unei limbi formează adevărata ei zestre din moși-strămoși, pe când partea traductibilă este comună gândirii omenești în genere."***

Boris Cazacu mi-a împrumutat cândva o carte, insistând să n-o fac uitată printre ale mele... I se părea deosebit de prețioasă. O carte cu mai mulți autori, ale căror studii urmăreau același subiect: cum poți să faci descrierea unei limbi pe care nu o cunoști și nici nu te apuci s-o înveți? Cum să stabilești inventarul de foneme, pentru a pregăti limba respectivă să fie scrisă, cum să întocmești dicționarul acelei limbi, regulile morfologice etc? Firește, ideea era să te folosești de niște informatori vorbitori nativi ai limbii respective, și se precizau câteva considerente în vederea selecționării unor buni informatori. Evident, o asemenea cercetare era posibilă și putea să poarte numele de cercetare, dar ea nu avea niciodată să ducă la identificarea și descrierea a ceea ce lingvistica europeană a numit „geniul" unei limbi. Da, se poate numi lingvistică o asemenea preocupare. O lingvistică superfluă, care nu aspiră să identifice limbajul printre marile miracole ale existenței noastre, o lingvistică care nu cercetează graiul omenesc decât ca sumă de semne prin a căror folosire mecanică să te poți descurca la cumpărături, la tribunal sau la spital! Un cod de reguli „lipsit de orice boltă metafizică". Nu pentru că această boltă nu există, ci pentru că ea nu este accesibilă oricum și oricui. Din păcate, este la modă să nici nu-i intereseze pe grămătici existența ei!...

Ca un soi de **„excepție care confirmă regula (teza)"** aș aminti că în Statele Unite a fost formulată „ipoteza Sapir-Whorf", care demonstrează convingător că funcționează o relație de determinare reciprocă între limba unui popor și mentalitatea de grup a acestuia. Autorii au dedus ipoteza lor din studiul unor limbi și culturi amerindiene, aflate într-o stare de deplină naturalețe, normalitate, ingenuitate sau cum i-am mai putea spune.

În concluzie, raportându-ne la principiul teoretic enunțat de ...Stalin, se impune o completare: în „starea de normalitate" noi îl includem, alături de cel care vorbește o limbă, pe cel care o studiază.

Universitatea din București
Facultatea de Litere

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

BIBLIOTECA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ
INVENTAR CĂRȚI NR. 32929

Tiparul s-a executat sub c-da nr. 2682/2010
la Tipografia Editurii Universității din București

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://lingv.ro